

1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

SIYASİ TARİH

EDİTÖRLER:

Prof.Dr. Caner ARABACI
Prof.Dr. Mehmet Ali HACIGOKMEN
Doç.Dr. Mustafa AKKUŞ

I.CİLT

1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

SİYASİ TARİH

2023 KONYA

1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

SİYASİ TARİH

2023 KONYA

KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX

İMTİYAZ SAHİBİ
Konya Ticaret Odası Adına Yönetim Kurulu Başkanı
Selçuk ÖZTÜRK

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Özhan SAY

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Mustafa AKGÖL

PROJE KOORDİNATÖRÜ
Mustafa AKGÖL

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ
Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ

EDİTÖRLER
Prof. Dr. Caner ARABACI
Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN
Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ

BİLİM VE HAKEM KURULU
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI
Prof. Dr. Ahmet GÜZEL
Prof. Dr. Ayşe Dudu KUŞÇU
Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA
Prof. Dr. Bekir BİÇER
Prof. Dr. Ebru ALTAN
Prof. Dr. Erkan GÖKSU
Prof. Dr. İbrahim KUNT
Prof. Dr. Johannes NIEHOFF-PANGİODİTİS
Prof. Dr. Mehmet Akif CEYLAN
Prof. Dr. Muharrem KESİK
Prof. Dr. Ömer SUBAŞI
Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK
Prof. Dr. Yahya BAŞKAN
Prof. Dr. Halil İbrahim GÖKBÖRÜ
Doç. Dr. İbrahim BALIK
Doç. Dr. İzzetullah ZEKİ
Doç. Dr. Mehmet ŞİMŞİR
Doç. Dr. Sefer SOLMAZ
Doç. Dr. Selim KAYA
Doç. Dr. Zehra ODABAŞI

SEKRETERYA
Arş. Gör. Burak ÇELİK

DİL EDİTÖRLERİ
Arş. Gör. Burak ÇELİK
Büşra ARABACI

GÖRSEL SANAT YÖNETMENİ
M. Fatih ÖZSOY

KAPAK TASARIMLARI
Prof. Dr. A. Gani ARIKAN

GRAFİK TASARIM
ÇİZGİ MEDYA · Mehmet ÇAKIR
Telefon: 0 507 443 8107

İLETİŞİM ADRESİ
KONYA TİCARET ODASI
Vatan Caddesi No.: 1 · Selçuklu/KONYA
www.kto.org.tr
Tel: 0332 22152 52 · Faks: 0332 353 05 46

Kasım 2023

E-ISBN: 978-605-137-995-1

BU ÇALIŞMA "TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ KONYA TARİHİ YAYIN AR-GE PROJESİ" KAPSAMINDA HAZIRLANMIŞTIR.

- Kitabın her hakkı Konya Ticaret Odası'na aittir.
- Kitapta yayınlanan yazılar, kaynak gösterilerek alınabilir.
- Makalelerdeki görüş, düşünceler, görseller ve bilimsel materyallerin hukuki sorumlulukları yazarlarına aittir.

SUNUŞ

*“Ey orduyla dolu Konya
Rum ülkesinde başkentsin
Her büyük şehir emir gibidir
Sen şehirlerin üzerinde şah gibisin”
(Sultan Veled, Divân)*

Konya Ticaret Odası olarak, şehrimizin ekonomik ve sosyal yaşamını, tarihî ve kültürel değerlerini ele alan **KONYA TİCARET ODASI KONYA KİTABI XIX.** serisi olan **“TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA”** konulu eserimizi sizlerle paylaşmaktan büyük mutluluk duyuyoruz.

Değerli okuyucularımız,

Anadolu, tarih boyunca önemli uygarlıkların adeta beşiği olmuş ve dünya tarihinde birçok ilkle-re şahitlik etmiştir. Anadolu’nun gözbebeği Konya’mız ise neolitik çağdan günümüze kadar uzanan süreçte bir yerleşim yeri olarak çağlar boyunca önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış, pek çok medeniyetten etkilenmiştir.

Şehrimiz, içinde ve yakın çevresindeki yerleşimlerden anlaşıldığına göre, günümüzden on bin yıl önce başlayıp Hititler, Frigler, Lidyalılar, Persler, Makedonlar, Romalılar, Sasaniler ve Müslüman Araplardan sonra Türkiye Selçuklularının fethi ve başkent edinmesi ile asıl kimliğine kavuşur. Ardından Selçukluların devamı olan, Karamanoğulları, Osmanlılar üstünden Cumhuriyet ile günümüze kadar devam eden derin bir tarihsel birikime sahip olur.

Bize Anadolu’yu yurt yapan Selçuklular bizim için bu anlamda ayrı bir öneme sahiptir. 1071 senesinde yapılan Malazgirt Savaşı’ndan önce Anadolu üzerine keşif harekâtları düzenleyen Müslüman Türkler ve Anadolu’yu tanıyan Büyük Selçuklular, bu savaş sonucu Anadolu’nun büyük bir kısmını Müslüman Türk şehri yapmışlardır. Selçukluların ortaya çıkması Türk, İslâm ve dünya tarihi açısından ne kadar önemli ise Malazgirt Zaferi ile kesinleşen Anadolu’nun daimi olarak bir Türk-İslâm yurdu haline gelmesi o kadar önemli olmuştur.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya ayak basan Müslüman Türk birlikleri Süleyman Şah'ın komutasında İznik'e kadar ilerlemişlerdir. Şu anda üzerinde yaşadığımız bu vatan Selçuklu Devleti ve Türkiye (Anadolu) Selçuklu Devleti (1075-1308) sayesinde, Anadolu'da Türk hakimiyetinin kabul edildiği, Anadolu'nun tapusunun alındığı Miryokefalon Savaşı (1176) ile bizim olduğunu Bizans ve Haçlılar da kabul etmiştir. Bu devlet 233 yıl gibi uzun bir süre varlığını korumuştur.

Süleyman Şah'ın tesis ettiği Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu'da kurulan ilk Müslüman-Türk Devleti olması özellikle Bizans'a ve Haçlılara karşı vermiş oldukları mücadele sebebiyle de oldukça önemlidir. Süleyman Şah ile Anadolu'nun fethi gerçekleşmemiş olsaydı İslamiyet'in bu bölgelerde yayılması mümkün olmayacaktı. Bu itibarla Anadolu'da bir Türk devletinin kuruluşu ve ilerleyen yıllarda Anadolu hudutlarını aşarak İslamiyet'in yayılışı Süleyman Şah ile mümkün olmuştur.

İznik'in düşmesi üzerine Selçuklular Anadolu içlerine çekilmiş ve sonunda Konya'yı başkent yaparak ayakta kalmayı başarmışlardır. Konya şehri, 1097 yılından itibaren başkent olmuştur. Konya bu tarihe kadar askerî zafiyeti yüksek bir şehir iken idarenin buraya taşınmasıyla güvenli bir bölge haline gelmiştir. Konya I. Kılıç Arslan ile başlayan bu süreçte I. Mesud ve II. Kılıç Arslan dönemlerinde siyasi, askerî, iktisadî, ilmî ve sosyal yönlerden büyük ilerlemeler kaydetmiştir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubâd zamanlarında yeni imar çalışmaları, sur ve burçlar yaptırılmış ve bu dönemlerde yapılan faaliyetler Konya'nın fizikî durumu ile sosyal hayatı üzerinde çok etkili olmuştur. XIII. yüzyıl başlarında Sultan I. Alâeddin Keykubâd ile bu asrın ve İslam dünyasının en güçlü devleti haline gelmiş, Türk savaş gücünün bu başarısı ile birlikte Anadolu'nun artık Türk diyarı olduğu görülmüş ve bu topraklara "Türkiye" denmeye başlanmıştır.

Konya, Türkiye Selçukluları'na başkentlik yaptığı 1097-1308 yılları arasında ilim, kültür ve sanatta büyük gelişmeler göstermiş, dönemin ünlü alimleri, filozofları, şairleri, mutasavvıfları, hoca ve diğer sanatkarları da burada toplanmışlardır.

Bahaeddin Veled ve Mevlâna Celâleddin-i Rumi başta olmak üzere Sadreddin-i Konevî, Kadı Burhaneddin, Kadı Siraceddin Urmevi, Şahabeddin Sühreverdi gibi bilginler ve Muhyiddin-i Arabî gibi mutasavvıflar Konya'ya yerleşmişler, verdikleri eserlerle şehri bir kültür merkezi hâline getirmişlerdir.

Selçuklular Dönemi Konya'sında kütüphaneler açılmış, bu dönemde din, hukuk, tarih, edebiyat, felsefe, sanat ve tıp alanında büyük tarihî ve kültürel atılımlar yapılmış, buna bağlı olarak kent genelinde birçok medrese, cami, kütüphane, türbe, çeşme, kale, han, hamam, çarşı, bedesten, köprü ve saray inşa edilmiştir.

Değerli okuyucularımız,

Konya, tarih boyunca dünyanın en önemli kadim şehirlerinden biri olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Tarihte birçok medeniyete ev sahipliği ve Darü'l-Mülk olarak başkentlik yapmış büyük bir siyasi, askeri, ilmi, iktisadi birikim ve hafızaya sahip olmuştur. Bu kadim şehrin vefakar halkı ise yüksek bilinçle ve Türk yurdunun beşiği olma gururu ile vatanını korumuş, daima devletine ve milletine sahip çıkan bir tavır sergilemiştir.

Bu kadar tarihi zenginliği bünyesinde barındıran bir şehrin bu güzelliklerini yazılı eserlerle kalıcı hale getirmek, gelecek nesillere aktarmak hepimizin ortak görevidir.

Bu anlamda ilk serisi 1998 yılında yayınlanan Konya Kitabımız bu yayınladığımız son eser ile XIX. sayısına ulaşmıştır.

Bu yayın serimize bakıldığında neredeyse 20 yıllık süreçte o kadar önemli konular işlenmiş ki; Konya'nın siyasi ve ekonomi tarihinden, kültürel hayatına kadar pek çok konu kapsamlı olarak bu eserlerde ele alınmış ve böylelikle bu eserlerdeki birikim şehrin yazılı hafızasını oluşturmuştur.

Konya kitabımız serisi yerel, ulusal ve uluslararası alanda taranan, kataloglanan ve dünyanın en önemli üniversite ve kütüphanelerinde yer alan eserler olmuştur.

Böylesine geniş bir alana yayılan eserlerimiz aynı zamanda güvenilir bir kaynak olma noktasında da çok ciddi bir misyon üstlenmiştir.

Konya Ticaret Odası eserlerinde bugüne kadar birçok konu ele alınmış, ancak Türkiye Selçukluları ve bu döneme ilişkin Konya'nın tarih ve kültürüyle, yaşanan mücadeleleri içeren toplu bir çalışma yapılmamıştı.

Payitahtın Konya'da olması, kurum olarak bizi de; Anadolu'yu yurt yapan atalarımıza bir vefa borcu ve yükümlölük bilinciyle harekete geçirmiştir. Onun için atalarımızın bizlere bıraktıkları eserleri, tarihi, kültürü, sanat ve edebiyatı yazılı ve kalıcı hale getirerek gelecek nesillere aktarmak için bu serimizde Türkiye Selçuklularının tarihini ve dönem Konya'sını ele alan bir çalışmanın yapılması kararlaştırılmıştır.

Çok değerli editörlerimizin planlı bir ekip çalışması ve akademisyenlerimizin katkıları ile bu eserimizde dünyaya damgasını vurmuş bir medeniyetin asıl kaynağından tanıtılması hedeflenmiştir.

Selçuklular'dan günümüze Konya tarihi ilmek ilmek dokunurken, özellikle temel kaynaklara ulaşarak hazırlanan çalışmalar bu kitapta toplanarak dünyaya sunma gayreti içinde olunmuştur.

Konya'nın o dönemdeki kültürel ve sosyal yapısından idare şekline, halkın yaşamına, yapılan sa-vaşlara, çok önemli şahsiyetlerin meydana getirdiği eserlere, dönemin Konya'sının sosyokültürel yapısı ile ilmi hayatı, dini hayatı, iktisadi yapısı, idari, adli ve askeri yapılanması detaylıca ele alınmıştır. Mimarî çerçevesini ortaya koyan kurumlar ve yapılar ile dönemin kaynaklarındaki Konya algısı ortaya çıkarılmaya çalışılmış, savaş sanatından, şehrin korunmasına, örf, adet ve geleneklere kadar pek çok çalışma bir araya getirilmiştir.

Bu eserin meydana getirilmesindeki bir başka düşüncede payitahtın merkezi olmamız nedeni ile Selçuklu dönemi tarihinin bizim kaynaklarımızdan uluslararası anlamda bilgi ve dokümantasyon merkezlerine ulaştırma düşüncesidir. Eserin yayınlanmasından sonra bu konuda üzerimize düşen görevi yerine getirme gayreti içerisinde olacağız.

Çok değerli çalışma ekibimiz bu eserde özgün çalışmalar yapma gayreti içinde olmuş, dünyada Selçuklu Devleti'nin tüm alt ve üst soylarını kapsayan soyağacını eksiksiz olarak hazırlamıştır.

Bu çalışmada yine daha önceden yapılmamış Türkiye Selçukluları ve Konya Kronolojisi çalışmasına yer verilmiş, bu aşamada yapay zeka teknolojilerinden de yararlanılmıştır.

Dolayısıyla önemli bir prestije sahip olan Konya Kitabımızın her sayısında olduğu gibi bu sayısında da Türkiye Selçukluları ve o dönemin Konya'sı açısından kapsamlı ve önemli bir kaynak olacaktır.

Değerli okuyucularımız,

Konya Kitabımızın ulusal ve uluslararası alanda özgün bir kaynak olması noktasında önemli bir yere geldiğini görmek bizlere büyük mutluluk vermektedir. Bugüne kadar yayımlanan özel sayılarımız ilimizin, ülkemizin kültürel ve ekonomik tarihine ışık tutmuş, bilim çevrelerine ve araştırmacılara kaynak olmuştur. İnşallah bu misyonunu sizlerin de ilgi ve desteği ile gelecek yıllarda da sürdürecektir.

Çok sayıda özgün makale ve araştırma yazılarının yer aldığı bu eserimizde de alanda yapılan çalışmaları ve yeni araştırmaları imkanlarımız ölçüsünde dört cilde sığdırmaya çalışarak sizlere aktarmaya, kaynak bir çalışma olarak araştırmacılarımızın hizmetine sunmaya gayret ettik. Beğenerek okuyacağınızı ümit ediyoruz.

Yeni bir eseri daha ortaya çıkarmanın mutluluğunu sizlerle paylaşırken, dört ciltlik KONYA KİTABI XIX'un editörlüğünü yapan Prof. Dr. Caner ARABACI'ya, Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN'e, Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ'a ve sekreteryaya görevini yürüten Arş. Gör. Burak ÇELİK'e değerli katkılarından dolayı çok teşekkür ediyoruz.

Yine bu sayımıza makale vererek çalışmalarını bizlerle paylaşan değerli akademisyenlerimize, yazarlarımıza, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğümüze, hazırlanmasından yayınlanmasına kadar emeği geçenlere çok teşekkür ediyor, yayınınımızın ülkemize ve şehrimize fayda sağlamasını temenni ediyoruz.

Selçuk ÖZTÜRK
Konya Ticaret Odası
Yönetim Kurulu Başkanı

ÖN SÖZ

Türk tarihinin en önemli ve en kıymetli devresi şüphesiz Anadolu'nun Türk İslam diyarı haline dönüşme sürecidir. Selçuklu Türkleri XI. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren akınlara başlamışlar gaza ruhuyla devam ettirdikleri akınları Malazgirt Savaşı ile zirveye taşımışlardır. Yarım asra yakın devam eden gazaları Malazgirt Zaferi ile taçlandırmışlardır. Bu şanlı zaferin ardından Anadolu'nun fetih süreci bir hayli hızlanmış çeyrek asırdan kısa bir süre içerisinde Müslüman Türkler İstanbul kapılarına dayanmışlardır. Selçuklu Sultanı Alparslan'ın açtığı fetih sancağı birçok bey tarafından Anadolu'da dalgalandırılırken Selçuk Bey'in torunlarından Kutalmışoğulları o sancağı devralarak kısa süre içerisinde bu toprakları Türk İslam Yurdu haline getirmiş burada Selçukluların bir şubesi olan Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır. Böylece üzerinde bulunduğumuz bu topraklarda asırlar boyu sürecek ve buradan neşet edecek cihan devletlerinin temelleri atılmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti yaklaşık üç asır boyunca Anadolu'yu Türk İslam beldesine çevirmek için uzun mücadeleler yaşamış dünya tarihinin gördüğü en büyük iki istilaya karşı İslam dünyasını koruma görevini üstlenmiştir. Türkiye Selçukluları kuruluş sürecinde Haçlı istilasına karşı durmuş, bu uğurda büyük fedakârlıklar yapmış, çetin mücadelelere girip bu uğurda büyük acılara göğüs germiş, Türk tarihinin büyük zaferlerine imza atmış, Bağrsak Boğazı Zaferi (Myriokephalon) ile Anadolu'nun Türk yurdu olduğunu tüm dünyaya tescil ettirmiştir. Aynı şekilde XIII. yüzyılda başlayan ve tüm dünyayı kasıp kavuran Moğol İstilasını Anadolu topraklarına ulaştırmış bir süre bu istilanın önünde bir set gibi durmuş, Moğol tahakkümü altına girse de Anadolu'nun önemli bir kısmını Moğol zulmünden uzak tutarak Batı Anadolu'nun tamamen Türkleşmesi ve İslamlaşmasını sağlamıştır.

Türkiye Selçukluları Anadolu topraklarında büyük bir medeniyet inşa etmişler Orta Çağ'ın en müreffeh devleti haline gelerek İslam medeniyetine mihmandarlık yapmışlardır. Bu süreçte bu medeniyetin en önemli merkezini Türkiye Selçuklularının ve Anadolu'nun kalbi olan Konya'da inşa etmişlerdir. Dönemin kaynaklarında Konya Sultanlığı olarak kaydedilen Türkiye Selçukluları Anadolu'da büyük bir imar ve inşa faaliyeti gerçekleştirerek bu coğrafyayı ebed-müddet İslam beldesi olarak mühürlemişlerdir. Yüce ve kutsi bir mefkure ile hareket eden Konya sultanları Anadolu'da yüksek bir irfanın oluşması için her türlü çabayı sarf etmişler, alim ve mutasavvıfları celp ederek Anadolu şehirlerini ilim ve irfanın merkezi haline dönüştürmüşlerdir. Şüphesiz Anadolu'da teşekkül eden ve XII. yüzyıl İslam medeniyetinin bayraktarlığını yapan şehir Darülmülk olan Konya'dır. Konya üzerine düşen bu vazifeyi yaklaşık 3 asır boyunca devam ettirerek Anadolu halkının her alanda tenvir edilmesinde büyük bir

rol oynamıştır. Bu sebeple Türkiye Selçuklularının torunları olarak bizler de bu hakikatin kalıcı hale dönüşmesi azmiyle büyük ve ulvi vazifeler ifa eden ecdadın yâd edilmesine katkı sağlamak amacıyla bu eserin hazırlanmasına niyet ettik.

Türkiye Selçukluları dönemi Konya'sı 15 bölümden oluşan 4 ciltlik bir eser olarak planlanmıştır. Bu çerçevede ilk üç bölümde Türkiye Selçukluları ve Konya'nın siyasi tarihi özetlenerek muhtasar olarak zikredilmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş sürecine kadar Konya'nın kısa tarihinin verildiği giriş bölümü ile başlayan birinci cildin ilk bölümü Türkiye Selçuklularının kuruluş dönemi ve Konya'nın siyasi tarihi ile devam etmektedir. Bu bölüm kapsamında Kutalmışoğlu Süleyman Şah dönemi ve Konya'nın fethi, II. Kılıç Arslan dönemi ve bu dönemde idarenin Konya'ya taşınması, Şahinşâh dönemi ve Konya'nın başkent oluşu, I. Rükneddin Mesud dönemi ve bu dönemde Konya'da yaşanan hadiseler, II. Kılıç Arslan dönemi ve Bağırşak Boğazı savaşı gibi siyasi olayların ele alındı temel başlıklardan oluşmaktadır. Türkiye Selçuklularının yükseliş devri ve Konya başlığıyla ikinci bölümde II. Süleymanşâh ve III. Kılıç Arslan dönemleri, I. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi Konya'sı, I. İzzeddin Keykâvus döneminde yaşanan hadiseler, I. Alâeddin Keykubâd ve bu dönemde Konya'da yaşanan siyasi olaylar, II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Moğol İstilasası ile bu süreçte Konya'nın durumu konuları ele alınmıştır. Bu cildin üçüncü bölümü Moğol hakimiyeti döneminde Türkiye Selçukluları ve Konya'nın siyasi tarihini kapsamaktadır. Bu çerçevede II. İzzeddin, ortak saltanat dönemi ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan dönemleri, III. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi ve bu dönemde Konya'daki hadiseler, II. Gıyâseddin Mesud'un ilk iktidar yılları, III. Alâeddin Keykubâd döneminde yaşanan olaylar ve Türkiye Selçukluları Bizans ilişkilerinin Konya'ya etkisi ile II. Mesud'la beraber Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışı ve bu süreçte Konya'da meydana gelen hadiselere değinilmiştir. Birinci cildin son bölümü olan Türkiye Selçuklu dönemi Konya'sında Ordu ele alınmış, Selçuklu askeri teşkilatı ve Konya ordugahı, Konya'da görev yapan bazı Emir ve devlet adamları, Moğol emir ve komutanları, Türkiye Selçuklularında savaş, Konya savunma sistemleri, Konya'da yaşanan savaşlar, Türkiye Selçuklularının kullandığı savaş teçhizatı ile Selçuklu dönemi Konya'daki gulamhaneler zikredilmiştir.

Kitabın 2 cildi Konya'da sosyal ve iktisadî hayatı ele alan önemli başlıklar içermektedir. Dört bölümden oluşan bu cilt Türkiye Selçukluları dönemi Konya'da gündelik hayat, Selçuklu saray teşkilatı, Konya'da saray erkanı ve gündelik hayatı, sağlık, hastalıklar ve tedavi usulleri, Konya'da av avcılık spor, eğlence hayatı, devlet erkanının önemli merasim ve törenleri, Konya'nın gelenek ve görenekleri, mahalleleri, yemekleri ve yemek kültürü, Konya kadınlarının faaliyetleri ile Konya'da yaşanan doğal afetler ve salgınların ele alındığı Konya sosyal hayatı ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bu cildin diğer önemli bir bölümü de Selçuklu dönemi Konya'nın iktisadi hayatına değinmektedir. Bu çerçevede Türkiye Selçukluları dönemi Konya'da ticari hayat, Konya'da vergi ve tahsilat usulleri, Konya ve çevresindeki ticaret yolları, Konya'da madencilik ve ekonomik hayata etkileri, tarım ve hayvancılık, Selçuklu döneminde Konya'da darp edilen paralar ile Selçukluların batılılarla ticari ilişkileri ve Konya'da Latinlerin ticaret kolonileri gibi başlıklardan oluşmaktadır. İkinci cildin son bölümünde ise tarihi kaynaklarda Selçuklu dönemi Konya'sı ele alınmıştır. Bu bölümde seyahatnamelerde Türkiye Selçukluları dönemi

Konya, Arapça ve Farsça kaynaklarda Konya ile ilgili rivayetler, Haçlı, Latin, Ermeni, Gürcü ve Bizans kaynaklarında Konya ile ilgili bilgiler ve bu kaynaklarda Konya'nın nasıl zikredildiği ele alınarak Türkiye Selçukluları ve Konya bibliyografyası verilmiştir.

Konya Kitabı'nın üçüncü cildi Konya'da ilmi ve dini hayat ile Ahiliğin ele alındığı üç bölümden oluşmaktadır. Selçuklu dönemi Konya'da ilmi hayat ile ilgili olarak Türkiye Selçuklularında Eğitim, Konya medreselerinin çalışma sistemleri ve ders işleme metotları, Türkiye Selçuklu dönemi Konya müderrisleri ve alimleri, bu dönemde Konya'da edebiyat sanat eğitimi ve Sanatkarlar, fikir hareketleri, Konya medreseleri, kütüphaneleri, Konya'da tıp eğitimi ve tabipler ile bu dönemde Konya'da teklif edilen Arapça ve Farsça eserler gibi önemli başlıklar işlenmiştir. Dini hayatın ele alındığı bölümde ise Bahaddin Veled ve Mevlana ailesinin Konya'ya gelişi, Şemsi Tebrizî'nin Konya'ya gelişi Mevlana Celaleddin ve Mevleviliğin teşekkülü Mevlana'dan sonra Mevleviler ve Mevlevilik Selçuklu sarayındaki Mevlevî kadınlar, Anadolu'da Ekberiliğin teşekkülü ve Selçuklu dönemi Konya'sında Ekberiler, Evhadîliğin teşekkülü ve Anadolu'da Evhadîler, Konya'daki Kazârunî, Bektaşî Kübrevî dervişlerin faaliyetleri, Kalenderî grupların faaliyetleri, Konya'da Batinî faaliyetler ve Batnîlik, Selçuklu dönemi Konya ve çevresinde yaşayan sufiler, Konya'da Gayrimüslimlerin dini hayatı gibi başlıklardan oluşmaktadır. Bu cildin son bölümünde de Ahilik konusu işlenmekte fütüvvet teşkilatının Konya'ya gelişi ve Şehabeddin Sühreverdî, Selçuklu dönemi Konya'da Ahiler, Moğol İstilasası döneminde Konya'nın savunmasında ahiler, Ahi zaviyeleri, Bacı teşkilatı ve Konya Bacıları, Konya'nın sosyal hayatının tanziminde ahilerin rolleri ele alınmıştır.

Konya Kitabı'nın son cildinde Selçuklu dönemi Konya'da mimari yapılar üç bölüm olarak ele alınmıştır. Bu cilt içerik olarak Selçuklu döneminde Konya'da inşa edilen cami mescitler, saraylar, Çarşı, Pazar, Bedesten yapıları, Selçuklu dönemi Konya'sında su kültürü ve hamamları, Konya ve çevresindeki hanlar ve kervansaraylar, Konya Kalesi ve tarihi, Gevale Kalesi, Selçuklu dönemi Konya türbeleri, Selçuklu dönemi Konya medreselerinin mimari özellikleri, sultan mahfilleri, taş ustaları ve Selçuklu dönemine yönelik Konya'daki arkeolojik kazılar ve dönemin tarihine etkisinin ele alındığı başlıklar işlenmiştir.

Konya Ticaret Odası olarak uzun süredir yayınlanan Konya Kitabı serisinin XIX.'su olan Türkiye Selçukluları Dönemi ve Konya'sının anlatıldığı, 72 akademisyen tarafından hazırlanan 96 müstakil makale ve 15 bölümden oluşan bu 4 ciltlik hacimli ve kıymetli eserin teşekkül edilmesinde büyük destek ve gayretleri olan başta Konya Ticaret Odası Başkanı Selçuk ÖZTÜRK ve Yönetim Kurulu'na teşekkür ederiz. Eserin hazırlanmasının tüm süreçlerini koordine eden Konya Ticaret Odası Basın ve Halkla İlişkiler Müdür Yardımcısı Mustafa AKGÖL'e müteşekkirimiz. Konya'nın siyasi ve kültürel tarihini ele alan bu kapsamlı eserin ortaya çıkmasında en büyük pay şüphesiz kıymetli yazarlarımıza aittir. Her birine ayrı ayrı teşekkür ediyoruz. Ayrıca bu projenin ve eserin hazırlanma sürecinde biz editörlere büyük destek veren ve yükünü alan çalışmanın sekreteryasını yürüten araştırma görevlisi Burak ÇELİK'e de teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	v
ÖN SÖZ.....	ix

GİRİŞ

TÜRKİYE SELÇUKLULARINA KADAR KONYA	3
Mustafa AKKUŞ	

1. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLULARININ KURULUŞ DÖNEMİ VE KONYA

KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMANŞÂH	19
Erkan GÖKSU	

SULTAN I. KILIÇ ARSLAN ZAMANINDA KONYA.....	53
Sefer SOLMAZ	
Abdullah BURGU	

KONYA’NIN DEVLET MERKEZİ OLUŞU	71
Mehmet Ali HACIGÖKMEN	

I. RÜKNEDDİN MESUD (1116-1155).....	95
Muharrem KESİK	

II. İZZEDDİN KILIÇ ARSLAN (1155-1192)	141
Ebru ALTAN	

MYRIOKEPHALON: BAĞIRSAK BOĞAZI SAVAŞI	163
Mehmet Akif CEYLAN	

II. BÖLÜM
TÜRKİYE SELÇUKLULARININ YÜKSELİŞ DEVRİ VE KONYA

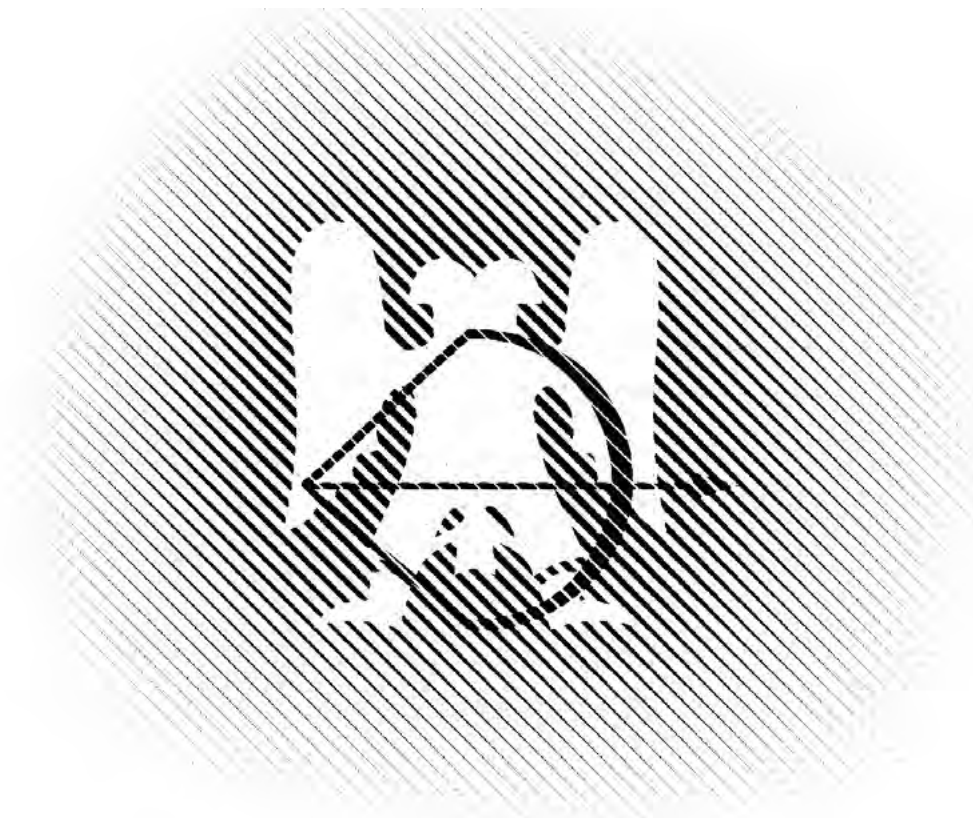
I. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV (1192-1196/1205-1211)	193
Selim KAYA	
II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞÂH VE III. KILIÇ ARSLAN (1196-1204 /1204-1205)	217
Selim KAYA	
I. İZZEDDİN KEYKÂVUS DÖNEMİNDE KONYA.....	233
Nilay AĞIRNASLI	
I. ALÂEDDİN KEYKUBÂD (1220-1237).....	261
Ayşe Dudu KUŞÇU	
II. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ (1237-1246) MOĞOL İSTİLASI VE KONYA.....	295
Süleyman ÖZBEK	
Sinan TARİFCİ	

III. BÖLÜM
MOĞOL HÂKİMİYETİNDE TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

II. İZZEDDİN KEYKÂVUS (1246-1262), IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN (1261-1266) VE II. ALÂEDDİN KEYKUBAD (1249-1254)	329
Zehra ODABAŞI	
III. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV (1266-1284).....	347
Selma DÜLGEROĞLU	
II. GİYÂSEDDİN MESUD (1284-1296 / 1302-1308).....	367
Mustafa AKKUŞ	
III. ALÂEDDİN KEYKUBÂD (1298-1302).....	399
Halil İbrahim GÖKBÖRÜ	
BYZANTINE-SELÇUK RELATIONS AND THE EXPERIENCE OF OTHERNESS.....	417
Johannes Niehoff-PANAGIOTİDİS	
TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞI	437
Mustafa AKKUŞ	

IV. BÖLÜM
SELÇUKLU KONYA’SINDA ORDU

TÜRKİYE SELÇUKLU ORDUSU VE KONYA	455
Erkan GÖKSU	
KONYA’DA GÖREV YAPAN BAZI SELÇUKLU EMİR VE DEVLET ADAMLARI	497
Mehmet Ali HACIGÖKMEN	
KONYA’DA MOĞOL EMİR VE KOMUTANLARI	553
Büşra BAĞCI	
SELÇUKLULAR DEVRİNDE KONYA CİVARINDA YAPILAN SAVAŞLAR VE SAVUNMA YAPILARI	589
İbrahim DUMAN	
TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA SAVAŞ TEÇHİZATLARI.....	603
İbrahim DUMAN	
TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA GULÂM EĞİTİMİ VE KONYA GULÂMHÂNELERİ.....	625
Erkan GÖKSU	
TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVRİNDE KONYA KUŞATMALARI	649
Aydın USTA	
DİZİN	665

giriş

TÜRKİYE SELÇUKLULARINA KADAR KONYA

Mustafa AKKUŞ

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE,
makkus@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6327-8278.

ÖZ

Konya M.Ö. 7000’li yıllardan itibaren, insanlık tarihi açısından önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış, eski bir yerleşim merkezidir. Siyasi, sosyal, ekonomik ve dini yönden büyük önem taşıyan Konya şehri İlk Çağdan günümüze kadar Frig, Helenistik, Roma, Bizans, Emevî, Abbâsî ve Selçuklu devletinin akınlarına maruz kalmıştır. Uzun yıllar Roma İmparatorluğunun hâkimiyeti altında kaldıktan sonra XI. yüzyılda Selçukluların Konya bölgesine gelmesiyle Türkiye Selçuklularının egemenliği altına girerek tarihindeki en önemli konuma ulaşmıştır.

Konya adının oluşumu ve kullanımına dair bilgilendirmeye başladığımız bu çalışmada, Selçuklulara kadar Konya ve çevresine düzenlenen ilk akınlar hakkında malumat aktarılacaktır. Akabinde Türklerin Konya şehrine düzenlediği akınların anlatılmasının ardından Türkiye Selçuklularının kendi içerisinde yaşadığı hâki-

miyet mücadelesine bağlı olarak yurtlarından göçüp Konya şehrine gelmeleri hadisesi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Türkiye Selçuklu Devleti, Hâkimiyet, İşgal.

KONYA UNTIL THE SELJUKS OF TÜRKİYE

ABSTRACT

Konya has been an ancient settlement centre hosting important civilizations throughout human history, dating back to around 7000 BC. The city of Konya, which has been holding great political, social, economic, and religious importance, has witnessed the invasions of various civilizations from the ancient times to the present, including Phrygian, Hellenistic, Roman, Byzantine, Umayyad, Abbasid, and Seljuk states. After staying under the rule of the

Roman Empire for many years, Konya gained its utmost significance when the Seljuks arrived in the region in the eleventh century, under the sovereignty of the Seljuks of Turkey.

In this study, we begin by providing an explanation on the formation and usage of the name Konya, and then proceed to share details about the initial raids conducted to Konya and its environs leading up to the Seljuks. Subsequently, after recounting the raids conducted by the Turks into the city of Konya, the information will be provided on the Seljuks of Turkey's migration from their homeland to the city of Konya due to the internal power struggles.

Keywords: Konya, the Seljuk State of Turkey, Dominion, Occupation.

GİRİŞ

Doğu, batı ve kuzey, güney yollarının kesiştiği bir noktada olan Konya coğrafyası bereketli ovaları ve su kaynakları ile sadece ulaşım alanında değil aynı zamanda siyasi, sosyal ve ticari alanda da önemli bir yer teşkil etmiştir. Konya şehri beş bin yıllık tarihi ile bir geçiş noktası olmasından öte siyasi, dini ve ticari kimliği ile kültürlerin buluşma merkezi konumunda olmuştur. Bu nedenle Konya şehri tarih boyunca yakınında ya da uzağında bulunan küresel çaptaki siyasal güç odaklarının hedefi olmuş, her dönemde birçok saldırıya uğrayıp yağma ve yıkımlar yaşamıştır.

Geçmişten günümüze kadar pek çok farklı ülke ve devlete ev sahipliği yapmış olan Konya, birbirine benzer ya da aralarında bazı farklar bulunan muhtelif isimler ile tarih sahnesinde yer almıştır. Konya adının Frig dilindeki Kawania

veya Grekçe “Eikon”’dan türediği kabul edilir¹. Bu söyleyiş tarzının zamanla Konion şekline dönüştüğü, daha sonra Roma çağında ve Bizans döneminde İkonion/İkonium olarak söylendiği belirtilir. İslâm coğrafyacılarının eserlerinde şehrin adı Kūniye (قونية) şeklinde geçer. Bu yazılış tarzı Türkler tarafından da benimsenmiş ve Konya olarak söylenmiştir. Bununla birlikte XIII. yüzyıla ait bilgileri de içeren Saltuknâme’deki, “Kavâniyye ki ona Konya derler” ifadesi dikkat çeker. Ayrıca XI. yüzyıldan itibaren Batı kaynaklarında İconium’dan başka Conia, Cogno, Conium, Como, Cunnyo ve Konn şekillerinde de zikredilir².

Konya isminin Selçuklular ile özdeşleşen farklı bir efsanesi de vardır. Bu efsaneye göre, vaktiyle iki ermiş kişi uçarak seyahat etmektedirler. Amaçları yerleşecek güzel bir yer bulmaktır. Konya semalarından geçerken gördüğü bu beldeyi beğenen birisi diğerine, “Kon ya Şeyh” diye seslenmiştir. Bu olaydan sonra şehrin adı Konya olarak kalmıştır³.

A. İlk Çağ’dan Selçuklu Devrine Kadar Konya’nın Durumu

Geçmişten günümüze kadar Anadolu tarihinde önemli bir konuma sahip olan Konya ve çevresi kadim bir iskân merkezidir. Yapılan araştırmalar neticesinde Konya’nın çok eski bir mevkii olduğu ve ilk yerleşim döneminin Milattan önce olduğu bilinmektedir. Nitekim Konya’nın çevresinde ilk yerleşim yerlerine

¹ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 1985, s. 15.

² Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.15; Tuncer Baykara, “Konya”, *DİA*, C. XXVI, Ankara 2002, s. 182.

³ Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Çizgi Kitabevi, Konya 2016, s. 226.

ait Aşıklıhöyük M.Ö. 7000-6800, Can Hasan M.Ö. 6500, Çatalhöyük M.Ö 6700-5700 yıllarına tarihlenir. Cem Sultan Bahçesi olarak da adlandırılan şehrin güneyindeki Karahöyük ise Taş ve Bakır (M.Ö. 3500-3000) çağlarına kadar geçmiş dönemlere dayanmaktadır⁴. Karahöyük, Bakır Çağından eski Hitit Devri'ne kadar sürekliliği olarak iskân edilmiştir. Karahöyük, bu son devir başlarında Anadolu'daki önemli şehirlerinden birisi olarak kayıtlara geçmiştir⁵.

Konya şehrinin ilk kurulduğu yer olarak kabul edilen Alâeddin Tepesi'nin Neolitik dönem sonları ile Kalkolitik dönem başlarında meydana geldiği, tarihinin M.Ö. 2400 ile 2000 yılları arasına uzandığı iddia edilmektedir⁶. 1941 yılında Alâeddin tepesinde yapılan kazılar da bu görüşü desteklemiş, tepenin M.Ö. 2000 yıllarında başlayan Orta Anadolu'nun tarihi iskân stratigrafisine uygun bir şekilde sıralı iskan edilerek bugünkü yüksekliğinde geniş bir höyük olduğunu ortaya koymuştur⁷. Konya ve çevresi M.Ö. 2000-700 yılları arasında Hititlerin hâkimiyeti altında kaldıktan sonra M.Ö. 1000-700 yıllarında Friglerin idaresi altına girmiş⁸ ve sonra da Lidyalılar tarafından ele geçirilmiş-

tir⁹. Nitekim tepede yapılan kazıda Frig, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemi yerleşmelerini kanıtlayan bulgular elde edilmiştir¹⁰.

Frig döneminde geniş bir saha üzerine yayılan şehrin, bu çağa ait alt yapı kalıntıları, tepenin batıdaki kazı alanında ortaya çıkarılmıştır¹¹. Konya Frigyalılardan sonra Lidyalıların eline geçmiş, bir müddet Lidya hâkimiyetinde kaldıktan sonra M.Ö. VI. yüzyılın ortalarından itibaren Persler tarafından istila edilmiş ve bu imparatorluğa bağlı bir satraplık olmuştur¹². Lidya Satrapı ve II. Darius'un oğlu olan Kurus'un isyanı sırasında sayısı on binleri bulan Yunan askerleri ile birlikte Anadolu'dan geçerek Fırat'a doğru ilerleyen Ksenophon, Konya'yı Friglerin en doğudaki şehri olarak anmıştır¹³. İbrahim Hakkı Konyalı, Lidya'ya vali tayin edilen Keyhüsrev=Geyrus'un M.Ö. 404 yılında İkon-yom'a uğradığını, burada 3 gün kaldığını ve bu memleketi yağmaladığını bildirmektedir¹⁴.

M.Ö. VI. yüzyılda Persler'in¹⁵ egemen olduğu şehri M.Ö. 384 yılında Büyük İskender ele geçirmiş, M.Ö. 323'te İskender'in ölümü üzerine şehir Selevkoslara (Selefkiler) geçmiş ve daha sonra Bergama Krallığının hâkimiyeti

⁴ Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 39.

⁵ Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.21.

⁶ Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, s.39.

⁷ Mahmut Akok, "Türk Tarih Kurumu Adına Konya Alâeddin Tepesinde 1941 yılında Yapılmış Olan Arkeolojik Kazıdan Elde Edilen Mimari Buluntular", *VII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiri*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 25/29 Eylül 1970, s.60; Mahmut Akok, "Konya Şehri İçindeki Alâeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları", *Belleten*, XXXIX/154, 1975, s. 218.

⁸ Besim Darkot, "Konya", *İA*, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s. 842.

⁹ Baykara, "Konya", s. 182.

¹⁰ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafya'dan Vatana*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 206; Akok, "Konya Şehri İçindeki Alâeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları", s.223.

¹¹ Akok, "Konya Şehri İçindeki Alâeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları", s.222.

¹² Darkot, "Konya", s.842.

¹³ Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, s.40.

¹⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Ankara 1997, s.7.

¹⁵ Baykara, "Konya", s.182.

altına girmiştir. III. Attalos'un ölümünden sonra ise yaklaşık M.Ö. 133 yıllarında Roma İmparatorluğu'nun topraklarına katılmıştır¹⁶.

M.Ö. II. yüzyılda Roma İmparatorluğu, M.S. 395'de ise Bizans İmparatorluğu Konya ve çevresine hâkim olmuştur¹⁷. Roma döneminde Likonya (Lycaonie) idari merkezine bağlı olan Konya şehri imparatorluğun önemli kentlerinden biri olarak tarihi kayıtlara geçmiştir¹⁸. Dini alanda da oldukça mühim bir mevki de yer alan bu şehre Romalılar döneminde Hristiyanlar gelmiş, hatta Hz. İsa'nın havarilerinden Paulus (Pavlus) Konya'da bir süre kalmıştır¹⁹. Pavlus'un bu ziyareti sırasında Konya şehri havariyi iyi bir şekilde misafir etmiştir. Texier'in bizlere aktardığı bilgiye göre; günümüzde Konya'ya bağlı Kilistra'da (Lystra) ilk kilise kurulmuştur²⁰. Hristiyanlığın yayılışı esnasında havarilerden Pavlus'un burada ikameti şehre kutsal bir önem vermiştir. Romalılar döneminde Konya dini alanın yanında ticari alanda da ön planda olmuştur. Özellikle o dönemlerde Batı Anadolu'dan, güney ve güneydoğuya giden yolların Konya ve çevresinden geçmesi, bölgenin Akdeniz limanına bağlanması, Konya'nın önemli bir merkez olmasına katkı sağlamıştır²¹.

Konya'nın ilk kez Türk akınlarına uğraması ise Sabirler (Sabarlar) döneminde olmuştur. Tanrı Dağları'nın batı bölgeleri ile İli, İdil, Don ve Kuban ırmakları arasındaki bölgede Hunlara tabi olarak yaşayan Sabar Türkleri, 508 yılında sınırlarını Doğu Avrupa'ya kadar genişleterek bağımsız devletlerini kurmuşlardır. Sasaniler ile birlik olup Bizans'a saldırarak²² Kafkasların güneyine kadar olan toprakları istilâ etmişlerdir. Ardından Azerbaycan yoluyla Anadolu'ya girerek Doğu ve Orta Anadolu'yu istila edip çok sayıda ganimet ele geçirmişlerdir (516). Kayseri, Konya ve Ankara'ya kadar ilerleyen Sabarlar, bu bölgelerde şiddetli akınlar yaparak pek çok ganimet ele geçirmişlerdir. Ancak bu bölgelerde uzun süreli bir hâkimiyet sağlamadan, Kafkas dağlarını aşarak yurtlarına geri dönmüşlerdir²³.

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma şehri haline gelen Konya, VII. yüzyılın ortalarından itibaren siyasi, kültürel, ticari ve dini alanlarına bağlı olarak İslam devletlerinin de feth ettiği bölge haline gelmiştir. Asya ve Afrika'nın en mühim kısımlarını alan Emevîler Anadolu kıtasını ele geçirmek için uzun yıllar mücadele etmişlerdir. Hemen her sene yaz ve kış gazalarını yapmalarının yanı sıra birçok defa kalabalık ordular ile Marmara ve Ege denizleri kıyılarına kadar gelmişler ve hatta Emevîler üç büyük harekât düzenleyerek İstanbul'u üç kez kuşatmışlardır. Müslümanlar ile Bizanslar arasındaki bu kanlı

¹⁶ Darkot, "Konya", s.842.

¹⁷ Baykara, "Konya", s.183; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985, s.215.

¹⁸ Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. I, Çev: Ali Suat, Özkan Matbaacılık, Ankara 2002, s.17.

¹⁹ Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. III, Çev: Ali Suat, Özkan Matbaacılık, Ankara 2002, s.312; Küçükdağ-Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, s.227.

²⁰ Texier, *Küçük Asya Coğrafyası* 3, s.37-38.

²¹ Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.23.

²² Şerif Baştav, "Sabir Türkleri", *Belleten*, C. V, S.17-18, Ocak 1941, s.61; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.14-15; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1998, s.158-159.

²³ Baştav, "Sabir Türkleri", s. 61; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 14-15.

mücadele Anadolu kıtasındaki pek çok mamurelerin harap olmasına sebebiyet vermesinin yanı sıra, her iki tarafında nüfus ve servetçe pek çok zayıfına mâl olmuştur²⁴. Emevîler tarafından düzenlenen bu fetih hareketlerinde Konya bölgesi de seferlerin yoğun olarak yapıldığı bir mevki olarak kayıtlara geçmiştir. *Halife b. Hayyat Tarihi*'nden edindiğimiz bilgilere göre Emevîlerin ilk olarak H.61-680/681 yılında Yezîd b. Muâviye döneminde Bizans ile yapılan savaşlar sebebiyle Konya'ya kadar geldikleri bilgisine ulaşmaktayız. Söz konusu rivayete göre eserde şu bilgiler yer almaktadır: “*Bekkar b. Abdullah bana Muhammed b. ‘Aiz’den, el-Velid b. Müslim’in şöyle dediğini yazdı: 61. yılda, Malik b. Abdullah Konya’ya yapılan yaz savaşını idare etti.*”²⁵ Bu bilgiye dayanılarak I. Yezîd döneminde yapılan Bizans seferlerine bağlı olarak Emevîlerin Konya'ya kadar gelmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Nitekim Emevîler tarafından daha sonraki dönemlerde yapılan akın ve fetihler Müslümanların Konya'ya gelip savaş yapma ihtimalini doğrular niteliktedir.

Emevî halifelerinden Abdülmelik b. Mervân 85/704 yılında Konya'yı feth etmiş ve burada geçici bir İslâmî idare kurulmuşsa da sürekli olmamış, kısa süre sonra şehir tekrar Bizanslıların eline geçmiştir. Konya daha sonra I. Velid döneminde H.90/ M.708 yılında Bizanslıların elinden alınarak, Emevî topraklarına tekrar dahil edilmiştir²⁶. Ardından Mervan b. Muhammed Konya'yı fethetmiştir. Fakat Konya'daki

*Emevî hâkimiyeti kısa süreli olmuş, Rumlar şehri geri almıştır. (105/723-24)*²⁷.

Abbâsîlerin hilâfeti esnasında yine Anadolu gazalarına büyük bir önem verilmiş ve belli dönemlerde seferler düzenlenmiştir. Sugur denilen ve Müslümanların elinde bulunan Anadolu parçalarına bilhassa Horasan ordusundan mühim bir kısım yerleştirilmiştir. *Halife Mehdî; Fergane, Esbicab, Belh, Hârizm, Herat ve Semerkand halkından yâni Müslüman Türkler ve Soğdlulardan pek çok ahaliyi Anadolu'ya göndermiştir. Gerek bu suretle ve gerekse kendi isteği ile gelen bu Türkler Tarsus, Misis, Anazarba, Adana, Maraş, Hades (Bugünkü Göynük), Malatya, Diyar-ı Bekir, Meyyafarikin, Ahlat, Malazgirt, Kalikala (eski Erzurum) şehirlerine yerleştirilmişlerdir. Bu suretle Anadolu'nun cenup ve şark taraflarını içine alan Avasım bölgesine kısmen Mâverâünnehr Türkleri iskân olunmuştur*²⁸.

Konya, Abbâsîler döneminde de İslam ordularının fetih hareketlerine sahne olmuştur. Nitekim Abbâsî Devleti'nde Hârûn Reşîd döneminde 803 yılında Müslümanlar, Anadolu üzerine sefere çıkmışlardır. Hârûn Reşîd, oğlu el-Kasım'ı, Abdülmelik b. Salih ve Sugur halkıyla birlikte Bizans'a yaz savaşlarına göndermiştir²⁹. Bu sırada Bizans tahtında bulunan İmparatoriçe Irene (797-802), Konya Ereğli'sinin gelirini Araplara vermeyi kabul etmek zorunda kalmıştır³⁰. Kraliçe Irene'den sonra tahta çıkan I. Nikophoros (802-811) Abbâsîlerle yapılan

²⁴ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944, s.19.

²⁵ Halife b. Hayyât, *Halife b. Hayyât Tarihi*, Çev: Abdülhalik Bakır, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001, s.289.

²⁶ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s.33.

²⁷ İbnü'l- Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, C. V, çev. Yunus Apaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1986, s.107; Baykara, “Konya”, s.183.

²⁸ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s.19-20.

²⁹ Halife b. Hayyât, *Halife b. Hayyât Tarihi*, s.546.

³⁰ İbnü'l- Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, C. VI, çev. Abdullah Köse, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s.166-167.

anlaşmaya uymayarak Hârûn Reşîd'e bir mektup yazmış ve eski hükümdar döneminde verilen malların kendisine iade edilmesini istemiştir. Aksi takdirde kılıçların konuşacağını belirterek Hârûn Reşîd'i tehdit etmiştir. Hârûn Reşîd Rum hükümdarından gelen mektubu görünce çok sinirlenmiştir. Daha sonra Hârûn Reşîd yanında bulunanlardan bir divit istemiş ve bu mektubun arka tarafına şunları yazmıştır³¹.

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla; Müminlerin emîri Hârûn'dan Bizans'ın kelbi Nikefor'a: Ey kâfir kadının oğlu! Mektubunu okudum. Cevabım ise, duyduğun ile değil gördüğün ile hareket etmelidir.” Diye cevap verdikten sonra Hârûn hemen harekete geçmiş ve 806 yılında Heraklie'ye (Ereğli) gelmiştir. Hârûn Reşîd (190) 806 yılındaki seferde Heraklie (Ereğli), Iconium (Konya), Tyana (Tuvâne, Niğde) şehirlerini ele geçirmiştir. Abbâsîler bu bölgeleri fethettikten sonra bir hayli ganimet ele geçirmiş, bölgede büyük tahribat yapmışlardır. Bu durum karşısında Nikophoros her sene Hârûn'a haraç vermek üzere sulh anlaşması yapmak istemiştir. Nikephoros'un barış isteği, hem kendi hem de oğlu adına cizye vermesi şartıyla kabul edilmiştir³².

Abbâsîlerin Konya bölgesine yaptığı akınlar X. yüzyılda da devam etmiştir. Nitekim Abbâsîler zamanında Tarsus Emîri Ebu Said 287 (900) yılında gerçekleştirdiği bir seferde esir düşmüş ve bir süre Konya Kalesi'nde hapsedilmiş ardından bir grup Müslümanla birlikte İstanbul'a gönderilmiştir. Bundan yedi yıl sonra Abbâsî kuvvetleri Konya'ya bir sefer düzenleyip şehri

tahrip etmişlerdir. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Leon, Halife Müktefi-Billâh'a mektup yazıp karşılıklı esir mübadelesi yapmayı teklif etmiştir³³. Ayrıca Abbâsî halifesi Mutî'-Lillâh, 963 yılında Tarsus'taki garnizondan yola çıkan bir İslam ordusu ile Konya'ya kadar bir sefer düzenlemiştir³⁴. Ancak bu hâkimiyet geçici olmuştur. X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren buraya yönelik herhangi bir akın vuku bulmamıştır³⁵. Müslümanlar tarafından uzun yıllar devam eden bu gaza ve cihat devri X. asrın ikinci yarısında son bulmuş, Abbasiler gerileyerek bu toprakları Bizans'a bırakmak mecburiyetinde kalmışlardır. Ancak İslam ordularının Anadolu'ya yapmış olduğu bu akınlar Bizans'ın belli başlı garnizonlarının bulunduğu şehirlerinin ve müstahkem mevkiilerinin çoğunun harap olmasına ve ülkenin nüfus ve servetinin büyük oranda zayıflamasına sebep olmuştur. Ayrıca Anadolu ve özellikle Konya bölgesine yapılan bu fetihler XI. asırda bu ülkeye girecek olan Türk fatihlerine kolay bir zemin hazırlanması bakımından mühim bir safhayı teşkil etmiştir³⁶. Nitekim Anadolu'nun fethinden önce muhtelif devletlerin ve Müslümanların Bizans bölgesine düzenledikleri akın, istila, işgal, gaza ve cihad devresi Bizans imparatorluğunu zayıflatmış ve gelecek fatihlere uygun bir zemin hazırlamıştır.

B. Selçuklular Döneminde Konya'nın Fethedilmesi

Büyük Selçuklu hükümdarları döneminde Anadolu'nun fethedilmesine büyük önem ve-

³¹ İbnü'l- Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih* 6, s.167; Nahide Bozkurt, “Hârûnürreşîd”, *DİA*, C. XVI, İstanbul 1997, s.260.

³² Halife b. Hayyât, *Halife b. Hayyât Tarihi*, s.547; İbnü'l- Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, C. VI, s.167.

³³ İbnü'l- Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, C. VII, çev. Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s.462.

³⁴ İbnü'l- Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, C. VIII, çev. Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s.472.

³⁵ Baykara, “Konya”, s. 182-183.

³⁶ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 29.

rilmiş ve belli dönemlerde Bizans'a karşı seferler düzenlenmiştir. Büyük Selçukluların ilk hükümdarları döneminde başlayan fetih hareketleri Alp Arslan ve Melikşah dönemlerinde de aralıksız olarak devam etmiştir. Anadolu'ya yapılan fetihler doğrultusunda Alp Arslan 1066 yılında değerli ve deneyimli Selçuklu devlet adamı Hacıp Gümüştekin'i, Afşin ile birlikte Anadolu fetihlerini yönetmekle görevlendirmiştir. Afşin ve diğer emirlerin kumandasındaki Selçuklu birlikleri Murat ve Dicle ırmakları havzalarından ilerleyerek, güneye el-Cezire'ye inip Ergani ve Nizip yörelerindeki Bizans kalelerini fethetmişler, Nusaybin'i de kuşatmışlar ancak ele geçirememişlerdir. Bunun üzerine Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) yöresine girip, burada pek çok ganimet elde etmişlerdir. Geri dönerken de Bizans'ın Urfa Valisi Aruandanos Selçuklu kuvvetlerinin önünü kesip, bir baskın girişiminde bulunmuş ise de Hoşin Kalesi yörelerinde yapılan savaşta ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Aruandanos esir düşerek kumandanları ve bazı askerleriyle birlikte Urfa önünde satılmış, 40 bin altın kurtuluş akçesi karşılığında serbest bırakılmıştır. Bu başarılı seferlerin ardından Gümüştekin, Afşin ve diğer Selçuklu komutanları pek çok esir ve ganimetle Anadolu fetihlerinde Selçuklu hareket üssü haline getirilen Ahlat'a dönmüşlerdir. Fakat burada Afşin Bey kaynaklarda adı belirtilmeyen kardeşini öldüren Gümüştekin'i öldürmüştür³⁷. Yaptığı bu harekete karşılık Sultan tarafından cezalandırılacağından endişe eden Afşin adamlarıyla birlikte Ayıntab taraflarına yönelip, orada akınlar yaptıktan sonra Antakya bölgesine inmiştir.

Burayı da görülmemiş bir şekilde yağma ve talan etmiş ve 1068 yılında Antakya şehrini kuşatmıştır. Bu sırada Alp Arslan'ın, kendisini başışladığı haberinin gelmesi üzerine Antakyalılarla anlaşma yaparak kuşatmayı kaldırmıştır. Yapılan antlaşmaya göre; Antakyalılar Türk kumandanına 100.000 altınla aynı değerde kıymetli kumaş (dîbâc) ve eşya vermişlerdir. Akabinde Selçukluların ünlü komutanı Afşin, Alp Arslan'ın yanına gitmek üzere Antakya'dan ayrılmıştır (1068)³⁸.

Diğer taraftan Selçukluların fetihlerine karşılık kaybettiği toprakları geri almak düşüncesiyle Bizans Hükümdarı Romanos Diogenes 1069 yılında büyük bir ordu ile Halep bölgesinde savaşıırken, Emir Afşin de Anadolu içlerine girerek başta Konya ve Karaman olmak üzere birçok şehre akınlar düzenlemiştir³⁹. Bu akın ile Afşin ve maiyetindeki ordusu Likaonya bölgesine girip o havali şehirlerini ve bilhassa Anadolu'nun merkezi olan meşhur Konya şehrini yağma ve tahrip etmişlerdir⁴⁰. Ancak burada uzun süre hâkim olamayan Selçuklular aldıkları yerleri Bizans ordularına bırakıp, geri çekilmek zorunda kalmışlardır⁴¹. Böylece Anadolu'nun merkezi konumunda bulunan Konya şehri ilk defa Selçuklu komutanı Afşin'in liderliğinde Selçuklu akınlarına maruz kalmış ve akabinde Selçuklu kuvvetleri bu bölgeyi ele geçirmek için mücadele etmişlerdir.

³⁷ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s.18,19; Faruk Sümer, "Afşin", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s.440.

³⁸ Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, s.19,20.

³⁹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s.48-49; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s.168; Baykara, "Konya", s. 183.

⁴⁰ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 67.

⁴¹ Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, s.25; Darkot, "Konya", s.843; Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.25.

Selçukluların Konya'ya ikinci kez gelmesi ve bu bölgeye yerleşmesi Kutalmışoğlu Süleymanşâh döneminde olmuştur. Selçukluların vatanlarından çıkıp Anadolu'ya gelerek Konya'yı ele geçirmelerini kavrayabilmek için, Selçuklu ailesinin yaşadıkları olayları ve karşılaştıkları zorlukları iyi bir şekilde anlayıp idrak etmemiz gerekir. Zira Selçuklu hanedanında yaşanan bazı olaylar Kutalmışoğlu Süleymanşâh'ın bu bölgeye gelmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle Süleymanşâh'ın Anadolu'ya kadar gelip Konya'yı fethetmesine kadar yaşanan gelişmeleri kısaca anlatıp, Süleymanşâh'ın Konya'yı fethetme sürecini değerlendirmeye çalışacağız.

Malum olduğu üzere Büyük Selçuklu Devleti'nin adını aldığı Selçuk Bey'in; Arslan (İsrail), Mikail, Yusuf ve Mûsâ (İnanç) adlarında dört oğlu vardı⁴². Bunlardan Tuğrul ve Çağrı beylerin babası olan Mikail, İslamiyet'i kabul ettikten sonra, gayrimüslim olan bazı Türk boy-larına karşı giriştiği bir gazada şehit olmuştu⁴³. Bir süre sonra 1007-1009 yılları arasında Selçuk Bey'in Cend kentinde ölümü üzerine, ailenin yönetimini Türk töresi gereğince, büyük evlad olarak Arslan üstlenmiş ve bu görev gereği olarak da yabgu unvanını almıştır. Selçuklular tarihinde Arslan Yabgu ilk olarak Karahanlılar Sâmânîler arasındaki mücadelede dikkatleri üzerine çekmiştir. Tarihi kaynakların rivayet et-

tiği bilgilere göre; Karahanlı Hükümdarı Harun Buğra Han, Sâmânî topraklarının bir kısmını işgal edince (992) Sâmânî Hükümdarı II. Nuh, Selçuk'tan yardım istemiştir. Selçuk da onun bu talebine karşılık oğlu Arslan kumandasında-ki bir orduyu Sâmânîlere yardıma göndermişti. Arslan'ın yardımıyla Karahanlıları mağlûp eden Sâmânîler istilâ edilen topraklarını geri almışlar ve bu yardıma karşılık Buhara-Semerkant arasındaki Nur kasabasını Selçuklulara yurt olarak vermişlerdir. Böylece Karahanlılar ile Sâmânîler gibi birbirleriyle mücadele halinde olan iki devlet arasında kalan Selçuklular, mahirane siyasetleriyle bu bölgede varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Ancak Karahanlıların, Sâmânîlere karşı giriştikleri seferler sona ermemiş ve Karahanlı devleti fırsat buldukça Sâmânîlere karşı mücadele etmekten geri durmamıştır. Nitekim Karahanlı İlig Han Nasr, Ekim 999'da Buhara'yı zapt ederek Sâmânî Hükümdarı Abdülmelik ve hânedan mensuplarını Özkent'e sürmüş ve Sâmânîler Devletini fiilen sona erdirmiştir. Yaşanan bu hadise Arslan'ın ve ona bağlı Türkmenlerin Mâveraünnehr'deki nüfuz ve itibarını daha da arttırmıştır⁴⁴.

Karahanlılar'ın elinden kaçmayı başaran Sâmânî şehzadesi Ebû İbrâhim el-Müntasır Karahanlılar'a karşı yine Arslan'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Şehzadenin isteğine olumlu cevap veren Selçuklular, Sâmânî şehzadesi ve Arslan Bey maiyetindeki ordu ile birlikte Semerkant civarına gelmiş, Kûhek denilen yerde Karahanlı Subaşı Tegin'i bozguna uğratarak çok sayıda kumandan ve askeri esir almışlardır(1003). Daha sonra İlig Han Nasr'ı mağlûp ettikleri gibi ertesi yıl da Karahanlılar

⁴² Sadruddîn Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsir İbn 'Ali El-Hüseyinî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev: Necati Lügal, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 2; Kerimüddin Mahmut Aksarayı, *Musameratü'l Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk T.T.K. Yayınları, Ankara 2000, s. 6. Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, Çev: Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul 2010, s. 71; Aksarayı, Selçuk Bey'in Ahmed isminde oğlu olduğunu da rivayet etmektedir. Aksarayı, *Musameratü'l Ahbar*, s. 6.

⁴³ İbnü'l- Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, C. IX, çev.: Abdülkerim Özyayın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s.362.

⁴⁴ İbnü'l- Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, C. IX, s. 362.

karşısında aynı şekilde zafer kazanmışlardır (1004). Karahanlı Hükümdarı İlig Han Nasr 1012 yılında ölmesi üzerine; Arslan Yabgu aynı aileye mensup olan Ali Tegin ile anlaşma yapmış ve bu anlaşmaya karşı çıkan Karahanlı İlig Han Muhammed b. Ali'yi bozguna uğratmıştır. Ali Tegin, Arslan Yabgu'nun desteğiyle Buhara'ya hâkim olmuştur. (411/1020-21). Bu sayede dikkatleri üzerine çeken Arslan Yabgu giderek kuvvet kazanınca, bölgede bulunan Karahanlılar ve Gazneliler endişeye kapılmışlardır. Bunun üzerine Karahanlı Hükümdarı Yûsuf Kadir Han ile Gazneli Sultan Mahmud 1025 yılında "bütün İran ve Turan meseleleri"-ni görüştükleri meşhur Mâverâünnehir mülâkâtında Arslan Yabgu idaresindeki Selçuklulara karşı gerekli tedbirleri almayı, onları Türkistan ve Mâverâünnehir'den uzaklaştırıp Horasan'a sürmeyi kararlaştırmışlardır⁴⁵.

Gazneli Mahmud, mertliği, savaşçılığı ve yıldırım hızıyla düşman üzerine saldırması gibi meziyetleri sebebiyle herkesin çekindiği Arslan Yabgu'yu yakalamak için hileye başvurmuştur. Gazneli Mahmud hazırladığı planı faaliyete geçirmek için Arslan Yabgu'yu yanına çağırarak devlet işlerini görüşmek ve her iki taraf arasında savaş zamanlarında yardımlaşma durumlarını konuşmak üzere davet etmiştir. Davete icabet eden Arslan Yabgu, oğulları ve askerleri, Gazneli Mahmud tarafından iyi bir şekilde misafir edilmiş ve Sultanın saygı ve ikramına nail olmuştur. Bu görkemli tören sonrasında Gazneli Mahmud planını harekete geçirmek için bir ziyafet meclisi kurdurmuştur. Bu ziyafet sırasında Arslan Yabgu ve diğer misafirlere içki ikram edip, şarkılar ile eğlendirmiştir. Bir süre

sonra Arslan Yabgu'nun sarhoş olması üzerine ona bazı sorular sorarak Selçuklular hakkında bilgi edinmiştir⁴⁶. Gazneli Mahmud yaşanan bu olayların akabinde Semerkant'a çağırdığı Arslan Yabgu'yu, oğlu Kutalmış ve bazı arkadaşlarıyla birlikte tevkif ederek Kalincâr Kalesi'nde hapsedmiştir⁴⁷. Ona bağlı çok sayıda Türkmen'i de öldürtmüş, geri kalanlar da başsız vaziyette çeşitli yerlere dağılmışlardır (1025)⁴⁸.

Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler, onu kurtarmak amacıyla bazı girişimlerde bulunmuşlarsa da başarılı olamamışlardır⁴⁹. Arslan Yabgu, Türkmenlerin onu kurtarma girişimi sırasında orada bulunan halka bazı nasihatlerde bulunarak, kendisinden ümidi kesmelerini ve Horasan'ı ele geçirmek için gayret sarf etmelerini söylemiştir. Yaşanan bu olayların akabinde Selçukluların başbuğu Arslan Yabgu 1032 yılında mazlum bir şekilde mahkûm edildiği kalede vefat etmiştir⁵⁰. Arslan'ın Gazneliler tarafından esir edilmesi Selçuklu hanedanı tarihinde bir dönüm noktası olmuş, bu süreçten sonra aile üyeleri arasında bir takım problemler yaşanmaya başlamıştır.

Arslan Yabgu'nun Selçuklu ailesinin başından ayrı kalması üzerine, kardeşi Mika-

⁴⁵ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, s. 72, 73, 74.

⁴⁶ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s.83, 84, 85, 86.

⁴⁷ el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s.3; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, s. 75, 76, 77.

⁴⁸ Aksarayı, *Musameratü'l Ahbar*, s. 7-8; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, s.83-87; Abdülkerim Özyayın, "Arslan b. Selçuk", *DİA*, C. III, İstanbul 1991, s. 402-403.

⁴⁹ Aksarayı, *Musameratü'l Ahbar*, s. 9; Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü't-Tevârih Selçuklu Devleti*, s. 78, 79.

⁵⁰ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, s.88-89; Mustafa Akkuş, "Süleyman Şah I", *Konya Ansiklopedisi*, C. VIII, Konya Kültür A.Ş., Konya 2015, s.160.

il'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Beyler, ailenin yönetimini ellerine almışlardır. Böylece Selçuklu yönetimi de el değiştirmiştir. Bununla birlikte Arslan'ın oğulları Kutalmış ve Resul Tegin kendilerine bağlı olan Balhan, Yabgulu, Nâvekiyye ve Irak Türkmenleri adlarıyla anılan Türkmenlerle birlikte Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Fakat devlet kurulduktan bir süre sonra Kutalmış ve kardeşi Resul Tegin, babalarının Selçuklu ailesinin başkanı (yabgu) olması sebebiyle, devlet yönetimine hâkim olan Tuğrul ve Çağrı Beylere karşı saltanat mücadelesine girişmişlerdir⁵¹. İlk Selçuklu sultanı Tuğrul Bey devrinde başlayan bu mücadelelerde Kutalmış ve Resul Tegin, bazı küçük başarılar kazanmışlardır. Fakat Sultan Tuğrul'un ölümünden (Eylül 1063) sonra Büyük Selçuklu Devleti sultanı olan Alp Arslan, oğulları Mansur, Süleyman ve kardeşi Resul Tegin ile birlikte başkent Rey'e yürüyüp sultanlığını ilan eden Kutalmış'ı Girdküh kalesi yörelerinde, kesin bir yenilgiye uğratmıştır (1063/64)⁵². Kutalmış savaş alanından kaçarken atından düşerek ağır bir şekilde yaralandıktan bir süre sonra ölmüştür. Cenazesi Tuğrul Bey'in gömüldüğü Rey kentinde toprağa verilmiştir. Kardeşi Resul Tegin ile oğulları Mansur, Süleyman, faaliyetleri hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Alp İlig (Yülek), Devlet (Dolat) ve diğer bazı emîrlar Sultan Alp Arslan tarafından esir alınmışlardır⁵³.

Nizâmülmülk, Kutalmış'ın bütün çocuklarının öldürülmesini isteyen Alp Arslan'a bunun devlete hayır getirmeyeceğini ve devletin bekasına tesir edeceğini söyleyip engel olmuştur. Kutalmışoğulları Alp Arslan'ın ölümüne kadar Rey'de esir tutulmuşlardır (1072)⁵⁴. Yaşanan bu olaylardan sonra bazı müelliflerin rivayetlerine göre Büyük Selçuklu Devleti'nin yönetiminde bulunan sultanlar tarafından Süleymanşâh ve kardeşleri "Melik" veya "Emir" unvanları ile Anadolu hududunda gazaya memur edilmişlerdir⁵⁵. Bazı müelliflere göre ise Selçuklu yönetiminde iktidarda bulunan amcazadeleri Süleymanşâh ve kardeşlerine herhangi bir görev tahsis etmemiş ve onları belli bölgede yaşama-ya sevk etmişlerdir. Nitekim bu görüşü benimseyen gruba göre Süleymanşâh ve kardeşleri bu dönemde Urfa-Birecik taraflarında bir tür sürgün hayatı yaşamışlardır⁵⁶.

Süleymanşâh, Sultan Melikşâh tahta çıktığı sıralarda kardeşleriyle birlikte, Bizans hâkimiyetindeki Anadolu'da Fırat ırmağı boylarında ve Urfa dolaylarında fetihlerde bulunduktan sonra Orta Anadolu'ya geçerek fetih harekâtına burada devam etmişlerdir⁵⁷. Diğer taraftan, daha önce Büyük Selçuklu Sultanlarına isyan etmiş ve akabinde merkezden uzaklaşmış olan

Basımevi, Ankara 1990, s.22; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 2004, s.45; Akkuş, "Süleyman Şah I", s.160, 161.

⁵¹ el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s.21, 22.

⁵² Ahmed Bin Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, C. I, Haz.: Erdoğan Merçil, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1977, s.54, 55, 56; El-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s. 22; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, C. X, çev.: Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s.48, 49; Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s.57.

⁵³ Aksarayı, *Musameratü'l Ahbar*, s.11; Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşâh*, Türk Tarih Kurumu

⁵⁴ El-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, s.22; İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi't-Tarih*, C. X, s.49; Akkuş, "Süleyman Şah I", s.161.

⁵⁵ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s. 57.

⁵⁶ Aksarayı, *Musameratü'l Ahbar*, s.11; Gregory Ebû'l-Ferec, *Ebû'l-Ferec Tarihi*, C. I, çev.: Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 328.

⁵⁷ İbn Bibi, *el Evâmirü'l-Alâ'iyeye fi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuk Name)*, Haz.: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I, Ankara 1996, s.12, 37; Ali Sevim, "Süleymanşâh", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s.103.

Kutalmış, Erbasgan ve Kavurd'a bağlı Yabgulu (Yavgılı/Nâvekiyye) Türkmenleri⁵⁸ de akın akın Anadolu topraklarına doğru göçmüştür. Yabguların burada oluşturdukları kalabalık kitle, Kutalmışoğlu Süleymanşâh için bir avantaj olmuştur. Süleymanşâh ve kardeşleri bölgedeki Yabgulu Türkmenlerinin de desteğini alarak kısa süre içerisinde geniş alanda üç koldan Anadolu'nun fethine girişmişlerdir. Birecik'i üs edinen Süleymanşâh, Güneydoğu Anadolu'yu fethetmeye çalışırken, Mansur ve kumandanları, İç Batı Anadolu'da fütuhatta bulunmuşlardır. Alp İlig ile Devlet, Bizans arazisinde fetihlerle meşgul oldukları sırada Suriye'deki Türkmen beylerinden Şökli, Suriye hâkimi Atsız'ın Selçuklu soyundan olmadığını, kendisine hizmette bulunmak istemediğini, kendisinin ise Selçuklulardan ve hükümdar hanedanından olduğu buraya gelecek olurlarsa itaat edeceği, hizmetinde bulunmaktan iftihar edip ve şeref duyacaklarını bildiren bir mektup göndermiştir. Mısır'daki Fatımilerden mal ve yardım vadini aldığını da bildiren çağrıya uyarak Kutalmışoğlu, Alp İlig, kardeşi Devlet ve amcası Resul Tegin'in bir oğlu ile beraber Taberiye'ye gidip Şökli'ye katılmış ve Fâtûmî Devleti'ne tabi olduğunu ilan etmiştir. Suriye'deki yaşanan olayları haber alan Atsız, harekete geçip Şökli ve müttefiki Kutalmışoğullarını Taberiye'de yenilgiye uğratmıştır. (467/1075). Atsız, esir aldığı Şökli'yi ve oğlunu öldürtmüş, Kutalmışoğullarının du-

rumunu da bir elçiyle Sultan Melikşâh'a bildirmiştir. Filistin'de bunlar yaşanırken Süleymanşâh da Mirdâsî Emîri Mahmut'un ölümü üzerine Halep'i muhasara ediyordu (467/1074)⁵⁹.

Mahmut'un yerine geçen oğlu Nasır bu şehri müdafaa ederken Kutalmışoğluna: "Ben sultanın naibiyim; sen de ona itaat ediyorsan buradan uzaklaş" demiş ve kendisini mal vererek muhasaradan onu vazgeçirmiştir. Bu suretle Süleymanşâh Halep'ten Selemiyye'ye çekilmiştir. Bu arada kardeşlerinin ve amcasının oğlunun esir alındığını öğrenen Süleymanşâh, Atsız b. Uvak'a mektup yazarak kardeşinin serbest bırakılmasını istemiştir. Fakat Atsız bu hususu sultana yazdığını, gelecek cevaba göre hareket edeceğini bildirmiştir. Ardından sultandan gelen bir emirle Kutalmışoğullarını ve amcalarının oğlunu Bağdat'ta bulunan Aytekin es-Süleymânî'ye ulaştırmış, o da payitaht İsfahan'a, sultana göndermiştir. Kısa zamanda büyük bir Türkmen kitlesini etrafında toplayan Süleymanşâh, Halep civarında Atsız'a yardıma gitmekte olan 3.000 Türkmen atlısına saldırmış ve mallarını yağmalayıp daha sonra Antakya'yı kuşatmıştır. Bu esnada şehrin Bizans valisi Isaakios Komnenos ile bir anlaşma yaparak bu halivaliyi akınlardan korumak mukabilinde yıllık 20.000 dinar haraca bağlamıştır⁶⁰.

Antakya kuşatmasını kaldıran Süleymanşâh, Anadolu'da vaziyetin uygunluğunu görerek zaman kaybetmeden hemen Anadolu'ya geçmiştir. Malazgirt Zaferi'ni müteakip Bizanslılarla yapılan sulh bozulunca Alp Arslan

⁵⁸ Yabgular hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Kafesoğlu, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, İstanbul 1958, s.117-130; Ahmet Ateş, "Yabgular Meselesi", *Belleten*, C. XXIX, S.115, Ankara 1965, s. 517-525; Ali Sevim, "Nâvekiyye Türkmenleri Sorunu", *Erdem Dergisi*, *Aydın Sayılı Özel Sayısı II*, IX, S. 26, 1996, s. 789-792; Sefer Solmaz, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 35, 2014, s. 545-575.

⁵⁹ Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, s.36, 37, 38; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.48; Akkuş, "Süleyman Şah I", s.161.

⁶⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.48; Akkuş, "Süleyman Şah I", s.161.

birtakım Türk beylerini Anadolu'nun fethine memur etmiş idi. Artık Bizans ordusu ve mukavemeti kalmadığı için Türkmenler her tarafı süratle işgal ve iskâna başlamışlardı. Bizans'ın içinde bulunduğu durum, var olan iktidar mücadeleleri ve sık sık yaşanan isyanlar Anadolu'da Türkmen nüfusun yayılmasını hızlandırmıştır. Kutalmışoğullarının bölgeye geldiği sırada büyük bir Türkmen kitlesinin başında olarak Anadolu'da fetihleriyle ünlenmiş Artuk Bey'in, Kavurt İsyanı sebebiyle büyük Sultan Melikşah tarafından merkeze çağırılması⁶¹, akabinde de Irak'a tayin edilmesi Süleymanşâh ordusu için büyük bir fırsat olmuştur. Artuk Bey'in dönmemesi ve bu ülkede bir Selçuklu şehzadesi veya büyük bir Türkmen beyinin bulunmaması, onların burada şansını daha da artırmıştır. Bu fırsatı iyi değerlendiren Kutalmışoğlu Süleymanşâh, Antakya'dan Anadolu içlerine geçmiştir. *Anonim Selçukname'nin* ifade ettiğine göre; Süleymanşâh etrafında toplanan Horasan Türkmenleri ile önce Antakya üzerine yürümüş, fakat başaramayınca Konya üzerine yürüyerek şehri Bizans valisi Martav Gusta'dan Gavela kalesini de Bizanslı komutan Romanus Marki'den almıştır. Birçok müstahkem kaleleri ve hükümdarların hazinelerini ele geçirmiştir⁶². Böylece uzun yıllar boyunca Selçuklu devletinin başkenti olan ve Anadolu'nun merkezi konumunda bulunan Konya şehri 467/1075 yılında Süleymanşâh'ın

bölgeye hâkim olmasıyla Müslüman Türklerin hâkimiyeti altına girmiştir.

SONUÇ

Konya şehri yüzyıllar boyunca ev sahipliği yaptığı uygarlıklar ile medeniyetler ve dinler beşiği haline gelmiştir. Hititler, Frigler, Lidyalılar, Persler, Selevkoslar, Bergamalılar, Romalılar, Bizanslılar, Emevîler, Abbâsîler gibi pek çok devletin gelip geçtiği bu topraklar tarihte büyük öneme sahip olmuştur. Uzun yıllar Romalıların hâkimiyetinde kalan bu şehir dini alanda önemli bir yer teşkil etmiş, Hristiyanların ziyaret ettiği mekânlardan biri haline gelmiştir. Roma imparatorluğunun önemli şehirlerinden biri olan Konya, imparatorluğun doğu ve batı olarak ayrılmasıyla birlikte Bizanslıların hâkimiyet sahasına geçmiştir. Böylece Ortodoks Hristiyanlığının merkezlerinden biri olmuştur. Bu dönemde Sasani-Bizans savaşlarının etkisini hissetmiştir. Bir süre sonra Konya şehri Emevî orduları tarafından fethedilmiştir. Ancak Emevîler bu bölgede uzun yıllar hâkimiyet kuramayıp şehri Romalılara tekrar teslim etmişlerdir. Emevîlerden sonra Konya şehri Abbâsî-Bizans mücadelesine sahne olmuştur.

Arap-Bizans mücadelesi birkaç asır sürekli olarak devam etmiş ve bu çatışmalar Anadolu'nun yıkılmasına ve demografik yapısı ile nüfus yoğunluğunun değişmesine neden olmuştur. Anadolu'ya düzenlenen mütemadi taarruzlar sebebiyle Konya şehri de etkilenmiş ve birçok devletin yağma ve işgalleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Şehir XI. yüzyıla gelindiğinde ise Türklerin akınlarına maruz kalmıştır. Bu dönemde ilk olarak 1069 yılında Afşin tarafından Konya'ya bir sefer düzenlenmiş, ardından

⁶¹ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s.85.

⁶² Anonim Selçuk-Nâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, çev: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Yayınları, Ankara 1952, s.23; *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Anonim Selçuk-nâme, Ter; Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s.35-36; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s.281; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.54; Osman Turan, "Süleyman Şah", *İ.A., C. XI*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.206.

Selçukluların akın ettiği bölgelerden biri olmuştur. Afşin'in ardından Kutalmışoğlu Süleyman-şâh Konya bölgesine gelerek şehri Bizans'ın elinden almış ve Türk İslam topraklarına dâhil etmiştir. Ayrıca şehrin birçok müstahkem kalelerini ve hükümdarların hazinelerini de ele geçirmiştir. Böylece Konya ve çevresinde uzun yıllar sürecek Türk-İslam hâkimiyeti tesis edilmiş, tarihinin en parlak ve müreffeh dönemini Selçuklu hâkimiyeti ile beraber "Dârü'l-Mülk" olması sebebiyle yaşamıştır.

KAYNAKÇA

- AHMED BİN MAHMÛD, *Selçuk-Nâme*, C. I, Haz.: Erdoğan Merçil, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1977.
- AKKUŞ, Mustafa, "Süleyman Şah I", *Konya Ansiklopedisi*, C. VIII, Konya Kültür A.Ş., Konya 2015.
- AKOK, Mahmut, "Türk Tarih Kurumu Adına Konya Alâeddin Tepesinde 1941 yılında Yapılmış Olan Arkeolojik Kazıdan Elde Edilen Mimari Buluntular", *VIII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 25/29 Eylül 1970, s.60-63.
- AKOK, Mahmut, "Konya Şehri İçindeki Alâeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları", *Bellekten*, XXXIX/154, 1975, s.217-224.
- AKSARAYI, Kerimüddin Mahmut, *Musameratü'l Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk T.T.K. Yayınları, Ankara 2000.
- ANONİM SELÇUKNÂME, (*Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*), (Trc. F.N. Uzluk), Ankara 1952.
- ARIK, Remzi Oğuz, *Coğrafya'dan Vatana*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- ATEŞ, Ahmet, "Yabgulular Meselesi", *Bellekten*, C. XXIX, S.115, Ankara 1965, s. 517-525.
- BAŞTAV, Şerif, "Sabir Türkleri", *Bellekten*, C. V, S.17-18, Ocak 1941, s. 53-99.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- BAYKARA, Tuncer, "Konya", *DİA*, C. XXVI, Ankara 2002.
- BOZKURT, Nahide, "Hârûnürreşîd", *DİA*, C. XVI, İstanbul 1997.
- DARKOT, Besim, "Konya", *İA*, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
- EBÛ'L-FEREC, Gregory, (Bar Hebraeus), *Ebû'l-Ferec Tarihi*, çev.: Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, C. I, Ankara 1999.
- eL-HÜSEYNÎ, Sadruddîn Ebu'l-Hasan 'Ali İbn Nâsir İbn 'Ali, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev: Necati Lügal, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- HALİFE B. HAYYÂT, *Halife b. Hayyât Tarihi*, Çev: Abdulhalik Bakır, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2001.
- İBN BİBİ, *el Evâmirü'l-Alâ'ie fî'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, (Haz.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I, Ankara 1996.
- İBNÜ'L- ESÎR, *el Kâmil fî't-Tarih*, C. V, çev. Yunus Apaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1986.
- İBNÜ'L- ESÎR, *el Kâmil fî't-Tarih*, C. VI, çev. Abdullah Köşe, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İBNÜ'L- ESÎR, *el Kâmil fî't-Tarih*, C. VII, çev. Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İBNÜ'L- ESÎR, *el Kâmil fî't-Tarih*, C. VIII, çev. Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İBNÜ'L- ESÎR, *el Kâmil fî't-Tarih*, C. IX, çev.: Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İBNÜ'L- ESÎR, *el Kâmil fî't-Tarih*, C. X, çev.: Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Selçuk'un Oğulları ve Torunları", *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, İstanbul 1958, s.117-130.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, Ankara 1997.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf- ARABACI, Caner, *Selçuklular ve Konya*, Çizgi Kitabevi, Konya 2016.

- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Arslan b. Selçuk”, *DİA*, C. III, İstanbul 1991.
- REŞİDÜ’D-DÎN FAZLULLAH, *Cami’ü’t-Tevârih Selçuklu Devleti*, Çev: Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.
- SEVİM, Ali, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- SEVİM, Ali, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşâh*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.
- SEVİM, Ali, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- SEVİM, Ali, “Nâvekiyye Türkmenleri Sorunu”, *Erdem Dergisi*, Aydın Sayılı Özel Sayısı II, IX, S. 26, 1996, s. 789-792.
- SEVİM, Ali, “Süleymanşâh”, *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010.
- SOLMAZ, Sefer, “Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 35, 2014, s. 545-575.
- SÜMER, Faruk, “Afşin”, *DİA*, C. I, İstanbul 1988.
- TARİH-İ ÂL-İ SELÇUK*, Anonim Selçuknâme, Ter; Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- TEXIER, Charles, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. I, Çev: Ali Suat, Özkan Matbaacılık, Ankara 2002.
- TEXIER, Charles, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. III, Çev: Ali Suat, Özkan Matbaacılık, Ankara 2002.
- TUĞLACI, Pars, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.
- TURAN, Osman, “Süleyman Şah”, *İA.*, C. XI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 2004.
- YASA, Azize, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1996.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.

I. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLULARININ KURULUŞ DÖNEMİ VE KONYA

KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMANŞÂH

Erkan GÖKSU

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir / TÜRKİYE, erkangoksu@hotmail.com,
ORCID: 0000-0003-3263-0050.

ÖZ

Selçuklularla birlikte, Anadolu'daki Türk hareketinin yoğunluk gösterdiği, Türklerin yerleşme ve siyasal nüfuz açısından etkili oldukları bir dönem başlamıştı. Selçuklu Türkmenlerinin Anadolu'ya ilk akınları, 1018 yılında veya 1015-1021 yılları arasında Çağrı Bey tarafından yapılmıştı. 1028 yılından sonra ise, Anadolu'ya yönelik Türkmen göçleri gerçekleşmişti. 1035 yılından 1040 yılına kadar Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'ya bağlı olan Türkmenler, ilk olarak Horasan'a, sonra Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu'ya doğru ilerleme kaydetmişlerdi. 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra, Türkmenlerin bu ilerleyişinde artışlar görülmüştü. İbrahim Yınal, Kutalmış, Yakuti ve Hasan Bey gibi Selçuklu emirleri, Azerbaycan üzerinden Anadolu'da faaliyet göstermeye başlamışlardı. 1048 yılında Pasinler Savaşı'nı kazanan Selçukluların Anadolu'daki yayılmaları, 1054 yılında ileri

bir safhaya ulaşmıştı. Alp Arslan zamanında, Kars ve Ani fethedilmiş, Malazgirt Kalesi ile Erciş, Ahlat, Menbiç ve Güney Doğu Anadolu'daki bazı kale ve şehirler alınmıştı. Alp Arslan, Malazgirt Zaferi'nden sonra, yeni Bizans İmparatoru tarafından anlaşmanın kabul edilmemesi üzerine Anadolu'nun fetih emrini vermişti. Bu fetih emri sonucunda, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde birçok Türk beyliği/devleti kurulmuştu. Türkiye Selçuklu Devleti, Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu şubesi olarak ortaya çıkmıştı. Devletin kurucusu olan Süleymanşâh'ın babası Kutalmış, Selçuk Bey'in dört oğlundan ikincisi olan Arslan Yabgu'nun oğluydu. Birçok fetih hareketinde önemli rol oynamış, devletin büyüyüp gelişmesine katkı sağlamıştı. Tuğrul Bey'in saltanatının son dönemlerine gelindiğinde, Arslan Yabgu'nun meşru varisi sıfatıyla, Selçuklu ailesinin başına geçmesi gerektiği iddiasında bulunarak isyan bayrağını açmıştı. Kutalmış, Tuğrul Bey'e karşı

olduğu gibi, Alp Arslan'a karşı da harekete geçerek isyanını devam ettirmişti. O, bu isyanını canıyla ödemişti. Mahiyetindeki kumandanları, kardeşi Resul-tekın ve tarihte Kutalmışoğulları olarak anılan çocukları Süleymanşâh, Mansur, Alp İlig ve Devlet de Alp Arslan tarafından esir alınmıştı. Bu dört Selçuklu meliki, 1072 yılında Alp Arslan'ın vefatına kadar Büyük Selçuklu başkentinde gözetim altında tutulmuşlardı. Alp Arslan'ın ölümünden sonra ise Büyük Selçuklu başkentinden kaçıp bugünkü Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesine gelmişler ve faaliyetlerine başlamışlardı. Bu meliklerin, özellikle Süleymanşâh'ın Antakya, Tarsus, Halep tarafları, İç Anadolu, İznik, İstanbul ve Rumeli'deki faaliyetleri önemli bir yere sahiptir. Bu bölgeler içerisinde Konya, Bizans Anadolu'sunun Selçuklu Türkiye'sine dönüşümüne tanıklık etmiştir. Bu çalışmada Kutalmışoğlu Süleymanşâh dönemi ve Konya'daki faaliyetleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Süleymanşâh, Türkiye Selçuklu Devleti, Konya, Gevale, İznik, Antakya, Halep, Süleymanşâh Türbesi.

QUTALMISH'S SON SULEIAMAN SHAH AND KONYA

ABSTRACT

With the arrival of Seljuks, a period of intensified Turkish campaigns in Anatolia had begun, during which the Turks were influential in terms of settlement and political presence. The first Seljuk Turkmen raids into Anatolia were conducted by Chaghri Bey in 1018 or between 1015-1021. After 1028, Turkmen migrations to Anatolia took place. From 1035 to 1040, Turkmens under the leadership of

Arslan Yabgu, the son of Seljuk Bey, first advanced towards Khorasan, then Azerbaijan, Iraq, Syria and Anatolia. In 1040, after the establishment of the Great Seljuk State, this progress of the Turkmens increased. Seljuk emirs such as Ibrahim Yinal, Qutalmish, Yaquti and Hasan Beg started to operate in Anatolia through Azerbaijan. In 1048, the Seljuks won the Battle of Kapetron and their advance in Anatolia reached an advanced stage in 1054. During the reign of Alp Arslan, Kars and Ani were conquered, Malazgirt Castle, Ercis, Ahlat, Manbic and some other castles and cities in South-eastern Anatolia were taken. After the Manzikert Victory, Alp Arslan ordered the conquest of Anatolia as the new Byzantine Emperor refused to accept the agreement. As a result of this conquest order, many Turkish principalities/states were established in various regions of Anatolia. The Seljuk State of Turkey emerged as the Anatolian branch of the Great Seljuk State. Qutalmish, the father of Suleiman Shah, the founder of the state, was the son of Arslan Yabgu, the second of the four sons of Seljuk Beg. He played an important role in many conquest movements and contributed to the growth and development of the state. Towards the end of Toghrul Beg's reign, he raised the flag of rebellion, claiming that he should be the head of the Seljuk dynasty as the legitimate heir of Arslan Yabgu. Qutalmish continued his rebellion by taking action against Alp Arslan as well as against Toghrul Beg. He paid for this rebellion with his life. His commanders, his brother Resul-tekın, and his children Suleiman Shah, Mansur, Alp İlig and Dawlat, known in history as the Qutalmishids, were also taken prisoner by Alp Arslan. These four Seljuk

rulers were kept under custody in the Great Seljuk capital until the death of Alp Arslan in 1072. After Alp Arslan's death, they escaped from the Great Seljuk capital and came to what is today south-eastern Anatolia and northern Syria and started their activities. The activities of these rulers, especially Suleiman Shah, in Antiochiea, Tarsus, Aleppo, Central Anatolia, Iznik, Istanbul and Rumelia have an important place. Among these regions, Konya witnessed the transformation of Byzantine Anatolia into Seljuks of Turkey. In this study, the period of Suleiman Shah, the son of Qutalmish, and his activities in Konya will be analysed.

Keywords: Suleiman Shah, Seljuks of Turkey, Konya, Gevale, Nicaea, Antiochiea, Aleppo, Tomb of Suleiman Shah.

GİRİŞ

Malazgirt Savaşı (26 Ağustos 1071), Türk tarihi ve Anadolu'nun Türkleşmesi süreci içinde önemli bir yere sahiptir. Ancak Anadolu'nun kapıları Türklere bu savaşla açılmamıştır. Zira Anadolu'daki Türk varlığı, Malazgirt Savaşı'ndan çok öncelere dayanır. Bu konuda Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde tespit edilen arkeolojik buluntular, kaya resimleri, tamga ve kurganlarda tespit edilen bulgulara tesadüf edildiği gibi yazılı kaynaklara yansıyan bazı bilgiler de mevcuttur⁶³. Sözgelimi Bizans

İmparator'u I. Theodosius'un öldüğü 395 se-
nesinde Avrupa Hunlarının Don Nehri havali-
sindeki “doğu kanadı” tarafından düzenlenen
ve Basık ile Kursık adındaki iki başbuğun ön-
derlik ettiği Anadolu akını bunlardan biridir.
Bu akında Erzurum (Theodosiopolis) bölge-
sinden itibaren Karasu ve Fırat vadilerine, ora-
dan Malatya (Melitene) ve Çukurova'ya (Ki-
likya) kadar ilerleyen Hun birlikleri, bir süre-
liğine bölgenin en korunaklı kalelerinden biri
olan Urfa'yı (Edessa) ve Antakya'yı da kuşat-
mışlardır. Daha sonra Suriye'ye yönelen Hun-
lar, Sur (Tyros) ve Kudüs'e kadar inmişlerdir.
Son derece süratli hareket eden Hun akıncıları,
bölge halkının şaşkın ve çaresiz bakışları ara-
sında sonbahara doğru kuzeye yönelerek Orta
Anadolu'ya, Kayseri ve Ankara havalisine,
oradan da Azerbaycan Bakü yoluyla 396 se-
nesi içinde merkezlerine dönmüşlerdir. Urfa
piskoposu Efraim bu akını gerçekleştiren Hun
atlılarından bahsederken “Atlarının üzerinde
fırtına gibi uçarlar. Onlara kimse karşı koya-
maz. Haykırış ve naraları aslanlar gibidir. On-
ların silahlarına karşı koyabilecek kimse yok-
tur” demektedir⁶⁴. Urfalı Efraim'in eserinde
tesadüf edilen bu ilk akınlardan sonra Hunlarla
aynı yolu, yani kuzey yolunu takip eden Sabar-

63 Bu konuda çeşitli araştırmacıların heyecan verici çalışmaları devam etmektedir. Şimdilik bilgi ve değerlendirmeler için bk. Servet Somuncuoğlu, *Sibiryâ'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*, İstanbul 2011; Servet Somuncuoğlu, *Damgaların Göçü (Kurgan)*, İstanbul 2012; Mustafa Aksoy, *Tarihin Sessiz Dili Damgalar*, İstanbul 2014; Alparslan Ceylan, "Doğu Anadolu'da İlk Türk İzleri", *XV. Türk Tarih Kongresi*, I, Ankara 2010, s. 215-232; Alparslan Ceylan, "Taştaki Türkleri Okumak", *Türkiz Dergisi*, VI/34, (Temmuz-Ağustos 2015), s. 9-52; İbrahim Ünğör, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Kavalara Yazılan Türk

[illegible]

lar⁶⁵ ve Avarlar⁶⁶ gibi başka Türk topluluklarının da V-VII. yüzyıllar arasında Anadolu'ya yönelik bazı akınlarda bulundukları bilinmekle birlikte bu ilk faaliyetlerin kapsam ve mahiyeti tespit edilememektedir⁶⁷.

İslâmiyet'in doğuşu ve Türklerin İslamiyet'i kabule başlamaları, Anadolu'daki Türk varlığı konusunda yeni bir safhayı beraberinde getirmiştir. Hatta Türklerin İslamiyet'i kabul sürecinin, Anadolu'ya yönelik Türk harekâtını da şekillendirdiği söylenebilir. Şöyle ki, İslam ülkelerine münferit ve küçük gruplar halinde giren çeşitli Türk toplulukları, Emevîler ve özellikle Abbasîler döneminden itibaren askerî alanda görev yapmaya başlamışlar ve bu İslam devletlerinin Bizans hududunda oluşturulan "Avâsım-Sûgûr" bölgesinin vazgeçilmez gazileri haline gelmişlerdir. Böylece Anadolu topraklarında yeniden görülen Türkler, bu coğrafyada çeşitli gaza ve cihat faaliyetlerine katılmışlar, ancak bölgede kalıcı bir yerleşim söz konusu olmamıştır⁶⁸.

Selçuklular ve Anadolu

Anadolu üzerindeki Türk harekâtının yoğunlaştığı, yerleşme ve siyasal nüfuz bakımından en etkili olduğu dönem ise Selçuklularla başlar. Kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarıyla Selçuklu Türkmenlerinin Anadolu'ya ilk akımı⁶⁹, 1018'de ya da 1015-1021 yılları arasında Çağrı Bey tarafından gerçekleştirilmiştir⁷⁰. Van civarında bulunan Vaspurakan Ermeni Krallığı'na karşı gerçekleştirilen bu akın, dönemin tarih yazarlarından Urfalı Mateos ta-

Apak, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII/2, Bursa 2009, s. 95-122; Gürhan Bahadır, "Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX-VIII/46 (2009), s. 163-178.

⁶⁹ Anadolu'ya ilk Selçuklu akını hakkında araştırmacılar arasında bazı fikir ayrılıkları mevcuttur. Bu görüşü ilk ortaya atan Mükremin Halil Yinanç'tır. İbrahim Kafesoğlu bu düşüncenin doğruluğunu güçlendirmek ve hatta kesin ispatlamak için bu hadiseye münhasır bir makaleyi kaleme almış, Zeki Velidi Togan, Osman Turan ve Mehmet Altay Köymen gibi alanın önemli mütehassısları da eserlerinde bu konuya yer vermişlerdir. Bununla beraber Claude Cahen, Çağrı Bey'in yaptığı Anadolu seferinin 1018 tarihinden çok daha sonra gerçekleşmiş olduğunu, Faruk Sümer ise Çağrı Bey'in yaptığı Anadolu seferinin, menkıbevi mahiyette ve güvenilir olmayan bir eser olan Meliknâme'ye dayanan bir masal olduğu görüşündedir. Konu üzerine yeni bir çalışma ortaya koyan Ömer Soner Hunkan da 1018 seferinin Çağrı Bey idaresindeki Oğuzlar tarafından değil, başka Oğuz kitleleri tarafından yapıldığının, Çağrı Bey'in seferinin ise 1029-1035 yılları arasında meydana gelmiş olmasının daha muhtemel olduğunu ileri sürmüştür. Bu konudaki görüş ve tartışmalar için bkz. Ömer Soner Hunkan, "1018 Anadolu (Rûm) Seferini Çağrı Bey Yönetimindeki Oğuzlar mı Gerçekleştirdi?", *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, I/3 (Güz 2001), s. 77-87.

⁷⁰ Urfalı Mateos *Vekayi-nâmesi* (92-1136) ve Papaz Gri-gor'un *Zeyli* (1136-1162), terc. Hrants D. Andreasyan, Ankara 2000, s. 48-49; Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ* (*Tabaka-i Selçukiyye*), terc. ve notlar: Erkan Göksu, Ankara 2015, s. 27-28; Aristakes, *History*, Trans. R. Bedrosian, New York 1985, s. 64; Smbat, *Chronicle*, Trans. Robert Bedrosian, New Jersey 2005, s. 12; İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihî Ehem-miyeti (1015-1021)", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 263; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 2008, s. 89, 119.

⁶⁵ Sabarlar, V. ve VI. yüzyıllarda Batı Sibirya ile Kafkas-ların kuzey bölgesinde mühim tarihî rol oynamışlardır. Bizans'a karşı Sâsânîler ile ittifak yapmış ve Kayseri, Ankara, Konya bölgesine kadar akınlarda bulunmuş-lardır. "Sibirya" isminin de Sabarlara izafeten verildiği düşünülüyor (Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 157-159; Laszlo Rosonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1993, s. 77-78).

⁶⁶ 552 tarihinde Göktürklerle giriştikleri mücadeleyi kaybe-den ve Kafkaslara doğru göç eden Avarlar, Balkanlar'dan Kırım'a kadar uzanan sahada güçlü bir devlet kurmuş-lardır. En meşhur faaliyetleri ise 592'de İstanbul'u ku-şatmalarıdır (Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988, s. 155; Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, s. 151-156; Rasonyi, a.g.e., s. 79).

⁶⁷ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, An-kara 2000, s. 33-34; Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Türk-leşmesi ve İslamlaşması", *Türkler*, C. VI, Ankara 2000, s. 177-178; Abdullah Kaya, "Başlangıcından 1071'e Ka-dar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değer-len-dirme" *Ekev Akademi*, S. 59 (Bahar 2014), s. 213-215.

⁶⁸ Toplu bilgi için bk. Casim Avcı, *İslam Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003; Saim Yılmaz, *Anadolu'da Abbasi-Bizans Mücadelesi* (132-193/750-809), İstanbul 2015; Adem

rafından kaydedilmiştir. Mateos, ilk defa karşılaştığı Oğuz (Selçuklu) Türklerini, tıpkı 395'te Kafkasya üzerinden Anadolu'ya giren Urfa'yı kuşatan Hunlar hakkında malumat veren Urfa piskoposu Efraim'in gibi uzun uzun tasvir etmiş, acayip kıyafetlerinden, kadın gibi uzun saçlarından, yaylarından ve okçuluk konusundaki maharetlerinden bahsetmiştir⁷¹.

Anadolu'ya yönelik kaynaklara yansıyan Türkmen göçlerinden biri de 1028 yılından sonra yaşanmıştır. Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler, Arslan Yabgu'nun Gazneli Mahmud tarafından Kalencar Kalesi'ne hapsedilmesi ve 1035'te burada ölmesinden sonra Selçukluların lideri konumuna gelen Tuğrul ve Çağrı beylerin itaatine girmeyip önce Horasan'a, sonra Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu'ya doğru ilerlediler. Yabgulular (Nâvekiyye, Yâvegiyye) adı verilen bu Türkmenler, kendilerinden sonra da farklı Türkmen gruplarının da katılımıyla devam edecek büyük Türkmen (Oğuz) göçünü başlatmış oldular⁷². Bu durum, 1040 yılına, yani Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna kadar bu şekilde devam etti. 1040 yılında Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra ise daha da yoğunlaştı. Sultan Tuğrul Bey, Selçuklu meliklerinden her birini belirli bir bölgenin fethi ile görevlendirdi⁷³. Bu

süreçte İbrahim Yınal⁷⁴, Kutalmış, Yakuti ve Hasan Bey gibi Selçuklu emirleri Azerbaycan üzerinden Anadolu'da da faaliyet göstermeye başladılar. Burada Bizans İmparatorluğu ve ona bağlı Ermeni ve Gürcülere karşı gaza ve cihat faaliyetleri düzenlediler. 1048 yılında Bizans'la yapılan Pasinler Savaşı'nı kazanan Selçukluların Anadolu'daki ilerleyişi, 1054 yılında Tuğrul Bey'in Malazgirt Kalesi'ni kuşatmasıyla ileri bir safhaya geçti. Sultan Alp Arslan döneminde ise Kars ve Ani fethedilmiş, vaktiyle Tuğrul Bey'in kuşattığı, fakat alamadığı Malazgirt Kalesi ile Erciş, Ahlat, Menbiç ve Güney Doğu Anadolu'daki bazı kale ve şehirler ele geçirilmişti⁷⁵.

Gerek 1040 öncesi gerekse 1040 sonrası Türkmen akınları, hem bölgenin hâkim gücü Bizans'ın mukavemetini kırma hem de Anadolu'yu yurt edinme bakımından çok mühim neticeler vermiştir. Özellikle 1040'tan yani Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonraki Türkmen harekâtı, bizzat Selçuklu Sultanları tarafından teşvik edilmek suretiyle, adeta bir devlet politikası haline getirilmiştir. Böylece Anadolu, bir yandan Selçuklu sultanları, me-

⁷¹ Urfalı Mateos, *Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (çev. H. D. Andreasyan), Ankara 2000., s. 48.

⁷² Yabgulular ve 1040 öncesi Anadolu'ya yönelik Türkmen hareketleri hakkında toplu bilgi için bkz. Ahmet Ateş, "Yabgulular Meselesi", *Belleten*, XXIX/115, (1965), s. 517-525; Sefer Solmaz, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 2014, s. 545-575; Cuma Eren, *Arslan Yabgu ve Yabgulular*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2015.

⁷³ Geniş bilgi için bkz. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 121-123; Kaya Yıldız, "Kutalmış

Bey'in Anadolu'yu Fetih Çalışmaları ve İsyanı", *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, (Yaz 2019), s. 184-185.

⁷⁴ İbrahim Yınal ve Doğu Anadolu'daki faaliyetleri hakkında toplu bilgi için bkz. Cihan Piyadeoğlu, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", *Türkiyat Mecmuası*, XXIII (Güz 2013), s. 129-131.

⁷⁵ Mikhael Attaleiates, *Tarih*, (çev. B. Umar), İstanbul 2008, 56; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 44; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, (1841-1897), (çev. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 89-90; Urfalı Mateos, s. 85-86; Smbat, s. 23; Aristakes, *History*, s. 88-90, 102-105; Urfalı Mateos, s. 100-103; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi*, C. X, terc. Abdülkerim Özyayın, İstanbul trhsz, s. 49; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, yay. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, s. 60; Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 129-131; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 25; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, *Malazgirt'ten Miryokefalon'a*, Çorum 2003, s. 13.

lik ve beyleriyle bölgeye yönelen, bir yandan da kendi boy beylerinin önderliğinde bölgeye gelerek yurt tutan Türkmen kitleleri sayesinde yavaş yavaş bir Türkmen yurdu haline gelmeye başlamıştır⁷⁶.

Bu gelişmeler karşısında çaresiz kalan Bizans Türkmenleri Anadolu'dan çıkarmak için büyük çaba harcarsa da başarılı olamamıştır⁷⁷. Özellikle 1068 yılında tahta oturan Romanos Diyogenes, Anadolu'daki Türkmenlere karşı 1068, 1069 ve 1070 yıllarında üç büyük sefer düzenlemiş, ancak hiçbir başarı elde edememiştir⁷⁸. 1071 yılında o güne kadar görülmemiş büyüklükte bir ordu toplayarak yeni bir Anadolu seferine çıkmış, ancak onun bu harekâtı, Sultan Alp Arslan tarafından durdurulmuştur. O sırada Mısır Fatımileri üzerine yürümek üzere Halep'te bulunan Sultan Alp Arslan, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in harekâtından haberdar olunca Anadolu'ya dönerek Malazgirt'te onu karşılamış ve burada Bizans ordusuna büyük bir darbe vurmuştur (26 Ağustos 1071)⁷⁹. Malazgirt Zaferi'nden sonra esir düşen

Romanos'la yapılan anlaşmayla Bizans Selçuklulara vergi vermeyi kabul etmiştir⁸⁰. Ancak Sultan Alp Arslan'ın serbest bıraktığı Romanos, İstanbul'a döndüğünde tahtına oturamamış, yeni İmparator VII. Mihail Dukas ise anlaşmayı kabul etmemiştir⁸¹. Bunun üzerine Anadolu'nun

Laurent tarafından teklif edilen 19 Ağustos görüşü, son yıllarda Batılı tarihçiler tarafından tercih edilir oldu. 1059-1081 yılları arasındaki Bizans tarihinin kronolojisini yeniden tespiti için çalışan D. I. Polemis de bu hususta Laurent'in 1913'te ileri sürdüğü tarihi benimsedi ve savaşın 19 Ağustos günü cereyan ettiğini kesin bir ifade ile yazdı. Bu görüşün başı olan Laurent'in kaynağı, Arap yazarlarından XIII. yüzyılda yaşamış olan Kıptî asıllı tarihçi İbnü'l-Amîd el-Mekîn Cîrcîs (1205-1273) tarafından yazılan *el-Mecmû'u'l-Mübârek* isimli eserdir. Laurent, el-Mekîn'in savaşın tarihini hicrî 463 yılının 20 Zilkadesi olarak verdiğini ve bunun milâdî 19 Ağustos 1071 Cuma gününe denk geldiğini yazar. Buna karşılık, diğer bütün İslâm kaynakları Selçuklu zaferinin 26 Ağustos Cuma günü olduğunda ittifak hâlinde idirler. İşin asıl garip tarafı, Malazgirt Savaşı hakkında bilgi veren bütün İslâm kaynaklarını inceleyen, bu arada el-Mekîn'i de herhâlde Laurent gibi tercümesinden değil, aslından okuyan M. Halil Yinanç, "kitabımı Sibt'tan aktararak yazan el-Mekîn'in de savaşın tarihi olarak 20 Zilkade yani 19 Ağustos'u değil, 27 Zilkade yani 26 Ağustos'u kaydettiğini" söylemektedir." (Eyice, s. 44-46). Malazgirt Savaşı hakkında toplu bilgi için bkz. Erkan Göksu, *1071 Malazgirt*, Bozdağ Yay, İstanbul 2022; David Nicolle, *Malazgirt 1071*, (çev. Özgür Kolçak), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2013; Semavi Eyice, *Malazgirt Savaşı'nı Kaybeden IV. Romanos Diogenes*, Ankara 1971; Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt*, Timaş, İstanbul 2013; Mustafa Alican, *Kıyametin İlk Günü Malazgirt 1071*, İstanbul 2017; Faruk Sümer-Ali Sevim, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı* (Metinler ve Çevirileri), TTK Yay., Ankara 1988

⁷⁶ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 116.

⁷⁷ Attaleiates, *Tarih*, s. 56; Bryennios, a.g.e., s. 44; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 89-90; Urfalı Mateos, s. 85-86; Smbat, s. 23; Aristakes, *History*, s. 88-90.

⁷⁸ Mikhail Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, (çev. I. Demirkent), Ankara 1992, s. 226; Attaleiates, *Tarih*, s. 109; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 126; Smbat, a.g.e., s. 34; Urfalı Mateos, s. 137; Gregory Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus), *Ebu'l-Ferec Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, I, Ankara 1987, s. 319; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, C. X, s. 67; Semavi Eyice, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, Ankara 1971, s. 24-26; Ernst Honigsmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (çev. Fikret İşıltan), İstanbul 1970, s. 118; İbrahim Kafesoğlu, "Malazgirt Muharebesi", *İA*, VII, s. 243; Koca, *Malazgirt'ten Miryokefalon'a*, s. 16.

⁷⁹ Malazgirt Savaşı'nın tarihi, 26 Ağustos 1071 Cuma günü olarak bilinir. Buna karşılık bazı yazarlar, savaşın tarihi olarak 19 Ağustos gününü kabul ederler. Semavi Eyice'nin verdiği bilgiye göre, "esasen öteden beri savaşın tarihi herkes tarafından 26 Ağustos kabul edilirken,

⁸⁰ Attaleiates, *Tarih*, s. 167; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 137; Bryennios, a.g.e., s. 55; Psellos, *Khronographia*, s. 229; Aristakes, *History*, s. 170; el-Bundârî, *Zübde-tü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, (çev. Kıvameddin Burslan), TTK Yay., Ankara 1999, s. 41; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'atü'z-Zaman fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, (çev. A. Sevim), Ankara 2011, s. 171-172; Ali Sevim, "İbnü'l-Adîm'in Zübde-tü'l-Haleb Min Tarihi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", *Makaleler*, II, (Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Süleyman Özbek), Berikan Yay., Ankara 2005, s. 629-630; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, C. X, s. 72; Ebu'l-Ferec, I, s. 321-322; Ahmed b. Mahmûd, I, s. 103-104; Reşîdüddin, s. 82-83.

⁸¹ Attaleiates, *Tarih*, s. 169-183; Bryennios, a.g.e., s. 55-67; Aristakes, *History*, s. 172-173; Urfalı Mateos, s. 143-144; Ebu'l-Ferec, a.g.e., s. 323-324; Psellos, *Khronographia*, s. 236-237; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 138-141; Georg

fetih emrini veren Sultan Alp Arslan, bölgeye büyük bey ve emirlerini göndermiştir⁸². Böylece Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde birçok Türk beyliği/devleti kurulmuştur. Çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde kurulan bu beyliklerin en önemlileri Erzurum'da Saltuklular (1072-1202), Sivas ve çevresinde Dânişmendliler (1080-1178), Divriği'de Mengücekli (1080-1228), Bitlis ve Erzen'de Dilmaçoğulları (1085-1394), Ahlat ve Van gölü havzasında Ahlatşahlar ya da Sökmenoğulları (1100-1207) ve Mardin ve çevresinde de Artuklulardır (1102-1409). Ancak bunların en önemlisi Kutalmışoğlu Süleymanşâh tarafından 1075 yılında İznik'te kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'dir. Böylece Anadolu'nun sadece etnik değil siyasî yapısı da tamamen değişmiş o tarihte kadar Anadolu'nun sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında yerini almış olan Türk varlığı, güçlü siyasi teşekküller şeklinde de kendisini göstermiştir.

Kutalmışoğullarının Tarih Sahnesine Çıkışı

Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu şubesi olarak ortaya çıkan Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşâh'tır. Süleymanşâh'ın babası Kutalmış, Selçuk Bey'in dört oğlundan ikincisi olan Arslan⁸³ Yabgu'nun oğ-

ludur⁸⁴. Selçuk Bey'in ilk oğlu Mikail, Selçukluların Cend'e gelip İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra gayrimüslim Türklerle yaptığı bir savaşta şehit düşmüş, ondan geriye iki küçük evlat, Tuğrul ve Çağrı beyler kalmıştı. Bu zamansız ölümün ardından Selçuk Bey, torunları Tuğrul ve Çağrı'yı kendi himayesine aldı, onların eğitimi ve yetiştirilmesiyle bizzat ilgilendi⁸⁵. Bu sırada ailenin Selçuk Bey'den sonraki söz sahibi ve büyüğü, Arslan Yabgu'ydu. Selçuk Bey yaşlanınca ailenin sevk ve idaresini fiilî olarak ona bıraktı. Kendisi geride durup gerekli gördüğü yerlerde müdahale etse de artık Selçukluların idaresinden, özellikle askerî harekâtların yürütülmesinden Arslan Yabgu sorumluydu. Selçuk Bey'in küçük oğulları Yusuf Yınal ve Musa İnanc da Arslan Yabgu'nun bu konumunu kabul ediyor ve ona saygı duyuyorlardı. Bu yüzden Selçuk Bey vefat ettikten sonra Arslan Yabgu'nun liderlik makamına konusunda bir itiraz ya da anlaşmazlık yaşanmadı⁸⁶. Arslan Yabgu, 1025 yılında o dönemin en büyük hükümdarlarından Gazneli Mahmut tarafından bir hileyle yakalanıp Hindistan'da Kalencar Kalesine hapsedildi. Burada yedi yıl hapis kaldık-

Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Fikret İşıltan), Ankara 1986, s. 318-319; Eyice, a.g.e., s. 63-96.

⁸² Nejat Kaymaz, "Malazgirt Savaşı ile Anadolu'nun Türkleşmesine Dair", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993, s. 149.

⁸³ Bazı kaynaklarda kendisinden İsrâil şeklinde bahsedilmektedir. Fakat daha çok Türkçe adı olan Arslan Yabgu ile ünlenmiştir. (Abdülkerim Özeydin, "Arslan b. Selçuk", *DİA*, C. III, İstanbul 1991, s. 402.)

⁸⁴ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü'l-Tevârih Selçuklu Devleti*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul 2010, s. 71; Anonim, *Târîh-i Sîstân*, çev. Vural Öntürk, İstanbul 2018, s. 10.

⁸⁵ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I (Kuruluş Devri)*, Ankara 2016, s. 31-32; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 12; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2016, s. 18; Faruk Sümer, "Tuğrul Bey", *DİA*, C. XLI, İstanbul 2012, s. 344; Faruk Sümer, "Selçuklular", *DİA*, C. XXXVI, İstanbul 2009, s. 365; Coşkun Alptekin, "Büyük Selçuklular" *DGBİT*, Çağ Yay., İstanbul 1989, VII, s. 97; Solmaz, "Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", s. 547.

⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî'l-Târîh*, C. IX, s. 362; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel Selçuklular Tarihi I*, (Haz. Ali Öngül), İstanbul 2017, s. 47-48; Erkan Göksu, *Sorularla Selçuklular Siyasî Tarih*, Ankara 2021, s. 25; Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşâh*, s. 21; Sevim-Merçil, a.g.e., s. 17.

tan sonra 1032 yılında vefat etti⁸⁷. Arslan Yabgu'nun Kalencar Kalesi'ne hapsedilmesinin ardından Selçukluların başına Tuğrul ve Çağrı beyler geçtiler⁸⁸. Arslan Yabgu'ya bağlı olan ve Yabgulular olarak isimlendirilen kalabalık Türkmen grupları ise onların liderliğini onaylamayarak Önyasyaya, Azerbaycan, Irak, Kuzey Suriye ve Anadolu topraklarına doğru bir göç hareketi başlattılar⁸⁹. Ancak Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış ve Resultegin onlara katılmayıp Tuğrul ve Çağrı beylerin yanında girerek Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş sürecinde önemli hizmetlerde bulundular⁹⁰.

1040 yılında gerçekleşen Dandanakan Savaşı'ndan sonra Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Kutalmış da Selçuklu hanedanına mensup diğer beyler gibi melik sıfatıyla devletin yönetim kademesinde yer aldı. Birçok fetih hareketinde önemli rol oynayarak devletin büyüyüp gelişmesine katkıda bulundu⁹¹. Tuğrul Bey'in saltanatının son dönemle-

rine gelindiğinde ise durum değişti. Zira hanedana mensup bazı Selçuklu melikleri ve kardeşi Resultegin gibi Kutalmış da melik unvanıyla yetinmeyip sultan unvanını almak için isyan bayrağını açtı⁹². Kutalmış'ın, Tuğrul Bey'i tahttan indirmek amacıyla başlattığı isyan hareketi, 1063'te onun vefatından sonra da devam etti⁹³. Ancak Tuğrul Bey'in yerine tahta oturmayı hedefleyen Kutalmış, karşısında başka bir sultan adayını, amcası Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan'ı buldu. Sultanlık tahtına oturmak için hareket eden iki Selçuklu meliki, 1063 yılı sonlarında İran'ın kuzeyinde bulunan Dâmgân yakınlarında Dih-i Nemek denilen yerde karşı karşıya geldiler⁹⁴. Alp Arslan savaş meydanından sultan olarak ayrılırken, Kutalmış ise saltanat uğruna can veren melik ve şehzadeler kervanına katıldı. Cesedi Rey'e getirilerek Tuğrul Bey'in yanına gömüldü. Kutalmış'ın Mansur, Süleymanşâh, Alp İlig ve Devlet ismini taşıyan dört oğlu ise amcaları Resultegin'le birlikte Sultan Alp Arslan tarafından esir edildiler⁹⁵.

⁸⁷ Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukîyân)*, ed. Erkan Göksu, haz. Bilal Şahin, Sevgi Kübra Akdemirel vd., İstanbul 2015, s. 19; Osman Turan, *Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 54; Sevim, *Süleymanşâh*, s. 21; Sevim-Merçil, a.g.e., s. 20; Erkan Göksu, *Büyük Selçuklular (1040-1157)*, İstanbul 2020, s. 24; Göksu, *Sorularla Selçuklular*, s. 32; Muharrem Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", *Türk Kültürünü Araştırma Dergisi*, S. 454., Ankara 2001, s. 97; Sümer, "Kutalmış", s. 480.

⁸⁸ Sevim, *Süleymanşâh*, s. 21; Göksu, *Sorularla Selçuklular*, s. 33; Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 97.

⁸⁹ Göksu, *Sorularla Selçuklular*, s. 33; Solmaz, "Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", s. 553.

⁹⁰ Erkan Göksu, *Selçuklular Muhteşem Çağın Mütevazı Çocukları*, İstanbul 2019, s. 50; Göksu, *Sorularla Selçuklular*, s. 33-34.

⁹¹ Ravendi, *Rahat-üs Sudur ve Ayet-üs Sürur I-II*, (çev. Ahmet Ateş), Ankara 1999, s. 103; Reşidü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü'l-Tevârih*, s. 96; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 27; Sümer, "Kutalmış", s. 480; Sümer, "Selçuklular", s. 369; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 30; Sevim-Merçil, a.g.e., s. 34; Sevim-Yücel, a.g.e., s. 41; Yaşar Bedirhan, *Orta Çağ Tarihi*, Ankara 2012, s.

183-184; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-name I-II*, (Haz. E. Merçil), İstanbul 1977, s. 36.

⁹² Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 91; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1991, s. 45; Sevim, *Süleymanşâh*, s. 21-22; Solmaz, "Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", s. 554-555; Sümer, "Kutalmış", s. 481.

⁹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, C. X, s. 48; Reşidü'd-dîn Fazlullah, *Cami'ü'l-Tevârih*, s. 107; Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s. 30; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 54; el-Bundârî, s. 27; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel I*, s. 73; Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s. 242; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, Ankara 2001, s. 8, 10; Göksu, *Selçuklular*, s. 90-91.

⁹⁴ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 128; Sümer, "Kutalmış", s. 481.

⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târîh*, C. X, s. 48-49; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 56; Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel I*, s. 73; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân*, s. 128; Turan, *Türk-İslâm Medeniyeti*, s. 105; Göksu, *Selçuklular*, s. 92; Göksu, *Sorularla Selçuklular*, s. 57; Sümer, "Kutalmış", s. 481; Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", s. 103; Turan, *Türkiye*, s. 45; Ali Sevim, "Süleyman

Tarihe Kutalmışoğulları olarak geçen bu dört Selçuklu meliki, Büyük Selçuklu tahtında oturan Mikailoğulları için “olağan şüpheli” olduklarından Büyük Selçuklu başkentinde gözetim altına alınmışlardır. Bu durum 1072’de Sultan Alp Arslan vefat edince kadar sürdü. Kutalmışoğulları, Sultan Alp Arslan’ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu başkentinden kaçıp bugünkü Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesine geldiler. Onların bölgeye gelişi, bölgede büyük yankı uyandırdı. Zira onlar, Selçuklu hanedanının her zaman tahta namzed olmuş kollarından birine mensuplardı. Dolayısıyla Büyük Selçuklu idaresinin bölgedeki temsilcileri durumunda bulunan diğer meliklerin, bey ve emirlerin, hatta mahalli hâkimlerin rahatsız olacağı muhakkaktı. Üstelik bunlar arasında Sultan Melikşah’ın kardeşi Tutuş, Atsız, Artuk, Şöklü ve Çubuk gibi şöhretli emirler vardı ki bunların hiçbirisi bölgelerinde kendileri aleyhine gelişecek fiili bir duruma müsaade etmezlerdi. Kutalmışoğulları bölgede herhangi bir siyasî beklenti içine girmeyecek olsalar dahi, isim ve şöhretleri kendilerinden önde gidecek, er veya geç kendilerini siyasi ve askeri kavgaların, hatta belki taht mücadelelerinin içinde bulacaklardı. Bu durumda Kutalmışoğullarını son derece tehlikeli, zor ve hayati mücadeleler bekliyordu. Muhtemelen nazik vaziyetlerinin farkında olan Kutalmışoğulları, aralarında sıkı bir dayanışma ve iş birliği tesis ettiler. Fakat her biri müstakil hareket ediyor, içlerinden herhangi biri lider pozisyonunda görünmüyordu. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde kardeşlerden Mansur Orta ve Batı Anadolu’yu, Birecik’i kendisine üs yapan Süleymanşâh Güneydoğu

Anadolu’yu, Alp İlig ile Devlet ise Bizans arazilerinde faaliyette bulunmaya başladılar⁹⁶.

Kutalmışoğullarının kendilerinden önde giden şöhretleri sebebiyle karşı karşıya kaldıkları ilk çatışma 1074 yılında yaşandı. Alp İlig ile Devlet, Büyük Selçuklu emirlerinden Emir Şöklü ile birlikte hareket ederek başka bir Büyük Selçuklu emiriyle, Atsız Bey’le çatışmaya girdiler. Hatta Şii Mısır Fatımi Devleti’yle iş birliğine girerek Büyük Selçuklulara karşı açıkça tavır aldılar⁹⁷. Şii Fatımî hilafetiyle çok ciddi bir mücadele içerisinde olan Büyük Selçuklu idaresinin buna seyirci kalması beklenemezdi. Bu yüzden Sultan Melikşah, Atsız Bey’e takviye kuvvetler gönderip Şöklü ve Alp İlig’in üzerine gönderdi. Yapılan savaşta Şöklü ile oğlu öldürüldü. Alp İlig ve Devlet ise esir düştü⁹⁸. Bu sırada Süleymanşâh da Büyük Selçuklulara bağlı Mirdasoğullarının elinde bulunan Halep’i kuşatmıştı⁹⁹. Halep’i müdafaa eden Mirdasoğlu Nasr, Süleymanşâh’a bir mektup göndererek “Ben Sultan Melikşah’ın naibiyim. Sen de eğer ona itaat ediyorsan hemen kuşatmayı kaldır ve

⁹⁶ Reşîdü’l-Dîn Fazlullâh, *Câmi’ü’l-Tevârih (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)*, trc. ve not. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, Selenge Yay., İstanbul 2010, s. 77; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay, Ankara 2000, s. 11; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, İstanbul 1973, s. 53, 57; Sevim-Merçil, a.g.e., s. 88; Sevim-Yücel, a.g.e., s. 82-84; Abdülkerim Özeydin, “Melikşah”, *DİA*, C. XXIX, Ankara 2004, s. 55; Filiz Akçay, *Türkiye Selçukluları Devleti’nin Değişken Sınırları*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ordu 2020, s. 119; İbrahim Gök, “Türklerin Suriye’ye Girişi ve Süleymanşâh”, *SÜTAD*, 36, (2014), s. 217-251.

⁹⁷ Ali Sevim, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara 1990, s. 37; Ali Sevim, *Suriye Selçukluları: Fetih’ten Tutuş’un Ölümüne Kadar*, Ankara 1965, s. 46.

⁹⁸ Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ak-yıldız Matbaası, Ankara 1963, s. 104; M. Ali Hacıgökmen, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya’nın Devlet Merkezi Olması”, *TAD*, (29), (Bahar 2011), s. 235.

⁹⁹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’l-Târîh*, C. X, s. 129.

Şah I”, *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 103; Sevim, *Süleymanşâh*, s. 22.

burayı terk et.” dedi. Neyse ki Süleymanşâh akıllıca davrandı. Küçük kardeşleri Alp İlig ve Devlet’in düştüğü hataya düşmedi. “Sultan Melikşah, bizim de sultanımızdır.” deyip hemen kuşatmayı kaldırdı. Nasr’dan bir miktar para ve mal alarak Halep önlerinden ayrıldı. Uzun esaret yıllarından sonra özgürlüğüne kavuşan Kutalmışoğullarının, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesinde yaşadıkları, son derece üzücü ve cesaret kırıcıydı. Başarısız olmakla kalmamış, iki kardeşlerini de kaybetmişlerdi.

Anadolu’ya Yönelmeleri

Uzun esaret yıllarından sonra özgürlüğüne kavuşan Kutalmışoğullarının, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgesinde yaşadıkları, son derece üzücü ve cesaret kırıcıydı. Başarısız olmakla kalmamış, iki kardeşlerini de kaybetmişlerdi. Bu durumda ne yapacaklarına, nasıl hareket etmeleri gerektiğine karar vermek güçtü. Selçuklu hanedanı mensubu olmaları, dedeleri Arslan Yabgu ve babaları Kutalmış’tan gelen şöhretleri sebebiyle sıradan bir bey veya emir gibi hareket edemeyecekleri muhakkaktı. Üstelik arkalarında toplanan ya da uzak bölgelerde bulunsalar da onların emir ve talimatlarını bekleyen Yabgulu Türkmenleri de vardı. Bu durumda onlar ne yaparlarsa yapsınlar ne söylerlerse söylesinler, nereye giderlerse gitsinler, etraftaki insanların, bey ve emirlerin kendileri hakkındaki imaj ve beklentileri değişmeyecekti. Bu durumda hayatta kalabilmek için kendilerine yeni bir faaliyet sahası belirlemeleri gerekiyordu. Böylece hem Büyük Selçuklu bey ve emirleri hem de onların tabiiyetinde bulunan mahalli hanedanlarla karşı karşıya gelmekten ve henüz kendilerinden güçlü olan bu siyasi teşekküller arasında kaybolup gitmekten kurtulabilirlerdi. Üstelik buradaki siyasi aktörlerin

hemen hepsi gayrimüslim olduğundan gaza ve cihada önderlik yapmış olacaktı. Malazgirt Savaşı’ndan sonra bölgedeki hâkimiyeti sarsılan Bizans ve diğer gayrimüslimler karşısında elde edilecek başarı, Kutalmışoğullarını Anadolu fatihi haline getirebilirdi.

Bu düşüncelerle Anadolu içlerine doğru yöneldiler. O dönemde Anadolu, Kuzey Suriye’ye nispetle daha rahat hareket edebilecekleri bir alandı. Zira Malazgirt savaşında sonrasında büyük bir buhran yaşayan Bizans İmparatorluğu’nun bölgedeki savunma sistemi tamamen çökmüştü. Bizans ülkesinin batısında da Norman, Peçenek, Uz ve Kumanların ardı arkası kesilmeyen akınları devam ederken, Bizans Anadolu’su da her bakımdan karışıklık içindeydi. Büyük toprak sahipleri, arazilerini küçük toprak sahipleri aleyhine genişletiyor, sivil bürokrasinin askeri aristokrasi üzerindeki üstünlüğü her geçen gün artıyordu. Bu durum askeri işleri aksatmış, bu yüzden bir yandan Malazgirt’te büyük darbe alan Bizans ordusu iyice zayıflarken diğer yandan da Bizans’ın Anadolu savunma sistemini ciddi bir şekilde sarsmıştı. Buna karşılık Bizans başkentindeki çatışma ve kaos bitmek bilmiyordu. Merkezi idare, çeşitli muhalif grupların arasında devam eden rekabet ve bunların devlet yönetimine müdahaleleri sebebiyle iş göremez haldeydi. Bu kargaşa ortamı, merkezi idarenin eyaletlere ve orduya yönelik düzenlemeler yapmasını engelliyor, neticede kötü gidiş her geçen gün artarak devam ediyordu¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 46-57; Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, s. 131-139; Attaleiates, *Tarih*, s. 153-169; Psellos, *Khronographia*, s. 228-231; Sibt İbnü’l Cevzî, *Mir’âtü’z-Zamân*, s. 165-166; Abdurrahman İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi’l-Ümem’de Selçuklular (H. 430-485=1038-1092)*, (Seçme, Tercüme ve Değerlendirme Ali Sevim),

Orduları dağılan ve herhangi bir savunma hattı oluşturabilecek düzenli askeri birliği kalmayan Bizans İmparatorluğu, ekonomik olarak da adeta çökmüş vaziyetteydi. Tüm vaktini devlet işlerinden ziyade mantık ve edebiyatla ilgilenmekle geçiren İmparator Mihail ise bütün bu olan bitenler karşısında son derece kötü bir yönetim sergiliyordu. Kısa sürede enflasyon yükseldi, buğday fiyatları arttı. Bu durum halk arasında ciddi hoşnutsuzluklar yaratmaya başladı. Bu dönemde İmparator Mihail'e "bir çeyreklik/dörtte bir" anlamına gelen Parapina-kes lakabının verilmesi, ekonomik çöküşün en güzel göstergelerinden biriydi¹⁰¹.

Süleymanşâh'ın ilk hedefi Bizans valisi İsaakios Komnenos tarafından yönetilen Antakya şehri oldu. Ancak çok müstahkem ve iyi korunan bu şehri ele geçirmek mümkün olmadı. Bu sırada şehrin valisi İsaakios Komnenos, kuşatmanın kaldırılması için 20 bin altın vermeyi teklif etti. Bu teklifi kabul eden Süleymanşâh, kuşatmayı kaldırdı. Sonra süratle Halep taraflarına döndü. Atsız'a yardım için gelen 3.000

Türkmen atlısına taarruz edip onları yağmaladıktan sonra döndü ve Anadolu'ya doğru ilerlemeye başladı¹⁰².

Konya ve Gevale (Gevele/Kevele)'nin Fethi

Suriye macerasına şimdilik son vermiş görünen Kutalmışoğulları, Toros Dağlarını aşip İç Anadolu'ya doğru ilerlediler. 1074 yılı içinde Martavkusta idaresindeki Konya'yı, Romanos Makri idaresindeki Gevale'yi ve bölgedeki bazı kaleleri ele geçirdiler¹⁰³. Aslında Konya ve çevresi daha defa 1068/1069 yılında Selçuklu emiri Afşin Bey tarafından ele geçirilmişti. Ancak bölgedeki Türkmen varlığı, çok daha eskiydi. Konya ve çevresinin yaylak-kışlak hayatına uygun iklim ve tabiat şartlarına sahip olması, XI. yüzyılın başından itibaren Anado-

Ankara 2014, s. 97-105; el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, (çev. Necati Lügal), Ankara 1943, s. 32-35; İbnü'l Esîr, *el-Kamil fi't Tarih*, C. X, s. 71; Mirhand, *Ravzatu's-Safâ fi Sireti'l Enbiyâ ve'l Mülük ve'l-Hulefa (Tabaka-ı Selçukiyye)*, terc. Erkan Göksu, Ankara 2015, s. 90-100; Kazvîni, *Târih-i Güzide*, s. 16-20; Cüzcanî, *Tabakat-Nâsirî (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmsahlar)*, (Terc. ve Notlar Erkan Göksu), Ankara 2015, s. 57-103; Gregory Bar Hebraeus Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, C. I, Ankara 1987, s. 321; Ostrogorsky, a.g.e., s. 316-319, 150-170; A. C. S. Peacock, *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu*, çev. Z. Rona, İstanbul 2016, s. 71-79; Ali Sevim, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşâh*, Ankara 1990, s. 13-15; Işın Demirkent, "1071 Malazgirt Savaşına Kadar Bizans'ın Askeri ve Siyasi Durumu", *İÜFTD*, (33), (Mart 1980), 133-146.

¹⁰¹ Psellos, *Khronographia*, s. 282; Ostrogorsky, a.g.e., s. 320; Bryennios, a.g.e., s. 70; Zeliha Demirel Gökalp, "Battalgazi (Melitene) Definesi: VII. Mikhael Dukas'ın Histamenonları", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXVI, 2, Aralık 2009, s. 85-87.

¹⁰² Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s. 156; Zonaras, a.g.e., s. 148; Bryennios, a.g.e., s. 115-144; Ostrogorsky, a.g.e., s. 322; Osman Turan, "Süleyman-Şah I", *İA*, C. XI, s. 201-219; *Süryani Mihael Vekayinamesi*, s. 34; *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, s. 151; Turan, *Türkiye*, s. 71; Ebu'l-Ferec, I, s. 331; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târîh*, C. X, s. 128.

¹⁰³ Süryani Patrik Mihail, *Süryani Patrik Mihael Vekayinamesi II. Kısım (1042-1195)*, çev. Hrant D. Andreasyan, 1944, s. 30-33; *Tarih-i Al-i Selçuk Der Anadolu (Anonim Selçukname)*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. 23, 35-36; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s. 104-105; Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt – Zafere Giden Yol*, İstanbul 2018, s. 144; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 51-52; Osman Turan, "Süleymanşâh I", *İA*, XI, s. 201-219; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Olması", *TAD*, S. 29, Bahar 2011, s. 235-236. Konya'nın fethiyle ilgili bir halk edebiyatı rivayeti de mevcuttur. Buna göre Konya'yı, şehirde adına kurulmuş bir tekkesi/medresesi bulunan Ali Gav fethetmiştir. Rivayete göre "Selçuklu Sultanı, Konya kalesini bir türlü fethedemeyince Ali Gav Tekkesi'nde yatan zat, öküz postuna bürünerek sığırlarla beraber kale kapısından içeriye girmiş, gece kapıyı Türk askerine açarak şehrin fethini sağlamıştır." Ancak bu hikâyenin bir halk edebiyatı ürünü olması dışında hiçbir tarihi ve ilmi değeri olmadığı muhakkaktır. Bu rivayet hakkında bkz, İsmail Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Ankara 1964, s.913.

lu'ya giren Türkmen aşiretini bölgeye çekmişti. Afşin Bey'in Konya çevresinde etkili olması, bölgedeki Türkmen nüfusunu daha da arttırdı. Her ne kadar şehir, daha sonra tekrar Bizans hâkimiyetine girse de bölgedeki Türkmen varlığı devam etti. Anadolu'daki Türk varlığının siyasallaşmasını sağlayan Malazgirt Savaşı'ndan sonra ise Konya, Bizans Anadolu'sunun Selçuklu Türkiye'sine dönüşümüne tanıklık etti. Sultan Alp Arslan'ın, Malazgirt Savaşı'ndan sonra bir anlaşma imzaladığı Romanos Diogenes'in tahtını ve hayatını kaybettiğini, onun yerine Bizans tahtına oturan VII. Mikhael Dukas'ın, yapılan anlaşmayı geçersiz saydığını öğrenince, verdiği emirle başlayan fetih harekâtı, bölgeye daha önce yerleşen Türkmen unsurun da etkisiyle çok kısa sürede etkili oldu. Buna karşılık Bizans İmparatoru VII. Mikhael Dukas, Anadolu'daki Türk ilerleyişini durdurabilmek için ücretli askerlerin de bulunduğu bir ordu toplayıp bölgeye sevk etti. Bu kuvvetlerin başında Domestikos [Beylerbeyi] unvanı verilen İsaakios Komnenos bulunuyordu. İsaakios, ileride Bizans İmparatoru olacak Aleksios Komnenos'un kardeşiydi. Aleksios, görevde kardeşini yalnız bırakmamış ve o da İsaakios'un yanında Anadolu'ya geçmişti¹⁰⁴. Ancak İsaakios ve kardeşi Aleksios Komnenos, bir rivayete göre Konya'ya¹⁰⁵, diğer bir rivayete göre ise Kayseri'ye¹⁰⁶ geldiklerinde Bizans ordusunda bulunan Latin ücretli askerlerle anlaşmazlık yaşadılar. Anlaşmazlık büyüyünce emrinde 400 Latin askeri bulunan Roussel de Bailleul isyan etti¹⁰⁷. Emrindeki 400 Latin as-

keriyle beraber Bizans ordusundan ayrılıp önce Malatya'ya yöneldi¹⁰⁸. İsaakios ise, Kayseri'ye gitti. Buraya vardıktan sonra Roussel'u takip için kardeşi Aleksios'u görevlendirdi. Ancak bu sırada bir Selçuklu akıncı birliğinin kendilerine doğru yaklaşmakta olduğunu haber alınca geri dönmesini istedi. Onu Kayseri ordugâhını korumakla görevlendirip kendisi Kappadokia sınırları yakınında (Tufanbeyli'de) bulunan Türklerin üzerine yürüdü. Bunlar Selçuk Devleti'ne bağlı birlikler değil, Kutalmışoğlu Süleymanşâh'ın askerleriydi¹⁰⁹. İsaakios onlara, ani bir baskın verse de kısa süre içinde Türkler üstünlüğü ele geçirdi. Bizans ordusunda bozgun ve hezimet başladı¹¹⁰. İsaakios Komnenos esir düştü¹¹¹. Türkler, kaçan Bizans askerlerini takip edip Kayseri'ye kadar ilerlediler ve Bizans ordugâhın kuşattılar. Ordugâhı korumakla görevli bulunan Aleksios Komnenos, onlara karşı koysa da Türkler çok kalabalıktı. Neredeyse kardeşi gibi o da esir düşecekti. Ancak akşama kadar dayandı. Gece karanlığından faydalanıp kaçmayı başardı. Önce Develi'ye, sonra da Ankara'ya kaçtı¹¹². Bu sırada ağabeyi İsaakios da fidye-i necat ödeyerek esaretten kurtulmuş ve Ankara'ya gelmişti. İki kardeş, Orta Anadolu'da Türkmenler ve Kutalmışoğlu Süleymanşâh karşısında aldıkları darbelerden sonra İstanbul'a dönmeye karar verdiler. İzmit civarında bir kez daha Selçuklu birliklerinin saldırısına uğradılar. İsaakios ve Aleksios

¹⁰⁴ Bryennios, a.g.e., s. 72.

¹⁰⁵ Attaleiates, a.g.e., s. 187; Zonaras, s. 143.

¹⁰⁶ Bryennios, a.g.e., s. 72.

¹⁰⁷ Zonaras, a.g.e., s. 143.

¹⁰⁸ Attaleiates Malatya'ya, Bryennios ise Sivas'a gittiğini kaydediyor. Attaleiates, a.g.e., s. 187; Bryennios, a.g.e., s. 72.

¹⁰⁹ Bryennios, a.g.e., s. 74.; Attaleiates, a.g.e., s. 188 n. 119.

¹¹⁰ Zonaras, a.g.e., s. 143-144.

¹¹¹ Attaleiates, a.g.e., s. 188; Bryennios, a.g.e., s. 74.

¹¹² Bryennios, a.g.e., s. 77-78.

Kommenos, bu saldırıdan da güçlkle kurtulup İstanbul'a ulaştılar¹¹³.

İsaakios ve Aleksios Komnenos bunları yaşarken Roussel de Bailleul'un isyanı devam etmekteydi. Bu sırada Roussel, Konya'nın kuzeyinde bulunan köy ve kasabalardan erzak, para ve asker toplamaya çalışıyordu. Ancak Orta Anadolu'ya büsbütün yerleşen Türkmenler ve Süleymanşâh, ona rahat vermiyor, onlarla Roussel arasında sık sık çatışmalar yaşanıyor-du¹¹⁴. İsaakios ve Aleksios Komnenos İstanbul'a döndükten sonra İmparator Mikhael Dukas, Roussel'e karşı bir ordu göndermeye karar verdi. Kaisar unvanlı amcası Ioannes Dukas komutasında gönderdiği bu ordu, o sırada Polatlı-Sivrihisar arasında bulunan Roussel'in üzerine yürüdü¹¹⁵. Roussel de ona karşı hareket etti. İki ordu Haymana civarından gelen Ilıca suyunun Sakarya nehrine karıştığı yerin yakınında bulunan Zompos Köprüsü¹¹⁶ civarında karşılaştı¹¹⁷. Ancak zafer Roussel'in oldu. Ioannes Dukas esir edildi¹¹⁸. Roussel, esir ettiği Kaisar Ioannes Dukas'ı imparator ilan edip, İstanbul'u zorlamaya başladı¹¹⁹. İmparator Mikhael Dukas bu isyanı, akınlarını İzmit civarına kadar ilerleten Selçuklu beylerinden Artuk ve Tutak'ın¹²⁰ yardımıyla bastırabildi (1073-1074)¹²¹. İmpara-

tor Mikhael'in, Roussel isyanı karşısındaki çaresizliği ve önce Artuk Bey'den, daha sonra da Tutak Bey'den yardım istemesi, Bizans İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasi ve askeri durumu açıkça göstermekteydi.

İznik'in Fethi ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu

Kutalmışoğullarının Konya ve Gevale'yi ele geçirmeleri, Anadolu'da kurulacak yeni Türk devletinin ilk işareti oldu. Konya ve çevresini üs yapan Kutalmışoğulları, faaliyet sahalarını genişlettiler. Bu başarılarıyla şöhretleri artınca, Orta Anadolu'da biriken Türkmen kitleleri onların etraflarında toplanmaya başladı. Yeni katılımlarla güçlenen Kutalmışoğulları, Konya ve Gevale'den hemen sonra Sakarya havzasına yöneldiler. Ciddi bir direnişle karşılaşmadan Afyon, Kütahya, Eskişehir hattına kadar ilerlediler ve kısa sürede bölgede etkili oldular döneme ait kaynaklardan biri olan el-Azimi'nin kaydına göre, 1075 yılında İznik'i fethederek Anadolu'da yeni bir Türk devletinin, Türkiye Selçuklu Devleti'nin temellerini attılar¹²².

Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki, bütün orta çağ devletleri gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihi de tartışmalıdır. Gerek İznik'in fetih tarihi gerekse Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşu konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Döneme ait

¹¹³ Bryennios, a.g.e., s. 78-85.

¹¹⁴ Zonaras, a.g.e., s. 143.

¹¹⁵ Attaleiates, a.g.e., s. 188-189.

¹¹⁶ Attaleiates, a.g.e., s. 151 n.94.

¹¹⁷ Bryennios, a.g.e., s. 87-88.

¹¹⁸ Attaleiates, a.g.e., s. 189.; Zonaras, a.g.e., s. 144.

¹¹⁹ Attaleiates, a.g.e., s. 192.

¹²⁰ Anna Komnena, buradaki Tutak Bey'i Tutuş olarak kaydetmiştir. Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, trc. Bilge Umar, İnkilâp Yayınevi, İstanbul 2021, s.17.

¹²¹ Anna Komnena, a.g.e., s.15-23; Zonaras, a.g.e., s. 143-146; Bryennios, a.g.e., s. 89-103; Attaleiates, *Tarih*, s. 192-202; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Fikret İşıltan), Ankara 1986, s.321-322.

¹²² Anonim *Selçuknâme*, s.35. (Türkçe terc., s.23-24.); Ebu'l-Ferec, I, s.331.; *Süryani Mihael Vekayiname-si*, s.29.; Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.229.; Azîmî, *Azîmî Tarihi-Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538/1038/39-1143/44)*, çev. Ali Sevim, Ankara 2006, s. 24; Göksu, *Sorularla Selçuklular*, s. 91, 135; Göksu, *Büyük Selçuklular*, s. 89; Göksu, *Selçuklular*, s. 137, 216; Filiz Akçay, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Değişken Sınırları*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ordu 2020, s. 134.

kaynaklarda yer alan sınırlı ve çelişkili bilgiler, ortaya sayıda farklı görüşün çıkmasına sebep olmuştur. Devletin kuruluş tarihinin 1075 yılı olduğu görüşünü kabul eden Osman Turan ve Ali Sevim, Azimi'nin eserinde geçen Kutalmışoğlu Süleymanşâh'ın 1075 yılında İznik'i fethettiğine dair kaydına dayanırlar. Osman Turan'a göre, 1075 yılında İznik'in fethiyle fiili olarak kurulan devlet, 1081 yılında yapılan Dragos Çayı Anlaşması ile hukuki bir boyut kazanmıştır.

Devletin kuruluşunu üç aşamada ele alan Mehmet Altay Köymen, ilk kuruluş tarihi olarak 1073 yılını kabul eder. Köymen'e göre, Türkiye Selçuklu Devleti, bu tarihte Büyük Selçuklu Devleti'nin vasalı olarak kurulmuştur. Köymen, Süleymanşâh'ın, kardeşi Mansur'un ölümünün ardından tek başına yönetimi ele aldığı 1077 yılında ikinci kuruluş ve Süleymanşâh'ın Aynu Seylem'de ölümünden sonra Büyük Selçuklu merkezine götürülen oğlu Kılıç Arslan'ın, Sultan Melikşah'ın ölümünün ardından yaşanan taht mücadelesi sırasında kaçarak İznik'te babasının tahtına oturduğu 1092 yılını ise üçüncü ve son kuruluş olarak değerlendirmektedir¹²³.

Mükrimin Halil Yinanç ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1077 yılında kurulduğunu ve devletin ilk başkentinin Konya olduğunu öne sürmüştür. Yinanç'a göre Süleymanşâh, kardeşi Mansur ile arasında çıkan gerginlikten Sultan Melikşah'a bahsettikten sonra Mansur öldürül-

müş ve Süleymanşâh tahtın tek sahibi olmuş, böylece Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuştur. Ancak Yinanç'ın görüşü, gerek devletin ilk başkentinin Konya olarak belirtilmesi gerekse Melikşah'ın Süleymanşâh'a yardım etmek maksadıyla Mansur'u ortadan kaldırdığını öne sürmüş olması sebebiyle zaman zaman tenkide uğramıştır¹²⁴.

Salim Koca'ya göre ise devletin kuruluş tarihi 1078'dir. Koca, devletin temelini 1075 yılında atıldığını, ancak tam anlamıyla 1078 yılında kurulduğunu ifade etmiştir¹²⁵. Zeki Velidi Togan ise Mikailoğullarının idaresinden hoşnut olmayan Türkmenlerin Kutalmışoğullarının etrafında toplandığı ve 1080 yılında İznik'in alınmasıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulduğu görüşünü savunmuştur¹²⁶.

Bu konu hakkındaki en ilginç ve aynı zamanda en çok tepki çeken görüşlerden biri de Fransız tarihçi Joseph Laurent tarafından ortaya atılan, Kutalmışoğullarının Melikşah'a isyan ederek Anadolu'ya geldikleri ve burada Bizans hizmetine girerek bol miktarda servet kazandıkları daha sonra da Nizamülmülk'ün aracılığıyla, Melikşah ile bir anlaşma yaparak İstanbul Boğazı'na kadarki toprakların kendilerine verildiği yönündeki görüştür. Laurent'e göre devletin kuruluş tarihi ise 1081 yılıdır¹²⁷.

¹²³ Mehmet Altay Köymen, "Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu" *Belleten*, LVII, S. 218, Nisan 1993, s. 71-79; Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 102; Abdülkerim Özaydın, "Anadolu Selçukluları", *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Fetihden Sonra Anadolu'da Kurulan İlk Türk Devletleri Anadolu Beylikleri*, C. 8, İstanbul 1994, s. 95.

¹²⁴ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s. 106; Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C. I, s. 82-85.

¹²⁵ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu ve I. Süleymanşâh", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, C. I, Ankara 2006, s. 26.

¹²⁶ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. I, İstanbul 1946, s. 186.

¹²⁷ Joseph Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", *Belleten*, (çev. Yaşar Yücel), LII/202, Ankara, 1988, 219-226.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş tarihine dair ifade edilen bir diğer görüş de İbrahim Kafesoğlu'na aittir. O, Kutalmışoğullarının 1092 yılında Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra çıkan taht mücadeleleri sırasında İsfahan'dan kaçtuklarını ve Kılıç Arslan'ın İznik'e gelmesiyle de devletin kurulduğunu belirtmiştir¹²⁸.

Şu veya bu şekilde Kutalmışoğulları, Selçuklu çınarının Anadolu'daki tohumlarını atmış bulunuyorlardı. Babaları Kutalmış'ın Sultan Alp Arslan'la girdiği saltanat mücadelesinde mağlup olup (1064) hayatını kaybetmesinden sonra Büyük Selçuklu sarayında esir ya da daha doğru bir ifadeyle gözetim altında tutulan Kutalmışoğullarının 1072 yılında Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de başlayan askeri faaliyetlerinin kısa süre içinde yeni Türk devletinin kuruluşuyla neticelenmesi büyük bir başarıydı. Süleymanşâh ve Mansur'un bu başarısında bitmek bilmeyen mücadele azimleri en önemli faktördü. Yaşadıkları bütün olumsuzluklara, esaret ve mağlubiyetlere, hatta kardeşlerini kaybetmelerine rağmen hiçbir zaman ümitsizliğe düşmeden mücadelelerine devam ettiler. Ayrıca Güneydoğu Anadolu'ya gelişlerinden itibaren onları hiç yalnız bırakmayan, her şartta destekleyen Türkmenler de Kutalmışoğullarının zaferinde büyük pay sahibiydiler. Bunların da yanında Kutalmışoğullarının hızlı yükselişinde 26 Ağustos 1071'deki büyük bozgunundan sonra krize giren Bizans İmparatorluğu'nun savunma hattının neredeyse tamamen ortadan kalkmış olmasının da etkisi büyüktü¹²⁹.

Türkiye Selçuklu-Bizans İlişkileri

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki Türk ilerleyişini yalnız başına durduramayacağını anlayan İmparator VII. Mihail Dukas, 1074 yılında Katolik Hristiyanlığın dini lideri konumunda olan Papa VII. Gregorius'a müracaat ederek, ondan yardım istemek zorunda kalmıştı¹³⁰. Papa, Ortodoks mezhebine mensup olan ve bu yüzden de "kâfir" olarak nitelendirdiği Bizans İmparatorunun bu talebinin, kiliselerin birleştirilmesini sağlayacağı düşüncesiyle kabul etti. Hemen Avrupa'daki Hristiyan krallara bir çağrıda bulundu. Ama dönemin şartları, Avrupa'daki cari siyasi ve ekonomik durum buna imkân vermedi. Böylece her ne kadar kuvveden file geçmemiş olsa da bir Haçlı seferi fikri doğmuş, Türklere karşı Haçlı Seferi düşüncesinin fikri alt yapısı oluşmaya başlamıştı¹³¹.

Bizans, Kutalmışoğullarının Antakya'dan başlayıp İznik'e kadar yıldırım hızıyla yaptıkları fetihler karşısında neredeyse hiçbir varlık gösterememişti. Her ne kadar Malazgirt hezimetinden sonra türlü karışıklıklar içerisinde bulunsu da İstanbul'un yanı başında sayılabilecek son derece stratejik ve dinî bir merkez olan İznik'in Türkler tarafından ele geçirilmesine sessiz kalması, gerçekten de şaşırtıcıydı. Öyle ki, Bizans kaynakları bile bu konuya neredeyse hiç temas etmemişlerdi. Belki de Bizanslılar, Süleymanşâh'ı bölgede faaliyet gösteren bir Türkmen beyi olarak görüyor ve onun bu harekâtını, Türkmenlerin yıllardır alışmış olduk-

¹²⁸ İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10-11, İstanbul 1981, s. 1-29.

¹²⁹ Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'daki Bizans savunma sisteminin çöküşü hakkında bkz., Erkan Göksu,

Malazgirt'te Ne Oldu? İmparator mu Kaybetti, Sultan mı Kazandı?", *TÜRKİZ*; S. 59, (Ağustos 2021), s.11-31; Göksu, *1071 Malazgirt*, s. 146-152.

¹³⁰ Attaleiates, *Tarih*, s. 88.

¹³¹ Erkan Göksu, "Haçlıların Anadolu'daki İlk Faaliyetleri ve Kırkgeçit (Drakon) Savaşı (1096)", *Ekev Akademi Dergisi*, 39 (Bahar 2009), s. 363-370.

ları etkili, ama siyasî bakımdan kalıcı olmayan askerî bir macera olarak algılıyorlardı. Fakat Süleymanşâh'ın bir sultan, İznik'te oluşturduğu yapının da köklü ve güçlü bir devlet olduğunu anlamaları uzun sürmedi. İstanbul'un yanı başında önemli bir şehir olan İznik'i başkent yapan Kutalmışoğulları, bir yandan devletlerini kurumsallaştırmak için siyasî, idarî ve ekonomik düzenlemeler yaparken diğer yandan da bölgede meydana gelen siyasî ve askerî gelişmeleri takip etmeye, hatta fırsat buldukça etkilemeye başladılar. Bu gelişmeler yaşandığı sırada Malazgirt Savaşı'ndan sonra tahta oturan, ancak bir türlü merkezî otoriteyi sağlayamayan İmparator VII. Mihail Dukas'a karşı hoşnutsuzluklar artmıştı. 1077 yılında Dıraç valisi ve Rumeli ordusu kumandanı Nikephoros Bryennios, imparatorluğunu ilan etti. Edirne'yi merkez yapan Bryennios, İmparator Mihail'e karşı büyük destek buldu ve kısa sürede Bizans'ın Balkanlardaki topraklarında etkili oldu. Hatta bir ara kardeşi Ioannes kumandasında gönderdiği bir orduyla İstanbul'u kuşatsa da ele geçirmeyi başaramadı. Ama İmparator Mihail için tehlike devam ediyor, Bryennios, her geçen gün imparatorluk tahtına bir adım daha yaklaşıyordu¹³².

Bizans İmparatoru VII. Mihail Dukas'ın Süleymanşâh'tan Yardım Talebi

İmparator VII. Mihail'e karşı Rumeli'de Bryennios'un isyanı devam ederken, 1078 yılında Anadolu topraklarında başka isyan hareketi başladı. Bugünkü Afyon, Isparta ve Konya illerini kapsayan Anadolu (Anatolikon) temasının ordu komutanı olan Nikephoros Botania-

tes Bizans tahtını ele geçirmek üzere ayaklanıp İstanbul'a doğru harekete geçti. Biri Rumeli'de diğeri de Anadolu'da başlayan bu isyanlar, İmparator Mihail'in Rumeli'de Bryennios'a karşı mücadele ederken Anadolu'daki isyanı bastırması neredeyse imkânsızdı. Bu durum onu, Anadolu'nun yeni siyasî gücü haline gelen Türkiye Selçuklularına müracaat etmek zorunda bıraktı. Hemen Kutalmışoğlu Süleymanşâh'a elçiler gönderdi ve Botaniates'i durdurması için ondan yardım istedi. Mihail, Süleymanşâh'a, âsi Botaniates'i yakalaması ve kendisine teslim etmesine halinde bol armağanlar, hatta Anadolu'dan kentler, yöreler bağışlamayı vaat ediyordu. Durumu değerlendiren Süleymanşâh, teklifi kabul etti. Böylece Türkiye Selçukluları daha yeni kurulmuş bir devlet olmasına rağmen bölgedeki nüfuzlarını Bizans'a kabul ettiriyorlar, hatta doğrudan doğruya Bizans siyasetine yön vermeye başlıyorlardı¹³³.

Süleymanşâh'ın Botaniates'i İmparator Yapması

Süleymanşâh, İmparator'un teklifini kabul ettikten hemen sonra Botaniates'in yol güzergâhına nöbetçiler yerleştirip bütün geçitleri tuttu. Botaniates, durumdan haberdar olduğunda Kütahya'daydı. Süleymanşâh'ın tedbirlerini ve asker sayısını öğrenince planlarını gözden geçirmek zorunda kaldı. Çünkü kendi kuvvetleri 300 kişiden oluşurken, Süleymanşâh'ın askerî gücü bundan çok daha fazlaydı. Ancak İstanbul'a ulaşmak için mecburen İznik'ten geçmek zorundaydı. Gündüz gizlenip gece ilerleyerek İznik yakınlarına kadar gelmeyi başardı. Süleymanşâh, Botaniates'in İznik'e yaklaştığını

¹³² Attaleiates, *Tarih*, s. 245-250; Ioannes Zonaras *Tarihlerin Özeti*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 149.

¹³³ Attaleiates, *Tarih*, s. 238. Nikephoros Bryennios, *Tarihlerin Özeti*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008 s. 134.

da haberdar olunca hemen üzerine bir miktar kuvvet sevk edip yolunu kesti¹³⁴. Buna karşılık Botaniates, o sırada kendi hizmetinde bulunan Selçuklu meliklerinden Erbasan'ı Süleymanşâh'a gönderdi. Erbasan, Malazgirt Savaşı öncesinde Sultan Alp Arslan'la yaşadığı sorunlar sebebiyle Anadolu'ya kaçarak dönemin Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e sığınmış, Malazgirt Savaşı'ndan sonra ise Anadolu'ya geçerek Botaniates'in hizmetine girmişti. Erbasan, Selçuklu ordugâhına gidip Süleymanşâh'la görüştü. Onu Botaniates'i desteklemesi için ikna etmeyi başardı¹³⁵. Botaniates de buna karşılık Süleymanşâh'ın ele geçirmiş olduğu topraklardaki hâkimiyetini kabul ediyor, buna ilave olarak İmparator Mihail'den daha fazla mal ve para vermeyi kabul ediyordu. Böylece İzmit'e üç yüz kişilik kuvvetle gelen Botaniates, Selçuklular sayesinde büyük bir güce kavuşmuş oldu.

Süleymanşâh İstanbul'da

İstanbul'a doğru hareket eden Botaniates'in yanında kendi askerinden çok, Selçuklu askeri bulunuyordu. Süleymanşâh ve askerleri önden hareket edip Karamürsel'e (Prainetos), oradan da İzmit'e ulaştılar. Mart ayının başında Kadıköy ve Üsküdar'a varıp ordugâhlarını kurdular. İstanbul'a boğazdan giriş ve çıkışı kontrol etmeye, vergi almaya başlayan Süleymanşâh, böylece hâkimiyeti boğaza kadar genişletmiş oldu. Gelişmeler duyulunca İstanbul'da Botaneiates lehine gösteriler başladı. Bu sırada Botaniates de Selçuklu askerleriyle destekle-

nen ordusuyla İstanbul'a doğru hareket etmişti. İmparator VII. Mihail, hiçbir direniş göstermeden 31 Mart 1078'de tahttan çekildi ve Botaniates, 3 Nisan 1078 Salı günü Bizans tahtına oturdu¹³⁶. Hemen sonra da Üsküdar'da bulunan Süleymanşâh'a bol armağanlar gönderdi. Süleymanşâh ve maiyetini İstanbul'a davet ederek onlara altınlar, değerli kumaşlar mal ve eşyalar hediye etti. Tahtını ve tacını borçlu olduğu Selçuklu beylerinin bölgedeki faaliyetlerine ve hâkimiyet alanlarını genişletmelerine sessiz kalmadan başka çaresi yoktu. İstanbul boğazına kadar bütün Anadolu'yu adeta onların hâkimiyetine bırakmıştı. Daha da önemlisi o, Süleymanşâh ve Mansur kardeşleri, kendisi ile eşit ve müttefik birer hükümdar gibi görmekte ve kabul etmekteydi¹³⁷.

Selçukluların Rumeli'ye Geçişi ve Silivri (Kalavrye) Savaşı

Türkiye Selçuklularından aldığı yardım ve destekle Bizans tahtına oturan Botaneiates, imparatorluğunun ilk günlerinden itibaren ciddi meselelerle karşı karşıya kaldı. Bunlardan en önemlisi, 1077'de, İmparator Mihail döneminde Rumeli'de başlayan ve halen devam eden Nikephoros Bryennios isyanıydı¹³⁸. Botaniates, Bizans komutanlarından Aleksios Komnenos'u onun üzerine gönderdi. Ayrıca Süleyman-

¹³⁴ Bryennios, a.g.e., s. 135.

¹³⁵ Charles M. Brand, "The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries", *Dumbarton Oaks Papers*, 43, 1989, s. 2.

¹³⁶ Nikephoros Bryennios, *Tarihlerin Özeti*, trc. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 142.

¹³⁷ Attaleiates, *Tarih*, s. 273; Mustafa Daş, "Üsküdar'da Türk ve Bizans Hükümdarlarının Yaptıkları Görüşmeler", *V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, C. II (İstanbul, 1-5 Kasım 2007), İstanbul 2008, s. 518.

¹³⁸ Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul, 2008, s. 147; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul, 2008, s. 152-153; Attaleiates, *Tarih*, s. 239; Psellos, *Khronographia*, s. 284; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, s. 66-67; Ebu'l-Ferec, I, s. 328; Laurent, a.g.m., s. 217-226; Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 151.

şâh'a müracaat ederek ondan yardım istedi. Süleymanşâh, Aleksios Komnenos kumandasındaki Bizans ordusuna iki bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Bunların dışında yeni bir yardım kuvvetinin hazırlanması emrini verdi. Aleksios, Bryennios'un karargâhını kurduğu Silivri civarına yöneldi. İstanbul'dan, Süleymanşâh'ın göndereceği ikinci destek birliklerini beklemeden hareket eden Aleksios, Bryennios karşısında mağlup oldu. Bu sırada Süleymanşâh'ın gönderdiği ikinci yardım kuvveti yetişti. Zafer sarhoşluğu içinde olan Bryennios'un üzerine saldıran Selçuklu birliği onu mağlup etmeyi başardı. Kaçan Bryennios çok geçmeden yakalandı ve imparatorun emriyle gözlerine mil çekildi. Bryennios isyanının Süleymanşâh sayesinde bastırılması, sınırlarını boğaza kadar genişletmiş olan Süleymanşâh ve Türkiye Selçuklularının, Rumeli topraklarındaki ilk askerî faaliyetiydi. İşin dikkat çeken diğer bir tarafı ise İmparator Botanates'in ordusunu başarıya götüren Selçuklularken, Bryennios'un ordusunun vurucu gücünün de başka bir Türk şubesi olan Peçeneklerden oluşmasıydı. Bu durum, en azından bu dönemde Bizans merkezinde meydana gelen hadiselerde Türk etkisinin boyutlarını gösteriyordu. Diğer bir ifadeyle bu dönemde Bizans tarihi Türk tarihinin, Türk tarihi de Bizans tarihinin bir parçası haline gelmişti¹³⁹.

Kutalmışoğlu Mansur'un Ölümü

Daha önce de temas ettiğimiz üzere Kutalmışoğulları tarih sahnesine çıktıklarında dört kardeşlerdi. Bunlardan Alp İlig ve Devlet, Kuzey Suriye'de Atsız Beyle yaşadıkları çatışmanın ardından tarih sahnesinden çekildiler. Mansur ve Süleymanşâh ise birlikte hareket edip Anadolu'ya yöneldiler ve önemli başarılarla imza attılar. İki kardeş arasındaki birlik ve beraberlik, 1077 ya da 1078'de bozuldu. Zira bu tarihte Büyük Selçuklu sultanı Melikşah, Anadolu ve Suriye'deki tâbi bey ve melikleri kontrol altına almak amacıyla kardeşi Tutuş'u Suriye'ye, Emir Porsuk'u da Anadolu'ya gönderdi. Kaynaklarda sınırlı ve çelişkili bilgiler sebebiyle ne şekilde geliştiğini tam olarak bilemediğimiz olaylar neticesinde Mansur, Porsuk tarafından öldürüldü. Mansur'un tarihi rolü, Süleymanşâh'la ilişkisi ve ölümüne sebep olan gelişmeler üzerindeki sorular cevapsız kalsa da onun ortadan kalkmasıyla Süleymanşâh artık yönetiminde tek söz sahibiydi. İznik merkez olmak üzere tıpkı Büyük Selçuklu Devleti veya Bizans gibi bir payitaht düzeni ve teşkilat oluşturmaya çalışan Süleymanşâh, artık devlete tek başına hükümdarlık etmeye başladı¹⁴⁰.

¹³⁹ Attaleiates, *Tarih*, s. 283-289; Bryennios, a.g.e., s. 147-161; Zonaras, a.g.e., s. 153-154; Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s. 157-158; Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, s. 66-67; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul 1944, s. 107; Turan, "Süleyman-Şah I", s. 201-219; Ali Sevim, "Süleymanşâh I", *DİA*, XXXVIII, 2010, s. 103-105; Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI.-XII. Yüzyıllar)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2009, s. 61-62; Ali Sevim, "Kutalmışoğlu Süleymanşâh ve Devleti", *Makaleler*, Haz. E. Semih Yalçın, Süleyman Özbek, Ankara 2005, s. 335-349; Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 151; Daş, a.g.m., s. 518; Bryennios, *Tarih-*

lerin Özeti, s.147; Ali Sevim- Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi-Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara, 1989, s. 100-101; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi – Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara, 1995, s. 422; Laurent, a.g.m., s. 217-226; Claude Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı), (çev. Y. Yücel-B. Yediylıldız), *Belleten*, LI/201, (Aralık 1987), 1375-1431.

¹⁴⁰ Yinanç, *Türkiye Tarihi*, C. I, s. 82-85; Ahmet Kütük, "Anadolu'da Bir Selçuklu Prensi: Kutalmışoğlu Mansur ve Faaliyetleri (1063-1078)", *USAD*, Güz 2019, S. 11, s. 253-259; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular", *İA*, C. X, İstanbul 1997, s. 370; Sevim, *Kutalmışoğlu Süleymanşâh*, s.29; Sevim-Merçil, a.g.e., s. 424.

Yeni devlete ve idareye karşı yerli halkın tavrı da son derece olumlu idi. Zira yerli halk, Bizans'ın kötü yönetiminden, tahammülü aşan vergi yüklerinden, Rumlaştırma ve Ortodokslaştırma siyasetinin ağır baskısından tamamen kurtulmaktaydı. Selçukluların inançlara ve kültürlere saygılı idarelerinde tam bir huzur ve emniyet bulmaktaydılar. Diğer yandan topraksız ve Bizans tarafından karın tokluğuna çalışmaya mahkûm edilmiş olan halk, Selçuklu idaresiyle toprağa, adalete, hürriyete ve vergi muafiyetine kavuşmaktaydı. Bizans'ın bitip tükenmeyen buhranlarının yarattığı huzursuzluklar sebebiyle, çeşitli milletlerden oluşan yerli halklar, Süleymanşâh'ın yönetimini benimsedikleri gibi, büyük arazi sahiplerinin hizmetinde çalışan ve tutsak muamelesi gören köylü sınıfı da Selçuklu yönetiminde hürriyetlerini elde ettiler ve toprak sahibi oldular. Bu olumlu hava hiç şüphesiz, Selçuklu idaresinin Anadolu'da yerleşmesinde ve kökleşmesinde başlıca rol oynamaktaydı.

Aleksios Komnenos'un Bizans Tahtına Oturması

Bizans İmparatorluğu'ndaki iç karışıklar Nikephoros Botaneiates döneminde de devam etti. Bizans imparatoru, Türkiye Selçuklularının yardımıyla Bryennios'un isyanını henüz yeni bastırmıştı ki hemen ardından Basilakios ve bir önceki İmparator Mihail Dukas'ın oğlu Konstantinos Dukas'ın isyanıyla uğraşmak zorunda kaldı. Bunları bir şekilde bastırdıktan sonra 1080 yılında imparatorluğun önemli kumandanlarından Aleksios Komnenos'un kız kardeşinin eşi Nikephoros Melissenos harekete geçti. Onun hareketi, bu sırada Botaneiates'le ilişkileri bozulan Süleymanşâh ve bazı Türk beyleri tara-

findan da destekleniyordu¹⁴¹. Bu sırada Botaneiates, İznik'i kuşatmak için bir ordu göndermiş, ancak başarılı olamamıştı. Melissenos, yanındaki Selçuklu kuvvetleriyle Kadıköy'e kadar ilerledi. Ancak burada büyük bir sürprizle karşılaştı. Zira kendisinden önce davranan Aleksios Komnenos, Bizans tahtını ele geçirmiş ve imparatorluğunu ilan etmişti (4 Nisan 1081)¹⁴². Bizans tarihinin en başarılı imparatorlarından biri olarak nitelendirilen Aleksios Komnenos tahta oturduğunda, imparatorluk siyasî, askerî ve ekonomik açıdan tam anlamıyla dibe vurmuş durumdaydı. Aleksios ilk olarak Marmara, Karadeniz ve İstanbul boğazı sahillerine kadar ilerlemiş olan Selçuklulara karşı tedbir almaya çalıştı. Zira Türklerin boğazı geçerek İstanbul'u ele geçirebileceklerinden korkuyordu. Sahillere yerleşen Türkler üzerine birlikler gönderip, baskınlar düzenledi. Bu beklenmedik baskınlar karşısında hazırlıksız yakalanan Türkler bazı sahilleri terk etmek zorunda kalsalar da genel vaziyet değişmedi. Aleksios Komnenos'un kızı ve aynı zamanda tarihçi olan Anna Komnena'nın verdiği bilgiye göre, Üsküdar'a kadar sokulan Selçuklu Türklerini durduran tek engel, boğazın sularıydı. Türkiye Selçukluları bu halide etkinliklerini daha da arttırsalardı, gemi tedarik ederek Avrupa yakasına geçebilecekleri gibi İstanbul'u da elde edebilirlerdi. Nitekim Süleymanşâh, Üsküdar bölgesinde akınlarda bulunduğu gibi sahilde oluşturduğu karakollar ve gümrük daireleriyle boğazı kullanan gemilerden de vergi alıyordu¹⁴³.

¹⁴¹ Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2014, s. 71; Ostrogorsky, a.g.e., s. 323.

¹⁴² Anna Komnena, s. 91-94.

¹⁴³ Bryennios, *Tarihin Özü*, s. 134, 146; Anna Komnena, *Alexiad*, s. 124; Taner Demir, *I. Süleyman Şah Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi*, FSMVÜ Sosyal Bilimler

Drakon Çayı Antlaşması

Aleksios, Süleymanşâh'ın ilerleyişini endişeyle takip etse de onun tek derdi Selçuklular değildi. 1081'de İzmir ve civarındaki adalarda hâkimiyet kurduktan sonra Bizans başkentini hedef alan Çaka Bey ve Tuna'nın güneyine inerek imparatorluk arazilerine yerleşen Peçenekler ve Arnavutluk kıyılarından içeriye doğru ilerleyen Normanlar, bu dönemde Bizans'ı tehdit eden diğer unsurlardı. Üstelik Bizans İmparatorluğu bütün bu düşmanlarını alt edebilecek askerî güce sahip değildi. Aleksios önceliği Süleymanşâh'ı İstanbul sınırından uzaklaştırmaya verdi¹⁴⁴. Selçuklu kuvvetlerine birkaç gece baskın yapıp geri çekilmeye zorlamaya çalıştı. Fakat Bizans'ın batı topraklarında Norman tehlikesi belirince o tarafa dönmek zorunda kaldı. Doğuda Selçukluların, batıda ise Peçeneklerin ve Normanların saldırısı arasında kalması, Bizans'ı büyük bir yıkıma götürebilirdi. Anna Komnena'nın ifadesiyle "Herakles bile, aynı anda iki kişiye karşı dövüşemezdi". Bu durumda Aleksios, ustaca bir siyaset takip etti. Norman ve Peçenek istilasına karşı Süleymanşâh'la anlaşmayı düşündü. Böylece o, imparatorluğun doğu sınırlarını sağlama almış olacaktı. Aleksios, Türkiye Selçuklu Devleti sultanına, çeşitli hediyeler göndererek antlaşma zemini oluşturmaya çalıştı. Ayrıca ona yüksek miktarda vergi vermeyi kabul etti. Böylece 1081 yılında (Nisan-Mayıs ayları içerisinde bir tarihte) Drakon Çayı antlaşması yapıldı¹⁴⁵.

Süleymanşâh'ın sultan unvanıyla anıldığı bu anlaşmayla birlikte Türkiye Selçukluları, Drakon çayına kadar çekilecek ve burası sınır olacaktı. Antlaşmada sınır olarak kabul edilen Drakon çayı, İzmit körfezinin güneyinde yer alan Kırkgeçit, bugünkü adıyla Yalakdere'ydi. Bu çay İznik'in kuzey batısından denize dökülmekteydi. Türkler bu antlaşma imzalandığı sırada henüz Çanakkale Boğazı ve civarına yerleşmemişlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla Aleksios bu antlaşmayla Türkiye Selçuklularının Bizans başkentine doğru yayılmalarını değil, en az İstanbul Boğazı kadar önem arz eden Çanakkale Boğazına doğru yayılmalarını engellemek istemişti. Nitekim Süleymanşâh'ın kuvvetleri bu dönemde İznik başta olmak üzere Sakarya ve doğusu ile Phrygia ve Galatia havalilerine yerleşmişlerdi. Aleksios, imparatorluğunu güvenle tutmak ve Norman tehlikesine karşı askerî yardım alabilmek için yaptığı bu antlaşma ile Türkiye Selçuklu Devleti'ni ve Drakon Çayına kadar olan tüm Anadolu'nun bu devletin sınırları içinde olduğunu resmen kabul etmiş oldu¹⁴⁶.

Süleymanşâh'ın Doğu'ya Yönelmesi, Tarsus (1082-1083) ve Antakya'nın Fethi (1084)

Süleymanşâh, 1081 yılında Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'la imzaladığı Drakon Çayı Antlaşması'ndan sonra doğuya yöneldi. Bu sırada Anadolu'da, Bizans'ın İstanbul'da yaşanan otorite bunalımları ve Türkiye Selçuklularının da batı politikasına ağırlık vermeleri sebebiyle güçlü Bizans valileri ya da

Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 107.

¹⁴⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 126; Gülay Ögün Bezer, "Anadolu'nun Fethi ve Drakon Çayı Anlaşması'nın Bu Süreçteki Yeri", *TYB Akademi*, IV/12, (Osman Turan ve Selçuklular), (Eylül 2014), s. 27.

¹⁴⁵ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 126.

¹⁴⁶ Demir, a.g.t., s. 108-109; Bezer, "Anadolu'nun Fethi", s. 27-28; Erdoğan Merçil, *Müslüman -Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 2013, s. 103; Bilge Umar, *Bithynia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İstanbul 2004, s. 88-89; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 75.

yerel beyler ön plana çıkmıştı. Bunlardan biri olan Ermeni kökenli Bizans generali Philaretos Brachamios¹⁴⁷ da bölgedeki siyasî boşluktan faydalanarak 1074'te Malatya'yı, daha sonra da Maraş, Harput, Palu, Elbistan, Tarsus'a kadar hâkimiyet kurmuştu. 1077 yılında da Urfa'yı ele geçirdi. Doğuya yönelen Süleymanşâh, ilk olarak 1082 yılında Philaretos Brachamios'un hâkimiyetin altında bulunan Tarsus'a yürüdü. Uzun yıllardan beri Bizans yönetiminde bulunan Tarsus'un fethi, bütün Müslümanlar arasında büyük sevinç uyandırdı. Tarsus'tan sonra 1083 yılında Adana, Misis, Anavarza ve Kilikya'ya yönelen Süleymanşâh, bölgedeki birçok şehir ve kaleleri ele geçirdi¹⁴⁸. Bu sırada ona bağlı Türkmen beyleri de Fırat havzasında Ermenilere karşı bir harekât yürütmekteydiler. Bu harekâtın neticesinde Malatya gibi bazı bölgeler de vergiye bağlanmıştı. Böylece batıda olduğu gibi doğuda da Süleymanşâh rüzgârı esmeye başlamış, bölgedeki bütün hâkimlerin dikkati ona çevrilmişti. Bu noktada Süleymanşâh'ı bekleyen en büyük tehlike, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah ve ona tâbi bey ve meliklerle ters düşmektir. Babası ve dedesinden tevarüs eden şöhreti sebebiyle Büyük Selçuklu tahtına namzet olarak görülüyor, attığı her adım, yürüttüğü her politika Sultan Melikşah'a yönelik bir hamle gibi değerlendirilebiliyordu. Öyle ki, bu imaj, Bizans kaynaklarına bile yansımış, Süleymanşâh, her zaman Sutan Melikşah'ın rakibi olarak algılanmıştı. Aslında batıda

tabii sınırlarına ulaşan Türkiye Selçuklu siyasetinin doğuya, zengin güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'ye dönmesi gayet doğaldı. Ama Süleymanşâh'ın, başta Tarsus olmak üzere yeni fethettiği şehirler için kadı ve hatip talebinde bulunurken, Abbasî halifesinin manevi otoritesi tanıyan ve Sultan Melikşah'a tabi olan sünni bir emire değil, Fâtımî halifesine tâbi Şîî bir emire, Trablusşam hâkimi Celâlî'l-mülk Ebu'l-Hasan Ali b. Ammâr'a müracaat etmiş olması, bu hareketin Sultan Melikşah'a karşı bir gövde gösterisi gibi algılanmasına müsaitti¹⁴⁹.

Süleymanşâh'ın bu gelişmelerin ardından hemen İznik'e dönmesi, işin büyümesini engelledi. Ancak bir yıl sonra 1084'de tekrara doğuya yöneldi. Bu sefer hedefte Antakya vardı. Döneme ait kaynaklar Antakya seferiyle ilgili farklı bilgiler verseler de Süleymanşâh'ın, zaten tabii yayılma alanı üzerinde bulunan Antakya'ya, şehrin Müslüman şihnesi (vali) İsmail'in ve Ermeni Philaretos'un zulmünden bıkan oğlu Barsam/Barsama'nın daveti üzerine yürüdüğü anlaşılıyor. Sefer öncesinde başkentte bazı idarî düzenlemeler yapan Süleymanşâh, güvendiği adamlarından Ebu'l-Kasım'ı İznik'te naib (vekil) olarak bıraktı. Anadolu'nun Selçuklulara tâbi olan bölgelerine ayrı ayrı valiler gönderdi. Sonra da Antakya'ya doğru hareket etti. Philaretos o sırada Sultan Melikşah'ın yanına gitmişti. Süleymanşâh, harekâtını büyük bir gizlilik içinde yürütmeye başladı. Bir rivayete göre beş, başka bir rivayete göre ise on iki gün süren yürüyüşten sonra Antakya'ya vardı ve kendisi-

¹⁴⁷ Philaretos Brachamios hakkında detaylı bilgi için bkz. Tunay Karakök, "Malazgird Sonrası Maraş'ta Bir Ermeni Asıllı Bizans Ordu Komutanı; Philaretos Brachamios", *Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş Sempozyumu Bildirileri*, (17-19 Kasım 2016), Kahramanmaraş, 2016, s. 144-152.

¹⁴⁸ Turan, *Türkiye*, s. 98; Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 56.

¹⁴⁹ el-Hôyi, *Günyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib Rûsûmu'r-Resâil ve Nücûmu'l-Fezâ'il Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyi'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı*, Hazırlayanlar: Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı, Ankara 2018, s. 81; Anna Komnena, *Alexiad*, (çev. Bilge Umar), İstanbul 1996, s. 197.

ni şehre davet eden Müslüman şihne İsmail'in Fâris kapısını açmasıyla 300 kişilik kuvvetiyle şehre girdi (12 Aralık 1084). Böylece büyük bir engel ya da zorlukla karşılaşmadan Antakya'yı ele geçirmiş oldu. Bu sırada Sultan Melikşah'ın yanından dönen Philaretos Urfa'da bulunuyordu. Olup bitenlere müdahale etme şansı yoktu. Ancak Philaretos'un adamları ve halkın bir kısmı, iç kaleye çekilmişti. İç kaleye sığınanların erzak ve suyu bitince teslim olmaktan başka çareleri kalmadı. Süleymanşâh'ın kendilerine eman verdiğini gören müdafiler, iç kaleyi 12 Ocak 1085 tarihinde teslim ettiler¹⁵⁰.

Antakya'yı fethiyle beraber Hristiyan âlemi için önemli olan bu şehir uzun bir sürenin ardından tekrar Müslüman-Türk hâkimiyeti altına girmiş oldu. Fetihden sonra tam bir sultan gibi hareket eden Süleymanşâh, bir fetihnameyle bu kutlu gelişmeyi Sultan Melikşah'a müjdeledi. Artık hâkimiyeti altında bulunan şehirde halka gayet iyi davrandı. Esirleri serbest bıraktığı gibi şehre ve halkına zarar verecek hiçbir davranışa müsaade etmedi. Şehirde elde edilen ganimetlerin düşük fiyatla da olsa şehir içinde satılması emrini verdi. Ardından şehirde imar faaliyetlerine başladı. İlk olarak şehrin tahribata uğrayan kısımlarını tamir ettirdi. Daha sonra fethin bir sembolü olarak şehrin büyük kilisesi olan Kawasyana'yı (Mar Cassianus) câmiye çevirdi. 17 Aralık 1084'te 110 müezzinin okuduğu ezan ve tekbirden sonra burada ilk cuma namazı kılındı. Buna karşılık Antakyalıların Meryem Ana ve Aziz Cercis Kilisesi'ni inşa etmelerine izin verdi¹⁵¹.

Kurzâhil Savaşı (20 Haziran 1085)

Süleymanşâh, Antakya gibi dönemin önemli merkezlerinden birini fethetmekle büyük bir başarıya imza atmıştı. Antakya'dan sonra Bağrâs, Samandağı (Süveydiye), İskenderun, Derbesak, Artah, Hârim, Telbâşir, Ayıntab gibi yerler de ele geçirilince sınırları Haleb civarına kadar ulaştı. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti ile Büyük Selçuklu Devleti arasındaki sınır ortadan kalkmış oldu. Ancak bu fetihlerin, bölgedeki dengeleri bozacağı ve bir gayya kuyusunu andıran Kuzey Suriye'de taşları yerinden oynatacağı muhakkaktı. Süleymanşâh'ın faaliyetlerinden rahatsız olanların başında Büyük Selçukluların Musul Emîri Şerefüddeve Müslim b. Kureyş¹⁵² geliyordu. Süleymanşâh'ın Suriye kapılarına dayanmasının hemen öncesinde 1084 yılı içinde Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a itaatsizlik eden, fakat daha sonra af dileyen Şerefüddeve Müslim, Büyük Selçuklu Sultanı veya ona bağlı Selçuklu meliklerine karşı galebe etmesinin mümkün olmadığını biliyordu¹⁵³.

Bu yüzden Süleymanşâh'ı doğrudan karşısına almamayı göze alamadı. Ona karşı sinsi bir plan yaptı. Bu plan, daha önce temas ettiğimiz Kutalmışoğulları hakkındaki yaygın algı ve

Dr. Işın Demirkent Anısına, yay. haz. Abdülkerim Özaydın v.d., İstanbul 2008, s. 331; Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, *Küçük Asya'da Selçuklular*, trc. Abdülkadir İnan, yay. haz. Timurlan Omorov, Ankara 2015, s. 144-145.

¹⁵² Şerefüddeve Müslim hakkında bkz. el-Bundârî, s. 35; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb* s. 58; Gülay Öğün Bezer, "Müslim b. Kureyş", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, s.94-96.

¹⁵³ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb* s. 57; Sevim, Suriye ve Filistin, s. 112; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, C. X, s. 126-127; Turan, *Türkiye*, s. 73-74; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 55-56.

¹⁵⁰ Anonim, *Tarîh-i Âl-i Selçuk*, s. 36; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târîh*, C. X, s. 128.

¹⁵¹ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb'de Selçuklular*, seç. trc. ve değ. Ali Sevim, Ankara 2014, s. 52; Ebru Altan, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", *Prof.*

imaj üzerine kuruluydu. Süleymanşâh'ın karşısına, Sultan Melikşâh'ı arkasına alarak çıkacak, Süleymanşâh'la Melikşâh'ı önce dolaylı olarak sonra da doğrudan karşı karşıya getirecekti. Süleymanşâh'a bir elçi gönderen Şerefüddevele, ona Sultan Melikşâh'ın bölgedeki yetkili idarecisi olarak bir mektup yazıp Antakya'dan daha önce aldığı haracı göndermesini, bunu yapmaması durumunda kendisine değil, Sultan Melikşâh'a itaatsizlik etmiş olacağını bildirdi. Hâlbuki Süleymanşâh'ın, her ne kadar o günkü siyaseti gereği Tarsus'a kadı ve hatip gönderilmesi için Şii Trablusşam hâkimine müracaat etmiş olsa da Sultan Melikşâh'ın rızasına aykırı bir davranışı olmamıştı. Hatta Antakya'nın fetihinden hemen sonra bir fetihnameyle durumu ona bildirmesi, Sultan Melikşâh'ın da bu haberi büyük sevinçle karşılaması o an itibarıyla aralarında bir sorun yaşanmadığının göstergesiydi. Belki de Sultan Melikşâh'la ilişkilerinin iyi olmasından da cesaret alarak Melikşâh'a karşı bir itaatsizliğin söz konusu olmadığını, haraç ödemenin gayri Müslimlere mahsus olduğu ve Allah'ın cihat emrini yerine getirerek fethettiği Antakya haraç vermeyeceğini belirtti. Gerginlik sadece mektuplaşmalarla kalmadı. İki taraf da birbirlerinin hâkim oldukları bölgelere girip bazı yerleri yağmaladılar. Bu sırada Şerefüddevele'nin yönetiminden memnun olmayan Halep eşrafı, Süleymanşâh'a mektuplar yazıp onu şehre davet etti. Hatta Şerefüddevele'nin bazı askerleri de Süleymanşâh'ın hizmetine girmişti. Bunların yanı sıra Halep'in meşhur aşiretleri Kilâboğulları ile şehrin Müslim'den önceki hâkimleri olan Mirdasoğullarından bir kısmı ve Mervanî Emîri Mansur da Süleymanşâh tarafına geçmişlerdi. Bu gelişmeleri öğrenen Şerefüddevele de boş durmadı. Bazı tedbirler aldıktan ve hazırlıklarını tamamladıktan sonra

Süleymanşâh'a karşı harekete geçti. Onun en önemli destekçisi, o sırada Harput emîri olan Çubuk Bey'di. Şerefüddevele'nin Antakya üzerine yürüdüğünü öğrenen Süleymanşâh da dört bin kişiden oluşan ordusuyla Antakya'dan çıkıp Afrin Çayı kenarındaki Kurzâhil'e vardı. İki ordu arasında 20 Haziran 1085 Cuma günü yapılan savaşı Süleymanşâh kazandı. Savaşın neticesinin belirlenmesinde Harput Emîri Çubuk Bey'in, Süleymanşâh'ın tarafına geçmesi etkili olmuştu. Ordusunun yenilmesinden sonra kaçan Şerefüddevele, Türkiye Selçuklu kuvvetleri tarafından yakalanıp öldürüldü¹⁵⁴.

Halep Kuşatması

Süleymanşâh, Kurzahil'deki zaferden sonra Halep önlerine geldi. Fakat daha önce kendisini Halep'e çağırnlardan ses yoktu. Ancak Süleymanşâh da yaşanan onca şeyden sonra Halep'i ele geçirmeden dönmek istemiyordu. Temmuz ayı içinde şehri kuşattı¹⁵⁵. Buna karşılık Şerefüddevele'nin Halep'te vekil olarak bıraktığı Emîr Şerif Ebû Ali Hasan el-Huteyî, bir yandan şehri savunurken diğer yandan da Sultan Melikşâh'a ve muhtemelen Suriye Meliki Tutuş'a mektup yazarak yardım istedi. Onlara ya şehri teslim almak için bizzat gelmelerini ya da

¹⁵⁴ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb* s. 54-56 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-Târih*, C. X, s. 129; Aksarayî, *a.g.e.*, çev. Mürsel Öztürk, s. 14-15; İbnü'l-Verdî, *Târihu İbnü'l-Verdî*, (Tercüme ve Notlar Mustafa Alica), Bir Orta Çağ Şairinin Kaleminden Selçuklular, İstanbul 2017, s. 40; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, I, neşr. C. Eş-Şeyyâl, Kahire 1960, s. 15; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Târihi'l-Beşer (el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer, Târihu Ebi'l-Fidâ)*, II, 1280, s. 195-197; Turan, *Türkiye*, s. 73-75.

¹⁵⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, I, s. 15; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, s. 197; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb* s. 56; Ali Sevim, "İbnü'l-Kalanisi'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)", *Belgeler*, XXIX (33), Ankara 2008, s. 14; Sevim, "Sultân Melikşâh Dönemi", s. 65-66.

yardım kuvveti göndermelerini söylüyordu. Bu arada zaman kazanmak için Süleymanşâh'la görüşmeyi de ihmal etmedi. Ona, kuşatmayı kaldırmasını, şehri teslim edeceğini, ancak bunun için Sultan Melikşah'ın onayını beklediğini söyledi. Halep halkı da şehrin zarar görmemesi için bu konuda ricacı olunca Süleymanşâh Halep hâkimi Şerif Ebû Ali Hasan el-Huteytî'yle bir anlaşma yapıp kuşatmayı kaldırdı. 1085 yılı temmuz ayı sonunda kuşatmayı kaldıran Süleymanşâh, bölgeden ayrılmadı. Halep çevresinde Şerefüddeve'ye ait Şeyzer, Efâmiye, Hama, Maarretünnu'mân, Kınnesrîn, Kefertâb ve Humus'a bağlı Latmin gibi şehir ve kasabaları ele geçirdi. Ancak daha güneye inmedi. Zira o bölge, gelişmeleri yakinen takip eden Tutuş'un hâkimiyet sahası içindeydi. Süleymanşâh, ele geçirdiği yerlere idareciler tayin edip imâr faaliyetlerinde bulundu¹⁵⁶.

Aynu Seylem Savaşı ve Süleymanşâh'ın Ölümü (4 Haziran 1086)

Süleymanşâh, bir yıl sonra (Nisan/Mayıs 1086) tekrar Halep önlerine gelip şehrin kendisine teslimini istedi. Bu süre zarfında Melikşah'tan da Tutuş'tan da umduğu desteği bulamayan el-Huteytî, bir kez daha Süleymanşâh'ı oyalamaya çalıştı. Sultan Melikşah'tan beklediği haberin henüz gelmediğini, bu durumda şehri teslim edemeyeceğini söyledi¹⁵⁷. Bu arada

Süleymanşâh'a karşı Tutuş'u da şehre davet etmişti. Halep'i ele geçirmek isteyen Tutuş da bu fırsatı değerlendirerek Haleb'e doğru yürüdü. Bu sırada Süleymanşâh'ın adamlarına gizlice haber göndererek korkutuyor, onları kendi tarafına geçmeleri için uyarıyordu. Yürüyüşüne devam eden Tutuş, daha önce Süleymanşâh tarafından ele geçirilen bazı bölgeleri aldı. O sırada Sultan Melikşah'la bir anlaşmazlık yaşayan meşhur Selçuklu emîri Artuk Bey de Tutuş'un hizmetine girmişti. Girdiği hiçbir savaşta yenilmemiş olan Selçuklu komutanı Eksük oğlu Artuk Bey'e Kudüs'ü ıktâ eden Tutuş'un Süleymanşâh'a karşı durumu iyice güçlenmişti. Buna karşılık Süleymanşâh da hazırlıklarını yaptı ve onu karşılamak için harekete geçti. İki ordu 4 Haziran 1086'da Haleb'e 3 mil mesafe uzaklıkta bulunan Aynu Seylem'de karşı karşıya geldiler¹⁵⁸. Seher vakti başlayan savaşın şiddetli bir şekilde devam ettiği sırada Süleymanşâh'ın hiç beklemediği bir şey oldu. Kurzâhil savaşında taraf değiştirerek kendi saffına geçen Çubuk Bey, yine taraf değiştirerek Tutuş'un tarafına geçti. Bazı Türkmen beyleri de aynı şekilde Tutuş'un saffına geçince Süleymanşâh'ın harp düzeni bozuldu. Süleymanşâh, bozgunu önlemek, dağılan ordusunu toparlamak için çok uğraştı. Fakat hezimetini önleyemedi. Savaş alanından uzaklaşıp kılıcını ve kalkanını bıraktı. O sırada Tutuş'un askerleri onu takip ediyordu. Yanına gidip Tutuş'un onu yanına çağırdığını, kendisiyle öpüşüp barışacağını, şerefine yakışır bir muamele göreceğini söylediler. Ama o, bu sözlere itimat etmedi. Bazı kaynaklara göre

¹⁵⁶ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, s. 16-18; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb* s. 57; Sevim, *Suriye Suriye ve Filistin*, s. 112; Bedrettin Aytaç, *İbn Vâsıl'ın Müferricü'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb Adlı Eserine Göre Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları (h.476-641=1083/1084-1243/1244)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2019, s. 22.

¹⁵⁷ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, I, s. 16; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, C. X, s. 135; Turan, *Türkiye*, s. 74. Sevim,

Suriye ve Filistin, s. 112; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *DGBİT*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 217; Aytaç, a.g.t., s. 86.

¹⁵⁸ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, s. 197; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, C. X, s. 135.

esir düşmemek için kendi canına kıydı. Bazıları ise Tutuş'un askerlerinin uçurduğu bir okla can verdi. Ne şekilde olursa olsun, Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşâh o gün Aynu Seylem'de hayatını kaybetmişti (4 Haziran 1086)¹⁵⁹. Süleymanşâh'ın ölümünü öğrenen Tutuş çok üzüldü ve gözyaşı döktü. Onu cenazesini Halep'e gönderip Şerefüddeve'nin de mezarının bulunduğu Halep kapısına defnettirdi¹⁶⁰.

Süleymanşâh'ın hayatını kaybettiği Aynu Seylem Savaşı'nda başta veziri Hasan b. Tahir olmak üzere askerinin önemli bir kısmı esir düştü. Esir düşenler arasında Süleymanşâh'ın eşi ile oğulları Kılıç Arslan ile Kulan Arslan da vardı. Tutuş, onları vezir Hasan b. Tahir'le birlikte Antakya'ya gönderdi. Bir süre sonra Sultan Melikşah, Kuzey Suriye ve Anadolu'da kendisine bağlı olarak hüküm süren bey ve emîrlerin başına buyruk hareketlerine ve aralarında yaşanan çatışmalara son vermek için bizzat bölgeye geldi. Gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra geri dönmeye hazırlanan Sultan Melikşah, Süleymanşâh'ın mirasını ve

Türkiye Selçuklularını doğrudan ilgilendiren bir karar aldı. Bu karar, Antakya'da bulunan Süleymanşâh'ın oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı Isfahan'a götürmekti. İki kardeşin Isfahan'daki Büyük Selçuklu sarayındaki esareti, Melikşah'ın vefat ettiği 1092 yılına sürdü. Türkiye Selçuklu tahtı, 1087'den 1092 yılına kadar sultansız kaldı. Bu süre zarfında İznik, Süleymanşâh'ın naibi/vekili Ebu'l-Kasım tarafından yönetilmeye devam etti. O ve ondan sonra da bu vazifeyi üstlenen Ebu'l-Gazi, İznik'i ve Türkiye Selçuklu Devleti'ni hem Bizans'a hem de Büyük Selçuklu emiri Porsuk'a karşı savunmayı başardılar¹⁶¹.

Anadolu Fatihi Süleymanşâh'la Ertuğrul Gazi'nin Babası Süleymanşâh Arasındaki İlişki

4 Haziran 1086'da Aynu Seylem'de hayatını kaybeden Anadolu fatihi Süleymanşâh, bu coğrafyayı yurt tutan, vatan kılan Türklerin hatıralarında asırlarca bir efsane olarak yaşadı. Öyle ki bu efsane, Süleymanşâh'ın kurduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, onların miras bıraktıkları gelenek ve kültür üzerinde yükselen Osmanlılara da sirayet etti. Osmanlı Devleti'nin kurucusu olup hanedana adını veren Osman Bey'in babasının Ertuğrul, Ertuğrul Bey'in babasının ise Anadolu fatihi Süleymanşâh olduğu şeklinde bir görüş ortaya çıktı. Hâlbuki Osmanlılar hakkında bilgi

¹⁵⁹ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb* s. 58-59; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb (Seçmeler)*, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, (çev. Ali Sevim), Ankara 1982, s. 35; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 42; İbn Vâsıl, *Müferri-cü'l-Kurûb*, I, s. 14-17; Sevim, "İbnü'l-Kalânîsî'nin Zeylû Tarih-i Dimaşk Adlı Eserinde Selçuklularla İlgili Bilgiler I (H.436-500=1044/45-1106/07)", s. 14; Ebu'l-Ferrec, I, s. 333; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, C. X, s. 50, 135; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, XII, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul 1994, s. 130; Aksarayî, *a.g.e.*, çev. Mürsel Öztürk, s. 15; Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 119; Turan, *Türkiye*, s. 74-76; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 218, Aytaç, *a.g.t.*, s. 86.

¹⁶⁰ Son zamanlarda Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü önderliğinde yapılan bir araştırma sayesinde, bugüne kadar Halep kapısında bulunduğu bilinen Süleymanşâh'ın naaşının, daha sonraki yıllarda Konya'ya getirildiği ve Alâeddin Camii yanında bulunan Kümbedhane ya da Sultanlar Türbesi'ne defnedildiği anlaşıldı. Tarihi kaynaklarda tesadüf edilmeyen bu bilgi, sözkonusu türbede bulunan naaşların kemiklerinden alınan örnekler üzerinde yapılan tedkikler neticesinde tespit edildi.

¹⁶¹ Yazıcızade Ali, *Tevârih-i Al-i Selçuk*, (Haz. A. Bakır), Çamlıca Yay., İstanbul 2009, s. 69-70; İbnü'l-Verdî, *Selçuklular*, s. 43; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, s. 35; Melikşah'ın Kuzey-Suriye seferinin ayrıntıları için ayrıca bkz. Muharrem Kesik, "Cenabi'ye Göre Türkiye Selçukluları", *İÜFTD*, (36), İstanbul 2000, s. 231; Turan, *Türkiye*, s. 74-76; Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 78-84; Sevim, *Süleymanşâh*, s. 37; Alptekin, "Türkiye Selçukluları", s. 218; Aytaç, *a.g.t.*, s. 23.

veren Ahmedî, Karamanî Mehmed Paşa, Enverî ve Ruhî gibi müelliflerin hepsinde Ertuğrul Gazi'nin babası, Gök Alp'in oğlu Gündüz Alp'tir. Bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan ve Osman Bey tarafından bastırıldığı kabul edilen parada (sikke), "Gündüz Alp oğlu Ertuğrul oğlu Osman" denilmektedir. Fakat eserlerini daha sonraları kaleme alan Aşıkpaşazâde, Oruç Bey, Neşrî, Şükrullah, İdris-i Bitlisî, Kemalpaşazâde, Lütî Paşa, Hoca Sadeddin ve Gelibolulu Mustafa Âlî gibi müellifler, Ertuğrul Gazi'nin babasını Gündüz Alp olarak değil, Anadolu fatihi Süleymanşâh olarak kaydetmişlerdir. Osmanlıların kendilerini Selçukluların varisi olarak görmelerinden mi, yoksa halkın Anadolu fatihi unvanını onlara daha çok yakıştırmalarından mı kaynaklandı, bilinmez. Ama asırlardır nesilden nesile aktarılan halk irfanı, her zamanki gibi galip gelmiş ve tarihsel olarak aralarında aşağı yukarı iki asır olan Anadolu fatihi Süleymanşâh'la Ertuğrul Gazi'yi birbirine bağlamıştır. Bunun gibi Ertuğrul Gazi'nin babası Süleymanşâh'ın, 1227 yılında Fırat nehrini geçerken bir şekilde atından düşerek boğulması ve Caber Kalesi'ne defnedilmesi rivayeti de aslında Türkiye Selçukluları dönemine ait acı bir hatıranın, I. Kılıç Arslan'ın 13 Temmuz 1107'de Habur Nehri'nde boğularak ölmesinin izlerini taşımaktadır. Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşâh'ın adı ve lakabı ile oğlu Kılıç Arslan'ın ölüm şeklinin Osmanlılara yansarak menkıbevi bir hal alması, Anadolu Türk irfanının, aynı devlet geleneği, kültür ve medeniyetin temsilcileri ve tarihsel olarak birbirinin devamı olan Selçuklu ve Osmanlı dev-

letleri arasında kurduğu manevi bağın bir tezahürü olarak değerlendirilebilir¹⁶².

SONUÇ

Türklerin Anadolu'ya ilk defa ne zaman ve nasıl geldikleri konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Özellikle son yıllarda yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkan kaya resimleri, tamga ve kurgan gibi arkeolojik buluntular, Anadolu'daki Türk varlığı oldukça eskiye götüren deliller ortaya koymaktadır. Bunların dışında günümüze ulaşan yazılı kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Türkistan'daki karışıklar sebebiyle batıya göç eden Hunların bir kısmı Trakya'ya ilerlerken diğer bir kısmı da Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yönelmişlerdir. Türklerin bu ilerleyişini Bizans İmparatorluğu ve Sasaniler endişe içinde izlerken, Hunlar 395 yılında Erzurum bölgesinden Karasu ve Fırat vadilerine kadar ilerleyip Urfa ve Antakya'yı kuşatmışlardır. Buradan Suriye ve Kudüs'e inen Hun akınlarına karşısında kimse duramamıştır. Hun Türklerinin bu Anadolu akını, o dönemde Urfa piskoposu olan Efraim'in eserinde anlatılmaktadır.

İslamiyet'in doğuşu ve Türklerin İslamiyet'i yavaş yavaş kabul ederek İslam ordularında yer almaya başlamalarından sonra Emevi ve özellikle Abbasi ordularında görev alan Türkler, Anadolu'daki gaza ve cihat faaliyetleri sırasında Anadolu'da tekrar göründüler. Ancak Bizans-İslâm mücadelesi şeklinde geçen bu

¹⁶² Bu konu hakkında bilgi, görüş ve değerlendirmeler için bkz, Erhan Afyoncu, *Süleyman Şah Türbesi*, Üsküdar Belediyesi, İstanbul 2015; Yakup Kaya-Görken Ozan Özalp, *Süleyman Şah Türbesi Bir Vatan Toprağı*, Atlas Yay., Ankara 2015; Sadi Koçaş, "Caber Kalesi ve Türk Mezarı", *Resimli Tarih Mecmuası*, C. III, S. 32, İstanbul 1952, s. 1651-1653

faaliyetler, Anadolu'nun iç bölgelerinin fethi ve bölgede kalıcı İslâm hâkimiyeti ya da Türk yerleşmesine dönüşemedi. Anadolu'nun gerçek anlamda Türkleşmesi ve İslamlaşması ise Selçukluların bölgedeki faaliyetleri sonucunda gerçekleşti. Selçukluların Anadolu'daki ilk faaliyeti Urfalı Mateos'un eserinden öğrendiğimiz kadarıyla 1018 yılında Çağrı Bey tarafından yapılan Doğu Anadolu akınıydı. Çağrı Bey, emrindeki küçük bir Selçuklu birliği bölgeye gelerek Van çevresinde Bizans'a bağlı olarak hüküm süren Vaspurakan Ermenilerine karşı gaza ve cihat faaliyetlerinde bulundu. Gazneli Mahmud'un Arslan Yabgu'yu Kalencer Kalesi'ne hapsetmesi (1028) üzerine ona bağlı olan Türkmenlerin Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya geçmesi de bölgeye çok sayıda Türkmen'in yerleşmesine yol açtı. Böylece Anadolu'ya yönelik Büyük Oğuz göçü başlamış oldu. Bu göçler 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra da devam etti. Bunun yanında Tuğrul Bey tarafından görevlendirilen Selçuklu melikleri, Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya girip Doğu Anadolu bölgesinde Bizans İmparatorluğu ve ona tabi Ermeni ve Gürcülerle mücadele ettiler. 1048 yılında Bizans'la yapılan Pasinler Savaşı'nı kazanan Selçukluların Anadolu'daki ilerleyişi 1054 yılında Tuğrul Bey'in Malazgirt Kalesi'ni kuşatmasıyla ileri bir safhaya geçti. Sultan Alp Arslan döneminde ise Kars, Ani, Malazgirt, Ahlat, Erciş, Membiç ve güneydoğu Anadolu'da bulunan bazı şehir ve kaleler ele geçirilmişti. Bu gelişmeler karşısında çaresiz kalan Bizans Türkmenleri Anadolu'dan çıkarmak için büyük çaba harcarsa da başarılı olamamıştır. Özellikle 1068 yılında tahta oturan Romanos Diogenes, Anadolu'daki Türkmenlere karşı 1068, 1069 ve 1070 yılların-

da üç büyük sefer düzenledi, fakat hiçbir başarı elde edemedi.

1071 yılında ise o güne kadar görülmemiş büyüklükte bir ordu toplayarak yeni bir Anadolu seferine çıktı. Sultan Alp Arslan onu Malazgirt'te karşıladı ve Bizans ordusunu mağlup etti (26 Ağustos 1071). 1071 Malazgirt Zafarı'ndan sonra esir düşen Romanos'la yapılan anlaşmayla Bizans, Selçuklulara vergi vermeyi kabul etmiştir. Ancak Sulan Alp Arslan'ın serbest bıraktığı Romanos, İstanbul'a döndüğünde tahtına oturamamış, yeni İmparator VII. Mihail ise anlaşmayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine Anadolu'nun fetih emrini veren Sultan Alp Arslan, bölgeye büyük bey ve emirlerini göndermiştir. Buna bağlı olarak Maverâü'n-nehr, Horasan ve İran'dan aşırıp gelen göç dalgaları Anadolu'nun iç bölgelerine yayılmış, Anadolu'ya geldiklerinde önemli yerleri ve kaleleri ele geçiren Anadolu'yu fethetmişlerdir. Böylece Anadolu'nun etnik ve siyasî yapısı tamamen değişmiştir. Kısa süre içinde Anadolu'nun muhtelif bölgeleri fetheden Selçuklu bey ve emirleri, fethettikleri yerlerde yeni Türk beylikleri kurmuşlardır. Çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu bölgesinde kurulan bu devletlerin en önemlileri Erzurum'da Saltuklular, Sivas ve çevresinde Danişmendliler, Divriği'de Mengücekliler, Bitlis ve Erzen'de Dilmaçoğulları, Ahlat, Van, Erciş, Bargiri, Tatvan, Malazgirt, Muş ve Sason civarında Ahlatşahlar ve Mardin ve çevresinde Artukoğulları'dır. Ancak bunlardan en önemlisi Kutalmışoğlu Süleymanşâh tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'dir. 1075 yılında Selçuklu hanedanının Arslan Yabgu kolundan gelen Kutalmışoğlu Süleymanşâh tarafından İznik'te kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, kısa süre içinde Bizans karşısında etkili olmuştur. Malazgirt Savaşı sonunda Anadolu'daki savun-

ma sistemi tamamen çöken Bizans, 1077-1081 yılları arasında neredeyse tamamen Süleymanşâh'ın kontrolü altına girmiştir. Bizans tahtına kimin oturacağını belirleyecek, İstanbul'a karşı girişilecek saldırıları durdurabilecek bir konumda olan Süleymanşâh, zaman zaman Bizans başkentine, hatta Rumeli'ne kadar gitmiş, Üsküdar kıyılarında gümrük kurarak boğazı kontrol altına almıştır. 1081 yılında tahta oturan Aleksios Komnenos'la bir anlaşma yaparak Boğaz'a kadar olan toprakların Türkiye Selçuklularına ait olduğunu tescillemiştir. 1081 yılı anlaşmasından sonra doğuya dönen Süleymanşâh, Antakya ve Tarsus'u ele geçirdikten sonra Kuzey Suriye'ye yönelmiştir. Onun Kuzey Suriye'ye yönelmesi, bölgedeki mahalli beylerle Selçuklu melik ve emirlerini rahatsız etmiştir. Özellikle Halep hâkimiyeti konusunda yaşanan gerginlik, Türkiye Selçuklu hükümdarı Süleymanşâh'la Suriye Selçuklu Meliki Tutuş'u karşı karşıya getirmiş ve Aynu Seylem'de yapılan savaşı kaybeden Süleymanşâh hayatını kaybetmiştir (4 Haziran 1086). Süleymanşâh'ın ölümünden sonra oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan Sultan Melikşah tarafından İsfahan'a götürüldüğünden, Türkiye Selçuklu tahtı Süleymanşâh'ın İznik'te naip/vekil olarak bıraktığı Ebu'l-Kasım, onun ardından da Ebu'l-Gazi tarafından korunmuş, bu durum Kılıç Arslan'ın 1093 yılı başında İznik'e gelip babasının hattına oturmasına kadar devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN İBNÜ'L-CEVZÎ, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular* (H. 430-485=1038-1092), (Seçme, Tercüme ve Değerlendirme Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 2014.
- AFYONCU, Erhan, *Süleyman Şah Türbesi*, Üsküdar Belediyesi, İstanbul 2015.

- AHMED b. Mahmud, *Selçuk-name I-II*, (Haz. E. Merçil), Tercüman Yay., İstanbul 1977.
- AKÇAY, Filiz, *Türkiye Selçukluları Devleti'nin Değişken Sınırları*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ordu 2020.
- AKSARAYÎ, *Müsameretü'l-Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar*, (çev. M. Öztürk), TTK Yay., Ankara 2000.
- AKSOY, Mustafa, *Tarihin Sessiz Dili Damgalar*, İstanbul 2014.
- AKYOL, Edip, "Büveyhîlerin Bağdat Hâkimiyeti (334/945-447/1055)", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (Bahar 2018), 119-130.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Büyük Selçuklular" *DGBİT*, Çağ Yay., İstanbul 1989, VII, 95-213.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Türkiye Selçukluları", *DGBİT*, VIII, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, 213-382.
- ALTAN, Ebru, "Ortaçağ'da Antakya (969-1098)", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, yay. haz. Abdülkerim Özyayın v.d., Dünya Yay., İstanbul 2008, 323-234.
- ANNA Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, trc. Bilge Umar, İnkilâp Yayınevi, İstanbul 2021.
- ANONİM, *Târîh-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, (Tercüme ve Notlar Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner), Atıf Yay., Ankara 2014.
- ANONİM, *Târîh-i Sîstân*, (çev. Vural Öntürk), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2018.
- APAK, Âdem, "Emevîler Döneminde Anadolu'da Arap Bizans Mücadelesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII/2, Bursa 2009, 95-122.
- ARISTAKES, *Aristakes Lastivertc'i's History*, (1963), (çev. R. Bedrosian), New York 1985.
- ATEŞ, Ahmet, "Yabgulular Meselesi", *Belleten*, XXIX (115), (Temmuz 1965), 517-525.
- AVCI, Casim, *İslam Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003.
- AYÖNÜ, Yusuf, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI.-XII. Yüzyıllar)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2009, 53-69.
- AYÖNÜ, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, TTK Yay, Ankara 2014.

- AYTAÇ, Bedrettin, *İbn Vâsıl'ın Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb Adlı Eserine Göre Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları (h.476-641=1083/1084-1243/1244)*; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara 2019.
- AZÎMÎ, *Azîmî Tarihi-Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538/1038/39-1143/44)*, çev. Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2006.
- BAHADIR, Gürhan, “Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVIII/46 (2009), 163-178.
- BAŞTAV, Şerif, “Attila ve Hunları”, *Makaleler*, I, yay. haz. E. Semih Yalçın-Emine Erdoğan, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.
- BEDİRHAN, Yaşar, *Orta Çağ Tarihi*, Nobel Yay., Ankara 2012.
- BEZER, Gülay Ögün, “Anadolu’nun Fethi ve Drakon Çayı Anlaşması’nın Bu Süreçteki Yeri”, *TYB Akademi*, IV/12, (*Osman Turan ve Selçuklular*), (Eylül 2014), 21-36.
- BEZER, Gülay Ögün, “Müslim b. Kureys”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, s.94-96.
- BRAND, Charles M., “The Turkish Element in Byzantium, Eleventh-Twelfth Centuries”, *Dumbarton Oaks Papers*, 43, 1989, 1-25.
- BRIYENNİOS, Nikephoros, *Tarihlerin Özeti*, trc. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat yay. İstanbul 2008.
- CAHEN, Claude, “Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı), (çev. Y. Yücel-B. Yediyıldız), *Belleten*, LI/201, (Aralık 1987), 1375-1431.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- CEYLAN, Alparslan, “Doğu Anadolu’da İlk Türk İzleri”, *XV. Türk Tarih Kongresi*, I, Ankara 2010, 215-232.
- CEYLAN, Alparslan, “Taştaki Türkleri Okumak”, *Türkiye Dergisi*, VI/34, (Temmuz-Ağustos 2015), 9-52.
- CÜZCANÎ, *Tabakat-Nasiri (Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmşahlar)*, (Terc. ve Notlar Erkan Göksu), TTK Yayınları, Ankara 2015.
- DAŞ, Mustafa, “Üsküdar’da Türk ve Bizans Hükümdarlarının Yaptıkları Görüşmeler”, *V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, C. II (İstanbul, 1-5 Kasım 2007), İstanbul 2008, 515-522.
- DEMİR, Taner, *I. Süleyman Şah Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi*, FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- DEMİRKENT, Işın, “1071 Malazgirt Savaşına Kadar Bizans’ın Askeri ve Siyasi Durumu”, *İÜFTD*, (33), (Mart 1980), 133-146.
- DİRİMTEKİN, Feridun, “Selçukluların Anadolu’da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer”, *Malazgirt Armağanı*, TTK Yay., Ankara 1993, 231-258.
- DİRİMTEKİN, Feridun, *Malazgirt Meydan Muharebesi*, Halit Rıfat Kitabevi Yay., İstanbul 1943.
- EBU’L-FEREC, Gregory Bar Hebraeus, *Ebu’l-Ferec Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, C. I, Ankara 1987.
- EBU’L-FİDÂ, *el-Muhtasar fî Târîhi’l-Beşer (el-Muhtasar fî ahbârî’l-beşer, Târîhu Ebi’l-Fidâ)*, II, el-matbaatü’l-Hüseyniyet’ül-Mısriyye, 1280.
- EL-BUNDÂRÎ, *Zübdetü’n-Nusre ve Nuhbetü’l-Usre*, (Terc. Kıvameddin Burslan), *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Ankara 1999.
- EL-HOYÎ, *Günyetü’l-Kâtib ve Münyetü’t-Tâlib Rûsûmu’r-Resâil ve Nücûmu’l-Fezâ’il Hasan b. Abdülmü’mîn el-Hôyî’nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı*, Hazırlayanlar: Cevdet Yakupoğlu-Namiq Musalı, TTK Yay., Ankara 2018.
- EL-HÜSEYNÎ, *Ahbârü’d-Devleti’s-Selçukiyye*, (çev. Necati Lügal), TTK Yay., Ankara 1943.
- EREN, Cuma, *Arslan Yabgu ve Yabgulular*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2015.
- EYİCE, Semavi, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)*, TTK Yay., Ankara 1971.
- GORDLEVSKIY, Vladimir Aleksandroviç, *Küçük Asya’da Selçuklular*, trc. Abdülkadir İnan, yay.

- haz. Timurhan Omorov, TTK Yay., Ankara 2015.
- GÖK, İbrahim, “Türklerin Suriye’ye Girişi ve Süleymanşâh”, *SÜTAD*, 36, (2014), s. 217-251.
- GÖKALP, Zeliha Demirel, “Battalgazi (Melitene) Definesi: VII. Mikhael Dukas’ın Histamenonları”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXVI, S. 2, Aralık 2009, 81-96.
- GÖKSU, Erkan, “Haçlıların Anadolu’daki İlk Faaliyetleri ve Kırkeçit (Drakon) Savaşı (1096)”, *Ekev Akademi Dergisi*, 39 (Bahar 2009), 363-370.
- GÖKSU, Erkan, *1071 Malazgirt*, Bozdağ Yay, İstanbul 2022.
- GÖKSU, Erkan, *Büyük Selçuklular (1040-1157)*, Selenge Yay., İstanbul 2020.
- GÖKSU, Erkan, *Selçuklular Muhteşem Çağın Mütevacı Çocukları*, Kronik Yay., İstanbul 2019.
- GÖKSU, Erkan, *Sorularla Selçuklular Siyasi Tarih*, Anadolu Yay., Ankara 2021.
- GÖKSU, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yay., Ankara 2010.
- GÖKSU, Erkan, Malazgirt’te Ne Oldu? İmparator mu Kaybetti, Sultan mı Kazandı?”, *TÜRKİZ*; S. 59, (Ağustos 2021), s.11-31; Aynı yazar, *1071 Malazgirt*, 146-152.
- GÜNAŞDI, Yavuz, “Doğu Anadolu Kaya Resimleri Işığında Doyumlu Kaya Panoları”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, 39, (Bahar 2016), 391-407.
- HACIGÖKMEN, M. Ali, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya’nın Devlet Merkezi Olması”, *TAD*, (29), (Bahar 2011), 231-260.
- HAMDULLÂH MÜSTEVFÎ-İ KAZVÎNÎ, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, ed. Erkan Göksu, haz. Bilal Şahin, Sevgi Kübra Akdemirel vd., Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul, 2015.
- HONIGMANN, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (çev. Fikret Işıltan), İÜEF Yay., İstanbul 1970.
- HUNKAN, Ömer Soner, “1018 Anadolu (Rûm) Seferini Çağrı Bey Yönetimindeki Oğuzlar mı Gerçekleştirdi?”, *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, I/3 (Güz 2001), 77-87.
- IOANNES ZONARAS, *Tarihlerin Özeti*, (1841-1897), (çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.
- İBN KESÎR, *el-Bidâye ve’n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, XII, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994.
- İBN VÂSİL, *Müferricü’l-Kurûb*, I, neşr. C. Eş-Şeyyâl, Kahire 1960.
- İBNÜ’L-ADÎM, *Buğyetü’t-Taleb fî Târîhi Haleb (Seçmeler)*, *Biyograflerle Selçuklular Tarihi*, (çev. Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 1982.
- İBNÜ’L-ADÎM, *Zübdetü’l-Haleb min târîhi Haleb’de Selçuklular*, seç. trc. ve değ. Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2014.
- İBNÜ’L-ESÎR, *el-Kâmil fî’t-Târîh Tercümesi*, C. IX-XII, terc. Abdülkerim Özyayın, Bahar Yay., İstanbul trhsz.
- İBNÜ’L-VERDÎ, *Târîhu İbnü’l-Verdî*, (Tercüme ve Notlar Mustafa Alican), Bir Orta Çağ Şairinin Kaleminden Selçuklular, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 2017.
- KAFALI, Mustafa, “Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması”, *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2000.
- KAFESOĞLU, İbrahim, “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, *TED*, (10-11), İstanbul 1981, 1-28.
- KAFESOĞLU, İbrahim, “Doğu Anadolu’ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, DTCF Yay., İstanbul 1953, 259-274.
- KAFESOĞLU, İbrahim, “Selçuklular”, *İA*, C. X, İstanbul 1997, 353-416.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yay., İstanbul 2016.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Sultan Melikşah*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- KARAKÖK, Tunay, “Malazgird Sonrası Maraş’ta Bir Ermeni Asıllı Bizans Ordu Komutanı; Philaretos Brachamios”, *Uluslararası Selçuklular Döneminde Maraş Sempozyumu Bildirileri*,

- (17-19 Kasım 2016), Kahramanmaraş, 2016, 144-152.
- KAYA, Yakup-Görken Ozan Özalp, *Süleyman Şah Türbesi Bir Vatan Toprağı*, Atlas Yay., Ankara 2015.
- KAYMAZ, Nejat, “Malazgirt Savaşı ile Anadolu’nun Türkleşmesine Dair”, *Malazgirt Armağanı*, TTK yay., Ankara 1993, 259-268.
- KESİK, Muharrem, “Cenabi’ye Göre Türkiye Selçukluları”, *İÜFTD*, (36), İstanbul 2000, 213-259.
- KESİK, Muharrem, “Kutalmış’ın Büyük Selçuklu Tah-tını Ele Geçirme Gayretleri”, *Türk Kültürünü Araştırma Dergisi*, S. 454., Ankara 2001, s. 97-106.
- KESİK, Muharrem, *1071 Malazgirt Zafere Giden Yol*, Timaş Yay., İstanbul 2018.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçukluları Makaleler*, Kriter Yay., İstanbul 2015.
- KESKİN, Mustafa, “Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Devleti’nin Kuruluşu”, *Türkler*, C. VI, Ankara 2002, 529-536.
- KOCA, Salim, “Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah’ın Suriye Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız”, *TAD*, (22), (Güz 2007), 1-37.
- KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu ve I. Süleymanşâh”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, C. I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2006, 23-26.
- KOCA, Salim, *Dandanakan’dan Malazgirt’e*, Giresun 1997.
- KOCA, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi, Malazgirt’ten Miryokefalon’a*, Karam Yay., Çorum 2003.
- KOCA, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi, Sultan Alp Arslan’dan Uluğ Keykubâd’a (1071-1220)*, Berikan Yay, Ankara 2016.
- KOÇAŞ, Sadi, “Caber Kalesi ve Türk Mezarı”, *Resimli Tarih Mecmuası*, C. III, S. 32, İstanbul 1952, s. 1651-1653.
- KONYALI, İsmail Hakkı, *Konya Tarihi*, Ankara 1964.
- KÖYMEN, M. Altay, “Malazgirt Meydan Muharebesinin Diğer Meydan Muharebeleri Arasındaki Yeri ve Önemi”, *Belleten*, LIII (206), (Nisan 1989), 375-379.
- KÖYMEN, M. Altay, “Selçuklular ve Anadolu’nun Türkleşmesi Meselesi”, *Selçuk*, (1), (Aralık 1986), 21-35.
- KÖYMEN, M. Altay, “Süleyman Şah ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Kuruluşu”, *Belleten*, LVII (218), (Nisan 1993), 71-79.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, III, TTK Yay., Ankara 2001.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I (Kuruluş Devri)*, TTK yay., Ankara 2016.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Akyıldız Maatbası, Ankara 1963.
- KURAT, Akdes Nimet, *Peçenek Tarihi*, Devlet Basımevi, İstanbul 1937.
- KÜTÜK, Ahmet, “Anadolu’da Bir Selçuklu Prensi: Kutalmışoğlu Mansur ve Faaliyetleri (1063-1078)”, *USAD*, S. 11, Güz 2019, 245-262.
- LAURENT, Joseph, “Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans”, *Belleten*, (çev. Yaşar Yücel), LII/202, Ankara, 1988, 219-226.
- MERÇİL, Erdoğan, “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, *XI. Türk Tarih Kongresi I-V*, Ankara 1994, II, 709-721.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman -Türk Devletleri Tarihi*, 8. Basım Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2013.
- MIKHAEL ATTALEIATES, *Tarih*, (çev. B. Umar), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.
- MIKHAEL PSELLOS, *Mikhael Psellos’un Khronographia’sı*, (çev. I. Demirkent), TTK Yay., Ankara 1992.
- MÎRHÂND, *Ravzatu’s-Safâ (Tabaka-i Selçukiyye)*, terc. ve notlar: Erkan Göksu, TTK yay., Ankara 2015.
- MÜNECCİMBAŞI Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu’d-düvel Selçuklular Tarihi I*, (Haz. Ali Öngül), Kabbalcı Yay., İstanbul 2017.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Fikret İşıltan), TTK Yay., Ankara 1986.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, TDAY yay., İstanbul 1988.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Anadolu Selçukluları”, *Siya-si-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Fetih*

- Sonra Anadolu'da Kurulan İlk Türk Devletleri Anadolu Beylikleri*, C. 8, Kayıhan Yay., İstanbul 1994, 86-242.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Arslan b. Selçuk", *DİA*, C. III, İstanbul 1991, 402-403.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Melikşah", *DİA*, C. XXIX, Ankara 2004, 54-57.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Tutuş", *DİA*, C. XLI, s. 446-449.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Selçuklular, Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, I, İsam Yay., İstanbul 2013.
- PEACOCK, A. C. S., *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu, (Yeni Bir Yorum)*, (çev. Zeynep Rona), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016.
- PİYADEOĞLU, Cihan, "Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu: İbrahim Yınal", *Türkiyat Mecmuası*, XXIII (Güz 2013), 129-131.
- PİYADEOĞLU, Cihan, *Selçuklular'ın Kuruluş Hikâyesi Çağrı Bey*, İstanbul, 2011.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH, *Cami'ü't-Tevarih (Selçuklu Devleti)*, (çev. E. Göksu-H. Hüseyin Güneş), Selenge Yay., İstanbul 2010.
- ROSONYI, Laszlo, *Tarihte Türklük*, TKAE yay., Ankara 1993.
- SAĞLIK, Muzaffer, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşuna Dair Meseleler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Antakya", *DİA*, C. III, 228-229.
- SAVVIDIS, Aleksis G. K., "Selçuklu Sultanı Alp Arslan ve Bizans", (çev. E. Ozansoy), *İÜFTD*, (35), İstanbul 1994, 303-313.
- SEVİM, Ali, "İbnü'l-Adîm'in Zübdetü'l-Haleb Min Tarihi Haleb Adlı Eserindeki Selçuklularla İlgili Bilgiler", *Makaleler*, II, (Yay. Haz. E. Semih Yalçın-Süleyman Özbek), Berikan Yay., Ankara 2005.
- SEVİM, Ali, "İbnü'l-Kalanisi'nin Zeylû Tarih-i Dımaşk Adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler I (H. 436-500/1044-1106-7)", *Belgeler*, XXIX (33), Ankara 2008, 1-42.
- SEVİM, Ali, "Kutalmışoğlu Süleymanşâh ve Devleti", *Makaleler*, yay. haz. E. Semih Yalçın v.d., Berikan Yay. Ankara 2005, 335-351.
- SEVİM, Ali, "Süleyman Şah I", *DİA*, C. XXXVIII, 103-105.
- SEVİM, Ali, "Süleymanşâh'ın Kuzey-Suriye Seferi ve Sonuçları", *TKAD*, C. XXVVI, Ankara 1988, 71-76.
- SEVİM, Ali, "Tutuş", *İA*, C. XII/II, 134-137.
- SEVİM, Ali, *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşâh*, TTK Yay., Ankara 1990.
- SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Yay., Ankara 2000.
- SEVİM, Ali, *Malazgirt Meydan Savaşı*, TTK Yay., Ankara 1971.
- SEVİM, Ali, *Suriye Selçukluları: Fetih'ten Tutuş'un Ölümüne Kadar*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yay, Ankara 1965.
- SEVİM, Ali, *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1989.
- SEVİM, Ali, *Ünlü Selçuklu Komutanları Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, (2. Baskı), TTK Yay., Ankara 1990.
- SEVİM, Ali-Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi – Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Yay., Ankara 1995.
- SEVİM, Ali-Yücel, Yaşar, *Türkiye Tarihi-Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK Yay., Ankara 1989.
- SİBT İBNÜ'L-CEVZİ, *Mir'atü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, (çev. A. Sevim), TTK Yay., Ankara 2011.
- SMBAT, *Chronicle*, Trans. Robert Bedrosian, New Jersey 2005.
- SOLMAZ, Sefer, "Selçuklu Tarihini Derinden Etkileyen Bir Olay: Selçuklu-Yabgulu Mücadelesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 2014, s. 545-575.
- SOMUNCUOĞLU, Servet, *Damgaların Göçü (Kurgan)*, İstanbul 2012.
- SOMUNCUOĞLU, Servet, *Sibirya'dan Anadolu'ya Taştaki Türkler*, İstanbul 2011.
- SÜMER, Faruk, "Selçuklular", *DİA*, C. XXXVI, İstanbul 2009, s. 365-371.

- SÜMER, Faruk, “Tuğrul Bey”, *DİA*, C. XLI, İstanbul 2012, s. 344-346.
- Süryanî Patrik Mihail’in *Vekâyinâmesi* (1042-1195), II, (Türkçe terc., Hrand D. Andreasyan), Ankara 1944. (TTK Kütüp. No: 44’de yayınlanmamış tercüme)
- TANERİ, Aydın, “Ca’ber Kalesi”, *DİA*, C. VI, s. 525-527.
- TOGAN, Zeki Velidî, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. I, Hak Kitabevi, İstanbul 1946.
- TUFANTOZ, Abdürrahim, “Mervaniler”, *DİA*, C. XXIX, 230-232.
- TURAN, Osman, “Süleyman-Şah I”, *İA*, C. XI, 201-219.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 2004.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yay., İstanbul 2008.
- TURAN, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 1991.
- UMAR, Bilge, *Bithynia: Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*, İnkilap yay., İstanbul 2004.
- Urfalı Mateos *Vekayi-namesi* (952-1136) ve Papaz Grigor’un *Zeyli* (1136-1162), (çev. H. D. Andreasyan), TTK Yay., Ankara 2000.
- ÜNGÖR, İbrahim, “Orta Asya’dan Anadolu’ya Kayalara Yazılan Türk Kültürü (Dereîçi Kaya Resimleri)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)*, 39, (Bahar 2016), 357-370.
- YAZICIZADE ALİ, *Tevarih-i Al-i Selçuk*, (Haz. A. Bakır), Çamlıca Yay., İstanbul 2009.
- YILDIZ, Kaya, “Kutalmış Bey’in Anadolu’yu Fetih Çalışmaları ve İsyanı”, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, (Yaz 2019), 179-192.
- YILMAZ, Saim, *Anadolu’da Abbasi-Bizans Mücadelesi (132-193/750-809)*, İstanbul 2015.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Câber”, *İA*, C. III, s. 1-2.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri: Anadolunun Fethi*, C. I, Akşam Matbaası, İstanbul 1944.

SULTAN I. KILIÇ ARSLAN ZAMANINDA KONYA

Sefer SOLMAZ

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ssolmaz@selcuk.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-3581-1028.

Abdullah BURGU

Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, aburgu@selcuk.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-9057-0688.

ÖZ

Süleymanşâh'ın 1086 yılında vefatından sonra Türkiye Selçukluları, altı yıllık bir fetret devrine girdi. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşâh'ın 1092 senesinde vefatı ardından ortaya çıkan kargaşa sonucunda Süleymanşâh'ın büyük oğlu Kılıç Arslan, Anadolu'ya geldi ve İznik'te Türkiye Selçuklu tahtına oturdu. I. Kılıç Arslan, devleti yeniden toparlamaya ve batıda sınırlarını genişletmeye başladı. Ayrıca doğuda stratejik bakımdan önemli bir şehir olan Malatya'yı fethetmek amacıyla harekete geçti. Bu esnada Bizans destekli Haçlı ordularının İznik'i kuşattığını haber alınca hızla geri dönse de başkentini kurtaramadı ve geri çekilmek zorunda kaldı. Bundan sonra başkentini, Anadolu'nun kalbinde bulunan Konya'ya taşıdı. Müteakiben Sultan I. Kılıç Arslan, başta Dânişmendli hükümdarı Melik Ahmed Gümüştekin Dânişmend

Gazi olmak üzere diğer Türk-İslam devletleriyle ittifaklar yaparak Haçlılara karşı mücadelesinin büyük bir çoğunluğunu Konya ve çevresinde sürdürdü. 1097 yılında iki Haçlı ordusuna yönelik müttefik kuvvetleriyle Eskişehir Dorylaion'da Haçlıların hızını kestiye de çok kalabalık Haçlı kuvvetlerini durduramadı ve geri çekildi. Dânişmend Gazi'nin Malatya'yı ele geçirirken Antakya Prinkepsi Bohemond'u tutsak alıp Niksar'da zindana atması üzerine, 1101 yılı Haçlı Seferleri başladı. Haçlılar, birbiri ardına üç orduyla Anadolu'ya girdiler. I. Kılıç Arslan'ın liderliğinde Dânişmend Gazi ve diğer müttefik Türk kuvvetlerinin katılımıyla Haçlılarla mücadeleye başlandı. Önce birinci ordu Amasya-Merzifon'da, ikinci ordu Konya yakınlarında, üçüncü ordu ise Ereğli Akgöl kıyısında ağır şekilde yenilgiye uğratıldı. Kılıç Arslan, önce Haçlılara karşı Anadolu savunması yapması daha sonra ise Dânişmendliler

ve Büyük Selçuklularla mücadeleye girmesi nedeniyle başkent edindiği Konya’da fazla bir imar faaliyetinde bulunamadı. Büyük Selçuklularla yaptığı mücadele esnasında da hayatını kaybetti.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Haçlılar, I. Kılıç Arslan, Konya, İznik.

KONYA DURING THE REIGN OF SULTAN KILIJ ARSLAN I

ABSTRACT

After the death of Suleyman Shah in 1086, the Seljuks of Turkey entered a six-year interregnum. As a result of the turmoil that arose after the death of the Great Seljuk Sultan Melikshah in 1092, Suleyman Shah’s eldest son Kilij Arslan came to Anatolia and ascended the throne of the Seljuks of Turkey in Nicaea. Kilij Arslan I began to reorganize the state and expand its borders to the west. He also set out to conquer Malatya, a strategically important city in the east. Meanwhile, when he heard that Byzantine-backed Crusader armies were besieging Nicaea, he returned quickly but could not save his capital and had to retreat. He then moved his capital to Konya in the heart of Anatolia. Subsequently, Sultan Kilij Arslan I made alliances with other Turkish-Islamic states, notably the Danishmend ruler Melik Ahmed Gumustekin Danishmend Ghazi, and continued his struggle against the Crusaders in and around Konya. In 1097, with his allied forces against the two Crusader armies, he cut off the Crusaders at Eskişehir Dorylaion, but he could not stop the overcrowded Crusader forces and retreated. The Crusades began in 1101 after Danishmend Ghazi captured Bohemond, the

Prince of Antioch, while capturing Malatya and threw him into a dungeon in Niksar. The Crusaders entered Anatolia with three armies one after the other. Under the leadership of Kilij Arslan I, with the participation of Danishmend Ghazi and other allied Turkish forces, the fight against the Crusaders began. First, the first army was severely defeated in Amasya Merzifon, the second army near Konya, and the third army on the shore of Ereğli Akgöl. Due to his first defence of Anatolia against the Crusaders and then his struggle against the Danishmendids and the Great Seljuks, Kilij Arslan could not carry out much construction activity in Konya, which he made his capital. He also died during his struggle with the Great Seljuks.

Keywords: Seljuks of Turkey, Crusaders, Kilij Arslan I, Konya, Nicaea.

GİRİŞ

Konya daha önce Kutalmışoğlu Süleymanşâh’ın (ö. 1086) öncülüğünde Selçuklular tarafından ele geçirilmiş ve özellikle şehrin tek müstahkem yapısı olduğu anlaşılan Gevâle Kalesi’ne hâkim olunmuştu¹⁶³. Fakat gerek Konya’nın savunmaya elverişsiz fiziki yapısı gerekse de Batıya yönelik Türk fütuhât anlayışı Kutalmışoğlu Süleymanşâh ve yanındaki Türkmenlerin İznik bölgesine gitmesini etkilemişti. İznik’e ulaşan Kutalmışoğlu Süleymanşâh ve beraberindeki kuvvetler kısa süre içerisinde Marmara kıyılarına kadar ulaşarak Drakon Çayı anlaşmasıyla Bizans İmparatorluğu’na

¹⁶³ Gregory Bar Hebraeus Abû’l-Farac, *Abû’l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, I, 2. Baskı, Ankara 1987, s. 331; *Tarih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme*, çev. Halil İbrahim Gök-Fahreddin Coşguner, Ankara 2014, s. 35. Ayrıca bk. Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, 1 Baskı, Ankara 1985, s. 25.

siyasi varlıklarını kabul ettirmişlerdi¹⁶⁴. Bizans İmparatorluğu'nun iç işlerine de müdahale-den çekinmeyen Kutalmışoğlu Süleymanşâh, İznik'ten Konya'ya kadar uzanan bölgenin siyasi birliğini ve emniyetini sağlayınca yönünü doğuya çevirmiş ve Büyük Selçuklu tahtında hak iddiasıyla harekete geçmişti. Ancak Kutalmışoğlu Süleymanşâh, Suriye Selçuklu melikleriyle yaptığı savaşı kaybedince¹⁶⁵ özellikle Batı Anadolu'da tesis ettiği siyasi birlik parçalanmış ve Anadolu'daki Selçuklu idaresi 1086 yılından 1092 senesine kadar 6 yıl sürecek bir fetret sürecine girmiştir.

Fetret sürecini sonlandıran olaylar zinciri Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın 1092 yılındaki ölümüyle başlamış, Kutalmışoğlu Süleymanşâh'ın Kılıç Arslan ve Kulan Arslan ismindeki iki oğlu Anadolu'ya gelerek babalarının bıraktığı idareyi devralmışlardır. İznik'te sevinç ve ihtiramla karşılanan I. Kılıç Arslan, 1092 yılından 1097 senesine kadar İznik'te yaklaşık 5 sene boyunca saltanat sürmüş ve bu sürecin büyük bir çoğunluğunu batıda ve doğuda hâkimiyetini tesis etmekle geçirmiştir. Ancak 1097'de İstanbul'dan Anadolu yarımadasına geçen Birinci Haçlı orduları İznik merkezli Türkiye Selçuklularının Konya yakınlarına ka-

dar çekilmesine sebep olmuş ve böylece Türkiye Selçukluları için Konya dönemi başlamıştır.

Konya şehri Sultan I. Kılıç Arslan zamanında Türkiye Selçuklu Devleti'nin büyümesine ve genişlemesine şahitlik etmiş, uzun yıllar boyunca I. Kılıç Arslan'ın faaliyetlerinin merkez üssü haline gelmiştir. Bu açıdan I. Kılıç Arslan ile Konya arasındaki ilişki Selçukluların devlet merkezinin buraya taşınması, Haçlılarla Konya yakınlarındaki mücadeleler ve I. Kılıç Arslan'ın Konya dönemi bağlamında incelenebilir.

I. İZNIK'İN HAÇLILARA TESLİM EDİLMESİ VE SELÇUKLULARIN KONYA'YA İNTİKALI

Babası Kutalmışoğlu Süleymanşâh tarafından 1085-1086 yılında veliaht seçilen ve Sultan Melikşah'ın 1092 yılında vefatı üzerine Anadolu'ya dönen I. Kılıç Arslan, yaklaşık 9 yıllık gurbet hayatından sonra İznik'te "sultan" unvanıyla devletin başına geçmiştir¹⁶⁶. Bizans İmparatorluğu ile mücadele ederken kayınpederi Çaka Bey (ö. 1095 [?]) ile bir ittifak kurmuş, böylece Türk denizciliğinin mimarı olan bu beyin de desteğini almıştır. Ama entrika ve komplo kurmada ustalıklı tanınan Bizans İmparatorluğu'nun hilelerine yenik düşerek kayınpederini öldürmüştü. Cinayetin üzerinden çok geçmeden bu hareketinin bedelini Haçlı seferlerinde ağır ödemiş, İznik kuşatmasında adeta şehir ve I. Kılıç Arslan yalnız kalmıştır. Bilindiği gibi 1096 yılında başlayan kutsal savaş çağrısı ne-

¹⁶⁴ Anna Kommena, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, 1, Baskı, İstanbul 1996, s. 126. Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve Bizans İmparatorluğu arasında 1081 yılında imzalanan Drakon Çayı anlaşması için bk. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 14, Baskı, İstanbul 2016, s. 91.

¹⁶⁵ Süleymanşâh'ın ani ölümü Türkiye Selçuklu Devleti'ni iki açıdan etkilemiştir. Bunlardan birincisi Selçukluların hangi tarihte kurulduğuna dair tartışmalardır. Diğeri ise Konya'nın ne zaman başkent olduğu meselesidir. Türkiye Selçukluları Devleti'nin kuruluş tarihine dair tartışmalar için bk. İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10-11, İstanbul 1981, s. 1-28.

¹⁶⁶ Burak Nazif Sarıcı, *Haçlıları Durduran Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, İstanbul 2022, s. 71. İznik şehrinin Türkiye Selçuklu Devleti'ne başkenti olma sürecine ve bununla ilgili tartışmalara dair değerlendirmeler için bk. İsmet Burak Batur, *Selçuklu Başkenti İznik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, s. 48-58.

ticesinde Haçlılar sayıları milyonları bulan kitleler halinde Batı Anadolu'ya kadar ulaşmışlar ve burada yaklaşık 4970 metre uzunluğunda ve 10-13 metre yüksekliğindeki müstahkem İznik surlarının (Fotoğraf 1-2) sağladığı avantajla şehri idare eden Selçuklu Türkleriyle karşılaşmışlardır¹⁶⁷.

İstanbul üzerinden harekete geçen ve Selçuklu başkentini hedef alan ilk Haçlı kuvvetleri Keşiş Pierre l'Hermite önderliğindeki İznik yakınlarına kadar gelmişti. Bu birlikler yürüyüşleri esnasında Drakon vadisinde I. Kılıç Arslan tarafından pusuya düşürülerek neredeyse tamamen yok edildi (21 Ekim 1096). Haçlı kuvvetlerine yönelik kazanılan zaferin I. Kılıç Arslan'ın Haçlıları küçümsemesine sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır¹⁶⁸.

Müstahkem bir mevkiye bulunan Malatya şehri Anadolu'da kurulan Türk devletleri için bir rekabet merkezi haline dönüşmüş, Melik Ahmed Gümüştekin Dânişmend Gazi (ö. 1085 [?]) ve I. Kılıç Arslan bu şehri ele geçirmenin yollarını aramışlardır. Haçlıların tehdidini hafife aldığı anlaşılan I. Kılıç Arslan'ın, Ermeni Gabriel yönetimindeki Malatya üzerine sefere çıktığı 1097 senesinin kış aylarında çok kalabalık Haçlı kuvvetleri İznik önlerine gelip, şehri kuşatmışlardır. Bir türlü şehri ele geçirip

ileri harekette bulunamayan Haçlılar, Bizans birliklerinin İznik'i çevreleyen gölü (Fotoğraf 3) kuşatmasıyla şehir halkını teslim zorlamışlardır¹⁶⁹.

Haçlıların İznik önlerine geldiği sırada doğu seferinde bulunan ve mukavemet gösteren Malatya'yı almaya çabalayan I. Kılıç Arslan, durumun vahametini anlayıp kısa bir süre içerisinde İznik önlerine gelmişti¹⁷⁰. Ancak şehir kalabalık ve oldukça güçlü teçhizata sahip Haçlıların yoğun kuşatması altındaydı ve I. Kılıç Arslan'ın yapacağı pek bir şey kalmamıştı. Şehri kaderine terk etmek istemeyen I. Kılıç Arslan etrafındaki birlikleri ile birkaç defa başkentini savunma teşebbüslerine girişmiştir. Fakat çok sayıdaki kuvvetler karşısında başarılı olamayacağını anlamıştır. Haçlılar tarafından ele geçirilen şehrin Bizans İmparatorluğu'na teslimini bir tepe üzerinden seyretmekten başka elinden bir şey gelmemiştir. Hatta I. Kılıç Arslan Malatya seferine çıktığında eşi ve çocukları şehirde bulunduğu için onları da yanına alamamıştır. Bizans İmparatorluğu ile Haçlılar arasında şehirde bulunan I. Kılıç Arslan'ın eşi ve maiyetinin can güvenliğini teminat altına alan bir anlaşma yapılmış ve İznik şehri Bizans İmparatorluğu'na bırakılmıştır. İstanbul'a götürülen hanedan üyeleri bir

¹⁶⁷ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, I, Ankara 1986, s. 135-136; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 25. Ayrıca bk. Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya*, Konya 2019, s. 32.

¹⁶⁸ Anna Kommena, *Alexiad*, s. 303-306. Ayrıca bk. Süryani Mihail, *Süryani Keşiş Mihail'in Vekayi-nâmesi*, trc. H. D. Andreasyan, II, (TTK Ktp.'nde 44-2 no'lu basılmamış nüsha), s. 51; Gregory Bar Hebraeus Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, trc. Ömer Rıza Doğrul, II, 2. Baskı, Ankara 1987, s. 335-336; Runciman, *Haçlı Seferleri*, s. 135-136; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 22-23; Sarı, *I. Kılıç Arslan*, s. 135; Batır, *İznik*, s. 87, 95.

¹⁶⁹ İznik'in 6 Mayıs-19 Haziran 1097 tarihleri arasında Haçlılar tarafından yaklaşık 40 gün boyunca kuşatıldığı anlaşılmaktadır. Bk. Aydın Usta, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, İstanbul 2015, s. 64; Batır, *İznik*, s. 100.

¹⁷⁰ Anna Kommena, *Alexiad*, s. 325-326; Abû'l-Farac, *Tarih*, I, s. 336; *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, not. Edouard Dulaurer-Halil Yınanç, 3. Baskı, Ankara 2000, s. 187, 190. İznik-Malatya arası yaklaşık 1100 km'dir. Orta Çağ döneminde bir günlük menzil mesafesinin 30 km'ye tekabül ettiği düşünüldüğünde I. Kılıç Arslan'ın gayret ve telaşı anlaşılmaktadır. Nitekim I. Demirkent, sultanın 30 gün içinde İznik önlerine gelebildiğini söylemiştir. Bk. Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 26.

müddet sonra I. Kılıç Arslan'a gönderilmiştir. İstanbul'da kaldıkları sırada Bizanslılar tarafından ihtimam ve hizmet gösterilerek esaret duygusundan uzak tutulmaya çalışılmışlardır¹⁷¹.

Kutalmışoğlu Süleymanşâh ve arkadaşlarının Anadolu'da fethettikleri en müstahkem şehirlerin başında gelen ve kısa süre içerisinde Selçukluların merkezine dönüşen İznik şehri ni teslim mecbur kalmak I. Kılıç Arslan için büyük bir kayıp olarak görülmüştür. Nitekim Konya önlerine kadar çekildikçe Haçlıları sürekli vur-kaç taktiğiyle yıpratmaya çalışmış ve böylece İznik'in Haçlılar tarafından işgalinin intikamını almayı düşünmüştür. Çünkü kadim İznik şehri etrafı büyük bir göl ile çevrili doğal korunan bir fiziki yapısının yanı sıra uzun bir sur ile tahkim edilmişti. Hatta Emir Bozan burayı kuşatmış ve hiçbir şey yapamadan geri dönmek zorunda kalmıştı¹⁷².

I. Kılıç Arslan'ın idari maiyetiyle Konya'ya gelerek burada Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkentinin temellerini atmasının bazı sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle Türk fetihleri neticesinde Orta ve Doğu Anadolu Malazgirt Savaşı'na katılan Türk beyleri arasında taksim edilmiş, her bey kendi adıyla siyasi organizasyonunu bu tarihe kadar tamamlamıştı¹⁷³. Bu

beylerden biri olan Melik Ahmed Gümüştekin Dânişmend Gazi de Sivas, Tokat ve Kayseri civarında güçlü bir beylik kurmuştu¹⁷⁴. İznik'ten ayrılan I. Kılıç Arslan'ın adı geçen şehirlerde müstakil bir siyasi faaliyet yürütmesi mümkün değildi. Dolayısıyla herhangi bir beyliğin kontrolünde olmayan Konya'ya çekilmesi Anadolu'daki mevcut siyasi durumun bir neticesiydi. Diğer yandan Konya şehri her ne kadar I. Alâeddin Keykubâd (ö. 1237) zamanında (1220-1237) inşa edilen sur ve burçlarla korunaklı bir hisar statüsüne kavuşmuş olsa da düz ovaları sayesinde Türk savaş tekniğine uygunluğuyla Haçlılarla şiddetli mücadele içindeki I. Kılıç Arslan'ın dikkatini çekmiştir. Burada büyük meydan savaşlarının yapılabilmesi ve en önemlisi sahte ricatın gerçekleştirilebilmesi coğrafi bir avantajdı. Ayrıca Konya geniş meralarıyla Türk bozkır yaşam kültürüne ve iktisadi yapısına son derece uygun bir görünüm arz etmekteydi¹⁷⁵. Bir de merkezî konumu sayesinde Anadolu'nun tam ortasında yer almakta, özellikle batıya geçiş güzergâhında önemli bir ticari keşişim noktasında kurulmuştu¹⁷⁶. Haçlıların işgal için hedeflerine koydukları kutsal topraklara geçmek için tercih ettikleri güzergâh da belki Konya yakınlarından geçen ve gü-

¹⁷¹ Anna Kommena, *Alexiad*, s. 328.

¹⁷² Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 178; Sarı, *I. Kılıç Arslan*, s. 54.

¹⁷³ Malazgirt Zaferinden birkaç yıl sonra Kutalmışoğlu Süleymanşâh 1075 yılı itibarıyla İznik ve çevresini, Emir Saltuk Erzurum ve havalisini, Emir Artuk Mardin, Diyarbakır, Malazgirt, Malatya ve Harput dolaylarını, Emir Dânişmend Kayseri, Zamanlı, Sivas, Tokat, Niksar ve Amasya bölgesini, Emir Çavuldur Maraş-Sarız hattını, Emir Mengücek Erzincan ve Kemah yörelerini ele geçirmiştir. I. Kılıç Arslan'ın 1092 yılında İsfahan'dan Anadolu'ya geldiği zamanda ise Çaka Bey, İzmir Körfezi boyunca uzanan hattı, Hasan Bey Aksaray ve Ereğli bölgesini, Buldacı Bey Maraş ve Elbistan yöresini kontrolüne almıştı. Ayrıca Konya'dan İznik'e kadar Batı Anadolu'da

çeşitli Türk beyleri faaliyet yürütmekteydiler. *Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538 = 1038/39-1143/1144)*, çev. Ali Sevim, 2. Baskı, Ankara 2006, s. 28; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçuk)*, çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul 2010, s. 84; Speros Vryonis JR., *Küçük Asya'da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*, çev. İdem Erman, İstanbul 2020, s. 155-156; Turan, *Türkiye*, s. 87. Ayrıca bk. Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 15.

¹⁷⁴ Abû'l-Farac, *Tarih*, I, s. 331.

¹⁷⁵ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, 4. Baskı, İstanbul 2012, s. 16-17; Baykara, *Konya*, s. 17.

¹⁷⁶ Vryonis, *Küçük Asya*, s. 38-39, 151.

neydeki Toroslara doğru uzanan kadim Roma kral yolunun etkisiyle şekillenmişti. Dahası şehir Kutalmışoğlu Süleymanşâh zamanında ele geçirilmiş ve anlaşıldığı kadarıyla buraya bir Türkmen beyi yönetici veya amil statüsüyle atanmıştı. Çünkü bu konuda *Anonim Selçuknâme* ilginç bir detay içermektedir: “*Konya’dan İznik şehrine kadar olan yerleri yığıtliğiyle aldı (Süleyman Şah). Onun karşısında hiçbir ordu duramadı. Küffar şehirlerinin haracını Konya’ya getirdiler.*”¹⁷⁷

Diğer yandan 1092 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah’ın ölümü üzerine Anadolu’ya dönme fırsatı bulan I. Kılıç Arslan’ın İznik’e Yabgulu Türkmenlerinden oluşan bir ordu ile beraber geldiği ve saltanata giden bu yolculuğunda Malatya, Aksaray, Konya, Sivas ve Kayseri gibi birçok önemli şehri ele geçirdiği bilinmektedir¹⁷⁸. Dolayısıyla Konya’da kendini ciddi manada destekleyecek Yabgulu Türkmenlerin bulunduğu ihtimali kuvvetlidir. Nitekim Türkiye Selçukluları, Kutalmışoğlu Süleymanşâh’ın ölümünden sonraki fetret döneminde İznik ve civarı haricinde Konya’ya da hâkimlerdi¹⁷⁹. Yeniden ele geçirme meselesi ise Emir Porsuk’un Konya’yı Selçuklulardan almasıyla ilgili görünmektedir¹⁸⁰. Anlaşılan I. Kılıç Arslan bu dönemde kaybedilen yerleri tekrar tahakküm altına almıştır.

Konya’nın devlet merkezi olmaya yönelik doğal, iktisadî, beşerî ve siyasi şartları, I. Kılıç Arslan’ın İznik’ten sonra Konya’ya gelmesi üzerinde ciddi etkilere sahip olmuştur. Böylece Selçuklular için en uygun statüdeki yere yerleşmiştir. Çünkü aşağıda görüleceği üzere I. Kılıç Arslan 1096 ve 1101 Haçlılarıyla mücadelede Konya’nın bu avantajlarından azami ölçüde yararlanmıştır.

II. KONYA’NIN BAŞKENT OLMA SÜRECİ

Yukarıda da belirtildiği gibi İznik’in Haçlılar tarafından işgalinden sonra I. Kılıç Arslan ve ona tabi Türkmenler, Orta Anadolu içlerine çekilmişler ve yeni bir başkent arayışına girişmişlerdir. İşte bu teşebbüslerinden dolayı bazı modern araştırmacılar, ilk olarak Malatya şehrinin daha sonra ise Konya’nın başkent yapıldığına dair iddiaları öne sürmüşlerdir¹⁸¹. Ancak Malatya’nın başkent olma ihtimali düşünüldüğünde, 1097 yılında İznik’i kaybeden I. Kılıç Arslan ancak 1105 senesinde Dânişmend Gazi’nin ölümünün akabinde yani yaklaşık sekiz sene sonra Malatya’yı aldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü 8 sene boyunca I. Kılıç Arslan ve etrafındakilerin bir başkentleri olmadan Haçlılara karşı faaliyet göstermeleri ve diğer Türk beyleriyle diplomasi kurması mümkün görünmemektedir.

Uzun yıllar boyunca I. Kılıç Arslan, kudretli bir sultan gibi hareket etmiş, Haçlıların saldırılarını karşısında dağılan devletini toparlamaya çalışmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla tüm bu faali-

¹⁷⁷ *Anonim Selçuknâme*, s. 36; Sarıci, I. *Kılıç Arslan*, s. 71.

¹⁷⁸ Sıbt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-Zamân fî Târihi’l-A’yân*, XIX, thk. ve nşr. Komisyon, Dimaşk 2013, s. 535. Ayrıca bk. Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ah-bâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 15.

¹⁷⁹ Sarıci, I. *Kılıç Arslan*, s. 96.

¹⁸⁰ Nüveyrî’nin kaydına göre Konya şehri Emir Porsuk tarafından imara tabi tutulmuştur. Bk. Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb fî fûnûni’l-edeb*, XXVI, nşr. Dâru’l-Kitabu’l-Vesâikü’l-Kavmiyye, 1. Tab, Kahire 1423/2002, s. 335.

¹⁸¹ Mesela bk. Hacıgökmen, *Selçuklu Başkentleri*, s. 53.

yetlerini başkenti Konya'dan yürütmüştür¹⁸². Bu açıdan Konya'nın İznik'ten sonra Selçuklulara başkentlik yapmış olmasına dair çeşitli varsayımları ileri sürmek mümkündür. Öncelikle belirtilmesi gerekir ki, Haçlılar ve Bizans İmparatorluğu ittifakı neticesinde İznik'i kaybeden I. Kılıç Arslan'ın tam anlamıyla gideceği ve idaresini devam ettireceği bir yer yoktu. Sivas, Kayseri, Tokat gibi müstahkem şehirler Dânişmendlilerin elindeydi. Türkiye Selçukluları, Haçlıların ilerleyişiyle uç bölgelerinden çekilmek zorunda bırakılmış ve Türkmenlerin daha önce yerleştirdiği bölgeler, Bizans İmparatorluğu'na geçmişti. Batıda Bizans müdahası, Haçlılar sayesinde artık daha güçlüydü ve uç bölgesi Akşehir'e kadar gerilemişti. I. Kılıç Arslan ve ordusunun, bir dârülmülk edinmeden toparlanması mümkün değildi. Sultanın daha önce hedefine koyduğu Malatya şehri de 1101 yılında Dânişmend Gazi tarafından zapt edilmişti. Dânişmend Gazi ile, Haçlı Kontu Bohemond'u esir edip fidye karşılığı serbest bırakması üzerine anlaşmazlığa düşen I. Kılıç Arslan, Elbistan yakınlarında onu hezimete uğratmış ve kısa süre sonra Dânişmend Gazi'nin vefat etmesi üzerine Malatya'yı Dânişmendlilerin elinden almıştır¹⁸³.

Kutalmışoğullarının Anadolu içlerine yönelmeleri dikkate alındığında, öncelikle müstahkem bir yer olan Urfa ile Birecik zapt edilmiş ve daha sonra İznik ele geçirilerek Marmara ön-

lerine kadar ilerlemişlerdir¹⁸⁴. Adı geçen bu şehirler fiziki yapılarının da avantajıyla korumaya müsait beldelerdi (Fotoğraf 4-5). Şehrin ana merkezinde bir hisarı bulunmamasına rağmen Konya, bozkır savaş taktiğine uygunluğu gibi kendine özgü fayda sağlayacak çeşitli artılara sahipti¹⁸⁵.

Bunun haricinde Haçlı seferlerinden önce meydana gelen bazı siyasi gelişmeler de Konya'nın başkent olma sürecinde etki göstermiştir. 1092'de Anadolu'ya gelen I. Kılıç Arslan, kardeşi Kulan Arslan'ı Konya'nın idaresinde sorumlu tayin etmiş ve yanına da atabeg olarak Hasan Bey'i görevlendirmişti¹⁸⁶. Böylece İznik'in kaybedilmesinden sonraki süreç için bir ön hazırlık yaşanmıştır. Yine Konya'da, 1071 yılından sonraki süreçte, yaklaşık 2000 kişilik bir meskûn bölgenin korunması için bir Türk garnizonunun oluşturulduğu düşünülmektedir¹⁸⁷. Buradaki Türk varlığı ile Ermeni Gabriel'in yönetiminde Malatya'daki Türk varlığı mukayese edildiğinde Konya'da bir Selçuklu hükümet merkezinin daha kolay tesisi imkân dâhilindedir.

Aksarayî (ö. 1332-33), Konya'nın başkent olmasına yönelik ayrıntıyı şu şekilde kaydet-

¹⁸² Sultan I. Kılıç Arslan ile ilgili bir monografi hazırlayan B. N. Sarıcı da Haçlı seferlerinin sonucu olarak Konya'nın Türkiye Selçuklu Devleti'nin İznik'ten sonraki ikinci başkentleri olduğunu vurgulamaktadır. Bk. Sarıcı, I. Kılıç Arslan, s. 167. Ayrıca bk. Turan, Türkiye, s. 133; Batır, İznik, s. 107.

¹⁸³ Abû'l-Farac, Tarih, II, s. 343, 345.

¹⁸⁴ Urfa dolaylarında Selçuklu melikleriyle mücadele edemeyeceğini düşünen Süleymanşâh yönünü batıya çevirmiş ve İznik'te Türkiye Selçuklu Devleti'nin temellerini atmıştır. Drakon Çayı anlaşmasıyla Bizans İmparatorluğu'na siyasi varlığını kabul ettirdikten sonra tekrar Doğuya yönelmiş ve bu defa 1085 senesinde Antakya şehrini fethetmiştir. Böylece Suriye'de faaliyet gösteren Selçuklu melikleri ve beyleriyle yeniden karşı karşıya gelmiştir. Anonim Selçuknâme, s. 35; Urfalı Mateos, Vekayi-Nâme, s. 161-164, 168-170, 205; Aksarayî, Mûsâmeretü'l-Ahbâr, s. 14-15.

¹⁸⁵ Hacıgökmen, Selçuklu Başkentleri, s. 68-76.

¹⁸⁶ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Câmîu'd-düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçuklular ve Beylikler, haz. Ali Öngül, İzmir 2001, s. 8-9.

¹⁸⁷ Baykara, Konya, s. 120.

miştir: “Kılıç Arslan, Çankırı’yı aldıktan sonra Ankara’ya yürüdü. Ankara’yı da ele geçirdi. Oradan Konya’ya giderek orayı kurtardı ve saltanat tahtına oturdu.”¹⁸⁸ İ. H. Konyalı’ya (ö. 1984) göre, Haçlılar geldikleri zaman boş buldukları ve aç-susuz kaldıkları Konya’dan ayrılırken, burada bir Bizans idaresi kurmuşlardı. Çankırı’da Haçlılarla çarpışan I. Kılıç Arslan, Konya’ya gelerek şehri tekrar onların elinden kurtarmıştır¹⁸⁹.

Türkiye Selçuklularının yerli kaynağı olan Aksarayî’nin devam eden kaydına göre, I. Kılıç Arslan’ın Anadolu’daki Haçlılar ve Bizans İmparatorluğu’na yönelik gazaları, Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh’ın (ö. 1118) dikkatini çekmiş ve Konya’da bulunan I. Kılıç Arslan’a, Bağdat’a geldiği takdirde Büyük Selçuklu tahtı için yardım edeceği vaadinde bulunmuştur¹⁹⁰.

Konya’nın, I. Kılıç Arslan zamanında devlet merkezi haline gelmesi *Anonim Selçuknâme*’nin ve *Müsâmeretü’l-Ahbâr* müelliflerinin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Buna göre I. Kılıç Arslan, doğu seferine çıkarken, oğlu Mesud’u dârülmülk Konya’da vekil olarak bırakmıştı¹⁹¹. Nitekim Türkiye Selçuklularının bu kudretli sultanı, kardeşlerine yönelik saltanat mücadelesini Konya’dan başlatmıştır ve I. Kılıç Arslan’ın diğer oğlu Melikşah (Şahinşâh) burada tahta çıkmıştır¹⁹². Yine Süryânî müellif Ebü’l-Ferec, (ö. 1286) I. Kılıç Arslan için Kon-

ya’nın sultanı (صاحب مدينة قونية) şeklinde bir ifade düşmüştür¹⁹³.

Diğer yandan I. Kılıç Arslan, Haçlılarla mücadele esnasında Konya ve civarında meskûn halkın dağlara çekilmesini istemiş ve şehrin boşaltılması noktasında bilindiği kadarıyla bir itirazla karşılaşmamıştır.

III. HAÇLILARLA KONYA CİVARINDA YAPILAN MÜCADELELER

Türkleri Anadolu’dan atma amacı da güden Haçlı Seferleri başlamış, I. Kılıç Arslan ve Dânişmend Gazi başta olmak üzere çok sayıda sultan, melik ve komutan vatanlarını korumak için Türk ittifakını kurmuşlardır. Bu sayede Haçlılara karşı çok önemli savaşlar yapıp, Anadolu’nun bir Haçlı toprağına dönüşmesini engellemişlerdir. Yaklaşık bir asır süren Haçlı saldırılarına karşı, ortak hareket edilmiş hem Anadolu hem de İslâm dünyasının koruyuculuğu yapılmıştır. Bunun için ilk teşebbüsün I. Kılıç Arslan’dan geldiği bilinmektedir. İznik’i kurtarma girişiminde başarısız kalan ve Haçlı kuvvetleriyle yalnız başına mücadele edemeyeceğini anlayan I. Kılıç Arslan, kendine yeni müttefikler aramaya başlamıştı. Bu yüzden, öncelikle kuvvetlerini toparlamak ve Dânişmendliler ile barış ve ittifak anlaşması yapmak amacıyla doğruya doğru çekildi. Bu sıralarda Dânişmendlilerin hızla büyümesi, Anadolu hâkimiyeti için I. Kılıç Arslan ile onları karşı karşıya getirmişti. I. Kılıç Arslan, Dânişmendlilerle aralarındaki rekabete rağmen bu nazik dönemde, onu bir kenara bıra-

¹⁸⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 22.

¹⁸⁹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 48.

¹⁹⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 22.

¹⁹¹ *Anonim Selçuknâme*, s. 36; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 22.

¹⁹² Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 16, 32-33.

¹⁹³ Ebü’l-Farac İbnü’l-İbrî, *Târîhu muhtasari’d-düvel*, I, thk. Antuvan Sâlihânî el-Yesûî, Dâru’ş-Şark, Beyrut 1996, s. 198.

karak, o sırada Niksar'da bulunan Dânişmend Gazi'ye elçi gönderip ondan yardım istemiştir. Ayrıca Kayseri hâkimi Emir Hasan'dan da yardım talep etmiştir¹⁹⁴. I. Kılıç Arslan bunlardan başka, Suriye'deki Türklerden Halep Selçuklu Meliki Rıdvan ve Dımaşk Emiri Tuğtekin'den de yardım isteğinde bulunmuştur¹⁹⁵. Netice itibarıyla Haçlılara karşı birleşen Türkler, 1096 ve 1101 Haçlılarına karşı Anadolu'da büyük bir azimle savunmaya geçmişlerdir ve bu savunmaların bir kısmı I. Kılıç Arslan'ın idaresindeki Konya yakınlarında gerçekleşmiştir.

A. EREĞLİ SAVAŞI (Temmuz 1097)

İznik'i ele geçiren Haçlıların güneye doğru ilerlediklerini haber alan I. Kılıç Arslan, 30 Haziran 1097'de Dânişmend Gazi ve Emir Hasan'ın kuvvetlerinden oluşan müttefik ordularıyla harekete geçerek Eskişehir Ovasına çıkan vadide pusu kurdu ve Dorylaion civarında Haçlı ordusunun önünü keserek savaşa girişti. Fakat öngörülemeyen bir gelişme Türk birliklerini zor durumda bıraktı. Çünkü Haçlılar kuvvetlerini ikiye ayırmış, birer gün ara ile yollarına devam etmişlerdi. Geriden gelen ikinci ordunun savaş meydanına intikali ile I. Kılıç Arslan herhangi bir başarı elde edemeden geri çekilmek zorunda kaldı¹⁹⁶. Bu olay üzerine Haçlıların bir meydan savaşıyla yok edilemeyeceğini anlayan sultan, mücadele stratejisini değiştirerek yeni girişimlerde bulundu. Öncelikle Haçlıları

geçecekleri güzergâhları su kuyularını kapatıp ve yiyecek maddelerini ortadan kaldırmak suretiyle yıpratmayı amaçladı. Eskişehir civarında durdurulamayan Haçlılar Akşehir üzerinden Konya'ya varıp, burada dinlenerek yollarına devam etmeyi planlamışlardı. Fakat I. Kılıç Arslan'ın komutasındaki müttefik Türk kuvvetleri Konya ve civarında Haçlıların ihtiyacı olan her şeyi ortadan kaldırdılar ve tedbir amacıyla Konya şehrini de boşalttılar. Eskişehir'den Akşehir üzeri Konya'ya doğru ilerleyen Haçlılar, Meram'daki sulak araziler etrafına yerleştiler. Bu şartlar altında ancak 1 gün Konya'da kalabilen Haçlılar Ereğli'ye ulaştı. I. Kılıç Arslan, Dânişmend Gazi ve Kayseri Beyi Emir Hasan tarafından bir kez daha kuşatıldılar. Fakat bu kalabalık ordu karşısında Türkler bir başarı gösteremediler. Burada ikiye ayrılıp Kayseri tarafına yönelen Haçlı kuvvetlerinin bir kısmı Türklerin saldırısıyla karşılaştılar. Emir Hasan Bey kuvvetleri ile birlikte Hasan Dağı eteklerine kadar Haçlıları çekmeyi başardılar. Fakat burada dağ eteklerinde mücadeleye girişip şehit düştü¹⁹⁷.

Dorylaion ve Ereğli savaşları başta olmak üzere I. Kılıç Arslan, Birinci Haçlı ordularını yıpratmaya yönelik başarılı mücadeleler gerçekleştirmiştir. Ancak Haçlıların sayıca çok kalabalık olmaları hedeflerindeki güney bölgelerine inmelerini kolaylaştırmış ve böylece Birinci Haçlı seferleri amacına ulaşmıştır. I. Kılıç Arslan'ın Haçlılar karşısındaki esas başarıları ise aşağıda görüleceği üzere 1101 yılında İkinci Haçlı ordularının Anadolu'ya gelmeleriyle gerçekleşecektir.

¹⁹⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, s. 141; Cahen, *Anadolu*, s. 99; Turan, *Türkiye*, s. 101; Demirkent, *Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 28-29.

¹⁹⁵ Demirkent, *Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 29.

¹⁹⁶ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 332-333; Willermus Tyrensis'in *Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*, haz. Ergin Ayan, İstanbul 2016, s. 131-133; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, s. 141-144; Turan, *Türkiye*, s. 101-102;; Demirkent, *Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 29-30.

¹⁹⁷ Turan, *Türkiye*, s. 103-104; Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 31-32; Sarıcı, *I. Kılıç Arslan*, s. 160.

B. KONYA SAVAŞI (Ağustos 1101)

Birinci Haçlı seferlerine karşı yapılan mücadeleden sonra Dânişmend Gazi Malatya şehrini fethetmek için harekete geçmişti. Şehri muhasara edince Malatya hâkimi Ermeni Gabriel, Antakya Haçlı Prinkepsi Bohemund'u yardımına çağırdı. Bu sırada Dânişmend Gazi tarafından pusuya düşürülen Bohemund esir edildi. Lombardların sefere katılmalarının bir nedeni de reisleri kabul ettikleri Bohemund'u kurtarmak istemeleriydi. Çünkü bu esaret, Avrupa'da büyük bir infiale neden olmuştu¹⁹⁸.

1096 yılındaki Haçlı Seferlerinin başarıya ulaştığı ve Antakya Prinkepsliği'nin kurucusu Bohemund'un esir düştüğü haberlerini alan Avrupa ülkeleri, yeni bir sefer için çağrıda bulunmuşlardır. 1101 Haçlı Seferleri olarak bilinen ve Lombardlar, Fransızlar ve Almanlardan müteşekkil yeni bir Haçlı ordusu çok kısa süre içerisinde İstanbul'a ulaşmıştır. Bu yeni Haçlı ordusuna karşı Dânişmendliler ile Selçuklular yeniden birleşerek, Anadolu'yu savunmak için harekete geçtiler. Çünkü hiç şüphesiz Haçlılar bu seferle Anadolu'daki Türk varlığını hedef almışlardı. I. Kılıç Arslan da bunun farkındaydı ve dârülmülkü Konya'yı korumak için yeni bir mücadeleye başladı. Harran Beyi Karaca, Artuklu Belek b. Behrâm ve Halep Selçuklu Meliki Rıdvân da yardıma geldi¹⁹⁹. Müttefik Türk kuvvetleri, Çankırı'da toplandı. I. Kılıç Arslan, Ankara'yı boşaltarak ve bölgeyi tahrip ederek Haçlıların önü sıra geri çekilip Çankırı'ya ulaştı. Türk kuvvetlerinin Çankırı'da toplandığını görünce savaşa girişmeden kuzeye yönelip

Bizans'a ait topraklardan Amasya bölgesine ilerlemek istediler. I. Kılıç Arslan'ın düşündüğü taktik, Haçlıları yol boyunca ani baskınlarla yıpratıp kendi bölgelerine çektikten sonra savaşmaktı. Bu taktik işe yaradı ve Haçlılar ağustos ayı başlarında Merzifon yakınlarında büyük bir yenilgiye uğratıldı. Aynı günlerde yine iki farklı Haçlı ordusu da Konya'da ve Ereğli'de kılıçtan geçirildi. Ağustos 1101 senesinde Konya yakınlarında gerçekleşen savaşın hemen öncesinde Haçlılar, şehir çevresinde su ve yiyeceğe dair bir şey bulamamışlar ve üç günlük yolculukları boyunca bitap düşmüşlerdi. En kısa yoldan güneye inmek isteyen Haçlıların etrafı, Türkler tarafından kuşatılmış ve neredeyse tamamı öldürülmüştür.

1. AKŞEHİR MÜCADELESİ (Ağustos 1101)

I. Kılıç Arslan Merzifon civarındaki gali-biyetten sonra Konya önlerine gelen Haçlıları karşılamak için harekete geçmiş ve bu amaçla yıpratma taktiğini bir kez daha kullanmıştır. Akitinya Dükü Giyyom ve Bavvera Dükü Velf komutasındaki Haçlılar İznik'ten hareket edip Akşehir'e doğru geldiklerini öğrenen I. Kılıç Arslan, Selçuklu sınırlarını içine alan bölgedeki bütün kuyu, sarnıç ve diğer kaynakları kullanılmaz hale getirip, hasat zamanında bulunan olgun ekin ve tahılları da yaktırmıştır. Ayrıca Haçlıların geçeceği tüm yerleşim yerlerini de boşalttırarak, yiyecek ve içecekleriyle dağlara çekilmelerini sağlamıştır. Bu taktik sayesinde öfkelenen Haçlılar, Akşehir (Philomelium) ve İsmil'in (Salamia) yanı sıra çok sayıda köyü yakmışlardır²⁰⁰. Böylece Haçlılar açlık ve su-

¹⁹⁸ Urfalı Mateos, *Vekayî-nâme*, s. 205; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, s. 249;

¹⁹⁹ Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 36-37.

²⁰⁰ Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 44; Sarıcı, *I. Kılıç Arslan*, s. 189.

suzluk içerisinde yürüyüşlerini sürdürmüşler ve yıpranmış bir vaziyette Ereğli'ye kadar ilerlemişlerdir. Onların bu durumu Türkler için büyük bir üstünlük ve avantaj sağlamıştır.

C. EREĞLİ SAVAŞI (Eylül 1101)

Haçlıların Akşehir önlerinde tamamen durdurulması planı başarısız olunca I. Kılıç Arslan ve diğer Türk beyleri birliklerini güneye çekerek Ereğli Irmağı etrafındaki çalılık alana pusuya yatmışlardır. Bu esnada bölgeye ilerleyen Haçlılar bitkin bir vaziyette kalmışlar ve yiyecek-içecek bulmada güçlük çekmişlerdir. Nitekim C. Cahen (ö. 1991), I. Kılıç Arslan'ın düşmanı yıpratma taktiğiyle ilgili *“gerçek bir savaşa girmeden geçtikleri yolları bir çöle çevirdi”* yorumunu yapmıştır²⁰¹. Üçüncü Haçlı ordusu Konya üzerinden ileri harekâtına devam ederek Ereğli Irmağının yakınında, kısmen bataklık olan Akgöl²⁰² Ovasına ulaşmışlardır. Çektikleri susuzluğu gidermek için nehre koştukları esnada pusuda bekleyen sultan ve askerleri, attıkları oklarla onları perişan bir vaziyette bırakmışlardır. Haçlı kuvvetleri bu şiddetli saldırıya karşı koyamayıp, kaçmaya çalışırlarsa da Türk okçuları tarafından öldürülmüşlerdir. Savaş alanında kalanların çoğunluğu kılıçtan geçirilmiş ve Haçlılar içerisinde bulunan çok sayıda erkek ve kadın esir edilmiştir²⁰³. Anadolu'yu işgale gelen Üçüncü Haçlı kuvvetlerinden sadece Bizans yardımcı kuvvetlerinin komutanı ile savaşı bir tepeden seyreden ve bu tepenin de Türkler tarafından kuşatılmaya başladığını görünce kaçan Aquitania Dükü Guillaume ve ya-

nındaki 400 kişilik bir atlı birlik ve Toros Dağlarına doğru kaçanların bir kısmı kendilerini Antakya'ya atarak canlarını kurtarabilmişlerdir. Böylece Üçüncü Haçlı ordusu da müttefik Türk kuvvetleri tarafından Ereğli yakınlarında yapılan bu savaş ile yok edilmiştir (5 Eylül 1101). Sonuçta 1101 yılında art arda Anadolu'ya gelen Haçlı orduları Dânişmend Gazi, I. Kılıç Arslan ve diğer Türk beylerinin oluşturduğu müttefik Türk ordusu tarafından ortadan kaldırılmıştır. Bu üç savaşta canlarını kurtaranlar ise sadece ordularını savaş meydanlarında bırakarak selameti firarda bulan ve Antakya'ya varabilen Haçlı reisleri olmuştur²⁰⁴.

Türk ittifakının bu büyük başarısı neticesinde Haçlıların ve Bizans İmparatorluğu'nun Türkleri tamamen Anadolu'dan atma gayeleri büyük bir darbe almıştır. Haçlıların Kudüs'e gitmesi için kullanılan ve Anadolu'dan geçen karayolu kapandığı için artık 1101 Haçlı seferlerinden sonraki Haçlı kuvvetlerinin güzergâhı değişmiştir. Haçlılar Anadolu'dan geçemeyceklerini anlayınca kara yürüyüşünden ziyade gemilerle gitmeyi planlamışlardır. Özellikle deniz yolunun tercih edilmesi Haçlıların Merzifon ve Konya'da yaşadıkları acı tecrübenin bir sonucu olarak temayüz etmektedir.

IV. I. KILIÇ ARSLAN'IN KONYA'YI İMARİ MESELESİ

I. Kılıç Arslan, bir taraftan Haçlıların ülkesine verdikleri zararları gidermeye çalışırken bir taraftan da Bizans İmparatorluğu kuvvetlerine karşı batı sınırlarını savunmak ve Avrupa'dan akıp gelen küçükklü büyüklü Haçlı gruplarına

²⁰¹ Cahen, *Anadolu*, s. 15.

²⁰² Urfalı Mateos burasının adını Olos şeklinde zikretmiştir. Bk. *Vekayi-nâme*, s. 218.

²⁰³ Urfalı Mateos, *Vekayi-nâme*, s. 217-218.

²⁰⁴ Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 44-46. Ayrıca bk. Urfalı Mateos, *Vekayi-nâme*, s. 218-219; Turan, *Türkiye*, s. 105.

karşı mücadele etmek zorunda kaldı. Bu durum, Selçukluların Orta Anadolu’da bütünleşerek daha kısa bir sürede kendilerini toparlayıp güçlenmeleri sonucunu doğurdu. İznik yerine Konya başşehir yapıldı ve böylece Anadolu’nun ortasında Selçuklular için köklü bir yerleşme ve gelişme süreci başladı.

Selçuklular Anadolu’ya geldiklerinde Bizans İmparatorluğu tarafından birçok şehir daha önceden idari olarak boşaltılmış, nüfusu azalmış ve şehir kültürünün izleri silinmiştir²⁰⁵. Türkler fethettikleri şehirleri hemen eski haline döndürmek için imar faaliyetlerine başlamışlar, yerli halkın refahını yükselten ziraat, ticaret ve hayvancılık politikalarını hayata geçirmişlerdir. Böylece şehirlerin maddi seviyesi artmış, hatta Bizans şehirlerinden Türk bölgelerine göçler yaşanmıştır. Ayrıca Denizli ve Aksaray gibi tamamen Türkler tarafından inşa edilen yeni şehirler kurulmuştur. Mevcut şehirlerin kaleleri ve surları yeniden tahkim edilerek şehir emniyeti de sağlanmıştır.

Bilindiği gibi I. Kılıç Arslan, Haçlıların Anadolu yarımadasına geçtikleri sırada Malatya’yı kuşatmakla meşguldü ve Haçlı saldırıları neticesinde bu kuşatma yarım kalmıştı. I. Kılıç Arslan toparlanma fırsatı bulduğu an tekrar Malatya üzerine sefere çıkmış ve yarım bıraktığı işi tamamlamaya çalışmıştır. Haçlılarla mücadele ve Dânişmendlilerin elindeki Malatya’nın alınmasına yoğunlaşılması yüzünden Konya’daki muhtemel faaliyetlerini engellemiş görünmektedir.

Selçuklular Anadolu’da yeni bir sanat üslubu geliştirmişlerdir. Sade ve mütevazı yapısıyla dikkat çeken bu üslup Anadolu’da bir Selçuklu rönesansının ortaya çıkmasını sağlamıştır²⁰⁶. Ancak bu tür imar faaliyetleri tam teşekküllü bir biçimde I. Kılıç Arslan’dan sonra şekillenmeye başlamıştır. Çünkü I. Kılıç Arslan dönemi yıkıcı savaş ve mücadelelerle geçmiş, sanat ve mimariye yoğunlaşacak bir süreç söz konusu olmamıştır. O, Dânişmendliler elindeki Malatya’yı almış, Haçlılarla mücadeleden sonra tıpkı babası Kutalmışoğlu Süleymanşâh gibi yönünü doğuya çevirmiş ve Musul önlerine kadar gitmiştir²⁰⁷. Başta Konya olmak üzere Selçuklu hâkimiyetindeki şehirlerin imarı yıkıcı mücadeleler neticesinde duraksamıştır. Özellikle 1096 yılındaki Birinci Haçlı seferlerinde şehir, batı cihetindeki dağlara çekilen halkı cezalandırma maksadıyla aç ve susuzluk çeken Haçlılar tarafından öfkeyle tahribe maruz bırakılmıştır²⁰⁸. Bu duruma benzeyen aynı olgu Moğol istilasında da karşımıza çıkmakta, Anadolu’da yarım kalmış eserler ve şehirler bilinmektedir.

Dânişmendli şehirlerinin beşeri yönden daha canlı olması ve iktisadi gelişmişliğin verdiği avantaj sayesinde imar faaliyetleri çok daha önce başlamış²⁰⁹ ancak I. Kılıç Arslan ömrünü Bizans, Haçlılar ve diğer Türk beylerine karşı mücadelelere ve devletini muhafazaya adanmıştır. Hatta İznik’ten sonra ikinci başkenti Konya’nın da kaybedilmesini önlemek ama-

²⁰⁵ Vryonis, *Küçük Asya*, s. 159; Tuncer Baykara, *Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İzmir 1990, s. 43.

²⁰⁶ Remzi Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana*, Ankara 1990, s. 33, 42.

²⁰⁷ Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 231; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 22; Anonim *Selçuknâme*, s. 36.

²⁰⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 48; Sarıcı, I. *Kılıç Arslan*, s. 167.

²⁰⁹ Baykara, *Sosyal ve İktisadi Tarih*, s. 43.

cıyla 1101 Haçlı seferlerinde Türk beylerinden yardım talebinde bulunmuştur²¹⁰.

Dânişmendnâme'nin başkahramanları arasında yer alan I. Kılıç Arslan sadece Konya'da değil Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde nüfuzunu artırmıştır. Mesela Malatya başta olmak üzere birçok şehirde Hristiyanların I. Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine duydukları üzüntüyü dönemin kronikleri aktarmaktadırlar. I. Kılıç Arslan'ın Musul önlerinde Emir Çavlı ile yaptığı savaşta ölmesi üzerine Urfalı Mateos (ö. 1136'dan sonra) şu şekilde kaydetmiştir: “*Sultan Kılıç Arslan bu muharebede öldü ve Hristiyanlar onun için büyük matem tuttular. Çünkü o, her bakımından çok iyi ve tatlı bir zattı.*”²¹¹

I. Kılıç Arslan saltanatının son zamanlarında, Anadolu'da kısmi siyasi birlik sağlamanın verdiği avantajla babası ve dedesinin saltanat iddiasını yeniden canlandırma arayışına girmiştir. Bu nedenle yönünü doğuya çevirmiş ve faaliyetlerini bu çerçevede yürütmüştür. İşte bu süreç içerisinde Dânişmendlilerden aldığı Malatya'yı adeta kendine bir üs bölgesi edinerek Büyük Selçuklu melikleriyle savaşa tutuşmuştur. Bu nedenle C. Cahen gibi araştırmacılar Malatya'nın Türkiye Selçuklularının üçüncü başkenti olduğunu savunmuşlardır²¹².

SONUÇ

Konya 1097 yılından itibaren kesintisiz bir şekilde Türkiye Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmıştır. Bazı dönemlerde Malatya şehri ön plana çıkmış fakat burası sadece I. Kılıç Arslan'ın doğu politikasının bir neticesi şeklinde

bölgeye yakınlığından dolayı bir süreliğine kalmak maksadıyla tercih edilmiştir. I. Kılıç Arslan, Haçlı seferlerinin sebep olduğu kriz ve kaos ortamında kendine bağlı Türkmenlerin yaşamlarına en uygun gördüğü Konya'ya devletin merkezini taşımıştır. Konya'ya intikali gerçekleşen Türkmenler coğrafyanın sağladığı imkânların sonucunda hiç yabancılık çekmeden faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Konya'nın başkent yapılmasıyla birlikte I. Kılıç Arslan'dan sonraki Türkiye Selçuklu sultanları burada tahata çıkmış, dönemin Süryânî, Ermeni, Arap ve Farsça yazılan kronikleri, sultanları “Konya sultanı”, “Konya sahibi” gibi ifadelerle zikretmişlerdir.

Sayıları milyonları bulan Haçlılarla mücadele konusunda da Konya konumundan dolayı önemli bir yer edinmiştir. Konya geniş ovaları ve dere yataklarıyla I. Kılıç Arslan'ın bozkır savaş taktiklerini rahat bir şekilde uygulamaya koymasına imkân tanımış ve bu nedenle Haçlılar ile Türk ittifakı arasında gerçekleşen savaşların büyük bir çoğunluğu Konya yakınlarında gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

ABÛ'L-FARAC, Gregory Bar Hebraeus, *Abû'l-Farac Tarihi*, I-II, trc. Ömer Rıza Doğrul, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 1987.

_____, *Târîhu muhtasari'd-düvel*, I, thk. Antuvan Sâlihânî el-Yesûî, Dârü's-Şark, Beyrut 1996.

AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000.

ANNA KOMMENA, *Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996.

ARIK, Remzi Oğuz, *Coğrafyadan Vatana*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

²¹⁰ Sarıcı, I. *Kılıç Arslan*, s. 180.

²¹¹ Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, s. 231.

²¹² Cahen, *Anadolu*, s. 17, dipnot 29.

- Azîmî Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538 = 1038/39-1143/1144)*, çev. Ali Sevim, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2006.
- BATIR, İsmet Burak, *Selçuklu Başkenti İznik*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, 1 Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.
- DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yayınları, Ankara 1996.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, *Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2019.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 10-11, İstanbul 1981, s. 1-28.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1964.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Câmi-u'd-düvel Selçuklular Tarihi Anadolu Selçuklular ve Beylikler*, II, haz. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- en-NÜVEYRÎ, Ahmed b. Abdülvehhab, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, V, nşr. dâru'l-Kitaibu'l-Vesâikü'l-Kavmiyye, Kahire 1423/2002.
- REŞİDÜ'D-DÎN FAZLULLÂH, *Câmi'ü't-Tevârîh (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçuk)*, çev. Erkan Gök-su-H. Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat yay., İstanbul 2010.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret Işıltan, I-II, TTK Yayınları, Ankara 1986-1992.
- SARICI, Burak Nazif, *Haçlıları Durduran Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, Kronik Yayınları, İstanbul 2022.
- SIBT İBNÜ'L-CEVZÎ, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târihi'l-A'yân*, XIX, thk. ve nşr. Komisyon, Dımaşk 2013.
- SÜRYANÎ MIHAIL, *Süryanî Keşiş Mihail'in Vekayi-nâmesi*, II, trc. H. D. Andreasyan, (TTK Ktp.'nde 44-2 no'lu basılmamış nüsha).
- Tarih-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme*, çev. Halil İbrahim Gök-Fahredden Coşguner, Anıf Yayınları, Ankara 2014.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 14. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.
- Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, not. Edouard Dulaurer-Halil Yınanç, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- USTA, Aydın, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015.
- VRYONIS, Speros JR., *Küçük Asya'da Orta Çağ Helenizminin Çöküşü ve 15. Yüzyıla Kadar İslamlaşma*, çev. İdem Erman, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2020.
- Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kuddüs'ün Zaptına Kadar*, haz. Ergin Ayan, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

Fotoğraf 1: Şehri çevreleyen İznik surlarından bir görüntü.

Fotoğraf 2: Müstahkem İznik surları.

Fotoğraf 3: Günümüzde İznik Gölü.

Fotoğraf 4: Günümüz Birecik'ten şehrin kalesini de içeren bir görüntü.

Fotoğraf 5: Birecik Kalesinden geriye kalan kalıntılar.

KONYA’NIN DEVLET MERKEZİ OLUŞU

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE, hgokmen@selcuk.edu.tr,
ORCID:0000-0002-6567-7915.

ÖZ

Bizanslılar zamanında Konya, bugünkü Alâeddin Tepesi üzerinde kurulmuş kutsal bir şehirdi. Malazgirt’ten kısa bir süre sonra Kutalmışoğlu Süleyman, Toros Dağlarını aşarak Orta Anadolu’daki birçok şehir ve kasabaları zapt ederek İznik’i kendisine başkent edinmişti. Bu olay, 1075-80 yılları arasında gerçekleşmiştir. Konya bu tarihlerde Türklerin eline geçecektir. 1095 yılında I. Haçlı dalgası başlayınca Haçlı orduları, İstanbul’u geçerek Selçukluların ilk başkenti İznik’i zapt ettiler. I. Kılıç Arslan, Haçlıların önünden geri çekildi. Haçlılar, geçici bir süre Konya’yı aldılar. Türkler, İç Anadolu’da kendilerine bir savunma hattı oluşturdular: Akşehir, Uluborlu ve Honaz. I. Kılıç Arslan, Malatya’yı merkez edinse de başarılı olamadı. Oğulları Arap, Mesud ve Şahinşâh, Türkleri Bizans’a karşı korudular. Konya’nın

başkent olma süreci, Şahinşâh ve Sultan Mesud ile başladı. Ancak Konya’nın savunma ile ilgili problemleri, Alâeddin Keykubâd’a kadar devam etti. Alâeddin Keykubâd dönemiyle beraber, şehrin etrafına surların yapımı üzerine Konya, vazgeçilmez bir başkent olmuştur.

Anahtar Kelime: Konya, Başkent, İznik, Selçuklular, Malatya, Kılıç Arslan II, Bizans.

KONYA’S BECOMING THE CENTRE OF THE STATE

ABSTRACT

Konya was a holy city founded on today’s *Aladdin Hill* during the Byzantium time. After a short while from Malazgirt Victory *Kutalmışoglu Suleyman* chose *Iznik* as the capital, conquering many towns and cities in middle Anatolia passing over Taurus

Mountains. This happened in the years between 1075-80. Konya was to be conquered by Turks by these dates. With commencement of the Crusades in 1095, the Crusade armies passed by Istanbul and captured the first capital of Seljukids, Iznik. *Kılıç Arslan I* receded before the Crusades. But the Crusades captured Konya for a while. Turks effectuated a defence line in interior Anatolia; *Akşehir, Uluborlu* and *Honaz*. Although *Kılıç Arslan I* made Malatya his centre, he could not succeed. His sons, *Arab, Mesud* and *Sehinsah*, protected Turks against Byzantium. The process of Konya's becoming capital initiated with *Sehinsah* and *Sultan Mesud*. But Konya's problems related to defence went on till *Alâeddin Keykubâd*. Konya became an indispensable capital with the building of rampart around the city in *Alâeddin Keykubâd* period.

Keywords: Ikonium, Capital, Nicaia, Seljukids, Melitene, *Kılıç Arslan II*, Byzantium.

GİRİŞ

Türklerde devletin kuruluşu aileye dayanır. Aileler bir araya gelerek boyu oluşturur. Bu aşamada devletin kuruluşunun ilk aşaması gerçekleşmiştir. Bundan sonra boyların bir araya gelip teşkilatlı bir otoritenin kurulabilmesi için daha başka şartların yerine getirilmesi gerekiyordu. Toprak ve teşkilat adı verilen unsurların yerine getirilmesi bunların en başında geliyordu²¹³. Toprak denilen unsur, Türklerin konar göçer olması sebebiyle yaylak-kışlaklara ayrıl-

sa da, bu, beylik ve devlet olmanın en önemli şartı idi²¹⁴. Sultanın da belli maddî ve manevî şartları yerine getirmesi gerekiyordu. Manevi şartlar *kut, Küç, uluğ ve ülüş* denilen özellikler idi²¹⁵. Maddi unsurların en önemlileri *unvan, taç, taht, otağ, hutbe, sikke* idi²¹⁶. Otağ zamanla saray olmuştu. Her Sultan devletin idari kararlarının alındığı ve aynı zamanda hanesi de olan en az bir saray yapmalı idi. Sultanlar birden fazla saray yapabiliirdi. Mesela Alâeddin Keykubâd'ın Konya, Beyşehir, Kayseri'de büyük sarayları vardı²¹⁷. Bu sarayların en büyüğü devlet merkezinde olurdu. Başkent müstahkem bir yer olmalı idi. Bazen de eski Türk savaş taktiğinin uygulanabileceği yerlerde olabiliyordu. Zamanla şehrin etrafında pazarlar ve panayırlar kurulurdu. Böylece buraya yerleşen Türkler ürettikleri malları satıyorlardı. Türkler başkentlerine Ordu-balığ, Han-balığ²¹⁸ da diyordu. İki kelime arasında hiçbir fark yoktur. Uygurların "balığ" sözü, tam olarak kent anlamına gelmekteydi. Kend ve şehir kelimesi zamanla 'balığ'

²¹³ S. Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 6.Baskı, Ank.1996, s. 84; Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, 3. Baskı, Ank. 1984, s. 40; Bülent Daver, *Siyaset Bilimine Giriş*, Kalite Matbaası, 4. Baskı, Ank.1976, s. 166.

²¹⁴ Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ank. 1982, s. 73; Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank.1987, s. 62; Salim Koca, *Türk Kültürünün Temelleri II*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trab. 2000, s. 62.

²¹⁵ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, MEB Yayınları, İst. 1970, s. 66, 71,81-82; Ögel, *Türklerde Devlet*, s. 173-229; Koca, *Türk Kültürü*, s. 70.

²¹⁶ Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst. 1976, s. 76; aynı yazar, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, (Alp Arslan ve Zamanı) , III, Ank. 1992, s. 68-88.

²¹⁷ İbn Bibi, *El- Evâmîrü'l- alaiyye fi'l-umuri'l- Alaiyye I*, Tıpkı Basım, nşr. A. Erzi- N.Lugal, TTK Yayınları, Ank. 1957, s.355-56; İbn Bibi, *El- Evâmîrü'l- alaiyye fi'l-umuri'l- Alaiyye I*, trc. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank. 1996, s. 362-364,366.

²¹⁸ "Balığ" sözü eski Türkçede surlarla çevrili bir şehir demektir. Bk. Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank. 1984, s. 89.

kelimesinin yerini almıştır. Yani ordu-balığ zamanla kente, başkent'e dönüşmüştür²¹⁹.

Türk devletlerindeki başkent geleneği Selçuklularda da devam etmiştir. Tuğrul Bey 23 Mayıs 1040'da büyük zaferden sonra Nişabur'da tahta oturmuş, adına hutbe okutmuş, hatta Gazneli Sultan Mesud'un sarayına yerleşmiştir²²⁰. Buraya medrese ve camii inşa etti. Ancak o daha sonra Nişabur'u terk edecek Rey'i devletin merkezi haline getirecektir. Tuğrul Beyin 1042/1043 tarihlerinde Reyde bastırıldığı paralar bize kadar gelmiştir²²¹. Onun Rey'de Büveyhoğulları hükümdarlarının saraylarını tamir ettirerek yerleştiğini biliyoruz. Rey şehri çok sıcak olduğu için şehre yakın, serin olan yaylak bir yerde bir sarayı daha vardı. Bu sarayın adına da Kâh-ı yaylâkî deniliyordu²²². Devlet topraklarını genişlettikçe başkent Rey (*Daru'l -Ema-re*) yerine sonra da İsfahan olacaktır.

Kutalmışoğullarının Anadolu'ya Gelmesi ve İznik'in Merkez Edinilmesi

Selçuklu hanedanının atası Selçuk beyin torunu, Arslan Yabgu'nun oğlu olan Kutalmış, İslam ülkelerinde Selçuklu hâkimiyetinin yayılmasında ve kurulmasında, Anadolu'ya ya-

pılan akınlarda çok emeği geçmiştir²²³. Kutalmış, babasının esir edilmesinden sonra hiçbir şey yapmadığını düşündüğü Çağrı ve Tuğrul beye kırıgın olduğunu biliyoruz. Kutalmış bütün bunlara rağmen Tuğrul Bey'e tâbii olmuştur. Ancak bunu kabul etmeyen Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler Tuğrul Bey'e tâbii olmayarak Anadolu'ya doğru hareket etmişlerdir. Tuğrul Bey'e tâbii olan Kutalmış'ın yanında da binlerce Türkmen'in olduğunu söyleyebiliriz²²⁴. Bu konu Rahmetli Kafesoğlu ve Turan arasında tartışmaya sebep olmuştur²²⁵. Kutalmış, Horasan Meliki Alp Arslan ile girdiği taht mücadelesinde hayatını kaybetmiş (1063)²²⁶ geride kalan dört oğlu da tutuklanmıştır. Mansur, Süleymanşâh, Alp İlek (Yülük) ve Devlet (Dolat) adlı kardeşler Malazgirt savaşına kadar kaynaklarda isimlerinin geçmemesi onların devletin merkezi Rey'de tutuklu kaldıklarını gösteriyor²²⁷. Bu kardeşlerin Malazgirt savaşından hemen sonra

²²³ Reşidüddin Fazlullah, *Cami Al-Tavarih Selçuklular Tarihi*, yay. Ahmed Ateş, TTK Yayınları, Ank. 1999, s. 7-9; Ravendi, *Râatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr*, çev. Ahmed Ateş, I, TTK Yayınları, Ank. 1957, s. 87-89; Mehmet Altay Köymen "Süleymanşâh ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu", *Belleten*, LVII/ 218, 1993, s.62-65; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi(Malazgirt'ten Miryokefalon'a) (1071-1176)*, II, Karam Yayınları, Çor. 2003, s. 34.

²²⁴ Kafesoğlu ve Turan arasında tartışmalara sebep olmuş, O. Turan, *Selçuklular Tarihi Türk İslam Medeniyeti* adlı eseri ile *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı eserinde Arslan Yabgu'ya dayanan ailevi bir husumetin var olduğunu bir kısım Türkmenlerin (Yabgulu) Kutalmış tarafını tuttuğunu görüşünü ileri sürerken Kafesoğlu "Hangi Tarihte Kuruldu", adlı makalesinde bunun olamayacağını belirtir. Hatta bunun yanlış okumadan olduğunu yazar. Bk. Ahmet Ateş, "Yabgulular Meselesi" *Belleten*, XXIX/115, 1965, s. 517-525.

²²⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İst.1971, s. 45-50; aynı yazar, *Selçuklu Tarihi* s. 198-202; İbrahim Kafesoğlu, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu" *İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, 1982, s. 1-27.

²²⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-Zaman fî Târihu'l-A'yân*, nşr. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ank. 1968, s. 111.

²²⁷ Koca, *Türkiye Selçukluları*, 34.

²¹⁹ Pekin yakınındaki Kay-pin-fu'ya taşımaya kadar Moğolların başkenti olmaya devam etmiştir. Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, çev: Ergin Ayan, Ayışığı Kitapları, İst. 2001, s. 58, dpn. 67.

²²⁰ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, TTK Yayınları, Ank. 1979, s. 352.

²²¹ İbnü'l-Esir, İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih*, IX, Kah.1302, s. 175. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslâm Medeniyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ank. 1965, s. 66.

²²² Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 76-77.

Güney Doğu Anadolu Urfa Birecik bölgesinde faaliyette bulunduklarını görüyoruz (Resim-9-10). Burası Fırat nehri kıyısında bulunan savunmaya müsait bir yerdir²²⁸. Kardeşler buraya nasıl gelmişlerdir? Bu konu ile ilgili kaynaklar çok farklı görüşler ileri sürerler²²⁹. Her ne olursa olsun, Kutalmışoğulları Malazgirt savaşından sonra Urfa Birecik bölgesine gelmişlerdir²³⁰. Bunu şöyle yorumlamak gerekir: *Malazgirt savaşı sonunda Sultan Alparslan Türk fetih anlayışı ve zaferin bir sonucu olarak diğer Türk beylerine verdiği görevler gibi Kutalmışoğullarına da görev vermiştir*²³¹. Ancak kardeşlerin geldikleri bölgede başarılı olunması zor idi. Sanki buraya, bu zor bölgeye, başarısız olunması için gönderilmişlerdi. Kutalmışoğullarından Alp İlek, Devlet, Sultan Alp Arslan'ın Filistin ve Mısır'ın fethi için görevlendirilmiş olan Atsız ile girdikleri mücadeleyi kaybederek

*esir düşecektir*²³². Kutalmışoğullarının bu bölgeye çok büyük bir Türkmen grubuyla geldikleri, etrafında başkaca Türkmenlerin toplandığı anlaşıyor. Kendi devletlerini kurmak ve hâkimiyet alanlarını genişletmek için Kuzey Suriye'de mümkün olmadığını, burada tamamen yok olacağını çok iyi kavrayan Süleymanşâh ve Mansur kardeşler, çok isabetli bir kararla arkalarında toplanmış olan Türkmen kütleleriyle bölgeden ayrılarak birlikte Anadolu'ya yönel-diler (resim-11). Turan, Süleymanşâhın 50.000 çadır halkı ile göçmüş olabileceğini yazar²³³. Kendilerine daha güvenli hâkimiyet sahası aradılar. Anadolu'yu boydan boya geçen Kutalmışoğulları Konya'yı ve yörenin en önemli kalesi Gevâle'yi ele geçirirler²³⁴. İznik'e kadar ulaşırlar. İznik kalesini de ele geçirilir²³⁵. İznik'in ele geçirilişini kaynaklar 1075 ile 1080 yılları arsında farklı tarihler verirler²³⁶. Her

²²⁸ Birecik, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Orta Fırat Bölümünde, Şanlıurfa iline bağlı Fırat Nehri kıyısında bir ilçedir. Birecik ilçesi doğudan Arat ve Babadağları, güneydoğudan Suruç sınırında Beko Dağı ve kuzeybatıdan da Kalazan Dağı ile çevrilidir. Fırat Nehri üzerindeki konumu, yerleşmenin tarih boyunca önemli bir merkez olmasına neden olmuş, özellikle Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticarette bir bağlantı noktası olma özelliğini, XIX. yüzyılda yakın çevreden demiryolunun geçmesi ve Ortadoğu'nun siyasal yapısındaki değişimlere değin korumuştur. Yörede hem kara hem de nehir ticareti önem kazanmıştır. Fırat Nehri hem nehir taşımacılığına hem de açtığı dar vadi ile kara ulaşımına olanak sağlamıştır. Fırat Nehri'nin özellikle Birecik ile Basra Köprüsü'nün arasındaki bölümünde nehir taşımacılığı yapılmıştır. 1956 yılında Fırat üzerinde Birecik Köprüsü'nün yapılmasıyla yeniden ticaret ve tarımsal etkinlik gelişme göstermiştir. Bk. M. Streck, "Birecik" *İA*, II, MEB Yayınları, İst. 1972, s. 629-632.

²²⁹ Bk. Kafesoğlu, "Hangi Tarihte Kuruldu", s. 1-27.

²³⁰ Birecik üs olarak kullanılmış, Burası, Diyarbakır- Urfa arasında bir bölge idi. Reşidüddin, *Cami Al-Tavari*, s. 28; Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, yay. Osman Turan, TTK Yayınları, Ank. 1944, s. 16; Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ank 2000, s. 11; Turan, *Türkiye*, s. 46; Turan, *Türk İslam Medeniyeti*, s. 285; Koca, *Türkiye Selçukluları*, 37.

²³¹ Koca, *Türkiye*, s. 36.

²³² Turan, *Türkiye*, s. 48; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yayınları, Ank. 1983, s. 46.; Köymen, "Süleymanşâh", s. 74.

²³³ Turan, Ertugrul Gazi'nin ceddî Süleymanşâh'ın, Selçuklu Süleymanşâh ile karıştığı veya birleştiği, bunun için Ertugrul Gazi'nin ceddî Süleymanşâh hakkında verilen rivayetlerin tamamıyla Kutalmışoğlu Süleymanşâh'ı gösterebileceğini belirtir. Turan, *Türkiye*, s. 82.

²³⁴ Anonim *Selçuk-nâme*, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III, yay. ve çev. F.N. Uzluk, Uzluk Matbaası, Ank. 1952, s. 23.

²³⁵ Azimî, *Azimî Tarihi*, yay. ve çev. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ank. 1988, s. 21; Turan, *Türkiye*, 54.

²³⁶ Kafesoğlu, "Hangi Tarihte Kuruldu", s. 5-6. Bu farklı tarihler Selçuklu devletinin kuruluşuna da yansımıştır. Rahmetli Köymen devleti üç defa kurar (1073, 1077, 1092). Bk. Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Yayınları, Ank. 1963, s. 104-110; aynı yazar, "Süleymanşâh", s. 72-79; Yinanç 1077'de kurulduğunu yazar. Bk. Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I : Anadolu'nun Fethi* Bühraneddin Matbaası, İst.1944, s. 105-107; Togan ise 1080 tarihini gösterir. Bk. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Hak Kitabevi, İst. 1946, s. 186; Fransız orientalist J. Laurant ise 1081 tarihini gösterir. Bk. J. Laurent, *Byzance et les Turs seldjouides dans L'Asie occidentale jusquen*, Par. 1913, s.8; Son olarak da Turan 1075 tarihini gösterir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 45-50.

ne olursa olsun artık Türkler Bizans'ın dibine kadar ilerlemiş, Sakarya vadisinde nüfus yoğunluğunu sağlamış, bölgesinin en müstahkem kalesi İznik'i başkent yapmışlardır.

A. İznik'in Başkent Olma Sebepleri

1. İznik'in Müstahkem Yapısı ve Coğrafyası

İznik Roma ve Bizans dönemlerinde önemli bir dinî merkezdir. Hatta Hristiyanların arasında çıkan sorunları çözmek üzere 325 yılında Birinci Konsil ve 787 yılında Yedinci Hristiyanlık Konsili İznik de toplanmıştır²³⁷. IV. Haçlı Seferi'nden sonra İznik İmparatorluğu burada kurulacaktır²³⁸. İznik'in en önemli özelliği müstahkem yapısıdır. İşte Süleymanşâh'ın İznik merkez edinmesinin en önemli sebeplerinden birisi de budur. Şehir aynı adla anılan gölün doğu kıyısında kurulmuştur (Resim-1-2-3)²³⁹. İznik şehrinin doğu, kuzey, güney tarafı surlarla çevrili idi. Batı kısmını çevreleyen göl tabii bir koruma teşkil etmekteydi. Kuşatma sırasında dışarıyla irtibat özellikle yiyecek ve içecek ihtiyacı hep göl tarafından kayıklarla sağlanmaktaydı. Surlarının uzunluğu 6 km'yi buluyordu. Güvenliği sağlayan

240 tane nöbetçi kulesi vardı²⁴⁰. Yani şehrin içi büyük bir orduyu barındıracak kadar geniştir. Türkmenler burada hayvanlarını otlatma konusunda hiç sıkıntı çekmeyecektir. Çünkü İznik ve çevresi Türklerin hayvanlarını otlata bileceği bir yerdir.

2. Süleymanşâh'ın Siyasi Manevrası

İznik'in Süleymanşâh tarafından başkent olmasının diğer bir sebebi ise, onun siyasi manevrasıdır. Yukarıda da anlatıldığı gibi Kutalmışoğullarının Anadolu'ya gelmeleri ve Urfa, Birecik bölgesine yerleşmelerinden kısa bir süre sonra iki kardeşini kaybetmeleri, başarılı olamayacaklarını göstermiştir. Süleymanşâh siyasi bir manevra ile hem bu bölgeden hem de merkezi güçlerden uzaklaşmıştır. Bir nevi güç toplamıştır. Hakikaten de Süleymanşâh gücünü tazeledikten sonra tekrar doğu seferine çıkacaktır²⁴¹.

3. Bizans'ın Siyasi Kriz İçinde Bulunması

İznik'in merkez olmasının diğer bir sebebi de Bizans'ın siyasi kriz içinde bulunmasıdır. Bizans'ın bu dönemdeki durumu Süleymanşâh'ın işine yaramıştır. Malazgirt yenilgisinden sonra Bizans'ta siyasi iktidar bozulmuştu. Yeni Bizans idaresi, birbirini takip eden suikastlar, isyanlar

²³⁷ Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ank. 1955, s. 226; Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın, TTK Yayınları, Ank. 1990, s. 3; Alparslan Yalduz, "Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 12/2, 2003, s. 257-296.

²³⁸ R. Anhegger, "İznik" *İA*, V/2, s.1257.

²³⁹ İznik, (Küçük) Asya'nın büyük göllerinden olan İznik gölü'nün bulunduğu büyük vadi ye hâkim ve Sakarya havzasını Marmara denizi havzasından ayıran boğazın savunucusu konumundadır. Charles Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, I, çev. Ali Suat, Enformasyon ve Döküman Hizmetleri Vakfı, Ank. 2002, s.50.

²⁴⁰ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, çev. Fikret İşıltan, TTK Yayınları, Ank. 1987, s. 136.

²⁴¹ İbnü'l Cevzi, *Mirâtü'z-Zaman*, s. 244; Aksaraylı, *Müsa-meretü'l-Ahbar*, s. 19; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos'un Vekayinamesi ve Papas Grigor'un Zeyli*, çev. Hrant D. Andreasyon, Ank.1987, s. 161; İbnü'l Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, çev. Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İst.1987, s. 128; Köymen, "Süleymanşâh", s. 75-76; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1972, s. 62.

ve ihtilaller ile uğraşıyordu²⁴². Kutalmışoğlu Süleymanşâh'ın bölgede başarılı olması için hiçbir neden yoktu. Onun maiyeti, etrafındaki Türk boylarının çokluğu başarıyı getirecektir.

Süleymanşâh, maiyetindeki binlerce Türkmenle Toros dağlarından, Konya'dan hareketle İznik'e kadar hiçbir kuvvet durdurmamıştır. Bu da Kutalmışoğulları'nın, Osmanoğullarının da ilk merkezi olan Bilecik, Yenikent, İnegöl ve İznik'e kadar ilerlemesini sağlamıştır. Osmanlıların kazandığı zaferi Süleymanşâh ve oğlu Kılıç Arslan kazanacakken, Haçlı Seferleri buna engel olmuştur. Türklerin bölgedeki siyasî faaliyetleri hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Ancak şunu söylememiz mümkün, büyük Türkmen kitlesi ile bölgenin etnik yapısını değiştirdikleri, çok güçlü bir orduya sahip olmalarıyla bellidir. Bu güç ile Bizans'ın iç işlerine karışacaklardır²⁴³. Tarihin akışı Türklerin lehine uzun süre akacaktır. Ancak Süleymanşâh'ın doğu seferi, burada başarısız olması, oğlu Kılıç Arslan'ın Çaka Bey'e karşı siyasi hatası²⁴⁴ bu akışı yavaşlatacaktır. Hatta tersine döndürecektir. Süleymanşâh kısa bir süre sonra tekrar Suriye üzerine sefer yapacak, ancak burada başarısız olup, ölecektir(1086)²⁴⁵. Tabii oğlu Kılıç Arslan'da esir edilecektir. Yani devlet Kılıç Arslan dönüşüne kadar devlet başsız kalacaktır. Rahmetli Köymen, İznik'te kurulan devletin bu ara-

da yıkıldığını, bu dönemin oğlu Kılıç Arslan'ın 1092 yılın dönüşüne kadar devam ettiğini yazar²⁴⁶. Rahmetli Turan ise naib-i saltanat unvanıyla Ebu'l-Kasım ve kardeşi Ebu'l-Gazî aracılığıyla devletin idare edildiğini ifade eder²⁴⁷. Ebu'l-Kasım başsız kalan Türk boylarını bir arada tuttuğunu merkezi idareye karşı direndiğini ve Sultan Melikşah ile görüşmek üzere gittiği yolda öldürüldüğünü biliyoruz²⁴⁸. Kılıç Arslan'ın dönüşü hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Ancak şu bir gerçek ki, Batı Anadolu'da Büyük Selçukluları rahatsız edecek bir nüfusun varlığı inkâr artık edilemez²⁴⁹. Bu nüfus Kutalmışoğulları'na bağlı bir güç olarak görülüyor. I. Kılıç Arslan İznik'e 1092 yılında geldiğinde kendisine bağlı bir güç buldu.

B. Selçuklu Türklerinin İlk Başkenti İznik'in Elden Çıkışı

Kutalmışoğulları'nın ilk başkenti, Haçlı kuvvetlerine kolay teslim edilmemiştir. Haçlı liderleri, kendi aralarında iş bölümü ve paylaşımı yaparak İznik şehrini ve kalesini üç taraftan kuşattılar (1097). İznik'teki Selçuklu kuvveti surlardan çıkış hareketi yaparak haçlı ordularını püskürtmeye çalıştı. Fakat büyük haçlı ordularına karşı pek başarılı olunamadı. Tekrar surların gerisine çekilmek zorunda kalındı²⁵⁰. Türklerin yiyecek ve içecek bakımından herhangi bir sıkıntıları yoktu. Zira şehrin Batı tarafını kullanarak,

²⁴² V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, trc. A. Yaran, Onur Yayınları, Ank. 1988, s. 38-41; Feridun Dirimtekin, "Selçukların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İkinci Zafer" *Malazgirt Armağanı*, TTK Yayınları, Ank. 1972, s. 231-258.

²⁴³ Işın Demirkent, *Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yayınları, Ank. 1996, s. 9-10.

²⁴⁴ Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, İzmir. 1946, s. 26; Anna Kommena, *Alexiad*, (Malazgird Sonrası), çev. B. Umar, İnkılap Yayınevi, İstanbul. 1996, s. 234, 248.

²⁴⁵ Köymen, "Süleymanşâh", s. 79.

²⁴⁶ Köymen, *Selçuklu Devri*, s. 102-104; aynı yazar, "Süleymanşâh", s. 72-79.

²⁴⁷ Turan, *Türkiye*, s. 53-61.

²⁴⁸ Anna Kommena, *Alexiad*, s.196-207; Turan, *Türkiye*, s. 86-87.

²⁴⁹ Anna Kommena, *Alexiad*, s. 326.

²⁵⁰ Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler" *Türkler*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ank. 2002, s. 653-54; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 77.

dışarıdan yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşı-
lıyorlardı. Ancak Bizans İmparatorunun Gemlik
(Kios) körfezinde hazırlattığı İznik gölüne ge-
tirerek Selçukluların ikmal yolunu kesti²⁵¹. Her
şeyin sona ermiş gibi görüldüğü anda Malatya
üzerinde seferde olan Kılıç Arslan ve kuvvetleri
İznik önlerine gelmişti. Şehrin güney cephesin-
den saldırıya geçti. Ancak Haçlı kuvvetleri dü-
şündüğünden daha güçlüydü. Daha önceki Haçlı
öncülerinin yenilgisi Kılıç Arslan'ı yanıltmıştı.
Haçlılar hem sayı bakımından çok hem de en iyi
silahlarla donatılmıştı. Kılıç Arslan mecburen
ordusuna geri çekilme emri verdi²⁵². Kutalmışo-
ğulları'nın ilk başkenti İznik Bizans İmparatoru
aracılığıyla şehri haçlılara teslim ettiler. Şehir-
deki Türklerin hazinesinin bir kısmını Bizans
İmparatoru Haçlı liderleri arasında paylaştırıl-
dı²⁵³. Bizans İmparatoru Selçuklu esirlerine çok
iyi muamele yaptı. Onları fidye karşılığı serbest
bıraktı. Kılıç Arslan'ın eşi ve çocukları fidye al-
maksızın serbest bırakıldı²⁵⁴.

C. Selçuklu Türklerinin İç Anadolu'ya Çekilişi ve Konya'nın Başkent Olma Süreci

Yeni kurulan taze Selçuklu devleti başken-
tini böylece kaybetti. Bölgenin etnik yapısını
değiştiren Türkler yerleştikleri yerlerden çekil-
mek zorunda kaldılar. Bizans İmparatoru Türk-
men kütelleri sürüp yerinden atmak için Haçlı
kuvvetlerini kullandı. Türkler yaylak ve kış-
laklarını terk ettiler. İç Anadolu'ya büyük göç
dalgaları oluştu. Bu Türkmen kitlelerinin başı

Kılıç Arslan hâlâ başlarında bulunduğu için
dağılmadılar. Aynı zamanda Gümüştekin Da-
nişmend Ahmet Gazi, Kılıç Arslan'ın kardeşi
Kulan Arslan'ın²⁵⁵ oğlu olduğu söylenen Kay-
seri Emiri Hasan Bey hem haçlılarla mücadele
ettiler hem de Türkmenlerin koruyuculuğunu
üstlendiler²⁵⁶. Eğer bu bilgi doğru ise Hasan
Bey'in Selçuklu Türkmenlerinin koruyuculu-
ğunu üstlenmesinden daha normal bir şey ola-
maz. Hatta Kılıç Arslan öldükten sonra taht mü-
cadelesine katıldığını söylememiz de böylece
mümkün olabilir. Hatta Kılıç Arslan'ın büyük
oğlu Şahinşâh esaretten döndükten sonra yap-
tığı ilk iş olarak Hasan Bey'i öldürmesinin²⁵⁷
sebebini de bu durum açıklayabilir.

Kılıç Arslan'ın artık İznik gibi kendisine
müstahkem bir başkent bulabilecek zamanı
yoktu. Zaten Anadolu'nun önemli merkezleri
Sivas ve Malatya Danişmendliler'in elindeydi.
Önce Eskişehir'de Haçlıları karşıladı²⁵⁸. Ancak
Haçlıların çokluğu Türklerin başarı kazanması-
na imkan vermiyordu. Kılıç Arslan, Danişmend
Gazi ile birlikte Haçlıların Anadolu'dan geçişine
engel olamadı²⁵⁹. Ancak Haçlılara büyük darbe

²⁵¹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 326.

²⁵² Anna Komnena, *Alexiad*, s. 326.

²⁵³ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 326; Runciman, *Haçlı Sefer-
leri*, I, s. 139.

²⁵⁴ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 328.

²⁵⁵ Kulan, İki üç yaşında dişi tay, kısarak, demektir. (Türk Dil Kurumu, *Derleme Sözlüğü*, VIII, Ankara 1975) Nitekim Kılıç Arslan'ın oğlu Melikşah ile diğer oğlu Danişmendli Emir Gazinin damadı Mesud taht mücadelesinde, Mesud'un yanında Hasan Beyin oğlu olduğu söylenen Gazi unvanıyla anılan genç intikam çığlıkları atarak babasını öcünü almak istedi, Ancak Şahinşâh daha atik davranıp Gâzini elinden mızrağı aldı ve ona: *Kadınların da artık bana karşı kullanmak üzere mızrak taşıdığından haberim yoktu diyerek*, ihtimal Kulan Arslan adına tezyifen söylemiş olabilir. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499.

²⁵⁶ İbn Kalanisi, *Zeyl Tarih-i Dimaşk*, yay. Amedroz, Lei. 1908, s.158; Turan, *Türkiye*, s.153. Hasan Bey Kılıç Arslan Kardeşi Kulan Arslan'ın oğlu, Selçuk Oğullarından olduğunu yazar.

²⁵⁷ Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, çev. Ö. Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ank. 1950, s.349.

²⁵⁸ Turan, *Türkiye*, s. 101; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 142.

²⁵⁹ Turan, *Türkiye*, s. 103; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 145; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 82.

vurdular²⁶⁰. Haçlılar Anadolu'yu geçtikten sonra büyük ölçüde amaçlarına ulaştılar. Urfa, Antakya ve Kudüs'te haçlı krallıkları kuruldu.²⁶¹ Bu Haçlı dalgasının ardından küçük bir grup Haçlı dalgası Anadolu'ya gelmişse de Kılıç Arslan ve Danişmend Gazi tarafından imha edildiler²⁶². Kılıç Arslan'ın, Haçlıların Anadolu'yu terk etmesinden sonra Konya'yı merkez edindiğine dair bir bilgiye sahip değiliz. Eskişehir ve Akşehir'de savunma hattı kurduğunu biliyoruz. Kendisine merkez olabilecek müstahkem şehirler Danişmentli topraklarında olduğu için tereddüt yaşadığı daha öne kuşattığı Malatya'yı gözüne kestirdiğini söylememiz daha uygun olur (Resim-11).

D. I. Kılıç Arslan'ın Son Döneminde Malatya'nın Merkez olması (1105)

Doğu Anadolu'nun en önemli garnizonlarından birisi Malatya'dır (Resim 7-8)²⁶³. Derme

denilen dere ile kesilen kale surları geniş bir alanı kapsamaktadır. İçinde ordu barındırabilecek kadar büyüktür. Bu yönüyle İznik Kalesine çok benzemektedir. Kılıç Arslan ilk kuşatmayı, Doğu Anadolu'da genişleyen güçlü bir devlet haline gelen Danişmentlilerin güçlenmesine ve genişlemesine engel olmak amacıyla yapmıştır (1095)²⁶⁴. Kılıç Arslan'ın ikinci Malatya kuşatmasını, Danişmend Ahmed Gazi'nin Antakya Haçlı prensini esir etmesi²⁶⁵ ve aldığı 100 bin dinarlık fıdyeden pay vermemesi üzerine yaptığı yazılsa da İznik'i kaybetmesinden dolayı, burayı merkez edinmek düşüncesi içinde olduğunu söylememiz mümkündür. Kılıç Arslan, Danişmendlilerden Malatya'yı aldı (1105). Yaptığı fetihlerde burayı merkez edindi. Doğu Anadolu'nun en güçlü devleti haline geldi. Urfa Haçlı Kontluğu üzerine yürüdü (1106). Önüne büyük fırsat da doğdu. Büyük Selçuklu Devletinin Musul hâkimi Çökermiş, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar ile yaşadığı problemlerden dolayı Kılıç Arslan'a müracaat ederek yardım istedi²⁶⁶. Malatya'yı merkez edi-

²⁶⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 147.

²⁶¹ Haçlı liderlerinden Baudouin Urfa'da ilk haçlı devletini kurdu (1098). Bk. Runciman, *Haçlı Seferleri* I, 166. Yine Haçlılardan Norman reisi Bohemond Antakya'da haçlı prensliğini kurdular. Bbkz. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 334; Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, s.339; Azimî, *Azimî Tarihi*, s. 31; Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 177-180; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 84. Prencips unvanını aldı. Antakya'dan hemen sonra Godefroi de Bouillon "kutsal mezarın bekçisi" (Gardien du Saint Sepulre) sıfatıyla ilk Kudüs kralı oldu (1099) Bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 145; Demirkent, "Haçlı Seferleri", s. 656-657; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işılta, TTK Yayınları, Ank. 1986, s. 336.

²⁶² Anna Komnena, *Alexiad*,346; Azimî, *Azimî Tarihi*, s. 33; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 17-25.

²⁶³ Eski Malatya kalesinin yapımına Roma İmparatoru Titus Livius m.s.79 yılında başlamış, çalışmalar uzun süre devam etmiş, Bizans İÖ 775 imparatoru Iustianus zamanında, 530-540 yıllarında tamamlanmıştır. Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan tarafından 1181-8217;de onarılmıştır. Alçak bir düzlükte yer alan kale dikdörtgene yakın beşgen bir plan düzeni gösteren kale günümüze harap bir durumda gelmiştir. Duvarları 20 m. yüksekliğinde kesme ve moloz taşla yapılmıştır. Kalenin koruma altına aldığı alan 2900 m.dir. Bu alandaki surlar, kuzeyde 500 m. doğuda

850 m. güneyde de 750 m. batıda da 800 m. uzunluğundadır. Kale, kalıntılarının çok azı günümüze gelmiş, bu nedenle de kaynaklardan öğrenildiğine göre sur duvarları bazılarına göre 94, bazılarına göre de 95 burçla takviye edilmiştir. Bunlardan kuzeyde 23, doğuda 24, güneyde 24 ve batıda da 23 burç ve kule bulunmaktadır. Kalenin dışa açılan 11 kapısı bulunmaktadır. Bu kapıların belli başlıları meşak ile pazar kapılarıdır. Kale içerisinde su sıkıntısı olmadığından, yanındaki dereye yararlanmasından ötürü kale içerisinde sarnıç yapılmamıştır. Yalnızca kale içerisinde bulunan yapıların temel kalıntılarına yer yer rastlanmaktadır. Bk. Ernst Honingmann, " Malatya, İA, VII, İst.1972, s. 230-237; Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, 345. "Daru'r-Rifa" (Saadet, mutluluk yeri) olarak anılmıştır.

²⁶⁴ Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, s. 335; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos'un Vekayinamesi*, s. 187; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 71.

²⁶⁵ İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih*, XI, s. 248; Ebu'l-Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, II, s. 342.

²⁶⁶ İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih*, XI, s. 340-342; Ebu'l-Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, II, s. 345.

nen Kılıç Arslan'a bu durum, babasının yarım bıraktığı davanın tamamlanması fırsatı demektir. Hatta daha ötesi, Büyük Selçuklu tahtına oturmak demektir²⁶⁷. O, 1107 yılında Malatya'dan hareket etti. Musul'u aldı. Büyük Selçuklu Sultanı adına okunan hutbeyi kesti, kendi adına okutmaya başladı. Şehrin idaresini, melik unvanıyla Şahinşâh'a verdi. Altı bin kişilik süvariye, şehri korumakla görevlendirildi²⁶⁸. Fakat I. Kılıç Arslan da babasının kaderini yaşadı. Tuğuş'un oğlu Halep Meliki Rıdvan, Artuk Beyin oğlu Mardin Emiri İl- Gazi'nin kuvvetlerine yenildi. Kılıç Arslan, Habur nehrinde boğuldu. Cesedi Silvan'a (Meyyâfârikîn) defnedildi²⁶⁹. Kılıç Arslan'ın Şahinşâh, Mesud, Arap ve Tuğrul adlarında dört oğlu vardı. Selçukluların fetret devri içine girdiği, büyük oğul Şahinşâh dışında, diğer oğullarının Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağıldığı görülüyor. Büyük oğul Şahinşâh (veya Melikşah), Emir Çavlı tarafından Musul'da tutsak edilip, Büyük Selçuklu Devleti'nin merkezine sevk edildi. En küçük oğul Tuğrul Arslan, Kılıç Arslan'ın başkent edindiği Malatya'da "Sultan" ilan edildi. Küçük oğlunun annesi, iktidarı sağlamlaştırmak için çeşitli

evlilikler yaptı²⁷⁰. Diğer iki oğlunun nerede oldukları hakkında pek fazla bilgi sahibi olmasak da Haçlıların önünden kaçan, Batı Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleşen Türkmen kütlelerinin yanında olduklarını söyleyebiliriz²⁷¹.

E. I. Kılıç Arslan'ın Oğlu Şahinşâh'ın Anadolu'ya Gelmesi ve Uç Bölgelerinin Oluşması

I. Kılıç Arslan'ın oğlu Şahinşâh Anadolu'ya gelişine kadar Kayseri hâkimi Kulan Arslan'ın oğlu olduğu söylenen Hasan Gazi'nin de çabalarıyla Türkmenleri Bizans'a karşı korunmuşlardır. Mesud ve Arab'ın babalarının oluşturduğu Eskişehir, Akşehir, Konya, Ankara, savunma hattında bulundukları, Mesud, Danişmentlilerin yardımıyla Akşehir, Konya hattında bulunduğ; Melik Arab'ın ise Ankara ve çevresinde bulunduğu Bizans'a karşı akınlar düzenlediklerini biliyoruz. Ancak bu Türkmenlerin belli bir merkezleri olmadığı İsfahan'da tutuklu bulunan büyük kardeş Şahinşâh'ı beklediklerini söyleyebiliriz. Çünkü Türkmenler arasında eski Türk devlet geleneğine göre büyük kardeşin tahta en layık olduğu genel bir anane idi. Ankara'da bulunan Melik Arab'ın tahta geçebilecek kadar yetenekli birisi olduğu ancak Akşehir ve Konya'da bulunan Melik Mesud'un Danişmendli Emir Gazi'nin damadı olduğu için Danişmentliler tarafından desteklendiğinden daha şanslı olması göze çarpmakta idi²⁷².

²⁶⁷ İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih*, XI, s. 345.

²⁶⁸ İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih*, XI, 343; Ebu'l-Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, II, 346 Münecimbaşı, *Câmiü'd-düvel Selçuklular Tarihi*, II, yay. ve çev. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir. 2001, s. 11; Ahmed Bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, II, haz. Erdoğan Merçil, Kervan Yayınları, İstanbul. 1977, s. 147; Turan, *Türkiye*, s. 108; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 92.

²⁶⁹ İbnü'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih*, XI, 344; Ebu'l-Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, II, 346 ; Münecimbaşı, *Câmiü'd-düvel*, II, s.9, 11; Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos'un Vekayinamesi*, s. 231; Azimî, *Azimî Tarihi*, s. 34; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s. 147; Sevim, *Suriye Selçukluları*, s. 41; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tatar Devri Selçuklu Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara. 1990, s. 59-63; Koca, *Türkiye Selçukluları*, 93.

²⁷⁰ Ebu'l-Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, II, 349-351; Yinanç "Belek " *İA*, II, İstanbul. 1979, s. 468-473.

²⁷¹ Turan, *Türkiye*, s. 151.

²⁷² Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan Mesud Dönemi(116-1155)*, TTK Yayınları, Ankara. 2003, s. 23; Turan, *Türkiye*, s. 154.

İşte Konya'nın Selçukluların devlet merkezi olma sürecinin bu dönemde başladığı, bunun Kılıç Arslan'ın büyük oğlu Şahinşâh kaçarak Anadolu'ya geldiği 1110 yılına kadar devam ettiğini söyleyebiliriz²⁷³. Şahinşâh babasının merkez edinmeye çalıştığı Malatya'ya gitmesi imkansızdı. Çünkü orada küçük kardeşi Melik Tuğrul Arslan Sultan ilan edilmişti. Burası aynı zamanda Danişmentlilerin ve Artuklular'ın baskısı altındaydı. Anadolu'da gidebileceği en uygun yer Konya ve civarı idi. Bu bölgedeki Türkmenler büyük oğulun Anadolu'ya geldiğini duyunca onun etrafında toplandılar. Dağılmış Selçuklu teşkilatını toparlandı. İç Anadolu'da, Konya merkez Selçuklu hâkimiyetini kuruldu. Hatta Şahinşâh iktidarı önünde tehlike gördüğü kardeşleri Mesud ve Arab'ı tutuklayarak hapse koydu²⁷⁴. Ancak bir süre sonra her iki Şehzade de kaçtı. Mesud Danişmendli, Emir Gazi Emir Gazi'nin damadı olduğundan Danişmendlilere sığındı. Melik Arap ise Ankara'ya kaçtı. Şahinşâh'ın aynı zamanda Kayseri hakimi Hasan Gazi'yi de öldürdüğünü biliyoruz²⁷⁵. Şahinşâh'ın Konya'ya yerleştiğini söyleyebiliriz. Şehir de tepe ve etrafındaki tahrip edilmiş surlar bulunmaktaydı. Şehrin esas savunması Bizans döneminin ünlü Kaballa Kalesi, Selçuklu döneminde Gevale olarak anılan, kale yapmaktaydı²⁷⁶. Buraya hâkim olan rahatlıkla şehre hâkim

olabilirdi²⁷⁷. Konya'nın dış savunma hattı ise Akşehir idi.

Selçuklular Akşehir dışında İç Anadolu'nun Batısında bir uç bölgesi oluşturdular. Çünkü karşılarında kendilerini Anadolu'da atmak isteyen Bizans vardı. Bu hat önce Akşehir'den başladı, Ankara²⁷⁸, Uluborlu²⁷⁹, Honaz'a²⁸⁰ ka-

limler Enstitüsü Dergisi, 3, 1994, s. 313. Konyalı Kevele adının Frig tanrıçası Kübel'den (Sibel) geldiğini yazar. Bk. İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kon. 2007, s. 165).

²⁷⁷ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, s. 230; Ahmed Eflaki, *Menakibü'l-Arifin*, II, nşr. Tahsin Yazıcı, TTK Yayınları, Ank.1976, s. 979; İbn Bibi, *El- Evâmirü'l- alaiyye*, I, s. 688.

²⁷⁸ Şehri ilk defa alan Türk kumandanının kim olduğu bilinmiyor. Bk. Turan, *Türkiye*, s.105. Ancak Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın (1092-1107) oğullarından Melik Arab'ın Ankara ve havâlisine hâkim olduğunu biliyoruz. Bu arada Ankara, Haçlı Seferi sırasında Raimond de Toulouse tarafından alındı. Haçlılarla İmparator Alexsios Komnenos arasında yapılan anlaşma uyarınca Ankara 1101 tarihinde Bizans İmparatorluğuna bırakılmıştı. Melik Arap burayı kısa süre sonra almış olmalıdır. Çünkü Emir Arap, Ankara ve çevresinde kardeşi Sultan Mesud'a ve Danişmendli Hükümdarı Emir Gazi'ye karşı mücadele etmiş, başarılar kazanmıştı. Danişmendli Emir Gazi, damadı Sultan Mesud ile beraber, 1127 tarihinde Melik Arab'ı bozguna uğratmışlar, Ankara'yı almışlardır. Emir Gazinin 1134'te ölümünden sonra yerine geçen oğlu Melik Muhammed devrinde de Danişmendli hâkimiyetinde kalmışsa da hanedan üyeleri arasında başlayan taht kavgalarından istifade eden Sultan Mesud Ankara ve çevresini 1142 tarihinde kesin olarak Anadolu Selçuklu topraklarına dâhil etmiştir. II. Kılıç Arslan'ın Sultanlığı zamanında, oğullarından her birini bir şehre gönderdiğinde Ankara, Melik Muhiddin Mesud Şah'a verilmiş idi. Bk. Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ankara'da Ahi Hakimiyeti" *Türkler*, VI, Ank. 2002, s. 830-839.

²⁷⁹ Uluborlu ilk dönem Bizans ile mücadele sahası olmuştur. Sultan Mesud'un ilk döneminde Bizans imparatoru İonnes Denizli ile beraber Uluborlu'yu alacaktır (1121). Bizanslılarla Selçuklular arasında el değiştirmiştir. II. Kılıç Arslan zamanında 1176 yılında yapılan Miryakefalon Savaşı ardından Uluborlu ve civarı 1182 yılında kesin olarak Selçuklu egemenliğine girmiştir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 160-161; Tuncer Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi- Şehit*, TTK Yayınları, Ank. 1997, s. 49.

²⁸⁰ Honaz 1069 yılında Afşin tarafından El-Basan'ı takip ederken Batı Anadolu'da Honaz dahil bir çok yeri almıştı. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 20. Denizli ve Honaz Bizans ve Selçuklu mücadele sahası olacaktır. I. Haçlı sefirinden sonra bu bölge Bizans tarafından alınsa da (1098) uç

²⁷³ Turan, *Türkiye*, s. 153-159.

²⁷⁴ Ebu'l-Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, II, 349; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 99,

²⁷⁵ Turan, *Türkiye*, s. 155.

²⁷⁶ Konya vilayetinin şehir merkezinden yaklaşık 10 km. batıda yar alan ikiz tepelerden doğuda olanına yöre halkı tarafından Takkeli dağ demektedir. Bk. William Mitchell Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1960, s. 398. Bizans dönemi kaynaklarında Kaballa söz edilmektedir. Türkler Konya'ya geldiklerinde Kaballa Gevale'ye çevrilerek kullanılmaya başlanmıştır. Bk. Hasan Bahar, "Takkeli Dağ (Kevele Kalesi) ve Konya Bakımından Önemi", *S.Ü. Sosyal Bi-*

dar uzanan bir çizgi idi (Resim-11). Uluborlu ve Ankara meliklik merkezi, Denizli Honaz zamanla Uc bölgesinin önemli bir askerî merkezi olacaktır. Selçuklu Sultanları doğudan gelen Türk göçlerini Uc bölgesine yönlendirecekler, buralarda çok büyük bir nüfus yoğunluğu sağlanacaktır. Saltanat mücadelesinde Uc bölgesi Türkmenleri zaman içinde önemli rol oynayacaklardır. Bu bölgeler kaybedildiğinde Konya batıdan saldırıya açık hale geliyordu. Nitekim öyle de olmuştur. Şahinşâh'ın saltanatı döneminde Bizans imparatoru Aleksios Türkleri Konya'dan atmak Akşehir'e kadar gelecektir²⁸¹. Sultan Mesud döneminde de İmparator Manuel Uluborlu ve Akşehir'i alacak ve Konya'yı kuşatacaktır (1146)²⁸². II. Kılıç Arslan döneminde Alman Haçlı orduları Konya'yı işgal edecektir²⁸³.

F. Konya'nın Başkent Olması ve Sebepleri

Mesud, Danişmentliler'in yardımıyla kardeşi Şahinşâh'ı ortadan kaldırdı²⁸⁴. Artık Sultan Mesud dönemi ile beraber kaynaklarda Konya,

başkent olarak geçer. Haçlı tarihçisi Willermus Tyrensis ve Bizans tarihçileri²⁸⁵, çoğu zaman "Selçuklu Sultanı Mesud" yerine "Konya Sultanı" ifadesini kullanır. Sultan Mesud'un uzun dönemi içinde (1116-1155) Konya, vazgeçilmez bir başkent olacaktır. Konya'nın unvanı artık, "Daru'l-mülk"tür. Camii ve saray onun döneminde yapılmaya başlanacaktır²⁸⁶. Oğlu II. Kılıç Arslan döneminde Danişmendli toprakları, Sivas ve Kayseri, Selçuklu hâkimiyetine girecektir²⁸⁷. Şimdi bunların sebeplerini görelim.

1. Geniş Bir Ovanın Ortasında ve Anadolu'nun Diğer Önemli Merkezlerine Yakın Olması

Geniş bir ovanın ortasında bulunması otlak olarak da elverişli olması Türk boylarının buraya yerleşmesini sağlamıştır. Sultan Mesud döneminde Türk boyları Konya'ya yerleşmeye başlayacak, oğlu II. Kılıç Arslan döneminde mahalleler oluşacaktır. Kılıç Arslan yeni gelen Türk nüfusu Konya'ya ve çevresine yerleştirmektedir. Konya çevresinde Aytekin, Gündoğdu, Arpaçimen, Kozludere Turgut gibi yerleşim yerleri bu dönemde kuruldu (Resim 4-5)²⁸⁸. Batı Anadolu'da Bizans sınırında oluşturulan

bölgesi olarak kalır. 1176 Miryekalon savaşından sonra Honaz tam bir askeri merkez olur. I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile beraber bölgede üç bölgesinden sorumlu emirleri görüyoruz. Bunların en önemlisi Eseddin Ayaz dır. Bk. Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 49; Mehmet Ali Hacıgökmen "Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Eseddin Ayaz" *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 2010, s. 471-481.

²⁸¹ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 486-488.

²⁸² Anna Komnena, *Alexiad*, 82-83. dipnot.

²⁸³ Ekkehard Eickhoff, *Friedrich Barbarossa Im Orient*, Tüb. 1977, s. 131-136.

²⁸⁴ Eber Gölü civarında yapılan savaşta Şahinşâh başarı kazanacakken kardeşi Melik Mesud'un Danişmentli ordusu ile üzerine geldiği haberi ile anlaşılmak zorunda kaldı. Şahinşâh kardeşi Mesud ve Danişmendli ordusuna Konya'yı bırakmak zorunda kaldı. Şahinşâh kardeşi Mesud tarafından Iğın'da yakalandı. Yayının kirişiyle boğularak öldürüldü. Konya'da eşine teslim edildi Bk. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 486-488. Konya'da ilk defnedilen

Sultan, Şahinşâh'tır. Bk. Anna Komnena, *Alexiad*, s. 498, 500.

²⁸⁵ Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (1143-1163)*, Karadeniz Dergisi Yayınları, Ank. 2009, s. 136, 72, 64, 65; Niketas, Khoniates, *Historia*, çev. F. Işıltan, TTK Yayınları, Ank. 1995, s. 13,23.

²⁸⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 309; Turan, *Türkiye*, 194; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, Milli Eğitim Basımevi İst. 1973, s. 41.

²⁸⁷ Ebu'l-Ferec, *Ebul Ferec Tarihi*, II, 402-406; İbnu'l-Esir, *El-Kamil Fi't-Tarih*, XI, 258; Niketas, *Historia*, s.83; Ioannes Kinnamos, *Historia*, haz. Işın Demirkent, TTK Yayınları Ank. 2001, s. 209.

²⁸⁸ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI/42, 1947, s. 223, 235.

savunma hattına yani Uç bölgesine yakın olması Konya'nın merkez olmasında en önemli faktörler arasındadır.

2. Konya ve Çevresinin İklim ve Tabii Şartlar Bakımından Türklerin İsteklerine Uygun Olması

Bir diğer en önemli sebeplerden birisi de Konya ve çevresinin iklim ve tabii şartlar bakımından Türklerin isteklerine uygun olmasıdır²⁸⁹. Konya dört tarafı açık, geniş bir sahra olup, Türklerin yaylak hayatına uygun yerlere de yakındır. Selçuklular döneminde rağbet gören Konya, Aksaray ve Karaman (Larende) birbirine çok benzeyen mekânlardır. Aksaray Sultan Mesud döneminden sonra askeri bir merkez olacaktır. Oğlu II. Kılıç Arslan Aksaray'a çok önem vermiştir. Burada kendisine bir saray inşa edecektir²⁹⁰. Şehri cami medrese zaviye ve çarşı türünden medeni eserlerle donatmış, Azerbaycan'dan gaziler, alimler ve tüccarlar getirip yerleştirmiş, Şehri ordugâh ve gaza üssü haline getirmiştir. Bundan dolayı Aksaray darü'z-zafer, darü'l-cihad, veya darü'l-ribat unvanları ile anılır²⁹¹. Bu iki şehir asında rekabette vardır. I. Gıyâeddin Keyhüsrev sürgün hayatından gelip Konya'yı kuşattığında Aksaray onu destekleyecektir²⁹².

²⁸⁹ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Kon. 1998, s. 12

²⁹⁰ Kılıç Arslan adeta şehrin bir sembolü olan bu sarayı beyaz mermerden yaptırmıştır. Bundan dolayı şehre Ak-saray denmiştir. Bk. Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 221.

²⁹¹ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, s. 230; Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-Nâme*, s. 148; Anonim *Selçuk-name*, s. 25; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 221.

²⁹² Selim Kaya, *I. Gıyâeddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yayınları, Ank. 2006, s.119.

3. Konya'nın Merkez Olmasında Danişmentli Faktörü

Konya'nın merkez olmasında danişmentli faktörünü belirmemiz gerekir. Buna tarihî zairette diyebiliriz. Şahinşâh Anadolu'ya döndüğünde babasının başkent edindiği Malatya'ya gelmesi mümkün değildi. O da Türkmenlerin yoğun olduğu Akşehir Konya bölgesine gelecektir. Orta Anadolu'nun önemli şehirleri olan Kayseri ve Sivas da Danişmentli egemenlik sahası içindedir. Kayseri'deki Kulan Arslan'ın oğlu Hasan Gazi ve oğlunun bu bölgede olması da bunda etkili olmuştur. Danişmendli toprakları Selçuklu hâkimiyetine girince Selçuklu Sultanların tercihleri de farklılaşmaya başlamıştır. Bu da II. Kılıç Arslan döneminde Danişmentli topraklarının Selçuklu topraklarına katılmasıyla olacaktır²⁹³.

G. Konya'nın Savunmaya Müsait Olmaması, Selçuklu Sultanlarının Tereddüdüne Sebep Olmuştur

Bu durumu Tuncer Baykara, ata ve hayvanlığa dayalı Türk hayatı hele Türk savaş taktiği için de savunulması ve gerektiğinde boşaltılması çok kolay olduğundan²⁹⁴ dolayı Selçukluların merkez edindiğini söyler. İlk dönemde Konya'nın Bizans saldırılarına açık olduğu dönemde, bu doğrudur. Hatta bundan dolayı yukarıda bahsettiğimiz uç bölgesi oluşturulmuştur. Mesela Sultan Mesud'un Bizans imparatoru Manuel'e karşı yaptığı savunma Türk savaş taktiğine en güzel örnektir (1146). Karşılık-

²⁹³ Danişmendliler için Bk. Sefer Solmaz, *Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2001.

²⁹⁴ Baykara, *Konya*, s. 12.

lı mektuplaşmalardan sonra Akşehir buluşma yeri olarak kabul edilir²⁹⁵. Selçuklu askerleri Akşehir’de tutunamaz Konya’ya çekilir.²⁹⁶ Sultan Mesud bütün birliklerini Konya önlerine toplar ve kuvvetlerini üçe ayırır kuvvetlerinden birini Konya’yı savunmak üzere şehrin içine yerleştirir. Sultan Mesud kuvvetlerinin ikinci kısmını şehrin arkasına (güney batı) konuşlandırır. Üçüncü kısmını şehrin yan tarafına (batı) tepelerine yani Gevale kalesine ve ormanlık alana yerleştirir²⁹⁷. Bizans İmparatoru Manuel şehri kuşatırken şehrin güney batısındaki Selçuklu kuvvetleri hücumlarla Bizans kuvvetlerini rahatsız etti. Ancak asıl darbeyi şehrin batısındaki kuvvetlerle vurdu. Buradaki kuvvetler Gevale kalesinden ormanlık alana çekildiler. Selçuklu Kuvvetleri ormanlık alanda kayboldu. Bizans kuvvetlerine asıl darbeyi bu ormanlık alanda vuruldu. Konya şehrinin savunma zaafı II. Kılıç Arslan döneminde de kendini gösterdi. Yukarıda bahsedildiği gibi askeri merkez olarak Aksaray inşa edildi. Bundan dolayı Haçlılar rahatça Konya’yı alabileceklerdir. Selçuklu Meliklerinden Kutbettin Melikşah, Muhiddin Mesud ve Gıyâseddin Keyhüsrev’in başında bulunduğu Selçuklu kuvvetleri Akşehir ovasında yapılan savaşta başarılı olamadılar. Yeni mücadele hattı meydana getirmek için Konya’ya çekildiler²⁹⁸. II. Kılıç Arslan Selçuklu ordusunu dağıttığı güçten düşürdüğü için, Alman Haçlı ordusuna karşı başarılı olamadı. Kılıç Arslan babası gibi ordusunu ayırdı. Sultan oğlu Me-

likşah ile Alâeddin tepesindeki köşkten şehri savunuyor, hendekleri ve surları aşmak isteyen haçlı kuvvetlerine karşı mücadele ederken, şehrin batı kısmında Gevale kalesinde savaşıyordu. Ancak şehir tahkim edilmediği gibi II. Kılıç Arslan Selçuklu ordusunu oğullarını arasında dağıtarak zayıflatmıştı. Onun için Selçuklu ordusu haçlılara karşı dayanamadı. Haçlılar surları ve hendekleri aşarak şehre girdi. Çarşı ve dükkanlar yağma edildi. Yağma beş gün sürdü. Haçlılar beş gün Konya’da kaldı²⁹⁹. Konya’nın savunma zafiyeti I. Gıyâseddin Keyhüsrev ilk saltanatı döneminde (1192-1196) kardeşi Rükneddin Süleymanşâh’ın Konya kuşatmasında görüyoruz.³⁰⁰ Çok şüpheli bir sultan olan I. İzzeddin Keykâvus ise idare merkezini Sivas’a taşıdığını biliyoruz.

H. Konya’nın Savunma Zafiyetini Ortadan Kaldırma Çabaları

Konya’nın savunma zafiyetini ortadan kaldırabilmek için Sultan Mesud ile beraber tahkimat yapılmaya başlanmıştır. Bu tahkimat Alâeddin Keykubâd dönemine kadar devam etmiştir. Sultan Mesud ve oğlu II. Kılıç Arslan döneminde yukarıda bahsettiğimiz şehir merkezinin kolayca alınması surların ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir. Hatta I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Rükneddin Süleymanşâh arasındaki mücadele şehre çok zarar vermişti. Süleymanşâh’ın oğlu III. Kılıç Arslan’ın adını taşıyan 600h/1204m tarihli burç kitabesi inşaatın varlığını gösterir³⁰¹. Aynı zamanda

²⁹⁵ Kinnamos, *Historia*, s. 36; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 127.

²⁹⁶ Niketas, *Historia*, s.36; Kinnamos, *Historia*, s. 36; Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 128.

²⁹⁷ Baykara, *Konya*, s.12.

²⁹⁸ İbnü’l-Esir, *El-Kamil Fi’t-Tarih*, XI, 52; Turan, *Türkiye*, s. 223.

²⁹⁹ Anonim *Selçuk-nâme*, s. 26; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, 13; Turan, *Türkiye*, s. 13.

³⁰⁰ Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, 44, 112; Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev* s. 15; Ekkehard Eickhoff, *Friedrich Barbarossa*, s. 131-136.

³⁰¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 153; Baykara, *Konya*, s.21.

şehir büyümüş küçük surların dışına taşmıştı. Kalenin kuzey tarafında Eflatun kilisesi camiye çevrilmiş, saray, medrese, mahalleler bu tarafa büyümüştü. Güney tarafına Kiliseler ve Hristiyanlar vardı. Konya için asıl tehlike batıdan Gevele kalesi tarafından geliyordu. Alâeddin Keykubâd büyük surları yapmadan bu tarafta da 610 h/1214m. tarihinde tahkimat yapılmıştı³⁰².

Alâeddin Keykubâd dönemi ile beraber artık Konya surları ile Anadolu'nun en büyük şehridir (1220-1237). Tahkimât yapmak için yöredeki Bizans kalıntılarından faydalanılmıştır. Alâeddin tepesi etrafındaki surlar ve hendek XIX. yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiştir (Resim -5)³⁰³. Alâeddin Keykubâd dönemi ile beraber Konya gerçek bir başkent olmuştur. I. Alâeddin Keykubâd tahta geçince şehrin saldırılara karşı güvenliğini sağlamak maksadıyla bütün emirlerini görevlendirerek şehrin etrafına muhkem bir sur inşa etmiştir. Kaynaklarda 140 emirin bu işte görev aldıklarını yazmaktadır³⁰⁴. Bu surların inşası için büyük harcamalar yapılmış ve çok sayıda sanatkar, mimar, mühendis istihdam edilmiş,³⁰⁵ surların yüzlerce burç ve bedeni, şehre giriş ve çıkışı sağlayan ihtişamlı kapılarda yapılmıştır (resim-6)³⁰⁶. Kapı kemerleri gayet yüksek ve gösterişli idi. Bu bölümlerde muhafız mahfilleri ve köşkler bulunuyordu. Sur duvarları muhtelif kabartma, resim ve heykellerle, yazılarla süslenmiştir. Dış surların

dış çevresinde derin bir hendek vardır. Meram deresi ve sel suları bu hendeğe bağlanarak ikinci bir savunma hattı oluşturulmuştur. Hendeğin kapılara rastlayan bölümlerinde birer köprü bulunmaktaydı. Şehrin bu günkü Alâeddin Tepesi'ni çevreleyen yer de ise iç surları vardı. İç kale surları çok yüksek ve heybetli bir görünüşe sahipti. Surların üstüne yerleştirilen köşkler şehre nazır idi. Şehrin merkezinde birbirinden güzel camiler, mescitler, medreseler, hanikahlar, bedestenler, lüks evler, cadde ve sokaklar bulunuyordu. Şehrin sur dışında kalan kısımları bahçelik olup bu bahçeler arasında da mahalleler, bağ evleri, mescitler, medrese, tekke ve zaviyeler bulunmaktaydı. Ünsî “şeh-name” sinde Selçuklular zamanında Konya'da 360 zaviye, 70 hanikah, 7 büyük cami, yıldız gibi şehre dağılmış 300 tane mescit bulunduğunu yazmaktadır³⁰⁷. Keza Cuma namazı kılınan 7 adet büyük cami bulunduğuna göre ki bu camilerden 3 tanesi bu gün duruyor ve bu camilerde ikişer bin kişi namaz kıldığı hesabıyla gene de Konya'nın 45-50 bin nüfuslu bir şehir olduğu tahmin edilebilir³⁰⁸.

SONUÇ

Selçuklu Türkleri, Anadolu'da ilk olarak Urfa ve Birecik yöresine geldiler. Fakat burada tutunacak güçleri olmadığından, Bizans'ın da zafiyetinden faydalanarak İznik'e kadar ilerlediler. Burası Türklerin yerleşimine çok müsait bir bölge idi. Ancak Haçlı seferleri sonucunda Selçuklu Türklerinin İznik'i bırakarak İç Ana-

³⁰² Baykara, *Konya*, s.21.

³⁰³ Baykara, *Konya*, s. 18.

³⁰⁴ İbn Bibi, *El- Evâmirü'l- alaiyye*, I, s. 253; İbn Bibi, *El- Evâmirü'l- alaiyye*, II, s.271.

³⁰⁵ Mikail Bayram, “Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler, *Dünden Bugüne Konya'nın Birikimi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Kon. 1999, s. 4.

³⁰⁶ Baykara, *Konya*, s. 25.

³⁰⁷ Ünsî, *Selçuk Şehnamesi*, nşr. M. Koman, Ülkü Basımevi, Kon. 1942, s. 2; Bayram, “Anadolu Selçukluları Zamanında”, s. 7.

³⁰⁸ Baykara, *Konya*, s. 126, Baykara XIII. yüzyılda 60. 000 bulmuş olduğunu yazar.

dolu'ya doğru çekildiklerini, kendilerine bir savunma hattı oluşturduklarını görüyoruz. Bu hat Akşehir ve Konya'dan başlıyordu. Uç bölgesi; Uluborlu, Honaz, Ankara'ya uzanan hattı. I. Kılıç Arslan'ın, İç Anadolu'nun önemli şehirleri Danişmentlilerin elinde olmasından dolayı Malatya'yı merkez edindiğini görüyoruz. Ancak bu, onun saltanatının ikinci döneminden ölümüne kadardır. Sultan Mesud ile başlayan dönemde Konya, Selçukluların merkezi olsa da Selçuklu Sultanlarının savunma tereddütleri devam etmiştir. Bu durum I. Alâeddin Keykubâd dönemine kadar sürmüş, Sultan Alâeddin ile beraber Konya, etrafını çevreleyen surlarla Anadolu'nun en müstahkem şehri olmuştur.

KAYNAKÇA

- AHMED BİN MAHMUD, *Selçuk-Nâme*, II, haz. Erdoğan Merçil, Kervan Yayınları, İstanbul 1977.
- AHMED EFLAKÎ, *Menakibü'l-Arifin*, II, nşr. Tahsin Yazıcı, TTK Yayınları, Ankara 1976.
- AKARSU, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Savaş Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1984.
- AKSARAYÎ, *Müsameretü'l-Ahbar*, trc. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- AKSARAYÎ, *Müsameretü'l-Ahbar*, yay. Osman Turan, TTK Yayınları, Ankara 1944
- ANHEGGER, R "İznik" *İA.* , V/2, Eskişehir 1988, ss. 1256-1264.
- ANNA KOMMENA *Alexiad.* (*Malazgird Sonrası*), çev. B. Umar, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1996.
- Anonim *Selçuk-nâme*, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III, yay. ve çev. F.N. Uzluk, Uzluk Matbaası, Ankara 1952.
- ASLANAPA, Oktay *Türk Sanatı II*, Milli Eğitim Basımevi İstanbul 1973.
- ATEŞ, Ahmet, "Yabgulular Meselesi", *Belleten*, XXIX/115, 1965, ss. 517-526.
- AYAN, Ergin, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (1143-1163)*, Karadeniz Dergisi Yayınları, Ankara 2009.
- AZİMÎ, *Azimî Tarihi*, yay. ve çev. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- BAHAR, Hasan, "Takkeli Dağ (Kevele Kalesi) ve Konya Bakımından Önemi", *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 1994, ss. 313-334.
- BAYKARA, Tuncer, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 1998.
- BAYRAM, Mikail, "Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler, *Dünden Bugüne Konya'nın Birikimi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1999, ss. 1-59.
- BOLAY, S. Hayri, *Felsefi Doktrinler ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara 1996.
- DAVER, Bülent, *Siyaset Bilimine Giriş*, Kalite Matbaası, 4. Baskı, Ankara 1976.
- DEMİRKENT, Işın *Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK Yayınları, Ankara 1996.
- DEMİRKENT, Işın, "Haçlı Seferleri ve Türkler" *Türkler*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 651-668.
- DİRİMTEKİN, Feridun, "Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İkinci Zafer" *Malazgirt Armağanı*, TTK Yayınları, Ankara 1972, ss. 231-258.
- DVORNIK, Francis, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın, TTK Yayınları, Ankara 1990.
- EBU'L-FEREC, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, çev. Ö. Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1950.
- EICKHOFF, Ekkehard, *Friedrich Barbarossa* Im Orient, Tübingen 1977.
- ERGİN, Muharrem, *Orhun Abideleri*, MEB Yayınları, İstanbul 1970.
- GORDLEVSKI, V., *Anadolu Selçuklu Tarihi*, trc. A. Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Ankara'da Ahi Haki-miyeti", *Türkler*, VI, Ankara 2002, ss. 830-839.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Eseddin Ayaz* "S.Ü. Türiyat Araştırmaları Dergisi", 27, 2010, ss. 471-488.

- HONINGMANN , Ernst , “ Malatya, İA, VII, İstanbul 1972, ss. 232-239.
- IOANNES KINNAMOS, *Historia*, haz. Işın Demir-kent, TTK Yayınları, Ankara. 2001.
- İBN BİBİ, *El- Evâmirü'l- Alaiyye Fi'l-Umuri'l- Alaiyye I*, Tıpkı Basım, nşr. A. Erzi- N.Lugal, TTK Yayınları, Ankara 1957.
- İBN BİBİ, *El- Evâmirü'l- Alaiyye Fi'l-Umuri'l- Alaiyye, I*, trc. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İBN KALANİSİ, *Zeyl Tarih-i Dimaşk*, yay. Amedroz, Leiden 1908.
- İBNÜ'L-ESİR, *El-Kamil Fi't-Tarih* , IX, Kahire 1302.
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil fi't-Tarih*, X, çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- KAFESOĞLU, İbrahim “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu”, *İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, 1982, ss. 1-27.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- KAYA, Selim *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yayınları, Ankara 2006.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi, Sultan Mesud Dönemi(116-1155)*, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- KOCA, Salim, *Türk Kültürünün Temelleri II*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2000.
- KOCA, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Malazgirt'ten Miryokefalon'a) (1071-1176)*, II, Karam Yayınları, Çorum 2003.
- KONYALI, İ. Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2007.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1979.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi,(Alp Arslan ve Zamanı)*, III, TTK Yayınları, Ankara 1992.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, “Süleymanşâh ve Anadolu Selçuklu Devletinin Kuruluşu”, *Belleten*, LVII/218, 1993, ss. 71-79.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1963.
- KURAT, Akdes Nimet, *Çaka Bey* , Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İzmir 1946.
- LAURENT, J, *Byzance Et Les Turs Seldjouides Dans L'Asie Occidentale Jusquen*, Paris 1913.
- Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253–1255*, (Çev: Ergin Ayan), İstanbul 2001.
- MÜNECİMBAŞI, *Câmiü'd-düvel Selçuklular Tarihi*, II, yay. ve çev. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- NIKETAS KHONIATES, *Historia*, çev. F. Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1986.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1990.
- RAMSAY, William Mitchell, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.
- RAVENDİ, *Râatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr*, çev. Ahmed Ateş, I, TTK Yayınları, Ankara 1957.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH, *Cami Al-Tavarih Selçuklular Tarihi*, yay. Ahmed Ateş, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- RUBRUK, Wilhelm Von, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253–1255*, çev: Ergin Ayan, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-III, , çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara 1987.
- SCHIMMEL, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1955.
- SEVİM, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1983.
- SIBT İBNU'L-CEVZÎ, *Mirâtü'z-Zaman fi Târihu'l-A'yân*, nşr. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 1968.

- SOLMAZ, Sefer, *Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2001.
- STRECK, M., “Birecik”, *İA*, II, , II, MEB Yayınları, İstanbul 1972, ss. 629-632.
- TEXIER, Charles, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, I, çev. Ali Suat, Enformasyon ve Döküman Hizmetleri Vakfı, Ankara 2002.
- TOGAN, Zeki Velidi *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Hak Kitabevi, İstanbul 1946.
- TURAN, Osman, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belle-ten*, XI/42, 1947, ss. 197-235.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslâm Medeniyeti*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1965.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1971.
- Türk Dil Kurumu, *Derleme Sözlüğü*, VIII, Ankara 1975.
- URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos'un Vekayinamesi ve Papas Grigor'un Zeyli*, çev. Hrant D. Andreas-yon, Ankara 1987.
- ÜNSİ, *Selçuk Şehnamesi*, nşr. M. Koman, Ülkü Basımevi, Konya 1952.
- YALDIZ, Alparslan, “Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri Ve İznik Konsili”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 12/2, 2003, ss. 257-296.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, “Belek “ *İA*, II, İstanbul 1979, ss. 468-479.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I : Anadolu'nun Fethi* Bühraneddin Matbaası, İstanbul 1944.

EKLER

Fotoğraf 1: İznik'in Genel Görünümü

Fotoğraf 1: 1880 Yılı İznik Surları Lefke Kapı

Fotoğraf 3: 1880 Yılı İznik Surları Güneyden Görüntüsü

Fotoğraf 4: Konya Şehri ve Alâeddin Tepesi

Fotoğraf 5: XIX. yüzyıla kadar gelen Alâeddin tepesi etrafındaki hendek

Fotoğraf 6: Konya kale kapıları.

Fotoğraf 7: Eski Malatya Kalesi Surları

Fotoğraf 8: Eski Malatya Kalesi Surları

Fotoğraf 9: Fırat Nehri kenarında yükselen doğal kayalık tepe üzerine kurulmuş olan Birecik İç Kalesi.

Fotoğraf 10: Birecik Kalesi- 1890.

I. RÜKNEDDİN MESUD (1116-1155)

Muharrem KESİK

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, muharremkesik@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3143-8622.

ÖZ

Konya'yı kendine başkent yapan Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, son seferine çıkarken Konya'da yerine büyük oğlu Mesud'u vekil hükümdar tayin etmişti.

I. Kılıç Arslan'ın Habur'da Büyük Selçuklulara karşı giriştiği mücadelede hayatını yitirmesi üzerine Mesud, Konya'da sultanlığını ilan etti (1107). Kardeşi Melikşah (Şahinşâh), 1110 yılında onu tahttan indirdi. Ancak I. Mesud, Dânişmendli Emîr Gazi'nin desteğiyle 1116 yılında ikinci kez Konya tahtına oturdu. I. Mesud, 1116 yılında Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un Konya şehrine karşı giriştiği kuşatma harekâtında şehri, başarıyla savundu ve Konya'nın Bizans'ın eline geçmesine engel oldu.

1154 yılında Konya'da Veba Salgını yaşanırken Sultan I. Mesud, Kilikya Ermenileri üzerine son seferine çıkmıştı. O, bu seferden

mağlup, yorgun ve hasta olarak Konya'ya döndü. 10 ay hasta olarak yaşadı, ancak sağlığına kavuşamadı. Öleceğini anlayınca da Konya'da tahtını, oğlu II. Kılıç Arslan'a bıraktı ve bu şehirde hayata gözlerini yumdu. Mezarı, Konya'da Alâeddin Camii avlusundaki Kümbedhâne'de bulunmaktadır. Selçuklu döneminde Konya'daki ilk imar faaliyetleri de ona aittir. Konya Alâeddin Camii'nin mihrap ve minberi ona ait yapılar arasında gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: I. Mesud, Konya, Manuel Komnenos, Kümbedhâne, Alâeddin Camii.

RUKN AL-DİN MAS'UD I (1116-1155)

ABSTRACT

Kılıç Arslan, the Sultan of Sultanate of Rûm, who made Konya (Iconium) his capital city, had appointed his eldest son Mas'ud as the

deputy ruler in Konya, while he was on his last campaign.

After Kılıdġ Arslan died in the struggle against the Great Saldġüks in Habur, Mas'ud declared his sultanate in Konya (1107). His brother Malik Shāh (Shahinshah) deposed him in 1110. However, Mas'ud I ascended the throne of Konya for the second time in 1116 with the support of Amīr Ghāzī from Dānishmend. In 1116, against Byzantine Emperor Manuel Comnenus he successfully defended the city during the siege operations against the city of Konya and prevented Konya from falling into the hands of Byzantium.

While there was a Plague Epidemic in Konya in 1154, Sultan Mas'ud embarked his final expedition against the Armenians of Cilicia. After this expedition, he returned to Konya, defeated, tired, and ill. He remained as a patient for 10 months, but his health did not recover. When he realized that he was going to die, he left his throne in Konya to his son Kılıdġ Arslan II and died in this city. His tomb is located in the courtyard of 'Alā al-Dīn Mosque in Konya, in the Kumbedhāne (tomb chamber). He is credited with the first developmental activities in Konya during the Saldġük period. Structures such as the mihrab and pulpit of Konya Alā al-Dīn Mosque are among the architectural accomplishments associated with him.

Keywords: Mas'ud I, Konya, Manuel Comnenus, Kumbedhāne, 'Alā al-Dīn Mosque.

GİRİŞ

Sultan I. Kılıç Arslan'ın dört oğlundan³⁰⁹ biri³¹⁰ olan Mesud'dan ilk defa, babasının Musul'a hâkimiyet meselesinden dolayı Büyük Selçuklu Emîri Çavlı Sakavu ile yaptığı mücadele sebebiyle bahsedilir. Bilindiği üzere Sultan Kılıç Arslan, Musul'dan gelen bir davet üzerine bu şehre doğru harekete geçmiş ve onun geli-

³⁰⁹ Urfalı Mateos (Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162), trc. Hrant D. Andresyan, Ankara 1987, s. 231), Sultan I. Kılıç Arslan'ın dört oğlu olduğunu kaydeder. Ancak Mesud'un dışındakilerin isimlerini vermez. Süryanî Mikhail (Süryanî Mikhail, *Khronik*, nşr. ve trc. J. B. Chabot, *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche* (1116-99), Paris 1899-1924, III, xv, 10, s.194), bu çocukların isimlerini Arab, Şahinşâh (Saisan), Mesud ve Tuğrul Arslan olarak kaydederken Ebu'l-Ferec (Ebu'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, II, s. 346, 349), Melikşah, Mesud, Arab ve Tuğrul Arslan adlarında dört çocuktan bahseder. Anonim Selçuknâme (*Anonim Selçuknâme*, nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. 37, trc., s. 24), ise sultanın iki oğlu olduğunu ve bunların isimlerinin Mesud ve Arab olduğunu kaydeder. Urfalı Mateos, Süryanî Mikhail ve Ebu'l-Ferec'in kayıtlarından Sultan I. Kılıç Arslan'ın dört oğlu olduğu anlaşılıyor. Ancak bunlardan Süryanî Mikhail'in "Saisan" olarak kaydettiği ismi, Mikhail'i eserinin birçok yerinde kaynak olarak kullanan Ebu'l-Ferec, "Melikşah" olarak yazmak suretiyle İbnü'l-Esîr'in (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, X, s. 429, trc. Abdülkerim Özeydin, X, s. 344) kaydını kabul eder. Anna Komnene (Anna Komnene, *Alexiad*, ing. trc. Elizabeth A. S. Dawes, *The Alexiad*, London 1928, s. 407, trk. trc. Bilge Umar, *Alexiad Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996, s. 500) ise bu ismi "Saisan" olarak kaydetmiştir. Ancak bu, ismin bozuk halidir, doğru okunuşunun da Şahinşâh olduğunu kesin olarak söylemek mümkün değildir. Bu tür bozuk olarak kaydedilen şahıs ve yer adlarına Bizans, Haçlı, Süryanî ve Ermeni kaynaklarında sıkça rastlanılmaktadır. Bu nedenle Sultan I. Kılıç Arslan'ın bu oğlunun ismini çalışmamızda her geçtiği yerde "Melikşah (Şahinşâh)" olarak yazmayı daha uygun bulduk.

³¹⁰ *Anonim Süryanî* müellifinin kaydına göre (*Anonim Süryanî Vekayinâmesi*, nşr. J. B. Chabot, *Chronicon (syriacum) ad annum chr. 1203/4 pertinens, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, Paris 1918, nşr. A. S. Triton, "The First and Second Crusades from an Anonymos Syriac Chronicle", *JRAS*, January s. 69-101, April s. 273-305, London 1993, s. 89) Mesud, Sultan I. Kılıç Arslan'ın en büyük oğludur. Fakat Süryanî müellif, onu Dānishmend Gazi'nin oğluymuş gibi göstermektedir (Bk. ayn. yer.).

şini haber alan Çavlı'nın Rahbe'ye çekilmesi sonucu savaş yapmaksızın 22 Mart 1107 (25 Receb 500) günü Musul'a girmişti³¹¹. O, daha sonra Rahbe'de bulunan Çavlı'nın üzerine giderken Musul'da bir miktar³¹² asker bırakmış ve Sıbt'ın kaydına göre³¹³ de kendi yerine oğlu Mesud'u vekil, kumandanlarından Emîr Bozmuş'u³¹⁴ ona atabeg tayin etmişti. Gerçekte ise burada Sultan I. Kılıç Arslan'ın Melikşah adlı oğlu vekil olarak bırakılmıştı. Mesud ise bu sırada Konya tahtında babasının vekili olarak oturmaktaydı³¹⁵.

Sultan I. Kılıç Arslan'ın Ölümünden Sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin Durumu

Sultan I. Kılıç Arslan'ın hanımı Ayşe Hâtûn eşinin ölümünden sonra Malatya'da oğlu Tuğrul Arslan'ı hükümdar ilân ettirdi³¹⁶. Oğlu henüz küçük yaşta olduğu için şehrin idaresini eline aldı. Ayşe Hatun, İl-Arslan ile evlendi. Fakat yeni kocası Malatya halkına çok baskı yapıp büyük miktarda altın topladı³¹⁷. Bu durum karşısında oğlu Tuğrul Arslan ile gizlice anlaşan Ayşe Hâtûn, Bizans'a kaçmak üzere olan İl-Arslan'ı yakalatıp hapsetti³¹⁸. Daha sonra bu emîrin öldürüldüğüne dair şayialar çıkardılar, herkes onun öldürüldüğünü zannetti. Bu emîri bir yıl sonra da Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a gönderdi³¹⁹. Sultan Muhammed Tapar, İl-Arslan'ın kendisine gönderilmesi üzerine, elinde esir olarak tuttuğu Kılıç Arslan'ın oğlu Melikşah (Şahinşâh)'ı Malatya'ya gönderip sultan ilân ettirdi³²⁰. Ayşe Hâtûn ise muhtemelen bu gelişmeler karşısında iktidarını sürdüremeyeceğini anlayarak Belek Gazi³²¹ ile evlendi³²². Belek Gazi'nin desteğiyle 1114 yılında Malatya'ya geri dönen Ayşe Hâtûn burada

³¹¹ Bk. Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 61.

³¹² Osman Turan (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 109), Sultan I. Kılıç Arslan'ın Musul'da 6000 asker bıraktığını herhangi bir kaynak vermeden kaydetmiştir. Ancak Kılıç Arslan'ın Çavlı'nın üzerine giderken bu kadar çok sayıda askerini Musul'da bırakması mümkün görünmemektedir. Kaldı ki, Çavlı'nın ordusunun sayıca kendinden üstün olması nedeniyle Bizans imparatoruna yardım için gönderdiği askerini geriye çağırmasından da anlaşılacağı üzere onun bu kadar çok sayıda askeri Musul'da bırakmış olması pek mümkün görünmüyor. Aksi takdirde sultanın Musul'da bıraktığı iddia edilen bu 6000 askerini yanına çağırması gerekirdi. Çavlı'nın Kılıç Arslan'ı mağlup ettikten sonra Musul'a geldiğinde, şehrin mukavemet etmeden hemen teslim olması da burada 6000 kişilik bir kuvvetin olmadığına bize açıkça göstermektedir.

³¹³ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-A'yân*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. III. Ahmed nr. 2907/XIII, vr. 150 b.

³¹⁴ İbnü'l-Esîr (İbnü'l-Esîr, ayn. yer.), bu emîrin ismini kaydetmezken; Süryanî Mikhail (Süryanî Mikhail, ayn. yer.), "Pizmiâ" veya Phazmis; Ebu'l-Ferec (Ebu'l-Ferec, II, s. 346-347, 349), "Bazmış" olarak kaydeder. Doğru okunuşunu bilemediğimiz bu ismi metinde, günümüz tarihçilerinin yazdığı gibi "Bozmuş" (Bozmuş) olarak kaydetmeyi uygun bulduk. Bk. Özeydin, *Muhammed Tapar*, s. 62-64; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 57.

³¹⁵ Geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, s. 10-11.

³¹⁶ Süryanî Mikhail, III, xv, 10, s.194vd; Ebu'l-Ferec, ayn. yer.

³¹⁷ Süryanî Mikhail, ayn. yer.; Ebu'l-Ferec, ayn. yer.

³¹⁸ Süryanî Mikhail (aynı yer), İl-Arslan'ın altın toplamak hususunda şehir halkına birçok fenalıklar yaptığını ve Romalılar ülkesine gitmek için bir bahane aradığını kaydeder. Osman Turan (*Türkiye*, s. 149) ise, onun tam Konya'ya gidecekken yakalanıp hapse atıldığını söyler ve kaynak göstermez.

³¹⁹ Süryanî Mikhail, ayn. yer.; Ebu'l-Ferec, ayn. yer.

³²⁰ Ebu'l-Ferec, II, 349.

³²¹ Hakkında geniş bilgi için bk. Mükrimin Halil Yinanç, "Belek", *İA*, II, 468-473; Coşkun AlpTekin, "Belek b. Behram", *DİA*, V, 402-403.

³²² Süryanî Mikhail, ayn. yer.; Ebu'l-Ferec, II, 351.

bulunan oğlunun atabegini uzaklaştırarak Tuğrul Arslan'ı Malatya Kalesi'ne yerleştirdi³²³.

Melikşah (Şahinşâh) bir süre sonra Konya'ya gelip³²⁴, burada Türkiye Selçuklu tahtına çıkarak hükümdarlığını ilân etmiş ve kardeşleri Mesud ile Arab'ı hapsedirmiştir.

Türklerin içinde bulunduğu bu durumu değerlendirmek isteyen Bizans İmparatoru Aleksios I. Komnenos, Norman Hükümdarı Bohemund'la barış antlaşması yaptıktan (Eylül 1108) hemen sonra Eumathios Philokales adlı bir subayı emrine askerî birlikler verip Türklerle mücadele için Anadolu'ya gönderdi. Eumathios, emrindeki kuvvetlerle Türklerin bulunduğu yeri tespit ettirdi. Onların, bu sırada Lampe'de³²⁵ kaldıklarını öğrenince ordusundan bir birliği onların üzerine gönderdi. Bu birlik, Türklerle hiç beklemedikleri bir anda saldırınca girdikleri bu çatışmayı pek fazla zorluk çekmeden kazandılar (muhtemelen 1109 yılı başları)³²⁶ Kapadokya (Kappadokia) Emîri Hasan, bu felaketin intikamını almak için etraftan asker topladı ve Bizans kumandanı Eumathios'un üzerine yürüdü³²⁷. Eumathios, bütün birliklerini Türkler üzerine gönderip

ani bir saldırı başlattı ve onları mağlubiyete uğrutup pek çoğunu öldürdüler. Türk askerlerinin birçoğu öldürülürken bir o kadarı da esir edilmişti. Kaçmaya çalışan pek az kişi de Menderes Irmağı'nda boğuldu³²⁸.

Melikşah (Şahinşâh)'ın Hükümdarlık Devri

Hükümdar olduktan kısa bir müddet sonra Sultan Melikşah (Şahinşâh)'ın Bizans üzerine birlikler gönderdiğini görmekteyiz. Yapılan savaş sonrasında Türkler mağlubiyete uğradılar³²⁹. Sultan Melikşah (Şahinşâh), ordusunun uğradığı yenilgiyi öğrenince derhal imparatora elçiler göndererek iki taraf arasında barış yapılmasını istedi. Türk heyeti, imparatorla görüşerek antlaşma şartlarını kabul ettiklerini bildirdiler. Sonuçta her iki taraf arasında bir barış antlaşması yapıldı³³⁰.

Bizans'la yapılan barıştan kısa bir zaman sonra Melikşah (Şahinşâh) yaklaşık 50.000 kişilik bir ordu hazırladı³³¹. Aleksios, hemen ülkesinin çeşitli yerlerinde bulunan askerî birliklere toplanma emri verdi. Bir müddet sonra Aigias

³²³ Süryanî Mikhail, ayn. yer.; Ebu'l-Ferec, ayn. yer.

³²⁴ Ebu'l-Ferec (II, s. 349, 351), onun yıllarca Malatya'da kaldığından bahseder, fakat Konya'ya gidip de burada tahta çıktığına dair herhangi bir bilgi kaydetmez. Yine aynı müellifin kaydından anlaşıldığına göre, Ayşe Hâtun'un Belek Gazi'nin desteğiyle 1114 yılında Malatya'ya yeniden hâkim olması Melikşah (Şahinşâh)'ın bu sırada Malatya'da bulunmadığı izlenimini vermektedir.

³²⁵ Ulubat (Lopadion) civarında bulunan bir nehir. bk. William M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor*, çev. Mihri Pektaş, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul 1961, 176, n. 5.

³²⁶ Anna, bu olayın Bohemund'la barış antlaşması yapıldıktan bir süre sonra meydana geldiğini ifade ediyor. Söz konusu barış 1108 Eylül'ünde yapıldığına göre, muhtemelen bu Bizans saldırısı 1109 yılında gerçekleştirilmiştir. Bk. Anna, s. 357, 359, trc., s. 438, 440.

³²⁷ Anna, s. 361, trc., s. 441.

³²⁸ Anna, s. 361-362, trc., s. 441-443. Krş. Kesik, *I. Mesud*, s. 19.

³²⁹ Anna, s. 370, trc., s. 451.

³³⁰ Anna'nın, babasının Norman hükümdarı Bohemund'la yaptığı antlaşmanın maddelerini ayrıntılı bir şekilde yazıp da Şahinşâh ile yapılan barışın şartlarından hiç söz etmemesi bu barışın çok kısa sürüp, uygulama safhasına bile geçmemiş olması veya yapılan barışın hemen hemen eşit şartlar içermiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bk. Anna, s. 348-358, trc., s. 420-438.

³³¹ Anna, s. 471, trc., s. 453. Anna, Doğu ülkeleri ve Horasan ile özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'ni kastetmektedir. Eğer Bizanslı müellif, Horasan ile Büyük Selçuklu Devleti'ni kastediyorsa, bu sırada Sultan Muhammed Tapar'ın Anadolu'ya yardımcı birlikler gönderecek durumda olmadığı bellidir. Krş. Özyayın, *Muhammed Tapar*, s. 116-124.

loi³³² denilen yere gelen Aleksios, buradan deniz yoluyla Kibotos'a³³³ geçmek niyetinde idi.

Türklerin faaliyetleri hakkında mâlûmat alan İmparator Aleksios Komnenos, İznik Duks'u olan Kamytzes'e yanına 500 kişilik bir kuvvet alarak Türkleri izlemesini ve onların faaliyetlerini mektupla kendisine bildirmesini ancak onlarla herhangi bir çatışmaya girmemesini emretmişti. İmparator'dan aldığı bu talimat üzerine İznik'ten çıkan Kamytzes, Aleksios'un emrinin aksine hareket ederek, derhal Türk kuvvetlerine hücum etti. Türkler, ilk anda karşılarındaki kuvvetleri imparatorun bizzat idare ettiği Bizans ordusu zannederek hemen ağırlıklarını bırakarak geri çekilmeye başladılar. Türk kuvvetleri de başkumandan Muhammed'in idaresinde, Türklerin geri dönebileceğini tahmin edemeyen Bizans kuvvetlerine aniden hücum ettiler. Bunların büyük bir kısmı Türk kuvvetlerince yok edildi.

Kamytzes ve emrindeki birlik, Türkler tarafından bozguna uğratılırken, Bizans imparatoru da Alethina'ya³³⁴ ardından da Akrokos'a³³⁵ ulaştı. İmparator burayı Türklerden önce işgal etmek için acele ediyordu. Aleksios bu bölgede Karmeli Türkler³³⁶ ile karşılaştı ve onlar karşı-

sında derhal savaş düzeni aldı. Türkler, düzlük alandan süratle dağılarak vadinin içinde bulunan sazlıklara sığındılar ve bir kısmı da vadinin aşağısına doğru geri çekildi. Ancak bunların bir kısmı Bizans kuvvetleri tarafından öldürüldü, bir kısmı da esir alındı. Bir müddet sonra imparator, askerlerine tüm sazlığın etrafını çevirmelerini ve sonra da sazlığı ateşe vermelerini emretti. Böylece ateşten kaçmaya çalışan ve dolayısıyla sazlık dışına çıkan Türkler ya kılıçtan geçirildi ya da esir edildi. Selçuklu kuvvetleri başkumandanı Muhammed, Karmeli Türklerin başına gelenleri öğrenince Bizans imparatorunun peşine düştü ve onu takip etmeye başladı. Sonunda Emîr Muhammed, Bizans ordusunun artçı kuvvetlerine yetişerek önce Kumandan Ampelas idaresindeki artçı birliği ile savaşa tuttu. Ampelas, Selçuklu askerlerince öldürüldü. Ardından diğer bir artçı birliği kumandanı olan Tzipoures'in atı Türk oklarına hedef oldu ve yere düşen kumandan kılıç darbeleri ile can verdi³³⁷. Aleksios, Türklerle karşı bir şey elde edemeyeceğini anlayarak emrindeki birlikleri Georgios Lebounes'e ve diğer bazı kumandanlarına bırakarak İstanbul'a geri dönmüştür.

Türkiye Selçukluları ile Bizans İmparatorluğu arasında cereyan eden bu mücadeleler 1113

³³² Muhtemelen Phrygia'nın kuzeyinde bulunan bir yer. Bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 203.

³³³ İzmit Körfezi'nin güneyinde bulunan Hersek yakınlarında bir yer. Bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 228 n. 3, 229.

³³⁴ Ramsay, Kütahya ile Eskişehir arasında olması gerektiğini; Bilge Umar, Domanıç-Emet arasında veya Tavşanlı yakınlarında olabileceğini kaydeder. Bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 229; Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İst. 1993, s. 461 n. 1.

³³⁵ Ramsay'in ifadesinden Emet civarında bir yer olduğu anlaşıyor. Bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 229.

³³⁶ Ramsay (*Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 229), Karme'yi Soma'nın yakınındaki Germe olarak kaydederken. Umar (*Tarihsel Adlar*, s. 461 n. 5), bu Türklerin Pisidia ile Ga-

latia sınırında bulunduğu sanılan Karma köyünden gelmiş olabileceklerini söyler.

³³⁷ Anna, *Alexiad*'ta bu Bizans ordusu artçı kuvvetleri kumandanları Ampelas ve Tzipoures'in kendi birliklerinin toplanmasını ve savaş düzeni almalarını beklemeden Emîr Muhammed'in ordusuna saldırdıklarını dolayısıyla bu iki kumandanın büyük cesaretinden ve gözü karalıklarından dem vurur, ayrıca mağlubiyetin bu hatadan kaynaklandığını ima etmeye çalışır. Ne gariptir ki, daha önce bu iki kumandan için büyük bir savaş tecrübesine sahip olduklarını kaydeder (s. 377, trc. s. 461.) Aslında bütün bunlar Anna'nın mağlubiyete bir bahane uydurma çabasından başka bir şey değildir. Kaldı ki, Emîr Muhammed, Bizans kuvvetlerine önceden haber vererek değil aniden saldırmıştır. Bk. Anna, s. 378, trc., s. 462.

yılında meydana gelmiştir. Bizans İmparatoru Aleksios bir yıla yakın bir süre İstanbul’da kaldıktan sonra Kumanların saldırısı nedeniyle Filibe üzerine bir sefer düzenlemiştir³³⁸.

Türkiye Selçuklu Hükümdarı Melikşah (Şahinşâh), 1114 yılında Bizans üzerine bir sefer düzenlemiştir. Anna’nın kaydına göre³³⁹ Horasan ve Halep’ten de yardım alarak büyük bir ordu oluşturdu. Bu gelişmeleri haber alan İmparator Aleksios ise Türkiye Selçuklularının başkenti Konya üzerine bir sefere çıkmak istedi. Ancak ayaklarındaki ağırlar sebebiyle Aleksios, planladığı seferden vazgeçmek zorunda kaldı.

Bizans imparatoru bir müddet sonra ayaklarındaki ağırların hafıflediğini hissedince hemen daha önce planladığı sefere çıkabildi. Bütün birlikler toplandığında da yola çıkarak İznik Gölü’nün yakınında bulunan Aziz Georgios üzerinden İznik’e ulaştı. Burada üç gün kaldıktan sonra aynı yolu takip ederek geri döndü ve Ulubat Köprüsü’nün kuzey tarafına vardı. Sonra Karyks denilen pınarın³⁴⁰ yakınında ordugâhını kurdu. Bu sırada Türk kuvvetleri Lentianalıların kenti³⁴¹ ucundaki ovaya ve Kotoiraikia³⁴² denilen yöreye akın düzenlemekle meşguldüler. İmparatorun ordusuyla beraber üzerlerine doğru ilerlemekte olduğunu haber aldıklarında derhal çok sayıda ateş yakdılar. Böylece düşmana çok kalabalık bir ordu olduk-

ları izlenimi vermeye çalışıyorlardı. İmparator, gün doğar doğmaz Türklerin bulunduğu ovaya doğru aceleyle bir baskın yapmak istedi, ancak burada pek çok cesetle karşılaştı. O, daha sonra Poimanenon yakınında ordugâhını kurduktan sonra hemen hafif donanımlı askerlerden seçkin bir birliği Türkleri izlemekle görevlendirdi. Bizans kuvvetleri yöre halkının Kellia dediği bir yerde³⁴³ Türk askerlerine yetişerek onların büyük bir kısmını öldürdüler, bir kısmını da esir ettiler. Daha önce Türklerce ele geçirilmiş ganimetleri de alarak geri döndüler. İmparator alınan bu galibiyete çok sevindi ve emrindeki tüm kuvvetlerle beraber Ulubat’a geri döndü. Burada üç ay boyunca bekledi. İmparator beklediği birliğin gelmesiyle oradan ayrılarak kuvvetlerini Uludağ sırtlarına yerleştirerek Malagina bölgesindeki Aera’ya³⁴⁴ geçti ve burada üç gün kaldı. Burada konakladığının üçüncü gününün sabahı Aleksios’a gelen haberci, Türklerin Aziz Georgios Burcu’na kadar gelmiş bulundukları, üç saat sonra gelen ikinci haberci ise, Türk kuvvetlerinin pek yakında olduklarını, öğleyin gelen ve üstü başı kan içinde olan üçüncü haberci Türklerin, hemen ardından gelmekte olduklarını bu nedenle tehlikenin çok yakına geldiğini imparatora haber verdi. İmparator bu son haberden sonra yanındaki subayları ve askerleri ile birlikte silahlandılar ve atlara binerek İznik yolunu tuttular. Bu sırada Türk birlikleri bir Gürcü’yü esir etmişler ve ondan Aleksios’un üzerlerine doğru gelmekte olduğunu öğrenmiş-

³³⁸ Anna, s. 365, 383, trc., s. 446 n. 1; 469 n. 2. Krş. Ferdinand Chalandon, *Alexis Comnène. Les Comnène, Jean II Comnène et Manuel I Comnène*, Paris 1910-1912, I, 226 vd.

³³⁹ Anna, s. 390, trc., s. 479. Krş. Kesik, *I. Mesud*, s. 26.

³⁴⁰ Yeri tespit edilemedi.

³⁴¹ Bu yer tam olarak belirlenememiştir. Ancak Poimanenon (Eski Manyas) yakınlarında olduğu biliniyor. Bak. Ramsay, *Anadolu’nun Coğrafyası*, s. 171-172.

³⁴² Ramsay (*Anadolu’nun Coğrafyası*, s. 172) bu yerin Lentiana’ya yakın bir yerde olduğunu kaydeder.

³⁴³ Kellia, Heilen dilinde “Şaraphaneler” demektir (Kellion’un çoğulu). Ancak. Anadolu kökenli ve K(uwa)-Ela “Güzel Geçit” anlamında Kela adının Hellenleştirilmiş biçimi de olabilir. Dinar’ın eski adı Kelana (Kelaina) ile de bir ilgisi olabilir. Bak. Umar, *Tarihsel Adlar*, s. 481 n. 1.

³⁴⁴ Malagina hakkında geniş bilgi için bk. Ramsay, *Anadolu’nun Coğrafyası*, s. 221-226, 228-229.

ler ve dağ yollarından geriye doğru çekilmeye başlamışlardı. İşte bu geri çekilme esnasında Strabobasileios ve Mikhael Stypeiotes komutasındaki Germioi sırtlarında³⁴⁵ pusuya yatmış olan Bizans birliklerinin ağına düştüler. Türklerin geldiğini gören Bizans askerleri birdenbire ovaya inerek Türk askerlerine saldırdılar ve onları zorlu bir mücadeleden sonra mağlubiye uğrattılar³⁴⁶. Bundan sonra imparator İzmit'e geri döndü. Burada Türkler üzerine yeni bir sefer yapmak için hazırlanan imparator bir müddet sonra İzmit'ten yola çıktı. Bizans ordusu Gaita³⁴⁷ denilen yere vardığında hafif donanımlı askerleri ana ordudan ayırarak hızlı bir şekilde önden gönderdi.

İmparator Dorylaion'da konakladıktan sonra Santabaris'e³⁴⁸ geldi. Burada Kamytzes idaresindeki bir birliği Polybotos (Bolvadin)'a ve Kedrea'ya³⁴⁹ saldırmak üzere gönderdi. İmparator Aleksios, Stypeiotes adlı bir kumandanını da Amorion'daki³⁵⁰ Türklerin üzerine gönderdi. Ancak, Bizans ordusu içinde yer alan iki İskit (paralı asker) gizlice Poukheas'ın yanına kaçtılar ve ona Kamytzes'in yapacağı

saldırısı haber verdiler, ayrıca imparatorun gelmekte olduğunu da bildirdiler. Türk beyi de gece yarısı hisarı boşalttı ve soydaşlarıyla birlikte oradan uzaklaştı. İmparator Bolvadin'e ulaşmak ve oradan da Konya üzerine yürümek niyetinde idi. Ancak tam bu sırada Selçukluların Anadolu'nun bütün tarla ve ovalarını ateşe verdiklerini, insanlar ve atlar için büyük bir yiyecek kıtlığının söz konusu olduğunu öğrendi. Diğer taraftan Kuzey bölgelerine hâkim olan Türklerin (Dânişmendliler) de imparatora karşı harekete geçtiği haberi geldi. İmparator bu durum karşısında tam bir tereddüt yaşadı. Sonunda Philomelion (Akşehir) üzerine yürümeye karar verdi³⁵¹. Türklerle giriştiği bazı ufak çaplı çatışmalardan sonra İmparator Kırk Şehitler Gölü'ne³⁵² vardı ve ertesi gün de Mesanakta Hisarı'nı³⁵³ işgal etti. Oradan da Akşehir'e geçti ve burasını saldırıyla aldı. Ardından da ana ordusundan çeşitli birlikleri ayırıp talan icra etmeleri ve Türklerin elindeki esirleri kurtarmaları için Konya çevresinde bulunan kasabaların üzerine gönderdi. Sonra da başkentine dönmek için harekete geçti.

İmparator Aleksios, ülkesine doğru ilerlerken onun karşısına herhangi bir Türk kuvveti çıkmıyordu. Ancak Emîr Monolug, imparatoru her iki yandan emrindeki orduyla izlemekte, pusular kurmakta ve saldırıya geçmek için uygun bir zemin ve durum aramakta idi. Ancak bu durumdan haberdar olan Bizans ordusu tedbirli yol aldıklarından Türklere böyle bir fırsat vermiyorlardı³⁵⁴. Sultan Melikşah (Şa-

³⁴⁵ Bu yer tam olarak tespit edemiyoruz. Ancak Uludağ'ın doğusundaki dağ dizisi olabilir. Bk. Umar, *Tarihsel Adlar*, s. 483 n. 1.

³⁴⁶ Anna, s. 393, trc., s. 482-483.

³⁴⁷ İznik'ten Lefke/Osmaneli'ne giden yolun üzerinde bir köy bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 220.

³⁴⁸ Seyitgazi (Nakoleia) sınırları içinde, bugün Bardakçı köyü diye anılan ve Seyitgazi'nin 12 mil ilerisinde bulunan bir köydür. Günümüzde anayol üzerinde bulunmayıp, Kırka ile Çifteler arasında tam orta yerde, önemli yolların arasında kalmıştır. Bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 156 n. 78, 186 n. 19, 236 n. 34, 256 n. 23, 259 n. 25, 499.

³⁴⁹ Afyon'un kuzeydoğusundan 44 km. ileride bulunan Bayat kasabasının 3 km. kadar batısında, şimdi Asar Kümbet Kale denilen kalenin bulunduğu yer. Bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 256-257 n. 23.

³⁵⁰ Afyon iline bağlı Emirdağ'ın 12 km kadar doğusunda Hamzahacı ve Hisar köylerinin yakınında bir tarihî şehir. Bk. Besim Darkot, "Ammuriye", *İA*, I, 411-412.

³⁵¹ Anna, s. 399, trc., s. 490.

³⁵² Eber Gölü. Bk. Umar, *Tarihsel Adlar*, s. 492 n. 1-2.

³⁵³ Akşehir Gölü'nün güneybatı ucu. Bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 151-152.

³⁵⁴ Anna, s. 401-402, trc., s. 493.

hinşâh) Bizans Ordusu'nun artçı birliğine saldırdı. Aynı zamanda Selçuklu emîrlerinin bir kısmına da düşman ordusunun diğer bölümlerine saldırmalarını emretti. Sonuçta Selçuklu kuvvetleri bozulup kaçmaya başladı. Sultan Melikşah (Şahinşâh) da yanında yalnızca Şarabdâr'ı olduğu halde yüksek bir yerde yapılmış bir kiliseye sığındı. Bu savaşta Selçuklu Ordusu'ndan çok sayıda asker şehit ve birçoğu da esir olmuştu³⁵⁵.

Bizans ordusu gün doğumuyla birlikte tekrar harekete geçerek Ampoun'a³⁵⁶ doğru yola koyuldular. Buraya vardıkları zaman Melikşah (Şahinşâh)'ın emrindeki Türk Ordusu dört bir yandan Bizans kuvvetlerine karşı hücumla geçti ise de önemli bir sonuç elde edemedi geri çekildi. Sultan Melikşah (Şahinşâh) kumandanlarına danıştıktan ve onların da fikrini aldıktan sonra ertesi gün İmparator Aleksios I. Komnenos'a barış teklifinde bulundu. Sultan Melikşah (Şahinşâh) ve maiyeti, imparator tarafından bir gece misafir edildiler. Ertesi gün iki hükümdar arasında antlaşma imza edildi (1116)³⁵⁷, sonra imparator, sultana yüklü miktarda para armağan etti. Ayrıca onun emirlerine de çok cömertçe davranarak önemli armağanlar verdi³⁵⁸.

Mesud'un Hapisten Kurtularak Saltanat Mücadelesine Girişmesi ve Türkiye Selçuklu Tahtını Ele Geçirmesi

Mesud'un hapisten kurtulması ile ilgili olarak biri Süryanî Mikhail diğeri de Ebu'l-Ferec'e ait olmak üzere birbirine yakın iki ayrı bilgi mevcuttur. Bu iki bilgidен çıkardığımız ortak noktalar şunlardır: Mesud'un sultan olmasında en büyük rolü kayınpederi Dânişmendli Emîr Gazi'nin üstlenmiş olması, Mesud'un hapisten kurtarılmasında ona bazı Selçuklu emirlerinin yardımcı olduğu ve nihayet Melikşah (Şahinşâh)'ın yakalanıp gözlerine mil çekildiğidir. İmparator ile barış antlaşması yapmış ve neredeyse onun ordugâhından ayrılmak üzere olduğu bir sırada Aleksios, Anna'ya göre evlilik dışı olan kardeşi Mesud'un tahta geçmek amacıyla ve bazı beylerin de kışkırtması ve yardımıyla daha önceleri de teşebbüs ettiği gibi Melikşah (Şahinşâh)'a bir komplo düzenlediğini öğrenince, sultana kendisine karşı yöneltilmiş komplo hakkında daha ayrıntılı bilgiler edininceye dek yanında biraz daha kalmasını ve işin aslını, rakibinin plânını öğrendikten sonra harekete geçmesini tavsiye etti. Ancak Melikşah (Şahinşâh) bu tavsiyelere aldırmayarak kendi bildiği gibi hareket ederek buradan hemen ayrılmak ve kardeşinin üzerine yürümek istedi. İmparator ağır donanımlı Bizans savaşçılarından oluşan güçlü bir birlik verip Konya'ya sağ salım bir şekilde gitmeleri teklifinde bulunduyorsa da Melikşah bunu kabul etmeyerek imparatorla vedalaştı ve kendisine verilen yüklü miktarlardaki parayı alarak Konya'ya gitmek üzere yola koyuldu³⁵⁹.

³⁵⁵ Anna, s. 403, trc., s. 495. Krş. Kesik, *I. Mesud*, s. 30.

³⁵⁶ Ramsay (*Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 82 n. 1, 150), bu yerin şimdiki Ambanaz olduğunu kaydediyor.

³⁵⁷ Anna, doğrudan doğruya 1116 tarihini vermez. Ancak zikrettiği diğer olayların tarihlerinden ve zaman belirten ifadelerinden Akşehir seferinin ve iki taraf arasında yapılan bu antlaşmanın tarihi ortaya çıkmaktadır. Bk. Anna, s. 392, 397, 400, trc., s. 481, 486, 491.

³⁵⁸ Anna, s. 406, trc., s. 498. Krş. Kesik, *I. Mesud*, s. 31.

³⁵⁹ Sultan Melikşah (Şahinşâh)'ın bir gece uyurken gördüğü rüya başına gelecekleri sanki ona önceden bildiriyordu. Rüya aynen şöyle idi: Sultan yemeğini yerken bir sürü

Sultan Melikşah (Şahinşâh) Konya'ya doğru yol alırken bir taraftan da yöreyi gözlemlesinler ve düşmanları ortalığı talan etmek için bir çıkış yapmışlar mı, görsünler diye önden keşif kolları çıkarmıştı. Oysa bu keşif kolları, şimdiden güçlü bir orduyla oraya varmış bulunan Mesud'un kendisine rastladılar ve görüşmelerden sonra Melikşah (Şahinşâh)'a karşı onun tarafına geçtiler. Sonra da geri dönerek Melikşah (Şahinşâh)'a, yaptıkları keşif sırasında kimseyi görmediklerini, yollarının emniyetli ve açık olduğunu bildirdiler. Melikşah (Şahinşâh) bunları işitince rahat etti ve onlardan hiç kuşkulandı. Böylece ileride kendini bekleyen tehlikeden habersiz ve tedbirsiz ilerlerken birdenbire kendini düşmanın karşısında buldu. İki taraf arasında savaş başladı. Melikşah (Şahinşâh)'ın yakın zamanda öldürmüş olduğu Asan Katoukh (Emîr Hasan)'un oğlu Gazi (Gazes) saflardan öne fırlayarak Sultan Melikşah (Şahinşâh)'a mızrağıyla vurdu. Melikşah (Şahinşâh) bundan sonra da durumun tamamen kendi aleyhinde olduğunu gördüğünden hemen oradan uzaklaştı. Amacı İmparator Aleksios'un yanına gitmekti. Ancak çoktan beri Mesud'un yandaşı olan Poukheas, onu engelledi. Gerçekte bu kişi onu imparatorun yanına dönmeyip, hafif bir sapma ile Tyragion'a³⁶⁰ girmeye yönlendirirken, Melikşah (Şahinşâh)'a tuzak kuruyor ve onun kuyusunu kazıyordu. Melikşah (Şahin-

şâh) bir çocuk gibi Poukheas'ın sözüne inandı ve Tyragion'a gitti. Burada bulunan Rumlar imparator ile aralarında yapılan barış antlaşmasını bildiklerinden onu çok iyi karşıladılar. Ancak Mesud ve beraberindeki kuvvetler çok geçmeden kale önünde göründüler ve surları tümüyle çevreleyip, kuşatma savaşını başlattılar. Melikşah (Şahinşâh), surların üstünden eğilip, kendi soydaşlarına öfkeli tehditler savurdu ve onlara imparatorun Rum birliklerinin gelip bas-kın vermek üzere olduğunu, eğer savaşmayı bırakmazlarsa başlarına şunun geleceğini, bunun geleceğini söyledi. Hisarda bulunan Rumlar ise, Türklere karşı cesaretle direniyorlardı. Bu durum karşısında Poukheas, onlara kale kapısını Türklere açmaları gerektiğini söyledi. Onlar da bir yandan Türk birliklerinin kalabalığından dolayı dehşete düşmüş oldukları için bir yandan da Poukheas'ın öğütlerine akılları yattığı için, Türkleri içeriye aldılar. Bunlar Sultan Melikşah (Şahinşâh)'ı yakaladılar ve gözlerini kör ettiler (1116)³⁶¹. Sultan yine de belli belirsiz bir ışık seçebiliyordu. O, Konya'ya getirildiği zaman, olayı dadısına anlattı. O da bunu Melikşah (Şahinşâh)'ın karısına anlattı. Böylece Melikşah (Şahinşâh)'ın tam kör edilmediği haberi Mesud'un kulağına kadar gitti. Mesud bu duruma son derece kızarak, ünlü bir bey olan Elegendmon'a³⁶² emir vererek onu eski Şamanî usulüne ve Selçuk âdetine göre kanı akıtılmaksızın

fare çevresini sarmıştı ve yemekte olduğu ekmeği elinden kapmaya çalışıyorlardı; onlara karşı iğrenerek davranırken ve onları kovalamaya girişmişken, birdenbire bu fareler aslanlara dönüşüvermiş ve onu yere sermişlerdi. Uyanınca bu düşünüy yanında giden imparatorun subayına anlattı ve bunun ne anlama gelebileceğini sordu. Subay da ona: "Fareler ve aslanlar senin düşmanındır" dedi. Ama Sultan ona inanmadı ve önlem almaksızın aceleyle yolculuğunu sürdürdü. Bk. Anna, s. 406, trc., s. 499.

³⁶⁰ Muhtemelen ilçe merkezi Ilgın'ın yerinde ya da o civarda bir yer. Bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 151.

³⁶¹ Anna, s. 407. trc., s. 500; Süryanî Mikhail, III, xv, 10, s. 195; Ebu'l-Ferec, II, 350. Krş. Joseph de Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umûmisi*, trc. Hüseyin Cahid, İst. 1924, IV, s. 66; Turan, *Türkiye*, s. 160, Kesik, *I Mesud*, s. 34.

³⁶² Yalnızca Anna Komnene tarafından kaydedilen bu ismin Türkçedeki doğru karşılığı nedir bilemiyoruz. Ancak Osman Turan bu ismin, üşenmez, çalışkan manasına gelen "Erinmek" ya da "Erikmek" olabileceğini belirtir. Bk. Turan, ayn. yer. n. 30.

bir yay kırıışı ile boğdurttu (1117)³⁶³. Melikşah (Şahinşâh) altı yıl kadar Konya tahtında kaldı. Bizans imparatoruna gelince; o, başkenti İstanbul'a doğru yürüyüşünü sürdürerek sağ salim bir şekilde buraya ulaştı. Ancak çok fazla yaşamadı ve iki yıl sonra öldü (1118).

Türkiye Selçuklu Devleti ile Dânişmendliler Arasındaki Münasebetler

I. Kılıç Arslan'ın ölümü Anadolu'daki güç dengesini yeniden bozdu. Emîr Gazi başlangıçta Türkiye Selçuklularını metbû tanıdıysa da I. Kılıç Arslan'ın 1107 yılında ölümü üzerine meydana gelen iktidar boşluğundan ve onun oğulları arasında başlayan taht kavgalarından faydalanarak hâkimiyet sahasını genişletmeye ve Dânişmendlileri eski gücüne kavuşturmaya çalıştı. I. Kılıç Arslan'ın oğulları arasındaki taht mücadeleleri sırasında, aynı zamanda damadı olan Mesud'u destekledi. Mesud onun sayesinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'da tahta çıktı.

Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra karısı Ayşe Hâtûn ile küçük oğlu Tuğrul Arslan'ın hâkimiyeti altında bulunan Malatya, kısa bir süre de Kılıç Arslan'ın diğer oğlu Melikşah (Şahinşâh)'ın idaresi altına girmişti. Bundan sonra şehre Ayşe Hâtûn ile evlenen Artuklu Belek Gazi hâkim oldu.

Haçlılar ile yaptığı savaşlardaki başarısıyla ün kazanan bu Türk beyi 6 Mayıs 1124 (19 Rebiyülevvel 518)'te şehit edilince onun hâkimiyeti altındaki yerler bazı emirler tarafından paylaşıldı.

Bunlardan Artuklu Hüsameddin Timurtaş³⁶⁴, Haleb'i; onun kardeşi Süleyman³⁶⁵, Hısn-ı Ziyad'ı³⁶⁶ (Harput); Malatya Sultanı Tuğrul Arslan, Masara (Minşar)³⁶⁷ ve Gerger'i³⁶⁸ (Gargar) aldı. Tuğrul Arslan'ın bu yerleri alması üzerine Hısn-ı Ziyad ve Malatya emîrleri arasında bir mücadele oldu.

Dânişmendli Emîr Gazi de bu mücadeleden istifade ile Malatya'yı zapt etti. Belek Gazi'nin ölümü ile beklediği fırsatı yakalayan Emîr Gazi, damadı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud ile bir ittifak yaptı. Malatya ve Hısn-ı Ziyad emîrleri arasında süren mücadelelerden de faydalanarak büyük bir ordu ile 13 Haziran 1124 (27 Rebiyülahır 518) cuma günü Malatya üzerine hücum etti. Malatya civarını yağmalayıp buraya bağlı yerleri zapt ettikten³⁶⁹ sonra şehri bir ay süreyle kuşattı³⁷⁰. Sonunda bekledikleri yardımı alamayan ve tüm ümitlerini kaybeden Ayşe Hâtûn ile oğlu Tuğrul Arslan 10 Aralık 1124 (1 Zilkade 518) çarşamba günü³⁷¹ sabahı şehirden

³⁶⁴ Belek'in amcası İlgazi'nin oğlu. Hakkında geniş bilgi için bk. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Târîhi*, İst. 1993, 154-160; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 246-247; Ali Sevim, "Timurtaş", *İA*, XII/1, 370-372.

³⁶⁵ Artuklu İlgazi'nin oğlu. Bk. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 153.

³⁶⁶ Ortaçağ'da Harput, günümüzde ise Elazığ ili. Bk. Dar-kot, "Harput", *İA*, V/1, 296-299.

³⁶⁷ Malatya'nın güneyinde müstahkem bir mevki. Bk. Sür-yanî Mikhail, III, XVI, 1, s. 220. Krş. Mehmet Ersan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara 2007, s. 37.

³⁶⁸ Fırat kenarında, Siverek'in kuzey-batısında bulunan ve o dönemde Ermenilerin yaşadığı bir kale. Bk. Ernst Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, trc. Fikret Işıltan, İstanbul 1970 s. 134. Gerger'in bu dönemdeki tarihi için bk. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 80-85.

³⁶⁹ Ebu'l-Ferec, II, 359.

³⁷⁰ Süryanî Mikhail, III, XVI, 1, s. 219; Ebu'l-Ferec, ayn. yer.

³⁷¹ Urfalı Mateos (s. 282) ve Anonim Süryanî Müellifi (s. 90), 1124 yılını verir ancak olayın günü ve ayını kaydetmez. Bk. Süryanî Mikhail (III, XVI, 1, s. 220) ve

³⁶³ Bk. M. Fuad Köprülü, "Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti, *THTD*, Ankara 1944, I, 1-9.

çıkarak Malatya'yı Dânişmendlilere teslim ettiler ve civarda bulunan Minşar Kalesi'ne çekildiler³⁷². Böylece altı aylık³⁷³ bir muhasaradan sonra şehre giren Emîr Gazi şehre hâkim oldu.

Sultan Mesud'un, Malatya şehrinin Emîr Gazi tarafından alınması sırasında ona yardım edip bir ittifak oluşturmaması ve babası I. Kılıç Arslan'ın siyasetine ters düşmesini bir ihanet olarak değerlendiren kardeşi Ankara ve Kumana³⁷⁴ meliki Arab, 30.000 kişilik³⁷⁵ bir ordu toplayarak kardeşi Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'un üzerine yürüdü. İlk savaşı kazanan Melik Arab oldu. Bu savaş muhtemelen Konya yakınlarında oldu. Bu yenilgi üzerine Mesud, Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos'tan aldığı yardım ve Emîr Gazi'nin kuvvetleriyle birlikte Melik Arab'ın üzerine yürüdü ve onu mağlup etti. Melik Arab, Toros'dan aldığı yardımcı kuvvetlerle Anadolu'ya dönerek 1127 yılı yazında Dânişmendli Emîr Gazi'nin oğlu Muhammed'i tuzağa düşürerek esir etti. Babası Muhammed'i kurtarmak isteyen Masara Hâkimi Yunus da esir düştü. Emîr Gazi'nin üzerine yürüyen Arab, Emîr Gazi'yi de mağlubiyete uğrattı. Fakat Emîr Gazi bir hileye başvurup Melik Arab'ın ordusunu mağlup etti. Emîr Gazi sonra da Ankara ve Kumana'yı zapt etti. Melik

Arab bu yenilgiye rağmen birçok yeri işgal ettiği gibi Emîr Gazi'nin oğlu Yağan'ın idaresinde bulunan bir kaleyi de ele geçirdi³⁷⁶. Melik Arab ile Emîr Gazi arasında birkaç mücadele daha vuku bulmuş ve Arab mağlup olmuştur.

Anonim Selçuknâme'nin verdiği bilgiye göre³⁷⁷ Melik Arab, kardeşi Mesud'a karşı üç defa savaşa girişmiş ve sonunda her iki kardeş arasında antlaşma yapılmış, Mesud tarafından birkaç³⁷⁸ kale Melik Arab'a verilmiştir. Bir müddet sonra da emîrler iki kardeş arasında fitne çıkarmışlar, bunun sonucunda Arab yeniden isyan ederek Bizans imparatorundan yardım istemiş, İmparator İoannes de onun bu isteğini yerine getirmiştir. Ancak bu sıralarda Arab'ın ölmesi Mesud'a rahat bir nefes aldirmiştir³⁷⁹. Sultan Mesud, kayınpederi Emîr Gazi'nin yardımıyla elde ettiği tahtını yine onun yardımıyla koruyabilmiş ve birlikte hareket etmeleri sonucu rakipleri ve aynı zamanda kardeşleri Melikşah (Şahinşâh), Arab ve Tuğrul Arslan'dan kurtulmuş oluyordu.

Ebu'l-Ferec (II, s. 359) ise 10 Aralık 1125 tarihini zikreder.

³⁷² Urfalı Mateos, s. 282.

³⁷³ Urfalı Mateos, ayn. yer.

³⁷⁴ Kumana veya Komana. Geçmişte Anadolu'da bu isimle anılan iki yer mevcuttur. Biri Tokat'ın 9 km kuzeydoğusunda, Almus yolu kavşağındaki Gömenek (Gümenek) köyünün yerinde, diğeri de Kapadokya (Kappadokia)'nın güneyinde, Kataonia bölgesindeki Komana'dır ki, kalıntıları Adana ili Tufanbeyli ilçesi merkez bucağına bağlı Şar köyü ile iç içedir. Bizim bahsettiğimiz Kumana, Gömenek köyünün yerindekidir. Bk. Umar, *Tarihsel Adlar*, s. 458. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 135 n. 79.

³⁷⁵ Süryanî Mikhail, III, xvi, 2, s. 223.

³⁷⁶ Süryanî Mikhail, III, xvi, 2, s. 224.

³⁷⁷ *Anonim Selçuknâme*, s. 37-38, trc., s. 24.

³⁷⁸ Osman Turan (*Türkiye*, s. 169), *Anonim Selçuknâme*'ye dayanarak verdiği bilgide, Melik Arab'ın üç kaleye sahip olduğunu kaydeder. Ancak adı geçen kaynakta böyle bir bilgi yoktur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi *Anonim Selçuknâme* sadece yapılan antlaşmadan sonra Mesud'un ona "birkaç" kaleyi verdiğini kaydeder. Bk. *Anonim Selçuknâme*, s. 37, trc., s. 24.

³⁷⁹ *Anonim Selçuknâme* de onun nerede ve ne şekilde öldüğü hakkında bize bilgi vermez (aynı yer). Azîmî (*Azîmî, Azîmî Tarihi*, yay. Ali Sevim, *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler* (H. 430-538=1038/39-1143/44), Ankara 1998, s. 46, trc., s. 55) de 525 (1130-1131) yılında Sultan Mesud ile kardeşleri arasında Konya'da anlaşmazlık ve fitne meydana geldiğinden bahsederse de muhtemelen o, 1126-1127 yılları arasında Melik Arab'ın Mesud'a karşı giriştiği mücadeleyi kaydetmiş, ancak tarihini yanlış olarak vermiştir. Aynî (Aynî, Bedrüddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *İkdü'l-cümân fî tarihi ehli'z-zamân*, Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa, nr. 456, vr. 296b) de aynı tarihi vererek Azîmî'nin kaydını yineler.

I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Anadolu'daki Selçuklu topraklarını bir bir kendi sınırları içine alan Emîr Gazi, artık Anadolu'da en önemli güç haline geldi. Damadı Sultan Mesud'a bıraktığı Konya ve çevresi hariç Malatya'dan Sakarya'ya kadar uzanan topraklar üzerinde hâkimiyet sağladı. 1129 yılında Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Karadeniz sahillerini kontrol altına aldı³⁸⁰.

Emîr Gazi ölünce yerine Muhammed geçti³⁸¹. Emîr Gazi'nin ölümü ve onun oğulları arasında çıkan taht mücadeleleri sonucu Dânişmendlilerin düştükleri bu zor durumdan istifade ile Emîr Gazi'nin damadı olarak Sultan Mesud da Dânişmendli topraklarından pay almaya çalışıyordu. Bu durumdan yararlanmak isteyen bir başka kişi de Bizans imparatoru Ioannes olmuştu. O, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud ile bir ittifak akdetti³⁸² ve ondan aldığı kuvvetlerin yardımı ile Dânişmendlilerin hâkimiyeti altındaki Çankırı'ya taarruz etti³⁸³. İsyan eden kardeşlerine karşı Melik Muhammed, çareyi Sultan Mesud'u Bizans ile yaptığı ittifaktan koparmakta buldu. Muhammed için Mesud'u ikna

etmek kolay olmadı ama yine de bunu başardı. Bir gece Sultan Mesud, imparatorun yanında bulunan kuvvetlerini geri çekti ve Bizanslılar bu yüzden güç durumda kaldılar. İmparator Kastamonu ve Çankırı şehirlerini kuşattı. Sonuçta Çankırı'yı zapt eden Ioannes, burada ele geçirdiği Türk esirleri de İstanbul'a gönderdi. Ancak imparatorun geri çekilmesinden sonra Türk kuvvetleri kısa sürede zapt edilen yerleri yeniden ele geçirdi³⁸⁴. Ioannes'in 1137 (531)'deki Kilikya seferi³⁸⁵ sırasında Melik Muhammed ile Sultan Mesud da bu durumdan istifade ile Bizans topraklarında fetihlere devam etmişlerdir. Onlar bu arada Karadeniz sahillerine ve Sakarya boylarına kadar ilerlediler³⁸⁶.

Sultan Mesud, muhtemelen Bizans imparatorunun Dânişmendlilerin eski merkezi Niksar'ı kuşattığı³⁸⁷ sırada da (1140) kayınbiraderi Muhammed'e yardım etmiştir³⁸⁸. Muhammed'in kendisini ikna etmesi ile iki devlet arasında yeniden ittifak ortamı oluşmuş, bu dönemde Ermeni ve Haçlılar ile başarılı mücadeleler yapılmış, özellikle de Bizans'a karşı birlik ve beraberliklerini koruyarak İmparator Ioannes'in emellerine set çekilmiştir. Mesud'un bu dönemde bağımsızlığını kazandığı ve artık

³⁸⁰ Ebu'l-Ferec, II, 363; *Anonim Süryanî*, s. 89-90. Krş. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1992, II, s. 173; Mükrimin Halil Yınanç, "Dânişmendliler", *İA*, III, s. 470; Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA*, VIII, s. 470.

³⁸¹ Süryanî Mikhail, III, ayn. yer.; *Anonim Süryanî*, s. 275; Ebu'l-Ferec, II, 367.

³⁸² Ioannes Kinnamos, *Ioannes Komnenos'un Historia'sı (1118-1176)*, trc. Işın Demirkent, Ankara 2001, s. 14; Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1995, s. 13. Krş. George Finlay, *History of the Byzantine and Greek Empires*, London 1854, s. 172; Chalandon, *Les Comnène*, II, 89; Guignes, *Tatarların Tarih-i Umûmisi*, IV, s. 69; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 256; Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, İst. 2017, s. 104.

³⁸³ Turan (*Türkiye*, s. 173), Çankırı valisinin o sırada hayatta olmadığı için şehri karısının müdafaaya çalıştığını kaydeder. Ancak kaynak göstermez.

³⁸⁴ Niketas, s. 13-14. Krş. Kesik, *I Mesud*, s. 43; Yınanç, a.g.m., s. 471.

³⁸⁵ Ioannes'in, Kilikya Seferi hakkında geniş bilgi için bk. Niketas, s. 14-20. Krş. Charles Le Beau, *Histoire du Bas Empire*, Paris 1824-1836, XVI, 21-46. Bizans imparatorunun bu seferi hakkında hocam Prof. Dr. Işın Demirkent, Bizans, Haçlı, Ermeni ve İslâmî kaynakları kullanmak suretiyle oldukça geniş bilgi verir. Bk. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara 1987, II, s. 116-129.

³⁸⁶ Niketas, s. 20-21. Krş. Guignes, *Tatarların Tarih-i Umûmisi*, IV, s. 70.

³⁸⁷ Kinnamos, s. 21 vd.; Niketas, s. 22-24; Süryanî Mikhail, III, xvi, 9, s. 249.

³⁸⁸ Turan, *Türkiye*, s. 177; Kesik, *I Mesud*, s. 44; Yınanç, a.g.m., s. 471.

Anadolu'da Dânişmendli hükümdarı ile eşit bir siyasî kudrete sahip olduğu görülmektedir. Mesud, Türkiye Selçuklularını Anadolu'nun en güçlü devleti hâline getirmek için uygun ortamı beklemekteydi. Onun beklediği bu fırsat ancak Melik Muhammed'in 6 Aralık 1142 (15 Cema-ziyülevvel 537) tarihinde Kayseri'de ölümüyle geldi³⁸⁹. Dânişmendliler bu dönemde üç kola ayrılmışlardır.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud, Melik Muhammed'in ölümü üzerine hanedan mensupları arasında başlayan taht kavgalarına müdahale etti, dâmadı³⁹⁰ Zünnûn'u destekledi ve özellikle bu son gelişmelerden hoşnut olmayarak 1143 yılında, önce Sivas'a, Yağıbasan ve onunla evlenen hatun üzerine yürüdü. Sultan, Sivas'ı zapt ve tahrip ettikten hemen sonra Malatya üzerine yürüdü. Mesud, oğlu Şahinşâh'ı Ankara, Çankırı ve Kastamonu valiliğine ta-

yin etti³⁹¹. Zamantı'ya kaçmış olan Zünnûn, kayınpederi ve hâmisî Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'un desteğiyle Kayseri'ye gelerek buraya yeniden hâkim oldu³⁹². Yağıbasan'ın Sivas'ta, Aynüddeve'nin Malatya'da ve Zünnûn'un da Kayseri'de hüküm sürmesiyle artık Dânişmendliler fiilen üç kola ayrılmış oldular. Sultan Mesud, dâmadı Zünnûn dışındakilerle mücadelesini, onları itaat altına alıncaya kadar sürdürdü.

Sultan Mesud'un Malatya Kuşatmaları

Sultan Mesud, Aynüddeve'nin itaati kabul etmemesi üzerine Malatya'yı 17 Haziran 1143 (1 Zilhicce 537) günü kuşattı³⁹³. Fakat üç ay süren muhasara sırasında ciddi bir hücum yapmadı. İmparator Ioannes'in Kilikya'da ölümü üzerine ordunun idaresini devralan küçük oğlu Manuel'in süratle İstanbul'a dönerken Selçuklu sınırlarına tecavüz etmesi üzerine Sultan Mesud, 14 Eylül 1143 (2 Rebiyülevvel 538) tarihinde Malatya Kuşatması'nı kaldırdı ve şehir önünden uzaklaştı. Bununla beraber Mesud, 1144 yılında Dânişmendli Aynüddeve'ye ait olan Ceyhan ve Elbistan bölgesini zapt etti ve oğlu Kılıç Arslan'ı muhtemelen bu sırada Elbistan'a melik tayin etti³⁹⁴.

Sultan aynı yıl ordusuyla Malatya üzerine yürüdü ve burayı ikinci kez kuşattı³⁹⁵. Sulta-

³⁸⁹ Azîmî, (s. 56, trc. s. 65) ve İbnü'l-Kalânîsî, (*Zeylû Tarihi Dimaşk*, nşr. H. F. Amedroz, Beyrut 1908, s. 275), 536-1141/1142; İbn Hamdûn, (*Kitabu't-Tezkire*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., III. Ahmed nr. 2948, XII, vr. 179a) ve İbnü'l-Esîr (XI, 92, trc. XI, 89), 537-1142/1143; Süryanî Mikhail (III, xvi, 10, s. 253), 6 Aralık 1143; Ebu'l-Ferec (II, 376), yalnız 1143; Papaz Grigor (s. 296) ise, 1143/1144 yılını kaydeder. Tüm bu kayıtlardan kesin bir tarih belirlemek mümkün değildir. Ancak Azîmî, İbnü'l-Kalânîsî ve İbnü'l-Esîr'in kayıtlarında yer alan 1142 yılı ile yalnız Süryanî Mikhail'in kaydettiği gün ve ay birleştirilirse, 6 Aralık 1142 tarihi ortaya çıkar ki, bu tarih, olayların akışına uygun düşmektedir. Krş. Runciman, (*Haçlı Seferleri*, II, 219), Claude Cahen, (*Preottoman Turkey*, çev. Yıldız Moran, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İst. 1984, s. 109); Demirkent, (*Urfa*, II, 130, n. 571); Merçil, (*Müslüman-Türk Devletleri*, s. 121); Turan (*Türkiye*, s. 17-179), Melik Muhammed'in 6 Aralık 1143'te öldüğünü sonrasında Sultan Mesud'un, Aynüddeve'nin hâkimiyetindeki Malatya'yı 17 Haziran 1143'te kuşattığını kaydetmek suretiyle, Muhammed'in ölüm tarihinde kronolojik hataya düşer. Zaten Süryanî Mikhail'in kaydettiği yılın yanlış olduğu, Melik Muhammed'in ölümünden sonra meydana gelen olayları 1143 yılının başlarında (17 Şubat) göstermesinden anlaşılıyor (bk. Süryanî Mikhail, III, xvi, 10, s. 253).

³⁹⁰ Niketas, s. 80.

³⁹¹ Yinanç, a.g.m., s. 472.

³⁹² Ebu'l-Ferec, II, 376.

³⁹³ Azîmî, s. 57, trc., s. 66; Süryanî Mikhail, ayn. yer. Ebu'l-Ferec, 17 Nisan 1143 tarihini kaydeder. Bk. Ebu'l-Ferec, II, s. 377. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 179.

³⁹⁴ Turan, *Türkiye*, s. 179; Abdulhaluk Çay, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987, s. 15.

³⁹⁵ Süryanî Mikhail, III, XVII, s. 1, s. 258 vd.; Ebu'l-Ferec, II, s. 377.

nın üç ay süren bu kuşatması sırasında da herhangi bir savaş yapılmadı. Sultan 15 Ağustos 1144 (13 Safer 539)'de muhasaraya son verip geri döndü. Çünkü Bizans imparatoru Manuel Komnenos'un büyük bir ordu ile Selçuklu topraklarına doğru harekete geçtiğini haber almıştı.

Malatya Dânişmendli Meliki Aynüddevele 12 Haziran 1152 (7 Rebiyülevvel 547)'de³⁹⁶ ölünce yerine oğlu Zülkarneyn geçti. Ölen Melik Aynüddevele'nin kardeşi Yağıbasan, yeni Malatya hâkimi olan yeğeni Zülkarneyn'e ve onun annesine şehri ellerinde tutup Sultan Mesud'a tâbi olmamalarını tavsiye etti. Sultan Mesud onların, kendisine tâbi olmamak hususunda karar verdiklerini ve buna da Yağıbasan'ın neden olduğunu haber alınca bu duruma çok sinirlenerek hemen Yağıbasan'ın üzerine yürüdü³⁹⁷. Sivas Meliki Yağıbasan, korkusundan sultana itaat arz etti. Sultan, Malatya Meliki Zülkarneyn ile kardeşinin kızı ve Zülkarneyn'in annesi olan hanımın üzerine yani Malatya şehrine doğru hareket etti (24 Temmuz 1152/19 Rebiyühırah 547) ve şehri muhasara altına aldı. Zülkarneyn'in af dileyip itaat arz etmesi üzerine Sultan Mesud Malatya'nın hâkimiyetini tekrar ona verdi. Her iki taraf arasındaki bu uzlaşma 15 Ağustos 1152³⁹⁸ tarihinde gerçekleşti. Böylece uzun bir uğraştan sonra Malatya Sultan Mesud'un tabiiyeti altına girmiş oldu. Böylece Sultan Mesud, Dânişmendlilerle yaptığı mücadelesi kazanarak hem topraklarını genişlet-

miş³⁹⁹ hem bütün Dânişmendlileri hâkimiyeti altına almış ve hem de dağılmaktan kurtardığı ülkesini Anadolu'nun en güçlü devleti konumuna getirmiştir⁴⁰⁰. O, bütün bunları gerçekleştirirken sadece Dânişmendliler ile değil aynı zamanda Anadolu'ya gelen kalabalık Haçlı orduları ile ve 1071'den beri devamlı surette Türkleri Anadolu'dan atmaya çalışan Bizans imparatorları ile de mücadele etmek zorunda kalmıştı.

Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu Arasındaki Münasebetler (1118–1155)

Bizans İmparatoru Aleksios'un 15 Ağustos 1118 tarihindeki ölümü üzerine yerine oğlu Ioannes geçti⁴⁰¹. Bu durumdan faydalanmak isteyen Türkler, askerî birliklerle Bizanslılar tarafından işgal edilen yerleri geri almaya başladılar. Türkler bu harekât sırasında Denizli ve civarını ele geçirdiler. Yeni imparator 1119 ilkbaharında⁴⁰² Anadolu üzerine ilk seferine çıktı. Denizli Bizanslıların eline geçti⁴⁰³.

³⁹⁶ Süryanî Mikhail, III, XVII, s. 14, s. 304; Ebu'l-Ferec, II, s. 390.

³⁹⁷ Ebu'l-Ferec, II, s. 390.

³⁹⁸ Süryanî Mikhail (aynı yer), iki taraf arasındaki bu antlaşmanın Hristiyanlık inanisinde Hz. Meryem'in göklerle çıkarıldığı (Transmigration Yortusu) kabul edilen 15 Ağustos günü yapıldığını kaydeder.

³⁹⁹ İslâmî kaynaklar Melik Muhammed'in ölümünden sonra meydana gelen bu gelişmeleri "Dânişmendli Melik Muhammed'in ölümünden sonra onun ülkesini Mesud b. Kılıç Arslan ele geçirdi" diyerek, kısaca özetleyip geçmişlerdir. Bk. İbn Hamdûn, XII, vr. 179a; İbnü'l-Esir, XI, s. 92, trc. XI, s. 89; Sıbt İbnü'l Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fi târihi'l-A'yân*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. III. Ahmed nr. 2907, XIII, vr. 263 b; Aynî, *İkdü'l-cümân fi tarihi ehli'z-zamân*, Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa, nr. 456, vr. 426a.

⁴⁰⁰ Cahen, *Anadolu'da Türkler*, ayn. yer.; Kesik, *I Mesud*, s. 49.

⁴⁰¹ Ioannes Komnenos (1118-1143). Onun tahtı nasıl ele geçirdiği hakkında bk. Komnene, s. 425, trc., s. 522; Niketas, s. 3-4. Krş. Chalandon, *Les Comnene*, II, 1-10.

⁴⁰² Niketas, s. 8. Krş. Chalandon, *Les Comnene*, II, 46.

⁴⁰³ Kinnamos, s. 5 vd. Krş. Chalandon, *Les Comnene*, II, 46-47; Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamisation from the Eleventh Throught Century*, Berkeley-California 1971 s. 117 vd.; Demirkent, "Komnenos Hanedanının Büyük

Ioannes, Türk akınlarına son vermek düşüncesiyle Selçuklular üzerine yeni bir sefere çıktı. İmparatorun bu defaki hedefi Uluborlu idi. Şehri ele geçirmek oldukça zor olduğu için İmparator Ioannes, bir savaş hilesine başvurdu ve atlı kuvvetlerini Paktiarios adlı bir subayının komutasına verdi⁴⁰⁴. Paktiarios aldığı emri başarı ile uyguladı. Uluborlu gibi çok müstahkem bir mevki Bizanslıların eline geçmiş oldu (1120)⁴⁰⁵. Bizans Ordusu bundan sonra Beyşehir Gölü civarına ve oradan da Antalya'ya kadar ilerleyerek bu güzergâh üzerinde, başta Hierakoryphite⁴⁰⁶ Kalesi olmak üzere birçok kaleyi Türklerin elinden aldı⁴⁰⁷.

Sultan Mesud 1126 yılında⁴⁰⁸, üzerine yürüten kardeşi Melik Arab'a yenilince⁴⁰⁹, Bizans İmparatoru Ioannes'ten yardım almak amacıyla İstanbul'a gitti. İmparator, kendi çıkarlarına son derece uygun olduğu için kendisinden beklenen yardımı sağlamıştır. Bu arada Bizans'tan aldığı yardımla Anadolu'ya dönen Sultan Mesud, kayınpederi Emîr Gazi ile kuvvetlerini birleştirmek suretiyle Konya'yı kuşatmakta olan kar-

deşi Arab'ın üzerine yürüdü. Bu birleşik orduya karşı koyamayan Arab, Kilikya'ya doğru çekilerek Ermeni hâkimi Toros (Thoros)'a sığındı ve ondan yardım istedi⁴¹⁰. Saldırılarında başarılı olamayan Arab, imparatora yardım istedi. Arab'a karşı Sultan Mesud'u destekleyen imparator, bu defa da Mesud'a karşı Melik Arab'a yardım etmek suretiyle gerçek yüzünü ortaya koymuştur. Ancak imparator da Melik Arab da emeline ulaşamadı. Melik Arab, muhtemelen dönüş yolunda aniden vefat etmiştir⁴¹¹.

1130 yılında Bizans imparatoru Ioannes, Kastamonu ve sahil bölgesine yeni bir sefer düzenledi. Ancak kardeşi Isaakios'un kendisine karşı isyan etmesi üzerine geri döndü. Isaakios ise hükümdarlığı ele geçirme teşebbüsünün başarısızlıkla neticelenmesi üzerine Ioannes'in önünden kaçarak önce Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud'a sonra da Dânişmendli Hükümdarı Emîr Gazi'ye sığındı. Isaakios bir süre sonra Ermeni Leon'un yanına gitti. Leon ile arası açılan Isaakios, oğlu Ioannes'i de yanına alarak buradan kaçıp Sultan Mesud'un yanına geldi ve ona sığındı⁴¹².

Melik Muhammed'e karşı Sultan Mesud ile Ioannes Komnenos bir ittifak yapmışlardı. Sultan Mesud, Muhammed'in ikna çabaları ne-

Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos", *Belleten*, LX/227, 1996, s. 65.

⁴⁰⁴ Niketas (s. 8) ve Kinnamos (aynı yer), imparatorun Paktiarios ve Dekanos adlı iki mızrakçısını çağırarak bunlardan askerleriyle beraber şehre hücum etmeleri emrini verdiğini kaydeder.

⁴⁰⁵ Niketas'ın, imparatorun İstanbul'a geldikten sonra burada fazla kalmayarak Türkler üzerine yeniden sefere çıktığı şeklindeki kaydı dikkate alınırsa bu seferin tarihi 1120 olmalıdır. Bk. Niketas, ayn. yer. Krş. Le Beau, *Bas Empire*, XVI, s. 7; Finlay, *Byzantine and Greek*, s. 172; Chalandon, *Les Comnene*, II, 48; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 172; Turan, *Türkiye*, s. 161.

⁴⁰⁶ Antalya yakınında yeri bilinmeyen bir kale. Bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 424, 470.

⁴⁰⁷ Kinnamos, s. 7; Niketas, s. 9. Krş. Chalandon, *Les Comnene*, II, 47-48; Turan, *Türkiye*, s. 161.

⁴⁰⁸ Runciman, yanlış olarak 1125 yılını kaydeder. Bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 173.

⁴⁰⁹ Geniş bilgi için bk. s. Yukarıda, s. 8 vd.

⁴¹⁰ Süryanî Mikhail, III, xvi, 2, s. 223; Ebu'l-Ferec, II, 369. Krş. Chalandon, *Les Comnene*, II, 79; Turan, *Türkiye*, s. 169.

⁴¹¹ Kaynaklardaki bilgilerin yetersizliği dolayısıyla biz onun nasıl ve ne şekilde öldüğünü bilemiyoruz. Bizans'a sığındığı doğrudur ancak Bizans imparatorundan yardım alıp almadığı ve geri dönerken yolda öldüğü konusu tam olarak açık değildir. Kesin olarak söyleyebileceğimiz, İstanbul'a gittikten sonra ondan bir daha haber alınamamıştır. Bk. Süryanî Mikhail, III, XVI, 2, s. 224; Ebu'l-Ferec, II, 361. Krş. Chalandon, *Les Comnene*, II, 80; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 173; Turan, ayn. yer.

⁴¹² Niketas, s. 20-21; Süryanî Mikhail, III, xvi, 4, s. 230; Ebu'l-Ferec, II, 363. Krş. Chalandon, *Les Comnene*, II, 84; Turan, *Türkiye*, s. 171.

ticesinde bu ittifaktan koparak kayınbiraderinin tarafına geçmiştir⁴¹³.

İmparator Ioannes 1137 yılında büyük bir ordu ile Çukurova ve Suriye üzerine sefere çıktı. Tarsus, Adana ve Misis (Mamistra)'i zapt etti. Bundan sonra Anazarba üzerine yürüdü. Ermeniler teslim oldular. İmparator, 20 Ağustos 1137 günü Antakya önüne geldi⁴¹⁴. Ioannes, kısa süren bir kuşatmadan sonra şehri teslim aldı⁴¹⁵. İmparator 1138 yılı başlarında Suriye seferini sürdürerek Müslüman topraklarına girdi ve bir haftalık kuşatmanın ardından Bizâa'yı ele geçirdi⁴¹⁶. Ardından Haleb üzerine yürüyen imparator, İmâdeddin Zengî'nin 5.000 kişilik bir kuvveti Haleb'in yardımına göndermesi sonucu başarılı olmadı. İmparator 22 Nisan'da Esârib Kalesi'ni zapt etti⁴¹⁷. Sonra Kefertâb Kalesi'ni de ele geçiren Ioannes, Şeyzer'i kuşattı. Ioannes burayı zapta muvaffak olmadı ve Antakya'ya dönmek zorunda kaldı⁴¹⁸.

Ioannes, Kilikya'ya dönünce ordusunun bir kısmını Mesud'un üzerine gönderdi⁴¹⁹ ise de Sultan Mesud, imparatorun bölgeye geri dönüşünden önce buradan ayrılmıştı. Süryanî Mik-

hail'in kaydına göre⁴²⁰, Bizans imparatoru kışı burada geçirdikten sonra sultan ile bir antlaşma yaptı (1138) ve İstanbul'a geri döndü. Bizans imparatoru Ioannes, çok önemli bir netice elde edememiş, zapt ettiği topraklar ise Müslümanlarca kısa sürede yeniden fethedilmiştir⁴²¹.

İmparator İstanbul'a döndükten sonra 1139 yılı ilkbahar sonunda⁴²² ordusuyla Ulubat'tan harekete geçti. Onun hedefi Anadolu'da kendisi için daha tehlikeli gördüğü Dânişmendliler idi. Onları gizlice takip eden ve durumun farkına varan Türk birlikleri, Bizanslılar üzerine saldırarak mallarını yağmıyorlardı. Bu baskınlar sırasında iş sık sık açık savaşa da dönüşüyor ve her seferinde Bizans ordusu bozuluyordu⁴²³. İmparator bundan sonra Dânişmendlilerin eski merkezi olan Niksar'ın önüne kadar gelerek burayı kuşatma altına aldı (1140)⁴²⁴. Ioannes, altı ay kuşattığı şehre saldırdı ve iki taraf arasında birçok çarpışma vuku buldu⁴²⁵. İmpara-

⁴¹³ Kinnamos, s. 14 vd.; Niketas, s.12. Krş. Chalandon, *Les Comnene*, II, 89-90; Turan, *Türkiye*, s. 173.

⁴¹⁴ Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, 119, n. 507. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 174.

⁴¹⁵ Daha geniş bilgi için bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 174-175; Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, s. 119-120.

⁴¹⁶ İbnü'l-Esîr, XI, s. 56, trc., XI, s. 59. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 176; Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, s. 121; Kesik, *I. Mesud*, s. 56.

⁴¹⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 177; Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, s. 122.

⁴¹⁸ Ioannes II. Komnenos'un Şeyzer Kuşatması hakkında geniş bilgi için bk. Chalandon, *Les Comnene*, II, s. 139-142; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 177-178; Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, s. 122-125.

⁴¹⁹ Kinnamos, s. 20; Niketas, s. 20. Krş. Kinnamos, s. 21 n. 46.

⁴²⁰ Süryanî Mikhail, III, xvi, 8, s. 245. Krş. Ebu'l-Ferec, II, s. 374. Ayrıca bk. Niketas, s. 20. Runciman, barış Sultan Mesud'un rica ettiğini ve bir miktar tazminat ödediğini kaydeder. Bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 180.

⁴²¹ Turan, *Türkiye*, s. 175; Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, 128, 130; Kesik, *I. Mesud*, s. 57.

⁴²² Niketas, s. 22. Süryanî Mikhail (III, xvi, 9, s. 249), 1141 tarihini kaydeder. Ancak bu, imparatorun İstanbul'a dönüş tarihidir.

⁴²³ Niketas, s. 22-23.

⁴²⁴ Kaynaklar imparatorun, Niksar'ı ne zaman kuşatma altına aldığı tarih vererek açık bir şekilde ortaya koymamışlardır. Bu nedenle Bizanslılar ile Türkler arasında daha önce cereyan eden savaşların 1139 yılı Kış aylarında meydana geldiği ve imparatorun 1141 yılı başında İstanbul'a döndüğü düşünülürse onun Niksar'ı 1140 yılı başında muhasara altına aldığı söylenilebilir. Bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 180.

⁴²⁵ Niketas (s. 23), Bu çarpışmalardan birinde imparatorun küçük oğlu Manuel'in babasının haberi olmadan ve tedbirsizce Türklerin yoğun olduğu bir yerde mızrağıyla saldırıya geçmesi üzerine Ioannes, ordusunun önünde oğlunu övmüşse de az sonra çadırında bu yaptığından dolayı onu azarlamış ve dövmüştür. Bk. Niketas, ayn. yer. Krş. Kinnamos, s. 22 vd.

tor Ioannes, yeğeni Ioannes ile tartışma yaşadı ve yeğeni Türklerin safına geçti. Ioannes daha sonra da Konya'ya giderek Müslüman oldu ve Sultan Mesud'un kızı ile evlenerek Konya'da yerleşti⁴²⁶. İmparator artık bir netice elde edemeyeceğini anlayarak muhasaraya son verdi ve 13 Ocak 1141 (2 Cemaziyülahır 535) günü İstanbul'a ulaştı⁴²⁷. Sultan Mesud, Ioannes'in başarısızlıkla sona eren Niksar Kuşatması'ndan sonra Uluborlu'yu kuşattı. Türk akıncıları Antalya civarına kadar ilerledi⁴²⁸.

Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos 1142 yılı ilkbahar'ında İkinci Suriye Seferi'ne çıktı. Ioannes'in bu seferinin ilk hedefi ise Türkiye Selçukluları olmuştur. Çünkü Sultan Mesud, imparatorun başarısızlığa uğrayarak Niksar önünden çekilişinden faydalanarak Uluborlu'yu kuşatmış ve bölgede yağma akınlarında bulunmuştu. Bu nedenle Ioannes, önce Selçuklular üzerine yürümek istedi. Ancak o, buraya gelmeden Türkler geri çekildi⁴²⁹. Bunu gören imparator, Batı Anadolu yolundan ilerleyerek Antalya'ya ulaştı. Bu civarda bulunan Beyşehir (Karalis, Pusguse) Gölü'nde⁴³⁰ küçük ama müstahkem adalara saldırdı. Adalar Bizans kuvvetlerince zapt edildi⁴³¹.

Ioannes 25 Eylül 1142'de⁴³² ordusuyla Bagras Kalesi önüne ulaştı⁴³³ ardından Antakya civarını ordusuna yağmalattı⁴³⁴. Sonra da Tarsus civarına çekildi. 1143 yılı Mart'ında İmparator Ioannes Komnenos, kaza ile aldığı zehirli bir ok yarısından kurtarılamayarak öldü (8 Nisan 1143)⁴³⁵. Böylece onun İkinci Suriye Seferi de başarısızlıkla sona ermiş oldu⁴³⁶.

Bizans İmparatoru Ioannes'in ölümü ve kendi yerine imparator olması için vasiyeti üzerine küçük oğlu Manuel süratle imparatorluk başkentine hareket etti. Yeni imparator Manuel'in İstanbul'a dönerken Türkiye Selçuklu topraklarından izin almaksızın geçmeye teşebbüs etmesi üzerine bu sırada Malatya kuşatmasıyla meşgul olan⁴³⁷ Sultan Mesud'un muhasarayı kaldırarak ülkesine dönmesine neden oldu⁴³⁸. Sultan Mesud, İstanbul'daki taht değişikliğinden faydalanarak Bizans topraklarına akınlarda

imparator tarafından esir alındığı ya da Türkiye Selçuklu sınırlarına sürgün edildiği tahmin edilebilir. Krş. Turan, *Türkiye*, ayn. yer.

⁴³² Bk. Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, s. 132.

⁴³³ Ioannes, Antakya'dan önce Urfa Kontluğu arazisine girerek Tell-Bâşir önünde karargâh kurduktan sonra Kont Joscelin'e haber gönderip ondan bir rehine talep etmiş, imparatora gafil avlanan kont da kızlarından Isabella'yı rehine olarak göndermek zorunda kalmıştır. Bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 183; Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, s. 132, n. 580.

⁴³⁴ Çalışmamızı doğrudan ilgilendirmedikleri için bu konunun ayrıntılarına girmedik. Daha geniş bilgi için bk. Chalandon, *Les Comnène*, II, s. 187-192; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 182-184.

⁴³⁵ İbnü'l-Kalânîsî, s. 277; Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 296; Kinnamos, s. 28 vd.; Niketas, s. 30; Süryani Mikhail, III, xvi, 10, s. 254; XVII, 1, s. 258; Sibt, XIII, vr. 265 b; Ebu'l-Ferec, II, 377. Krş. Chalandon, *Les Comnène*, II, 193; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 184; Turan, *Türkiye*, ayn. yer.; Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, 133; Merçil, ayn. yer.

⁴³⁶ İmparator Ioannes Komnenos'un ölümü Niketas Khoniates tarafından tafsilatlı olarak anlatılır. Bk. Niketas, s. 26-30. Ayrıca bk. Kinnamos, s. 24-29.

⁴³⁷ Sultan Mesud'un Malatya kuşatması hakkında bk. Yukarıda, s. 10.

⁴³⁸ Kinnamos, s. 31. Krş. Kesik, *I. Mesud*, s. 62.

⁴²⁶ Niketas, s. 23. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 180.

⁴²⁷ Niketas, s. 24; Süryani Mikhail, III, xvi, 9, s. 249; Ebu'l-Ferec, II, s. 376. Krş. Le Beau, *Bas Empire*, XVI, s. 47-50; Finlay, *Byzantine and Greek*, s. 160-161; Chalandon, *Les Comnène*, II, s. 177-180; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 180, 218; Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 108; Turan, *Türkiye*, s. 176-177.

⁴²⁸ Kinnamos, s. 22. Krş. Chalandon, *Les Comnène*, II, 181; Turan, *Türkiye*, s. 177; Kesik, *I. Mesud*, s. 59.

⁴²⁹ Bk. Kinnamos, s. 22 n. 49.

⁴³⁰ Hakkında bilgi için bk. Ramsay, *Anadolu'nun Coğrafyası*, s. 398, 424, 433 vd.

⁴³¹ Niketas, s. 24-25. Krş. Chalandon, *Les Comnène*, II, s. 181-182. Bizans kaynağı, zapt edilen bu adalarda yaşayan Hristiyan halka nasıl muamele yapıldığını ve akıbetlerinin ne olduğu hakkında bilgi vermez. Ancak onların

bulundu. Manuel ise İstanbul'daki işleri yoluna koyduktan hemen sonra Sultan Mesud üzerine harekete geçerek Melangeia⁴³⁹ şehri civarında bulunan Türklere saldırdı.

İmparator Manuel Komnenos'un Konya'yı Kuşatması (1146)

1145 yılında Sultan Mesud, Bizans'ın Isauria Eyaleti'nde bulunan Prakana⁴⁴⁰ Kalesi'ni fethetti. Bu fetihle, Bizans'ın Suriye ile bağlantısı tehdit altına girmiş oluyordu⁴⁴¹. Topraklarının Suriye ile olan bağlantısının kesilmesine son derece kızan İmparator Manuel, Türklerle mücadeleyi sürdürdü. Sultan I. Mesud'un bir ân önce durdurulup gücünün kırılması gerektiğini düşünerek Selçuklu toprakları üzerine bir sefer tertip etti. Onun niyeti, Türkler hiçbir şeyin farkına varmadan birdenbire karşılırlarına çıkıp, gencinden yaşlısına kadar hepsini yok etmekti⁴⁴². 1146 yazında yola çıkmış olan Manuel, Lydia içinden geçerek Menderes nehri kenarında ve Phrygia'da bulunan şehirlere kadar ilerleyerek bunları Selçuklu tehlikesinden kurtardı⁴⁴³. Manuel, ordusundan ayırdığı bazı kuvvetlerin idaresine kumandanlar tayin etmek suretiyle bunları ordugâhlarının çok yakınında bulunan Türkler üzerine gönderdi. Bunlar Türkleri mağ-

lup edip bolca ganimet ele geçirdiler ve geri çekilen Türk kuvvetlerini de bir süre izledikten sonra sevinçli bir şekilde imparatorun yanına döndüler. Ancak bu arada Orta Anadolu'nun batısında bulunan Thrakesion Themasi'na giren Türklerin karşısına Bizanslılardan hiç kimse çıkmadı. İmparator tarafından buraya, ordu toplamak üzere gönderilen Theodoros Kontostephanos adlı kumandan henüz oraya varmamıştı. Türk kuvvetleri, Kelbianus (Küçük Menderes vadisi) Bölgesi'ne kadar etrafı tahrip ederek ilerlediler ve büyük bir ganimetle geri döndüler⁴⁴⁴. Bu duruma çok kızan imparator, acele ile başkent Konya'ya doğru harekete geçti ve bu arada Sultan Mesud'a da bir mektup gönderdi. O, mektubunda sultana: *"Bilmeni isteriz ki, sen, üzerine saldırmamız için bizi tahrik eden şeyler yaptın. Bizzat kendin bizden Prakana'yı gasp ettin. Burası sana ait değildi ve son zamanlarda Romalıların [Bizanslıların] topraklarına [Menderes bölgesine] saldırdın. Ayrıca Roma'nın [Bizans'ın] müttefiki olan Yağlıbasan ve oradaki birçok kabile reisi ile savaşmaktan çekinmedin. Sen ki, zeki bir adamsın, Romalıların bunu asla göz ardı etmeyeceklerini anlamlısın. Tanrı'nın bize yardımı ile sen bunun cezasını kat kat ödeyeceksin. Ya mantıksız davranışlardan uzak dur, ya da derhal Romalıları karşı koymaya hazırlan"* diyordu⁴⁴⁵. Sultan Mesud ise, Manuel'e yolladığı haberle *"Mektubunuzu aldık, azametli imparator. Ve emrettiğiniz gibi hazırlandık. O halde ordunuza ilerlemesini emredin, uzun görüşmelerle bizi bekletmeyin. Gerisi, yani durumun nasıl gelişeceği Tanrı'nın inayetine kalmıştır. Ordugâh kurduğumuz Ak-*

⁴³⁹ Melangeia, İznik'in güneydoğusunda olup Dorylaion'a giden askerî yol üzerindeki ilk Bizans karargâhı idi ve çok eskiden beri kullanılmaktaydı. İmparatorların Anadolu seferleri sırasında Anatolikon ve Thrakesion Themaları'nın birlikleri orduya Melangeia karargâhında katılırlardı. Bk. Kinnamos, s. 36 n. 17.

⁴⁴⁰ Prakana'nın bugünkü mevki kesin olarak belirlenememiştir. Ancak Silifke'den Lykaonia bölgesine giden yol üzerinde ve Selçuklu-Bizans sınırına yakın bir yerde olması muhtemeldir. Bk. Demirkent, trc., s. 38 n. 21.

⁴⁴¹ Niketas, s. 34. Krş. Chalandon, *Les Comnène*, II, s. 248; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 220.

⁴⁴² Kinnamos, s. 38.

⁴⁴³ Niketas, s. 36. Krş. Chalandon, *Les Comnène*, II, s. 249; Turan, *Türkiye*, s. 180; Kesik, *I. Mesud*, s. 63.

⁴⁴⁴ Kinnamos, s. 39 vd.; Niketas, s. 36. Krş. Chalandon, *Les Comnène*, II, s. 249.

⁴⁴⁵ Kinnamos, s. 39 vd.

şehir [Philomelion] karşılaşma yerimiz olsun.” cevabını verdi⁴⁴⁶. Sultan Mesud, ordusundan bir kısım askerini ayırıp Bizans Ordusu üzerine gönderdi. Bu kuvvetlerin başında Süleyman adlı bir bey vardı⁴⁴⁷. Türkler, Afyon şehri yakınında Kalograia⁴⁴⁸ Tepesi denilen bir yerde bulunan imparatorun ordusuna hücum ettiler, ancak yenilgiye uğradılar. Pek çok kişi öldü. Hatta bunlar arasında tanınmış biri olan Khaires (Hairi)⁴⁴⁹ de bulunuyordu. Sultan, askerinin mağlubiyetini öğrenir öğrenmez Akşehir’de bir miktar asker bıraktıktan sonra geri çekildi. Diğer yandan kazanılan galibiyetle morali iyiden iyiye yükselen Manuel, sultanın ordusunu alıp geri çekilmesi üzerine ona bir mektup daha gönderdi ve “*Sen Asil Efendi! Şunu iyi anlamlısın ki, her ne kadar korkaklık utanç verici ise de, boşuna kabadayılık taslamak daha da utan-dırıcıdır. Boşuna böbürlenlen savaşta alaşağı ediliverir. Sanki önceki kibirlenmeni tamamen unutmuş gibi ve kısa süre önce imparatorluğumuza yazdıklarını hesaba katmadan kaçiverdin. Nereye gittin, bilmiyorum? Bak sana bir hatırlatma yapıyorum. Eğer önceden bize yazdığın şekilde Akşehir’e gelişimizi beklemesen, asil ve alicenap kişiliğin, aşağılık korkaklığını çabucak silemez.*” diyerek⁴⁵⁰ sultanın moralini bozmaya çalıştı. Ancak sultan bu sözlere aldırmadı ve bu mektuptan sonra, Türkler tarafından

Andrakhman⁴⁵¹ denilen bir yere gelip burada ordugâh kurdu. İmparator Akşehir’e varınca burasını hücumla zapt etti ve şehrin tamamını yaktı. Burada uzun zamandan beri hapiste kalmış olan bazı Bizanslıları da serbest bıraktı. Türklerle ait mallara da el koydu. Sonra Mesud’un ordugâh kurduğu yeri tespit edince, ordusuyla birlikte hareket etti ve Adrianupolis şehrinden geçerek Gaita’da⁴⁵² ordugâhını kurdu. İmparator az sonra Türk ordusu ile karşı karşıya geldi ve her iki taraf arasında savaş başladı⁴⁵³. Selçuklular, kalabalık Bizans ordusuna karşı bir şey yapamayacaklarını anladıklarından geri çekilmeye başladılar. Onları takip eden Bizans ordusu, Türklerden bazılarını öldürdüler ve bir kısmını da esir aldılar. Manuel, bundan sonra Konya üzerine yürüdü (1146). Çünkü sultan, başkent Konya’ya kadar geri çekilmişti⁴⁵⁴. Sultan Mesud, Konya’da gerekli tedbirleri aldıktan ve şehri savunmaya hazır hale getirdikten sonra, kapalı bir yerde kuşatılmış bir şekilde kalmanın şehir ve kendisi için tehlikeli olacağını düşünerek, ordusunun bir kısmını şehrin arkasındaki yamacaya yerleştirdi ve kendisi de yanındaki diğer askerleri ile birlikte Konya ile Kaballa⁴⁵⁵ Kalesi arasında coğrafi konumuna güvendiği bir dağa,

⁴⁴⁶ Kinnamos, s. 40. Krş. Kesik, *I. Mesud*, s. 64.

⁴⁴⁷ Mikhail Psellos, *Khronographia*, trc. Işın Demirkent, Mikhail Psellos’un *Khronographia*’sı, Ankara 1992, s. 66.

⁴⁴⁸ Kalograia’nın yeri kesin olarak belli değildir. Afyon-Akşehir arasında ve Afyon’a yakın bir yer olduğu düşünülebilir. Bk. Kinnamos, s. 40 n. 27.

⁴⁴⁹ Yalnızca Kinnamos’un kaydettiği bu ismin Türkçedeki doğru karşılığının ne olduğunu bilemiyoruz. Bk. Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Leiden 1983, II, s. 283.

⁴⁵⁰ Kinnamos, s. 41. Krş. Kesik, *I. Mesud*, ayn. yer.

⁴⁵¹ Bu ad büyük bir ihtimalle bu yerin Türkçe adının bozuk şeklidir. Buranın yeri kesin olarak belli değildir. Ancak Akşehir-Konya yolu üzerinde bir mevki olmalıdır. Bk. Kinnamos, s. 42 n. 29.

⁴⁵² Bugün Üçhüyük denilen ve Akşehir-Konya yolu üzerinde, Akşehir’e 14 km, Konya’ya 96 km mesafede bulunan yer. Bk. Kinnamos, ayn. yer. n. 30.

⁴⁵³ Kinnamos, s. 42; Niketas, s. 36. Krş. Kesik, *I. Mesud*, s. 65.

⁴⁵⁴ Kinnamos (aynı yer), Sultan Mesud’un bozgun halinde Konya’ya kadar kaçtığını kaydeder. Bu, çekiliş Türk savaş taktiğine uygundur. Ancak, Bizans ordusunun sayıca üstün oluşu sultanın bir meydan savaşını göze alamadığını göstermektedir.

⁴⁵⁵ Kaballa veya Kabala, Konya’dan 11 km. kuzeybatıda Tekeli Dağ (Gevele Dağ)’ın zirvesinde bulunan kaledir. Bk. Kinnamos, s. 43 n. 31.

yani şehrin sağ tarafında mevzilendi⁴⁵⁶. Sultan şehrin savunmasını da karısının idaresine bıraktı⁴⁵⁷. İmparator Manuel, Kaballa'ya gelince, hemen saldırıya geçmeyip kısa bir süre bekledi. Çünkü o, sultanın nerede olduğunu bilmiyordu. Mesud'un şehrin sağındaki birliklerin başında olduğunu fark edince buraya doğru hücumla hazırlandı. Manuel, adamlarının tereddütlerini görünce biraz alaylı bir şekilde gülerek onlara: *"Romalılar! Barbarın hilesi sizin dirayetinizi korkuya dönüştürmesin. Önümüzde görünür bir ordu sancağı olmadığı için, onların başka bir yerde başka orduları olabileceğini sanmayın. Bence Türklerin başka askerî birlikleri yok. Sancakları orada çalılıklar içinde gizlenmiş; böylece bizi sanki çok kişi varmış gibi korkutmak istiyorlar. Barbarların sayısına şaşmayın, aksine zaafını küçümseyin. Tabiatıyla hakikat, hayal ile uyumlu değildir. Nitekim ben hemen onlarla karşılaşmak üzere öncü birlikleri ile yola çıkıyorum ve siz de ordunun geri kalan kısmı ile disiplin içinde, düşmanın pususuna düşmeyezsiniz diye, beni arkadan takip etmelisiniz."*⁴⁵⁸ demek suretiyle korkularını gidermeye maneviyatlarını yükseltmeye çalışıyordu.

Bizans Ordusu sonunda saldırıya geçti. Bu ilk saldırı ile Türk kuvvetleri bozulup dağılmaya başladı. Bizanslılar kaçanları takip ettiler. Bu da ordularının bölünmesine ve zaman kaybetmelerine neden oldu. Bizans Ordusu'nun

arkada kalan ikinci bölümü ilerledi ama bunlar birdenbire Türk askerlerinin pususuna düştüler ve püskürtüldüler. İmparator, ordusunun düştüğü durumu öğrenince bazı subaylarını en kısa yoldan buraya gönderdi. Bu birliklerin başına çok enerjik bir adam olan Pyrrhogeorgios'u⁴⁵⁹ tayin etmişti. Sonuçta yardıma gelen birlikler de durumu düzeltmeye yetmedi, imparator da oraya ulaştığı zaman hezimetin çok yakın olduğunu görerek bir hile ile mağlup olmak üzere olan ordusunu kurtarmaya çalıştı. Ordusu içinden Bempitziotas adlı bir askerini yanına çağırıp ona, başındaki miğferi çıkartıp bunu eliyle havada her yöne doğru sallamasını emretti. O, böyle yaparak kendi ordusuna sultanın esir edildiğini ilân edip dağılıp mağlup olmalarını engellemeye ve karşı tarafın da maneviyatını bozmaya çalışıyordu. Nitekim yaptığı hile işe yaradı ve Bizanslı askerler, birdenbire cesaretle gelerek, kendilerini kuvvetle tazyik eden Türkleri geri püskürttüler. Hava kararınca iki taraf savaşa ara verdi. Bizanslılar, bulundukları yerde karargâh kurdular, ertesi gün şafak söker sökmez oradan hareketle Konya önünde tekrar karargâh kurdular ve askerler, şehrin etrafını kuşattılar. Ancak kısa bir süre sonra Manuel, şehrin girilemez olduğunu anladı. Ayrıca Sultan Mesud'a yardımcı kuvvetler geldiği haberlerini ve dönüş yolunun Türkler tarafından kesilmekte olduğunu fark ederek kuşatmadan vazgeçti ve oradan ayrılmaya karar verdi. Ancak öncelikle adamlarına, şehir civarında bulunan her şeyi yağma ve tahrip ettirdi. Bu talan sırasında, Türk mezarlığında bulunan ölümlere ait cesetler dışarı çıkarılmak suretiyle insanlık dışı hare-

⁴⁵⁶ Kinnamos (s. 42). Niketas (s. 36), imparatorun Konya'ya sefer yaptığı sırada Sultan Mesud'un Aksaray'a kaçtığını; Anonim Selçuknâme (s. 38, trc., s. 24-25) ise, Kayseri'de bulunduğunu kaydeder.

⁴⁵⁷ Kinnamos (s. 46. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 181). Niketas (s. 36), Konya surları üstünde savunmayı, Mesud'un kızlarından birisinin, rivayete göre de sultanın, İmparator Manuel'in kuzeni Ioannes Komnenos ile evli olan kızının idare ettiğini kaydeder.

⁴⁵⁸ Kinnamos, 43 vd.

⁴⁵⁹ Bu Bizans kumandanı daha sonra Saray Primikerius'u payesi ile taltif edildi. Aynı zamanda da imparatorun hizmetkârlarından biri olan Khurup, mor elbise ile şerefendirildi. Bk. Kinnamos, s. 44.

ketler de sergilendi⁴⁶⁰. *Anonim Selçuknâme*'ye göre⁴⁶¹, imparator bir cuma günü Konya'da katliam yaparak⁴⁶² 7.000 Müslümanın şehid olmasına neden oldu. Sonunda İmparator Manuel, Mesud'un hanımına bir mektup gönderip ona: "*Bilmenizi isteriz ki, imparatorluğumuzun kölesi olan sultan yaşıyor. Savaşın tehlikelerinden kaçtığı için hayatta*" diyerek sultana hakarete bulundu. Oysaki o, böyle bir tutum sergilemeseydi, Hâtûn onun için 2.000 koyun, çok sayıda öküz ve pek çok çeşit yiyecek hazırlamıştı⁴⁶³. Manuel, buradan geri çekilmeye başlayınca tekrar sultana bir mektup gönderdi ve ona: "*Seni defalarca aradık ama seninle karşılaşamadık. Sürekli kaçıyor, gölge gibi kayıp gidiyorsun. Gölgelerle savaşır gibi olmamak için şimdi evimizin yolunu tutuyoruz. Baharda karşına daha hazırlıklı geleceğiz. Kendine hiç yakışmayan şekilde, böyle kaçmamaya dikkat etmelisin*" dedi⁴⁶⁴. İmparator Manuel Komnenos, Türklerin Tzibrelitzemani⁴⁶⁵ olarak adlandırdıkları bir geçide vardıklarında, Sultan Mesud da Danişmendlilerden beklediği yardımın

gelmesi⁴⁶⁶ ile Bizans Ordusu'nu yakalamak üzere harekete geçti. Diğer taraftan Türklerin kendisini takip edeceğini tahmin eden imparator, Tzibrelitzemani yakınında ordugâhını kurdu. Sonra adamlarının bir kısmını bu ordugâhın iki tarafındaki derin uçurumlara gizledi⁴⁶⁷. Onlara, kendisi Türklere saldırıncaya kadar orada sessiz kalmalarını emretti. Daha sonra da adamlarının gruplar halinde yiyecek bir şeyler arayıp bulmaya çalıştıkları yere gitti. Onlar silâhlarını gizleyerek burada Türkleri beklemeye koyuldular. Ancak herhangi bir kimse gelmeyince bu defa imparator askerlerinden cesur, enerjik ve aynı zamanda aslen bir Türk olan Pupakes'i⁴⁶⁸ yanına çağırdı. Onu, kendilerine doğru yaklaşmakta olan Türk birlikleri üzerine keşif yapmakla görevlendirdi. Pupakes, az sonra geri dönerek sekizden fazla Türk görmediğini söyledi. Manuel, ağabeyi Isaakios ve Domestikos Ioannes Aksukhos ile birlikte süratle o tarafa yöneldi. Pupakes onlara yol gösterdi. Türklerin sayılarının 18 olduğu anlaşılmıştı ve imparator bunların hafif silahlı olduğundan kaçıp kurtulmalarını önlemek için Pupakes'i onlara karşı gönderdi ve ona Türklere iyice yaklaşmasını ve onlar saldırınca kendisine doğru kaçmasını em-

⁴⁶⁰ Kinnamos, s. 45 vd.

⁴⁶¹ *Anonim Selçuknâme*, s. 38, trc., s. 25.

⁴⁶² Eğer bu kayıt doğru ise, katliam Konya'da değil, muhtemelen şehir civarında gerçekleştirilmiştir.

⁴⁶³ Kinnamos, s. 46. Hâtûn herhalde imparatorun yağma hareketine engel olabilmek amacıyla bunları hazırlamıştı.

⁴⁶⁴ Kinnamos, ayn. yer. Aslında Sultan Mesud, hiçbir yere kaçmamıştır. Sadece çok kalabalık olan Bizans ordusu karşısında bir meydan savaşını kabule yanaşmayarak düşman ordusunu yıpratmak için savaş taktikleri uygulamıştır. Nitekim Danişmendlilerden beklediği yardım alınca Bizans Ordusu'na hücum etmiştir. Bk. Kinnamos, s. 46vd.

⁴⁶⁵ Şüphesiz bu yerin Türkçe yazılışı böyle değildir. Ancak Kinnamos'un (s. 47) kaydında bu şekilde geçmektedir. Türkçedeki tam karşılığını tespit etmek mümkün olmadı. Buna rağmen Konya-Beyşehir yolu üzerinde ve Konya'nın 10 km. batısındaki dar geçit olması muhtemeldir (Kinnamos, ayn. yer. n. 36). Kinnamos'un ifadesine bakılırsa bu geçit, çok dar bir geçit olmalıdır. Bk. Psellos, s. 47.

⁴⁶⁶ *Anonim Selçuknâme*'nin bu olayı anlatırken "*Kayseri yolundan bir ordu geldi*" kaydı Danişmendlilerin yardımı geldiğini göstermektedir (aynı yer). Süryanî Mikha'il'in (III, XVII, 6, s. 275) "Sultan, Bağdat, Horasan ve diğer memleketlerden Türk emirleriyle askerlerini topladı" kaydı, herhalde İkinci Haçlı Seferi karşısında sultanın Abbasî Halifesi, Büyük Selçuklu Sultanı ile diğer Türk hükümdar ve emirlerinden yardım istemesi ile ilgili olmalıdır.

⁴⁶⁷ Manuel'in gizlediği bu adamların bir kısmı en yakın dostları ve kız kardeşleri ile evli olan enişteriydi. Bunların karşısında gizlenen diğer grup ise iki askerî birlikten oluşuyordu ve Nikholas Angelos'un idaresi altında idi. Bk. Kinnamos, s. 47.

⁴⁶⁸ Moravcsik, Pupakes'i 1150 yılı dolaylarında bir Bizans kumandanı olarak gösterir. Bk. Moravcsik, *Turcica*, II, s. 256.

retti. Pupakes rolünü başarıyla oynadı ve Türkleri, imparatorun yanına doğru çekti. Manuel birdenbire onların karşısına çıkınca, Türkler kendilerinden beklenenden daha çabuk at sürerek oradan uzaklaştılar ve az ileride 50 Türk atlısı ile buluşunca birdenbire kuvvetlendiler. Manuel'in yanındakiler bu takip sırasında ordugâhtan iyice uzaklaştıklarını fark edince onun Türklerle savaşmasını tehlikeli bulup şiddetle karşı çıktılar. Bu arada imparatorun daha önceden pusuya yerleştirmiş olduğu adamları, Manuel'in durumunu öğrenmek üzere Kotertzes adlı bir asilzâdeyi onun yanına göndermişlerdi. İmparator bu adamı geri yollayarak, hepsinin mümkün olduğunca çabuk yanına gelmelerini emretti. Sonra bulunduğu yerin bitişiğindeki bir tepeye vardığında sayıları 500 kadar olan bir Türk birliği ile karşılaştı. Bunların ardından da bütün ordusuyla Sultan Mesud gelmekteydi. İmparator, az bir kuvvetle Türklerle hücum etti. Türkler onun etrafını sarmıştı ki, Bizans kuvvetleri bölgeye yaklaştı. Sultan bu durumu fark edince kuvvetlerinin bir kısmını ayırarak yardıma gelenlerle imparatorun kuvvetlerinin birleşmesine engel olmaya çalıştı. Bu sırada imparator hâlâ yanında bulunan Pupakes'ten Türklerin yardıma gelen Bizans kuvvetlerinin önünü kesmelerine mâni olmak için durumu dikkatle takip etmesini istedi⁴⁶⁹. İmparator, yanındaki askerleriyle Türkler üzerine şiddetle saldırdı ve onların biraz geri çekilmesinden istifade ederek yardıma gelen Bizans ordusuyla buluştu⁴⁷⁰.

Sonra arkadan gelen ve Türklerin önünden kaçmakta olan Bizans kuvvetlerine yardımcı

olmak için en yakın ovada pusu kuruldu. İmparator adamlarından bir kısmını alıp ileriye yürüdü. Manuel biraz ilerledikten sonra vardığı bir uçurumun üzerinden, Türklerin yaklaştığını gördü. Birkaç adamıyla vadinin bir yanında durdu ve geriden yokuş yukarı gelen askerlerine tepeye çıkmalarını ve Türklerle doğru yürümelerini emretti. Türklerle bu birlikler arasında çatışma başlayınca önceden pusuya yatmış olan kuvvetler de süratle hücumla geçtiler. Arzının dik oluşu, savaşanları zor durumda bırakıyordu. Aslında Türk askerlerinin sayısı, Bizanslılardan daha fazla idi. Bu nedenle imparator, adamlarına süratle vadiye doğru at sürmelerini ve daha ileri gider gibi yapmalarını, fakat fazla uzaklaşmamalarını söyledi. Onlar böyle yapınca Türkler de geri çekildiler. Tam bu sırada imparator tarafından geride bırakılmış olan Bizanslılara yardım etmek için gönderilmiş olan Kotertzes ve okçular Manuel'in yardımına geldiler. İmparator, ordugâhtan gelen yardımla birlikte Türkleri bir süre izledi. Sonra ordugâhına geri döndü ve şafakta tekrar İstanbul'a doğru harekete geçti. Türkler ise, çok yakında ordugâh kurduklarından taşlık arazide Bizans Ordusu'na iki koldan hücum ederek onlara büyük zayıat verdirdiler. Bu Türk hücumu sırasında Bizans Ordusu içinde yaya birliklerine kumanda eden Kritoples adlı kumandan, birliğini geri çevirerek Türklerle çatışmaya girdi. Fakat yenilince kaçmaya çalıştı. Kendi hayatını kurtardı ancak emrindekilerin çoğu Sultan Mesud tarafından imha edildiler⁴⁷¹. Aşırı derecede korkuya kapılan askerler, Manu-

⁴⁶⁹ Kinnamos, s. 50. Krş. Kesik, *I. Mesud*, s. 69.

⁴⁷⁰ Kinnamos, s. 50 vd.; Niketas, s. 36. Krş. Chalandon, *Les Comnènes*, II, 255; Turan, *Türkiye*, s. 181-182; Kesik, *I. Mesud*, ayn. yer.

⁴⁷¹ Kinnamos, s. 54. Anonim Selçuknâme'de yer alan (aynı yer), 20.000 Bizans askerinin esir edilmesi, bu savaş sonucunda gerçekleştirilmiş olmalıdır. Ayrıca *Selçuknâme*, bunların hepsinin boyunlarının vurdurulduğunu da kaydeder (Bk. Aynı yer). Bk. *Anonim Selçuknâme*, ayn. yer.

el'in sözlerine ve emirlerine kulak asmayarak düzeni bozup ordunun ağırlıklarının bulunduğu konvoyaya katıldılar ve Türklerle savaşmayı reddettiler. Türklerle karşı duyulan bu korku nedeniyle Bizans Ordusu'nun artçıları ile öncü kuvvetleri birbirine karışınca, Selçuklu Ordusu tarafından kuşatıldı. Manuel, bu kuşatmadan da çok güçlüklerle kurtulabildi. Sonra imparator birçok kumandanı, ordugâh kurmakla görevlendirdi. Ardından da imparatorluk sancağını alarak peşindekilerle birlikte Türklerle saldırdı. Türkler geri çekildiler. Bu çekiliş sırasında Bizanslılar, Türklerden çoğunu öldürdüler ve bazılarını da esir aldılar. Bunlar içinde sultanın şarabdarı Pharkusas⁴⁷² da bulunuyordu. Bu çatışma sırasında Bizanslılar, Türkler arasında bulunan ama Bizans asıllı olan Gabras adlı birisini de öldürdüler ve kafasını keserek ibret olması için ordugâhta dolaştırdılar. Manuel, hava kararınca kadar Selçukluların peşinden gitti, sonra da ordugâhının bulunduğu yere geri döndü.

Manuel, bir konuşma⁴⁷³ yaparak ordusunun kendisine duyduğu güvensizliği ve bozulan moralleri tamire çalışıyor ve daha fazla kayıp vermeden İstanbul'a dönebilmeye gayret ediyordu. Çünkü bu andan sonra Türklerle karşı savaşacak ve zafer elde edecek durumda değillerdi. Nitekim bu sözleri söyledikten sonra Beyşehir Gölü'ne doğru hareket etti⁴⁷⁴. Ordu o dar yerden ovaya çıkıp açık alana varınca imparator askerlerden birine çok yüksek

sesle haykırıp Türklerden birini çağırmasını emretti. Asker emredilene yaptı. Manuel, yaklaşan Türk'e şöyle dedi: "*Sultana şu sözlerimi bildir. Yüce imparator benim vasıtamla bunu iletmektedir. Biz Konya'ya bizzat geldik. Senin topraklarına girdik ve gerçekten imparatorluğumuza karşı işlediğin suçtan dolayı seni cezalandırmak istedik. Ama sen, kaçak esirler gibi sürekli bir yerden diğerine kaçtın ve bizimle yüz yüze gelmemek için orada kalmadın. Bu yüzden kendi topraklarımıza dönüyoruz. Fakat bahar gelince daha büyük kuvvetlerle yine geleceğimizi iyice bilerek hazırlanmalısın*". İmparator bunları söyledikten sonra kendisinin gönderdiği anlaşılın diye asillerden birinin göğüs zırhını da bu Türk'e verdi ve onu sultana gönderdi. Sultan Mesud, imparatorun gönderdiği mesajı aldıktan sonra ona elçiler göndererek barış yapmak teklifinde bulundu. Çünkü Avrupa'da hazırlanan İkinci Haçlı ordularının Anadolu'ya doğru hareket ettiğine dair haberler gelmekte idi ve öncekilerden farklı olarak bunların başında kralların bulunması, durumu daha da ciddileştirmekte idi. Manuel, bu Türk elçilerini Batı'dan gelen haberler kesinleşinceye kadar çeşitli bahanelerle oyaladı. İmparator Manuel, Büyük Menderes (Maeander)'in kaynaklarından birine varınca, artık Selçuklu topraklarının dışına çıktığını zannetti. Suyu bol ve insanın gözüne çok hoş görünen bu yerde savaşın verdiği sıkıntıyı avlanarak üzerinden atıp gevşemek istedi. Fakat uzaktaki bitki örtüsü içinde bir hareket gördü. Ancak mesafenin uzaklığından dolayı gördüğünün ne olduğunu tespit edemedi ve adamlarından birkaç kişiyi kontrol için gönderdi. Sonra orada birçok çadır kurulmuş olduğunu ve çalılıklar arasındaki hareketin de çadırların içinde bulunanların atlarına ait oldu-

⁴⁷² Bu adın Türkçedeki okunuşunun nasıl olduğunu tespit edemedik. Bk. Kinnamos, s. 56.

⁴⁷³ Kinnamos, s. 57 vd. Krş. Kesik, I. *Mesud*, s. 72.

⁴⁷⁴ Anonim Selçuknâme (aynı yer), Sultan Mesud'un düşmanı kovalayarak onları denize kadar takip ettiğini kaydeder. Kaynağımız "denize kadar" sözüyle herhalde Beyşehir Gölü'nü kastediyor.

ğunu öğrendi. Raman⁴⁷⁵ adında birinin idaresi altında olan bu Türkler, Bizans topraklarındaki akınları dolayısıyla bol ganimetle yüklüydüler. İmparator, ordusundan seçtiği bir miktar askeri onları takiple görevlendirdi. Türkler, Bizanslıların gruplar halinde peşlerine düştüklerini fark edince, geri dönüp onlara karşı durdular. Ancak Bizanslılar kendilerine yaklaşıncaya yine arkalarını dönüp uzaklaştılar. Türkler birçok Bizanslının takipten yorgun düşerek birbirinden ayrıldıklarını ve sayılarının azaldığını fark edince bunlara her yönden saldırdılar. Ancak imparatorun beklenmedik gelişiyse Türkler çekilmeye başlayınca imparator da peşlerine düştü. İmparator karşılaştığı adamlarına da Türklerin peşinden gitmelerini emretti. Türklerin ordusu ikiye ayrılmıştı. Ancak bunlar hiçbir yerde Bizanslı asker göremeyince birleştiler ve kontrolsüz, gelişigüzel koşuşan sürüyü bir yerde toplamayı plânladılar. İmparator ile Türkler arasında ufak bir çatışma daha oldu. Bu esnada Manuel'in, mızrağı ile atından yere düşürdüğü bir Türk askeri yere inerken imparatora doğru bir ok fırlatmak suretiyle onu ayağından yaraladı⁴⁷⁶. Ancak buna rağmen o, Türklerin elinden kurtuldu ve ordugâhına geri döndü⁴⁷⁷. Bizans ordusu, Konya'dan kendi topraklarına varınca ya kadar Türkler tarafından ağır kayıplara uğ-

ratıldı⁴⁷⁸. Sultan Mesud, onlara ait yedi kaleyi fethetti ve içindeki askerleri öldürttü⁴⁷⁹. Manuel, buradan İstanbul'un yolunu tuttu. İmparator ordusuyla Rhyndakos Nehri'ne vardığı sırada Sultan Mesud'un elçileri gelerek Manuel'e sultanın barış isteğini bildirdiler. Elçi heyetinin başında birçok savaşta ün kazanmış Solemas (Süleyman) adlı emir bulunmakta idi. Her iki taraf arasında yapılan görüşmeler sonunda Selçukluların Prakana Kalesi'ni ve daha önce Bizans'tan aldıkları birkaç kaleyi geri vermesi şartıyla barış yapıldı⁴⁸⁰. Bundan sonra Sultan Mesud'un ölümüne kadar (1155) Manuel, bir daha böyle bir sefere teşebbüs etmedi. Hatta Bizans arazisine giren Ermenileri cezalandırmakta aciz kalınca, sultana yüklü miktarlarda para ve hediyeler göndererek ondan, Ermeniler üzerine sefer tertip etmesini istedi. Sultan, Ermenilerin Selçuklu topraklarına da yağma ve akınlarda bulunduklarından bu teklifi olumlu karşılayıp Manuel ile anlaşarak Ermeniler üzerine seferler düzenledi⁴⁸¹.

Sultan Mesud ve İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)

İmâdeddin Zengî'nin 24 Aralık 1144'te Urfa'yı fethi, Müslümanları büyük bir sevince boğarken Avrupa'da şok etkisi yarattı ve Hristiyan âlemi dehşete düştü. Bu panik içerisinde derhal

⁴⁷⁵ Kinnamos, s. 59. Bu ismin Türkçe olarak doğru yazılışı nasıldır bilinmiyor. Ancak Moravcsik (*Turcica*, II, s. 259), Raman'ın Türk asıllı olduğunu kaydeder.

⁴⁷⁶ Kinnamos (s. 62). Niketas (s. 36), İmparator Manuel Komnenos'un daha henüz Konya'ya ulaşmadan önce Akşehir'de Selçuklu kuvvetleriyle giriştiği savaş sırasında topuğundan yaralandığını kaydeder.

⁴⁷⁷ Kinnamos'a göre (aynı yer), İmparator Manuel tek başına ve zırhsız olduğu halde kala balık bir Türk birliği ile savaşmış ve bunların pek çoğunu öldürmüş geri kalanlarını da kaçırmaya mecbur etmiş fakat kendisi sadece ayağından ufak bir yara almıştır. Destan özellikleri taşıyan bu kayda inanmak çok zor.

⁴⁷⁸ *Anonim Selçuknâme*, ayn. yer.

⁴⁷⁹ *Anonim Selçuknâme*, ayn. yer. Kaynağımız bu yedi kalenin ismini kaydetmez.

⁴⁸⁰ Kinnamos, s. 66 vd.; Niketas, s. 34; Süryanî Mikhail, III, xvii, 6, s. 275. Krş. Chalandon, *Les Comnène*, II, s. 257; Turan, *Türkiye*, s. 182. Odo de Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, trc. V. G. Berry, New York 1948, s. 55, iki hükümdar arasında yapılan bu barışın 11 yıl geçerliliği olduğunu kaydeder.

⁴⁸¹ Bu seferin tafsilatı ve Selçuklu-Ermeni münasebetleri hakkında bilgi için bk. Aşağıda s. 25.

yeni bir Haçlı Seferi hazırlığına başlandı. Zengî'nin 15 Eylül 1146'da ölümü⁴⁸², Joscelin'e Urfa'yı tekrar ele geçirme umudu verdi. Haleb'de Zengî'nin yerine geçen oğlu Nureddin Mahmud, bundan haberdar olarak Urfa'daki Türk garnizonunu uyardı. Buna rağmen Ermeni halk, şehrin kapılarını Joscelin'e açtı. Nureddin emrindeki kuvvetleriyle Urfa önüne geldi. Joscelin şehirden kaçmaya çalıştı. İhanetlerinin cezasını ödemekten korkan Ermeniler de onun peşine takılınca, Türkler hem Haçlıları hem de Ermenileri kılıçtan geçirdiler⁴⁸³. Böylece Urfa'nın Hristiyan halkı kaderini kendisi tayin etmiş oldu⁴⁸⁴.

Kudüs'e Urfa'nın fethedildiği haberi ulaşınca Kraliçe Melisende derhal Antakya ile bağlantı kurdu ve Antakya idaresiyle, Papa'ya haberi arz ederek yeni bir Haçlı seferinin organize edilmesini rica etmek üzere Roma'ya bir elçi gönderilmesi hususunda istişarede bulundu.

Bu sefere Fransa Kralı VII. Louis'nin idaresinde Fransızlar ve Alman Kralı III. Konrad'ın idaresinde bulunan Almanlar katıldılar. Haçı ilk kabul eden, Kral Louis oldu. Pek çok şövalye

ve ileri gelen de kralı örnek aldı. Bu çağrıya karşı basit halk tabakası, asillerden daha fazla heyecan gösterdi.

Kral Konrad, 1147 Mayıs'ında⁴⁸⁵ yola çıktı ve Bayern bölgesini geçerek Regensburg'a geldi⁴⁸⁶. Buradan da Macaristan'a geçerek⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ Willermus Tyrensis, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, trc. Ergin Ayan, *Haçlılar Türkler Karşısında Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, s. 42. İbnü'l-Esir, XI, s. 129, trc. XI, s. 119, Konrad'ın 543/1148-1149 yılında ülkesinden yola çıktığını kaydeder. Krş. Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003, s. 29; Kesik, I. Mesud, s. 79.

⁴⁸⁶ Odo de Deuil, *Ludovici*, s. 33, Konrad'ın Paskalya zamanı Ratisbon'dan yola çıktığını kaydeder. Fransa ve Almanya kralları sefer hazırlıklarını henüz sürdürürken, Bernard'ın gönderdiği adamların vaazlarıyla heyecana gelen İngilizlerden, birkaç Flaman ve Fries'den müteşekkil küçük bir sefer heyeti deniz yolundan Filistin istikametinde harekete geçti. Bunlar 1147 ilkbaharı sonlarında İngiltere'den ayrılmışlar ve Haziran başında da kötü hava koşulları yüzünden Portekiz sahilinde Douro munsabına sığınmak zorunda kalmışlardı. Bu sırada buradaki Müslümanlarla şiddetli muharebelere girişmiş olan Portekiz kontu Alfonso-Henri, Lizbon'daki Müslümanlar üzerine taarruz etmeyi düşünüyordu ve bunun için de donanma desteğine muhtaç durumdaydı. Haçlılar tam bu sırada gelmişlerdi. Portekiz kontu bu Haçlılara bir elçilik heyeti gönderdi. Bu heyetin başkam olan Oporto piskoposu bunlara, haç için savaşmak istiyorlarsa, Filistin'e kadar uzun bir seyahat yapmaya gerek olmadığını, kendilerinin burada aynı mücadeleyi yaptığını ayrıca çok zengin arazilere sahip olmalarının mümkün olduğunu söyleyerek onlardan yardım istedi. Flaman ve Fries'ler derhal razı oldularsa da İngilizler biraz tereddüt ettiler. Çünkü bunlar Kudüs'e sefer etmek için and içmişlerdi. Ancak piskoposun bunların reislerini elde etmesi ile onlar da razı oldular ve Portekiz kuvvetleriyle birleşerek Lizbon'u muhasara ettiler. Müslümanlar büyük bir cesaretle direndilerse de dört aylık bir kuşatmadan sonra hayat ve mallarına dokunulmaması şartıyla teslim oldular. Ancak Haçlılar verdikleri sözü derhal bozarak büyük bir katliam yaptılar. Bu seferden sonra Haçlıların bazıları doğuya doğru seyahatlerini sürdürdüler. Diğerleri ise burada yani Portekiz topraklarında kaldılar. Daha geniş bilgi için bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 214-215.

⁴⁸⁷ Sicilya Kralı Roger, özel elçiler göndererek her iki hükümdara da kendilerini ve ordularını deniz yolu ile nakletmeyi teklif etmişti. Konrad, Sicilya Kralı ile aralarında düşmanlık olduğundan bu teklifi reddetti. Fransa Kralı Louis ise Roger'e güvenememesi, kara yolunun daha ucuz ve emniyetli oluşu ve dahası Papa'nın Sicilya Kralının Haçlı seferine katılmasını istememesi nedeniyle kendisine yapılan bu teklife olumlu cevap vermedi. Bk. Odo, *Ludovici*, s. 11.

⁴⁸² Süryanî Mikhail, III, xvii, 4, s. 268. Krş. İbnü'l-Esir, XI, 110, trc. X, 104. Krş. Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, 153, n. 665; Kesik, *Selçukluların Haçlılarla İmtihani*, İstanbul 2018, s. 211.

⁴⁸³ Geniş bilgi için bk. Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 299-300; Süryanî Mikhail, III, xvii, 5, s. 270-272; İbnü'l-Esir, XI, 114, trc. XI, 106-107; Anonim *Süryanî*, s. 294; Ebu'l-Ferec, II, 383-384.

⁴⁸⁴ Bu olay ile Urfa Haçlı Kontluğu gerçek anlamda son bulmakla beraber Haçlılar, II. Joscelin'in idaresinde Tell-Bâşir ve civarında varlıklarını daha bir süre devam ettirdiler. 1150 yılı ilkbaharında Joscelin, Nureddin Mahmud'a esir düştü ve ömrünü Haleb Zindanı'nda tamamladı. Hanımı Beatrice ise kontlukta geri kalan toprakları Bizans İmparatoru Manuel'e satıp Kudüs'e gitti. Ancak bu topraklar bir yıl gibi kısa zaman içinde Türklerin eline geçti ve böylece Urfa Haçlı Kontluğu tamamen ortadan kaldırılmış oldu. Bk. Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, XIV, 530-531.

Bizans sınırına ulaştı. Bu Alman Haçlı Ordusu'nun çok büyük sayıda olduğu, hemen bütün kaynaklar tarafından kaydedilmektedir⁴⁸⁸. Bizans heyeti, Konrad'a imparatorluk arazisi içinde kaldığı müddet zarfında her türlü yardımı yapmayı vaat ederek geri döndü⁴⁸⁹. Alman ordusu ilerlerken bu sırada İstanbul ve Konya'da, gelenlere karşı tedbirler alınıp, tahkimat yapılıyor, endişeli ve sinir bozucu bir bekleyiş süreci başlamış bulunuyordu⁴⁹⁰. Daha

önce de belirttiğimiz gibi⁴⁹¹ Bizans İmparatoru Manuel ile Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud, aralarında sürüp giden çatışmaları bir barış ile durdurmuşlar ve dikkatlerini tamamen Batı'dan gelen ordulara çevirmişlerdi. Çünkü II. Haçlı Seferi aslında Türkler ve diğer Müslümanlara yönelik bir hareket olmasıyla birlikte Manuel, önceki Haçlı seferlerinde yaşanan olaylar dolaısıyla çok tedirgindi. Bu durum onu sıkı tedbirler almaya yöneltmişti⁴⁹².

Sultan Mesud ise II. Haçlı Seferi hareketini duyar duymaz Doğu'da bulunan tüm Müslüman hükümdar ve emirlerine durumu bildirip yardımcı kuvvetler istemişti ve bu büyük tehlikeye karşı en etkili tedbirleri almaya çalışıyordu. Selçuklu şehirlerini tahkim ediyor, tahrip olmuş birçok yeri tamir ettiriyor, ayrıca komşu ülkeleri yaklaşmakta olan bu büyük tehlikeye karşı uyarıyordu⁴⁹³.

Alman Haçlı Ordusu 10 Eylül 1147'de İstanbul'a geldi. Konrad, ordusuyla Anadolu tarafına geçmeye karar verdi. Konrad, ayrıca imparatorundan Anadolu'daki yürüyüşün selâmeti

⁴⁸⁸ Alman ordusunun tam olarak kaç kişiden oluştuğu kesin olmamakla birlikte çok kalabalık bir ordu olduğu muhakkaktır. Niketas'ın eserinde yer alan şu kayıt (s. 44) bize bu ordunun sayılamayacak kadar çok kalabalıkta olduğunu gösterir: "Bütün kürekli gemiler, yük mavnaları, balıkçı kayıkları ve at taşıyan sallar Almanları karşıya geçirmeye tahsis olundu. İmparator birkaç memuruna, kalkan her gemi ile nakledilenlerin tam sayısını kaydederek kendisine bildirmelerini emretti. Ama Almanların ordusu öyle büyüktü ki, bunların sayısını kaydetmekle görevli olan memurlar saymaktan yoruldu ve sayım işini başaramayarak yanda bıraktılar". İmparatorun bu işi Haçlıların Tuna Nehri'nden geçtikleri sırada yaptırdığını kaydeden Kinnamos (s. 69), memurların 900.000'den sonra artık sayma işini bıraktıklarını yazar ki, bu da Alman ordusunun 900.000'den fazla olduğu anlamına gelmektedir. Ancak Willermus Tyrensis (s. 41, 47), sefere katılanlardan edindiği bilgiye dayanarak Kral Konrad'ın ordusunda yaya, çocuk, kadın ve hafif süvariler hariç 70.000 zırhlı asker bulunduğunu, kaydeder. Süryanî Mikail (III, xvii, 6, s. 275), Alman Ordusu'nun 900.000 kişiden, Ebu'l-Ferec (II, 384), 90.000 atlı ve sayısız piyadeden oluştuğunu kaydeder. *Anonim Süryanî*, (s. 298) 395.000 sayısını verir, ancak buna Fransız Haçlı Ordusu'nu da dâhil eder. İbnü'l-Kalânîsî (s. 297), de her iki ordunun 1.000.000 kişiden oluştuğunu kaydeder. Runciman (*Haçlı Seferleri*, II, 215), ise bu sayının 200 bin olabileceğini kaydeder. Bu ordu içinde kadın ve çocuklar da bulunmakta idi (bk. Willermus, s. 4; Niketas, s. 40). Işın Demirkent (s. 69 n. 58), Haçlı Seferleri dönemindeki orduların sayısı hakkında belli bir sonuca varmak gayesiyle pek çok çalışma yapıldığını ve birçok fikir ileri sürüldüğünü, ancak hiçbirinin kesin bir rakam vermenin mümkün olmadığını, çünkü bu konuda kaynakların verdiği bilgilerin birbirinden farklı olduğunu belirterek, bu konunun şimdilik çözülmediğini ve kesin sayı vermemekle birlikte İkinci Haçlı Seferi Orduları'nın o devir için "çok büyük" ordular olduğunu kabul eder. Biz de bu görüşe aynen katılmaktayız.

⁴⁸⁹ Kinnamos, s. 69.

⁴⁹⁰ Willermus, s. 42-43.

⁴⁹¹ Bk. yukarıda, s. 17 vd.

⁴⁹² Haçlıların, ülkesine saldırmasından korkan imparatorun endişelerini Niketas (s. 41), şu sözlerle açıklar: "...Ama imparator, endişeli ve güvensizdi; kuzu postu içinde kurtların ülkesine saldırmasından veya -efsaneyle anlatılan aksine- eşek derisi altında arslanların gizlenebilmesinden veya kurt ve tilkinin ittifak etmiş olmalarından endişe ediyordu. Bu sebeple Bizans savaş kuvvetlerini toplayarak danışmanlarıyla durumu müzakere etti. Kaç ordunun ülkeden geçeceğini ne kadar atlı ve ne kadar ağır donanımının ve sayısız yayanın bu ordular içinde bulunduğunu hesap ederek, bunların hepsinin zırhlı olduğunu, gözlerinden cinayet arzusu fışkırdığını, hepsinin su gibi kan dökmekten gurur duyduğunu anlattı". Bizans Başkumandanı Aksukhos da bu Haçlıların gelişinden dolayı büyük bir endişe duymuştu. Onun bu durumunu devrin din bilgini Methone piskoposu Nikholas, "Aksukhos, Batılı milletlerin yürüyüşü geçmesiyle, bu hareketin hepimiz için yaratacağı tehlike yüzünden çok endişeliydi" sözleriyle açıklamaktadır". Bk. Demirkent, agm., s. 68.

⁴⁹³ İbnü'l-Kalânîsî, s. 297; Willermus, ayn. yer.

bakımından kendisine rehberler vermesini istedi ve Manuel de onun bu isteğini uygun bularak muhafız kumandanı Stephanos ve bir Bizans birliğini Konrad'ın yanına verdi.

Alman Haçlı ordusu, İstanbul Boğazı'nı geçtikten sonra Kadıköy (Khalkedon)'de ordu-gâh kurdu⁴⁹⁴. Buradan İzmit Körfezi boyunca ilerleyerek İznik'e geldi⁴⁹⁵. Bu arada bütün gelişmeleri yakından takip eden ve Haçlılara karşı elinden gelen her tedbiri almaya gayret gösteren Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud, Almanların, Selçuklu topraklarına iyice yaklaşması üzerine, önceden çağrıda bulunarak komşu Türk ve Müslüman hükümdarlardan aldığı kuvvetlerle takviye ettiği ordusunu⁴⁹⁶ savaşa hazır duruma getirerek Almanları beklemeye koyuldu⁴⁹⁷.

Alman Kralı Konrad, burada ordusunu ikiye ayırdı. Niyeti I. Haçlı Seferi ordularının gittiği yolu takip ederek en süratli şekilde Anadolu topraklarını aşmaktı.

Alman Haçlı ordusu Kral Konrad'ın idaresinde ve Bizanslı kumandan Stephanos'un rehberliğinde 15 Ekim günü İznik'ten doğuya doğru hareket etti⁴⁹⁸. Selçuklu sınırına gelindiğinde Bizanslı kılavuzlar Almanlara en kısa yolun birkaç günlük mesafede bulunduğunu, yanlarına yeterince gıda almaları gerektiğini bildirdiler ve kısa bir süre içinde rahatça konaklayabilecekleri Konya şehrine varabileceklerini söylediler. Bunun üzerine Haçlılar hayvanlarına

ve arabalarına yiyecek yükleyerek kılavuzları takip ettiler⁴⁹⁹. Verilen sürenin geçmesine rağmen ordu, arzu edilen yere ulaşamadı. Bizanslılar, ordunun en geç üç gün içerisinde mutlaka Konya'da olacağını söyledi. Fakat ertesi gece kaynakların kayıtlarına göre, karargâh kurulduğunda, kılavuzlar gizlice ordudan ayrılarak kaçmışlardı⁵⁰⁰. Durum kral Konrad'a bildirildi, o da bundan sonra izlenecek strateji hakkında bir müzakere yaptı⁵⁰¹. Sonunda Haçlılar yola devam etmeye karar verdiler.

Haçlılar nihayet 26 Ekim 1147 günü Dorylaion yakınındaki Sarısu (Bathys) Irmağı'na ulaştılar. Herkes suya koştu⁵⁰². Uzun zamandan beri Haçlıları takip etmekte olan Türkler, saldırmak için böyle müsait bir ânı kolluyorlardı. Bu durum üzerine Paramum⁵⁰³ (?) idaresindeki öncü Türk kuvvetleri aniden Haçlıların artçılarına saldırdı⁵⁰⁴. Haçlılar, Türkler karşısında sayıca çok kalabalık olmalarına rağmen hiçbir varlık gösteremiyorlardı. Türkler bu surette pek çok kişiyi öldürdüler. Haçlılar kendilerini

⁴⁹⁴ Willermus, s. 42; Kesik, *Selçukluların İmtihanı*, s. 170.

⁴⁹⁵ Odo, *Ludovici*, s. 51; Willermus, s. 43.

⁴⁹⁶ İbn Cübeyr (İbn Cübeyr, *Rihle*, Leiden 1907, s. 183), Sultan Mesud'un 100.000 süvariye sahip olduğunu söylerken Willermus (s. 44), Sultan Mesud'un para ile asker temin ettiğini de kaydeder.

⁴⁹⁷ Willermus, s. 43-44.

⁴⁹⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 222.

⁴⁹⁹ Odo, *Ludovici*, s. 91; Willermus, s. 44.

⁵⁰⁰ Odo, *Ludovici*, ayn. yer.; Willermus, s. 45; *Anonim Süryanî*, s. 298; Ebu'l-Ferec, II, s. 384. Krş. Renè Grousset, *Historie Des Croisades Et Du Royaume Franc De Jérusalem*, Paris 1935 II, s. 234-235.

⁵⁰¹ Odo, *Ludovici*, s. 93.

⁵⁰² Ebu'l-Ferec (II, s. 384), Haçlıların yolda susuzluk yüzünden binlercesinin öldüğünü ve atların da aynı şekilde helâk olduğunu kaydeder.

⁵⁰³ Kinamos (s. 81)'un "Mamplanes"; Niketas (s. 45)'in "Pamplanes"; Willermus (s. 47)'un "Paramum" olarak kaydettiği bu ismin Türkçe doğru okunuşunu kesin olarak tespit edemiyoruz. Turan (*Türkiye*, s. 184 n. 84), bu adın "Balaban" olabileceğini söylerken; Vryonis (*Asia Minor*, s. 121, 188) de bu Türk beyinin adı için Mamplanes, Pamplanes, Balabanes, Kaplanes şekillerini verir.

⁵⁰⁴ Kinamos'a göre (aynı yer) bunlar Paramum (Mamplanes) idaresindeki küçük bir öncü birliği idi. Willermus (aynı yer), bu savaş sırasında Sultan Mesud'un orada bulunmadığını Türkleri idare eden kişinin Paramum adlı bir Türk emiri olduğunu kaydeder. Ancak Anonim Süryanî Müellifi (s. 298), Mesud'un ordusuyla bizzat gelerek Haçlıları bozguna uğrattığını kaydeder.

takip etmek istediklerinde son derece çevik olan atları ile hızla oradan uzaklaşıyorlardı⁵⁰⁵. Sonuçta Haçlılar tam bir hezime uğratıldı. Konrad, canını güçlüklerle kurtarabildi⁵⁰⁶. Ordusundan sağ kalanlar ve bazı komutanları ile birlikte birkaç gün içerisinde süratle İznik'e geri döndü⁵⁰⁷. Sultan Mesud, Haçlılara karşı kazandığı bu zaferle, yaklaşık olarak bundan yarım asır önce 1 Temmuz 1097'de babası I. Kılıç Arslan'ın Dorylaion'da Haçlılar karşısındaki mağlubiyetinin de intikamını almış oluyordu. Türkler zaferle birlikte çok sayıda ganimet ele geçirdiler⁵⁰⁸. Türkler o derece ganimetlere sahip oldular ki, Malatya'da gümüşün değeri kurşun derecesine düştü⁵⁰⁹.

Fransa Kralı VII. Louis ve Fransız ordusu, Almanlardan sonra yola çıktılar. Fransızlar, Bizans ülkesinin güvenliği hususunda yemin ettiler. Buna karşılık Bizans elçileri, uygun bir alış-veriş yeri, uygun bir mübadele ve diğer tüm ihtiyaçlar hususunda Haçlılara söz verdiler⁵¹⁰. Bizans topraklarından geçerken, onlardan önce giden Almanların buralarda yaptıkları olumsuzluklar⁵¹¹ yüzünden kendilerine güvensizlik duyuldu. Dorylaion'da Almanların

başına gelenleri öğrendikten sonra daha tedbirli hareket ettiler ve Selçuklu toprakları yerine Bizans topraklarından ilerleyerek Almanlara oranla daha az zayıya uğradılar. Kral ve maiyeti 4 Ekim 1147'de İstanbul'a girdi. Bizanslılar, Fransızlara Türklerin büyük bir ordu topladığını ve Almanların hiçbir kayba uğramadan Türklerden 14.000 kişiyi öldürdüklerini söylediler. Bundan iki gün sonra da Almanların Konya'ya ulaştığını ve dehşete düşen şehir halkının onlar gelmeden önce kaçacağını söylediler⁵¹².

Fransız ordusu Kasım ayı başlarında İznik'e vardı⁵¹³. İznik Gölü civarında karargâhlarını kurdukları sırada buraya birdenbire Friedrich von Schwaben idaresindeki Alman asilleri geldiler⁵¹⁴. Bunlar üzüntülü bir şekilde başlarına gelen felâketi Fransızlara anlattılar. Louis, büyük bir maiyet ile derhal Konrad'ın yanına gitti. Alman Ordusu'nda bulunanların birçoğu paralarını ve her şeylerini kaybetmiş olduklarından dolayı ve bu seferin zorluklarından korktukları için, İstanbul'a geri döndüler⁵¹⁵. Konrad Fransız Ordusu'nun himayesinde yola devam etmek istediğini bildirdi⁵¹⁶.

Odo de Deuil'ün ifadesine göre⁵¹⁷, daha sonra Kral Louis'nin emriyle harekete geçen Haçlılar, 11 Kasım'da Balıkesir yakınındaki Esseron Kalesi'ne ulaştı. Bizans İmparatoru Manuel de Fransızlara kıyı yolunu takiple Bizans arazisin-

⁵⁰⁵ Kinnamos, ayn. yer.

⁵⁰⁶ Kinnamos s. 82. Ebu'l-Ferec (II, s. 385), onun üç kont ile birlikte savaş meydanından kaçtığını kaydeder.

⁵⁰⁷ İbnü'l-Kalânîsî, s. 297; Odo, *Ludovici*, s. 97; Willermus, s. 46-47; Kinnamos, s. 84; Ebu'l-Ferec, II, 384-385. Krş. Chalandon, *Les Comnène*, II, 285 vd.; Bernhard Kugler, *Studien Zur Geschichte Des Zweiten Kreuzzuges*, Amsterdam 1973, s. 153-155; Turan, *Türkiye*, s. 184; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 222; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İst. 1997, s. 106.

⁵⁰⁸ Willermus, s. 47; Anonim Süryanî, s. 298.

⁵⁰⁹ Dana Munro, *Translations and Reprints from the Original Sources of European History. Letters of Crusaders*, Philadelphia 1897, I, s. 12 vd.; Süryanî Mikhail, III, XVII, 6, s. 276; Ebu'l-Ferec, II, s. 384.

⁵¹⁰ Odo, *Ludovici*, s. 29.

⁵¹¹ Geniş bilgi için bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 216 vd. Odo de Deui (*Ludovici*, s. 47), yolları üzerindeki

Alman cesetlerinin kokuşup etrafa mikrop saçmaları yüzünden Fransız Ordusu'nun zarar gördüğünü kaydeder.

⁵¹² Odo, *Ludovici*, s. 73.

⁵¹³ Odo, *Ludovici*, s. 91; Willermus, ayn. yer. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 223.

⁵¹⁴ Odo, *Ludovici*, ayn. yer.; Willermus, s. 48. Krş. Grousset, *Jérusalem*, II, 239; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, ayn. yer.

⁵¹⁵ Willermus, ayn. yer.

⁵¹⁶ Odo, *Ludovici*, s. 101.

⁵¹⁷ Odo, *Ludovici*, s. 103.

den ilerlemelerini Selçuklu topraklarından uzak durmalarını tavsiye etmişti⁵¹⁸. Böylece Haçlılar yolu uzatmak pahasına da olsa bu zahmetli yolu takip ederek Edremit'e ulaştılar⁵¹⁹. Edremit'ten kıyı yolunu takip ederek ve Bizans Donanması ile de temas halinde Bergama'dan Efes'e geldiler⁵²⁰. Önden giden Kral Louis'nin ordusu, kendilerini ancak bir günlük mesafeden takip edebilen Almanlar ile alay ediyorlardı⁵²¹. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Konrad, ordu Efes'te bulunduğu sırada maiyeti ve komutanları ile birlikte Fransızları terk ederek İstanbul'a döndü. Çünkü o, burada iken İmparator'dan değerli hediyelerle birlikte, kendisini İstanbul'a davet eden bir mektup almıştı⁵²².

Fransız Haçlı ordusu Decervion Vadisi⁵²³ denilen bir yerde ordugâh kurup Noel'i burada kutladı. Türkler bu vadiye toplanan Haçlılara Noel arifesinde âni bir baskın düzenlediler. Kral Louis, Efes yakınındaki bu vadiden ayrıldı ve ordusuna erzak temin ettikten sonra Denizli (Laodicea)'ye doğru yol almaya başladı. Onların yolu üzerinde Menderes (Maeander) Nehri bulunuyordu⁵²⁴. Düşmanın tüm hareketini yakından takip eden Türkler de derhal silahlanarak nehir kıyısındaki mevzilerini aldı-

lar⁵²⁵. Haçlı ordusu kral Louis'nin önderliğinde birbirlerine sınıksız kenetlenmiş bir vaziyette 1 Ocak 1148 günü⁵²⁶ öğle vaktinde Antiokheia yakınında nehri geçmeye çalıştı. Bunun üzerine önce oklar yağmaya başladı. Ardından Türkler, düşmanlarına büyük korku veren naralar atarak Haçlı ordusunun önünden ve ardından hücumla geçtiler. Büyük zorluklarla da olsa nehri aşan Haçlılar üç gün sonra Denizli'ye vardılar (4 Ocak 1148). Burada da yiyecek sıkıntısı çeken Haçlılar, Türklerin saldırılarına maruz kaldılar. Sultan Mesud, Alman Haçlı Ordusu'ndan sonra Fransız Haçlı Ordusu'na da, Bizans-Selçuklu sınır hattı kabul edebileceğimiz bu dağlarda bir darbe indirmiş oldu. Kral bile hayatını güçlükle kurtarabildi⁵²⁷.

Sultan Mesud, Fransız Haçlı Ordusu'na karşı yaptığı mücadeleden sonra bunların bir kısmının Antalya'dan deniz yoluyla, bir kısmının da kara yoluyla Antakya'ya gitmeleriyle İkinci Haçlı Seferi'nin Selçuklulara vereceği tehlikenin tamamen kurtulmuştur. 24-28 Temmuz 1148 tarihleri arasında Haçlılar, Dımaşk'a başarısızlıkla neticelenen bir kuşatma düzenlediler ve Anadolu'da olduğu gibi burada da ağır bir darbe yediler⁵²⁸. İki kral intikam almak üzere derhal Bizans'a karşı bir haçlı seferi yapmayı plânladılar. Ancak bunu uygulamak imkânını bulamadılar⁵²⁹.

⁵¹⁸ Haçlı Tarihçisi Runciman (*Haçlı Seferleri*, II, s. 225), Manuel'in Fransızların Türklerden büyük darbeler yemesinden ve bunun suçunun kendisine yüklenmesinden korkmuş olabileceğinden, ayrıca Sicilya ile savaşa tutuştuğu bir sırada Türk hükümdarı ile arasındaki barışı bozabilecek herhangi bir olay istemediğinden dolayı böyle davranmış olabileceğini kaydeder. Runciman'ın bu görüşüne biz de katılıyoruz.

⁵¹⁹ Odo, *Ludovici*, s. 105.

⁵²⁰ Willermus, ayn. yer.

⁵²¹ Kinnamos, s. 84. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 224.

⁵²² Manuel'in Konrad'ı İstanbul'a davet ettiği mektubun muhtevası hakkında bk. Kinnamos, s. 85 vd.

⁵²³ Bu yerin tam karşılığı tespit edilememiştir.

⁵²⁴ Odo, *Ludovici*, s. 109; Willermus, s. 49.

⁵²⁵ Niketas, s. 45.

⁵²⁶ Grousset, *Jérusalem*, II, 241; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 225; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 107.

⁵²⁷ Odo, *Ludovici*, s. 119; Willermus, s. 51. Krş. Grousset, *Jérusalem*, II, s. 242; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 226.

⁵²⁸ Haçlıların Dımaşk kuşatması ve sonuçları hakkında geniş bilgi için bk. İbnü'l-Kalânîsî, s. 297-301; Willermus, s. 58-64; İbnü'l-Esîr, XI, s. 129-131, trc. XI, s. 119-122; Ebu'l-Ferec, II, s. 385.

⁵²⁹ Onların bu plâni ancak yarım yüzyıl kadar sonra IV. Haçlı Seferi (1203-1204) sırasında gerçekleşti. Geniş bilgi için bk. Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 167-179.

Papa tarafından plânlanan, Bernard'ın hitabetiyle tahrik olunan, Batı Avrupa'nın en kudretli iki hükümdarının idare ettiği II. Haçlı Seferi, Hristiyanlığa büyük şerefler ve kurtuluş vaat etmişti. Fakat sefer, Anadolu'daki Türk müdafaası ve Dımaşk önündeki hezimetle son buldu. Bu sonuç Hristiyan âlemi için tam bir fiyasko idi.

İkinci Haçlı Seferi ile ortaya çıkan tehlikeden kurtulan Sultan Mesud, Bizans ile de barış halinde idi. Böylece durumun elverişli olmasından faydalanarak Doğu'daki Haçlılar ve Ermeniler üzerine sefer düzenlemek ve Dânişmendliler ile olan anlaşmazlığını da halletmek fırsatını buldu.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Diğer Komşuları ile Olan Münasebetleri

Irak Selçuklu Sultanı Mahmud (1119-1131), Zengî'yi Musul valisi tayin ettikten sonra buraya hâkim olan Zengî, büyük ve kuvvetli bir Türk devleti kurmaya çalıştı. Kısa zamanda Hıms dışında bütün Suriye'ye hâkim oldu. Artuklular ve Böriler ile yaptığı mücadeleler bir yana bırakılırsa, Haçlılara karşı girdiği savaşlarda elde ettiği başarılarla İslâm dünyasının kahramanı oldu ve Urfa'yı 24 Aralık 1144'te fethi ile de Haçlılara karşı elde ettiği başarılarla zirveye ulaştı. Ancak onun tehlikeli yükselişi nedeniyle Bizans İmparatoru Ioannes Komnenos, 1138 yılında Kuzey Suriye üzerine bir sefer düzenledi. Bu sefer sırasında Musul Atabeği İmâdeddin Zengî oldukça zor anlar yaşadı. Bu durum karşısında Zengî, Irak Selçuklu hükümdarı Mesud'a ve birçok Türk beyine haber gön-

dererek yardım istemişti⁵³⁰. Türk hükümdarları bu davete derhal koştular. Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud, ordusuyla harekete geçerek Bizans'ın Kilikya'daki topraklarına hücum etti. Diğer yandan Atabeg ile aralarında düşmanlık olmasına rağmen Artuklu Rükneddin Davud, oğlu Kara Arslan kumandasında 20.000 kişilik bir orduyu⁵³¹ Zengî'nin yardımına gönderdi⁵³². İmâdeddin Zengî, hâkimiyeti altındaki toprakları genişletmek üzere Artuklular ile de mücadele etmiştir. Özellikle Hısnıkeyfâ Artuklu hükümdarı Davud'a karşı Mardin Artuklu hükümdarı Timurtaş ile birlikte savaştı. Bu ittifak karşısında mağlup olan Davud'un bir süre sonra ölümü (1144) üzerine yerine küçük oğlu Fahreddin Kara Arslan⁵³³ geçti. Ancak Kara Arslan'ın ağabeyi Arslandoğmuş, ona karşı taht iddiasında bulundu ve Zengî tarafından destek gördü. Kara Arslan çareyi Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'dan yardım istemekte buldu. Sultan Mesud onun emrine 20.000 kişilik bir süvari kuvveti verdi⁵³⁴. Bu durumda Sultan Mesud ile karşı karşıya gelmek istemeyen Zengî, kuvvetlerini onun topraklarından geri çekti. Tam Türkiye Selçukluları ile Zengîler arasın-

⁵³⁰ Osman Turan (*Türkiye*, s. 174), İmâdeddin Zengî'nin şehrin kadısı Kemaleddin Muhammed'i Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'a gönderip ondan yardım istediğini kaydeder. Ancak bu elçi Turan'ın ifade ettiği gibi Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'a değil, Irak Selçuklu Sultanı Mesud'a gönderilmiştir. Bk. İbnü'l-Esîr, XI, s. 58, trc. XI, s. 60.

⁵³¹ İbnü'l-Kalânîsî, s. 266; Azîmî, s. 53, trc., s. 62; Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 294. İbnü'l-Adîm, Kara Arslan'ın beraberinde 50.000 'den fazla Türkmen ve diğer savaşçıların bulunduğunu kaydeder. Bk. İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, nşr. Sami ed-Dehhan, Dımaşk 1954, II, s. 268.

⁵³² Bu konuda geniş bilgi için bk. Demirkent, *Urfa Kontluğu*, II, 125, 127, 142-143.

⁵³³ Onun hakkında geniş bilgi için bk. J. H. Kramers, "Kara Arslan", *JA*, VI, 211-212.

⁵³⁴ Ebu'l-Ferec, II, s. 377. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 179.

daki ilişkilerin bozulma aşamasına geldiği bir anda İmâdeddin Zengî'nin geri adım atması her iki Türk hükümdarı arasında olası bir çatışmayı önlemiştir. Böylece Sultan Mesud, sadece Dânişmendlilerin değil Artukluların da taht mücadelesine karışarak Anadolu'daki kudretinin bu Artuklu hükümdarı tarafından da tanınmasını sağlamıştır⁵³⁵.

İmâdeddin Zengî'den sonra onun oğlu Nureddin Mahmud⁵³⁶ devrinde de Türkiye Selçuklu-Zengîler hanedanı arasındaki münasebetlerde herhangi bir bozulma olmadı. Hatta iki hükümdar evlilik yoluyla akraba da oldular.

Atabeg Zengî öldüğü zaman (1146), toprakları onun oğulları Nureddin Mahmud ve I. Seyfeddin Gazi arasında bölündü. Nûreddin Mahmud, merkezi Halep olmak üzere Suriye'yi, Seyfeddin Gazi de Musul merkez olmak üzere el-Cezîre'nin idaresini ele aldı (1146-1149). İki kardeş, Haçlıların beklentisinin aksine birbirlerine destek oldular.

Urfa Haçlı Kontu II. Joscelin, Urfa üzerindeki emellerini sürdürmeye devam etmesi nedeniyle kendisi için bir tehdit unsuru olan bu Haçlı kontunu ortadan kaldırmak isteyen Nureddin, Joscelin'in üzerine yürüdü⁵³⁷. İki tarafın karşılaşması sonucu meydana gelen savaşta Müslümanlar mağlup oldular. Pek çok

kişi de öldü veya esir düştü (1149). Joscelin, Nureddin'in silâhını Türkiye Selçuklu Sultanı Mesud'a göndererek ona: “*İşte bu senin damadının silâhıdır; sana yakında bundan daha büyüğünü göndereceğim*” diyerek Nureddin ile alay etmeye ve Sultan Mesud'a da gözdağı vermeye çalıştı⁵³⁸. Ancak bu yaptıkları onun sonunu hazırladı. Nureddin, ondan derhal intikam alınması için Türkmen emîrlerinden bir gruba görev verdi. Joscelin kendilerini gizlice takip eden Türkmenler tarafından pusuya düşürülerek esir edildi⁵³⁹. Joscelin, onlara para vererek kendisini serbest bırakmaları için Türkmenlerle anlaştı. Türkmenler, para gelince onu serbest bırakmayı kabul ettiler. Joscelin de derhal paranın hazırlanması için adam gönderdi. Bu sırada casuslardan biri Nureddin'in Halep'deki nâibi Ebû Bekir b. ed-Dâye'nin yanına gidip durumu bildirdi. Ebû Bekir bu casusla birlikte asker gönderdi. Bu askerler Joscelin ile Türkmenle-

⁵³⁵ Remzi Ataoğlu, “Selçuklu-Artuklu Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 169.

⁵³⁶ Nureddin Mahmud'un hayatı ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Nikita Elisseeff, *Nur Ad-Din un Grand Prince Musulman de Syrie au Temps des Croisades*, Damas 1967, I-III.

⁵³⁷ Bu sırada Antakya Prinkepsi Raymond, Nureddin'in emirlerinden Şirkûh tarafından öldürüldüğü için Joscelin'e buradan yardım gelme ihtimali de kalmamıştı. Zaten her iki Haçlı hükümdarı da birbirini pek sevmiyordu. Willermus Tyrensis (s. 79), prinkepsin 27 Haziran 1148'de öldürüldüğünü kaydeder.

⁵³⁸ İbnü'l-Esîr, XI, s. 154, trc., XI, s. 137; İbnü'l-Esîr, *et-Tarihü'l-bâhir fî'd-Devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevsil*, nşr. Abdulkadir Ahmed Tuleymat, Kahire 1963, s. 101-102; Sibt, XIII, vr. 280a; İbnü'l-Adîm, *Tarihi Haleb*, II, s. 301 vd.; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahbâri'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, nşr. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed, Kahire 1986, I/1, s. 184; Ebu'l-Ferec, *Tarihu muhtasari'd-düvel*, nşr. Antun Salihanî el-Yesû'î, Beyrut 1890, s. 360-361; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, nşr. Said Abdülfettah Âşûr, Kahire 1985, XXVII, s. 156-157; İbnü'l-Verdî, *Tetimmatü'l-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer (Tarihu İbni'l-Verdî)*, nşr. Ahmet Rıf'at el-Bedravî, Beyrut 1970, II, s. 79; Aynî, vr. 446a. Krş. Elisséeff, *Des Croisades*, II, s. 453.

⁵³⁹ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 302; İbnü'l-Kalânîsî, s. 310; Süryanî Mikhail, III, XVU, 11, s. 295; İbnü'l-Esîr, XI, s. 154, trc., XI, s. 137; İbnü'l-Esîr, *Atabekiyye*, s. 102; Bûndarî, *Zübdetü'n-Nusra ve nuhbetü'l-usra*, trc. Kivâ-müddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İst. 1943, s. 225; Sibt, XIII, vr. 280a; Ebû Şâme, I/1, 184; Ebû'l-Ferec, II, 387; Ebû'l-Ferec, *Tarihu muhtasari'd-düvel*, s. 361; Nüveyrî, XXVII, 157. Joscelin'in Tell-Bâşir'den çıkış nedeni hakkında bu kaynaklar farklı rivayetler kaydederler. Bu rivayetler için bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 274 n. 5; Robert Nicholson, *Joscelyn III and the Fall of the Crusader States 1134-1199*, Leiden 1973, s. 17-22.

rin üzerine baskın düzenleyip onu esir aldılar ve Ebû Bekir'in yanına getirdiler. Ebû Bekir de onu Nureddin'e teslim etti (1150). Nureddin, Joscelin'i esir edenlere bin dinar ödül verdi⁵⁴⁰. Joscelin'in esir alınması Nureddin'i ve tüm İslâm camiasını sevindirdi⁵⁴¹. Joscelin Haleb'te hapse atıldı ve dokuz yıl sonra burada öldü (1159)⁵⁴². Bundan sonra Nureddin Mahmud, başta Tell-Bâşir olmak üzere birçok kaleyi ele geçirdi⁵⁴³.

II. Joscelin'in esir düşmesinden sonra onun hanımı Beatrice, kocasından kendisine intikal eden Tell-Bâşir, Samsat, Birecik, Ayntâb, Dülûk ve Râvendân kalelerini Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'a sattı. Bu kalelerin Bizans hâkimiyetine geçmesinden sonra Sultan Mesud 1151 İlkbaharında damadı Nureddin ile beraber adı geçen bu kaleleri ele geçirmek için Bizans garnizonlarına taarruz etti⁵⁴⁴. Bu arada Nureddin'in kumandanlarından Hassan b. Gümüştegin⁵⁴⁵, Tell-Bâşir'de Bizans kuvvetlerini sıkıştırdı ve 12 Temmuz 1151 günü kaleyi tes-

lim aldı. Böylece Urfa Kontluğu'nun son kalıntısı da ortadan kalkmış oldu⁵⁴⁶.

Hısnıkeyfa Artuklu Hükümdarı Rükneddin Davud'un yerine geçen oğlu Kara Arslan'ın, Atabeg Zengî'ye karşı Sultan Mesud'dan yardım istedi (1144). Mesud 20.000 atlısını Kara Arslan'ın hizmetine gönderdi. Bunu öğrenen Zengî, kuvvetlerini derhal geri çekti⁵⁴⁷.

Büyük Selçukluların idaresini ele alan Mikâil'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Beyler ile kendilerine haksızlık yapıldığına inanan Arslan Yabgu'nun oğulları arasında Büyük Selçuklu tahtı için sürekli mücadeleler olmuştu. Sultan Mesud devrine gelinceye kadar Türkiye Selçuklu hükümdarları doğuya yönelerek mutlaka Büyük Selçuklularla çatışmaya girmişlerdi. Sultan Mesud döneminde bu gerginliğin biraz yumuşamaya başladığı anlaşıyor. Tabii ki, bunda Mesud'un izlediği siyasetin payı büyüktür. Melikşâh (Şahinşâh)'ı, saltanatının (1110-1116) çok kısa sürmesinden dolayı değerlendirmeye dâhil bırakırsak⁵⁴⁸, ilk kez bir Türkiye

⁵⁴⁰ Süryanî Mikhail, ayn. yer.; Ebu'l-Ferec, II, 387.

⁵⁴¹ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 302; Süryanî Mikhail, ayn. yer. İbnü'l-Esîr, XI, s. 155, trc., XI, s. 138, bu olayla ilgili olarak, "Joscelin'in esir alınması büyük zaferlerden biriydi, çünkü o, azılı bir şeytan olup Müslümanlara karşı çok şiddetli ve katı kalpliydi. Onun esir düşmesi bütün Hristiyanlar için büyük bir felaket oldu" der.

⁵⁴² Süryanî Mikhail, ayn. yer. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 274. Nicholson, *The Crusader States*, ayn. yer.

⁵⁴³ Bu konu hakkında bilgi ve kalelerin ismi için bk. İbnü'l-Esîr, XI, s. 155, trc., XI, s. 138; İbnü'l-Esîr, *Atabekiyye*, s. 102-103; Ebû Şâme, I/1, 185; Ebu'l-Ferec, II, 388; Ebu'l-Ferec, *Tarihu muhtasari'd-düvel*, s. 361; Nüveyrî, XXVII, 157; İbnü'l-Verdî, II, 79. Krş. Elisséeff, *Des Croisades*, II, 460-462. Râvendân hakkında geniş bilgi için bk. Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Ravendin", *Belleten*, LVI/216, 1992, s. 371-389.

⁵⁴⁴ Süryanî Mikhail, III, XVII, 12, s. 297; Ebu'l-Ferec, II, 388. Ayrıca bk. Aşağıda, s. 24.

⁵⁴⁵ Onun hakkında bilgi için bk. Demirkent, "Hassân b. Gümüştekin", *DİA*, XVII, 396 vd.

⁵⁴⁶ İbnü'l-Kalini, s. 315; Süryanî Mikhail, ayn. yer.; Ebu'l-Ferec, II, 388. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 276; Nicholson, *The Crusader States*, s. 26; Kesik, *Selçukluların İmtihanı*, s. 222.

⁵⁴⁷ Süryanî Mikhail, III, XVII, 1, s. 258; Ebu'l-Ferec, II, s. 377. Krş. Ataoğlu, a.g.m., s. 169. Kaynaklar Zengî'nin kuvvetlerini nereden çektiği hakkında bir bilgi kaydetmez. Bk. Süryanî Mikhail, ayn. yer.; Ebu'l-Ferec, ayn. yer.

⁵⁴⁸ Şahinşâh, Anadolu'ya gönderilirken Büyük Selçuklulara tâbiyyet sözü vermişti. Saltanatı sırasında meydana gelen gelişmeler dikkate alınırsa bu söze sadık kaldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Şahinşâh'ın saltanatı sırasında da Büyük Selçuklularla Türkiye Selçukluları arasında herhangi bir problem söz konusu olmamıştır, bk. Kesik, *I. Mesud*, s. 15-31. Süleymanşâh ve I. Kılıç Arslan savaş meydanlarında ve Büyük Selçuklularla mücadele ederken ölmüşlerdir. Büyük Selçuklularla çatışmaya girmemesine rağmen Şahinşâh da yayının kirişi ile boğularak öldürüldü. Bk. Yukarıda, s. 7. Anadolu'da Türk birliğini sağlama yolunda ilk adımları Sultan Mesud atmış, ancak bunu oğlu Sultan II. Kılıç Arslan sonuçlandırmıştır. Bk. Çay, *II. Kılıç Arslan*.

Selçuklu sultanının Büyük Selçuklularla mücadeleye girmedikini söyleyebiliriz. Ve yine ilk kez bu dönemde Büyük Selçuklular Anadolu işlerine müdahalede bulunmamışlardır. Sultan Mesud, dedesi Süleymanşâh ve babası I. Kılıç Arslan'ın yaptığı hatayı tekrarlamayarak Büyük Selçuklularda uğraşmak yerine babasının ölümü ile dağılma noktasına gelen devletini toparlamaya çalışmış ve bunu başardıktan sonra da Anadolu'da Türk birliğini sağlamaya gayret etmiş ve böylece de Türkiye Selçuklu tahtında 39 yıl kalmıştır. Sultan Mesud, 1134'te Dânişmendli Emîr Gazi'nin ölümünden sonra bağımsız, Emîr Gazi'nin oğlu Muhammed'in saltanatından sonra da Anadolu'daki en kudretli hükümdar olmuştur.

Sultan Mesud, 1147-1148 yılları arasında Anadolu'dan geçmeye çalışan İkinci Haçlı Seferi ordularına ağır darbeler indirmişti. Bizans ile barış halinde bulunması, Haçlıların Dımaşk önünde hezimete uğraması ve bundan bir yıl sonra Antakya Prinkepsi Raymond'un da öldürülmüş olmasından faydalanarak Artuklular ve Zengîler ile birlikte Kuzey Suriye'deki Haçlılar üzerine sefere çıktı (1149). Sultanın beraberinde oğlu ve veliaht Kılıç Arslan da bulunmakta idi. Sultan Mesud emrindeki kuvvetlerle 1149 yılında Maraş'a geldi⁵⁴⁹ ve burayı 11

Eylül'de⁵⁵⁰ çok kısa süren bir kuşatmadan sonra aman ile aldı. Sultan Mesud, kendisine karşı çıkan II. Joscelin idaresindeki Haçlıları geri püskürterek, bunları Tell-Bâşir yakınlarına kadar kovaladı⁵⁵¹. Sultan Mesud derhal Tell-Bâşir Kalesi'ni kuşattıysa da Kont Joscelin'in eline geçirmiş olduğu Selçuklu esirlerini geri vermesi ve sultanın hâkimiyetini tanınması üzerine iki taraf arasında barış yapıldı. Böylece kuşatma kaldırıldı⁵⁵².

Ertesi yıl yani 1150 ilkbaharında Sultan Mesud oğlu Kılıç Arslan'ı da yanına alarak tekrar Haçlı kale ve şehirleri üzerine sefere çıktı. Şehir halkı kendilerinin ve şehirde bulunan Haçlıların güvenlik içinde Ayntâb'a gitmeleri için yeminli söz aldıktan sonra şehri derhal teslim ettiler⁵⁵³. Sultan Mesud Keysun'u ele geçirdikten sekiz gün sonra çok müstahkem bir mevki olan Besni (Behisni) Kalesi'ne⁵⁵⁴ hâkim oldu (30 Mayıs 1150)⁵⁵⁵. Sultan Mesud daha sonra 3 Haziran 1150 günü Ra'ban⁵⁵⁶ şehrini teslim aldı⁵⁵⁷ ve buradan hareketle bir önceki sene

⁵⁴⁹ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 301; İbn Şeddâd, *el-A'laku'l-hatîre fî zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, nşr. Yahyâ Zekerîyyâ Abbâre, Dımaşk 1991, 1/2, s. 170. Krş. Chalandon, *Les Commene*, II, 421; Reinhold Röhrich, *Geshichte des Königreichs Jerusalem 1100-1291*, Innsbruck 1898, s. 263; Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 111; Nicholson, *The Crusader States*, s. 18; Honigmann, "Maraş", *İA*, VII, 314. Süryanî Mikhail (III, xvii, 10, s. 290), Elbistan Meliki Kılıç Arslan'ın Joscelin ile ittifak yaptıktan sonra babası Sultan Mesud'u buraya çağırarak birlikte Maraş'ı ele geçirdiklerini kaydederken Ebu'l-Ferec (II, s. 386), Maraş üzerine yapılan bu seferin Sultan Mesud'un oğlu Kılıç Arslan tarafından gerçekleştirildiğini kaydeder.

⁵⁵⁰ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 301; Kesik, *Selçukluların İmtihanı*, s. 196.

⁵⁵¹ Papaz Grigor, ayn. yer.; Süryanî Mikhail, III, xvii, 11, s. 293 vd.; Bundarî, ayn. yer.

⁵⁵² Willermus, s. 69; Süryanî Mikhail, III, XVII, 11, s. 294. Krş. Röhrich, *Jerusalem*, s. 263; Nicholson, *The Crusader States*, s. 19.

⁵⁵³ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 303; Süryanî Mikhail, III, xvii, 12, s. 296; Ebu'l-Ferec, II, s. 388.

⁵⁵⁴ Adıyaman iline bağlı bir ilçe merkezi. Geniş bilgi için bk. Mehmet Taşdemir, "Besni", *DİA*, V, 540-543.

⁵⁵⁵ Papaz Grigor, *Zeyl*, ayn. yer.; İbn Şeddâd, I/2, s. 116; Ebu'l-Ferec, II, s. 388. Krş. Elisséeff, *Des Croisades*, II, s. 455.

⁵⁵⁶ Ra'ban hakkında geniş bilgi için bk. İbn Şeddâd, I/2, s. 428-433.

⁵⁵⁷ Papaz Grigor, *Zeyl*, ayn. yer.; Süryanî Mikhail, III, xvii, 12, s. 296; İbn Şeddâd, I/2, s. 432. Süryanî Mikhail (III, xvii, 12, s. 297), Sultan Mesud'un, bu kaleden başka Barzman (Merzuban) adında bir kaleye daha hâkim olduğunu kaydeder. Bk. Süryanî Mikhail, III, xvii, 12, s. 297. Krş. Ebu'l-Ferec, II, s. 388.

kuşatmış olduğu Tell-Bâşir Kalesi üzerine yürüdü. Fakat Selçuklular kuşatmadan bir sonuç elde edemediler⁵⁵⁸. Sultan Mesud Hristiyanların elinden alınan diğer yerlerin idaresini de oğlu Kılıç Arslan'a verdikten sonra başkent Konya'ya döndü⁵⁵⁹.

1151 yılında Sultan Mesud, damadı Nureddin Mahmud ve Artuklu Hükümdarı Timurtaş beraberce taarruza geçtiler. Sultan Mesud, Aynâtâb ve Dülûk'u; Nureddin, Râvendân, Kûrus, Burcu'r-Rasâs ve Tell-Bâşir'i; Timurtaş ise, Samsat ve Birecik'i ele geçirdiler⁵⁶⁰.

II. Toros, Tarsus'u hücumla ele geçirdikten sonra, denize kadar uzanan bölgede hâkimiyetini tesis etmeye çalışıyordu. Ermeni hâkiminin bu yayılma hareketi Bizans İmparatoru Manuel'i, Sultan Mesud ile antlaşma yapmaya itti⁵⁶¹. Esasen II. Toros'un zaman zaman Selçuklu topraklarına saldırması, hatta bu saldırıları sı-

rasında 3.000 Türk'ün ölümüne neden olması⁵⁶² ve gittikçe güç kazanmasından dolayı, Sultan Mesud da kendi çıkarları açısından, II. Toros'a karşı Bizans ile ittifakı uygun görüyordu. Selçuklu sultanı, imparatorun gönderdiği para ve hediyeleri kabul ettikten sonra Dânişmendli Yağlıbasan'ı da yanına alarak⁵⁶³ ordusuyla harekete geçti (1153). Sultan, II. Toros'a baskı yapmadı, bir dostluk ve ittifak ahidnâmesi yazdırıp bunu yeminle tasdik ettikten sonra bir elçi vasıtasıyla Ermeni hâkimine gönderdi ve hiç kimseye zarar vermeden geri döndü⁵⁶⁴.

Bizans imparatoru ertesi yıl 1154'de⁵⁶⁵, Selçuklu sultanını yine sefere teşvik etti⁵⁶⁶. Bunun üzerine kendi çıkarlarını da göz önünde bulunduran Sultan Mesud, 1154 yılı ilkbaharında büyük bir ordu ile bir yıl önceki seferinden daha hazırlıklı olarak harekete geçti. Önce Misis, ardından da Anazarba üzerine yürüdü. Ancak bu kaleleri ele geçiremeyince Tell-Hamdun üzerine yürüdü. 27 Mayıs 1154 günü bu kaleye taarruz ettiler. Yakup Bey, Amanos Dağı ile sa-

⁵⁵⁸ İbnü'l-Kalânîsî, s. 310; Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 303-304; Willermus, ayn. yer.; Süryanî Mikhail, ayn. yer.; Ebu'l-Ferec, II, s. 388. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 276; Turan, *Türkiye*, s. 187-188; Honigmann, "Tel-Bâşir", *İA*, XII/1, s. 146.

⁵⁵⁹ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 304; Kesik, *Selçukluların İmtihanı*, s. 198.

⁵⁶⁰ İbnü'l-Kalânîsî, s. 311-312; Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 304; Willermus, s. 74-78; Süryanî Mikhail, III, xvii, 12, s. 297; İbnü'l-Esîr, XI, s. 199, trc., XI, s. 171; İbn Şeddâd, I/2, s. 110, 437; Ebu'l-Ferec, II, s. 388. Krş. Röhrich, *Jerusalem*, s. 265, n. 5; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, s. 276; Elisséeff, *Des Croisades*, II, s. 461-462; Turan, *Türkiye*, s. 187; Nicholson, *The Crusader States*, s. 26-27; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 118; Kesik, *I. Mesud*, s. 107-110; Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Ravendin", *Belleten*, LVI/216, 1992, s. 382; Hamilton A. R. Gibb, "The Career of Nûr-ad-dîn", *A History of the Crusades*, (Ed. K. M. Setton), Madison-London 1969, s. 517.

⁵⁶¹ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 307; Simbat, *Vekayinâme*, trc. Hrant D. Andreasyan, çev. nr. 68, TTK'da henüz yayınlanmamış tercüme, s. 56. Ebu'l-Ferec (II, s. 391-392), bu anlaşılmadan bahsetmezken, Urfalı Vahram (Urfalı Vahram, *Tarih*, trc. Hrant D. Andreasyan, çev. nr. 69, TTK'da henüz yayınlanmamış tercüme, s. 12), yanlış olarak Sultan Mesud'un oğlu Kılıç Arslan'ın ismini kaydeder.

⁵⁶² Bk. Ebu'l-Ferec, II, 386. Krş. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 31.

⁵⁶³ Süryanî Mikhail (III, xvii, 1, s. 310) ve ondan naklen Ebu'l-Ferec (II, s. 391), Ermeni hâkimi II. Toros'un 1153 yılında Kapadokya'ya karşı bir saldırı düzenleyip Türklerden esir aldığını kaydeder ki, Yağlıbasan'ın Sultan Mesud ile ittifak yaparak Toros'a karşı düzenlenen bu sefere katılmasında muhtemelen Toros'un Kapadokya'ya saldırması etkili olmuştur.

⁵⁶⁴ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 307-308; Süryanî Mikhail, ayn. yer.; Simbat, s. 56; Urfalı Vahram, ayn. yer.; Ebu'l-Ferec, II, 385-386, 391-392. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 191-192; Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 111-112; Vryonis, *Asia Minor*, s. 121; Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara 1990, s. 109; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 32; Sirarpie Der Nersessian, "The Kingdom of Cilician Armenia", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, Madison, Milwaukee, London 1969 II, s. 639.

⁵⁶⁵ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 312; Süryanî Mikhail, III, xviii, 2, s. 311; Ebu'l-Ferec, II, s. 392.

⁵⁶⁶ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 308; Kesik, *Selçukluların İmtihanı*, s. 203.

hil arasında bulunan dar bir geçitten geçtikten sonra Templier Şövalyeleri'nin ve Ermeni II. Toros'un kardeşi Stefan'ın baskınına uğrayarak askerleriyle birlikte şehid oldu⁵⁶⁷. Bu haber Selçuklu karargâhında büyük üzüntü yarattı. Diğer taraftan Kilikya'da ve Konya'da ortaya çıkan veba salgını⁵⁶⁸ ve şiddetli fırtına Selçuklu Ordusu'nu çok zor bir duruma soktu. Selçuklu Ordusu ağırlıklarını, silâhlarını bırakarak geri çekilmeye başlayınca Ermeniler de dağlardan inerek takibe başladılar, zaman zaman saldırıya geçerek Türklerin bir kısmını şehid ettiler, geride bırakılan ağırlıkları ve silâhları ele geçirdiler. Ermeniler, Selçukluları Develi'ye kadar takip ettikten sonra geri döndüler⁵⁶⁹. Sultan Mesud, Toros ile anlaşma yapmak zorunda kaldı⁵⁷⁰. Böylece Sultan Mesud'un Kilikya'ya yaptığı ikinci sefer tabii afetler yüzünden Selçuklulara bir şey kazandırmadığı gibi çok sayıda insan, hayvan, silâh ve teçhizat kaybına yol açtı.

Sultan Mesud'un Ölümü ve Şahsiyeti

Sultan Mesud hayatının son askerî seferini Kilikya'daki Ermeniler üzerine yaptı (Mayıs-Haziran 1154). Sultan bu seferden döndükten sonra hastalandı. On ay süren bir rahatsızlık devresinden sonra da 1155 (550) tarihinde

öldü⁵⁷¹. Mesud Konya'da Alâeddin Camii avlusunda bulunan türbede (Kümbed-hâne)⁵⁷² mefdûndur⁵⁷³.

⁵⁷¹ İbnü'l-Kalânîsî, s. 332-333; Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 312; Süryanî Mikhail, III, xviii, 3, s. 312; Vardan, s. 204; Ebu'l-Ferec, II, s. 393; Ebu'l-Fidâ, II, 31; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-şefik*, Süleymaniye Ktp., Fatih nr. 4518, vr. 146b. İbnü'l-Azrâk (İbnü'l-Azrâk, *Tarihu Meyyâfârikîn*, British Museum, Or. nr. 5803, vr. 181 b); İbnü'l-Esîr (XI, 210, trc. XI, 179); Sıbt (XIV, vr. 14b); İbnü'l-Verdi (İbnü'l-Verdi, *Tetimmütü'l-Muhtasar fî ahbârî'l-beşer (Tarihu İbni'l-Verdi)*, nşr. Ahmet Rif'at el-Bedrâvî, Beyrut 1970 II, 88); İbn Tağrıberdî (İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire*, tarihsiz, V, 324); Aynî (vr. 465a) ve Cenâbî (Cenâbî, *el-'Aylemü'z-zâhir fî ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir*, haz. Muharrem Kesik, *Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-zâhir fî ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1994, s. 27, trc., s. 9) 551/1156-1157 yılında, buna mukabil Kazvînî (Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, nşr. Edward Browne, Tahran 1339, s. 475); Gaffarî (Gaffarî, *Târîh-i Cihân-arâ*, nşr. Hasan Nurâkî, Tahran 1343, s. 113); Ahmed b. Mahmûd (Ahmed b. Mahmûd, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, II. 148) 558/1162-1163 yılında öldüğünü kaydederken Müneccimbaşî (Müneccimbaşî, *Câmî'ü'd-düvel*, nşr. ve trc. Ali Öngül, *Câmî'ü'd-düvel*, *Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İzmir 2001, s. 14, trc., s. 17), her iki tarihi de (551 ve 558 tarihleri) zikreder. Sultan Mesud tarafından Konya Alâeddin Camii'nde Ahlatlı usta Hacı Mengübirî'ye yaptırılan minberin kitabesinde 550 (1155) tarihinin kayıtlı oluşu ve camiinin diğer kısımlarının da sonraki sultanlar tarafından yaptırılmış olması sultanın bu tarihte vefat etmiş olduğunu kuvvetlendirmektedir (Bk. İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 311-312). Ancak burada en mühim kıstasımız çağdaş müellif Papaz Grigor'un sultanın son Kilikya seferinden döndükten on ay sonra öldüğünü kaydetmiş olmasıdır ki, buradan da 1155 tarihi çıkmaktadır (bk. Papaz Grigor, *Zeyli*, s. 312). Bu devrin bir diğer çağdaş müellifi İbnü'l-Azrâk'ın yanlış olarak ileri sürülen 551 yılını kaydetmiş olması son derece ilginçtir ve Sultan Mesud'un ölüm tarihindeki tereddüt de buradan kaynaklanmaktadır. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere bir başka çağdaş müellifimiz İbnü'l-Kalânîsî'nin 550 yılı olaylarını kaydederken II. Kılıç Arslan'dan "Konya Hükümdarı" olarak bahsetmesi de onun ölümünün bu yılda meydana geldiğini kuvvetlendirir (Bk. İbnü'l-Kalânîsî, s. 332-333).

⁵⁷² Bu türbe hakkında geniş bilgi için bk. Hakkı Önkâl, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996, s. 185-206.

⁵⁷³ Turan, *Türkiye*, s. 195; Kesik, *I Mesud*, s. 115.

⁵⁶⁷ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 308-309; Vardan Vardabet, *Cihan Tarihi*, trc. Hrant D. Andresyan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul 1937, I/2, s. 203. Krş. Nersessian, *The Crusades*, II, 639.

⁵⁶⁸ Süryanî Mikhail, III, xviii, 2, s. 311. Bu hastalık hakkında bk. Feda Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 1990-1991, Ankara 1991, AÜDTCF Yay., s. 47-49.

⁵⁶⁹ İbnü'l-Kalânîsî, s. 318; Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 308-310; Süryanî Mikhail, ayn. yer.; Simbat, s. 56; Urfalı Vahram, s. 12; Vardan, s. 203; Ebu'l-Ferec, II, s. 392. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 191-192; Cahen, ayn. yer.; Vryonis, *Asia Minor*, s. 121; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 33.

⁵⁷⁰ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 311; Urfalı Vahram, s. 12.

Sultan Mesud'un, Kılıç Arslan⁵⁷⁴, Dolat (Devlet)⁵⁷⁵ ve Şahinşâh⁵⁷⁶ adlarında üç oğlu⁵⁷⁷ ve Dânişmendli Zünnûn, Dânişmendli Yağıbasan, Musul Atabeği Nureddin Mahmud ve Müslüman olan Bizans imparatorunun yeğeni Ioannes ile evli olan⁵⁷⁸ fakat isimleri kaynaklarca kaydedilmeyen⁵⁷⁹ dört de kızı vardır⁵⁸⁰.

Kilikya Seferi'nden gelince hastalanan sultan, ölümünün yaklaştığını hissederek devlet erkânı ve ileri gelen emîrlerinin huzurunda tahtından inerek yerini, son yıllarda tüm seferlerinde yanında bulunan Elbistan Meliki oğlu Kılıç Arslan'a bıraktı⁵⁸¹.

Mesud, onun önünde eğilerek yeni sultanı ilk selamlayan ve ona biat eden kişi oldu. Sultan Mesud, diğer oğulları ve damatlarına da Kılıç Arslan'a tâbi kalmak koşuluyla birtakım yerlerin idaresini bıraktı. Buna göre: Küçük oğlu Şahinşâh'a, Ankara, Çankırı ve Kastamonu bölgelerini; damadı Dânişmendli Zünnûn'a, Kayseri ve civarını; bir diğer damadı Dâniş-

mendli Yağıbasan'a, Sivas ve Amasya topraklarının idaresini verdi⁵⁸².

Sultan Mesud, akıllı, adaletli, sabırlı, tedbirli, ileri görüşlü ve dindar bir hükümdar idi. Belki de o, bu özelliklerinden dolayı Türkiye Selçuklu tahtında 39 yıl (1116-1155) gibi uzun bir süre oturmuştur. Bizans oyunlarını akıllı ve ileri görüşlülüğü ile zamanla hükümdarlıkta babasının ölümünden tahta çıkıncaya kadar yaşadığı olaylar ve bu süre içinde elde ettiği tecrübeyle, bertaraf etmeyi bilmiş, adaletiyle kendi milletinden olmayan insanları bile etkilemiştir. Özellikle Beyşehir Gölü'ndeki adalarda yaşayan Hristiyanların kendileri gibi Hristiyan olan Bizans imparatoru II. Ioannes'e tâbi olmayı reddetmelerinden, hatta zor kullanan imparatora şiddetle karşı koyarak, Sultan Mesud'a bağlı kalmayı tercih etmelerinden anlaşılmaktadır⁵⁸³.

Sultan Mesud'un sabırlı bir insan olması, dağılma noktasına gelmiş olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin toparlanmasını, yeniden güç kazanmasını ve zamanla Anadolu'da en kudretli devlet haline gelmesini sağlamıştır. Dânişmendlilere karşı izlediği siyasetle ne kadar ileri görüşlü birisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Haçlı ordularının Anadolu'ya doğru yürüyüşe geçmesi nedeniyle Bizans İmparatorluğu ile barış yapıp daha bu ordular İstanbul'a ulaşmadan gerekli tüm önlemleri alması, İmparator Manuel Komnenos'un Konya kuşatması sırasında Bizans ordusunu, içeride sıkışıp kalmamak için şehrin dışında karşılaması, savaşlar sırasında gereksiz kahramanlık gösterilerinden kaçınma-

⁵⁷⁴ İbnü'l-Kalânisî, s. 332; Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 312; İbnü'l-Azrak, vr. 181b; Niketas, s. 80; Süryanî Mikhail, ayn. yer.; İbnü'l-Esîr, XI, s. 210, trc., XI, s. 179; Ebu'l-Ferec, II, s. 393; Sibt, XIV, vr. 14b; Nikedî, vr. 146b; *Anonim Selçuknâme*, s. 38, trc., s. 25.

⁵⁷⁵ İbnü'l-Kalânisî, s. 333.

⁵⁷⁶ Kinnamos, s. 199; İbnü'l-Esîr, XI, s. 317, trc., XI, s. 258. İbnü'l-Esîr, bu ismi "Şahin-şâh" olarak kaydeder. Bk. İbnü'l-Esîr, ayn. yer.

⁵⁷⁷ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 312 vd.; *Anonim Selçuknâme*, s. 38, trc., s. 25. Niketas, s. 79, Sultan Mesud'un birçok oğlu olduğunu kaydeder.

⁵⁷⁸ Niketas, s. 23, 80; Süryanî Mikhail, III, xvii, 12, s. 297; xviii, 1, s. 297; Ebu'l-Ferec, II, 388.

⁵⁷⁹ Müneccimbaş (s. 14, trc., s. 17), Sultan Mesud'un Nureddin Mahmud ile evlendirdiği kızının adını Selçuka Hatun olarak kaydetmiştir.

⁵⁸⁰ Niketas (s. 79), Sultan Mesud'un birçok kızı olduğunu kaydetmiş, fakat sayı vermemiştir.

⁵⁸¹ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 312; Niketas, s. 80; *Anonim Selçuknâme*, s. 38, trc. 25; Ebu'l-Ferec, II, s. 393. İbnü'l-Esîr, XI, s. 210, trc., XI, s. 179, Sultan Mesud'un ölümünden sonra yerine oğlu Kılıç Arslan'ın geçtiğini kaydeder.

⁵⁸² Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 313; Niketas, s. 80; İbnü'l-Esîr, XI, s. 317, trc., XI, s. 258. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 192. Kinnamos (s. 200), II. Kılıç Arslan'ın saltanatı sırasında onu, Kayseri, Amasya ve Kapadokya'nın hâkimi olarak gösterir.

⁵⁸³ Geniş bilgi için bk. Kesik, *I. Mesud*, s. 59-60.

sı, onun tedbirli yanını ortaya koyduğu gibi bir kumandan olarak askerî bilgisini ve becerisini de açığa çıkarmaktadır. Camiler yaptırması, fethettiği topraklarda minberler kurdurup, buralara İslâm'ı anlatmak üzere halifeden hatipler talep etmesi, hayır müesseseleri yaptırması da onun dindarlığını göstermektedir.

İbnü'l-Azrak'ın verdiği bilgiye göre⁵⁸⁴, Sultan Mesud, 538 (1143/1144) yılında kumandanlarından Emîr Bahâeddin Ebu Kâlicâr el-Alevî'yi, Meyyâfarikîn'de bulunan babası I. Kılıç Arslan'ın nâşını Konya'ya getirmek üzere görevlendirdi. Emîr Bahâeddin, Kılıç Arslan'ın nâşını Âmid (Diyarbakır)'e kadar getirmesine rağmen daha sonra tabutu Meyyâfârîkîn'e geri götürerek eski yerine defnetti. Tabutun geri götürülme nedenini tam olarak bilemiyoruz. Bu olay hakkında bilgi veren yegâne kaynak İbnü'l-Azrak, tabutun Amid'e getirildiği sırada Melik Tilhan'ın (?) isyan ettiğini ve Sultan Mesud'un da Konya'dan ayrılmak zorunda kaldığını kaydeder. Sultan Mesud'un babasının tabutunu Konya'ya nakletmek istemesi onun babasına karşı olan saygı ve vefasını göstermektedir.

Sultan Mesud, babasının tahtını elde ettiğinde Türkiye Selçuklu Devleti, Konya ve civarıyla sınırlı idi. Bununla birlikte küçük kardeşi Tuğrul Arslan da Konya'dan bağımsız olarak Malatya'da hüküm sürmekte idi. Anadolu'da adeta iki ayrı Selçuklu Devleti bulunuyordu. Sultan Mesud önce kayınpederi Emîr Gazi'nin yardımıyla kardeşlerinden kurtulmuş tahtını sağlamlaştırdıktan sonra Emîr Gazi'ye bağlı olarak hâkimiyetini sürdürmüş, ancak onun 1134'te ölümüyle bağımsızlığını elde ederek,

Dânişmendlilerle eşit bir konum elde etmiştir. Dânişmendli kayınbiraderi Melik Muhammed'in 1142'de ölümü üzerine meydana gelen taht kavgalarından da istifade ile topraklarını ve nüfuzunu arttırarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni Anadolu'nun en güçlü devleti haline getirmiştir. Türkleri devamlı surette Anadolu'dan atmak emelini güden Bizans'ın hayallerini gerçekleştirmesine fırsat vermeyerek, 1147-1148 yılları arasında Anadolu'ya gelen Haçlı ordularına ağır darbeler indirip, bu toprakları onlara mezar yapmak suretiyle Anadolu'nun Türk vatanı olarak kalması için büyük bir emek sarf etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde ilk kültür ve imar faaliyetleri de Sultan Mesud ile birlikte başlamıştır. Mesud, babası I. Kılıç Arslan gibi, zor günler geçiren ve sorunlu bir devleti devralmış ancak buna karşın oğlu II. Kılıç Arslan'a Anadolu ve çevresine hükmeden, ordusu güçlü⁵⁸⁵, zengin bir devlet bırakmıştır.

İkinci Haçlı Seferi'ne katılmış olan Papaz Odo de Deuil'ün⁵⁸⁶, Anadolu'dan geçişleri sırasında Türklerin hâkimiyeti altındaki bölgelerden “Turchia” (Türkiye) şeklinde bahsetmesi ilginçtir. Bu kayıt ile Sultan Mesud devrinden itibaren artık Türklerin yaşadığı bölgelere Turchia ismi verildiği anlaşılmaktadır.

Teşkilât ve İdare, Kültürel Ve Ekonomik Faaliyetler

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk başkenti olan İznik'in Haçlı Seferleri sırasında Bizans'ın eline geçmesi (19 Haziran 1097) üzerine I. Kılıç Arslan tarafından Konya merkez yapılmıştı.

⁵⁸⁴ İbnü'l-Azrak, vr. 158a. Krş. Kesik, *I Mesud*, s. 116.

⁵⁸⁵ Kaynaklar devamlı surette Mesud'un ordusunun çok kalabalık ve muazzam bir ordu olup etrafa korku saçtığını bahsederler. Bk. Aşağıda, s. 28 n. 291.

⁵⁸⁶ Odo, *Ludovici*, s. 87.

Sultan Mesud devrinde ve ondan sonra gelen sultanlar zamanında Konya başkent olarak kalmıştır. Haçlı Tarihçisi Willermus Tyrensis ve Bizans tarihçileri⁵⁸⁷ çoğu zaman “*Selçuklu Sultanı Mesud*” yerine “*Konya Sultanı*” ifadesini kullanır. İslâm kaynakları da genellikle Mesud’dan, “Konya Sultanı Mesud” diye bahsederek ismini vermeden onu başkentinin adıyla beraber zikrederler⁵⁸⁸.

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Türkiye Selçuklu başkenti Konya’yı kuşattığında, Sultan Mesud, bir savaş hilesine başvurarak sancağını gizlemek suretiyle düşmanın, yerini tespit etmesine engel olduğu gibi ordusunun tamamının görünürdeki kuvvetler olmadığı hissi verilmeye çalışmıştır⁵⁸⁹.

Sultan Mesud’un kestirdiği paralardan onun, o dönemde Büyük Selçuklu Sultanı olan Sencer’in de kullandığı ve büyük sultan anlamına gelen “*es-Sultânü’l-mu’azzâm*” unvanını kullandığı anlaşılmaktadır⁵⁹⁰. Ayrıca Konya Alâeddin Camii ve Aksaray Ulucamii’nde bulunan minberlerin kitabelerine dayanılarak⁵⁹¹ Sultan Mesud’un, “İzzeddin” ve Münecimbaşı’nın bir kaydına göre⁵⁹² de “*Rükneddin*” lâkaplarını kullandığı ileri sürülmektedir.

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos’un Konya’yı kuşattığı sırada Sultan Mesud, ordusuyla şehir dışında savunma yapmış buna kar-

şın şehrin kalesini ve surların savunma görevini ise, hanımına bırakmıştır. İki taraf arasında cereyan eden mücadeleler sırasında Manuel’in, Sultan Mesud’un esir edildiğine dair çıkarttığı şayanın doğru olmadığı anlaşılınca kadar zor anlar yaşayan hâtûn, Konya içinde düzen ve intizamı korumak için elinden gelen gayreti göstermiştir⁵⁹³. Kinnamos’un kaydına göre⁵⁹⁴ Bizans İmparatoru Manuel surları savunan ve şehrin idaresini elinde tutan sultanın hanımına bir mektup göndererek “Bilmenizi isteriz ki, imparatorluğumuzun kölesi olan sultan yaşıyor. Savaşın tehlikelerinden kaçtığı için hayatta” demiştir. Görüldüğü üzere Selçuklularda hükümdar hanımları yani Hâtûnlar da devlet idaresinde zaman zaman görev almışlardır. Özellikle devletin tehlikeye düştüğü ve eşleri olan sultanın zor anlar yaşadığı sırada onlara vekâlet etmişlerdir⁵⁹⁵.

Her dönemde olduğu gibi bu devirde de savaşlarda Türkler atlardan en mükemmel şekilde istifade etmişlerdir. Süratli atlara sahip olmak ve çok iyi ok atmak savaş tekniklerinin gereği idi. Türkiye Selçuklularının ok atmada gösterdikleri ustalık yabancı kaynaklarca da belirtilmektedir⁵⁹⁶. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Konya Seferi sırasında Türklerle giriştiği bir mücadelede atından yere düşürdüğü bir Türk askerinin, düşerken fırlattığı bir ok ile ayağından yaralanmıştı. Bu da bize onların en

⁵⁸⁷ Willermus, s. 47, 69, 74; Niketas, s. 13, 23.

⁵⁸⁸ Azîmî, s. 42. trc. 50; İbnü’l-Esir, XI, s. 92, 154, 210, trc., XI, s. 89, 137, 179; Ebu’l-Fidâ, III, s. 31; Ebû Şâme, I/1, s. 184.

⁵⁸⁹ Kinnamos, s. 43. Ayrıca bk. Yukarıda, s. 14 vd.

⁵⁹⁰ İbrahim Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslamî Sikkeler Kataloğu*, İstanbul 1971, I, 350; Kesik, *I Mesud*, s.120.

⁵⁹¹ Bk. Aşağıda s. 28-29.

⁵⁹² Münecimbaşı, *Câmi’u’d-düvel*, s. 13, trc., s. 16.

⁵⁹³ Bk. Kinnamos, s. 46. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 181; Kesik, *I Mesud*, s. 123.

⁵⁹⁴ Kinnamos, ayn. yer.

⁵⁹⁵ Geniş bilgi için bk. Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 314-316; Abdülkadir Özcan, “Hatun”, *DİA*, XVI, 499-500. Mesela Tuğrul Bey’in hanımı Altuncan Hatun, Tuğrul Bey’in sıkışık bir anında emrindeki ordu ile eşinin yardımına koşmuştu. Bk. M. Altay Köymen, “Devlet Kurtaran Örnek Bir Türk Kadını”, *Millî Kültür*, Ankara 1977, I, 44-45.

⁵⁹⁶ Kinnamos, s. 62; Niketas, s. 36.

zor şartlarda dahi yaylarını gerip hedefi bulacak şekilde ok atabildiklerini göstermektedir⁵⁹⁷.

Sultan Mesud'un Anadolu'da üstünlüğü ele geçirdikten sonra çok kalabalık bir orduya sahip olduğu kaynaklarca kaydedilmektedir⁵⁹⁸. Özellikle Papaz Grigor'un⁵⁹⁹, Sultan Mesud'un Keysun Kuşatması ile ilgili olarak "Sultan Mesud, muazzam bir ordunun başında olduğu halde ilerledi. Çan sesleri, kılıçların şakırtısı ve binlerce mızrağın çıkardığı gürültü, Keysun şehrinde bulunan ve bunları gören bizleri büyük korku içine düşürdü." şeklindeki ifadesi bize bu ordunun büyüklüğü hakkında fikir vermektedir. Ayrıca ilk defa bu kayıtla rastladığımız, ordunun ilerleyişi sırasında çan çalmaları, Türklerin düşmana korku vermek için birçok müzik âleti kullandıklarını akla getirmektedir. Bunun dışında meşhur Haçlı kaynağı Albertus⁶⁰⁰, 1101 yılında Merzifon yakınında Haçlılar ile Türkler arasında yapılan savaşı anlatırken Türk ordugâhında davullar ve borazanlar çalınarak askerlere komut verildiğini kaydeder.

Süryanî Mikhail⁶⁰¹, 1133 yılında İranlı tacirlerden oluşan ve aralarında dört Hristiyan'ın da bulunduğu yaklaşık dört yüz kişilik bir ticaret kervanının İstanbul'dan yola çıktığını fakat bir süre sonra bunların kara saplanarak tamamının öldüğünü kaydederek XII. asırda İstanbul-Kon-

ya-Tebriz arasında bir ticaret yolunun işlediğini gösterir. Daha bu sıralarda Türkiye Selçuklu başkenti Konya'nın önemli bir ticaret merkezi olduğu anlaşıyor. Ancak bu dönemde yolların tam olarak emniyetli olduğu da söylenemez. Anadolu'da sık sık cereyan eden savaşların durulması ve özellikle II. Kılıç Arslan'dan sonra büyük hız kazanan imar faaliyetleri dolayısıyla kervansarayların çoğalması ile birlikte ticaret canlılık kazanabilmiştir.

Bizans tarihçisi Niketas Khoniates'in⁶⁰² kaydından anlaşıldığı kadarıyla, Sultan Mesud devrinde, Türkiye Selçukluları ile Beyşehir Gölü ve adalarında yaşayan Hristiyan ahali arasında çok canlı ticarî ilişkiler sürdürülmekte idi. Böylece Selçuklular ile bu Hristiyan halk arasında kuvvetli bir dostluk da kurulmuştur.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin, başkent Konya'daki en eski ve ihtişamlı eserlerinden biri olan Alâeddin camiinin yapımına Sultan I. Mesud devrinde başlanmıştır. Cami, Sultan I. Alâeddin Keykubâd zamanında (1220) tamamlandığı için onun adını almıştır. Selçuklular fetihten sonra tepedeki Eflatun Kilisesi'ni⁶⁰³ camiye çevirmişler fakat ilk fırsatta, bugün olmayan o caminin karşısına Alâeddin Camii'ni inşa etmişlerdir. Sanat tarihçilerinin tahminine göre ilk yapılan kısım, doğusundaki sık sütunlu bölümdür. Sonra batı bölümü, avlu duvarları ve kümbetler eklenmiştir⁶⁰⁴. Caminin Sultan I. Mesud tarafından yaptırılan minberi, Türk oyunculuğunun ve ağaç işçiliğinin erişilmez dere-

⁵⁹⁷ Kinnamos, ayn. yer.; Niketas, ayn. yer. Ayrıca bk. Yukarıda, s. 17.

⁵⁹⁸ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 303; Süryanî Mikhail, III, xvii, 1, s. 259; xvii, 12, s. 296; xvii, 14, s. 305; xviii, 2,311; Ebu'l-Ferec, II, s. 392.

⁵⁹⁹ Papaz Grigor, *Zeyl*, s. 303.

⁶⁰⁰ Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditiones pro Ereptione, Emundotione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, RHC. occ., IV, viii, 19, s. 571, trc. H. Hefele, Albert von Aachen. *Geschichte des ersten Kreuzzuges*, Jena 1923, II, 91.

⁶⁰¹ Süryanî Mikhail, III, xvi, 5, s. 236; xvii, 6, s. 276.

⁶⁰² Niketas, s. 24. Krş. Kesik, *I Mesud*, s. 130.

⁶⁰³ Mehmet Önder, "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri", *Vakıf ve Kültür*, I/2, 1998, s. 20.

⁶⁰⁴ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II, Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973, s. 42; Kesik, *I Mesud*, s. 131.

cede yüksek bir örneği olarak günümüze kadar gelebilmiştir. Abanoz ağacından işlenmiş parçaların birbirine geçmesinden meydana gelen⁶⁰⁵ minberin eni 1,10, uzunluğu 3,70 metredir. Minberin kapısında bulunan kemerin üstündeki levhaya nefis bir kûfî ile bir satırlık kitâbe kazılmıştır:

عز الدنيا والدين ابو الفتح مسعود بن قلع ارسلان ناصر امير المؤمنين

Bu kitâbenin anlamı ise şöyledir: “*Din ve dünyanın izzeti, fethin babası ve halifenin yardımcıları Mesud b. Kılıç Arslan*”⁶⁰⁶.

Minberin iki yanındaki üçgen satırlarla külâh altındaki kısımlarda geometrik şekiller ve yapraklar halinde kabartma ve kakma süsler görülür. Sol tarafında ayrıca yüksek kabartmalı üç göbek vardır. Bunlar onar ve sekizer şualı yıldızlar halindedir. Çok tırfilli büyük yıldızların etrafına beşer şualı küçük yıldızlar serpilmiştir. Sekiz basamaklı minberin merdivenine geometrik şekillerde şebeke halinde korkuluklar yapılmıştır. Minberin sağ külâh altı dolaptır. Minberin külâh altındaki sol babanın yarım metrelik kısmında da sekiz satır halinde bir kitâbe bulunmaktadır:

- ۱- عمل استند
- ۲- منكى برتى
- ۳- الحاجى الا
- ۴- خلاطى
- ۵- و فرغ منه
- ۶- فى رجب سنة

⁶⁰⁵ Bk. Aslanapa, *Türk Sanatı II*, s. 38; Kesik, *I Mesud*, ayn. yer.

⁶⁰⁶ M. Zeki Oral, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, 29. Krş. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 309.

۷- خمسين وخمس

۸- مايه

Kitabeden bu minberin Eylül 1155 (Receb 550) yılında Hacı Mengübürtî ismindeki Ahlatlı bir usta tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır⁶⁰⁷.

İbrahim Hakkı Konyalı, bu caminin yanında Sultan Mesud’a ait olan bir de medrese bulunduğunu kaydeder⁶⁰⁸. Konya Alâeddin Camii birçok defa tamir görmüştür⁶⁰⁹.

Sultan Mesud, askerî bir üs haline getirdiği Aksaray’da, şimdiki Ulucamii’nin bulunduğu yerde, Konya’daki gibi bir cami yaptırmıştı⁶¹⁰. Bu cami, döşemeleri mozaikli bir Bizans sarayı yerine veya yanına yapılmıştı. Daha sonra Sultan Mesud’un oğlu II. Kılıç Arslan tarafından genişletilerek yenilenmiştir⁶¹¹. Bundan sonra ise, büyük bir deprem sırasında yıkıldığından tamir görmüş ve Karamanoğlu Mehmed Bey (ö. 1423) tarafından 1408 (811) yılında yenilenmiştir. Sultan Mesud’un Konya’da yaptırdığı Alâeddin camisindeki minbere benzeyen

⁶⁰⁷ Oral, a.g.m., s. 30. Krş. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 311; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1960, s. 220. Ask noktasız olan bu yazı M. Zeki Oral tarafından okunmuştur. Minberdeki tarihten anlaşıldığı kadarıyla minberin yapımı Sultan II. Kılıç Arslan’ın saltanatının ilk aylarında tamamlanmıştır.

⁶⁰⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 312; Kesik, *I Mesud*, s. 132.

⁶⁰⁹ Konya Alâeddin Camii hakkında burada konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla bilgi vermeye çalıştık. Ancak caminin tarihi, sanat değeri ve diğer tüm özellikleri hakkında geniş bilgi için bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, 307-313; Konyalı, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, İstanbul 1974, I, 280-281; Yusuf Küçükdağ, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994, s. 242-244; Semavi Eyice, “Alâeddin Camii”, *DİA*, II, 324-327.

⁶¹⁰ Bk. Konyalı, *Niğde Aksaray*, I, 280-281, 301, 309. Krş. Sönmez, *Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, s. 177 vd., 322.

⁶¹¹ Konyalı (*Niğde Aksaray*, I, s. 311), II. Kılıç Arslan’ın bu yenilemeyi, emirliği (melikliği) sırasında yaptığını kaydeder.

minberi, Selçuk ahşap işçiliği sanatının şaheser bir örneği olup abanoz ağacından yapılmıştır.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti’ni Arslan Yabgu’nun torunu Süleymanşâh kurmuştur. Onun ölümüyle ortaya çıkan olumsuzlukları ise Sultan I. Kılıç Arslan bertaraf ederek devleti toparlamış ancak Kılıç Arslan’ın da 1107 yılında Büyük Selçuklular karşısında kaybettiği savaşta hayatını yitirmesiyle devlet yeniden bir buhrana sürüklenmiştir. Nitekim Sultan Kılıç Arslan’ın çocukları, Mesud, Melikşah (Şahinşâh), Arab ve Tuğrul Arslan arasında taht mücadelesi yaşanmıştır. Bu, aynı zamanda Türkiye Selçuklu Hanedanı üyeleri arasında meydana gelen ilk taht mücadelesidir. Sonunda bu mücadeleden Dânişmendlilerin de desteğini sağlayan Mesud galip çıkmış ve Türkiye Selçuklularının yeniden toparlanabilmesi için bir süre kayınpederi Dânişmendli Emîr Gazi’ye bağlı olarak siyasetini sürdürmüştür. Emîr Gazi’nin 1134’te ölümünden sonra bağımsız hareket eden Sultan Mesud, Dânişmendli Muhammed’in 1142’de ölümünden sonra Anadolu’da en güçlü hükümdar konumuna gelmiştir. Dânişmendliler arasında meydana gelen taht mücadelesinden faydalanan Sultan Mesud bu Türk beyliğini hâkimiyeti altına almayı başarmıştır.

Sultan Mesud, Bizans İmparatorluğu’nun enerjik hükümdarı Manuel Komnenos’un Selçuklu topraklarına karşı düzenlediği saldırılara gereken karşılığı vererek onun 1146’da Türkiye Selçuklu Devleti’nin başkenti Konya’ya tertip ettiği seferle şehri ele geçirme ve böylece Türkleri Anadolu’dan uzaklaştırma emellerine engel olmuştur. Devlet olma yolunda ilk adımları da Sultan Mesud atmıştır. Anadolu’ya gelen Türk-

ler, bu dönemde göçebeliği terkederek yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. İkinci Haçlı Seferi çerçevesinde Alman Kralı III. Konrad ve Fransa Kralı VII. Louis’nin idaresinde Avrupa’dan gelen Haçlı ordularının Anadolu topraklarını çiğneyip geçmelerine engel olunmuştur. Kuzey Suriye’deki Haçlılara karşı yapılan seferlerde Artuklular ve Zengîler ile birlikte hareket edilmiş, Haçlılar tarafından işgal edilen bazı topraklar kurtarılmıştır. Sultan Mesud, Ermeniler üzerine de seferler düzenleyerek onların zaman zaman Türk toprakları üzerine yaptıkları saldırılara karşılık verip, itaat altına almaya çalışmış ve son seferi hariç bunda da başarılı olmuştur. Sultan Mesud uzun süren bir mücadelenin sonunda Türkiye Selçuklu Devleti’ni Anadolu’nun en güçlü siyasî teşekkülü haline getirmiştir. Anadolu ilk defa bu devirde “Turchia” (Türkiye) olarak adlandırılmıştır. Anadolu’daki ilk imar faaliyetleri bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Her şeyden önemlisi Sultan Mesud, oğlu II. Kılıç Arslan’a dedesi Süleymanşâh’ın ve babası I. Kılıç Arslan’ın bıraktığı devletten çok daha güçlü durumda bulunan bir Türkiye Selçuklu Devleti bırakmıştır. Türkiye Selçuklularına ait olup günümüze ulaşmış en eski sikkeler de Sultan Mesud’a ait bakır paralardır. Sultan Mesud’un darp ettirdiği bu paralar da muhtemelen Konya’da bastırılmıştır.

Sultan Mesud’un kestirdiği paralardan onun, o dönemde Büyük Selçuklu Sultanı olan Sencer’in de kullandığı ve büyük sultan anlamına gelen “es-Sultânü’l-mu’azzâm” unvanını kullandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Konya Alâeddin Camii ve Aksaray Ulucamii’nde bulunan minberlerin kitâbelerine dayanılarak Sultan Mesud’un, “İzzeddin” ve Müneccimbaşı’nın bir kaydına göre de “Rükneddin” lâkaplarını kullandığı ileri sürülmektedir.

Sultan Mesud, Meyyâfarikîn’de bulunan babası I. Kılıç Arslan’ın naaşının Konya’ya getirilmesini emretmiştir. Bu konu hakkında kaynaklarda birbirinden farklı bilgiler kaydedilmiştir. Ancak sebebi ne olursa olsun Sultan Mesud’un babasının tabutunu Konya’ya nakletmek istemesi onun babasına karşı olan saygı ve vefasını göstermektedir. Nitekim Sultan Mesud da Konya’da Alâeddin Camii avlusunda bulunan türbede (Kümbed-hâne) medfûndur.

Türkiye Selçuklu Devleti’nin ilk başkenti olan İznik’in Haçlı Seferleri sırasında Bizans’ın eline geçmesi (19 Haziran 1097) üzerine I. Kılıç Arslan tarafından Konya merkez yapılmıştı. Sultan Mesud devrinde ve ondan sonra gelen sultanlar zamanında Konya başkent olarak kalmıştır. Haçlı Tarihçisi Willermus Tyrensis ve Bizans tarihçileri çoğu zaman “Selçuklu Sultanı Mesud” yerine “Konya Sultanı” ifadesini kullanır. İslâm kaynakları da genellikle Mesud’dan, “Konya Sultanı Mesud” diye bahsederek ismini vermeden onu başkentinin adıyla beraber zikrederler.

KAYNAKÇA

- AHMED B. MAHMÛD, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, II.
- ALBERTUS AQUENSIS, *Liber Christianae Expeditiones pro Ereptione, Emundotione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, RHC. occ., IV, trc. H. Hefele, *Albert von Aachen. Geschichte des ersten Kreuzzuges*, Jena 1923, II.
- ALPTEKİN, Coşkun, “Belek b. Behram”, *DİA*, V, ss. 402-403.
- ANNA KOMNENE, *Alexiade Règne de l’empereur Alexis I Comnène (1081-1118)*, nsr. ve trc. B. Leib, Paris 1937-45, I-III, İng. Elizabeth A. S. Dawes, *The Alexiad*, London 1928, trc. Bilge Umar, *Alexiad Malazgirt’in Sonrası*, İstanbul 1996.

- ALTAN, Ebru, *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, Ankara 2003.
- Anonim *Selçuknâme*, nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952.
- Anonim *Süryani Vekayinâmesi*, nşr. J. B. Chabot, *Chronicon (syriacum) ad annum chr. 1203/4 pertinens, Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium*, Paris 1918, nşr. A. S. Triton, “The First and Second Crusades from an Anonymos Syriac Chronicle”, *JRAS*, January s. 69-101, April s. 273-305, London 1993.
- ARTUK, İbrahim, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdaki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, İstanbul 1971, I-II.
- ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı II, Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, İstanbul 1973.
- ATAOĞLU, Remzi, “Selçuklu-Artuklu Münâsebetlerine Toplu Bir Bakış”, *Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995.
- AYNÎ, Bedrüddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Ikdü’l-cümân fî tarihi ehli’z-zamân*, Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa, nr. 456.
- AZÎMÎ, *Azîmî Tarihi*, yay. Ali Sevim, *Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44)*, Ankara 1988.
- BÜNDÂRÎ, *Zübdetü’n-Nusra ve nuhbetü’l-usra*, nşr. M. Th. Houtsma, *l’Histoire des Seldjoudides*, Leiden 1889, trc. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, İstanbul 1943.
- CAHEN, Claude, *Pre-Ottoman Turkey a general survey of the material and spritual culture and history 1071-1330*, London 1968, çev. Yıldız Moran, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, İstanbul 1984.
- CENABÎ, *el-‘Aylemü’z-zâhir fî ahvâli’l-evâil ve’l-evâhir*, haz. Muharrem Kesik, *Cenâbî Mustafa Efendi’nin el-‘Aylemü’z-zâhir fî ahvâli’l-evâil ve’l-evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1994.
- CHALANDON, Ferdinand, *Les Comnène, Jean II Comnène et Manuel I Comnène*, Paris 1910-1912, I-II.
- ÇAY, M. Abdulhaluk, *II Kılıç Arslan*, Ankara 1987.

- DARKOT, Besim, “Ammuriye”, *İA*, I, ss. 411-412.
- _____, “Harput”, *İA*, V/1, ss. 269-299.
- DE GUIGNES, Joseph, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umûmîsi*, trc. Hüseyin Cahid, İstanbul 1924, IV.
- DEMİRKENT, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara 1987, II.
- _____, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.
- _____, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997.
- _____, “Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Ravandin”, *Belleten*, LVI/216, 1992, ss. 371-389.
- _____, “Komnenos Hanedanının Büyük Başkumandanı: Türk Asıllı Ioannes Aksukhos”, *Belleten*, LX/227, 1996, ss. 59-72.
- _____, “Haçlılar”, *DİA*, XIV, ss. 530-531.
- _____, “Hassân b. Gümüştekin”, *DİA*, XVII, ss. 396-397.
- EBÛ ŞÂME, Şihabüddîn Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî ahhârî'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, nşr. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed, Kahire 1986, I/1.
- EBU'L-FEREC (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, II.
- _____, *Tarihu muhtasari'd-düvel*, nşr. Antun Sahlihanî el-Yesûî, Beyrut 1890.
- EBU'L-FİDÂ', *el-Muhtasar fî ahhârî'l-beşer*, İstanbul 1286, II.
- ELISSEEFF, Nikita, *Nur Ad-Din Un Grand Prince Musulman De Syrie Au Temps Des Croisades*, Damas 1967, I-III.
- ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, İzmir 1995, (basılmamış doktora tezi).
- FINLAY, George, *History of the Byzantine and Greek Empires*, London 1854.
- GAFFÂRÎ, Ahmed b. Muhammed Kâdî, *Târîh-i Cihân-arâ*, nşr. Hasan Nurâkî, Tahran 1343.
- GIBB, A. R. Hamilton, “The Career of Nûr-ad-dîn”, *A History of The Crusades*, ed. K. M. Setton, Madison-London 1969.
- GROUSSET, Renè *Historie Des Croisades Et Du Royaume Franc De Jérusalem*, Paris 1935, II.
- HONIGMAN, Ernst, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, trc. Fikret İşıltan, İstanbul 1970.
- _____, “Tel-Bâşir”, *İA*, XII/1, ss. 146.
- İBN CÜBEYR, Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr, *Rihle*, Leiden, 1907.
- İBN HAMDÛN, Ebu'l-Me'âli Muhammed b. Hasan, *Kitabu't-Tezkire*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., III. Ahmed nr. 2948/XII.
- İBN ŞEDDÂD, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim, *el-A'laku'l-hatîre fî zikri ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, nşr. Yahyâ Zekeriyâ Abbâre, Dımaşk 1991, I/2.
- İBN TAĞRİBERDÎ, Cemaleddîn Ebi'l-Mehâsîn Yûsûf b. Tağriberdî el-Atâbeki, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kahire*, tarihsiz, V.
- İBNÜ'L-ADÎM, Kemâleddin Ebu'l-Kasım Ömer, *Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, nşr. Sami ed-Dehhan, Dımaşk 1954, II.
- İBNÜ'L-AZRAK el-Fânkî, Ahmed b. Yusuf b. Ali, *Tarihu'l-Fânkî (Tarihu Meyyâfârikîn ve Âmid)*, British Museum, Or. Nr. 5803, nşr. Bedevî Abdullatif Avad, Kahire 1959; nşr. Ahmet Savran, *Tarihu Meyyâfârikîn ve Âmid (Artuklular Kısmı)*, Erzurum 1987.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvâhid eş-Şeybanî, *el-Kâmil fî't-târih*, nşr. C. J. Tornberg, Beyrut 1979, trc. Abdülkerim Özeydin, İstanbul 2987, X-XI.
- _____, *et-Tarihu'l-bâhir fî'd-Devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevsil*, nşr. Abdulkadir Ahmed Tuleymat, Kahire 1963.
- İBNÜ'L KALÂNİSÎ, Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed et-Temîmî, *Zeylû Tarihi Dımaşk*, nşr. H. F. Amedroz, Beyrut 1908.
- İBNÜ'L-VERDÎ, Zeynüddin Ömer b. El-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtasar fî ahhârî'l-beşer (Tarihu İbni'l-Verdî)*, nşr. Ahmet Rıf'at el-Bedrâvî, Beyrut 1970, II.
- KAŞGARLI, A. Mehlika, *Kilikya Tabi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Ankara 1990.
- KAZVÎNÎ, *Târîh-i Güzide*, nşr. Edward Browne, Tahran 1339.

- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.
- _____, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolu'nun Fâtihleri*, İstanbul 2017.
- _____, *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı*, İstanbul 2018.
- KINNAMOS, Ioannes, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, trc. Işın Demirkent, Ankara 2001.
- KONYALI, H. İbrahim, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- _____, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi*, İstanbul 1974, I-III.
- KÖPRÜLÜ, F. Mehmet, "Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti, *THTD*, Ankara 1944, I.
- KÖYMEN, A. Mehmet, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (İkinci İmparatorluk Devri)*, Ankara 1991, V.
- _____, "Devlet Kurtaran Örnek Bir Türk Kadını", *Millî Kültür*, Ankara 1977, I.
- KRAMERS, J. Heindrik, "Kara Arslan", *İA*, VI, ss. 211-212.
- KUGLER, Bernhard, *Studien Zur Geschichte Des Zweiten Kreuzzuges*, Amsterdam 1973.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1994.
- LE BEAU, Charles, *Histoire du Bas Empire*, Paris 1824-1836, XVI.
- MÉLIKOFF, Irène, "Danishmendids", *EP*, II, ss. 110.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993.
- MORAVCSIK, Gyula, *Byzantinoturcica*, Leiden, 1983, I-II.
- MÜNECCİMBAŞI, Şeyh Ahmed b. Lutfullah el-Mevlevî, *Cami'ü'd-düvel*, nşr. Ali Öngül, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İzmir 2001, II.
- MUNRO, C. Dana, *Translations and Reprints from the Original Sources of European History. Letters of Crusaders*, Philadelphia 1897, I.
- NERSESIAN, D. Sirarpie, "The Kingdom of Cilician Armenia", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, Madison, Milwaukee, London 1969, II.
- NICHOLSON, L. Robert, *Joscelyn III and the Fall of the Crusader States 1134-1199*, Leiden 1973.
- NİĞDELİ KADI AHMED, *el-Veledü's-şefik*, Süleymaniye Ktp., Fatih nr. 4518.
- NIKETAS KHONIATES, *Historia*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995.
- NÜVEYRÎ, Şihâbüddin Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, nşr. Said Abdülfettah Âşûr, Kahire 1985, XXVII.
- ODO DE DEUIL, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, trc. V. G. Berry, New York 1948.
- ORAL, Z. Mehmet, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, V, 1962, ss. 29.
- ÖNDER, Mehmet, "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri", *Vakıf ve Kültür*, I/2, 1998, ss. 20.
- ÖNKAL, Hakkı, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990.
- _____, "Dânişmendliler", *DİA*, VIII, s. 469-474.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Hatun", *DİA*, XVI, ss. 499-500.
- PSELLOS, Mikhail, *Khronographia*, trc. Işın Demirkent, Mikhail Psellos'un *Khronographia'sı*, Ankara 1992.
- RAMSAY, W. Mitchell, *The Historical Geography of Asia Minor*, çev. Mihri Pektaş, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul 1961.
- ROHRICHT, Reinhold, *Geshichte des Königreichs Jerusalem 1100-1291*, Innsbruck 1898.
- RUNCHIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1992, II.
- SEVİM, Ali, "Timurtaş", *İA*, XII/1, ss. 370-372.
- SIMBAT, (Kumandan Simbat), *Vekayinâme*, trc. Hrant D. Andreasyan, çev. nr. 68, (TTK'da henüz yayımlanmamış tercüme).
- SIBT İBNÜ'L-CEVZÎ, Şemseddin Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah, *Mir'âtü'z-zamân fi*

- târîhi'l-A'yân, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. III. Ahmed nr. 2907/XIII-XIV.
- SÖNMEZ, Zeki, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1960.
- SÜRYANÎ MIKHAIL, *Khronik*, nşr. ve trc. J. B. Chabot, *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche (1116-99)*, Paris 1899-1924, trc. Hrant D. Andresyan, *Süryanî Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042-1195*, Ankara 1944, II, (TTK'da henüz yayınlanmamış tercüme).
- TAŞDEMİR, Mehmet, "Besni", *DİA*, V, ss. 540-543.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- _____, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1993.
- _____, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Târîhi*, İstanbul 1993.
- UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993.
- URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, trc. Hrant D. Andresyan, Ankara 1987.
- VARDABET VAHRAM, *Tarih*, trc. Hrant D. Andresyan, çev. nr. 69, (TTK'da henüz yayınlanmamış tercüme).
- VARDAN VARDABET, *Cihan Tarihi*, trc. Hrant D. Andresyan, "Türk Fütuhâtı Tarihi", *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul 1937, I/2.
- VRONIS, Speros, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamisation from the Eleventh Throught Century*, Berkeley-California 1971.
- WILLERMUS TYRENSIS, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, trc. Ergin Ayan, *Willermus Tyrensis'in Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum (Denizâşırı Bölgelere Yapılan Seferlerin Tarihi) Adlı Eserinin XVI, XVII ve XVIII. Kitaplarının Türkçe Çevirisi*, İstanbul 1994, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- YINANÇ, H. Mükrimin, "Belek", *İA*, II, ss. 468-473.
- _____, "Dânişmendliler", *İA*, III, ss. 470.

II. İZZEDDİN KILIÇ ARSLAN (1155-1192)

Ebru ALTAN

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, ealtan@istanbul.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-4246-7672.

ÖZ

XII. yüzyıl ortalarına kadar daha ziyade bir kasaba görünümünde olan Konya, Selçuklu devlet merkezinin buraya taşınmasından sonra gelişmeye başlamıştı. Nihayet 1176 yılında, Sultan II. Kılıç Arslan'ın Anadolu'nun kesin olarak Türk yurdu olmasını sağlayan büyük zaferinin ardından şehir, her yönden daha da büyük bir gelişme gösterdi, kalabalık ve büyük bir kent kimliği kazandı; kale surları dışında da büyük bir iskân sahası oluştu. Gelişen ticaret sebebiyle ilk kervansaray, bu dönemde inşa edildi. II. Kılıç Arslan'ın ülkenin idaresini 11 oğlu arasında taksim etmesinden sonra başlayan taht kavgaları sırasında Kutbeddin Melikşah, Türkmenlerin desteğiyle Konya'yı işgal etti (1189). II. Kılıç Arslan'ın, Konya'da oğlunun tahakkümü altında olduğu bu zor dönemde, Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın kumandasındaki Haçlı ordusu Anadolu'ya girdi. Selçuklu meliklerinin kumandasındaki ordu, Akşehir

ve Konya'daki savaşlarda yenilgiye uğradı. Konya, 1190 yılında Almanlar tarafından yağmalanıp tahrip edilse de kısa süre içinde bu tahribatın etkisinden kurtuldu. II. Kılıç Arslan zamanındaki faaliyetler sayesinde XIII. yüzyıldaki mimarî, kültürel ve ekonomik gelişmelere imkân sağlayacak zemin hazırlanmış oldu.

Anahtar Kelimeler: Konya, II. Kılıç Arslan, I. Manuel Komnenos, Myriokephalon, Friedrich Barbarossa.

II. İZZ AD-DİN KILIJ ARSLAN (1155-1192)

ABSTRACT

Iconium, which had the appearance of a town until the mid-twelfth century, started to develop following the relocation of the Seljuk State's centre to this city. Following the great victory of Sultan Kilij Arslan II in

1176, which ensured that Anatolia definitely became the Turkish homeland, the city showed great development in all aspects, gaining the characteristics of a crowded and big city, with a large settlement area formed outside the castle walls. Due to the flourishing trade, the first caravanserai was built in this period. During the succession struggles that ensued after Kilij Arslan divided the administration of the country among his 11 sons, Qutb al-Din Melik Shah occupied Iconium with the support of the Turkmens (1189). In this difficult period when Sultan Kilij Arslan was under the oppression of his son in Iconium, the Crusader army led by Emperor Friedrich Barbarossa entered Anatolia. The Seljuk army under the command of the Sultan's sons was defeated in the battles of Philomelion and Iconium. Although the city was looted by the Germans in 1190, it was soon spared the effects of this destruction. Thanks to the activities during the reign of Kilij Arslan II, the ground was prepared to enable architectural, cultural, and economic developments during the thirteenth century.

Keywords: Iconium, Kilij Arslan II, Manuel I. Komnenos, Myriokephalon, Frederick Barbarossa.

GİRİŞ

Türk hâkimiyetine 1073 yılında girdiği düşünülen Konya, bu dönemde ülke içlerini koruyan önemli bir askerî istihkâm özelliği taşımakta olup XII. yüzyıl ortalarına kadar daha ziyade az nüfuslu bir kasaba görünümündeydi. Fakat İstanbul'a giden ve Anadolu'yu baştan-başa kat eden önemli yollar üzerinde bulunması sebebiyle bölgesel merkez olarak önemini hep korumuştur. Fetihden sonra Konya'da kale için-

deki halkın bir kısmı oradan çıkarılarak Sille'ye gönderilmiş, kalenin boşaltılmış olan kuzey kesimine elli kadar Türk ailesi yerleştirilmiştir. Birinci Haçlı Seferi (1096-1099) sırasında başkent İznik'i Bizans'a teslim etmek zorunda kalan (19 Haziran 1097) ve Batı Anadolu'daki topraklarını da kaybederek Orta Anadolu'ya çekilen Selçuklular bu kez Konya'yı başkent olarak seçtikten sonra şehir gelişmeye başladı. Türk garnizonundan başka idarî kadroya mensup çok sayıda kişi de buraya yerleşti. Yeni başkent kale savunması güçlendirilirken asker sayısı artırıldı. 1101 yılına gelindiğinde sağlam surlara sahip olan şehir Haçlı hücumunu püskürtmeyi başardı. Birinci Haçlı Seferi'ni takip eden buhranlı dönemde Konya, hem Bizans Devleti'nin hem de Haçlı ordularının saldırılarına maruz kaldı. Anadolu'yu Türklerden geri alma siyasetinden vazgeçmeyen Bizans imparatorlarının, Konya'ya otuz yıl arayla (1116, 1146, 1176) düzenledikleri üç büyük sefer başarısızlıkla sonuçlandı. Nihayet 1176 yılında II. Kılıç Arslan'ın kazandığı büyük zaferin ardından Konya daha da büyük bir gelişme gösterdi. Bu yazıda Sultan II. Kılıç Arslan'ın saltanat döneminde başkent Konya'nın siyasî, askerî ve kültürel durumu ele alınacaktır.

II. Kılıç Arslan'ın Tahta Çıkışı

Sultan I. Mesud (1116-1155), Elbistan'ı fethedince (1144) büyük oğlu ve veliahtı II. Kılıç Arslan'ı buraya melik tayin etmişti. 1149 yılında Haçlılardan geri alınan Maraş, Göksun, Behisni, Ayntab, Raban gibi şehirleri de onun idaresine bırakmıştı. 1155'te ise uzun süren bir rahatsızlık döneminin ardından ölmeden önce ülkeyi üç oğlu arasında paylaştırdığında Kılıç Arslan'ı Konya'da sultan ilan etti. En küçük oğlu Şâhinşah'a Ankara, Çankırı ve Kastamo-

nu'yu; damatları Dânişmendli Yağıbasan'a Sivas'ı, Dânişmendli Zünnûn'a ise Kayseri'yi verdi. Fakat Sultan Mesud'un ölümünün ardından başlayan taht kavgaları sırasında önce ortanca oğlu Devlet bertaraf edildi; Şâhinşah ise Ankara ve Çankırı taraflarına kaçtı. Bizans İmparatoru Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından desteklenen Yağıbasan, yeğeni Zünnûn ve sultanın kardeşi Şâhinşah ile Kılıç Arslan aleyhine bir ittifak kurdu. Böylece II. Kılıç Arslan'ın Konya'daki saltanatı hâkimiyet mücadelesiyle başlamış oldu⁶¹².

Sultan, öncelikle Kayseri'yi ele geçiren Yağıbasan üzerine harekete geçtiyse de din adamlarının araya girmesi üzerine savaştan vazgeçti. Bir süre sonra Yağıbasan Elbistan'a saldırıp 70.000 kişiyi kendi ülkesine götürünce II. Kılıç Arslan bir kez daha savaşa hazırlandı. Din adamları tekrar araya girse de iki taraf arasında Aksaray yakınında cereyan eden savaşta Yağıbasan yenilgiye uğrayıp barış istemek zorunda kaldı (Ekim 1155). II. Kılıç Arslan, bu sıralarda Ermeni Baronu Thoros'un kardeşi Stefan'ın Maraş'a taarruz ettiğini, ayrıca eniştesi Halep Atabeyi Nûreddin Mahmud'un da ordusuyla beraber Selçuklu topraklarına girdiğini duyuncu Yağıbasan ile anlaşmaya razı oldu⁶¹³.

Bir süre sonra Yağıbasan, Erzurum Meliki İzzeddin Saltuk'un II. Kılıç Arslan ile nikâhlanan kızını Konya'ya götürmekte olan düğün alayına saldırdı ve gelini kaçırıp yeğeni Zünnûn

ile zorla nikâhladı. Kılıç Arslan, öfkeyle Yağıbasan üzerine yürüdüyse de İmparator Manuel tarafından desteklenen rakibi karşısında yenilgiye uğradı⁶¹⁴. Bunun üzerine rakipleri ve düşmanları tarafından kendisine karşı kurulan güçlü ittifakı bozup içine düştüğü bu kısıkaçtan kurtulmak için İstanbul'a gitti (1162). İstanbul'da muhteşem bir şekilde karşılanan sultan burada uzun süre kaldıktan sonra İmparator ile bir antlaşma imzaladı. Buna göre II. Kılıç Arslan ömrü boyunca imparatorun dostuna dost, düşmanına düşman olacak, gerektiğinde Bizans'a müttefik sıfatıyla askerî yardımda bulunacak, imparatorun rızası olmadan hiçbir düşmanı ile anlaşma yapmayacak, bazı önemli şehir ve kaleleri geri verecek, Türkmenlerin Bizans topraklarına saldırılarına engel olacaktı⁶¹⁵.

Nihayetinde Sultan, aleyhindeki ittifakı bozarak daha güçlü bir şekilde Konya'ya döndü ve akabinde kısa süre içinde Anadolu'da birliği yeniden sağladı. Yağıbasan'ın Çankırı'da ölümü üzerine bir rakibinden kurtuldu (1164). 1169 yılında Zünnûn'un elindeki Kayseri ve Zamantı'yı; kardeşi Şâhinşâh'ın hâkimiyetindeki Ankara ve Çankırı'yı aldı. Topraklarını kaybeden bu Beyler önce Nûreddin Mahmud'a, onun ölümünden (1174) sonra da Bizans'a sığındılar. Böylece 1162'de İstanbul'da imzalanan barış anlaşmasından sonraki 11 yıllık barış dönemini iyi değerlendiren II. Kılıç Arslan, babası Sultan Mesud'un ölümünden sonra

⁶¹² Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. F. Işıltan, TTK-Ankara 1995; s. 80 vd.; A. Çay, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987, s. 24 vd. M. Kesik, *Türkiye Selçuklu Devlet Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK-Ankara 2003, s. 114 vd.

⁶¹³ *Urfulu Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. H. Andreasyan, TTK-Ankara 1987, s. 314 vd.; Çay, s. 25; M. Kesik, *Dânişmendliler*, İstanbul 2017, s.125.

⁶¹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. A. Özeydin, XI, İstanbul 1987, s. 257 vd.; Niketas, çev. Işıltan, s. 81.

⁶¹⁵ Niketas, çev. Işıltan, s. 81 vdd.; Kinnamos, *Historia*, çev. I. Demirkent, TTK- Ankara 2001, s. 151. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u ziyareti hakkında geniş bilgi için M. Kesik, "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın İstanbul'u Ziyareti ve Türkler'in Tarihteki İlk Uçuş Denemesi (1162)", *Belleten*, S. 247 (2002), s. 839-848; Y. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK -Ankara 2018, s.155-160.

Anadolu’da dağılmış olan Türk birliğini yeniden sağladı. Bu süreçte İmparator Manuel ise Roma’nın vârisi olduğu iddiasıyla “eski Roma İmparatorluğu’nun ihyası” hedefi için İtalya ve Macaristan’da uzun süren yorucu bir mücadeleye girmişti. Bu durum Bizans’ı her yönden yıpratırken Selçukluların Anadolu’da daha rahat hareket edebilmelerine imkân vermişti. Böylece İmparator Manuel, kendisi batı cephesinde meşgulken II. Kılıç Arslan’ın Anadolu’da kudretinin gittikçe artması üzerine dikkatini yeniden Konya’ya çevirdi⁶¹⁶.

İmparator Manuel Komnenos’un Konya Seferi ve Myriocephalon Yenilgisi (1176)

Söz konusu dönemde Anadolu’da sayıları yüz bini aşan Türkmenler, kendilerine yurt ve otlak bulmak gayesiyle Bizans hâkimiyetindeki topraklara akınlar yapıyorlardı. İmparator, sultana elçi gönderip 1162 anlaşmasına uyarak bu akınlara engel olmasını, ayıca Bizans’a geri vermeyi vaat ettiği şehirleri teslim etmesini istedi. Ayrıca Manuel’in rakibi ve düşmanı Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa ile Sultan II. Kılıç Arslan arasındaki temaslar da Konya-İstanbul hattında ilişkilerin bozulmasında bir etkendi. Türk-Alman dostluğunun temellerinin 1172 yılında atıldığını söylemek mümkündür. Nitekim Alman imparatorunun akrabası olan Saksonya ve Bavyera Dükü Arslan Heinrich, hac ziyareti⁶¹⁷ için gitmiş olduğu

Kudüs’ten ülkesine dönerken Tarsus’tan Ereğli’ye gelmiş, sultanın gönderdiği 500 kişilik bir süvari alayı onu sınırda karşılayarak Aksaray (Axarat)⁶¹⁸ getirmişti. Burada Alman heyetini huzura kabul eden sultan, misafirini görkemli bir şekilde ağırladıktan ipekli kumaşlar, atlar, parsalar ve daha birçok kıymetli hediyelerle beraber uğurlamıştı. Dük ve beraberindeki heyet buradan İsmil’e ardından da Konya’ya doğru yol alarak ülkesine dönmüştü⁶¹⁹. Daha sonra Friedrich, İtalya’da Bizans imparatoru ile arasında başlayan mücadele sırasında Manuel’in Anadolu’daki güçlü rakibi II. Kılıç Arslan’a elçi heyeti gönderip onunla temas kurmuş, sultan da 1173 yılında ona kıymetli hediyeler ile elçi göndermişti⁶²⁰.

Nihayet, Ege bölgesindeki Sandıklı Ovası’nın, Türkmenler tarafından ele geçirilmesi üzerine imparator Konya üzerine harekete geçti ve 1173 yılında Alaşehir’e kadar ilerledi. Sultan, bir elçisini kıymetli hediyelerle beraber imparatora gönderip Türkmenlerin Bizans

⁶¹⁶ Geniş bilgi için bkz. G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, TTK-Ankara 1991, s. 355 vdd.; Çay, s. 41 vdd.; P. Magdelino, *The Empire of Manuel I Komnenos 1143-1180*, Cambridge 1993, s. 78 vdd.

⁶¹⁷ Bu konuda bkz. E. Joranson, “The Palestine Pilgrimage of Henry the Lion”, *Medieval and Historiographical Essays in Honor of James Westfall Thompson*, ed. J. L. Cate - E. N. Anderson, Chicago 1938, s. 146-225.

⁶¹⁸ Arnold von Lübeck, tarafından “Axarat” olarak kaydedilen (*Chronica Slavorum*, neşr. Pertz, 1869, s. 122, n. 73) yerin bugün Akçşehir olduğu da ileri sürülmüştür. Fakat Turan (*Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1999, s. 221) da dahil olmak üzere birçok araştırmacı tarafından buranın Aksaray olduğu kabul edilmiştir. Hem ses benzerliği hem de II. Kılıç Arslan’ın o süreçte Aksaray’a attığı önem göz önüne alınınca bu makul görünmektedir. Ancak söz konusu kronik yazarının Alman heyetin sultanın yanından ayrıldıktan kısa süre sonra İsmil’e vardığını, oradan da Konya’ya yöneldiğini ifade etmesi haklı olarak şüphe uyandırmış ve bu yerin İsmil’in doğusundaki Akçşehir olduğunu akla getirmiştir. Bk. Joranson, s. 198 vd.; A. T. Özcan, “Lübeckli Arnold’un *Chronica Slavorum* Adlı Eserinde Arslan Heinrich’in II. Kılıç Arslan’ı Ziyareti (1173) Bahsi ve Kayıtlarının Bazı Sorunları Üzerine”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1 (2016), s. 200 vd.

⁶¹⁹ Arnold von Lübeck, *Chronica Slovarum*, s. 121-123; Turan, s. 221.

⁶²⁰ F. Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, II/2, Paris 1912, s. 501; A.A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire 324-1453*, Madison 1952, s. 424 vdd.

arazisine yaptığı akınlardan sorumlu olmadığını bildirdi. Fakat Türkmenlerin bir türlü son bulmayan akınları Denizli, Bergama ve Edremit'e kadar ulaşmıştı. Öte yandan sultan, 1174 yılı sonlarında imparatorun kendisine karşı kati olarak harekete geçeceğini öğrenince Manuel'e haber gönderip, 1162'de geri vermeyi vaat ettiği şehirleri teslim alması için bir Bizans birliği göndermesini istedi. Ancak bu durumu kendi lehine kullanan sultan, henüz ele geçiremediği şehirlere haber gönderip Anadolu'ya hareket eden Bizans kuvvetlerine karşı onları koruyacağını bildirdi; böylece bu şehirleri kendi topraklarına katarken Bizans birlikleri de Anadolu'da hiçbir şey elde edemedi. Manuel, hem Türkmenlerin Bizans sınırlarında yaptıkları akınlara mani olmak hem de II. Kılıç Arslan'ın Anadolu'daki gücünü kırmak için Konya'yı işgal etmek üzere bizzat harekete geçmeye karar verdi. Papa III. Aleksandre'a bir mektup göndererek Türk meselesini halletmek üzere olduğunu söyleyip Haçlı Seferi için çağrıda bulunmasını istedi. Papa ise cevaben, Türklere karşı istenen bu yardımı ancak yıl sonunda gönderebileceğini bildirdi.

Bu arada Türkmenler tarafından yıkılmış olan Dorylaion (Eskişehir) ve Sublaion (Homa) kalelerini yeniden inşa ettiren (1175) imparator, önce Zünnûn ve Şahinşâh'ı ayrı ayrı Bizans kuvvetleriyle Anadolu'ya gönderdi. Ancak Mikhail Gabras ile birlikte Amasya üzerine gönderdiği Şahinşâh, Eskişehir yakınında Türklerin pususuna düştü. Zünnûn da Andronikos Vatatzes ile birlikte Niksar önünde yenilgiye uğradı. Bunun üzerine İmparator Manuel, Selçuklu başkenti Konya'yı ele geçirerek Anadolu'daki Türk tehdidine kesin olarak son vermek düşüncesiyle harekete hazırlandı. 1176 ilkbaharında Ayasofya'da yapılan gösterişli bir

törenen sonra Frank, Alman, İngiliz, Sırp, Macar ve Peçeneklerden oluşan büyük bir orduyla İstanbul'dan Anadolu'ya geçti. Çağdaş Bizans tarihçisi Kinnamos'a bakılırsa ordunun ağırlıklarını taşıyan yük arabalarının sayısı üç binden fazlaydı⁶²¹.

Bunun üzerine Sultan ikinci kez barış teklifinde bulununca Manuel onu nankörlükle suçladı. Sultan ise imparatora Dorylaion ve Sublaion kalelerini yeniden yaptırarak aralarındaki anlaşmaya riayet etmediğini bildirdi. Bazı tecrübeli Bizanslı kumandanlar anlaşma taraftarı olsalar da Manuel'i ikna edemediler. Beklenmedik bir güzergâhı takip ederek Türkleri yanıltmak isteyen İmparator Manuel, Eskişehir yolu yerine Denizli yolunu tercih etti. Böylece Lopadion'daki (Uluâbad) ordugâhından ayrıldıktan sonra Balıkesir-Alaşehir-Denizli-Honaz-Dazkırı (Lampis)-Dinar (Kelainai)-Sozopolis (Uluborlu) üzerinden Homa'ya geldi; buradan eski ve terk edilmiş bir kale olan Myriocephalon (*bin kelle*)⁶²² mevkiine doğru yol aldı⁶²³.

Sultan, Homa'dan itibaren 5-10 bin kişilik Türkmen birlikleriyle Bizans ordusunu yıpratıktan sonra uygun bir yerde savaşa girmeyi plânlamıştı. Böylece Bizans ordusunun geçeceği arazi, ekinler ve otlar tahrip edildi; çevredeki bütün su kaynakları kirletildi. Bu yüzden Bizans ordusunda çıkan dizanteri yüzünden çok sayıda Bizans askeri öldü. Bu arada II. Kılıç

⁶²¹ Kinnamos, s. 209-215; Niketas, çev. Işıltan, s. 121 vd.; E. Altan, "Myriocephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri", *Türkler*, 6, Ankara 2002, s. 630 vd.

⁶²² Niketas (çev. Işıltan, s. 123), "orada bu adın ifade ettiği bir olayın vuku bulduğunu, binlerce Bizanslının kellesine ölüm darbesi indiğini" yazmıştır.

⁶²³ Niketas, çev. Işıltan, s. 122 vd.; Kinnamos, s. 214; Çay, s. 164-168.

lıç Arslan, Manuel’e bir kez daha elçi gönderip meseleyi barışçı yoldan halletmeye çalıştıysa da imparator kibirli bir şekilde, “*cevabını bizzat ve Konya’da bildireceğini*” söyledi. Bunun üzerine sultan, Bizans ordusunun Myriocephalon’dan sonra geçmesi gereken “Tzibritze” adındaki dar geçitte pusu kurdu⁶²⁴. Myriocephalon Savaşı hakkındaki mevcut ana kaynakların savaş yerinin kesin olarak tespitine imkân veren malumat içermemesi, bu konuda doğal olarak farklı görüşler ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Savaşın cereyan ettiği mevki hakkındaki tartışmalar halen devam etmekle beraber bu konuda öne çıkan bazı görüşler mevcuttur. Buna göre Denizli-Çivril yöresinde Kufi Boğazı, Düzel; Eğirdir Gölü yöresinde Karamikbeli, Gelendost ve Kumdanlı’dan başka Konya Bağrsak Boğazı da savaş olanı olarak işaret edilen yerler arasındadır⁶²⁵.

Neticede Bizans ordusu, 17 Eylül 1176 günü bütün ağırlıklarıyla yıkık Myriocephalon istihkâmını aşp Bizanslıların Tzibritze dedikleri bu sarp ve dar geçide girdi. Buradaki yüksek tepelere vadiye hâkim olacak şekilde

yerleşmiş olan Türk kuvvetleri, Bizans güçlerini ikiye ayırmak için öncülerin geçidi aşp ovaya inmesine imkân verdiler. Sonra, arkadan gelen Bizans ordusunun tamamı geçitten içeri girince hücumla geçtiler. Türkler bütün patikaları tutarak geçidi tamamen kapatmışlardı. Üstelik Manuel, ağırlıkları kendi komutasındaki birlikler ile esas ordu arasına yerleştirdiğinden, bu arabalar yolu bir duvar gibi kapatmıştı. Böylece önce kanatlar, kısa süre sonra da artçı kolu yenilgiye uğratıldı. Bu sırada Türkler, Niksar yakınlarında savaşı kaybeden Andronikos Vatatzes’in kesik başını mızrağın ucuna takıp Bizanslılara göstererek morallerini daha da bozdular. Savaş bütün şiddetiyle devam ederken çıkan bir fırtına yüzünden göz gözü görmez hale geldi. Türkler ve Bizanslılar karanlıkta kendi arkadaşlarını ayıramadıkları için önlerine geleni öldürüyorlardı. Perişan bir vaziyette Türklerin elinden kurtulan İmparator Manuel güçlüğüle öncü koluna ulaşmayı başardı. Bundan sonra Bizans ordu kalıntısının toplandığı tepeyi kuşatan Türkler, bütün gece Bizanslıları taciz ettiler. Daha önceleri Hristiyanlığı kabul etmiş olan ve ücretli asker olarak Bizans ordusunda bulunan soydaşlarına seslenerek gün ışıyınca ordugâhtaki herkesin öldürüleceğini, canlarını kurtarmak için oradan ayrılıp kendilerine katılmalarını söylediler. İmparator Manuel bile askerlerini bırakarak gizlice kaçmayı plânladı. Maiyetindekileri toplayıp bu plânı açıkladığı zaman şiddetli bir itirazla karşılaştı. Özellikle bir nöbetçinin ağır sözlerle kendisini ihanetle suçlaması üzerine kaçma teşebbüsünden vazgeçmişti. Sabahleyin Türkler, Bizans ordugâhına yeniden taarruza geçtiler; ama kısa süre sonra sultan, imparatorun savaş tazminatı ödemesi ve Dorylaion ile Sublaion’da yeniden inşa ettirdiği kaleleri

⁶²⁴ Niketas (çev. İşıltan, s. 124), bu geçidi şöyle tasvir eder: “Tzibritze geçiti yüksek yamaçlarla çevrelenen uzun bir vadidir. Kuzeye doğru gittikçe dikliği azalır ve yayvan tepeler arasında geniş vadiler halini alır. Güneye doğru ise vadi gittikçe dikleşir ve sarplıdır.” İmparator Manuel, savaştan sonra İngiltere Kralı Henry Plantagenet’e yazdığı mektup mektupta, “Cybrilcymani” şeklinde kaydettiği bu geçidin 10 mil uzunluğunda olduğunu belirtip, yolun darlığına ve güçlüğüne temas etmiştir (çev. A. A. Vasiliev, “Manuel Comnenus and Henry Plantagenet”, *Byzantinische Zeitschrift*, 29 (1929), s. 238). Süryani Mikhail ise tam yerini belirtme de savaşın Türk toprakları içinde ve Konya’dan bir günlük mesafedeki dar bir geçitte gerçekleştiğini yazmıştır (*Süryani Patrik Mikhail’in Vekainâmesi*, çev. H.D. Andreasyan, TTK’daki nüsha-1944, s. 249).

⁶²⁵ Geniş bilgi için bkz. A. Çay, “Karamikbeli (Myriocephalon) Savaşı’nın Yeri”, *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983; A. Eskikurt- M. A. Ceylan, Myriocephalon Zaferi (Konya Bağrsak Boğazı-Miryokefalon) 17 Eylül 1176, İstanbul 2017.

yıkılması şartıyla barış anlaşmasını kabul etti. II. Kılıç Arslan Bizans'la istediği şartlarda bir barış anlaşması yapılmasının Türkler için daha faydalı olacağını düşünmüş olmalıdır.

Böylece bütün ordusunu, silâh ve ağırlıklarını kaybederek büyük bir felakete uğrayan İmparator Manuel, II. Kılıç Arslan ile anlaşma yaptıktan sonra Türkmenlerin saldırılarına maruz kalarak İstanbul'a dönebildi. Manuel, geri dönerken, Sublaion'u tahrip etti, ancak Dorylaion'a dokunmadı. Sultana da mecburiyet içinde kabul edilmiş bir anlaşmayı önemsemediğini bildirdi. Sultan ise buna karşılık 24.000 kişilik bir ordu gönderip Menderes bölgesini tahrip ettirdi⁶²⁶.

İmparator Manuel İngiltere Kralı II. Henry'e yazdığı mektupta, uğradığı bu felaketi 105 yıl önceki Malazgirt Savaşı'na benzetmiştir. Nitekim II. Kılıç Arslan'ın bu başarısı 1071 Malazgirt savaşından sonra Bizans'a karşı kazanılan ikinci büyük zafer olup Anadolu Türk tarihi açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Myriokephalon yenilgisinden sonra Anadolu'yu Türklerden geri alma hayali kesin olarak sona eren Bizans, Anadolu'nun Türk yurdu olduğu gerçeğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bizans, Birinci Haçlı Seferi'nden bu tarihe kadar devam eden hücum durumundan savunma durumuna çekilmek zorunda kalmış ve Anadolu'daki üstünlük tekrar Selçuklulara geçmiştir. Bizans imparatorluğu bu tarihten sonra gerileme ve çökme devrine girerken 17 Eylül 1176 tarihi Selçuklu Türkleri için Haçlı Seferlerinin sebep olduğu buhranlı devrin sonu ve ilerleme devrinin başlangıcı olmuştur.

Bu mağlubiyet İmparator Manuel'in batı siyasetindeki yerinin de sarsılmasına yol açmıştı. Manuel gibi evrensel imparatorluk iddiasında bulunan Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, kendisinden "Romalıların Prensi" diye bahseden Manuel'e "Grek Kralı" diye hitap ettiği bir mektup gönderip artık Roma İmparatoru sıfatıyla kendisine itaat etmesini istedi. Myriokephalon yenilgisi imparatorun ruhi durumunu da çok etkilemiş ve üzerinde büyük bir yıkıma sebep olmuştu; onun melankoliye kapıldığı ve akli dengesini tam anlamıyla koruyamadığı söylenir⁶²⁷.

Myriokephalon Savaşı'nı takip eden yıllarda artık sınır savunması çöken Bizans, Batı Anadolu'daki kontrolü de kaybetmişti. Bu sebeple sınırlarda yığılmış olan Türkmenlerin bu yöndeki akınlarına ve fetihlerine mani olamamıştır. 1180 yılında Manuel'in ölümünü takip eden süreçte Bizans Devleti daha da zor bir duruma sürüklenirken Sultan II. Kılıç Arslan dikkatini yeniden Bizans cephesine çevirmiş ve 1182 yılında Uluborlu, Kütahya, Eskişehir'i kontrol altına almış ve böylece Türk sınırları Denizli'ye kadar ulaşmıştır⁶²⁸.

Konya'ya Gelen Bizans Taht İddiacıları

İmparator Manuel'in ölümünün ardından İstanbul'da yönetimi ele geçirmiş olan ve zor-baca bir yöntemle devleti çöküşten kurtarmaya çalışan I. Andronikos Komnenos'a (1183-1185) karşı birçok isyan baş göstermişti. Bunlardan I. Manuel Komnenos'un yeğeni *megas domesti-*

⁶²⁶ Niketas, çev. Işıltan, s. 125-131; Süryânî Mikhail, s. 249; Çay, s. 68 vdd.; Altan, s. 632 vd.

⁶²⁷ Turan, s. 209 vd.; Çay, s. 78 vdd.; Altan, s. 633.

⁶²⁸ Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historiası (1180-1195)*, çev. I. Demirkent, İstanbul 2006, s. 45; Turan, s. 214; Çay, s. 94.

kos Ioannes Vatatzes, Alaişehir’de (Philadelphia) isyan ettikten sonra iki oğluyla birlikte (Manuel ve Aleksios) Konya’ya gidip Sultan II. Kılıç Arslan’dan yardım istedi. Daha sonra Vatatzes’in oğulları, muhtemelen sultandan aldıkları askerî yardımla Andronikos’un kuvvetlerini mağlup etmişlerdir. Fakat hasta yatağındaki Vatatzes bundan birkaç gün sonra hayatını kaybedince oğulları Alaişehir’den ayrılıp Konya’ya gitmiş uzun süre orada kalmışlardır. Ardından da Sicilya’ya giderken Girit’te Andronikos’un adamları tarafından yakalanıp gözlerine mil çekilmiştir. Vatatzes’in oğullarına yardım için gönderilen 40.000 kişilik bu ordu Ege kıyılarına kadar ilerlemiş ve çok sayıda mevkii ele geçirmiştir (1183)⁶²⁹.

Kısa süre sonra bu kez I. Manuel Komnenos’un oğlu Aleksios olduğunu iddia eden bir şahıs, İmparator II. Isaakios Angelos’a karşı Sultan II. Kılıç Arslan’dan yardım istemek üzere Konya’ya geldi. Vaktiyle I. Andronikos’un emriyle boğularak denize atılan II. Aleksios’u büyük bir ustalıkla taklit eden bu şahıs, babasının adamları tarafından kurtarıldığını iddia etmişti. Niketas’ın anlattığına göre, II. Kılıç Arslan kendisine sığınan Aleksios’u I. Manuel’in oğlu olarak kabul etti ve kimliğinin sahte olduğuna dair hiçbir imada bulunmadı. Sözde Aleksios, sürekli babasının sultana yaptığı iyiliklerden bahsedip tahtı ele geçirmek için yardım istiyor, onu dostunun oğluna yardım etmeyerek nankörce davranmakla suçluyordu. Bu sıralarda Konya’ya gelen bir Bizans elçisi, imparatorun gerçek oğlunun ölmüş olduğunu söyleyince

Aleksios öfkeyle elçinin üzerine yürümüş, sultan bu hareketinden dolayı onu azarlamıştı⁶³⁰.

Her şeye rağmen II. Kılıç Arslan, adı geçen kişiye bir menşur verip onun kendi tebaası içinden asker toplamasına müsaade etti. Böylece Aleksios, kısa sürede Türkmenlerden 8.000 kişi toplayarak Menderes boylarına saldırmak üzere harekete geçti; birçok şehri teslim alıp ekili toprakları bile tahrip eden Aleksios’un adı “ürün-yakan” olarak anıldı. Başkentten üzerine gönderilen birlikler de hiçbir başarı elde edemedi geri döndüler. Zira Bizans askerlerinin büyük kısmı ona sempati duyuyordu; sadece yerel halk ve sıradan insanlar değil, gerçek Aleksios’un öldüğünü bilen saraya yakın çevreler bile bu kişiye hayranlık besliyorlardı. Fakat bu iç savaş beklenmedik bir şekilde sahte Aleksios’un ölümüyle son buldu. Bahsedilen asi, Harmala yakınındaki Pissa kalesine geri dönerken içki içilen bir mekânda uykuya dalmış, bunu gören bir rahip kılıçla onun kafasını keserek *sebastokrator* Aleksios’a göndermişti⁶³¹.

Melik Kutbeddin Melikşah’ın Konya’yı İşgali (1189)

Uzun yıllar süren başarılı bir mücadele döneminin ardından Anadolu’da siyasî birliği sağlamış olan II. Kılıç Arslan, artık bir hayli ihtiyarlamış olduğundan ülkenin idaresini oğullarına teslim ederek Konya’ya çekilmeye karar verdi. Eski Türk devlet töresine göre ülke topraklarının hanedan mensuplarının ortak malı olduğu anlayışına uygun olarak hâkim olduğu toprakları sağlığında 11 oğlu arasında paylaştırmayı uygun bulmuştu. Muhtemelen 1185 veya

⁶²⁹ Niketas, çev. Demirkent, s. 45 vd.; Süryânî Mikhail, s. 268; Turan, s. 214 vd.; Ayönü, s. 179 vd.

⁶³⁰ Niketas, çev. Demirkent, s. 236 vd.

⁶³¹ Niketas, çev. Demirkent, s. 237 vd.; Ayönü, s. 181 vd.

1186 yılında gerçekleşen bu paylaşıma göre Sultan II. Kılıç Arslan, oğullarını melik sıfatıyla şu bölgelerin idaresiyle görevlendirmiştir:

- 1) Kutbeddin Melikşah: Sivas ve Kayseri
- 2) Rükneddin Süleymanşâh: Tokat ve çevresi
- 3) Muhyiddin Mesud: Ankara merkez olmak üzere Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir
- 4) Nureddin Mahmud (Sultanşah): Kayseri ve çevresi
- 5) Muğiseddin Tuğrulşah: Elbistan
- 6) Muizeddin Kayserşah: Malatya
- 7) Gıyâseddin Keyhüsrev: Uluborlu merkez olmak üzere Kütahya'yı içine alan bölge
- 8) Nâsireddin Berkıarukşah: Niksar, Koyluhisar
- 9) Arslanşah: Niğde
- 10) Sancarşah: Ereğli
- 11) Nizameddin Argunşah: Amasya⁶³².

Bu taksimin ardından II. Kılıç Arslan, sultan olarak Konya'da hüküm sürmeye devam ederken melikler de hâkim oldukları bölgelerde babalarına tabi olarak yarı müstakil bir şekilde hüküm sürmeye başladılar. Kendilerine mahsus idarî, askerî, malî teşkilatları olan melikler hutbede II. Kılıç Arslan'dan sonra kendi adlarını okutabiliyor, savaş ve barış kararı alabiliyor,

kendi adlarına para bastırıyor, ama sultan unvanını kullanamıyorlardı. Melikler yılda bir kez Konya'ya giderek sultana itaatlerini bildirmekle yükümlüydüler⁶³³.

Sultanın saltanatının son yıllarında aldığı bu karar hiç de iyi sonuçlar doğurmadı. II. Kılıç Arslan henüz hayattayken oğulları arasında saltanat mücadelesi başladı ve 1188 yılının sonlarından itibaren sultan ile oğulları arasındaki ilişkiler bozuldu. En büyük oğul olarak veliaht ilan edilmeyi bekleyen Kutbeddin Melikşah, devlet adamları tarafından istenmiyordu. Sultan, en küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'i veliaht tayin edince Melikşah Türkmenlerden destek alarak tahtı ele geçirmek için babasına isyan etti ve 1188 yılında iki taraf Kayseri yakınlarında karşı karşıya geldi. Fakat Melikşah'ın ordusundaki askerler II. Kılıç Arslan'a karşı savaşmak istemeyince melik, Sivas'a geri çekilmek zorunda kaldı. Sultan, oğluna destek veren 4.000 Türkmen'i idam ettirdi, ama damadı Mengüçükoğlu Behramşâh'ın tavassutuyla oğlunu affetti. Ayrıca sultanı oğluna karşı kıskırttığı düşünülen Vezir İhtiyâreddin Hasan da azledildi. Kutbeddin Melikşah, 1189 yılında ittifak halinde olduğu Türkmenlerle tekrar harekete geçti; Konya'yı işgal ederek kendisine karşı olan emîrleri öldürttü. Babası II. Kılıç Arslan'ı adeta esir alarak kendisini zorla veliaht ilan ettirdi (1190)⁶³⁴.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu şekilde taht kavgalarıyla sarsıldığı bir dönemde III. Haçlı Seferi ordusu Anadolu'ya geçtiğinde Sultan II.

⁶³² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, çev. M. Öztürk, I, Ankara 1996, s. 41; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, çev. A. Özeydin, *İslâm Tarihi. İbnü'l-Esîr el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, XII, İstanbul 1987, s. 78 vd.; Turan, s. 216 vd.; Çay, s. 103 vd.; S. Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK-Ankara 2006, s. 16-18.

⁶³³ İbn Bîbî, s. 41; Turan, s. 217 vd.

⁶³⁴ Süryânî Mikhail, s. 281; Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus), çev. Ö. R. Doğrul, *Abû'l Farac Tarihi*, II, TTK-Ankara 1987, s. 450; İbnü'l-Esîr, XII, s. 78, Turan, s. 225; Çay, s. 104 vd.; Kaya, s. 36 vd.

Kılıç Arslan, Konya'da Kutbeddin Melikşah'ın tahakkümü altındaydı. Her şeye rağmen Selçuklu melikleri Alman Haçlı ordusuna karşı iş birliği yapsalar da Haçlıların Konya'ya girişini engelleyemediler.

Üçüncü Haçlı Seferi (1189–1192) ve Konya'nın Yağmalanması

Mısır-Suriye hükümdarı Nûreddin Mahmud'un (1146-1174) ölümü üzerine onun Mısır'daki naibi Selâhaddîn Eyyûbî (1169-1193), Halep ve Musul'a da hâkim olmak suretiyle İslâm birliğini tekrar sağladıktan sonra Orta Doğu'daki Haçlılara karşı planlı ve kararlı bir şekilde mücadeleyi devam ettirdi. Bunun neticesinde 4 Temmuz 1187'deki Hıttûn Savaşı'nda Kudüs Haçlı Krallığı'nın bütün askerî gücünü imha ederek Kudüs Kralı Guy de Lusignan (1192-1194) ve bütün asillerini esir aldı. Müteakiben krallığa ait şehir ve kaleleri ele geçirdikten sonra 2 Ekim 1187'de Kudüs'e girerek 1099 yılından beri devam eden Haçlı hâkimiyetine son verdi. Böylece önce Hıttûn yenilgisi, ardından da Kudüs'ün ve *gerçek haçın* Müslümanların eline geçtiğine dair haberler kısa sürede Avrupa'da yayıldı ve büyük bir üzüntü yarattı⁶³⁵.

Papa VIII. Gregorius'un çağrısı üzerine Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa da ilerleyen yaşına rağmen sefere çıkmayı kabul etti (27 Mart 1188). Kendisi gibi haç kabul etmiş olan İngiltere ve Fransa krallarının aksine Friedrich Barbarossa, Anadolu üzerinden Doğu'ya git-

meye karar verdi; çok kalabalık olan ordusu için daha uygun ve güvenli olduğunu düşünerek kara yolundan ilerlemeye karar vermişti. Böylece İmparator Friedrich yola çıkmadan önce topraklarından geçeceği Macar Kralı III. Bela (1173-1196), Bizans İmparatoru II. Isaa-kios Angelos (1185-1195) ve Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'a elçiler gönderip ordusuyla birlikte ülkelerinden geçiş izin ve yiyecek satın alacakları pazarlar hazırlanmasını istedi. Neticede, 1188 sonbaharında, Nürnberg'de Alman Haçlı ordusunun Bizans topraklarından geçişi hususunda bir anlaşma sağlandı. Bu sıralarda Türkiye Selçuklu sultanı tarafından gönderilen elçiler de imparatorun yanına ulaşmıştı⁶³⁶.

Friedrich, bir yıl süren sefer hazırlıklarından sonra ülkesinin idaresini büyük oğlu VI. Heinrich'e bırakarak 11 Mayıs 1189 tarihinde ordusuyla Regensburg'dan Doğu'ya hareket etti. Tuna'yı geçerken yapılan sayımda, Haçlı ordusunda 50.000 atlı ve 100.000 yaya olduğu söylendi⁶³⁷. Barbarossa ve ordusu Macaristan'ı geçtikten sonra Belgrad yanında Tuna'yı aşarak Bizans topraklarına girdi (1 Temmuz 1189). Bunu takiben Almanların Balkanlardan geçişi sırasında yaşanan gerginlik Haçlı ordusunun Trakya'ya varışından sonra gittikçe artarak tarafları savaşın eşiğine getirdi. Nitekim karadan ve denizden İstanbul'a hücum etmeyi düşünen Barbarossa, Almanya'daki naibi ve oğlu Heinrich'e mektup yazarak Bizans'a karşı Haçlı Seferi için papadan yardım istemesini, bu arada

⁶³⁵ Geniş bilgi için bkz. St. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. F. Işıltan, II, TTK-Ankara 1992, s. 377-396; R. Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler*, İstanbul 1983, s. 73-78; E. Altan, "Renaud de Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Senyörü (1177-1187)", *İst. Üni. Tarih Dergisi*, S. 55 (2012/1), s. 12-23.

⁶³⁶ Ansbert, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, çev. G. A. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa. The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Farnham 2010, s. 45 vd.; Niketas, çev. I. Demirkent, s. 207 vd.; Ch. M. Brand, *Byzantium Confronts the West 1180-1204*, Cambridge 1968, s. 175 vd.

⁶³⁷ Arnold von Lübeck, *Chronica Slavorum*, s. 171 vd.

baharda İstanbul önünde kendileriyle buluşmak üzere derhal bir donanma hazırlamasını emretti. Neticede bir an önce Filistin'e ulaşmak niyetinde olan Barbarossa ile Bizans imparatoru arasında Edirne'de bir anlaşma (14 Şubat 1190) sağlandı⁶³⁸. Nihayetinde Mart 1190'da Edirne'den Gelibolu'ya giden Barbarossa, ordusunu Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçirdi. Ardından güneye doğru ilerleyen Alman Haçlı ordusu, Balıkesir-Alaşehir üzerinden yol alıp 27 Nisan'da Bizans'ın sınır şehri Denizli'ye vardı. Bir gün sonra Denizli'den ayrılıp doğuya dönerek Selçuklu topraklarına, 14 yıl önce (1176) Bizans ordusunun imhasıyla sonuçlanan Myriokephalon Savaşı'nın yapıldığı vadiye yöneldi⁶³⁹.

İmparator Friedrich Barbarossa ile Sultan II. Kılıç Arslan arasında 1173 yılından beri devam eden iyi ilişkiler söz konusuydu. Barbarossa, kendisi gibi evrensel tek imparatorluk iddiasında bulunan rakibi Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un düşmanını dost sayarak II. Kılıç Arslan ile dostluk kurmuş, hatta kızını sultanla evlendirmeye karar vermiş, ama kızı bu evlilik gerçekleşmeden ölmüştü. Alman imparatoru hem bu dostluğa hem de yapılan anlaşmalara güvenerek Anadolu'dan geçerken ciddi bir sorunla karşılaşmayacağını düşünmüştü⁶⁴⁰. II. Kılıç Arslan, Şubat 1190'da Alman ordusu Edirne'de bulunduğu sırada bir heyet gönderip yardım sözü vermiş; iki gün sonra da oğlu Kutbeddin Melikşah'ın elçileri Friedrich'in yanına giderek aynı şekilde vaatte bulunmuşlardı. As-

lında, daha önce ifade edildiği gibi, bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî birliği bozulmuş olup metbu hükümdar sıfatıyla Konya'da oturan II. Kılıç Arslan, fiilen iktidara sahip değildi. 1185 yılında ülkesini oğulları arasında paylaştırdıktan birkaç yıl sonra melikler arasında taht kavgaları başlamıştı. Durum böyleyken Selçuklular, bu muazzam orduya karşı açıkça savaşa girmeye çekiniyorlardı. Bu arada başlarına buyruk davranan uçlardaki Türkmenler de Haçlı ordusu için büyük tehditti⁶⁴¹. Nitekim Haçlılar, Bizans-Selçuklu sınırını oluşturan bölgeye girince Türkmenlerin saldırılarına maruz kalarak ilerlediler. Gıyâseddin Keyhüsrev'in idaresindeki Uluborlu bölgesine ulaştıklarında da (2 Mayıs) buradaki dağ ve geçitlerde devam eden Türkmen saldırıları sonucu Almanlar büyük kayıplara uğramış, özellikle ordudaki atların sayısında ciddi bir azalma olmuştur⁶⁴². Selçuklular, Alman Haçlı ordusunun peşine takılarak geride kalanları taciz ediyor, yiyecek aramak için ordudan uzaklaşanları hedef alıyorlardı. Geceleri de Haçlı ordugâhı etrafında sabaha kadar korkunç naralar atıp ordugâha oklar yağdırıyorlar, onların geceyi sıkıntılı ve uykusuz geçirmelerine sebep oluyorlardı. Ayrıca Haçlı ordusunun geçeceği yollar üzerindeki su kaynakları kullanılmaz hale getirilmiş, her türlü yiyecek maddesi imha edilmiş, şehirler

⁶³⁸ Ansbert, s. 70 vd.

⁶³⁹ Ansbert, s. 96-100; Niketas, çev. Demirkent, s. 222; St. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, III, TTK, Ankara 1992, s. 12 vd.; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 151.

⁶⁴⁰ Ansbert, s. 100; Niketas, çev. Demirkent, s. 223.

⁶⁴¹ Ansbert, s. 92 vd., 103; *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*, çev. H. J. Nicholson, *Chronicle of the Third Crusade*, Aldershot 1997, s. 59-61; Niketas, çev. Demirkent, s. 223; İbnü'l-Esîr, XII, s. 47; Ebu Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, RHC or., IV, s. 452; E. Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Selçuklu Topraklarına Son Girişi: İmparator Friedrich Barbarossa'nın Haçlı Seferi (1189-1190)", *İst. Üni. Tarih Dergisi*, S. 68 (2018/2), s. 20 vd.

⁶⁴² Ansbert, 100 vd.; E. Eickhoff, "Friedrich Barbarossa Anadolu'da", çev. G. Oransay, VII. *Türk Tarih Kongresi* (25-29 Eylül 1970), Ankara 1972, s. 270 vd.; Kaya, s. 29 vd.

boşaltılmıştı. Böylece Anadolu'da yiyecek ve su eksikliğinin yanı sıra sürekli Türk hücumları yüzünden perişan olan Alman ordusu oldukça ağır kayıplara uğradı⁶⁴³.

Bu şartlar altında yol alan Barbarossa, Bizanslı rehberler eşliğinde Uluborlu'dan sonra, daha önce İmparator Manuel tarafından da kullanılan rotayı (*via regia*) izleyerek Myriokephalon mevkiine geldiğinde 30.000'den fazla Türk kuvvetinin buradaki dar geçitte pusu kurduğunu öğrendi. Bu yüzden de İmparator Manuel gibi pusuya düşmemek için 1176'da Bizans ordusunun imha edildiği bu geçide (Tzibritze/Cibrilcimanı) girmede. Barbarossa söz konusu geçidi sağda bırakıp sola döndü ve başka bir yolu kullanarak Akşehir (Philomelion) Ovası'na inmeye karar verdi⁶⁴⁴. İmparator Friedrich Barbarossa, Konya'ya ulaşan uygun yolları göstermesi karşılığında kendisine özgürlük vaat ettiği bir Türk esirin rehberliğinde, ancak keçilerin girebileceği çok yüksek ve sarp bir dağ yolunu büyük güçlkle aşmaya çalıştı. Bu sırada Haçlıların hareketini takip eden Türkmenler söz konusu geçitte pusu kurmuşlardı. 3 Mayıs'ta ordunun, Dük Friedrich kumandasındaki birinci kısmı bu dar yolu aşarken Türkmenler, yukarıdan oklar ve taşlar atarak bir kere daha hücumla geçtiler; ancak şövalyeler tarafından geri püskürtüldüler⁶⁴⁵.

Akşehir'e yaklaştıklarına bu kez sultanın oğulları Kudbeddin Melikşah ve Ankara Meliki Muhiddin Mesud kumandasındaki Selçuklu ordusu, Almanların açlıktan tükendiğini düşünerek Haçlı ordugâhına hücumla geçti. İki tarafın da büyük kayıplara uğradığı savaş sonunda yenilgiye uğrayıp 4000'den fazla kayıp veren Türkler Sultan Dağı'na geri çekilmek zorunda kaldılar (7 Mayıs 1190). Haçlılar ise Türkler tarafından boşaltılmış olan Akşehir'i ateşe verip Selçuklu ordusunun peşinden Konya'ya doğru yol aldılar. Bu sırada kıtlık öylesine dayanılmaz boyutlara ulaşmıştı ki küçük bir dilim ekmek bile bir marka satılıyordu; kimileri ölen atların ve eşeklerin etlerini yiyerek hayatta kalmaya çalışıyordu. Yiyecek aramak için ordugâhtan uzaklaşanlar hemen Türklerin saldırısına uğruyorlardı. Bazı Haçlılar da çaresiz Türklere sığınarak dinlerini bile değiştiriyordu. Bu arada başlayan salgın hastalık durumu daha da zorlaştırdı⁶⁴⁶.

8 Mayıs'ta Akşehir'i geçen Almanlar ile yol boyunca onları taciz ederek takip eden Türkler, Akşehir ile Konya arasında bir yerde (Ginklarion yakınlarında) yeniden savaşa girdiler (11 Mayıs). Alman imparatoru Türklerin dağ geçitlerinde yerleştiğini duyunca onları pusuya çekmek için düz arazide ordugâh kurdu. Ordusunu iki kısma ayırdı; bir grup çadırlarda kalırken öteki grup şafak vakti başka bir yoldan kaçıyor gibi yaptı. Böylece Almanların gerçekten kaçtığını zannederek, düz araziye inip Haçlı ordugâhına hücumla geçen Türkler, kendi savaş taktiklerine benzeyen bu yöntemle tuzağa dü-

⁶⁴³ Ansbert, s. 104; *Itinerarium*, s. 60 vd.; İbnü'l-Esîr, XII, s. 47; E. Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *Tarih Dergisi*, S. 47 (2008), s. 87 vd.

⁶⁴⁴ Ansbert, s. 102; *Epistola de Morte Friderici Imperatoris*, neşr. A. Chroust, Berlin 1928, s. 174 / çev. G. A. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa*, Farnham 2010, s. 170.

⁶⁴⁵ Ansbert, s. 102 vd. *Historia Peregrinorum*, neşr. Chroust, s. 157 vd.; *Itinerarium*, s. 61; *Epistola de Morte*, neşr. Chroust, s. 175 / çev. Loud, s. 170; Niketas, çev. Demirkent, s. 224.

⁶⁴⁶ Ansbert, s. 104; *Historia Peregrinorum*, neşr. Chroust, s. 159-161; *Epistola de Morte*, neşr. A. Chroust, s. 175; Niketas, çev. Demirkent, s. 223 vd.; İbnü'l-Esîr, XII, s. 52.

şürüldüler. Kaçıyormuş gibi yapan Almanlar da geri döndüler ve Türkler her yönden kuşatıldılar. Ansbert'e bakılırsa bu çatışma sırasında Türklerden 200 kişi şehit düşmüş, bazıları da kaçarken civardaki bir gölde boğulmuştu. Kısa süre sonra Ilgın (Firmin) yakınlarında gerçekleşen başka bir çatışmada da Türkler 50 kadar kayıp vermişlerdi. Müteakiben Haçlılar yolları üzerindeki dar bir köprüden ikili sırayla geçerken Türkler bu fırsatı da değerlendirip akşama kadar Alman ordusunu sürekli taciz etmişlerdir⁶⁴⁷.

Alman Haçlı ordusu, Ilgın'ı geçtikten sonra Ladik civarındaki dağlarda konumlanmış olan Selçuklu ordusuyla tekrar karşılaştı. Selçuklu kuvvetlerinin bir kısmı Alman ordusunun öncülerine yamaçlardan taarruza geçse de geri çekilmek zorunda kalmıştır⁶⁴⁸. Friedrich Barbarossa bu saldırıyı geri püskürttükten sonra sultanın oğullarının başında bulunduğu asıl orduyla savaşa hazırlandı. Ansbert'in kaydına göre Kutbeddin Melikşah'ın atı bir Haçlı şövalyesi tarafından yaralanınca melik atından düşmüş, ama Kutbeddin'in yanında bulunan beylerden birisi derhal şövalyenin zırhla kaplı elini bir kılıç darbesiyle kesmişti. Neticede Kutbeddin Melikşah yol boyunca yıpratılan ve açlık yüzünden perişan halde olan Haçlı ordusunun uzun süre dayanamayacağını düşünmüştü; fakat her şeye rağmen Frankların halen sayıca kendilerinden çok fazla olduğunu görerek bir meydan savaşına girmekten kaçınmış, Konya önlerine geri çekilmeyi doğru bulmuştur⁶⁴⁹.

Türklerin peşinden Konya'ya doğru ilerleyişine devam eden Alman ordusu akşama doğru Konya Ovası'nda kamp kurduğunda açlık ve susuzluk korkunç boyutlara ulaşmıştı; kimisi kendi idrarını, kimisi de atlarının kanını içerek susuzluğunu gidermeye çalışıyordu. Sadece önde gelen kişilerin yiyebildiği at etini pişirmek için odun bulamadıklarından semerleri, çadırları veya kıyafetleri ateş yakmak için kullanıyorlardı. Fakirler ise ot yiyerek hayata kalmaya çalışıyorlardı. 15 Mayıs günü yakınlardaki bir bataklığa giderek su ihtiyaçlarını giderdiler. Geceyi bataklığın yakınında geçirdikten sonra tekrar harekete geçtiler. Latin kaynaklarına göre bu sırada Kutbeddin Melikşah tarafından Konya'dan gönderilen bir elçi heyeti Friedrich Barbarossa'ya 300 kental (1 kental=100 kg) altın ve Kilikya topraklarının kendilerine verilmesi karşılığında Haçlı ordusunun bölgeden güvenle geçişlerini sağlayacakları gibi üç gün sonra onlar için pazar kuracaklarını bildirmiştir. İmparator Barbarossa ise Haçlı ordusunun yolunu altınla değil, gerekirse kılıçlarıyla açacaklarını söylemiş, elçiler de Selçuklu ordusunun onlarla savaşa hazır olduğunu söyleyerek oradan ayrılmışlardır⁶⁵⁰.

Bunu takiben 16 Mayıs'ta Konya'ya bir mil uzaklıkta ordugâh kuran Haçlılar arasında şehre hücum edip etmeme konusunda görüş ayrılığı çıktı. Bazıları Köln ile kıyasladıkları Konya gibi büyük bir şehrin askerle dolu olduğunu düşünerek bir an önce yola devam etmeyi teklif etti. Bazıları da Ermenilerin hâkim olduğu Kilikya topraklarının henüz çok uzakta olduğunu, ihtiyaçları karşılanmazsa ordunun uzun süre yola devam edemeyeceğini ileri sürdü. Netice-

⁶⁴⁷ Niketas, çev. Demirkent, s. 224 vd.; Ansbert, 105 vd.; *Historia Peregrinorum*, neşr. Chroust, s. 162 vd.

⁶⁴⁸ Ansbert, s. 106 vd.; *Historia Peregrinorum*, neşr. Chroust, s. 162; *Epistola de Morte*, neşr. Chroust, s. 175 vd.; *Itinerarium*, s. 62.

⁶⁴⁹ Ansbert, s. 106 vd.; *Epistola de Morte*, neşr. Chroust, s. 176; *Historia Peregrinorum*, neşr. Chroust, s. 164 vd./çev. Loud, s. 170 vd.

⁶⁵⁰ Ansbert, s. 107 vd.; *Historia Peregrinorum*, neşr. Chroust, s. 166 vd.; *Epistola de Morte*, neşr. Chroust, s. 176.

de, imparator açlık, hastalık ve yorgunluktan perişan düşmüş olan ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için derhal Konya'ya hücum kararı aldı. Nihayet 17 Mayıs'ta Konya önüne ulaşan Haçlılar Meram'da ordugâh kurdular⁶⁵¹. İkiye ayrılan Alman ordusunun İmparator Friedrich kumandasındaki kısmı şehrin dışındaki Türklerle savaşıacak, Dük Friedrich von Schwaben'ın kumandasındaki kuvvetler de şehre hücum edecekti. Barbarossa, zaferden sonra şehre tamamen hâkim oluncaya kadar askerlerinin ganimet toplamasını da yasakladı⁶⁵².

Bu sırada sultan ve saray erkânı şehirden ayrılmış olup Aksaray'a (Taxara) çekilmişti. Selçuklu ordusunun bir kısmı içeride Konya'yı savunurken bir kısmı da şehrin dışında Haçlılara karşı savaşıyordu. Konya'nın etrafındaki bahçeleri çevreleyen su yollarının yanında çok sıkı bir savunma hattı oluşturan Türkler, taş bahçe duvarlarının arkasına mevzilenip buradan oklar yağdırarak Alman ordusunun şehre girmesini engellemeye çalıştılar. Haçlıların hendekleri ve surları aşip şehre girme çabası birkaç defa sonuçsuz bırakıldı. Bunun üzerine her şövalye ağır silahlı bir yaya askerini atının terkesine alarak duvarların üstüne taşıdı; sonra da hep birlikte hücumla geçtiler; bu hattaki Türklerin çoğu öldürüldü. Bu arada Sultan II. Kılıç Arslan ve oğulları tarafından gönderilen bir elçi heyeti Haçlı ordugâhına giderek Barbarossa'ya bir kez daha sultanın barış teklifini ilettiler. Bunun üzerine Barbarossa öncelikle Konya'ya elçi olarak gönderilen ve orada esir tutulan şövalye Gottfried'in serbest bırakılması şart

koştı, ama bunun zaman kazanmak için bir aldatmaca olabileceğini düşünerek aynı zamanda oğlu Friedrich'e şehre yürüme emri verdi. Barbarossa'nın isteği üzerine II. Kılıç Arslan Gottfried'i serbest bıraktı, ama Haçlı ordusu yine de şehre hücumla geçti. Bu arada Barbarossa ile birlikte Meram'da bulunan ordunun diğer kısmı burada kalabalık bir Türk birliğinin baskınına uğradı. Bu ani saldırı Almanlar arasında panik yaratsa da Barbarossa ordusunu toparlayarak hücumla geçmiş ve neticede Türkler 3000 civarında kayıp vererek geri çekilmişlerdir⁶⁵³.

Öte yandan 18 Mayıs'ta Dük Friedrich'in kumandasında şehre hücum eden Almanlar şiddetli çatışmanın ardından surları aşip içeri girmeyi başardılar. Bunu takiben şehri tahrip edip sokaklarda kaçışan herkesi kadın, erkek, çocuk ayırımı yapmadan öldürerek kaleye doğru ilerlediler. Konya'daki buğday ve arpa ambarlarını, evleri, bu arada sultana ait iki sarayı yağmalayan Haçlılar ele geçirdikleri ganimetle ihtiyaçlarını giderdiler. Şehirde ele geçirilen altın, gümüş, mücevher, giysi vs. ganimetin değerinin 100.000 marktan fazla olduğu ileri sürülür⁶⁵⁴. Bir Haçlı kaynağına⁶⁵⁵ göre bu yağma sırasında Melikşah'ın sarayında, Selâhaddin Eyyübî tarafından Franklara karşı ücretli asker toplamak üzere gönderilmiş olan 10.000 mark ele geçirilmişti.

Ertesi gün (19 Mayıs) Sultan II. Kılıç Arslan, İmparator Barbarossa'ya bir kez daha elçi gönderip barış istemek zorunda kaldı. İktidar

⁶⁵¹ Ansbert, s. 109; *Itinerarium*, s. 62; Niketas, çev. Demirkent, s. 226.

⁶⁵² Ansbert, s. 109; *Historia Peregrinorum*, neşr. Chroust, s. 167.

⁶⁵³ Ansbert, s. 109-111; *Epistola de Morte*, neşr. Chroust, s. 177; *Itinerarium*, s. 62, 64; Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Selçuklu Topraklarına Son Girişi", s. 23.

⁶⁵⁴ Niketas, çev. Demirkent, s. 225 vd.; Ansbert, s. 110 vd.

⁶⁵⁵ *Historia Peregrinorum*, s. 170. Ansbert (s. 111) bu paranın Selâhaddin tarafından kızının çeyizi olarak verildiğini yazar.

oğlunun elinde olduğu için kendisinin mağdur durumda bulunduğunu, bütün bu yaşananlardan kendisinin sorumlu olmadığını, ama imparatorun da aralarındaki dostluğa riayet etmediğini, bu sebeple iki taraf arasında gereksiz yere çok kan aktığını bildirmişti. Bunun üzerine Barbarossa, 20 Selçuklu emîrinin refakatinde Türk ülkesinden güvenli bir şekilde geçişinin sağlanması, Haçlıların yiyecek ihtiyacını karşılamak üzere pazarlar kurulması şartıyla sultanın barış teklifini kabul etti. Böylece anlaşma sağlanınca 23 Mayıs'ta, günlerdir açıkta kalan cesetlerden yayılan kokuların kapladığı Konya'yı terk eden Almanlar, Meram'daki ordugâhta birkaç gün dilenip burada kendileri için kurulan pazarlarda ihtiyaçlarını karşılandıktan sonra Karaman (Lârende) istikametinde tekrar yola koyuldular. Sultan ise Selahaddin'e bir mektup yazıp Haçlıları durduramadığı için özür diledi⁶⁵⁶.

Almanlar, Konya'dan ayrıldıktan sonra Kızımkarabekir'e (Pergos) ulaşip burada bir gün kaldıktan sonra tekrar yola koyularak 30 Mayıs'ta Karaman'a ulaştılar. Toros Dağlarını aşarak Göksu Vadisi'nden ilerleyip Mut'u geçtiler ve bu sırada Ermenilerin elinde olan Silifke'ye doğru yollarına devam ettiler⁶⁵⁷. Alman Haçlı ordusu oldukça sarp ve zorlu yollardan ilerleyip 10 Haziran 1190'da Silifke Ovası'na indikten sonra nehri (Kalykadnos-Göksu) geçip şehre girecekti. Ancak Haçlılar nehir kıyısına geldiklerinde imparatorlarının cesediyle karşılaştılar. Muhafız birliğiyle beraber ordunun önünden ilerlemiş olan İmparator Friedrich, Silifke Ça-

yı'nı geçerken boğulmuştu⁶⁵⁸. İmparator Friedrich Barbarossa'nın beklenmedik ölümünün ardından muazzam ordusu dağılırken Doğu'daki Franklar, büyük umutla bekledikleri yardımın kendilerine ulaşmaması üzerine hayal kırıklığına uğradılar. Müslümanlar ise imparatorun bu ani ölümünü bir mucize olarak değerlendirdiler⁶⁵⁹.

II. Kılıç Arslan'ın Konya'ya Yeniden Hâkim Olması ve Ölümü

Alman Haçlı ordusunun Anadolu'dan geçişinin ardından Selçuklu melikleri arasındaki saltanat mücadelesi yeniden alevlenmiş, bu yüzden de II. Kılıç Arslan oğullarının sergilediği tavır karşısında ömrünün son günlerini üzüntü ve pişmanlık içinde geçirmiştir. II. Kılıç Arslan ülke topraklarını taksim ettikten bir süre sonra ortaya çıkan ihtilaflar sebebiyle bu icraatın yanlış olduğunu anlamıştı. Bundan dolayı en büyük oğlu Kutbeddin Melikşah'ı veliaht ilan ederek onun hâkimiyeti altında birliği yeniden sağlamayı düşünmüş, hatta bu amaçla Selâhaddîn Eyyûbî'nin desteğini almak için onun kızını bu oğluyla evlendirmek istemişti. Ancak diğer kardeşlerin buna itiraz ederek tepki göstermeleri üzerine söz konusu düşüncesinden vazgeçmişti⁶⁶⁰.

Konya'da babasını kendi hükmü altına almış olan Kutbeddin Melikşah, Haçlı tehlikesinin bertaraf edilmesinden sonra kardeşlerine karşı harekete geçti. Malatya Meliki Kayserşah, abisinin baskısı karşısında Selâhaddîn Eyyû-

⁶⁵⁶ Ansbert, s. 112 vd.; *Historia Peregrinorum*, neşr. Chroust, s. 170 vd.; Niketas, çev. Demirkent, s. 225 vd.; İbnü'l-Esîr, XII, s. 48 vd.

⁶⁵⁷ Ansbert, s. 113 vd.; *Itinerarium*, s. 64; İbnü'l-Esîr, XII, s. 48; Ebû'l Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Öme R. Doğrul, II, Ankara 1987, s. 454. Krş. Eickhoff, 273 vd.

⁶⁵⁸ Ansbert, s. 115 vd.; *Itinerarium*, s. 65, n. 108; Niketas, çev. Demirkent, s. 229; İbnü'l-Esîr, XII, s. 48; Eickhoff, s. 276 vd.; Demirkent, s. 152.

⁶⁵⁹ Ansbert, s. 116-119; İbnü'l-Esîr, XII, s. 48.

⁶⁶⁰ İbnü'l-Esîr, XII, s. 79.

bî'nin yanına giderek Kudüs yakınında onunla bir araya gelip yardım istedi (Eylül 1191). Kayserşah'ı kardeşi Melik Âdil'in kızıyla evlendiren Selâhaddîn, onun 1191 yılı sonlarında Malatya'ya geri dönmesini sağladı⁶⁶¹. Daha sonra Melikşah ihtiyar sultanı da yanına alıp Kayseri Meliki Sultanşah üzerine yürüyerek şehri kuşatma altına aldı. II. Kılıç Arslan, bu esnada Melikşah'ın yanından kaçarak Sultanşah'a sığındı. Bunun üzerine kuşatmayı kaldırıp Konya dönen Melikşah sultanlığını ilan ederek kendi adına hutbe okuttu. Fakat bu gayri meşru durum sultan ve diğer oğulları tarafından kabul edilmedi⁶⁶².

Bir süre sonra Sultanşah da babasını kendi ihtiraslarını gerçekleştirmek için zorlayınca II. Kılıç Arslan onu “*melun*” olarak niteleyip bu kez en küçük oğlu Uluborlu Meliki Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına gitti ve burada hürmetle karşılandı. II. Kılıç Arslan iyi bir tahsil görmüş olup sultanlık vasıflarına haiz olan oğlu Gıyâseddin'i zekâsı, kabiliyeti, ayrıca bu süreçte sergilediği tavırlarından dolayı veliaht tayin etmeye karar verdi. Sultanın isteği üzerine önde gelen devlet adamları Gıyâseddin'e biat ettikten sonra bunu kutlamak için eğlence meclisleri kuruldu. Fakat sultanın diğer oğulları Gıyâseddin'e cephe alarak ağabeyleri Rükneddin Süleymanşah'ın yanında toplandılar ve onu harekete geçmeye teşvik ettiler. Ama Rükneddin kardeşlerini, asi evlat durumuna düşmemeleri gerektiği hususunda uyarıp onlara nasihat etti⁶⁶³.

Bu arada II. Kılıç Arslan, Gıyâseddin'in kuvvetleriyle birlikte Konya'ya hücum edip

şehri aldı ve halkın isteğiyle tekrar tahta oturdu; Melikşah ise Aksaray'a kaçtı. II. Kılıç Arslan, Gıyâseddin ile birlikte Aksaray'ı kuşattıysa da Melikşah Türkmenlerin yardımıyla mukavemet etti. Bu kuşatma sırada hastalanan II. Kılıç Arslan, Gıyâseddin tarafından Konya'ya götürüldü ve 26 Ağustos 1192 tarihinde vefat etti. Naaşı Sultan Mesud tarafından yaptırılan caminin bitişiğindeki türbeye (kümbedhâne) defnedildi. Bunu takiben Gıyâseddin veliahdı olarak tahta geçerken Sivas ve Aksaray'da birkaç yıl daha hüküm süren Melikşah da mücadeleye devam etti. Kayseri'ye gidip kardeşi Sultanşah'a çeşitli vaatlerde bulundu ve şehir dışında buluşarak onu öldürdü. Akabinde Kayseri'yi kuşatıp ele geçiren Melikşah da bundan kısa süre sonra vefat etti⁶⁶⁴.

II. Kılıç Arslan Devrinde Konya'da Kültürel ve Sosyo-ekonomik Durum

Türkiye Selçuklularının gerek Bizans gerekse Haçlılara karşı Anadolu'da var olma mücadelesi verdikleri buhranlı dönemlerde elbette Konya'da mimarî ve kültürel faaliyetler açısından büyük bir gelişme mümkün olmamıştır. Uzun yıllar devam eden savaşlar sırasında Anadolu toprakları tahrip edilirken şehirleşme ve imar faaliyetleri durma noktasına gelmişti. Anadolu'daki Türkmenler henüz yerleşik hayata geçemedikleri için üretim de yetersizdi. Bu sebeple ülkede üretimin artmasını sağlamak için büyük gayret sarf eden II. Kılıç Arslan, 1155 yılında Danişmendli Yağıbasan ile mücadelesi sırasında olduğu gibi Hristiyan çiftçi ve sanatkârları kitle halinde Selçuklu topraklarına

⁶⁶¹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 70; Ebu'l-Ferec, II, 458.

⁶⁶² İbnü'l-Esîr, XII, s. 78 vd.

⁶⁶³ İbnü'l-Esîr, XII, 79; İbn Bîbî, I, s. 31 vdd.; 41-50; Turan, s. 226 vd.; Kaya, s. 40 vd.

⁶⁶⁴ İbnü'l-Esîr, XII, 79; Süryânî Mikhaîl, s. 289; Ebu'l-Ferec, II, s. 463; Turan, s. 228 vd.; Çay, s. 113.

nakletmişti. Bu arada II. Kılıç Arslan'ın gayretleri neticesinde göçebeler de kesif olarak top-rağa yerleşerek ziraatla uğraşmaya başlamışlar, bunun neticesinde Konya civarında Ay-Tekin, Gün-Doğdu, Arpa-Çimen, Kozlu-Dere, Turgut gibi köyler ortaya çıkmıştı⁶⁶⁵.

Bizans ve Haçlı saldırılarının ortadan kalmasından sonra Türkiye Selçukluları büyük bir kalkınma içine girmişlerdir. Nitekim II. Kılıç Arslan, 1176'da kazandığı zafer sayesinde Bizans tehdidini ortadan kaldırıp Anadolu'da siyasî birliği sağladıktan sonra ekonomik ve kültürel hayatın gelişmesi için tedbirler almıştır. Böylece Haçlı Seferlerinin başlamasından itibaren durmuş olan ticarî hayat yeniden canlanmış, özellikle Tebriz'den birçok tacir gelip Konya'ya yerleşmiştir. II. Kılıç Arslan tarafından yeniden yaptırılıp (1170) Dârüz-zafer diye anılan Aksaray, askerî bir üs haline getirilmiş, ayrıca birçok dinî, ticarî ve sosyal tesisle ihya edilmiştir. Sultan, Azerbaycan'dan getirdiği gazi ve âlimleri buraya yerleştirmiş, gazâ ruhunun bozulmaması için kötü ahlâklı insanların şehre girmesini de yasaklamıştır. II. Kılıç Arslan, özellikle doğudan Konya'ya ulaşan güzergâhta önemli bir nokta olan Aksaray yolu üzerinde bir de ribât yaptırmıştır. Gelişen ticaret sebebiyle ilk kervansaray bu dönemde inşa edilmiş ve yolcuların emniyet içinde barınıp ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri ribâtların yapımına başlanırken Aksaray'a bir konak mesafede Kılıç Arslan Kervansarayı (veya Sultan-hamı) adıyla bilinen ribât bu anlamda ilk olmuştur. II. Kılıç Arslan'ın emîrlerinden Altun-Aba tarafından da Konya-Akşehir yolu üzerinde bir kervansaray yaptırılmıştır. Ilgın ile

Akşehir arasındaki Argıt Hanı köyünde yer alan Altun-Aba Kervansarayı, fakir yolcular için bir barınak mahiyetinde olup masrafları için Konya'da *Eski Pazar*'da bir dükkân vakfedilmiştir. II. Kılıç Arslan devrinde ekonomik bakımdan yaşanan bu gelişme neticesinde Türkiye Selçuklularında ilk altın sikke basılmış ve II. Kılıç Arslan bu sikkede “es-sultânü'l-muazzam” olarak anılmıştır⁶⁶⁶.

Bu dönemde ekonomik gelişmelere paralel olarak şehirlerde de büyük bir gelişme yaşanmış, başkent Konya muhteşem bir kent haline gelmiştir. Nitekim 1190 yılında Alman Haçlılar, o zamanlar 30.000 civarında nüfusu olan Köln şehri ile kıyasladıkları Konya'yı büyük bir şehir olarak tanımlamışlardır⁶⁶⁷. Bu süreçte Konya'nın imarı sırasında surlar da yeniden inşa edilmiştir. XIII. yüzyıl başlarına kadar şehrin büyük kısmını içine alan bir dış kale yapımı söz konusu olmamış; ama etrafı derin bir hendekle çevrili olan kalenin 1190'da Almanlara direnmesi o sıradaki tahkimatında sağlam olduğunu göstermektedir⁶⁶⁸.

II. Kılıç Arslan döneminde kale surları dışında da büyük bir iskân sahası oluştuğu anlaşıyor. Alâeddin Tepesi'nin etrafında geniş bir alana yayılan büyüme sebebiyle şehrin çarşısı yetersiz kalmış ve onun yanında yeni bir çarşının (Sûk) ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştu. 1190 yılında Haçlılar tarafından yakılmış olan eski çarşı tekrar hayata kazandırılırken yeni çarşılar da kurulmuş ve kısa sürede hızla

⁶⁶⁵ Turan, s. 235.

⁶⁶⁶ O. Turan, “Selçuklu Kervansarayları”, *Belleten*, S. 39 (1946), s. 476; O. Turan, “Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, S. 42 (1947), s. 207; Baykara, s. 13; A. Özaydın, “II. Kılıç Arslan”, *DİA*, XXV, s. 402.

⁶⁶⁷ *Epistola de Morte*, çev. Loud, s. 172.

⁶⁶⁸ T. Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998, s. 18, 20.

gelişen şehir surların dışına taşmıştır. Nitekim bu dönem hakkında önemli bilgiler veren 1202 tarihli Altun-Aba vakfiyesinden anlaşıldığına göre Konya’da Sultan Medresesi, Eski Camî, Eski Çarşı, Yeni Çarşı, Allâme Çarşısı, boyahane, sabunhane gibi imalathaneler, ticarethaneler tesis edilmiş ve surların dışında Hotenî, Meydânî, Bakırcı Yusuf gibi yeni mahalleler teşekkül etmiştir⁶⁶⁹.

Şehrin büyümesiyle birlikte Meram bahçeleri gibi alanlar, kayısı gibi birçok meyve ağacının bulunduğu bağlarda da büyük artış görülmüştür. Uzunluğu ve genişliği arasında bir günlük yol olan şehrin her tarafına üzüm ve meyve ağaçları dikilmiş ve XII. yüzyılın ikinci yarısında bu bahçeler adeta şehri kuşatır duruma gelmiştir. Sultan II. Kılıç Arslan’ın şehrin kuzeyinde bulunan bahçesi de 1190 yılında Üçüncü Haçlı Seferi sırasında tahrip edilmiştir⁶⁷⁰.

Sultan II. Kılıç Arslan Anadolu’da siyasi birliği ve Türk topraklarının güvenliğini sağlamak için büyük mücadeleler verdiği saltanat döneminde mimari ve kültürel açıdan büyük faaliyetlerde bulunma fırsatı bulunamamıştı. Ama yine de Konya’da o dönemin hatıralarını yansıtan bazı eserler mevcuttur. Bunlardan ilki, Konya’daki Alâeddin Camii’dir. XII. yüzyıl ortalarına ait kitabeli en eski Selçuklu eseri olan bu caminin abanoz ağacından yapılmış olan 1155 tarihli minberinde Sultan I. Mesud ile II. Kılıç Arslan’ın kitabeleri ve yapının ilk ustası Ahlatlı Mengüberti’nin adı mevcuttur. Babası Mesud tarafından inşasına başlanan cami, II. Kılıç Arslan tarafından tamamlanmış

ve Alâeddin Keykubâd devrinde yenilendikten sonra bu adla anılmaya başlanmıştır. Konya’da o dönemden kalan diğer eser ise II. Kılıç Arslan Kümbeti’dir. Selçuklu sultanlarının gömülü olduğu Kılıç Arslan Kümbeti’nin mimarı Hocentli Yusuf bin Abdülgaffar şeklinde kaydedilmiştir⁶⁷¹. Bundan başka II. Kılıç Arslan tarafından iç kaledeki sur kulelerinden birini genişletmek suretiyle bir köşk yaptırılmış olsa da bu köşkün sadece doğu duvarı kalmıştır. O zamanlar içten ve dıştan köşkü kaplayan çeşitli çiniler ve diğer stuko (alçı) süslemelerden günümüze kalan parçalar bugün müzelerde muhafaza edilmektedir. Bu köşk, daha sonra Alâeddin Keykubâd tarafından tekrar inşa ettirildiği için Alâeddin Köşkü olarak tanınmıştır⁶⁷².

II. Kılıç Arslan’ın son dönemlerinde Konya’da yapılan Altun-Aba Medresesi de ilk eğitim kurumu olmuştur. Vakfiye tarihi II. Kılıç Arslan’ın ölümünden on yıl sonra olan ve Atabeg Altun-Aba tarafından yaptırılan medrese Konya’nın zâhir (dış) kısmında, o dönemde *Yeni Pazar* diye adlandırılan yerde inşa edilmişti. Bu medreseden günümüze kalan bir hücre, bugün İplikçi Camii’nin bitişiğindedir⁶⁷³. Medresenin bulunduğu yerde bir han ve bunun her iki yanında toplam 18, karşısında ise 9 dükkân, yine aynı yerde *Yeni Pazar*’da (çarşı) 11; *Eski Pazar*’da ise 7 dükkân ile Seydişehir ilçesine bağlı Saraycık (Saracık) köyü gibi civardaki birçok köy de medreseye vakfedilmişti. Bu medresenin vakıfları ve gelirinin zaman için oldukça arttığı görülmektedir⁶⁷⁴.

⁶⁶⁹ Turan, “Şemseddin Altun-Aba”, s. 220 vd.; Baykara, s. 42, 108.

⁶⁷⁰ İbn Bibi, I, s. 271; Baykara, s. 55.

⁶⁷¹ O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1989, s. 120 vd.; Çay, s. 116 vd.

⁶⁷² Aslanapa, s. 187 vd.

⁶⁷³ Turan, “Şemseddin Altun-Aba”, s. 200 vd.

⁶⁷⁴ Turan, “Şemseddin Altun-Aba”, s. 204 vd.

Diğer Ortaçağ Türk ve İslâm şehirlerinde olduğu gibi Konya'nın da o dönemde iç şehir ve dış şehir olmak üzere iki kısımdan oluştuğu anlaşıyor. Büyük cami ile hükümet merkezinin yer aldığı *bâtın* diye adlandırılan iç kısım, şehrin merkezini teşkil ederken surlarla çevrilmiş olan dış kısmında (*zâhir*) da pazar ve mahalleler yer alırdı. Şehirde çarşı ile ikamet yerleri birbirinden ayrıydı. Başkent olduktan sonra büyüyen gelişen Konya'da birçok din ve milletten insan yaşardı. Türkler şehrin stratejik noktası olan kuzeyde Alâeddin Tepesi'nde yerleşirken gayrimüslimler güvenlik sebebiyle muhtemelen iç kalenin dışındaki alanda güney kısımda ikamet etmişlerdir. Fetihden sonra Alâeddin Tepesi'nde kuzey kısmın tahkimatı daha da güçlendirilerek şehrin bu kısmına yerleşen Türkler burada saray, idarî binalar ve cami inşa etmişlerdi; burç içindeki alan Türk mahallesi olurken buradaki Rumlar taşraya sürülmüşlerdi. Tepenin güney kısmında ise Rum ve Ermeni kiliseleri mevcuttu. Bu dönemde, henüz dış kale surları yapılmadan önce, gayrimüslimler muhtemelen şehrin güneyinde ayrı bir mahallede yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Tebaasına adaletle muamele eden II. Kılıç Arslan'ın Hristiyan ahaliye karşı da hoşgörülü davranıp onları himaye ettiği bilinen bir husustur⁶⁷⁵. Öte yandan Altun-Aba vakfiyesinde Konya'nın dış kısmındaki Meydânî mahallesinde Yeni Bağçe'de (Debbağlar Yeri), 18 odalı bir han bulunduğu, bu hanın gelirinin beşte birinin İslâm'ı kabul eden Hristiyan, Yahudi ve mecûsîlerin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanması, sünnet edilmeleri, namaz kılacak kadar Kur'an öğrenmeleri için gerekli masrafların karşılanması amacıyla vakfedildiği görülmektedir. Bu kayıt, söz konusu dönemde

Anadolu'da İslâm'ı tercih eden birçok mühtedi olduğuna işaret etmektedir⁶⁷⁶.

SONUÇ

Siyasî, idarî ve askerî kabiliyetiyle Türk-İslâm tarihinin en büyük hükümdarları arasında yer alan Sultan II. Kılıç Arslan döneminde Konya her yönden gelişerek büyük bir kent kimliği kazanmıştır. II. Kılıç Arslan, 1176 yılında Bizans tehdidini ortadan kaldırıp Anadolu'da siyasî birliği sağladıktan sonra ekonomik ve kültürel hayatın gelişmesi için tedbirler almıştır. Böylece ticarî hayat yeniden canlanmış, özellikle Tebriz'den birçok tüccar gelip Konya'ya yerleşmiştir. Gelişen ticaretle beraber ilk kervansaray bu dönemde inşa edilmiştir. Bu arada uzun yıllardır devam eden savaşlar sebebiyle durma noktasına gelmiş olan üretimi artırmak için büyük gayret sarf eden II. Kılıç Arslan, göçebelerin de kesif olarak toprağa yerleşerek ziraatla uğraşmasını sağlamış, bunun neticesinde Konya civarında birçok yeni köy ortaya çıkmıştır. Türkiye Selçuklularının Bizans'a ve Haçlılara karşı Anadolu'da var olma mücadelesi verdikleri buhranlı yıllarda Konya'da mimarî ve kültürel faaliyetler açısından büyük bir gelişme söz konusu olmasa da Alâeddin Camii ile ilk eğitim kurumu olan Altun-Aba Medresesi Konya'da o dönemin hatıralarını yansıtan eserlerdir. II. Kılıç Arslan zamanındaki faaliyetler sayesinde XIII. yüzyıldaki mimarî, kültürel ve ekonomik gelişmelere imkân sağlayacak zemin hazırlanmıştır.

Öte yandan II. Kılıç Arslan'ın, 1185 yılında ülkenin idaresini oğulları arasında taksim edip Konya'ya çekilmesinden kısa süre sonra Sel-

⁶⁷⁵ Baykara, s. 29-31.

⁶⁷⁶ Turan, "Şemseddin Altun-Aba", s. 211.

çuklu başkenti taht kavgalarına sahne olmuş, Kutbeddin Melikşah Türkmenlerin desteğiyle Konya'yı işgal etmiştir (1189). Bu zor dönemde her şeye rağmen Selçuklu melikleri Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın kumandasındaki Haçlı ordusuna karşı işbirliği yapsalar da Akşehir ve Konya önündeki savaşlarda yenilgiye uğramışlardır. Konya 1190 yılında Almanlar tarafından yağmalanıp tahrip edilmiş, ama kısa süre içinde bu tahribatın etkisinden kurtulmuştur. Alman Haçlı ordusunun Konya'dan ayrılmasından sonra Selçuklu melikleri arasındaki saltanat mücadelesi yeniden başlamış, II. Kılıç Arslan, Melik Gıyâseddin'in kuvvetleriyle birlikte Konya'ya hücum edip şehri aldıktan sonra tekrar tahta oturmuş, kısa süre sonra da vefat etmiştir.

KAYNAKÇA

- ALTAN, Ebru, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Selçuklu Topraklarına Son Girişi: İmparator Friedrich Barbarossa'nın Haçlı Seferi (1189-1190)", *İst. Üni. Tarih Dergisi*, S. 68 (2018/2), s. 15-30.
- ALTAN, Ebru, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *Tarih Dergisi*, S. 47 (2008), s. 75-104.
- ALTAN, Ebru, "Renaud de Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Senyörü (1177-1187)", *İst. Üni. Tarih Dergisi*, S. 55 (2012 / 1), İstanbul 2013, s. 1-30.
- ANSBERT, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, çev. G. A. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa. The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Farnham 2010.
- ARNOLD von Lübeck, *Chronica Slavorum*, neşr. G.H. Pertz, *MGH Scriptorum*, XXI, Hannoverae 1869.
- ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul 1989.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998.
- BRAND, Ch. M., *Byzantium Confronts the West 1180-1204*, Cambridge 1968.
- CHALANDON, Ferdinand, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, II/2, Paris 1912.
- ÇAY, Abdulhalûk, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987.
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997.
- EBU ŞÂME, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, RHC or., IV -V, Paris 1898- 1906.
- EBU'L-FEREC (Bar Hebraeus), çev. Ö. R. Doğrul, *Abû'l Farac Tarihi*, II, TTK-Ankara 1987.
- EICKHOFF, E., "Friedrich Barbarossa Anadolu'da", çev. G. Oransay, *VII. Türk Tarih Kongresi (25-29 Eylül 1970)*, Ankara 1972.
- Epistola de Morte Friderici Imperatoris*, neşr. A. Chroust, *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I*, *MGH Scriptores*, nova series, V, Berlin 1928, s. 173-178 / çev. G. A. Loud, *The Crusade of Frederick Barbarossa, The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Farnham 2010, s. 169-172.
- Historia Peregrinorum*, neşr. A. Chroust, *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I*, *MGH Scriptores*, nova series, V, Berlin 1928, s. 116-172 / çev. G. A. Loud, *The History of Pilgrims. The Crusade of Frederick Barbarossa, The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Farnham 2010, s. 135-148.
- İBN BÎBÎ, *el-Evamirü'l-Ala'îye fî'l-Umuri'l-Ala'îye*, çev. Mürsel Öztürk, I, Ankara 1996.
- İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kâmil fî't-Tarih*, çev. Abdülkerim Özaydın, *İslâm Tarihi. İbnü'l-Esîr el-Kâmil fî't-Tarih Tercümesi*, XII, İstanbul 1987.
- JORANSON, Einar, "The Palestine Pilgrimage of Henry the Lion", *Medieval and Historiographical Essays in Honor of James Westfall Thompson*, ed. J.L. Cate - E.N. Anderson, University of Chicago Press, Chicago 1938, s.146-225.
- KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK-Ankara 2006.

- KESİK, Muharrem, “Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan’ın İstanbul’u Ziyareti ve Türkler’in Tarihteki İlk Uçuş Denemesi (1162)”, *Belleten*, S. 247 (2002), s. 839-848.
- KESİK, Muharrem, *Dânişmendliler*, İstanbul 2017.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devlet Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK-Ankara 2003.
- KINNAMOS, Ioannes, *Historia*, çev. Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, TTK- Ankara 2001.
- MAGDELINO, Paul, *The Empire of Manuel I Comnenos 1143-1180*, Cambridge 1993.
- Manuel’in II. Henry’ye Mektubu, çev. A. A. Vasiliev, “Manuel Comnenus and Henry Plantegenet”, *Byzantinische Zeitschrift*, 29 (1929), s. 237-240.
- NIKETAS KHONIATES, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, TTK-Ankara 1995.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK-Ankara 1991.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “II. Kılıç Arslan”, *DİA*, XXV, s. 398-402.
- ÖZCAN, A. Tayfun, “Lübeckli Arnold’un Chronica Slavorum Adlı Eserinde Arslan Heinrich’in II. Kılıç Arslan’ı Ziyareti (1173) Bahsi ve Kayıtlarının Bazı Sorunları Üzerine”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, s. 191-217.
- RUNCIMAN, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, II-III, TTK, Ankara 1992.
- SÜRYÂNÎ Mikhail, *Khronik*, çev. Hrant Andreasyan, *Süryanî Patrik Mihail’in Vekainamesi*, II, 1944 (TTK’daki nüsha).
- TURAN, Osman, “Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyyesi ve Hayatı”, *Belleten*, S. 42 (1947), s. 197-235.
- TURAN, Osman, “Selçuk Kervansarayları”, *Belleten*, S. 39 (1946), s. 471-496.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1999.
- Urfalı Mateos *Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, çev. H. Andreasyan, TTK-Ankara 1987.
- VASILIEV, A. A., *History of the Byzantine Empire 324-1453*, Madison 1952.

MYRIOKEPHALON: BAĞIRSAK BOĞAZI SAVAŞI

Mehmet Akif CEYLAN

Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE,
maceylan@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1195-7436.

ÖZ

Tarihi kaynaklardan özellikle Smbat Sparapet kroniğinde savaşın, Konya'ya uzak olmayan bir yerde, o gün yıkık ve terk edilmiş olan Meldinis Kalesi (Hisar-ı Meldos/Kale Tepe)'nin önünde yapıldığına dair açık ifadelerin varlığı, savaş yerinin tespiti bakımından kilit öneme sahiptir. Chronique de Michel le Syrien'de geçen, İmparatorun çok geçmeden Türklerin arazisinde beş günlük yolculuk mesafesine hızlı şekilde ilerlediği ve Rumların Konya yakınlarına ulaştığı yönünde konumla ilgili verdiği bilgiler de Smbat ile örtüşür niteliktedir. Keza Ioannes Kinnamos, İmparator Manuel'in 1146 yılında yaptığı Konya seferi bağlamında Tzibrelitzemani (Cybrilcymani) Geçidi'nin konumunu Pusguse (Beyşehir) Gölü'yle ilişkilendirerek açıklık kazandırmıştır. Kroniklerde ayırt edilen çok sayıdaki konum ve toponimik bilgiler, savaşın yapıldığı geçidin uzunluğu, genişliği, doğrultusu, jeomorfolojik, hidrog-

rafik ve bitki örtüsü özellikleri ile bazı coğrafi kavramlar ve tasvirler detaylı şekilde arazi üzerinde ön yargılardan uzak, tarafsız ve ilmi bir bakışla irdelenip değerlendirildiğinde, savaşın Konya Bağirsak Boğazı'nda yapıldığına dair görüşü, açık bir şekilde doğruladığı görülür.

Anahtar Kelimeler: Myriokephalon (Mir-yokefalon) Savaşı, Konya, Bağirsak Boğazı.

MYRIOKEPHALON: THE BATTLE OF THE BAGIRSAK GORGE

ABSTRACT

The presence of clear statements from historical sources, especially in the Smbat Sparapet chronicle, that the battle was fought in front of the ruined and abandoned Meldinis Castle (Hisar-ı Meldos / Kale Tepe) that day, not far from Konya, is of key importance in terms of determining the place of battle. The

information given in *Chronique de Michel le Syrien*, states that the Emperor quickly advanced to the distance of a five-day journey on the territory of the Turks, and that the Rums reached the vicinity of Konya, also overlaps with Smbat. Likewise, Ioannes Kinnamos clarified the location of Tzibrelitzemani (Cybrilcymani) Passage in the context of Emperor Manuel's Konya chevauchee in 1146 by associating it with Pusguse (Beyşehir) Lake. When distinguishing the numerous locations and toponymic information in the chronicles, the length, width, direction, geomorphological, hydrographic and vegetation characteristics of the passage where the war took place, and some geographical concepts and descriptions are examined and evaluated, it is seen that the war was made in the Konya Bağırsak Gorge.

Keywords: Battle of Myriocephalon, Konya, Bağırsak Gorge.

GİRİŞ

Milli tarihimizin önemli bir dönüm noktası olan ve 17 Eylül 1176 tarihinde⁶⁷⁷ yapılan Myriocephalon Savaşı'nın yeriyile ilgili tartışmalar uzun bir zamandır devam etmektedir. Bugüne kadar savaş yeri olarak Denizli yöresi (Düzbel, Kûfi Boğazı, Akçay vadisi, Çardak Geçidi), Eğirdir Gölü'nün kuzey ve doğu kesimleri (Karamık Beli, Kumdanlı Ovası, Gelendost Ovası ve Akdağ Köyü civarı) ile son olarak Konya - Beyşehir arasında bulunan Bağırsak Boğazı'nın adı geçmektedir. Tarihte birçok medeniyete beşiklik yapan Anadolu coğrafyasının vatan hali-

ne getirilmesi yönündeki önemine binaen Myriocephalon Savaşı ve yerinin Denizli, Isparta ve Konya illerimiz tarafından sahiplenildiği ve bu bağlamda çeşitli anma etkinliklerinin yapıldığı görülmektedir.

Dönemin tarihi kaynaklarından anlaşıldığına göre, savaşın sonucunu daha çok Bizans ordusunun manevra kabiliyetini en aza indiren coğrafi şartlar belirlemiştir. Çünkü bölgenin coğrafyasını iyi bilen ve bundan faydalanan Sultan II. Kılıç Arslan, büyük bir hazırlık dönemi geçiren kalabalık ve iyi donanımlı Bizans ordusuyla geniş bir sahada meydan savaşı veya Konya'da bir şehir savunması yapmak yerine; önceden konuşlanıp ordusuna büyük avantaj sağlayan yüksek bir arazi ve dar bir geçitte savaşı kabul etmiş ve bu stratejisinde başarılı olarak önemli bir zafer kazanmıştır. Başka bir deyişle savaşın yerini, yapılış tarzını ve sonucunu büyük ölçüde coğrafi şartların belirlediği görülür. Dolayısıyla savaşın cereyan şekli ile savaşın mekân özellikleri arasında coğrafi bir ilişkinin kurulması ve ortaya konulması ayrı bir önem arz eder. Bu nedenle Myriocephalon Savaşı'nın yeri konusunda yaptığımız bütün çalışmalarda⁶⁷⁸ savaşla ilgili tarihi kaynaklarda

⁶⁷⁷ Alexander Alexandrovich Vasiliev, "Das Genaue Datum Der Schlacht Von Myriocephalon (1176)", *Byzantinische Zeitschrift*, B. XXVII, Leipzig Und Berlin, 1927, p.288-290.

⁶⁷⁸ Mehmet Akif Ceylan, "Myriocephalon Savaşı'nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 187, TDAV, İstanbul, 2010, s.159-196; Adnan Eskikurt, Mehmet Akif Ceylan, *Selçuklu-Bizans Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası Myriocephalon Zaferi (Beyşehir-Bağırsak Boğazı-Miryokefalon)* 17 Eylül 1176, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015; Mehmet Akif Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriocephalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağırsak Boğazı," *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, S. 5, Konya, 2016, s.69-94; Adnan Eskikurt, "Myriocephalon Savaşı'na Dair Kronikler Ve Modern Çalışmalar" *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, S. 6, Konya, 2017, s.65-93; Mehmet Akif Ceylan, Adnan Eskikurt, *Tarihi Coğrafya Açısından Myriocephalon Savaşı (17 Eylül 1176) Ve Konya Bağırsak Boğazı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 359, Konya, 2017; Mehmet Akif Ceylan, "Myriocephalon Savaşı (17 Eylül

geçen bütün coğrafi tasvirler, bilgiler ve veriler esas alınarak bunların farklı tarihlerde yerinde gerçekleştirilen arazi çalışmalarıyla denetlenmesi yapılmıştır.

Malzeme ve Metot: Savaş yerinin tespitinde takip edilen yöntem birinci elden kaleme alınan tarihi kroniklerde^{679*} geçen savaş yerinin; lokasyon (konumu), savaşın icra şekli ve cereyan ettiği mekânın jeomorfolojisi, hidrografik özellikleri ve bitki örtüsü ile ilgili coğrafi temel veriler, bilgiler ve yer adları ayırt edilmiş ve bunlar coğrafya biliminin sağladığı imkânlarla geniş bir şekilde irdelenmiş ve değerlendirilmiştir. Savaş yerinin tespitine yarayabilecek her bir coğrafi unsurun farklı kaynaklardan, çeşitli harita ve uydu görüntülerinde de yararlanarak nispeten ayrıntılı ve objektif analizleri yapılmış, elde edilen bilgilerin ve verilerin özellikle mekânla örtüşmesi denetlenmiş ve buradan bir sonuca ulaşmaya gayret edilmiştir. Bu amaçla savaşın yapıldığı ileri sürülen bütün yerlerde (Denizli, Isparta ve Konya) farklı tarihlerde çok sayıda ayrıntılı arazi çalışmaları yapılmıştır. Böylelikle savaşın oluş şeklinin mekânla örtüşüp örtüşmediği doğrudan yerinde gözlemlenmiş ve değerlendirilmiştir. Hatta daha önce yapılan yayınlarda Denizli ve Isparta’da adı geçen yerlerin coğrafi özellikleri bakı-

mından neden savaş yeri olamayacağı üzerinde de durulmuştur⁶⁸⁰.

Çalışmada coğrafi açıdan savaşla ilgili hususlar iki ana grupta toplanarak ele alınmıştır. Birincisi **savaş yerinin coğrafi konumudur**. Bu kısımda Ortaçağ kroniklerinde tespit edilen konumla ilgili doğrudan ve dolaylı coğrafi bilgiler ile çeşitli verilerden hareket edilmiştir. Myriocephalon (Meldinis) Kalesi ve Hisar-ı Meldos, savaşın Türk topraklarında oluşu, Konya yakınları, Konya’ya bir günlük yürüyüş mesafesi, Bizans ordusunun yürüyüş güzergâhı, Myriocephalon kavramı, Homa (Khoma, Choma), Cybrilcymani (Çivril Çimeni), Menderes Nehri kaynakları, Tzibritze (Tzibrelitzemani) Geçidi, Tzibritze Geçidi ve Pusguse (Beyşehir) Gölü ilişkisi, Pusguse (Beyşehir) Gölü ve Selçuklu-Bizans sınırı gibi konular fazla ayrıntıya girmeden ve konu bütünlüğü içinde irdelenmeye çalışılmıştır. Çünkü bu konuya daha önce yayınlanan başka bir makalede⁶⁸¹ daha geniş bir şekilde yer verilmiştir.

Burada üzerinde durulan ikinci husus ise **savaşın yapıldığı yerin yani mekânın özellikleridir**. Bu kısımda savaşın icra şekli ve cereyan ettiği mekânın jeomorfolojik özellikleri ve mekânın analizi ile savaş yerinin hidrografik unsurları ve bitki örtüsü ele alınmıştır. Yine tarihi kaynak- kroniklerden hareketle burada özellikle; savaş yerinin dar ve uzun bir geçit; yani boğaz (yarma) vadi karakterinde olması, geçidin uzunluğu, genişliği, geçidin ve çevresinin topografik özellikleri; geçidin içinde ve hatta dar kesiminde yan yana yedi vadi şeklin-

1176) Açısından Konya Bağrsak Boğazı’nın Coğrafi Özellikleri”, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD), S. 7, Konya, 2017, s.1-39.

⁶⁷⁹ * Myriocephalon Savaşı’na değinen birçok yayın mevcuttur. Burada birinci elden kaleme alınan tarihi kronikler-kaynaklar esas alınmıştır. Bununla birlikte yakın zamanda basılan Bizans tarihi ile ilgili birçok yabancı yayında Myriocephalon Savaşı’nın Konya yakınında ve Bağrsak Boğazı’nda yapıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Hendy (1985: 152-154), Magdalino (1993: 98) ve daha birçok yayın örnekleri verilebilir.

⁶⁸⁰ Ceylan, “Myriocephalon Savaşı”, s. 159-196; Eskikurt, Ceylan, “Myriocephalon Zaferi”.

⁶⁸¹ Ceylan, “Coğrafi Perspektiften Myriocephalon Savaşı’nın Yeri”, s. 69-94.

Harita 1. İmparator Manuel'in 1176'da izlediği Yol ve Konya Bağirsak Boğazı.

de bir jeomorfolojik oluşumun varlığı; geçidin çıkışında Bizans ordusunun karargâh kurabileceği emniyet arz eden bir tepenin varlığı; geçidin içinde Eylül gibi kurak bir ayda akış halinde olan bir akarsuyun varlığı gibi çok sayıda coğrafi bilgiler, veriler ve tasvirler Bağirsak Boğazı açısından irdelenmiş ve değerlendirilmiştir.

1. MYRIOKEPHALON: BAĞIRSAK BOĞAZI SAVAŞI

Bağirsak Boğazı, idari taksimat bakımından Konya ilinin Meram, Beyşehir ve Derbent ilçelerinin sınırları içinde yer almaktadır (Harita 1). Meram ilçesine bağlı Kızılören ve Sağlık mahalleleri, Beyşehir ilçesine bağlı Yunuslar

mahallesi ile Derbent ilçesine bağlı Derbenttekte mahallesinin idari ünite sınırları boğaz kesiminde kesişmektedir. Dolayısıyla boğaz ve çevresinin idari yapısı parçalı bir durum arz etmektedir.

1.1. Coğrafi Konum

Smbat Sparapet (Le Connétable Sēmpad) tarafından kaleme alınan kronik, hiç şüphesiz savaş yerinin konumuyla ilgili bilgi veren önemli eserlerin başında gelir. Sparapet'in kroniğinin 626. sayfasında (Belge 1) yer alan paragrafın birinci cümlesinde; “*Aynı yıl (1176’da), Konya (Iconium) Sultanı Kılıç Arslan Konya’ya uzak olmayan bir yerde, bugün yıkık ve terk edilmiş*

626

CHRONIQUE

առաւել բարիս խոստանայր՝ որ ձեռք ետպան զպարոն Սըհն, թէ ծանկել : Եւ յարեան երկու մարդ՝ խարեալք, և ասեն, մէք սպանաք ձեռք մերովք զնա վասն սիրոյ քոյ : և նա խիստ շնորհակալեցաւ նոցա, և հրամայէր քար կապել ի վեղ նոցա, և ձգել ի խորս ջրոց : և անուս էր մկին՝ Չահան, և մկին՝ Վալլարիպ, որ էր ներքինի :

Եւ յորժամ հաստատեցաւ Սուրեն յիշխանութեանն՝ սկսաւ նեղել զՎամբրոն կոռով և սղարիւ² ամս երեք : և յոյժ տառապեցոյց զնոսա վասն հին մահաւանցն՝ զոր լաւանք ունէին ընդ միմեանս, իայց շկարաց առնուի :

ՌԵ

Խաւարեցաւ արեգակն, և եղև տին գիշեր, և երեցան աստեղք :

(Հայտնաւի իշխն՝ Վսլանն սուլտան Իկոնին՝ խանգարեաց զԻկոն՝ Սանինն զՀունաց թագաւոր, Իկոնին՝ ատաքի աւերակ բերդին՝ որ կոչի Սեխմիս : և կալ եթող, զարձեալ զաշն սիրոյ հաստատեաց ընդ նա :

ERMENICE

ՌԶ

Սեռաւ Իկոն⁶ Սանինն և թագաւորեաց որդի նորա Վէրս :

¹ B. իշխանութեան — ² C. սղարեաց — ³ A. իգանին — ⁴ A. Կիւ, C. Կիւ, K. Կիւ — ⁵ A. իգանին — ⁶ A. Կիւ, C. Կիւ

meurtrier, s'il parvenait à le connaître. Deux hommes, trompés par ces paroles, se présentèrent à lui en disant : « C'est nous qui, de nos propres mains, avons immolé Meli, par amour pour toi. » Il leur témoigna d'abord une vive reconnaissance; puis il ordonna de leur attacher une pierre au cou et de les jeter dans une eau profonde. L'un de ces hommes se nommait Dehahan, et l'autre, qui était eunuque, Abclgh'arib.

Lorsque Roupén vit son pouvoir affermi, il attaqua avec vigueur Lampron, et en fit le siège pendant trois ans. Il pressa vivement cette place, poussé par l'ancienne inimitié que les Roupéniens avaient vouée à la famille de Héthoum. Mais il échoua.

625 (6 février 1176 — 4 février 1177).

Il y eut une éclipse de soleil; le ciel se voila de ténèbres, et les étoiles brillèrent.

Cette même année, Kilidj-Arslan, sulthan d'Iconium, mit en deroute Manuel, empereur des Grecs, devant Meldinis, forteresse située non loin d'Iconium, et aujourd'hui ruinée; après l'avoir prise¹ il l'abandonna. Puis il fit un nouveau traité d'alliance avec l'empereur.

FRANSIZCA TERCÜMESİ

626 (5 février 1177 — 4 février 1178).

Kyr Manuel mourut, et eut pour successeur son fils Alexis².

¹ Dans cette expédition, racontée par Aboulfaradj, Nicéas Choniates (VI, iv) et Héthoum, *Table chronologique*, ad annum 625 (Cf. ci-dessus, p. 477), ce fut devant la forteresse en ruines de Myriocéphalon, située au nord-ouest d'Iconium, que le sulthan Kilidj-Arslan Izzeddin défit Manuel (cf. ci-dessus, p. 333, note 2). Cette forteresse est la même que notre auteur appelle Meldinis ou Mélitène.

sans doute du nom que lui donnaient les Arméniens.

² Sempad est en avance de trois ans pour la date de l'avènement d'Alexis II Comnène; ce prince succéda à son père Manuel sous la tutelle d'Andronic, au commencement de l'indiction xiv, c'est-à-dire en septembre 1180. Il régna trois ans, jusqu'en octobre 1183.

TERCÜMANIN AÇIKLAMASI

olan Meldinis Kalesi'nin önünde Bizans İmparatoru Manuel'i hezimete uğrattı", ikinci cümlesinde ise "Sonra İmparator ile yeni bir müttefiklik antlaşması yaptı", demektedir⁶⁸². Birinci cümleden savaşın Konya civarında; Konya'ya yakın bir yerde yapıldığı öğrenilir. Bu kısa metinde Konya adı iki defa geçer. Dolayısı ile bu kronik, özellikle savaşın geçtiği yerin konumunu ve burada bulunan bir kale adını açık bir şekilde belirtilmesiyle önem kazanır.

Bugüne kadar Myriocephalon Savaşı ile ilgili çok sayıda çalışma ve yayın yapılmasına rağmen, her nedense dikkati çekmeyen ve hatta gözlerden uzak kalan bu kronikte Ermenice 3 (Fransızca çevirisi 4) satır olan kısa fakat çok önemli bir paragrafta savaşın yeri doğrudan açık adıyla zikredilmiştir (Belge 1). Öte yandan Smbat'ın kroniği "Başkumandan Simbat Vekayinamesi (951-1334)" adıyla 1946 yılında Hrant D. Andreasyan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Türk Tarih Kurumu'nun kütüphanesinde bulunan bu daktilo Türkçe çeviri nüshanın 61. sayfasında 626 (1176-77) yılı olayları arasında "Aynı yılda; Konya sultanı Kılıç Arslan, Grek imparatoru Manuel'i Konya civarında bulunan Meltinis adlı harap kalenin önünde hezimete uğrattı. O, bu kaleyi zaptettikten sonra tekrar bıraktı. Sultan, sonra, imparatorla tekrar dostluk muahedesi aktetti." şeklinde bilgi verilmektedir. Aynı konuda Süryani Mihael'in eserinde de Smbat Sparapet'i doğrular nitelikte açık konum bilgileri vardır. Örneğin Mihael'in eserinde, "Rumlar, Konya yakınlarına ulaştı-

lar. (...) [Şehre] bir günlük yürüyüş mesafesine geldiler", şeklinde açık konum bilgileri dikkati çekmektedir⁶⁸³.

Böylece iki önemli tarihi kaynakta tespit edilen konum bilgileriyle savaşın, İmparator I. Manuel Komnenos'un başlıca hedefi olup ele geçirmek istediği Türkiye Selçuklu Devleti'nin başşehri Konya yakınlarında yapıldığı kesinlik kazanır. Diğer yandan Süryani Mihael "Konya yakınları" veya "Konya'ya uzak olmayan bir yerde" konum bilgisini de açıklar. Bu da "şehir bir günlük yürüyüş mesafesi" dir. Başka bir deyişle savaşın yapıldığı geçit, o günkü ulaşım şartlarına göre Konya şehrine atla yaklaşık bir günlük yürüyüş mesafesi dâhilindedir.

Savaş yerinin coğrafi konumuyla ilgili diğer bilgiler ve veriler, ayrı ayrı yan başlıklar altında aşağıda kısaca açıklanması yöntem bakımından daha uygun bulunmuştur.

Myriocephalon (Meldinis) Kalesi: Savaşı ele alan çalışmaların hemen hepsinde savaş sahasının bir yerinde, Niketas Khoniates'in eserinde kaydetmesi⁶⁸⁴ sebebiyle bir kale hep aranmış ve varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Khoniates tarafından adı kaydedilmeyen kale (muhtemelen adını bilmiyordu), savaş yerini gösteren açık işaretlerden biri olarak değerlendirilmiştir. Zira o dönemde bu kale savaşın yapıldığı geçidin yanında önemli ve tanıtıcı beşerî bir yapı özelliğini taşıyordu.

Savaşın yapıldığı dönemde kale yıkık ve terk edilmiş idi. Hem Niketas Khoniates hem de Smbat Sparapet kalenin "yıkık ve terk edil-

⁶⁸² Smbat Sparapet, "Chronique Du Royaume De La Petite Arménie Par Le Connétable Sēmpad", (çev. E. Dulaurier), Recueil Des Historiens Des Croisades Documents Arméniens, Publie Par Les Soins De L'academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Tome Premier, Paris, 1869, s. 626.

⁶⁸³ Süryanî Mihael, Chronique De Michel Le Syrien (Ed. J. B. Chabot), Tome III, Ernest Leroux, Paris, 1905, s. 371.

⁶⁸⁴ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes Ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (çev. F. Işıltan), AKDYYK Türk Tarih Kurumu Yayını XIX. Dizi-Sa.15, Ankara, 1995, s. 123.

miş” özelliğine ortak vurgu yapmaları ayrıca dikkati çeker. Çünkü bu ortak bilgi yazarların aynı kaleden söz ettikleri görüşünü güçlendirir. Ulaşılan tarihi kaynaklarda bundan başka kale ile ilgili bilgi maalesef mevcut değildir.

Smbat Sparapet’in kroniğinin Fransızca çevirisinde⁶⁸⁵ Meldinis adıyla zikredilen kalenin adı, eserin İngilizce çevirisinde⁶⁸⁶ Melitene, Osmanlı Arşivi belgelerinde Hisar-ı Meldos; Karye-i Hisar-ı Meldos; Hisarkale şeklinde geçer. Günümüzde ise Kale Tepe veya Asar Kale diye söz edilir. Melite, Maldia, Hitit dilinden gelen bir kelimedir. Hitit metinlerini okumayı başaran Çek asıllı Alman bilim adamı Bedřich Hrozný, Melite, Maldia kelimesinin “bal” anlamına geldiğini belirtir⁶⁸⁷. Hisar-ı Meldos’un bulunduğu kayalık tepeye ve kuzeyindeki yaylaya bugün de Balkaya, Ballıkaya denilmesi, geçmişten günümüze toponimik bir bağlantının kurulması bakımından ayrı bir önem arz eder.

Bağırsak Boğazı ve özellikle boğazın en dar kesimi, Smbat’ın bahsettiği gibi Meldinis Kalesi’nin tam önündedir (Foto 2). Kale, boğazın ortasına rastlayan Kalkımaç Tepeleri’nin yaklaşık 2 km kuzeydoğu tarafında, Körömer Deresi’nin vadisinin içinde, gözlerden ve anayoldan biraz uzak bir yerdedir. Bazı yerleşme kalıntılarının görüldüğü Kale Tepe, coğrafi bakımdan kayalık, kabaca dairevi şekilli ve asimetrik yamaçlı volkanik bir kütledir. Denizden yüksekliği 1552 m, yerel değeri ise 100 m civarındadır⁶⁸⁸. Boğaz çevresinde, Yunuslar ve Derbent-

tekte mahallelerinde görüldüğü gibi bu kale ile bağlantılı farklı yapıların varlığı da tespit edilir.

Osmanlı Arşivi’nde 1483 yılına ait Maliyeden Müdevver Defteri’nde Karye-i Hisar-ı Meldos’un adı zikredilir. Defterde, Müslüman ahalinin meskûn olduğu Meldos Kalesi’nden 2 sipahinin kaydı vardır⁶⁸⁹. Karye-i Hisar-ı Meldos, bir asır sonra düzenlenen 1583/ 991 yılına ait Akşehir Sancağı İcmal Defteri’nde de yer alır. Bu defterde; “*Timârı Mehmed an Çavuşân-ı Mir-i-miân-ı Karaman: Karye-i Hisar-ı Meldos tâbi-i Çemen Eli*”, “*Timâr-ı Davud: Karye-i Hisar-ı Meldos tâbi-i Çemen Eli*”, “*Timâr-ı Kubad: Karye-i Hisar-ı Meldos tâbi-i Çemen Eli*” şeklinde geçmektedir⁶⁹⁰. 1583 yılında Karye-i Hisar-ı Meldos az nüfuslu meskûn bir mahal olup idari bakımdan Akşehir sancağının Çemen Eli nahiyesine bağlıdır. Söz konusu defterde Çemen Eli nahiyesinin diğer köyleri arasında bugünkü adlarıyla Yunuslar, Kızılören (Kızılviran), Değiş (Dekiş) ve Sağlık (Ağras) bulunur.

Smbat Sparapet’in kroniğinin 1869 yılında Fransızca tercümesini yapan Edouard Dulaurier, 626. sayfanın dipnotunda esasen Meldinis Kalesi ile Myriocephalon Kalesi arasında doğrudan ilişki kurarak bu ikisinin aynı yer olduğunu ve kalenin Konya’nın kuzeybatısında yer aldığını açıkça ifade etmiştir. Kroniğin İngilizce çevirisinde bulunmayan dipnot bilgisi şöyledir:

Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD), S. 5, Konya, 2016, s. 75.

⁶⁸⁵ Sparapet, “Chronique Du Royaume”, s. 626.

⁶⁸⁶ (http://rbedrosian.com/Downloads/Chronicle_Smbat_Sparapet.pdf, 2005).

⁶⁸⁷ Bilge Umar, Türkiye’deki Tarihsel Adlar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 561.

⁶⁸⁸ Mehmet Akif Ceylan, “Coğrafi Perspektiften Myriocephalon Savaşı’nın Yeri ve Konya Bağirsak Boğazı,” Selçuk

⁶⁸⁹ Doğan Yörük, “Karaman Eyaletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi (1483)”, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C. XXV (40), 2006, s. 193-194.

⁶⁹⁰ Mehmet Akif Erdoğan, “Akşehir Sancağı’ndaki Dirliklerin III. Murad Devri’ndeki Durumu ve 1583/991 Tarihli Akşehir Sancağı İcmal Defteri”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), S. 1, Ankara, 1990, s. 148-150.

Foto 2. Bağırsak Boğazı, Smbat Sparapet'in bahsettiği gibi Hisar-ı Meldos (Meldinis Kalesi)'un tam önüne tekabül etmektedir.

“Iconium [Konya]’un kuzeybatısında yer alan harap Myriokephalon Kalesi’nin önünde oldu, Sultan Kılıç Arslan İzzeddin [İmparator] Manuel’i yendi, bizim yazarın [Smbat Sparapet], muhtemelen adı Ermeniler tarafından kendisine verilen, Meldinis, Melitene olarak adlandırıldığı bu kale ile aynıdır.”⁶⁹¹. Dulaurier, 1869 yılında çevirisini yaptığı *De Michel Le Syrien* adlı kroniğin 383. sayfasının dipnotunda da “yıkık Myriokephalon Kalesi’nin Konya’nın kuzeybatısında yer aldığını”⁶⁹² tekrar kaydeder.

Yukarıdaki açıklamalara göre, Meldinis (Melitine) Kalesi ile Karye-i Hisar-ı Meldos, Asar Kale ve Hisarkale’nin aynı yere tekabül ettiği anlaşılr. Yine tarihi kaynaklarda yıkık ve terk edilmiş özelliklerine vurgu yapılan Myriokephalon Kalesi’nin Hisar-ı Meldos’a, Tzibritze Boğazı’nın da Bağırsak Boğazı’na karşılık geldiği sonucuna varılır.

Myriokephalon Savaşı’nın Adı: Niketas Khoniates’e göre; “*Bundan sonra İmparator Khoma [Choma, Homa] ve Myriokephalon (anlamı bin kelle)’a geldi. Burası eski ve terk edilmiş bir kaledir veya orada olup bitenlerden bu adını almıştır yahut da orada bu adın ifade ettiği olay vuku bulmuştur. Çünkü bu kale yanında tasvir edeceğim gibi, binlerce Bizanslının*

⁶⁹¹ Sparapet, “Chronique Du Royaume”, s. 626.

⁶⁹² Süryani Mihael, “Extrait De La Chronique De Michel Le Syrien”, Recueil Des Historiens Des Croisades Documents Arméniens (Ed. E. Dulaurier), Publie Par Les Soins De L’academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Tome Premier, Paris, 1869, s. 383.

kellesine ölümün darbesi inmiştir.”⁶⁹³. Müellif eserinde savaşa niçin Myriokephalon adının verildiğini ve bunun ne anlama geldiğini, tartışmaya veya yoruma yer bırakmayacak şekilde açıklamıştır. Myriokephalon (Myriocephalum) adı, muasır kroniklerden yalnızca Khoniates’in eserinde yer alır ve iki yerde geçer. Kelime olarak Myrio bin, binlerce, cephalum ise baş, kelle, kafa gibi anlamlara gelir. Fakat kavram olarak Myriokephalon, Khoniates’in eserinde geçtiği gibi “binlerce Bizanslının kellesine ölümün darbesinin indiği” savaşın adı, savaşın yeri ve burada bulunan bir kalenin adı şeklinde anlaşılır. Esasen savaştan sonra tarihçi Niketas tarafından verilen bu isim Bizanslılar açısından savaşın seyrini ve vahametini anlatır.

Bizans İmparatorunun Takip Ettiği Güzergâh: İmparator Manuel I. Komnenos’un ana hedefi, Türk milletini ortadan kaldırmak, Konya surlarını bizzat yıkmak ve Sultanı ele geçirmek şeklinde özetlenebilir. Bunu gerçekleştirmek için Niketas Khoniates’in kaydettiğine göre; “İmparator başkentten hareketle Phrygia ve Laodikeia [Eskihisar-Denizli] içinden geçip, benim doğduğum yer olan müreffeh ve büyük şehir, eski Kolossai, şimdiki Khonai [Honaz]’a geldi. Khonai’den İmparator, Lampis üzerinden Kelainai [Dinar]’a yürüdü. Bundan sonra İmparator Khoma [Choma, Homa] ve Myriokephalon (anlamı bin kelle)’a geldi.”⁶⁹⁴. Niketas Khoniates eserinde Bizans ordusunun yürüyüş güzergâhında son olarak Kelainai (Dinar), Khoma ve Myriokephalon yer adlarını birbirinin ardı sıra kaydeder. Ancak bunların arasında başka hiçbir coğrafi nesnenin (yerleş-

me, göl, akarsu, dağ, ova vb.) yanında özellikle savaştan bir süre önce İmparator I. Manuel tarafından güçlendirilen ve Ioannes Kinnamos kaydettiği⁶⁹⁵ Denizli Homa’da bulunan Sublai-on Kalesi’nden bahsetmez. Bu da savaş yerinin konumunun tespiti açısından önemlidir. Khoniates’in eserinde savaştan sonra dönüş güzergâhı ile ilgili verdiği bilgilerde de benzer bir durum tespit edilir.

Ioannes Kinnamos da İmparator I. Manuel’in 1146’da yaptığı Konya Seferi’nin dönüş güzergâhında yer adı olarak Tzibrelitzemani ve Pusguse (Beyşehir) Gölü’nden sonra Menderes kaynaklarını kaydetmiştir⁶⁹⁶. Bunların arasında oldukça uzun bir mesafe olmasına, göl, akarsu, dağ ve yerleşme gibi önemli coğrafi unsurların varlığına rağmen başka hiçbir yer adını zikretmemiştir. Buda Khoniates’in anlatımıyla doğrudan örtüşür. Dolayısıyla konu ile ilgili bu iki önemli tarihi kaynağın dikkate alınması gerekir. Çünkü Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos’un 1146 Konya Seferi’nden dönüş güzergâhı ile 1176 Konya Seferi’ne gidiş ve dönüş güzergâhı; Tzibrelitzemani-Myriokephalon Kalesi ve Menderes kaynakları arasında hemen hemen aynıdır. Başka bir deyişle güzergâhta birbirinin ardı sıra aynı yerlerin adı zikredilmektedir.

Homa (Khoma, Choma): Niketas Khoniates’in eserinde Myriokephalon Kalesi’nden önce İmparator Manuel’in geldiği yerin adı Khoma olarak geçer⁶⁹⁷. Bu sebeple savaşın ya-

⁶⁹³ Khoniates, *Historia*, s. 123.

⁶⁹⁴ Khoniates, *Historia*, s. 123.

⁶⁹⁵ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı* (1118-1176), (Haz. I. Demirkent), AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları XIX. Dizi-Sayı 18, Ankara, 2001, s. 213.

⁶⁹⁶ Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı*, s. 49.

⁶⁹⁷ Khoniates, *Historia*, s. 123.

pıldığı geçidin civarında Homa adını taşıyan bir yerleşmenin, idari bir ünitenin veya bir yörenin varlığı söz konusudur. Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında Beyşehir sancağına bağlı Homa adında iki köy yerleşmesine rastlanır. Örneğin XVI. yüzyıl başlarında Karaman vilayeti vakıfları arasında Karye-i Homa ve Karye-i Kiçi-Homa'nın adları geçmektedir⁶⁹⁸. 1960'lı yıllarda yapılan değişikliklerle Büyük Homa'ya Esence, Küçük Homa'ya Yukarı Esence adı verilmiştir⁶⁹⁹. Denizli ilinde olduğu gibi Konya Beyşehir'de de birbirine yakın konumda Homa ve Çivril adlarıyla anılan tarihi yerleşmelerin varlığı savaş yerinin tespiti bakımından önemli bir konum verisini teşkil etmektedir.

Ramsay, haritasında Beyşehir ve Suğla gölleri arasında kalan bölgeyi Homonades olarak adlandırır⁷⁰⁰. Büyük ve Küçük Homa köylerinin bölgede yaşayan Homonades (Homonad) kavmi ile bağlantısı ve adını bu kavimden alıp almadığı konusunun aydınlatılması gerekir. Anna Kommena'nın Alexiad adlı eserinde Homa (Khoma) adları geçmektedir. Yörede özellikle de Bağırsak Boğazı, Kireli ve Beyşehir arasında günümüze ulaşmayan Homa adlı başka yerleşmelerin veya yer adlarının varlığı araştırılmalıdır. Ayrıca ülkemizin farklı illerinde çok sayıda homa adına da rastlanılır. Örneğin İmparator Manuel'in Konya yolu güzergâhında Şarkıkaraağaç ilçesinin Beyşehir Gölü'ne kıyı kesiminde Homa/ Homat Tepe (Küçük Homat

Tepe bir tombolo olup üzerinde yerleşme izleri görülür) ve Çeltekk köyünün yanında Çivril yer adları belirlenmektedir.

İmparator Manuel Komnenos'un başlıca hedefinin Selçuklu Devleti'nin başşehri Konya'yı kuşatmak ve Sultanı ele geçirmek olduğu dikkate alındığında, Bizans ordusunun Kelainai (Dinar)'den sonra kuzeybatıda o dönem Bizans toprakları içinde bulunan Denizli'deki Sublai-on (Homa, Gümüşsu)'a değil de doğuya doğru Konya istikametinde ilerlemesi ve Beyşehir yöresindeki Homa civarına gelmesi daha doğru görünür. Çünkü Bizans ordusunun Denizli Çivril'deki Sublai-on'a gelmesiyle ilgili tarihi bir kayıt olmadığı gibi bunun açık bir nedeni ve izahı da yoktur.

Cybrilcymani (Çivril Çimeni): İmparator I. Manuel Komnenos yakın dostu İngiltere Kralı II. Henry Plantagenet'e Myriocephalon Savaşı'nı anlattığı nispeten uzun bir mektup göndermiştir. İmparatorun doğal olarak siyasi bir üslupla kaleme aldığı mektupta; *“Türklerin Cybrilcymani dedikleri civardaki bir bölgenin dar geçitlerinin yakınına çekildiğimiz zaman”...“ordumuza ansızın hücum ettiler”* demektedir⁷⁰¹. Vasiliev tarafından yapılan İngilizce çevirisinde *Cybrilcymani* şeklinde yazılan yörenin (mevkiin) ve dar geçidin adı; Rogeri de Houedene'nin Latince metninde aynı şekilde *Cybrilcymani*⁷⁰² fakat Benedict of Peterborough adıyla yayınlanan kronikte II. Henry'nin anlatıldığı kısımda İmparator I. Manuel'in mektubuna atfen çok az bir farkla Latince *Cibrilcima-*

⁶⁹⁸ Seyit Ali Kahraman, *XVI Yüzyıl Başlarında Karaman Vilayeti Vakıfları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009, ss. 177, 190, 251, 252.

⁶⁹⁹ *Köylerimiz (1 Mart 1968 Gününe Kadar)*, T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1968, ss. 608, 782.

⁷⁰⁰ William Mitchell Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. M. Pektaş), Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1960, ss. 366, 367.

⁷⁰¹ Alexander Alexandrovich Vasiliev, “Manuel Comnenus and Henry Plantagenet”, *Byzantinische Zeitschrift*, B. XXIX, Leipzig Und Berlin, 1929-1930, p. 238.

⁷⁰² Roger De Hoveden, *Chronica Magistri Rogeri De Houedene*, (Ed. W. Stubbs), Vol. II, London, 1869, pp. 102-104.

ni⁷⁰³ olarak kaydedildiği görülür. Sözü edilen tarihi kaynaklarda, İmparator I. Manuel'in ifade ettiği geçidin ve bulunduğu dağlık yörenin adı hiçbir değişikliğe uğramadan hemen aynı biçimde yazılmıştır.

Savaşın yapıldığı geçidin ve mevki adının İmparatorun mektubunda Cybrilcymani; Çivril Çimeni yani çimen (kendiliğinden yetişmiş çim, çimlik ve yeşil otlak) ile doğrudan ilgisi bulunması önemli bir konum verisini teşkil etmektedir. Keza çivril, içinden gür bir suyun aktığı doğal bir geçit, boğaz, sulu bir Derbent'e işaret ettiği (Umar, 1993: 189) gibi Beyşehir Çukurağıl köylüleri tarafından bugün de çivril, çivrilik; sulak yer, derenin aktığı yer anlamında kullanılan bir mevki adı olarak varlığını sürdürmektedir. Ayrıca ülkemizde Çivril adında yö-rükler de mevcuttur.

Bağırsak Boğazı'nın hemen batı tarafında Çukurağıl Mahallesi'nde bugünkü karayolu köprüsünden başlayıp Yunuslar Mahallesi'nde yolun batı kenarındaki petrol istasyonuna kadar uzanan yaklaşık 2 km uzunluğundaki (sınırlar bugün itibarıyla) mevkie Çivril adı verilmektedir. Hatta mevcut tapu kayıtlarında da buradaki Çivril mevki adının halen geçtiği tespit edilmektedir. Myriocephalon Savaşı'na gelirken Via Sebaste Yolunu takip eden İmparator Manuel ve Bizans ordusu, Çukurağıl ile Yunuslar arasındaki Çivril mevkiinden geçerek Bağirsak Boğazı'na girmiştir. Bizans ordusu savaşın yapıldığı gün Bağirsak Boğazı'na girmeden önce büyük bir ihtimalle Çivril mevki civarında da konaklamış olmalıdır. İmparator Manuel yakın

dostu İngiltere Kralı II. Henry Plantagenet'e gönderdiği mektubunda özellikle Cybrilcymani adını zikretmesi, bu bakımdan anlam kazanmaktadır.

Diğer yandan 1583 yılı Akşehir Sancağı İcmal Defteri'nde Akşehir livasına bağlı *Çemen Eli* (Çemen İli) adında küçük bir nahiye vardır. Bu idari birimde bulunan başlıca köyler; Karye-i Hisar-ı Meldos (Asar Tepe'de), Karye-i Yunuslar, Çayır-ı Haznedar, Karye-i Kızıl Viran (Kızılören), Karye-i Yeğren (Doğanlar), Karye-i Gönence, Karye-i El Almış, Karye-i Manahos (Anayurt), Karye-i Ağras (Sağlık), Karye-i Resul Sarayı ve Karye-i Gaziler tabii Çemen Eli'dir. Defterde Çemen Eli nahiyesinde bulunan çok sayıda çayır ve otlak gelirleri de yazılmıştır⁷⁰⁴. Adı geçen defterden öğrenildiğine göre Bağirsak Boğazı ve yakın çevresi Osmanlı döneminde Çemen Eli şeklinde adlandırılması yukarıda verilen bilgilerle doğrudan örtüşmektedir.

Menderes Kaynakları: Ioannes Kinnamos ve Niketas Khoniates'in eserlerinde *Menderes (Nehri)* kaynakları ifadesiyle neresinin kastedildiği konusunda yeterli bilgiler vardır. Nitekim Kinnamos, İmparator Manuel'in Myriocephalon Savaşı'ndan önce hazırlık bağlamında, “*Kendisi birkaç adamla ovalardan geçip Acıgöl civarında Lampe'ye doğru ilerledi ve Menderes Nehri'nin kaynaklarına yakın bir yerde bulunan zamanla çökmüş bir kaleyi (Sublaion) tekrar inşa etti*”⁷⁰⁵ demektedir. Kinnamos'un bu anlatımından hareket edilirse Menderes kaynakları yöresi dar anlamda, Işıklı

⁷⁰³ Roger De Hoveden (Benedict of Peterborough), Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis, (The Chronicle of the Reigns of Henry II. and Richard I. A. D. 1169-1192), (Ed. W. Stubbs), Vol. I-II, Oxford, 1867, p. 128.

⁷⁰⁴ Erdoğan, “Akşehir Sancağı”, ss. 127-161.

⁷⁰⁵ Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s. 213.

ve Gökgöl kaynakları ve bunların oluşturduğu oldukça geniş göl ve bataklık alanlardır.

Eğer kavramın sınırı biraz geniş tutulursa, Dinar yakınındaki iki büyük karstik sahalardan boşalan fay kaynağı (Suçikan ve Düdensuyu) da buraya dâhil edilebilir. Nitekim bazı yayınlarda, özellikle tarih kitaplarında Büyük Menderes Nehri'nin başlangıç yerinin Dinar ve çevresinin kabul edildiği ve hatta haritalarda işaretlendiği görülür. Çünkü Kûfi Çayı kolu daha uzun olmakla birlikte devamlı akıştan yoksundur, buna karşılık buradan Dinar Suyu adıyla devamlı ve nispeten düzenli bir akış söz konusudur⁷⁰⁶. Mesela Manuel ve Bizans ordusunun 1176'da Myriocephalon Savaşı'na giderken, Niketas Khoniates'in "*Khonai [Honaz]'den imparator, Lampis üzerinden Kelainai [Dinar]'a yürüdü. Marsyas suyunun karıştığı Menderes'in kaynakları buradadır*"⁷⁰⁷ ifadesi, bu durumu açıkça doğrular.

Kısaca Khoniates ve Kinnamos'un eserlerinde geçen *Menderes kaynakları* ifadesiyle, coğrafi ve tarihi bakış açısıyla, Büyük Menderes havzasında Işıklı, Gökgöl ve Dinar arasında kalan saha kastedilmektedir⁷⁰⁸.

Tzibritze; Tzibrelitzemani Geçidi: Ioannes Kinnamos *Historia* adlı eserinde İmparator Manuel ile Sultan Mesud arasında 1146 yılında Konya'nın batısında Bizans ordusunun şehrin muhasarasını kaldırıp zorunlu olarak geri çekilirken, yapılan savaşları nispeten ayrıntılı anlatır. Kinnamos kitabında; "...Sultan onların tahriki ile eskisi gibi kaçmak istemedi ve iyi bir

duruma ulaşınca, barbar dilinde *Tzibrelitzemani* denilen yere varmış bulunan Romalılara hücum etmek üzere acele etti. Burası diğer bütün yerlerden daha zor geçilir; sadece saflar halindeki ordular için değil, küçük gruplarla yolculuk yapanlar için de zordu"⁷⁰⁹. Eserin diğer bir sayfasında "Çünkü hala düşman ülkesinin ortasındayız ve Roma sınırlarından çok uzaklardayız. Bunu söyledikten ve orduyu düzene soktukten sonra doğruca önceleri halkın Skleros'a ait ama şimdi Pusguse dedikleri göle [Beyşehir Gölü] doğru yola çıktı. Ordu o dar yerden ovaya çıkıp açık alana varınca, İmparator askerlerden birine çok yüksek sesle haykırıp Türklerden birini çağırmasını emretti"⁷¹⁰ şeklinde geçidin doğrudan açık konum bilgisine yer verir.

Ioannes Cinnamos, geçidin adının açıkça Türkçe olduğunu söyler ve Τζιβρηλιτζημανι – Tzibrelitzeman(i) olarak Türkçe telaffuzuyla kaydeder^{711, 712*}. Nicetae Choniatae'sin eserinde geçit Τζιβριτζη⁷¹³, aynı eserin Türkçe çevirisinde Tzibritze^{714, 715**} adıyla geçmektedir. İmparator Manuel Komnenos'un İngiltere Kralı Henry Plantagenet'e gönderdiği mektupta ise Cybrilcymani⁷¹⁶ şeklinde yer alır. İmparatorun ve Kinnamos'un kaydettiği geçit adının Cybrilcymani; Tzibrelitzemani olarak yazılışının

⁷⁰⁶ Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriocephalon Savaşı'nın Yeri", s. 162.

⁷⁰⁷ Khoniates, *Historia*, s. 123.

⁷⁰⁸ Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriocephalon Savaşı'nın Yeri", s. 162.

⁷⁰⁹ Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, s. 41.

⁷¹⁰ Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, p. 48-49.

⁷¹¹ Ioannes Cinnamus, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Ioannes, Cinnamus* (Ed. B.G. Niebuhr), Impensis Ed. Weberi, Bonnae, 1836, p. 47.

⁷¹² * Ioannes Cinnamus ile Ioannes Kinnamos aynı yazardır.

⁷¹³ Nicetae Choniatae, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Nicetae Choniatae*, (Ed. Barthold Georg Niebuhr), Impensis Ed. Weberi, Bonnae, 1835, p. 232.

⁷¹⁴ Khoniates, *Historia*, s. 123.

⁷¹⁵ ** Nicetae Choniatae ile Niketas Khoniates aynı yazardır.

⁷¹⁶ Vasiliev, "Manuel Comnenus and Henry Plantagenet", p. 238.

benzerliği ve ayrıca her ikisinde bunun Türkçe olduğu vurgusunun yapılması dikkati çekmektedir. Neticede bu üç önemli tarihi kaynaktan aynı geçide ve bu geçidin bulunduğu yöreye ve dağlık sahaya verilen bir isim olduğu anlaşılır. Nitekim Hendy de üç kaynaktan geçen Tzibritze, Cybrilcymani ve Tzibrelitzemani adıyla zikredilen geçidin aynı yer olduğu görüşündedir⁷¹⁷.

Ioannes Kinnamos'un eserinden; Bizans İmparatoru I. Manuel'in daha önce (1146'da) Selçuklu Devleti'nin başşehri Konya'ya yaptığı seferin dönüşünde Tzibrelitzemani Geçidi'nden geçtiği ve bu civarda Sultan I. Mesud ile savaşlar yaptığı, geçidin Konya'ya yakın bir konumda; Konya ile Beyşehir Gölü arasında bir yol güzergâhında bulunduğu tespit edilir.^{718***} Böylelikle daha önce geçidin yeri konusunda ileri sürülen çeşitli görüşlerin ve yapılan farklı değerlendirmelerin yöre (Konya) bağlamında kati olarak bir sonuca bağlandığı söylenebilir.

Tzibrelitzemani Geçidi ve Pusguse (Beyşehir) Gölü'nün Konum İlişkisi: Tzibrelitzemani (Tzibritze) Geçidi'nin konumunun belirlenmesinde önemli verilerden biri de hiç şüphesiz tarihi kaynaklarda geçen Pusguse Gölü'dür. Gölün adı kaynaklarda Pungusa, Pasgusa, Pasgusam, Pougousa gibi farklı şekillerde yazılmıştır. Kinnamos, Pusguse Gölü'nün coğrafi özelliklerinden nispeten detaylı bahseder. Nitekim “İmparator Türklerin yeniden Sozopolis’e [Uluborlu] karşı saldırıya geçtiklerini duyunca, bütün ordusuyla birlikte süratle oraya yöneldi [1142]. Düşmanla karşılaşamayınca (zira Romalıların yaklaştığını duyunca kaçmışlardı)

ordusunu Pasgusam [Beyşehir Gölü] denilen göle götürdü. Bu göl çok geniş ve uzundur. Suyun ortasında birbirinden ayrı yükselmiş adalar vardır; bu adaların üzerinde eskiden yapılmış kaleler bulunur⁷¹⁹ bilgilerine yer verir.

Khoniates de “İmparator Ioannes, Phrygia kenarından geçerek Attalos’un harika şehri Antalya’ya ulaştı. Civardaki bölge ve şehirlerde düzen ve asayiş kurmak için burada bir süre kalmak fikrindeydi. Çünkü bazı yöreler Türk boyunduruğuna boyun eğmişlerdi. Bunlar arasında, hemen hemen bir deniz kadar büyük Pusguse [Karalis] Gölü de vardı. Gölün içinde, birçok yerde sudan fıskıran küçük fakat müstahkem adaların ahalisi Hristiyan olmakla beraber, o sıralarda kayıkları aracılığı ile Konya Türkleriyle arasında çok canlı ilişkiler sürdürmekte idiler”⁷²⁰, şeklinde Pusguse Gölü’nden söz eder.

Ioannes Kinnamos ve Niketas Khoniates’in eserlerinde; Konya’ya yakınlığı (kuş uçuşu yaklaşık 70 km), uzunluğu (45 km), genişliği (24 km), büyüklüğü (yüzölçümü 688.9 km²) ile 33 ada ve ada yerleşmelerinin bulunması gibi birçok ayırt edici coğrafi özellikleriyle anlatılan Pusguse Gölü’nün günümüzdeki Beyşehir Gölü’ne tekabül ettiği konusunda her hangi bir şüphe yoktur.

Selçuklu-Bizans Sınırı: Birçok kaynaktan Myriocephalon Savaşı’nın Türk toprakları içinde yapıldığı konusunda açık ve kesin ifadeler mevcuttur. Dolayısıyla savaşın yapıldığı dönemde Selçuklu-Bizans sınırı nereden geçiyordu sorusu önem kazanmaktadır. Süryani Mihael’in “İmparator çok geçmeden Türklerin

⁷¹⁷ Erdoğan, “Akşehir Sancağı”, s. 146.

⁷¹⁸ *** Dirimtekin, Tzibrelitzemani /Tzibritze Geçidi’ni Konya’nın Derbent ilçesinde konumlandırmıştır (1944: 86 ve ekli kroki 4).

⁷¹⁹ Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı*, p. 19-20.

⁷²⁰ Khoniates, *Historia*, s. 24.

arazisinde beş günlük yolculuk mesafesine hızlı bir şekilde ilerledi”, ...“Rumlar, Konya yakınlarına ulaştılar. [Şehre] bir günlük yürüyüş mesafesinde geldiler”⁷²¹ ifadesi, savaşın Türk topraklarında olduğu konusunda kesin konum bilgileri içermektedir.

İmparator Manuel’in İngiltere Kralı Henry Plantegenet’e gönderdiği mektubunda; “*Türklerin ülkesine girer girmez savaş çılgınlıkları duyuldu. Türk askerleri bizim ordularımıza karşı her yönden saldırıya geçtiler. Bununla beraber Tanrı’nın yardımı ile onları püskürttük*”. (...) yine savaştan sonra, “*Bütün isteklerimizi karşılamayı vaat etti ve kendi adamlarını bizim hizmetimize verdi. (...) Böylece o yerden ayrılarak, seçkin asker ve şövalyeler için en küçük bir keder göstermeden, fakat Tanrı’ya şükrederek, ülkemize döndük*”⁷²² cümleleri savaşın Selçuklu topraklarında belirli bir mesafe alındıktan sonra yapıldığının açık delilleri arasındadır.

Niketas Khoniates’in, “*Ayrıca Türkler de görünmüşlerdi ve küçük çarpışmalarla Bizanslılara saldırmaktaydılar. Bunlar Bizanslıların önlerinden giderek, bunların hayvanlarına yem bulamamaları için yol boyunca bütün meraları yakmışlar ve içecek su bulamamaları için de kaynak ve kuyuları pislemişlerdi*”⁷²³, eserin diğer sayfasında, Türklerle savaşta tecrübe sahibi olanlar ve yaşlı başlı bütün danışmanlar, “*Savaşın büyüklüğünü düşünmesi, düşmanların bütünüyle bir tuzak haline getirdikleri ülkenin kolay geçilmezliğini göz önünde bulundurma-*

sı... gerektiğini söylediler”⁷²⁴ şeklinde verdiği bilgiler de savaşın Türk topraklarında yapıldığını yansıtır.

Neticede Süryani Mihael, İmparator I. Manuel, Niketas Khoniates ve Abû’l Farac gibi önemli tarihi kaynaklarda savaşın Selçuklu topraklarında belirli mesafe alındıktan sonra yapıldığı çok açık şekilde belirtilmiştir. Demirkent, Ioannes Kinnamos’un eserinin tercümesine eklediği harita 2’de Selçuklu-Bizans sınırını Beyşehir-Hoyran gölleri arasında uzanan bir hat üzerinde göstermiştir. Şüphesiz bu yaklaşım tarihi kaynaklara uygundur. İşaretlenen güzergâhta Bağırsak Boğazı ile Yalvaç arası yaklaşık 105 km olup karayolu ulaşımına oldukça elverişlidir.

1.2. Savaş Sahası Olan Bağırsak Boğazı’nın Başlıca Rölyef Özellikleri

Niketas Khoniates, Süryani Mihael ve Ioannes Kinnamos’un kitabında, İmparator I. Manuel Komnenos’un mektubunda Tzibrelitzemani (Cybrilcymani, Tzibritze) Geçidi’nin yani savaş mekânının rölyefiyle ilgili önemli tasvirler, bilgiler ve veriler tespit edilmektedir. Kitap bölümünün amacı ve kapsamı da dikkate alınarak bu tespitler aşağıda maddeler halinde görsel malzemelerle birlikte özlü olarak açıklanmıştır:

Tzibrelitzemani Geçidi yüksek yamaçlarla çevrelenen uzun ve derin bir vadidir (Foto 2). Bu vadi terimi İmparator Manuel’in mektubunda ve Süryani Mihael’in eserinde birer, Ioannes Kinnamos’ta iki ve Niketas Khoniates’in eserinde birçok defalar tekrar edilir. Dolayısıyla

⁷²¹ Süryanî Mihael, *Chronique*, s. 371.

⁷²² Mehmet Abdulhalûk Çay, *Anadolu’nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli (Myriokefalon) Zaferi*, Orkun Yayınevi, İstanbul, 1984, ss. 108-110.

⁷²³ Khoniates, *Historia*, s. 123.

⁷²⁴ Khoniates, *Historia*, s. 124.

Foto 2. Bağirsak Boğazı'nın Hacı Köprüsü civarında genel görünümü. Boğazın kıvrımlı ve dar uzanışı dikkati çekmektedir.

geçit teriminden akarsu tarafından kazılan bir boğaz (yarma) vadi anlaşılır. Nitekim Khoniatēs'in geçit içinde Eylül ayında akmakta olan bir akarsudan bahsetmesi, buranın bir boğaz vadi olduğunu doğrular ve hatta kesinleştirir niteliktedir. Daha sonra değinileceği üzere Bağirsak Boğazı'nda aynı adla anılan ve savaşın yapıldığı Eylül ayında akış gösteren bir akarsu vardır⁷²⁵.

Diğer taraftan boğaz vadinin uzunluğu ne kadardır? Bu sorunun cevabı İmparator I. Manuel'in mektubunda vardır. İmparator mektubunda, *“Yolun darlığı ve geçiş zorluğu yüzünden 10 mil uzunluğunda tek sıra halinde yürümeye baş-*

*ladık”*⁷²⁶ ifadesi, Bizans ordusunun savaş günü girdiği geçidin yaklaşık 10 mil uzunluğunda olduğunu yansıtır. Yine geçidin, *“upuzun”* veya *“uzun bir vadi”* olarak tanımlandığı ve bütün Bizans ordusunu yaklaşık 60-70 bin asker, 3-5 bin öküz arabası vd. içine aldığına ve özellikle de İmparatorun verdiği değere göre; uzunluğunun en azından 13-15 km olması gerektiği sonucuna varılır. Fakat geçit bu mesafeden de fazla uzun değildi. Yüksek yamaçlarla çevrelenen, yer yer menderi uzanışlı uzun ve derin bir geçit olan Bağirsak Boğazı'nın uzunluğu yaklaşık 12-13 km kadardır. Başka bir deyişle İmparator I. Manuel'in belirttiği gibi Konya'ya doğru yürüyüş halindeki Bizans ordusunu içine alacak kadar genişliğe ve uzunluğa sahiptir.

⁷²⁵ Ceylan, Eskikurt, “Tarihi Coğrafya Açısından Myriokephalon Savaşı”, s. 41.

⁷²⁶ Vasiliev, “Manuel Comnenus and Henry Plantagenet”, p. 238.

Foto 3. Bağırsak Boğazı'nda Kalkımaç Tepeleri geçidin en dar kesimini oluşturur.

Boğazın genişliği ise değişmektedir. Örneğin boğazın genişliği Haciz Köprüsü ile Ayvalı Dere arasında 30-40 m, Kalkımaç Tepeleri Mevkii'nde 25 m, Tekneninkafa Tepe ile Kızılbel arasında 50 m, Kızılören Ovası'ndan boğaza giriş kısmında; Kümeninbaşı Tepe'nin eteğinde 70 m kadardır. Dar kısımlarda eğimler artmakta ve boğazın yamaçları dik bir görünüm almaktadır (Foto 3). Bağırsak Boğazı'nda, Selçuklu kuvvetlerinin Bizans ordusuna yanlardan ve arkadan hücumu geçmesi, boğazın en dar yerinde Bizans kağnılarının yolu kapatması, boğazdan çıkan Bizans öncü birliklerinin, boğazın çıkışında emniyet arz eden bir tepeyi ordugâh haline getirmesi, daha sonra İmparator I. Manuel'in de çayı geçerek buraya gelmesi gibi savaşın bütün aşamaları-

nın bir bütünlük içinde gerçekleşmesi rölyef olarak mümkündür.

Geçit yüksek ve geniş yamaçlarla çevrelenmiştir. Khoniates'in tasvirine göre, yamaçlar büyük bir ordunun mevzi alabileceği kadar geniş ve uzun, kaya bloklarının yuvarlanabileceği kadar yer yer sarp duvarlar halinde yükseilir. Süryanî Mihael'in "Üzerlerine insan ve hayvanları ezen dağlar dolusu kayalar yuvarlayan Türkler onların korktuğunu gördüler. Bu vadide iki taraftan saldırılmış bütün bu sayısız askerlerin dizleri titriyordu ve geceleyin hatlarını yaracak kadar yakın olan Türklerin mevcudiyeti sebebiyle dışarı çıkamıyorlardı"⁷²⁷

⁷²⁷ Süryanî Mihael, *Chronique De Michel Le Syrien*, s. 370-372.

şeklindeki tasvirinden savaş esnasında boğazın yamaçlarından aşağıda hareket halinde olan Bizans ordusunun üzerine kayaların yuvarlandığı anlaşılr. Bağirsak Boğazı'nın birçok yerinde yamaçlardan kayaların yuvarlanması mümkün olup hatta boğazın yamaçlarında yuvarlanmaya hazır serbest halde büyük kaya bloklarının varlığı gözlenmektedir.

Bağirsak Boğazı yüksek ve geniş yamaçlarla çevrelenmiştir. Bu yamaçlarda Selçuklu ordusunun önceden mevzilenmesi, pusu kurması, lojistik destek alması, aşağıda yürüyüş halinde bulunan Bizans ordusuna yamaçlardan ok ve mızraklarla her türlü saldırıya geçmesi, üstünlük sağlaması mümkündür. Özellikle Khoniates'in, "... Türkler de gittikçe artan sayıda ve bütün güçleriyle sarp ve yüksek tepelerden, aşağıda yürüyüş halinde olan Bizanslıların üzerine atılarak tek tek birliklerin bağlantısını kestiler ve gittikçe artan bir cesaretle taarruzlarını sürdürdüler. ... Türkler büyük gruplar halinde Bizanslıların geçebileceği bütün yol ve patikaları tutarak geçidi tıkadılar. Dar geçit içinde sıkışan Bizanslılar birbirlerinin hareketini engelliyor ve düşmana zarar veremiyorlardı"⁷²⁸ cümleleriyle tasvir ettiği mekânın ve savaşın yapılaş tarzına tam anlamıyla uygunluk arz etmektedir. Ayrıca geçit kanyon vadi özelliğinde de değildir. Geçit içinde farklı taraflara uzanan yol ve patikalar vardır.

Khoniates'in eserinde "bu upuzun dağ geçidinden" veya "geçit dağların çöktüğü bir yerdedir" gibi geçit ve çevresiyle ilgili önemli morfolojik veriler ayırt edilir. Bu morfolojik veriler, Süryani Mihael'in, "Sultanın kendisi de oradan oraya dolaştığı zorlu bir dağa gitti", ...

"dağlar arasında dar ve hiç su bulunmayan bir yerde karşılaştılar"⁷²⁹ ifadesiyle de doğrudan örtüştüğü ve iki ayrı önemli kaynağın birbirini doğruladığı dikkati çeker.

Daha geniş alıntılendiğinde Khoniates; "Türkleri bu upuzun dağ geçidinden sürerek ordusuna böylece geçidi kolayca geçmek imkânını sağlamayı düşünmemiş, aksine, Türklerin tepeleri ellerinde tuttukları, ... bütün kuburlukları boşaltmaya ve bütün oklarını fırlatmaya hazır bulundukları kendisine bildirildiği halde, ... ovada yürüdüğü gibi aynı düzende geçidi geçmek istemişti"⁷³⁰ diye söz eder. Burada Khoniates savaş sırasında bir Bizans askerinin sözlerini de aktarır: "Asker, sözlerinin olanca ağırlığını imparatora çevirerek şöyle devam etti: Sen değil misin bizi bu Tanrı'nın terkettiği dar geçide zorla tıkıştırır? Dağların çöktüğü, kayaların üzerimize düşerek bizi ezeceği bu örs içinde, bu ölüm mengenesine sıkıştıran sen değil misin? ..."⁷³¹ diye sormaktadır. Bu alıntılardan geçidin yüksek ve engebeli bir kütle üzerindeki olduğu kolaylıkla anlaşılır (Foto 4).

Tzibritze Geçidi'nden kuzeye doğru gittikçe yamaçların dikliği azalır ve topografya yayvan tepeler arasında geniş vadiler halini alır. Diğer yandan geçit güneye doğru; vadi gittikçe dikişip sarplaşır. İmparatorun mektubunda geçen "Allah'ın yardımıyla açık araziye çıkıncaya kadar" ifadesinin de ortaya koyduğu gibi güney tarafta da geçitten çıktıktan sonra açık araziler bulunur. Kısaca belirtmek gerekirse, geçidin her iki tarafında açık; nispeten düz-hafif engebeli araziler vardır. Tarihi kaynaklarda bahsedil-

⁷²⁸ Khoniates, *Historia*, s. 125.

⁷²⁹ Khoniates, *Historia*, s. 370-371.

⁷³⁰ Khoniates, *Historia*, s. 124.

⁷³¹ Khoniates, *Historia*, s. 130.

Foto 4. Yayla sırtlarından Hisar-ı Meldos ve Bağırşak Boğazı'nın görünüşü.

len bu rölyef özellikleri, Bağırşak Boğazı'nın her iki tarafında; yani Beyşehir ve Konya yönündeki kısımlarında belirgin bir şekilde gözlenir. Boğazın Beyşehir Yunuslar Mahallesi tarafına çıkışında, vadi yamaçları genişleyerek az engebeli bir rölyefe; plato yüzeylerine dönüşür. Başka deyişle yamaçların dikliği azalır ve topografya yayvan tepeler arasında geniş vadiler halini alır; boğazdan açık alana çıkılır.

Niketas Khoniates, “...geçidin burasında birbirini yanında yedi adet ‘vadi’ vardır ve burada geçit biraz genişler ve hemen yine daralır. Bu ‘yarıklar’ Türkler tarafından işgal edilmiş, dikkatlice korunmaktaydı. Aslında bu civarda Türklerle dolu olmayan hiçbir yer yoktu”⁷³² demektedir (Foto 5). Boğazın yamacında böyle

bir rölyefin varlığı, hiç şüphesiz pusu kurmayı, savunmayı, saldırıyı kolaylaştırmakta, buna karşılık boğazın geçilmesini hemen hemen imkânsız hale getirmektedir. Bizans ordusunun en fazla zayıat verdiği yerlerin başında burası olmalıdır. Tarihi kaynakta geçen bu coğrafi kayıt, savaş yerinin belirlenmesinde şüphesiz ayırt ediciliği yüksek morfolojik verilerden biridir. Khoniates’in Historia adlı eserinin tercüme metinde verilen “yedi adet yarık, hendek” ifadesi orijinal metninde “VII adet vadi”⁷³³ şeklinde geçmektedir. Dolayısıyla arazide yarık veya hendek değil; ana vadiye açılan kabaca birbirine paralel olarak kazılmış dar ve derin tali vadiler müşahade edilmelidir. Esasen jeomorfolojik anlamda geçidin yüksek ve geniş yamaçlarında

⁷³² Niketas Khoniates, *Historia*, s. 127.

⁷³³ Choniatae, *Corpus Scriptorum*, s. 238.

Foto 5. Bağirsak Boğazi'nda "Yedi Vadilerin" konumu.

gelişen ve vadi tabanında ana akarsuya boşalan yüksek enerjili dereler, kavuşum noktasında, nispeten gevşek kayalar içinde dar ve derin vadiler ile sel yarıntılarını teşkil etmişlerdir⁷³⁴.

Birbiri yanında yedi adet vadi, Bağirsak Boğazi'nin tarihi kaynaklarda Tzibritze adı verilen en dar ve derin kısmında yer alır (Foto 5). Bu vadiler, boğazın kuzey yamacında Yaylacık Tepe'den (1580 m) boğaz tabanından geçen Bağirsak Çayı'na doğru Miyosen-Pliyosen konglomeraları üzerinde gelişmiştir. Kısa mesafede 100 m'yi aşan yükselti farkı ve fazla eğim nedeniyle yüksek erozyon enerjisine ulaşan ve derine doğru aşındıran periyodik akışlı dereler, V profili oluşturan kerk vadiler kazmışlardır

(Foto 6). Vadilerin uzunlukları değişmekte olup en uzun yaklaşık 2 km kadardır.

Tzibritze Geçidi'nin içinde, kuzey ve güney kesiminde çok sayıda tepeler yer almaktadır. Fakat bunların ikisinden tarihi kaynaklarda özellikle bahsedilir. Dolayısıyla bu tepeler, geçidin önemli morfolojik işaretleri arasında bulunur. Tepelerden birincisi, savaş günü Bizans ordugâhının kurulmuş olduğu tepedir. Khoniates, **"Ordunun tehlikeli geçidi arkasında bırakmış olan öncü birliği, bir anlamda emniyet arz eden bir tepayı işgal ederek orada etrafı hendekle çevrili bir ordugâh kurdu"** (1995: 126), şeklinde bu tepeden bahseder. Yani Bizans ordusunun yürüyüş istikametine göre geçidin çıkışında, öncü birlikleri tarafından ordugâh kurabilecek kadar geniş ve yayvan bir tepe olmalıdır. Yine bu tepenin yakınında İmparator

⁷³⁴ Ceylan, "Myriocephalon Savaşı'nın Yeri", s. 169.

Foto 6. Boğazın Tzibritze adı verilen en dar ve derin kısmında ana vadiye dik olarak gelişen V görünümlü tali vadilerden biri.

Foto 7. Bağırsak Boğazı'nın Kızılören havzası tarafında Bizans ordusunun ordugâh kurduğu düşünülen Hüyük Tepe.

I. Manuel'in geçtiği akmakta olan bir akarsu da vardır.

Tepenin ve akarsuyun, Bizans ordusunun hareket yönüne göre Bağırsak Boğazı'ndan Kızılören Ovası'na çıkışta olması gerekir. Kızılören Ovası'ndan Bağırsak Boğazı'nın girişinde (Bizans ordusunun ilerleyişine göre çıkışta), ilk planda Hüyük (Höyük) adını taşıyan bir tepenin varlığı dikkati çekmektedir (Foto 7). Eski bir yerleşmenin bulunduğu anlaşılan ve ova düzlüğünden yaklaşık 20 m yüksekliğe ulaşan bu tepe 200 x 400 m ebatlarında olup yaklaşık 80.000 m² yüzölçüme sahiptir. Tepenin tabanda yerli kayalar, yüzeyinde eski yapı malzemelerine ait parçalar ve bazı parsel izleri gözlenir. Bağırsak Boğazı'na, akarsuya ve çevreye hâkim konumu, yükseltisi ve genişliğiyle Hüyük Tepe'nin Bizans ordugâhı olması kuvvetle muhtemeldir. Şüphesiz bu konunun yerinde, arazi üzerinde daha ayrıntılı incelenmesi gerekmektedir.

Boğazın içinde yer alan diğer önemli bir tepeden de İmparator I. Manuel Komnenos bahseder. İmparator mektubunda; *“Şiddetli saldırı ve püskürtme hareketi sırasında askerler yakında bulunan bir tepeye kale niyetine erişmek için ellerinden geleni yaptılar. İlerleyenler ötekilerinin üstlerine ister istemez yüklendiler. Kalkan geniş toz bulutundan askerler bastıkları yerde ne olduğunu göremez hale geldiler. İnsanlar ve atlar birbirlerini çiğneyerek engel tanımaksızın ileriye atıldıklarında yakındaki bir uçurumdan derin vadiye döküldüler”*⁷³⁵ şeklinde bu tepeyi anlatmaktadır. İmparatorun sözünü ettiği tepe, akarsu vadisinin kenarında, kale gibi nispeten yüksekçe ve çevresine hâkim bir yerdir. Muh-

temelen de boğazın orta kısımlarına tekabül etmektedir. Manuel'in dışındaki diğer kaynaklarda tepe ile ilgili maalesef bir bilgi yer almaz.

Burada üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus da savaşın üzerinden geçen yaklaşık 8.5 asırda, doğal ve beşerî nedenlerle boğazda rölyefin az çok değişmiş olabileceğinin göz önüne alınmasıdır^{736*}. Zira boğaz ve yakın çevresinde yüzeyleyen volkanik kayalar iklimin de etkisiyle nispeten hızlı bir fiziki parçalanmaya maruz kaldığı tespit edilmektedir. Böylece fiziki aşınma ve ortaya çıkan malzemenin birikmesiyle birlikte rölyefteki keskin hatlar ve diklikler bu görünümünü kaybetmekte, daha yumuşak topoğrafik yüzeylere dönüşmektedir. Bu sürece ayrıca boğazda eskiden beri devam eden yol çalışmaları da ilave edildiğinde, boğaz tabanı ve yamaçlarında, özellikle kuzey yamaçlarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bazı kesimlerde boğaz tabanının büyük hafriyatlarla önemli ölçüde genişletildiği ve kalın dolguların yapıldığı görülür. Aynı şekilde boğazın kuzey yamaçlarının tamamı ilk profil özelliklerini kaybetmiştir. Ayrıca vadi tabanında yoğun bir zirai faaliyet de mevcuttur. Kısaca boğazın tabanı ve yamaçları şüphesiz savaşın yapıldığı dönemde bugünkünden daha dar, dik ve egzotik bir görüme sahipti.

Mekânın rölyef özellikleri kısmına son verirken, bu satırların yazarı, Denizli ve Isparta yöresinde Myriokephalon Savaşı ile ilgili adı geçen bütün yerlere birçok defa gidip arazi çalışmaları yapmış; görüşlerde dile getirilen bütün unsurları, kanıtları, ana tarihi kronikleri

⁷³⁵ Vasiliev, “Manuel Comnenus and Henry Plantagenet”, p. 238, 239.

⁷³⁶ Boğazda rölyefin değişmesi esasen bir makalenin konusu olabilecek kadar kapsamlı ve önemlidir. Burada yalnızca bu değişime dikkat çekilmesi bağlamında çok kısa temas edilmiştir.

dikkate alarak yerinde coğrafya biliminin sağladığı imkânlarla mukayeseli bir şekilde irdelemiş ve değerlendirmiştir. Savaşın yapıldığı ileri sürülen diğer yerlerin hiçbirinde, Bağrsak Boğazı'nın kendine has rölyefi gibi bir rölyef ayırt edilmemiştir.

1.3. Hidrografik Özellikler

Myriocephalon Savaşı'nın yerini ayırt edici önemli coğrafi verilerden birini de hiç şüphesiz hidrografik elemanlar teşkil etmektedir. Savaşın yapıldığı boğaz içinde “*akmakta olan bir akarsu*” vardır. Akarsu terimi, tarihi kaynaklardan yalnızca Khoniates'in eserinde iki yerde bulunur. Müellifin Türkçeye çevrilen eserinde; “*İmparator ancak güçlülükle, kısmen cesetleri çiğneyerek, atı üstünde bu yol vermez arazide ilerleyip buradan akmakta olan suları coşkun [?] çayı geçti. Bu arada Bizanslılardan bir grup İmparatoru görüp koşarak onun yanına geldi ve ona katıldı*”, eserin aynı sayfasında yer alan “*İmparator onların yanına [Boğazdan çıkan öncü birliklerin yanına] gelmezden önce, biraz evvel sözünü ettiğim ırmak yanındayken susuzluk hissetmiş ve refakatçilerinden birisine, bir kova bularak kendisine su getirmesini rica etmişti*”⁷³⁷, ifadelerinden boğaz içinde ülkenin iklim şartlarına göre Eylül gibi nispeten kurak dönemde akış gösterebilen bir akarsuyun bulunduğu anlaşılır.

Khoniates'in eserinin Türkçe çevirisinde yer alan “*buradan akmakta olan suları coşkun çayı geçti*”⁷³⁸, ifadesi aynı eserin 1835 yılına ait Latince nüshasında sayfa 240'ta “*fluente amne*” ve diğeri ise sayfa 241'de “*fluente fluvio*”

şeklindedir. Dolayısıyla müellif, eserinde yalnızca “*fluente fluvio*”; “*akan bir akarsu*” ve “*fluente amne*”; “*akan bir dereden*” söz etmiştir. Boğazın içinde hidrografik terminolojiye göre, savaşın yapıldığı 17 Eylül gününde İmparator Manuel'in boğazın çıkışına (Bizans ordusunun hareket yönüne göre) yakın üzerinden geçtiği ve hatta suyundan içmek istediği “*akan; akmakta olan; akış halinde bir akarsu*” mevcuttur.

Kızılören tarafında ilk tabileri aldığı kesimde Çokasuyu adı verilen akarsu, boğaz kesiminde Bağrsak adını alır ve menderi bir uzanış gösterir. Bağrsak, bazı eserlerde Barsak şeklinde yazılır. Umar, Barsak kelimesinin “soğuk dere” anlamına geldiğini belirtir⁷⁴⁰. Boğazdan çıktıktan sonra akarsu, Yunuslar'ın kuzeydoğusuna rastlayan üç yol kavşağında keskin bir dirsek yaparak güneybatıya doğru yönelir. Bu kesimden itibaren akarsuya Büyük Çay, Sarıöz gibi adlar verilir ve hafif engebeli plato saha- larında, nispeten geniş tabanlı vadiler içinden akışını sürdürür ve çok sayıda kollar alarak Beyşehir Gölü'ne ve kanalına boşalır.

Çayın aktüel yatağı boğaz kesiminde vadinin güney yamacını takip etmekte olup yaklaşık 3-4 m genişliğinde ve 2-3 m derinliğindedir. Boğazın güney yamacı ve aktüel akarsu mecrası, bugüne kadar yapılan yol çalışmalarında belirgin bir değişikliğe maruz kalmaması coğrafi verilerin korunması bakımından önemlidir. Boğaza giriş kısmında akarsu mecrasının yüksekliği 1350 m iken Yunuslar'ın kuzeydoğusunda boğazdan çıktığı yerde 1250 m kadardır. Dolayısıyla bu iki yer arasında 12 km uzunluğunda

⁷³⁷ Khoniates, *Historia*, s. 128.

⁷³⁸ Khoniates, *Historia*, s. 128.

⁷³⁹ Choniatae, *Corpus Scriptorum*, s. 240, 241.

⁷⁴⁰ Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 147.

Foto 8. Bağırsak Çayı havzasında son dönemde sulu tarım faaliyetlerinin artmasına rağmen akarsu yatağında devamlı bir akış görülür.

olan boğazın yatak eğimi % 1 civarındadır. Bu değerin ortaya koyduğu gibi, boğazın eğimi düşük olup her türlü ulaşım aracının geçmesine elverişlidir.

Bağırsak Çayı, Kızılören havzasının sularını drene etmektedir. Akım değeri iklim şartlarına göre değişmekle birlikte devamlı bir akış gözlenir (Foto 8). Birçok derenin yanında çoğunluğunun debisi 1-3 lt/sn arasında değişen çok sayıda su kaynaklarıyla da beslenir. Örneğin Göynük, Elmalı, Taşpınar, Bakır, İlet, Sıtma, Genyer, Basmakçı, Havana, Kamışcık, Zeynep, Bekir, Kirazlı ve Keklik pınarı gibi onlarca kaynağın suları Bağırsak Çayı'na ulaşır. Boğaz içinde de küçük su kaynakları vardır.

1.4. Bitki Örtüsü

Savaş yerinin bitki örtüsüyle ilgili kaynaklarda maalesef fazla bir bilgi yoktur. Yalnızca Niketas Khoniates, “*Böylece Türklerin oklarıyla öküz ve sürücüsü, at ve binicisi ölüp gitti; çatlak ve yarıklar cesetle doldu, ağaçlar arasını maktul düşenler doldurdu, kan selleri meydana oldu ve insan ve hayvan kanı bir arada aktı*”⁷⁴¹. “*İmparator Manuel bir ahlât ağacının gölgesine sığınmış, yorgunluğunu atarak taze kuvvet kazanmak istiyordu*”⁷⁴² ve “*Hendekler [vadi-*

⁷⁴¹ Khoniates, *Historia*, s. 125.

⁷⁴² Khoniates, *Historia*, s. 127.

Foto 9. Ahlât ağacı Bağırsak Boğazı ve yakın çevresinde oldukça yaygındır.

ler] içlerine dolan cesetlerle düzelmiş, vadiler tepelere dönmüştü, çalılıklar cesetlerle örtülmüştü”⁷⁴³ şeklinde eserinin farklı yerlerinde değinmeler yapmıştır. Khoniates’in anlatımında geçen “ağaçlar”, “ahlât ağacı” ve “çalılıklar” ifadelerinden geçidin yamaçlarının ağaç ve çalılardan oluşan bitki örtüsüyle kısmen veya tamamen kaplı olduğu öğrenilir. Diğer yandan Selçuklu kuvvetlerinin geçidin içinde ve yüksek kesimlerinde kısmen gizlenerek konuşlandığı göz önüne alındığında; yamaçların çalı ve

ağaç formunda ve belirli bir yoğunlukta bitki örtüsüyle kaplı olduğu sonucuna da kolaylıkla ulaşılır.

Niketas Khoniates’in zikrettiği gibi İmparator Manuel, boğazın çıkışında öncü birliklerinin kurduğu Bizans ordugâhına gelmeden evvel, bir ahlât ağacının gölgesine sığınmış ve yorgunluğunu atarak taze kuvvet kazanmak istemişti. Bu nedenle savaşın yapıldığı geçit ve çevresinde ahlât ağaçlarının varlığı ayrı bir önem kazanmıştır. Ahlât ağacı; yabani armut, Anadolu’nun hemen her yöresinde doğal olarak

⁷⁴³ Khoniates, *Historia*, s. 131.

yetişen ağaç türlerinden biridir. Meyvesinden özellikle çobanlar ve hayvanlar yararlanır.

Bağırsak Boğazı'nın içinde ve etrafında ahlât ağaçlarının oldukça yaygın olarak yetiştiği dikkati çekmektedir. Bir kısmına armut aşıl原因an ahlât ağaçları, özellikle boğazın Kızılören Ovası'ndan girişinde, her iki tarafında ve Höyük Tepe üzerinde gözlenmektedir (Foto 9). Savaş yeri olduğu ileri sürülen yerler arasında ahlât ağaçları en fazla ve en yaygın bir şekilde Bağırsak Boğazı ve çevresinde gelişmiştir. Diğer ağaç türleri arasında ise meşe, karaçam ve ardıç yer almaktadır. Meşe ormanları daha çok baltalık, karaçam ormanları koru durumundadır.

Savaşın üzerinden yaklaşık 8.5 asır geçmiştir. Bu dönemde bitki örtüsünde önemli bir tahribatin olduğu görülür. Savaşın yapıldığı zamanda boğaz çevresinin orman örtüsü şüphesiz daha zengindi. Çünkü Yunuslar, Sağlık ve Derbenttekte gibi boğazın çevresindeki yerleşmelerde eski binalarda kullanılan ahşap malzeme (ağaç, kereste) de bunu ortaya koyar niteliktedir.

SONUÇ

Myriokephalon Savaşı'nın yeriyle ilgili yaklaşık 25 yıldır devam eden çalışmalarımızda tarihi kaynaklarda mevcut coğrafi tasvirler, bilgiler ve verilerin bir bütün olarak Bağırsak Boğazı ile örtüştüğü tespit edilmektedir. Gerçekten bu boğazda Türk ordusunun önceden avantajlı bir şekilde konuşlanması, pusu kurması, vadi yamaçlarının yukarisından aşağısına doğru artan bir güçle hücum etmesi, ok ve mızrakla saldırıya geçmesi, Bizans ordusunu yarlardan, önden ve arka taraftan kuşatması, boğazın daralması, sonra genişleyip tekrar daralması gibi onlarca verinin, kısacası tarihi kaynaklarda

anlatıldığı şekilde bir savaşın cereyan etmiş olması coğrafya bakımından mümkündür.

Bizans ordusunun hedefinin Selçuklu başşehri Konya olması, savaşın Türk toprakları içinde yapılışı, İmparator I. Manuel Komnenos'un Türklerin arazisinde beş günlük yolculuk mesafesine hızlı bir şekilde ilerlemesi, savaş yerinin Konya yakınlarında ve hatta şehre bir günlük yürüyüş mesafesinde olması, yıkık ve terk edilmiş olan Meldinis Kalesi, Hisar-ı Meldos ve Myriokephalon Kalesi arasındaki bağlantının tespit edilmesi, Tzibrelitzemani (Cybrilcymani) Geçidi ve Pusguse (Beyşehir) Gölü'nün açık lokasyon ilişkisi, savaş yerinin dar ve uzun bir geçit; yani bir boğaz vadi karakterinde olması, geçidin uzunluğu, genişliği, geçidin ve çevresinin topografik özellikleri, geçidin içinde ve hatta dar kesiminde yedi adet vadi şeklinde bir jeomorfolojik oluşumun varlığı, geçidin çıkışında Bizans ordusunun karar-gâh kurabileceği emniyet arz eden bir tepenin varlığı, geçidin içinde Eylül ayı gibi kurak bir dönemde akış halinde bir akarsuyun varlığı, geçidin eskiden beri önemli bir yol güzergâhını teşkil etmesi gibi daha onlarca coğrafi bilgiler ve veriler, ön yargılardan uzak, tarafsız ve ilmi bir bakışla irdelenip değerlendirildiğinde çok açık bir şekilde Bağırsak Boğazı'nın savaş yeri olduğunu göstermeye yeterlidir.

KAYNAKÇA

- ANNA KOMNENA, *Alexiad* (çev. B. Umar), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Başkumandan Simbat Vekayinamesi* (951-1334), (çev. H. D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Basılmamış Nüsha, İstanbul, 1946.
- BİLDİRİCİ, Mehmet, *Tarihi Su Yapıları: Konya Karaman Niğde Aksaray Yalvaç Side Mut Silifke, Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayını*, Ankara, 2009.

- BOZYİĞİT, Recep Ve Güngör, Şenay, “Bağırsak Boğazı Ve Çevresinin (Konya) Jeomorfolojik Özellikleri”, *3rd International Geography Symposium (Geomed 2013)*, 2013, s.345-356.
- BOZYİĞİT, Recep, Kaya, Baştürk, 2017, “Bağırsak Boğazı Ve Çevresinin Fiziki Coğrafya Özellikleri”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, S. 7, Konya, 2017, s.141-166.
- CEYLAN, Mehmet Akif, *Baklan - Çivril Havzasının Hidrojeomorfolojik Etüdü*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi (Yayınlanmamış), İstanbul, 1998.
- CEYLAN, Mehmet Akif, “Myriokephalon Savaşı’nın Yeri Konusuna Coğrafi Bir Yaklaşım”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 187, TDAV, İstanbul, 2010, s.159-196.
- CEYLAN, Mehmet Akif, “Coğrafi Perspektiften Myriokephalon Savaşı’nın Yeri Ve Konya Bağırsak Boğazı,” *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, S. 5, Konya, 2016, s.69-94.
- CEYLAN, Mehmet Akif, “Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) Açısından Konya Bağırsak Boğazı’nın Coğrafi Özellikleri”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, S. 7, Konya, 2017, s.1-39.
- CEYLAN, Mehmet Akif, Eskikurt, Adnan, *Tarihi Coğrafya Açısından Myriokephalon Savaşı (17 Eylül 1176) Ve Konya Bağırsak Boğazı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 359, Konya, 2017.
- CHRONICA MAGISTRI ROGERI DE HOUEDENE (Ed. by W. Stubbs), *Epistola Manuelis Constantinopolitani Imperatoris Ad Regem Angliae Patrem*, No.51, Vol. II, Longmans, London, 1869, p.102-104.
- CRAMER, John Anthony, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor; With A Map*, C. II, At The University Press, Oxford, 1832.
- ÇAY, Mehmet Abdulhalûk, *Anadolu’nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası: Sultan II. Kılıç Arslan Ve Karamikbeli (Myriokephalon) Zaferi*, Orkun Yayınevi, İstanbul, 1984.
- DİRİMTEKİN, Feridun, *Konya Ve Düzel (1146 Ve 1176)*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1944.
- DİRİMTEKİN, Feridun, “Selçukluların Anadolu’da Yerleşmelerini Ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer”, *Malazgirt Armağanı (Ayrıbasım)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, s.231-260.
- ERDOĞRU, Mehmet Akif, “Akşehir Sancağı’ndaki Dirliklerin III. Murad Devri’ndeki Durumu Ve 1583/991 Tarihli Akşehir Sancağı İcmal Defteri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 1, Ankara, 1990, s.127-162.
- ESKİKURT, Adnan, Ceylan, Mehmet Akif, *Selçuklu-Bizans Münasebetlerinde Bir Dönüm Noktası Myriokephalon Zaferi (Beyşehir-Bağırsak Boğazı-Miryokephalon) 17 Eylül 1176*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2015.
- ESKİKURT, Adnan, “Myriokephalon Savaşı’na Dair Kronikler Ve Modern Çalışmalar” *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*, S. 6, Konya, 2017, s.65-93.
- GREGORY EBU’L-FARAC, *The Chronography of Gregory Ebu’l-Farac* (çev. E. A. Wallis Budge), I-II, Oxford University Press, London, 1932.
- GREGORY EBU’L-FARAC, *Abu’l-Farac Tarihi* (çev. Ö.R. Doğrul), I-II, Ankara, 1987.
- HENDY, Michael Frank, *Studies in Byzantine Monetary Economy (C.300-1450)*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
- HÉTHOUM (Comte De Gorigos/Count of Gor’igos), “*Table Chronologique*” (çev. E. Dulaurier), *Recueil Des Historiens Des Croisades Document Arméniens*, Tome I, Publie Par Les Soins De L’academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Paris, 1869.
- HÉTHOUM, *King Het’um II*, (çev. R. Bedrosian), (http://www.Documentacatholicaomnia.eu/03d/1289-1307,_King_Het’um_II,_Chronicle_-_The_Armenia_History,_En.Pdf). 2005, Erişim Tarihi: 25.09.2022.
- IOANNES CINNAMUS, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Ioannes Cinnamus* (Ed. B.G. Niebuhr), Impensis Ed. Weberi, Bonnae, 1836.
- IOANNES KINNAMOS, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı (1118-1176)*, (Haz. I. Demirkent), AK-

- DTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları XIX. Dizi-Sayı 18, Ankara, 2001.
- KAHRAMAN, Seyit Ali, *XVI Yüzyıl Başlarında Karaman Vilayeti Vakıfları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2009.
- KIEPERT, Richard, *Karte Von Kleinasien*, B. CII, Afrikan Karahisar, Berlin, 1905.
- KIEPERT, Richard, *Karte Von Kleinasien*, B. CIII, Konstantinopol, Berlin, 1912.
- Köylerimiz (1 Mart 1968 Gününe Kadar), T.C. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1968.
- ARSLAN, Mustafa, "On Ancient Luwian Elements in Thetoponymy of the Beyşehir County, Turkey", *Directions in Urban Place Namereseach (13-16 Ağustos 2009)*, Helsinki-Finlandiya, p.3-9.
- MAGDALINO, Paul, *The Empire of Manuel Komnenos (1143-1180)*, Cambridge University Press, New York, 1993.
- NICETAE CHONIATAE, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae: Nicetae Choniatae* (Ed. Barthold Georg Niebuhr), Impensis Ed. Weberi, Bonnae, 1835.
- NIKETAS KHONIATES, *Historia (Ioannes Ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (çev. F. Işıltan), AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayını XIX. Dizi-Sa.15, Ankara, 1995.
- RAMSAY, William Mitchell, "Note On W.M. Ramsay's Antiquities of Southern Phrygia", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, Vol. 4 (3), 1888, p.320.
- RAMSAY, William Mitchell, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, Vol. I, At The Clarendon Press, Oxford, 1895.
- RAMSAY, William Mitchell, "Pisidia and The Lycaonian Frontier", *The Annual of the British School At Athens*, Vol. 9, 1902, p.243-273.
- RAMSAY, William Mitchell, *Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire*, Aberdeen University, No.20, Aberdeen, 1906.
- RAMSAY, William Mitchell, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (çev. M. Pektaş), Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1960.
- ROGER DE HOVEDEN, *The Annals of Roger De Hoveden, Comprising The History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201* (Trans. H. T. Riley), Vol. I, London, 1853.
- ROGER DE HOVEDEN (Benedict of Peterborough), *Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis, (The Chronicle of the Reigns of Henry II. and Richard I. A. D. 1169-1192)*, (Ed. W. Stubbs), Vol. I-II, Oxford, 1867.
- ROGER DE HOVEDEN, *Chronica Magistri Rogeri De Houedene* (Ed. W. Stubbs), Vol. II, London, 1869.
- SARRE, Friedrich, *Küçük Asya Seyahati-1895 Yazı* (çev. D. Çolakoğlu), Pera Yayınları, İstanbul, 1998.
- SELÇUK BİRİCİK, Ali, *Beyşehir Gölü Havzasının Strüktürel Ve Jeomorfolojik Etüdü*, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1982.
- SMBAT SPARAPET, "Chronique Du Royaume De La Petite Arménie Par Le Connétable Sempad", (çev. E. Dulaurier), Recueil Des Historiens Des Croisades Documents Arméniens, Publie Par Les Soins De L'academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Tome Premier, Paris, 1869.
- SMBAT SPARAPET, *Chronicle* (Trans. by R. Bedrosian), Sources of the Armenian Tradition, New Jersey ([Http://Rbedrosian.Com/Downloads/Chronicle_Smbat_Sparapet.Pdf](http://Rbedrosian.Com/Downloads/Chronicle_Smbat_Sparapet.Pdf)), 2005, Erişim Tarihi: 27.09.2022.
- SÜRYANÎ MIHAEL, "Extrait De La Chronique De Michel Le Syrien", Recueil Des Historiens Des Croisades Documents Arméniens (Ed. E. Dulaurier), Publie Par Les Soins De L'academie Des Inscriptions Et Belles-Lettres, Tome Premier, Paris, 1869.
- SÜRYANÎ MIHAEL, *Chronique De Michel Le Syrien* (Ed. J. B. Chabot), Tome III, Ernest Leroux, Paris, 1905.
- SÜRYANÎ MIHAEL, *The Chronicle of Michael the Great, Patriarch of the Syrians* (çev. R. Bedrosian), ([Https://Archive.Org/Details/ChronicleofmichaelThegreatpatriarchofthesyrians](https://Archive.Org/Details/ChronicleofmichaelThegreatpatriarchofthesyrians)), 2013, Erişim Tarihi: 26.09.2022.

SWOBODA, Heinrich, Keil, Josef, Knoll, Fritz, *Denkmaler Aus Lykaonien Pamphylien Und Isaurien*, Verlag Rudolf, Wien, 1935.

TOMASCHEK, Wilhelm, *Zur Historischen Topographie Von Kleinasien Im Mittelalter*, Sitzungsberichte Philosophisch-Historische Classe, B. CXXIV, Wien, 1891.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, Yayın No. 28, İstanbul, 1984.

UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993.

VASILIEV, Alexander Alexandrovich, "Das Genaue Datum Der Schlacht Von Myriokephalon

(1176)", *Byzantinische Zeitschrift*, B. XXVII, Leipzig Und Berlin, 1927, p.288-290.

VASILIEV, Alexander Alexandrovich, "Manuel Comnenus and Henry Plantagenet", *Byzantinische Zeitschrift*, B. XXIX, Leipzig Und Berlin, 1929-1930, p.233-244.

YÖRÜK, Doğan, "Karaman Eyaletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi (1483)", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXV (40), 2006, s.177-202.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLULARININ YÜKSELİŞ DEVRİ VE KONYA

I. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV (1192-1196/1205-1211)

Selim KAYA

Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Afyonkarahisar/TÜRKİYE,
skaya@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0447-5017.

ÖZ

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, başkent Konya’da iki defa tahta çıkmış, arada uzun ve maceralı bir gurbet hayatı yaşamıştır. I. Keyhüsrev döneminde siyasî birliğin sağlanması noktasında önemli adımlar atılmış ve devlette yeni yapılandırmalara gidilmiştir. Sultan I. Keyhüsrev, çocuklarına ve yakın çevresine belirli bir bölgenin yöneticiliğini verirken bir zamanlar babasının yaptığı gibi yapmamış, melik tayin ettiği oğullarına ve kayınpederine idarelerine bıraktığı yerlerde, sadece kendisi adına yönetim yetkisi vermiştir. Meliklerin bulundukları bölgelerde kendi adlarına hutbe okutmaları veya sikke kestirmeleri ya da komşu devletlerle savaş-barış yapmaları gibi yetkiler vermemiş, bir nevi merkeze bağlı vali statüsü vermiştir. I. Keyhüsrev, babasından ve dedelerinden devraldığı mirası geliştire-

rek daha ileriye taşımak için gayret etmiştir. I. Keyhüsrev döneminde Konya fiziki, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan oldukça gelişmiş, hatta şehir, surların dışına taşmıştır. Konya, kalenin kuzey tarafına doğru gelişmiş, dükânlar, medreseler ve mahalleler artmıştır. I. Keyhüsrev döneminde Konya’nın, mevcut güzelliklerinin muhafazası için çalışmalar yapılmıştır. Konya’nın yeşil alanlarının artırılması, bağlık bahçelik özelliğinin korunmasına yönelik adımlar atılmış, burası her bakımdan güzel bir şehir haline getirilmeye çalışılmış, imar faaliyetleri ile donatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya, Selçuklu, Anadolu.

GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV I (1192–1196/1205–1211)

ABSTRACT

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ascended the throne twice in the capital, Konya, and lived a long and adventurous expatriate life in between. During the reign of Keyhüsrev I, important steps were taken to ensure political unity and new structurings were made in the state. While Sultan Keyhüsrev I entrusted the administration of specific regions to his children and close circle, he did not do as his father once did, and only authorised them to govern in his name in the places he left to his sons and father-in-law, whom he appointed as the king. He did not authorise the kings to issue proclamations in their own name, mint coins, or engage in war or peace negotiations with neighbouring states, but only granted them a sort of governor status attached to the central authority. Keyhüsrev I endeavoured to build upon and carry the legacy he inherited from his father and grandfather, striving to further develop it. During the reign of Keyhüsrev I, Konya experienced physically, political, social, and economical advancements, and even the city extended beyond its walls. Konya developed towards the northern side of the castle, where shops, madrasahs, and neighbourhoods increased. During the reign of Keyhüsrev I, efforts were made to preserve the existing beauties of Konya. Steps had been taken to increase the green spaces of Konya and to preserve its features of vineyard orchards, as the city had been tried to be turned into a beautiful city in all aspects, and it had been equipped with zoning activities.

Keywords: Gıyâseddin Keyhüsrev I, Konya, Seljuks, Anatolia.

GİRİŞ

Konya; tarih boyunca önemli bir şehir olmuş ve bu özelliğini her zaman korumuştur. Jeopolitik, jeostratejik ve ekostratejik konumu ile asırlarca devletlerin hâkim olmak istediği bir şehir olmuştur. Doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan ticaret yollarının üzerinde yer almış, Müslüman Araplar ile Hristiyan Rumlar arasında cereyan eden mücadelelerde stratejik bir askeri üs olmuştur. Bizans İmparatorluğu döneminde Anadolu'nun iki büyük temasından biri hatta idarî ve coğrafi olarak en büyüğü ve askerî bakımdan en güçlüsü olan Anatolikon Thema'sının içinde yer almıştır. Öyleki Strategos Leon, İmparator III. Theodosios'u (715-717) tahttan indirmiş ve Anatolikon Thema'sının yöneticisi iken Bizans tahtını elde eden ikinci strategos olarak 717-741 arasında imparator olmuştur⁷⁴⁴. Bu sebeple Konya, imparator çıkaran eyaletin önemli bir şehridir ve Bizans İmparatorluğu dönemindeki önemi sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir. Türklerin fethi sonrası zaman içinde başkent olmuş ve merkezi bir hüviyet kazanmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı Süleymanşâh (1075-1086) Anadolu içlerine girdikten sonra muhtemelen 1075 yılında Konya civarına askerî harekâta bulunmuş, şehri ve yakınındaki Gavele Kalesi'ni ele geçirmiştir. I. Süleymanşâh'ın vefatından sonra Sultan Melikşâh'ın kumandanlarından Emîr

⁷⁴⁴ Cüneyt Güneş, *Bizans Anadolu'su'nda Askerî ve İdari Bir Sistem Thema Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2021, s. 142-143, 145, 158.

Porsuk, Konya ve çevresinde Sultan Melikşah'ın hâkimiyetinin tanınmasını sağlamıştır⁷⁴⁵.

Sultan I. Kılıç Arslan döneminde Birinci Haçlı Seferi orduları Akşehir'den geçerek 1097 yılı Ağustos ortalarında Konya'ya ulaşmıştır. Türkler, bütün yol güzergâhında yer alan yerleşim mahalleri gibi Konya'yı da boşaltmışlardır. Haçlılar, tahrip edilmemiş olan Meram bahçelerinde birkaç gün dinlendikten sonra Ereğli'ye doğru yürüyüşlerine devam etmişlerdir. Sultan I. Kılıç Arslan, kendisine destek olan Türk beyleri ile birlikte Ereğli yakınında Haçlılara yeni bir darbe vurmak istemişse de istediği sonucu elde edememiştir. İznik yerine Konya başşehir yapılmış, böylece Anadolu'nun ortasında köklü bir yerleşme ve gelişme süreci başlamıştır. 1101 yılı Haçlı ordularının Fransızlardan oluşan ikinci grubu Anadolu'da ilerlerken Selçuklu başkenti Konya önlerine gelmiş, ancak dört yıl öncesine göre daha güçlü ve kuvvetli bir garnizon tarafından savunulan Konya'nın surlarını aşamamışlardır. Konya önünde bir gün konakladıktan sonra güneye doğru ilerleyen bu Haçlılar, üç günlük yürüyüş sonrası yorgunluk ve susuzluktan güçleri azaldığı bir sırada Türkler tarafından yok edilmiştir. Fransızlar ile Almanlardan oluşan üçüncü grubu ise, Sultan I. Kılıç Arslan ve diğer Türk beyleri tarafından 5 Eylül 1101'de Ereğli Suyu kıyısında yok edilmiştir⁷⁴⁶.

Sultan Şahinşâh/Melikşah (1110-1116) döneminde Konya'da surların dış kısmında 1113 tarihinde Konya Dârü's-Şifâsı yaptırılmıştır⁷⁴⁷.

Konya'nın Selçuklu devlet merkezi olma süreci Sultan Şahinşâh'ın Anadolu'ya geldiği 1110 yılına kadar devam etmiştir⁷⁴⁸. Sultan I. Mesud (1116-1155) zamanında Konya, İstanbul ile Tebriz arasında işleyen ticaret yolunda önemli bir durak özelliği kazanmıştır. Konya'daki Müslümanlar ile Beyşehir Gölü ve adalarında yaşayan Hristiyanlar arasında dostane ilişkiler ve ticarî faaliyetler gerçekleşmiştir. Konya yöresinde lacivert taşı çıkartılmıştır. Konya'nın en eski ve ihtişamlı eserlerden biri olan Alâeddin Camii'nin yapımına başlanmıştır. Sonra caminin yanına bir de medrese inşa olunmuştur. 1153 sonları 1154 başlarında Konya'da bir veba salgını yaşanmış ve binlerce insan vefat etmiştir. Konya'nın savunma zafiyetini ortadan kaldırmak için Sultan I. Mesud'un emriyle tahkimat yapılmaya başlanmıştır. Sultan I. Mesud, vefatından önce Mayıs 1155'de Türk devlet telakkisine uygun olarak ülkenin idaresini üç oğlu arasında taksim etmiş, veliaht ilan ettiği büyük oğlu Kılıç Arslan'ı Konya'da sultan ilân edip Türkiye Selçuklu tahtına çıkarmış, diğer oğullarını ona tabi melik olarak tayin ve vasiyet etmiştir. Sultan I. Mesud, Konya'da Alâeddin Camii ve bitişiğinde bir darbhaneye ve içkale içinde de bir saray inşa ettirmiştir⁷⁴⁹.

20-24 Mayıs 2008, ed. A. Demirhan vd, Konya 2008, I, 56-58.

⁷⁴⁸ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 153-159; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 2011, 242.

⁷⁴⁹ Anonim *Selçukname*, (neşr ve Türkçe terc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 25; Turan, *a.g.e.*, s.197 vd.; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 312; Muhtarrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I.Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2003, s. 128, 130-132; F.Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 26, Ankara 1991, C. XV, s. 47; Azize Yasa, *Anadolu*

⁷⁴⁵ Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1996, s. 1-2, 11.

⁷⁴⁶ Demirkent, *a.g.e.*, s. 31-33, 35-46.

⁷⁴⁷ Ayten Altuntaş, "Selçuklu ve Osmanlılar Döneminde Konya Darüşşifası", *1.Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10.Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Kitabı*,

Sultan II. Kılıç Arslan döneminde 1173 tarihinde “Küçük Dârü’ş-Şifâ” adında bir şifâhane yaptırmıştır. II. Kılıç Arslan 17 Eylül 1176’da Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos’u (1143-1180) Miryokefalon’da mağlup etmiş, sadece Bizans İmparatorluğu’nun değil bütün Doğu’nun kaderini belirleyen bu zafer ile Batı sınırları güven altına alınmış; Bizans ordusu askeri gücünü, imparator da papalık nezdindeki itibarını kaybetmiştir. Bu yenilginin hemen ardından İngiltere Kralı II. Henry’ye mektup gönderen imparator, Konya’yı ele geçirmenin ve Türkleri Anadolu’dan çıkarmanın imkânsız olduğunu ve bu sebeple sultan ile antlaşmaktan başka çaresinin kalmadığını bildirmiştir. Sultan II. Kılıç Arslan, muhtemelen 1184 yılında ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırmış, kendisi de Konya’da metbû büyük sultan olarak hüküm sürmeğe devam etmiştir⁷⁵⁰.

Bir süre sonra melikler arasında saltanat mücadeleleri başlamış, Sultan II. Kılıç Arslan küçük oğlu Uluborlu Meliki Gıyâseddin Keyhüsrev’in yanına gitmiş ve onu veliaht tayin etmiştir. Sonra sarsılan hâkimiyetini yeniden tesis etmek için oğlu Kutbeddin Melikşah’ın bulunduğu Konya üzerine yürümüş, şehri ve tahtı ele geçirmiş, Kutbeddin Melikşah Aksaray’a kaçmıştır. Sultan II. Kılıç Arslan oğlu

Gıyâseddin Keyhüsrev ile birlikte Aksaray’ı kuşatmış, ancak muhasara sırasında hastalanmış ve 26 Ağustos 1192’de vefat etmiştir. Naaşı Konya’ya götürülerek Sultan Mesud tarafından yaptırılan caminin bitişiğindeki türbeye (kümbedhâne) defnedilmiştir⁷⁵¹.

Sultan II. Kılıç Arslan, Dânişmendlileri ortadan kaldırıp ülkenin iç ve dış güvenliğini sağladıktan sonra Anadolu’nun iktisadî, içtimâî ve medenî gelişmesi için çalışmıştır. Babası I. Mesud zamanında başlayan şehir hayatını geliştirmeye yönelik faaliyetler, II. Kılıç Arslan devrinde artarak devam etmiştir. 1116’dan 1192’ye kadar 76 yıl boyunca baba oğulun şehirleşmeye yönelik faaliyetleri sonucu Konya, bir şehir hüviyeti kazanmıştır. Nitekim 1190 yılında Anadolu’ya gelen Haçlılar, Konya’yı Alman şehirlerinden Köln’e benzetmişlerdir⁷⁵².

Sultan II. Kılıç Arslan, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatı geliştirmek için de çalışmıştır. Sultan II. Kılıç Arslan, Azerbaycan’dan ve Türkistan coğrafyasından pek çok âlimi Anadolu’ya davet etmiştir. Anadolu’ya gelen ilim ve fikir adamlarından bazıları da Konya’da yaşamıştır. Bu ilim adamlarından biri de tabip ve müneccim Şerafeddin Ebu’l-Fazl Hubeyş b. İbrahim et-Tiflisî’dir (ö. 1232?). Türkiye Selçuklu Devletinin hizmetine giren Hubeyş et-Tiflisî, alfabetik rüya tâbirnâmesi olan *Kâmilü’t-Tabîr* adlı eserini II. Kılıç Arslan’a ithaf etmiş; sultanın en önemli müneccimi olmuş; tıp, dil ve edebiyat alanında yazdığı eserlerinden başka

Selçukluları Döneminde Türk İslam Şehri Olarak Konya, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 747; Semavi Eyice, “Alâeddin Camii”, *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 324-327; Osman Turan “Kılıç Arslan II”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. VI, s. 688; Abdülkerim Özyayın, “Kılıç Arslan II”, *DİA*, Ankara 2002, C. XXV, s. 398; Hacıgökmen, a.g.m, s. 247.

⁷⁵⁰ A.Hulusi Köker, *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, Kayseri 1991, s. 7; Abdulhaluk Çay, *II.Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987, s. 83-88, 103-104; Selim Kaya, *I.Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi, (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2006, s. 12, 17; Özyayın, “Kılıç Arslan II”, s. 400-401.

⁷⁵¹ Çay, a.g.e, s. 113; Kaya, a.g.e, s. 40-42; Özyayın, “Kılıç Arslan II”, s. 401.

⁷⁵² Tuncer Baykara, “Anadolu Selçukluları Döneminde Konya”, *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2003, s. 24.

astroloji alanında da üç kitap kaleme almıştır⁷⁵³. II. Kılıç Arslan döneminde Urfa'dan Konya'ya gelmiş Hasnon adlı Hristiyan bir tabip sultan ve vezirler ile saray erkanının tedavisinde hizmet görmüştür. Türkiye Selçuklu devlet adamlarından Emîr-i Âhur Seyfeddîn ile İhtiyareddîn Hasan'ı tedavi etmiştir⁷⁵⁴. Konya, zaman içinde âlimlerin, şâirlerin, düşünürlerin, mutasavvıfların ve sanatkârların merkezi aynı zamanda yaşam için tercih edilen güzel bir şehir haline gelmiş ve bu özelliği ile daha da artan önemi devlet yıkılana kadar devam etmiştir.

Sultan II. Kılıç Arslan dönemine ait en eski eser Konya Alâeddin Camii'dir. Babası I. Mesud tarafından inşasına başlanan ve torunu Alâeddin Keykubâd'a nisbet edilen camiyi, II. Kılıç Arslan 1156 yılında yaptırmıştır. Cami, sonraki zamanlarda yeniden inşa edilmiş ve en son yapımını sağlayan hükümdarın adıyla anılagelmıştır. Sultan II. Kılıç Arslan zamanında Konya'da; camiye kuzey taraftan kümbet eklenmiş, İçkale içinde Alâeddin Camii'nin avlusunda bir türbe, bu caminin kuzeydoğusunda surlardan biri genişletilerek yapılan bir köşk (saray), Dışkale dışında kuzeyde Maristan-ı Atik (Küçük Darüşşifa), ayrıca Sûk-ı Cedîd

(Yeni Çarşı) ve Bâzâr-ı Rîşte (İplik Pazarı) inşa edilmiştir⁷⁵⁵.

Türkiye Selçukluları'nda bilinen ilk gümüş sikke 571 (1175) yılında, ilk altın sikke de 573 (1177) yılında Sultan II. Kılıç Arslan döneminde kestirilmiştir. II. Kılıç Arslan döneminde Konya Darbhanesinde 581 (1185/1186), 582 (1186/1187), 583 (1187/1188) ve 584 (1188/1189) yılında gümüş dirhem, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatı döneminde Konya Darbhanesinde 592'de (1195/1196) gümüş dirhem darbedilmiştir⁷⁵⁶.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi öncesi Konya'yı, ilim, kültür ve ticaret merkezi haline getirmek için çalışmalar yapılmıştır. Konya'ya pek çok yerden ve farklı milletlerden gelen tüccar şehirde ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, babasından ve dedelerinden devraldığı mirası geliştirerek daha ileriye taşımak için çalışmıştır.

SULTAN I. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ VE KONYA

⁷⁵³ Cevat İzgi, "Hubeyş et-Tiflîsî", *DİA*, İstanbul 1998, C. XVIII, s. 268-270; Çay, *a.g.e.*, s. 116; Özeydın, "Kılıç Arslan II", s. 402.

⁷⁵⁴ İbnü'l-İbrî Ebu'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, Türkçe trc. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999, C. II, s. 523; İbnü'l-Kıftî, *Târihü'l-Hükemâ*, nşr. Julius Lippert, Leipzig 1903, s. 177-178; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 53-54; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, İstanbul 2011, s. 286; Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara 2000, s. 114; Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, C. II. İstanbul 1969, s. 153; Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe terc. Yıldız Moran), İstanbul 1994, s. 247; Muharrem Kesik, "Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi", *Tarih Dergisi Turkish Journal of History*, 71, 2020, s. 122.

⁷⁵⁵ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, İstanbul 1973, s. 38; Yasa, *a.g.t.*, s. 747-749; Köker, *a.g.e.*, s. 7; Çay, *a.g.e.*, s. 116-117; Özeydın, "Kılıç Arslan II", s. 402. Köker, Konya Dârü's-Şifâları hakkında bilgi verirken Sultan II. Kılıç Arslan tarafından 1173 tarihinde inşa ettirilen ancak kitâbesi olmayan "Küçük Dârü's-Şifâ" isimli bir şifâhaneden (Karatay Dârü's-Şifâsı) bahsetmiştir. Muhtemelen bahsettiği bu dârü's-şifâ olmalıdır. Bkz: Köker, *a.g.e.*, s. 7.

⁷⁵⁶ *Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri II, Doğu Batı Arası Bir Gökkuşağı Selçuklu Sikkeleri*, s.23; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları'nın Kestirdikleri İlk Paralardan Örnekler", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 95; Şevki Nezihi Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri: I. Mesud'dan I. Keykubâd'a Kadar (510-616/1116-1220)*, İstanbul 2000, s. 132, 134; Bahadır Kalaycı & Bilhan Akçaşar, *Bahadır Kalaycı Koleksiyonunda Yer Alan Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Antalya 2019, s.10.

Gıyâseddin Keyhüsrev, melik unvanı ile belirli bir bölgenin yöneticisi tayin edilmeden önce muhtemelen eğitim öğretim sürecinde atabegi ile Ilgın taraflarında bir müddet bulunmuş ve Mahmudhisar Tekke Köyü'nde (Beykonak Kasabası) mescid ile içiçe olan Dediği Sultan Türbesi'nin inşasında aktif rol oynamıştır. Binanın 576 Receb (Kasım-Aralık 1180) tarihli kitâbesinde “Gıyâseddin Keyhüsrev'in devletli günlerinde” imar olunduğu, Sultan II. Kılıç Arslan'ın azatlı câriyelerinden Sanavber Hatun'un emriyle inşâ edildiği belirtilmiştir⁷⁵⁷. Kitâbenin zaman içinde tarih kısmı netliğini kaybetmiştir ve tam olarak okunamamaktadır. Eğer tarihte yanlışlık yoksa bu durum Gıyâseddin Keyhüsrev'in genç yaşlardan itibaren inşâ ve imara olan ilgi ve alakasının da bir göstergesidir.

Sultan II. Kılıç Arslan, muhtemelen 1184 yılında ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırmış, kendisi de metbû sultan olarak Konya'da hüküm sürmeğe devam etmiş, oğulları da tâbi birer melik olarak tayin edildikleri şehir veya bölgeleri yönetmişlerdir. Ancak II. Kılıç Arslan hayatta iken kardeşler arasında saltanat mücadeleleri başlamıştır. Başkent Konya'da tahtı elde etmek isteyen melik kardeşler, yoğun bir faaliyete ve rekabete girişmiş, hükümdar olmak için siyasî ve askerî her türlü yola başvurmadan çekinmemiş ve devamlı birbirleriyle savaşmışlar, hatta ihtiyaç duydukları bazı zamanlarda komşu devletlerden dahi yardım almışlardır. 1188 sonrası babası II. Kılıç Arslan'ın veziri İhtiyareddin Hasan'ın da öldürülmesinden sonra büyük bir muhalifinden kurtulan Melik Kudbeddin Melikşah, Konya üzerine yürümüş ve kendisine muhalif olan babasına mensup emir-

leri öldürttükten sonra kendisini veliahd ilân ettirmiştir⁷⁵⁸.

Üçüncü Haçlı Seferi ordusu 27 Nisan 1190 tarihinde Türkiye Selçuklu topraklarına girmiştir. Alman Haçlı ordusunun Denizli'den sonra güzergahı; Uluborlu, Myriocephalon mevki, Yalvaç, Akşehir ve Konya olmuştur. Alman Haçlı ordusunun Konya'yı kuşatması ve bu topraklardan ayrılmasına kadar olan yürüyüşünü inceleyen kaynaklar, Haçlı ordusuyla savaşan sultanın oğullarını belirtirken de sadece Kutbeddin Melikşah ve Muhyiddin Mesud'un isimlerini zikretmişlerdir. Maalesef Haçlı ordusunun güzergâhında bulunan Keyhüsrev'in hâkimiyet alanındaki yerlerde yapılan mücadeleleri anlatırken Keyhüsrev'in isminden ve faaliyetlerinden hiç bahsetmemişlerdir. “Keyhüsrev'in sevk ve idaresindeki Selçuklu ordusu, kendi bulundukları bölgeden geçen Alman Haçlı ordusuna seyirci kalmamış, Denizli-Uluborlu arasında ve sonrasında aralıksız olarak her zaman Almanlara karşı taarruz ederek onları yıpratmış Akşehir'e kadar ilerlemelerine bir engel oluşturmak maksadıyla geçiş yolu üzerindeki her şeyi (su kuyularını kapatmak v.b. gibi) yakıp yıkmış, aylardır yollarda oldukları için yorgun olan ve yiyecekleri azalan Haçlılarla “vur-kaç” taktiği ile savaşmışlardır. Hatta bu bölgede Keyhüsrev'in takip ettiği askerî strateji ve akıllı siyaset sayesinde Haçlılar

⁷⁵⁷ M.Zeki Oral, “Turgut Oğulları, Eserleri-Vakfiyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, III, (1956), s. 43; Kaya, a.g.e, s. 20-21.

⁷⁵⁸ Süryanî Mikhail, *Vekâyinâme*, (nşr. ve trc. J.B. Chabot), *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d'Antioche 1166-1199*, C. III, s. 410 vd.; İbnü'l-İbrî Ebü'l-Ferrec, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, Beyrut 1958, s. 388; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, (trc. Abdülkerim Özeydin), *İslâm Tarihi, İbnü'l-Esîr el-Kâmil fi't-Tarih tercümesi*, C. XII, s. 87; Kaya, a.g.e, s. 19, 37, 44.

Uluborlu'dan Konya'ya ancak yirmi günde gelebilmişlerdir"⁷⁵⁹.

Selçuklu ordusu Akşehir civarında savaştığı ancak ilerlemesine engel olamadığı Haçlı ordusunun sayıca üstünlüğü karşısında Konya'ya doğru geri çekilmek zorunda kalmıştır. İmparator Friedrich Barbarossa, Akşehir kalesini ele geçirmiş ve yakmıştır, sonra da Selçuklu meliklerini takip ederek Konya yakınlarına gelmiştir. Haçlılarla Selçuklular arasında Konya önünde başlayan savaş günlerde devam etmiştir. Konya şehrini ele geçiren ancak iç kaleyi alamayan Haçlı ordusu 18-19 Mayıs 1190 tarihinde Konya'yı işgal etmiş, çarşıları yağmamış ve birçok tahribat ve katliam yapmıştır. Daha sonra İmparator Barbarossa ile Sultan II. Kılıç Arslan arasında bir antlaşma yapılmış, Alman Haçlı ordusu Konya'da Meram bağlarında altı gün kadar kaldıktan sonra 24 Mayıs 1190'da Türk topraklarından ayrılmıştır⁷⁶⁰.

Sultan II. Kılıç Arslan, küçük oğlu Melik Keyhüsrev'in yanında iken büyük oğlu Kutbeddin Melikşah, Konya'da adına hutbe okutup kendisini sultan ilân etmiş ve Selçuklu tahtına fiilen yerleşmiştir. Hatta daha ileri giderek 1191 sonlarından itibaren saltanatı kendi emellerine göre kullanmaya çalışmıştır. Ancak babasının rızası ile kardeşlerinin ve kamuoyunun desteğini alamaması sebebiyle takip ettiği yol bekledi-

ği neticeyi vermemiş, II. Kılıç Arslan oğlunun hükümdarlığını gayr-ı meşrû ilân etmiştir⁷⁶¹.

Sultan II. Kılıç Arslan, yanında bulunduğu ve veliahd ilan ettiği Melik Keyhüsrev ile birlikte hükümdarlığını ilân etmiş olan oğlu Melik Kutbeddin'in üzerine yürümüştür. Melik Keyhüsrev'e bağlı Batı ucunun Türkmenleri ile kendisine sadakatlerini bozmamış ve gelişmelerden rahatsız olup galeyana gelmiş olan Konya halkının da desteğini alan II. Kılıç Arslan, oğlu Kutbeddin Melikşah'ı başkent Konya'dan uzaklaştırılmış ve tekrar Selçuklu tahtına oturmuştur. Ancak bir müddet sonra oğlu Keyhüsrev'in yanında iken hastalanmış ve 15 Şaban 588 (26 Ağustos 1192) de vefat etmiştir. Gıyâseddin Keyhüsrev Konya'da kaleyi ve idareyi ele geçirip saltanatını ilân edene kadar babasının ölümünü gizli tutmuş ve defnedilmesini geciktirmiştir. Bu süre içinde hekimler naaşı ilaçlayıp tahnit etmişler, ancak bu durum daha sonraları Keyhüsrev muhaliflerince çarpıtılarak onun İbn Avarız isimli birisine babası II. Kılıç Arslan'ı Ereğli'de zehirlettiği söylentilerinin çıkmasına sebep olmuştur. Daha sonra veliaht Gıyâseddin Keyhüsrev, devlet adamlarından tekrar bağlılık yemini aldıktan sonra hiçbir zorlukla karşılaşmadan yeni sultan olarak tahta çıkmış ve Türkiye Selçuklu Sultanı olmuştur. Keyhüsrev sultan olduktan sonra durumdan haberdar olan Türkmen uç boylarının beyleri, Konya'ya gelip önce ta'ziyede bulunmuşlar, sonra da yeni sultanı tebrik edip bağlılıklarını bildirmişlerdir. Her ne kadar meliklerin Selçuklu tahtında gözü olsa da bu niyetlerini açık-

⁷⁵⁹ Ansbert, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, (nşr. A.Chroust), *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I.*, Berlin 1928, s. 59-89; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 47 vd.; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayınları, İstanbul 1997, s. 149-152; Bîrsel Küçüksipahioğlu, *Haçlılar ve İstanbul (1096-1261)*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2021, s. 149-155; Kaya, *a.g.e.*, s. 29-32.

⁷⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 47 vd.; İbnü'l-Esîr Ebû'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 459; Kaya, *a.g.e.*, s. 33-34

⁷⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 78 vd.; İbnü'l-Esîr, *Tarihu Muhtasari'd-Düvel*, s. 388; Osman Tüuran, *İstanbul'un Fethinden önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, TTK Yayını, Ankara 1984, s. 77; Kaya, *a.g.e.*, s. 40.

tan eyleme dökmemişlerdir. Bu sebeple melik ağabeyleri birbirleri ile mücadele etmekte iken ve ağabeyi Kutbeddin'in ölümüne kadar Keyhüsrev, sultan olarak rahat bir dönem geçirmiş, hiçbir güçlkle karşılaşmadan Konya tahtını elinde tutmuştur⁷⁶².

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev Konya'da tahta çıktıktan bir müddet sonra Selçuklu-Bizans ilişkileri bozulmuştur. Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos (1195-1203), Konya-İstanbul arasında ticaret yapan Selçuklu tâbiyetindeki Türk ve Rum tüccarları tevkif ederek mallarına el koymuştur. Sultan Keyhüsrev, imparatoradan, tepki olarak ve düşüncesizce ortaya koyduğu bu uygulamasından vazgeçmesini ve hatasını düzeltmesini istemiş, aksi halde bu durumun mevcut barışın ortadan kalmasına sebep olacağını bildirmiş, ancak imparator yine de geri adım atmamıştır. Böylece iki devlet arasında var olan savaş durumu ortaya çıkmış ve Sultan Keyhüsrev, 1196 yılında askerî harekât başlatmış, Bizans hâkimiyetindeki bazı yerler feth edilmiş, pek çok esir ve ganimet ele geçirilmiştir. Sultan Keyhüsrev, esir alınan Hristiyanların hepsinin isimlerini, geldikleri yerlerin adını yazdırdıktan sonra zorunlu tahliyeyle tâbi tutarak Akşehir'e getirmiştir. Daha sonra onlara arazi, ziraat aletleri, tohum, hayvan ve meskenler vererek bu bölgede iskân ettirmekle yetinmemiş, bütün bunlardan sonra da beş yıl süreyle onları beş yıl vergiden muâf tutmuş, beş yıl sonrası için de alınacak verginin Roma ka-

nunlarının belirlediği miktarın çok altında olacağını ilan etmiştir⁷⁶³.

Gıyâseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığını istemeyen ve onun sultanlığını kabullenemeyen muhalif olan kardeşleri, en büyükleri ve en kudretlileri olan Kutbeddin'in ölümünden sonra, onun aile içindeki ve mücadele sahnesindeki yerini devralmış olan, Süleymanşâh'ın etrafında toplanmışlardır. Hazırlıkları tamamlayarak diğer kardeşlerinin de desteğini alan Melik Süleymanşâh saltanatı elde etmek gayesiyle Sultan Keyhüsrev'i tahttan indirmek için Konya üzerine yürümüştür. Kardeşler arasında savaşın başlamasından sonra Konya halkı ve devlet erkânı veliahtlığı zamanında Keyhüsrev'e yaptığı yemine sadakat gösterip şehri müdafaada her türlü fedakârlığı göstermiştir. Ağabeyi Süleymanşâh ve müttefiklerinin kuvvetleri karşısında Konya kalesine kapanan Sultan Keyhüsrev ve taraftarları dört ay gibi uzun bir süre savunma yapmışlardır. Hatta Süleymanşâh'ın askerlerini Konya bağlarına bile yaklaştırmamışlardır. Ancak kuşatmanın uzaması halkı olumsuz olarak etkilemeye başlayınca, halkının daha fazla sıkıntı çekmesini ve zarara uğramasını istemeyen Keyhüsrev ağabeyi Süleymanşâh ile anlaşmak istemiştir. Melik Süleymanşâh'a karşı daha fazla savunmanın imkânsız ve beklenen neticeden uzak bir hale geldiğini gören şehir eşrafı iki kardeşin anlaşması için devreye girmişlerdir. Sultan Keyhüsrev'in ağabeyi ile anlaşmaya taraftar olması üzerine akıl, bilgi ve tedbirine güvenilen, Konya ileri gelenlerinden iki kişi barış şartlarını görüşmek için Süleymanşâh'a gönderilenler, Melik Süleymanşâh'a kuşatmayı kaldırması karşılığında sefer masraflarını

⁷⁶² Süryani Mikhael, *Vekâyinâme*, C. III, s. 410; İbnü'l-İbrî, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 463; a.mlf., *Tarihu Muhtasari'd-Düvel*, s. 388; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi'l-Târih*, s. 78 vd.; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, s. 47-50; Anonim *Selçukname*, s. 26, Turan, *Türkiye*, s. 227; Çay, *a.g.e.*, s. 113; Kaya, *a.g.e.*, s. 21, 41-44.

⁷⁶³ Kaya, *a.g.e.*, s. 46.

karşılamayı vaad etmişlerdir. Yok eğer saltanatı almakta ısrarlı ise Sultan Keyhüsrev ve maiyetinin hayatına dokunmamak ve istedikleri yere gitmelerine müsaade edilmesi şartıyla Konya'yı ve saltanatı teslim edebileceklerini bildirmişlerdir. Melik Süleymanşâh ileri sürülen şartları kabul ederek bir ahidnâme yazmış hatta beylerin ve şehrin ileri gelenlerinin mülk, iktâ ve müsellemlik fermanlarını yenilemiştir. Keyhüsrev ağabeyinden kendisi ile maiyetinin yaşamını garanti eden bir ahidnâme aldıktan sonra şehri teslim ve tahtı terk etmeye mecbur olmuştur⁷⁶⁴.

Sultan Keyhüsrev, ağabeyi Süleymanşâh ile yaptığı anlaşmaya riayet ederek aynı günün gecesi artık Konya'da kalmasının anlamsız olacağını düşünerek âdeti kaçarcasına şehri terk etmiştir. Mübarizüddin Ertokuş ve Seyfeddin Ayaba gibi bazı beyleri ve gulamlarından oluşan maiyetiyle başkent Konya'dan ayrılmış, Akşehir üzerinden İstanbul'a gitmek için harekete geçmiştir. Hükümdarlığını kaybeden ve hayatından endişe eden Keyhüsrev öylesine acele etmiştir ki, ağabeyi Süleymanşâh tarafından tahsis edilen üç bin asker kendisine verilememiş, oğulları Keykâvus ve Keykubâd'ı dahi yanına alamamıştır. Ancak çocuklarının hayatı için ağabeyi Süleymanşâh tarafından güvence verilmiş olduğu için onları bulmaya çalışmamıştır⁷⁶⁵.

Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in Konya tahtını 1196 yılında ağabeyi II. Süleymanşâh'a

terketmesiyle, ilk saltanatı son bulmuş, uzun ve maceralı gurbet hayatı başlamıştır. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Konya'dan ayrılmasından sonra şehrin ileri gelen itibarlı kişileri Melik Süleymanşâh'ı yeni sultan olarak Konya'ya davet etmişlerdir. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nde II. Süleymanşâh dönemi başlamıştır. Konya'dan ayrıldıktan sonra Akşehir yoluyla İstanbul'a doğru hareket eden Gıyâseddin Keyhüsrev, Ladik Köyünde ta'ciz edilmiş, yakın adamlarına ve eşyalarına zarar verilmiştir. Keyhüsrev ortaya çıkan bu menfi durum üzerine yön değiştirerek güneye doğru gitmeye karar vermiş ve Larende'nin (Karaman'ın) yolunu tutmuş, bu arada yaşadığı bu durumu sitem dolu bir mektupla ağabeyi Sultan II. Süleymanşâh'a bildirmiştir⁷⁶⁶.

Gıyâseddin Keyhüsrev, bir müddet kendisine çevredeki yerlerin yöneticilerinden destek aramış, ancak umduğunu bulamamış, daha sonra maiyeti ile birlikte İstanbul'a gitmiş, ağabeyi Sultan II. Süleymanşâh'ın ölüm haberi gelinceye kadar İstanbul'da kalmıştır. Ancak Dördüncü Haçlı Seferi ile Lâtinler (Haçlılar) tarafından 1204'de işgal edilmesi sonrası İstanbul'da asayiş ortadan kalkmış, şehirde kaos ve vahşet yaşanmıştır. Bu süreçte Keyhüsrev kayın pederi Mavrozomes'in yakın ilgisiyle teselli bulunmuş sıkıntılarını az da olsa unutmuştur. Ancak bütün yaşadığı olumsuzluklara rağmen tahtını tekrar elde edeceği umidini hiç kaybetmemiş, oğullarının da bu ümit ve düşünce ile yetişmesi için gayret etmiştir. Sultan II. Süleymanşâh'ın 6 Temmuz 1204'de ölümünden sonra yerine yaşı çok küçük olan oğlu Kılıç Arslan Selçuklu Sultanı ilan edilmiştir. Ancak Selçuklu

⁷⁶⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye (Selçuknâme)*, (Türkçe trc Mürsel Öztürk), I-II, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996, s. 47, 52, 55; Turan, *Türkiye*, s. 245; Kaya, *a.g.e.*, s. 49-50, 60; Selim Kaya, "Süleyman Şah II", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 106.

⁷⁶⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, s. 55, 119, 286 vd.; Kaya, *a.g.e.*, s. 97-98.

⁷⁶⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, s. 55 vd.; Turan, *Türkiye*, s. 24; Kaya, s. 51, 64, 98.

Uç Türkmenlerinin reisleri olan Yağıbasan'ın oğulları Muzaffereddin Mahmud, Zahireddin İli ve Bedreddin Yusuf ile diğer bazı beyler, III. Kılıç Arslan'a çok yakın olan beyler hariç diğer beylerle gizlice haberleşip işbirliği yapmışlar, çocuk yaşta bir sultan yerine Gıyâseddin Keyhüsrev'i tekrar işbaşına getirmek ve yeniden sultan olmasını temin etmek için harekete geçmişlerdir⁷⁶⁷.

Gıyâseddin Keyhüsrev yaşanan gelişmelerden sonra oğulları ve maiyetiyle beraber İstanbul'dan Konya'ya gitmek için yola çıkmıştır. Ancak İznik'e varınca o bölgenin hâkimi olan Theodoros I. Laskaris (1204- 1222), yeni Sultan III. Kılıç Arslan ile antlaşma yaptığını ve bunu ihlâl edemeyeceğini ve Keyhüsrev'in kendi memleketinden geçerek müttefiki durumunda olan III. Kılıç Arslan'a zarar vermesine müsaade etmeyeceğini söyleyerek Keyhüsrev'in kendi topraklarından çıkışını engellemiştir. Keyhüsrev'den bir şeyler koparmak için bir bahane olduğu çok açık olan bu durum sonrası görüşmelere başlanmış, Selçukluların Bizans'tan almış oldukları Honas, Lâdik (Denizli) ve Konya sınırına kadar uzanan şehir ve kalelerin Theodoros Laskaris'e geri verilmesi şartıyla antlaşma yapılmıştır⁷⁶⁸. Böylece gurbet hayatı sona eren Gıyâseddin Keyhüsrev 601 Cemaziyelevvel (Ocak-Şubat 1205) de kendisine bağlı beylerin de desteğiyle oluşturulan ordu

ile saltanatı yeniden elde etmek üzere başkent Konya önlerine gelmiştir⁷⁶⁹.

Konya halkı, eski sultanları Keyhüsrev'in Selçuklu tahtına yeniden oturmak için gelmekte olduğunu öğrenince, ölen Süleymanşâh'a duydukları vefayı ve onun yerine geçen oğlu yeni Sultan III. Kılıç Arslan'a olan sevgilerini bahane ederek, Keyhüsrev'e engel olmaya karar vermişler ve savunma savaşı için hazırlık yapmışlardır. Çünkü Konya şehrinin yönetiminde söz sahibi olan ve bulundukları konumlarını kaybetmek istemeyen menfaat çevreleri, Keyhüsrev'in yeniden sultan olmasını istememiş, onun yerine bir çocuğun sultan olmasını siyasî güçlerinin ve menfaatlerinin devamlılığı için gerekli görmüşlerdir. Kadı Tirmizî'nin, Keyhüsrev aleyhine vermiş olduğu Bizans başkenti İstanbul'da kâfirlere yakınlık ve dostluk gösterdiği ve onların ülkesinde İslâmiyetin yasakladığı şeyleri yaptığı dolayısıyla İslama uygun olmayan bir hayat yaşadığı için Selçuklu tahtına yeniden oturmasının uygun olmadığı yönünde fetvâ da onların işini kolaylaştırmıştır⁷⁷⁰.

Konya halkının kendisine karşı direnmesini hazmedemeyen Keyhüsrev, onları cezalandırmak maksadıyla şehri kuşatmış ve çevredeki mamur yerleri tahrip etmiştir. Ancak Konya halkının direncini, ve III. Kılıç Arslan'a bağlılık duygularını kıramamıştır. Kuşatmanın uzaması, kış mevsiminin olumsuz tesiri ve Keyhüsrev'e bağlı bazı beylerin idaresindeki askerlerin şehirden gönderilen bir birliğe mağlup olmasının da etkisiyle Keyhüsrev başkent Konya'yı ele

⁷⁶⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, s. 76; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler)*, Ankara 1990, s. 717; Merçil, *Meslekler*, s. 189; Küçüksipahioğlu, *a.g.e.*, s. 219-231; Kaya, *a.g.e.*, s. 110, 112.

⁷⁶⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, s. 101; Turan, *Türkiye*, s. 273; Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", s. 716; Kaya, *a.g.e.*, s. 113-114.

⁷⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 165; İbnü'l-İbrî Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 486, Kaya, *a.g.e.*, s. 115.

⁷⁷⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, s. 104 vd., 115; Turan, *Türkiye*, s. 276; Kaya, *a.g.e.*, s. 116.

geçirmekte başarılı olamamış, Meram Kasabası'na çekilmiştir⁷⁷¹.

Keyhüsrev, Meram'da ümitsiz bir halde iken gelişmelerden haberdar olan Aksaray halkı Keyhüsrev adına hutbe okutmaya başlamıştır. Bu durum Aksaray şehri ile Konya şehri arasında eskiden beri devam eden rekabetin dep- reşmesine, Konyalıları Aksaraylılara üstünlük sağlamak ve onların geçmek için adım atmaya teşvik etmiş, bu durum da Gıyâseddin Key- hüsrev'e saltanat yolunu açmıştır. Konya'daki devlet adamları Keyhüsrev'in iktidarı elde et- mek için mücadelede kararlı olduğunu görerek korkuya kapılmış ve elçi gönderip yeğeni III. Kılıç Arslan'a şefkat göstermesini isteyerek onu Konya'ya davet etmişlerdir. Keyhüsrev ise endişelerini gidermek için onlara "siz dev- letin temellerini koruma ve saltanatın kutsallı- ğına saygı gösterme konusunda görevinizi ye- rine getirdiniz. Ama bu cefanın o vefayla, bu zulmün o sevgiyle, bu mücadelenin o iyilikle alakası yoktur" demiştir. Konya ileri gelenleri de Keyhüsrev'e "sana katılma konusunda ih- malkâr ve kusurlu davrandık. Sultan her du- rumda kendi yeğenine karşı bizden daha şef- katli ve merhametlidir, eğer memleket tahtını teslim konusunda zorluk çıkarmışsak bu iki tarafın iyiliğini ve selametini düşündüğümüz içindir. Bizim senden isteğimiz yeğenine, baba- nızın siz meliklere davrandığı gibi davranma- nızdır" demişlerdir. Böylece Konya şehir aya- nı Gıyâseddin Keyhüsrev'e yeğenin canına dokunmaması şartıyla şehri kendisine teslim edeceklerini bildirmişlerdir. Bu talebi kabul eden Gıyâseddin Keyhüsrev, emirlere makam

ve rütbelerine göre iktalar vermiş, Receb 601 / Şubat-Mart 1205'inde şenliklerle payitaht Kon- ya'ya girmiş, dokuz yıl ayrı kaldığı Selçuklu tahtına tekrar oturmuştur⁷⁷².

Gıyâseddin Keyhüsrev, yeğeni III. Kılıç Arslan'a karşı şefkatle muamele etmekle birlik- te, iktidarını sağlamlaştırmak ve bu konudaki kaygılarını gidermek, ayrıca yeni bir saltanat kavgasının çıkması ihtimalini ortadan kal- dırmak düşüncesiyle, ülke ve saltanat işlerini yoluna koyuncaya kadar, yeğeni III. Kılıç Arslan'ın Gavele kalesinde kalmasını, daha sonra Tokat'a gitmesine müsaade edebileceğini söy- lemiş, fakat Tokat'a gitmesi gerçekleşmemiştir. Keyhüsrev, daha sonra Konya halkının kendi- sine karşı şehri savunma durumu almasının ve yeğenini kendisine tercih etmelerinin sebebinin Kadı Tirmizî'nin kendi aleyhine verdiği fetvâ olduğu duyumuna inanmıştır. Çünkü Kadı Tirmizî'yi kıskanan ve ona düşman olan bazıları, bütün olumsuzlukların sebebinin Kadı Tirmizî tarafından aleyhte verilen fetvâ olduğuna Key- hüsrev'i inandırmışlardır. Öfkeye kapılan Key- hüsrev, bir ilim-din adamı olan Kadı Tirmizî'yi idam ettirmiştir. Ancak bu olay Konya halkını çok üzmüş, hatta bu olay sonrası Konya ve civarında üç yıl boyunca yaşanan kuraklığın sebebinin Kadı Tirmizî'nin haksız yere öldür- tülmesi olduğuna inanılmıştır. Keyhüsrev çok geçmeden Kadı Tirmizî'ye iftira atıldığını öğ- renmiş, kendisine yalan söyleyenleri cezalan- dırmıştır. Ancak yaptığı davranış sebebiyle vic-

⁷⁷¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 165 vd.; İb- nü'l-İbrî Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 486; Kaya, *a.g.e.*, s. 116.

⁷⁷² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 165 vd.; İb- nü'l-İbrî Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 486; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, s. 105 vd.; Anonim *Selçuknâme*, s. 27;

İsmail Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçûkiye*, İstanbul 1309, s. 19; Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Katalogu*, IV, İstanbul 1321, s. 129, 131; Kaya, *a.g.e.*, s. 117-118.

dan azabı duyup üzülmüş ve Kadı Tirmizî'nin ahfadından özür dileyip hediyeler vererek gönüllerini almaya çalışmıştır⁷⁷³.

Latin istilası sonrası Bizans İmparatorluğu'ndan geriye kalanlar üzerinde İznik civarında Theodoros Laskaris, Trabzon çevresinde ise Komnenoslar hanedanından Aleksios ve David, bir devlet kurma çalışmalarına başlamışlardır. Aleksios'un, Karadeniz sahillerinde yayılma ve genişleme politikası rakip İznik Devleti için olduğu kadar Türkiye Selçuklu Devleti'nin de aleyhine bir durum oluşturmuş, Asya'dan gelip Karadeniz ve Avrupa'ya ulaşan uluslararası transit ticaret yolları da tehlikeye düşmüştür. Bundan başka Sabbas adlı bir Rum da Samsun'da yönetimi ele geçirmek için harekete geçmiştir. Aleksios ile Sabbas arasındaki mücadelede Samsun ve Sinop limanlarına çıkış yolu da kapanmış ve çok sayıda tâcir bu sebeple bölgede sıkışıp kalmıştır. Tâcirler Selçuklu ülkesine gidemediği için büyük zararlara uğramışlar, Konya'ya haber göndererek Sultan Keyhüsrev'den yardım istemişlerdir. Sultan Keyhüsrev, Trabzon Komnenoslarına karşı harekete geçerek 602'de (1205-1206) bölgeye sefer düzenlemiştir. Samsun ve çevresi yeniden Selçuklu ülkesine dâhil edilmiş, aksayan ticari faaliyetler yeniden başlamıştır⁷⁷⁴.

Benzer bir durum da Antalya'da yaşanmış, şehrin Frank hâkimi Aldebrandin (Aldo Brandini) tarafından ellerindeki mallar alınan

ve zulme uğrayan Türk ve Müslüman tâcirler, Konya'ya gelmiş ve durumu Sultan Keyhüsrev'e arz ederek yardım istemişlerdir. Selçuklu ülkesindeki ticari faaliyetlerin aksamasını istemeyen Keyhüsrev, Antalya'yı kuşatmıştır. Askerler arasından sûrlara ilk çıkan Konya'nın eski sipâhîlerinden (sipahiyân-ı kadîm-i mah-rûse-i Konya) Hüsameddin Yavlak Arslan isimli bir asker olmuştur. Antalya 3 Şaban 603 (5 Mart 1207) tarihinde feth edilmiş, Antalya'daki siyasî ve idarî işlerin tanziminden sonra Sultan Keyhüsrev saltanat merkezi Konya'ya dönmek üzere yola çıkmıştır⁷⁷⁵.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Antalya'nın fethiyle meşgul olurken, I. Theodoros Laskaris, Batı Anadolu'daki ayrılıkçı yerel otoriteler Theodoros Mankaphas ve Sabbas Asidenos'u itaat altına almak için çalışmıştır. Latinlerin Bursa kuşatması öncesinde veya kuşatma sırasında Theodoros Laskaris, Konya'yı ziyaret ederek, Sultan I. Gıyâseddin'le ittifak anlaşması yapmış, yardım temin etmiş ve karşılığında yıllık haraç ödemeyi taahhüt etmiştir. Batı Anadolu'da güçlü bir yönetim yerine Theodoros Laskaris gibi haraç ödeyen birinin hükümdar olması şüphesiz I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in çıkarlarına uygun gelmiştir. Selçuklulardan aldığı yardımla İznik'te otoritesini pekiştiren Theodoros Laskaris, Latin tehdidinin bertaraf edilmesinden sonra artık kendini imparator olarak görmeye başlamıştır. Ancak İznik'e I. Theodoros Laskaris'in yanına giden kayınpederi eski imparator III. Aleksios Angelos, İznik'teki Bizans tahtı üzerinde hak iddia edince damadı ile arası bozulmuştur. Bunun üzerine III. Aleksios, yıl-

⁷⁷³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 166; İbnü'l-İbrîf Ebü'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 486; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, s. 115; Ak-sarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Türkçe terc. Mürsel Öztürk, Türk tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000, s. 24-25; Kaya, *a.g.e.*, s. 118-119.

⁷⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 231; Kaya, *a.g.e.*, s. 123-124.

⁷⁷⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, s. 115 vd.; Merçil, *Meslekler*, s. 153. Kaya, *a.g.e.*, s. 126, 129. 130. 131.

lar önce İstanbul'da misafir ettiği I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına gidip, yardım talebinde bulunmuş, Sultan Keyhüsrev de, eski imparator III. Aleksios'a büyük bir misafirperverlik göstermiştir. Diğer taraftan III. Aleksios'un Konya'da bulunması ve yardım talebi Selçuklulara I. Theodoros Laskaris tehdidini bertaraf etme konusunda meşru bir gerekçe sağlamıştır. Bu arada Selçukluların Latinlerle yaptıkları ittifak, uçlardaki Türkmen akın ve gazaları ve en nihayetinde III. Aleksios'un Konya'ya gitmesi de I. Theodoros Laskaris için önemli bir endişe kaynağı olmuştur. Ancak Theodoros Laskaris'in Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbi olduğunun bir göstergesi olan haracı göndermemesi, Selçukluların Manuel Mavrozomes'in mağlubiyetleri sonucu uçlarda sarsılan otoritelerini pekiştirme çabaları ve III. Aleksios'u İznik tahtına çıkarmak istemeleri Laskaris İmparatorluğu ile Selçuklu Sultanlığı arasında savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir⁷⁷⁶.

Sultan Keyhüsrev, ordusunu Konya'nın kuzeyinde bulunan Ruzbe ovasında toplamış, sonra da Bizans topraklarına girmiştir. Bu durum karşısında korkuya kapılıp ne yapacağını şaşırarak Theodoros Laskaris, bütün Bizans ülkesine, kabilelere, aşiretlere varıncaya kadar her yere feryatnâmeler göndererek yardım istemiştir. Birçok milletten çok kalabalık bir ordu toplayan Theodoros Laskaris, Frank askerleriyle ordusunu daha da kuvvetlendirmiş ve Keyhüsrev ile savaşmak için harekete geçmiştir. İki ordu Alaşehir'de karşı karşıya gelmiş, savaş devam etmekte iken Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehit düşmesi sonrasında Selçuklu askerleri arasında panik yaşanmış ve geri çekilme

başlamışlardır. Selçuklu ordusunda yer alan III. Aleksios Angelos tutsak edilerek İznik'te zindana atılmıştır. Sultan I. Gıyâseddin'in naaşı ise Alaşehir'deki Müslüman mezarlığına defnedilmiş, daha sonra Konya'ya getirilerek, Alâeddin Cami yakınındaki Selçuklu hükümdarlarının yattıkları anıt mezarda (künbed-hâne) törenle toprağa verilmiştir⁷⁷⁷.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya'ya pek çok yerden ve farklı milletlerden gelen tüccar şehirde ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, babasından ve dedelerinden devraldığı mirası geliştirerek daha ileriye taşımak için gayret etmiştir.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde başta Konya olmak üzere Anadolu şehirleri farklı dinlerin ve milletlerin kaynaştığı ve dostça geçindiği bir yer olmuştur. 1196 yılında Bizans hâkimiyetindeki bazı yerlerin fethi sonrası, pek çok ganimet ile birlikte pek çok gayr-i Müslim de ele geçirilmiştir. Sultan Keyhüsrev, esir alınan Hristiyanların hepsinin isimlerini, geldikleri yerlerin adını yazdırdıktan sonra Akşehir'de iskân etmiştir. Daha sonra onlara arazi, ziraat aletleri, tohum, hayvan ve meskenler vererek bu bölgede iskân ettirmekle yetinmemiş, bütün bunlardan sonra da beş yıl süreyle onları beş yıl vergiden muâf tutmuş, beş yıl sonrası için de alınacak verginin Roma kanunlarının belirlediği miktarın çok altında olacağını ilan etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezi Konya çevresinde gayr-i müslim unsurların bulunması I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde dinî müsamahanın varlığının ve Selçuklu

⁷⁷⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, s. 122-125; Kaya, *a.g.e.*, s. 138.

⁷⁷⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, s. 125 vd; Kaya, *a.g.e.*, s. 143, 156.

ülkesinde rahat ve huzurlu bir hayat yaşadıklarının da önemli bir göstergesi olmuştur. Zaten I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde gerek doğrudan doğruya gerek dolaylı olarak “zorla” bir İslâmlaşma siyaseti takip edildiğine dair bir delil bulunamamıştır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde başkent Konya dâhil bütün Selçuklu Türkiye’sinde Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Süryânîler tam bir inanç hürriyeti içinde yaşamışlardır⁷⁷⁸.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemini de içine alan yıllar için Anadolu’da İslâmlaşma faaliyetleri ve o yıllarda gayr-i müslim unsurlara karşı takip edilen siyaset hakkında Altun-aba Vakfiyesi bilgiler vermiştir. Altun-aba Vakfiyesinde vâkıf Altun-aba’nın Konya’nın dış kısmında bulunan 18 odalı bir hanın gelirinin 1/5’ini yerli ve yabancı olup da İslâm dinini kabul eden Hristiyan, Yahudi ve Mecûsîler için sarfedilmek üzere vakfeylediği kaydedilmiştir. Gayr-i müslimlerin yemek, elbise, ayakkabı ihtiyaçlarını görmek ve sünnet edilmeleri, namaz kılacak kadar Kur’an ayetleri öğrenmeleri için gerekli olan masrafları karşılamak amacıyla vakfeylediği zikredilmiştir. Bu dönemde gayr-i müslim halk unsurları arasında Sünnî ulema ve medreselerden ziyade daha geniş düşünen ve daha müsamahakâr davranan dervişlerin ve onların zaviyelerinin büyük bir rol oynadığı muhakkaktır. Ayrıca Gıyâseddin Keyhüsrev’in İstanbul’a gidip ikamet etmesi, Hristiyan bir kadınla evlenmesi bu vesile ile gayr-i Müslimlerle sıhrî yakınlık ortaya çıkarmıştır. Selçuklu ülkesinde âdilâne bir idârenin olması, zamanla devlet adamları içinde emirliklere ve büyük mevkilere yükselen mühtedilerin mevcudiyeti-

ti, gayr-i müslim unsurların Türkiye Selçuklu Devleti’nden her zaman memnun olmalarını ve Selçuklu himayesinde yaşamayı tercih etmelerine sebep olmuştur. Nitekim İbn Bîbî Keyhüsrev döneminde pek çok gayr-ı müslimin kendi istekleriyle İslâmiyeti seçtiğini ifade ederek gayr-i müslimlere karşı takip edilen devlet politikasını da ortaya koymuştur⁷⁷⁹.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya’yı, ilim, kültür ve ticaret merkezi haline getirmek için çalışmalar yapılmıştır. Şâir ve sanatkâr olan Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ülkesindeki ilmî faaliyetleri desteklemiş, âlimleri, şiiri ve şâirleri himaye etmiş, devletini ilim, irfan ve kültür merkezi haline dönüştürmek için âlim ve mutasavvıflara hil’at ve hediyeler göndermiş, saygıda kusur etmemiştir. Devletini ilim, irfan ve kültür merkezi haline dönüştürmüştür. Ana dili Türkçeden başka Farsça, Rumca ve Latince dillerini de bilen Sultan I. Gıyâseddin’in Farsça şiirler de yazmıştır⁷⁸⁰. Gıyâseddin Keyhüsrev ikinci defa tahta oturduktan ve yönetimi ele geçirdikten sonra kendisi gurbette iken Dımaşk’a gitmiş olan hocası meşhur âlim Şeyh Mecdüddin İshak’ı kendi hattıyla yazdığı bir mektup ile Konya’ya davet etmiştir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in Farsça bilgisine ve edebî yeteneğini de ortaya koyan bu Farsça manzum mektupta, sultan hocasına verdiği değeri, ona karşı hissettiği bağlılığı ve onun manevi rehberliğine olan ihtiyacını şöylece ifade etmiştir:

⁷⁷⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûrî'l-Alâ'iyye*, s. 46; Osman Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI, 42 (Ankara 1947), s. 212-214; Kaya, *a.g.e.*, s. 188-189.

⁷⁸⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “XII-XIII. asırlarda Anadolu’daki Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseselere Bakış,” *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1948, s. 294.

⁷⁷⁸ Turan, *Türkiye*, s. 240; Kaya, *a.g.e.*, s. 46, 187-188; Ahmet Yaşar Ocak, “Anadolu”, *DİA*, C. III, s. 111.

“Arı ve pak kişiliğin sahibi, kardeşlik meclsinin üyelerinin tacı,

Yakınlarının şerefi, dünyanın bir tanesi, İslâm’ın dayanağı, dinin büyüğü İshak,

Aziz ve uygun bir dost, meleklerin canı gibi herkese gerekli olan,

Mahşer gününe kadar yaşa! Makamın ve mevkiin giderek artsın!

Afetin eli sana dokunmaktan sakınsın. Fitnenin gözü senin zatından uzak kalsın.

Ey veli huylu, ey sünneti Peygamberi tatbik eden kişi. Eğer bu süre içinde,

Zalim feleğin elinden neler çektiğimi söylersem, kalemimin ucundaki mürekkep kan olur.

(...)

Sonunda bahtımız açıldı, ülke baştanbaşa kurtuluşa erdi.

Ülke bizim ve sizin emrinizin altındadır. Dünyada bizim adımız ve sizin arzunuz hâkimdir.

Bizim davamızın üstünlüğünden dostlarımız, düşmanlarımız hepsi etrafımıza toplandı.

Haberin olsun, senin yerin artık burası. Başında çamur da olsa onu burada yıka.”

Davete icabet eden Mecdüddin İshak, beraberinde birçok ilim adamı ile Konya’ya gelmiş, merâsimle karşılanmıştır. Mecdüddin İshak, yanında getirdiği ilim ve fikir adamlarıyla I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in kültür politikasında etkin rol oynamıştır. *Tuffâhu’l-Ervâh* ve *Miftâhu’l-İrbâh* başlıklı menkıbede Mecdüddin İshak’ın Konya’da vezir ya da benzeri bir görevde bulunduğu belirtilmiştir. Ancak bu bilgi doğru değildir, Gıyâseddin Keyhüsrev’in

oğlu İzzeddin Keykâvus’a hoca ve atabeg yapılmıştır⁷⁸¹.

Mecdüddin İshak ile Anadolu’ya gelenlerden biri olan İbnü’l-Arabî, Sultan I. Keyhüsrev’in lütuf ve ihsanlarına nail olmuş, bir süre daha Konya’da kalmış ve burada bazı risaleler kaleme almıştır. Bazı yerlerde bazı fikirlerinden ötürü bazı sert suçlamalara ve ithamlara maruz kalan İbnü’l-Arabî’nin Anadolu’da hükümdarlara nasihat edecek ölçüde siyasi otoritenin güven ve desteğini kazanarak rahatça irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Onun talebe ve takipçileri de fikirlerini şerh ve neşrederken ciddi bir sorun yaşamamış, bir engelleme ile karşılaşmamıştır⁷⁸².

⁷⁸¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-Alâ’iyye fi’l-Umûri’l-Alâ’iyye*, s. 54, 60 vd, 105 vd, 110-114, 121-123; Muhammed b. Ali b. es-Serrâc, *Tuffâhu’l-Ervâh ve Miftâhu’l-İrbâh*, trc. N.Gürkan, M.N.Bardakçı, M.S.Sankaya, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 230; Turan, *Türkiye*, s. 204; Kaya, *a.g.e.*, s. 64 vd, 97 vd, 119-120, 158; Sara Nur Yıldız-Haşim Şahin, “Sultanların Yakınında: Mecdüddin İshak, İbn Arabî ve Selçuklu Sarayı”, *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu’nda Saray ve Toplum*, ed. A.C.S. Peacock Sara Nur Yıldız, trc. A. Sait Aykut, YKY Yayınları, İstanbul 2018, s. 141-145; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 19-20; Haşim Şahin, “Şeyh Mecdüddin İshak’ın Türkiye Selçuklu Yönetimi ile İlişkileri”, *I.Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, MEBKAM Yayınları, Konya 2010, s. 205; *Târih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)*, haz. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 38-39.

⁷⁸² İbnü’l-Arabî, *el-Futuhatu’l-Mekkiye*, Kahire 1293, III, 126, 255; Muhyiddin İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiye*, XVIII, trc. Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul 2012, s. 435-436; Nihat Keklik, *Muhyi’-d-din İbnü’l-Arabî Hayatı ve Çevresi*, Çığır Yayınları, İstanbul 1966, s. 145-146, 149, 151-152, 161-162; Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü’l-Üns (Evliyâ Menkıbeleri)*, trc. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 2001, s. 766; Claude Addas, *İbn Arabi: Kibrit-i Ahmer’in Peşinde*, (Türkçe trc. Atilla Ataman), Gelecek Yayınları, İstanbul 2003, s. 234-235; Ahmed Ateş, “Muhyi’-d-din Arabî, İA, VIII, İstanbul 1979, s. 538-539; M.Erol Kılıç, “İbnü’l-Arabî Muhyiddin”, *DİA*, C. XX, s. 493-514; Kaya, *a.g.e.*, s. 184; Yıldız-Şahin, *a.g.m.*, s. 151-152, 154-159.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Anadolu'ya gelenlerden biri de Evhadîlik tasavvufi ekolünün kurucusu Evhadüddin-i Kirmânî'dir. Nitekim İbnü'l-Arabî Safer 602'de (Eylül-Ekim 1205) Konya'da Evhadüddin-i Kirmânî ile karşılaşmış ve onunla bir süre sohbet etmiştir⁷⁸³. Mecdüddin İshak, İbnü'l-Arabî ve Evhadüddin-i Kirmânî'nin, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat döneminde Konya'da bulunmuş olmaları, Anadolu tasavvuf tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Anadolu'ya gelenlerden biri Ahîlik tasavvufi ve mesleki ekolünün kurucusu Şeyh Nasîrüddin Mahmûd (Ahî Evren) olmuştur.

Eserini dönemin sultanı II. Süleymanşâh'a ithâf etmek niyetiyle 1203 yılında yazmaya başlayan Mehmed b. Ali Ravendî, onun vefatı üzerine *Rahatü's-Sudûr ve Ayetü's-Sürûr* başlıklı Farsça Selçuknamesini Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e ithâf etmiştir⁷⁸⁴.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde varlığını devam ettiren Konya Şemseddin Altun Aba (İplikçi) Medresesi vakfiyesinde o zamanın medrese eğitime yönelik bilgiler tespit edilmiştir. Vakfiyesine göre medresede Necibeddin Ayaz müteveli, kölesi Rûzbeh eş-Şemsî nâzır olarak görev yapmıştır. 38 öğrencinin okuduğu medresede ileri düzeyde 3, orta derecede 15, başlangıç düzeyinde 20 öğrenci vardır. Medresede okuyan öğrencilerin Hanefî ve Şafî mezhebinden olabileceği belirtilmiştir. Eğitimin süresi 5 yıl olup, eğitime

devam etmeyen, yetenek gösteremeyen, hiçbir gelişme kaydedemeyen başarısız öğrencilerin medrese ile bağları kesilmiştir. Öğretim kadrosundaki müderris ve muid ile imam ve müezzinin Hanefî mezhebinden olması şartı aranmıştır. Medresedeki müderris, muid, müteveli, nâzır, kütüphaneci, imam, müezzin ve ferraşa (temizlikçi) ödenecek maaşlar, vakfiyede belirli bir kurala bağlanmıştır. Yıllık olarak müderrise 800, muide 240, müteveliye 400, nâzıra 300, imama 200, müezzine 100, ferraşa ise aylık 5 dinar ödeneceği belirtilmiştir. Özellikle öğrencilere verilen bursların yanı sıra Ramazan ayı gibi özel zamanlarda koyun satın alınması, tatlı pişirilmesi gibi hususlar da belirtilmiştir. Ayrıca vakfiyede medresenin ders, ibadet ve temizlik mekânlarının aydınlatılmasında bezir ve mumların kullanılması, ısıtmada ise odun kullanılması belirtilmiştir. Kandil ve Ramazan akşamları gibi özel günlerde mekânların mumlarla aydınlatılmasının istenilmesi de o zamanlar mumun lüks bir aydınlanma aracı olduğunu akla getirmiştir. Ayrıca medresenin kütüphanesine, müteveli ve nazırın her yıl vakıf gelirlerinden kitap satın alması, bu kitapların belirli bir ücret karşılığında ödünç verilmesi, öğrencilerin ya da kullanıcıların kitabı geri getirdiklerinde alınan paranın iade edildiği gerektiği de belirtilmiştir. Kütüphane, kitaplar ve okuyucu arasındaki bu ilişki ve uygulama, günümüz uygulamaları ile benzerlik arz etmektedir⁷⁸⁵.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde siyasî birliğinin sağlanması noktasında önemli adımlar atılmış

⁷⁸³ Moharram Mostafavi, *13.Yüzyılın Büyük Mutasavvıfı Evhadeddin-i Kirmani ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri*, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul 2016, s. 217, 219-220, 236-237.

⁷⁸⁴ Kaya, a.g.e, s. 183.

⁷⁸⁵ Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba", s. 197-235; Nermin Şaman Doğan, "Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri Darüşşifalarından Örnekler", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 2013, s. 432, 443.

ve devlette yeni yapılandırmalara gidilmiştir. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, dönemin siyasi, askeri ve kültürel şartlarına uygun olarak büyük oğlu İzzeddin Keykâvus'u Malatya ve Harput, ortanca oğlu Alâeddin Keykubâd'ı Tokat ile birlikte tüm Danişmendîli'ne melik olarak atamıştır. Tunguzlu, Honaz ve Menderes vadisini içine alan Hristiyan nüfusun yoğun olduğu Bizans-Selçuk uç bölgesine de soy bakımından Bizans hanedanından olan, dini inanç bakımından Hristiyan olan kayınpederi Manuel Mavrozomes'i görevlendirmiştir. Ancak Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, bir zamanlar babasının yaptığı gibi yapmamış, melik tayin ettiği oğulları ve kayınpederine idarelerine bırakılan yerlerde, sadece kendisi adına yönetim yetkisi vermiştir. Meliklerin bulundukları bölgelerde kendi adlarına hutbe okutmaları veya sikke kestirmeleri yada komşu devletlerle savaş-barış yapmaları gibi yetkiler vermemiş, bir nevi merkeze bağlı vali statüsü vermiştir⁷⁸⁶.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya, yeşillikler içinde, bağlık bahçelik bir şehir haline getirilmeye çalışılmıştır. Saltanat mücadeleleri esnasında I. Gıyâseddin Keyhüsrev Konya'nın çevresindeki bağ ve bahçelere zarar verdiği zaman halk sıkıntıya düşmüştür⁷⁸⁷. İkinci saltanatı döneminde I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya'nın bu güzelliklerin muhafazası için çalışmıştır. Ayrıca halk arasında da yaygın olan bazı oyunlar teşvik edilmiştir. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ve sonrasında gelen

sultanların tamamının çevgan oynadığı bilinmektedir⁷⁸⁸.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya fiziki, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan oldukça gelişmiştir. I. Keyhüsrev'in önem verdiği ve geliştirmeye çalıştığı ticarî faaliyetler Konya'nın ekonomik gelişmesini de temin etmiştir. O dönemde Konya'da Hotenî, Meydanî ve Bakırcı Yusuf adlarını taşıyan mahalleler oluşmuştur. I. Keyhüsrev döneminde mahallelerde dükkânlar da yer almıştır. Şehir halkının ihtiyaç duyduğu en önemli temel tüketim maddeleri muhtemelen ekmek ve et olduğu için mahallelerde bunların temin edilebileceği fırın ve kasap dükkânları oluşturulmuştur. Bundan başka Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya ticaret yolları üzerinde önemli bir merkez halini almış, çeşitli milletlere mensup tâcirler Selçuklu ülkesine gelmiştir. Birçok Avrupalı tâcirin ikamet ettiği Konya'da bir sabun imalâthânesi bile vardır. I. Keyhüsrev döneminde Konya şehrinde Alâeddin Camisi doğusunda, ticari faaliyetler için “eski”, “yeni” ve “allâme” pazarları kurulmuş, çok sayıda dükkânların bulunduğu sabit satış birimlerinin yer aldığı çarşılarında daha çok giyim eşyası ithalatı ve ihracatı olmak üzere her çeşit eşya alınıp satılmıştır. Kent kapılarında bulunan pazarlar ve çarşılar şehre ayrı bir güzellik katmıştır. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Antalya'yı feth ettikten sonra Konya'ya dönüşte Dudan mevkiinde konaklayarak şehrin fethi öncesi Hristiyan yöneticiler tarafından zarara uğratılan tüccarların mallarının ganimet olarak toplanan mallardan bulunmasını, bulunamayanların ise tamamıyla devlet hazinesinden karşılanmasını emretmiştir.

⁷⁸⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, s. 110, Turan, *Türkiye*, s. 281; Koray Özcan, “Ortaçağda Anadolu'nun İdarî Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdarî Birimleri”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2005, 3 (1), s. 77-78.

⁷⁸⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, s. 105.

⁷⁸⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, s. 62.

Böylece özellikle tüccarların el konulan malları arasındaki kumaşlar bulunarak sahiplerine teslim edilmiştir. Tüccarlar diğer eksik mallarını bir liste halinde hazine görevlilerine bildirmiş ve kayıplarının karşılığı hazineden kendilerine ödenmiştir. Ayrıca I. Gıyâseddin Keyhüsrev bâc vergisinin uygulanmasını yürürlükten kaldırmıştır⁷⁸⁹.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatında Konya darbhanesinde kestirttiği 592 (1195-1196) tarihli ve tarihsiz gümüş sikkeleri olduğu gibi, tarih ve darp yerinin kazdırılmadığı bakır sikkeleri de vardır. Keyhüsrev'in ilk saltanatındaki gümüş sikkeleri, çok az farklarla babasının kestirttiği paralara benzer. Bundan başka Konya'da 602 (1205-1206) tarihinde gümüş dirhem darbedilmiştir. Tamamen Selçuklu tarzı olan bu gümüş paranın ön yüzünün ortasında; “el-Minnetü lillâh el-İmâmu'n-Nâsıru Lidîni'llâh Emîrû'l-mü'minîn”, çevresinde: “Bismillâh duribe hâze'd-dirhem bi-Konya senete isneteyni ve sitte-mi'etin” ibaresi; arka yüzünün ortasında “es-Sultânü'l-mu'azzam Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn Ebû'l-feth Keyhüsrev b. Kılıç Arslan” yazısı ile çevresinde: “Hüve'l-lezî ersele Rasûlehü bil'l-hüdâ ve dîn'l-haklı li-yuzhirahu ale'd-dîni küllihî velev kerihe'l müşrikûn” (Tevbe, 9/33) âyeti yazılmıştır⁷⁹⁰.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev savaşlara genellikle katılmış ve Selçuklu ordusuna başkumandanlık yapmıştır. Hükümdar sefere iştirak edecek ise otağ-ı hümayûnun uğurlu bir günde sahraya kurulması âdet olduğundan sa-

vaş öncesi otağ Ruzbe Ovası'nda kurulmuştur. I. Gıyâseddin Keyhüsrev Alaşehir Savaşı öncesi Ruzbe Ovasında karargâh kurmuştur⁷⁹¹.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya'da iğdişân da vardır. XII ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'da şehirlerdeki vergi memurlarına iğdiş, reislerine de iğdişbaşı, emîr-i iğdişân, emîrî'l-egâdişe denildiği gibi Türkiye Selçuklularında şehirlerdeki halkın önde gelenlerine de iğdiş denildiği, hatta şehirlerdeki ticarî hayatı iğdişbaşı'nın kontrol ettiği bilinmektedir. Öyle ki iğdişbaşı devlet görevlilerinin dışında şehir halkını temsil eden en yüksek görevli olmanın, ticaretin ve halktan vergi toplanmasının yanı sıra bir düşman tehdidine ve muhasaraya karşı şehrin savunmasını da organize etmişler, savaşlarda ordunun at ve yük ihtiyacını da karşılamışlardır. İğdiş teşkilâtının daha sonraları Konya başta olmak üzere hemen her şehirde varlığı, bunların sarayın, ordunun ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve zenaat ehlinin ve güçsüz insanların huzur içinde yaşamasını sağlamak için çalıştıkları bilinmektedir. Şehir halkını oluşturanlar arasında yer alan iğdişler iki kardeş arasında I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile II. Süleymanşâh arasında gerçekleşen saltanat mücadelesinde aktif rol oynamışlar, savaşın barışa dönüşmesi için gayret etmişlerdir⁷⁹². Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya'da iğdişânlardan başka Ahiler ve Fityân (fütüvvet teşkilatı mensupları) da yaşamıştır.

Yıllar önce Türkler tarafından Konya feth edildikten sonra şehirde bir savunma zafiye-

⁷⁸⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, s. 63, 67, 116; Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba”, s. 204, 208, 220-221; Kaya, *a.g.e.*, s. 181, 191, 193.

⁷⁹⁰ İsmail Galib, *a.g.e.*, s. 10; Aykut, *a.g.e.*, s. 113; Kaya, *a.g.e.*, s. 136.

⁷⁹¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 166; İbnü'l-İbrî Ebu'l-Ferec, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 486; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, s. 126, 129; Kaya, *a.g.e.*, s. 178.

⁷⁹² Faruk Sümer, “İğdiş”, *DİA*, C. XXI, s. 524; Kaya, *a.g.e.*, s. 173-174.

ti olduğu görülmüş ve bu savunma zafiyetini ortadan kaldıracı için Sultan I. Mesud döneminden itibaren tahkimat yapılmaya başlanmıştır. II. Kılıç Arslan döneminde de devam eden bu tahkimat yeterli seviyeye ulaşamamış, Konya merkezinin kolayca ele geçirilme ihtimali surların zayıflığı sonraki çarpışmalarda da hissedilmiştir. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Rükneddin Süleymanşâh arasındaki saltanat mücadelesi de Konya'ya zarar verdiği gibi şehrin savunma için yeterli tahkimata sahip olmadığını bir kez daha ifadesi olmuştur⁷⁹³. Bu sebeple Konya şehrinin savunma zaafiyetini gidermeye yönelik çalışmalar ile Konya kale burçlarına yönelik tahkimat I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde de devam etmiştir. Zaman içinde şehir büyümüş küçük surların dışına taşmıştır. Konya, kalenin kuzey tarafına doğru gelişmiş, saray, medrese ve mahalleler artmıştır⁷⁹⁴.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde mimari kalkınmaya da önem verilmiş, var olan eserler özenle korunmuştur. Selçuklu hâkimiyetinin Konya'daki ilk mimari yapısı aynı zamanda ilk dini mekânı, fetih nişanesi olarak kiliseden mescide çevrilen Eflatun Mescidi olmuştur. Konya'nın fethinden sonra XI. yüzyılın son çeyreğinde kiliseden dönüştürülen Eflatun Mescidi'nin⁷⁹⁵, varlığı Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde de korunmuştur.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde dedesinin kardeşi Sultan Şahinşâh (Melikşah) döneminde inşa olunan Dârü's-Şifâ ve babası II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılan Karatay Dârü's-Şifâsı (Küçük Dârü's-Şifâ) korunmuş ve halka hizmet veren mekânlardan biri olmuştur. Bu şifâhanenin mütevellisi olarak Hekim Kemaleddin Karatay ismi zikredilmiştir. Günümüze ulaşamayan bu şifâhanede sonraki yıllarda sarayda Hekimbaşılık, Reîsü'l-Etubbâlık ve Müderrislik yapan, Selçuklular döneminin önemli hekimlerinden biri olan Hekim Ekmeleddin Nahcuvânî de çalışmıştır⁷⁹⁶.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya'da inşa olunan mimari eserlerden biri de hicri 603 Muharrem (Ağustos Eylül 1206) tarihli Kızılören Hanı'dır. Kızılviran hanı, Yazı-önü hanı isimleriyle de bilinen yapı, Konya Beyşehir yolunda Konya'dan 43-44 km. uzaklıkta yer almaktadır. Emir Kutluk (Kutluh?) tarafından yaptırılmıştır. Kapalı mekânı 17.5x25 m., avlu kısmı 25x 24.5 ebadındadır⁷⁹⁷.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya'da inşa olunan mimari eserlerden biri de yapımı 604 (1207-1208) yılında tamamlanan Kuruçeşme Hanı (Hanönü Hanı)'dır. Konya Beyşehir yolunda Konya'dan 34-35 km. uzaklıktadır. Altun-aba Hanı'na 13 km. mesafededir. Çok bozuk durumdaki kitabesinde yapan yaptıran şahsın ismi okunamaz bir durumdadır. Kapalı mekânı 17.5x27 m., avlu kısmı 17.5x 23

⁷⁹³ Ekkehard Eickhof, *Friedrich Barbarossa im Orient*, Tübingen, s. 131-136; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998, s. 21; Kaya, *a.g.e.*, 44, 112; Hacıgökmen, *a.g.m.*, s. 247.

⁷⁹⁴ Baykara, *a.g.e.*, s. 21; Kaya, *a.g.e.*, s. 179; Hacıgökmen, *a.g.m.*, s. 247.

⁷⁹⁵ Koray Özcan, "Anadolu Selçuklu Kenti: Mekânsal Bil-dirge", *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Ar-mağanı*, Editör H. Bahar, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Konya 2015, s. 183.

⁷⁹⁶ Köker, *a.g.e.*, s. 7; Kesik, *a.g.m.*, s.135.

⁷⁹⁷ A. Nalbandoğlu, "Konya Beyşehir Yolunda İki Selçuklu Hanı, Tarih Hazinesi I", 11, Haziran 1951, s. 564-570; Kemal Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *Tarih Dergisi*, 1965, s. 155-156; Haşim Karpuz, "Konya Kızılören Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ed. Hakkı Acun), Ankara 2007, s. 89.

m. ebatındadır. Altun-aba Kervansarayı ile aynı planda ancak ondan biraz daha büyük ebatta yapılmıştır⁷⁹⁸.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya’da inşa olunan mimari eserlerinden biri de Kınacı Sokağı (Mihmandar Mahallesi) Mahmud Bey Mescidi’dir. Konya’nın merkez Karatay ilçesi Şemsitebrizi Mahallesi’ndeki Kınacı Sokak’ta bulunan mescid, batı cephesindeki kitabesine göre I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında 604 Şevval (Nisan Mayıs 1208) tarihinde Yusuf oğlu Mahmud isimli biri tarafından yaptırılmıştır⁷⁹⁹.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya’da inşa olunan mimari eserlerinden biri de Akıncı (Cemaleddin İshak) Mescidi’dir. Konya’nın merkez Karatay ilçesindeki Şemsitebrizi Mahallesi Vali İzzetbey Caddesi üzerinde, Karatay Medresesi’nin yol aşırı karşısındaki Küçük Karatay (Kemaliye) Medresesi’nin kuzeyinde, bugünkü Selçuk Üniversitesi Rektörlük Binası’nın güneydoğu bahçesinde inşa olunmuştur. Günümüze ulaşamayan mescid, İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi’nde sergilenen 607 Safer (Temmuz Ağustos 1210) tarihli inşâ kitabesine göre Emir Ali oğlu Cemaleddin İshak Bey tarafından yaptırılmıştır⁸⁰⁰.

SONUÇ

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos üzerine başlattığı askerî harekât sonrası Bizans hâkimiyetindeki bazı yerleri feth etmiş, pek çok esir ve ganimet ele geçirmiştir. Sultan Keyhüsrev, esir alınan Hristiyanların hepsinin isimlerini, geldikleri yerlerin adını yazdırdıktan sonra Akşehir’de iskân ettirmiştir. Daha sonra onlara arazi, ziraat aletleri, tohum, hayvan ve meskenler vermiş hatta beş yıl süreyle vergiden muâf tutmuş, beş yıl sonrası için de alınacak verginin Roma kanunlarının belirlediği miktarın çok altında olacağını ilan etmiştir. Sultan I. Keyhüsrev’in gayr-ı Müslimlere uyguladığı bu siyaset sonrası başta Konya olmak üzere Anadolu şehirleri farklı dinlerin ve milletlerin kaynaştığı ve dostça geçindiği bir yer olmuştur. Başkent Konya dâhil bütün Selçuklu Türkiye’sinde Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Süryânîler tam bir inanç hürriyeti içinde yaşamışlardır. Konya’ya pek çok yerden ve farklı milletlerden gelen tüccar şehirde ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev Konya’yı, ilim, kültür ve ticaret merkezi haline getirmek için çalışmalar yapılmıştır. İlmî faaliyetleri desteklemiş, âlimleri, şiiri ve şâirleri himaye etmiş, devletini ilim, irfan ve kültür merkezi haline dönüştürmek için âlim ve mutasavvıflara hil’at ve hediyeler göndermiştir. Ravendî, *Rahatü’s-Sudûr ve Ayetü’s-Sürûr* başlıklı Farsça Selçuknamesini Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev’e ithâf etmiştir. Ana dili Türkçeden başka Farsça, Rumca ve Latince dillerini de bilen I. Keyhüsrev, Farsça şiirler de yazmıştır. Gıyâseddin Keyhüsrev’in hocası meşhur âlim Şeyh Mecdüddin İshak, yanında getirdiği ilim ve fikir adamlarıyla I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in kültür

⁷⁹⁸ Nalbandoğlu, a.g.m., s. 564-570; Özergin, a.g.m, s. 156. Aslanapa, a.g.e, s. 114; Kaya, a.g.e, s. 197.

⁷⁹⁹ Y. Küçükdağ, & C. Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 1994; Zeki Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1998; Muhammet Arslan, “Konya’nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 45, 2021, s. 184.

⁸⁰⁰ Arslan, a.g.m, s. 185-186.

politikasında etkin rol oynamıştır. O dönemde Anadolu'ya gelenlerden biri olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî, I. Keyhüsrev'in lütuf ve ihsanlarına nail olmuş, bir süre Konya'da kalmış ve burada bazı risaleler kaleme almıştır. O dönemde Anadolu'ya gelenlerden biri de Evhadîlik tasavvufi ekolünün kurucusu Evhadüddin-i Kirmânî olurken bir diğeri de Ahîlik tasavvufi ve mesleki ekolünün kurucusu Şeyh Nasîrüddin Mahmûd (Ahî Evren) olmuştur.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Konya fiziki, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan oldukça gelişmiştir. I. Keyhüsrev'in önem verdiği ve geliştirmeye çalıştığı ticarî faaliyetler Konya'nın ekonomik gelişmesini de temin etmiştir. O dönemde Konya'da Hotenî, Meydanî ve Bakırcı Yusuf adlarını taşıyan mahalleler oluşmuştur. Mahallelerde mescidler, medreseler ve çeşitli dükkânlar da yer almıştır. I. Keyhüsrev döneminde Konya şehrinde ticari faaliyetler için “eski”, “yeni” ve “allâme” pazarları kurulmuş, çok sayıda dükkânların bulunduğu sabit satış birimlerinin yer aldığı çarşılar daha çok giyim eşyası ithalatı ve ihracatı olmak üzere her çeşit eşya alınıp satılmıştır. Konya darbhanesinde sikkeler kestirilmiş, bazı vergi uygulamaları yürürlükten kaldırılmıştır. Birçok Avrupalı tâcirin ikamet ettiği Konya'da bir sabun imalâthânesi bile vardır. Kent kapılarında bulunan pazarlar ve çarşılar şehre ayrı bir güzellik katmıştır.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde mimari kalkınmaya da önem verilmiş, var olan eserler özenle korunmuştur. Konya şehrinin savunma zaafiyetini gidermeye yönelik çalışmalar ile Konya kale burçlarına yönelik tahkimat I. Keyhüsrev döneminde de devam etmiştir. Konya'nın fethinin bir simgesi olarak kiliseden

dönüştürülen Eflatun Mescidi, ayrıca Konya Dârü'ş-Şifâsı ve Karatay Dârü'ş-Şifâsı ve Şemseddin Altun Aba (İplikçi) Medresesi özenle korunan ve halka hizmet veren mekânlar olma özelliğini devam ettirmişlerdir. I. Keyhüsrev döneminde Konya'da inşa olunan mimari eserlerden biri Kızıl-viran hanı veya Yazı-önü hanı isimleriyle de bilinen Kızılören Hanı olurken bir diğeri, Kuruçeşme Hanı (Hanönü Hanı), bir diğeri Kınacı Sokağı (Mihmandar Mahallesi) Mahmud Bey Mescidi ve bir diğeri de Akıncı (Cemaleddin İshak) Mescidi olmuştur.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN CÂMÎ, *Nefahâtü'l-Üns (Evliyâ Menkıbeleri)*, trc. Lâmiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 2001.
- ADDAS, Claude, *İbn Arabî: Kibrit-i Ahmer'in Peşinde*, (Türkçe trc. Atilla Ataman), Gelenek Yayınları, İstanbul 2003.
- AHMED TEVHİD, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Katalogu*, IV, İstanbul 1321.
- AKSARAYÎ, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Türkçe terc. Mürsel Öztürk, Türk tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000.
- ALPTEKİN, Coşkun, “Türkiye Selçuklularının Kestirdikleri İlk Paralardan Örnekler”, *Hakkı Duran Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995.
- ALTINTAŞ, Ayten, “Selçuklu ve Osmanlılar Döneminde Konya Darüşşifası”, *1.Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10.Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Kitabı*, 20-24 Mayıs 2008, ed. A.Demirhan vd, Konya 2008, I, 53-61.
- ANONİM SELÇUKNAME, (neşr ve Türkçe terc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.
- ANSBERT, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, (nşr. A.Chroust), Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I., Berlin 1928.
- ARIK, F. Şamil, “Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 26, Ankara 1991, C. XV, s. 27-57.

- ARSLAN, Muhammet, “Konya’nın Günümüze Ulaşmayan Selçuklu Mescitleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 45, 2021, s. 182-196.
- ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı II*, İstanbul 1973.
- ATÇEKEN, Zeki, *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1998.
- ATEŞ, Ahmed, “Muhyi’ d-din Arabî, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, İstanbul 1979, s. 537-541.
- AYKUT, Şevki Nezih, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri: I.Mesud’dan I. Keykubâd’a Kadar (510-616/1116-1220)*, İstanbul 2000.
- BAYKARA, Tuncer, “Anadolu Selçukluları Döneminde Konya”, *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2003.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Konya 1998.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, (Türkçe terc. Yıldız Moran), İstanbul 1994.
- ÇAY, Abdulhaluk, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987.
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayınları, İstanbul 1997.
- DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1996.
- DOĞAN, Nermin Şaman, “Ortaçağ’da Anadolu’nun Eğitim Mekanları: Selçuklu Medreseleri Darüşşifalarından Örnekler”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 2013, s. 429-443.
- EICKHOF, Ekkehard, *Friedrich Barbarossa im Orient*, Tübingen.
- es-SERRÂC, Muhammed b. Ali b., *Tuffâhu’l-Ervâh ve Miftâhu’l-İrbâh*, trc. N.Gürkan-M.N.Bardakçı-M.S.Sarıkaya, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul 2015.
- EYİCE, Semavi, “Alâeddin Camii”, *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 324-327.
- GÜNEŞ, Cüneyt, *Bizans Anadolu’sunda Askeri ve İdari Bir Sistem Thema Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2021.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya’nın Devlet Merkezi Oluşu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 2011, s. 231-250.
- İBN BÎBÎ, *el-Evâmîrü’l-’Alâ’iyye fi’l-Umûri’l-Alâ’iyye (Selçuknâme)*, (Türkçe trc Mürsel Öztürk), I-II, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996.
- İBNÜ’L-ARABÎ, *el-Futuhatu’l-Mekkiye*, I-III, Kahire 1293.
- İBNÜ’L-ESÎR, *el-Kâmil fi’t-Târih*, (trc. Abdülkerim Özeydin), *İslâm Tarihi, İbnü’l Esir el-Kâmil fi’t-Tarih tercümesi*, C. XII, İstanbul 1987.
- İBNÜ’L-İBRÎ EBU’L-FEREC, *Abu’l-Farac Tarihi*, Türkçe trc. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayını, I-II, Ankara 1999.
- İBNÜ’L-İBRÎ EBÜ’L-FEREC, *Târîhu Muhtasari’d-Düvel*, Beyrut 1958.
- İBNÜ’L-KİFTÎ, *Târihü’l-Hükemâ*, nşr. Julius Lippert, Leipzig 1903.
- İSMAİL GALİB, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçûkiye*, İstanbul 1309.
- İZGİ, Cevat, “Hubeyş et-Tiflîsî”, *DİA*, İstanbul 1998, C. XVIII, s. 268-270.
- KALAYCI, Bahadır & Akçaşar Bilhan, *Bahadır Kalaycı Koleksiyonunda Yer Alan Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Antalya 2019.
- KARPUZ, Haşim, “Konya Kızılören Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ed. Hakkı Acun), Ankara 2007.
- KAYA, Selim, “Süleyman Şah II”, *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 105-108.
- KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II.Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi, (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2006.
- KEKLİK, Nihat, *Muhyi’ d-din İbnü’l-Arabî Hayatı ve Çevresi*, Çığır Yayınları, İstanbul 1966.
- KESİK, Muharrem “Selçuklular’da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi”, *Tarih Dergisi Turkish Journal of History*, 71, 2020, s. 115-144.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I.Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2003.
- KILIÇ, M. Erol, “İbnü’l-Arabî Muhyiddin”, *DİA*, C. XX, s. 493-514.

- KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- KÖKER, A.Hulusi, *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, Kayseri 1991.
- KÜÇÜKDAĞ, Y., & Arabacı C., *Selçuklular ve Konya*, Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 1994.
- KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, Birsell, *Haçlılar ve İstanbul (1096-1261)*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2021.
- MERÇİL, Erdoğan, “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, *XI. Türk Tarih Kongresi (Bildiriler)*, Ankara 1990, s. 709-721.
- MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklular’da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, İstanbul 2011.
- MERÇİL, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara 2000.
- MOSTAFAVÎ, Moharram, *13.Yüzyılın Büyük Mutasavvıfı Evhadeddin-i Kirmani ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri*, Kitap Yayınevi Yayınları, İstanbul 2016.
- MUHYİDDİN İBNÜ’L ARABÎ, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, XVIII, trc. Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul 2012.
- NALBANDOĞLU, A., “Konya Beyşehir Yolunda İki Selçuklu Hanı, Tarih Hazinesi I”, 11, Haziran 1951, s. 564-570.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Anadolu”, *DİA*, C. III, s. 110-116.
- ORAL, M. Zeki, “Turgut Oğulları, Eserleri-Vakfiyeleeri”, *Vakıflar Dergisi*, III, (1956), s. 31-64.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Kılıç Arslan II”, *DİA*, Ankara 2002, C. XXV, s. 398-402.
- ÖZCAN, Koray, “Anadolu Selçuklu Kenti: Mekânsal Bildirge”, *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, Editör H.Bahar, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Konya 2015, s. 183.
- ÖZCAN, Koray, “Ortaçağda Anadolu’nun İdarî Coğrafyasına Bakış Anadolu’da Selçuklu İdarî Birimleri”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2005, 3 (1), s. 77-78.
- ÖZERĞİN, Kemal, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, *Tarih Dergisi*, 1965, s. 141-170.
- SÜMER, Faruk, “İğdiş”, *DİA*, C. XXI, s. 524-525.
- SÜRYANÎ MİKHAIL, *Vekâyinâme*, (nşr. ve trc. J.B. Chabot), Chronique de Michel le Syrien, Patriarche jacobite d’Antioche 1166-1199, IV, Paris 1899, 1924.
- ŞAHİN, Haşim, “Şeyh Mecdüddin İshak’ın Türkiye Selçuklu Yönetimi ile İlişkileri”, *I.Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri*, MEBKAM Yayınları, Konya 2010, s. 203-210.
- TÂRİH-İ ÂL-İ SELÇUK (ANONİM SELÇUKNÂME), haz. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- TURAN, Osman, “Kılıç Arslan II”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. VI, s. 685-689.
- TURAN, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI, 42 (Ankara 1947), s. 187-229.
- TURAN, Osman, *İstanbul’un Fethinden önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, TTK Yayını, Ankara 1984.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- TURAN, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1969.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “XII-XIII. asırlarda Anadolu’daki Fikir Hareketleri ile İctimai Müesseselere Bakış,” *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1948.
- Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri II, Doğu Batı Arası Bir Gökkuşağı Selçuklu Sikkeleri*.
- YASA, Azize, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk İslam Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1996.
- YILDIZ, Sara Nur – Şahin Haşim, “Sultanların Yakınında: Mecdüddin İshak, İbn Arabî ve Selçuklu Sarayı”, *Anadolu Selçukluları Ortaçağ Ortadoğusu’nda Saray ve Toplum*, ed. A.C.S. Peacock Sara Nur Yıldız, trc. A. Sait Aykut, YKY Yayınları, İstanbul 2018, s. 139-161

II. RÜKNEDDİN SÜLEYMANŞÂH VE III. KILIÇ ARSLAN (1196-1204 / 1204-1205)

Selim KAYA

Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Afyonkarahisar / TÜRKİYE,
skaya@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0447-5017.

ÖZ

Sultan II. Rükneddin Süleymanşâh, saltanat dönemi kısa fakat etkisi ve hizmeti büyük olan bir hükümdardır. Onun döneminde başta Konya olmak üzere Anadolu şehirleri farklı dinlerin ve milletlerin kaynaştığı ve dostça geçindiği bir yer olmuştur. II. Süleymanşâh döneminde başkent Konya dahil bütün Selçuklu Türkiye'sinde Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Süryânîler tam bir inanç hürriyeti içinde yaşamışlardır. II. Süleymanşâh, ilim ve sanata önem vermiş, ilmî çalışmaları teşvik etmiş ve âlimleri himayesi altına almıştır. II. Süleymanşâh döneminde siyasî birliğin sağlanması noktasında önemli gelişmeler yaşanmış, başkent Konya fiziki, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan büyümüştür. Mescid ve medreseler başta olmak üzere mima-

ri kalkınmaya önem verilmiş, var olan eserler özenle korunmuştur. Başkent'in savunma zaafiyetini gidermeye yönelik çalışmalar ile Konya kale burçlarına yönelik tahkimatlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Rükneddin Süleymanşâh, III. Kılıç Arslan, Konya, Anadolu.

RUKNEDDIN SULEYMANSHAH II AND KILIJ ARSLAN III (1196-1204 /1204-1205)

ABSTRACT

Sultan Rükneddin Süleymanşâh II, although his reign was brief, had a great influence and service. Under his rule, Anatolian cities, notably Konya, became havens where people from diverse religions and nations coexisted and

lived in harmony. During the reign of Sultan Süleymanşâh II, Greeks, Jews, Armenians, and Assyrians enjoyed complete religious freedom in the territories of the Seljuks of Turkey, including the capital Konya. Süleymanşâh II placed great importance on knowledge and arts, fostering scholarly pursuits and providing protection to the scholars. Reign of Sultan Süleymanşâh II witnessed notable advancements in achieving political unity, while the capital city Konya flourished physically, politically, socially, and economically. The development of architectural works, particularly masjids and madrasas, was prioritised with preservation of existing structures. The efforts were made to bolster the city's defences by fortifying the Konya Castle and its bastions.

Keywords: II. Rükneddin Süleymanşâh, III. Kılıç Arslan, Konya, Anatolia.

GİRİŞ

Konya; tarih boyunca Doğu'dan Batı'ya, Ortadoğu'dan Balkanlara uzanan ticaret yollarının üzerinde yer almış, Müslüman Araplar ile Hristiyan Rumlar arasında cereyan eden mücadelelerde askeri bir üs olmuştur. Bizans İmparatorluğu döneminde Anadolu'nun iki büyük themasından biri hatta idarî ve coğrafi olarak en büyüğü ve askerî bakımdan en güçlüsü olan Anatolikon Thema'sının içinde yer almıştır. Öyleki Strategos Leon, İmparator III. Theodosios'u (715-717) tahttan indirmiş ve Anatolikon Thema'sının yöneticisi iken Bizans tahtını elde eden ikinci strategos olarak 717-741 arasında imparator olmuştur⁸⁰¹. Bu sebeple Konya, im-

parator çıkaran eyaletin önemli bir şehridir ve Bizans İmparatorluğu dönemindeki önemi sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı Süleymanşâh (1075-1086) Anadolu içlerine girdikten sonra muhtemelen 1075 yılında Konya civarına askeri harekâta bulunmuş, şehri ve yakınındaki Gavele Kalesi'ni ele geçirmiştir. Antakya'yı feth etmek için 1084 yılı sonlarında harekete geçerken, geri dönene kadar başkent İznik ve çevresini Ebul Kasım adındaki Türk beyinin idaresine, Konya'nın da içinde yer aldığı bölgeyi ise diğer Türk kumandanlarının idaresine ve korumasına bırakmıştır. I. Süleymanşâh'ın vefatından sonra Anadolu'da kendi başına buyruk hareket eden Türk beylerini itaat altına almak ve Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlamak isteyen Sultan Melikşâh, kumandanlarından Emîr Porsuk'u Anadolu'ya göndermiş, Emir Porsuk, Konya ve çevresinde Sultan Melikşâh'ın hâkimiyetinin tanınmasını sağlamıştır⁸⁰². Konya, Türkler tarafından ele geçirildikten sonra zaman içinde merkezi bir hüviyet kazanmıştır.

Sultan I. Kılıç Arslan döneminde Birinci Haçlı Seferi orduları Akşehir'den geçerek 1097 yılı Ağustos ortalarında Konya'ya ulaşmıştır. Türkler, bütün yol güzergâhında yer alan yerleşim mahalleri gibi Konya'yı da boşaltmışlardı. Haçlılar, tahrip edilmemiş olan Meram bahçelerinde birkaç gün dinlendikten sonra Ereğli'ye doğru yürüyüşlerine devam etmişlerdir. Sultan I. Kılıç Arslan, Dânişmendli Beyi Gümüştegin Gazi ve Kayseri Beyi Hasan ile birlikte Ereğli yakınında Haçlılara yeni bir darbe vurmak is-

⁸⁰¹ Cüneyt Güneş, *Bizans Anadolu'su'nda Askeri ve İdari Bir Sistem Thema Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2021, s. 142-143, 145, 158.

⁸⁰² Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1996, s. 1-2, 11.

temişse de istediği sonucu elde edememiştir. İznik yerine Konya başşehir yapılmış, böylece Anadolu'nun ortasında köklü bir yerleşme ve gelişme süreci başlamıştır. 1101 yılı Haçlı ordularının Milano başpiskoposu Anselm de Buis'in idaresindeki Lombardlardan, Bluva kontu Etiyen'in kumandasındaki Fransızlardan ve Konrad'ın idaresindeki Almanlardan oluşan birinci grubu, Ankara Çankırı üzerinden geldikleri Merzifon'da I. Kılıç Arslan Türk beyleri tarafından 5 Ağustos 1101'de bozguna uğratılmıştır. 1101 yılı Haçlı ordularının Neversli Fransızlardan oluşan ikinci grubu Anadolu'da ilerlerken Selçuklu başkenti Konya önlerine gelmiş, ancak dört yıl öncesine göre daha güçlü ve kuvvetli bir garnizon tarafından savunulan Konya'nın surlarını aşamamışlardır. Konya önünde bir gün konakladıktan sonra güneye doğru ilerleyen bu Haçlılar, üç günlük yürüyüş sonrası yorgunluk ve susuzluktan güçleri azaldığı bir sırada Türkler tarafından yok edilmiş, sadece reisleri Nevers Kontu II. Guillaume (Giyyom) ve bazı şövalyeler kaçıp kurtulabilmişlerdi. Akitanya Kontu Guillaume ve Bavyera Dükü IV. Welf tarafından idare edilen, Akitanyalı Fransızlar ile Bavyeralı Almanlardan oluşan 1101 yılı Haçlı ordularının üçüncü grubu da, Sultan I. Kılıç Arslan, Dânişmendli Beyi Gümüştegin ve diğer Türk beyleri tarafından 5 Eylül 1101'de Ereğli Suyu kıyısında yok edilmiştir⁸⁰³.

Sultan Şahinşâh/Melikşah (1110-1116) döneminde Konya'da surların Ertaş Kapısı olarak adlandırılan girişinin dış kısmında 1113 tarihinde Konya Dârü's-Şifâsı yaptırılmıştır⁸⁰⁴.

Konya'nın Selçuklu devlet merkezi olma süreci Sultan Şahinşâh'ın Anadolu'ya geldiği 1110 yılına kadar devam etmiştir⁸⁰⁵. Sultan I. Mesud (1116-1155) zamanında Konya, İstanbul ile Tebriz arasında işleyen ticaret yolunda önemli bir durak özelliği kazanmıştır. Konya'daki Müslümanlar ile Beyşehir Gölü ve adalarında yaşayan Hristiyanlar arasında dostane ilişkiler ve ticarî faaliyetler gerçekleşmiştir. Konya yöresinde lacivert taşı çıkartılmıştır. Konya'nın en eski ve ihtişamlı eserlerden biri olan Alâeddin Camii'nin yapımına başlanmıştır. Türk oymacılığının ve ağaç işçiliğinin nadide bir parçası olarak abanoz ağacından işlenmiş parçaların birbirine geçirilmesi ile oluşturulan harika minbere sahip caminin yanına bir de medrese inşa olunmuştur. 1153 sonları 1154 başlarında Konya'da bir veba salgını yaşanmış ve binlerce insan vefat etmiştir. Konya'nın savunma zafiyetini ortadan kaldırabilmek için Sultan I. Mesud'un emriyle tahkimat yapılmaya başlanmıştır. Sultan I. Mesud, vefatından önce Mayıs 1155'de Türk devlet telakkisine uygun olarak ülkenin idaresini üç oğlu arasında taksim etmiş, veliht ilan ettiği büyük oğlu Kılıç Arslan'ı Konya'da sultan ilân edip Türkiye Selçuklu tahtına çıkarmış, diğer oğullarını ona tabi melik olarak tayin ve vasiyet etmiştir⁸⁰⁶. Sultan I. Me-

Kongresi, 10.Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Kitabı, 20-24 Mayıs 2008, ed. A.Demirhan vd, Konya 2008, I, 56-58.

⁸⁰⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 153-159; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 2011, 242.

⁸⁰⁶ *Anonim Selçukname*, (neşr ve Türkçe terc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 25; Turan, *a.g.e.*, s. 197 vd.; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 312; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2003, s. 128, 130-132; F.Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anado-

⁸⁰³ Demirkent, *a.g.e.*, s. 31-33, 35-46.

⁸⁰⁴ Ayten Altuntaş, "Selçuklu ve Osmanlılar Döneminde Konya Darüşşifası", *1.Uluslararası Türk Tıp Tarihi*

sud, Konya’da Alâeddin Camii ve bitişiğinde bir darbhane ve içkale içinde de bir saray inşa ettirmiştir⁸⁰⁷.

Sultan II. Kılıç Arslan döneminde 1173 tarihinde “Küçük Dârü’s-Şifâ” adında bir şifâhane yaptırmıştır⁸⁰⁸. II. Kılıç Arslan 17 Eylül 1176’da Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos’u (1143-1180) Miryokefalon’da mağlup etmiş, sadece Bizans İmparatorluğu’nun değil bütün Doğu’nun kaderini belirleyen bu zafer ile Batı sınırları güven altına alınmış; Bizans ordusu askeri gücünü, imparator da papalık nezdindeki itibarını kaybetmiştir. Bu yenilginin hemen ardından İngiltere Kralı II. Henry’ye mektup gönderen imparator, Konya’yı ele geçirmenin ve Türkleri Anadolu’dan çıkarmanın imkânsız olduğunu ve bu sebeple sultan ile antlaşmaktan başka çaresinin kalmadığını bildirmiştir. Sultan II. Kılıç Arslan, muhtemelen 1184 yılında ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırmış, kendisi de Konya’da metbû büyük sultan olarak hüküm sürmeğe devam etmiştir⁸⁰⁹.

Üçüncü Haçlı Seferi çağrısı sonrası Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa komutasında kara yoluyla Anadolu’ya giren, Ilgın üzerinden

Konya’ya yürüyen Haçlı kuvvetleri 17 Mayıs 1190’da, Akşehir Ovası’nda başta Gıyâseddin Keyhüsrev olmak üzere Selçuklu melikleri tarafından sevk ve idare edilen Selçuklu ordusunu aşarak Sultan II. Kılıç Arslan tarafından boşaltılmış olan Konya’ya girmiş, katliam yaparak çarşıları yağmalamışlardır. Sultan II. Kılıç Arslan ile İmparator Friedrich Barbarossa arasında bir antlaşma yapıldıktan birkaç gün sonra Haçlı ordusu Silifke’ye doğru yola çıkmıştır⁸¹⁰.

Bir süre sonra melikler arasında saltanat mücadeleleri başlamış, Sultan II. Kılıç Arslan küçük oğlu Uluborlu Meliki Gıyâseddin Keyhüsrev’in yanına gitmiş ve onu veliaht tayin etmiştir. Sonra sarsılan hâkimiyetini yeniden tesis etmek için oğlu Kutbeddin Melikşah’ın bulunduğu Konya üzerine yürümüş, şehri ve tahtı ele geçirmiş, Kutbeddin Melikşah Aksaray’a kaçmıştır. Sultan II. Kılıç Arslan oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev ile birlikte Aksaray’ı kuşatmış, ancak muhasara sırasında hastalanmış ve 26 Ağustos 1192’de vefat etmiştir. Naaşı Konya’ya götürülerek Sultan Mesud tarafından yaptırılan caminin bitişiğindeki türbeye (kümbedhâne) defnedilmiştir⁸¹¹.

Sultan II. Kılıç Arslan, Dânişmendlileri ortadan kaldırıp ülkenin iç ve dış güvenliğini sağladıktan sonra Anadolu’nun iktisadî, içtimâî ve medenî gelişmesi için çalışmıştır. Babası I. Mesud zamanında başlayan şehir hayatını geliştirmeye yönelik faaliyetler, II. Kılıç Arslan dev-

lu’da Veba Salgınları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 26, Ankara 1991, C. XV, s. 47; Semavi Eyice, “Alâeddin Camii”, *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 324-327; Osman Turan “Kılıç Arslan II”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. VI, s. 688; Abdülkerim Özeydin, “Kılıç Arslan II”, *DİA*, Ankara 2002, C. XXV, s. 398; Hacıgökmen, a.g.m, s. 247.

⁸⁰⁷ Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk İslam Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 747.

⁸⁰⁸ A.Hulusi Köker, *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, Kayseri 1991, s. 7.

⁸⁰⁹ Abdulhaluk Çay, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987, s. 83-88, 103-104; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi, (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2006, s. 12, 17; Özeydin, a.g.m, s. 400-401.

⁸¹⁰ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, (Türkçe trc. Abdülkerim Özeydin), *İslâm Tarihi, İbnü’l Esir el-Kâmil fi’t-Tarih tercümesi*, İstanbul 1987, XII, 52; Turan, *Türkiye*, s. 223-224; Çay, a.g.e, s. 112; Özeydin, a.g.m, s. 401; Bîrsel Küçüksipahioğlu, *Haçlılar ve İstanbul (1096-1261)*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2021, s. 149-155.

⁸¹¹ Çay, a.g.e, s. 113; Kaya, a.g.e, s. 40-42; Özeydin, a.g.m, s. 401.

rinde artarak devam etmiştir. 1116'dan 1192'ye kadar 76 yıl boyunca baba oğulun şehirleşmeye yönelik faaliyetleri sonucu Konya, bir şehir hüviyeti kazanmıştır. Nitekim 1190 yılında Anadolu'ya gelen Haçlılar, Konya'yı Alman şehirlerinden Köln'e benzetmişlerdir⁸¹².

Sultan II. Kılıç Arslan, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatı geliştirmek için de çalışmıştır. Sultan II. Kılıç Arslan, Azerbaycan'dan ve Türkistan coğrafyasından pek çok âlimi Anadolu'ya davet etmiştir. Anadolu'ya gelen ilim ve fikir adamlarından bazıları da Konya'da yaşamıştır. Bu ilim adamlarından biri de tabip ve müneccim Şerafeddin Ebu'l-Fazl Hubeyş b. İbrahim et-Tiflîsî'dir (ö. 1232?). Türkiye Selçuklu Devletinin hizmetine giren Hubeyş et-Tiflîsî, alfabetik rüya tâbirnâmesi olan *Kâmilü't-Tabîr* adlı eserini II. Kılıç Arslan'a ithaf etmiş; sultanın en önemli müneccimi olmuş; tıp, dil ve edebiyat alanında yazdığı eserlerinden başka astroloji alanında da üç kitap kaleme almıştır⁸¹³. II. Kılıç Arslan döneminde Urfa'dan Konya'ya gelmiş Hasnon adlı Hristiyan bir tabip sultan ve vezirler ile saray erkanının tedavisinde hizmet görmüştür. Türkiye Selçuklu devlet adamlarından Emîr-i Âhur Seyfeddin ile İhtiyareddin Hasan'ı tedavi etmiştir⁸¹⁴. Konya, zaman içinde

âlimlerin, şâirlerin, düşünürlerin, mutasavvıfların ve sanatkârların merkezi aynı zamanda yaşam için tercih edilen güzel bir şehir haline gelmiş ve bu özelliği ile daha da artan önemi devlet yıkılana kadar devam etmiştir.

Sultan II. Kılıç Arslan dönemine ait en eski eser Konya Alâeddin Camii'dir. Babası I. Mesud tarafından inşasına başlanan ve torunu Alâeddin Keykubâd'a nisbet edilen camiyi, II. Kılıç Arslan yaptırmıştır (1156). İlk ustası Mengüberdi el-Hac el-Ahlâtî olan bu cami, sonraki zamanlarda yeniden inşa edilmiş ve en son yapımını sağlayan hükümdarın adıyla anılagelmiştir. Sultan II. Kılıç Arslan zamanında Konya'da; camiye kuzey taraftan eklenen kümbetin mimarı Hocendli Yusuf b. Abdulgaffar'dır. İçkale içinde Alâeddin Camii'nin avlusunda bir türbe, bu caminin kuzeydoğusunda surlardan biri genişletilerek yapılan bir köşk (saray), Dışkale dışında kuzeyde eski Darüşşifa Maristan-ı Atik (Küçük Darüşşifa), ayrıca Sûk-ı Cedîd (Yeni Çarşı) ve Bâzâr-ı Rişte (İplik Pazarı) inşa edilmiştir⁸¹⁵.

Türkiye Selçukluları'nda bilinen ilk gümüş sikke 571 (1175) yılında, ilk altın sikke de 573 (1177) yılında II. Kılıç Arslan döneminde kestirilmiştir. II. Kılıç Arslan döneminde Konya Darbhanesinde 581 (1185/1186), 582 (1186/1187), 583 (1187/1188) ve 584 (1188/1189) yılında

⁸¹² Tuncer Baykara, "Anadolu Selçukluları Döneminde Konya", *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2003, s. 24.

⁸¹³ Cevat İzgi, "Hubeyş et-Tiflîsî", *DİA*, İstanbul 1998, C. XVIII, s. 268-270; Çay, *a.g.e.*, s. 116; Özyayın, *a.g.m.*, s. 402.

⁸¹⁴ İbnü'l-İbrî Ebû'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Türkçe trc. Ö. Rıza Doğrul), Ankara 1999, C. II, s. 523; İbnü'l-Kıftî, *Târihü'l-Hükemâ*, nşr. Julius Lippert, Leipzig 1903, s. 177-178; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, İstanbul 2011, s. 286; Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Ankara 2000, s. 114; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 53-54; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe terc. Yıldız Moran), İstanbul 1994, s. 247; Muharrem Kesik, "Sel-

çuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi", *Tarih Dergisi*, 71, 2020, s. 122.

⁸¹⁵ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı II*, İstanbul 1973, s. 38; Yasa, *a.g.tez.*, s. 747-749; Köker, *a.g.e.*, s. 7; Abdulhaluk Çay, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987, s. 116-117; Özyayın, *a.g.m.*, s. 402. A. Hulusi Köker, Konya Dârü's-Şifâları hakkında bilgi verirken Sultan II. Kılıç Arslan tarafından 1173 tarihinde inşa ettirilen ancak kitabesi olmayan "Küçük Dârü's-Şifâ" isimli bir şifâhaneden (Karatay Dârü's-Şifâsı) bahsetmiştir. Muhtemelen bahsettiği bu dârü's-şifâ olmalıdır. Bkz: Köker, *a.g.e.*, s. 7.

gümüş dirhem, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatı döneminde Konya Darbhanesinde 592'de (1195/1196) gümüş dirhem darbedilmiştir⁸¹⁶.

II. Süleymanşâh dönemi öncesi Konya'yı, ilim, kültür ve ticaret merkezi haline getirmek için çalışmalar yapılmıştır. Konya'ya pek çok yerden ve farklı milletlerden gelen tüccar şehirde ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. II. Süleymanşâh, babasından ve dedelerinden devraldığı mirası geliştirerek daha ileriye taşımak için çalışmıştır.

Sultan II. Rükneddin Süleymanşâh ve III. Kılıç Arslan Dönemlerinde Konya

Sultan II. Kılıç Arslan'ın hayatta iken saltanat mücadelesine girişen kardeşleri ile mümkün olduğunca ihtilafa düşmekten ve mücadele içine girmekten sakınan Melik Süleymanşâh, hakimiyet alanına yakın olan Karadeniz sahillerinde fetihlerine devam etmiş ve gücünü Bizans Devleti politikalarına tabi Hristiyanlara karşı kullanmıştır. Melik Süleymanşâh ancak babasının ölümünden sonra kardeşleri birbirini yıpratmış bir zamanda, bir plân ve program dâhilinde saltanat mücadelesine başlamıştır⁸¹⁷.

1196 yılına kadar diğer kardeşleri ile mücadele eden Süleymanşâh, bu tarihten sonra yönünü Gıyâseddin Keyhüsrev'in hâkimiyetinde olan Konya'ya çevirmiştir. En küçük kardeşi Keyhüsrev'in saltanatını kabullenemeyen Melik Süleymanşâh, kendine meşrû bir zemin oluşturmak ve umumî efkârı kendi tarafına çekmek için de babaları II. Kılıç Arslan'ın, Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından zehirlenerek öldürüldüğü dedikodularını yaymıştır. Melik Süleymanşâh, oluşturduğu algı ile toplumu yönlendirerek kardeşi Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i siyasî propaganda ile yıpratmaya çalıştıktan ve mücadele için yeterli askeri güç ve kudrete ve toplum desteğine ulaştığına kanaat getirdikten sonra, hâkimiyet merkezi Tokat'tan yola çıkmış, saltanatı elde etmek amacıyla Konya'ya doğru hareket etmiştir. Daha önceleri kendisini Gıyâseddin Keyhüsrev'e karşı destekleyeceklerini belirten kardeşlerine ve beylere haber gönderip hazırlıklarını tamamlamalarını ve sonra da kendisine katılmalarını istemiştir⁸¹⁸.

Melik Süleymanşâh, Aksaray'a vardığında kardeşlerinin ve destek veren beylerin askeri kuvvetlerinden oluşan oldukça büyük bir ordu toplamıştır. Süleymanşâh, onlara vaadlerde bulunup istekleri doğrultusunda menşûrlar verdikten sonra başkent Konya üzerine yürüyerek şehri kuşatmıştır. Konya halkı ve devlet erkânı II. Kılıç Arslan zamanında Keyhüsrev'in veli-ahtlığına yaptığı yemine sadakat gösterip Melik Süleymanşâh'a karşı savunma durumu almış, şehri müdafaada her türlü fedakârlığı göster-

⁸¹⁶ *Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri II, Doğu Batı Arası Bir Gökkuşağı Selçuklu Sikkeleri*, s.23; Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçuklularının Kestirdikleri İlk Paralardan Örnekler", *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995, s. 95; Şevki Nezihî Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri: I. Mesud'dan I.Keykubâd'a Kadar (510-616/1116-1220)*, İstanbul 2000, s. 132, 134; Bahadır Kalaycı & Bilhan Akçaşar, *Bahadır Kalaycı Koleksiyonunda Yer Alan Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Antalya 2019, s.10.

⁸¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 80; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler I*, İstanbul 1927, s. 65; Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 122; Turan, *Türkiye*, s. 242; Kaya, *a.g.e.*, s. 55.

⁸¹⁸ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, (Türkçe terc. M. Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000, s. 30-31; Gaffârî, *Târîh-i Cihân Ârâ*, (nşr. Haşan Nurâkî), Tahran 1343, s.114; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme)*, Türkçe trc. Mürsel Öztürk, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996, s. 51; Turan, *Türkiye*, s. 244-245; Kaya, *a.g.e.*, s. 59.

miştir. II. Kılıç Arslan saltanatı esnasında, büyük bir askeri birliği Konya'yı müdafaa için daima hazır bir halde bulundurmuydu. Sultan Keyhüsrev'e bağlı bu askerler ve halk Melik Süleymanşâh'ın ordusuna karşı savaşmış, hatta Süleymanşâh'a bağlı birlikler Konya bağlarına bile yaklaşmamıştır⁸¹⁹. Bu durum ise kuşatmanın uzamasına sebep olmuştur.

Kuşatmanın uzun bir süre devam etmesi şehirdekilerin durumunu gittikçe kötüleştirmiştir. Şehirde bulunan Ahiler ve Fityân (fütüvvet teşkilatı mensupları) bir araya gelerek Sultan Keyhüsrev'e verilen sözden ve yapılan yeminden dönülmemesini savunmuşlardır. Fakat şehri daha uzun bir süre savunmanın imkânsız olduğunu düşünen Serverân ve İğdişân ise Melik Süleymanşâh ile anlaşmanın daha iyi olacağını dile getirmişlerdir. Hatta Melik Süleymanşâh'a bir heyet göndererek meseleyi çözüme kavuşturmak için bir adım atmışlardır. Adeta elçilik yapan bu heyet, Melik Süleymanşâh'a iki seçenek sunmuştur. Babası II. Kılıç Arslan zamanında küçük kardeşi Keyhüsrev'in veliahtlığına yaptığı yeminine bağlı kalmasını, kuşatmadan vazgeçmesini ve Konya'dan uzaklaşmasını talep etmiş, bunu yaparsa bütün imkânsızlıklarına rağmen na'l-bahâ (sefer masrafı) olarak; beş yüz bin gümüş nakit para, her renkten üç yüz İstanbulî atlas kumaş, iki yüz boy (kat) altın işlemeli elbise, her renkten üç bin arşın çuha, her türden on bin arşın keten, iki yüz katır, üç yüz at, iki bin sığır, üç yüz deve, on bin koyunu tazminat vergisi olarak üç taksitte vermeyi önermiştir. Yok eğer bu teklifi kabul etmez hü-

kümdar olmakta ısrar ederse, bu durumda Sultan Keyhüsrev'e, çocuklarına, hâzinesine ve maiyetine hiçbir şekilde zarar vermeyeceğine, hayatlarına dokunmayacağına ve Konya'dan istedikleri yere gitmelerine müsaade edeceğine dair taahhütte bulunmasını ve bir ahidnâme vermesini istemişlerdir. Bundan başka Sultan Keyhüsrev'in üç bin okçu ve muhafız ile gideceği ülkenin sınırına kadar hiçbir zarar görmeden gittiği haberi geldikten sonra ancak şehrin kapılarının kendisine açılacağını ve Süleymanşâh'ın o zaman saltanat tahtına oturabileceğini ifade etmişlerdir. Melik Süleymanşâh, seçeneklerden hükümdar olmayı ve başkentin teslimini seçmiştir. Bu durumdan haberdar olan Sultan Keyhüsrev, hükümdarlığının devam etmesinin güçleştiğini, ağabeyinin hükümdar yapılmak istenildiğini görerek anlaşmaya razı olmuş ve böylece iki kardeş için bir ahidname tanzim edilmiştir. Türkiye Selçukluları zamanında bir kalenin kuşatılmasından sonra kaledeki halkın ve askerinin savunma yapmayarak kaleyi teslim etmeleri karşılığında kaleyi kuşatan tarafından, halka ve kale muhafızlarına kendi imzasıyla amannâme (ahidnâme) verilmiştir. Süleymanşâh da Konya'yı kuşattığında, Keyhüsrev tahtı bırakması karşılığında kendisinin ve maiyyetinin ayrıca kaledeki halkın hayatının güvencede olacağına dair ahidnâme (sevgendnâme) düzenlenmesini istemiş ve bu talebi kabul edilmiştir. Ancak insanlara güvencini yitiren Gıyâseddin Keyhüsrev, oğulları İzzeddin Keykâvus ve Alâaddin Keykûbad'ı dahi yanına alamadan başkent Konya'dan ayrılmıştır⁸²⁰.

Konya eşrafı Melik Süleymanşâh'ı yeni sultan olarak Konya'ya davet etmiş ve şehrin gi-

⁸¹⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye* s. 51-52, 54; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 80; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 127; Anonim *Selçuknâme*, s. 27; Turan, *Türkiye*, s. 245; Kaya, *a.g.e.*, s. 49-50, 59.

⁸²⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 52-55; Turan, *Türkiye*, s. 245-246. Kaya, *a.g.e.*, s. 50, 63, 180.

rişinde karşılaşmışlardır. 5 Ekim 1196'da şehre giren ve başkent Konya'da merasimle tahta çıkan Süleymanşâh için nevbet çalınmıştır. Yeni Sultan Süleymanşâh kendisine karşı kardeşi Keyhüsrev'i destekleyenleri cezalandırmak gibi bir icraatta bulunmamış, hatta Konya'da umûmî af ilân etmiştir. Keyhüsrev için mücadele eden Konya halkına ve kale muhafızlarına verdiği söze (ahidnâme) ve amannâme (sevgendnâme) bağlı kalmıştır. Sultan Süleymanşâh, kardeşi eski sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'e yaptıkları saygısızlık sebebiyle Lâdik halkının suçlularını cezalandırdıktan sonra yeğenleri İzzeddin Keykâvus ile Alâeddin Keykubâd'ı yanına getirtmiş, Konya'da yanında kalmak veya babalarının yanına gitmek hususunda serbest olduklarını ancak kendi yanında kalırlarsa her türlü isteklerinin yerine getirileceğini bildirmiştir. Ancak yeğenleri babalarının yanına gitmek istediklerini belirtmiş, Sultan Süleymanşâh da hediyeler verdiği yeğenlerini birkaç has adamının refakatinde babalarının yanına göndermiştir⁸²¹.

Sultan Süleymanşâh'ın ülkesindeki dâhilî sorunlarla meşgul olmasından faydalanmak isteyen Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos (1195-1203), Konstantin Frankopulos adında bir adamını, güya İstanbul'a doğru gelmekte iken Giresun civarında karaya oturan yük gemileri hakkında incelemelerde bulunmak, fakat hakikatte Samsun limanına gelen yük gemilerine baskın yaparak yağmalatmak sonra da limanı ele geçirmek maksadıyla emrine verdiği

gemilerle Karadeniz'e göndermişti. Konstantin Frankopulos, İmparator III. Aleksios'dan aldığı bu emir ile Karadeniz'de gördüğü bütün gemilere saldırmakla kalmamış, Samsun limanına demirleyen gemileri de yağmalamış, Karadeniz'de iki ay kadar emniyet namına bir şey bırakmamıştır. Samsun ve çevresini melikliği zamanında feth etmiş olan Süleymanşâh, Frankopulos'tan kaçıp kurtularak Konya'ya gelen Selçuklu tâcirlerinin şikâyetleri ve yardım talepleri üzerine imparatora elçi göndermiştir. İmparator'dan Selçuklu vatandaşı olan esirlerin serbest bırakılmasını ve mağdur olan tacirlerin paralarının iade edilmesini istemiş, bu talebi kabul edilmiş ve bir anlaşma imzalanmıştır⁸²².

Sultan II. Süleymanşâh Erzurum'u aldıktan sonra asıl hedefi olan Gürcistan üzerine yürümüş ancak savaş esnasında yaşanan olumsuzluk sebebiyle arzu ettiği başarıyı elde edememiş ve önce Erzurum'a çekilmiş, sonra başkent Konya'ya gelmiştir. Bu savaşta esir edilen beylerden biri de Erzincan Mengüçük beyi Behramşah'tır. Eniştesi II. Süleymanşâh'a her halükarda destek vererek uğrunda çok fedakarlıkta bulunan, savaşta düşman saflarına kadar sokulması sebebi ile esir edilen Behramşah, biliniş tanındığı için kurtuluş akçesi karşılığında serbest bırakılmıştır. II. Süleymanşâh'ın böyle bir mağlubiyete uğramış olmasının sebebi, kuvvetine fazla güvenmesi, gururu ve ihtiyatsızlığı olarak görülmüştür. Sultan II. Süleymanşâh, Gürcistan seferinden mağlup olarak Konya'ya geri döndükten kısa bir süre sonra 6 Temmuz 1204 tarihinde vefat etmiştir. II. Süleymanşâh ikinci Gürcistan seferine çıkamadan ölmüş ve na'sı kendisinden önceki Selçuklu sultanları

⁸²¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, s. 57, 78 vd.; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 128. Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Katalogu*, IV, İstanbul 1321, s. 125; İsmail Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçûkiye*, İstanbul 1309, s. 9; Turan, "Süleymanşâh II", İA, 224; Kaya, *a.g.e.*, s. 63-64, 66.

⁸²² Turan, *Türkiye*, s. 242, 248; Merçil, *Meslekler*, s. 153; Kaya, *a.g.e.*, s. 53, 68-69.

gibi Konya’da bulunan türbeye (künbedhâne) defnolunmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti, saltanatı kısa fakat etkisi ve hizmeti büyük olan II. Süleymanşâh döneminde siyasî birliğinin sağlanması noktasında büyük bir gelişme göstermiştir⁸²³.

Sultan II. Süleymanşâh döneminde Konya fiziki, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan oldukça gelişmiştir. Sultan II. Süleymanşâh’ın önem verdiği ve geliştirmeye çalıştığı ticarî faaliyetler Konya’nın ekonomik gelişmesini de temin etmiştir. O dönemde Konya’da Hotenî, Meydanî ve Bakırcı Yusuf adlarını taşıyan mahalleler oluşmuştur.

Sultan II. Süleymanşâh döneminde Konya’daki Bakırcı Yusuf Mahallesi’nde bir mes-cid yapılmıştır. Ortalama 7x7 metre boyutunda olan mescid, yaklaşık olarak 60-70 kişinin namaz kılabilceği büyüklükte inşa edilmiştir. Sonra da mahalledeki çocukların eğitim öğretimi için mescidin yanında bir de medrese planlanmıştır⁸²⁴.

Sultan II. Süleymanşâh döneminde mahallelerde dükkânlar da yer almıştır. Şehir halkının ihtiyaç duyduğu en önemli temel tüketim maddeleri muhtemelen ekmek ve et olduğu için mahallelerde bunların temin edilebileceği fırın ve kasap dükkânları oluşturulmuştur. Bakırcı

Yusuf Mahallesi’nde bu işi yapan iki dükkân olduğu tespit edilmiştir⁸²⁵.

Sultan II. Süleymanşâh döneminde Konya Darbhanesinde 593 (1196/1197) ve 597 (1200/1201) yıllarında hem altın dinar hem de gümüş dirhem, 596 (1199-1200) ve 598 (1201/1202) yılında gümüş dirhem darbedilmiştir⁸²⁶. Sultan II. Süleymanşâh döneminde 597 (1200-1201) senesinde Konya’da darbedilen dinar, Türkiye Selçuklularında altın sikkeler üzerinde figür kullanımına ilişkin ilk örnek olmuştur. Bu sikkenin ön yüzünde iç dairenin ortasında sağ elinde üç çatallı teber tutan süvari figürü görülmektedir. Başlı hâleli bu süvarinin arka tarafında yıldız ve kar çiçeği motifleri nakşedilmiştir. Figürün etrafına Abbasî Halifesi Nasır-Lidînillâh’ın ismi ve emrû’l-mü’minin unvânı yazılmıştır. Bu sikkenin arka yüzünde ise; II. Süleymanşâh’ın adı unvanları ile birlikte kaydedilmiştir⁸²⁷. II. Süleymanşâh’ın saltanatı esnasında Konya darbhanesinde kestirttiği altın, gümüş ve tarih taşıyan ancak darb yeri bulunmayan bakır sikkelerinin yanında, onun nâmına tâbi devletler tarafından da sikkeler darbettirilmiştir.

Sultan II. Süleymanşâh savaşlara genellikle katılmış ve Selçuklu ordusuna başkumandanlık yapmıştır. Hükümdar sefere iştirak edecek ise otağ-ı hümayûnun uğurlu bir günde sahraya

⁸²³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-Alâ’iyye*, s. 94 vd.; Ravendî, *Râhatü’s-Sudûr ve Âyetü’s-Sûrur*, Türkçe terc. Ahmed Ateş, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999, C. II, s. 208; Aksarâyî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 128; Gaffârî, *Târîh-i Cihân Ârâ*, s. 114; Anonim *Selçuknâme*, s. 27; Ahmed Tevhid, “Konya Müzesi’nde İki Kitâbe”, *TOEM*, XV, 1926, s. 225; Turan, *Türkiye*, s. 259; Kaya, *a.g.e.*, s. 88, 93-94; Selim Kaya, “Süleyman Şah II”, *DİA*, C. XXX-VIII, İstanbul 2010, s. 106-107.

⁸²⁴ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1985, s.87

⁸²⁵ Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI/11, 1947, s. 208.

⁸²⁶ Ahmed Ziya, *Meskûât-i İslâmiyye*, İstanbul 1328, no:1867, s. 132; Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri II, *Doğu Batı Arası Bir Gökkuşağı Selçuklu Sikkeleri*, s. 26, 29; Bahadır Kalaycı & Bilhan Akçaşar, *Bahadır Kalaycı Koleksiyonunda Yer Alan Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Antalya 2019, s.12; Kaya, *a.g.e.*, s. 63-64.

⁸²⁷ Aykut, *a.g.e.*, s. 138 vd.; Kaya, *a.g.e.*, s. 170.

kurulması âdet olduğundan savaş öncesi otağ Ruzbe Ovası'nda kurulmuştur⁸²⁸. II. Süleymanşâh döneminde savaş hazırlıkları için Ruzbe Ovası kullanılmıştır.

Sultan II. Süleymanşâh döneminde Konya'da iğdişân da vardır. XII ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'da şehirlerdeki vergi memurlarına iğdiş, reislerine de iğdişbaşı, emîr-i iğdişân, emîrû'l-egâdişe denildiği gibi Türkiye Selçuklularında şehirlerdeki halkın önde gelenlerine de iğdiş denildiği, hatta şehirlerdeki ticarî hayatı iğdişbaşı'nın kontrol ettiği bilinmektedir. Öyle ki iğdişbaşı devlet görevlilerinin dışında şehir halkını temsil eden en yüksek görevli olmanın, ticaretin ve halktan vergi toplanmasının yanı sıra bir düşman tehdidine ve muhasaraya karşı şehrin savunmasını da organize etmişler, savaşlarda ordunun at ve yük ihtiyacını da karşılamışlardır. İğdiş teşkilâtının daha sonraları Konya başta olmak üzere hemen her şehirde varlığı, bunların sarayın, ordunun ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve zenaat ehlinin ve güçsüz insanların huzur içinde yaşamasını sağlamak için çalıştıkları bilinmektedir. Şehir halkını oluşturanlar arasında yer alan iğdişler iki kardeş arasında I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile II. Süleymanşâh arasında gerçekleşen saltanat mücadelesinde aktif rol oynamışlar, savaşın barışa dönüşmesi için gayret etmişlerdir⁸²⁹. Sultan II. Süleymanşâh döneminde Konya'da iğdişândan başka Ahiler ve Fityân (fütüvvet teşkilatı mensupları) da vardır.

Sultan II. Süleymanşâh döneminde başta Konya olmak üzere Anadolu şehirleri farklı dinlerin ve milletlerin kaynaştığı ve dostça geçindiği bir yer olmuştur. 598 (1202) tarihli Altun-aba vakfiyesi, Saracık ve Argıthamı köy halkının çoğunun Müslüman olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezi Konya çevresinde gayr-i müslim unsurların bulunması II. Süleymanşâh döneminde dinî müsamahanın varlığının ve Selçuklu ülkesinde rahat ve huzurlu bir hayat yaşadıklarının da önemli bir göstergesi olmuştur. Zaten II. Süleymanşâh döneminde gerek doğrudan doğruya gerek dolaylı olarak "zorla" bir İslâmlaşma siyaseti takip edildiğine dair bir delil bulunmamıştır. II. Süleymanşâh döneminde başkent Konya dahil bütün Selçuklu Türkiye'sinde Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Süryânîler tam bir inanç hürriyeti içinde yaşamışlardır. Hatta 1200 yıllarında Malatya'da yazılmış resimli bir Süryânî İncil'i bulunmuştur⁸³⁰ ki bu durum da Selçuklu hakimiyetindeki şehirlerde farklı dine mensup insanların varlığı teyit etmektedir.

II. Süleymanşâh döneminde Anadolu'da İslâmlaşırma faaliyetleri ve o yıllarda gayr-i müslim unsurlara karşı takip edilen siyaset hakkında bilgiler veren Altun-aba Vakfiyesinde vâkıf Altun-aba'nın Konya'nın dış kısmında bulunan 18 odalı bir hanın gelirinin 1/5'ini yerli ve yabancı olup da, İslâm dinini kabul eden Hristiyan, Yahudi ve Mecûsîlerin yemek, elbise, ayakkabı ihtiyaçlarını görmek ve sünnet edilmeleri, namaz kılacak kadar Kur'an ayetleri öğrenmeleri için gerekli olan masrafları karşılamak amacıyla vakfeylettiği de zikredilmiş-

⁸²⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, C. XII, s. 166; İbnü'l-İbrî Ebü'l-Ferec, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, s. 486; Kaya, *a.g.e.*, s. 178.

⁸²⁹ Kaya, *a.g.e.*, s. 173-174; Faruk Sümer, "İğdiş", *DİA*, C. XXI, s. 524.

⁸³⁰ Turan, "Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi", s. 213; Cahen, *a.g.e.*, s. 213; A.Yaşar Ocak, "Anadolu", *DİA*, C. III, s. 111; Kaya, *a.g.e.*, s. 187-189.

tir. Bu dönemde gayr-i müslim halk unsurları arasında Sünnî ulema ve medreselerden ziyade daha geniş düşünen ve daha müsamahakâr davranan dervişlerin ve onların zaviyelerinin büyük bir rol oynadığı muhakkaktır. Altun-aba vakfıyesi o dönemde Selçukluların düşman askerlerinden esir ettikleri birçok köleleri dini inanç konusunda bir zorlama yapmaksızın büyük makamlara, emirliğe çıkartıklarını ve sancak sahibi ettiklerini bu sebeple Selçuklular idâresindeki Türkiye’de bulunan büyük beylerin çoğunun onların kölelerinin oğulları olduğu belirtilmiştir⁸³¹.

Mütefekkir, şâir ve sanatkâr olan Sultan II. Rükneddin Süleymanşâh, Konya’da fikir hürriyetinin ve serbest tartışma kültürünün gelişmesi için çalışmıştır. II. Süleymanşâh, ilim ve sanata fazlasıyla önem vermiş, ilmî çalışmaları teşvik etmiş ve âlimleri himayesi altına almıştır. İbn Bîbî, sultanın cömert oluşundan ötürü birçok âlim ve şâir tarafından sevilen bir sultan olduğunu şu şekilde beyan etmiştir: “Dünyanın ileri gelen âlimleri, fazılları, şâirleri ve sanatkârları onun sarayına koşup, sanatlarının inceliklerini onun yüce görüşüne arz ederler ondan çok miktarda bağış alırlardı. Sultan her birinin nazım ve nesir nakdini, engin bilgisinin ve parlak zekâsının terazisinde ölçüp tartar, mükemmeli eksikten, doğruyu yanlıştan, sağlamı çürükten, kabayı inceden, iyiyi kötüden ayırt eder, şiirleri aruz ve kafiye açısından ustalıkla değerlendirirdi” demiştir. Nitekim şâir ve edîb Zahirî Faryâbî (ö. 1201), II. Süleymanşâh’a Nûn Kaside’si’ni sunması karşılığında iki bin altın, on cins at ve beş katır, beş köle, beş carıye ve her

kumaştan elli kat elbise ile taltif edilmiştir. Ayrıca, Muhammed b. Gazi el-Malatî, Kelile ve Dimne tarzında kaleme aldığı *Ravzatu’l-Ukûl* başlıklı eserini tamamlayıp II. Süleymanşâh’a takdim ettikten sonra mükâfat olarak vezirliğe tayin edilmiş ve İzzeddin Keykâvus’un hocası olarak görevlendirilmiştir⁸³².

Konya Şemseddin Altun Aba (İplikçi) Medresesi’nin 1202 yılında Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleymanşâh zamanında düzenlenen vakfıyesinde dönemin medrese eğitimine yönelik bilgiler tespit edilmiştir. Vakfıyesine göre medresede Necibeddin Ayaz müteveli, kölesi Rûzbeh eş-Şemsî nâzır olarak görev yapmıştır. 38 öğrencinin okuduğu medresede ileri düzeyde 3, orta derecede 15, başlangıç düzeyinde 20 öğrenci vardır. Medresede okuyan öğrencilerin Hanefî ve Şafiî mezhebinden olabileceği belirtilmiştir. Eğitimin süresi 5 yıl olup, eğitime devam etmeyen, yetenek gösteremeyen, hiçbir gelişme kaydedemeyen başarısız öğrencilerin medrese ile bağları kesilmiştir. Öğretim kadrosundaki müderris ve muid ile imam ve müezzinin Hanefî mezhebinden olması şartı aranmıştır. Medresedeki müderris, muid, müteveli, nâzır, kütüphaneci, imam, müezzin ve ferraş (temizlikçi) ödenecek maaşlar vakfıyede belirli bir kurala bağlanmıştır. Yıllık olarak müderrise 800, muide 240, müteveliye 400, nâzıra 300, imama 200, müezzine 100, ferraşa ise aylık 5 dinar ödeneceği belirtilmiştir. Özellikle öğrencilere verilen bursların yanı sıra Ramazan ayı gibi özel zamanlarda koyun satın alınması, tatlı pişirilmesi gibi hususlar da belirtilmiştir. Ayrıca vakfıyede medresenin ders, ibadet ve temizlik mekânlarının aydınlatılmasında bezir ve mum-

⁸³¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-Alâ’iyye*, s. 46; Turan, “Şemseddin Altun-Aba Vakfıyesi”, s. 212-214; Kaya, *a.g.e.*, s. 188-189.

⁸³² İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-Alâ’iyye*, C. I, s. 79-80, 92; Turan, *Türkiye*, s. 263; Kaya, *a.g.e.*, s. XV, 183.

ların kullanılması, ısıtmada ise odun kullanılması belirtilmiştir. Kandil ve Ramazan akşamları gibi özel günlerde mekânların mumlarla aydınlatılmasının istenilmesi de o zamanlar mumun lüks bir aydınlanma aracı olduğunu akla getirmiştir. Ayrıca medresenin kütüphanesine, mütevellî ve nazırın her yıl vakıf gelirlerinden kitap satın alması, bu kitapların belirli bir ücret karşılığında ödünç verilmesi, öğrencilerin ya da kullanıcıların kitabı geri getirdiklerinde alınan paranın iade edildiği gerektiği de belirtilmiştir. Kütüphane kitaplar okuyucu arasındaki bu ilişkisi ve uygulama günümüz uygulamaları ile benzerlik arz etmektedir⁸³³.

Sultan II. Süleymanşâh döneminde mimari kalkınmaya da önem verilmiş, var olan eserler özenle korunmuştur. Selçuklu hâkimiyetinin Konya'daki ilk mimari yapısı aynı zamanda ilk dini mekânı, fetih nişanesi olarak kiliseden mescide çevrilen Eflatun Mescidi olmuştur. Konya'nın fethinden sonra XI. yüzyılın son çeyreğinde kiliseden dönüştürülen Eflatun Mescidi'nin⁸³⁴, XII. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilen Konya Dârü's-Şifâsı'nın ve yapımına başlanılan Alâeddin Camii'nin, bitişindeki darbhanenin ve yanındaki medresenin varlığı Sultan II. Süleymanşâh döneminde de korunmuş, Konya yöresine ait lacivert taşı çıkartılmaya, maden işçiliği geliştirilmeye devam edilmiştir.

Yıllar önce Türkler tarafından Konya fethedildikten sonra şehirde bir savunma zafiyeti olduğu görülmüş ve bu savunma zafiyetini ortadan kaldıracak için Sultan I. Mesud döneminden itibaren tahkimat yapılmaya başlanmıştır. II. Kılıç Arslan döneminde de devam eden bu tahkimat yeterli seviyeye ulaşamamış, Konya merkezinin kolayca ele geçirilme ihtimali surların zayıflığı sonraki çarpışmalarda da hissedilmiştir. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Rükneddin Süleymanşâh arasındaki saltanat mücadelesi de Konya'ya zarar verdiği gibi şehrin savunma için yeterli tahkimata sahip olmadığı bir kez daha ifadesi olmuştur⁸³⁵. Bu sebeple Konya şehrinin savunma zaafiyetini gidermeye yönelik çalışmalar ile Konya kale burçlarına yönelik tahkimat II. Süleymanşâh döneminde ve oğlu III. Kılıç Arslan dönemlerinde de devam etmiştir. Nitekim hükümdar tarafından Konya kale burçlarını yaptırmakla görevlendirilen Siraceddin Ahmed b. İsmail, Sultan II. Süleymanşâh'ın sipehsâlârı olarak zikredilmiştir. II. Süleymanşâh'ın oğlu III. Kılıç Arslan'ın adını taşıyan 600 (1204) tarihli burç kitabesi de surlarda yapılan güçlendirme inşaatının bir delili olmuştur. Zaman içinde şehir büyümüş küçük surların dışına taşmıştır. Konya, kalenin kuzey tarafına doğru gelişmiş, saray, medrese ve mahalleler artmıştır⁸³⁶.

Sultan II. Süleymanşâh döneminde Sipehsâlâr Şemseddin Altun-aba tarafından yaptırılan veya yapımı tamamlanan ilk eğitim öğretim mekânlarından biri Şemseddin Altun-aba (İplikçi) Medresesi Konya'da Selçuklu dönemin-

⁸³³ Turan, "Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi", s. 197-235; Nermin Şaman Doğan, "Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri Darüşşifâlarından Örnekler", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 2013, s. 432, 443.

⁸³⁴ Koray Özcan, "Anadolu Selçuklu Kenti: Mekânsal Bildirge", *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, Editör H.Bahar, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Konya 2015, s. 183.

⁸³⁵ Kaya, *a.g.e.*, s. 44, 112; Ekkehard Eickhof, *Friedrich Barbarossa im Orient*, Tübingen, s. 131-136; Baykara, *a.g.e.*, s. 21; Hacıgökmen, *a.g.m.*, s. 247.

⁸³⁶ Baykara, *a.g.e.*, s. 21; Hacıgökmen, *a.g.m.*, s. 247; Kaya, *a.g.e.*, s. 179.

de Konya'nın ticaret dokusu içinde, bugünkü Alâeddin Caddesi'nin üzerinde, Kürkcü Mahallesi'nde, bugünkü İplikçi Camii'nin güneyinde inşa olunmuştur. Altun-aba Vakfiesinde 598 (1202) yılında hizmete açıldığı, müstakil bir kütüphanesi ve sonradan eklenen bir mescidi de bulunduğu kaydedilen medrese, Sipehsâlâr Altun-aba tarafından mütevellî olarak tayin edilen İplikçioğlu Necibeddin Ayaz'a nisbet olunmuş ve zamanla İplikçi Medresesi olarak şöhret yapmıştır. Medreseden günümüze intikal eden küçük bir kısım, camiin kible duvarına bitişik kubbeli bir oda ile bunun batısında yine camiye bitişik bir oda kalıntısıdır. Vakfiyenin tarifine göre, medrese Konya şehrinin dış kısmında o zaman için Sûk-ı Cedîd (Yeni Pazar) denilen yerde yapılmıştır. Bugün sadece camii mevcuttur ve hükümet konağının yanındadır. Yine vakfiyesinin bildirdiğine göre, Mevlânâ Celâleddin'in babası Bahaeddin Veled Altun-aba Medresesinde uzun bir süre ders vermiştir⁸³⁷.

Yine Sultan II. Süleymanşâh döneminde babası II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılan Karatay Dârü's-Şifâsı (Küçük Dârü's-Şifâ) korunmuş ve halka hizmet veren mekanlardan biri olmuştur. Bu şifâhanenin mütevellisi olarak Hekim Kemaleddin Karatay ismi zikredilmiştir. Günümüze ulaşamayan bu şifâhanede sonraki yıllarda sarayda Hekimbaşılik, Reîsü'l-Etubbâlık ve Müderrislik yapan, Selçuklular döneminin önemli hekimlerinden biri olan Hekim Ekmeleddin Nahcuvanî de çalışmıştır⁸³⁸.

SONUÇ

Rükneddin Süleymanşâh, kardeşi Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahttan indirip yerine kendi geçtikten sonra Konya halkına ve kale muhafızlarına verdiği ahidnâmeyle bağlı kalmış hatta Konya'da umûmî af ilân etmiştir. Melikliği zamanında feth ettiği Samsun bölgesinden Konya'ya gelen Selçuklu tâcirlerinin şikâyetleri ve yardım talepleri üzerine İmparator III. Aleksios Angelos'tan, Selçuklu vatandaşı olan esirlerin serbest bırakılması ve mağdur olan tâcirlerin paralarının iade edilmesi talebi kabul edilmiş ve bir anlaşma imzalanmıştır. Gürcistan seferinde başarılı olamayan Sultan II. Süleymanşâh, Konya'ya döndükten kısa bir süre sonra 6 Temmuz 1204 tarihinde vefat etmiştir. Saltanat dönemi kısa fakat etkisi ve hizmeti büyük olan II. Süleymanşâh döneminde Selçuklu ülkesinde siyasî birliğin sağlanması noktasında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Sultan II. Süleymanşâh döneminde Konya fiziki, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan oldukça gelişmiştir. II. Süleymanşâh'ın önem verdiği ticarî faaliyetler Konya'nın ekonomik olarak büyümesini de temin etmiştir. Konya Darbhanesinde hem altın dinar hem de gümüş dirhem darbedilmiştir. Darbedilen dinar, Türkiye Selçuklularında altın sikkeler üzerinde figür kullanımına ilişkin ilk örnek olmuştur. İktisadi gelişmelerin de etkile nüfusu artan Konya'da Hotenî, Meydanî ve Bakırcı Yusuf mahalleleri oluşmuştur. Mahallelerde mescid ve yanında çocukların eğitim öğretimi için bir de medreseler de inşa edilmiştir. Sultan II. Süleymanşâh döneminde Sipehsâlâr Şemseddin Altun-aba tarafından yaptırılan veya yapımı tamamlanan ilk eğitim öğretim mekânlarından biri Şemseddin Altun-aba Medresesi olmuştur.

⁸³⁷ Turan, "Şemseddin Altun-Aba Vakfiesi", s. 201; Kuran, a.g.e, s. 105 vd.; Abdülkadir Erdoğan, "Konya ile İlgili En Eski Bir Selçuk Vakfiesi", *Konya Mecmuası*, S.6, Konya, 1937, s. 372; Kaya, a.g.e, s. 195-196.

⁸³⁸ Köker, a.g.e, s. 7; Kesik, a.g.m, s.135.

Bu medrese zamanla İplikçi Medresesi olarak şöhret yapmıştır. Mevlânâ Celâleddin'in babası Bahaeddin Veled de bu medresede ders vermiştir.

Kendisi de şâir ve sanatkâr olan Sultan II. Süleymanşâh, Konya'da fikir hürriyetinin ve serbest tartışma kültürünün gelişmesi için çalışmıştır. II. Süleymanşâh döneminde başta Konya olmak üzere Anadolu şehirleri farklı dinlerin ve milletlerin kaynaştığı ve dostça geçindiği bir yer olmuştur. II. Süleymanşâh döneminde başkent Konya dahil bütün Selçuklu Türkiye'si'nde Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve Süryânîler tam bir inanç hürriyeti içinde yaşamışlardır. II. Süleymanşâh, ilim ve sanata önem vermiş, ilmî çalışmaları teşvik etmiş ve âlimleri himayesi altına almıştır. Şâir ve edîb Zahir-i Faryâbî, Muhammed b. Gazi el-Malatî, Hekim Ekmeleddin Nahcuvânî örnek olarak zikredilebilir.

Sultan II. Süleymanşâh döneminde mimari kalkınmaya da önem verilmiş, var olan eserler özenle korunmuştur. Konya'nın fethinden sonra XI. yüzyılın son çeyreğinde kiliseden dönüştürülen Eflatun Mescidi'nin, XII. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilen Küçük Dârü's-Şifâ ve Konya Dârü's-Şifâsı'nın ve yapımına başlanılan Alâeddin Camii'nin, bitişiğindeki darhanenin ve yanındaki medresenin varlığı Sultan II. Süleymanşâh döneminde de korunmuş, Konya yöresine ait lacivert taşı çıkartılmaya, maden işçiliği geliştirilmeye devam edilmiştir. Ayrıca Konya şehrinin savunma zaafiyetini gidermeye yönelik çalışmalar ile Konya kale burçlarına yönelik tahkimat II. Süleymanşâh döneminde ve oğlu III. Kılıç Arslan dönemlerinde de devam etmiştir. Nitekim III. Kılıç Arslan'ın adını taşıyan bir burç kitabesi de surlarda

yapılan güçlendirme inşaatının bir delili olmuştur. Zaman içinde şehir büyümüş küçük surların dışına taşmıştır. Konya, kalenin kuzey tarafına doğru gelişmiş, saray, medrese ve mahalleler artmıştır.

KAYNAKÇA

- AHMED TEVHİD, "Konya Müzesi'nde İki Kitâbe", *TOEM*, XV, 1926.
- AHMED TEVHİD, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Katalogu*, IV, İstanbul 1321.
- AHMED ZİYA, *Meskûkât-i İslâmiyye*, İstanbul 1328.
- AKSARÂYÎ, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Türkçe terc. M. Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000.
- ALPTEKİN, Coşkun, "Türkiye Selçukluları'nın Kestirdikleri İlk Paralardan Örnekler", *Hakkı Durmuş Yıldız Armağanı*, İstanbul 1995.
- ALTINTAŞ, Ayten, "Selçuklu ve Osmanlılar Döneminde Konya Darüşşifası", *1.Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10.Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Kitabı*, 20-24 Mayıs 2008, ed. A.Demirhan vd, Konya 2008, I, 53-64.
- ANONİM SELÇUKNAME, (neşr ve Türkçe terc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.
- ARIK, Feda Şamil, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 26, Ankara 1991, C. XV, s. 27-57.
- ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı II*, İstanbul 1973.
- AYKUT, Şevki Nezihi, *Türkiye Selçuklu Sikkeleleri: I. Mesud'dan I.Keykubâd'a Kadar (510-616/1116-1220)*, İstanbul 2000.
- BAYKARA, Tuncer, "Anadolu Selçukluları Döneminde Konya", *Tarih ve Kültür Başkenti Konya*, Konya Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya 2003.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1985.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979.

- ÇAY, Abdulhaluk, *II. Kılıç Arslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını*, Ankara 1987.
- DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I.Kılıç Arslan*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1996.
- EICKHOF, Ekkehard, *Friedrich Barbarossa im Orient*, Tübingen 1977.
- ERDOĞAN, Abdülkadir, "Konya ile İlgili En Eski Bir Selçuk Vakfiyesi", *Konya Mecmuası*, S.6, Konya, 1937.
- EYİCE, Semavi, "Alâeddin Camii", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 324-327.
- GÜNEŞ, Cüneyt, *Bizans Anadolusu'nda Askeri ve İdari Bir Sistem Thema Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2021.
- GAFFÂRÎ, *Târîh-i Cihân Ârâ*, (nşr. Haşan Nurâkî), Tahran 1343.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 2011, s. 231-252.
- İBN BÎBÎ, el-Evâmîrül'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme), Türkçe trc. Mürsel Öztürk, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996.
- İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kâmil fi't-Târih*, (trc. Abdülkerim Özaydın), *İslâm Tarihi, İbnü'l Esir el-Kâmil fi't-Tarih tercümesi*, C. XII, İstanbul 1987.
- İBNÜ'L-İBRÎ EBÜ'L-FEREC, *Abû'l-Farac Tarihi*, (Türkçe trc. Ö. Rıza Doğrul), II, Ankara 1999.
- İSMAİL GALİB, *Takvîm-i Meskûkât-ı Selçûkiye*, İstanbul 1309.
- İZGİ, Cevat, "Hubeyş et-Tiffîsî", *DİA*, İstanbul 1998, C. XVIII, s. 268-270.
- KALAYCI, Bahadır & Akçaşar Bilhan, *Bahadır Kalaycı Koleksiyonunda Yer Alan Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*, Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayını, Antalya 2019.
- KAYA Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi, (1192-1211)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2006.
- KAYA, Selim, "Süleyman Şah II", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 105-108.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2003.
- KESİK, Muharrem, "Selçuklular'da Sağlık, Sağlık Kurumları ve Tıp Eğitimi", *Tarih Dergisi*, 71 (2020/1), s. 115-144.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- KÖKER, Ahmet Hulusi, *Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet*, Kayseri 1991.
- KURAN, Aptullah, *Anadolu Medreseleri I*, Ankara 1969.
- KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, Bîrsel, *Haçlılar ve İstanbul (1096-1261)*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2021.
- MERÇİL, Erdoğan, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara, TTK Yayını, 2000.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Anadolu", *DİA*, İstanbul 1991, C. III, s. 110-116.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Kılıç Arslan II", *DİA*, Ankara 2002, C. XXV, s. 398-402.
- ÖZCAN, Koray, "Anadolu Selçuklu Kenti: Mekânsal Bildirge", *Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, Editör H.Bahar, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Konya 2015, s. 307-317.
- RAVENDÎ, *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürur*, Türkçe terc. Ahmed Ateş, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1999.
- SÜMER, Faruk, "İğdiş", *DİA*, C. XXI, İstanbul 2000, 524-525.
- TURAN, Osman, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI, 42 (Ankara 1947), s. 187-229.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Yayını, Ankara 1958.
- TURAN, Osman, "Süleymanşâh II", *MEB İslam Ansiklopedisi*.
- TURAN, Osman, "Kılıç Arslan II", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. VI, s. 685-689.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Kitabeler I*, İstanbul 1927.

*Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri II, Doğu Batı
Arası Bir Gökkuşığı Selçuklu Sikkeleri.*

YASA, Azize, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk
İslam Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniver-
sitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi,
Ankara 1996.

I. İZZEDDİN KEYKÂVUS DÖNEMİNDE KONYA

Nilay AĞIRNASLI

Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE,
nilaynas@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-3506-4317.

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti sultanlarından I. İzzeddin Keykâvus'un ilk çocukluk yılları, Konya saltanat sarayında geçmişti. Amcası Süleymanşâh'ın, babası Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahttan indirmesinden sonra Konya'ya terk etmişler ve İstanbul'a gitmişlerdi. Gıyâseddin Keyhüsrev, burada oğullarının eğitimlerini ihmal etmemişti. İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykûbad, Seyfeddin Ayaba'nın himayesinde eğitim almışlardı. Gıyâseddin Keyhüsrev, Süleymanşâh'ın ölümünden sonra yeniden tahta çıkması için devlet adamlarından davet almıştı. Neticede Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya'da tahta çıkmıştı. İzzeddin Keykâvus da bu süreçte babasının yanında idi. Gıyâseddin Keyhüsrev, İzzeddin Keykâvus'u Tokat'a göndermişti. Sultan, hocası Mecdeddin İshak'ı da İzzeddin Keykâvus'un yanında yollamıştı.

İzzeddin Keykâvus, babasının vefatı sonrası Konya'da tahta çıkmak için bazı devlet adamları ve komutanlar tarafından davet edilmişti. Ancak tahtı elde etmesi kolay olmadı. Alâeddin Keykûbad ile taht kavgasına girmiş ve neticede Konya tahtına sahip olmayı başarmıştı. İzzeddin Keykâvus, başkent Konya'da önemli siyasi ve askeri kararlar almış, diplomatik görüşmelerde bulunmuştu. İzzeddin Keykâvus, saltanatı boyunca birçok askeri ve siyasi başarılar elde etti. Ancak Sultan, Eyyûbilere karşı gerçekleştirdiği Suriye seferinde geri çekilmek mecburiyetinde kaldı. Sonrasında da hastalandı ve çok geçmeden de vefat ederek Sivas'ta kendisinin yaptırmış olduğu Darüşşifa'nın bahçesine defnedildi.

Anahtar Kelimeler: İzzeddin Keykâvus, Konya, Türkiye Selçuklu Devleti, Selçuklular, Fütüvvet.

KONYA DURING THE REIGN OF IZZEDDIN KEYKAVUS

ABSTRACT

The early childhood years of Sultan Izzeddin Keykâvus, one of the sultans of the Seljuk State of Turkey, were spent in the palace of Konya. After his uncle, Süleymanşâh, deposed his father, Gıyâseddin Keyhüsrev, from the throne, they left Konya and went to Istanbul. However, Gıyâseddin Keyhüsrev ensured that his two sons' education was not neglected during their time in Istanbul. Izzeddin Keykâvus and Alâeddin Keykubâd, two brothers, received their education under the patronage of Seyfeddin Ayaba. After the death of Süleymanşâh, Gıyâseddin Keyhüsrev received an invitation from the statesmen to reclaim the throne. Eventually, Gıyâseddin Keyhüsrev ascended the throne in Konya. During this time, Izzeddin Keykâvus was together with his father. Gıyâseddin Keyhüsrev sent Izzeddin Keykâvus to Tokat and also appointed his tutor, Mecdeddin İshak with him. After his father's passing, Izzeddin Keykâvus was invited by same statesmen and commanders to ascend the throne in Konya. However, it was not an easy path to obtain the throne. He engaged in a power struggle with Alâeddin Keykubâd, and eventually succeeded in claiming the throne in Konya. Izzeddin Keykâvus made important political and military decisions and engaged in diplomatic negotiations during his reign in the capital city of Konya. He achieved numerous military and political successes during his rule. However, during his campaign against the Ayyubids in Syria, he was forced to retreat. Subsequently, he fell ill and passed away, being buried in the

garden of the Darüşşifa he had commissioned in Sivas.

Keywords: Izzeddin Keykâvus, Konya, the Seljuk State of Turkey, Seljuks, Futuwwa.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş süreci, Selçuk Bey'in oğlu Arslan Yabgu'nun so-yundan gelen Kutalmış'ın oğulları Süleymanşâh, Alp İlek, Devlet ve Mansur'un, Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu'ya geçişleriyle birlikte başlamış ve nihayet İznik merkez olmak üzere devlet kurulmuştu⁸³⁹. Ancak devletin ilk sultanı Kutalmışoğlu Süleymanşâh'dan sonra tahta geçen oğlu I. Kılıç Arslan döneminde İznik başkent olmaktan çıktı. Nitekim Kılıç Arslan, Dânişmendliler ile mücadele konusu olan Malatya'yı kuşattığı sırada başkent de Haçlılar tarafından kuşatma altına alındı. Kılıç Arslan İznik'i kurtarmak için dönse de başarılı olmadı ve şehir Bizans'a teslim edildi⁸⁴⁰. Bundan sonraki dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik değil Konya oldu.

İç Anadolu'nun güney tarafında yer alan Konya, Eski Çağlar'dan beri dikkat çeken ve Anadolu'yu baştanbaşa kesen yol ağının üzerinde yer almış önemli bir şehirdir. Eski Çağlar'dan itibaren ismi “*Ikonion, Kawania, Ka-oavia*” olarak geçen Konya, Roma dönemi “*Iconium*”, Bizans zamanı “*Toxovion*” şeklinde geçmiştir. Ayrıca Haçlı kaynakları Konya ismi-

⁸³⁹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim, Ankara, 2006, s.24, Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 2002, s.54, Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubâd'a)*, Ankara, 2016, s.62, Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya*, Konya, 2019, s.31,32.

⁸⁴⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 100,101, Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 103,104.

ni “Yconium, Conium, Stancone, Cunin”, İtalyan kaynaklarında “Conia” diğer bazı eserlerde “Cogne veya Cogna” biçiminde kaydedilirken Arap kaynaklarında “Kuniya” ileri dönem batı kaynaklarında “Conia, Konieh” veya “Konia” olarak kaydedilmiştir⁸⁴¹. Konya tarih boyunca pek çok millet tarafından istilaya uğramıştı. Hitit, Frigya, Lidya, İran, İskender, Selekiler, Bergama Krallığı idaresinde bulunan Konya, sonrasında Roma İmparatorluğu tarafından ilhak edilmişti. VII. yüzyılın başlarında Sasani istilasının önlenmesinin ardından da İslâm ordularının akınlarıyla karşı karşıya kalmıştı. XI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğindeyse Anadolu yoğun Türk akınına uğramış ve Konya da bundan etkilenmişti. 1071 Malazgirt Zaferi sonrası akınların fethi dönüşmesiyle birlikte de Konya Selçuklu hanedanından Kutalmışoğlu Süleymanşâh tarafından ele geçirilmişti⁸⁴².

Konya’nın Türkiye Selçuklu Devleti’nin başkenti olarak seçilmesinde birtakım unsurlar ön plana çıkmıştır. Nitekim dört tarafının açık ve yayla mıntıkasına yakın olması, Türklerin hayvancılığa dayalı konar-göçer hayat tarzlarına uygun otlakların olması, savunmaya elverişli olması⁸⁴³ gibi unsurlar bunların başında gelmekteydi⁸⁴⁴.

I. Kılıç Arslan döneminde daha önce de belirttiğimiz gibi başkent İznik Bizans yönetimine bırakılmıştı. Öte yandan Haçlılarla mücadeleyi sürdüren Kılıç Arslan, Dânişmendlilerle çekişme konusu olan Malatya’yı ele geçirmeyi başardı⁸⁴⁵. Lakin Kılıç Arslan bir müddet sonra Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Muhammed Tapar’ın Musul’a yeni vali olarak atadığı Çavlı ile karşı karşıya geldi. Yaşanan çatışmada yenilgiye uğradı ve Habur Nehri’nde boğularak hayatını kaybetti⁸⁴⁶. Kılıç Arslan geride Şâhinşâh, Mesud, Arap ve Tuğrul adlarında dört oğul bırakmıştı. Bu oğullardan Şâhinşâh Musul Emîri Çavlı tarafından ele geçirilerek İsfahan’a sevk edildi. Tuğrul Arslan Malatya’da tahta çıkarıldı. Fakat küçük yaşta olduğu için annesi idarede rol oynamaya başladı. Kılıç Arslan’ın diğer iki oğlu Mesud ve Arab’ın nerede olduklarıysa kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmemiştir⁸⁴⁷. Kılıç Arslan’ın ölümüyle Türkiye Selçuklu Devleti sarsıldı. Bu duruma son verecek hanedan üyesi ise Şâhinşâh oldu. İsfahan’da tutuklu bulunan Şâhinşâh kaçarak Anadolu’ya geldi ve Konya’da tahta çıktı⁸⁴⁸. Şâhinşâh dönemi ve sonrasında tahta çıkan bazı Selçuklu sultanları dönemlerinde başkent Konya’nın rakipleri tarafından doğrudan hedef alındığı bilinmektedir. Nitekim Selçukluların Anadolu’daki mevcut iktidarından ve artan Türkmen nüfusunun varlığından tedirginlik duyan Bizans İmpa-

⁸⁴¹ Besim Darkot, “Konya”, *İ.A. C. VI*, Eskişehir, 1997, s.841,842.

⁸⁴² Darkot, *a.g.m.*, s.842, 843.

⁸⁴³ Mehmet Ali Hacıgökmen’e göre bu husus ilk dönemler için geçerlidir. Ancak sonrasında savunma zafiyeti oluşmuştur. Hatta askeri merkez olarak Aksaray inşa edilmiştir. Konya’nın savunma zafiyetini ortadan kaldırmak için gerekli tahkimat yapılmıyorsa Türkiye Selçuklu Devleti Sultan I. Mesud döneminde başlanılmıştır. (bkz. Hacıgökmen, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya’nın Devlet Merkez Oluşu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Issue 29, 2011, s.246, 247.

⁸⁴⁴ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, 1985, s.25, 26.

⁸⁴⁵ Hacıgökmen, *a.g.m.*, s.240.

⁸⁴⁶ Ahmed b. Lütfullah Münecimbaş, *Câmiu’d-Düvel II*, Yay. Ali Öngül, İzmir, 2001, s.11,12, Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Notlar: Edouard Dulaurer-Prof. Dr. Halil Yinanç Ankara, 2000, s.231, Koca, *Türkiye Selçukluları*, s.118,119.

⁸⁴⁷ Koca, *Türkiye Selçukluları*, s.123.

⁸⁴⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.153, Koca, *Türkiye Selçukluları*, s.126.

ratoru, Şâhinşâh döneminde doğrudan başkent Konya'yı hedef aldı. Ancak büyük bir orduyla Konya'ya doğru yola çıkan imparator hedefine ulaşmadan geri döndü⁸⁴⁹. Şâhinşâh çok geçmeden Dânişmendlilerin desteklediği kardeşi I. Mesud'un teşebbüsüyle tahtını kaybetti. İktidarının ilk yıllarında Dânişmendliler ve Bizans karşısında pek de etkili olamayan Mesud çok geçmeden güç kazanmayı başardı⁸⁵⁰. Fakat Mesud'un bu yükselişinden rahatsızlık duyan Bizans İmparatoru Manuel Komnenos onu engellemek için doğrudan Konya'ya sefer düzenledi. Mesud ise onun başkente girişine mani oldu⁸⁵¹. Sultan Mesud'un vefatı sonrası yerine oğlu II. Kılıç Arslan geçti. Selçuklu tahtına çıkan Kılıç Arslan saltanatı boyunca mühim başarılarına imza atmıştı. II. Kılıç Arslan iktidarının son günlerinde ülke topraklarını Türk devlet geleneğine göre 11 oğlu arasında paylaştırdı ve kendisi de "metbu hükümdar" olarak Konya'da oturdu⁸⁵². Ancak Selçuklu melikleri, metbû-tâbi ilişkisi aleyhine hareket etmeye başladılar. Bu sırada III. Haçlı seferlerinin başlamasıysa idarî olarak melikler arasında taksim edilmiş olan Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı tehdit oluşturdu. Nitekim Alman Haçlı birlikleri başkent Konya'yı yağmalamışlardı⁸⁵³. Bütün bu yaşa-

nanların ardından II. Kılıç Arslan, ülkeyi küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'in idaresi altında birleştirme kararı aldı. Neticede I. Gıyâseddin Keyhüsrev babasının ölümü sonrası Konya'da tahtın yeni sahibi oldu. Fakat I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e karşı kardeşi II. Süleymanşâh harekete geçerek onu Konya'da kuşatma altına aldı ve tahtı da ele geçirmeyi başardı. Böylece Gıyâseddin Keyhüsrev için İstanbul'a uzanan gurbet hayatı başlamış oldu⁸⁵⁴. Ancak her iki hanedan üyesi arasında yaşanan bu mücadele neticesinde Konya da oldukça yıpranmıştı⁸⁵⁵. II. Süleymanşâh⁸⁵⁶ vefat ettikten sonra Gıyâseddin Keyhüsrev devlet adamları ve komutanlardan tahta çıkması için davet aldı. Bunun üzerine Konya'ya gelen Gıyâseddin Keyhüsrev şehri kuşattı. Bu kuşatma sırasında da Konya zor günler geçirdi. Nihayetinde yeğeni III. Kılıç Arslan tahttan feragat etmek zorunda kaldı. Böylece Gıyâseddin Keyhüsrev yeniden sultan olarak tahta çıktı⁸⁵⁷. İktidarı boyunca başarılar elde eden Gıyâseddin Keyhüsrev, İznik Rum İmparatoru Theodore Laskaris ile mücadele ettiği Alaşehir Savaşı'nda şehit düştü. Oğlu İzzeddin Keykâvus'un Konya'da taçlanacak saltanat hayatı da bu süreçte başlamış oldu⁸⁵⁸. Bu çalışmanın amacı, başkent Konya'nın önemini

⁸⁴⁹ Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İstanbul, 1996, s.480,481, Koca, *Türkiye Selçukluları*, s.129-134.

⁸⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara, 2003, s.32-48, Koca, *Türkiye Selçukluları*, s.137-153.

⁸⁵¹ Koca, *Türkiye Selçukluları*, s.159, 160, Kesik, *Sultan I. Mesud*, s.74.

⁸⁵² Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.25,26, İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih (İslâm Tarihi)*, C. XII, çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özeydin, İstanbul, 1987, s.83, Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2000, s.23, Koca, *Türkiye Selçukluları*, s.236.

⁸⁵³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih XII*, s.48, Baykara, *Konya*, s.35, Koca, *Türkiye Selçukluları*, s.239.

⁸⁵⁴ I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in gurbet hayatı için ayrıntılı bilgi bkz: İbn Bîbî, *el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi, el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'ye (Selçukname) I*, Haz. Mürsel Öztürk, 1996, s.55-77.

⁸⁵⁵ Baykara, *Konya*, s.35.

⁸⁵⁶ II. Süleymanşâh dönemi ayrıntılı bilgi için bkz: Turan, *Selçuklular Zamanında*, 241-264 Koca, *Türkiye Selçukluları*, s.262-281.

⁸⁵⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.105,106, Koca, *Türkiye Selçukluları*, s.285.

⁸⁵⁸ I. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi ayrıntılı bilgi için bkz: Aksarayî, *a.g.e.*, s. 23-24, Tuncer Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Ankara, 1997, Mükrimî Hali Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II*, Ankara, 2014, s.131-186, Osman Turan, "Keyhüsrev I",

de dikkate alarak Sultan I. İzzeddin Keykâvus dönemindeki askerî ve idarî faaliyetlerden bahsetmektedir.

1. I. İzzeddin Keykâvus'un Meliklik Dönemi ve Konya'da Tahta Çıkış Süreci:

İzzeddin Keykâvus, II. Kılıç Arslan'ın torunu ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in de oğlu olarak dünyaya gelmişti. Kesin doğum tarihi bilinmeyen İzzeddin Keykâvus, Gıyâseddin Keyhüsrev'in birinci saltanatı dönemindeki çocukluk yıllarını Konya'daki sarayda geçirmişti. Bilindiği gibi amcası II. Süleymanşâh'ın Konya'yı kuşatarak iktidarı ele geçirmesinin ardından da babası Gıyâseddin Keyhüsrev ve kardeşi Alâeddin Keykubâd ile birlikte İstanbul'a gitmişti. İzzeddin Keykâvus bu zaman zarfında eğitiminden de geri kalmadı. Seyfeddin Ayaba'nın himayesinde gerek kardeşi Alâeddin Keykubâd gerekse kendisi iyi birer eğitim almışlardı⁸⁵⁹. Gıyâseddin Keyhüsrev ve oğullarının gurbet hayatını bitirecek süreç II. Süleymanşâh'ın vefatıyla birlikte başladı. II. Süleymanşâh'ın vefatı sonrası oğlu III. İzzeddin Kılıç Arslan tahta çıksa da bu duruma razı olmayan bilhassa batı uç bölgesindeki beyler Gıyâseddin Keyhüsrev'in sultan olmasını istediler⁸⁶⁰. Bunun için Hâcib Zekeriya gizlice İstanbul'a giderek Gıyâseddin Keyhüsrev ile görüştü ve bu görüşmede Gıyâseddin Keyhüs-

rev'e II. Süleymanşâh'ın öldüğünü bildirerek, uç beylerinin kendisini tahta çıkmaya davet ettiklerini iletti⁸⁶¹. Konya'ya dönmek için yola çıkan Gıyâseddin Keyhüsrev, Theodore Laskaris tarafından engellendi. Konya tahtındaki III. İzzeddin Kılıç Arslan ile anlaşması olduğunu bahane eden Theodore Laskaris, Gıyâseddin Keyhüsrev'in ilerlemesine mani olmak istedi. Bunun üzerine elçiler vasıtasıyla her iki taraf arasında görüşmeler gerçekleştirildi. Neticesinde Honas, Ladik (Denizli) ve Konya sınırına kadar olan kalelerin Theodore Laskaris'e verilmesi, İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd'ın Hâcib Zekeriya ile birlikte rehin bırakılması, lakin Gıyâseddin Keyhüsrev tahta çıkarsa ve belirtilen yerleri Theodore Laskaris'e teslim ederse, şehzadelerin serbest bırakılması şartıyla anlaşma sağlandı. Gıyâseddin Keyhüsrev bu şartlar karşılığı uç bölgelere doğru gitti. Ancak çok geçmeden Hâcib Zekeriya, şehzadelerin kurtulmasını sağladı. Konya'yı kuşatma altına alan Gıyâseddin Keyhüsrev, iktidarı ikinci defa elde etmeyi başardı. Babaları Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanında bulunan İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd çok geçmeden kendileri adına belirlenen meliklik bölgelerine gittiler. Buna göre Alâeddin Keykubâd Tokat'a giderken İzzeddin Keykâvus da, Çâşnîgîr Mübârizeddin Çavlı, Emîr-i Ahûr Zeyneddin Beşâra ve Emîr-i Meclis Mübârizeddin Behramşâh gibi deneyimli isimlerle birlikte Malatya'ya gitti⁸⁶².

İzzeddin Keykâvus'un Konya tahtına uzanacak saltanat süreciyse babası Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehit edildiği Alaşehir Sava-

İ.A, VI, Eskişehir, 1997, s.612-619, Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 283-304.

⁸⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.55-77.

⁸⁶⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.96,97, Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, haz. Dr. Abdullah Bakır, İstanbul, 2009, s.216, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.272.

⁸⁶¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.99, 100, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.217,218.

⁸⁶² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s114, Yazıcızade, s.231, Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara, 1997, s.20.

şı'nın ardından başlamıştı⁸⁶³. Nitekim Maraş Emîri Nusretuddin el-Hasan b. İbrahim, Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğulları İzzeddin Keykâvus, Alâeddin Keykubâd ve Celâleddin Keyferîdûn arasından, İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasının uygun olduğunu dile getirdi. Diğer devlet adamları da bu fikri destekleyerek Konya'dan Kayseri'ye geçip buradan Malatya'daki İzzeddin Keykâvus'a haber göndererek kendisini tahta davet ettiler⁸⁶⁴. Babası için yas töreni düzenleyen İzzeddin Keykâvus, Kayseri'ye doğru yola çıktı ve burada da bir yas töreni düzenlemesinin ardından bir törenle sultan ilan edildi. İzzeddin Keykâvus kendisini destekleyenlere hediyeler ve ıktalar dağıtıp derhal başkent Konya'ya gitme kararı aldı⁸⁶⁵. Zira saltanatın yeni sahibi olduğunun en mühim göstergelerinden birisi hiç kuşkusuz başkente hâkim olmaktır. İzzeddin Keykâvus, sultan ilan edilmiş olsa da başkent Konya'da hâkimiyetini tesis etmesi gerekmektedir. Konya'ya ulaşmasının önündeki en büyük engel de kardeşi Alâeddin Keykubâd idi. Nitekim İzzeddin Keykâvus, başkente doğru yola çıktığı sırada Alâeddin Keykubâd'ın tahtı ele geçirmek için Tokat'tan yola çıktığı haberini aldı. Dolayısıyla Kayseri'de kalarak savunmaya geçti⁸⁶⁶. İzzeddin Keykâvus bu sırada Mısır Eyyûbî Meliki el-Âdil'e de haber göndererek kendisinden yardım talebinde bulundu. Lakin bu teşebbüsünden bir sonuç alamadı⁸⁶⁷.

Amcası Erzurum Meliki Mugîseddin Tuğrulşâh, Ermeni Baronu Leon ve uç beyi Zahîriddîn İlli'yi de yanına alan Alâeddin Keykubâd, Kayseri'yi kuşatma altına aldı. Bu sırada yaşanan çatışmalarda pek çok kişi ve ünlü komutanlar hayatlarını kaybetmişlerdi⁸⁶⁸. Oldukça zor bir durumda kalan İzzeddin Keykâvus çıkış yolu bulmak için önemli devlet adamları Çaşnîgîr Emîr Mübârizeddîn Çavlı, Emîr-i Ahûr Zeyneddîn Beşâra ve Emîr-i Meclis Mübârizeddîn Behramşâh ile bir araya geldi. Onlara, gece vakti süratle Kayseri'den çıkıp Konya'ya ulaşma ve başkentten destek alarak Alâeddin Keykubâd cephesini yenilgiye uğratmayı teklif etti. Fakat devlet adamları bu seçeneğin son derece riskli olduğunu ifade ederek İzzeddin Keykâvus'u sabırlı olmaya davet ettiler⁸⁶⁹. Bu sırada oldukça deneyimli bir devlet adamı olan Kayseri Şahnesi Celâleddin Kayser, Sultan'ın huzuruna çıkarak kendisine Alâeddin Keykubâd'ın ittifak cephesini parçalayacak bir plan uygulamayı teklif etti ve Sultan da bu teklifi uygun buldu. Plana göre bizzat Celâleddin Kayser, Sultan'ın kız kardeşine ait olan mücevheri yanına alarak Ermeni Baronu Leon'un karargâhına gitti. Celâleddin Kayser yapılan görüşmede Leon'a, bu mücadelede kendisinin Selçuklu ülkesinde herhangi bir tasarruf hakkının bulunmadığını, bunun Selçuklu hanedanı içinde bir çekişme olduğunu hatırlatarak, bu mücadeleye dâhil olmadan ülkesine dönmek için en hayırlısı olacağını dostane bir dille ifade etti⁸⁷⁰. Celâleddin Kayser'in teşebbüsü sonuç verdi ve Leon, İzzeddin Keykâvus'tan talep

⁸⁶³ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.289,290, Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 302, 303.

⁸⁶⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.133,134, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.248, Müneccimbaşı, *Câmiu'd Düvel II*, s.41.

⁸⁶⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.134,135, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.42, Yazıcızâde, *a.g.e.*, 248,249, Yinanç, *Türkiye Tarihi II*, s.23.

⁸⁶⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.135.

⁸⁶⁷ Yinanç, *Türkiye Tarihi II*, s.24.

⁸⁶⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s. 135, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.249, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.42, 43.

⁸⁶⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.135,136, Yazıcızâde, *a.g.e.*, 250, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.43.

⁸⁷⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.136, 137.

ettiği ahidnâmeyi alarak ülkesine döndü⁸⁷¹. Bu esnada Erzurum Meliki Muğîseddin Tuğrulşâh da kendi topraklarını ve menfaatini güvende görmediği için Alâeddin Keykubâd'ın yanından ayrıldı. Celâleddin Kayser'in planı başarılı olmuştu. Nitekim müttefiklerinin desteğinden mahrum kalan Alâeddin Keykubâd'a karşı Kayseri'deki askerler hücumla geçtiler ve onun ordusunu dağıttılar. Alâeddin Keykubâd birliklerinin dağılması üzerine Ankara'ya kaçarken Zahîriddîn İlli de Niğde tarafına gitti⁸⁷². Böylece İzzeddin Keykâvus'a başkent Konya'nın yolu da açılmış oldu.

Başarısından ötürü Celâleddin Kayser'e pervanelik görevini veren ve Kayseri'de işleri yoluna koyan İzzeddin Keykâvus, Aksaray'a yöneldi⁸⁷³. Aksaray, Sultan'ı sevinç gösterileri içinde ve hediyelerle karşıladı. İzzeddin Keykâvus burada birkaç gün kalmasının ardından da asıl hedefi olan Konya'ya doğru yola çıktı. Başkent Konya'nın ileri gelenleri, ahiler, nevetâyân ve seyyar köşklerle Sultan'ı karşıladılar. Saygı ve sevgi gösterileri içinde izzet ve ikramlarda bulunarak İzzeddin Keykâvus'u şehre getirip tahta oturtular. Üzerine mücevherler saçtılar ve kendisi için kurbanlar kestiler. Ayrıca ayakbastı vergisi olarak “100 dirhem (gümüş), 5000 dinar kızıl altın, 100 kat altın işlemeli giysi, her cins ve renkten 50 kat elbise, her renkten 150 top tam boy atlas kumaş, 30 baş at, 20 baş katır ve 50 hörgüçlü deveyi hediye olarak sundular.”⁸⁷⁴ Sultan ise devlet

adamlarından bağlılık yemini istedi. Onlar da gönüllü olarak yemin ettiler. Buna karşılık İzzeddin Keykâvus da kendilerinin “*emlak, ıktâ ve irad menşurlarını*” yeniledi. İleri gelenlere hil'at giydirdi, hapiste bulunanları serbest bıraktırdı⁸⁷⁵. Sultan'ın tahta çıkışı halkın da katılımıyla Konya'da bir hafta boyunca kutlandı. İzzeddin Keykâvus bu kutlamaların ardından devletin idari işlerine yoğunlaştı. Başkentte aldığı en önemli siyasî kararların başında da ülke içindeki görevli ve idarecilerin yeni saltanat yönetimine olan bağlılıklarını tescil etmek olmuştu. İzzeddin Keykâvus ülkenin dört bir tarafına fermanlar göndererek kendilerine gerekli menşurların verileceğini ve bunun için başkent Konya'da huzuruna gelmeleri gerektiğini bildirdi. Büyük bir memnuniyetle yola çıkan devlet yetkilileri Konya'da rütbelerine göre kabul gördüler ve makamlarına uygun “*menşurlar, emlak ve ıktaları üzerine imzalı tapular*” aldılar⁸⁷⁶.

2. İzzeddin Keykâvus'un Siyasî ve Askerî Faaliyetleri:

a) I. İzzeddin Keykâvus'un İznik Rum İmparatoru'nun Elçileriyle Konya'da Görüşmesi:

İzzeddin Keykâvus Konya'da tahta çıkmasından kısa bir süre sonra İznik İmparatorluğu ile mühim bir diplomatik görüşme gerçekleştirilmişti. Bilindiği gibi İzzeddin Keykâvus'un babası Gıyâseddin Keyhüsrev Alaşehir Savaşı'nda şehit edilmişti. Dolayısıyla her iki devlet arasında her an bir çatışmanın yaşanması

⁸⁷¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.137,138, Müneccim-başı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.43,44.

⁸⁷² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, 138,139, Koca, *İzzeddin*, s.24.

⁸⁷³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.140, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.255.

⁸⁷⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, 141.

⁸⁷⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.140, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.256, 257, Koca, *İzzeddin*, s. 24, 25.

⁸⁷⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.140.

büyük bir olasılıktı. İlk diplomatik hamle böyle bir çatışmayı göze almak istemeyen Theodore Laskaris'den geldi. Bunun için bir elçilik heyeti görevlendirdi. Ayrıca Alaşehir Savaşı sonrası ele geçirilen Çâşnîgîr Seyfeddîn Ayaba da Theodore Laskaris'in isteği üzerine Sultan'a gönderilen elçilik heyetinde yer aldı⁸⁷⁷. Sultan'a takdim edilmek üzere de mücevherlerden, kölelerden, cariyelerden, altın işlemeli kumaşlardan altından yapılmış taslardan, oluşan hediyeleri de elçilik heyetine emanet ettiler. Seyfeddîn Ayaba Sultan ile önden bir görüşme gerçekleştirerek, İznik İmparatorluğu elçilik heyetinin saraya kabulünde rol oynadı⁸⁷⁸. Esasında bu görüşme İzzeddin Keykâvus açısından da önemliydi. Zira onun ilgilenmesi gereken öncelikli mesele tahtı için tehdit oluşturan kardeşi Alâeddin Keykubâd'ın durdurulması meselesiydi⁸⁷⁹.

İzzeddin Keykâvus herkese açık bir toplantı düzenledi⁸⁸⁰. Elçiler Sultan'ın tahtı önüne gelerek yeri öptüler ve Theodore Laskaris'in mesajını Sultan'a ilettiler. Ayrıca İzzeddin Keykâvus'u tahta çıkışından ötürü tebrik ederek beraberlerinde getirdikleri hediyeleri takdim ettiler. Sultan da elçileri en iyi şekilde ağırlayarak onlar için eğlence ve tören meclisi düzenledi. İznik Rum İmparatorluğu elçileri, Theodore Laskaris'in Selçuklu Sultan'ına saygı duyduğunu ifade ederek ülkelerinin mevcut durumunu ifade ettiler. İzzeddin Keykâvus el-

çilerin açıklamalarından memnun kaldı. Dolayısıyla her iki taraf arasında yapılan görüşme son derece müspet geçti. İzzeddin Keykâvus Seyfeddîn Ayaba'yı Theodore Laskaris'den bağlılık yemini alması için İznik İmparatoru'nun elçilik heyetiyle birlikte gitmekle görevlendirdi. Bunun yanı sıra Theodore Laskaris'in kendisine göndermiş olduğu hediyelerin iki katını İmparator'a verilmesi için elçilik heyetine teslim ettirdi. İzzeddin Keykâvus'un İznik İmparatoru'ndan istediği en önemli talebiyse babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in naaşının başkent Konya'ya nakledilmesi olmuştur⁸⁸¹. Elçiler İznik Rum İmparatorluğu topraklarına geri dönmelerinin ardından Theodore Laskaris'e, İzzeddin Keykâvus ile görüşmenin iyi geçtiği ve Sultan'ın kendilerinden birtakım istekleri olduğunu, bu isteklerin yerine getirilmesi için Seyfeddîn Ayaba'nın da kendileriyle birlikte geldiğini iletmişlerdi. Theodore Laskaris, İzzeddin Keykâvus'un kendisine karşı olumlu yaklaşımından son derece memnun kaldı. Seyfeddîn Ayaba'yı ve elçilik heyetini en iyi şekilde karşıladı. Onlar için bir meclis düzenledi ve Selçuklu Sultan'ından gelen istek üzerine bağlılık yemini etti. Sultan'a iletilmesi için de ilk gönderdiğinden daha fazla hediye hazırlatarak elçilik heyetine teslim etti. Ayrıca Selçuklular ile olan ilişkilerin olumlu bir sürece girmesinde önemli bir rol oynadığının farkında olduğu Seyfeddîn Ayaba'yı da takdir etmişti. Bütün bunların yanı sıra İznik Rum İmparatoru, Selçuklu Sultan'ının en önemli talebini de derhal yerine getirdi. Merhum Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in naaşı Seyfeddîn Ayaba'nın başında yer aldığı elçilik heyetiyle

⁸⁷⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.152, Müneccimbaş, *Câmiu'd-Düvel II*, s.45.

⁸⁷⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s. 152, Müneccimbaş, *Câmiu'd-Düvel II*, 45.

⁸⁷⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi II*, 26, Koca, *İzzeddin*, s. 62.

⁸⁸⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.153, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.260, 261, Faruk Sümer, "Keykavûs I", *DİA*, XXV, Ankara, 2002, s.352.

⁸⁸¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.153, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.261, 262.

birlikte başkent Konya'ya nakledildi ve burada atalarının yanına defnedildi. Defin işlerinin gerçekleştirilmesinin ertesi günü babasının kabrini ziyaret eden İzzeddin Keykâvus, İznik İmparatoru'nun gönderdikleri de dâhil olmak üzere 30 bin dinarı fakirlere, zaviyelere, tekkelere, hak sahiplerine ve ülkenin dört bir tarafına dağıtmayı ihmal etmedi. Ayrıca babasının Konya'daki türbesinde beklemek üzere nöbetçiler tayin etti⁸⁸².

b) İzzeddin Keykâvus'un Alâeddin Keykubâd'ı Ankara'da Kuşatması:

Konya, başkent olması sebebiyle de, İzzeddin Keykâvus dönemi önemli askerî sefer kararlarının alındığı ve emir üzerine askerleriyle birlikte ülkenin dört bir tarafından gelen komutanların toplandığı bir şehir idi. Sultan İzzeddin Keykâvus'un, Konya'da saltanat tahtına oturmasının ardından, bu şehirde aldığı öncelikli askerî sefer kararı ise kardeşi Alâeddin Keykubâd'a karşı olmuştur. Nitekim devlet adamları ve komutanlarla başkentte bir araya gelerek onlara Alâeddin Keykubâd'ın Ankara'da bulunmasının tahtı için büyük bir tehlike oluşturduğunu ve bir an önce onun durdurulması gerektiğini kendilerine izah etti. Onlar da Sultan'ın söylediklerine katıldıklarını ve kendisine destek olacaklarını belirttiler. Bunun üzerine İzzeddin Keykâvus Ankara'ya sefer düzenlemek için emirlere, sûbaşılara ve çevredeki diğer askerlere fermanlar göndererek Konya'da toplanmaları emrini verdi. Ayrıca Ankara kuşatmasında kullanılacak savaş araç gereçlerinin hazırlan-

ması emrini de verdi⁸⁸³. Kardeşinin kendisine karşı askerî harekât hazırlığı yaptığını haber alan Alâeddin Keykubâd da kendine göre hazırlık yapmaya başladı. Askerlerine savaş düzeni aldırırken Ankara halkının kendi yanında durmalarını sağlamak için de onların gönüllerini hoş tutmaya gayret etti⁸⁸⁴.

Konya'dan yola çıkan İzzeddin Keykâvus ve ordusu Ankara'yı kuşatma altına aldı⁸⁸⁵. İki taraf arasında herhangi bir çatışma yaşanmadan evvel İbn Bîbî'nin ifade ettiğine göre Alâeddin Keykubâd'ın yanında yer alan Emîr-i Candar Mübarîzeddîn İsa ile İzzeddin Keykâvus'un yanında yer alan Emîr-i Candar Necmeddin Behramşâh arasında bir mübareze yaşandı. Lakin her iki isim de birbirine karşı üstünlük sağlayamadı. Bu olayın ardından I. İzzeddin Keykâvus, yanına dönen Necmeddin Behramşâh'ı cesaretinden ötürü takdir ederek ona özel hil'atler verip makamını yükselterek kendisini ödüllendirdi⁸⁸⁶. Selçuklu hanedan üyelerinin birlikleri bir yıl boyunca çatışmayı sürdürdüler. Alâeddin Keykubâd'ın direnmeyi sürdürmekte kararlı olduğu kadar İzzeddin Keykâvus da Ankara'ya hâkim olmak ve rakibini etkisiz hale getirmekte kararlıydı. Nitekim bir taraftan mancınıklarla şehri baskı altında tutan İzzeddin Keykâvus diğer taraftan da şehrin karşısına bir medrese inşa ederek bölgeden, kontrolü sağlamadan dönmeyeceğinin mesajını vermişti. Aynı şekilde İzzeddin Keykâvus'un yanında yer alan devlet adamları da

⁸⁸² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye* I, s. 153,154, Yazıcızâde, a.g.e., s. 262, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel* II, 45, Sümer, "Keykâvus I", s.352, Yusuf Küçükdağ-Caner Aracı, *Selçuklular ve Konya*, Konya, 2016, s.92.

⁸⁸³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye* I, s.155, Yazıcızâde, a.g.e., s.263, 264.

⁸⁸⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye* I, s.155, Yazıcızâde, a.g.e., s.263, 264.

⁸⁸⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye* I, s.155.

⁸⁸⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye* I, s.156, Yazıcızâde, a.g.e., s.264, 265.

kendileri için evler yaptırmışlardı⁸⁸⁷. Kuşatmadan kurtulmak için çıkış yolları arayan Alâeddin Keykubâd, Halep Eyyûbî Meliki ez-Zâhir ile bağlantı kurarak ondan İzzeddin Keykâvus ile aralarında arabuluculuk yapmasını istedi. Talebe müspet karşılık veren ez-Zâhir, Takî-yüddin Ali b. Ebû Bekir el-Herevî'yi İzzeddin Keykâvus'a elçi olarak gönderdi. Ancak İzzeddin Keykâvus'un Alâeddin Keykubâd'ın teslim olmasını şart koşması yapılan teşebbüsü sonuçsuz bıraktı⁸⁸⁸. Bu arada Alâeddin Keykubâd, İzzeddin Keykâvus'a karşı Papa'dan da destek istedi. Fakat bir sonuç alamadı⁸⁸⁹. İzzeddin Keykâvus'un kararlı bir şekilde kuşatmayı devam ettirmesi Ankara halkını zor durumda bıraktı. Yiyecek sıkıntısı ve dayanma güçlüğü çeken Ankara halkı Alâeddin Keykubâd ile görüşerek İzzeddin Keykâvus'a karşı direnmenin faydasız olduğunu, eğer şehri askeri güç ile ele geçirirse kendilerine aman vermeyebileceğini bu sebeple de teslim olmanın daha iyi olacağını anlatmışlardı. Halkın ileri gelenlerinin açıklamasını dinleyen ve mantıklı bulan Alâeddin Keykubâd, kardeşinin can ve mallarına dokunmaması yönünde garanti vermesi halinde şehri teslim edeceğini ifade etti. Halkın içinden seçilen kişiler Alâeddin Keykubâd'ın bu teklifini Seyfeddin Ayaba'ya iletiler. O da mevcut şartları Sultan'a aktardı. İzzeddin Keykâvus, ileri gelen isimlerle gerekli istişareyi yapmasının ardından bir karara vardı. Bu karara göre, Alâeddin Keykubâd ihtiyaçları karşılanmak

koşuluyla İzzeddin Keykâvus'un belirlediği bir kaleye gönderilecek, adamlarına ve şehir halkına da aman verilecekti. Karar ahidnâme ile şehre iletildi. Halk da, törenle karşıladıkları Seyfeddin Ayaba'ya, şehri teslim etti⁸⁹⁰. Ankara'nın ele geçirilmesinin ardında Sultan, huzuruna gelen ve kendisine hediyeler takdim eden şehrin ileri gelenlerine hil'atler verdi. Ayrıca kuşatma sırasında inşa ettirdiği medreseye çok sayıda emlak vakfetti⁸⁹¹. İzzeddin Keykâvus, hocası Şeyh Mecdeddîn İshak'ın da etkisiyle kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı da Malatya'daki Minşar Kalesi'ne hapsedti⁸⁹². Kardeşinin yarattığı tehlikeyi bertaraf eden İzzeddin Keykâvus daha sonra Konya'ya dönerek burada bir eğlence meclisi düzenledi ve beylere özel olarak hil'atler dağıttığı gibi ava çıkıp, cevgan oynamayı da ihmal etmedi⁸⁹³.

c) İzzeddin Keykâvus'un Abbâsî Halifelîği ile İlişkisi ve Fütüvvet Teşkilatına Girişi:

İzzeddin Keykâvus'un en önemli icraatlarından birisi de Konya'da tahta çıkışını Bağdat'taki Abbâsî Halifesi en-Nâsır Lidînillâh'a bildirmek olmuştu⁸⁹⁴. Zira Orta Çağ İslâm devlet geleneklerine göre Sünnî İslâm dünyasında yer alan hükümdarların, hâkimiyetlerinin resmîyet kazanması için manevi lider olarak görülen Abbâsî Halifesi'nden onay almaları gere-

⁸⁸⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.157, Yazıcızâde, a.g.e., s.265, 266, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.45, 46.

⁸⁸⁸ Cemâleddîn Muhammed b. Sâlim İbn Vâsıl, *Muffari-ci'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Ayyûb III*, derl. Cemâleddîn Şiyyâl, Kahire, 1957, s.218, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.301.

⁸⁸⁹ Koca, *İzzeddin*, s.27.

⁸⁹⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.158, 159, Yazıcızâde, a.g.e., s.266, 267, Koca, *İzzeddin*, s.27.

⁸⁹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.157, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.45.

⁸⁹² İbn Vâsıl, a.g.e., s.219, Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamaları*, s.42.

⁸⁹³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye II*, s. 161.

⁸⁹⁴ Fuad Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihi Yerli Kaynakları", *Belleten*, C. VII, S. 27, Ankara, Temmuz 1943, s. 483, Turan, *Selçuklular Zamanı*, s. 297.

kiyordu⁸⁹⁵. Ayrıca Halife'nin liderliğini yaptığı fütüvvet teşkilatına⁸⁹⁶ dâhil olmak İslâm dünyasındaki hükümdarlar için bir saygınlık meselesiydi⁸⁹⁷. Dolayısıyla Anadolu topraklarında güç kazanan İzzeddin Keykâvus'un bu teşkilata dâhil olması Selçuklu Sultan'ı adına önemli bir husustu. Nitekim İzzeddin Keykâvus, Konya'da tahta çıktığını haber vermek ve de fütüvvet teşkilatına kabul almak adına hocası Şeyh Mecdeddîn İshak'ı Bağdat'a gönderdi⁸⁹⁸. Mecdeddîn İshak yanında değerli kumaşlar, atlaslar, mücevherler, kölelerden oluşan değerli hediyeleri de Sultan adına Halife'ye iletmek için beraberinde götürdü⁸⁹⁹. Halife, Mecdeddîn İshak'ı en iyi şekilde karşıladı. Ona, kendisi için Türkçe İnanç Bilge Kutlu lakaplarını kullandığı⁹⁰⁰, Sultan İzzeddin Keykâvus'a iletilmek adına "*ken-di üzerinden çıkardığı bir mürüvvet kemeri ile doğruluk şalvarı ve bir fütüvvet mektubu*" verdi⁹⁰¹. Ayrıca Sultan'a teslim edilmesi için Selçuklu elçisine; at, kılıç, çetir, sancak, hil'at gibi

hâkimiyet sembollerinin yanı sıra pek değerli hediyeler ve saltanat menşuru teslim edildi⁹⁰². Neticede Sultan İzzeddin Keykâvus, Halife'nin tavrı karşısında son derece memnun oldu⁹⁰³.

İzzeddin Keykâvus'un fütüvvet teşkilatına kabul edilme sürecinde başkent Konya'nın ayrı bir yere sahip olduğuydu aşikârdır. Zira Sultan'ın fütüvvet teşkilatına kabul edilmesinin ardından resmî tören Bağdat'ta değil Selçuklu başkenti Konya'da düzenlenmişti. Bunun için fütüvvet teşkilatının önemli isimlerinden Bağdatlı Şeyh Şehâbeddin Ömer Sühreverdi, Halife en-Nâsır Lidînillah'ın adına Konya'ya gelmişti. Ömer Sühreverdi'nin başkanlığında Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'daki sarayda İzzeddin Keykâvus'un fütüvvet teşkilatına kabul edilmesine dair bir tören düzenlenmişti. Bu törene Selçuklu devlet adamları ve komutanları da katılmışlardı⁹⁰⁴. Tören sırasında Abbâsî Halifesi en-Nâsır Lidînillah'ın, önceden Selçuklu elçisi sıfatıyla Bağdat'a gelmiş olan Şeyh Mecdeddîn İshak ile birlikte Sultan'a teslim edilmek üzere, Konya'ya göndermiş olduğu fütüvvet elbisesi I. İzzeddin Keykâvus'a giydirilmişti⁹⁰⁵.

ç) İzzeddin Keykâvus'un Sinop'u Fethi (1214)

Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Sivas'ta eğlence meclisi düzenlediği sırada sınır muhafızları tarafından kendisine bir mektup gönderilmişti. Bu mektupta önceden Selçuklulara tâbi olma-

⁸⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Ankara, 2007, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara, 1988, s. 67.

⁸⁹⁶ "Feta", fütüvvet kelimesinin köküdür. "Yiğit, cömert, eli açık, delikanlı, cesur, güzel ahlaklı, yardımsever" anlamlarında kullanılmıştır. (Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", *DİA*, XIII, İstanbul, 1996, s.261) Kur'an-ı Kerim'de geçen "feta" kelimesi "genç adam" anlamına gelmektedir. (Mikail Bayram, "Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Aralık, 2016, s.53) Cahiliye zamanı "feta" sosyal hayatta kullanılmış, "Hilfu'l-Fudûl" ismiyle anılan teşkilat asayiş ve düzeni sağlama görevini sürdürmüştü. (Ocak, *a.g.m.*, s.261) Abbâsî Halifesi en-Nâsır-Lidînillah, bu teşkilata resmîyet kazandırarak devlet politikasının bir parçası haline getirmişti. (Ocak, *a.g.m.*, s.262).

⁸⁹⁷ Ocak, *a.g.m.*, s. 262.

⁸⁹⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 298, Koca, *İzzeddin*, s. 64.

⁸⁹⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.176, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.283.

⁹⁰⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.298.

⁹⁰¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s. 176, 177.

⁹⁰² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s. 178,179, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s. 284, 285, Köprülü, *a.g.m.*, s. 468, Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 67.

⁹⁰³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s. 180.

⁹⁰⁴ Koca, *Türkiye Selçukluları*, s. 316,317.

⁹⁰⁵ Koca, *Türkiye*, s.316, 317.

yı kabul etmiş olan Canik Tekfur Kir Aleksios'un, Sultan'ın has arazisine izinsiz girdiğinden bahsedilmektedir⁹⁰⁶. I. İzzeddin Keykâvus bu bilgiyi hemen yanındakilere söylemedi. Ertesi gün ise mektuptaki bilgileri emîrleriyle paylaştı. Onlar da Sultan'ın emir vermesi halinde derhal Kir Aleksios'a karşı harekete geçeceklerini ifade ettiler⁹⁰⁷. Sultan sefere çıkmadan evvel düzenlediği toplantıda bilhassa Sinop'u yakından bilen kişilerin düşüncelerini dinlemeye özen gösterdi⁹⁰⁸. Sultan'ın edindiği bilgilere göre Sinop'un ele geçirilebilmesi için karadan ve denizden kuşatma altına alınması gerekiyordu. Nihayetinde Selçuklu ordusu yola çıktı. İlk olarak öncü birlikler bölge hakkında bilgi toplamak için harekete geçtiler⁹⁰⁹. Bu birlik çok önemli bir tespitle bulunarak geri dönmüştü. Nitekim Kir Aleksios herhangi bir tedbir almadan ava çıkmış ve av sırasında düzenlediği meclisinde eğlenceye dalmış, bunu fırsat bilen uç beyleri de ani bir baskınla Kir Aleksios'u ele geçirmeyi başarmışlardı⁹¹⁰. Bu habere sevinen Sultan, haberi kendisine iletenleri mükâfatlandırdı. Ardında da eğlence meclisi düzenledi. İzzeddin Keykâvus çok geçmeden Sinop'a doğru yola çıktı. Bölgeye ulaştığında oraya önceden varmış olan askerleri kendisini büyük bir saygıyla karşıladılar. İzzeddin Keykâvus da bu saygıyı karşılıksız bırakmayarak onların her

birini mükâfatlandırdı⁹¹¹. Selçuklu Sultan'ı otağına geçmesinin ardından Kir Aleksios'u huzuruna getirterek onunla görüştü⁹¹².

İzzeddin Keykâvus ertesi gün askerlerine emir vererek Sinop'u karadan ve denizden kuşatma altına aldı⁹¹³. Ayrıca Kir Aleksios'un yanına bir adamını göndererek Sinop'u savaştan ele geçirmek istediğini ve bu hususta kendisine destek olmasını istedi. Bunun gerçekleşmemesi durumunda da savaştan geri durmayacağını belirtti⁹¹⁴. Kir Aleksios, Sinop'un teslim olmasını sağlamak için esirler arasında yer alan adamlarından birisiyle görüşmek istediğini Sultan'a iletti ve Sultan'ın da onayını alarak bu adamıyla görüştü. Amaç onun şehrin ileri gelenleriyle görüşüp Sinop'un Sultan'a teslimini sağlamaktı. Lakin bu teşebbüs sonuçsuz kaldı. Zira Sinop'un ileri gelenleri, Kir Aleksios yakalanmış olsa da geride başa geçebilecek oğulları bulunduğunu ifade ederek teklifi reddetmişlerdi. Sultan İzzeddin Keykâvus bu cevaba rağmen onları ikna etmek için yeniden şehre teslim olmaları yönünde bir mesaj daha iletti. Ancak Sinop bu teklifi de kabul etmedi⁹¹⁵. Barış yoluyla şehri teslim alamayacağını gören İzzeddin Keykâvus bu defa da Kir Aleksios'u şehrin önüne getirerek cellatları vasıtasıyla ona işkence yaptırdı. Bundan amacı psikolojik bir baskı kurarak şehir halkının tesli-

⁹⁰⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.168, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s. 175, Yinanç, *Türkiye Tarihi II*, s.28.

⁹⁰⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.169, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s. 276.

⁹⁰⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.169.

⁹⁰⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.169, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s. 277, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s. 48.

⁹¹⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.170, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s. 277.

⁹¹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.170, 171, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s. 277, 278, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s. 48, 49.

⁹¹² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.171, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s. 278.

⁹¹³ *Tarih-i Âl-i Selçuk, Anonim Selçuknâme*, Terc ve Notlar Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Ankara, 2014, s.40, Koca, *İzzeddin*, s.31, 32.

⁹¹⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.171.

⁹¹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s. 170, 171, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.278, 279, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s. 49.

miyetini sağlamaktı. Zor durumda kalan Aleksios da halkına hitap ederek onları ikna etmeye çalıştı. Onlara kendisi ölse dahi Selçukluların önünde sonunda şehri ele geçireceklerini bu sebeple direnmenin anlamsız olduğunu ifade etti. Ancak bütün bu yaşananlar da halkı ikna etmeye yetmedi. Kir Aleksios ertesi gün de aynı şekilde şehrin önüne getirildi. Bu defa da baş aşağı asıldı. Onun durumunu gören ve direnmenin de bir sonuç getirmeyeceğini anlayan şehir halkı, canlarına, mallarına dokunulmaması ve Kir Aleksios'un da serbest bırakılması şartıyla Sinop'u teslim edeceklerini elçi vasıtasıyla iletiler. Sultan bu gelişmeden son derece memnun kaldı⁹¹⁶. Neticede anlaşma sağlandı ve Sultan'ın hâkimiyet sembolü bayrak kale-nin burcuna dikildi. İzzeddin Keykâvus zafe-rinin ardından Kir Aleksios'un da katıldığı bir eğlence meclisi düzenledi⁹¹⁷. Çok geçmeden askerlerinin karşılamasıyla Sinop'a giriş yapan Sultan I. İzzeddin Keykâvus burada halkın da katıldığı bir eğlence meclisi düzenledi. Ayrıca Kir Aleksios da bu sırada Sultan'a tâbiyetini arz etti⁹¹⁸. Kir Aleksios bunun yanında Sul-tan'a bağlılık yemini ettiğine dair ahidnâmeyi onayladı. İzzeddin Keykâvus da karşılık olarak kendisine altın işlemeli bir elbise, mücevher-lerle bezenmiş bir külâh ve koşumlu atların yer aldığı hil'at verdi⁹¹⁹. Sultan İzzeddin Keykâvus düzenlediği ziyafetin ardından Kir Aleksios'a istediği adamlarını da yanına alarak gidebilece-ğini söyledi. O da izin üzerine yanına gelecek

adamları belirleyip Sultan'a da itaatini arz et-mesinin ardından adamlarıyla birlikte kendileri için tahsis edilmiş olan gemilere binerek Canik ve Trabzon bölgesine doğru yola çıktı⁹²⁰. İz-zeddin Keykâvus Sinop'tan ayrılmadan evvel, buradaki Selçuklu hâkimiyetinin devamlılığı için birtakım düzenlemeler yapmayı da ihmal etmedi. Öncelikle bölgenin kalkınması adına çevredeki idarecilere haber gönderip onlardan, idarelerindeki yerlerde yaşayan zengin, itibarlı ve yetenekli kişilerin Sinop'a gelip yerleşme-lerini sağlamalarını istedi. Bunu yaparken de Sinop'a gelenlerin mağdur edilmeyeceklerinin sözünü verdi. Ayrıca şehrin kilisesini camiye çevirtti, kadı, kâtip, hatip, müezzin, maarifler ve de kale komutanı ile muhafızlar tayin etti. Sinop'un zarar gören surlarını tamir ettirdi⁹²¹. Selçuklu Sultanı bir de Ermeni asıllı Hetum'u vali olarak atadı. Bundan amaç büyük bir ihti-malle bölgeye gelen Hristiyan tacirlerle daha iyi bir ilişki tesis etmektir⁹²². İzzeddin Keykâ-vus Sinop'u ele geçirmesinden sonra Sivas'a gitti. Burada fetih faaliyetinde emeği geçen devlet adamı ve komutanları hil'atler vererek mükâfatlandırdı. Ardından onların her biri ken-di yurtlarına döndüler⁹²³. İzzeddin Keykâvus Sinop'un fethi vesilesiyle "Sultanü'l-Gâlib" (Muzaffer Sultan) unvanını aldı⁹²⁴.

⁹¹⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.172, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.49.

⁹¹⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.172,173, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.281, 282.

⁹¹⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.173, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.49, 50.

⁹¹⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-I*, s.174.

⁹²⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.174, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.282, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.50.

⁹²¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.175, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.282, 283.

⁹²² Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara, 2014, s.233.

⁹²³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.175.

⁹²⁴ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.50, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.285, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.307, Koca, *İzzeddin*, s.34.

d) Antalya'nın Yeniden Fethi (1216) ve Kıbrıs Frankları ile Olan İlişkiler

İzzeddin Keykâvus döneminde en önemli askerî harekât kararlarından birisi olan Antalya'nın yeniden ele geçirilmesi kararı başkent Konya'da alınmıştı. Esasında Akdeniz'in mühim liman şehirlerinden olan Antalya, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından ele geçirilmişti⁹²⁵. Ancak Sultan'ın ölümü sonrası Antalya'nın yerli halkı büyük bir olasılıkla Kıbrıs Franklarının da desteğiyle isyan ederek kontrolü ele geçirmişlerdi. Bunu yaparken de şehirdeki Selçuklu idarecilerinin çoğunu öldürdükleri gibi onların yakınları olan, kadın ve çocukların da içinde yer aldığı, hemen hemen herkesin canına kıymışlardı⁹²⁶. Yaşanan olayları duyduğunda son derece üzüлp öfkelenen İzzeddin Keykâvus derhal ileri gelen devlet adamları ve komutanlarıyla bir araya gelerek onlarla Antalya'ya askerî müdahalede bulunulmasının gerekliliğine dair bir toplantı tertip etti. Başkent Konya'da yapılan görüşme neticesinde de iktisadî ve stratejik anlamda büyük öneme sahip Antalya'ya askerî müdahale kararı alındı. Nitekim ülkenin çeşitli bölgelerinde yer alan bey ve askerlere ferman göndererek kendilerinden Antalya'ya düzenlenecek sefer için Konya'ya gelmeleri istendi. Sultan'ın fermanını alanlar da derhal Konya'ya ulaştılar. Kuşatma savaşı için gerekli hazırlıkların yapılmasının ardından Sultan'ın otağı Konya'nın Ruzbe Ovası'na ku-

ruldu. Ertesin gün de Antalya'yı ele geçirmek için yola çıkıldı⁹²⁷. Selçuklu ordusunun ilerleyişe geçtiğini haber alan Antalya halkı oldukça telaşlandı ve Franklarla bağlantı kurarak yardım istediler. Onlar da kendi çıkarlarına uygun olduğu için bu isteğe olumlu karşılık verdiler ve Antalya'ya askerlerle dolu birkaç gemi yolladılar⁹²⁸. İzzeddin Keykâvus ve ordusu da çok geçmeden Antalya'ya ulaşmışlardı. Şehir derhal kuşatma altına alındı. Bir taraftan ok yağmuruna tutulurken diğer taraftan da mancınıklarla baskı altına alındı ve askerler merdivenlerle kale duvarlarını aşmaya çalıştılar. Şehir halkı çok etkili bir savunma gerçekleştiremedi. Ancak Selçuklu askeri de hücumlarından kesin bir sonuç alamadı. Bu duruma sinirlenen İzzeddin Keykâvus, kendine göre bir askerî çözüm buldu. Buna göre Selçuklu Sultan'ı askerlerine bir anda on piyadenin çıkabileceği büyüklükte merdivenler yaptırarak askerlerinin kale duvarı üzerine çıkmalarını emretti⁹²⁹. Bu arada Sultan İzzeddin Keykâvus askerini mücadeleye yoğunlaştırabilmek için kendilerine mükâfat vaadinde bulunmuştu. Antalya halkının morali ise Selçuklu askerlerinin çaldıkları davul ve zurnaların sesleriyle, Sultan'ın çetresi ve harekete geçirilen bayrağının görüntüsüyle oldukça bozulmuştu⁹³⁰. Neticede Selçuklu askerleri şehre girmeyi başardılar⁹³¹. Antalya'yı tekrar ele geçiren İzzeddin Keykâvus büyük bir ihtişamla şehre girip tahta oturdu. Başarının elde edilmesinde rol oynamış olan askerlerini mükafatlan-

⁹²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.115-121, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.37,38, Yazıcızâde, *a.g.e.*, 240-247, İbnü'l-Verdî, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, Terc ve Not: Mustafa Alican, İstanbul, 2017, s. 110, Baykara, *Gıyâseddin*, s. 36-39.

⁹²⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s. 162, İbn Vâsıl, *a.g.e.*, s. 233, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s. 270, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s. 47.

⁹²⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.163,164, Yazıcızâde, *a.g.e.*, 271,272.

⁹²⁸ Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.272, İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.164.

⁹²⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s. 164, 165.

⁹³⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.165.

⁹³¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s. 166, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.272, 273.

dırdı. Halka açık bir meclis tertip etti. Hâkimi-yetin devamlılığı için şehirde gerekli askerî ve idarî düzenlemeleri yapmayı da ihmal etmedi⁹³². Antalya'nın sûbaşılığı görevini ise daha önce de bölgede görev yapmış bulunan Mübâ-rizeddîn Ertokuş'a verdi⁹³³. Selçuklu Sultanı, kendileriyle savaşan rakip askerlerin mallarını ve topraklarını divan defterlerine kaydettirerek bir bölümünü hazineye naklettirdi, diğer bölümünü de emrindekilere ıktâ olarak dağıttırdı⁹³⁴. İzzeddin Keykâvus Antalya seferinin ardından başkent Konya'ya döndü. Buradan etraftaki komşu ve rakiplerine fetihnameler göndererek Antalya'nın yeniden fethedildiğini kendilerine bildirdi. Ayrıca onlara ganimetlerden hediyeler yollamayı da ihmal etmedi⁹³⁵. Antalya'nın fethinde önemli rol oynamış beyler, seferin ardından Sultan'ın kendilerine verdiği menşur ve hil'atlerle birlikte, emirlerindeki askerlerini de yanlarına alarak ıktâ bölgelerine döndüler⁹³⁶.

Saltanatı boyunca diplomatik ilişkiler hususunda hassas davranan İzzeddin Keykâvus, Antalya yüzünden Kıbrıs Frank Krallığı ile problemler yaşasa da, iktisadî çıkarları göz önüne alarak bu devletle olan diplomatik ilişkilerini de

sürdürmeyi ihmal etmedi⁹³⁷. Selçuklu Sultanı, Frank Kralı Hugues ile karşılıklı mektuplaşmalar gerçekleştirdi. Nitekim İzzeddin Keykâvus bazı dönemler askerî gerilimler yaşansa da bil-hassa karşılıklı ticarî ilişkilerin devam etmesine itina etti. Bunun için Kral I. Hugues'e elçiler aracılığıyla, sonradan kaybolmuş, bir mektup yolladı (1213)⁹³⁸. Selçuklu Sultan'ının bu teşebbüsünü karşılıksız bırakmayan Frank Kralı da kendisine bir mektup gönderdi. (1214) Bu mektupta, her iki tarafın tacirlerinin birbirlerinin ülkelerinde rahatça ticaret yapabilecekleri hususu belirtiliyordu⁹³⁹. Selçuklular ve Kıbrıs Frank Krallığı arasındaki mektuplaşmalar 1216 tarihine kadar yapılan birtakım düzenlemelerle devam etti⁹⁴⁰. İşte bu diplomatik ilişkiler sırasında başkent Konya'nın da dikkat çektiği görülmektedir. Nitekim Kral Hugues, İzzeddin Keykâvus'a gönderdiği bazı mektuplarda kendisine hitap ederken Konya'ya da vurgu yapmıştır. Örneğin, Kral Hugues ikinci mektupta İzzeddin Keykâvus'a hitabında “Çok meşhur, mümtaz emîrlerin büyük emîri, Konya'nın büyük reisi, Konya eyaletinin şahensahı...” Üçüncü mektupta “... büyük Konya şehrinin yüksek hükümdarı İzzeddin Keykâvus...” ifadelerini kullanmıştır. İzzeddin Keykâvus da aynı şekilde Kral'a mektup göndermiştir ki her iki lider arasında yazılan beş mektuptan dördüncüsü

⁹³² Antalya'nın yeniden fethi için ayrıntılı bilgi bkz. İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.164-167, Yazıcızâde, a.g.e., s.272-274, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.47, Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi C. II*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara, 1999, s.497, Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şeffik Ve'l-Hâfidü'l-Halik* (Anadolu Selçuklularına Dair Kaynak), C. I, İnceleme ve Tercüme: Ali Ertuğrul, Ankara, 2015, s. 441, Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü's-Şeffik Ve'l-Hâfidü'l-Halik* (Anadolu Selçuklularına Dair Kaynak), C. II, (Farsça Metin) Notları Yayına Haz. Ali Ertuğrul, Ankara, 2015, s. 363.

⁹³³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.167, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.47.

⁹³⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.167, Yazıcızâde, a.g.e., s.274.

⁹³⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.167, Yazıcızâde, a.g.e., s. 274.

⁹³⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.167.

⁹³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara, 1988, s.110-119, Koca, *İzzeddin*, s.65, 66.

⁹³⁸ Turan, “Keykâvus I”, s.634.

⁹³⁹ Bu beş mektuptan üçünü Kral Hugues, İzzeddin Keykâvus'a gönderirken dördüncü mektup da Selçuklu Sultanı'nın Konya'daki baş danışmanına (Ameras) yollanmıştı. Beşinci mektup ise İzzeddin Keykâvus tarafından Kral Hugues'e gönderilmişti. (bkz. Koca, *İzzeddin*, s.66, Turan, *Resmi Vesikalar*, s.109).

⁹⁴⁰ Turan, “Keykâvus I”, s. 634, 635.

İzzeddin Keykâvus'un emriyle Kral'a gönderilmek üzere Konya'daki başdanışmanına yazdırılmıştır⁹⁴¹. Diğer taraftan Selçukluların Antalya'yı yeniden ele geçirmelerinden kısa bir süre sonra taraflar arası yeni bir ticarî antlaşma yapılacaktır⁹⁴².

e) Ermenilere Karşı Sefer

Selçuklu Sultan'ının en önemli seferlerinden birisi de Ermenilere karşı gerçekleştirilmiştir. Zira Ermeniler fırsatı yakaladıklarında Selçukluların aleyhine faaliyetlerde bulunmaktan geri durmamaktaydılar. Nitekim İzzeddin Keykâvus'un, kardeşi Alâeddin Keykubâd ile yaşadığı taht kavgasını fırsat bilen Ermeniler Lülüve, Ereğli ve Larend'e'yi işgal etmişlerdi. Ancak İzzeddin Keykâvus onlara karşı I. Alâeddin Keykubâd'ı mağlup etmesinin ve Sinop'u ele geçirmesinin ardından harekete geçebilmiş, neticede de bu yerleri geri almıştı⁹⁴³.

I. İzzeddin Keykâvus, Antalya'yı ele geçirmesinin ardından yeniden Ermeni cephesine yöneldi. Şöyle ki, gerçekleştirdiği askerî ve siyasî faaliyetlerle önemli başarılar elde etmiş olan İzzeddin Keykâvus, Konya'dan Kayseri'ye geçerek burada devlet adamlarıyla bir araya geldi⁹⁴⁴. Av ve eğlenceler düzenleyen Sultan, çevredeki emirlere fermanlar göndererek onları

da Yabanlu Pazarı'na çağırdı. Ferman üzerine Yabanlu Pazarı'na gelen emîrlere, Sultan'a itaatlerini arz edip hediyelerini takdim ettiler. Bu sırada II. Leon'un yönetimindeki Sis bölgesinden haraç toplayan tahsildarlar da Sultan'ın yanına gelmişlerdi. Onlar II. Leon'un kötü davranışlarından ve haraç toplarken yaşadıkları sıkıntılardan İzzeddin Keykâvus'u haberdar edip şikâyetinde bulunmuşlardı⁹⁴⁵. Dinledikleri karşısında sinirlenen Selçuklu Sultan'ı mevcut durumu değerlendirmek için devlet adamlarıyla bir araya geldi. Yapılan istişare sonucu mevsimin yaz olması sebebiyle seferin hemen gerçekleştirilmesinin uygun olmayacağı, sıcaklıkların düşmesinin ardından harekete geçilmesinin daha yerinde olacağı kararına varılmıştı. Bu süre zarfında Yabanlu Pazarı'nda geçirilecekti⁹⁴⁶. Ayrıca İzzeddin Keykâvus, Halep Eyyûbî Meliki ez-Zâhir'e elçi göndererek onu, kendileri için de tedirginlik yaratan, II. Leon'a karşı harekete geçmesi yönünde ikna etmeye çalıştı⁹⁴⁷. Nitekim amaç Selçukluların Maraş'tan, Eyyûbîlerin de Derbesak'tan harekete geçerek II. Leon'u sıkıştırıp Antakya'nın ele geçirilmesini sağlamaktır. ez-Zâhir bu teklife olumlu baksa da, Selçuklu Sultan'ına gönderdiği elçinin birtakım ağır şartları kabul etmesinden ötürü rahatsız olmuş ve bu hususu görüştüğü Mısır Eyyûbî hükümdarı olan amcası Melik el-Âdil'in de kendisine Selçuklu Sultan'ının asıl hedefinin Halep olduğunu söylemesi üzerine İzzeddin Keykâvus ile ittifak yapma fikrinden uzaklaşmaya başlamıştı. Ayrıca II. Leon da ez-Zâhir'e hediyeler göndererek

⁹⁴¹ İki taraf arasındaki mektuplaşma hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, *Resmî Vesikalar*, s.139-146, Koca, *İzzeddin*, s.67,69.

⁹⁴² Ebru Altan, "Kıbrıs Haçlı Krallığı (1191-1489)" *Türkler* C. VI, Ankara, 2002, s. 696.

⁹⁴³ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.308, Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara, 2007, s. 167, Claud Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, İstanbul, 2000, s.70,71, Simbat, *Vekayinâme (951-1334)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi (Basılmamış), 1946, s.77.

⁹⁴⁴ Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi 2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, İstanbul, 2016, s.115.

⁹⁴⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.182, 183, Münecimbaş, *Câmiu'd-Düvel II*, s.50, 51 Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.286.

⁹⁴⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.183, 184, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.286.

⁹⁴⁷ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, s.233, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.312.

onu Selçuklu Sultan'ı ile iş birliği yapmaktan uzaklaştırmaya çalıştı. İzzeddin Keykâvus tekrar ez-Zâhir'e elçi gönderip ondan net bir cevap almak istedi. Öte yandan Ermenilere karşı fırsat kollamayı da ihmal etmedi. Nitekim I. İzzeddin Keykâvus, Maraş Emîri Nusretüddin vasıtasıyla Maraş-Antakya arasında bulunan, Halep'e bağlı Balat'a, II. Leon ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle, askerî müdahalede bulunarak buradaki Ermenilerin bir kısmını öldürtüp bir kısmını da esir almıştır⁹⁴⁸. ez-Zâhir Halep'e bağlı bir yere bu şekilde müdahale edilmesini hoş karşılamadı⁹⁴⁹. Selçuklu Sultan'ının elçisi kendisine gerekli izahatı yapsa da ikna olmadı. Sonuçta bütün bu olayların yaşanması ve ez-Zâhir'in de bu olayların üzerinden çok geçmeden ölmesi sebebiyle ittifak gerçekleştirilemedi. ez-Zâhir'in vefatı sonrası küçük yaştaki oğlu başa geçti. Bu da Halep Melikliği içinde anlaşmazlıklar yaşanmasına zemin hazırladı⁹⁵⁰.

İzzeddin Keykâvus, Halep Eyyûbîleri ile ittifak yapamasa da sonbaharda askerleriyle birlikte Kilikya Ermenilerine karşı harekete geçti. Kösedere üzerinden Gökeri'ye gelen İzzeddin Keykâvus burada ordugâh kurdu ve Sis yönünde ilerlemeye başladı. Selçuklu Sultan'ının harekete geçmesi sebebiyle telaşlanan II. Leon da çevreden asker toplamaya başladı. İzzeddin Keykâvus bölgenin iki stratejik kalesini, Hancin ve Kancin kalelerini, kendisine hedef aldı. Çünkü bu kalelerin düşmesi halinde bölgede hâkimiyetini daha rahat yayabileceğini düşü-

nüyordu⁹⁵¹. İlk olarak Hancin Kalesi mancınıklarla kuşatma altına alındı. Zor durumda kalan kale halkı Selçuklu Sultan'ı ile irtibata geçerek ondan üç gün süre istediler. Amaçları II. Leon ile bağlantı kurarak yardım sağlamaktı. Bundan bir sonuç alamazlarsa da kaleyi Selçuklu birliklerine teslim etmeyi düşünüyorlardı. İzzeddin Keykâvus, halkın kendisinden istedikleri süreyi verdi. Bu sırada bir haberci II. Leon'un yanına gönderilerek kendisinden yardım talep edildi. Fakat II. Leon onlara destek olabilecek bir güce sahip olmadığını belirterek haberciye olumsuz bir yanıt verdi. Bunun üzerine Hancin Kalesi halkı Sultan ile bağlantıya geçerek canlarına, mallarına dokunulmaması karşılığında kaleyi teslim edeceklerini bildirdiler. Sultan bu talebi olumlu karşılayarak can ve mallarına dokunulmayacağına dair kendilerine ferman verdi. Hancin Kalesi'nin ileri gelenleri de teslimiyet alameti olarak Sultan'ın sancağını kale surlarına asmışlardı. Ayrıca kaledeki silah, zahire ve diğer ihtiyaç maddeleri de divan naiplerine teslim edildi. Buradaki Selçuklu hâkimiyetinin devamlılığı için de kale komutanları ve korucular atandı⁹⁵². İkinci hedef Kancin Kalesi oldu. Önce kale halkına barış teklif edildi. Olumlu karşılık alınamayınca da kale ok atışı ve mancınıklarla baskı altına alınarak kuşatıldı. Selçuklu askerleri bir taraftan da geniş merdivenler vasıtasıyla kaleye girmeyi başardılar ve kale kapılarını açarak diğer askerlerin de içeri girmesini sağladılar. Askerler kaleye girmelerinin ardından burayı yağmaladılar. Hancin Kalesi'nde olduğu gibi Kancin Kalesi'nde de divan naipleri silahlara, zahirelere ve ambarlara el koydular. Ayrıca

⁹⁴⁸ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, s.234, 235, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.312, 313, Koca, *İzzeddin*, s.40, 41.

⁹⁴⁹ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, s.235, 236, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.313.

⁹⁵⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.313, Koca, *İzzeddin*, s.41, 42.

⁹⁵¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.184, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.287.

⁹⁵² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.185.

hâkimiyetin devamlılığı için de kale komutanı ve devlet adamları tayin edildi⁹⁵³.

İzzeddin Keykâvus'un bundan sonraki süreçte doğrudan hedefi II. Leon oldu⁹⁵⁴. Hancin ve Kancin kalelerinin peş peşe düşmesinin ardından telaşlanan II. Leon mücadele için ordusunu Baron Konstantin ve Baron Adan'ın idaresinde harekete geçirdi. Onlar Keban (Gaban) Kalesi yakınlarındaki bir dağın zirvesinde yer alan Şoğagan Manastırı'na karargâh kurdular⁹⁵⁵. Selçuklu Sultan'ı ilk olarak Emîr-i Meclis Mübârizeddîn Behramşâh'ı öncü birliklerin başında rakibinin gücünü ölçmek için yolladı⁹⁵⁶. Ancak Mübârizeddîn Behramşâh ve birlikleri Keban Kalesi Senyörü Baron Leon'un karşı hamlesi sonucu geri çekilmek zorunda kaldılar⁹⁵⁷. Mübârizeddîn Behramşâh ve birlikleri bir tepenin gerisine sığınarak mücadelelerini sürdürdüler Emîr-i Meclis'in ardından gelen öncü birlikler bir sıkıntı yaşandığını tespit ederek içlerinden belirledikleri yüz askeri ileri gönderdiler. Bu askerler rakipleri dağıtarak Emîr-i Meclis ve beraberindekileri kurtarmayı başardılar⁹⁵⁸. Sultan'ın huzuruna gelen Emîr-i Meclis, II. Leon'un askeri gücünün yetersiz olduğunu ve hemen harekete geçilmesi durumunda galibiyet elde edilebileceğini ifade etti.

İzzeddin Keykâvus bu izahatı yerinde bularak askerlerini Melheme Ovası yönünde harekete geçirdi⁹⁵⁹. Bu arada II. Leon da önemli komutanlarıyla bir araya geldi ve askerlerine hazırlık emrini verdi⁹⁶⁰. Nihayetinde iki tarafın ordusu savaş alanında karşı karşıya geldi. Mübârizeddîn Behramşâh en ön saflarda mücadele etti ve Ermeni ordusunun önde gelen komutanlarından Konstabl'ı ele geçirerek Sultan'a gönderdi⁹⁶¹. Emîr-i Meclis, çok geçmeden Baron Oşin ve Baron Nuşin'i de ele geçirerek bu komutanları da Sultan'ın huzuruna götürülmek üzere askerlere teslim etti⁹⁶². Bu arada Selçuklu askerleri de Lampron Senyörü Baron Hetum'un oğlu Konstantin'i, Baron Vasil'i tutarak Sultan'ın huzuruna gönderdiler⁹⁶³. İzzeddin Keykâvus Ermeni ordusu komutanlarını ele geçirmeyi başaran askerleri hil'atler vererek mükâfatlandırdı⁹⁶⁴. Selçukluların zaferiyle sonuçlanan bu karşılaşmanın ardından İzzeddin Keykâvus, galibiyetin elde edilmesinde dikkat çekici bir gayret gösteren Emîr-i Meclis Mübârizeddîn Behramşâh'ın makam ve mevkiini yükselterek lütuflarda bulundu. Ayrıca kendi elbisesini bizzat Emîr-i Meclis'e giydirerek ona ayrı bir iltifatta da bulundu⁹⁶⁵.

⁹⁵³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.185, Yazıcızâde, a.g.e., s.288.

⁹⁵⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.185.

⁹⁵⁵ Simbat, a.g.e., s. 78, Süryânî Mihail, *Süryânî Patrik Mihail'in Vekainamesi İkinci Kısım (1042-1195)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, (Basılmamış), 1944, s.296, Koca, *İzzeddin*, s. 43, Ersan, a.g.e., s.169, 170.

⁹⁵⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.185, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.51, Koca, *İzzeddin*, s.43.

⁹⁵⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.185, Simbat, a.g.e., s.78, Koca, *İzzeddin*, s.43.

⁹⁵⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.186, Yazıcızâde, a.g.e., s.289.

⁹⁵⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.186, Simbat, Şoğagan'da İzdi denilen yerde savaşın geçtiğini ifade etmiştir. (bkz. Simbat, a.g.e., s.78).

⁹⁶⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.186, Yazıcızâde, a.g.e., s.290, Ersan, a.g.e., s.170.

⁹⁶¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.186, Süryânî Mihail, a.g.e., s.297, Urfalı Vahram, *Kilikya Kralları Tarihi I, II, Gorigos Senyuru Hetum Vekainamesi (1076-1307)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi (Basılmamış), 1946., s.14, Yazıcızâde, a.g.e., s.290.

⁹⁶² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.186, Yazıcızâde, a.g.e., s.290.

⁹⁶³ Simbat, a.g.e., s.78, Urfalı Vahram, a.g.e., s.14, Ersan, a.g.e., s.170.

⁹⁶⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.187.

⁹⁶⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.187, Yazıcızâde, a.g.e., s.290,291.

Selçuklular bir galibiyet elde etmiş olsalar da II. Leon ile doğrudan karşı karşıya gelinemişti. Onu bulmak için çevredeki vilayetlerde arama yapan askerler onu bulamamışlar fakat bol miktarda ganimet ele geçirmeyi başarmışlardı. Çok geçmeden II. Leon'un bölgedeki bir kaleye sığındığı haberi ulaştı. Lakin Selçuklu ileri gelenleri, Sultan'ın huzuruna çıkarak II. Leon'un sığındığı kalede kuşatılmaması yönünde tavsiyede bulunmuşlardı. Zira bölgede yakın zamanda yağmurlar başlayacak, bu hava koşulları Selçuklu askerini olumsuz yönde etkileyecekti. Ayrıca Ermeni birlikleri yenilgiye uğratarak rakibe ciddi bir darbe vurulmuş, II. Leon'un direnecek bir gücü kalmamıştı. Dolayısıyla uygun olan Sultan'ın saltanat makamına dönmesiydi. II. Leon zaten kendi isteğiyle gelip Sultan'a itaatini arz edecekti⁹⁶⁶. İzzeddin Keykâvus devletin ileri gelenlerinin tavsiyesini yerinde bularak geri dönüş kararı aldı. Selçuklu ordusu geri dönerken beraberinde ciddi miktarda ganimeti de götürmüştü. Nihayetinde Kayseri'ye ulaşan İzzeddin Keykâvus burada görkemli bir tören düzenledi. Törende sefere katılmış olan emîrlere hil'atlar ve ıktalar dağıtarak onları mükâfatlandırdı. Daha sonra da isteklerine uygun olarak menşurlar yazıp kendi bölgelerine dönmeleri için izin verdi. Sultan İzzeddin Keykâvus ise bir süre Kayseri'de kalarak cevgan oynayıp, ava çıkıp, eğ-

lence düzenleyerek vakit geçirdi⁹⁶⁷. II. Leon da çok geçmeden sığındığı kaleden çıktı ve Sultan'dan af dilemeye karar verdi Bunun için altın, gümüş, soylu atlar, köleler ve para keselerinden oluşan hediyeleri Sultan'a gönderdi. Leon aynı zamanda, İzzeddin Keykâvus'a iletilmek üzere, affını isteyen bir mektup da yazmıştı. Bu mektubunda yaptıklarından ötürü son derece pişman olduğunu ve Sultan'ın merhametine sığındığını belirtiyor, Sultan'ın sadık bir vassalı olarak bölgedeki idareyi devam ettireceğini, her yıl vergi vereceğini, gerektiğinde askeri destekte bulunacağını, bütün bunların uygun görülmesi halinde Sultan'ın herhangi başka bir talebi olursa onları da yerine getireceğini taahhüt ediyordu⁹⁶⁸. İzzeddin Keykâvus, II. Leon'un şartlarını uygun buldu ve vassalık şartlarını yerine getirmesi yönünde anlaşma sağlandı. Nitekim II. Leon, Sultan adına hutbe okutmayı, bastırdığı paralara İzzeddin Keykâvus'un adını yazdırmayı ihmal etmedi. Sultan da buna karşılık Sis bölgesinin idaresinin II. Leon'a bırakıldığına dair ant içti⁹⁶⁹. Emîrî'd-Devât Ziyaeddin Kara Arslan Sultan'ın emriyle; Sis bölgesinin idaresinin Leon'a bırakıldığına dair menşur ve hil'atlarla birlikte II. Leon'un yanına gitti. II. Leon, Ziyaeddin Kara Arslan'ı cömert ve saygılı bir şekilde karşıladı. Sultan'ın resmî onayını almaktan oldukça mutlu oldu Ziyaeddin Kara Arslan, II. Leon'un yemin metnini hazırlatıp üzerine ahitnâme ya-

⁹⁶⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye I*, s.187, 188, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.52, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.291, Simbat Vekayinâmesi'ne göre, Sultan elde ettiği galibiyeti yeterli görüp ülkesine dönmüştü (bkz. Simbat, *a.g.e.*, s. 78), Urfalı Vahram'a göre de II. Leon askerleriyle birlikte Kapadokya'ya yönelmişti. Sultan da kendi topraklarına dönmüş ve Leon ile bir anlaşma yaparak tutsakları serbest bırakmıştı. (bkz. Urfalı Vahram, *a.g.e.*, s.18)

⁹⁶⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye I*, s.188, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.291, 292.

⁹⁶⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye I*, s.189, 190, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.52, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.292, 293.

⁹⁶⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye I*, s.190, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.52, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.293, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.315, 316, Koca, *İzzeddin Keykâvus*, s.46.

zararak onun bağlılığına da resmiyet kazandırdı. Ayrıca II. Leon önceki yıldan kalan haracı ve gelecek yılın haracını, hazırlattığı hediyelerle birlikte Kara Arslan'a teslim etti. Sultan'ın yanına dönen Ziyaeddin Kara Arslan II. Leon'un mektubunu İzzeddin Keykâvus'a arz etti ve haraç ile hediyeleri de devlet hazinesine teslim etti⁹⁷⁰. II. Leon'un vassalık şartlarını kabul edip uygulamasından ötürü memnun olan İzzeddin Keykâvus, II. Leon'un elçilerine bağışta bulundu, ele geçirilmiş Ermeni komutanlar serbest bırakılarak rütbelerine göre hil'atlar verdi. Sultan ülkenin dört bir tarafına fermanlar göndererek her iki taraf arasında anlaşmanın sağlandığını, buna göre ticaret yollarının açıldığını herkesin rahat bir şekilde işlerine devam edebileceklerini duyurdu⁹⁷¹.

İzzeddin Keykâvus, Ermenilere karşı başarılı bir sefer gerçekleştirmesinin ardından Antalya'ya gitti ve burada vakit geçirdi⁹⁷². Bu sırada da Erzincan Mengüçüklü hükümdarı Fahreddin Behramşâh'ın kızı Selçuk Hatun ile evlendi⁹⁷³.

f) Eyyûbîler ile İlişkiler ve Suriye Seferi

Devlet meseleleriyle yakından ilgilenmeyi sürdüren İzzeddin Keykâvus, Suriye'deki gelişmeleri de takip etmekteydi. Nitekim İzzeddin Keykâvus'un Kilikya Ermenilerine karşı başarılı bir sefer gerçekleştirmesinin ardından

hedefi Halep oldu⁹⁷⁴. Buna zemin hazırlayan ise ez-Zâhir'in vefatı sonrası oğlu Melik el-Aziz'in küçük yaşta olması sebebiyle idarenin nasıl düzenleneceği meselesiydi. Bu hususta farklı görüşler vardı. Bir görüşe göre Melik el-Aziz'e Sümeysat Meliki olan amcası el-Efdal naiplik yapmalıydı. Bir görüşe göre de el-Aziz'in naibi Melik Zâhir'in hem yeğeni hem de damadı olan Melik Mansur b. Melik el-Aziz olmalıydı. Diğer bir görüşe göreyse, Melik el-Aziz'e babası Melik ez-Zâhir'in adamlarından Atabey Şehâbeddin Tuğrul ile kendi annesi Dayfe Hatun yönetiminde yardımcı olmalıydı⁹⁷⁵. Sultan İzzeddin Keykâvus ise kendine tâbi olan Melik el-Efdal'i destekliyordu. Böylece rakibi Melik el-Âdil'e karşı da avantaj elde etmek istiyordu⁹⁷⁶. Sonunda idare üzerinde, hazine ve ordunun kontrolünü elinde bulunduran Şehâbeddin Tuğrul söz sahibi olmaya başladı⁹⁷⁷. Ayrıca Melik Aziz'in annesi Dayfe Hatun da devlet yönetiminde dikkat çekmeye başladı⁹⁷⁸. Şehâbeddin Tuğrul'un yönetiminde söz sahibi olmasına itiraz eden İzzeddin Aybek, Esedüddin Akdoğan ve Altınbuğa gibi isimler I. İzzeddin Keykâvus'un yanına gittiler⁹⁷⁹ ve onu Halep'e karşı harekete

⁹⁷⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.190,191.

⁹⁷¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l*, s.190, 191, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.293, 294.

⁹⁷² Sultan İzzeddin Keykâvus'un Ermenilere karşı seferi ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.182-191, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.50-52, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.285-295, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.312-316, Koca, *İzzeddin*, s.40-46.

⁹⁷³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.192,193, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.295,296.

⁹⁷⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.201.

⁹⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, s.266, Önder Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi Melik Efdal Nureddin Ali b. Selahaddin Eyyubi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, İzmir, 2006, s.167, 168.

⁹⁷⁶ Yinanç, *Türkiye Tarihi II*, s.35.

⁹⁷⁷ Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", s.168.

⁹⁷⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.201, İbn Vâsıl, *a.g.e.*, s.241, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.305.

⁹⁷⁹ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, s.252,253, Yinanç, *Türkiye Tarihi II*, s.35, İbnü'l-Esîr 'e göre, Halep'te halka karşı kötü davranan iki adam, Şehâbeddin Tuğrul tarafından müdahaleye uğramaları sebebiyle kaçarak İzzeddin Keykâvus'un yanına gitmişler ve onu Halep'e sefere çıkması yönünde ikna etmeye çalışmışlardı. (bkz. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, s.302).

geçmesi yönünde teşvik ettiler⁹⁸⁰. Esasında Sultan İzzeddin Keykâvus da Halep'teki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Nitekim Selçuklu Sultan'ı bu hususla ilgili görüşmek için devletin ileri gelenleriyle bir araya geldi ve onlarla görüşlerini paylaştı. Sultan'a göre Melik ez-Zâhir'in vefatı sonrası yönetimin başına çocuk yaşta birinin geçmesi ve idarede annesinin sözü sahibi olması Halep'teki yönetimi zayıflatmış ve bu durum da bölgeye müdahale edebilmek için bir fırsat yaratmıştı. Dolayısıyla bu fırsatı değerlendirerek hem Halep'te hâkimiyet kurulabilir hem de zamanında Selçuklu hanedanının nüfuz sahibi olduğu topraklarda yeniden kontrol sağlanabilirdi⁹⁸¹. Sultan'ı dinleyen devlet adamları da kendi fikirlerini söylediler. Onlara göre Melik el-Aziz'in ataları Selçuklulara sadık olmuşlardı. el-Aziz zora düşerse de başvuracağı kişi İzzeddin Keykâvus olacaktı. Ayrıca komşu melikler el-Aziz'e başsağlığı dileyip, kendisini tahta çıkışından ötürü tebrik etmekteydiler. Dolayısıyla Sultan'ın mazlum bir çocuğa karşı sefere çıkmak yerine ona hil'atler göndererek onu mutlu etmesi daha yerinde bir tavır olurdu. Ayrıca Dayfe Hatun, Melik el-Âdil'in kızıydı ve herhangi bir müdahalede babası ile kardeşlerinden yardım isteyebilirdi. Bu da onlara bölgeye müdahale imkânı tanırdı. Yaşanacak her hangi bir çatışma Selçuklular aleyhine de sonuçlanabilirdi⁹⁸². Devlet adamlarını dinleyen Sultan onlara katılmadığını ifade etti. Nitekim İzzeddin Keykâvus'a göre, akrabalarının el-Aziz ile ilgilenmeleri görevleriydi. Taziye ve tebrikle-

rini ileten çevre meliklerin böyle davranmaları ise onların zayıflıklarıyla alakalıydı ki gerekli askeri güce sahip olsalardı büyük bir olasılıkla tavırları daha farklı olurdu. Selçuklular ise bu güce sahiptiler ve karşılına çıkan bu fırsatı değerlendirmeleri yerinde olacak bir adımdı⁹⁸³. İzzeddin Keykâvus'un bu sözleri üzerine devlet adamları kendi görüşlerinde ısrarcı olmayarak Sultan'ın fikrine katıldıklarını ifade ettiler⁹⁸⁴. Ayrıca Sultan'a sefer öncesi Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbi Eyyûbîlerden el-Efdal ile işbirliği yapma önerisinde bulundular⁹⁸⁵.

Sefere karar veren İzzeddin Keykâvus, başta Maraş Emîri Nusretüddin olmak üzere, çevre emîrlere, uç beylerine fermanlar göndererek gerekli hazırlıkları yapıp sefere katılmalarını buyurdu⁹⁸⁶. Kısa sürede askeri birlikler Elbis-tan'da toplandılar. Sultan da hassa birlikleriyle bölgeye ulaştı ve burada bir eğlence meclisi düzenleyerek askerlerinin moral bulmalarını sağladı. Ayrıca onların her birinin idaresine Şam bölgesinden topraklar vererek itaatlerini kuvvetlendirmeye özen gösterdi. Nasıl bir yol izleneceğini istişare etmek için de devlet adamları ve komutanlarıyla bir araya gelerek görüşmede bulundu⁹⁸⁷. İlk olarak Merzuban Kalesi kuşatıldı ve kısa sürede ele geçirilerek hâkimiyetin sürekliliği için gerekli askerî ve idarî düzenlemeler yapıldı. Bu sırada çok sayıda askeri ve savaş teçhizatıyla birlikte Maraş Emîri Nusretüddin

⁹⁸⁰ Kaya, "Bir Eyyûbî Melikinin Portresi", s.168, Koca, *İzzeddin Keykâvus*, s.48.

⁹⁸¹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye I*, s.201, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.304.

⁹⁸² İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye I*, s.202, 203, Münecimbaş, *Câmiu'd-Düvel*, s.52,53, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.306, 307.

⁹⁸³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye I*, s.203, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.307.

⁹⁸⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye I*, s.203.

⁹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, s.302, İbn Vâsıl, *a.g.e.*, s.250, Abû'l-Farac, *Tarih II*, s. .501.

⁹⁸⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye I*, s.204, Münecimbaş, *Câmiu'd-Düvel II*, s.53, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.308, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.316, 317.

⁹⁸⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye I*, s.204,205, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.308, 309.

de Sultan'a katıldılar⁹⁸⁸. İkinci hedef Raban Kalesi oldu. Merzuban Kalesi'nin ele geçirildiğini haber alan Raban Kalesi halkı teslim olmayı tercih etti. Kalenin teslimi sonrası burada da hâkimiyetin devamlılığı için gerekli askerî ve idarî düzenlemeler yapıldı⁹⁸⁹. Bir sonraki hedef ise Tell-Bâşir oldu. Ancak burası diğer iki kale gibi teslim olmadı ve direnmeyi tercih etti. Kuşatmanın uzaması üzerine Selçuklu askerleri bir taraftan mancınık ve ok atışlarını sürdürürken diğer taraftan da Sultan'ın emriyle çevredeki ağaçları keserek halkı pes ettirmeye çalıştılar. Bütün bunlar sonuç vermekte gecikmedi ve Tell-Bâşir halkı teslim olmaya karar verdi. Sultan'a haber gönderip canlarına, mallarına dokunulmaması ve uygun görülen yerde iktâ verilmesi karşılığında kaleyi teslim edeceklerini iletiler. Sultan bunu kabul etti. Neticede kale teslim alındı. Halk, Sultan'a itaatlerini arz etti. Tell-Bâşir'de de gerekli askerî ve idarî atamalar yapıldı⁹⁹⁰. Ancak Tell-Bâşir'in idaresinin kendisine verilmesini bekleyen Melik el-Efdal, bu isteği gerçekleşmeyince İzzeddin Keykâvus'a olan güveni sarsıldı ve Halep'in ele geçirilmesi durumunda da idarenin kendisine verilmeyeceğini düşünmeye başladı⁹⁹¹. Seferine devam eden İzzeddin Keykâvus, Elbistan ve Malatya naiplerine haber göndererek ordusu için gerekli zahire ve teçhizat desteğini sağlamalarını istedi. Selçuklu Sultan'ı ilerleyişini sürdürürken

kardeşi Alâeddin Keykubâd ile işbirliği yapmış Pervâne Zâhireddîn İlli'nin sığındığı kalede öldüğünü haber aldı ve kinine yenilerek mezarını açtırıp kemiklerini ateşe verdirerek küllerini rüzgara savurttu⁹⁹².

Bu arada Halep cephesi de kendine göre tedbirler almaktaydı. Melik el-Aziz'in Atabeyi Şehâbeddin Tuğrul, Urfa ve çevresine hâkim olan Melik el-Eşref ile iletişime geçerek ona Selçuklular aleyhine işbirliği yapmayı ve vereceği destek karşılığında Halep'te hutbeyi onun adına okutup sikkayı de onun adına kestirmeyi teklif etti. Yapılan bu teklife olumlu bakan Melik el-Eşref, Halep'e doğru yola çıkma kararı aldı⁹⁹³. Diğer taraftan Melik el-Eşref'ten destek isteyen bir kişi de kız kardeşi Dayfe Hatun idi. Nitekim casuslar bu sırada Melike'nin naibi Cemâleddin Lülü'yü Selçuklu Sultan'ının ilerleyişi hakkında haberdar etmekteydiler⁹⁹⁴. İzzeddin Keykâvus'un Halep'e doğru ilerleyişi karşısında zor durumda kalan Melike ve naibi de çareyi Melik el-Aziz'in dayısı Melik el-Eşref'den yardım istemekte buldular. Esasında Melik el-Eşref'in İzzeddin Keykâvus ile bir problemi yoktu. Ancak Selçukluların Halep'e doğru ilerleyişi onun cephesinde de bir tedirginlik yarattı ve derhal büyük bir ordu hazırlatarak Halep'e doğru yola çıktı⁹⁹⁵. Bir görüşe göre de Şehâbeddin Tuğrul, Mısır Eyyübî hükümdarı Melik el-Âdil'den destek talebinde bulundu. O da oğlu Melik el-Eşref'e mektup yazarak on-

⁹⁸⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.205, Yazıcızâde, a.g.e., s.309.

⁹⁸⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.205, Yazıcızâde, a.g.e., s.309, 310.

⁹⁹⁰ İbn Vâsıl, a.g.e., s.264, İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.205,206, Yazıcızâde, a.g.e., s.310, 311, İbnü'l-Esîr, a.g.e., s.303, İbnü'l-Verdî, a.g.e., s.111, Koca, *İzzeddin*, s.53, 54.

⁹⁹¹ Abû'l-Farac, *Tarih II*, s.501, Yinanç, *Türkiye Tarihi II*, s.37, Kaya, "Bir Eyyubi Melikin Portresi" s.169.

⁹⁹² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'II*, s.206, Yazıcızâde, a.g.e., s.311,312.

⁹⁹³ İbnü'l-Esîr, a.g.e., s.303, Abû'l-Farac, *Tarih II*, s.501, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.317.

⁹⁹⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.207, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.53.

⁹⁹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.207, Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.53, Yazıcızâde, a.g.e., s.312, 113.

dan, Halep'e gitmesini ve kız kardeşi ile yeğenine Selçuklular karşısında yardımcı olmasını istedi⁹⁹⁶. Bu arada Tell-Bâşır'ın idaresinin kendisine verilmemesinden ötürü rahatsız olan Melik el-Efdal, Sultan İzzeddin Keykâvus'a destek veriyormuş gibi görünerek onu yanıltmaya çalıştı. Nitekim Sultan'ı oyalamak için Menbiç'in alınmasının olumlu bir teşebbüs olacağını ifade ederek kendisini Menbiç tarafına yönlendirmeye çalıştı⁹⁹⁷. Öte yandan bölgedeki idareciler Derbesâk Emîri Alâmeddin Kayser ve Behisni Beyi Altunboğa, İzzeddin Keykâvus'un tarafına geçerek onun gücünü arttırdılar⁹⁹⁸.

Sultan Menbiç'i ele geçirmeyi başardı. Lakin onun buradaki idarî ve askerî işleri düzenlemekle meşgul olması Melik el-Eşref'e yaradı. O, askerleriyle birlikte Halep'e ulaşmayı başardı⁹⁹⁹. Melik el-Eşref Dayfe Hatun ile bir araya gelerek nasıl hareket edilmesi gerektiğini görüştü. Buna göre hazine, asker toplamak için kullanılmalıydı¹⁰⁰⁰. Ayrıca Selçuklu cephesini zayıflatmak için Sultan'ın askerlerine olan güveninin sarsılması gerekiyordu. Nitekim İzzeddin Keykâvus tarafındaki bir Rum'u ele geçirecek ondan Selçuklu devlet adamları ile komutanları hakkında bilgi edinmeyi başardılar ve kendisine çok miktarda mal verdiler. Ayrıca işbirliğinin devamlılığı için yemin ettirip Selçukluların başarısız olmaları durumunda da daha

çok mükâfatta bulunacaklarını ifade ettiler¹⁰⁰¹. Melik el-Eşref ve Dayfe Hatun'un planı kendilerinin Selçuklu devlet adamları ile işbirliği yapıp Sultan'a ihanet ettikleri yönünde İzzeddin Keykâvus'un şüphelenmesini sağlamaktı. Bunun için de sanki Selçuklu devlet adamlarıyla bağlantıda olduklarını gösteren mektuplar yazdılar¹⁰⁰². Ayrıca beylerin kendileriyle işbirliği yaptığını daha inandırıcı kılmak için her birine değerli hediyeler gönderme kararı alarak bunları teslim edecekmiş gibi yola çıkardılar¹⁰⁰³. Bunu da gizli yapıyorlarmış izlenimi verdiler. Lakin casusları vasıtasıyla Sultan'ın yakın adamlarının bu sözde gizli planlarından haberdar olmalarını ve İzzeddin Keykâvus'a anlatmalarını sağladılar. Durumdan şüphelenen Sultan, adamları vasıtasıyla Eyyûbîlerin gönderdikleri mallara ve mektuplara ulaşmayı başardı. Böylece Melik el-Eşref ve Dayfe Hatun'un planları işe yaramış oldu. Sultan devlet adamları hakkında büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. Ancak hemen bir tepki göstermeyerek sadece casusu tutuklattı ve ordusunun öncü birliklerini rakibe karşı harekete geçirdi¹⁰⁰⁴.

Sultan'ın emir üzerine ilk olarak Emîr-i Meclis Mübârizeddîn Behramşâh ardından da Melikü'l-Ümerâ Emir Seyfeddîn Ayaba emirlerindeki birliklerle harekete geçtiler. Mübârizeddîn Behramşâh, Şam ordusunun durumunu öğrenmek için Sivas ellibaşlarından Mahmud Alp'i görevlendirdi¹⁰⁰⁵. Gerekli tespitlerde bu-

⁹⁹⁶ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, s.251, Koca, *İzzeddin*, s.56, Öngül, *Selçuklular II*, s.118.

⁹⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, s.304, İbn Vâsıl, *a.g.e.*, s.266, 267, Yinanç, *Türkiye Tarihi II*, s. 37, 38.

⁹⁹⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.317, Koca, *İzzeddin*, s. 53.

⁹⁹⁹ Koca, *İzzeddin*, s.55, Kaya, "Bir Eyyubi Melikinin Portresi", s.170.

¹⁰⁰⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.207, 208.

¹⁰⁰¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.208, Müneccimbaş, *Câmiu'd-Düvel II*, s.53.

¹⁰⁰² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.208, 209.

¹⁰⁰³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.208, 209, Müneccimbaş, *Câmiu'd-Düvel II*, s.53, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.314.

¹⁰⁰⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.209, Müneccimbaş, *Câmiu'd-Düvel II*, s.53, 54, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.314, 315.

¹⁰⁰⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.209, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.315, Turan, *Selçuklular Zamanında* s. 317,

lunan Mahmud Alp, Mübârizeddîn Behramşâh'ın yanına döndü ve hemen harekete geçmenin uygun olmadığını arkadan gelecek birliklerin beklenmesinin daha yerinde olacağını ifade etti. Ancak Mübârizeddîn Behramşâh, onu dinlemedi ve askerlerine ileri harekât emrini verdi¹⁰⁰⁶. Halep ve Menbiç arasındaki Buzaa vadisindeki ilk karşılaşmada galibiyet elde edildi. Seyfeddîn Ayaba'ya da haber göndererek Şam birliklerinin yenilgiye uğradığı bildirildi. Lakin bu birliklerin Selçukluların öncü birlikleri olduğunu öğrenen Melik el-Eşref derhal karşı hamle yapma kararı aldı¹⁰⁰⁷. Her iki taraf arasında yaşanan çatışmada Mübârizeddîn Behramşâh oldukça zor durumda kaldı ve Seyfeddîn Ayaba'ya haber göndererek yardım istedi. Ancak Seyfeddîn Ayaba başlangıçta zafer kazandığını müjdeleyen sonrasında zor duruma düştüğünü bildiren Mübârizeddîn Behramşâh'ın tavrını istikrarlı bulmadı. Ayrıca ona destek vererek Mübârizeddîn Behramşâh'a mal edilecek bir zafer kazanılmasına çekimser yaklaşıyordu. Her iki emirin rekabeti ve Sultan'ın mevcut durumdan zamanında haberdar edilmemesi Eyyûbî cephesinin lehine oldu. Nitekim Selçuklulara karşı galibiyet elde edip Emir-i Meclis'in de aralarında bulunduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin ileri gelenlerinden önemli isimleri esir aldılar¹⁰⁰⁸. Melik el-Eşref, Emîr-i Meclis'e iyi muamele etti ve kendisine özel hil'at giydirdi. Daha sonra Emîr-i Meclis ve diğer askerler Halep'e gönderildiler. Burada kendilerine izzet

ve ikramda bulunuldu¹⁰⁰⁹. İzzeddin Keykâvus, Selçuklu birliklerinin mağlubiyetini öğrenince oldukça öfkeleni ve askerlerine derhal savaş için hazırlanmaları emrini verdi. Melik el-Eşref yenilgiye uğrattıkları birliğin Selçukluların öncü birliklerinin olduğunun farkındaydı. Dolayısıyla İzzeddin Keykâvus'un harekete geçişini yakından takip etmekteydi. Sultan İzzeddin Keykâvus önceki yenilginin bir önemi olmadığını kararlı bir şekilde mücadelenin sürdürülmesi gerektiğini askerlerine yaptığı konuşmada dile getirerek onları cesaretlendirmeye çalıştı. Neticede iki tarafın askerleri karşı karşıya geldi. Selçuklular önlerine çıkan Eyyûbî birliklerini yenilgiye uğrattılar. Ancak bu sırada ilginç bir gelişme de yaşanmıştı. Melik el-Eşref, Sultan'ın otağının yerinin iki defa değiştiğini öğrenmişti¹⁰¹⁰. Melik el-Eşref bu durumdan şüphe etti. Zira ona göre, büyük bir olasılıkla, bu durum Selçuklu Sultan'ı ve askerleri arasında bir sorun anlamına gelmekteydi¹⁰¹¹. Bu arada İzzeddin Keykâvus'a karşı Tell-Bâşir'in ele geçirilmesinden sonra idarenin kendisine verilmemesi sebebiyle güveni sarsılan Melik el-Efdal de amcası Melik el-Âdil'e mektup yazarak özü diledi ve Melik el-Eşref'in tarafına geçti¹⁰¹². Eyyûbîlerin casusları da boş durmayarak Anadolu'da Selçukluların aleyhine propaganda faaliyetleri yürüttüler. Nitekim İzzeddin Keykâvus'un Haçlıları Dimyat'a sefer düzenlemek hususunda teşvik ettiğine dair haberler yaydılar¹⁰¹³. Bazı kaynaklara göre de Kilikya Erme-

Koca, *İzzeddin*, s.57.

¹⁰⁰⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.210, Yazıcızâde, a.g.e., s.315.

¹⁰⁰⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.210, Yazıcızâde, a.g.e., s.316, Yinanç, *Türkiye Tarihi II*, s.38, Koca, *İzzeddin*, s.57.

¹⁰⁰⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.211, Yazıcızâde, a.g.e., s.317.

¹⁰⁰⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.211, Yazıcızâde, a.g.e., s.317.

¹⁰¹⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.212, 213, Yazıcızâde, *Tevârih*, s.318,319, Koca, *İzzeddin*, s.58.

¹⁰¹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.213.

¹⁰¹² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.318, Kaya, "Bir Eyyubi Melikinini Portresi", s.170.

¹⁰¹³ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.318.

ni Baronu II. Leon, Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus'un vassalı olarak sefere katılsa da sonrasında Melik el-Eşref ile anlaşmıştı¹⁰¹⁴. Bütün bu hususlar Selçuklu cephesini olumsuz etkilerken İzzeddin Keykâvus da daha fazla ilerlemekten vazgeçerek Elbistan'a dönme kararı aldı¹⁰¹⁵.

İzzeddin Keykâvus'un geri dönüş kararını almasının ardından Melik el-Eşref karşı hamle yapmak için harekete geçti. Nitekim o, Tell-Bâşir, Merzuban ve Raban gibi stratejik öneme sahip kaleleri geri almayı başardı. Sonrasında da Halep'e dönerek burada tutulan Emîr-i Meclis'i ve diğer beyleri kendilerine hil'atler, para ve at vererek serbest bıraktı ve onların Selçuklu Sultan'ının yanına dönmelerine izin verdi¹⁰¹⁶. Ele geçirdiği kalelerin idaresini, Raban Kalesi hariç, yeğeni Melik el-Aziz'e verdi. Raban Kalesi'ni de Seyfeddin Kılıç adındaki bir komutana ıktâ olarak verdi¹⁰¹⁷. Melik el-Eşref babası Melik el-Âdil'in vefat haberini alınca Halep'e döndü¹⁰¹⁸ ve büyük bir ihtimalle de kısa süre içinde Dımaşk'a geçti¹⁰¹⁹.

3) Sultan İzzeddin Keykâvus'un Vefatı

Selçuklu Sultan'ı İzzeddin Keykâvus, Eyyûbîlere karşı gerçekleştirdiği ve başarılı bir sonuç alamadığı Kuzey Suriye seferinden

dönmesinin ardından rakipleriyle işbirliği yaparak kendisine ihanet ettiğini düşündüğü devlet adamları ve komutanlarını cezalandırarak öldürttü. Bu durumun vicdan azabını yaşayan İzzeddin Keykâvus bir taraftan da Kuzey Suriye seferinde başarısız olmasına sebep olan Eyyûbî Meliki el-Eşref'e karşı yeni bir sefer hazırlığına başladı. Ancak Selçuklu Sultan'ı çok geçmeden rahatsızlandı ve Sivas'ta tedavi sürecine girdi. Burada iyileşemeyen İzzeddin Keykâvus daha sonra Viranşehir'e götürüldü ve tedavisine devam edildi. Lakin Sultan'ın hastalığı daha da ağırlaştı, çok geçmeden de vefat etti¹⁰²⁰.

İzzeddin Keykâvus'un naaşı başkent Konya'da değil, hayattayken yaptırdığı Sivas'taki Dârü's-Şifâ'nın bahçesine, kendisinden sonra Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı olan kardeşi Alâeddin Keykubâd tarafından defnettirildi¹⁰²¹. Öte yandan İzzeddin Keykâvus'un Konya'da kendi türbesinin inşasını bizzat emrettiği de ileri sürülmektedir. Selçuklu Sultan'ının Alâeddin Camii'nin avlusunda bir türbe inşa edilmesi için Atabekî Ayas'a emir verdiği, türbenin inşasına başlanmasına rağmen başkentten ayrılmasının ardından vefatıyla birlikte Sivas'ta kendi adıyla anılan Şifahane'deki türbeye defnedilmesi sebebiyle Konya'da inşasına başlanan türbenin de yarım kaldığı görüşü bulunmaktadır¹⁰²².

Konya, siyasî ve askerî kararların alındığı baş şehir olmasının yanı sıra iktisadî, kültürel ve sosyal yönden de dikkat çeken bir başkent

¹⁰¹⁴ Süryanî Mihail, *a.g.e.*, s. 297, 298, Ersan, *a.g.e.*, s.173.

¹⁰¹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.213, Anonim *Selçuk-nâme*, s.40.

¹⁰¹⁶ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, s.268, İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.213, Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel II*, s.52,53, İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, s.304, İbnü'l-Verdî, *a.g.e.*, s.112, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.319.

¹⁰¹⁷ Koca, *İzzeddin*, s.58.

¹⁰¹⁸ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, s.305.

¹⁰¹⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, s.213.

¹⁰²⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'II*, s.216, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.3121,322.

¹⁰²¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye I*, 217, Yazıcızâde, *a.g.e.*, s.323, Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.319.

¹⁰²² Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, Ankara, 2001, s.38

olmuştu. İzzeddin Keykâvus'un da aralarında yer aldığı Selçuklu sultanları devlet kararları aldıkları bu şehrin gelişim ve kalkınmasını da ihmal etmemişlerdi. Öyle ki bu dönemde Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerde önemli yapılar inşa edilmişti. İzzeddin Keykâvus'un siyasi ve askeri başarılarının nişanesi olan unvanları dönemin kitabelerde geçmektedir ki bunlar arasında Konya'da yer alanlar da bulunmaktadır. Nitekim Alâeddin Camii'ndeki kitabeye göre İzzeddin Keykâvus 1219 yılında mütevellî Atabekî Ayas'a camiinin imarını emretmişti. Kitabenin üçüncü satırında Selçuklu Sultan'ının "Sultanü'l-Berr ve'l-Bahreyn" unvanı yer aldığı gibi Sultan'ın sahip olduğu elkâb ve unvanların hemen hemen hepsi de bu kitabede görülmektedir¹⁰²³.

SONUÇ

I. İzzeddin Keykâvus kardeşi Alâeddin Keykûbad'ın yarattığı tehlikeyi bertaraf ederek başkent Konya'da Türkiye Selçuklu Devleti tahtına çıkmayı başarmıştır. Sultan I. İzzeddin Keykâvus saltanatı boyunca Konya'da pek çok siyasî ve askerî kararlar aldığı gibi kritik diplomatik görüşmeler de gerçekleştirmiştir. Bunun için bilhassa Konya'da, devlet adamları ve komutanlarıyla bir araya gelerek toplantılar düzenlemiş, mevcut meseleleri çözüme kavuşturabilmek için istişarelerde bulunmuştur. Neticede Konya'da kimi zaman rakiplere karşı sefer kararları alınırken kimi zaman da devlet çıkarlarına göre diplomatik görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

I. İzzeddin Keykâvus dönemi Konya'da alınan önemli askerî kararların başında da

Alâeddin Keykûbad'a karşı Ankara seferi, Antalya'nın yeniden fethi kararları gelmektedir. En kritik diplomatik görüşmeler ise İznik Rum İmparatoru Theodore Laskaris'in elçileriyle gerçekleştirildiği gibi Kıbrıs Frank Krallığı ile yürütülen ticari ilişkilere dair yazışmalar da Konya'dan devam ettirilmiştir. Ayrıca İzzeddin Keykâvus'un Abbâsî Halifesi'nin liderliğini yaptığı fütüvvet teşkilatına kabul töreni de Konya'da düzenlenmiştir. Saltanatı boyunca başkent Konya'da aldığı kararlarla mühim faaliyetler gerçekleştirmiş olan Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. İzzeddin Keykâvus vefatının ardından Konya'da değil Sivas'ta defnedilmiştir.

KAYNAKÇA

- ABÛ'L-FARAC, *Abû'l-Farac Tarihi*, C. II, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- ALTAN, Ebru, "Kıbrıs Haçlı Krallığı (1191-1489)", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- ANNA, Kommena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.
- AYÖNÜ, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2014.
- AZÎMÎ, *Azîmî Tarihi*, çev. Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yay., 2006.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- BAYKARA, Tuncer, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- BAYRAM, Mikail, "Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 1, Aralık, 2016, s.51-73.

¹⁰²³ Duran, a.g.e., s.37, Küçükdağ-Arabacı, a.g.e., s.242.

- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2000.
- DARKOT, Besim, “Konya”, *İ.A.*, 6, MEB Yayınları, Eskişehir, 1997, s.841-853.
- DURAN, Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbele-ri (İnşa ve Ta’mir)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara, 2001.
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya’nın Devlet Merkezi Oluşu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Issue 29, 2011, s.231-260.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2018.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, *Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 2019.
- İBN BÎBÎ, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca’feri er-Rugadi, *el-Evâmirü’l-Alâ’iyye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçukname) I*, haz. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- İBNÜ’L-ESÎR, *el-Kâmil Fi’t-Târîh (İslâm Tarihi)*, C. XII, çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özyıldın, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987.
- İBN VÂSİL, Cemâleddîn Muhammed b. Sâlim, Mufarici’l- Kurûb fî Ahbâri Benî Ayyûb III, derl. Cemâleddînal-Şiyyâl, Matba’atü Câmî’e-tü-Fuâd, Kahire, 1957.
- İBNÜ’L-VERDÎ, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, terc ve not: Mustafa Alican, Kronik Kitap, İstanbul, 2017.
- KAYA, Önder; “Bir Eyyubi Melikinin Portresi Melik Efdal Nureddin Ali b. Selahaddin Eyyubi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXI, İzmir, 2006, s.139-176.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- KOCA, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan’dan Uluğ Keykubâd’a) (1071-1220)*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2016.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “Anadolu Selçuklu Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, C. VII, S. 27, Ankara, Temmuz 1943, Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.379-485.
- KÜÇÜKDAĞ Yusuf-Arabacı Caner, *Selçuklular ve Konya*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2016.
- MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklular’da Hükümdarlık Âlâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2007.
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu’d-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devri*, yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir, 2001.
- NİĞDELİ Kadı Ahmed, *el-Veledü’s-Şefîk Ve’l-Hâfidü’l-Halîk (Anadolu Selçuklularına DairKaynak)*, C. I, İnceleme ve Tercüme: Ali Ertuğrul, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2015.
- NİĞDELİ Kadı Ahmed, *el-Veledü’s-Şefîk Ve’l-Hâfidü’l-Halîk (Anadolu Selçuklularına DairKaynak)*, C. II, (Farsça Metin)Notları Yayına Hazırlayan: Ali Ertuğrul, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2015.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Fütüvvet”, *DİA*, XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.261-263.
- ÖNGÜL, Ali, *Selçuklular Tarihi 2 Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2016.
- SİMBAT, *Vekayinâme (951-1334)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, (Basılmamış), 1946.
- SÜMER, Faruk, “Keykavûs I”, *DİA*, XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.351-353.
- SÜRYANÎ MIHAIL, *Süryanî Patrik Mihail’in Vekainamesi İkinci Kısım (1042-1195)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, (Basılmamış), 1944.
- Tarih-i Âl-i Selçuk, Anonim Selçuknâme, Terc. Ve Notlar Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, (a) tıf Yay., Ankara, 2014.

TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

TURAN, Osman, “Keyhüsrev I”, *İ.A.*, 6, MEB Yayınları, Eskişehir, 1997, s.612-619.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2002.

URFALI MATEOS, Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162), çev. Hrant D. Andreasyan, Notlar: Edouard Dulaurer- Prof. Dr. Halil Yinaç, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2000.

URFALI VAHRAM, *Kilikya Kralları Tarihi I, II, Gori-gos Senyoru Hetum Vekayinamesi (1076-1307)*,

çev. Hrant Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi (Basılmamış), 1946.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

YAZICIZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, haz. Dr. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2009.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, C. II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2014.

I. ALÂEDDİN KEYKUBÂD (1220-1237)

Ayşe Dudu KUŞÇU

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE
adkusc@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3336-5829.

*Tarih, gaye ve amacı şerefli ve faydaları
çok olan bir ilimdir.*

*Tarih gelip geçen kavimlerin hal ve
ahlâklarını, Tanrı elçilerinin kılık hal ve
hareketlerini hükümdarların ve idare ettikleri
devletlerin durumunu ve takip etmiş oldukları
politikayı öğretir.*

İbn Haldun

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti, Türklerin ilk anayurdu olarak kabul edilen Türkistan'dan Anadolu'ya geçiş sürecinde tarihi ve kültürel anlamda oldukça önemli bir misyon üstlenmiştir. Daha önceki dönemlerde Türkistan'da kurulan Türk devletlerinde cari olan devlet mefhumu, hakimiyet anlayışı, devlet teşkilatı, devlet-millet ilişkisi, hayat tarzı, şehirleşme, taşra hayatı gibi soyut ve somut alanda akla gelebilecek pek çok unsurun bu yeni coğrafyaya taşınması

konusunda birinci derecede rol oynamıştır. Bu çerçevede Sultan Alâeddin Keykubâd dönemi (1220-1237), kayda değer bir örnek teşkil eder. Türk hakimiyet anlayışında yer alan adaletli yönetim, halkını her türlü iç ve dış düşmana karşı koruma, halkın refah seviyesini yükseltme, ülkenin imarı gibi birçok alanda Keykubâd, Selçuklular dönemine damgasını vuracak derecede bir etki yapmıştır. Başta o dönemde "Darü'l-Mülk" olarak adlandırılan devletin merkezi Konya olmak üzere ülkenin her köşesini abâd edip, birer ilim ve kültür merkezi haline getirmiştir.

Bu çalışmada araştırma konumuzu asıl gayesinden saptırmama adına Alâeddin Keykubâd dönemi siyasi olaylarını, dönemin kaynaklarına dayanarak ancak ayrıntıya girmeksizin ele aldık. Sonrasında; devletin payitahtı Konya'nın durumu, şehirde inşâ edilen eserler, ilim ve kültür hayatı gibi konular üzerinde durduk. Nihayetinde Keykubâd'ın siyasi, askeri, ekonomik

ve kültürel alanda Türkiye Selçuklu Devleti’ni zirveye taşıyan bir hükümdar olduğunu, fakat onun döneminin, aynı zamanda devleti çöküşe götüren meselelerin de bir habercisi olduğu bulgusuna ulaştık.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Alâeddin Keykubâd, Konya, Alâî, Uluğ Keykubâd.

ALAEDDIN KEYKUBAD I (1220–1237)

ABSTRACT

The Seljuk State of Turkey had undertaken a very important mission, historically and culturally, during the transition period from Central Asia, which is accepted as the first homeland of the Turks, to Anatolia. The concept of the state, understanding of sovereignty, state organization, state-citizen relationship, lifestyle, urbanization, and rural life that were prevalent in the Turkic states established in the Central Asia in earlier periods, had played a significant role in the transferring numerous abstract and concrete elements to this new geography. In this context, the period of Sultan Alâeddin Keykubâd (1220–1237) constitutes a remarkable example. The principles of just governance, protection of the people against internal and external threats, improving the welfare of the population, and the development of the country, which were integral to the Turkish understanding of sovereignty, had a profound impact during the era of Keykubâd and the Seljuks. He, especially in that period when the state was referred to as “Dar al-Mulk”, left a lasting mark by transforming every corner of the country with Konya as its

central hub, into flourishing centres of knowledge and culture.

In this study, we have discussed the political events of the Alâeddin Keykubâd period based on the available sources, without delving into the details, in order not to deviate our research topic from its main purpose. Subsequently, we focused on topics such as the situation of capital of the state Konya, the architectural structures built in the city, as well as the intellectual and cultural life of the era. Finally, we have come to the conclusion that Keykubâd was a ruler who elevated the Seljuk State of Turkey to its zenith in political, military, economic, and cultural aspects, but we have also found that his era was a harbinger of the issues which led to the collapse of the state.

Keywords: Seljuks of Turkey, Alâeddin Keykubâd, Konya, Alai, Uluğ Keykubâd.

GİRİŞ

Türklerin, Anadolu’yu fetihten sonra kurdukları ilk ve en büyük devlet olan Türkiye Selçuklu Devleti’ni, devletlerin siyasî, ekonomik ve kültürel bakımlardan gelişim süreçlerini göz önüne alarak değerlendirdiğimizde; I. Süleymanşâh döneminden II. Kılıç Arslan dönemine kadar devletin “kuruluş” safhası, II. Kılıç Arslan’dan itibaren I. Alâeddin Keykubâd’ın ölümüne (1237) kadar “yükseliş” safhası, Keykubâd’ın ölümünden sonra ise devletin “çöküş” safhası yaşadığını söylememiz mümkündür.

Alâeddin Keykubâd, Selçuklu Devleti’nin yükseliş dönemine geçişinde büyük rol oynayan dedesi II. Kılıç Arslan’ın temellerini attığı politikaları sonuca ulaştırma konusunda karar-

lılıkla davranmıştır¹⁰²⁴. Bu çerçevede Anadolu’da Selçuklu hakimiyeti altında Türk siyasi birliğini sağlama, devletin güvenliği için Anadolu coğrafyasının tabii sınırlarına ulaşma ve ticareti, Anadolu ekonomisinin temel faaliyet alanı haline getirerek halkın bütünüyle refahını sağlama gibi politikaları en önemli hedefi haline getirmiştir.

Bunun yanı sıra dönemin en önemli tehlikesi olan Moğol istilâsına karşı çok önemli tedbirler alıp yalnızca ülkesini değil, çevredeki Türk ve Müslüman ülkelerin müdafaası için de ittifak arayışlarına girmiştir. Keykubâd’ın uygulamış olduğu bütün bu iç ve dış politikalar Selçuklu Devleti’ni, maddi ve manevi bakımından zirveye ulaştırmış, bölgenin en güçlü devleti haline getirmiştir. Bu sebeple Selçuklu sultanlarının en büyüklerinden olan Alâeddin Keykubâd’ı dönemin kaynakları “Uluğ Keykubâd”, “Sultanü’l-Âlem”, Sultanü’l-Muazzam, “Şahinşâhü’l-Azam”, “Melikü Mulûki’l-Alem”, “Seyyidu’s-Selâtinü’l-Arab ve’l-Acem, Alâüddünya ve’l-Din, Gıyâsü’l-İslâm ve’l-Müslimin, Kasım-ı Muazzam, Zıllullah-ı fi’l-Alem” gibi unvan ve lakaplarla anmışlardır¹⁰²⁵.

Alâeddin Keykubâd’ın Çocukluk ve Meliklik Dönemleri

Alâeddin Keykubâd, Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192)’ın torunu ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196 ve 1205-1211)’in üç oğlundan ortanca olanıdır. Ağabeyi kendisinden önce Selçuklu tahtında dokuz yıl hüküm süren I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve kardeşi, bir ara Koyulhisar melikliği yapan Celâleddin Keyferidun’dur. Alâeddin Keykubâd’ın bir de kız kardeşinin olduğu, fakat kaynaklarda adının zikredilmediği bilinmektedir¹⁰²⁶. Keykubâd’ın ne zaman doğduğu, annesinin kim olduğu ve çocukluğu hakkında kaynaklarda açık bir bilgi yoktur¹⁰²⁷. Ancak farklı olayların anlatıldığı

¹⁰²⁶ Alâeddin Keykubâd’ın bir kız kardeşinin olduğu kaydı İbn Bibi’de geçer. Keykubâd’ın ağabeyi İzzeddin Keykâvus’u Kayseri’de kuşattığı sırada, Ermeni kralı Leon’un Keykubâd’ın ittifakından ayrılması için O’na Celâleddin Kayser vasıtasıyla kızkardeşinin değeri 12 bin Mısır dinarı olan baş sarığını göndermiştir. (İbn Bibi, a.g.e., (Ter. Mürsel Öztürk), K.B. Yay., Ankara 1996, C. I, s.136; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus*, TTK, Yay., Ankara 1997, s.13.

¹⁰²⁷ İ. Hakkı Konyalı, günümüzde Konya Mihmandar Mahallesi, 364 numaralı Kınacı Sokağı’nın sonunda bulunan “Devlet Hatun Mescidi” ve minaresi ile Konya-Akşehir yolu üzerinde eski Said-İli’nde bulunan “Kadınhanı”nın tarihini anlatırken bu yapıların banisi olan Raziye Devlet Hatun’un bir Dânişmendli melikesi olup Selçuklu hanedanına gelin olduğunu belirtir. Hattâ bununla da kalmayıp, bu melikenin Dânişmenli Yağbasanoğullarını Selçuklu Devleti hizmetine alan II. Kılıç Arslan tarafından küçük oğlu ve veliahdı, Uluborlu meliki I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evlendirildiğini söyler ve böyle bir durumda, Raziye Devlet Hatun’un İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd’ın anneleri olabileceğini öne sürer. (İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 2007, s. 138). Söz konusu eserlerin vakfiye ve kitabeleri ile diğer kaynaklara baktığımızda bu olayların kronoloji bakımından uyumlu olduğunu görürüz. Üstelik böyle bir durumda I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Yağbasanoğullarından Muzafferiddin Mahmud’un damadıdır. Bilindiği üzere Yağbasanoğulları, II. Rükneddin Süleymanşâh’ın ölümü üzerine yerine çocuk yaştaki oğlu III. Kılıç Arslan’ın geçmesi neticesinde İstanbul’da bulunan I. Gıyâseddin Keyhüsrev’i yeniden tahta geçirmek için bir plan hazırlayıp, Hacı Zekeriyâ’yı İstanbul’a göndererek I. Gıyâseddin’i kurtarıp yeniden Selçuklu tahtına geçmesini sağlamışlardı. Şayet arada bir akrabalık ilişkisi var ise bu olay daha kolay anlaşılır. Öte yandan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ikinci kez tahta çıktıktan sonra (1205-1211) Raziye Hatun’un babası Muzafferiddin Mahmud’a Niksar ve Koyulhisar’ı vermiş, amca-

¹⁰²⁴ Bu konuda bkz. Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Hükümdarlarının Temel İç ve Dış Politikaları ve Bu Politikalar-
dan Güttükleri Amaçlar, Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, (2016), S.1; Ayrıca bkz. Ayşe Dudu Kuşçu, “Selçuklu Deniz Ticaretinin Anadolu Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Entegrasyonundaki Rolü” International Conference on Eurasian Economies, Kaposvar 2016.

¹⁰²⁵ Bu konuda bkz. İbn Bibi, *el-Evâmirü’l-Alâiyye fi’l-Umuri’l-Alâiyye*, Tıpkıbasım, (Önsöz ve fihristi hazırlayan Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü’s-Şefik ve’l-Hâfidi’l-Halik*, (Çev: Ali Ertuğrul), TTK. Yay., Ankara 2015.

kaynakların verdiği bilgileri bir araya getirdiğimizde; Keykubâd'ın, 1196 yılında amcası Tokat meliki II. Rükneddin Süleymanşâh'ın babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in elinden Selçuklu tahtını almak üzere, başkent Konya'yı kuşattığı sırada ağabeyi İzzeddin Keykâvus ile birlikte çocukluk çağlarında oldukları anlaşılmaktadır. Bu konu hakkında detaylı bilgi veren kaynaklardan İbn Bibi, Rükneddin Süleymanşâh'ın Konya'yı dört ay¹⁰²⁸ gibi uzun bir süre kuşatıp, kardeşi I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahttan feragat etmesini sağladığını, sonrasında da Konya ileri gelenlerinin tavassutu ile iki kardeş arasında bir anlaşma¹⁰²⁹ yapıldığını belirterek, bu

anlaşmanın ertesi günü I. Gıyâseddin'in yanına yakın adamlarını (havas) da alarak İstanbul'a gitmek üzere Akşehir'e yöneldiğinde O'nun acele ettiği için çocukları I. İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd'ı kaybettiğini, sonra da aramaya kalkışmadığını belirtir. İbn Bibi, satırlarına devamla Süleymanşâh'ın tahta oturduktan sonra adaletli davranarak, suçlu suçu suzdan ayırdığını, bu meyanda babalarıyla gidemeyen yeğenlerini buldurup onlara gayet merhametli davrandığını, bağrına bastığını, yanaklarından öperek birini sağ dizine, diğerini sol dizine oturttuğunu anlatır¹⁰³⁰.

Demek oluyor ki, 1196 yılında hem İzzeddin Keykâvus, hem de Alâeddin Keykubâd amcalarının dizine oturacak kadar küçük yaşta idiler¹⁰³¹. Öte yandan yine İbn Bibi'nin bildirdiği kayıtlara göre: Rükneddin Süleymanşâh yeğenlerine isterlerse yanında kalıp onları canından üstün tutacağını¹⁰³², şayet baba özlemi duyarlarsa da babalarının yanına gitmede serbest bırakı-

larından Bedreddin Yusuf'u Aksaray valiliğine getirmiş, diğer amcası Zahireddin İlli'yi de "Pervanelik" görevine atamıştır. İ. H. Konyalı'nın bu yorumunun doğruluk payı var mıdır? Bilemiyoruz. Ancak I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in 1211 yılında ölümü üzerine oğulları I. İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd'ın Kayseri'de giriştiği taht mücadelesinde Yağbasanoğullarından Zahireddin İlli, Keykubâd'ın yanında yer almıştır. Eğer Keykubâd'ın annesi Raziye Devlet Hatun ise Zahireddin İlli de Onun dayısıdır. Bu durumda Kayseri'de ağabeyini kuşatan Keykubâd'ın yanında hem amcası Erzurum Meliki Muğiseddin Tuğrulşah hem de dayısı Zahireddin İlli vardır diyebiliriz. Ancak dönemin önemli kaynaklarından İbn Bibi, Zahireddin İlli'nin I. İzzeddin Keykâvus'un önceden yakın dostu olduğunu, ancak O'nun Keykubâd'ın yanında yer almasından dolayı ona büyük bir kin beslediğini nihayet Halep seferi sırasında Zahireddin İlli'nin mezarını açtırıp, cesedini yaktırdığını belirtirler. İbn Bibi, *el-Evâmirü'l Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye*, (Selçuk-nâme), (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, C. I, s. 135 ve 206. Ayrıca bkz. Ayşe Dudu Kuşçu, "Selçuklular Döneminde Konya'da Hatun/Kadın Vakıfları", Konya Kitabı XVIII, Konya 2021). Bu durumda ya Alâeddin Keykubâd ve İzzeddin Keykâvus aynı annenin çocukları değildir, ya da Zahireddin İlli'nin Alâeddin Keykubâd'ın dayısı, dolayısıyla Raziye Devlet Hatun'un da O'nun annesi olması zayıf bir ihtimaldir.

¹⁰²⁸ Aksarayî, II. Rükneddin Süleymanşâh'ın Konya kuşatmasının bir ay sürdüğünü belirtir. (Kerimüddin Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 24.

¹⁰²⁹ Aksarayî ve Müneccimbaşı, iki kardeş arasında yapılan bu anlaşmaya göre, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in iki oğlu İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd ile birlikte Elbistan'da oturmaları şartıyla Rükneddin Süleymanşâh ile barış yaptıklarını belirtir. (Aksarayî, a.g.e., s. 24; Mü-

neccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camii'd-Düvel*, (Haz. Ali Öngül), Kabalcı Yay., İstanbul 2017, C. II, s.34).

¹⁰³⁰ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 55-56.

¹⁰³¹ Alâeddin Keykubâd dönemi hakkında bir doktora çalışması yapan Dr. Emine Uyumaz, bu bilgiden yola çıkarak Alâeddin Keykubâd'ın 1190 yılı civarında doğmuş olabileceğini öne sürer. (Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi*, TTK., Ankara 2003, s. 12.

¹⁰³² İbn Bibi'nin konuya yönelik kayıtlarında geçen II. Rükneddin Süleymanşâh'ın yeğenlerine karşı şefkat ve merhamet dolu tavırları gerçekten çok etkileyicidir. Ne yazık ki, I. Gıyâseddin Keyhüsrev 1205 yılında Selçuklu tahtını II. kez elde ettiğinde, Süleymanşâh'ın oğlu olan ve yine kaynakların 6-7 yaşlarında olduğunu belirttiği yeğeni, III. Kılıç Arslan'a aynı civanmertlikle davranmaz ve tahtı O'nun elinden aldıktan sonra, kendisini Konya'daki Gevâle kalesine gönderir ve orada öldürtür. (Aksarayî, a.g.e., s.25; Müneccimbaşı, a.g.e., C. II, s.41; E.Uyumaz, a.g.e., s. 8) T. Baykara, Gıyâseddin'in yeğeni III. Kılıç Arslan'ı önce Gevâle Kalesi'ne gönderdiğini ardından da Tokat melikliğine tayin ettiğini ve III. Kılıç Arslan'ın ölene kadar burada meliklik yaptığını belirtir. (Tuncer Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, TTK. Yay., Ankara 1997, s. 29.

lacaklarını, bu durum karşısında daha önceden atabeyleri tarafından tembihlenmiş şehzadelerin babalarının yanına gitmeyi seçtiklerini belirtir¹⁰³³.

Alâeddin Keykubâd ve ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus'un daha sonra atabeyleri ile beraber, Sultan Rükneddin Süleymanşâh'ın birkaç has adamı eşliğinde Ermen kalesinde kendilerini bekleyen babası I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e kavuştuklarını görüyoruz¹⁰³⁴. Aksarayî, Gıyâseddin'in buradan çocuklarıyla birlikte Elbistan'a gittiklerini, burada bir süre kaldıktan sonra Sultan Rükneddin Süleymanşâh'dan çekinerek Şam'ın yolunu tuttuklarını, oradan Diyarbakır'a geldiklerini ve buradan da Canit/Canik (Samsun) tarafına geçerek (deniz yoluyla) İstanbul'a geldiklerini, sonra Mağrib¹⁰³⁵'e gidip tekrar İstanbul'a döndüklerini nakleder¹⁰³⁶. I. Gıyâseddin'in çileli ve acı veren bu gurbet hayatında son durağı İstanbul olmuştur. Buraya geldiğinde Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos (1195-1203) Gıyâseddin'e çok iyi davranmış¹⁰³⁷, şehzadeleriyle beraber O, Sultan Rükneddin Süleymanşâh ölünceye kadar burada kalmıştır¹⁰³⁸.

Alâeddin Keykubâd'ın babası ve ağabeyiyle İstanbul'a ilk gittikleri sırada bir süre maddi sıkıntı çektiklerini, ancak sonrasında bu durumun düzelterek, iyi şartlarda yaşayıp, iyi bir eğitim aldığını söyleyebiliriz. Çünkü Keykubâd'ın saltanatı döneminde O'nun ileri gelen emirleri arasında olup, daha sonra Keykubâd'ın emirleri tasfiyesinde kendisi de onların içinde olan Seyfeddin Ayaba, Keykubâd'a hitaben "Birlikte gurbette olduğumuz zaman seni ve kardeşini omzumda ve kucağında taşıdım, yetiştirdim uzun saçlarınızı taradım. Size bir dilim ekmek bulabilmek için Rum diyarında ticaret yaptım..." sözleri I. Gıyâseddin ve çocuklarının maddî durumu hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Ancak daha önce Selçuklu tahtında oturan Gıyâseddin Keyhüsrev'in 1196 yılında Konya'dan ayrılırken yanına yüklü miktarda para ve değerli eşya almış olma ihtimali ve gittiği yerlerde kendisine takdim edilen atıyye ve hediyeler düşünüldüğünde, Gıyâseddin'in yanındaki paraları İstanbul'a varıncaya kadar geçen sürede harcadığı anlaşılır.

Alâeddin Keykubâd ve ağabeyinin, 1196'dan 1205 yılına kadar devam eden gurbet hayatı süresince eğitim ve terbiyeleri ihmal edilmemiş, kendilerine kelimenin tam anlamıyla atabeylik eden Seyfeddin Ayaba, bu görevi hakkıyla ifâ etmiştir¹⁰³⁹. Hattâ O, omuzda ve kucakta, taşınacak kadar küçük yaşlarından itibaren yanlarından ayrılmadığı şehzadeleri, yal-

¹⁰³³ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 56. S. Koca, şehzadeleri babalarının yanına gitmek için ağlamaları konusunda tenbih eden kişinin atabeyleri Seyfeddin Ayaba olduğunu söyler. (S. Koca, a.g.e., s. 14-15).

¹⁰³⁴ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 58.

¹⁰³⁵ Buradaki "Mağrib" kelimesi, Ortaçağ'da İfrikiyye de denilen Kuzey Afrika olmayıp, İstanbul'un batısındaki Trakya ve Balkanlardaki Doğu Roma (Bizans) toprakları olmalı.

¹⁰³⁶ Aksarayî, a.g.e., s.24.

¹⁰³⁷ Anadolu halkı tarafından çok sevilen I. Gıyâseddin Keyhüsrev, esasen gittiği her yerde çok iyi karşılanmıştır. Ancak İstanbul hariç gittiği hiçbir yerde uzun süre kalamamıştır. Çünkü sığındıkları yerlerde Rükneddin Süleymanşâh'dan korktukları için Gıyâseddin'e yardım edememişlerdir.

¹⁰³⁸ Münecimbaşı, a.g.e., C. II, s. 35.

¹⁰³⁹ S. Koca, a.g.e., s. 16. Eflâkî, Karahisar-ı Devle (Afyon-karahisar) kale muhafızı olduğu için "Dizdar" lakabıyla tanınan Bedreddin Gevhertaş'ın Alâeddin Keykubâd'ın lîlası olduğunu nakleder. Ancak Alâeddin Keykubâd'ın babasıyla beraber gurbet hayatı yaşadığı dönemde bu şahsın adından bahsedilmez. Bu şahıs muhtemelen Keykubâd'ın 1205'den itibaren Selçuklu mülküne döndükten sonra bu göreve getirilmiştir. (Ahmed Eflâkî, *Ariiflerin Menkabeleri*, (Çev: Tahsin Yazıcı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, IV. Baskı, , C. I, s. 109-110).

nızca bilgi bakımından değil aynı zamanda ileride devlet idaresini devraldıklarında kolaylıkla bu sorumluluğu taşıyabilecek siyasî ve askerî kabiliyeti de kazandırmıştır¹⁰⁴⁰. Eğitim ve öğretim vakitleri dışında, onları kara ve deniz avına çıkararak hem eğlenceli vakit geçirmelerini sağlamış, hem de sevk ve idareyi öğretmiştir.

1204 yılında Rükneddin Süleymanşâh'ın zamansız ölümü ve yerine küçük yaştaki oğlu III. Kılıç Arslan'ın tahta geçmesi, Selçuklu devlet adamlarını özellikle de Batı uçlarında bulunan Danişmendli Yağıbasanoğulları'nı¹⁰⁴¹ devlet yönetimi bakımından endişelendirmişti¹⁰⁴². Bunun üzerine aralarında yaptıkları istişare sonucunda, İstanbul'da bulunan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yeniden tahta geçmesi konusunda fikir birliği edip, durumu Gıyâseddin'e bildirmek amacıyla Hacib Zekerîya'yı İstanbul'a göndermeleri hem I. Gıyâseddin'in hem de şehzadeleri İzzeddin ve Alâeddin'in hayatını değiştirmiştir. İbn Bibi eserinde, Hacib Zekerîya'nın tanınmak için keşiş kılığında İstanbul'a geldiğinde şehzade İzzeddin ve Alâeddin'i özel hizmetçi-

leri ile gezmeye giderken gördüğünü, Hacib'in onların ardı sıra gittiğinde de cennet bahçesi misali güzellikte bir bahçede değirmen oyunu oynadıklarını belirtir¹⁰⁴³.

Anlaşıldığına göre: İstanbul'a geldiğinde Bizans İmparatoru tarafından oldukça iyi karşılanan ve O'nun tavsiyesi ile Komnenos hanedanlığı döneminde önemli devlet görevlerine getirilen Pelopones kökenli, aristokrat bir aileye mensup Manuel Mavrozomes ile tanıştırılan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, bir süre sonra Mavrozomes'in kızıyla evlenmiş ve böylece maddi olarak ilk gelişi ile mukayese edilemeyecek kadar iyi duruma gelmiştir. Dolayısıyla çocuklarının da iyi bir eğitim aldığını ve belirli standartlarda yaşadığını söyleyebiliriz. Ancak öyle görünüyor ki, bu sırada değirmen oyunu oynayan şehzade İzzeddin ve Alâeddin halâ çocukluk çağını atlatamamışlardır.

Hacib Zekerîya, I. Gıyâseddin'i yeniden Selçuklu tahtına geçmesi konusunda ikna etmiş, Gıyâseddin de Mavrozomes ile istişare ettikten sonra çocuklarıyla birlikte İstanbul'dan ayrılmıştı. Ancak IV. Haçlı Seferi sonunda İstanbul'un Latinler tarafından işgali üzerine İznik ve çevresinde bir Rum Devleti kuran Theodoros Laskaris¹⁰⁴⁴, o sırada Selçuklu tahtında bulunan II. Süleymanşâh'ın oğlu III. Kılıç Arslan ile yeminleşerek yaptığı anlaşma gereğince Gıyâseddin ve şehzadelerinin ülkesinden geçişine izin vermeyeceğini belirtti. Birkaç gün iki taraf arasında elçiler gidip geldi ve sonuçta araya Mavrozomes'in girmesiy-

¹⁰⁴⁰ Selçuklularda şehzade eğitimi konusunda bkz. Nilay Ağınaslı, "Selçuklular Döneminde Şehzâde Eğitimi", *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, (Yıl:2017), S.1.

¹⁰⁴¹ Yağıbasanoğulları hakkında bkz., Ayşe Dudu Kuşçu, "Dânişmendli Yağıbasanoğulları ve Selçuklu Devleti Siyasetindeki Roller", *Cappadocia Journal of History and Social Sciences* (Yıl:2018), S.260.

¹⁰⁴² II. Kılıç Arslan'ın oğullarından II. Rükneddin Süleymanşâh'ın ölümü üzerine O'nun yakın adamlarından Nuh Alp, Emir Mende ve Tüz Bey gibi emirler, sultanın küçük yaştaki oğlu III. Kılıç Arslan'ın Selçuklu Devleti tahtına geçmesinde büyük rol oynamışlardır. Sonrasında da devlet işlerinde etkili olmaya başlamışlardır. II. Kılıç Arslan döneminde özellikle Miryakefalon Savaşı sonucu yapılan antlaşmaya karşı çıkan emirlerin durumu hariç tutulursa bu durum Selçuklu Devleti'nde emirlerin devlet işlerine müdahalesinin ilk ciddi ve somut örneğini teşkil eder. Bundan sonra Yağıbasanoğulları, daha sonra da diğer emirler ve nihayet Moğol işgali döneminde Fars asıllı emirler "devlet içinde devlet" addedilebilecek menfi bir etki yapmışlardır.

¹⁰⁴³ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 98.

¹⁰⁴⁴ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev: F. Işıltan), Ankara 1981, s. 532. Theodoros Laskaris, İbn Bibi'de Vasilyüs, Aksarayî' de Vasilyüs Leşkeri olarak geçer.

le¹⁰⁴⁵ anlaşma sağlandı. Laskaris, Honas, Ladik (Denizli) ve Konya sınırına kadar olan Batı Anadolu’da bazı yerlerin kendisine verilmesi karşılığında I. Gıyâseddin’in geçişine izin vereceğini ancak oğulları İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd ile Hacib Zekeriya’nın teminat olarak rehin bırakılmasını talep etti. Böylece Gıyâseddin Konya’ya doğru yola çıktı. Çok geçmeden tecrübeli devlet adamı Hacib Zekeriya, Laskaris’in adamlarını çeşitli vaatlerle kandırarak, şehzadelerle birlikte İznik Devleti’nden ayrılıp Selçuklu Devleti’ne doğru yola çıktı. Gıyâseddin, henüz uc bölgesinde, uc beyleriyle konuşup işleri yoluna sokmakla uğraşırken, Hacib Zekeriya O’na haber gönderip Laskaris’e söz verdiği kaleleri ve toprakları vermesine gerek kalamadığını bildirdi. Henüz Konya’ya ulaşmadan da hep birlikte O’na yettiştir¹⁰⁴⁶.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev, yeğenini bertaraf edip, Selçuklu tahtını ele geçirdikten sonra büyük oğlu İzzeddin Keykâvus’u Malatya meliki, ortanca oğlu Alâeddin Keykubâd’ı Tokat merkez olmak üzere Danişmend ili meliki ve küçük oğlu Celâleddin Keyferidun’u da Koyulhisar meliki olarak görevlendirdi¹⁰⁴⁷. Alâeddin Keykubâd 1211 yılında babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in Alaşehir Savaşı’nda şehit olmasına kadar takriben altı yıl Tokat’ta kaldı¹⁰⁴⁸.

Keykubâd’ın Ağabeyi İzzeddin Keykâvus’u Kayseri’de Kuşatması

Sultan I. Gıyâseddin’in ölümünden sonra Kayseri’de toplanan devlet erkanı Selçuklu tahtına kimin geçeceği konusunda istişare ettikten sonra Malatya meliki olarak bulunan İzzeddin Keykâvus üzerinde karar kıldılar. O’nu Kayseri’ye davet ederek 20 Temmuz 1211’de yapılan törenle tahta geçirdiler. Konya’ya gitmek üzere hazırlıklara başladılar. Bu arada babasının taziye adetlerini yerine getiren Alâeddin Keykubâd, amcası Erzurum meliki Mugiseddin Tuğrulşah ve Kilikya Ermeni kralı Leon ile bir ittifak yaparak onları Kayseri’ye çağırdı. Babasının ikinci saltanatı döneminde oldukça itibar görüp “pervanelik”¹⁰⁴⁹ görevine getirilen Yağıbasanoğulları’ndan Zahirreddin İlli’yi de kendi tarafına çekti. Keykubâd böylece topladığı kalabalık bir orduyla ağabeyini Kayseri’de kuşattı.

Beklemediği bir anda kuşatma altına alınan İzzeddin Keykâvus’un bu sırada yanında az bir kuvvet bulunuyordu. Bu sebeple kuşatmadan kurtulmak için çareler aramaya başladı. Malatya’da iken hizmetinde bulunan Çanşır Mübarizeddin Çavlı, Emir-i Ahur Zeyneddin Beşare ve Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah gibi beylerle görüş alışverişinde bulundu. Keykâvus, uzun bir süredir devam eden bu kuşatmadan geceleyin kaçıp kendilerini Konya’ya atarak kurtulabileceklerini söyledi. Ancak etrafındaki tecrübeli beyler böyle bir şeyin tehlikeli olabileceğini saltanatla birlikte hayatlarını da kaybedebileceklerini bildirdiler. Çaresizlik içinde kıvranan Keykâvus’un imdadına Kay-

¹⁰⁴⁵ Müneccimbaşı, a.g.e., C. II, s. 39.

¹⁰⁴⁶ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 104.

¹⁰⁴⁷ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 110; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, III. Baskı, s. 275; T. Baykara, a.g.e., s. 32; A. Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, Çamlıca Yay., İstanbul 2014, II. Baskı, s. 99. S. Koca, Gıyâseddin’in küçük oğlu Celâleddin Keyferidun’un bu sırada henüz doğmamış olduğunu belirtmiştir. (S.Koca, a.g.e., s. 19).

¹⁰⁴⁸ O.Turan, a.g.e., s. 325.

¹⁰⁴⁹ Pervane, Türkiye Selçuklu Devleti’nde iskan işlerinden sorumlu görevli.

seri şihnesi Celâleddin Kayser'in dahice planı yetiştirdi. Buna göre Alâeddin Keykubâd'ın müttefiklerinin bu ittifaktan ayrılmaları sağlanacak, Keykubâd yalnız bırakılacaktı. Böylelikle gücü zayıflayan Keykubâd, kendiliğinden kuşatmayı kaldıracaktı. Plan, İzzeddin Keykâvus ve yanındakiler tarafından kabul gördü ve derhal uygulamaya konulması kararlaştırıldı. Bu işle bizzat Celâleddin Kayser ilgilenecekti.

İlk olarak aralarında eski bir dostluğun olduğu Ermeni kralı Leon'un yanına giden Celâleddin Kayser, mücadele eden tarafların kendilerine göre haklı ve meşrû taraflarının olduğunu, kendisinin ise, şehzadeler arasındaki bu taht kavgasına karışmasının yersiz ve faydasız olduğunu uzun uzadıya izah etti. Daha sonra O'na İzzeddin Keykâvus'un kızkardeşine ait olup, değeri 12 bin Mısır dinarı olan mücevherli sarığı "nal-baha"¹⁰⁵⁰ (sefer masrafı) olarak kabul edip almasını söyledi. Ayrıca Keykâvus'un sultan olduğu zaman Ermeni ülkesinin mahsun (korunmuş) kalacağını, Keykâvus'un O'nun ülkesine saldırmayacağını, has ahırdan çeşitli hayvanlar ile 12 bin mudd¹⁰⁵¹ tahıl göndererek zahire ihtiyaçlarının karşılanacağını ve hatta sultanla aralarında giderek güçlenen bir dostluk tesis edileceğini bildirdi¹⁰⁵². Bu teklifi kabul eden Leon, anlaşılmaya razı oldu ve ordusuyla birlikte ayrılarak ülkesine döndü. O'nun ayrılmasıyla birlikte bu defa Erzurum meliki Mugiseddin Tuğrulşah, kendisinin yeğenlerinin birlikte hazırladığı bir tuzağın içine düştüğü

vehmine kapıldı. Hiç değilse elindeki beldesi Erzurum'u kaptırmama endişesiyle memleketine geri döndü¹⁰⁵³. Bir anda iki müttefikinin de yanından ayrıldığını öğrenen Keykubâd, telaşla kuşatmayı bırakıp Ankara'ya kaçtı. Zahireddin İlli de önce Niğde'ye gitti. Burada ayak takımı kendisinin adamlarına saldırdı. Bunun üzerine burada fazla kalmayarak Ulukışla'ya vardı. Fakat burada da kendini emniyetli hissetmediğinden Sis (Kozan) yolu üzerinden Halep'e yöneldi. Halep yakınlarındaki Tell-Bâşir kasabasında kısa bir süre kaldıktan sonra burada hastalanarak öldü¹⁰⁵⁴.

Alâeddin Keykubâd'ın Ağabeyi İzzeddin Keykâvus Tarafından Ankara'da Kuşatılması ve Esareti

Alâeddin Keykubâd Ankara'ya gittikten sonra savunma tedbirleri almayı ihmal etmedi. İzzeddin Keykâvus ise, Konya'ya gelerek Selçuklu tahtına sahip olmuştu. Ancak durumun ilginç yanı, her iki kardeş de yerlerinde rahat değillerdi ve birbirlerinden gelebilecek tehlike karşısında sürekli teyakkuz içinde bulunuyorlardı. İlk harekete geçen taraf İzzeddin Keykâvus oldu. 1212 yılında kardeşini Ankara'da kuşattı. Yaklaşık bir yıl süren kuşatma hem Alâeddin'e hem de şehir halkına oldukça ağır

¹⁰⁵⁰ Erdoğan Merçil, "Nal-baha ve Kullanılışına Dair Örnekler" Belleten, (Yıl:1996). LX/227, Ankara.

¹⁰⁵¹ Ortaçağ'da daha çok Mısır ve Suriye bölgesinde kullanılan 1,053125 litre olan bir hacim ölçüsü birimi. Bk. Hinz, Walther, İslâm'da Ölçü Sistemleri. (çev. Sevim Acar), İstanbul 1990, s.57.

¹⁰⁵² İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 137.

¹⁰⁵³ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s.138; Münecimbaş, a.g.e., C. II, s. 46.

¹⁰⁵⁴ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 139. Alâeddin Keykubâd'ın yanında yer aldığı için İzzeddin Keykâvus'un düşmanlığını ve nefretini kazanan Zaireddin İlli, sağlığında Keykâvus'un karşısına hiç çıkmamıştır. Ancak Keykâvus'un O'na karşı beslediği düşmanlıktan hiçbir zaman vazgeçmediği, 1218 yılındaki Halep seferi sırasında Zaireddin'in Tell-Bâşir'deki mezarlığını açtırıp, meyyitini yaktıracak kadar kin ve nefretini içinde büyüttüğü anlaşılmaktadır. Bu durum İbn Bibi'nin güzel ahlâkından uzunca bahsettiği İzzeddin Keykâvus adına oldukça enteresan ve bir o kadar da elem vericidir. Bu konuda bkz. İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 206; O Turan, a.g.e., s. 320.

gelmişti. Bu sebeple Ankara halkından ileri gelenler Keykubâd’a durumun iyi olmadığını, şehri daha fazla müdafaa etmenin imkansızlığını arz ettiler. Bu durum karşısında Keykubâd, ağabeyi ile anlaşmaya karar verdi. Şehir halkının ve kendisinin hayatına dokunulmaması karşılığında teslim olmayı kabul etti. İzzeddin Keykâvus da Seyfeddin Ayaba, Melikü’l-Ümerâ Hüsameddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl’a haber gönderip durumu onlarla istişare ettikten sonra, kardeşi, Alâeddin’in teklifini kabul etti. Ardından bayraklar ve sancaklarla şehre girdi. Askerleri kalenin burçlarına bayrakları diktiler. Şehrin ileri gelenlerinin Keykâvus’a biatını arz etmeleri karşısında sultan da onlara çeşitli ihsanlarda bulundu. Alâeddin Keykubâd’ı ise, saraydan çıkarıp bir iğdişin evine götürdüler ve başına muhafızlar koydular¹⁰⁵⁵. Birkaç gün sonra da Seyfeddin Ayaba nezaretinde Malatya yakınlarındaki Minşar (Masara)¹⁰⁵⁶ kalesine götürerek hapsedtiler.

Keykubâd, 1213 yılından ağabeyi İzzeddin Keykâvus’un ölümüne kadar (Aralık 1219-Ocak 1220) önce Minşar ardından Kezirpert kalesinde 8 yıla yakın bir süre esarette kaldı. Müneccimbaşı, Alâeddin’in Minşar kalesinde

yiye içme ve eğlence gibi pek çok bakımdan rahat bir hayat sürdüğünü yazar¹⁰⁵⁷.

Keykubâd’ın Selçuklu Tahtına Çıkışı (1220–1237)

Sultan İzzeddin Keykâvus’un 1218 yılında çıktığı Halep seferinin başarısızlıkla sonuçlanması, O’nu Halep üzerine yeni bir intikam seferine çıkmaya sevk etmişti. Bu amaçla hazırlıklara başladığı sırada hastalandı. Buna rağmen beraberindeki emir ve hakimlerle birlikte harekete geçip Sivas’a ulaştı. Fakat burada hastalığı daha da ağırlaştı. Şifa için pek çok hekim seferber oldu. Hattâ Sivas’ın havasının ve suyunun sultana yaramadığı düşünülerek yaylalarıyla meşhur Malatya yakınlarındaki Viranşehir’e götürüldü. Buradayken her gün Fırat’ın suyunu getirip tedavi etmek için uğraşılsa da Aralık 1219 veya Ocak 1220’de Keykâvus, yakalandığı verem hastalığının¹⁰⁵⁸ pençesinden kurtulamayarak hayata veda etti. Naaşı daha önce kendisinin Sivas’ta inşâ ettirdiği Darüşşifası’nın bahçesindeki türbesine defnedildi¹⁰⁵⁹.

Keykâvus’un ölümünden sonra vezir Mecdeddin Ebû Bekir¹⁰⁶⁰, Melikü’l-Umerâ Seyfeddin Ayaba, Pervane Şerefeddin Muhammed, Emir Mübarizeddin Çavlı, Emir-i Meclis Mü-

¹⁰⁵⁵ Rivayete göre: İzzeddin Keykâvus, kardeşini ele geçirdikten sonra öldürmeyi düşündüyse de hocası Şeyh Mecdeddin İshak O’nu bu fikrinden vazgeçirmiştir. (O.Turan, a.g.e., s.326).

¹⁰⁵⁶ Yakuti, bu kalenin Fırat yakınında olduğunu belirtir. Suryani Mihail ise, bu kaleden “Masara” adıyla bahseder. İbn Bibi, Keykubâd’ın bu kalede bir süre kaldıktan sonra yine Malatya’da bulunan Kezirpert (Güzerprit) kalesine nakledildiğini kaydeder. (Yakut el-Hamavî, Şihabeddin Ebû Abdullah b. Abdullah, Mucemü’l-Büldân, Beyrut 1955-57, C. V, s. 210; Suryani Mihail, Suryani Patrik Mihail’in Vakainamesi, (Ter, H. D. Andreasyan), 1944, s. 84; İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 223; Aksarayî, a.g.e., s.25; Ebu’l-Ferec, Gregory Ebu’l-Ferec (Bar Hebraeus), *Abû’l-Ferec Tarihi*, (çev.Omer Rıza Doğrul), TTK. Yay., Ankara 1987, II. Baskı, C. II, s. 504).

¹⁰⁵⁷ Müneccimbaşı, a.g.e., c.II, s. 48.

¹⁰⁵⁸ İbnü’l-Esir el-Cezerî, Ali bin Ebi’l-Kerem Muhammed bin Muhammed bin Abdülkerim bin Abdülvâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fî’t-Tarih (İslâm Tarihi)*, (Ter: Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, Redaktör: Mertol Tulum), Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008, C. X, s. 206.

¹⁰⁵⁹ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 217.

¹⁰⁶⁰ İbn Bibi Vezir Mecdeddin Ebû Bekir’den “Mecdeddin Abi” şeklinde bahseder ki, bu kişi daha sonra Selçuklu Devleti’ne büyük hizmetleri geçen ve otuz yıla yakın vezirlik makamında bulunan Sahib Ata Fahreddin Ali’nin dedesi olmalıdır. Bu konuda bkz. Zehra Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, Bilge-Kültür Sanat Yay., İstanbul 2019, s. 27.

barizeddin Behramşah, Emir-i Ahur Zeyneddin Beşâre, Melikü'l- Küttab Şemseddin Hamza ve Emir-i Ârız Nizameddin Ahmed¹⁰⁶¹ gibi devlet erkanı Sivas'da toplanarak tahta kimin geçeceği konusunda istişareye başladılar. Çünkü Keykâvus'un erkek evladı yoktu veya İbnü'l-Esir'in kaydına göre hepsi çok küçüktü¹⁰⁶². Bu şartlarda emirlerden bir kısmı sultanın amcası Erzurum meliki Mugiseddin Tuğrulşah'ı, diğer bir kısmı da küçük kardeşi Koyulhisar meliki Celâleddin Keyferidun'un tahta geçmesini önerdi. Melikü'l-Umerâ Seyfeddin Ayaba ve Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah ise, Malatya'da bulunan Alâeddin Keykubâd'ın tahta geçmesini istiyorlardı. Bu görüş karşısında Vezir Meceddin ile Pervane Şerefeddin Muhammed "biz Tokat'ta O'nun hizmetinde bulunduk. Kindar, kıskanç ve haşin biridir. İşbaşına geçince halkın başına öyle gaileler açar ki, tedavisi ve telifisi mümkün olmaz" dediler¹⁰⁶³. Fakat Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah, Çanşığır Melikü'l-Umerâ Seyfeddin Ayaba onların bu sözlerine itibar etmeyip ileri sürdükleri iddiaları delilleriyle çürüttüler. Sonunda diğer emirler de Alâeddin Keykubâd üzerinde fikir birliği ettiler ve O'nu Malatya'dan getirmeye karar verdiler. Birtakım rivayetlere göre ise, İzzeddin Keykâvus hastalığı ilerleyince kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı hapisten çıkararak, yanına getirtmiş, kendisinden sonra hükümdar ilan edip halkın O'na itaat etmesi için ilgililerden yemin almıştı¹⁰⁶⁴.

Melikü'l-Umerâ Seyfeddin Ayaba, diğer emirlere Alâeddin Keykubâd'ı Ankara'dan Malatya'ya götürmenin kendisi olduğunu, melikin bundan dolayı kendisinden incindiğini söyleyip, Keykubâd'ı buradan getirme işini kendi üzerine almak istediğini belirtti. Diğer emirler de buna muvafakat etti. Ayaba, yanına aldığı saray ileri gelenlerinden birkaç kişi ile Keykubâd'ın bulunduğu Malatya'ya hareket edip Kezirpert kalesi önlerine geldi. İbn Bîbî bu sırada olup biteni ayrıntılı şekilde anlatır ki, bu rivayet bize Alâeddin Keykubâd'ın kişiliği hakkında bilgi sahibi olmamız bakımından önemlidir. İbn Bibi, Seyfeddin Ayaba geldiği sırada, Keykubâd'ın namazgâhta oturup dualar okuduğunu, dışarı baktığını ve aniden gece rüyasında gördüğü adamın tasvirine benzer bir adam gördüğünü, böylece ayaklarının bağının çözüldüğünü, bu arada gelenler arasında bulunan Suhreverdiyye tarikatının kurucusu Şehâbeddin Suhreverdi'nin kendisini kucaklayıp, "Ömer Muhammed Suhreverdi'nin sevgisi her zaman Padişah Alâeddin Keykubâd iledir" dedi¹⁰⁶⁵.

Sonrasında Seyfeddin Ayaba, O'na durumu haber verdi. Daha öncesi için de af diledi. Birlikte Sivas'a geldiler. Keykubâd burada ağabeyinin taziyelerini kabul edip 3 günlük yas adetini yerine getirdikten sonra törenle Selçuklu tahtına geçirildi¹⁰⁶⁶. Birkaç gün sonra da Konya'ya ulaşılar ve burada ikinci ve daha büyük bir tören tertip edildi. Böylece Alâeddin Keykubâd, Ocak-Şubat 1220'de Selçuklu Devleti'nin ve kendisinin kaderini değiştirecek olan bir göreve başlamış oldu. Tahta geçtikten sonra komşu ülkelere ve Abbasi Halifeliği'ne

¹⁰⁶¹ İbn Bibi, a.g.e., (Tıpkıbasım), s. 200-203; Münecimbâşı, a.g.e., s.56.

¹⁰⁶² İbnü'l-Esir, a.g.e., C. X, s.207; Ebu'l Ferec, a.g.e., C. II, s. 505.

¹⁰⁶³ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 222.

¹⁰⁶⁴ İbnü'l-Esir, a.g.e., C. X, s.207; Ebu'l Ferec, a.g.e., C. II, s. 505.

¹⁰⁶⁵ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 223.

¹⁰⁶⁶ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 227.

tahta culûsunu bildiren elçiler gönderdi. Halife en-Nasır Lidinillah (1180-1225) da kendisine Şeyhu's-Şuyûh Ömer b. Muhammed es-Suhreverdi ile hil'at, saltanat menşuru ve taklid (onay) gönderip culûsunu tebrik etti¹⁰⁶⁷.

Alâeddin Keykubâd'ın Moğol İstilâsı Karşısında Almış Olduğu Tedbirler

Alâeddin Keykubâd'ın Selçuklu tahtına geçtiği sırada bir süredir Asya'yı kasıp kavuran Moğol tehlikesi, Batı'ya doğru kaymış, 1218-1221 yılları arasında Cengiz Han'ın Batı Seferi ile Türkistan'daki pek çok Türk kavmi gibi İran, Azerbaycan ve Kafkasya'daki kitleler güvenli melce olarak gördükleri Anadolu'ya sığınmış veya sınırlara yığılmaya başlamıştı. Alâeddin Keykubâd, tahta henüz geçmesine rağmen, Moğol tehlikesinin farkında idi. İstilâ Anadolu'ya ulaşabiliirdi. Bu nedenle derhal savunma tedbirleri almaya başladı¹⁰⁶⁸. İlk olarak sınır kalelerini tahkim ettirdi. Konya başta olmak üzere Kayseri, Sivas gibi büyük şehirlerin surlarını ve kalelerini yeniden inşa etti¹⁰⁶⁹. Bunu yaparken aynı zamanda ülke içinde ciddi bir iç mesele haline gelen emirlerin aşırı güçlenmesi durumunu da ortadan kaldırmak için ince bir siyaset izledi. Özellikle Konya ve Sivas surlarının tamirinde, masrafların, hazine-i hassa ile birlikte ülkenin

ileri gelen emirlerine karşılatma yoluna gitti¹⁰⁷⁰. Bu, daha sonra Alâeddin Keykubâd ile emirlerin arasının açılmasına sebep olacaktı. Konya surları yaklaşık bir yılda tamamlandı¹⁰⁷¹.

İçeride Moğollara karşı bu düzenlemeler yapılırken Abbasi Halifeliğinden gelen talep, Moğol tehlikesinin gündemde kalmasını zaruri kılıyordu. Abbasi halifesi sultana Bağdad kadısı ve Büşriyye Medresesi müderrisi Cemâlüddin Ebû'l Ferec Abdurrahman b. el-Cevzi'yi elçi olarak göndererek Moğollara karşı savaşmak üzere iki bin kişilik bir yardım kuvveti istiyordu¹⁰⁷². Esasen Keykubâd, Moğollar ile savaşmak yerine dostane münasebetler kurmayı siyasetine daha uygun buluyordu. Fakat halifenin isteğine kayıtsız kalmasının ülkesini zayıf ve aciz göstereceği düşüncesiyle beş bin kişilik bir kuvveti, Melikü'l-Ümera Bahaeddin Kutluğca komutasında Bağdad'a gönderdi¹⁰⁷³. Fakat Moğolların Bağdad'ı işgalden vazgeçmesi üzerine halife Selçuklu birliğini geri göndermişti¹⁰⁷⁴.

Güney'de Yeni Bir Liman Şehri Alâiye (Kalonoros)'nin Fethi (1221)

Alâeddin Keykubâd, Akdeniz kenarında Rumların Kalonoros, Avrupalıların ise Candalore adını verdikleri beldenin stratejik önemi ve iklimi hakkında istihbarat edinmişti. Bölgenin stratejik önemi, bütün her şeyin üstünde gözüküyordu. Kalonoros, Antalya'ya en yakın

¹⁰⁶⁷ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 249; Münecimbaşı, a.g.e., s. 58.

¹⁰⁶⁸ Alâeddin Keykubâd'ın Moğollar karşısında almış olduğu tedbirler konusunda bkz. Herbert Jansky, "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubâd'ın Emniyet Politikası", Zeki Velidi Togan Armağanı, İstanbul 1950 ve S.Koca, "Moğol İstilâsına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Güvenlik Politikası", Gazi Türkiyat Der. Güz (Yıl:2009), Ankara.

¹⁰⁶⁹ Keykubâd, bundan başka Erzincan, Amasya, Malatya ve sair Anadolu şehirlerinin surları ile kalelerini de inşa ve tahkim ettirmiştir. (O.Turan, a.g.e., s.333.

¹⁰⁷⁰ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 273; Anonim, *Selçuk-nâme*, (çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner), Ankara 2014, s.41.

¹⁰⁷¹ O.Turan, a.g.e., s. 332.

¹⁰⁷² İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 275.

¹⁰⁷³ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 257-258 ve 275.

¹⁰⁷⁴ Moğollar Bağdad'ı 1258 yılında işgal edeceklerdir.

liman şehri idi. Antalya ise, Selçukluların âdeta dünyaya açılan kapısı durumunda idi. Üstelik I. İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd Venedikliler ve Kıbrıs Lusignan Hanedanları ile birtakım antlaşmalar yapmış, taahhütlerde bulunmuşlardı. Bu taahhütlerin yerine getirilmesi ticari açıdan hayati önem arz ediyordu. Kısacası Kalonoros'un fethi bir taraftan ticari faaliyetler için yeni bir liman şehrinin Selçuklu topraklarına kazandırılması anlamına gelirken, diğer yandan Antalya limanının güvenliği için de son derece değerliydi.

Bu sebeple Keykubâd Moğolların henüz tehlike arz etmediğini düşünerek, burayı fethetmek üzere hazırlıklara başladı. Kalonoros, Bizans asıllı olması muhtemel Kyr Vart (Kır Ferid)'in elinde idi¹⁰⁷⁵. O'nun kardeşi de Kalonoros ile Antalya arasındaki Alara Kalesi'ne hakimdi. Keykubâd ve ordusu Antalya'dan gelen yardımcı birliklerle Kalonoros Kalesi'ni kuşattı. İki ay süren bir kuşatmadan sonra Keykubâd son bir hücumla şehrin alınmasını istedi. O gece gördüğü rüyada fethin müyesser olacağını anlayıp askerlerine bu müjdeyi vererek, çeşitli ihsanlarda bulundu¹⁰⁷⁶. Maneviyatı yüksek Sel-

çuklu ordusu karşısında dayanamayacağını anlayan Kyr Vart, aralarında komşuluk ve dostluk bağı bulunan Antalya sübaşısı Mübarizeddin Ertokuş vasıtasıyla Sultan Alâeddin ile anlaşmak istediğini bildirdi. Sultan da bu teklifi kabul edince iki taraf arasında anlaşma sağlandı. Buna göre Kyr Vart kaleyi Keykubâd'a teslim edecek, kızını sultanla evlendirecek¹⁰⁷⁷, sultan da Kyr Vart'a Akşehir beyliği ve birkaç köyün mülkiyetini verecekti¹⁰⁷⁸.

Keykubâd, Akdeniz sahilindeki bu stratejik beldeyi ele geçirdikten sonra buraya bir tersane (Darü's-Sinaa) yapılmasını emretti. Ayrıca şehrin yeniden imarını sağlayıp burada Kubâd-âbâd sarayını yaptırarak, kışlık merkezi haline getirdi¹⁰⁷⁹. Kalonoros, bu tarihten sonra Keykubâd'a nispetle "Alâiye" adını aldı¹⁰⁸⁰. Anonim Selçuknâme'de buraya Alâiye adının bizzat Keykubâd tarafından verildiği belirtilir¹⁰⁸¹.

Alâiye kalesinin fethinden sonra bir süre şehirde kalıp imar faaliyetlerine nezaret eden Keykubâd, buradan Antalya'ya gitmeye karar verdi. Giderken yolu üzerinde bulunan ve Kyr Vart'ın kardeşinin elinde olduğunu belirttiği-

¹⁰⁷⁵ Kyr (Kyros) Rumca "efendi", "bay" manasına gelir. Bu lakap Kyr Vart'ın Bizanslı olduğunu teyid eder. Ancak Ermeni müellif Sımpad, Vekâinamesi'nde Kyr Vart'ın Ermeni Ardızruni hanedanından Adom'un torunu olduğunu söyler. (İbn Bibi, a.g.e., C. I., s. 259; Tome Premier, *Documents Armeniens*, RHC, Paris, C. I, s. 645). Biz bu kelimenin esasen Med Krallığı'nı yıkarak Pers Krallığı'nı kuran daha sonra durumunu güçlendirip Anadolu'daki Lydia Krallığı üzerine yürüten ve Lydia Kralı Kroisos ile pek maceralı bir mücadelenin ardından bölgeyi hakimiyeti altına alan fakat Kral Kroisos'u öldürmeyip ona iyi davranan, böylece bölge halkının hafızasından kazınmayan Büyük Kyros (MÖ 559-530)'dan geldiği ve sonrasında Anadolu'da hakim olan çeşitli hakimlerin bunu bir isim değil de hükümdar veya devlet başkanlarına ya da idarecilere büyüklük ve görkem alameti olarak verdiği bir unvan olduğu kanaatindeyiz.

¹⁰⁷⁶ İbn Bibi, Keykubâd'ın askerlere 10 bin dirhem gümüş bağışlattığını bildirir. (İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 262).

¹⁰⁷⁷ Kyr Vart'ın kızı Despina Maria, Alâeddin Keykubâd ile evlendikten sonra ihtida etmiş "Mahperi" ismini almıştır. Kendisine Hatun anlamında, Farsça "Hond/Hunad veya Huand" denilmesinden dolayı daha çok bu adla tanınmıştır. Anadolu'da bir kısmı günümüze kadar kalan pek çok hayratın banisidir. Kayseri'de bulunan Hunad Hatun Külliyesi'ni de O yaptırmıştır. (Bk. O.Turan, a.g.e., s.337; Mehmet Çayırdağ, Huand Hatun Külliyesi, DİA, C. XVIII., s.261-62) II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesidir ve oğlunun tahta geçmesi konusunda eşi Alâeddin Keykubâd'ın zehirlenerek öldürülmesi entrikasına karıştığı da söylenmektedir.

¹⁰⁷⁸ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 266.

¹⁰⁷⁹ M. Zeki Oral, Kubâd-âbâd bulundu, Anıt Der., S.10, (Yıl:1949), s. 23.

¹⁰⁸⁰ Müneccimbaşı, a.g.e., s.59.

¹⁰⁸¹ Anonim, Selçuknâme, s. 41.

miz Alara kalesini de aldı¹⁰⁸². Böylece Selçuklular Akdeniz’de ikinci bir liman şehri dolayısıyla da ikinci bir ticari üs elde etmiş oldular.

Keykubâd’ın Emirler Üzerinde Otoritesini Sağlama Faaliyeti (1223)

Selçuklu Devleti’nde II. Rükneddin Süleymanşâh’dan itibaren emirlerin saltanata müdahalesi söz konusuydu¹⁰⁸³. III. Kılıç Arslan’ın tahta geçirilmesi de dahil olmak üzere, Selçuklu hanedanından kimin sultan olacağı konusunda büyük rol oynamaya başladılar. Bu durum giderek nerdeyse gelenek haline geldi ve emirlerin devlet içindeki nüfuzlarını arttırdı. Devletin maddi olarak zenginleşmesiyle birlikte emirler de zenginleştiler. Keykubâd dönemine gelindiğinde; bu emirler daha önce üst düzey görevlerde bulunmalarının yanı sıra Keykubâd’ın tahta geçmesinde de rol oynadıklarından kendilerini daha güçlü görüyorlar, harcama ve savurganlıklarında sınır tanımıyorlardı. Başka bir ifade ile “devlet içinde devlet olma” hayali içinde idiler. İbn Bibi başta olmak üzere dönemin kaynakları bu emirlerin devlet işlerine aşırı müdahalesinden ve devlet imkanlarıyla elde ettikleri mallarını harcamadaki savurganlıklarından bahseder¹⁰⁸⁴.

Bu emirler arasında Çaşnigir Seyfeddin Ay-aba, Emir-i Meclis Mübarizeddin Beh-

ramşah, Emir-i Ahur Zeyneddin Beşare, Melikü’l-Ümera Bahaeddin Kutluğca gibi üst düzey devlet adamları bulunuyordu¹⁰⁸⁵. Bunlardan Çaşnigir Seyfeddin Ayaba’nın israf ve lükse kaçan filleri, İbn Bibi’nin eserinde geniş yer bulur. Müellif bunlara dair çeşitli örnekler verir. Bu örneklerden en çarpıcı olanı, Ayaba’nın sofrasında keklik eti olmayınca han-sâlara sarf ettiği sözler¹⁰⁸⁶ ile sultanın mutfağında saray görevlileri ve diğerleri için 30 koyun kesilirken, Ayaba’nın konağında her gün 80 baş koyun tüketildiğidir¹⁰⁸⁷.

Keykubâd, tahta geçişinden itibaren olan bitenin farkında olup, yukarıda bahsettiğimiz üzere, Konya ve Sivas surlarının tamir masraflarını bu emirlerin şahsi mallarından karşılatma yoluna giderek, emirleri maddi açıdan zayıflatmak istemiştir. Emirlerin gittikçe güçlenmesi, Osman Turan’ın ifadesiyle; Alâeddin Keykubâd’ın hükümranlığını tahdit ve tehdit etmiştir¹⁰⁸⁸. Buna rağmen Keykubâd, bu talihsiz duruma bir süre daha sabredip emirleri idare etmeye çalışmış, ancak özel meclislerde bu emirlerden şikâyet eder duruma gelmiştir. Sultanın yakınmaları, çeşitli vesilelerle emirlerin kulağına gidince, karşılıklı güvensizlik hali oluşmuş, böylece hem emirler, hem de Alâeddin Keykubâd bu hoşnutsuz duruma çareler aramaya başlamışlardır. Esasen bir kısım emirler ile Key-

¹⁰⁸² İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 268.

¹⁰⁸³ Bu konuda bkz., Nejat Kaymaz, “Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü I, Tarih Araştırmaları Der., C. II, S. 2-3, Ankara 1964; N. Kaymaz, “Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü II Tarih Araştırmaları Der., C. III, S. 4-5, Ankara 1965; A. D. Kuşçu, “Danişmenli Yağbasanoğulları”, s. 104.

¹⁰⁸⁴ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 222; Anonim, Selçuknâme, s. 41.

¹⁰⁸⁵ İbn Bibi, özellikle Alâeddin Keykubâd’ın tahta geçmesinde birinci derecede rol oynayan Çaşnigir Seyfeddin Ay-aba’nın ülkenin büyük beylerini kendine bağladığından, minnet, bağış ve hediyelerde bulunarak onları kendisine itaat ettirdiğinden, sultanın üzerinde tahakküm kurduğundan söz eder. (İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 283).

¹⁰⁸⁶ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 222.

¹⁰⁸⁷ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 283. İbn Bibi, daha önce Seyfeddin Ay-aba bahsinin geçtiği bir yerde, O’nun mutfağında her gün 100 baş koyun tüketildiğinden bahsetmiştir. (İbn Bibi, a.g.e., C. I, s.222).

¹⁰⁸⁸ O. Turan, a.g.e., s.339.

kubâd arasındaki soğukluk, İzzeddin Keykâvus ile Alâeddin Keykubâd arasında geçen taht mücadelesi döneminden beri süregelmiştir.

Bu karşılıklı hoşnutsuzluk durumunda ilk adımı atan emirler olmuştur. Onlar Keykubâd'ı tahttan indirip, yerine kardeşi Koyulhisar'da bulunan Celâleddin Keyferidun'u tahta geçirmeye karar verdiler ve bunun için gizli bir plan hazırladılar. Onların bu planını Naib Hokkabaz oğlu Seyfeddin, öğrenip sultana haber verdi. Bu defa da Keykubâd, kendisine muhalif bu emirlere karşı bir plan hazırladı ve bu planını Kayseri'de hayata geçirip, söz konusu emirlerden bir kısmını öldürmek, bir kısmını hapsedmek ve bir kısmını da mallarını müsadere etmek veya sürgün etmek gibi cezalara çarptırdı¹⁰⁸⁹. Yine İbn Bibi'den öğrendiğimize göre; olayın baş sorumlusu Çaşnigir Seyfeddin Ay-aba idam edilmiş, Emir-i Ahur Zeyneddin Beşare, zindana atılmış, Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah ve adamları Ruzbe ile Zamanı kalesine gönderilmiş, Melikü'l-Ümera Bahaeddin Kutluğca ise, Tokat'a sürgün edilmişti. Anonim Selçuk-nâme'de Keykubâd tarafından cezalandırılan emirlerin sayısının 24 olduğu belirtilir¹⁰⁹⁰.

Devlet işlerine müdahalede sınır tanımayan, yetkilerini aşır, yukarıda ifade ettiğimiz gibi “devlet içinde devlet” gibi davranan bu emirlerin meşru sultanı tahttan indirme girişimleri, hazin bir sonla sonuçlandı. Alâeddin Keykubâd'ın vesile olduğu bu olay, Selçuklu Devleti'nde uzun bir süredir yaşanan emirlerin saltanata müdahale heveslerini önemli ölçüde kırmış gözüküyordu. Keykubâd, güçlü emirleri

bu şekilde bertaraf ettikten sonra rahat bir nefes aldı, Hatta İbn Bibi'nin anlattıklarına göre o gün sabaha kadar Meşhed Meydanı'nda kutlamalarda bulunup çevgen oynamıştı¹⁰⁹¹.

Alâeddin Keykubâd'ın Kilikya Ermenileri Üzerine Seferi ve Sonuçları (1225)

Devlet içindeki pürüzlerin giderilmesinden sonra Keykubâd, ülke ekonomisinin güçlenmesi konusunda ciddi adımlar atmaya karar verdi. Çünkü O, Türk hakimiyet anlayışına sıkı sıkıya bağlı olup, hükümdarlık vazifelerini çok iyi biliyordu. Türk hükümdarının vazifelerinden biri de halkını huzur ve refah içinde yaşatmaktır. Bu çerçevede Keykubâd bazı tedbirler almaya karar verdi. Ülkenin güneyinde Halep'ten Kayseri'ye kadar ulaşan ticaret yolu, zaman zaman Ermeniler tarafından kesintiye uğrattılıyor, Ermeniler Müslüman tacirlerin mallarını yağmıyorlardı. Ayrıca deniz yoluyla gelen malların da yağmalandığı ve soyulduğu oluyordu. Bu haksız fiil karşısında tacirler, Sultan Alâeddin Keykubâd'a durumu arz edip, şikâyet ve mağduriyetlerini bildirmişlerdi.

Öte yandan Ermeni kralı II. Leon'un 1219 yılında ölümü üzerine kızı Isabelle Antakya Haçlı Prensi IV. Bohemund'un oğlu Philippe ile evlenmişti. Philippe bir süre II. Leon'un yerine Ermeni Krallığı'nın başına geçti. Ancak O, kısa sürede evlilik öncesi verdiği sözleri unutarak önemli işlerin başına Frankları getirmeye başladı. Üstelik krallık hazinesini Antakya'ya babasına gönderdi. Bütün bunların yanı sıra her fırsat-

¹⁰⁸⁹ (İbn Bibi, a.g. e. , C. I, s.287-289).

¹⁰⁹⁰ Anonim, Selçuknâme, s. 41.

¹⁰⁹¹ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 289.

ta Ermenileri aşağılıyordu¹⁰⁹². Bu duruma daha fazla dayanamayan Ermeni kralının baş muhafızı ve Lampron (Namrun) senyörü Konstantin, Bohemund'un oğlunu hapsedip yerine kendi oğlu Hetum'u Ermeni Krallığı tahtına oturttu¹⁰⁹³. Oğlu Ermenilerce hapsedilen Bohemund da Sultan Alâeddin'e başvurarak Onunla bir ittifak yaptı. Bu durumda Ermeniler de İzzeddin Keykâvus döneminden beri Selçuklular'a iyi hisler beslemeyen Halep Eyyübî devlet adamlarından Atabey Şehabeddin Tuğrul ile anlaştı.

Keykubâd, Ermenileri tedip amacıyla buraya iki koldan ordu sevketti. Birinci kol kuzeyden Mübarizeddin Çavlı ve Emir Mavrozomes Komnenos komutasında, ikinci kol ise, güneyden Antalya sübaşısı Mübarizeddin Ertokuş komutasında harekete geçti. Ertokuş ayrıca denizden yardım için gelen Kıbrıs Haçlılarını da engelleyecekti. Mübarizeddin Ertokuş sahil tarafından yürüyerek Manavgat, Aydos, Andusanc, Silifke ve Anamur başta olmak üzere pek çok kaleyi fethetti. İbn Bibi, Mübarizeddin'in Ermeni ve Rumların elinden 40 kadar kaleyi aldığıını belirtir¹⁰⁹⁴.

Kuzeyden gelen Mübarizeddin Çavlı da çok büyük başarılar elde etti. O Larende (Karaman) tarafından Göksu ve Ceyhan vadisini takip ederek Çukurova'ya indi. Bu arada Bohemund'un oğlunu hapseden Ermeniler'in Lampron hâkimi Konstantin ne yapacağını bilemiyor, Haçlılar'dan yardım istiyordu. Bu amaçla Silifke'yi ve ülkesindeki bazı kaleleri onlara verme yolu-

na gitti. Fakat O'nun bu çabaları boşa çıktı. Silifke'de bulunan Hospitalier (Misafirperver) ve Templier (Tapınak) Şövalyeleri Türk ilerleyişi karşısında hiçbir şey yapamadılar. Halep Atabeyi Şehabeddin Tuğrul'dan çekinen Antakya Prensi Bohemund da harekattan vazgeçti. Buna rağmen Mübarizeddin Çavlı ilerlemeye devamla Isauria (İç-il) bölgesine kadar ilerleyerek Silifke de dahil buraları ele geçirdi. Bu şartlar altında Ermeniler Selçuklulardan barış istemek zorunda kaldılar. Kışın bastırması üzerine Keykubâd bu teklifi kabul etti. Yapılan anlaşmaya göre; Ermeniler Selçuklulara tâbi olup ihtiyaç halinde bin beş yüz kişilik (1000 süvari ve 500 çarkçı) bir kuvvetle Selçuklu ordusuna yardıma gelecek, İzzeddin Keykâvus döneminde tespit edilip ödemek zorunda oldukları 20 bin dinarlık yıllık haracı iki misli yani 40 bin dinar olarak ödeyecekler, ayrıca hutbe ve sikkede Selçuklu sultanının adını zikredeceklerdi¹⁰⁹⁵.

Alâeddin Keykubâd, Kilikya Ermeni Devleti'ni tâbi hale getirdikten sonra¹⁰⁹⁶ Ermenek ve Mut bölgesinin idaresini Kamerüddin Lala'ya vermişti. Bölgenin Türkleşmesi için buraya Moğollar önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmenleri yerleştirdi¹⁰⁹⁷. Bu Türkmenler çoğunlukla Oğuzların Avşar boyuna mensup Karamanoğulları Türkmenleri idi. Böylece hem

¹⁰⁹² Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK. Yay., Ankara 2007, s. 175.

¹⁰⁹³ Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev: Yıldız Moran), e Yay., İstanbul 1994, II. Baskı, s. 133; A. Öngül, a.g.e., s. 130.

¹⁰⁹⁴ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 354.

¹⁰⁹⁵ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 352-353. Ermeni Kralı Hetum'un Alâeddin Keykubâd adına bastırıldığı gümüş sikke elimizdedir. Bk. İsmail Galip, *Takvim-i Meskûkât-ı Selçukiyye*, İstanbul 1309, s.37.

¹⁰⁹⁶ Ermeniler, İzzeddin Keykâvus döneminden itibaren (1211-1220) Selçuklular'a tâbi olmasına rağmen Köseadağ Savaşı'nda (1243) bu yükümlülüklerini yerine getirmemişler ve adetâ Moğollar'ın Selçuklu Devleti'ni işgalini kolaylaştırmışlardı.

¹⁰⁹⁷ Bu konuda bkz. R. P. Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983, s. 149; Hüseyin Namık, "Histoire des Karamanides", KCS.A, I (1921-22), s. 415-417.

Türkmenlere yer ve yurt bulmuş hem de bir bakıma sırtını emniyete almıştı. Ancak bu seferin belki de en önemli sonucu Antalya sahillerine yerleşmek isteyen Haçlıların amaç ve heveslerinin boşa çıkması oldu.

Keykubâd'ın Suğdak Seferi (1225)

Moğol istilâsını yalın bir istilâ hareketi, askerî ve siyasî bir dünya hakimiyeti sevdası olarak görmek büyük bir yanılgıdır. Moğollar yalnızca siyasî hakimiyetin değil aynı zamanda ekonomik zenginliğin de kendi ellerinde olmasını istiyorlardı. Bu sebeple Moğol istilâsının genel karakteri analiz edildiğinde bu durum açıkça görülür. Onlar, Türkistan'ı işgal ettikten sonra Batı'ya ilerleyişlerini sürdürdüler. Çok kısa bir süre içinde İran, Azerbaycan, Kafkasya ve Doğu Avrupa'ya kadar ulaştılar. Özellikle Kafkasların ve “Kavimler Kapısı” dediğimiz Deşt-i Kıpçak'ın istilâsı, İpek ve Baharat yollarının Hazar üstü, Karadeniz ayağını oluşturan kısmının Moğolların eline geçmesi anlamına geliyordu. Bu cümleden olarak Kırım sahillerinde bulunan Suğdak (Soğd, Soğdak) şehri, ticari bakımdan Göktürkler döneminden bu yana Doğu-Batı ticaretinde son derece büyük bir öneme sahipti. Moğollar burayı 1223 yılında ele geçirince, buradaki birçok tacir ve zengin kimseler, mallarını ve servetlerini gemilere koyup Anadolu sahillerine çıktılar ve Selçuklu Devleti'ne sığındılar. İbn Bibi, “birkaç dirhem için Kıpçak, Bulgar (İtil Bulgarları) ve Rus diyarına giden bu tacirlerin mallarının tamamının soyulduğunu, ne var ne yoksa ellerinden alındığını” belirtir¹⁰⁹⁸.

Can ve mal güvenliği bulunmayan tacirlerin Keykubâd'a gelip durumu arz etmeleri ve şikayetleri, ayrıca Trabzon Rum Devleti'nin bu önemli ticaret limanına sahip olma istekleri, Keykubâd'ı ülkenin güneyinde olduğu gibi kuzeyde de birtakım tedbirler almaya mecbur etti. Bu çerçevede ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus'un Sinop'u fethinden (1214) itibaren Selçukluların aktif bir rol oynadıkları Karadeniz ticaretinin sekteye uğraması Keykubâd, gibi ileri görüşlü bir sultan için hiç de kabul edilir bir durum değildi. Öyle ki, Keykubâd, Anadolu coğrafyasının dünya ticaretindeki rolünü çok iyi kavrayan bir sultan olarak derhal durumun düzeltilmesi için hazırlıklara başladı. O dönemde Melikü'l-Umerâlık gibi önemli bir mevkie sahip olan, cömertliği, temiz ahlakı, adaleti ve cesurluğu ile meşhur Kastamonu Uc beyi Hüsameddin Çoban'ı Suğdak Seferi ile görevlendirdi¹⁰⁹⁹.

Hüsameddin Çoban, maiyetindeki askerlerle ve malları soyulan tacirlerle birlikte Sinop limanından hareketle Karadeniz'e açılıp Suğdak (Kırım) şehrine ulaşmış ve şehri ele geçirmişti. Kıpçak Han'ı Türk (Kıpçak), Saksın (Hazar ve Bulgarlara ait eski bir ticaret şehri) ve Rus askerlerinden oluşan 10 bin bir ordu ile mukavemet ettiyse de Selçuklu ordusu bu mukavemeti kırdı. Ayrıca Kıpçak ve Rus hükümdarlarına elçiler gönderip Selçuklulara tâbi olmalarını istedi. Her ikisi de Hüsameddin Çoban'a elçiler göndererek, 5 bin dinar nal-baha¹¹⁰⁰ (sefer masrafı) vermeyi kabul edip, tabiiyetlerini arz ettiler¹¹⁰¹. Hüsameddin Çoban, ayrıca burayı dinî

¹⁰⁹⁸ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 316-317; A. Öngül, a.g.e., s. 132-133.

¹⁰⁹⁹ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 319.

¹¹⁰⁰ Nal Baha hakkında bilgi için bkz. E. Merçil, “Na'l Baha ve Kullanışına Dair Örnekler”, s. 21-32.

¹¹⁰¹ O.Turan, a.g.e., s.358.

bakımdan da teşkilatlandırdı. Burada bir cami yaptırdı. Beraberinde gelen tacirlerin mallarını Suğdaklılardan alarak sahiplerine iade etti¹¹⁰². Hüsameddin Çoban burada bir miktar asker bırakarak, pek çok ganimetle geri dönmüştür¹¹⁰³.

Böylece Selçukluların ve Keykubâd'ın ilk deniz aşırı seferi başarıyla sonuçlanmış, Suğdak Selçuklu hakimiyetine geçmişti. Bu seferden sonra Karadeniz ticaret yolu açılmıştır. İbn Bibi, Suğdak Seferi'nin tarihini, Kilikya Ermenileri üzerine yapılan seferle aynı zamanda olduğunu belirtir¹¹⁰⁴. Münecimbaşı da yaklaşık aynı tarihleri verir¹¹⁰⁵. Bir kısım tarihçiler de bu seferin farklı tarihlerde gerçekleştiğini öne sürer. Örneğin Zeki Velidi Toğan¹¹⁰⁶ bu tarihi 1221 olarak verir ki, bu Keykubâd'ın tahta yeni çıktığı döneme tekabül ettiğinden zayıf bir ihtimal gibi gözüktür. Yine A. Yakubovskiy¹¹⁰⁷ 1221-1222 tarihini verir. A. Savides¹¹⁰⁸ de Yakubovskiy'e yakın bir tarih verir. Ali Sevim ve

Yaşar Yücel¹¹⁰⁹ “*Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*” adlı müşterek eserlerinde 1224 ve 1227 olarak verirler. Burada gözden kaçan bir husus açıklandığında bu durum aydınlanacaktır. Şöyle ki, Moğolların Suğdak'ı ele geçirip yağmalamaları 1223 yılında gerçekleşmiştir. Keykubâd'ın bu tarihten sonra harekete geçmesi büyük bir ihtimaldir. Dolayısıyla 1224 veya 1225 yılı akla daha yatkın görülmektedir. Suğdak Seferi hangi tarihte olursa olsun neticesi oldukça önemli olmuştur. Fakat ne yazık ki, Selçukluların buradaki hakimiyeti fazla uzun sürmemiştir. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra Moğolların 1239'da buraya tekrar gelmeleri ile Selçuklu hakimiyeti sona ermiştir.

Alâeddin Keykubâd'ın Suğdak seferinden sonra Trabzon Rumları üzerine ordu sevk etmesi konusu bu olaydan bağlantısız bir durumdur ve daha sonraki bir gelişmedir. Trabzon Rumlarının Celâleddin Harezmsah'ın Batı'ya gelmesi ile birlikte ona tâbi olmaları sonucu gerçekleşen ve büyük çapta olmayan bir olaydır. Bu sebeple Suğdak Seferi ile birlikte mütalaa edilmemesi gerekir.

Keykubâd'ın Artuklular ve Eyyûbîlerle Olan Münasebeti

Keykubâd, Kilikya seferinden sonra, Anadolu'da siyasî otoritesini sağlamlaştırmak amacıyla Artuklular üzerine harekete geçmiştir. Bunun sebebi de Artuklular'dan Diyarbakır hâkimi Melik Mesud'un Selçuklulara tâbi iken, bundan vazgeçip dönemin diğer güçlü hükümdarlarından Eyyûbî hükümdarı el- Me-

¹¹⁰² Münecimbaşı, a.g.e., s. 64.

¹¹⁰³ Bu ganimetlerin çeşitleri ve değeri hakkında bkz. İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 334.

¹¹⁰⁴ Bu seferin tarihi oldukça ihtilafıdır. Zeki Velidi Togan bu seferin 1221'de (Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970, s. 203), O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye adlı eserinde 1227 tarihini verirken (O. Turan, a.g.e., s.358), İslam Ans.'de yer alan Keykubâd maddesinde 1224 (O. Turan, “Keykubâd”, İA, C. VI., s. 649) olarak verir. Claude Cahen ise, 1225 yılını (C. Cahen, a.g.e., s. 134) vermektedir. Yaşar Yücel de 1224 olduğunu (Y. Yücel, *Çobanoğulları Beyliği - Candaroğulları Beyliği 1: Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar 13 - 14. Yüzyıllarda Kuzey - Batı Anadolu Tarihi*, TTK. Yay., Ankara 1988, s. 39) iddia eder.

¹¹⁰⁵ Münecimbaşı, a.g.e., s. 64.

¹¹⁰⁶ Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 203.

¹¹⁰⁷ A. Yakubovskiy, “İbn Bîbî'nin XIII. Asır Başlarında Anadolu Türkleri'nin Suğdak, Plovest (Kıpçak) ve Ruslara karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi” Türkçe çev. İ. Kaynak, *AÜDTCFD*, XII, Ankara 1954, s. 225.

¹¹⁰⁸ A. Savides, “The Trapezunine Sources of the Seljuk Attack on Trebizond in A.D. 1222-1223, *Atina* 1990-91, 102-130.

¹¹⁰⁹ Ali Sevim- Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK Ankara 1989, s. 159, s. 228.

lik el-Kâmil (1218-1238)'in hakimiyetini kabul etmesi idi. Mesud ayrıca Moğolların önünden kaçarak 1225 yılında Azerbaycan tarafına gelip Tebriz'i merkez edinen Celâleddin Mengüberti ile Alâeddin Keykubâd'a karşı ittifak yapmıştı.

Mardin'de bulunan Eyyûbî meliki el-Eşref ise, Mısır'da bulunan kardeşi el-Kâmil ile rekabet içinde olduğundan Keykubâd'a tâbi olup onunla birlikte hareket ediyor ve hattâ Keykubâd'ın bölgedeki siyasetini etkilemeye çalışıyordu. Bu bağlamda el-Eşref, sultanı sürekli olarak Eyyûbîleri metbû tanıyan Artuklular üzerine kışkırtıyordu. Bütün bu sebeplerle Artukluları tedip amacıyla harekete geçen Keykubâd, 1226 yılı baharında ordusunu Malatya önünde toplayıp yine iki kola ayırdı. Birinci kolun başına o dönemde Çaşnigir olan Mübarizeddin Çavlı'yı geçirip, Adıyaman ve Kahta üzerine, ikinci kolun başına da Emir-i Ahur Esededdin Ayaz'ı geçirip Çemişkezek üzerine sevketti. Selçuklu ordusu, ağır mancınıklarla bu kaleleri sıkıştırınca Artuklu hükümdarı, Melik Eşref'den yardım isteyerek kendisine tâbi olacağını belirtti. Bunun üzerine Melik Eşref de siyasetini değiştirip, Keykubâd'a elçi göndererek Artuklu hükümdarı Melik Mesud ile olan husumetine son vermesini ve ele geçirdiği yerleri kendisine bırakmasını talep etti. Bu teklife son derece öfkelenen Keykubâd, elçiye sert muamelede bulunup, "*Ben el-Eşref'in naibi miyim ki, bana emir verecek ve yaptıklarından alıko-yacak?*" diyerek, Melik Eşref'e iletilmek üzere ağır ithamlarda bulundu¹¹¹⁰.

Bunun üzerine melik Eşref, Mısır'da bulunan kardeşi el-Kâmil'den yardım istedi. El-Kâmil de Kürt emirlerden İbnü'l-Bedr'in komuta-

sında Arap ve Kürt askerlerden oluşan 10 bin kişilik bir kuvveti Artukluların yardımına ve Selçuklulara karşı savaşmak üzere gönderdi. Diyarbakır'dan da 6 bin kişi geldi. Bu arada Selçuklulara tâbi olan İznik Rum Devleti hükümdarı Theodor Laskaris de Selçuklulara yardım için bir askeri birlik gönderdi. Selçuklu ordusu Eyyûbîleri ağır bir yenilgiye uğrattı. Mübarizeddin Çavlı ileri hareketle Kahta'yı aldı. Halkına eman verdi. Esirler arasında bulunan İbnü'l-Bedr'i de Keykubâd'a gönderdi. Ardından Hısn-ı Mansur (Adıyaman) da Selçukluların eline geçti. Esededdin Ayaz ise, 5 bin kişilik kuvvetle, mancınık, errade gibi kuşatma silahlarıyla Çemişkezek'i kuşattı ve teslim aldı¹¹¹¹.

Artuklular üzerine planlanan ancak Eyyûbîlerin devreye girmesiyle, onlara ait bazı yerlerin de ele geçirildiği bu sefer sonucunda Kâhta, Adıyaman ve Çemişkezek gibi Malatya havalisinde bulunan bazı kale ve beldeler Selçuklu topraklarına dâhil edildi. Diyarbakır Artuklu Meliki Mesud, Keykubâd'a şaheser değerinde hediyeler göndererek O'nun tabiiyetini kabul ettiğini bildirdi. Keykubâd da bu duruma oldukça memnun oldu. Böylece "Anadolu'da Selçuklu Hakimiyeti Altında Türk Birliği'ni Sağlama Politikasında" bir adım daha atılmış oldu. Öte yandan, Alâeddin Keykubâd, Moğolların Selçuklu Devleti sınırına bu kadar yakın olduğu bir dönemde Müslüman bir devlet ile düşmanlığın kimseye fayda vermeyeceğini hesap ederek Eyyûbî Meliki Eşref ile yeniden dostâne münasebetler kurmayı ihmal etmedi. Kayseri'de esir bulunan İzzeddin İbn Bedr'i Suriye'ye gönderdi. Bununla da kalmayıp Eyyûbîlerle ittifak kurabileceği bir zemin oluş-

¹¹¹⁰ İbnü'l-Esir, a. g. e., C. X, s. 311.

¹¹¹¹ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 293.

turdu. Eyyûbîlerin büyük hükümdarlarından el-Adil'in¹¹¹² kızı ve el- Kâmil ile el-Eşref'in kız kardeşleri olan Gaziye Hatun ile evlenerek, dönemin bu büyük devleti ile sıhriyet kurdu¹¹¹³. Gaziye Hatun, Keykubâd ile evlenince, babası el-Adil'e nisbetle "Adilliyye Sultan" olarak anıldı. Keykubâd, daha sonra Adilliyye sultanından olan oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht tayin edecektir.

Doğu Anadolu'da Değişen Dengeler ve Mengüçlü İli'nin İlhakı (1228)

Güneydoğu Anadolu'da bu gelişmeler yaşanırken, Doğu Anadolu'da da birtakım değişiklikler olmuştu. 60 yıl Mengüçlü tahtında oturan ve Selçuklulara son derece bağlı olan Behramşah, 1225 yılında ölmüş ve yerine oğlu Davudşah geçmişti. Erzurum'da ölen Mugiseddin Tuğrulşah'ın yerine de oğlu Cihanşah geçti. Davudşah, babasının aksine Selçuklulara tabiiyetten kurtulmak istiyordu. Etrafındaki bazı emirlerin bütün uyanlarına rağmen bildiği yolda ilerleyip kendisine engel olanları hapsetti. Geriye kalan emirler durumu sultan Alâeddin Keykubâd'a iletince, Keykubâd, Davudşah'a hapisteki emirleri serbest bırakmasını ve onlardan alınan malları geri vermesini emreden bir mektup gönderdi¹¹¹⁴. Keykubâd'dan korkan Davudşah, kıymetli hediyelerle Kayseri'ye gidip Selçuklulara tâbi olduğunu bildirdi. Fakat Erzincan'a döndükten sonra tavrını değiştirdi¹¹¹⁵, Erzurum meliki Cihanşah'ı Selçuklular

aleyhine kışkırttığı gibi, Celâleddin Mengüberti ve Eyyûbîler ile irtibat kurma çabasına girdi. Davudşah'ın politikasını önceden anlayan Keykubâd, böyle bir ittifakın kurulmasından hemen önce Erzincan'a bir ordu sevketti. Davudşah af dilemek için huzura gelmek istedi ise de sultan kabul etmedi. Fakat aralarındaki akrabalık ilişkilerini de göz önüne alarak O'na zarar vermedi. Akşehir ve Ab-ı Germ (İlgin)'i iktâ ederek buraya gönderdi¹¹¹⁶. Böylelikle Mengüçlülerin Divriği kolu dışındaki toprakları Selçuklulara geçmiş oldu¹¹¹⁷. Bu hanedandan Köğonya (Şebinkarahisar) Kalesi hâkimi, Davudşah'ın kardeşi Muzafferüddin Muhammed de Selçuklu komutanı Mübarizeddin Ertokuş'a mukavemet edemeyeceğini anlayarak mücadeleden vazgeçti ve nihayet kendisine verilen iktâyâ Kırşehir'e gitmek zorunda kaldı¹¹¹⁸.

Keykubâd, Erzincan meselesini hallettikten sonra Erzurum'u da amcasının oğlu Cihanşah'ın elinden almak istedi. Zira Selçuklu Devleti II. Kılıç Arslan (1155-1192)'dan beri Anadolu'da kendi soydaşlarının kurmuş olduğu teşekküllerin zaman zaman dış güçlerle birleşerek Selçuklu Devleti'ne ihanetini defalarca tecrübe etmişti. Bu sebeple Cihanşah meselesini de halletmek üzere Erzurum'a yöneldi. Bunun üzerine Cihanşah, Eyyûbî Meliki Eşref'in Ahlat'taki naibi Hâcib Hüsameddin Ali'den

şı,a.g.e., C. II, s.66).

¹¹¹⁶ İbn Bibi, Davudşah'ın ilim ve fende çok bilgili olduğunu, ayrıca İlmü'n-Nucüm (astroloji)'a ilgi duyup, Farsça şiirler yazdığını belirtir. Ömrünün sonuna kadar Keykubâd'ın verdiği iktâsında kalan Davudşah, buradan pek memnun olmadığını da dizelere dökmüştür. Bk. İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 367; Münecimbaşı,a.g.e., C. II, s.66.

¹¹¹⁷ Alâeddin Keykubâd, Mengüçlüler'e son verdikten sonra Mengüçlü İli'ni büyük oğlu Mahperi Hatun'dan doğma II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e iktâ etmişti. Bk. O. Turan, a.g.e.,s., 357.

¹¹¹⁸ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 368-370.

¹¹¹² el- Melik el-Adil, (1200-1218) Selâhaddin Eyyûbî'nin kardeşidir.

¹¹¹³ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 310.

¹¹¹⁴ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 356-57.

¹¹¹⁵ Münecimbaşı, Davudşah'ın tavrını değiştirmesinin yakınlarının tesiriyle olduğunu bildirir. (Münecimba-

yardım istedi. Erzurum'un Keykubâd tarafından alınmasından sonra sıranın Ahlat'a da geleceğini hesap eden Hüsameddin, Cihanşah'ın yardımını kabul edip Erzurum'a doğru yürüyünce, Keykubâd, işin ucunun Eyyûbîlerle yapılan ittifaka dokunacağını düşünüp, Erzurum seferinden vazgeçti. Cihanşah da Keykubâd'a tâbi olduğunu bildirdi. Böylece Keykubâd, bu dönemde Cihanşah'a dokunmadı¹¹¹⁹.

Harezmşah Celâleddin Mengüberti ve Yassıçimen Savaşı (10 Ağustos 1230)

Harezmşah Celâleddin Mengüberti, Moğollardan kaçıp 1225 yılında Azerbaycan'a gelmiş, Tebriz'i merkez edinmişti. Başlangıçta Alâeddin Keykubâd'a elçiler göndererek Onunla dostluk ve ittifak kurmak istediğini belirtti¹¹²⁰. Bu düşünce Keykubâd'ın da politikasına uygundu. Çünkü O'nun Moğollar'a karşı almış olduğu tedbirlerden biri de komşu devletlerle ittifak kurmaktı. Ancak Alâeddin Keykubâd'ın şiddetle karşı çıkmasına rağmen, Ağustos 1229'da Celâleddin'in "Kubbetü'l-İslâm" olarak anılan Ahlat'ı kuşatması, Harezmîler'in şehri yağmalaması¹¹²¹ ve Erzurum meliki Cihanşah'ın O'na tâbi olması durumu değiştirdi. Melik Eşref'in de tahriki ile Keykubâd ile Celâleddin arasında bir savaş kaçınılmaz hale geldi. Esasen Alâeddin Keykubâd, Celâleddin Mengüberti'nin bir adım daha ileri giderek Selçuklu Devleti topraklarını işgalinden çekiniyordu. Bu çekincesinde de oldukça haklı görünüyordu. Zira

Celâleddin, Ahlat'ı yağmalayıp şehre girdikten sonra Hemedan'a gönderdiği fetihnanesinde "... Artık şimdi Suriye ve Anadolu bölgelerinin, sultanın devletinde görevli olanların-Allah onların zaferlerini daim kılsın- ellerine geçmesi an meselesidir"¹¹²² diyerek niyetini açıkça belli ediyordu.

Bu sebeple Alâeddin derhal hazırlıklara başladı. 30 bin kişilik bir orduyla harekete geçti. Eyyûbîler de 10 bin kişilik bir kuvvetle Selçuklu ordusuna destek verdiler. Celâleddin'in ordusu da yaklaşık 40 bin kişi idi¹¹²³. Erzurum meliki Cihanşah Celâleddin Mengüberti'ye ilhak etti¹¹²⁴. İki Türk devleti ordusu 10 Ağustos 1230'da Erzincan Akşehir'inde Yassıçimen¹¹²⁵ Ovası'nda karşı karşıya geldiler. Celâleddin Mengüberti'nin ordusu Selçuklular tarafından ağır bir yenilgiye uğradı. Selçuklular aralarında Harezmli büyük kumandanların da olduğu çok sayıda askeri esir ettiler. Celâleddin ise, önce Harput'a, sonra da harap ettiği Ahlat'a kaçtı.

¹¹²² Cüveynî, Alâeddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*, (çev. Mürsel Öztürk), KB. Yay., Ankara 1988, C. II, s.147.

¹¹²³ Ebu'l Ferec, a.g.e., C. II, s. 528.

¹¹²⁴ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 387.

¹¹²⁵ Günümüzde Yassıçimen adıyla anılan bir yer haritalarda yer almamaktadır. Bugün köy haline gelen Akşehir ise, Suşehri'nin güneydoğusunda bulunur ki, bu ovaya Akşehir Ovası denilmektedir. Bu konuda O. Turan ve İbn Bibi'nin mütercimlerinden Mürsel Öztürk, buranın Kösedag Savaşı'nın da yapıldığı Gedük köyü civarında olduğunu belirtmişlerdir. Yassıçimen'in Gedük köyü sınırları içerisinde olması kuvvetle muhtemeldir. Bugün Sivas-Erzincan yolu üzerinde bulunan "Hodug" köyünün tarihi Gedük köyü olabileceği düşünülmektedir. Bu durum Tuncer Baykara'nın tespitlerini de isabetli kılar. Baykara, hem Yassıçimen'in, hem Kösedag'ın hem de Osmanlılar dönemindeki Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'na giderken takip ettiği güzergahın aynı yer olduğunu, buranın da o dönemde "şah-rah" olarak tâbir edilen ana-yol üzerinde yer aldığını belirtir. (İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 394, 794 no'lu dipnot; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 371; Tuncer Baykara, "Yassıçimen Nerededir?", Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, (Yıl:2017), S. II, s.11-14.

¹¹¹⁹ Münecimbaşı, a.g.e., C. II, s.66; A. Öngül, a.g.e., s. 138.

¹¹²⁰ Celâleddin Mengüberti ve Alâeddin Keykubâd'ın birbirlerine gönderdikleri mektuplar için bkz. O. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988, II. Baskı.

¹¹²¹ İbnü'l-Esir, a. g. e., C. X, s. 312-313.

Ahlat'tan Malazgird'e buradan da Azerbaycan'a gitti. İbnü'l-Esir ve Nesevî eserlerinde, Keykubâd, Melik Eşref ve Celâleddin'in daha sonra barıştığını yazarlar. Ancak Keykubâd ve Melik Eşref ülkesi Moğollar tarafından çiğnenen Celâleddin'e istediği yardımı yapmamışlardır¹¹²⁶. 1231 yılı Ağustos'unda Celâleddin Azerbaycan'da ölmüştür¹¹²⁷. Onun ölümüyle Harezmşah Devleti bir daha toparlanamayıp tarih sahnesinden çekilmiştir.

Yassıçimen'de elde edilen galibiyetten sonra Melik Eşref, Erzurum'a gidip Celâleddin'in

müttefik olan Cihanşah ve kardeşinin üzerine yürümüştür. İbn Bibi Cihanşah'ın af dilemesi üzerine Keykubâd'ın O'nu affettiğini, Aksaray'ı kendisine, Aksaray-Niğde arasındaki Eyübhısarı da kardeşine iktâ ettiğini belirtir¹¹²⁸. Erzurum ise, Selçuklu Devleti'ne ilhak edilmiştir.

Alâeddin Keykubâd ile Harezmşah hükümdarı Celâleddin Mengüberti arasında yapılan bu savaşı askeri sonuçları bir yana olmak kaydıyla değerlendirdiğimizde; bu savaşın kazananı olmamıştır. Celâleddin Mengüberti ordusunu, itibarını ve ülkesini, Alâeddin Keykubâd ise, güç birliği yaptığında tecrübesinden büyük ölçüde istifade edebileceği bir müttefikini kaybetmiştir. Üstelik Harezmşah Devleti'nin yıkılması ile Moğollar ile Selçuklu Devleti arasında tampon bir bölge ve siyâsî güç kalmamıştır. Keykubâd, bu savaştan sonra dağılan Harezm ordusundan 12 bin kişilik bir kuvveti ordusuna aldı. Amacı bu askerlerin Türkistan'da Moğollara karşı verdikleri mücadelede edindikleri tecrübeden istifade etmektir. Bu birliklerin komutanlarına büyük iktâlar verdi. O'nun bu teşebbüsü de olumsuz sonuçlara sebep oldu. Selçuklu ordusundaki emirler, Harezmli komutanları kıskanmaya başladılar.

Öte yandan Celâleddin Harezmşah'ı takip eden Moğollar, Çor Magon (Curmagon) komutasında 1231 yılında Selçuklu sınırlarını aşp, Doğu Anadolu'da Ahlat, Diyarbakır, Malatya, Harput, Silvan gibi bölgenin en büyük ve en zengin şehirlerini yağma ettiler¹¹²⁹. Keykubâd, Ögedey zamanında gerçekleşen ve bir bakıma

¹¹²⁶ İbnü'l-Esir, a. g. e., C. X, s. 344; Nesevî, *Siret-i Sultan Celâleddin Mengüberti*, (ter:Necip Asım), İstanbul 1934, s.133.

¹¹²⁷ Bazı kaynaklar Celâleddin'in ölümü ile ilgili farklı tarihler verirler. Örneğin Ebu'l-Ferec 1249, Cüveynî ise 1255 yıllarını verir. Hattâ her ikisi de Celâleddin'in ölümü ile ilgili ilginç rivayetler zikrederler. Cüveynî, 1254-55 yılında Ceyhun Nehri'ni geçmekte olan tüccar arasından birinin gemi adamlarına “*Ben Sultan Celâleddin'im de-yince onu yakalayıp sorguya çektiler. Sözünde ısrar etmesi üzerine de öldürdüler*” şeklinde bir olayı nakleder. Ebu'l-Ferec ise 1249 yılı olaylarını naklederken, Cüveynî'de geçen rivayeti biraz daha ayrıntılı anlatır. Buna göre “*Bu sırada İran'daki büyük Ceyhun Nehri'ni geçmekte olan tacirler fakirlerin elbisesini giyen bir zavallı adama rast geldiler. Bu adam kayıkcıya “Ben Celâleddin Harezmşah'im. Gerçi Kürtlerin beni Amid dağlarında öldürdükleri söyleniyor, fakat öldürülen ben değildim. Belki esvapçıbaşımı. Senelerden beri bu kıyafetle dolaşırım ve yaşıyorum dedi. Yolcular korkarak onu yakınlarda bulunan Moğol eşrafına götürdüler. Moğollar da bu adama şiddetli işkenceler yaptılar. Fakat bu adam söylediği sözlerden dönmedi ve son nefesini verinceye kadar “Ben oyum, yani Celâleddin'im dedi” şeklinde bir kayıt düşer. (Cüveynî, *Tarih-i Cihan Gûşa*, C. II, s.157; Ebu'l Ferec, a.g.e., C. II, s. 559; O.Turan, a.g.e., s.372). Bu rivayetler daha sonraki tarihçilerin bir kısmında da geçer. Ancak şu bir gerçektir ki, Celâleddin Mengüberti ister 1231'de, isterse 1255'te ölmüş olsun 1230 Yassıçimen Savaşı'ndan sonra ordusu ve devleti dağılmış bir hükümdar olarak tarihe geçmiştir. O'nun toparlanma çabası hiçbir sonuç vermediği gibi ham hayallerle farklı arayışlar içine girip kendisinin ve maiyetindekilerin hüsrânını daha da artırmıştır. Öte yandan Celâleddin'in Moğollar karşısında verdiği uzun soluklu mücadele, Abbasi Halifeliği, Eyyûbîler ve Türkiye Selçukluları gibi dönemin önemli güçlerini karşısına alması, bir kısım halk nazarında olduğu gibi dönemin müverrihleri nazarında da O'nun cesur ve davasından dönmeyen biri olarak görülüp bu tür rivayetleri kaydetmesine vesile olmuş olabilir.*

¹¹²⁸ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 413; Münecimbaşı,a.g.e., C. II, s.67.

¹¹²⁹ İbnü'l-Esir, a. g. e., C. X, s. 352-354; S.Koca, “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışı Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş:Kösedağ Bozgunu”, S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Der., (Yıl:2015), S.37, s. 40.

Selçuklu Devleti'nin gücü hakkında istihbarat mahiyetindeki bu saldırıdan sonra emirlerinden Kemâleddin Kamiyar¹¹³⁰'ı Çor Magon'u cezalandırması için gönderdi ise de Selçuklu ordusu gelinceye kadar Çor Magon çoktan Mugan'a kaçmıştır¹¹³¹. Tecrübeli devlet adamı Kamiyar da Moğolları kışkırtıp böyle bir sefere zorladığı istihbaratını aldığı Gürcüler üzerine yürümüş-tür. Kamiyar, bu harekatıyla Gürcü Kraliçesi Rosudan'ı tedip ederek, aralarında Hah (Gah) ve Nahah gibi iki büyük şehrin de bulunduğu 40 müstahkem kale ile pek çok ganimet ele geçirmiştir¹¹³². Gürcü kaynakları bu seferden bahsetmemesine karşılık, bu sefer sırasında Gürcü Kraliçesi Rosudan, Kemâleddin Kamiyar'a elçi gönderip sulh talebinde bulunmuştur. Ayrıca kızı Thamara'yı Keykubâd'ın oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e vermeyi teklif etmiştir. Keykubâd da Gürcülerin Selçuklulara tâbi olması şartıyla Rosudan'ın bu isteklerini kabul etmiştir.

Doğu Anadolu'da Bazı Şehirlerin Selçuklulara İlhakı ve Eyyûbîlerle Münasebetler

Keykubâd, önce Celâleddin ardından da Moğollar tarafından yağma ve tahrip edilen Ahlat'ı alıp yeniden imar etmeye karar vermiştir. Öte yandan Doğu Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin güvenliği bakımından önem arz eden yerleri de kontrol altına almak zaruri olmuştu. Zira Harezmsâhlar Devleti'nin yıkılması ile bu bölge tehlikeye açık hale gelmişti. Bu amaçla

Keykubâd, Kemâleddin Kamiyar'ı buraya göndermiştir. Ayrıca Doğu Anadolu topraklarına girip Sivas'a kadar gelen Moğol ordusunun tehlikesini anlayıp 1232 yılında Moğol Han'ı Ögedey ile bir barış anlaşması yapmıştır.

Kamiyar 1232 yılında Ahlat, Van ve Bitlis çevresini Selçuklu topraklarına dâhil etmiştir. Ahlat'ın Selçukluların eline geçmesi üzerine Eyyûbî hükümdarı el-Melik el-Kâmil 100 bin kişilik bir orduyla, Halep-Kayseri ticaret yolu üzerinden Anadolu'ya girmiştir¹¹³³. Keykubâd da hazırlıklarını tamamlayıp yaklaşık 100 bin kişilik bir orduyla el-Kâmil'i karşılamak üzere harekete geçmiştir. Selçukluların Eyyûbî ordusunun geçeceği geçit ve boğazlarda tedbir alması üzerine el-Kâmil, Besni ve Hısn Mansur yönünde çekilince¹¹³⁴, Harput Artuklu hükümdarı O'na kendi ülkesinden daha rahat bir şekilde Anadolu'ya girebileceği haberini göndermiştir. el-Kâmil bu haber üzerine Harput'a yöneldi. O'nun haberini, alan Keykubâd'da Harput önlerine geldi. Eyyûbî ordusunun önemli bir bölümü ile Harput önlerinde ağır bir savaşa tutuştular. Kazanan taraf Selçuklular oldu. Keykubâd bundan sonra Harput'u da 24 günlük bir kuşatmadan sonra Ağustos 1234'de ele geçirdi. Böylece Artuklular'ın Harput kolu da sona ermiş oldu. Bu arada Siverek'e çekilen el-Kâmil, savaşın kaybedildiğini öğrenince Mısır'a döndü.

Keykubâd bundan sonra Eyyûbîler'in elinde bulunan yerlere ikinci bir sefer düzenletti. Bu çerçevede 50 bin kişilik bir orduya komu-

¹¹³⁰ Bu emir hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Ali, Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, Konya 2018.

¹¹³¹ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 421.

¹¹³² İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 422-424; Müneccimbaşı, a.g.e., C. II, s. 68.

¹¹³³ el-Kâmil, Doğu ve Güneydoğu'da bulunan Eyyûbî meliklerinin kendisi yerine Selçuklular'a tâbi olmasını hazmedemediği için uzun bir süredir Alâeddin Keykubâd ile rekabet içindeydi. Eyyûbîler'e ait olan Ahlat'ın alınması bardağı taşıran son damla oldu.

¹¹³⁴ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 437.

ta eden Kemâleddin Kamiyar, Urfa, Siverek, Rakka ve Harran'ı ele geçirdi¹¹³⁵. Fakat kısa bir süre sonra el- Melik el- Kâmil harekete geçerek dört ay gibi bir sürede Selçukluların eline geçen bu yerleri yeniden aldı¹¹³⁶. Bu duruma son derece öfkelenen Keykubâd, Taceddin Pervane komutasında bir orduyu Diyarbakır'ı almak için gönderdi ise de Selçuklu ordusu son derece müstahkem bir kale olan Diyarbakır'ı almayı başaramadı. Taceddin Pervane 1236 yılında geri çekilmek zorunda kaldı¹¹³⁷.

Uluğ Keykubâd'ın Ölümü (31 Mayıs 1237)

Keykubâd, Diyarbakır'ı alma hevesinden bir türlü vazgeçmemiş, 1237 baharında Kayseri'nin Meşhed ovasında büyük bir ordu hazırlamıştı. Bu arada Moğol Han'ı Ögedey'in elçileri gelerek O'na Moğollara "il olma" teklifinde bulundular. Keykubâd bu il olma meselesinin mahiyetini sordu. Elçiler, bunun Ögedey'in yüksek hakimiyetini tanımak olduğunu bildirdiler. Alâeddin Keykubâd da devletine herhangi bir yük getirmeyen bu teklifi kabul etti ve elçilere Ögedey'e götürmeleri için çeşitli hediyeler verdi. Öte yandan Diyarbakır seferi için hazırlıklarına devam ediyordu. Eyyûbîlerden el-Kâmil dışında bütün Eyyûbî melikleri de Keykubâd ile anlaşma yapmışlardı. Keykubâd, çeşitli unsurlardan oluşan büyük ordusunun arzını aldı. Ayrıca Büyük oğlu II. Gıyâseddin

Keyhüsrev'in Erzincan serleşkerliği (valisi) görevine devam etmesini, ikinci oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ın ise veliahdı olmasını kararlaştırdı. Kılıç Arslan adına emirlerden biat aldı¹¹³⁸. Ramazan Bayramı'nın üçüncü gününe tekabül eden 31 Mayıs günü Keykubâd huzurunda bulunan elçilere büyük bir ziyafet verdi. Bu sırada Çaşnigiri Nâsireddin Ali sultana kızarmış bir tavuk getirdi. Keykubâd bu tavuğu yedikten kısa bir süre sonra fenalaştı. Saray görevlileri O'nu atına bindirip Keykubâdiyye Sarayı'na götürdüler. Burada birkaç kez kusmak suretiyle içini boşaltmaya çalıştıysa da fayda etmedi¹¹³⁹. Giderek ağırlaştı ve ertesi güne erişmeden hayata veda etti¹¹⁴⁰.

Kaynaklardan bir kısmı O'nun oğlu II. Gıyâseddin tarafından zehirlendiğini belirtirler¹¹⁴¹. Dönemin en önemli kaynaklarından olan ve bizzat Selçuklu sarayında bulunan İbn Bîbî ise, Keykubâd'ın son ziyafetinde zehirlendiğini belirtmekle birlikte, hiçbir ayrıntıya girmeksizin sessiz kalmayı tercih etmiştir. Ancak günümüz tarihçileri anonim Selçuknâme'yi referans alıp, Keykubâd'ın ölümünden sonraki gelişmelere de bakarak, O'nun ölümünde oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, oğlu veliahd seçilmeyen eşi Mahperi Hatun'un ve yine onlarla işbirliği yapan bazı emirlerin rolü olabileceğini ısrarla savunurlar. Çünkü Keykubâd ölmeden kısa bir süre önce O'nun veliaht seçimi hususunda verdiği karara saygı duyup büyük bir bağlılıkla biat (yemin)

¹¹³⁵ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 443-444.

¹¹³⁶ İbn Vâsıl, Cemâlüddin Muhammed bin Sâlim, *Müferri-cü'l- Kürûb fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb* (İlk üç cildin tahkiki: Cemâlüddin eş-Şeyyâl), Kahire, 1953-1960 ve (IV. ve V. Ciltlerin tahkiki: Hasaneyn Muhammed er-Rabie), Kahire 1972-1977, C. V, s.109-110; İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 445-446.

¹¹³⁷ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 446.

¹¹³⁸ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 454.

¹¹³⁹ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi", S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Der., (2010), S.27, s.356.

¹¹⁴⁰ İbn Bibi, a.g.e., C. I, s. 456.

¹¹⁴¹ Anonim, Selçuknâme, s. 42.

eden emirlerin büyük bir bölümü Keykubâd ölür ölmez bu yeminlerini unutup derhal II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in etrafında birleşerek O'nun sultanlığını kabul etmişlerdir. Öte yandan duruma muhalif hareket eden Kemâleddîn Kamyar, Kayır Han ve Hüsâmeddîn Kaymeri gibi birkaç devlet adamı ve emiri de baskı ve tehdit ile kararlarına uymaya mecbur bırakmışlardır¹¹⁴². Bütün bunlar dikkate alındığında Keykubâd'ın ölümünde oğlunun büyük pay sahibi olduğunun düşünülmesi tabiidir. Fakat Keykubâd gibi büyük idealleri olan bir hükümdarın düşmanlarının da bu ölçüde olması gözlerden kaçmamalıdır. Dolayısıyla O'nun hayatına kastedenler menfaati zedelenen kişi ya da kişiler olabileceği gibi siyasi teşekküller ve aracılı olabilir. Tarih yorumdan ziyade belgeye, tahayyülden ziyade gerçeğe dayanır. Buradaki tek gerçek Selçuklu Devleti'ni her bakımdan zirveye ulaştıran Uluğ Keykubâd'ın 31 Mayıs 1237'de genç denebilecek bir yaşta hayata gözlerini kapamasıdır. Yukarıda zikrettiğimiz üzere dönemin kaynaklarında O'nun doğum tarihine ilişkin bir bilgi yoktur, ancak 1196 yılında amcası II. Rükneddin Süleymanşâh'ın kucasına oturacak kadar küçük bir çocuk olduğunu düşündüğümüzde, öldüğünde 45 yaşını geçtiğini söylemek mümkündür. Nitekim İbn Bîbî, eserinde yazdığı bir şiirde "Kubad'ın yaşı elli oldu" şeklinde bir kayıt düşer ki buradan da Keykubâd'ın 45 yaşından sonra vefat ettiğini teyit etmek mümkündür. Kendisinin naaşı, Kayseri'den getirilerek Konya'daki Kümbed-hâne'ye defnedilmiştir.

Keykubâd'ın Şahsiyeti

Selçuklu tahtında 17 yıldan fazla kalan Keykubâd, şüphesiz arkasında büyük ve güçlü bir devlet bırakmıştı. O'nun döneminde Selçuklu Devleti bugünkü coğrafi adlandırma ile düşünüldüğümüzde Ortadoğu'nun en güçlü devleti durumuna gelmişti. Belki de bu nedenle Abbasi halifesi O'na "Sultanü'l-Alem" diyordu. O'nun akıllı ve ileri görüşlü politikaları sayesinde Selçuklu Devleti siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel bakımdan zirveye ulaşmıştı. Moğollara karşı almış olduğu tedbirler, çok yönlü ve aktif dış siyaseti, adil ve şefkatli iç siyaseti O'nu yalnızca Selçuklu tahtının değil Anadolu halkının gönül tahtının da sahibi yapmıştı. Kendisinin düşmanı mesabesinde olan Moğol Han'ı Ögedey, O'nun ölümünü öğrendiğinde son derece üzülmüş ve hattâ üç defa "Kıran! Kıran! Kıran!" diye hayıflanmıştı. Bu Moğolca derin üzüntü ifadesi idi¹¹⁴³.

Süryani tarihçi Ebu'l-Ferec, Keykubâd'ı şöyle değerlendirir: "*Alâeddin Keykubâd, devrinin hükümdarları arasında nev-i şahsına münhasır bir zat idi, çevik bir adamdı, sağlam kafalı ve temiz varlıklı idi. Arap hükümdarlarının alışık oldukları birçok mülevves itiyadlardan ve çirkin ihtiraslardan münezze bir kimse idi. Suçlulara karşı sert davranır ve hükümlerinde adaleti gözetirdi. Birçok şehirleri ve müstahkem mevkiileri zaptederek saltanatına katmış ve satvetini yaymağa muvaffak olmuştu.*"¹¹⁴⁴

Keykubâd'ın şahsiyeti ve ahlâkı konusunda dönemin tanığı ve en önemli kaynağı olan İbn Bîbî'de kayda değer bilgiler mevcuttur. O, Keykubâd için "*bu ailenin gözbebeği, bu hane-*

¹¹⁴² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Bîbî, a.g.e., C. II, s.21.

¹¹⁴³ Müneccimbaşı, a.g.e., C. II, s.73.

¹¹⁴⁴ Ebu'l Ferec, a.g.e., C. II, s. 536-537

danın parlak lambası, bu tacın nefis mücevheri ve bu inayetin güçlü belirtisi idi. İslâm bayrakları, daha ilk daha ilk görünmeye başlama zamanından beri, padişahlıkta, yöneticilikte, dini yüceltmede, halka iyi davranmada, adalet yaymada, şeytanı yakmada, dünyanın nizamını korumada ve övgüye değer işler yapmada gölgesini ondan daha fazla kimsenin üzerine düşürmemiştir ”şeklinde bir sitayişte bulunur¹¹⁴⁵. Bu satırların devamında ise, Gazneli Devleti hükümdarı Sultan Mahmud’un hizmetinde bulunan ve O’nun şahsi tarihini yazan Utbî’nin Sultan Mahmud için söylediklerini devrin büyük sultanı Keykubâd için de söyler ve başkası için söylenen bir methiye Keykubâd’a söylediğinden dolayı özür ve af diler. Nihayetinde ise, yeryüzünün Keykubâd’dan daha büyük bir padişah görmediğini dile getirir¹¹⁴⁶.

İbn Bîbî’nin Keykubâd’ın sarayında ve himayesinde olmasından dolayı böyle medhiyeler dizmesi olağan gibi düşünülse de Keykubâd’ın hayatına ve devlet idaresinde sergilediği yönetim anlayışına, tedbirlerine, adaletine ve diğer uygulamalarına bakıldığında bunun bir medhiye olmadığı kolaylıkla anlaşılır. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, Keykubâd’ın yönetim anlayışı, temelini Türk hakimiyet anlayışından alır. Ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus ile Kayseri’de girdiği taht mücadelesinden tutun da kendisinin yine ağabeyi tarafından Ankara’da kuşatılması sırasında halkın perişan vaziyette olduğunu hissederek göstermiş olduğu fedakârlık ve metanet Türk hükümdar profilinin açık bir göstergesidir. Aynı şekilde O’nun Moğollar karşısında almış olduğu tedbirler, yapmış

olduğu stratejik eksenli fetihler, Türk birliğini sağlama politikası, diğer devletlerle ilişkileri, halkının refah ve huzurunu sağlama gayreti, Moğol istilâsı önünden kaçan Türkleri iskan politikası, ülkenin tamamında adaletin tesisi için mezalim mahkemelerini etkin ve işlevsel hale getirmesi, yapmış olduğu imar faaliyetleri, alimleri himayesi ve sair bütün faaliyetleri ilk Türk siyasetnâmesi olarak da değerlendirebileceğimiz Orhun Kitâbeleri’nde ve Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig adlı muhteşem eserinde geçen Türk hakimiyet anlayışını hakkıyla hayata geçiren ve Türk hükümdarının görev ve sorumluluklarını bilfiil yerine getiren bir hükümdar olduğunu gösterir.

O’nun devlet yönetimindeki tedbiri şahsi hayatında da kendini gösterir. Zor bir çocukluk dönemi geçirmesine rağmen iyi bir eğitim alan Keykubâd, dönemin diğer kaynaklarında da akıllı, bilgili, adil, dindar, cesur, atak ve cömert şeklinde vasıflandırılmıştır¹¹⁴⁷. Kendisinin dinen ve ahlâken samimi bir Müslüman olması konusunda kaynaklarda çok önemli iki çarpıcı örnek mevcuttur. Bunlardan biri daha önce zikrettiğimiz ağabeyi İzzeddin Keykâvus’un vefatı üzerine kendisini tahta davet için Malatya’ya gelen Seyfeddin Ayaba ve Suhreverdiyye tarikatının kurucusu Ömer Muhammed Suhreverdi karşısındaki durumudur¹¹⁴⁸. İkincisi ise, saltanatı boyunca yanından ayrılmayan büyük devlet adamı Celâleddin Karatay’ın anlattıklarıdır. Karatay, Keykubâd’ın için “*barışta ve seferde, varlıkta ve yoklukta 18 yıl gece gündüz o hazretin yanında bulundum. O süre içinde*

¹¹⁴⁵ İbn Bîbî, a.g.e., C. I, s.241.

¹¹⁴⁶ Bk. İbn Bîbî, a.g.e., C. I, s.241 vd.

¹¹⁴⁷ Uyumaz, a.g.e., s. 95.

¹¹⁴⁸ Bk. İbn Bîbî, a.g.e., C. I, s.223-224.

sultan, ister ayık ister sarhoş¹¹⁴⁹ olsun, bir günün sekizde birinden fazla yatağında kalmazdı. Geceleri Ku'an okur, hayır ve din işlerine ait görevlerini yerine getirirdi. "Gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce bir müddet için kalk ve ağır ağır Kur'an oku" emrine uyar, bu hareketinin cennet bahçesinde kazanacağı rütbesini yükselteceğine inanırdı. Allah'ın huzurunda olduğu zaman ağlayıp inler, miskinlik gösterirdi¹¹⁵⁰ şeklinde bilgi verir. Yine İbn Bîbî O'nun Hanefî mezhebine mensup olsa da sabah namazlarını Şafî mezhebine göre kılardı demektedir¹¹⁵¹.

Keykubâd'ın dindarlığı, ahlâkının yüceliği günlük hayatına da yansımıştır. O'nun zamanında yol kesenler, haydutlar halka zarar veremez duruma gelmiştir. Adaleti tam anlamıyla uygulamaktan asla vazgeçmemiş, zalimin

cezalandırıp, mazlumun hakkının korunmasını sağlamıştır.

Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya

Türklerin Anadolu yarımadasına ilk ne zaman ve ne şekilde geldikleri veya bu coğrafya ile ünsiyetleri konusunun tespiti tarihçilerin önünde duran ve aydınlatılmayı bekleyen büyük bir meseledir. Bununla birlikte Müslüman Türklerin Anadolu'ya gelişi, yerleşmeleri ve burayı yurt edinmeleri Selçuklu Türklerinin 1071 yılında kazandıkları Malazgirt Savaşı'ndan sonraki döneme rastlar. Bu savaştan kısa bir süre sonra Anadolu'da kurulan ilk ve en büyük siyasi teşekkül olan Türkiye Selçuklu Devleti ilk olarak İznik'i merkez edinmiştir. 1196 yılında gerçekleşen ilk Haçlı Seferi'nden sonra ise, Konya merkez olmuş ve 1308 yılında Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesine kadar, payitahtlık etmiştir. Şehir Sultan Alâeddin Keykubâd'ın tahta geçtiği dönemlere gelinceye kadar devletin eriştiği maddi ve manevî güç nispetinde önemli bir ilim ve kültür merkezi haline gelmiş, dinî ve sosyal birçok abidevî eserle donatılmıştı.

Keykubâd 1220 yılı başlarında görkemli bir cülus merasiminin ardından Konya tahtına oturmuştu¹¹⁵². Bu dönemde Trabzon Rum Devleti, Kilikya Ermenileri, İznik Rum Devleti ve doğudaki Türk beylikleri Selçuklu Devleti'ne tâbi statüsünde olduklarından bunlarla herhangi bir problem yoktu. Yalnızca devletin güney komşusu olan Eyyûbîler ile İzzeddin Keykâvus'un Halep seferi sebebiyle ilişkiler bozulmuştu. Öte yandan bu dönemde bütün Asya'yı

¹¹⁴⁹ Eflakî'ye göre 1221 yılında Anadolu'ya gelen Sultanü'l Ulemâ Bahâeddin Vele (Mevlânâ'nın babası) önce Malatya'ya gelmiş, oradan Erzincan'a geçmiş fakat burada fazla kalmadan Akşehir'e gitmiştir. Burada İsmet Hatun'un yaptırdığı medresede dört yıl müderrislik yaptıktan sonra ise, yaklaşık yedi yıl oturdukları Lârende'ye (Karaman) yerleşmiştir. Sultan Alâeddin Keykubâd kendisini Emir Musa aracılığı ile payitaht Konya'ya davet ettiğinde ise, Bahâeddin Vele "Alâeddin içki içiyor ve çalgı sesi dinliyor. Ben onun yüzünü nasıl görebilirim? Ayrıca haber vermememi Baha Vele istedi de" diyerek karşılık verir. Bunun üzerine Emir Musa, Sultanın huzuruna çıkıp olanları anlatınca Keykubâd cevap olarak "Eğer Sultanü'l-Ulema Baha Vele Hazretleri Konya şehrine gelip burayı kendine makam yaparsa ben yaşadığım müddetçe şarkıların ve çalgıların sesini dinlemem, onun kulu ve müridi olurum" der. Böylece Bahâeddin Vele yaklaşık 1231 yılında Konya'ya gelir ve yerleşir. Keykubâd da O'nun müridi olur. Bu durumda Keykubâd'ın bu tarihten itibaren içki içmediğine hükmedilebilir. Bk. Ahmed Eflâkî, *Arişlerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1973.

¹¹⁵⁰ İbn Bîbî, a.g.e., C. I, s.244-245.

¹¹⁵¹ Burada sabah namazını Şafî mezhebine göre kılmaktan kasıt, sabahın ilk vaktinde kılmak olabileceği gibi, namazın farzının ilk rek'atında iftitah tekbirinden sonra Veccehtü duasının okunması, ardından Fatihâ'ya geçilmesi, ikinci rekâtında ise rükûdan kalktıktan sonra, yeniden tekbir getirip ayakta Kunut dualarının okunması şeklinde olabilir.

¹¹⁵² Bu konuda bkz. İbn Bîbî, a.g.e., C. I, s.232 vd.

kasıp kavuran Moğol istilâsı hakkında çok da iyi haberler gelmiyordu. Böyle olmakla birlikte İzzeddin Keykâvus'un saltanatının sonuna kadar bu konu Anadolu için uzak bir tehlike gibi görünüyordu. Ancak Keykubâd'ın ileri görüşlülüğü tedbiri elden bırakmamayı sağladı. İbn Bîbî'nin ifadesine göre; sultan bir gün emirleri ve saray erkânı ile birlikte "Darü'l-Mülk" olarak adlandırılan Konya'nın etrafını gezerken şehrin büyüklüğüne, halk ve servet ile dolu olmasına, civarının bağ, bahçe ve köşkler ile süslü bulunduğuna şahit olur¹¹⁵³. Bunun üzerine hudut kalelerinin tahkimi ile birlikte *Konya surlarını da yeniden inşâ ettirmiş*, özellikle dış kale surlarını 140 burçla tahkim ettirmiştir.

Amerikalı mimar Hovard Crane'nin Selçuklular dönemi bâniliğine ilişkin 124 kişinin 204 eser yaptırdığına dair tespiti¹¹⁵⁴ sanat tarihçimiz Aynur Durukan, tarafından güncellenmiş ve Durukan, 2001 yılında yapmış olduğu çalışmada 387 eser sayısını vermiştir. Bunlardan 82'sinin bânisinin dokuz Selçuklu sultanı olduğunu, Alâeddin Keykubâd'ın ise, 34 yapı ile birinci sırada yer aldığını belirtir¹¹⁵⁵. Azize Aktaş Yasa ise, Konya'da kitabesinde Keykubâd'ın adının geçtiği 13 eser olduğunu tespit etmiştir¹¹⁵⁶.

Konya sularından sonra Keykubâd'ın Konya'daki en önemli eserlerinden biri de son bânisinin adıyla anılan *Alâeddin Camii*'dir. Selçuklu sarayının bulunduğu ve yine Selçuklula-

rın Uluğ sultanı Alâeddin Keykubâd'ın adıyla anılan Alâeddin tepesinde yer alan bu caminin yapımına I. Rükneddin Mesud (116-1155) döneminde başlanmış, oğlu II. Kılıç Arslan zamanında inşâsı tamamlanmıştır. Sultan I. İzzeddin Keykâvus döneminde ise, yapının genişletilmesi amacıyla ikinci inşâ dönemi başlamış, bu genişletme faaliyeti Alâeddin döneminde tamamlandığı için cami, Keykubâd'ın adıyla anılmıştır. Caminin kuzeye açılan kapısının üstünde dört satırlık tarihsiz bir kitabede yapının Sultan Alâeddin Keykubâd tarafından bitirildiği, bu kitâbenin sağ tarafında mermer üzerine işlenmiş iki satırlık kitâbede ise cami mimarının Dımaşklı Muhammed b. Havlân, mütevellisinin Atabeg Ayaz olduğu belirtilmiştir. Caminin esas cümle kapısı üstündeki üç satırlık Arapça kitabede yine eserin Sultan Alâeddin Keykubâd zamanında 1220 yılında Atabeg Ayaz'ın nezaretinde tamamlandığı bildirilmiştir¹¹⁵⁷.

Son dönemde yapılan araştırmalardan anlaşıldığına göre; Keykubâd döneminde Konya'da inşâ edilen ve "*Dârü's-Şifâ-i Alâî*" adıyla bilinen hastanenin yapımı da Alâeddin Camii ile aynı döneme rastlar. Profesör Küçükdağ bu hastanenin yapım tarihinin 1221 olabileceğini söyler ki, Hicri 618 yılına tekabül eden bu tarih, yaklaşık olarak Alâeddin Camii inşasının da bitiş tarihidir. Bu hastanenin yeri konusunda da ciddi tespitlerde bulunan Küçükdağ, hastanenin yakınında büyük ihtimalle yine Keykubâd tarafından inşâ ettirilen bir de tıp medresesi ve küçük bir mescit bulunduğunu belirtir¹¹⁵⁸. Dolayısıyla hastanenin diğer Selçuklu tıp med-

¹¹⁵³ İbn Bîbî, a.g.e., C. I, s.271; O.Turan, a.g.e., s.331-332.

¹¹⁵⁴ Hovard Crane, "Notes on Saldjuq Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 36, 1993, s. 5.

¹¹⁵⁵ Aynur Durukan, "Türkiye Selçuklu Dönemi Kaynakları Çerçevesinde Baniler", *Sanat Tarihi Defterleri*, 5, 2001.

¹¹⁵⁶ Azize Aktaş Yasa, "Selçuklu Konya'sında Mimari Eserlerin Banileri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, (Konya, 11-13 Ekim 2000), II, ed. Osman Eravşar, Konya 2001, s.426.

¹¹⁵⁷ Semavi Eyice Alâeddin Camii, DİA, C. II, s.324.

¹¹⁵⁸ Yusuf Küçükdağ, "Konya'da Alâeddin Dârü's-Şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri", *Osmanlı Araştırmaları Der.*, S. IX, s.355.

reselerinde olduğu gibi, bir uygulama merkezi olduğunu, ayrıca bu tıp medresesinde yetiştirilen öğrencilerin Konya dışına da tayin edildiklerine hükmetmek mümkündür. Alâeddin Dârü's-Şifâsı'nın, Selçuklu idare binasına yakın olması, bunun saray ve çevresine has bir hastane gibi mütalaa edilmesini gerektirmez. Zira bu hastanenin o dönemde Konya'da zengin-fakir bütün hastalara ve akıl hastalarına hizmet eden bir kurum olduğu daha sonraki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Hastanenin banisi, inşâ tarihi ve yeri hakkında birbirine karıştırılan bilgiler, Profesör Küçükdağ'ın Osmanlı döneminden kalan belgeleri, geriye kalan buluntuları değerlendirilmesiyle netlik kazanmıştır. Buna göre; Alâeddin Dârü's-Şifâsı, tıp medresesi ve mescidi, Alâeddin Tepesi'nin kuzey yönünde, Selçuklu Köşkünün yakınında, Ertaş Kapısının hemen önünde; Ferhuniye/Süd Tekkesi sokağının sonunda, geniş bir bağ ve bahçe içindedir¹¹⁵⁹.

Konya'da Keykubâd'ın adıyla anılan bir diğer eser *Alâeddin Köşkü*'dür. Flaman asıllı İsviçreli epigrafi ve tarihçi Max van Berchem, yapıda pencere etrafında yer alan kitabe okunabilen Kılıç Arslan yazısının yanında bulunan "İzzü'd-dünyâ ve'd-dîn" ifadesine dayanarak eserin ilk bânisinin II. Kılıç Arslan (1155-1192) olması gerektiğini ileri sürmüştür¹¹⁶⁰. Buradaki çinilerin teknik özelliklerini göz önünde tutan F. Sarre gibi Abdülkadir Erdoğan, Mehmet Önder ve Oktay Aslanapa da bânisinin II. Kılıç Arslan olması gerektiği görüşünü benimsemişlerdir¹¹⁶¹. Evliya Çelebi de buranın Muizzeddin Kılıç Arslan bin Mesud tarafından (1172-1173) inşâ edildiğini, "eyvan-ı kısra"dan nişaneler ta-

şıyıp divanhânesinin bulunduğunu, ancak depremten yıkılınca burayı Alâeddin Keykubâd'ın tamir ettirdiğini kaydeder¹¹⁶².

Keykubâd'ın baniliğini yaptığı Konya'daki mimari eserlerden biri de *Beyşehir Kubâdâbâd Sarayı*'dir. İbn Bîbî'nin naklettiğine göre; Keykubâd bu sarayın yapımıyla bizzat ilgilenmiş, sarayın yapımında O'nun emrine uyulmuştur¹¹⁶³. Sarayın mimarı o dönemde sultanın Emir-i Şikârlık görevini ifâ eden mimar Sadeddin Köpek'tir. Kubâdâbâd Sarayı 1226-1236 yılları arasında yapılmıştır¹¹⁶⁴.

Selçuklu Devleti'nin büyük sultanı Alâeddin Keykubâd, banisi olduğu Konya'daki bu eserlerin yanı sıra daha pek çok yol, köprü, cami, mescid, medrese, kervansaray, tersane ve saray yaptırmıştır. Ancak konumuz gereği burada onlara değinilmeyecektir.

Keykubâd döneminin Selçuklu Devleti'nin her bakımdan en ihtişamlı devri olduğunu belirtmiştik. Bu ihtişam mimariye olduğu gibi ilim ve kültür hayatına da yansımıştır. Ancak burada şu hususu belirtmek yerinde olacaktır. Keykubâd'ın tahta geçtiği sıralarda Asya'nın Moğol işgaline maruz kalması, başta Türkistan olmak üzere pek çok Türk ve İslâm beldesinden Anadolu'ya yoğun bir göç hareketinin başlama-sına vesile olmuştur. Bu gelenler arasında din adamı, alim, edip, şair ve sair yetiştirmiş birçok insanın bulunması, bunların da ekseriyetinin canlı bir ilim ve kültür hayatı ile medreselerin yoğun olarak yer aldığı Darü'l Mülk Konya'yı

¹¹⁵⁹ Y. Küçükdağ, a.g.m., s.357.

¹¹⁶⁰ Friedrich Sarre, *Der Kiosk von Konia*, Berlin, 1936, s.37.

¹¹⁶¹ Semavi Eyice *Alâeddin Köşkü*, DİA, C. II, 330.

¹¹⁶² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. III, Birinci kitap, (Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*, (Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı), YKY, İstanbul 2006, 24.

¹¹⁶³ İbn Bîbî, a.g.e., C. I, s.363.

¹¹⁶⁴ Kamil Uğurlu, *Kubâdâbâd Sarayı*, DİA, C. XXVI, s.299.

tercih etmeleri, buradaki ilim ve kültür hayatının gelişmesindeki etkenin devletin zenginliği ve hükümdarın alimleri himâyesi olmadığını gözler önüne serer. Nitekim Keykubâd döneminde Anadolu'ya gelen ve O'na *Mirsâdü'l İbâd* adlı eserini ithaf eden Necmeddîn-i Dâye (Necmeddîn-î Râzî) doğduğu şehir olan Rey'in Moğol tehlikesine maruz kalması üzerine buradan Hemedan'a daha sonra da Anadolu'ya geçmeyi uygun bulmuştur¹¹⁶⁵.

Horasanlı şair Ahmed b. Mahmud-ı Tusî el-Kanî de Moğol istilâsı sırasında ülkesini terk edip, Hindistan, Aden, San'a, Yemen, Medine, Mekke ve Bağdat'ı dolaştıktan sonra Anadolu'ya gelmiş, Konya'da Selçuklu Hükümdarı I. Alâeddin Keykubâd'ın hizmetine girmiştir¹¹⁶⁶. Ölümüne kadar Anadolu'da kalan şair Ahmed b. Mahmud-ı Tusî el-Kanî, *Kelile ve Dimne* adlı Sanskritçe eseri manzum hale getirmiş ayrıca, *Selçûknâme* adıyla Alâeddin Keykubâd ve oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemlerini anlatan fakat günümüze ulaşmayan bir de şehnâme yazmıştır.

Sultanü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled (Mevlana'nın babası),de Keykubâd döneminde Konya'ya gelip burada yaşayan alimlerdenir. Çeşitli kaynakların farklı rivayetlerini birleştirdiğimizde; Bahaeddin Veled'in 1219 yılı sonlarına doğru, doğduğu yer olan Belh'den ayrıldığını Hacca gitmek üzere yola çıkıp önce Nişabur'a ardından Bağdad'a geldiğini fakat burada fazla kalmayıp Kûfe yoluyla Mekke'ye gittiğini, hac farızasını yerine getirdikten sonra da Anadolu'ya geldiğini görürüz. Mevlânâ ve

çevresindekilerin hayatını anlatan iki önemli eserden biri olan Sipehsâlâr'a göre; Bahaeddin Veled Bağdad'a geldiğinde Alâeddin Keykubâd tarafından buraya gönderilmiş bir taife görür ve bunlarla sohbet eder. Bu taife Anadolu'ya Keykubâd'ın yanına dönünce sultana sitayişle Bahaeddin Veled'den bahsederler. Bu olaydan sonra sultan hep Bahaeddin Veled'i görmeyi arzulamıştır. Sipehsâlâr, Bahaeddin Veled'in Hac dönüşünde Şam yoluyla önce Erzincan'a gittiğini fakat burada fazla kalmayıp Erzincan Akşehir'ine gittiğini burada Mengüçkoğullarından Behramşah'ın eşi ve Alâeddin Keykubâd'ın halası olan Tâc Melik Hatun'un banisi olduğu İsmetiyye hankâhında bir yıl kaldığını sonra da Konya'ya geçtiğini belirtir¹¹⁶⁷. Eflâki ise, Bahaeddin Veled'in Erzincan Akşehri'nde dört yıl kalıp buradaki İsmet Hatun medresesinde dersler verdiğini sonrasında Larende (Karaman)'ye geçtiğini burada da yaklaşık yedi yıl kalıp müderrislik yaptığını, Sultan Keykubâd'ın kendisini buradan Konya'ya davet ettiğini bildirir¹¹⁶⁸. Bahaeddin Veled'in Konya'ya gelmesi konusunda kısmen birbirinden farklı bu rivayetlerin yanı sıra torunu Sultan Veled'in kaydı da bunlara yakındır. Sultan Veled'e göre; aile takriben 1221 yılında Anadolu'ya gelmiş, Malatya'dan geçerek Erzincan'a buradan Erzincan Akşehir'ine ve oradan da Karaman'a gelmiştir. Sultan Veled, dedesinin Karaman'da geçen yedi yılın ardından Keykubâd'ın davetiyle Konya'ya gelince burada büyük bir şöret bulduğunu, Keykubâd'ın bile O'nun müridi

¹¹⁶⁵ Mehmet Okuyan, Necmeddîn-i Dâye, DİA, C. XXXII, s.496.

¹¹⁶⁶ Rıza Kurtuluş, Kanî-i Tûsî, DİA, C. XXIV, s.307.

¹¹⁶⁷ Ferîdûn İbn-i Ahmed Sipehsâlâr, Menâkıb-I Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-İ Rûmî (Ter. Ahmed Avnî Konuk, Sipehsâlâr Tercümesi), 1913, (Hazırlayanlar Duygu Kara-Mine Kara) 2020, s.17-18.

¹¹⁶⁸ Ahmed Eflâkî, a.g.e., (çev. Tahsin Yazıcı), s.14.

olduğunu, ancak burada iki yıl kaldıktan sonra hayata veda ettiğini bildirir¹¹⁶⁹.

Mutasavvıf, alim ve şair *Burhaneddin Hüseyin et-Tirmizî* de Keykubâd döneminin önemli simalarından olup aslen Tirmizî'dendir. Burhaneddin Hüseyin et-Tirmizî önce Belh'e gelmiş ve Sultanü'l-Ulemâ Bahaeddin Veled'e intisap etmişti. O'nun Anadolu'ya gelişinden sonra bir süre öğretim ve irşad faaliyetlerinde bulundu. Ancak Bahaeddin Veled'in 23 Şubat 1231 vefatı kendisine malum olmuş ve gördüğü rüya üzerine Konya'ya gelmiştir. Konya'da 9 yıl kadar şeyhinin oğlu Mevlânâ'ya şeyhlik etmiştir. Burhaneddin Hüseyin et-Tirmizî burada bir de *Ma'âif* adlı kısmen Arapça ve kısmen Farsça bir eser kaleme almıştır¹¹⁷⁰.

İslâm düşünce tarihinde iz bırakan *Muhammed İbnü'l Arabî* de Keykubâd döneminde Konya'da bulunan alimlerdenidir. Aslen Endülüs'ten olan İbnü'l Arabî, esasen ilk olarak 1202 yılında Anadolu'ya gelmiştir fakat daha sonra Halep, Kudüs, Mısır yoluyla Mekke'ye gitmiş ve 1215 yılında Konya'ya dönmüştür. 1218 yılında ise Malatya'ya yerleşmiştir. Yakın arkadaşı Mecdüddin İshak ile burada bir süre kalmış ve O'nun vefatı üzerine eşiyle evlenmiştir. *Fuşûşü'l-Hikem*, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Akâidü İbnü'l Arabî* gibi önemli eserlerin müellifi olan İbnü'l Arabî, Sultan İzzeddin Keykâvus gibi Alâeddin Keykubâd'ın da himayesine mazhar olmuştur. 1240 yılında Dımaşk'ta hayata veda eden ve zamanının en önemli filozof ve mutasavvıflarından sayılan İbnü'l Arabî, Ekberîyye tarikatının da kurucusu kabul edilir.

Keykubâd döneminin önemli simalardan biri de ahilik teşkilâtının kuruluşunda ve yayılışında büyük rol oynayan ve 1227 yılında Keykubâd'ın isteği ile Kayseri'den ayrılarak Konya'ya yerleşen *Ahi Evren* idi. Azerbaycan'ın Hoy şehrinde doğan ve asıl adı Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas olan bu zat, ilk tasavvuf terbiyesini Yeseviyye tarikatı şeyhlerinden almış idi. Sonrasında dönemin önemli ilim ve kültür merkezlerinden Bağdad'a gitmiş burada tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf, tıp ve felsefe gibi ilmin birçok alanıyla meşgul olmuş ve Fahreddin Razî'nin talebelerinden Evhâdü'd-Din Kirmanî'ye intisab etmişti. 1180 yılında halifelik makamına geçen en-Nâsır Lidîmillâh'ın yeniden dirilttiği "fütüvvet teşkilâtı"na girerek hocası ve şeyhi Evhâdü'd-Din Kirmanî ile birlikte Anadolu'ya geldi. Selçuklu ülkesinin önemli bir ticaret ve kültür merkezi olan Kayseri'de ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunup, çeşitli eserler kaleme aldı. Mesleği dericilik (debbağ) olan Ahi Evren, tasavvuf anlayışını esnaflık teşkilatı ile birleştirerek Anadolu'da "ahilik" teşkilâtının ilkelerini oluşturdu. Bu özellikleri ile dikkat çektiği için 1227'de Keykubâd kendisini Konya'ya davet etti. Burada sultanın desteğini de alan Ahi Evren, hem mesleği dericiliği ifa etti hem de ilim ve irfan yolundan ayrılmadı. Ancak Keykubâd'ın vefatından sonra tahta geçen oğlu II Gıyâseddin Keyhüsrev'in kötü idaresi ve yanlış politikaları sonucunda diğer Türkmen ve ahiler gibi Ahi Evren de zarar görmüş ve bu dönemde hapse atılmıştır¹¹⁷¹. II. Gıyâseddin döneminden sonra oğullarının ortak sal-

¹¹⁶⁹ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), Ankara 1976, s. XVI.

¹¹⁷⁰ Semih Ceyhan, Seyyid Burhâneddin, DİA, C. XXXVII, s. 56-58.

¹¹⁷¹ Mehmet Şirin AYIŞ, Anadolu'nun İslamlaşmasında Ahi Evren ve Ahiliğin Rol Modelliği, BÜİFD, S. 13, Yıl: 2019/1, s. 94-95.

tanat sürdüğü devirde yine Keykubâd dönemi devlet adamlarından Celâleddin Karatay'ın sayesinde hapisten çıkarılmıştır. Bir süre Denizli'de kaldıktan sonra tekrar Konya'ya gelmiştir. Bu ikinci gelişinde Şems-i Tebrizi'nin ölümü üzerine Mevlanâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi ile birlikte Kırşehir'e gelmiş ve hayatının geri kalanını Kırşehir'de geçirmiştir. Ölüm tarihi konusunda birbirinden farklı tarihler verilmektedir. Bununla birlikte O'nun hem Mevlanâ ve çevresindekiler, hem de Hacı Bektaş-ı Veli ile olan dostlukları göz önünde bulundurulduğunda bu tarihin 1270'den sonra olduğuna hükmetmemizi sağlar.

Keykubâd döneminde Konya'da yaşayan alimler arasında İbn Bîbî ailesini de zikretmek gerekir. Selçuklu tarihi hakkında en önemli kaynaklardan biri olan *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye*'yi adlı eseri kaleme alan ve tam adı Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî olan İbn Bîbî, muhtemelen 1231 tarihinde ailesiyle birlikte Konya'ya gelmiş ve muhtemelen de burada hayata veda etmiştir. İbn Bibî'nin annesi Müneccime Bîbî, Nîşâbur'daki Şâfîîler'in reisi Kemâleddin Simnânî'nin kızı olup anne tarafından Fakîh Muhammed b. Yahyâ'nın torunudur. Babası Mecdüddin Muhammed Tercümân ise Kûr-ı Surh/Kuh-ı Surh seyyidlerinden ve Cürçân şehrinin ileri gelenlerindendir¹¹⁷². Keykubâd'ın seçkin devlet adamlarından Kemâleddin Kamyar, Harezmsahlar'a elçi olarak gittiği sırada İbn Bîbî'nin ilm-i nücum ile meşgul olan annesin şöhretini duymuştur. Daha önce Harezmsahların hizmetinde olan aile, Yassıçemen Savaşı'ndan bir süre sonra Dımaşk'a Eyyûbî

Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Mûsâ'nın yanına gitmişlerdir. Alâeddin Keykubâd, el-Melikü'l-Eşref'ten aileyi Anadolu'ya göndermesini istemiş, bunun üzerine İbn Bîbî ailesi de Konya'ya gelip I. Alâeddin Keykubâd'ın hizmetine girmişlerdir. İbn Bîbî'nin annesi Keykubâd'ın sarayında müneccimlik görevi yaparken, önceleri münşilik (divan kâtibi) görevi yapan babasına da bazı diplomatik görevler verilmiştir. İbn Bîbî'nin, yukarıda adını zikrettiğimiz eseri, Türkiye Selçukluları hakkında yazılmış bir *Selçuk-nâme* olup II. Kılıç Arslan dönemine kadar muhtasar, sonrasında 1280 yılına kadar oldukça mufassal bir özelliğe sahiptir.

SONUÇ

Sultan Alâeddin Keykubâd dönemi Selçuklu Devleti'nin her bakımdan zirveye ulaştığı bir süreci oluşturur. Bu gelişmişlik halkın refah seviyesini yükselttiği gibi ilim, kültür, sanat, mimari ve sair birçok alanda büyük bir reform yaşanmasına yol açmıştır. Böylece Anadolu topraklarında birçok alim yetişmiş, pek değerli eserler vücuda getirilmiştir. Öte yandan Anadolu'nun, Asya'daki Moğol istilâsı önünden kaçan her kesimden insanın en güvenilir melcei olması, buraya Türkistan'dan, Horasan'dan, Azerbaycan'dan, Suriye'den ve sair pek çok Türk ve İslâm beldesinden iyi yetişmiş insan gücünün gelmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bu yeni gelenler de Anadolu'daki ilmî ve kültürel gelişmeye katkıda bulunmuştur. Bu çerçevede başta payitaht Konya olmak üzere, Sivas, Kayseri, Aksaray, Malatya, Amasya, Ankara, Tokat, Niğde, Antalya, Sinop gibi Anadolu şehirleri zengin, mamur, ilim ve kültür bakımından yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Keykubâd'ın yönetim anlayışı, ileri görüşlülü-

¹¹⁷² Abdülkerim Özaydın, İbn Bîbî, *DİA*, C. XIX, s. 379.

ğü özellikle devletin kalbi durumundaki Konya şehrini Bağdad, Basra, Şiraz, İsfahan, Buhara, Semerkand gibi bir ilim ve kültür yuvası haline getirmiştir. Şehre Keykubâd döneminde pek çok dinî ve sosyal yapı kazandırıldığı gibi, önceki dönemde yarım bırakılanlar tamamlanmış, yıprananlar tamir edilmiştir. Bunlar arasında varlığını günümüze kadar sürdüren saray, cami, mescid, medrese, kervansaray türünden eserler mevcuttur. Keykubâd'ın Orhun Kitabeleri'nde ve Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı eserinde anlam bulan bir hükümdarlık anlayışı ile hareket etmesi, yıllarca Konya halkının hafızasından silinmemiştir. Bu sebeple kendisine “*Uluğ Keykubâd*”, kendisinden sonra yapılan abidevî hemen her esere “*Alaî*” diyerek O'na mâl etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AĞIRNASLI, Nilay, Selçuklular Döneminde Şeh-zâde Eğitimi, Medeniyet ve Toplum Dergisi, (Yıl:2017), S.1.
- AHMED EFLÂKÎ, Ariflerin Menkıbeleri, (Çev: Tahsin Yazıcı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1973 ve 1986, C. I.
- ANONİM, Selçuk-nâme, (çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner), Ankara 2014.
- AYIŞ Mehmet Şirin, Anadolu'nun İslamlaşmasında Ahi Evren ve Ahiliğin Rol Modelliği, BÜİFD | S. 13 | Yıl: 2019/1.
- BAYKARA, Tuncer, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, TTK. Yay., Ankara 1997.
- _____, “Yassıçemen Nerededir?”, Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, (Yıl:2017), S. II
- CAHEN, Claude, Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler, (Çev: Yıldız Moran), e Yay., İstanbul 1994.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet, Huand Hatun Külliyesi, DİA, C. XVIII.
- CEYHAN, Semih, Seyyid Burhâneddin, DİA, C. XXXVII.
- CRANE, Hovard, “Notes on Saldjuq Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia”, Journal of the Economic and Social History of the Orient, 36, 1993.
- CÜVEYNÎ, Alâeddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*, (çev. Mürsel Öztürk), KB. Yay., Ankara 1988.
- DURUKAN, Aynur, “Türkiye Selçuklu Dönemi Kaynakları Çerçevesinde Baniler”, Sanat Tarihi Defterleri, 5, 2001.
- EBU'L-FEREC, Gregory Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus), Abû'l-Ferec Tarihi (çev.Omer Rıza Doğrul), TTK. Yay., Ankara 1987.
- ERSAN, Mehmet, Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler, TTK. Yay.,Ankara 2007.
- EVLİYA ÇELEBÎ, Seyahatnâme, C. III, Birinci kitap, (Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, (Haz. Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı), YKY, İstanbul 2006.
- EYİCE, Semavi Alâeddin Camii, DİA, C. II.
- _____, Alâeddin Köşkü, DİA, C. II.
- FERÎDÜN İBN-İ AHMED SİPEHSÂLÂR, Menâkıb-I Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-İ Rûmî (Ter. Ahmed Avnî Konuk, Sipehsâlâr Tercümesi), 1913, (Hazırlayanlar Duygu Kara-Mine Kara) 2020.
- HINZ, Walther, İslâm'da Ölçü Sistemleri. (çev. Sevim Acar), İstanbul 1990.
- İBN BİBÎ, el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umuri'l-Alâiyye, (Ter. Mürsel Öztürk), K.B. Yay., Ankara 1996.
- _____, el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umuri'l-Alâiyye, Tıpkıbasım, (Önsöz ve fihristi hazırlayan Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956.
- İBN VÂSİL, Cemâlüddin Muhammed bin Sâlim, Müferricü'l- Kürûb fî Ahbâr-ı Benî Eyyûb (İlk üç cildin tahkiki: Cemâlüddin eş-Şeyyâl), Kahire, 1953-1960 ve (IV. ve V. Ciltlerin tahkiki: Hasaneyn Muhammed er-Rabie), Kahire 1972-1977.
- İBNÜ'L-ESİR EL-CEZERÎ, Ali bin Ebi'l-Kerem Muhammed bin Muhammed bin Abdülkerim bin Abdülvâhid eş-Şeybânî, el-Kâmil fî't-Tarih (İslâm Tarihi), (Ter: Ahmet Ağrakça-Abdülkerim Özaydın, Redaktör: Mertol Tulum), Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008.
- İSMAİL GALİP, Takvim-i Meskûkât-ı Selçukiyye, İstanbul 1309.

- JANSKY, Herbert, “Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubâd’ın Emniyet Politikası”, Zeki Velidi Togan Armağanı, İstanbul 1950.
- KAYMAZ, Nejat, “Anadolu Selçukluları’nın İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü I, Tarih Araştırmaları Der., C. II, S. 2-3, Ankara 1964.
- _____, “Anadolu Selçukluları’nın İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü II Tarih Araştırmaları Der., C. III, S. 4-5, Ankara 1965.
- KERİMÜDDİN Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr* (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.
- KOCA, S., “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışımı Değiştiren ve Anadolu’nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köse Dağı Bozgunu”, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Der., (Yıl:2015), S.37.
- _____, “Moğol İstilâsına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubâd’ın Güvenlik Politikası”, Gazi Türkiyat Der. Güz (Yıl:2009), Ankara.
- _____, “Türkiye Selçuklu Hükümdarlarının Temel İç ve Dış Politikaları ve Bu Politikalardan Güttükleri Amaçlar, Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, (2016), S.1.
- _____, Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubâd’ın Zehirlenmesi, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Der., (2010), S.27.
- _____, Sultan I. İzzeddin Keykâvus, TTK, Yay., Ankara 1997.
- KONYALI, İbrahim Hakkı Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi, Konya 2007.
- KURTULUŞ, Rıza, Kanî-i Tûsî, *DİA*, C. XXIV.
- KUŞÇU, Ayşe Dudu, “Selçuklu Deniz Ticaretinin Anadolu Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Entegrasyonundaki Rolü” International Conference on Eurasian Economies, Kaposvar 2016.
- _____, “*Dânişmendli Yağibasanoğulları ve Selçuklu Devleti Siyasetindeki Roller*”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences* (Yıl:2018), S.260.
- _____, “Selçuklular Döneminde Konya’da Hatun/Kadın Vakıfları”, Konya Kitabı XVIII, Konya 2021.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, Konya’da Alâeddin Dârü’s-Şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Osmanlı Araştırmaları Der., S. IX.
- LINDNER, R. P., *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983.
- HACIGÖKMEN, M. Ali, Türkiye Selçuklu Devlet Adamları, Konya 2018.
- MERÇİL, Erdoğan, “Nal-baha ve Kullanılışına Dair Örnekler” Belleten, (Yıl:1996). LX/227, Ankara.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Camii’ü’l-Düvel*, (Haz. Ali Öngül), Kabalcı Yay., İstanbul 2017.
- NAMIK, Hüseyin, “Histoire des Karamanides”, KCS.A, I (1921-22).
- NESEVÎ, Siret-i Sultan Celâleddin Mengüberti, (ter: Necip Asım), İstanbul 1934.
- NİĞDELİ KADI AHMED, *el-Veledü’s-Şefik ve’l Hâfidi’l-Halik*, (Çev: Ali Ertuğrul), TTK. Yay., Ankara 2015.
- ODABAŞI, Zehra, Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları, Bilge-Kültür Sanat Yay., İstanbul 2019.
- OKUYAN, Mehmet, Necmeddîn-i Dâye, *DİA*, C. XXXII.
- ORAL, M. Zeki, Kubâd-âbâd bulundu, Anıt Der., S.10, (Yıl:1949).
- OSTROGORSKY, Georg, Bizans Devleti Tarihi, (Çev: F. Işılta), Ankara 1981.
- ÖNGÜL, A., Selçuklular Tarihi II, Çamlıca Yay., İstanbul 2014, II. Baskı.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, İbn Bibî, *DİA*, C. XIX.
- PREMIER, Tome, Documents Armeniens, RHC, Paris. Tarihsiz.
- SARRE, Friedrich, *Der Kiosk von Konia*, Berlin, 1936.
- SAVIDES, A., “The Trapezunine Sources of the Seljuk Attack on Trebizond in A.D. 1222-1223, *Atina* 1990-91, 102-130.
- SEVİM, Ali-Yücel, Yaşar, *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK Ankara 1989, s. 159, s. 228.
- SULTAN VELED, *İbtidâ-nâme*, (çev. Abdülbaki Gölpinarlı), Ankara 1976.
- SURYANİ MIHAIL, Suryani Patrik Mihail’in Vakainamesi, (Ter, H. D. Andreasyan), 1944.
- TOGAN, Z. V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970.

TURAN, O., Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yay., İstanbul 1993, III. Baskı.

_____, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar”, Ankara 1988, II. Baskı.

_____, “Keykubâd”, İA, C. VI.

_____, “Eski Türklerde Ok’un Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması”, Belleten Der. S.35, (1945).

UĞURLU, Kamil, Kubâdâbâd Sarayı, DİA, C. XXVI.

UYUMAZ, Emine, Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi, TTK., Ankara 2003.

YAKUBOVSKIY, A. “İbn Bîbî’nin XIII. Asır Başlarında Anadolu Türkleri’nin Suğdak, Plovest (Kıpçak) ve Ruslara karşı Yaptıkları Seferin Hikâ-

yesi” Türkçe çev. İ. Kaynak, AÜDTCFD, XII, Ankara 1954, s. 225.

YAKUT EL-HAMAVÎ, Şihabeddin Ebû Abdullah b. Abdullah, Mucemü’l- Bûldân, Beyrut 1955-57, C. V.

YASA, Azize Aktaş “Selçuklu Konya’sında Mimari Eserlerin Banileri”, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri, (Konya, 11-13 Ekim 2000), II, ed. Osman Eravşar, Konya 2001.

YÜCEL, Y., Çobanoğulları Beyliği - Candaroğulları Beyliği 1: Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar 13 - 14. Yüzyıllarda Kuzey - Batı Anadolu Tarihi, TTK. Yay., Ankara 1988.

II. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV DÖNEMİ (1237-1246) MOĞOL İSTİLASI VE KONYA

Süleyman ÖZBEK

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE,
s.ozbek@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4358-9700.

Sinan TARİFCİ

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Giresun/TÜRKİYE,
sinantar@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9218-6193.

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin muktedir sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra yerine oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta geçmiştir. Onun 1237-1246 yılları arasında süren saltanat devrinde devlet, içeride ve dışarıda son derece mühim hadiselerle karşılaşmıştır. Bunlar; Sâdeddîn Köpek'in devleti ele geçirme teşebbüsü ve faaliyetleri, devlet otoritesine karşı girişilen Babaîler İsyanı ve Türkiye Selçuklu topraklarına karşı Moğollar tarafından istila girişimidir. Bu üç hadisenin neticeleri siyasî, askerî, idarî ve sosyal yönlerden Türkiye Selçuklu Devleti için son derece ağır olmuştur. Nitekim birbirine sebep-sonuç ilişkisiyle bağlı olan bu hadiseler silsilesi neti-

cesinde, Gıyâseddin Keyhüsrev'in devlet idaresinde büyük bir otorite zafiyeti başlamıştır. Bu zafiyet, Moğol istilasına kalıcı bir hâle gelmiştir. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, tarih sahnesinden çekilene dek devam edecek olan Moğol tahakkümü altına girmiştir. Bu çalışmada, II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminin belli başlı olaylarına temas etmekle beraber, bilhassa Türkiye Selçuklu Devleti'nin gerileme ve çöküş sürecinin son aşamasını teşkil eden Moğol istilasının devlet, ülke, hükümdar, halk ve payitaht Konya üzerindeki etkilerinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Moğollar, Köseadağ Savaşı.

THE REIGN OF GHIYĀTH AL-DĪN KAYKHUSRAW II (1237-1246) MONGOL INVASION AND KONYA

ABSTRACT

After the death of Alā al-Dīn Kaykubād I, the powerful sultan of the Seljūqs of Turkey, his son Ghiyāth al-Dīn Kaykhusraw II came to the throne. During his reign between 1237-1246, the state faced with extremely important events both internal and external. These events were Sad al-Dīn Köpek's attempt and activities to take power, the Bābā'ī rebellion against the state authority, and the Mongol invasion of Seljūqs of Turkey's lands. The consequences of these three events were extremely harsh for the Seljūqs of Rūm in terms of political, military, administrative and social aspects. Thus, as a result of these series of events, which were connected to each other with a cause and effect relation, a great weakness of authority began in the state administration of Ghiyāth al-Dīn Kaykhusraw. This weakness became permanent with the Mongol invasion. Thus, the Seljūqs of Turkey came under the domination of the Mongols, which would continue until it withdrew from the stages of history. In this study, while mentioning the majör events of the reign of Ghiyāth al-Dīn Kaykhusraw II, particular emphasis will be placed on the effects of the Mongol invasion, which marked the final stage of the decline and collapse of the Seljūqs of Turkey, on the state, country, sultān, people and the capital city Konya.

Keywords: Seljūqs of Turkey, Ghiyāth al-Dīn Kaykhusraw II, Mongols, the Battle of Köse Dag.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin on birinci hükümdarı II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi olaylarını başlıca üç başlık altında ele almak lazım gelmektedir:

1- Sâdeddîn Köpek'in devleti ele geçirme teşebbüsü ve faaliyetleri,

2- Devlet otoritesine karşı girişilen Babaîler İsyanı,

3- Türkiye Selçuklu topraklarına karşı Moğollar tarafından istila girişimi.

Bu üç olay esasen birbirlerine sebep-sonuç ilişkisi ile bağlıdır. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkarılmasında birinci derecede rol oynayan ve devlet kademelerinde en üst görevlendirme ile bunun mükâfatını da alan Sâdeddîn Köpek'in devleti ele geçirmek amacıyla önce Hârezm emîrlerini ve sonrasında da tecrübeli devlet adamlarını birer birer bertaraf etmesi sonucu Türkiye Selçuklu Devleti büyük bir zafiyet içerisine düşmüştür. Merkezî idareden hoşnut olmayan bazı zümreler, ortaya çıkan bu otorite boşluğundan istifadeyle çeşitli tarikatların liderliğinde örgütlenerek devlete başkaldırmış ve devleti acizlik içerisinde bırakmıştır. Babaîler İsyanı adıyla anılan bu isyan hareketi güçlülükle bastırılmıştır. Selçukluların Babaîler İsyanı'nı bin bir güçlülük içerisinde bastırması Moğolların da dikkatini çekmiştir. Nitekim Moğollar, I. Alâeddin Keykubād zamanında çekindikleri Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı Anadolu'ya saldırma cesaretini bulmuşlardır. Dolayısıyla hem kötü icraatlarıyla devletin zaafa uğramasında ve akabinde Babaîler İsyanı'nın çıkmasında, hem de Köse Dağ'da uğrılan ağır yenilgide Sâdeddîn Köpek'in rolü büyüktür.

1) Sâdeddîn Köpek'in Devleti Ele Geçirme Teşebbüsü ve Faaliyetleri

Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra tahta kimin geçeceğine dair büyük emîrlar arasında görüş ayrılığı baş göstermiştir. Onun, Hristiyan asıllı olup daha sonra ihtida eden Mahperi Hatun'dan¹¹⁷³ olan oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'den başka Eyyûbî melikesi, yani el-Melikü'l-Adil'in kızından olan İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin adında iki oğlu daha vardı. Gıyâseddin Keyhüsrev yaş itibarıyla bunların en büyüğü idi. Alâeddin Keykubâd, ölümünden kısa bir süre önce Ramazan Bayramı'nın üçüncü günü Kayseri'de büyük bir şölen düzenledi. Bu şölene devlet ricalinin yanında civar belde hükümdarlarının gönderdiği elçiler de katılmışlardı. Alâeddin Keykubâd bu ziyafet esnasında küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı hil'at giydirerek kendisine veliaht tayin etmiş ve devlet ricalinden bu kararına sadık kalacaklarına dair yemin almıştı¹¹⁷⁴. Bazı emîrlar tarafından hiç hoş karşılanmayan bu karar, sultanın ölümünden hemen sonra Gıyâseddin Keyhüsrev taraftarı emîrlerce kısa zamanda geçerliliğini kaybetti. Emîrlarin bu karara karşı çıkış sebepleri arasında veliahtlık kararı için emîrleri zorlamasının yanında Hârezm emîrlarına devlet kademelerinde önemli mevkiiler vermesi başlıca rol oynar¹¹⁷⁵.

Gıyâseddin Keyhüsrev'in atabeği olan Şemseddin Altunaba, Alâeddin Keykubâd'ın ölüm haberini alınca, Gıyâseddin Keyhüsrev'e sadakatle bağlı olan Sâdeddîn Köpek, Gürcüoğlu Zahirüddeve, Tâceddîn Pervâne ve Cemâleddîn Ferrûh'u da yanına alarak derhâl harekete geçti. Bunlar daha sultanın ölüm haberi açıklanmadan, Gıyâseddin Keyhüsrev'i Kubâdiye Sarayı'na götürerek tahta çıkardılar. Diğer taraftan da veliaht İzzeddin Kılıç Arslan'a bağlı olan beylerin, muhtemel bir isyanına meydan vermemek için şehir kapılarını kapattılar. Bu oldubittiye karşı koymak isteyen Hârezmli emîrlardan Kayır Han ve Hüsâmeddîn Kaymerî, bütün ısrarlara rağmen, Beylerbeyi Kemâleddîn Kâmyâr'ı kendilerine katılmaya ikna edemeyince diğer devlet ricali gibi, Gıyâseddin Keyhüsrev'e sultan olarak biat etmek mecburiyetinde kaldılar¹¹⁷⁶.

Ancak tahta çıktığında henüz 15-16 yaşlarında olan Gıyâseddin Keyhüsrev'in idareyi Selçuklu ümerâsı, özellikle de bir tertiple Alâeddin Keykubâd'ın zehirlenmesi ve yerine kendisinin iktidara getirilmesi olaylarında öne

rec, *Ebû'l-Ferec Tarihi*, çev. Ö. R. Doğrul, Ankara 1950, C. II, s. 536; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîh-i Haleb*, nşr. Sâmî ed-Dehhân, Dımaşk 1951-1968, C. III, s. 227-232; Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara 2011, s. 379-402; Ali Öngül, *Anadolu Selçukluları*, İstanbul 2018, s. 202-203; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 387-389.

¹¹⁷³ Osman Turan, Gıyâseddin'in annesi Mahperi Hatun'un Alâiyye hâkimi Hristiyan Kurfard'ın kızı olduğunu ve daha sonra İslâmiyet'i kabul ederek pek çok hayrat yaptırdığına işaret eder (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 403).

¹¹⁷⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, haz. A. S. Erzi, I. Tıpkıbasım, Ankara 1956, s. 458, İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçuk Name)*, çev. M. Öztürk, Ankara 1996, C. I, s. 453-454.

¹¹⁷⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 456; çev., C. I, s. 451; Bar Hebraeus Ebû'l Fe-

¹¹⁷⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 464-465, İbn Bîbî, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi: İbn Bîbî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesi*, çev. M. N. Gençosman, Ankara 1941, s. 188-189, çev., C. II, s. 19-21; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer*, İstanbul 1286, C. II, s. 158-159; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîh-i Haleb*, C. III, s. 227; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, s. 537. Makrîzî, Gıyâseddin Keyhüsrev'in, babasının ölümünden üç gün sonra, 4 Haziran 1237 tarihinde tahta oturduğunu kaydeder (Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, nşr. M. M. Ziyâde, Kahire 1934, C. I, s. 295).

çıkan Emîr Sâdeddîn Köpek'in ellerine teslim etmesi, devleti büyük bir ateşin içerisine attı. Sâdeddîn Köpek, devlete tek başına hâkim olmak adına kendisine rakip olabilecek tecrübeli devlet adamlarını birer birer ortadan kaldırmaya başladı. O, işe önce Türkiye Selçuklularının hizmetinde bulunan Hârezm askerlerinin reisi olan Kayır Han'ı bertaraf etmekle başladı. Genç ve tecrübesiz sultanı Kayır Han ve Hârezm askerlerinin tehdit oluşturdıklarına ikna eden Sâdeddîn Köpek, daha sonra Kayır Han'ı tutuklatarak Zamantı (Pınarbaşı) Kalesi'nde hapsedtirdi. Kayır Han, gördüğü işkence ve eziyet sonucu mahpus tutulduğu bu kalede hayatını kaybetti¹¹⁷⁷. Sâdeddîn Köpek daha sonra kendisine karşı tavır alan sultanın atabegî Şemseddîn Altunaba'yı hedef aldı. Emîr Tâceddîn Pervâne'yi yanına çekerek, bu tecrübeli ve devlete sadık emîre gerçekte alakası olmayan birtakım suçlar isnat eden Sâdeddîn Köpek, genç sultanı ikna etmeyi başararak Atabeg Şemseddîn Altunaba'nın katli için gereken fermanı almayı başardı¹¹⁷⁸. Tâceddîn Pervâne ise her ne kadar Sâdeddîn Köpek'e yardımcı olmuşsa da sıranın kendisine de geleceğini biliyordu. Nitekim Sâdeddîn Köpek onu da şarkıcı bir kadınla gayrimeşru ilişki içerisinde olmakla itham ederek Ankara'da zina suçu karşılığında recm ettirerek

ortadan kaldırdı¹¹⁷⁹. Rakip emîrleri ortadan kaldırmaya devam eden Sâdeddîn Köpek, büyük emîrlerden olan Hüsâmeddîn Kaymerî'yi işlemediği bir suçla itham ederek Malatya'da tutuklattı. Çok serveti olan bu emîrin mallarına da el koydu. Artık sıra kendisi için en ciddi rakip olarak gördüğü tecrübeli devlet adamı olan Kemâleddîn Kâmyâr'a gelmişti. O, bu değerli emîri de sudan bahanelerle tutuklatarak Konya yakınlarında bulunan Gevale Kalesi'ne hapsedmiş ve orada ortadan kaldırmıştır¹¹⁸⁰.

Sâdeddîn Köpek devlet içerisinde bu katliamları fütursuz bir şekilde icra ederken, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev olaylara seyirci kalmıştı. O, sadece saltanatını düşünüyor ve babası Alâeddin Keykubâd tarafından meşru veliaht ilan edilen kardeşi İzzeddin Kılıç Arslan'dan kurtulma yolları arıyordu. Sadeddîn Köpek, Selçuklu sultanının bu endişesini de kullanarak sultandan aldığı bir ferman ile İzzeddin Kılıç Arslan'ın annesini Ankara'ya gönderip yayının kirişi ile boğdurmak suretiyle ortadan kaldırdı. Genç şehzadeler İzzeddin Kılıç Arslan ile Rükneddîn'i de Borgulu (Uluborlu) Kalesi'ne bizzat kendisi götürerek hapsedti¹¹⁸¹. Gıyâseddin Keyhüsrev'in henüz erkek çocuğu olmadığı için küçük yaştaki şehzadelerin hayatlarına ilk

¹¹⁷⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 468-469, çev., C. II, s. 23-24; Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel (Selçuklular Tarihi II: Anadolu Selçukluları ve Beylikler)*, yay. A. Öngül, İzmir 2001, C. II, s. 81; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, Ankara 2009, s. 41-42; Osman Turan, "Keyhüsrev II", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1977, C. VI, s. 620.

¹¹⁷⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 470-471, çev., C. II, s. 25-26; Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 82; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 45-46; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 621.

¹¹⁷⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 473-474, çev., C. II, s. 28; Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 82; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 48; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 621.

¹¹⁸⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 478-479, çev., C. II, s. 32-33; Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 82; Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s. 110-114; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 49.

¹¹⁸¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 472, çev., C. II, s. 26-27; Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 83; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 621.

zamanlarda dokunulmadıysa da Müneccimbaş-ı'ya göre, bu çocuklar sultanın erkek çocuğu dünyaya geldikten sonra öldürülmüştür¹¹⁸².

Bütün bu siyasî entrikalar içerisinde kendisine karşı oluşan olumsuz havayı dağıtmak için Sümeyyat üzerine sefere çıkan ve bu seferde elde ettiği başarı ile olan nüfuzunu daha da arttıran Sâdeddîn Köpek'in hedefinde artık Selçuklu tahtı vardı. Aslında genç sultanı avucunun içerisine alan ve âdeta sultan yetkisi kullanmasına rağmen bundan tatmin olmayan Sâdeddîn Köpek, kendisinin I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in gayrimeşru oğlu olduğunu iddia ederek Selçuklu hanedanı mensubiyetini ifadeyle tahtta hak iddiasına girişti¹¹⁸³. Ancak onun bu son girişimi bir bakıma kendi ölüm fermanını imzalamak anlamına geliyordu. Nitekim o güne kadar Sâdeddîn Köpek'in bütün icraatlarına ses çıkarmayan sultan, hem hayatı hem de saltanatı tehdit altına girince harekete geçti. Güvendiği sadık emîrlerden Sivas sübaşısı Hüsâmeddîn Karaca'ya gizlice bir haberci göndererek durumu izahla ondan Sâdeddîn Köpek'in ortadan kaldırmasını istedi. Bu emir üzerine Hüsâmeddîn Karaca ve adamları önce güvenini kazandıkları Sâdeddîn Köpek'i uygun bir zamanda öldürmeye muvaffak oldular¹¹⁸⁴.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev, genç yaşta idareyi ele aldığı anda siyasî, askerî ve ekonomik anlamda Orta ve Yakın Doğu'nun en güçlü devletini devralmıştı. Ancak onun devlet idaresini Sâdeddîn Köpek gibi ihtiraslı bir emîrin ellerine bırakması, onun da takip ettiği kötü siyaset ve tecrübeli devlet adamlarını ortadan kaldırması sonucunda devlet birkaç yıl gibi kısa bir zaman diliminde âdeta dibe vurmuş ve temellerinden sarsılmıştır. Aslında devlet adamlarına yönelik bu türden tenkil harekâtı devlet içerisinde ilk değildir. I. İzzeddin Keykâvus'un başarısızlıkla sonuçlanan Halep seferi sonrasında suçlu ilan ettiği ümerâ ve devlet adamlarını katletmesiyle¹¹⁸⁵ başlayan bu hatalar, I. Alâeddin Keykubâd döneminde de devam etmiş¹¹⁸⁶ ve Sâdeddîn Köpek bu tenkil harekâtının son halkasını tamamlamıştır. Tecrübeli devlet adamlarının bu şekilde ortadan kaldırılmaları sonucunda devlet işleri tecrübesiz devlet adamlarının elinde kalmış ve dolayısıyla da gerek Babaîler İsyanı, gerekse Moğol istilasına karşı gerekli siyaset üretilmemiş ve başarısızlık kaçınılmaz hâle gelmiştir. Başka bir deyişle, dirayetli ve muktedir bir hükümdar olan I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra tahta geçen II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in idaresinde ortaya çıkan büyük otorite zafiyeti, aynı hükümdarın Köseadağ boğunundan sonra başlayan Moğol hâkimiyeti ile tamamen kalıcı hâle gelmiş ve bu durum Türki-

¹¹⁸² Müneccimbaş, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 83.

¹¹⁸³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 475, çev., C. II, s. 29; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 52-53.

¹¹⁸⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 480-482, çev., C. II, s. 33-36; Müneccimbaş, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 84; Muharrem Kesik, "Sâdeddîn Köpek", *DİA*, İstanbul 2008, C. XXXV, s. 392-393; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 54-55; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 622. Sâdeddîn Köpek'in ölüm tarihi kaynaklarda tam olarak kayıt altına alınmadığı için, onun ölümünün 1238 sonu ile 1239 yılı başlarında gerçekleştiği ve bu sırada 45'li yaşlarda olduğu tahmin edilmektedir.

¹¹⁸⁵ İzzeddin Keykâvus, Halep seferinde uğradığı başarısızlığın sebebini ihanete bağlamış, bu durum onun komutanlarından korkunç bir intikam almasına yol açmıştı (bkz. Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997, s. 59).

¹¹⁸⁶ Alâeddin Keykubâd'ın ümerâ ile ilişkileri ve onun ümerâ tasfiyesi için bkz. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Alâeddin Keykubâd ve Zamanı*, yay. haz. S. Koca-S. Tarıfci, İstanbul 2020, s. 164-182, 183-229.

ye Selçuklu hanedanının tükenişine kadar devam etmiştir (1308)¹¹⁸⁷.

2) Devlet Otoritesine Karşı Girişilen Babaîler İsyanı

Sâdeddîn Köpek'in devlet kademelerinde yol açtığı tahribat ister istemez halk üzerinde de olumsuz etkilerini göstermiştir. Moğol istilasının sebep olduğu siyasî ve ekonomik sıkıntılardan bunalan halk kitleleri bu konuda sorumlu tuttıkları Selçuklu hanedanına karşı tepkiliydi. Bu tepkiyi açık bir şekilde ortaya koyanlar da öncelikli olarak Türkmenlerdi. XIII. yüzyılın başlarında zuhur eden Moğol istilasının önünden kaçarak Anadolu'ya gelen konar-göçer Türkmen unsurları Antep, Urfa, Maraş gibi güney bölgelerde toplanmışlardı. Sâdeddîn Köpek'in Hârezmlilere karşı giriştiği tenkil harekâtından sonra başsız kalan Hârezm askerleri de bu bölgelerde yağma ve çapul hareketlerine girişmişler ve bu durum yerleşik halkı olduğu kadar, konar-göçer Türkmenleri de olumsuz etkilemişti. Türkmenler arasında gerek otlak darlığı, gerekse kıtlık gibi zaten var olan meselelerin yanında, şimdi de ortaya çıkan otorite boşluğunun tetiklediği idarî yolsuzluklar, toprak ve vergi nizamının bozulması ile iyice ağırlaşan geçim sıkıntısı başlamıştı. Türkmenler bu durumdan kurtulmak için de tıpkı başıboş Hârezmliler gibi bölgede yağma ve çapul faaliyetlerine başladılar. Devletin bu durumu ortadan kaldırmaya yönelik başvurduğu sert

tedbirler de Türkmenlerin devlete karşı olan güven hislerini tamamen ortadan kaldırıyor-du. Devletin asli unsuru olduklarını ileri süren Türkmenler¹¹⁸⁸, devlet kademelerinde özellikle İranlı unsurlara değer ve öncelik verilmesi sebebiyle dışlandıklarını düşünüyorlardı. Bu durum ise Türkmenlerin doğrudan Selçuklu hanedanını hedef almalarına sebep oluyordu. İşte bu kaos ortamında Türkmenleri içine düştükleri bu zor durumdan kurtaracak kutsal bir şahıs olarak Horasanlı Baba İlyâs ortaya çıktı¹¹⁸⁹.

Baba İlyâs'ın, Türkmenler arasında çok yayılan ve Yesevîliğe benzediği ifade edilen Vefâî tarikatına mensup olduğu ileri sürülmektedir. O, I. Alâeddin Keykubâd zamanında Amasya taraflarına yerleşerek burada bir zaviye kurmuş ve eski Türk inançları ile İslâmî değerleri sentezlediği fikirleri ile Anadolu'da yaşayan Türkmenler üzerinde nüfuza başlamıştı. Zamanla kendisini bir peygamber olarak kabul ettiren Baba İlyâs, halk arasında Baba Resûl diye anılmaya başlamıştır. Baba İlyâs, Türkmenleri refaha erdirmek için Selçuklu hanedanının devrilmesini ve Anadolu'da kendisinin başında olacağı yeni bir devletin kurulmasını amaçlıyordu. Bu konudaki en büyük yardımcısı da halifelerinden Baba İshak idi. Baba İshak

¹¹⁸⁷ Salim Koca, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zafiyeti ve Emîr Sâdeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara 2011, s. 407; Süleyman Özbek, "Türkiye Selçukluları-Eyyübîler Arası Siyasî Münasebetler Üzerine (1175-1250)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 427-448.

¹¹⁸⁸ Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan sonra konar-göçer bir hayat tarzından çıkarak, yerleşik medeniyeti temsil eden bir siyasî teşekkül hâline gelmesi, dolayısıyla ordu ve idarî teşkilâtta bu doğrultuda birtakım düzenlemeleri hayata geçirmesi, Selçuklu tarihi boyunca etkileri görülecek olan bir Türkmenler meselesi ortaya çıkarmıştır (Bu hususta mesela bkz. Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 2013, s. 158-167).

¹¹⁸⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîlik", *DİA*, İstanbul 1991, C. IV, s. 373; Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı: Alevîliğin Tarihîsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksizminin Teşekkülü*, İstanbul 2014, s. 53-68; Bahattin Keleş, "Baba İshak İsyanı'nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi", *F. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23:1 (2018), s. 75; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 623.

öncelikle Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Güney Anadolu'da¹¹⁹⁰ faaliyetlere başlayarak taraftar kitlesini artırdı. Zamanla Orta Anadolu'da da propaganda faaliyetlerine devam eden Babaî hareketine, Türkmenler haricinde diğer etnik unsurlar da dâhil oldu¹¹⁹¹.

Teşkilatlanmanın tamamlandığına kanaat getiren, şartların ve ortamın da uygun olduğunu düşünen Baba İshak, ilk isyan hareketini 1240'da Kefersut'ta başlattı. İsyân çok kısa zamanda bütün Selçuklu ülkesine yayıldı. Türkiye Selçuklu Devleti bu isyanları bastırmak için askerî müdahaleye karar veriyse de bastırmakta aciz kaldı. İsyana katılan Türkmenler, Baba İlyâs'ın peygamber olduğunu kabul etmeyen herkesi katlediyor, karşılarına çıkan şehir ve kasabaları yağma ve tahrip ederek âdetâ harabeye çeviriyorlardı. İsyancılar önce Kefersut'u arkasından Hısnımansur, Kahta ve Gerger'i ele geçirdiler. Baba İshak, ileri harekâtına devam ederek Malatya önlerine geldi. Şehrin Selçuklu valisi Muzafferüddîn Ali Şîr, Baba İshak'ı ve isyancıları durdurmak amacıyla onlarla iki defa savaşa girdiyse de başarılı olamadı. Kazandıkları bu başarılarla şöhreti yayılan ve taraftar kitlesi devamlı artan Baba İshak, Amasya'da bulunan şeyhi Baba İlyâs ile kuvvetlerini birleştirmek amacıyla harekete geçti. Sivas önlerinde şehri korumakla görevli askerler ve halkın oluşturduğu savunma kuvvetlerini de

yenilgiye uğratan Babaîlerin maneviyatı iyice arttı. Bu başarılar üzerine Anadolu'nun her tarafından göçebe Türkmenler isyancılara katılmaya başladılar¹¹⁹².

Selçuklu sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev ise bu önlenemeyen isyan dalgası karşısında korkuya kapılarak Kubâdâbâd'a kaçtı. Burada ordu kumandanlığına Mübârezeddîn Armağanşah'ı tayin ederek, onu bir ordu ile Babaîler üzerine gönderdi. Armağanşah, Amasya önlerine vararak şehre hâkim oldu. Ele geçirilen Baba İlyâs ise derhâl idam edilerek cesedi kale burçlarına asıldı. Şeyhlerinin ölümünü kabullenemeyen Babaîler, onun ölmediğine ve “göklere çıktığına ve meleklerden yardım getireceğine” inanarak daha bir azimle mücadeleye giriştiler. Yapılan şiddetli savaşta Armağanşah hayatını kaybetti. İsyancılar büyük bir öfke ve hınçla Baba İshak idaresinde payitaht Konya'ya doğru harekete geçtiler. Bu durum karşısında Gıyâseddin Keyhüsrev, Erzurum'da bulunan Selçuklu kuvvetlerini yardıma çağır-
dı. Necmeddîn Behramşah kumandasındaki ordunun mevcudu ücretli Frank ve Gürcü askerlerinin de katılımıyla 60 bine ulaşmıştı. Baba İshak ve asiler Kırşehir yakınlarındaki Malya ovasına ulaştığında burada kendilerini bekleyen Selçuklu ordusuyla karşılaştılar. 1240 yılı Kasım ayında taraflar arasında şiddetli bir savaş cereyan etti. Müslüman Selçuklu askerleri peygamber olarak ilan edilen Baba İlyâs'a karşı savaşıma hususunda tereddüt ve korku yaşadılar. Bu tereddüdün savaşın kaybedilmesine sebep olacağını gören Selçuklu ordu kumandanı Emîr Necmeddîn Behramşah, Selçuklu ordusunda bulunan ücretli Frank as-

¹¹⁹⁰ Baba İlyâs, bölgedeki gezileri ve incelemeleri sırasında hem Türkmenlerin hem de Hârezm Türklerinin Selçuklu idaresine karşı büyük bir tepki ve muhalefet içinde olduklarını görmüştür (Salim Koca, “Dinî İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçla Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret Verici Bir Örnek: Babaîler Ayaklanması”, *Türk Tarihi ve Kültürü Üzerine Yeni Araştırmalar*, yay. haz. S. Koca-İ. Karakoç, Ankara 2021, s. 375).

¹¹⁹¹ Ocak, “Babaîlik”, C. IV, s. 373-374.

¹¹⁹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 420-421; Öngül, *Anadolu Selçukluları*, s. 219-221.

kerlerini devreye soktu. Zırhlı Frank askerleri karşısında başarı gösteremeyen Babaîler zor duruma düştüler. Frank askerlerine herhangi bir şey olmadığını gören diğer Selçuklu askerlerinin de savaşa katılmasıyla, Babaîler ağır bir yenilgiye uğradılar. Baba İshak savaş alanında hayatını kaybederken, Babaîler, çocuklar ve kadınlar hariç olmak üzere tamamen denilecek şekilde kılıçtan geçirildiler. Pek az bir kısmı kaçıp kurtulabildi veya esir edildi¹¹⁹³. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin nizamını bozan bu fesat grubunun hareketi uzun uğraşlar sonunda zor da olsa bastırılmış oldu.

Babaîler İsyanı, 1240 yılı yaz aylarında başlamış, sonbaharda sona ermiştir. İsyân her ne kadar birkaç ay gibi bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmiş olsa da yıkıcı etkisi yıllarca sürecektir. Türkiye Selçuklu Devleti bu başıbozuk grupları bertaraf etmekte acizlik göstermiştir. Bu durum Sâdeddîn Köpek'in devletin siyasî ve idarî kadrolarında gerçekleştirdiği kıyımın bir sonucu olarak tecrübeli ve dirayetli devlet adamlarının eksikliğini gözler önüne serdiği gibi, bu eksikliğin askerî alana da sirayet ettiği ni ortaya çıkarmıştır¹¹⁹⁴.

3) Türkiye Selçuklu Topraklarına Karşı Moğollar Tarafından İstila Girişimi

Moğollar, I. Alâeddin Keykubâd zamanında gücünden çekindikleri Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Babaîler İsyanı karşısında düştüğü acizliği ve isyanın bastırılmasında açığa çıkan zafiyeti gördükten sonra, Türkiye Selçuklularından korkmanın gerek olmadığını düşünerek Anadolu'yu istilaya girişmişlerdir. Dolayısıyla devletin varlığını, birliğini, kuvvet ve kudretini sarsan bu üç hadisenin sadece kronolojik olarak birbirlerinin peşi sıra yaşanmadığını, bir sebep-sonuç ilişkisi içerisinde birbirleriyle bağlantılı olduklarını da ifade etmekte fayda vardır.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Moğollarla mücadelesini anlayabilmek için öncelikle babası I. Alâeddin Keykubâd'ın Moğollara karşı takip ettiği siyasetin detaylarını incelemek gerekmektedir.

a) I. Alâeddin Keykubâd'ın Moğollara Karşı Takip Ettiği Siyaset

Türkiye Selçuklularının kudretli sultanı Alâeddin Keykubâd (1220-1237), Cengiz Han liderliğindeki Moğolların Otrar'dan başlayarak Buhara, Semerkand, Merv gibi İslâm dünyasının önemli merkezlerini istila ettiği bir zamanda tahta çıkmıştı. Nitekim Alâeddin Keykubâd tahta çıkar çıkmaz yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşı tedbirler aldı. İç ve dış politika bağlamında bu tedbirleri; Anadolu şehirlerinin savunma unsurlarının takviyesi, komşu devletler ile iyi ilişkiler kurma ve ittifak oluşturma, siyasî birliği tesis ve fetihler, Moğollar ile barışı sağlama şeklinde belirlemek mümkündür.

¹¹⁹³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 498-504, çev., C. II, s. 49-53; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 539; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Y. Moran, İstanbul 1979, s. 143-144; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 423-426; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 623-624; Ocak, "Babaîlik", C. IV, s. 374; Ocak, *Babaîler İsyanı: Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, s. 137-150; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 63-67.

¹¹⁹⁴ Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklu Devleti", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Selçuklular*, İstanbul 2018, C. X, s. 233-234; Özbek, "Türkiye Selçukluları-Eyyübîler Arası Siyasî Münasebetler Üzerine (1175-1250)", s. 427-448.

Anadolu Şehirlerinin Savunma Unsurlarının Takviyesi

Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıktığı yıllarda, Orta Asya'dan hareketle karşısına çıkan bütün güçleri ezip geçen Moğollar, büyük bir süratle İran'ı geçerek Anadolu ve Kuzey Suriye'ye ulaşmışlardı. Bu istila orduları karşısında ister istemez korkuya kapılan Alâeddin Keykubâd, derhâl Selçuklu sınır boylarında savunma önlemleri almaya yöneldi. O, bir taraftan Moğol istilasına karşı sınır boylarında gerekli siyasî ve askerî önlemleri alırken, bir taraftan da Sivas, Kayseri ve Konya gibi büyük şehirlerin yanı sıra, Erzincan, Amasya, Malatya gibi şehirlerin de kale ve surlarını tamir ve tahkim ettirmeyi ihmal etmedi¹¹⁹⁵. Alınan bütün bu tedbirler, Alâeddin Keykubâd'ın Moğollar ve onların askerî güçleri hakkında pek çok bilgi topladığı ve onlardan gerçekten çekindiği kanaatini uyanırmaktadır.

Komşu Devletler ile İyi İlişkiler Kurma ve İttifak Oluşturma

Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd gibi Moğol tehlikesinin farkında olan bir başka taraf ise Abbâsî Halifeliği idi. Abbâsî halifesi en-Nâsır Lidînillâh, yaklaşmakta olan Moğol tehdidine karşı İslâm birliğini sağlamak ve ortak askerî bir güç oluşturmak amacıyla 1220 ve 1226 senelerinde başta Selçuklular ve Eyyûbîler olmak üzere, bölgedeki İslâm devletlerine elçilik heyetleri gönderdi¹¹⁹⁶. Bu bağlamda, Türkiye

Selçuklu Devleti'ne gelen Abbâsî elçisi Muh-yiddîn İbnü'l-Cevzî, yaklaşmakta olan Moğol istilasını sebebiyle hilafet merkezi Bağdat'ı korumak için halifenin Müslüman devletlerden bir ordu kuracağını, Türkiye Selçuklu sultanından da bu ordu için 2.000 asker talep ettiğini bildirdi. Bu talep karşısında Alâeddin Keykubâd, hilafet elçisine, “Moğollarla savaşmak yerine dostluk ilişkilerinde bulunmanın daha doğru olacağı, kendisinin de bu siyaseti izleyeceği” tavsiyesinde bulundu. Bu düşüncesine rağmen, halifenin talebini de geri çevirmeyen sultan, Malatya sübaşı Bahâeddîn Kutluca idaresinde Anadolu'nun kadim sipahilerinden seçme 5.000 süvariye bir yıllık erzak ve silahları ile Bağdat'a gönderdi¹¹⁹⁷.

Alâeddin Keykubâd'ın, halifelik elçisine Moğollara karşı temkinli ve tedbirli politika takip edilmesi tavsiyesini bizzat kendisi de tatbik etmek üzere komşu devletler ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştığını görüyoruz. Sultan, Moğollarla tek başına mücadele edemeyeceğinin bilincinde olarak, komşu devletlerden kendisine yardımcı olacak müttefikler aramaya başladı. Bu konuda yardım alabileceği en önemli siyasî oluşum Suriye'de hâkim unsur olan Eyyûbîler idi. Ancak Alâeddin Keykubâd'ın işi hayli zordu. Nitekim kısa bir süre önce selefi I. İzzeddin Keykâvus zamanında Eyyûbîlere karşı yapılan Haleb seferi, iki devlet arasındaki ilişkileri bozmuştu. Alâeddin Keykubâd, kısa zamanda bir taraftan Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Meli-

¹¹⁹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 253-254, çev., C. II, s. 271-273; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 331-333.

¹¹⁹⁶ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, nşr. Haseneyn Muhammed Rebî-S. Abdülfettâh Aşur, Kahire 1972-1977, C. IV, s. 49-50; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî'l-Târîh*, çev. A. Özeydin, İstanbul 1987, C. XII, s. 337; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, C. III,

s.197; Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, C. I, s. 256; Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme –II”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, 2000, s. 95-104.

¹¹⁹⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 259-260, çev., C. I, s. 275-278; Süleyman Özbek, *Selçuklu-Eyyûbî İlişkileri*, Ankara 2018, s. 127-129.

kü'z-Zâhir Gazi'nin dostluğunu kazanırken, diğer taraftan da Ahlat Eyyûbî meliki el-Eşref'e bir elçi göndererek, geçmiş düşmanlıkları bir kenara bırakıp dostluk ve iyi ilişkiler kurmak istediğini bildirdi. Alâeddin Keykubâd'ın bu samimi talepleri Eyyûbîler cenahında memnuniyetle karşılandı¹¹⁹⁸.

Ancak, Alâeddin Keykubâd'ın ittifak projesinin başarısı için sadece Melik Gazi ile Melik Eşref'in desteği değil, diğer Eyyûbî meliklerinin, özellikle Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil'in dostluğunu ve desteğini de kazanması gerekiyordu. Bu sebeple, 1227 yılında Dımaşk hâkimi Melik Muazzam'a bir elçi göndererek, iyi dostluk ilişkileri kurmak ve bir süre önce vefat eden Mısır Eyyûbî hükümdarı Melik Adil Seyfeddin'in kızı ile evlenerek bu dostluğu daha da kuvvetlendirmek istediğini bildirdi. Eyyûbî tarafının da meseleye olumlu yaklaşması üzerine bir Türkiye Selçuklu heyeti, Dımaşk'a giderek gerekli hediyeleri takdim ettikten sonra, karşılıklı antlaşma gereği nikâh akdini yerine getirdi. Alâeddin Keykubâd'ın, bu evlilikten doğan oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı da hayatının son zamanlarında kendisine veliaht olarak tayin ettiğini yukarıda belirtmiştik¹¹⁹⁹. Böylece o, büyük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev dururken, Eyyûbî melikesinden doğan

ve henüz bir yaşında olan bu en küçük oğlunu veliaht tayin ederek, Selçuklu-Eyyûbî ittifakının devamlılığını da garantilemiş oldu¹²⁰⁰.

Moğollar karşısında güney sınırlarını emniyete almayı başaran Türkiye Selçuklu sultanı için sıra doğu eyaletlerini de emniyet altına almasına gelmişti. Bu amaçla Keykubâd'ın ittifak arayışındaki ikinci adresi, Moğolların önünden kaçarak Azerbaycan bölgesine yerleşen Celâleddin Hârezmşah oldu. Gerçekte Alâeddin Keykubâd, Celâleddin Hârezmşah'ın bölgeye gelmesinden rahatsız olmakla birlikte, Moğollarla Türkiye Selçuklu Devleti arasında bir tampon devletin girmiş olması sebebiyle bu duruma ses çıkarmadı. Ancak sultan, bölgede ortaya çıkan yeni gelişmeler ve kurulan geniş çaplı ittifak girişimlerinin zamanla Türkiye Selçuklu Devleti'ne zarar vereceğinden de endişelenmekteydi¹²⁰¹.

Gerçekte Moğolların önünden kaçarak Azerbaycan'a gelen Celâleddin Hârezmşah da kendisini emniyet altına almak istiyordu. Bu amaçla, 1225 yılı Temmuz ayında Alâeddin Keykubâd'a bir elçi gönderdi. O, Selçuklu sultanını "alâü'd-dünyâ ve'd-dîn, muizzü'l-İslâm ve'l-Müslimîn, sultan-ı gazi ve garb ülkelerinin şehinşâhı" gibi süslü lakaplar ile övdükten sonra, iki büyük mücahit hükümdarın güçlerini birleştirerek küffara karşı birlik hâlinde İslâm'ı

¹¹⁹⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, C. IV, s. 30; İbnü'l-Esrîr, *el-Kâmil fî'l-Târîh*, C. XII, s. 355; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîh-i Haleb*, C. III, s. 188; Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rîfeti Düveli'l-Mülûk*, C. I, s. 258.

¹¹⁹⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 293-300, çev., C. I, s. 309-315; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, nşr. Ahmed Ebû Mülhim-Ali Necib Atavî-Ali Abdüşşâtur, Beyrut 1988, C. XIII, s. 156; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 505; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer*, C. III, s. 162; Mehmet Ersan, "Türk-Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)", *Tarihte Türkler ve Ermeniler (Ortaçağ)*, Ankara 2014, C. II, s. 190; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 350-351.

¹²⁰⁰ Salim Koca, "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Güvenlik Politikası", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara 2011, s. 353; Özbek, *Selçuklu-Eyyûbî İlişkileri*, s. 139-141. Osman Turan'a göre, Alâeddin Keykubâd, küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı kendisine veliaht tayin ederken, büyük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'in kifayetsizliğine vakıf bulunuyordu (Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 404).

¹²⁰¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 275, çev., C. I, s. 381-385; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, C. IV, s. 178.

müdafa etmek için teklif ediyordu¹²⁰². Bu teklif Türkiye Selçuklu canibinde memnuniyetle karşılanmıştı. Ayrıca, yapılan ikili görüşmeler sonucunda bu ittifakı perçinlemek için Celâleddîn Hârezmşah'ın kızı ile Alâeddin Keykubâd'ın oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'in evlendirilmesine de karar verildi¹²⁰³.

Ancak, Alâeddin Keykubâd'ın Moğollara karşı bütün olumsuzlukları göğüsleyerek oluşturduğu bu ittifak çabaları fazla uzun sürmeyecek ve önce Celâleddîn Hârezmşah'ın hırsına ve tamahına, daha sonra da Eyyûbîlerle bölge hâkimiyeti için girilen mücadelelere kurban gidecektir. Celâleddîn Hârezmşah'ın, bu ittifak tesisinden kısa süre sonra komşu devletlere karşı saldırgan bir tutum içerisine girmesi, başta Türkiye Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd ve Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil olmak üzere, bölgedeki bütün İslâm hükümdarlarının tepkisini çekti. Bölge hükümdarlarının kendisine karşı tavır değiştirdiğini fark eden Celâleddîn Hârezmşah da üzerindeki Moğol baskısının tesiriyle yönünü Anadolu içlerine çevirerek, Ağustos/Eylül 1229'da stratejik bir öneme sahip olan Ahlat'ı muhasara etti¹²⁰⁴. Alâeddin Keykubâd ve diğer bölge idarecilerinin ikaz ve ihtarlarına rağmen kuşatmayı kaldırmayan Celâleddîn Hârezmşah, 15 Nisan

1230'da Ahlat'ı ele geçirip, bir İslâm beldesi olmasına rağmen, buranın üç gün boyunca yağmalanmasına da müsaade ederek büyük bir talan, yıkım ve katliama sebep oldu¹²⁰⁵.

Celâleddîn Hârezmşah'ın Ahlat'ın işgalini müteakip civar beldelere gönderdiği fetihname-de yer alan, “Hârezmşah hükümdarının kendisine miras kalan toprakları genişlettiği, şimdi ise Suriye ve Anadolu'nun Sultan Celâleddîn'in eline geçmesinin an meselesi olduğu¹²⁰⁶” satırları, sıranın Suriye ve Anadolu'ya geldiğini açık bir biçimde ifade ediyordu. Bunun üzerine Alâeddin Keykubâd ve müttefiki Eyyûbîler, Celâleddîn Hârezmşah ile mücadeleye karar verdiler. Celâleddîn Hârezmşah ise Ahlat'ın zaptından sonra zafer sarhoşluğu içerisinde hareket ederek, askerlerinin büyük kısmını Azerbaycan ve Karabağ'a göndermiş idi. Kendisine karşı harekete geçen müttefik Türkiye Selçuklu ve Eyyûbî kuvvetlerini durdurmak amacıyla o, yanında Erzurum meliki Cihanşah ile birlikte Sivas'a doğru yola çıktı. İki ordu 10 Ağustos 1230'da Erzincan yakınlarındaki Yassı Çemen denilen ovada savaşa tutuştu. Taraflar arasında cereyan eden şiddetli savaşta müttefikler galip gelerek Hârezmşah ordusunu yenilgiye uğrattılar. Celâleddîn Hârezmşah, Yassı Çemen sava-

¹²⁰² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûrî'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 367-371, çev., C. I, s. 374-377; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1958, s. 82-83; Aydın Taneri, *Celâlü'd-Dîn Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977, s. 63.

¹²⁰³ Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme –I”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XIV, 1999, s. 65-78; Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 88.

¹²⁰⁴ Nesevî, *Sîretü Sultan Celâleddîn Mengübertî*, nşr. M. Hâfız Ahmed Hamdi, Kahire 1953, s. 299-300; Atâ Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, çev. M. Öztürk, Ankara 1989, C. II, s. 143.

¹²⁰⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*, Haydarabad 1951, C. II, s. 657, 659-660; Anonim, *Selçukname*, çev. H. İ. Gök-F. Coşguner, Ankara 2014, s. 42; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, haz. E. Merçil, İstanbul 1977, C. II, s. 151; Nesevî, *Sîretü Sultan Celâleddîn Mengübertî*, s. 220-321; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, C. II, s. 144-146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî'l-Târîh*, C. XII, s. 450-451; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi'l-Haleb*, C. III, s. 208; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Besher*, C. III, s. 146; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XIII, s. 136-137; Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rîfeti Düvel-i'l-Mülûk*, C. I, s. 277; Taneri, *Celâlü'd-Dîn Hârizmşâh ve Zamanı*, s. 68.

¹²⁰⁶ Nesevî, *Sîretü Sultan Celâleddîn Mengübertî*, s. 318; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, C. II, s. 147.

şından sonra Azerbaycan'da kalarak kuvvetlerini tekrar toplamak istediye de gerek Moğol saldırıları gerekse kendi adamlarının ihanetleri yüzünden yorgun ve bitkin bir hâlde, Eyyûbî hükümdarı Melik Eşref'e sığınmak üzere Azerbaycan'dan ayrıldı. Kaynaklar Celâleddîn Hârezmşah'ın, Meyyâfârikîn yakınlarında Kürtler tarafından pusuya düşürülerek öldürüldüğünü kaydederler¹²⁰⁷.

Yassı Çemen savaşından sonra başsız kalan Hârezmli askerler ise bölgede yağma ve tahribatta bulunmaya başlamışlardı. Türkiye Selçuklu sultanı, bölge idarecilerine gönderdiği talimatla Hârezm emîrlarına sert davranılmasını ve Türkiye Selçuklu ordusunda hizmete davet edilmelerini bildirdi. Bu siyasetin bir sonucu olarak da başta Kayır Han, Bereket Han, Saru Han, Küçlü Han olmak üzere pek çok Hârezm emîri yağma ve çapulı terk ederek, idarelerindeki askerlerle birlikte Türkiye Selçuklu ordusuna katıldılar.

Siyasî Birliği Tesis ve Fetihler

Görüldüğü gibi, Türkiye Selçuklu Devleti, Celâleddîn Hârezmşah'ın ölümüyle Moğollara karşı mücadelede çok önemli bir müttefikini kaybetmişti. Ancak kayıplar bununla sınırlı kalmamış, büyük bir ihtişamla tesis edilen ve evlilik bağlarıyla güçlendirilen Selçuklu-Eyyûbî dostluğu da Yassı Çemen savaşının hemen

sonrasında bölge hâkimiyeti uğruna kaybedilmiştir. Şöyle ki; Celâleddîn Hârezmşah'ın bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan boşluk üzerine Anadolu, Irak ve Suriye toprakları Moğolların saldırıları ile karşı karşıya kaldı. 1232 yılında Cormagon Noyan idaresindeki bir Moğol birliği Celâleddîn Hârezmşah'ı takiple, Doğu Anadolu'da bulunan Erciş, Ahlat, Bitlis, Amid, Meyyâfârikîn ve Harput gibi Eyyûbîlere bağlı kale ve şehirleri yağma ve tahrip ettiler. Bu bölgelerdeki idarecilerin Moğol saldırıları karşısında ürkek ve çekingen davranışları, halk arasında büyük bir korku ve paniğe sebep oldu. Moğolların Türkiye Selçuklu sınırlarına da girerek, Sivas yakınlarına kadar sokuldukları ve buradaki bir kervansarayı tahrip ettikleri haberinin gelmesi üzerine Alâeddin Keykubâd, Kemâleddîn Kâmyâr'ı bir ordu ile durumu tetkik için gönderdi. Erzurum'a kadar giden Kemâleddîn Kâmyâr, bölgedeki Moğol askerlerinin sadece bir keşif birliği olduğunu ve İran'a geri döndüklerini öğrenerek durumu sultana rapor etti¹²⁰⁸.

Moğolların keşif amaçlı da olsa, Anadolu içlerine girmeye başlamaları Türkiye Selçuklu sultanını rahatsız etmişti. Üstelik bu bölgeler Eyyûbî hâkimiyeti altındaki yerlerdi. Bu bölgeden sorumlu olan el-Melikü'l-Eşref de bölgeyi terk ederek Kuzey Suriye'ye çekilmiş, Moğol tehlikesini umursamadan zevk ve sefaya dalmıştı. Bu durum Türkiye Selçuklu sultanını doğu sınırlarını emniyet altına almak hususunda ciddi tedbirler almaya sevk etti. Bu sebeple, 1233/1234'te Kemâleddîn Kâmyâr kumandasında gönderilen Türkiye Selçuklu ordusu Van, Ahlat, Bitlis ve çevresindeki bölgeleri hâkimi-

¹²⁰⁷ Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, C. II, s. 150, 156-157; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, C. XII, s. 460-462; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 529; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*, C. II, s. 668-671; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer*, C. III, s. 147; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XIII, s. 142; Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rîfeti Düveli'l-Mülûk*, C. I, s. 280; Muammer Gül, "Hârezmli Türklerin Anadolu ve Yakınoğu'daki Roller ve Tesirleri", *Belleten*, C. LXX, S. 257, 2006, s. 95-108.

¹²⁰⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 418-420; çev., C. I, s. 420-421; Özbek, *Selçuklu-Eyyûbî İlişkileri*, s. 146-158.

yet altına aldı¹²⁰⁹. Alâeddin Keykubâd'ın izlediği iskân siyaseti sayesinde, Moğol tehlikesinden dolayı tamamen boşalmış durumda olan bu bölgeler kısa zamanda huzur ve refah ortamına kavuşmuştur. Ancak bu harekât Türkiye Selçuklu-Eyyûbî ittifakının da sona ermesine sebep oldu. 1223'te Alâiyye (Alanya) ve Alara Kalesi ile Anamur civarını da fethedip, Anadolu'da siyasî birliğin sağlandığı ölçüde emniyetinin artacağı ve savunmasının daha kolay yapılabileceği kanaatine varan Alâeddin Keykubâd, özellikle Moğol istilasını da göz önüne alarak Mengüceklilerin, 1228'de Erzincan kolunu, 1230'da da Erzurum kolunu ortadan kaldırmış bulunuyordu¹²¹⁰.

Moğollar ile Barışı Sağlama

1237 yılında Türkiye Selçuklu sultanının kışı geçirmek üzere Alâiyye'de bulunduğu sırada Moğol hanı Ögedey'in elçileri geldi. Moğol hanı gönderdiği mektupta, Alâeddin Keykubâd'ı yaptığı fetihler ve adaletli uygulamaları sebebiyle övüyor, akabinde de kendisine tâbi olmaya davet ediyordu. Kurduğu ittifakın kısa sürede dağılması sonucunda Moğollar karşısında yalnız kalan sultan, daha önce Celâleddîn Hârezmşah'a ve Abbâsî halifesine tavsiye ettiği Moğollarla iyi geçinme siyasetini şimdi bizzat kendisi uygulama alanına koymak zorunda kalacaktı. Nitekim Alâeddin Keykubâd, Moğol hanına gönderdiği çeşitli hediyeler ve vereceği

yıllık bir miktar vergi karşılığında Moğol tabiiyetine girerek, Moğol istilasını şimdilik de olsa Türkiye Selçuklu sınırlarından uzak tutmayı başaracaktır¹²¹¹.

Alâeddin Keykubâd'ın böyle netameli bir zamanda 30/31 Mayıs 1237 tarihinde bir ziyafet esnasında yediği av etinden zehirlenerek ölümü, Türkiye Selçuklu Devleti'ni yıkılışa götüren kargaşa, kaos ve fırtınalı yılların da başlangıcı olacaktır.

b) Moğol İstilas ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev

Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında idarî ve sosyal hayatta ortaya çıkan buhran, Moğol istilasıyla tam bir felakete dönüşmüştü. Cengiz Han'ın 1227'deki ölümü Moğolların genişlemesini durdurmamıştı. Öyle ki, batı yönünde askerî harekâta devam eden Moğollar, İran ve Azerbaycan'ı ele geçirdikten sonra, Anadolu'ya bir keşif seferi düzenlemişlerdi. Türkiye Selçuklu Devleti'nin temellerinden sarsıldığı böyle bir zamanda, Moğol tehdit ve tehlikesi de artık iyiden iyiye doğu ufuklarında belirmişti.

Moğollarla Barışı Koruma Gayretleri

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeni sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev, önde gelen ümerânın biatını alıp saltanatını sağlayınca, ilk olarak babasının ölümünden önce düzenlediği şölene iştirak eden bütün elçileri ağırlamak suretiyle yapılan antlaşmaları yenilemişti. Keykubâd'ın

¹²⁰⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 426; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîh-i Haleb*, C. III, s. 216; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 532; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer*, C. III, s. 154; Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, C. I, s. 287; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 377-378; Ersan, "Türk-Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)", s. 190.

¹²¹⁰ Koca, "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Güvenlik Politikası", s. 352.

¹²¹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 454-456; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, C. II, s. 152; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 385-387.

Kayseri’de tertip ettiği bu şölende Moğol hanının, Eyyûbî hükümdarlarından el-Melikü’l-Eşref ile el-Melikü’n-Nâsır’ın ve birçok İslâm ve Hristiyan devletlerinin elçileri hazır bulunmuşlardı (1237)¹²¹². Gıyâseddin’in bu görüşmeler esnasında Moğol elçisi ile özel olarak ilgilendiği anlaşılmaktadır. Bu görüşmede Moğol hanına “baba” diye hitap eden ve Alâeddin Keykubâd’ın yapmış olduğu anlaşmaya uyarak hana tabiiyet arz eden Gıyâseddin Keyhüsrev, değerli hediyelerle elçiyi Moğol hanına göndermiştir¹²¹³. Böylece Türkiye Selçukluları Alâeddin Keykubâd’ın ölümünden hemen önce kabul ettiği ve Gıyâseddin Keyhüsrev’in de bu antlaşmayı onayı ile hukuken Moğol tabiiyeti altına girmiş oluyordu. Buna rağmen Gıyâseddin Keyhüsrev, Moğol tabiiyetini kabul ile ülkesini geçici bir süre, birkaç sene daha istila ve yıkımdan korumayı başarmıştı. Ancak şartlar çok geçmeden değişecektir.

Anadolu’da Moğol İstilasının Başlaması: Erzurum’un Düşüşü (1242)

Sâdeddîn Köpek’in tenkil harekâtına maruz kaldıktan sonra, Anadolu-Suriye hattında toplanarak burada birtakım huzursuzluklara sebebiyet veren Hârezmliler, Sâdeddîn Köpek’in öldürülmesinden sonra tekrar devlet hizmetine alınmışlardı. Fakat onlar çok geçmeden yeniden akın ve yağmaya girişmişlerdi. Onların faaliyet gösterdikleri bu bölge, aynı zamanda Büyük Selçuklu Devleti’nin kuruluşundan beri buralarda yaşayan ve şimdi de Moğol istilasının önünden kaçıp gelen Türkmen kitlelerinin

de yerleştiği bir saha idi. İşte gerek Hârezmlilerin ve gerekse Türkmenlerin bölgeye yığılarak birer asayişsizlik amili olmaları dolayısıyla mahallî Eyyûbî ve Artuklu melikleri metbûları Türkiye Selçuklularından yardım ve himaye istediler. Bunun üzerine II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Malatya sübaşısı olan Tercüman Zahîreddîn Mansûr’u, Eyyûbî destekli bir askerî kuvvetle Haleb’e gönderdi. Harran civarında yapılan savaşta Türkiye Selçuklu birlikleri Hârezmlileri mağlup etti. Bundan sonra ordugâha çekilen Türkiye Selçuklu ümerâsı, Zahîreddîn Mansûr riyasetinde bir meşveret meclisi tertip ettiler. Yapılan görüşmelerde Diyarbakır’ın ele geçirilmesi gereği üzerinde mutabakata vardılar. Derhâl işe koyularak Diyarbakır seferine çıkan Zahîreddîn Mansûr, Gıyâseddin Keyhüsrev’e bir ulak göndererek, Hârezmlilere karşı galibiyeti ve Diyarbakır cihetine harekete geçtiklerini bildirmek suretiyle asker yardımı istedi. Haberi alan sultan, onların başarılarını takdir edip kararlarını isabetli buldu ve Sivas sübaşısı Mübârizeddîn Çavlı ile Niksar sübaşısı Mübârizeddîn Yavtaş komutasında büyük bir askerî kuvveti bölgeye sevk etti¹²¹⁴. Böylece birleşen Türkiye Selçuklu ordusu, Diyarbakır ve havalisinde meşgul olduğu bir sırada, payitaht Konya’ya gelen bir haber Türkiye Selçuklu sultanını endişeye sevk etti. Buna göre Moğollar, 1239 yılında Gürcistan’ı işgal ederek Kars ve Ani şehirlerini ele geçirmişlerdi. Bu durum karşısında Moğol kuvvetlerinin Türkiye Selçuklu sınırlarına da tecavüz edebileceği ihtimalini göz önünde bulunduran Gıyâseddin Keyhüsrev, Emîr Sinâneddîn Yâkût’u Erzurum sübaşılığına

¹²¹² Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü’l-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 36.

¹²¹³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-Alâiyye fî’l-Umûri’l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 456, çev., C. I, s. 451.

¹²¹⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-Alâiyye fî’l-Umûri’l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 485-491, çev., C. II, s. 39-44; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 416-418; Özbek, *Selçuklu-Eyyûbî İlişkileri*, s. 196-197.

tain ederek, komutasına verdiği mühim sayıda askerî kuvvetle Erzurum'a gönderdi. Nitekim alınan bu tedbirler sayesinde Moğol komutanları¹²¹⁵ Selçuklu sınırlarına bir saldırıda bulunmaktan çekinerek beklemeye geçmişlerdi. Ne var ki yukarıda temas edildiği üzere, kısa bir süre sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nde, Babaîler İsyanı patlak vermiş ve devlet bu isyanı bastırmada aciz kalmıştı. Bu acizlik karşısında Moğol saldırılarını önlemek amacıyla Erzurum'daki ordunun önemli bir kısmı da Babaîler İsyanı'nı bastırmak için nakledildi. Bütün bu gelişmeler Anadolu topraklarına karşı saldırı için pusuda bekleyen Moğolları büyük ölçüde cesaretlendirdi. Moğollar derhâl Erzurum ve civarında saldırı, yağma ve çapul hareketlerine başladılar. 1242 sonbaharında harekete geçen Baycu Noyan kumandasındaki 30.000 kişilik Moğol ordusu, Erzurum önlerine gelerek şehri kuşatma altına aldı. Erzurum sübaşısı olan Sinâneddîn Yâkût'un başarılı müdafaası sebebiyle Moğollar şehri ele geçirmeye muvaffak olamadılar. Kış mevsiminin de yaklaşmakta olması sebebiyle Baycu Noyan kuşatmanın kaldırılmasına karar verdi. Moğol ordusu kuşatmayı kaldırmak için hazırlıklara başladığı bir sırada Erzurum şahnesi olan Şerefeddîn Duvînî bir haberci göndererek bazı menfaatler karşılığında şehrin Moğollara teslimini sağlamayı teklif etti. Baycu Noyan tarafından isteklerinin kabul edilmesi üzerine bir gece gizlice Moğol askerlerinin şehre girmelerini temin etti. Durumdan haberdar olan Sübaşı Sinâneddîn Yâkût, yine

de teslim olmayarak şehir içerisinde savaşa devam ettiyse de istemiş olduğu yardım birliklerinin gecikmesi üzerine şehir Moğollar tarafından zapt edildi. Şehirde büyük bir yağma ve katliam gerçekleştiren Moğollar, kış mevsiminin bastırması üzerine Erzurum'u terk ederek, aldıkları esir ve ganimetlerle birlikte kışlık bel-deleri olan Mugan'a çekildiler¹²¹⁶.

Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu (1243)

Erzurum ve havalisinde Moğolların gerçekleştirdiği bu istila hareketi Türkiye Selçuklu Devleti'nde büyük bir korkuya sebep oldu. Devlet adamları yağma hareketinin ilk ve son olmadığı, arkasının geleceği kanaatindeydi. Bu sebeple Gıyâseddin Keyhüsrev, bir meşveret meclisi toplayarak Moğol saldırıları karşısında ne yapılması lazım geldiğini devlet ricali ile istişare etti. Bu istişare sonucunda Moğollara karşı çevre İslâm ve Hristiyan hükümdarlarına elçiler gönderilerek Moğol tehlikesi karşısında ittifak teklif edilmesi kararlaştırıldı. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollar karşısında yenilgiye uğraması sonucunda istila sırasının diğer devletlere de gelmesi kaçınılmaz olacaktı. Gıyâseddin Keyhüsrev istişare meclisinde alınan bu karar muvacehesinde saltanat naibi olan Şemseddîn İsfahânî'yi askerî destek sağlaması için külliyetli miktarda para ve değerli hediyelerle birlikte başta Eyyûbîler olmak üzere bölge hükümdarlarına gönderdi. Gıyâseddin Keyhüsrev, daha kısa bir zaman önce Amid

¹²¹⁵ Moğolların Anadolu işgalinde rol oynayan komutanları hakkında mesela bkz. Mustafa Akkuş-Büşra Bağcı, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2018, s. 150-171; Ergin Ayan, "Moğolların Ortadoğu'daki İlk Noyanı Cormagun", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. XII, S. 2, 2018, s. 179-196.

¹²¹⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 514-517, muhtasar, s. 212-214, çev., C. II, s. 62-64; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târih-i Haleb*, C. III, s. 263; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 541; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 429-430; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 625; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 88-89.

sebebiyle aralarında anlaşmazlık vuku bulmuş olan Meyyâfarikîn hükümdarı Şehâbeddîn Gazi ile bir dostluk tesis etmesinin daha doğru olacağını düşünerek, Şemseddîn İsfahânî'yi ilk ona gönderdi. Türkiye Selçuklu elçisi yanında Şehâbeddîn Gazi'ye sunulmak üzere 100.000 dinar ve 100.000 dirhem ile değerli hediyeler getirmişti. Ayrıca elçi, Türkiye Selçuklularının Eyyûbî meliki el-Eşref Musa'dan aldıkları Ahlat'ın da Gıyâseddin Keyhüsrev'e tâbi olması şartı ile Şehâbeddîn Gazi'ye verileceğini vadedti. Buna benzer bir vaat ise Mardin Artuklu hükümdarı el-Melik Said'e ve bölgede başıboş hâlde dolaşan Hârezm emîrlere yapıldı. Türkiye Selçuklu elçisi Moğollara karşı kurulacak ordu için katkıda bulunması karşılığında Artuklu hükümdarına Re'sül'ayn'ın, Hârezmlilere de Harput'un ikta olarak verileceğini bildirdi. Buradan Haleb'e geçen elçi, zaten Türkiye Selçuklu vassalı olan el-Melikü'n-Nâsır'a da aynı şekilde 100.000 dinar ve değerli hediyeler sundu¹²¹⁷. Türkiye Selçuklu Devleti'nin tâbilerinden olan Ermeni kralı Hetum ise, kendisinden askerî yardım talebinde bulunulmak için Kayseri'ye davet edildi. Ermeni kralı Kayseri'ye babası Baron Konstantin'i gönderdi. Türkiye Selçuklu Devleti ricali ile yapılan görüşmeler sonucunda tâbilik şartları gereği Ermeni Krallığı'nın Moğollara karşı kurulacak ordu için 3.000 kişilik bir kuvvet göndermesi kararlaştırıldı. Baron Konstantin'e, dönüşünde bu ordunun teşkil edilmesine destek olması amacıyla yüklü miktarda para gönderildi¹²¹⁸. Bu esnada

Trabzon Rum imparatoru II. Andronikos'tan da mükellef olduğu askerî yardımı göndermesi istenmiş olmalıdır¹²¹⁹.

Moğolların diğer memleketlerde gerçekleştirdikleri tahribatı Anadolu'da da gerçekleştirmelerinden korkan ve bunu önlemek amacıyla büyük faaliyetlere ve malî harcamalara girişen Selçuklu sultanı ne yazık ki bu teşebbüslerinde başarılı netice alamadı. Kendisine askerî yardım sözü verenlerden sadece Haleb Eyyûbî hükümdarı, Sivas'ta bulunan Türkiye Selçuklu ordusuna Emîr Nâsihuddîn el-Fârisî komutasında 2.000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Diğer Selçuklu vassalı Çukurova Ermeni kralı da Ermeni ve Franklardan müteşekkil 3.000 kişilik bir kuvvet göndereceği vaadinde bulunmasına rağmen, savaşın sonucundan emin olmadığı ve askerî yardımda bulunacağı Selçuklu kuvvetlerinin yenilmesi hâlinde Moğolların açık saldırısına maruz kalacağı düşüncesiyle tereddüt içerisindeydi. Ebû'l-Ferec, Türkiye Selçuklu Devleti'nin vassalı durumunda olan Ermeni kralının Köseadağ Savaşı için yardımcı kuvvet gönderdiğini, fakat bunların ancak savaştan sonra Türkiye Selçuklu ülkesine vardıklarını ve mağlubiyet haberini alınca geri döndüklerini kaydeder¹²²⁰. Ermeni müelliflerinden Aknerli Grigor ise bu bilginin aksine olarak ilginç bir kayıt düşer. Grigor, Ermeni kuvvetlerinin Türkiye Selçuklu ordusu saflarına katılmadığını, tam aksine Gürcülerle birlikte, Moğolların yanında Türkiye Selçuklu ordusuna karşı savaşa girdiklerini kaydeder. Ermeni müellifine göre, Türkiye Selçuklu ordusu sağ kolda yer alan

¹²¹⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 517-518, muhtasar, s. 214-215, çev., C. II, s. 64-65; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târih-i Haleb*, C. III, s. 267-268; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 541; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431-432.

¹²¹⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 518, muhtasar, s. 214, çev., C. II, s. 65-66;

Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 541.

¹²¹⁹ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 90.

¹²²⁰ Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 541-542.

Moğol ve Gürcü kuvvetlerini bozguna uğratarak geri püskürtmüş, fakat sol kolda bulunan Ermeni kuvvetlerinin sebat ve azimle savaşa devam etmeleri sonucu savaş Türkiye Selçuklu ordusunun aleyhine sonuçlanmıştır¹²²¹. Köse- dağ Savaşı'ndan hemen sonra asayiş sağlayan Gıyâseddin Keyhüsrev'in, aşağıda görüleceği üzere, ilk iş olarak Ermeni Krallığı üzerine bir sefer tertiplemesi de metbûna ihanette bulunan bir vassal devleti cezalandırmaya yönelik bir harekât olarak Aknerli Gigor'u teyit etmektedir. Öte yandan, yardım getirmesi için Suriye'deki Eyyûbî emîrlere gönderilen Şemseddîn İsfahânî, henüz kendisine tevdi edilen vazifeyi ikmal ile uğraşırken hadiseler büyük bir süratle gelişmiş ve Anadolu'ya geldiği zaman her şey olup bitmişti. Böylece o, Moğollara karşı göndermek fırsatını bulamadığı askerleri ülkelerine geri gönderdi.

İşte, komşu devletler tarafından vaat edilen yardımcı kuvvetlerden sadece Haleb Eyyûbîle- rinden 2.000 kişilik bir askerî kuvvet gelerek Sivas'ta Türkiye Selçuklu ordusuna katılmıştı. Umduğu yardımı alamayan Gıyâseddin Key- hüsrev, toplam 80.000 kişilik ordu ile Moğol- ları karşılamak üzere Sivas'tan hareket etti. Bu esnada Moğol ordusu da Erzincan'ı geçerek Sivas'a yaklaşmıştı. Bunun üzerine Türkiye Selçuklu ordusu, Zara ve Suşehri arasında bu- lunan Köse dağ'da Moğolları karşılamak üzere yerleşti. Moğol ordusu da Akşehir yakınları- ndaki ovaya yerleşti. Gıyâseddin Keyhüsrev, sa- yıları 20.000'e varan bir öncü birliği¹²²² teşkil

ederek Veliyyüddîn Pervâne, Nizâmeddîn Suh- rab, Gürcüoğlu Zahirüddeve ve Nâsihuddîn el-Fârisî gibi emîrlerin kumandasında Moğollar üzerine gönderdi. Bu öncü kuvvetleri arasında Haleb Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır'ın gönderdiği kuvvetlerden başka, uc Türkmen- leri, ücretli Frank ve Gürcü askerleri de bulu- nuyordu. Yapılan kısa bir çarpışmadan sonra Türkiye Selçuklu öncüleri bozguna uğradı. Öncü birliğine komuta eden emîrlar bu bozgun karşısında paniğe kapılarak ordunun asıl kısmı- nı beklemeden savaş alanını terk etmeye başla- dılar. Bu durumdan etkilenen Gıyâseddin Key- hüsrev, savaşa girmekte tereddüt gösterirken, diğer emîrlar de gelerek durumun vahametini arz ettiler. Haleb kuvvetlerinin komutanı Nâ- sihuddîn el-Fârisî de Gıyâseddin Keyhüsrev'in yüzüne karşı savaş esnasında yapılan hataları ve sultanın korkaklığını ifade eden ağır ifadelerde bulunarak askerlerini savaş alanından çekti. Bu durum karşısında Moğollara karşı mücadele az- mini tamamen kaybeden Gıyâseddin Keyhüs- rev, ailesini ve kolay taşınır hazinelerini yanına alarak maiyeti ile birlikte Tokat'a kaçtı. Sul- tanın kaçışından haberdar olmayan muhtelif Sel- çuklu birlikleri mevzilerinde bir müddet daha savaşa devam ettiler. Ancak yardım gelmedi- ğini görüp döndüklerinde ordugâhın bütünüyle terk edildiğini anlayarak kendileri de aynı yolu tuttular. Savaş alanındaki tepelere hâkim olan Moğollar buralardan hareketle Türkiye Selçuk- lu ordugâhına doğru ilerlediler. Fakat arkala- rında terk ettikleri ağırlıklarından başka burada hiçbir Türkiye Selçuklu askerine rastlamadılar. Türkiye Selçuklu ordusunun savaşa girmeden

¹²²¹ Aknerli Grigor, *Moğol Tarihi*, çev. H. D. Andreasyan, İst- anbul 1954, s. 15.

¹²²² Kaynaklar, Selçuklu öncü kuvvetlerinin sayısı hakkında çelişkili bilgiler verirken, bilhassa Arap kaynakları, yardım için gelen Haleb kuvvetlerinin canla başla savaştıklarının kaydederler (bkz. Mustafa Kılıç, *Haleb Eyyûbîleri (el-Me-*

likü'n-Nâsır II. Salahaddîn Yûsuf Devrinde Eyyûbîler Devleti), Ankara 2019, s. 78; Turan, *Selçuklular Zamanın- da Türkiye*, s. 433).

bu şekilde geri çekilmesine bir anlam veremeyen Moğollar, ilk önce bunun bir savaş hilesi olduğunu düşünerek iki gün boyunca buradan uzak kaldırsa da daha sonra gerçeği anlayarak boş bir hâlde duran Türkiye Selçuklu ordugâhını yağma ettiler¹²²³. Böylece ciddi bir savaşa girişmeden ve herhangi bir mukavemet göstermeden, daha ilk öncü çarpışması neticesinde Türkiye Selçuklu ordusu Moğollar karşısında dağılmak suretiyle mağlubiyete uğradı. Yerli ve yabancı bütün kaynakların ittifakla belirttiği üzere, Moğollar Türkiye Selçuklu ordugâhında sayısız ganimetler elde ettiler. Başta sultanın saltanat çadırı olmak üzere, pek çok binit, silah, değerli eşya bunlardan bazılarıydı¹²²⁴. Köseadağ Savaşı ve bozgunu, Türkiye Selçuklu Devleti ve ülkesinin kaderi üzerinde Türkler aleyhinde son derece ağır bir rol oynamıştır.

Sivas'ın Teslimi, Kayseri ve Erzincan'ın Düşüşü

Köseadağ'da Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ve Türkiye Selçuklu ordusunun kaçma-

sından sonra artık Moğollar karşısında direnebilecek esaslı bir kuvvet kalmadı. Böylece tarihî yollar üzerinde bulunan Türkiye Selçuklu Devleti'nin büyük ve müreffeh şehirleri Moğol istilasına açık bir hâlde geldi. Baycu Noyan, emrindeki Moğol askerleriyle batı yönünde ileri harekâta girişti. Sivas kadısı Kırşehirli Necmeddîn, zamanın önde gelen âlimlerindendi. O, Moğol ordusunun Hârezmşahlar ülkesini işgali esnasında (1220) bu coğrafyada bulunuyordu ve burada Cengiz Han'ın hizmetine girerek onun takdirini kazanmış; kendisinden bir yarlıg almıştı. İşte Kadı Necmeddîn, Moğollara karşı şehri savunmanın mümkün olamayacağı düşüncesiyle teslim olmaya karar vererek, bu yarlıg beraberinde olduğu hâlde, Sivas'ın ileri gelenleriyle birlikte, Baycu Noyan'ı karşılamaya çıktı. Kendisine pek çok hediye sunulan Baycu Noyan, yarlıg münasebetiyle kadının isteklerini kabul etti. Varılan antlaşmaya göre, sivil halktan hiç kimsenin canına dokunulmayacak, şehir ise Moğol askerleri tarafından üç gün boyunca yağma edilecekti. Bunun üzerine Moğol askerleri Sivas'a girdikten sonra şehir kapıları kapatıldı ve üç gün müddetle yağma sürdü. Sultanın hazineleri ile çarşılardaki ve evlerdeki bütün kıymetli eşyalar alındıktan sonra Baycu Noyan, şehirde Türkiye Selçuklularına ait silah ve teçhizatın kâmilten imhası ile şehri çevreleyen surların burçlarının tahribi emrini vererek Kayseri'ye doğru ilerledi¹²²⁵.

Kayseri'de bulunanlar, teslim olan Sivas'takilerin aksine, Moğollara karşı bir savunma sa-

¹²²³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûrî'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 517-527, muhtasar, s. 214-219, çev., C. II, s. 47-72; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târih-i Haleb*, C. III, s. 268-269; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'l-Zamân fî Târihi'l-A'yân*, C. II, s. 742; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 541-542; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târihi'l-Beşer*, C. III, s. 171-172; Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, C. I, s. 313; Müneccimbaşî, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 88-89; Mustafa Uyar, "Köseadağ Savaşı: Askerî Hezimet mi, Diplomatik Zafer mi?", *Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri*, Konya 2019, s. 313-324; Süleyman Özbek, "Türkiye Selçuklularının Çöküşünde Sebep-Sonuç İlişkisi Yassıçemen'den Köseadağ'a", *Çeşmi Cihan Dergisi*, 5/1 (Haziran 2018), s. 2-17; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431-437; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 625-626; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 91-95.

¹²²⁴ Yabancı müelliflerden Vincent de Beauvais'ye göre, bu ganimetler 300 deve yükü altın ve 3.000 hayvan yükü altın ve gümüş eşya olarak büyük bir evi dolduracak miktardaydı. Zırhlar da 40 araba ile taşınıyordu (Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 437).

¹²²⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûrî'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 527-528, muhtasar, s. 218-219, çev., C. II, s. 72-73; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 542; Müneccimbaşî, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 89; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 438-439; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 626; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 97.

vaşına hazırlanmıştı. Şehirde kalabalık bir Ahi topluluğu bulunmaktaydı. Ahilerin teşkil ettiği kuvvetler önemli bir savunma unsuru olarak göze çarpmaktaydı. Köseadağ Savaşı'ndan kaçtıktan sonra Kayseri'ye sığınan Samsâmüddîn Kaymaz ve Fahreddîn Ayaz, Ahi birlikleri ile silahlanmış halkı örgütleyerek bunların başına geçtiler ve gerekli müdafaa tedbirlerini aldılar. Baycu Noyan şehrin surları önüne varınca diğer Moğol komutanlarını yanına alarak surların etrafında dolaştı. Kararlaştırılan yerlere mancınıklar kurdurdu. Kayseri savunmacılarına karşı bir yıldırma ve yıpratma harekâtına girişerek 15 gün boyunca şehrin surlarını mancınık gülleleri ile dövdürdü. Zaman zaman surlarda derin yarıklar açıldıysa da Kayserililer süratle bunları tamir ederek şehri büyük bir gayretle savunmaya devam ettiler. Baycu Noyan ve öteki Moğol komutanlarının muhasarayı kaldırıp, ertesi yıl yeniden gelmek üzere bir mutabakata vardıkları esnada, tıpkı daha önce Erzurum'da olduğu gibi, Kayseri şehri içerisinden de bir ihanet vuku buldu. Şöyle ki, Kayseri şehrinin içdişbaşısı olan Hacuk oğlu Husâm adlı bir Ermeni mühtedisi, Baycu Noyan'a gizlice bir haber göndererek canına kast edilmemesi hâlinde saf değiştirip şehrin düşürülmesi hususunda Moğollara yardım edebileceğini bildirdi. Hâl böyle olunca Moğollar Kayseri önlerini terk etmekten vazgeçtiler. Çok geçmeden bu teşebbüsün haberi şehirde yayıldı. Baycu Noyan'ın kendisine yakınlık gösterenlere hayat garantisi verdiğini duyan Fahreddîn Ayaz da Husâm'ın yolundan giderek Moğollara katıldı. Böylece Kayserililerin başında yalnız Samsâmüddîn Kaymaz kaldı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Samsâmüddîn Kaymaz, Ahiler ve Kayseri halkı bir ölüm kalım savaşına giriştiler. Gerçekleşen şiddetli çarpışmalar neticesinde Kayseri şehri düştü.

Moğollar Kayseri'yi son derece büyük bir yağmaya, tahribe ve katliama tâbi tuttular. Moğollar arkalarında ıssız, yakılmış ve yıkılmış bir Kayseri bırakarak ordugâhlarının bulunduğu Mugan'a geri dönerlerken, yolda Erzincan'a da uğradılar. Burada da mancınıklar kurarak surları yıkmak suretiyle şehre girdiler. Böylece Erzincan da Moğol zulmünden nasibini aldı; pek çok insan öldürüldü, şehir tamamıyla tahrip edildi¹²²⁶.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol Tahakkümü Altına Girmesi

Anadolu'da Köseadağ Savaşı'nı müteakip gerek devlet ricali, gerekse halk arasında Moğol istilasının dehşeti sebebiyle büyük bir panik baş göstermişti. Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde mukim olan pek çok kimse Suriye'deki Eyyûbî emîrliklerine sığınmak için evlerini barklarını terk ederek göçe başladılar. Yollar Moğol istilasından kaçan insanlarla dolmuş, daha kısa bir süre önce Alâeddin Keykubâd devrinin haşmetini yaşayan Türkiye Selçuklu şehirleri virane bir hâle dönmüştü. Biraz yukarıda bahsedildiği gibi, kaçanların başını bizzat Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev çekiyordu. O, Köseadağ'da savaş ala-

¹²²⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 528-530, muhtasar, s. 219-220, çev., C. II, s. 73-75; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, C. III, s. 268-269; Anonim, *Selçukname*, s. 43; Ebû'l-Ferrec, *Tarih*, C. II, s. 542; Müneccimbaş, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 89-90; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 440-442; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 627; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 98; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer*, C. III, s. 171-172; Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rîfeti Düveli'l-Mülûk*, C. I, s. 313; Bizans kaynakları için bkz. Bruno Lehmann, "Theodor I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev", çev. M. Eren, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3 (1971), s. 600-601; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 431-437. Aknerli Grigor, Moğolların Köseadağ Savaşı sonrası Konya'yı da ele geçirdiklerini kaydeder ki, bu doğru değildir (bkz. Aknerli Grigor, *Moğol Tarihi*, s. 15-17).

nını terk ederek büyük bir süratle önce Tokat'a oradan Ankara'ya ve Beyşehir'e geçmiş fakat burada da kendisini emniyette hissetmeyerek Antalya taraflarına çekilmişti. Hatta burada da korku hâlinde çıkamamış, bir ara İstanbul'a iltica etmeyi dahi düşünmüştür¹²²⁷.

Kayseri'de bulunan Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Hatun ise istila karşısında maiyetini yanına alarak büyük bir süratle Haleb Eyyûbîlerine sığınmak üzere yola çıktı. Mahperi Hatun Haleb'e giderken kendilerini emniyet altına almak için yol güzergâhı olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin bir vassalı olan Ermeni Krallığı arazisini tercih etmişti. Ancak Ermeni kralı Hetum, Moğolların ülkesini istila etmelerini önlemek ve onlara şirin görünmek için onları Çukurova'ya geldikleri esnada yakalatarak Moğollara teslim etti. Ayrıca Ermeniler, Moğol istilasını sebebiyle Suriye'ye kaçan Türk kabilelerine de saldırılarda bulunarak mallarını yağma edip, esir aldıkları kadın ve kızları da Moğollara gönderdiler. Türkiye Selçuklu Devleti'nin uğradığı bu felaket Ermenileri o kadar cesaretlendirmiştir ki Ermeni kralı Hetum, vassalı olduğu Gıyâseddin Keyhüsrev adına para bastırmayı terk edip bazı Türkiye Selçuklu kalelerini de işgal ederek İslâmî değerlere açık saldırılarda bulunmaya başlayacaktır. Ermeniler Türkiye Selçuklularına karşı gerçekleştirdikleri bu hareketleri sebebiyle daima Moğollar tarafından himaye ve destek göreceklidir¹²²⁸.

Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu terk ederek Haleb Eyyûbîlerine sığınanlar arasında Malatya idarecileri de başta gelmekteydi. Bunlardan Sübaşı Reşîdeddîn, Moğolların şehre saldıracağı korkusuyla maiyetini ve hazinesini yanına alarak Haleb'e gitmek üzere bir gece gizlice şehri terk etti. Yine Malatya ayanından Husâmeddîn Çoban da şehri terk ederek Haleb'e kaçanlardan idi. Gerek Reşîdeddîn ve gerekse Husâmeddîn Çoban, Moğollar ile sulh yapıldığı ve Moğolların Azerbaycan'a geri döndükleri haberini alınca tekrar Malatya'ya dönerek eski görevlerine devam ettiler¹²²⁹.

Kösedağ Savaşı'nın kaybedilmesi ve ülkenin Moğol istilasına uğraması halk üzerinde de kötü tesir bıraktı. Şehir ve köyleri boşaltarak daha emin gördükleri Eyyûbîlerin hâkimiyetindeki Suriye'ye göç eden halk, yolda Moğol süvarileri ve Ermeni eşkıyaları tarafından saldırıya uğruyordu. Buna bağlı olarak Yasavur Noyan komutasındaki bir Moğol birliği Meyyâfârikîn, Mardin ve Urfa bölgelerinde yağma hareketlerinde bulunmuştu. Hatta bu yağma hareketini Haleb önlerine kadar uzatan Yasavur Noyan, Haleb Eyyûbî meliki en-Nâsır'dan aldığı para karşılığında saldırıları durdurarak Anadolu'ya geri dönmüştür. Yine Elbistan ve havalisinde büyük bir Türkmen kitlesi de Moğol saldırısına uğrayarak kılıçtan geçirildi. Moğolların Anadolu ve Kuzey Suriye'de gerçekleştirdikleri bu yağma ve katliam hareketine hiç bir devlet ve emîrlik doğrudan müdahale

¹²²⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 442, 455-456; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 97.

¹²²⁸ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târîh-i Haleb*, C. III, s. 269; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 543; Ermeni kralı Hetum'un Selçuklu hanedan ailesini Baycu'ya teslim etmesini İslâm kaynaklarının tenkit etmesi gibi, Ebû'l-Ferec ve Vincent de Beauvais gibi yabancı müellifler de şiddetle tenkit etmişlerdir (Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 543-545;

Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 452, not 84). Ermenilerin buna benzer davranışları bize yabancı değildir. İstiklal Savaşı esnasında da Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarına saldırıda bulunan Rus askerlerine de aynı şekilde yardımcı oldukları ve bölgede bir katliam gerçekleştirdikleri tarihî vesikalar ile sabittir.

¹²²⁹ Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 343.

le etme cesaretini gösteremedi. Ancak Güney Anadolu'da Duduoğlu adlı bir beyin idaresi altında bulunan 70.000 kişilik bir Türkmen kuvveti Meyyâfârîkîn hükümdarının da desteğiyle bölgede yağma yapan küçük Moğol birliklerine mukavemet göstermeye çalıştıysa da başarılı bir sonuç alınamadı. Anadolu'da ortaya çıkan bu istila sebebiyle zaten durmuş olan tarım ve ziraatın yanında bir de Anadolu-Suriye arasında işleyen ticaret sekteye uğramış, bu ise tabîî olarak büyük bir kıtlığın doğmasına sebebiyet vermiştir¹²³⁰.

Bu arada, Köseadağ yenilgisinin hemen ardından Amasya'ya çekilmiş bulunan Türkiye Selçuklu veziri Mühezzibüddîn Ali, şehrin kadısı Fahreddîn ile ülke meseleleri hakkında bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu iki şahsiyet vardıkları mutabakattan sonra külliyetli miktarda para ve değerli eşyalarla birlikte Baycu Noyan'ın arkasından giderek onla görüşmek gerektiğine kani olmuşlardı. Mugan'a dönmekte olan Baycu Noyan'a Erzurum civarında yetiştiler. Son derece hassas şartlar altında gösterdikleri bu cesarettten ötürü Baycu Noyan'ın takdirini kazandılar. Bununla birlikte Baycu, onlarla yolda değil, ancak Mugan'da görüşebileceğini bildirdi. Nihayet Baycu Mugan'a varınca, Selçuklu vezirini huzuruna kabul etti. Maharetli bir diplomat olan Türkiye Selçuklu veziri Mühezzibüddîn Ali, Baycu Noyan'un huzurunda şöyle bir değerlendirme yaptı: Moğollar zafer sarhoşluğuna düşmemelilerdir. Zira Türkiye Selçuklu ordusunun kaybı 3.000'den fazla değildi. Nitekim Moğollar da ancak bu kadar

zayıat vermiştir. Dolayısıyla Türkiye Selçuklu ülkesinde silahlı, teçhizatlı, binitli 100.000'den fazla asker bulunmaktadır. Öte yandan, Moğolların Anadolu halkına boyun eğdirmeleri son derece zordur. Zira halk, Türkiye Selçuklu sultanından başka bir güce itaat etmezdi. Makul olan, sulh talebinin Moğollar tarafından kabul edilmesidir. Huzurda böyle bir değerlendirme yaparak Baycu'yu etkilemeyi başaran Türkiye Selçuklu veziri Mühezzibüddîn Ali, böylece Moğol komutanını bir sulh antlaşması yapmaya ikna etti. Baycu Noyan bu hususu Moğol ordusunun eski komutanı olup bu sırada hasta bulunan Cormagon Noyan ile görüştü. Cormagon'un olumlu görüşü üzerine¹²³¹ antlaşma hükümleri belirlendi. Buna göre; Selçuklular Moğollara her yıl 360.000 dirhem, 10.000 koyun, 1000 sığır, 1000 at, deve ve katır ile değerli kumaşlar gönderecektir¹²³². Selçuklu veziri Mühezzibüddîn Ali'nin Baycu Noyan ile yaptığı barış, her ne kadar Türkiye Selçuklu Devleti'ne rahat bir nefes aldırılmışsa da bunun geçerlilik açısından Moğol hanı tarafından teyit edilmesinin zarureti gayet açıktı. Şemseddîn İsfahânî başkanlığında bir elçilik heyeti Batu Han'a gönderildi. Batu Han tarafından Baycu ile yapı-

¹²³⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 535-538, muhtasar, s. 223-224, çev., s. 78-80; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb min Târih-i Haleb*, C. III, s. 269; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 543; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 442-443.

¹²³¹ İbn Bîbî, Baycu Noyan'ın sulh hususunda kendisiyle görüştüğü Cormagon Noyan'ın, her zaman tüccardan methini duyduğu Alâeddin Keykubâd'ın hatırına ve iyi hatırasına barış teklifini kabul ettiğini belirtmektedir (bkz. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 534, çev., C. II, s. 78).

¹²³² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 531-535, muhtasar, s. 221-224, çev., C. II, s. 75-78; Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 544; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Târihi'l-Beşer*, C. III, s. 172; Makrîzî, *es-Sülûk li-Ma'rîfeti Düveli'l-Mülûk*, C. I, s. 313; Müneccimbaş, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 90-91; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 627. Selçukluların Moğollara ödeyeceği yıllık vergi hususunda kaynaklarda rakam farklılıkları mevcuttur (mesela bkz. İlhan Erdem, "İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIV, S. 38, 2005, s. 6; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 443-446).

lan antlaşma kabul edilmiş ve sonrasında Gıyâseddin Keyhüsrev'e Türk devletlerinde bir hâkimiyet alameti olan yay, ok ve çeşitli hediyeler gönderilerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara vassallığı da onaylanmıştır¹²³³. Bu antlaşma her ne kadar Türkiye Selçuklu Devleti'ni Moğollara vergi ödeyen bir duruma düşürüp de kesin olarak Moğol tahakkümü altına soktu ise de Türkiye Selçukluları uğradığı korkunç depremin yaralarını kapatmak ve istikrarı tekrar sağlamak için bir fırsat yakalamış oldu. Türkiye Selçuklularının fazıl veziri Mühezzibüddîn Ali kendiliğinden harekete geçip devlet ve ülke adına büyük bir cesaret örneği vererek Moğollarla sulhu sağlamayı başarmıştı. Bu arada, Köseadağ'da savaş alanını terk ederek büyük bir süratle önce Tokat, Ankara, Antalya'ya ve nihayet Beyşehir'e çekilen Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev de ancak Moğollar ile sulh yapıldığı ve Baycu'nun Anadolu'dan ayrıldığını kesin olarak haber alınca Konya'ya döndü.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara tabiiyeti demek olan bu vassallık antlaşması siyasî yönden derhâl bir yankı buldu. Nitekim bu olaydan sonra Türkiye Selçuklu Devleti'ni metbû tanımış olan devletler, artık bundan vazgeçmişlerdir. Öyle ki, Çukurova Ermeni Krallığı ile Trabzon Rum İmparatorluğu, Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbiliten çıktılar. Köseadağ Savaşı sırasında hâlen metbû oldukları Tür-

kiye Selçuklularına yardım etmekte tereddüde düşen bu devletler, bu gelişmeden sonra Türkiye Selçuklu vassallığından ayrılıp Moğolların vassallığına geçmişlerdir. Böylece Haleb Eyyûbîleri hariç bütün tâbi devletler Türkiye Selçuklularına karşı olan mükellefiyetlerinden kurtulmuşlardır. İznik Rum Devleti'yle ise eski antlaşmalar yürürlükte kalmış ve dostluk devam etmiş; dahası her iki devlet de karşılaştıkları tehlikeler karşısında birbirine daha fazla muhtaç kalmışlardı¹²³⁴. Bununla birlikte Osman Turan, İbn Şeddâd'dan naklen, Şemseddîn İsfahânî'nin Batu Han ile yaptığı görüşmede, Türkiye Selçuklu sınırlarına tecavüzde ve hıyanette bulunan Çukurova Ermeni Krallığı üzerine yapılacak bir sefer için Moğol hanından müsaade aldığını kaydeder¹²³⁵. Sefaret heyetinin dönüşünden hemen sonra Ermeniler üzerine bir sefer yapılması da bunu teyit etmektedir.

Böylece Konya'da toplanan Türkiye Selçuklu ordusu Şemseddîn İsfahânî, Şerefeddîn Mahmûd, Seyfeddîn Torumtay ve Sirâceddîn Sarıca gibi emîrlerin komutasında Ermeni Krallığı'na karşı harekete geçerken, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev de Alâiyye'ye gitti. Çukurova'nın büyük bir kısmını ele geçiren Türkiye Selçuklu ordusu karşısında Ermeniler muka-

¹²³³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 540-544, muhtasar, s. 225-226, çev., C. II, s. 82-85; Fatma Akkuş Yiğit, "Köseadağ'dan Ayn Câlût'a Türk-Moğol Hâkimiyet Mücadelesi", *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası: 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*, ed. A. Kaya, Sivas 2018, s. 437-446; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 450-451; Turan, "Keyhüsrev II", C. VI, s. 627; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 104; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 263.

¹²³⁴ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 103; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 447-448.

¹²³⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 451. Nitekim yukarıda bahsedildiği gibi, Ermeni kralı, Köseadağ Savaşı öncesinde Türkiye Selçukluları ordusuna katılmak üzere vaat ettiği askerî kuvvetleri göndermemişti. Selçukluların savaşta mağlup olması üzerine ise Selçuklu topraklarına tecavüzde bulunmuştu. Dahası Selçuklu sultanının annesi ve maiyetini Haleb'e giderken misafiri oldukları hâlde Moğollara yaranmak için alıkoymuş ve Baycu Noyan'a teslim etmiştir. Ayrıca bkz. Süleyman Özbek, "Çukurova Ermeni Krallığının Türkiye Selçukluları-Eyyûbî İlişkilerine Tesiri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 6 (Bahar 2017), s. 13-34.

vemet gösteremediler. Ermeni kralı Adana'ya kaçarken, kralının babası başta olmak üzere bir kısım Ermeni de Tarsus'a sığındı. Bundan sonra Türkiye Selçuklu ordusu Tarsus'u muhasara ederek surların önüne mancınıklar kuruldu. Uzun süren kuşatma sonucunda Tarsus düşmek üzereyken Alâiyye'de bulunan Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölüm haberi geldi. Bu durumda Şemseddîn İsfahânî, sultanın ölümünü gizleyip Ermenilerden gerekli tavizleri alacak bir sulh antlaşması yapılmasını uygun gördü. Nitekim Ermeniler, sultanın ölümünden habersiz olarak sulh teklifini memnuniyetle kabul ettiler. Yapılan antlaşmaya göre, Ermeni kralı savaş tazminatı ödemeyi ve eskiden olduğu gibi vergi vermek suretiyle yeniden Türkiye Selçuklu tabiiyetine girmeyi kabul etti. Bundan sonra Türkiye Selçuklu ordusu Konya'ya dönmüş ve sultanın cenaze merasimi gerçekleştirilmiştir¹²³⁶. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine Anadolu'da yeni ve sıkıntılı bir dönem daha başlayacaktır. Nitekim onun döneminde başlayan sarsıntılar, halefleri zamanında da artarak devam edecektir.

4) Moğol İstilas ve Konya

Türkiye Selçuklu Devleti'nin temellerini atan Süleymanşâh ve Mansûr kardeşler Türk-

menlerle birlikte gelip yerleştikleri Anadolu'da 1074 yılında Konya'yı ele geçirmişlerdi. Onlar ileri harekâtlarına devam ederek bir yıl sonra İznik'i fethedip burayı kendilerine merkez edindiler. Fakat vuku bulan Haçlı seferleri neticesinde İznik'in elden çıkmasını müteakip devlet merkezi Konya'ya taşındı. Böylece Türkiye Selçukluları zamanında "dârü'l-mülk" unvanıyla anılan Konya, 1097 yılından başlamak suretiyle devletin varlığının sona erdiği 1308 yılına kadar Türkiye Selçuklu Devleti'ne payitahtlık yapmıştır. I. Alâeddin Keykubâd, kardeşi I. İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine Sivas'ta tahta çıkarıldı (1220). Daha sonra muhteşem törenlerle Konya'da yeniden tahta oturdu¹²³⁷. Alâeddin Keykubâd dönemi (1220-1237), Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî, idarî, askerî, malî ve kültürel yönlerden ikbal devrini teşkil etmektedir. Onun saltanat yıllarında yapılan geniş imar faaliyetlerinden en büyük payı Konya aldı. Alâeddin Keykubâd cami, mescit, türbe, hastane, su kanalları, kervansaray gibi sosyo-kültürel yapılar ve köşk ve saraylarla Konya'yı bezedi¹²³⁸. Bu devirdeki imar faaliyetleri çerçevesinde inşa edilen diğer bir yapı grubunu ise savunma ya da güvenlik ile ilgili yapılar oluşturmuştur. Nitekim yaklaşan Moğol tehlikesine karşı birçok şehrin kale ve surlarını tamir ve tahkim ettirdiği yukarıda belirtilen Alâeddin Keykubâd, payitaht Konya'ya bu hususta ayrı bir önem vermiştir. Alâeddin Keykubâd, dergâh emîrleri ve bargâh serverleri ile Konya etrafındaki bahçelerde gezinti yaparken birden şehir tarafına baktı. Büyük bir nüfus ve

¹²³⁶ İbn Bîbî, Gıyâseddin'in ölüm tarihini vermeden, Ermeni seferi tamamlandıktan sonra ordu Konya'ya dönünce vefat ettiğini kaydeder (İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûrî'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 545-548, muhtasar, s. 227-228, çev., C. II, s. 85-88). Osman Turan da Ermeni tarihçi Simbat'a istinaden, Gıyâseddin Keyhüsrev'in, ordusu Ermeni seferindeyken vefat ettiğini kaydeder (Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 452-453). Bize göre de makul olanı budur. Zira başarı ile devam eden Ermeni seferinin yarıda bırakılarak geri dönülmesi de bunu teyit etmektedir. Ayrıca bkz. Ebû'l-Ferec, *Tarih*, C. II, s. 545; Münecimbaş, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 91; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 106-107; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 264-265.

¹²³⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûrî'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 210-220, çev., C. I, s. 228-238.

¹²³⁸ Mesela bkz. Yılmaz Önge, "Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 1988, s. 49-60.

zenginlikle donanmış, eni boyu bir günlük yol olan, üzüm bağları ve meyve ağaçları dikilmiş, suyu ve havası son derece güzel bir şehir gördü. Sultan Alâeddin Keykubâd bu gördüklerini ve düşündüklerini yanındaki emîr ve serverlere şöyle bildirdi: “Dünyanın her yerinden insanların rahat ve huzur aramak için bin bir umutla geldikleri, evini barkını terk edip eşliğini zamanın olaylarından arınmış bir yuva olarak seçtiği böyle bir şehri surdan mahrum bırakmak hata olur. Her ne kadar muzaffer idaremiz ve canlar yakan kılıcımız dünyanın etrafını saran bir sur olsa da yine de felaketlere karşı tedbir almak akıllılık olacaktır. Zira zaman devranı bir karar üzere değildir. Onun işi olay yaratmak ve insanlar üzerinde keder meydana getirmektir. Bu yüzden bütün gayretimizi Konya ve Sivas şehrinin etrafına kısa zamanda, son derece sağlam surlar çekmeye vermeliyiz.” Orada bulunan herkes, bu haklı sözlerinden dolayı sultanı alkışladı ve emre amade olduklarını ifade etti. Böylece ümerânın tasvibini alan sultanın emri mucibince, mahir mimarlar ve ressamı getirildi. Hiç vakit kaybetmeden hazırlanan burçların, sur bedenlerinin ve kapıların yerlerinin planı sultana arz edildi. Sultan bunları büyük bir dikkat ve derin bir düşünceyle inceledi. Bazı yerlerini düzeltip değiştirdi. Plan nihai hâli alınca Alâeddin Keykubâd, yapı masraflarının bir kısmının devlet hazinesinden karşılanması, kalan kısmının masrafının ise büyük emîrler arasında paylaştırılmasını buyurdu. Aradan çok geçmeden surların inşasına başlandı. Sağlam kaideler üstünde bedenler ve burçlar yükseldi. Surları oluşturan kayaların üzerine çeşitli kabartma resim ve heykeller yapıldı; taşlar ve mermerler üzerine altın yaldızla Kuran ayetlerinden, Hz. Peygamber’in hadislerinden ve Şehnâme’nin beyitlerinden parçalar yazıldı. Kısa bir süre

sonra surların inşasının tamamlandığı haberi verilen Alâeddin Keykubâd atına binerek surların etrafını dolaştı; yapılanlar çok hoşuna gitti. Uzun yıllar adları kalıcı hâle gelsin diye, emeği geçenlerin her birinin kendi adını bir taş üzerine altın harflerle yazmasını buyurdu¹²³⁹.

Alâeddin Keykubâd’ın ölümünü izleyen dönemlerde, devletin içine düştüğü zafiyete paralel olarak payitaht Konya’nın da talihi döndü. Bahsedildiği üzere, Türkiye Selçukluları için vahim sonuçlara gebe hadiseler zincirinin ilk halkasını teşkil eden Sâdeddîn Köpek’in emîrleri tenkil harekâtı esnasında o, büyük emîrlerden olan Kemâleddîn Kâmyâr’ı haksız yere itham ederek Konya yakınlarında bulunan Gevale Kalesi’ne hapsetti ve bu kalede ortadan kaldırdı¹²⁴⁰. Devletin oldukça müşkül bir duruma düştüğü Babaîler İsyanı sırasında korkuya kapılan Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya’yı terk ederek Kubâdâbâd’a kapandı. Üzerlerine sevk edilen Türkiye Selçuklu ordularını yenilgiye uğratan Babaîler, ordu komutanlığına getirilen Mübârizeddîn Armağanşah’ı da mağlup edip öldürdükten sonra bir ara Konya’ya doğru harekete geçmişlerdir¹²⁴¹. Köseadağ’da ise henüz öncü birlikler çarpışmış, esas ordular savaşa dahi girmemişken, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev korkusundan savaş alanından kaçarak büyük bir hızla Tokat, Ankara, Antalya ve nihayet Beyşehir’e çekilmek suretiyle payitaht

¹²³⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 253-255, çev., C. I, s. 271-273; Köymen, *Büyük Alâeddin Keykubâd ve Zamanı*, s. 264-265.

¹²⁴⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 478-479, çev., C. II, s. 32-33; Münecçimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, C. II, s. 82; Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları, Çizgi Kitabevi*, Konya 2018, s. 110-114; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 49.

¹²⁴¹ Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, s. 66.

Konya'yı kaderine terk etti. Böylece payitahtında bir sultan olmayan ülke, âdeti başsız kalmıştı. Gıyâseddin Keyhüsrev ancak Moğollar ile bir sulh antlaşması yapıldığını ve Moğol komutanı Baycu Noyan Anadolu'dan ayrıldığını kesin olarak haber alınca Konya'ya dönebilmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol tabiiyeti altına girdiği dönemde, Konya'da topladığı ordusuna Çukurova Ermeni Krallığı üzerine bir sefer emri verdikten sonra Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya'dan son kez ayrılarak Alâiyye'ye gitmiş ve burada hayatını kaybetmiştir. Cenazesi, ölümü arifesinde ayrıldığı Konya'ya getirilerek, bugün Alâeddin Tepesi olarak anılan höyüğün üstüne Sultan II. Kılıç Arslan tarafından inşa ettirildiği bilinen, babası I. Alâeddin Keykubâd ve pek çok Türkiye Selçuklu sultanın da metfun bulunduğu kümbete defnedilmiştir¹²⁴².

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra geriye İzzeddin Keykâvus, Kılıç Arslan ve Alâeddin Keykubâd adlarında henüz küçük yaşlardaki oğulları kaldı. Moğol hükümdarları ve komutanlarının desteğini arkasına alan gerek bu hanedan üyelerinin ve gerekse onların maiyetindeki emîrlerin çıkar çatışmaları neticesinde Türkiye Selçuklu ülkesinde tam bir kargaşa başladı. Dönemin büyük devlet adamı Celâleddin Karatay, devlet yönetimindeki buhranı engelleyebilmek için bir süre üç kardeş saltanatını güçlülükle tesis etti ve kendisi de bunların atabeg'i oldu. II. Alâeddin Keykubâd'ın zehirlenerek öldürülmesi ve IV. Kılıç Arslan'ın da etkisiz hâle getirilmesiyle II. İzzeddin Keykâvus tek başına Türkiye Selçuklu tahtına çıktı. Bundan sonra İzzeddin Keykâvus, Moğol tahakkümüne

son vermek amacıyla, ikinci defa Anadolu'ya girerek bu sıralarda Aksaray'a kadar gelmiş bulunan Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusuna karşı harekete geçti. Ancak Aksaray'da Sultan Hamı civarında gerçekleşen savaşta Selçuklu ordusu Moğollar karşısında ağır bir mağlubiyet daha aldı (1256). Bunun üzerine Sultan İzzeddin Keykâvus, ailesi ve maiyetiyle birlikte Konya'dan ayrılarak Alâiyye'ye kaçtı. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkezi olan Konya bir kez daha sahipsiz ve başsız kaldı. Konya halkı Moğol harekâtına karşı şehir kapılarını kapattı. Bu durumda şehrin muhafazası yüksek derecede bir saray görevlisi olan Üstâdüddâr Nizâmeddîn Ali b. İl-almış'a kaldı. O, Konya'yı korumak, şehirdeki ayak takımının çıkardığı karışıklığı bastırmak, Moğollara verilecek hediyeleri hazırlamak gibi dirayetli bir kimsenin yapacağı her işi yaptı¹²⁴³. Konya'yı harabeye çevireceğine dair yemin ederek şehrin önlerine kadar gelen Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordularının istila, yağma ve yıkımından payitaht Konya'nın nasıl kurtulduğuna dair kaynaklarda çeşitli rivayetler yer almaktadır. Anonim *Selçuknâme*, Konya'nın kurtuluşunu, İbn Bîbî'nin de şehrin muhafazası vazifesini üstlenip hediyeler hazırladığını söylediği Nizâmeddîn Ali b. İl-almış'ın, Baycu'ya dört katır yükü altın ve mücevherat takdim ederek şehri satın almasına atfeder¹²⁴⁴. Yine bu iki mezkûr kaynağa göre, Baycu Noyan Selçuklu sultanı İzzeddin Keykâvus'u, Konya surlarını yıkmaya zorladı. Sultan uzun bir rica ve niyazdan sonra, yukarıda adı geçtiği üzere, geçmiş sultanların kabirlerinin yer aldığı kümbeti çevreleyen iç

¹²⁴² Anonim, *Selçukname*, s. 44.

¹²⁴³ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 623, çev., C. II, s. 148.

¹²⁴⁴ Anonim, *Selçukname*, s. 46.

surlara dokunulmamasını sağlayabildi. Fakat dış surlar tahrip edildi¹²⁴⁵.

Bir başka rivayete göre; günlerden cuma olduğu için şehrin hatibi kendisine ve eşine ait kıymetli eşyayı alarak camiye gitti; minbere çıktı; gözyaşları içerisinde, “Ey Müslüman cemaat! Bu düşmanın felaketine uğradık; malınızı harcayarak bununla canınızı, aile ve çocuklarınızı satın alınız.” şeklinde bir hutbe irat etti. Bu sözlerin tesiri altında kalan halk da gözyaşı döktü ve herkes elinde avucunda ne varsa vermeyi esirgemedi. Bu suretle hatip, topladığı kıymetli eşyalarla birlikte şehrin dışında, uzak bir yerde bulunan Baycu’nun otağına gitti. Bu sırada Baycu Noyan ava çıktığı için otağında yoktu. Bu yüzden hatip getirdiği eşyaları onun eşine takdim etti. Hatun hediyeleri kabul ederek ona yemek ve içki ikram etti. Fakat hatip içki içmek istemedi. Hatun bu davranışının sebebini sorunca hatip, içkinin kendisine haram olduğunu söyledi. Hatun bunu kimin haram kıldığını sorunca, Allah’ın Kuran’da yasakladığını bildirdi. Hatun, “O hâlde neden bize yasakladı?” diye sorunca, “Siz kâfirsiniz, biz Müslümanız.” cevabını verdi. Bu kez hatun, “Allah’ın indinde siz mi daha hayırlısınız, biz mi?” deyince, “Şüphesiz biz!” diye karşılık verdi. Yine hatun, “Öyleyse, Tanrı neden size karşı bize yardım ediyor?” şeklindeki bir soru yöneltti. Bunun üzerine hatip, “Üzerinizde mücevherli nefis bir elbise var. Bunu yakınınızdaki birine mi, yoksa uzaktaki birine mi hediye edersiniz?” diye sorunca hatun, “Yakınıma!” cevabını verdi. Hatip devamında, “Eğer onu kaybeder ya da yıpratırsa ne yaparsınız?” deyince, hatun da

“Bundan vazgeçerim.” şeklinde cevap verdi. Bundan sonra hatip, “İşte İslâmiyet de bu cevher gibidir. Allah bizi onunla şereflendirdi. Fakat biz ona riayet etmediğimiz için bize kızdı ve bizi sizin kılıçlarınızla vurdu.” dedi. Bu sözler üzerine hatun ağladı ve “Bundan sonra ben senin kızın olayım, sen de benim babam ol!” dedi. Hatip, “Müslüman olmadığın sürece buna imkân yok!” deyince de hatun oracıkta Müslüman oldu ve hatibi yanına oturttu. Bu sırada Baycu Noyan avdan döndü. Hatip onu karşılamak için kalkmak istedi. Hatun, “Sen artık onun kayınpederi olduğun için onun sana gelmesi ve hizmet etmesi icap eder.” dedi. Baycu otağa girince de hatun ona, “Bu benim babam oldu.” dedi. Baycu, hatibin aşağısında oturdu ve ona hürmette bulundu. Sonra da eşine, “Konya’yı alırsam sana vereceğimi Tanrı’ya ahdetmiştim.” dedi. Hatun da “Ben onu babama hediye ettim.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Baycu, Konya’nın kapılarının açılmasını emretti; ahalisine güvence verdi ve korunması için her kapıya bir emîr tayin etti. Askerlerine ihtiyaç durumunda ancak 50 kişi hâlinde şehre girip kimseye dokunmadan çıkmalarını tembihledi. Kaynağın diliyle, bu durum Allah’ın büyük bir lütfuydu¹²⁴⁶.

Mevlevî kaynağı olan Ahmed Eflâkî’nin *Menâkıbü’l-Ârifîn* adlı eserinde ise Baycu Noyan’ın Konya’yı yağma ve tahrip etmeyip, yalnız surlarını yıktırması Mevlânâ’nın kerametine bağlanır. Menkıbeye göre, Baycu ordusuyla Konya’yı muhasara ettiği vakit, korkudan birbiriyle helalleşen halk, Mevlânâ’ya gelip yardım diledi. Mevlânâ, Halkabegûş Kapısı’ndan çıkıp Konya meydanının arkasında bulunan bir tepeye çıkarak burada kuşluk namazına başladı. Ye-

¹²⁴⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-Alâiyye fî’l-Umûri’l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 626, çev., C. II, s. 151; Anonim, *Selçukname*, s. 46.

¹²⁴⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 481-482; Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 68-69.

şil elbiseli, sarıklı bu zatın huşu içerisinde namaz kıldığını gören Moğollar etkilendiler. Ona kastetmeye teşebbüs etseler de elleri ve ayakları bağlandı; bunda muvaffak olamadılar. Şehir halkı bu manzarayı burçların üzerinden seyrediyordu. Moğollar Mevlânâ'nın haşmetinden çekindiler. Mevlânâ'daki azameti ve kerameti gören Baycu, savaşmayı bıraktı. Konya ileri gelenleri topladıkları sayısız kıymetli eşyayı Baycu'ya takdim ettiler. Bunun üzerine Baycu, kendisine sunulan hediyeleri kabul edip Konya'yı bağışladı; fakat yemin ettiği için şehrin surlarını yıktırdı. Böylece Mevlânâ, kurtulan Konya'ya “medînetü'l-evliyâ (evliyalar şehri)” lakabını verdi ve kıyamete kadar bir kısmı zarar görse bile bütünüyle Moğolların ya da bir başka düşmanın istilasından masun bulunduğunu söyledi¹²⁴⁷.

Aksaray'da mağlubiyetle sonuçlanan savaşı müteakip Konya'dan ayrılıp Alâiyye'ye kaçan İzzeddin Keykâvus'a, Konya'da yaşanan bu gelişmelerden sonra, Baycu Noyan tarafından şehre dönmesi müsaadesi verildi¹²⁴⁸. Ancak Sultan İzzeddin Keykâvus Konya'ya gitmeyip Bizans ülkesine iltica etti. Bunun üzerine hapiste tutulan IV. Kılıç Arslan Konya'ya getirilerek tahta çıkarıldı (Mart 1257). Kısa bir süre sonra Baycu'nun Anadolu'dan ayrılması üzerine yurda geri dönen İzzeddin Keykâvus Konya'da tekrar tahta oturdu (Mayıs 1257). Her ne kadar muktedir bir sultan olamasa da zaman zaman Moğol tahakkümünden kurtulmak üzere siyasi

ve askerî hamleler yapan II. İzzeddin Keykâvus'un İstanbul'a gidip tekrar Bizans imparatoruna sığınmasıyla Selçuklu ülkesi IV. Kılıç Arslan'a kaldı. Bu tarihlerden itibaren Selçuklu sultanları Moğol idarecilerinin tam manasıyla birer kuklası hâline gelmesiyle payitaht Konya da Türkiye Selçuklu Devleti'nin içine düştüğü son derece menfi şartlardan nasibi alacaktır.

Konya'da Moğol istilası sırasında bütün siyasi, askerî ve idarî zaafırlara, dolayısıyla da sosyal karışıklara ve ekonomik zorluklara rağmen, bütün cepheleriyle canlı şehir hayatı sürdürülebilmıştır¹²⁴⁹. Doğudan zuhur eden Moğol istilası, talan edilen yerleşim yerlerinde hayatta kalabilen insan kitlelerinin batı yönünde göçlerini zorunlu kılmıştır¹²⁵⁰. 1207 senesinde Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelen Mevlânâ, henüz dört beş yaşında iken, Hârezm diyarında idareci zümreyle yaşadığı münakaşalardan sonra ve yaklaşan Moğol tehdit ve tehlikesi karşısında ülkesini terk eden babası Bahâeddin Veled ve onun müritleriyle birlikte göç etmiştir. Kafle Bağdat'a ulaşmış, Kûfe yoluyla Hicaz'a, oradan da Dimaşk'a gitmiştir. Müteakiben Malatya, Sivas, Erzincan ve Akşehir'e geçen Mevlânâ ailesi, nihayet Türkiye Selçuklu sultanı

¹²⁴⁷ Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin (Âriflerin Menâkıbe-ri)*, çev. T. Yazıcı, İstanbul 1973, C. II, s. 283-285; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 482; Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 70.

¹²⁴⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, tıpkıbasım, s. 626, çev., C. II, s. 151; Anonim, *Selçukname*, s. 46.

¹²⁴⁹ Mesela bkz. Tülay Metin, *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağ'da Türk Şehri*, İstanbul 2020, s. 96, 97, 108, 112.

¹²⁵⁰ 1218'de Cengiz Han'ın başlattığı batı seferleri sonucu Hârezmşahların yıkılmasıyla Anadolu istikametine doğru kaçış göçleri daha da hızlandırdı. Türkistan, Horasan, Errân ve Azerbaycan'dan kaçan çok sayıda Türkmen Anadolu'ya sığındı. Cengiz Han'ın ölümünden sonra halefleri de batı seferlerine devam etti; dolayısıyla göçler sürdü (Bu hususta mesela bkz. Abdullah Kaya, “İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. VI, S. 2, 2013, s. 293-326). Moğollar karşısında tutunamayarak Anadolu'ya göç eden Türk kitleleri, uçlara doğru çekilip Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılıp Türkmen beyliklerinin kurulmasında önemli rol oynadı (bkz. Osman Gazi Özgüdenli, “Moğollar”, *DİA*, Ankara 2020, C. XXX, s. 228).

I. Alâeddin Keykubâd'ın davetiyle Konya'ya gelip yerleşmiştir. Devletin payitahtı Konya, Moğol istilasının Anadolu'yu kasıp kavurduğu XIII. yüzyılın ikinci yarısında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile âdeta özdeşleşmiştir¹²⁵¹.

SONUÇ

Devlet işlerini bizzat yakından takip ederek otoriter bir idare kuran ve İslâm dünyasını alt üst eden Moğol istilasına karşı gerekli önlemleri alan kudretli Türkiye Selçuklu sultanı I. Alâeddin Keykubâd'dan sonra tahta geçen II. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde, onun gerek şahsiyet ve gerekse devlet adamlığı bakımından birtakım zaafı bulunması dolayısıyla devlet idaresi çökmüş, ülke de istilaya uğramıştır. Bu cümleden olarak, Türkiye Selçuklu Devleti'nin inhitatı süreci, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in dokuz yıl gibi kısa saltanatı döneminde başlamıştır. Bu sürecin başlamasında gerek iç dinamikler ve gerekse dış gelişmelerden kaynaklanan üç hadise başlıca rolü oynamıştır. Bunlardan ilki, muhteris devlet adamı Sâdeddîn Köpek'in devleti ele geçirme teşebbüsü; ikincisi, devlet otoritesine karşı Türkmen şeyhi Baba İlyâs liderliğinde girilen Babaîler İsyanı; üçüncüsü ise Türkiye Selçuklu topraklarına karşı Moğollar tarafından yürütülen istila hareketidir. Sebep-sonuç ilişkisi bağlamında birbirleriyle münasebettar olan bu üç tarihî hadise siyasî, askerî, idarî ve sosyal veçhelerden Türkiye Selçuklularını tam bir felakete sürüklemiştir. Ümerânın vesayeti altında tahta oturan Gıyâseddin Keyhüsrev, idareyi Sâdeddîn Köpek'e devrederek devletin geleceğini tehlikeye atmış oldu. Sâdeddîn Köpek iktidar tutkusuyla

hareket ederek devletin aleyhine işleyecek olan faaliyetlere girişmiştir. O, kendisine rakip ve düşman olarak gördüğü tecrübeli devlet adamlarını ortadan kaldırmış, hatta sultanı devirerek bizzat Türkiye Selçuklu tahtına çıkma planı yapmıştır. Bu son teşebbüsü neticesinde her ne kadar bertaraf edildiyse de onun zararlı icraatları devlet ve toplum hayatında büyük tahribat yaratmıştır. Bu tahribatın etkileri, Sâdeddîn Köpek'in ortadan kaldırılmasından sonra yeni bir dönemin açıldığına dair düşüncenin bir yanılgıdan ibaret olduğunun anlaşılacağı vahim hadiseler esnasında birer birer ortaya çıkacaktır. Nitekim idarî bunalımların olumsuz etkilerini derinden hisseden halktan bazı zümrelerin, ortaya çıkan otorite boşluğundan istifadeyle merkezî idareye karşı harekete geçmesiyle patlak veren Babaîler İsyanı devleti acizlik içerisinde bırakmıştır. Nihayet bu yıllarda Mâverâünnehir ve Horasan'ı kasıp kavuran Moğollar, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Babaîler İsyanı'nı ancak son derece güçlkle basturabildiğini gördükten sonra Anadolu'yu istilaya girişmişlerdir. Anadolu'nun kapısı mesabesinde olan Erzurum'un içeriden bir ihanetle düşüşü, büyük bir korku ve paniğe sebep olmuştur. İktidar otoritesini kullanma konusunda zafiyet içerisinde bulunan Gıyâseddin Keyhüsrev'in yardım ve ittifak çağrısında bulunduğu bağımsız ya da tâbi komşu İslâm ve Hristiyan hükümdarlarından çoğu bu çağrıyı karşılıksız bırakmıştır. Türkiye Selçukluları ile Moğollar arasında vuku bulan ve Anadolu'nun kaderini belirleyen Köseadağ Savaşı Türkiye Selçukluları açısından tam bir bozgunla sonuçlanmıştır. Böylece Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin gerileme ve çöküş sürecinin son aşamasını teşkil eden Moğol istilasının önü açılmıştır. Köseadağ bozgununu müteakip Anadolu'nun

¹²⁵¹ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, Ankara 2004, C. XXIX, s. 441-442.

kadim büyük şehirleri Moğolların yağma ve tahribatına maruz kalmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti bu bozgundan sonra eski vassallarını da kaybetmiştir. Sonunda yapılan sulh antlaşması gereği de Türkiye Selçuklu Devleti Moğollara vergi ödeyen bir devlet hâline düşmüş ve tarih sahnesinden çekilecekleri zamana kadar kurtulamayacakları Moğol tahakkümüne girmiştir. I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatında parlak bir dönem yaşayan Türkiye Selçuklu Devleti payitahtı Konya, onun oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve halefleri devrinde ihmal edilmeye başlanmıştır. Tehdit ve tehlike karşısında şehirden kaçan sultanlar tarafından sıklıkla kaderine terk edilen Konya, Moğol istilası esnasında, Anadolu'nun öteki büyük şehirleri, mesela Erzurum, Kayseri, Erzincan gibi Moğolların büyük yıkımına uğramaktan kurtulmuştur. Payitahtın kaderi, devletin kaderine koşut olarak düşüşler ve yükselişler yaşamıştır.

KAYNAKÇA

- AHMED B. MAHMUD, *Selçuknâme*, haz. E. Merçil, C. I-II, İstanbul 1977.
- AKKUŞ, Mustafa-BAĞCI, Büşra, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2018, s. 150-171.
- AKNERLİ GRİGOR, *Moğol Tarihi*, çev. H. D. Andre-asyan, İstanbul 1954.
- ANONİM, *Selçuknâme*, çev. H. İ. Gök-F. Coşguner, Ankara 2014.
- AYAN, Ergin, "Moğolların Ortadoğu'daki İlk Noyanı Cormagun", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. XII, S. 2, 2018, s. 179-196.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Y. Moran, İstanbul 1979.
- CÜVEYNÎ, Atâ Melik, *Târîh-i Cihângüşâ*, çev. M. Öztürk, C. I-III, Ankara 1989.
- EBÛ'L FEREC, Bar Hebraeus, *Ebû'l-Ferec Tarihi*, çev. Ö. R. Doğrul, C. I-II, Ankara 1945-1950.
- EBÛ'L-FİDÂ, İsmâil b. Ali, *el-Muhtasar fî Târîhi'l-Beşer*, C. I-IV, İstanbul 1286.
- EFLÂKÎ, Ahmed, *Menâkıbü'l-Ârifin (Âriflerin Menâkıbeleri)*, çev. T. Yazıcı, C. II, İstanbul 1973.
- ERDEM, İlhan, "İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIV, S. 38, 2005, s. 1-10.
- ERSAN, Mehmet, "Türk-Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)", *Tarihte Türkler ve Ermeniler (Ortaçağ)*, C. II, Ankara 2014.
- ERSAN, Mehmet, "Türkiye Selçuklu Devleti", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti: Selçuklular*, İstanbul 2018, C. X, s. 169-258.
- ERSAN, Mehmet, "Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme -I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XIV, 1999, s. 65-78.
- ERSAN, Mehmet, "Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme -II", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, 2000, s. 95-104.
- GÜL, Muammer, "Hârezmlî Türklerin Anadolu ve Yakındoğu'daki Roller ve Tesirleri", *Belleten*, c. LXX, S. 257, 2006, s. 95-118.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.
- İBN BÎBÎ, Hüseyin b. Muhammed Ali el- Caferî er-Rugedî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, haz. A. S. Erzi, I. Tıpkıbasım, Ankara 1956; Muhtasar: *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi: İbn Bîbî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesi*, çev. M. N. Gençosman, Ankara 1941; *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-Umûri'l-Alâiyye (Selçuk Name)*, çev. M. Öztürk, C. I-III, Ankara 1996.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, nşr. Ahmed Ebû Mülhim-Ali Necib Atavî-Ali Abdüşşâtır, C. I-XIV, Beyrut 1988.
- İBN VÂSİL, Muhammed b. Sâlim el-Hamevî, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, C. I-III, nşr. Cemâleddîn eş-Şeyyâl, Kahire 1953-1960; C. IV-V, nşr. Haseneyn Muhammed Rebî-S. Abdülfettâh Aşur, Kahire 1972-1977.
- İBNÛ'L-ADÎM, Kemâleddîn, *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb*, C. I-III, nşr. Sâmi ed-Dehân, Dımaşk 1951-1968.

- İBNÜ'L-ESÎR, Ebû'l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fî't-Târîh*, çev. A. Özeydin, C. XII, İstanbul 1987.
- KAYA, Abdullah, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. VI, S. 2, 2013, s. 293-326.
- KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-Dîn Keyhüsrev ve Devri*, Ankara 2009.
- KELEŞ, Bahattin, "Baba İshak İsyanı'nın Anadolu Selçuklu Tarihindeki Yeri ve Önemi", *F. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23:1 (2018), s. 73-91.
- KESİK, Muharrem, "Sâdeddîn Köpek", *DİA*, İstanbul 2008, C. XXXV, s. 392-393.
- KILIÇ, Mustafa, *Haleb Eyyûbîleri (el-Melikü'n-Nâsir II. Salahaddîn Yûsuf Devrinde Eyyûbîler Devleti)*, Ankara 2019.
- KOCA, Salim, "Dinî İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçla Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret Verici Bir Örnek: Babaîler Ayaklanması", *Türk Tarihi ve Kültürü Üzerine Yeni Araştırmalar*, yay. haz. S. Koca-İ. Karakoç, Ankara 2021.
- KOCA, Salim, "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Güvenlik Politikası", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara 2011, s. 345-377.
- KOCA, Salim, "Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zafiyeti ve Emîr Sâdeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara 2011, s. 403-439.
- KOCA, Salim, "Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi", *Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri*, Ankara 2011, s. 379-402.
- KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Ankara 1997.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Alâeddin Keykubâd ve Zamanı*, yay. haz. S. Koca-S. Tarıfci, İstanbul 2020.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 2013.
- LEHMANN, Bruno, "Theodor I. Laskaris 1204-22 ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev", çev. M. Eren, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 3 (1971), s. 593-610.
- MAKRÎZÎ, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed, *es-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, nşr. M. M. Ziyâde, C. I-II, Kahire 1934-1958.
- METİN, Tülay, *Selçuklu Çağında Yaşamak: Ortaçağda Türk Şehri*, İstanbul 2020.
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah, *Câmîü'd-Düvel (Selçuklular Tarihi II: Anadolu Selçukluları ve Beylikler)*, yay. A. Öngül, C. II, İzmir 2001.
- NESEVÎ, Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed, *Sîretu Sultan Celâleddîn Mengübertî*, nşr. M. Hâfız Ahmed Hamdi, Kahire 1953.
- OCAK, Ahmet Yaşar, "Babaîlik", *DİA*, İstanbul 1991, C. IV, s. 373-374.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı: Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, İstanbul 2014.
- ÖNGE, Yılmaz, "Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 3, 1988, s. 49-60.
- ÖNGÖREN, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, Ankara 2004, C. XXIX, s. 441-442.
- ÖNGÜL, Ali, *Anadolu Selçukluları*, İstanbul 2018.
- ÖZBEK, Süleyman, "Çukurova Ermeni Krallığının Türkiye Selçukluları-Eyyûbî İlişkilerine Tesiri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 6 (Bahar 2017), s. 13-34.
- ÖZBEK, Süleyman, "Türkiye Selçukluları-Eyyûbîler Arası Siyasî Münasebetler Üzerine (1175-1250)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 427-448.
- ÖZBEK, Süleyman, "Türkiye Selçuklularının Çöküşünde Sebep-Sonuç İlişkisi Yassıçemen'den Köseadağ'a", *Çeşmi Cihan Dergisi*, 5/1 (Haziran 2018), s. 2-17.
- ÖZBEK, Süleyman, *Selçuklu-Eyyûbî İlişkileri*, Ankara 2018.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Moğollar", *DİA*, Ankara 2020, C. XXX, s. 225-229.

SIBT İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*, C. II, Haydarabad 1951.

TANERİ, Aydın, *Celâlü'd-Dîn Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977.

TURAN, Osman, "Keyhüsrev II", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1977, s. 620-629.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.

TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1958.

UYAR, Mustafa, "Kösedağ Savaşı: Askerî Hezimet mi, Diplomatik Zafer mi?", *Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri*, Konya 2019, s. 313-324.

YİĞİT, Fatma Akkuş, "Kösedağ'dan Ayn Câlût'a Türk-Moğol Hâkimiyet Mücadelesi", *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası: 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*, ed. A. Kaya, Sivas 2018, s. 437-446.

III. BÖLÜM

MOĞOL HÂKİMİYETİNDE TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

II. İZZEDDİN KEYKÂVUS (1246-1262), IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN (1261-1266) VE II. ALÂEDDİN KEYKUBAD (1249-1254)

Zehra ODABAŞI

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ze.odabasi17@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1890-4289.

ÖZ

Türkiye Selçukluları döneminde II. İzzeddin Keykâvus'un saltanat yılları, birçok açıdan ilklerin yaşandığı ve devletin yıkılışını hızlandıran gelişmelerin ortaya çıktığı bir süreçtir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin "gerileme dönemi" olarak nitelendirilebilecek olan Moğollarla tabiiyet döneminde Moğollar tarafından ilk defa sultan ve vezir atamaları yapılmış, iktidar ilk defa üç kardeş arasında paylaştırılmış ve vezir Şemseddin İsfahânî ülkenin tümünde otoritesini kurarak devleti bir sultan gibi yönetmiştir. Moğol hanlarının Selçuklu sultanlarını ve devlet adamlarını çıkardıkları yarlıklarla belirlemeleri ya da cezalandırmaları sonucunda II. İzzeddin Keykâvus tahttan indirilen ilk sultan, Şemseddin İsfahânî de görevden alınan ilk vezirdir. II. İzzeddin Keykâvus aynı

zamanda Moğol tabiiyetine karşı etkili bir şekilde mücadele veren ve direnen son Selçuklu sultanı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Moğol tabiiyeti.

IZZEDDIN KEYKAVUS II (1246-1262), RUKNEDDIN KILIJ ARSLAN IV (1261-1266) AND ALA AL-DIN KAIKUBAD (1249-1254)

ABSTRACT

During the reign of Sultan Izzeddin Keykâvus II in the era of Seljuks of Turkey, significant developments took place and various first-time events occurred, contributing to the

accelerated collapse of the state. The period of Mongol suzerainty, which can be characterized as the “decline period” of the Seljuks of Turkey, witnessed the Mongols appointing the sultans and viziers for the first time. Power was divided among three brothers, marking the first time such a division of authority took place, and vizier Şemseddin Isfahânî established his authority throughout the country, effectively ruling the state like a sultan. The Mongol khans’ appointments or punishments of the Seljuk sultans and statesmen through the issuance of withdrawal of yarlıghs (decrees), resulting in Izzeddin Keykâvus II being the first sultan dethroned and Semseddin Isfahânî being the first vizier dismissed. Izzeddin Keykâvus II also stands as the last Seljuk sultan who effectively struggled and resisted Mongol suzerainty.

Keywords: The Seljuk State of Turkey, Izzeddin Keykâvus II, Rukneddin Kilic Arslan IV, Mongolian suzerainty.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol hâkimiyetini kabul ettikten ve Moğol tabiyeti altına girdikten sonra, merkezden gönderilen Moğol valileri tarafından yönetilmiştir¹²⁵². Moğol

hanları ile Türkiye Selçuklu Devleti arasındaki ilişkiler, iktidar ve ümerâ olmak üzere, iki cepheli olarak devam etmiştir. II. İzzeddin Keykâvus dışında ve ondan sonra, Türkiye Selçuklu hükümdarları, Moğol hanları tarafından tahta çıkarılmış ve desteklenmişlerdir. Özellikle IV. Rükneddin Kılıç Arslan açık bir şekilde Moğol desteğini arkasına almıştır. Bununla birlikte, Selçuklu idarî kadrosunun bütününde Moğollara karşı bir meyil yoktur. Bu süreçte bazı devlet adamları Moğollardan emir almaktan son derece rahatsız olmuşlardır. Moğol hanları, Anadolu komutanlığı ve sorumluluğunu Baycu Noyan’a vermişlerdir¹²⁵³. Ayrıca kardeşi Mengü Han tarafından Ön Asya’yı fetihle görevlendirilen ve kendisine Haşhaşiler ve Bağdat halifesini ortadan kaldırmak görevi verilen Hülagu Han (1256-1265) da Anadolu’yu yakından takip etmiş¹²⁵⁴, hatta Hülagu, Anadolu’daki Türkmen gücü ve direnişinin farkında olduğundan Baycu Noyan’a, şüpheli ve tehlike arz eden Türkmenleri ortadan kaldırma görevini vermiştir¹²⁵⁵. Böylelikle, Anadolu’da Türkmenler üzerine bir takip ve katli başlamış, sağ kalabilenler Şam dolaylarına sığınabilmiştir¹²⁵⁶.

¹²⁵² Moğol hanlarının yarlıg vererek tahta çıkardığı ilk sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, atadığı ilk vezir Bahâüddin Tercüman olmuştur, bk. II. İzzeddin Keykâvus, devlet adamlarının kararı ve onayı ile tahta çıkarılmıştı. Ancak IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Moğol hanının verdiği yarlıg ile tahta çıkarılmıştır. Bundan sonraki Selçuklu sultanları da tıpkı IV. Kılıç Arslan gibi Moğol hanlarının yarlıgı ve onayı ile tahta çıkmışlardır. IV. Kılıç Arslan’ın hükümdar, Bahaeddin Tercüman’ın vezir olarak atanması ile ilgili olarak Bk. İbn Bîbî, *El-Evâmirü’l-‘Alâiyye fî’l-Umûri’l-‘Alâiyye*, I-II, Haz. Adnan Sadık Erzi, Tıpkıbasım, TTK. Yay., Ankara 1956, s. 549, 584; Anonim, *Selçuknâme, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952, s. 196; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*

(*Selçuklu Tarihi*), Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul 2009, s. 720- 721; Abu’l-Farac (Bar Hebraeus), *Abu’l-Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yay., Ankara 1999, s. 548.

¹²⁵³ İbn Bîbî, *El-Evâmirü’l-‘Alâiyye fî’l-Umûri’l-‘Alâiyye*, I, s. 514.

¹²⁵⁴ Abu’l-Farac, *Abu’l-Farac Tarihi*, II, s. 546, 562, 563.

¹²⁵⁵ Yunîni, *Dhail Mirâtu’z-Zamân*, II, The Dairatu’l-Ma’arif-il-Osmania, Hyderabad 1955, s. 162.

¹²⁵⁶ Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s. 488.

I. SULTAN II. İZZEDDİN KEYKÂVUS DÖNEMİ (1246–1262)

II. Gıyâseddin Keyhüsrev 1246 yılında öldüğünde geride henüz çocuk yaşlarında olan oğulları II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubâd kalmıştır. Bunlardan hangisinin tahta oturtulacağı konusunu devletin yönetimini elinde bulunduran Şemseddîn İsfahânî, devrin önde gelen devlet adamlarından Celaleddin Karatay ve Şemseddin Has Oğuz ile görüştüktan sonra II. İzzeddin Keykâvus'un tahta oturtulmasına karar verilmiştir¹²⁵⁷. Bu karardan sonra Borgulu'da bulunan şehzâdeler Konya'ya getirilmiş ve İzzeddin Keykâvus Selçuklu tahtına oturtulmuştur¹²⁵⁸. II. İzzeddin Keykâvus'un annesi, Konyalı Hristiyan bir ailenin kızı olan Berdûliye Hatun'dur. Bu nedenle ileride de bahsedileceği üzere Hristiyan dayılarının sultan üzerinde önemli ölçüde siyasi etkileri olmuştur.

Moğol hanının Anadolu'daki ilk temsilcisi olarak büyük yetkilerle donatılan Şemseddîn İsfahânî, II. İzzeddin Keykâvus henüz çok küçük yaşta olduğundan iktidarın bütün gücünü kendi şahsında toplamış ve bu dönemde bir sultan gibi hareket etmiştir. İbn Bîbî, onun bazen sultanın tacını başına geçirdiğinden ve büyük bir haş-

metle atına binerek alayıyla dîvâna gittiğinden bahsetmektedir. II. İzzeddin Keykâvus'tan bahsederken de kurulan sofradan kalkışını oldukça önemsiz bir şekilde tarif etmekte ve “*Sultan, sessizce yerinden kalkar kendisine ayrılan yere gider*” demektedir¹²⁵⁹. Bununla birlikte, Şemseddîn İsfahânî'nin gücü, sadece II. İzzeddin Keykâvus'un yaş itibarıyla küçük olmasından değil, aynı zamanda Moğollar tarafından kendisine nâiblik görevinin verilmiş olmasındandır. İsfahânî'den Moğollar adına Türkiye Selçuklu Devleti'ni yönetmesi istenmiştir. Şemseddîn İsfahânî'nin bir sultan edasıyla ülke üzerinde tam bir otorite kurması, devlet adamlarının tepkisine neden olmuş, ayrıca İsfahânî'nin, Berduliye Hatun ile evlenmesi de bazı emîrlerin eline Moğol hanına şikâyet etmek için fırsat vermiştir.

II. İzzeddin Keykâvus'un tahta oturtulduğu 1246 yılında Güyük Han'ın Moğolların büyük kağanı olması nedeniyle Karakorum'da yapılacak törene Selçuklu Sultanı ısrarla davet edilmiştir. Ancak ülkeden ayrılması durumunda komşu devletlerin saldırma tehlikesinin bulunduğu gerekçesi öne sürülerek Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yerine küçük kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan'ın gönderilmesi kararlaştırılmıştır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, atabeği Tercüman Bahâeddîn eşliğinde 1246 yılında Moğolistan'a gönderilmiştir¹²⁶⁰.

Şemseddîn İsfahânî'nin Türkiye Selçuklu Devleti'nin tek hâkimi olduğu iki yıllık dönem, I. Alâeddin Keykubâd'ın oğlu olduğunu iddia edip etrafına önemli bir Türkmen kitlesi toplayarak harekete geçen, fakat bir süre sonra

¹²⁵⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye*, II, Türkçe trc. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 88-89; İbnü'l-İbrî, *Târîhu muhtasarî'd-düvel*, Beyrut 1308/1890, s. 447; a. mlf., *Abu'l-Farac Tarihi*, II, Türkçe trc. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1950, s. 545; Kerîmüddin Mahmûd Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Türkçe trc. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 27-28; Abdülkerim Özaydın, “Anadolu Selçukluları”, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, VIII, Kayihan Yayınları, İstanbul 2006, s. 175.

¹²⁵⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye*, II, s. 89.

¹²⁵⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye*, II, s. 105-106; Anonim, *Selçuknâme*, s. 195.

¹²⁶⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâ'iyye*, II, s. 100.

etkisiz hale getirilen Ahmed Türk¹²⁶¹'ün isyanı ile Güyük Han'ın topladığı kurultaya katılmak üzere Moğolistan'a giden IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın dönüşü ile patlak veren saltanat sorunu dışında sakin ve istikrarlı geçmiştir.

A. ORTAK SALTANAT DÖNEMİ (1249-1254)

Güyük Han'ın kurultayına katılmak üzere yola çıkan heyet Karakorum'a vardığında IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın atabegî Tercüman Bahâeddîn, vezir Şemseddîn İsfahânî'nin uygulamalarından şikâyet edince Güyük Han, Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve vezir Şemseddîn İsfahânî'nin azlini bunların yerine Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatını ve Tercüman Bahâeddîn'in vezirliğini emretmiştir¹²⁶². Hanın emrinin uygulanmasına yardımcı olmak üzere gönderilen iki bin Moğol askeri ile birlikte 1249'da Anadolu'ya dönen Rükneddin Kılıç Arslan Sivas'ta sultanlığını ilân etmiştir. Erzinçan, Sivas, Kayseri, Malatya, Harput ve Diyarbakır'da onun saltanatı tanınmış, buralarda görev yapan Şemseddîn İsfahânî'nin emîrleri ise azledilmiştir. Hanın yarlığı gereğince Şemseddîn İsfahânî'yi tutuklamak üzere Sarîmüddîn Alp Saru ile Fahreddîn Sivastos görevlendirilmiştir¹²⁶³.

Bu gelişmeler sırasında II. İzzeddin Keykâvus'un Moğol Hanı tarafından azledilerek yerine IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın geçirilmesinden sonra üç kardeşin de tahta oturması gerektiği fikri Celâleddîn Karatay tarafından

öne sürülmüştür. Celâleddîn Karatay, I. Alâeddin Keykubâd döneminden itibaren öne çıkan önemli devlet adamlarından biridir. I. Alâeddin Keykubâd tarafından güvenilen ve itibar edilen bir emir olduğu bilinen Celâleddîn Karatay, sultanın son nefesini verdiği sırada da yanı başında bulunmuştur¹²⁶⁴. Bununla birlikte o, sahip olduklarını devletin menfaati uğruna sarf ederek kişisel bir menfaat elde etmeye çalışan devlet adamlarından ayrılmıştır. Onun devlet ve sultanların itibarına, bekasına ve işleyişine birçok olumlu katkısı olmuştur. Şahsî menfaatleri uğruna devletin işleyişine ve itibarına zarar veren devlet adamlarının hareketlerine engel olmuştur. Örneğin Şemseddîn İsfahânî'nin, Moğollar tarafından azledilmesinin ardından kaçmasını ve II. İzzeddin Keykâvus'u yanına alarak isyan etmesini engellemiştir. İsfahânî'ye önce Anadolu'nun uç bölgelerine gitmesini öğütlemiş, bu tavsiyesine uyulmadığını görüp isyan edeceğini anladığında ise onu evine davet ederek bağlatmış ve kaçmasını önlemiştir¹²⁶⁵. Ancak, Celâleddîn Karatay'ın, gerek öncesinde Emir Sadeddîn Köpek'in gerekse Şemseddîn İsfahânî'nin diktatörlüklerinde onlarla birebir mücadeleye girmeyerek tedbirli davrandığı görülmektedir¹²⁶⁶. Bu durum onun ön görülü bir devlet ve siyaset adamı olarak bir müddet geri çekilmeyi tercih etmesinden kaynaklanmaktadır.

Celâleddîn Karatay, kardeşler arasındaki iktidar mücadeleleri sırasında II. İzzeddin Keykâvus'un tahttan indirilmesine ve IV. Rükned-

¹²⁶¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 88-89; Anonim, *Selçuknâme*, s. 94.

¹²⁶² Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 548.

¹²⁶³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 117.

¹²⁶⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, I, s. 456-457.

¹²⁶⁵ Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 549.

¹²⁶⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 36, 106.

din Kılıç Arslan'ın tahta çıkarılmasına karar verildiğinde, kardeşlerin birbirine düşmesini ve devletin yeni bir kargaşa ortamına sürüklenmesini önlemek adına, Moğol askerlerinin geri gönderilmesi ve her üç kardeşin birlikte tahta oturması gerektiği fikrini öne sürmüş, bu fikri kabul ettirmiştir¹²⁶⁷. Ayrıca, her birinin adlarının ve lakaplarının sırasıyla sikkede ve hutbede anılması konusunda anlaşılmasını teklif etmiştir. Moğol askerlerinin geri gönderilmesi düşüncesini kabul eden IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve emîrleri sonradan fikir değiştirmeye 1249'da iki tarafın orduları Aksaray-Ruzbe Ovası'nda, Aksaray Kervansarayı'nda karşı karşıya gelmişlerdir¹²⁶⁸. Bunun üzerine Celâleddîn Karatay bu anlaşmazlıkları gidermek için onlara nasihat etmek üzere Şeyh İmâmeddîn-i Malatya ile Necmeddîn Nahçevânî'yi gönderdi ise de faydalı olamamıştır¹²⁶⁹. Çünkü Moğol Hanından aldığı yarlıg sebebiyle Rükneddin Kılıç Arslan'ın tek başına tahta geçmesi gerektiği düşünülmüştür. Halbuki Celâleddîn Karatay, II. İzzeddin Keykâvus'a yakın olan devlet adamları arasında yer almaktadır. Onun bu kararı, kardeşler arasında taraf tutmaktan ziyade II. İzzeddin Keykâvus'un hakkını koruma

çabası olarak değerlendirilmelidir. Celâleddîn Karatay'ın en büyük şehzadeye duyduğu bu yakınlık, II. Keykâvus'un diğer iki şehzadeden yaşça daha büyük ve daha vasıflı oluşu ile ilgilidir. 1246'da devlet adamları üç kardeşten hangisinin başa geçirileceğini istişare ettiklerinde Celâleddîn Karatay, II. İzzeddin Keykâvus'un daha büyük ve meziyetli olduğunu düşünen ve onu destekleyen devlet adamları arasında yer almıştır¹²⁷⁰.

Celâleddîn Karatay bu defa yanına Pervâne Seyfeddin Hamid, Şemseddîn Tuğraî ve emîr-i dâd Fahreddîn Ali'yi de alarak Konya'dan Aksaray'a doğru hareket etmiştir. Ruzbe ovasında durup asker toplayarak Kürt, Arap ve diğer ücretlilerden oluşturdukları on bin asker ile Aksaray Kervansarayı'na gelmişlerdir. Sultan II. Keykâvus tarafında Yavtaş, Arslan doğmuş, Nureddîn Yakup; Kılıç Arslan tarafında ise Seyfeddin Torumtay ve Seyfeddin Türkeri gibi emîrlere vardır. Savaş sırasında kuvvetlerinin bozguna uğradığını gören Kılıç Arslan, Cemâleddîn Hotenî ile birlikte kaçmaya çalışmış fakat Hotenî öldürülmüş, Kılıç Arslan da yakalanarak Keykâvus'un huzuruna çıkarılmıştır. Keykâvus onu görünce ağlayarak kucaklamış, aralarındaki kinin sebebinin emîrlerin fitne ve fesatları yüzünden olduğunu söyleyip onu affetmiştir¹²⁷¹. Celâleddîn Karatay, bu süreçten sonra devletin idaresini tamamen eline almış ve üç

¹²⁶⁷ Selçuklu Devleti'nin, bağlılığını sunmak üzere Güyük Han'ın huzuruna gönderdiği IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın han tarafından hükümdar ilan edilmesinden sonra, 2 bin Moğol askeri ile Anadolu'ya gelen ve hükmün uygulanmasını isteyen IV. Kılıç Arslan'ın elçilerine Celâleddîn Karatay şu cevabı vermiştir: “*Küçük kardeş büyük kardeşten üstün tutmak ve onu onun önüne geçirmek, emirde ve hükümde öncelik tanımak şeraite uygun, doğrulukla bağdaşır, insanlık gereklerine sığar, örf ve adetlere yakışır bir durum değildir. Onun için her üç kardeş birden tahta otursun, her birinin adları ve lakapları sırasıyla sikkede ve hutbede anılsın*”. Bk.: İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 121.

¹²⁶⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 123.

¹²⁶⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 121-123.

¹²⁷⁰ Aksarayî, II. Gıyâseddin Keyhüsrev öldüğünde, Şemseddîn Yavtaş ile Celâleddîn Karatay gibi iki dindar ve iyi tabiatlı insanın devletin başında bulunduğunu ve bunlardan Celâleddîn Karatay'a Selçuklu ferman ve menşurlarında, “*Veliyullah fî'l-arz*” yani Allah'ın yeryüzündeki velisi diye hitap edildiğini yazmıştır Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2000, s. 28.

¹²⁷¹ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 123.

kardeşin ortak saltanatı ile Selçuklu Devleti'nin birliğini korumaya çalışmıştır. Anonim *Selçuknâme*'de, Celâleddîn Karatay'ın bu çabaları hakkında, “*Kısacası, onun himmetiyle üç kardeş süt ve bal gibi birbiriyle kaynaştırdı*”¹²⁷² ifadesi yer almaktadır. Celâleddîn Karatay kendisi de üç sultanın atabeg'i tayin edilmiştir¹²⁷³. Böylece taht mücadelesi ve devletin parçalanmasına yönelik girişimler belirli bir süre engellenmiştir. II. Alâeddîn Keykubâd'ın ölümünden sonra ise ülke toprakları yine Moğolların kararı ile iki kardeş arasında taksim edilmiştir.

Ortak saltanat döneminde emîr Celâleddîn Karatay kurulu devlet düzenini Moğolların emirlerine karşı korumak ve Moğollara karşı durumu idare etmek amacıyla “Ortak saltanat (1249-1254)” adıyla bir yönetim şekli geliştirmiştir. “*Ülke hanedan üyelerinin ortak malıdır*” anlayışı hiçbir tarihte bu şekilde yorumlanmamıştır¹²⁷⁴. Çünkü bu uygulama merkeziyetçi devlet yapısına ters düşmektedir. Roma İmparatorlarından bazılarının ikili ya da üçlü olarak devleti idare ettikleri bilinmektedir¹²⁷⁵. Bu durum, Celâleddîn Karatay'ın kendi menşinden olan Rum devlet adamlarından bu tarz bir yönetim şeklini öğrenerek uygulamaya koymuş olabileceğini akla getirmektedir.

Bu sistemin gösterdiği en önemli gerçek, sultan kim ya da kaç kişi olursa olsun, asıl yöneticinin emîrler olduğudur. En büyük sultanın 9-10 yaşlarında olduğu tahmin edilirse başta bulunan çocuk yaştaki sultanların hükümdarlık yapamayacakları anlaşılır. II. İzzeddin Keykâvus'un ilk saltanat döneminde Şemseddîn İsfahânî'nin devleti hükümdar adına yönettiği gibi, bu dönemde de devleti Celâleddîn Karatay idare etmiştir. Aslında Türkiye Selçuklu Devleti'nde I. Alâeddin Keykubâd'dan sonra hükümdarlar dönemi bitmiş, Şemseddîn İsfahânî, Celâleddîn Karatay, Sâhib Ata Fahreddîn Ali ve Muîneddîn Süleyman Pervâne gibi “*güçlü emîr ve vezirler*” dönemi başlamıştır.

İki kardeş arasındaki mücadelelerde Fahreddîn Ali, sultan II. İzzeddin'in yanında yer almış ve Emîr Celâleddîn Karatay ile birlikte ortak saltanatı devam ettirerek bu anlaşmazlığa son verilmek istenmişse de muhteris emîrlerin çabaları sonucunda başarılı olunamamıştır¹²⁷⁶.

¹²⁷² Anonim, *Selçuknâme*, s. 32.

¹²⁷³ Anonim, *Selçuknâme*, s. 96; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, II, s. 550.

¹²⁷⁴ Bu konuda detaylı bilgi için bk. Zehra Odabaşı, “Selçuklu Devleti'nde Mühtedi Vakıfları: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği”, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2012, s. 58-60; Zehra Odabaşı, *Selçuklu Emiri Celâleddin Karatay ve Vakıf Eserleri*, Karatay Bld Yay., Konya 2019.

¹²⁷⁵ Roma İmparatorluğu'nda “tetrarkhi” (dörtlü yönetim), Diocletian (284-305) ile Constantinos Khlorus ve oğullarının tarafından uygulanmıştır, bk. J. Herrin, *Bizans Bir Orta Çağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, İstanbul 2010, s. 34.

¹²⁷⁶ İbn Bibî bu mücadeleyi şu şekilde anlatmıştır: “İki sultanın askerleri karşı karşıya geldiklerinde, iki kardeş belki barış sağlanır da Rum memleketleri tamamen şerefini yitirmez, düşmana saldırı fırsatı verilmez ümidiyle elçilerin yapacakları anlaşmayı beklerken IV. Rükneddin'in emirlerinden Seyfeddin Torumtay'ın ordusundan ansızın on beş sipahi saldırıya geçti ve II. İzzeddin'in ordusu onları geri püskürttü. Bu duruma gören sultan Rükneddin çetresi, sancağı, bayrağı, mehterhânesi, köleleri, özel askerleri ve Kadı Cemaleddin Hotenî ile birlikte yolun yakınında bir tepeye atını sürdü. Ancak sultan Rükneddin, emîri ahûr Fahreddin Arslanoğlu tarafından İzzeddin'in huzuruna getirildi. İki kardeş birbirine kavuşunca sultan İzzeddin tabiatı gereği heyecanlandı ve kardeşini kucaklayarak hüngür hüngür ağlamaya başladı. Aralarında meydana gelen kavganın, emîrlerin fesatlığına ve garez sahiplerinin kötülüğüne verdi. Ellerine geçirdikleri suçlu emîrleri Sultan Kervansarayına hapsedtiler ve birlikte Konya'ya doğru hareket ettiler”, bk. el-Evâmîrü'l-Alâ'iye fi'l-Umûri'l-Alâ'iye, II, s. 123-124. Ancak bu mücadele ve II. İzzeddin'in kardeşine gösterdiği merhamet, onun tekrar taht mücadelesine girmesine engel olamamıştır.

B. SULTANHANI SAVAŞI (1256)

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara tabi olduğu ancak onlar tarafından henüz fiilî olarak idare edilmedikleri 1246-1259 tarihleri arasında Moğol tahtına önce Güyük Han (1246-1248), ardından da Mengü Han (1251-1259) çıkmıştır. Moğol hanları ile Türkiye Selçuklu Devleti arasındaki ilişkiler, iktidar ve ümerâ olmak üzere, iki yönlü devam etmiştir. II. İzzeddin Keykâvus dışında ve ondan sonra, Türkiye Selçuklu sultanları, Moğol hanları tarafından tahta çıkarılmış ve desteklenmişlerdir. Moğol hanları, tahta çıkışlarından sonra, kendilerine tabi diğer devletlerin huzura gelerek bağlılıklarını bildirmelerini istemişlerdir. Vezir İzzeddin Muhammed ve Atabeğ Celâleddin Karatay başta olmak üzere ileri gelen devlet adamları II. İzzeddin Keykâvus'u Mengü Han'a göndermeye karar vermişler ve sultanı kıymetli hediyeler ve maiyeti ile birlikte yola çıkarmışlardır. Fakat Sivas'a ulaştıklarında Celâleddin Karatay'ın vefat haberini alan II. İzzeddin Keykâvus, 1254 yılında üzüntüsünden perişan bir halde geri dönmek zorunda kalmıştır¹²⁷⁷. Böylece devlet adamlarının ihtiraslarını tatmin etmelerinin önündeki Celâleddin Karatay engeli ortadan kalkmıştır. Buna bağlı olarak sultanın, Han ile görüşüp iki devlet yöneticisi sıfatıyla sorunların karşılıklı olarak konuşulması imkânı ortadan kalkmış, fırsat kollayan devlet adamlarının her biri bir hanedan üyesi etrafında toplanarak iç savaş için uygun ortam hazırlamışlardır.

II. İzzeddin Keykâvus bizzat gidemediği için özür beyan ederek en kısa sürede kendisinin de geleceğini temin etmiş ve saltanata ortak

olan kardeşi II. Alâeddin Keykubâd'ı Moğolistan'a göndermiştir. Bununla birlikte Alâeddin Keykubâd'ın, Moğol Hanı'nın huzurundan sultan olduğunu bildiren bir yarlıg ile dönmesinden endişe eden II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan, arkadan gönderdikleri adamları aracılığıyla kardeşleri II. Alâeddin'i Hanın huzuruna varmadan yolda öldürtmüşlerdir. Ancak II. Alâeddin'e yolda eşlik eden emîrler Hanın huzuruna ulaşmışlardır¹²⁷⁸.

Ortak sultan II. Alâeddin Keykubâd'ın ortadan kaldırılmasından sonra II. İzzeddin Keykâvus'un yakın çevresini devlet tecrübesi olmayan kimselerden oluşturmaya başlaması, eğlence hayatına dalması ve toplum tarafından kabul görmeyen bir yaşam şekli sürmesi yaşanacak mücadelelerden kendisine yarar sağlamayı planlayan devlet adamlarının gayretleri¹²⁷⁹ II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın arasının açılmasına neden olmuştur. IV. Rükneddin Kılıç Arslan yanlısı olan devlet adamları 1254 yılında onu Kayseri'ye götürerek tahta çıkarmışlardır¹²⁸⁰. İki taraf arasında yapılan ülke yönetiminin iki kardeş arasında paylaştırılmasına yönelik girişimlerden sonuç alınamayınca savaş kaçınılmaz olmuştur. II. İzzeddin Keykâvus'a bağlı kuvvetler Ahmedhisar'da yapılan savaşta IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kuvvetlerini mağlup etmişler, sultan huzuruna getirilen kardeşini oldukça sıcak karşılamış, ancak 1255'te Borgulu'ya göndermiştir¹²⁸¹.

¹²⁷⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 136; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 38-39.

¹²⁷⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 133-137.

¹²⁸⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 39-40.

¹²⁸¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 139-142; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 30-31.

¹²⁷⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 135-136.

Kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı etkisiz hale getiren II. İzzeddin Keykâvus, Moğol Noyanlarının kararlaştırılan vergilerin dışındaki taleplerinin önlenmesi için Sâhib Ata Fahreddîn Ali'yi kıymetli hediyelerle birlikte Batu Han'a göndermiş ve Batu Han'dan istenilen içerikte bir yarlığ alındığından başta Baycu Noyan olmak üzere diğer Noyanlarının isteklerinin önüne geçilmiştir¹²⁸². Bu sırada devleti meşgul eden en önemli sorun, Maraş-Elbistan bölgesinde ortaya çıkan Ağaçeri ayaklanması olup, bu isyanın bastırılması için bölgeye ordu sevk edilmiştir. Ancak aynı süreçte 1251 yılında tahta oturan Mengü Han'ın İslâm coğrafyasında Moğol hakimiyetini güçlendirmek amacıyla "İlhan" unvanını verdiği kardeşi Hülâgû'yu ülkenin Batı'sına göndermesiyle Baycu Noyan'ın Anadolu'ya çekilmesi gerekmiştir. 1255 yılında ordusu, maiyeti, sürüleri ile birlikte Anadolu'ya giren Baycu Noyan, Erzurum'a ulaştığında Selçuklu yönetiminden kendisine yaylak ve kışlak gösterilmesini istemiştir¹²⁸³. II. İzzeddin Keykâvus, Baycu'yu karşılamaya hazırlanırken onun genç komutanları sultanı savaştırmaya ikna etmişler, sultan Konya'da beklerken Beylerbeyi Şemseddîn Yavtaş ile Emîr-i Ahûr Fahreddîn Arslandoğmuş gibi iki tecrübeli emîrin kumanda ettiği Selçuklu ordusu, 1256'da Konya-Aksaray arasında bulunan Sultan Hanı yakınında Baycu Noyan komutasındaki Moğol kuvvetleri karşısında ağır bir bozguna uğramıştır¹²⁸⁴.

Yenilgi haberini alan II. İzzeddin Keykâvus, ertesi gün seher vakti maiyetini yanına alarak bazı yakınları ve Hristiyan dayıları ile birlikte Ahmedek Kapısı'ndan çıkarak Antalya'ya gitmiştir. II. Keykâvus'un bu karşı koyuşu, kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğollar nezdinde değerini artırmış, bu durum Muînüddîn Süleyman Pervâne'nin işine yaramıştır. Nitekim, II. Keykâvus'un Antalya'ya gitmesinden sonra Pervâne Nizâmeddîn Hurşid ile Muînüddîn Süleyman Pervâne, Baycu Noyan ile barış tesis etmişler ve Borgulu (Uluborlu) Kalesi'ne hapsedilmiş olan IV. Kılıç Arslan'ı 1257'de tahta çıkarmışlardır. Bu durum, kardeşler arasında yeni bir hakimiyet mücadelesinin yolunu açmıştır.

II. İzzeddin Keykâvus emrindeki beylerbeyi Şemseddîn Yavtaş, Emîr Zeyneddîn Ali Bahadır, Emîr Muzafferüddîn Uğurlu gibi beyler ile uçta Türkmenlerin desteğini sağlamaya çalışırken sultan ilân edilen kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Atabeg Fahreddîn Arslandoğmuş, Nizâmeddîn Hurşid ve Süleyman Pervâne'nin gayretleriyle Baycu Noyan tarafından tanınarak hüküm sürmeye başlamıştır¹²⁸⁵. Böylece bir tarafta Moğolları Anadolu'dan atmak isteyen Türkmenlerin desteğini almış II. İzzeddin Keykâvus, diğer tarafta Moğolların desteği ile tahta çıkan IV. Rükneddin Kılıç Arslan mücadelesinde Anadolu daha fazla tahrip edilmiş ve Moğolların Anadolu'ya hâkim olması devletin yıkılışını hızlandırmıştır.

¹²⁸² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 142-143.

¹²⁸³ Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Ankara 2010, s. 82.

¹²⁸⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 146; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 32; Baybars Mansurî, *Zubdat al-Fikra fî Tarih al-Hijra*, neşr. D. S. Richards, Beyrut 1998, s. 32; "Sebastatsi Vakayiname-sinden Bir Bölüm", *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğol-*

lar, haz. A. G. Galstyan, çev. İlyas Kamalov, İstanbul 2005, s. 46.

¹²⁸⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 149.

II. ANADOLU'NUN MOĞOLLAR TARAFINDAN İKİ İDARİ BÖLGEYE TAKSİMİ (1259)

Hülâgû Han 1259 yılında Anadolu'yu, merkezi Konya ve Tokat olmak üzere II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında taksim ederek her iki sultanla ayrı ayrı antlaşmalar yapmış, Anadolu'nun İlhanlı Devleti'ne ödediği vergiyi de iki katına çıkarmıştır¹²⁸⁶. Moğolların Anadolu'yu hakimiyet altına alması ve sürekli Selçuklu yönetimine müdahalesi sonucu Anadolu'da oluşan siyasi otorite boşluğu yeni siyasi teşekküllerin oluşmasını sağlamıştır. Anadolu'ya gelen ve Moğollara karşı harekete geçerek İzzeddin Keykâvus'u destekleyen Türkmenler, bu teşekküller içinde yer alarak Anadolu'nun Türkleşmesini sağlamışlardır.

Moğolların Anadolu'yu istilası ile birlikte Selçuklu Devleti'nin idari teşkilâtında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. İlhanlı yönetimi valilerinin devletin iç işlerine karışmaları ve devrin sultanlarının genellikle çocuk yaşta olmaları devletin otoritesini hızla kaybetmesine neden olmuştur. Selçuklu sultanları aileden olmak şartıyla İlhanlı hükümdarları tarafından atanmış ve bağımsızlık döneminin aksine vezirlerin etkisi ve önemi artmıştır. Moğol temsilcileri, valileri ya da “ilçi”leri çeşitli sebeplerle

Selçuklu sultanlarının, vezirlerinin, ordu komutanlarının ya da nâibin yanında bulunmuştur. Bu dönemde, devlet adamları sadece Moğollara vergi vermek ve belirli zamanlarda itaatini bildirmekle kalmamış, aynı zamanda tek otorite Moğol hanı olarak görüldüğü için, idari kadro atamaları dahi Moğol yarlığı ile yapılmıştır¹²⁸⁷. Bununla birlikte, tıpkı iktidar gibi idari kadro da sık sık değişmiş, bu sebeple devlet adamları arasında güç ve iktidar mücadeleleri yaşanmıştır. Ancak bu buhranlı dönemdeki devlet adamlarının en önemli özelliği, devleti ayakta tutan ve işlerin yürütmesinde söz sahibi kişiler olmalarıdır. Kişiliği ve idareciliği güçlü söz konusu devlet adamları, yönetimde belirleyici ve karar verici bir misyon üstlenmişlerdir. Selçuklu sultanları ise vezirlerinin gözetimine verilmiş birer şehzade gibidirler. Bu durum, II. Gıyâseddin Keyhüsrev öldüğü zaman oğullarının daha küçük yaşta olmalarıyla yakından ilgilidir. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in üç oğlundan en büyük olan II. İzzeddin Keykâvus daha 9-10 yaşlarında idi¹²⁸⁸. Bu nedenle Şemseddin İsfahânî, Celâleddin Karatay, Muînüddin Süleyman Per-vâne ve Sâhib Ata Fahreddin Ali bu dönemin en güçlü devlet adamlarıdır. Bunlardan Celâleddin Karatay ve Sâhib Ata Fahreddin Ali devletin menfaatlerini ön planda tutan bir siyaset için

¹²⁸⁶ Hülâgû Han, Bağdat seferi öncesinde Anadolu'ya elçiler göndererek atlarının ot bulmakta sıkıntı çekmemesi için çayır ve meralara dokunulmasını yasaklamıştır. Ayrıca, askerlerin ulûfe ihtiyacını karşılamak için herkesten 100 men (300 kg) un, 50 men (150 kg) ağırlığında bir fıçı içkiyi vergi olarak toplanmasını emretmiştir. Bu emirleri uygulamak üzere Anadolu'ya askerleriyle birlikte Baycu Noyan gönderilmiştir, bk. Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s. 488; İlhan Erdem, “İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadî Boyutu (1243-1258)”, *TAD.*, 24/XXXVIII, Ankara 2005, s. 1-10.

¹²⁸⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 127-128.

¹²⁸⁸ Simon, sultanların büyüktan küçüğe, yaşlarının 11, 9 ve 7 olduğunu kaydetmiştir. Ancak İbn Bîbî, II. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta çıktığında (1237) II. İzzeddin Keykâvus'un henüz doğmamış olduğunu yazar. Bu durumda II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölüm tarihinin 1246 olduğu kabul edilirse II. İzzeddin Keykâvus'un 9-10 yaşlarında olması gerekir, bk. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 27; Anonim, *Selçuknâme*, s. 156; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 625; Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Daktav Yay., Alanya 2006, s. 61.

çaba gösterirken, Şemseddîn İsfahânî ve Muînüddîn Pervâne, devlete tümüyle sahip olma arzusuyla hareket etmişlerdir.

Ülkenin iki kardeş tarafından yönetildiği süreçte Pervâne Muînüddîn Süleyman Moğol beyleri ile iş birliği yaparak çeşitli bahanelerle II. İzzeddin Keykâvus'un tahttan uzaklaştırılmasını sağlamıştır. Bu dönemde, yenilmez bir güç olarak görülen Moğol askerleri ilk defa 1260 yılında Memlûklere yenilmiş¹²⁸⁹, Altın Orda hükümdarı Berke Han Müslümanlığı kabul ederek Moğollarla mücadele eder hale gelmiştir. Bu olaylar II. İzzeddin Keykâvus'un Moğollara olan bağlılığını sarsmıştır. II. İzzeddin'in Kubâdâbâd Sarayı'nda bulunduğu sırada Hülâgû Han'ın yarlığı ile Moğol hazinesine ödenecek vergi ve borçların tahsili için Anadolu'ya gönderilen İlhanlı veziri Tâceddin Mutez, sultandan vergi ve borçların ödenmesini istemiştir. İzzeddin Keykâvus ise onu kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yanına göndererek öncelikle ona ait bölgelerin vergilerinin toplanmasını bu arada kendi tahsilatlarını hazırlayacaklarını söylemiştir¹²⁹⁰. Bu durumu fırsat bilen Pervâne Muînüddîn Süleyman, II. İzzeddin Keykâvus aleyhine söylentiler çıkarak, onun Antalya'ya gitme sebebinin Uc Türkmenleri ile birleşerek isyan etmek olduğunu yaymıştır. Ayrıca Memlûklerle iş birliği halinde olduğunu ve deniz yoluyla haberleştiğini de eklemiştir¹²⁹¹. Muînüddîn Pervâne'nin II. Keykâvus

engelini ortadan kaldırmak için planlar yaptığı ve bu amacını gerçekleştirmek için kullandığı kişi ise Hatıroğlu Şerefeddîn'dir. Hatıroğlu Şerefeddin, kendisine Niğde sübaşılığının verilmesi karşılığında birkaç defa Moğol hanının karargâhına giderek bu söylentilerle II. İzzeddin Keykâvus'u Moğolların gözünden düşürmüştür¹²⁹².

İbn Bibî, Hülâgû Han'ın II. İzzeddin Keykâvus'a gereken dersin verilerek hizaya getirilmesini bildiren bir ferman çıkarması üzerine sultan ile veziri Fahreddîn Ali arasında geçen bir konuşmayı nakletmektedir, sultan: "...Her ne kadar öz kardeşim olsa da sultan Rükneddin ile hediye ve bağış yoluyla yakınlık kurulsa, onunla aramızda olan ayrılık, gayrılık ve kavga bir yana bırakılıp kardeşliğin dostluk ve birlik havasına girilse çok iyi olur. Fakat şimdi Muînüddîn Pervâne'nin yaptıkları hile ve oyunlardan aramızda büyük bir gerginlik var. Düşmanlarımızın oyununu bozmak, hasetlerin hilelerini önlemek için bir defa daha İlhan'a gidersek bizim için son derece yararlı olur" diyerek veziri ile istişare etmiş ve onun da onayını aldıktan sonra bu tehlikeye karşı tedbir almak ve vergi toplamak düşüncesiyle Kubâdâbâd Sarayı'ndan Konya'ya dönmüştür. Vezir Fahreddîn Ali'nin de etkili olduğu karar ile Moğol elçilerinin talep ettikleri vergi borçları ve kıymetli hediyelerle Tebriz'e hareket etmeye hazırlanan II. İzzeddin, Hülâgû Han'ın Alıncak Noyan, Pervâne Muînüddîn ve Rükneddin Kılıç Arslan komutasında bir Selçuklu-Moğol kuvvetini gönderdiğini ve bunların Aksaray'a ulaştıkları haberini

¹²⁸⁹ İbn Abdü'z-zâhir, *A Critical Edition of an Unknown Source Fort He Life al-Malik al-Zâhir Baibars, With Introduction*, II, haz. Abdul Aziz al-Khowayter, (London University PhD thesis), London 1960, s. 337-341.

¹²⁹⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 50.

¹²⁹¹ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâ'ie fi'l-Umûri'l-Alâ'ie*, s. 158; İbnü'l-Adim, *Buğyetü't-Talab fi Tarih-i Halab*, yay. Ali Sevim, Ankara 1976, s. 95; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 50.

¹²⁹² İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâ'ie fi'l-Umûri'l-Alâ'ie*, II, s. 165; Anonim, *Selçuknâme*, s. 224; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 777.

almıştır (1261)¹²⁹³. Aksarayî, buraya gelmeden önce Pervâne'nin gizli olarak Fahreddîn Ali'ye haberciler gönderdiğini ve sultan Rükneddin'e tabi olması halinde vezirliği kendisine bırakacağını bildirmektedir¹²⁹⁴. Sultan II. İzzeddin ise ne yapacağını bilmez bir vaziyette “*Hiç sebep yokken neden benim hayat ekinimi biçmeye kalkıyorlar?*” diyerek adeta tek dayanağı ve güvencesi olan Fahreddîn Ali'ye serzenişte bulunmuş ve onu meselenin iç yüzünü öğrenmek üzere Aksaray'a göndererek kendisi de her ihtimale karşı ailesini ve maiyetini hazır hale getirerek beklemeye başlamıştır¹²⁹⁵. Aksarayî, Fahreddîn Ali'nin, “ülkenin tamamının veziri olmanın yarısının veziri olmaktan daha iyi olduğunu” düşünerek Pervâne Muînüddîn'in teklifini kabul ettiğini ve bu kararından sultan II. İzzeddin Keykâvus'u da haberdar etmediğini ifade etmektedir. O, Aksaray'a geldiğinde kendisine vaad edilmiş olan vezirlik makamını elde etmiş, Alıncak Noyan ile Rükneddin Kılıç Arslan'ın 100.000 kişilik bir ordu ile üzerine hareket ettiğini öğrenen İzzeddin Keykâvus ise Antalya'dan Bizans'a doğru hareket etmek üzere Ruzbeh ovasından ayrılmıştır¹²⁹⁶.

II. İzzeddin Keykâvus dönemi, Selçuklu Devleti'nin Moğol tahakkümüne boyun eğmeden devleti bağımsız bir şekilde idare etmeye çalıştığı son süreçtir ve 1246 yılından başlayarak kesintili olarak 1262 yılına kadar devam etmiştir. Ancak Moğol baskısına karşı bütün Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının aynı direnişi gösterdikleri söylenemez. Çünkü II. İzzeddin Keykâvus'un Türkmenlerle birlikte kurduğu direniş cephesinin karşısında, Moğollarla birlikte IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Muînüddîn Süleyman Pervâne cephesi vardır¹²⁹⁷. Onun, Moğolların Anadolu'daki varlığına karşı tepkisi, Bizans'a sığındığı ve Türkiye Selçuklu tahtını kesin olarak bıraktığı 1262 senesine kadar hiç azalmamış, her fırsatta Moğol cephesine karşı kendi cephesini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. II. İzzeddin Keykâvus, Moğollara karşı verdiği bu mücadele ile halkın bir çoğu tarafından saygı ile karşılanmış, özellikle Ahîler¹²⁹⁸ ve Türkmenler tarafından desteklenmiştir¹²⁹⁹. Bununla birlikte, II. İzzeddin Keykâvus, Hristiyan dayılarının¹³⁰⁰ ve etrafındaki tecrübesiz ve genç, birtakım kişilerin

¹²⁹³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 159.

¹²⁹⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 51.

¹²⁹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 159; Aksarayî, Fahreddîn Ali'nin Rükneddin Kılıç Arslan'a gönderilmesi konusunda ona duyulan güveni öne çıkarmış ve Fahreddîn Ali'nin “*devletin direği olduğunu, onun doğru gördüğünün aksinin yapılmayacağını, eğer bir karışıklık olursa onun barış yoluyla gidereceğini, barışın gereğini yerine getireceğini*” kaydetmiştir, bk. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 51; Ayrıca beklerken Bizans imparatoru Vasilyus ile yazışmalar yapan sultan İzzeddin, ona ailesi ve maiyetiyle İstanbul'a geleceğini bildirmiş, buraya geldikten sonra da Rum Kralı tarafından büyük bir izzet ve ikramla karşılanarak Gıyâseddin Mesud ve diğer oğulları ile birlikte misafir edilmiştir, bk. *aynı eser*, s. 53; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 160.

¹²⁹⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 52.

¹²⁹⁷ Söz konusu cepheler, Celâleddîn Karatay'ın atabegliğindeki üçlü saltanat döneminin bittiği ve II. İzzeddin Keykâvus'un tek başına saltanat sürdüğü 1254 senesinden itibaren belirginlik kazanmıştır.

¹²⁹⁸ Fütüvvet Teşkilatı'nın Anadolu'daki ilk üyesinin, halifenin çağrısına uyarak teşkilata giren Türkiye Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykâvus olduğu ve bundan sonra yayılarak, Anadolu'ya özgü bir teşkilat (Ahî Teşkilatı) haline geldiği bilinmektedir, bk. M. Ali Hacıgökmen, “Anadolu'da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Haline Dönüşmesi ve Tımar Sistemine Yansımaları (Ankara Örneği)”, *TUAD.*, S. 32, Konya 2012, s. 263-264.

¹²⁹⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 50; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 30.

¹³⁰⁰ II. İzzeddin Keykâvus'un dayıları, I. Alâeddin Keykubâd döneminde alınan Alâiyye (Kolonoros) Kalesi'nin hâkimi ve I. Keykubâd'ın kayınpederi olan Kir Fard'ın, Kir Haye ve Kir Kedid adlarındaki oğullarıdır, bk. M. Ali Hacıgökmen, “I. Alâeddin Keykubâd'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, II/1, Antalya 2012, s. 126-127.

sözlerine itimat etmiş, eğlence hayatına kendini fazla kaptırarak devlet işlerini ihmal etmiştir¹³⁰¹. II. İzzeddin'in bu olumsuz özellikleri sebebiyle halkın IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a taraftar olması beklenirken böyle bir durum gerçekleşmemiş, halk her şeye rağmen Moğollara yakınlık duyan IV. Kılıç Arslan yerine onlara karşı savaşma cesareti gösteren sultan II. İzzeddin Keykâvus'u tercih etmiştir.

III. IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN DÖNEMİ (1261-1266)

Bu hadiseden sonra Rükneddin Kılıç Arslan 1261 yılında Konya'da sultanlık tahtına oturmuş¹³⁰², uclarda Türkmenlerin bulunduğu bölgeler dışında bütün Anadolu onun hakimiyeti altına girmiştir. Moğol menfaatleri doğrultusunda hareket etmek suretiyle Selçuklu yönetimini ele geçirmeyi planlayan Pervâne Muînüddîn Süleyman'ın nüfuzu da artmıştır. II. İzzeddin Keykâvus için ise sürgün hayatı başladığından onun desteklemiş olduğu Türkmen direnişi dayanaksız kalmıştır. Bu dönemden sonra ülkenin genel veziri olan ve Pervâne Muînüddîn Süleyman ile ülkeyi yöneten Fahreddîn Ali, gücünün zirvesine ulaşmış, ayrıca Fahreddîn Ali, oğulları Tâceddîn Hüseyin ile Nusretüddîn'in de uç emirliği elde etmesini sağlamıştır¹³⁰³. Ömerî, Moğol hâkimiyeti altında, Anadolu'da kurulan beylikleri anlatırken, "*Selçukluların hükmettiği yerlerin ova kısımlarını Hülâgû ve ailesi, dağ kısımlarını da*

bu Türk beyleri zaptetmişlerdir"¹³⁰⁴ ifadesini kullanmaktadır.

Pervâne Muînüddîn Süleyman'ın ülkeyi mülk ve iktalar halinde adamları ile paylaşması yüzünden sultan Kılıç Arslan ile arası açılmıştır. Bu anlaşmazlık Hatiroğlu Şerefeddîn Mesud'a Niğde sübaşılığının verilmesi ile başlamış ve Sinop'un temlik menşurunu istemesi ile de açık bir ihtilaf haline dönüşmüştür¹³⁰⁵. Sultan IV. Kılıç Arslan, sarayda Pervâne'nin aleyhinde konuşmaya başlamış, Pervâne'nin Selçuklu ailesinin mülkü olan toprakları gasp ettiğini, egemenlik haklarını elinden aldığını ve bunun için Abaka Han'a gideceğini söylemiştir¹³⁰⁶. Sultan IV. Kılıç Arslan'ı takip için casus tayin edilen Hatiroğlu Ziyâüddîn bu sözleri kardeşi Şerefeddîn aracılığıyla Pervâne'ye nakletmiştir. Bununla beraber Moğollara dayanarak devleti eline geçirmiş bulunan Pervâne'ye karşı mukavemet edemeyen sultan IV. Kılıç Arslan, İbn Bibî'nin kaleme aldığı bir temliknâme¹³⁰⁷ ile Sinop'u ona vermeye mecbur kalmıştır¹³⁰⁸.

¹³⁰⁴ Ahmed b. Yahya Ömerî, "Mesalikü'l-ebşâr'a Göre Anadolu Beylikleri", *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Mesalikü'l-Ebşâr'a Göre Anadolu Beylikleri*, I, haz. F. Taeschner, çev. Yaşar Yücel, TTK. Yay., Ankara 1991, s. 189.

¹³⁰⁵ 1265 yılında Sultan IV. Kılıç Arslan ile Pervâne Muînüddîn Süleyman İlhanlı tahtına çıkan Abaka Han'ın yanına giderek kendisini kutlamış, değerli hediyeler sunmuşlar ve Sinop'u Rumlar'ın elinden almak istediklerini söyleyip ondan izin almışlardı. Anadolu'ya dönüşlerinde Sultan, Konya'da kalırken Pervâne, Tokat, Niksar ve Samsun yörelerinden topladığı askerlerle Sinop üzerine yürüyerek şiddetli bir kuşatmayla 1266'da komutanlarından Tâceddin Kılıç sayesinde şehri ele geçirmiş ve şehirde kiliseye çevrilmiş olan camileri yeniden ibadete açmıştır, bk. Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'ie fi'l-Umûri'l-Alâ'ie*, II, 166.

¹³⁰⁶ Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'ie fi'l-Umûri'l-Alâ'ie*, II, s. 165; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 63.

¹³⁰⁷ Sinop'ta kurulan Pervâne Oğulları Beyliği de bu temliknâmeye göre ortaya çıkmıştır.

¹³⁰⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'ie fi'l-Umûri'l-Alâ'ie*, II, s. 166; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 63.

¹³⁰¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'ie fi'l-Umûri'l-Alâ'ie*, II, s. 136-137; Anonim, *Selçuknâme*, s. 206; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 740-741.

¹³⁰² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 53; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'ie fi'l-Umûri'l-Alâ'ie*, II, s. 159.

¹³⁰³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 56.

Sultan IV. Kılıç Arslan'ın varlığının kendisi için tehlikeli olduğunu düşünen Pervâne, ona karşı II. Keykâvus'a yaptığı gibi, iftira yoluna başvurmuştur. Sultan IV. Kılıç Arslan ile Abaka Han'ın yanına Sinop'un fethi için gittiklerinde, Pervâne bir süre daha Moğol payitahtında kalmış ve sultanın Mısır hükümdarı ile gizlice anlaşmaya kalkışabileceği ihtimalinden bahsederek Selçuklu sultanı hakkında Abaka Han'ın fikrini bulandırmıştır¹³⁰⁹. Pervâne, Abaka Han'a gizlice: *“Bu Selçuk oğullarına emniyet etmek caiz değildir. Hususiyle Rükneddin Kılıç Arslan'ın kalbi Mısır Sultanı ile beraberdir”* demiş, Abaka Han da: *“Ben seni Anadolu sultanlığı naibliğine tayin ettim. Orada bir kimse bana muhalefet ederse hayatı senin elindedir”*-¹³¹⁰cevabını vermiştir.

A. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Öldürülmesi (1266)

Bunun üzerine Rükneddin Kılıç Arslan, sarayda kontrol altında tutulmanın ve etrafındaki emîrlerin yönlendirmelerinin etkisiyle birçok devlet adamına karşı tedbir almaya yönelmiştir. Uluborlu'da hapiste olduğu sırada kendisine kötü davranan II. Keykâvus'un Rum dayısı Kir Haye'yi öldürüp köpeklere yedirmiştir. Kir Haye, Sâhib Fahreddîn Ali'nin oğlu Tâceddîn Hüseyin'in kayınpederi olduğu için Fahreddîn Ali'ye de hakaret ve tehditlerde bulunmuştur. Ayrıca sultan o günlerde Fahreddîn Ali'ye ağır para cezası yüklemiştir. Sultan IV. Kılıç Arslan, Moğol veziri Tâceddin Mu'tez'e de sık sık kafa tuttuğu için onu gücendirmiş, Hatiroğlu Şerefeddîn'e de kızmış, Fahreddîn Ali'nin araya

girmesiyle iki yüz bin altın ödeyerek kurtulmuştur. Bu yapılara dayanamayan ümerâ, Aksaray'da Taceddîn Mu'tez'in yanında toplanarak Pervâne'ye, Sultan IV. Kılıç Arslan'ın kendisini öldürmeyi planladığını söyleyerek onu Sultan'ın aleyhine doldurmuşlardır¹³¹¹. Pervâne de Sultan IV. Kılıç Arslan'ın Sultan Baybars ile ittifak kurmak istediğini, asker toplayarak Moğollara saldıracağını ve kendisinin engel olmaya çalıştığı için hayatının tehlikede olduğunu söyleyerek Moğol emîrlerini ikna etmeyi başarmıştır¹³¹². Moğol emîrleri, Pervâne, Hatiroğlu Şerefeddîn ve Cacaoğlu Nuredîn ile birlikte Sultan IV. Kılıç Arslan'ı Abaka Han'dan gelen yarlığı görüşmek bahanesiyle Aksaray'a davet etmişlerdir¹³¹³. Bazı kaynaklar, sultanın maiyetindekiler tarafından uyarılması na rağmen yola çıktığını ve yanında Fahreddîn Ali'nin olmasına güvenerek Aksaray'a gittiğini yazarlar¹³¹⁴. Pervâne, Aksaray'da Sultan IV. Kılıç Arslan'a ağır hakaretler etmeye başlamıştır. Bu hakaretlerle karşılaşan sultan ise, Pervâne'ye: *“İci (Ağabey)! Sen sarhoş musun veya afyon mu çektin”* diyerek şaşkınlığını belirtmiştir. Pervâne de: *“Evet! Senin kötü hareketlerin beni sarhoş ve afyon çekmiş bir hâle getirdi. Zira seni Burdur (Uluborlu) kalesinden çıkarıp saltanat makamına oturttum. Fakat sen bu hizmetlerimi unuttun”* cevabını vermiştir. Moğol beyleri aynı gün Tâceddîn Mu'tez'in verdiği yemekte Sultan IV. Kılıç Arslan'ı sıkıştırarak aleyhindeki iddialarla ilgili sorgulamışlardır. Pervâne Muînüddîn Süleyman, Sultan IV. Kılıç

¹³¹¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 62.

¹³¹² Yunîni, *Dhail Miratu'z-Zamân*, II, s. 404.

¹³¹³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 167.

¹³¹⁴ Yunîni, *Dhail Miratu'z-Zamân*, II, s. 405; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 62.

¹³⁰⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 167.

¹³¹⁰ Yunîni, *Dhail Miratu'z-Zamân*, II, s. 347.

Arslan'ın kadehine zehir koymuştur. Yemekte zehirlenen ve sancıya tutulan sultan, bu durumda saraya dönmek istemiş ise de Moğol muhafızları müsaade etmemişlerdir. Sultan IV. Kılıç Arslan, çadırda yalnız bırakılmış ve yayın kirışı ile boğularak öldürülmüştür (1266)¹³¹⁵. Sultan IV. Kılıç Arslan'ın zehirlenmesi ve boğdurulması halktan saklanmış ve içkiden hastalanarak öldüğü bildirilmiştir. Sultan IV. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra nâşî Pervâne Muînüddîn Süleyman ve Sâhib Ata Fahreddîn Ali tarafından Konya'ya getirilmiştir¹³¹⁶.

Sultanın öldürülmesi hadisesinde Aksarayî, Fahreddîn Ali'yi Moğollarla işbirliği yapmasından dolayı birinci derecede suçlu bulur ve öldürülen sultan ile Fahreddîn Ali arasındaki ihtilafın, IV. Kılıç Arslan'ın ona ağır para cezası yüklemesi ve ağır hakaretlerde bulunmasından doğduğunu belirtir. İbn Bîbî ise her ne kadar IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı ortadan kaldırmak için Muînüddîn Pervâne'nin Moğollara, Hatiroğlu Şerefeddin aracılığı ile iftira attığını anlatsa da daha sonra bu işin sorumlusunun Muînüddîn Pervâne olmadığını, öldürme işinin Hatiroğlu Şerefeddin tarafından düzenlendiği-

ni söyler¹³¹⁷. Vezir Fahreddîn Ali'nin Aksarayî tarafından sultanın ölümünde suçlu bulunması, doğrudan kendisine yüklenilen para cezası ve Aksaray'a giderken sultana eşlik etmesi nedniyledir. Halbuki Fahreddîn Ali, birçok emîrle birlikte sultana refakat etmiş ve ileride de üzerinde durulacağı üzere, Moğolların Selçuklu hanedanlığından ve halktan talep ettikleri ağır vergileri çoğu zaman kendi bütçesinden karşılayarak hiçbir zaman maddi bir yükümlülüğten kaçınmamıştır. Dolayısıyla sultan Kılıç Arslan'ın öldürülmesinde Pervâne Muînüddîn Süleyman'ın daha etkili olduğu ve Aksarayî'nin verdiği bilgilerin gerçeklerle örtüşmediği söylenebilir.

Sultan IV. Kılıç Arslan'ın öldürülmesinden sonra henüz iki buçuk yaşlarında olan III. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta oturtulmuş ve Pervâne Muînüddîn Süleyman ile Sâhib Ata Fahreddîn Ali, bu süreçte sultan adına devleti yönetmişlerdir. Aksarayî, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra belli bir süre, emîrlerin adaletli davranmasıyla ülkenin mağmur, halkın müreffeh ve gelirlerin bol olduğunu, İbn Bibî, memleketin sakin, yolların emin olduğunu fitne ve karışıklıktan eser kalmadığını ifade etmektedir. Anonim *Selçuknâme*'de ise bu dönem: “*Bu öyle bir devirdi ki, kurt ile kuzu aynı sudan içiyor, aynı otlakta yayılıyor, halk gayet emin ve rahat yaşıyordu*” şeklinde tasvir edilmiştir.

¹³¹⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 65; Mevlevî kaynaklarına göre, IV. Rükneddin Kılıç Arslan, kendisinin çağrıldığını duyduğunda gitmek istemiş, ancak Mevlânâ ona gitmemesini öğütlemişti. IV. Kılıç Arslan öldürüldüğünde, bunu bir mecliste iken hisseden ve aniden ayağa kalkan Mevlânâ, gıyabında oradakilerle cenaze namazını kılması ve ardından şu gazeli okumuştur: “*Ben sana oraya gitme, seni belaya uğratırlar demedim mi? Onlar haindir, elleri pek uzundur, senin ayağını bağlarlar demedim mi? Yine ben sana demedim mi ki, o tanede tuzak vardır, seni tuzağa düşürünce hiç koyuverirler mi?*”, bk. Feridun bin Ahmed, *Sipehsâlâr Risalesi*, çev. Tahir Galip Seratlı, Elest Yay., İstanbul 2004, s. 94; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabcacı Yay., İstanbul 2006, s. 166-167.

¹³¹⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 65, İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 167.

¹³¹⁷ İbn Bîbî'nin naklettiğine göre Pervâne, IV. Kılıç Arslan'ın, kendisine karşı fikirler beslediğini öğrendiğinde, onu Aksaray'da, Hatiroğlu kardeşlerin ve Moğolların tekme ve darbeleriyle ortadan kaldırmaktan çekinmemişti, bk. *el-Evâmîrü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 169, 200; Anonim, *Selçuknâme*, s. 227; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 782.

IV. II. İZZEDDİN KEYKÂVUS'UN SÜRGÜN YILLARI

Dönemin kaynaklarında tarif edilen huzur ve refah dönemi ile düzen içinde yürüyen yönetim mekanizması, 1271-72 yılında Sâhib Ata Fahreddîn Ali'nin devleti birlikte yönettiği Pervâne Muînüddîn Süleyman ile arasının açılıp vezirlikten azledilmesinden sonra sona ermiştir. Diğer taraftan Moğollara karşı II. İzzeddin Keykâvus, Sultan Baybars ve Berke Han'dan oluşan üçlü bir ittifak kurulmuş, ancak bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu ittifaktan rahatsız olan ve Moğol tehlikesinden çekinen Bizans İmparatoru Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palaiologos (1259-1282) ise II. İzzeddin Keykâvus'u Enez Kalesi'ne hapsedmiş ve onun adamlarını büyük bir kiliseye toplayarak Hristiyan olmaya zorlamıştır¹³¹⁸. İşkence altında Hristiyan olanları serbest bırakarak, direnenleri öldürmüştür¹³¹⁹. II. Keykâvus ve geride kalan devlet adamları, 20 bin kişilik bir ordu ile Bizans topraklarına saldıran Berke Han'ın askerleri tarafından kurtarılacak hanın yanına götürülmüştür. II. İzzeddin Keykâvus burada çok iyi karşılanmış ve bir daha Anadolu'ya dönmemiştir.

II. İzzeddin Keykâvus, Berke Han tarafından kurtarılacak Bizans'tan Kırım'a götürüldükten sonra eski veziri Fahreddîn Ali'ye içinde bulunduğu durumu anlatan ve maiyetindekilerin ihtiyaçlarını karşılamadığını,

maddi sıkıntı içinde olduğunu belirten bir mektup göndermiştir. Fahreddîn Ali bu mektuptan Pervâne'yi haberdar ettikten sonra mektubun cevabıyla birlikte birkaç elbise, altın bir maşrapa beşyüz miskal altın ve diğer kıymetli eşyalardan oluşan hediyeleri II. İzzeddin Keykâvus'a yollamıştır¹³²⁰. İbn Bibî'nin anlattığına göre, aradan bir süre geçince vezirin makam ve mevkiine göz dikmiş olan ve onu vezirlik makamından uzaklaştırmak isteyen, varlığından dolayı amacına ulaşamayan bazı devlet adamları, Pervâne ile Fahreddîn Ali arasında söz getirip götürerek vezirin haps edilerek itibarını kaybetmesi ve cezalandırılması konusunda Pervâne'yi ikna ettiler¹³²¹. Ancak Pervâne Muînüddîn, Sâhib Ata'nın büyük oğlu Tâceddîn Hüseyin'den çekindiğinden Hatroğlu Şerefeddîn, vezir Fahreddîn Ali ve oğlu Emîr Tâceddîn Hüseyin'e kurulan tuzakta Muînüddîn Pervâne'ye yardım ederek vezirin büyük oğlunu tutuklattı ve olası bir direnişi önlemiş oldu¹³²². Pervâne, tehlikenin ortadan kaldırılmasından sonra Fahreddîn Arslandoğmuş ve Seyfeddîn Torumtay gibi Dîvân emirlerinin bulunduğu bir toplantıda II. İzzeddin Keykâvus'un Sâhib Fahreddîn Ali'ye gönderdiği mektubu ortaya çıkardı ve: “*Efendimize hile ve tuzak kurmayı düşünen, onun muhalifleri ve düşmanlarıyla iş birliği yapan bu kimseyle nasıl bir arada yaşamır, Ona ne tür bir ceza ve ders verelim?*” diye sorunca Fahreddîn Ali söz alarak: “*Bu konuyu*

¹³¹⁸ Georges Pachymères, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, GKS Yay., İstanbul 2009, s. 47.

¹³¹⁹ İbn Bibî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 161; Anonim, *Selçuknâme*, 222; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 773; Baybars Mansurî, *Zubdat al-Fikra fî Tarih al-Hijra*, s. 93; Müneccimbaş, *Câmiu'd-Düvel. Selçuklular Tarihi, Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2000, s. 107.

¹³²⁰ İbn Bibî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, 1996, s. 173; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 71.

¹³²¹ İbn Bibî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, 1996, s. 173.

¹³²² Pervâne Muînüddin Süleyman'ın çekingenliği üzerine Hatroğlu Şerefeddin: “*Ben o meseleyi hallederim. Onu misafir etmek için eve çağırır, evden ayrılacağı zaman tutuklarım*” dedi, detaylı bilgi için bk. İbn Bibî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, 1996, s. 173.

bu şekilde ele alarak saptırmamak gerekir. Bu mektuplar bana gelince hiç vakit kaybetmeden size gönderdim. İşin başlangıcından bu zamana kadar hiçbir durumda size muhalefet etmedim ve anlaşma sınırlarının dışına çıkmadım. Benim bu olayda hiçbir suçum yok. Bunda sonra Allah ve siz ne buyursanız o olur” cevabını verdi¹³²³. Baybars’ın naklettiğine göre de vezir: “Bu zat dün bizim ve bütün beldelerin sultanı idi. Seni ve beni yetiştiren odur. Bana bir mektup göndererek halinden şikâyet etmişti. Ben bu hanedanın kölesiyim. Onların bizim üzerimizde olan bunca nimetlerine karşılık ufak bir mukabelede bulunmak üzere bir miktar altın gönderdim. İşte yapmış olduğum budur. Hakkımda muahezeyi mucib olacak başka bir harekette bulunmadım”¹³²⁴ diyerek II. İzzeddin Keykâvus’a yaptığı yardımın sebebini izah etmeye çalıştı. Pervâne Muîneddîn ise bir taraftan Abaka Han’a olanları anlatmak ve kararını öğrenmek üzere haberciler gönderirken diğer taraftan da Anadolu’da bulunan Moğol beylerini¹³²⁵ Fahreddîn Ali aleyhine etkilemeye çalıştı. Bununla birlikte, vezirin gözden düşürülmesi ve itibarını kaybetmesi için Sadr oğlu Şemseddîn’e çok miktarda mal ve Amid sübaşılığı verildi. Neticede Moğol beylerinin Abaka Han ile görüşülmeden vezirin cezalandırılmasını doğru bulmamaları üzerine Fahreddîn

Ali Osmancık Kalesi’ne¹³²⁶ hapsedildi (1271-72)¹³²⁷. Baybars Tarihi’nde Tâceddîn Hüseyin’in de babası ile birlikte kaleye hapsedildiği ve vezirin mülklerinin yağma edilmemesi için koruma altına alındığı anlatılsa da¹³²⁸, İbn Bibî, Tâceddîn Hüseyin’in muhalefet etmemesi şartıyla, kendisini tuzağa düşüren Haturoğlu Şerefeddîn’in teminatıyla serbest bırakıldığını yazmaktadır¹³²⁹. Sâhib Ata Fahreddîn Ali’nin Osmancık Kalesi’nde yargılanmayı beklediği sırada Pervâne Muînüddîn Süleyman’ın vezirliğe damadı Mecdüddîn Mehmed’i ataması¹³³⁰, bütün bu olanların, düşünüldüğü gibi iki devlet adamı arasında doğan rekabetten değil, Fahreddin Ali’nin, Pervâne’nin akrabaları ve yakınları tarafından devlet yönetiminde istenmemesinden kaynaklandığını teyit etmiştir.

Sâhib Ata Fahreddîn Ali bir süre sonra, İlhanlı karargâhından gelen elçiler tarafından Abaka Han’ın huzuruna götürüldü ve yargılamalar sonrasında devlet işlerine karışmaması ve dîvâna ait görevlere müdahale etmemesi şartıyla Konya’da ikamet etmesine müsaade edilen bir yarlığ verildi¹³³¹. Bazı kaynaklar, vezirin oğlu Nusretüddîn Hasan’ın Abaka Han’ın yanına giderek maiyeti arasına katıldığını, babasını hapisten kurtarmak ve vakıf mülklerinin müsa-

¹³²³ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, 1996, s. 174.

¹³²⁴ İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi, Al-Melik-Al-Zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, TTK. Yay., Ankara 2000, s. 23-24.

¹³²⁵ Moğol emîrleri ve yargucuları bu hikayeyi duyduklarında “O, her ne kadar büyük bir suç işlemiş ise de, durum Abaka’nın huzurunda açıklanmadan onun canını alma konusunda acele edilmemeli, ona iyi davranmada kusur gösterilmemeli, göz altında rahat tutulması konusunda da hassas davranılmalı” dediler, bk. Bîbî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 174.

¹³²⁶ “Karahisar-ı Osmancık” adı da verilen bu kalenin, Anadolu’daki diğer kaleler gibi, Selçuklu yönetimine başkaldıran asilerin ya da meliklerin sığındığı ya da hapisane olarak kullanıldığı, sultan ve emîrlerin hazinelerini sakladıkları stratejik bir merkezdir.

¹³²⁷ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 174; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 71.

¹³²⁸ İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 24.

¹³²⁹ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 174.

¹³³⁰ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 175; Mecdüddîn Mehmed Dîvân-ı İstifâ’dan vezirliğe atandı, bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 71.

¹³³¹ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 175; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 72.

deresini önlemek için İlhanlı hükümdarından yarlıg almayı başardığını ifade etmektedir.¹³³² Nusretüddîn Hasan'ın bu girişiminin kardeşi Tâceddîn Hüseyin ve kendisinin ellerinden ik-talarının alınması ile de ilgili olduğu düşünüle-bilir.¹³³³

II. İzzeddin Keykâvus, Anadolu'dan İstan-bul'a kaçtıktan sonra Anadolu'ya geri dönüp tekrar Türkiye Selçuklu sultanı olmak için elinden gelen bütün çabayı sarf etmiştir. Ancak komşu ülkelerdeki siyasi dengelerin değişme-si II. İzzeddin Keykâvus'un planlarını bozmuş ve bütün çabalarına rağmen Türkiye Selçuklu tahtını tekrar elde edememiştir. 18 yıllık sürgün hayatından sonra 1278-79 yılında Kefe'de vefat etmiştir.¹³³⁴

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti için Köseadağ ye-nilgisi siyasi, sosyal, demografik ve ekonomik açıdan büyük bir değişimin başlangıcı olmuş-tur. Yaşı küçük ya da liyakat ve idari tecrübe bakımından zayıf olan sultanları yöneten vezir ve emirler, bu dönemde devletin menfaatle-rinden ziyade kendi çıkarlarını ön planda tut-tuklarından yönetimde siyasi zafiyetler ortaya çıkmıştır. Ancak Celaleddîn Karatay ve Sâhib Ata Fahreddîn Ali istisnadır. Onlar, gerileme-nin başladığı ve yıkılış sürecinin hızlandığı bir dönemde öne sürdükleri fikirler ve teşkilatlan-dırdıkları Türkmenler ile Anadolu'nun siyasi birliğini ayakta tutmaya çalışmışlardır. Nitekim I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra, II.

İzzeddin Keykâvus dışında tahta çıkan sultan-ların hiçbirisi Moğollara karşı dirençli bir duruş sergileyememiş ve Selçuklu Devletini kaderine terk etmişlerdir. IV. Rükneddin Kılıç Arslan da dahil olmak üzere, sultanlar Moğol hanlarının yarlıgı ile tahta çıkmışlar, aynı şekilde onla-rı tahttan indiren veya cezalandıran da Moğol hanları olmuştur. Dolayısıyla, II. İzzeddin Key-kâvus'tan sonraki dönemde Moğollara bağlı bi-rer vali konumuna gelen sultanlar, II. İzzeddin Keykâvus'un Türkmenlerle birlikte oluşturdu-ğu millî savunma hattını koruyamadıklarından Selçuklu Devleti yıkılış sürecine girmiştir.

KAYNAKÇA

- “Sebastatsi Vakayinamesinden Bir Bölüm”, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, haz. A. G. Galst-yan, çev. İlyas Kamalov, İstanbul 2005.
- ABU'L-FARAC (BAR HEBRAEUS), *Abu'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK. Yay., Ankara 1999.
- AHMED B. YAHYA ÖMERÎ, “Mesalikü'l-eb-sâr'a Göre Anadolu Beylikleri”, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, Çoban-Oğulları Can-dar-Oğulları Mesalikü'l- Ebsar'a Göre Ana-dolu Beylikleri*, I, haz. F. Taeschner, çev. Yaşar Yücel, TTK. Yay., Ankara 1991.
- AHMED EFLÂKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yay., İstanbul 2006.
- AKSARAYÎ, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öz-türk, TTK Yay., Ankara 2000.
- ALÂEDDİN ATA MELİK CÜVEYNÎ, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999.
- ANONİM, *Selçuknâme, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952.
- BAYBARS MANSURÎ, *Zubdat al-Fikra fî Tarîkh al-Hijra*, neşr. D. S. Richards, Beyrut 1998.
- CÜZCÂNÎ, *Tabakât-ı Nâsirî*, I, haz. H. G. Raverty, New Delhi 1970.

¹³³² Yunînî, *Dhail Miratu'z-Zamân*, III, s. 7.

¹³³³ Yunînî, *Dhail Miratu'z-Zamân*, III, s. 112; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 57.

¹³³⁴ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alâ'îye fî'l-Umûri'l-Alâ'îye*, II, s. 244.

- ERDEM, İlhan, “İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadî Boyutu (1243-1258)”, *TAD.*, XXIV/XXXVIII, Ankara 2005, s. 1-10.
- ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, Ankara 2010.
- FERİDUN BİN AHMED, *Sipehsâlâr Risalesi*, çev. Tahir Galip Seratlı, Elest Yay., İstanbul 2004.
- GEORGES PACHYMERES, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas, GKS Yay., İstanbul 2009.
- HACIGÖKMEN, M. Ali, “Anadolu’da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Haline Dönüşmesi ve Tımar Sistemine Yansımaları (Ankara Örneği)”, *TUAD.*, S. 32, Konya 2012.
- HACIGÖKMEN, M. Ali, “I. Alâeddin Keykubâd’ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, II/1, Antalya 2012.
- HERRIN, J., *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, İstanbul 2010.
- İBN ABDÜ’Z-ZÂHİR, *A Critical Edition of an Unknown Source Fort He Life al-Malik al-Zâhir Baibars, With Introduction*, II, haz. Abdul Aziz al-Khowayter, (London University PhD thesis), London 1960.
- İBN ŞEDDÂD, *Baypars Tarihi, Al-Melik-Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, TTK. Yay., Ankara 2000.
- İBN BÎBÎ, *El-Evâmirü’l-‘Alâiyye fî’l-Umûri’l-‘Alâiyye*, I-II, Haz. Adnan Sadık Erzi, Tıpkıbasım, TTK. Yay., Ankara 1956.
- İBNÜ’L-ADİM, *Buğyetü’l-Talab fî Tarih-i Halab*, yay. Ali Sevim, Ankara 1976.
- MÜNECCİMBAŞI, *Câmiu’d-Düvel. Selçuklular Tarihi, Horasan-Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2000.
- ODABAŞI, Zehra, “Selçuklu Devleti’nde Mühtedi Vakıfları: Celaleddin Karatay Vakıfları Örneği”, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2012.
- ODABAŞI, Zehra, *Selçuklu Emiri Celaleddin Karatay ve Vakıf Eserleri*, Karatay Bld Yay., Konya 2019.
- ODABAŞI, Zehra, *Selçuklunun Son Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2019.
- SIMON DE SAINT QUENTIN, *Bir Keşiş’in Anılarında Tatarlar ve Anadolu 1245-1248*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Daktav Yay., Alanya 2006.
- YAZICIZÂDE Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul 2009.
- YUNÎNÎ, *Dhail Miratu’z-Zamân*, II, The Dairatu’l-Ma’arifi’l-Osmania, Haydarabad 1954-1960.

III. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV (1266-1284)

Selma DÜLGEROĞLU

Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya/TÜRKİYE,
sdulgeroglu@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9908-3031.

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde siyasi ve askeri tecrübeden yoksun, küçük yaştaki melikler tahta çıkarılmıştır. Devletin yıkılma sürecine girdiği IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinin ardından III. Gıyâseddin Keyhüsrev Moğol taraftarı Selçuklu devlet adamları tarafından çocuk yaştaki Selçuklu sultanı olarak ilan edilmiştir. Çocuk sultan, dönemin önemli ilim ve devlet adamlarından iyi derecede eğitimler almasına rağmen Muînüddin Süleyman Pervâne'nin etkisi altına girmiş ve devlet yönetiminde daima ikinci planda kalmıştır. III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatı sırasında Moğollar ve Memlûkler arasında Anadolu'da hâkim olma mücadelesi yaşanırken Moğolların bu topraklarda baskıları her geçen gün artmıştır. Dönemin en önemli isimlerinden Muînüddin Süleyman Pervâne de bu mücadelede kendi menfaatine uygun tarafla anlaşmıştır. Sultan, 1277 yılında Muînüddin Süleyman

Pervâne'nin ölümünden sonra tek başına hareket etse de Moğol baskısı karşısında dirayet gösterememiş ve iktidar hâkimiyetini tamamen kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Muînüddin Süleyman Pervâne, Moğollar, Memlukler.

GIYATH AL-DİN KAYKHUSRAW III (1266-1284)

ABSTRACT

In the final years of the Seljuk State of Turkey, *maliks*, inexperienced and young rulers were enthroned, lacking political and military experience. After the assassination of Rukn al-din Qilich Arslan IV, marking the onset of the state's collapse, Ghiyath al-din Kaykhusraw III was declared the Seljuk sultan at a young age, by the Seljuk statesmen who were supporters of

Mongols. Despite receiving a good education from prominent scholars and politicians of the time, the child sultan fell under the influence of Mu'in al-din Suleyman Parwana and remained in the second place in the administration of the state. During the reign of Ghiyath al-din Kaykhusraw III, a struggle for dominance in Anatolia occurred between the Mongols and the Mamluks, with the Mongols' oppression in these lands increasing day by day. Mu'in al-din Suleyman Parwana, one of the most important figures of the period, aligned himself with the side that suited his interests in this struggle. After the death of Mu'in al-din Suleyman Parwana in 1277, the Sultan acted independently, but he could not display resilience in the face of Mongol pressure and ultimately lost complete control over power.

Keywords: The Seljuk State of Turkey, Ghiyath al-Din Kaykhusraw III, Mu'in al-din Suleyman Parwana, Mongols, Mamluks.

GİRİŞ

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra devlet erkânı III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i çocuk yaşta Selçuklu tahtına oturtturarak kendisine biat ettiler. III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in "Sultan" ilan edildiği bu dönemde devlet tamamen Moğol tahakkümü altında olup yıkılma sürecine girmiştir. Devrin önemli ilim adamlarından ve yetenekli devlet adamlarından eğitim alan III. Gıyâseddin yönetiminde her zaman ikinci planda kalmıştır. Muînüddin Süleyman Pervâne, çocuk sultanın bütün yetkilerini elinden aldığı gibi devletin kilit noktalarına da kendi adamlarını yerleştirmiştir. Devlet içerisinde despotik bir düzen kuran Muînüddin Süleyman ülkenin mutlak hâkimi olarak çalış-

maya başlamıştır. Muînüddin Süleyman her ne kadar Moğolların gözünde itibar kazanmışsa da ihtirasları kendi sonunu getirmiştir. III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanat yılları Hatîroğlu Şerefeddin ve Karamanoğullarının çıkardığı isyanlar, Memlûk Sultanı Baybars'ın Anadolu seferi gibi önemli hadiselerle geçmiştir.

Hayatı

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Fatma, Gazalya ve Gumaç Hatun adında üç eşinin olduğu bilinmektedir. Ancak bu eşler hakkında kaynaklarda tafsilatlı bilgilerin olmaması III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesinin kimliğinin belirlenmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla Keyhüsrev'in annesinin Fatma, Gazalya ve Gumaç Hatun'dan birisi olduğu tahmin edilmektedir¹³³⁵.

Saltanatı

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümünün ardından Muînüddin Süleyman Pervâne, devlet erkânıyla birlikte Aksaray'dan Konya'ya gelerek çocuk yaştaki III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i "Sultan" ilan etmiştir¹³³⁶. Keyhüsrev'in Selçuklu tahtına çıktığı sırada (M. 1266/H. Receb, 664)¹³³⁷ kaç yaşında olduğu ise dönemin kaynaklarında farklı kaydedilmiştir. Buna göre Keyhüsrev, İbn Bîbî¹³³⁸, Müneccimbaşı¹³³⁹,

¹³³⁵ Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Meliklerin Evlilikleri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, II, Kon. 2001, s. 414.

¹³³⁶ İbn Bîbî, *El-Evâmîrül Alâ'iyye Fî'l Umûri'l Alâ'iyye*, II, çev: Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay. Ank. 1996, s. 170.

¹³³⁷ İbn Bîbî, *Ahbâr-i Selâcika-i Rûm*, Neşr. Muhammed Cevâd Meşkûr, Tah. 1350, s. 353 (25. dipnot).

¹³³⁸ İbn Bîbî, *El-Evâmîrül Alâ'iyye*, s. 170.

¹³³⁹ Müneccimbaşı Ahmet b. Lütfullah, *Câmiud'düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, haz.

Neşrî¹³⁴⁰ ve Eflâkî'ye¹³⁴¹ göre iki buçuk, Ebû'l Farac'e göre dört¹³⁴², Aksarayî'ye göre altı¹³⁴³, İbn Kesîr'e göre ise on yaşında idi¹³⁴⁴. III. Gıyâseddin Keyhüsrev çocuk yaşta tahta oturduğunda kendisine Moğollar tarafından Muînüddin Süleyman Pervâne vekil tayin edilmiştir. Bu durum, bütün yetkiyi elinde toplayan Muînüddin Süleyman Pervâne ve Moğol ileri gelenlerine Anadolu'da istedikleri gibi hareket etme imkânı sağlamıştır. Sultanın küçük yaşta olması Muînüddin Süleyman Pervâne'nin her geçen gün güçlenerek Moğollar nezdinde de itibarının artmasını sağlamıştır¹³⁴⁵. Muînüddin Süleyman, III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eğitimine oldukça önem vermiştir. Eğitim yaşına geldiğinde "üstâdû's-saltana" unvanı verilen Kadı Nuredin Yenbu'î görevlendirilmiştir¹³⁴⁶.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Selçuklu tahtına oturduktan sonra vekili Muînüddin Süleyman, devlet erkânında bir takım değişikliğe gitti. Babası Rükneddin Kılıç Arslan'ın da veziri olan Sâhib Ata Fahreddin Ali, yine vezir olarak tayin edildi¹³⁴⁷. Eskiden olduğu gibi Eminüddin

Mikâil saltanat naibliği, Erzincanlı Mecdeddin Muhammed istifâ, Celâleddin Mahmud işrâf-ı memâlik, Hatûroğlu Şerefeddin Beylerbeyilik görevlerine devam ettiler¹³⁴⁸. Muînüddin Süleyman Pervâne unvanı ile emîrlik görevini yerine getirirken, Tâceddin Mu'tez Moğolların gelirlerine ve malî hesaplarına bakıyordu¹³⁴⁹.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilanından sonra Pervâne Muînüddin Süleyman ve Sâhib Ata Fahreddin Ali ile birlikte sultan adına devleti yönetmişlerdir. Aralarındaki bu dayanışma ile ülke mamur olmuş, halk bolluk, huzur ve asayiş içinde yaşamıştır¹³⁵⁰. Bu süre zarfında Pervâne Muînüddin Süleyman devletin yüksek makamlarına kendi yakınlarını ya da kendi himayesinde olan emirleri tayin ederek devlet içindeki gücünü artırma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda Pervâne Muînüddin Süleyman, konumunu ve nüfuzunu güçlendirme yolunda engel olarak gördüğü Sâhib Ata Fahreddin Ali'yi tasfiye etmek için harekete geçmiştir¹³⁵¹. Kırım'ın Suğdak şehrinde yaşayan İzzeddin Keykâvus, Sâhib Ata Fahreddin Ali'ye vatanından uzakta olmanın verdiği rahatsızlığı, gurbet yaşantısının zorluklarını, maiyetindekilerin ihtiyaçlarını karşılayamadığını ve yaşadığı malî sıkıntıları anlattığı ve yardım istediği bir mektup yazmıştı. Fahreddin Ali ise kendisine gelen bu mektubu Pervâne Muînüddin'e göstererek

Ali Öngül, Kabalcı Yay., İst. 2017, s.100.

¹³⁴⁰ Mehmed Neşrî, *Kitab'ı Cihannûmâ Neşrî Tarihi*, I, haz. Faik Reşit Unat- M. Altay Köymen, TTK Yay., Ank.1949, s. 41.

¹³⁴¹ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yay., İst. 1973, s. 45.

¹³⁴² Abûl Farac, *Abûl Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yay., Ank. 1950, s. 587.

¹³⁴³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev: Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ank.2000, s. 66.

¹³⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, XIII, Çağrı Yay., İst. 1995, s. 253.

¹³⁴⁵ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme II*, Haz. Erdoğan Mercil, Kervan Kitapçılık, İst. 1977, s. 156; Nejat Kaymaz, *Pervâne Süleyman 13. Yüzyılın İşbirlikçi Emîri Muînüddin Süleyman*, Kaynak Yay., İst. 1999, s. 34; Müneccimbaşı, *Câmiud'düvel*, s. 100.

¹³⁴⁶ Ali Sevim, "Keyhüsrev III", *DİA*, XXV, Ank. 2002, s. 351.

¹³⁴⁷ Müneccimbaşı, *Câmiud'düvel*, s. 100.

¹³⁴⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 55-56; İbn Bîbî, *Selçuknâme*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ank.2020, s. 603-604.

¹³⁴⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İst. 2011, s. 550.

¹³⁵⁰ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 599; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 70; Anonim *Selçukname*, trc. not. Halil İbrahimGök- Fahrettin Coşguner, Atuf Yay., Ank. 2014, s.47.

¹³⁵¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.7; İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 599-600.

ne yapması gerektiği konusunda fikrini sormuştu. Pervâne Muîneddin bu mektubu muhafaza ederek, Büyük Selçuklu Sultanı II. Tuğrul'u örnek vermiştir. II. Tuğrul emirlerinin eziyet ve baskısından dolayı vatanından koptuğu ve sıkıntılı dönemlerinde Ahlat Şahı'ndan yardım istediğini fakat bu isteğinin geri çevrildiğini anlatarak II. İzzeddin Keykâvus'a yardım etmesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Fahreddin Ali mektubun cevabıyla birlikte beş yüz miskal ağırlığında (yaklaşık 2,5 kilo) altın bir maşrapa, beş yüz miskal altın ve değerli eşyalar ve kıyafeti İzzeddin Keykâvus'a göndermişti¹³⁵².

Yukarıda zikredilen mektuplaşma hadisesi, Pervâne Muîneddin'e Sâhib Fahreddin Ali'nin devletten tasfiye için beklediği fırsatı vermişti. Derhal harekete geçen Pervâne, ilk olarak askeri gücünden ve nüfuzundan çekindiği Fahreddin Ali'nin büyük oğlu Emir Tâceddin Hüseyin'i tasfiye kararı vermiştir. Hatîroğlu Şereffeddin ile yapılan plan gereği Hatîroğlu, Emir Tâceddin Hüseyin'i evine davet etmiş ve bu davet sırasında Pervâne'nin emri üzerine askerler tarafından yakalanarak tutuklanmıştır¹³⁵³.

Emir Tâceddin Hüseyin'in tutuklama haberini alan Pervâne Muineddin, Fahreddin Ali, Fahreddin Arslandoğmuş ve Seyfeddin Torumtay'ın da olduğu bir toplantıda II. İzzeddin Keykâvus'un Fahreddin Ali'ye gönderdiği mektubu göstererek “Efendimize hile ve tuzak kurmayı düşünen, onun muhalifleri ve düşmanlarıyla iş birliği yapan bu kimseyle nasıl bir arada yaşa-

nır? Ona ne tür bir ceza ve ders verelim?” diye sormuştur. Vezir Fahreddin Ali söz alarak:

“Bu konuyu bu şekilde ele alarak saptırmamak gerekir. Bu mektuplar bana geldiği zaman hiç vakit kaybetmeden size gönderdim. Konuşulanları fırsatı gelince size anlatmıştım. İşin başlangıcından bu zamana kadar hiçbir durumda size muhalefet etmedim ve anlaşma sınırlarının dışına çıkmadım. Benim bu olayda hiçbir suçum yok. Bundan sonra Tanrı ve siz efendimiz ne buyurursa o dur” cevabını verdi¹³⁵⁴. Baypars Tarihi'nde ise Fahreddin Ali: “Bu zat: dün bizim ve bütün beldelerimizin padişahı idi. Sana beni ve beni yetiştiren odur. Bana mektup göndererek halinden şikâyet etmiş idi. Ben bu hanedanın en ufak bir kölesiyim. Onların bizim üstümüzde olan bunca nimetlerine karşı ufak bir mukabelede bulunmak üzere kendisine bir miktar altın gönderdim. İşte yapmış olduğum budur. Hakkımda muahazeyi mucip olacak başka bir harekette bulunmadım!..” diyerek yaptığı yardımı açıkladı¹³⁵⁵. Fahreddin Ali tüm olanları açıklamasına rağmen, Moğollarla yakın ilişkisi olan Pervâne Muineddin'in iftiralarına engel olamadı. Pervâne Muineddin bir yandan durumu bildirmek üzere Abaka Han'a haberciler gönderirken diğer yandan da Anadolu'da bulunan Moğol beylerine durumu kendi istediği şekilde anlatarak fikirlerini sormuştur¹³⁵⁶. Moğol beyleri ve yargucuları “Her ne kadar o büyük bir suç işlemiş ise de durum Abaka'nın huzurunda açıklanmadan onun canını alma konusunda acele edilmemeli,

¹³⁵² İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 600-601; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 71; Kaymaz, 13. Yüzyılın İşbirlikçi Emîri Muînüddîn Süleyman, s. 133; Mehmet Ersan, “Türkiye Selçukluları'nda Hediye ve Hediyeleşme II”, *Tarih İnceleme Dergisi*, 15/1, 2000, s. 104.

¹³⁵³ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 602; Kaymaz, 13. Yüzyılın İşbirlikçi Emîri Muînüddîn Süleyman, s. 133.

¹³⁵⁴ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 602-603.

¹³⁵⁵ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi Al-Melik-al Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltıkaya, TTK Yay., Ank. 2000, s.23-24.

¹³⁵⁶ Kaymaz, 13. Yüzyılın İşbirlikçi Emîri Muînüddîn Süleyman, s. 133.

ona iyi davranmada kusur gösterilmemeli göz altında rahat tutulması konusunda da hassas davranılmalı” demişlerdir¹³⁵⁷. Bunun üzerine Fahreddin Ali Osmancık Kalesi’ne hapsedilmiştir¹³⁵⁸. Sâhib Fahreddin Ali’nin yakalanmasında Hatîroğlu Ziyaeddin Mahmud, Pervâne Muîneddin’e yardım etmiştir¹³⁵⁹. Diğer yandan Sâhib Fahreddin Ali’nin nerede yakalandığı konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Dönemin önemli kaynaklarından olan İbn Bîbî’ye göre saray odalarının birinde tutuklanan Fahreddin Ali Osmancık Kalesi’ne götürülünceye kadar Eminateddin Delicani’nin evinde tutulmuştur¹³⁶⁰. Modern araştırmacılarından Refik Turan ise Emir-i Dâd Eminateddin İsfehani’nin evinde tutuklandığını ifade etmiştir¹³⁶¹. İbn Şeddâd, Sâhib Fahreddin Ali’nin, oğlu Emir Tâceddin Hüseyin ile beraber Osmancık Kalesi’ne hapsedildiği ve mal varlığının koruma altına alındığı bilgisini verirken¹³⁶² İbn Bîbî, Emir Tâceddin Hüseyin’in barışta ve seferde Pervâne Muîneddin’in yanında olması, muhalefet etmemesi şartıyla Hatîroğlu Şerefeddin’in teminatıyla serbest bırakıldığını yazmaktadır¹³⁶³.

Pervâne Muîneddin Süleyman, iftiralarla amacına ulaşmış ve Sâhib Fahreddin Ali’yi devlet işlerinden uzaklaştırmayı başarmıştır. Bunun üzerine Pervâne Muîneddin vakit kaybetmeden devlet kademelerinde yeni düzenlemelere gitmiştir. Yaptığı değişiklikler netice-

sinde vezirlik makamına kendi damadı olan Erzincanlı Mecdeddin Ebu’l Hamid Muhammed el-Hasan’ı, ondan boşalan Müstevfilîge, Celaleddin Mahmud’u, İşraf divanına Zahirreddin Mütevvec b. Abdürrahim’i ve Nazırlık makamına ise Erzincanlı Zeyneddin Ahmed’i getirmiştir¹³⁶⁴. Devlet kademelerinde yapılan bu değişikliklerle devletin mühim mevkileri tamamen Pervâne Muineddin Süleyman’ın idaresine geçmiştir. Abaka Han, Moğol Noyanlarının gönderdiği mektuplar ile kendisine sığınan ve Sâhib Fahreddin Ali’nin küçük oğlu Nasıreddin Mahmud sayesinde tüm bu gelişmelerden haberdar olmuştur. Bunun üzerine Abaka Han, çirkin iftiralar isnat edilerek Osmancık Kalesi’ne hapsedilmiş olan Sâhib Fahreddin Ali’yi huzuruna çağırmıştır. Sâhib Fahreddin Ali, Abaka Han’ın huzurunda yapılan ağır yargılamalar sonucunda suçsuzluğunu ispat ederek devlet işlerine karışmaması şartı ile serbest bırakılmıştır¹³⁶⁵.

Muînüddin Süleyman Pervâne yine iftiralarla amacına ulaşmış ve Sâhib Fahreddin Ali’yi devlet işlerinden uzaklaştırmayı başarmıştır. Pervâne, vakit kaybetmeden devlet kademelerinde yeni düzenlemelere gitmiştir. Moğolları kullanarak Türkiye Selçuklu Devleti’ni ele geçiren Muînüddin Süleyman Pervâne, yaptığı bu atamalardan sonra Moğollara sadık kalarak devleti huzur ve adalet içinde yönetmiştir. Anonim Selçuknâme’de Pervâne Muîneddin ile ilgili “Pervâne zamanında öyle

¹³⁵⁷ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 603.

¹³⁵⁸ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 603.

¹³⁵⁹ İbn Şeddâd, , s. 24.

¹³⁶⁰ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 603.

¹³⁶¹ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezir ve Divân)*, TTK Yay., Ank.2020, s. 28.

¹³⁶² İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 24.

¹³⁶³ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 603.

¹³⁶⁴ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 603-604; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s.71-72; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 24; Kaymaz, 13. Yüzyılın İşbirlikçi Emîri Muînüddîn Süleyman, s. 134.

¹³⁶⁵ İbn Bîbî, *Selçuknâme*, s. 603-604; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 74; Münecimbaşı, *Câmiud’düvel*, s. 100; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 24; Kaymaz, 13. Yüzyılın İşbirlikçi Emîri Muînüddîn Süleyman, s. 134.

oldu ki, kurt ile kuzu birlikte su içiyor, birlikte oturuyordu. Pervâne, âlimlerle sohbet ederdi. Halk emniyet içerisinde bulunuyordu. Moğollar onun parmağında bir yüzük gibiydi” ifadeleri yer almaktadır¹³⁶⁶.

Memlûk Sultanı Baybars'ın Anadolu Seferi (1277)

Yaşanılan bu refah günleri 1274 yılından sonra bozulmaya başlamıştır. Nitekim Abaka Han, Acay Noyan ve Samagar Noyan'ı Selçuklu devletini idare etmek için ataması, Muînüddin Süleyman'ın hayatında yeni ve huzursuz bir sayfa başlatmış, kudreti ve itibarı sarsılmıştır. Durumdan oldukça rahatsız olan Pervâne Moğol komutanlarına haraç vermeye başlamıştı. Gün geçtikçe haraç miktarını artıran Moğol Noyanları istediklerini alamadıkları zaman Pervâne Muîneddin'e baskı uygulamaya başladılar. Bunun üzerine Pervâne Muîneddin, 1272 yılında Abaka Han'a yaptığı bir ziyaret esnasında *“hükümdarlıkta akrabalığın ehemmiyeti yoktur, Acay beni öldürüp Anadolu'nun hâkimi olmak ve Mısır sultanının tâbiyyetini kabul etmek düşüncesini taşıyor”* diyerek Acay Noyan ve Samagar Noyan'ı baskı ve zulümlerinden dolayı şikâyet etmiş ve durumun çözüleceği sözünü alarak geri dönmüştür. Acay'ın durumu öğrenmesi Anadolu'da yaşanan Moğol baskısını daha da artırmıştır. Muînüddin Süleyman Pervâne bu durum karşısında ihtiyatlı davranarak 1273 yılında Memlûk Sultanı Baybars'a gizlice elçi heyeti gönderip Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Selçuklu hakimiyetine dokunmamak şartıyla Moğolların Anadolu'dan uzaklaştırılması konusunda

anlaşma yapmaya çalışmıştır. Sultan Baybars, onun teklifini ilk başta kabul etmişse de Anadolu'ya ancak bir yıl sonra gelebileceğini bildirmiştir¹³⁶⁷.

Memlûk Sultanı Baybars verdiği sözü tutarak 1275 yılında güçlü bir ordu ile Anadolu üzerine sefere çıktı. Bu esnada Abaka Han, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin şikâyeti üzerine Moğol noyanlarının Anadolu üzerindeki görevlerine son verdi. Bu durum karşısında Muînüddin Süleyman, Anadolu üzerine sefere çıkan Memlûk Sultanı Baybars'a *“iş birliği ve ittifak önerisinin bu yıl uygulanmasının mümkün olmadığını, bu sebeple seferini gelecek yıla ertelemesini”* bildirmiştir. Bu haber üzerine Sultan Baybars yönünü Kilikya Ermeni Krallığına çevirmiş ve Çukurova'yı işgal etmiştir¹³⁶⁸. Öte yandan Abaka Han, 1275 yılında kardeşi Acay'ı Anadolu'dan geri çekerek yerine Moğol kumandanlarından Toku Noyan'ı vazifelendirmiştir. Acay, yaklaşık bir yıl sonra Abaka Han tarafından tekrar Anadolu'ya gönderilmiş, Muînüddin Süleyman Pervâne ve Toku Noyan'ın şikayetleri üzerine tekrar geri alınmıştır. Aynı yıl aralık ayında Moğol ve Selçuklu ordularının Bire¹³⁶⁹ kuşatmasında başarısız olması Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Baybars ile tekrar temas kurmasına ve Moğolları Anadolu'dan atmak için harekete

¹³⁶⁷ İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 33-34; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 33-34; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, ç ev. Cemal Köprülü, TTK Yay., Ank. 2011, s.84-86; Faruk Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, *SAD*, I, Ank. 1969, s. 39.

¹³⁶⁸ İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 33-34; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 33-34; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s.84-86; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 39; Erdoğan Merçil, *Müslüman -Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yay., İst 2013, s. 145.

¹³⁶⁹ Birecik. Bk. İdris Bostan, “Birecik”, *DİA*, VI, İst. 1992, s. 187.

geçmesini istemesine sebep olmuştur. Sultan Baybars ise sefer için sonbaharı bekleyeceğini bildirmiştir¹³⁷⁰.

Hatîroğlu Emir Şerefeddin'in İsyanı (1276-1277)

Selçuklu hanedanı ile akrabalık kurarak Anadolu'da hakimiyetini daha da kuvvetlendireceğini düşünen Abaka Han, IV. Kılıç Arslan'ın kızı Selçuki Hatun ile oğlu Argun Han'ı evlendirmek istemiş ve Selçuki Hatunu Tebriz'e getirmek için Muînüddin Süleyman Pervâne ve Fahreddin Ali'yi huzuruna çağırmıştır. Muînüddin Süleyman Pervâne ve beraberindeki düşün heyeti Tebriz'e gitmek üzere Konya'dan Kayseri'ye doğru yola çıkmışlardır¹³⁷¹. Muînüddin Süleyman Pervâne, Anadolu'dan ayrılmadan önce serleşker Taceddin Giv ile Arslandoğmuş'un oğlu Emir Sinaneddin ile gizli bir görüşme yapıp, Hatîroğlu'nun hareketlerini beğenmediğini, bu adam yüzünden memlekette büyük bir fitne ve belanın çıkacağını söyleyerek ortadan kaldırılması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur¹³⁷². Hatîroğlu Şerefeddin'in isyan hazırlıklarına başlamasında Anadolu topraklarında yaşanan kargaşa ortamı, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin iki yüzlü siyaseti sebebiyle Moğolların artan baskı ve zulmü etkili olmuştur. Tüm bu sebeplerin dışında Pervâne'nin Tebriz'e gitmeden önce aleyhinde yaptığı görüşmeler isyan hareketinin fitilini ateşlemiş-

tir¹³⁷³. Selçuklu emirlerinin Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilen Hatîroğlu Şerefeddin Kayseri'ye gelerek Pınarbaşı'nda Moğollara karşı isyan başlatmıştır (1276)¹³⁷⁴.

Hatîroğlu Şerefeddin Selçuklu Beylerini ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i bu hareket için ikna etmiş ayrıca Memlûk Sultanı Baybars'a da Anadolu'ya gelmesi için elçiler göndermiştir¹³⁷⁵. Hatîroğlu Şerefeddin, isyan hareketini daha geniş bir alana yaymak amacıyla Uc Türkmen beyleri ve Karamanoğlu Mehmed Bey ile irtibata geçerek onları da iş birliğine davet etmiştir¹³⁷⁶. Niğde'ye gelen Karamanoğulları ve Uc Türkmen beyleri bu isyan hareketine katılmışlardır. Hatîroğlu Şerefeddin'in adamları Anadolu'daki Moğol askerlerine saldırmaya başlamış, Ulukışla yakınlarındaki madeni korumakla görevli yaklaşık iki yüz Moğol askerini ve Urla adındaki komutanlarını öldürmüşlerdir¹³⁷⁷.

Bütün bunlar yaşanırken Hatîroğlu Şerefeddin büyük bir umutla Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelmesini bekliyordu. Emîr Bektut kumandasında altı bin kişilik Memlûk birliği-

¹³⁷⁰ Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 139-141.

¹³⁷¹ İbn Bîbî, *El-Evâmirü 'l-'Alâiyye*, II, s. 179; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 144-146; Ali Sevim- Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK Yay., Ank. 1989, s. 184-186.

¹³⁷² İbn Bîbî, *El-Evâmirü 'l-'Alâiyye*, C. II, s. 179.

¹³⁷³ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.41; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yay., İst.1979, s.280.

¹³⁷⁴ İbn Bîbî, *El-Evâmirü 'l-'Alâiyye*, II, s. 180; Melek Göksu, *Şerefeddin Hatîroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kon. 2000, s. 40.

¹³⁷⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 77; İbn Bîbî, *El-Evâmirü 'l-'Alâiyye*, II, s. 181; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 147; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 537-538; Göksu, *Şerefeddin Hatîroğlu*, s. 42-43.

¹³⁷⁶ Süleyman Özbek, "Türkiye Selçuklular-Memlûk Münasebetleri (1250-1277)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1999, s. 52; Ferhat Parpucu, *Hatîroğlu Şerefü'd-dîn İsyanı ve Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğ. 2002, s. 40.

¹³⁷⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 79; Parpucu, *Hatîroğlu Şerefü'd-dîn İsyanı*, s. 41.

nin keşif amacıyla Elbistan'a gelmesi Hatîroğlu Şerefeddin ve adamlarına ümit vermiş olsa da Memlûk Sultanı Baybars böyle bir hareket için acele edilmemesi gerektiğini askerlerinin Mısır'da bulunduğu bir sırada Anadolu'ya gelmesinin mümkün olamayacağını bildirmiştir¹³⁷⁸. Bu esnada Muînüddin Pervâne ve Kongurtay, Vezir Fahreddin Ali, Toku ve Tudavun Noyanların kumandasında otuz bin Moğol askeri ile geri dönerek Hatîroğlu Şerefeddin'in isyanını bastırmışlardır¹³⁷⁹. Hatîroğlu Şerefeddin'in yakalanarak yargılandığı sırada kendisini bu isyana teşvik edenin ve Sultan Baybars ile mektuplaşan Muînüddin Süleyman Pervâne olduğunu söylemiş, fakat Pervâne suçlamaları reddetmiştir. Pervâne, Hatîroğlu'na gizlice haber göndererek ifadesini değiştirmesini, öldürüldüğü takdirde kendisinin de aynı sonu yaşayacağını bildirmiştir. Hatîroğlu Şerefeddin ikinci mahkemede Muînüddin Süleyman Pervâne'nin söylediklerini yaparak ifadesini değiştirmiştir. Fakat Hatîroğlu Şerefeddin ve beraberindekilerin büyük bir kısmı idam edilmiştir¹³⁸⁰. Hatîroğlu Şerefeddin, Memlûk Sultanı Baybars ve Türkmenlere güvenerek başlattığı bu isyan hayatı-

na mâl olmuştur. Bastırılan bu isyanın ardından Moğollar Anadolu üzerindeki kontrolünü arttırmıştır. Hatîroğlu Şerefeddin'in itirafları, Muînüddin Pervâne'nin Moğol nezdinde itibar kaybederek daha fazla gözetim altına alınmasına sebebiyet vermiştir.

Sultan Baybars'ın Anadolu seferine Başlaması ve Elbistan Savaşı

Uzun süredir Anadolu ricallerinin yoğun ısrarları üzerine Memlûk Sultanı, Anadolu üzerine sefer kararı alarak hazırlıklara başladı. Yeterli sayıda asker toplayabilmek için Kahire'den Haleb'e geldi. Otuz bin kişiden oluşan ordusu ile Ayıntab'a¹³⁸¹ ve oradan da tarihi kervan yolu üzerinden Göynük ve Göksu'dan Akçaderbend'e ulaştı¹³⁸². Ermeniler, Memlûk ordusunun gelmekte olduğunu Kırşehir kışlağında bulunan Toku ve Tudavun noyanlarına bildirdiler. Bunun üzerine Moğol askerleri ve Muînüddin Süleyman Pervâne'nin başında bulunduğu Selçuklu kuvvetleri Kayseri'de toplanarak yola çıktılar. Sultan Baybars'ın Sungur el-Aşkar komutasında ilerleyen öncü birlikler ilerlerken Akçaderbend'de karşısına çıkan Giray kumandasında 3.000 kişilik Moğol öncülerini mağlup ve esir etti¹³⁸³. Memlûklerin ilerleyişi karşısında Moğol noyanları Anadolu'daki tüm Moğol, Gürcü, Ermeni ve Selçuklu kuvvetlerini bir araya getirerek büyük bir ordu hazırladı. Sultan Baybars'ın ordusu ve Moğol askerleri Elbistan ovasında karşılaştılar. Moğol

¹³⁷⁸ İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, s. 74; Göksu, *Şerefeddin Hatîroğlu*, s. 44.

¹³⁷⁹ Anonim *Selçuknâme*, s. 47-48; İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, s. 74-79; İbn Bîbî, *El-Evâmiru 'l-'Alâiyye*, II, s. 180-183; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 80-83; Münecimbaşı, *Câmiud'düvel*, s. 100-101; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 537-538; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 152-155; Fatih Yahya Ayaz, "Memlûk- Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, 2016, s. 100; Göksu, *Şerefeddin Hatîroğlu*, s. 58-60; Parpucu, *Hatiroğlu Şerefüddin İsyanı*, s. 39-40.

¹³⁸⁰ İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, s. 80; *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 83-84; İbn Bîbî, *El-Evâmiru 'l-'Alâiyye*, II, s. 180-183; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II, s.598; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 152-155; Göksu, *Şerefeddin Hatîroğlu*, s. 60-61; Parpucu, *Hatiroğlu Şerefüddin İsyanı*, s. 47-48; Ayaz, "Memlûk- Türkiye", s. 100; Özbek, "Türkiye Selçukluları", s. 53.

¹³⁸¹ İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, s.85.

¹³⁸² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 562.

¹³⁸³ Sevim, "Keyhüsrev III", s.351; İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, s.85; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II, s.598; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 562.

komutanlar, Selçukluların ihanet edebileceği ve bizzat Pervâne'nin Sultan Baybars ile mektuplaştığını düşünerek Selçuklu askerlerini ayrı bir mevkide kontrol edip Gürcü ve Ermeni kuvvetlerini ön safta tuttular ve bunlara da birer tabur halinde ayrı bir yer verdiler¹³⁸⁴. 15 Nisan'da yapılan savaşta Baybars'ın ordusu Moğolları kesin bir şekilde mağlup etmiştir¹³⁸⁵. Bu savaşta savaşmayan bir kısım Selçuklu askeri Memlûklerin safına geçti ve bir kısım da gönüllü olarak esir alınmıştı. Bu olayın ardından Moğol intikamından korkan, Muînüddin Pervâne Kayseri'ye gelip, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Vezir Fahreddin Ali, Atabeg Mecmeddin Muhammed, Müstevfi Celaledin Mahmud ve yeğeni naib Eminüddin Mikail, Gürcü Hatun, kızı ve 400 cariyesi ile birlikte Tokat'a gittiler¹³⁸⁶. Moğollara karşı büyük bir galibiyet kazanan Sultan Baybars, Elbistan ovasından Kayseri'ye gitmiş Kayseri halkı ve şehrin ileri gelenleri tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Sultan Baybars cuma namazından sonra Selçuklu tahtına oturarak nevbet çaldırıp, adına hutbe okutarak devlet adamlarıyla âlimleri huzuruna kabul etmiştir. Ayrıca Memlûk Sultanı Baybars, Selçuklu ve Türkmen beylerine elçiler göndererek

sultanlığını kabul etmelerini istemiştir. Sultan Baybars'a itaatini arz eden ilk Türkmen beyi Karamanoğlu Mehmed Bey olmuştur. Sultan Baybars, Karamanoğlu Mehmed Bey'in itaati karşısında Mehmed Bey'e sancak ve menşurlar vererek, Ermenek, Karaman ve sahillere kadar geniş bir alanı idaresi altına bırakmıştır. Muînüddin Süleyman Pervâne, Sultan Baybars'a elçi gönderip tebriklerini sunmuş; Sultan da ona Kayseri'ye gelerek mevkini almasını ve her türlü ihsanlara nail olacağını bildirmişse de Muînüddin Süleyman Pervâne on beş gün süre isteyerek zaman kazanmaya çalışmış ve bu esnada Abaka Han ile temasa geçmeye çalışmıştır. Memlûk Sultanı Baybars, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin iki yüzlü siyasetini fark etmiş, ordusunda yiyecek ve yem sıkıntısı başlaması üzerine Kayseri'de altı gün kaldıktan sonra geri dönmüştür¹³⁸⁷. Kayseri'den ayrılmadan önce de Muînüddin Süleyman Pervâne'ye bir mektup bırakmıştır. Yazdığı mektupta:

“Biz verdiğimiz sözü tuttuk. Defalarca kendilerinin davetlerine icabet ettik. Buna karşılık, onlar anlaşma şartlarını yerine getirmediler; aramızda geçen yazışmalara sadık kalmadılar. Harp sahasında bizim askerimizin sol kandanın karşısında yer aldılar; atlarını küffarın hizmetine verdiler. Tatarların egemenliği altına girdikten beri onlar fesat kumkuması insanlar olmuşlardır. Anadolu ülkesinde bizim askerlerimiz arasına girebilecek ve bize yarar sağlayacak asker yoktur. Çünkü geçmişte yemiş oldukları darbelerin korkusundan, onların hiçbirinde Moğolların karşısına çıkacak cesaret kalmamıştır. Onlar zevk ve safaya düşkün in-

¹³⁸⁴ İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, s.86-88; Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s.42; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 562.

¹³⁸⁵ İbn Bîbî, *El-Evâmiru 'l-'Alâiyye*, II, s. 186-187; Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, II, s. 599; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 87-88; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 545-546; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn*, s. 159-162; Muharrem Kesik, “Muînüddin Süleyman Pervâne”, *DİA*, XXXI, İst. 2020, s. s.92; Mustafa Uyar, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı (Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm)*, TTK Yay., Ank. 2020, s. 54.

¹³⁸⁶ İbn Bîbî, *El-Evâmiru 'l-'Alâiyye*, II, s. 192; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 88; İbn Abdüzzâhir, *Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars*, çev. Aydın Usta, Yeditepe Yay., İst. 2021, s. 333; Ali Sevim- Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, TTK Yay., Ank. 2014, s. 434-438.

¹³⁸⁷ İbn Bîbî, *El-Evâmiru 'l-'Alâiyye*, II, s. 196; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 88; İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, s. 86-87; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn*, s. 163.

sanlardır, iş becerecek ve savaş yapacak kimse-ler değil. Kumandanlıkla hiçbir ilgisi olmayan bezm adamlarıdır. Ona (Pervâne'ye) de ki, biz Anadolu'nun durumunu, yollarını öğrenmiş ve kendisinin annesini, oğlunu ve kızının oğlunu esir etmiş bulunuyoruz. Bizim için bu kadar zafer kâfidir. Hacca giden kimsenin orada yerleşip kalması gerekmez. Artık kendilerine daha başka bir yardım yapmak niyetinde değiliz. Bu hususta başkaca müzakereye de ihtiyaç yoktur. Biz ahirete Anadolu halkını öldürerek ve mallarını yağmalayarak değil, ölümden koruyarak gitmek istemiştik. Sizin Tatara severek verdiğiniz mallardan ve onların ganimet olarak aldıkları şeylerden elimizi uzak tuttuk. Saltanat tahtınıza oturduğumuz, Âl-i Selçuk tahtı'nı kendimize mal etmek için değildi. Sadece, size bizim önümüzde hiçbir engel bulunmadığını göstermiş ve hiç kimsenin bizim kudretimiz karşısında korkmadan duramayacağını anlatmış olmak içindi. Allah'a şükür ki, bizim atlarımızın eğerleri bu tahttan daha yüksektir ve değerlidir. Bizim ülkemizde bu taht ile aynı ayarda olan kaç hükümdar tahtı vardır"¹³⁸⁸.

Abaka Han'ın Anadolu Seferi

Muînüddin Süleyman Pervâne yaşanan bu gelişmelerin ardından durumu Abaka Han'a bildirmiş ancak olanları daha önceden öğrenmiş olan Abaka Han otuz bin atlı asker ile savaş yeri olan Elbistan Ovası'na gelmiştir. Abaka Han burada ölü askerlerini görünce bu olayda Muînüddin Süleyman Pervâne'yi suçlu bulmuştur. Abaka Han, Anadolu'daki şehirlerin yağmalanarak halkının öldürülmesini emretmiştir. Abaka Han'ın Veziri Şemseddin Cüveynî, Sivas'ın

yarısı ile birkaç şehri satın alarak tahrip edilmesini ve burada yaşayan halkın öldürülmesini önlemiş fakat birçok ilim ve devlet adamının Moğollar tarafından öldürülmesine engel olamamıştır. Abaka Han ise yazlık karargâhı olan Van Gölü'nün kuzeyinde yer alan Aladağ'a gelmiştir. Burada Muînüddin Süleyman Pervâne hakkında kumandanlarıyla hakkında istişarelerde bulundu. Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Memlûk Sultanı Baybars ile yaptığı gizli anlaşması ile ihanet ettiği tespit edildi. Muînüddin Süleyman Pervâne 2 Ağustos 1277 yılında idam edilmiştir¹³⁸⁹. Muînüddin Süleyman Pervâne, Türkiye Selçuklu Devletinin Moğol tahakkümü altında bulunduğu dönemde devlet hizmetine girerek, zekâ ve siyasetinin yanı sıra dönemin şartlarını kullanarak devlet kademelerinde hızla yükselmiş kendi hakimiyetini kurabilmek için rakiplerini saf dışı bırakarak Moğolların gözünde itibar kazanarak kendi devrini kurmuştur. Ölümüyle devlet yönetimi üzerinde kurduğu hakimiyet biterek Muînüddin Süleyman Pervâne dönemi sona ermiştir.

Alâeddin Siyâvuş (Cimri) İsyanı

Baybars'ın Anadolu seferi, Anadolu'yu Moğol baskısından kurtarmak için yapıldıysa da Selçuklu devlet adamlarının Moğollar karşısındaki kayıtsızlığı sebebiyle, âkim kalmıştır. Hatîroğlu isyanı ile başlayan, Baybars ve Abaka Han'ın seferleri ile devam eden bu süreç Türkiye Selçuklularında siyasi düzenin

¹³⁸⁸ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn*, s. 166-167.

¹³⁸⁹ İbn Bîbî, *El-Evâmiru 'l-'Alâiyye*, II, s. 198-199; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 89-91; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 92-93; Anonim *Selçuknâme*, s. 49; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn*, s. 176-179; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 552-553; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s.92; Merçil, *Müslüman -Türk Devletleri Tarihi*, s. 147; Sevim- Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 596.

bozulmasına neden olmuştur. Moğolların, Selçuklu Devleti üzerindeki tahakkümleri arttıkça huzursuzluk ve kargaşa ortamı da birbirini takip etmiştir.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in İsyanı ve Başkent Üzerine Hareket Etmesi

Hatîroğlu isyanında Moğollara karşı Hatîroğlu'nun yanında yer alan Türkmenler, Baybars'ın Anadolu seferi sırasında yine Moğollara karşı saf almışlardır. Karamanoğlu Mehmed Bey, Memlûk Sultanı Baybars'tan gördükleri destek ile isyana başlamış ve yönetiminde tuttuğu Ermenek, Mut, Silifke, Anamur'da Moğolları tamamen imha etmiştir. Mehmed Bey, Moğol ve Selçuklu kuvvetleri ile gönderilen Ermenek Selçuklu Valisi Bedreddin İbrahim'i, Göksu derbendinde mağlup ettikten sonra Emîrî's-Sevâhil Hoca Yunus'u da yenilgiye uğratarak pek çok ganimete el koymuştur. Bu başarılar üzerine daha da kuvvetlenen Mehmed Bey, Eşref ve Menteşeoğulları ile ittifak yaparak hakimiyet alanlarını genişletti¹³⁹⁰. Karamanoğlu Mehmed Bey ve onbine yakın Türkmen, Baybars'ın Anadolu'dan ayrıldığı haberini almalarına rağmen kendilerine verilen menşur ve sancaklarla Aksaray civarında isyan başlatarak başkent Konya üzerine hareket etmişlerdir. Bu sırada Anadolu'da bulunan Moğol komutanları ve askerleri de öldürülmüştür. Karamanoğlu Mehmed Bey, Baybars'ın Anadolu'dan ayrılışından faydalanmak istemiştir. Başarılı olduğu takdirde isyan geniş

bir alana yayılacak hem de Moğol varlığına son verilmiş olacaktı. Konya yakınlarına gelen Karamanoğlu Mehmed Bey, Baybars'ın kendilerine verdiği sancak ve menşuru göstererek, Sultan Baybars'ın yanında yer aldığını, Kayseri'de tahta oturduğunu ve Moğolların yenildiği haberini vererek şehrin kendisine teslim edilmesini istemiştir. Ancak şehir halkı ve komutanlar bu bilgilere itimat etmeyerek onları Konya'ya almamışlardır¹³⁹¹.

Karamanoğlu Mehmed Bey, yukarıda bahsedilen isyan hareketinin her ihtimalini planlamış ve isyanı meşru bir zemine oturtmak istemiştir. Konya'nın teslim edilmemesi üzerine yanında olacak bir Selçuklu şehzadesi aramaya başlamış ve Türkmenlerle yaptığı toplantı esnasında: *“Baybars'dan fayda gelmez. Eğer elimize bir Selçuklu sultanı geçirirsek amacımıza ulaşmakta kimse engel olamaz. Bizans Kralı Vasilyus'a elçi gönderir tevazu göstererek eski sultanın oğullarından birisini istersek isteğimizi kabul eder”* diyerek asıl niyetini belli etmiştir. İbn Bîbî'nin verdiği bilgiye göre; Karamanoğlu Mehmed Bey'in söylediklerini duyan biri, Cimri'yi ortaya çıkararak onun İzzeddin Keykâvus'un torunu olduğunu söylemiştir. Suğdak'tan kaçarak gelen Taki lakaplı biri de *“Bu melik, Sultan İzzeddin Keykâvus'un oğludur ve adı Gıyâseddin Siyâvuş'tur. O, orada bana yazı öğretti”* diye şahitlik etmiş ve Türkmen beyleri de buna inanmıştır¹³⁹².

Karamanoğlu Mehmed Bey, Selçuklu sultanlığına hâkim olma yolundaki hareketini meş-

¹³⁹⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 95; Ali Sevim- Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, TTK Yay., Ank. 1995, s. 484-485; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn*, s. 169.

¹³⁹¹ İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 90; Münecimbaşî, *Câmiud'düvel* s. 104; Anonim *Selçukname*, s. 50; Turan, *Selçuklular Zamanında* s. 577.

¹³⁹² İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'iyye*, II, s. 204; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 96.

rulaştırdıktan sonra Alâeddin Siyâvuş'u yanına alarak Türkmenlerden oluşan on bine yakın ordusu ile Konya yakınlarındaki Filobad/Filubad düzlüğünde Konya şehir komutanı Eminateddin Mikail'e elçi göndermiştir. Mehmed Bey, II. İzzeddin Keykâvus'un oğlunun yanında olduğunu, şehzadelikliğini doğrulamak için saray hocalarından ve güvenilir kişilerden oluşturacağı bir heyet ile soruşturabileceğini belirtmiştir. Fakat Komutan Eminateddin Mikail, Elbistan yenilgisi ile Moğol Noyanlarının öldürülmesi ve Selçuklu devlet adamlarının Tokat'a kaçması sebebiyle anlaşma yapmaktan kaçınmış Emîrî's-Sevâhil Bahaüddin Mehmed, İğdişbaşı Fahrüddin, Ahi reisleri ve şehrin önde gelenleri ile savunmaya geçmiştir¹³⁹³.

Şehir komutanından istediği cevabı almayan Karamanoğlu Mehmed Bey, Cimri ile birlikte Türkmen kuvvetlerini Konya önlerine yığarak şehri kuşatma altına almıştır. Ardından Karamanoğluna bağlı kuvvetler *Atpazarı* ve *Çaşniğir* kapılarını yakarak kaleyi tamamen kuşatmışlardır. Kuşatmanın ağırlaşması üzerine Fahreddin Ali oğulları ve iktaları Karahisar-Develi'ye kaçmışlar, Eminüddin Mikail ve Emîrî's-Sevâhil Bahaeddin ise Pervâne'nin yanına Tokat'a kaçmak isterlerken "*Kaymaz Kervansarayı*" yakınlarında Türkmenler tarafından yakalanarak öldürülmüşlerdir¹³⁹⁴. Şehir ileri gelenlerinin birer birer dağılmasından sonra Karamanoğlu Mehmed Bey Türkmenlerle beraber şehrin kapılarını yakmış ve 12 Mayıs 1277 (7

Zilhicce 675) perşembe günü şehri tamamen ele geçirmiştir¹³⁹⁵. Kale komutanları şehrin yağmalanmasının ardından kalenin zarar görmesini engellemek için bir miktar mal ve para karşılığında şehri teslim etmişlerdir¹³⁹⁶.

Cimri'nin Saltanatı

Karamanoğlu Mehmed Bey, Alâeddin Siyâvuş'u "*Sultan, Alâüddünya ved-din, Ebul-feth*" unvanları ile hâkimiyet usulüne göre Konya'da görkemli bir tören ile "Sultan" ilan ederek Türkiye Selçuklu tahtına oturttu. Kapısında beş nevbet çalındı; adına hutbe okundu ve para basıldı. Devlet adamlarının biat etmesi sağlandı ve I. Alâeddin Keykubâd'ın sancağı ve çetiri de Siyâvuş'un yanına asıldı¹³⁹⁷.

Selçuklu tahtına oturduktan sonra divanı toplayan Alâeddin Siyâvuş, Karamanoğlu Mehmed Beyle birlikte nüfuz sahibi kişilere fermanlar yollayarak onları sultana tabii olmaya davet etmiştir. Divanda alınan karara göre Karamanoğlu Mehmed Bey vezir tayin edilmiş ve tüm kararlar onun yönetimi altında alınmaya başlanmıştır. Devlet yönetim mekanizmasını kendi çıkarlarına göre düzenleyen Mehmed Bey kadrolara kendi adamlarını yerleştirmiştir. Her tarafa makam sahibi kimseleri ve taraftarı olan kişileri yanlarına çağırarak için ferman yayınladılar. Bu fermanla "*bugünden sonra hiç kimse divanda, dergâhta, bârgâhta, mecliste ve mey-*

¹³⁹³ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn*, s. 172; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s.577-578; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, I, Tekin Yay., Ank.1979, s. 78.

¹³⁹⁴ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'iyye*, II, s. 204-205; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 90; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 96; Ali Sevim, "Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not", *Belleten*, XXV/97, 1961, s. 66.

¹³⁹⁵ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'iyye*, II, s. 204-205; Sevim, Cimri Olayı, s. 66-67.

¹³⁹⁶ Anonim *Selçukname*, s. 39; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn*, s. 172.

¹³⁹⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 97; Müneccimbaşı, *Câmiud'düvel*, s. 104; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 90; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn*, s. 174; Sevim- Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 485; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 579.

danda Türkçe'den başka dille konuşmayacaktır!" emri verilmiştir¹³⁹⁸. Hadiseleri tüm ayrıntılarıyla hesaplayan Karamanoğlu taht üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmak için Alâeddin Siyâvuş'u IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı ile evlendirmek üzere çalışmalarına başlamıştır. Ancak kızın annesi Gazalya Hatun'un çeyiz hazırlıkları için dört ay istemesi Mehmed Bey ve Siyâvuş için beklenmedik bir durum ortaya çıkarmıştır. Çünkü kuşatma sırasında Karahisar-ı Develi'ye giden Fahreddin Ali Oğulları tekrar harekete geçmişlerdi¹³⁹⁹.

Türkmenlerin ilerleyişi sırasında Karahisar-ı Develi'ye giden Fahreddin Ali oğulları, Konya'nın Siyâvuş ve Karamanoğullarının hâkimiyeti altına girmesi üzerine tekrar Konya'ya dönmek üzere hazırlıklara başladılar. Sâhib Ata oğulları Taceddin Hüseyin ve Nusretüddin Hasan merkezleri Karahisar (Afyon)'da asker toplayarak Konya'ya doğru hareket ettiler. Sâhib Ata oğullarının Konya'ya hareket ettiği haberini alan Siyâvuş ve Mehmed Bey, süvari ve piyadelerden oluşan çok sayıda Türkmen ordusu ile Akşehir'e doğru ilerlediler. Sâhib Ata oğulları *Değirmen çayı* yanındaki *Kozağaç*¹⁴⁰⁰ köyüne vardıklarında Karamanoğulları da Al-tuntaş¹⁴⁰¹ köyüne ulaşmışlardı. İki kuvvet H. 21 Zilhicce 675 (26 Mayıs 1277)¹⁴⁰² tarihinde *Değirmen Çay* mevkiinde karşılaştılar. Sâhib

Ata oğlu Taceddin Hüseyin mızrağıyla Mehmed Bey'in üzerine yürüdü. Çayın ortasına geldiğinde Mehmed Bey de mızrağıyla Taceddin Hüseyin'in üzerine atını sürmüş, ikili arasında geçen mücadelede Mehmed Bey, Taceddin Hüseyin'i çaya düşürmüştür. Daha sonra ise gelen Türkmen askerleri tarafından öldürülmüştür¹⁴⁰³. Taceddin Hüseyin'in muharebe alanında öldürülmesi savaşın gidişatını bir anda değiştirmiştir. Bu olaydan sonra Germiyan Türkmenleri taraf değiştirirken, diğer askerler de savaş alanından uzaklaşmıştır. Bu savaşta amacına ulaşan Karamanoğlu, Taceddin Hüseyin'in kardeşi Nusretüddin Hasan, Muînüddin Pervâne'nin dayısı Antalya Emîrî's-Sevâhil Sadeddin Hoca Yunus ve Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ın oğlu Celâleddin Hüsrev Bey gibi devlet adamlarını da ortadan kaldırmıştır¹⁴⁰⁴. Karamanoğlu Mehmed Bey ve Alâeddin Siyâvuş kazandıkları bu zafer sonrasında Karahisar üzerine yürüdülerse de kaleyi alamayarak 1277 yılı haziranında kazandıkları büyük ganimetlerle Konya'ya döndüler¹⁴⁰⁵.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Harekete Geçmesi

Sahib Ata Oğulları tehlikesini atlatan Karamanoğlu Mehmed Bey ve taraftarları, Alâeddin Siyâvuş'un Moğollara karşı sefer yapacağı ve

¹³⁹⁸ Fakat bu kanun birkaç gün sürmüştür. Bk. İbn Bîbî, *Ah-bâr-i Selâcika-i Rûm*, s. 326. فرماتھا بعد از نزول دیوان کردند و فرمانھا باطراف نوشتند و قرار نهادند کہ بعد الیوم در دیوان و درگاہ و بارگاہ جز بزیان ترکی ساختن نراندند.

¹³⁹⁹ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'iyye*, II, s. 204-205; *Anonim Selçukname*, s. 50; Faruk Sümer, "Karamanoğulları", *DİA*, XXIV, İst. 2001, s. 455.

¹⁴⁰⁰ Sivrihisar'a bağlı bir nahiye.

¹⁴⁰¹ Akşehir'in köyü.

¹⁴⁰² *Anonim Selçukname* ve Nejat Kaymaz savaşın tarihini 26 Mayıs 1277 (21 Zilhicce 675) olarak verirken; Osman Turan 1277 yılı Haziran ayı içerisinde yapıldığı bilgisini

vermektedir. *Anonim Selçukname*, s. 50; Kaymaz, *Pervâne*, s. 174.

¹⁴⁰³ *Anonim Selçukname*, s. 50; İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'iyye*, II, s. 210-211; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 582.

¹⁴⁰⁴ *Anonim Selçukname*, s. 50; İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'iyye*, II, s. 210-211; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 95; Müneccimbaşı, *Câmiud'düvel*, s. 104-105; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 582; Kaymaz, *Pervâne Mu'î-nü'd-dîn*, s. 174.

¹⁴⁰⁵ Müneccimbaşı, *Câmiud'düvel*, s. 105; *Anonim Selçukname*, s. 50; İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'iyye*, II, s. 211; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 582.

Anadolu'yu kurtaracağı haberlerini yaydılar¹⁴⁰⁶. Bu esnada Siyâvuş'un hakimiyetine son vermek için Moğol veziri Sâhib Şemsüddin Cüveynî, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Sâhib Fahreddin Ali'nin komuta ettiği Selçuklu-Moğol ordusu harekete geçti. Kendisine karşı başlatılan hareketi haber alan Karamanoğlu Mehmed Bey bunu kimseyle paylaşmıyor; gündüzleri Alâeddin Siyâvuş'la birlikte Konya'da, akşamları ise Filobâd köşkünde zamanını geçiriyordu. Ayrıca Konya'nın düşme ihtimaline karşı Akşehir savaşı başta olmak üzere diğer beldelerden elde ettiği altın, gümüş ve kıymetli eşyaları da Filobâd'a nakletti. Karamanoğlu ele geçirdiği ganimeti güvenli yerlere naklederken, Selçuklu orduları Akşehir tarafından harekete geçmiş, Moğollar da arkadan onları takip ediyordu. Selçukluların Akşehir Subaşı Çaylak ve İlgin Subaşı Emîr-i Candâr'ı ele geçirerek onları askerleri ve maiyetleri ile birlikte öldürdükleri haberi Konya'ya ulaştı. Bu haber üzerine Ahmedek kapısını açık bırakarak diğer kapıları derhal kapattılar ve hendekler üzerindeki köprüleri yaktılar. Ahi Ahmedşâh ve İğdişbaşı Emîr Fahreddin kalede mancınık ve arrade gibi savaş aletlerini hazırlayarak şehri savunmaya hazırlandılar. Karamanoğlu Mehmed Bey ve Siyâvuş ordu ile Filobâd köşküden gelip hazırlıkları tamamlamak için kapıların açılmasını istemişlerse de başarılı olamamışlardır. Kalede bulunan Selçuklu baş kadısı Sirâceddin Mahmud Urmevî, Türkmenlere karşı savunulması için fetva çıkardı ve bizzat burcun üzerinden onlara karşı ok atmaya başladı. Bu hareket ile bütün Konya halkı ve Ahiler şehir savunmasına dahil oldular. Türkmenler uzun süre mücadele etmelerine rağmen, daha önceden sağlamlaştı-

rılmış olan kaleye giremediler. Bu sırada Moğol kuvvetlerinin Larende'ye ulaştıkları ve büyük bir katliam yaptığı haberi gelmişti. Haberi alan Türkmenler Alâeddin Siyâvuş'u da yanlarına alarak Ermenek tarafına çekildiler¹⁴⁰⁷.

Karamanoğlu Mehmed Bey ve Türkmenlerin Ermenek civarına çekilmesi üzerine Kongurtay, çok sayıda Moğol kuvveti ile onları takibe başlamıştır. Kongurtay'ın bu hareketi karşısında başarı sağlayamayacağını anlayan Karamanoğlu Mehmed Bey ve Siyâvuş dağlık alanlara çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak kış mevsiminin ağır şartları sebebiyle Kongurtay takibe kısa bir ara vererek Kazova kışlağına gitmiştir¹⁴⁰⁸. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev ve Sâhib Fahreddin Ali, Türkmenlerin güç toplamasına imkân vermemek için Göhürge Noyan komutasında Moğol ordusu ile Mut ovasına kadar ilerlemişlerdir. Karamanoğlu Mehmed Bey, Moğol ordusunun tekrar geldiğini duyunca Alâeddin Siyâvuş'u yakındaki kalelerden birine göndererek, kendisi de iki kardeşi, amcazâdesi ve cesur birkaç adamı ile Moğollardan haber alabilmek için harekete geçmiştir. Moğollarda aynı düşünceyle Selçuklu ve Moğol askerlerinden oluşan bir öncü birliği göndermişti. Uzun bir takip sonunda iki kuvvet dar bir geçitte karşılaştı ve Karamanoğlu Mehmed Bey Moğollar tarafından başlatılan ok yağmuru altında yaralanmıştır. Aldığı bu yarayla fazla uzaklaşamayan Mehmed Bey, Tanu ve Zekeriya

¹⁴⁰⁷ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'iyye*, II, s. 212-213; Münec-cimbaşı, *Câmiud'düvel*, s. 105; Anonim *Selçukname*, s. 51; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn*, s. 174-175; Turan *Selçuklular Zamanında*, s. 582-584; Sevim, "Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not", s. 68.

¹⁴⁰⁸ Yasemin Çatal, *Anadolu Selçuklu Devleti'nde III. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi (1266-1284)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tok. 2009, s. 132.

¹⁴⁰⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 582.

adlı iki kardeşiyle birlikte *Kurbağa Hisarı*’nda öldürülmüştür¹⁴⁰⁹.

Karamanoğlu Mehmed Bey’in öldürülmesinin ardından Cimri’nin de ortadan kaldırılması için harekete geçildi. Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Sâhib Fahreddin Ali ile beraber topladıkları askerlerle Cimri kuvvetlerinin peşine düştüler. Fahreddin Ali bu esnada Ankara’dan Diyarbakır’a kadar tüm beyleri Türkmenlere karşı III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in yanında olmaları için davet etmiştir¹⁴¹⁰. Toplanan birlikler Cimri’yi takibe başladılar. Sakarya nehrini geçerek Pınarbaşı yöresine geldiler ve burada Karamanoğlu Mehmed Bey’den ayrılıp Mut ovasından Sakarya yönüne gitmekte olan Cimri kuvvetlerine yetiştiler. Ayrıca burada yakalanan bir grup Türkmen Emir Seyfeddin Torumtay’ın yanına götürülmüştür. Türkmenlerin bir kısmının yakalanmasının ardından iki kuvvet karşı karşıya geldi. Ancak savaşın tarihi konusunda kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. İbn Bîbî 17 Muharrem 676 (21 Haziran 1277 Perşembe) gününü verirken¹⁴¹¹, Anonim Selçukname’de 17 Muharrem 678 (30 Mayıs 1279 Salı) tarihi verilmektedir¹⁴¹². İlk hücumu Cimri kuvvetleri başlatsa da Azizüddin Muhammed b. Süleyman et-Tuğrayî, Bedrüddin İbrahim Hotenî, Alameddin Kayser’in kahramanca çarpışmaları

sonucunda Cimri kuvvetlerinin büyük bir kısmı yok edilmiştir¹⁴¹³.

Alameddin Kayser, Siyâvuş’un sultanların kümbedhanesinden aldığı Sultan I. Alâeddin Keykubâd’a ait sancağı III. Gıyâseddin Keyhüsrev’e teslim etmiştir. Cimri’nin ordu komutanlarından ve Sâhib Fahreddin Ali’nin oğullarını öldüren Saru Ala esir edilip sultanın huzuruna götürülmüştür. Saru Ala canını kurtarmak için 100 bin dirhem vermeyi teklif etmişse de teklifi kabul edilmeyerek öldürülmüştür¹⁴¹⁴. Canını kurtarma telaşına düşen Cimri ise Germiyan Türkmenlerine sığınmıştır. Germiyanlı Alişîroğlu Hüsameddin’e tâbi Türkmenler onu sultanlara mahsus olan kırmızı çizmelerinden ve muhafızların davranışlarından tanıyarak yakalamışlar ve sultanın huzuruna çıkarmışlardır¹⁴¹⁵. Cimri başına siyah bir kilim örtülü olarak çıkarıldığı huzurda münasebetsiz konuşmalar yapmıştır. Selçuklu devletine büyük sıkıntılar yaşatan Cimri, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in emriyle derisi yüzölüp, içine saman doldurulmuş ve şehir şehir gezdirilerek teşhir edilmiştir¹⁴¹⁶. Alâeddin Siyâvuş’a atfedilen “Cimri” kelimesi ise ölümünden sonra onu tahkir etmek için verilmiş bir lakaptır. Türkçede ve Farsçada “eşkıya, serseri, dilenci, sefil”

¹⁴⁰⁹ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ’iyye*, II, s. 214-215; Anonim *Selçukname*, s. 50; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 584-585; Sevim, “Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not”, s. 68-69; Sefer Solmaz, “Cimri Olayı”, *Konya Ansiklopedisi*, II, Kon. 2011, s. 267; Çatal, *Anadolu Selçuklu*, s. 132-133.

¹⁴¹⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 102.

¹⁴¹¹ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ’iyye*, II, s. 237.

¹⁴¹² Anonim *Selçukname*, s. 51.

¹⁴¹³ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 102; Müneccimbaşı, *Câmiud’düvel*, s. 105-106.

¹⁴¹⁴ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ’iyye*, II, s. 237; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 586; Çatal, *Anadolu Selçuklu*, s. 138-139.

¹⁴¹⁵ Sevim, “Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not”, s. 69; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 586; Solmaz, “Cimri Olayı” s. 267; Çatal, *Anadolu Selçuklu*, s. 138-139.

¹⁴¹⁶ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ’iyye*, II, s. 238; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 103; Müneccimbaşı, *Câmiud’düvel*, s. 106; Anonim *Selçukname*, s. 51; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 586; Sevim, “Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not”, s. 69; Sevim- Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 48; Solmaz, “Cimri Olayı” s. 267; Çatal, *Anadolu Selçuklu*, s. 139.

anlamına gelmektedir¹⁴¹⁷. Kaynaklarda Cimri olayı adıyla geçen Alâeddin Siyâvüş'un 37 gün süren saltanatı feci bir şekilde öldürülmesiyle son bulmuştur.

II. Gıyâseddin Mesud'un Ortaya Çıkışı

II. İzzeddin Keykâvus ölmeden önce yakın adamlarını, askerlerini ve hizmetinde bulunanları huzuruna çağırarak, büyük oğlu II. Gıyâseddin Mesud'a itaat edeceklerine dair söz almış ve II. Gıyâseddin Mesud'u veliaht tayin ederek kendi na'sını da Selçuklu sultanlarının türbesine defnetmesini vasiyet etmiştir¹⁴¹⁸. II. İzzeddin Keykâvus'un Kırım'da vefat etmesinin ardından (1278-1279), babasının vasiyetini yerine getirmek ve Selçuklu tahtına sahip olmak için Gıyâseddin Mesud, 1280 yılında annesi, kız kardeşi, eşi ve ailesi birlikte yola çıktı. Kardeşi Rükneddin Keyümers ise tahtta hak iddia etmek için kendisinden önce Anadolu'ya gelmişti. Rükneddin Keyümers, Kastamonu ve çevresinde bulunarak Amasya üzerinden uç bölgelere gitmek üzere hazırlık yaparken Çobanoğulları beyi Muzeffereddin Yavlak Arslan onu tutuklayarak Kastamonu kalesinde hapsedmişti. Anadolu'ya hareket eden II. Gıyâseddin Mesud deniz yoluyla Sinop'a geldi. II. Gıyâseddin Mesud'un Sinop'a ulaştığı haberi geldiğinde Muzaffereddin Yavlak Arslan, Keyümers'i ona teslim etti. Yavlak Arslan, desteklediği II. Gıyâseddin Mesud'u alıp Kayseri'de bulunan Moğol Valisi Samagar Noyan'a¹⁴¹⁹ götürdü. Ardından

Gıyâseddin Mesud, babasının vasiyetini yerine getirebilmek için değerli hediyeler ile kardeşi Rükneddin Keyümers'i de yanına alarak Sinop, Samsun ve Erzincan üzerinden Abaka Han'ın huzuruna doğru hareket etti¹⁴²⁰. II. Gıyâseddin Mesud, Abaka Han'ın huzurunda ona bağlılığını bildirmiş ve burada itibar görmüştür. Abaka Han, II. Gıyâseddin Mesud'a ikramlarda bulunduktan sonra kendisine ikta olarak “*kaleleri ve bağlı yerleriyle birlikte her türlü vergiden muaf ve müsellemler olarak, bütün gelirlerine herhangisi bir müdahale ve engellemede bulunmamak şartıyla*” Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbakır, Malatya ve Harput bölgelerinin idaresini verdi¹⁴²¹. Gıyâseddin Mesud, kendisine ikta olarak verilen bu topraklara gitmeyerek kardeşi Rükneddin Keyümers ile bir müddet daha Abaka Han'ın yanında kalıp güven kazanmaya devam etmiştir¹⁴²². Abaka Han'ın 1282 yılında ölümünden sonra yerine Ahmed Tekudar geçmiştir. Ahmed Tekudar hanlığını ilan ettikten sonra Gıyâseddin Mesud Selçuklu tahtı üzerin-

lu'da bulunan Moğol ordularına kumandanlık yapmıştır. Samagar'ın Anadolu'da adını taşıyan yerleşim merkezleri bulunmaktadır. Bk. Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kay. 1994, s. 133-134.

¹⁴²⁰ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'îyye*, II, s. 248; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 105; Anonim *Selçukname*, s. 51; Turan, *Selçuklular Zamanında* s. 598; Muharrem Kesik, “Mesud II”, *DİA*, XXIX, Ank. 2004, s. 342; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 288; Melek Göksu Erdeğer, *III. Alâeddin Keykubâd ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kon. 2020, s. 80-81.

¹⁴²¹ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'îyye*, II, s. 249; Münecimbaşı, *Câmiud'düvel*, s. 107; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 127; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 598. Bk. Abûl Farac, Abaka Han'ın Rum diyarının bir kısmını Gıyâseddin Mesud'a vermek istediğini fakat eşrafın “*Bu şekilde hareket ederseniz onun ile amcasının oğlu arasındaki ihtilaf büsbütün şiddetlenir*” diyerek rıza göstermedikleri bilgisini vermektedir. Abûl Farac, *Abûl Farac Tarihi*, II, s. 605.

¹⁴²² Yasemin Çatal, *Anadolu Selçuklu*, s. 144.

¹⁴¹⁷ Solmaz, “Cimri Olayı” s. 267.

¹⁴¹⁸ İbn Bîbî, *El-Evâmirül Alâ'îyye*, II, s. 244-246.

¹⁴¹⁹ Aksarayî, Samagar Noyan'dan “*Âdil bir emir ve mükemmel bir yargucu*” olarak bahsetmektedir. Bk. Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 127. Samagar Noyan, Hülagü ve Abaka döneminde önemli görevlerde bulunmuş, Anado-

deki hak iddiasını yenilemiştir. Bunun üzerine Tekudar, Selçuklu idaresini ikiye ayırmıştır. Buna göre idari olarak ikiye ayrılmış olan devletin Konya merkezli bölümü III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yönetimine bırakılırken, Sivas merkezli bölüm ise kuzeye uzanan uç bölgelerle birlikte II. Gıyâseddin Mesud'un idaresine bırakılmıştır. Devlet idaresinin II. Gıyâseddin Mesud ile paylaştırılmasından memnun olmayan III. Gıyâseddin Keyhüsrev hemen harekete geçti¹⁴²³.

Türkmenlerin Ayaklanması

Selçuklu yönetiminin ikiye ayrılmasının akabinde III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Erzin-can'da olmasını fırsat bilen Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları başta olmak üzere Türkmen gruplar Akşehir ve Konya etrafında yağma ve talana başlamışlardı. III. Gıyâseddin Keyhüsrev durumu öğrenince Moğollara bildirerek yardım talebinde bulundu. Anadolu Valiliğine tayin edilen şehzade Kongurtay ile III. Gıyâseddin Keyhüsrev Erzin-can'da buluşarak Konya'ya doğru hareket ettiler. Sabah aniden yaptıkları bir baskınla Konya ve çevresindeki birçok Türkmen'i katlettiler. Türkmenleri sadece Konya'dan uzaklaştırmakla yetinmeyen Kongurtay hepsini yok etmek için arkalarından gitti. Ermenek'ten Mut'a kadar Karamanlı bölgesini talan edip birçok Türkmen'i öldürdü. Kongurtay Denizli'ye kadar ilerleyip öyle bir Türkmen katliamı yapmıştı ki bölgede altı ay kuş uçmadı. Yapılan kıyımın etkisi Mısır'a kadar ulaşmış ve Memlûkler şehzade Kongur-

tay'ı Ahmed Tekudar'a şikâyet etmişlerdi¹⁴²⁴. Kongurtay yaptığı katliama devam ederken Memlûklerle iyi ilişkiler kurma niyetinde olan Moğol Hanı Ahmed Tekudar'dan gelen emir üzerine kuşatmayı kaldırarak Kayseri'ye gittiler. Kongurtay yaptığı Türkmen katliamının ardından Ahmed Tekudar tarafından gözetim altında tutulmuştur. Kongurtay da Ahmed Tekudar'ın baskısı sonucunda, Ahmet Tekudar'ı ortadan kaldırmak için Argun Han ile iş birliği yapmıştır. Sürekli gözetilen Kongurtay yaptığı iş birliğinin de öğrenilmesi sonucu Alıncak Noyan tarafından hapsedilmiş ve kısa süre sonra öldürülmüştür¹⁴²⁵.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Ölümü

Devlet idaresinden memnun olmayan III. Gıyâseddin Keyhüsrev yola çıktıysa da İlhanlı Devleti'nde yaşanan saltanat mücadelesi nedeniyle Erzurum'da bir süre beklemek zorunda kalmıştır. Daha sonra yaşanan mücadelenin galibi Argun Han'ın huzuruna varmıştır¹⁴²⁶. Argun Han, Anadolu'daki mali işlerden sorumlu Müciredin Emir Şah'ın ve birçok Selçuklu devlet adamının desteğini alarak Han'ın isteği dışında hareket etmeyen II. Gıyâseddin Mesud'u tek başına Selçuklu sultanı olarak atadı. Tebriz'de

¹⁴²³ Münecimbaşı, *Câmiud'düvel*, s. 107; Anonim *Selçukname*, s. 51; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 599; Kesik, "Mesud II", s. 344; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 58-59; İlhan Erdem, "İlhanlılarda Ahmed Tekudar Dönemi ve Selçuklular", *TAD*, XXII, S.35, 2004, s. 104-105.

¹⁴²⁴ Erdem, "İlhanlılarda Ahmed Tekudar Dönemi ve Selçuklular", s. 107; Abdullah Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", *EÜSBED*, VI/2, 2013, s. 313.

¹⁴²⁵ Anonim *Selçukname*, s. 52-53; Erdem, "İlhanlılarda Ahmed Tekudar Dönemi ve Selçuklular", s. 107; Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", s. 314.

¹⁴²⁶ Münecimbaşı, *Câmiud'düvel*, s. 107; Anonim *Selçukname*, s. 51; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 599; Kesik, "Mesud II", s. 344; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 58-59; Erdem, "İlhanlılarda Ahmed Tekudar Dönemi ve Selçuklular", s. 104-105.

bekleyen II. Gıyâseddin Mesud, önce Kayseri’de sonra da Konya’da 1284 yılı şubat ayında Selçuklu tahtına oturdu¹⁴²⁷.

Argun Han, huzurundan izinsiz ayrılan III. Gıyâseddin Keyhüsrev’i Ahmed Tekudar ve Kongurtay ile ittifak yaptığı düşüncesi ile Erzincan’da 1284 yılı¹⁴²⁸ Kurban Bayramı’nda yayın kirişi ile öldürtmüştür¹⁴²⁹. Kaynaklarda III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in ölümü ile ilgili farklı bilgiler de mevcuttur. *Müneccimbaşı* ve *Aksarayî*, Argun Han’ın huzurundan ayrılmanın verdiği pişmanlık ve üzüntü ile Erzincan’a döndükten kısa süre sonra hastalandığını, ölmek üzere iken Moğol hanı tarafından görevlendirilen bir emir tarafından zehirlendiğini¹⁴³⁰, *Anonim Selçukname* Erzurum’da Moğol emîri tarafından zehirlendiğini¹⁴³¹, Abû’l Farac, Gıyâseddin Mesud ile görüşmek üzere hareket edip Erzincan’a vardığında şehir eşrafının ilaç vermek suretiyle¹⁴³²; Ahmed b. Mahmud *Selçukname* adlı eserinde ise 18 yıl süren saltanatı sonrasında Ahmed Tekudar’ın emri ile Azerbaycan’da öldürüldüğü¹⁴³³ bilgisini vermektedir.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in evlilikleri ve çocukları hususunda Selçuklu dönemi kaynaklarında detaylı bilgiler bulunmamaktadır. V.

Kılıç Arslan’ın onun çocuklarından biri olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır¹⁴³⁴.

SONUÇ

Sonuç olarak Türkiye Selçuklu Devleti kuruluşundan itibaren sahip olduğu görkem ve ihtişamı 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ yenilgisiyle kaybetmeye başlamıştır. Gerçekleşen bu vahim olaydan sonra devlet ve Selçuklu tahtına oturan sultanlar, Moğol boyunduruğu altında devleti yıkım sürecine sokmuştur. Tam da bu yıkılış sürecinde çocuk yaşta Selçuklu tahtına oturan III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in saltanat yılları Moğol tahakkümü altında geçmiştir. III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in çocuk yaşta oluşu devlet yönetimini tamamen kontrol altına almak isteyen ve Moğol taraftarı gibi görünen Muînüddin Süleyman Pervâne için fırsat olmuştur. Bu sebeple III. Gıyâseddin Keyhüsrev tecrübesizliği neticesinde Moğollar ve devlet yöneticilerinin etkisinde kalmıştır. Saltanat dönemi Hatîroğlu ve Karamanoğullarının çıkardığı isyanlar, Memlûk Sultanı Baybars’ın Anadolu seferi gibi önemli hadiselerle geçmiştir. Alâeddin Siyâvuş (Cimri)’un çıkmasından sonra ortaya çıkan karışıklıklar da dönemin dikkat çeken olaylarından biri olmuştur. Böylesine karışıklıklarla geçen bir dönemde, ülkenin idaresindeki zaafıtan istifade eden Moğollar ise Anadolu’daki baskı ve zulümlerini iyice arttırmıştır. Nitekim III. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemi bahsi geçen olaylar neticesinde devleti yıkım sürecine sokmuştur. Moğol desteği ile Selçuklu tahtına geçen çocuk sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in hayatı yine Moğollar tarafından öldürülmesiyle son bulmuştur.

¹⁴²⁷ *Anonim Selçukname*, s. 53; Abûl Farac, *Abûl Farac Tarihi*, II, s. 617; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 599-600; Sevim, “Keyhüsrev III”, s. 351.

¹⁴²⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 600.

¹⁴²⁹ *Anonim Selçukname*, s. 53; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 600.

¹⁴³⁰ Müneccimbaşı, *Câmiud’düvel*, s. 107; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s. 109.

¹⁴³¹ *Anonim Selçukname*, s. 53.

¹⁴³² Abûl Farac, *Abûl Farac Tarihi*, II, s. 617.

¹⁴³³ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme II*, s. 156.

¹⁴³⁴ Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Meliklerin Evlilikleri”, s. 415.

KAYNAKÇA

- ABÛL FARAC, *Abûl Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1950.
- AHMED B. MAHMUD, *Selçuk-nâme II*, haz. Erdoğan Merçil, Kervan Kitapçılık, İstanbul 1977.
- AHMET EFLÂKÎ, *Âriflerin Menkabeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi*, I, Tekin Yayınları, Ankara 1979.
- AKSARAYÎ, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev: Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- Anonim *Selçukname*, trc. not. Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşguner, Atuf Yayınları, Ankara 2014.
- AYAZ, Fatih Yahya, "Memlûk- Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, 2016, ss.73-115.
- BOSTAN, İdris, "Birecik", *DİA*, VI, İstanbul, 1992, ss. 187-189.
- CAHEN, Claude *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E Yayınları, İstanbul 1979.
- ÇATAL, Yasemin, *Anadolu Selçuklu Devleti'nde III. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi (1266-1284)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2009.
- ERDEM, İlhan, "İlhanlılarda Ahmed Tekudar Dönemi ve Selçuklular", *TAD*, XXII/35, 2004, ss.103-111.
- ERSAN, Mehmet, "Türkiye Selçukluları'nda Hediye ve Hediyeleşme II", *Tarih İnceleme Dergisi*, 15/1, 2000, ss. 95-104.
- GÖKSU Erdeğer, Melek, *III. Alâeddin Keykubâd ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2020.
- GÖKSU, Melek, *Şerefeddin Hatîroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2000.
- İBN ABDÜZZÂHİR, *Kâtibinin Gözünden Sultan Baybars*, çev. Aydın Usta, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2021.
- İBN BÎBÎ, *El-Evâmirül Alâ'îyye Fî'l Umûri'l Alâ'îyye*, II, çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İBN BÎBÎ, *Ahbâr-i Selâcika-i Rûm*, Neşr. Muhammed Cevâd Meşkûr, Tahran 1350.
- İBN BÎBÎ, *Selçuknâme*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2020.
- İBN KESÎR, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, XIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 2019.
- İBN ŞEDDAD, *Baypars Tarihi Al-Melik-al Zahir (Baypars)Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, çev. M. Şerefüddin Yaltıkaya, TTK. Yayınları, Ankara 2000.
- KAYA, Abdullah, "İlhanlıların Anadolu Tükmen Beylerine Karşı Politikası", *EÜSBED*, VI/2, 2013, ss.293-326.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1970.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Süleyman 13. Yüzyılın İşbirlikçi Emîri Muînüddîn Süleyman*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.
- KESİK, Muharrem, "Mesud II", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, ss. 342-244.
- KESİK, Muharrem, "Muînüddin Süleyman Pervâne", *DİA*, XXXI, Ankara 2020, s. 91-93.
- MEHMED NEŞRÎ, *Kitab'ı Cihannûmâ Neşrî Tarihi*, C. I, Haz. Faik Reşit Unat- M. Altay Köymen, TTK Yayınları, Ankara 1949.
- MERÇİL, Erdoğan *Müslüman -Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- MÜNECCİMBAŞI AHMET B. LÜTFULLAH, *Câmiud'düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Haz. Ali Öngül, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017.
- ÖZBEK, Süleyman, "Türkiye Selçukluları-Memlûk Münasebetleri (1250-1277)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1999, ss. 43-61.
- PARPUCU, Ferhat, *Hatiroğlu Şerefüddin İsyanı ve Sultan Baypars'ın Anadolu Seferi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2002.
- SEVİM, Ali, "Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not", *Belleten*, XXV/97, 1961, ss.63-74.

SEVİM, Ali - MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2014.

SEVİM, Ali - MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, TTK Yayınları, Ankara 1995.

SEVİM, Ali, “Keyhüsrev III”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, ss. 350-351.

SOLMAZ, Sefer, “Cimri Olayı”, *Konya Ansiklopedisi*, II, Konya 2011, ss. 267.

SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara 2011.

SÜMER, Faruk “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, I, Ankara 1969, ss.1-147.

SÜMER, Faruk, “Karamanoğulları”, *DİA*, XXIV, İst. 2001, ss. 454-460.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken, Yayınları, İstanbul 2011.

TURAN, Refik, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Me-kanizması (Vezîr ve Divân)*, TTK Yayınları, Ankara 2020.

UYAR, Mustafa, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti’nin Askerî Teşkilatı (Ortaçağ Moğol Ordularında Gelenek ve Dönüşüm)*, TTK Yayınları, Ankara 2020.

UYUMAZ, Emine, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Meliklerin Evlilikleri”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, II, Konya 2001, s. 397-421.

YUVALI, Abdulkadir, *İlhanlılar Tarihi I Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1994.

II. GİYÂSEDDİN MESUD (1284-1296 / 1302-1308)

Mustafa AKKUŞ

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE,
makkus@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6327-8278.

ÖZ

Türkiye Selçuklu devletinin son hükümdarı olarak kabul edilen II. Mesud, Moğol tahakkümünün arttığı, merkezi otoritenin zayıfladığı, devletin gündün güne güç kaybettiği dönemde sultanlık yapmıştır. Babasının vasiyeti üzerine Selçuklu tahtına geçen II. Mesud, II. İzzeddin Keykavûs'un aksine Moğol yanlısı bir siyaset izlemiş ve Moğollara şartsız boyun eğmek zorunda kalmıştır. Ancak II. Mesud'un benimsemiş olduğu bu politika, Anadolu'da bulunan bazı grupları rahatsız etmiştir. Bu gruplar içerisinde yer alan Türkmenler ve Ahîler, zaman zaman bölgede bulunan Moğol güçlerine karşı mücadelelerde bulunmuşlardır. Bu süreçte devletin zayıflığından ve Moğol hâkimiyetinin yıkıcı etkisinden yararlanmak isteyen Karamanoğulları ve Eşrefoğulları gibi beylikler,

Selçuklu Devletine karşı isyan etmişlerdir. Selçuklular, bu isyan hareketlerine karşı İlhanlı hanlarından yardım istemek zorunda kalmışlardır. Yapılan çağrı üzerine, İlhanlı hanlarının kalabalık bir orduyla Anadolu'ya gelmesiyle birlikte ülke toprakları, savaş alanına dönmüştür. Buna bağlı olarak Selçuklu Devleti sosyal, siyasi ve ekonomik yönden gerilemeye başlamıştır. Bu çalışmada II. Mesud'un Selçuklu tahtına geçişi ve saltanat süreci, mezkûr dönemde Türkiye Selçuklu Devleti ile diğer devlet ve beyliklerin ilişkileri, Moğol tahakkümü ve Moğol valilerin isyanları ele alınmıştır. Ayrıca dönemin dini, ekonomik, ilmi-kültürel bilimsel çalışmaları ve mimari yapısı hakkında malumat verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Mesud, Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu, İlhanlılar.

GHIYATH AD-DIN MAS'UD II (1284-1296 / 1302-1308)

ABSTRACT

Mas'ud II, who is considered to be the last ruler of the Seljuk State of Turkey, served as sultan at a time when the Mongol domination increased, the central authority weakened and the state lost power day by day. Mas'ud II, who succeeded to the Seljuk throne upon his father's will, followed a pro-Mongol policy unlike Izz al-Din Kaykhusraw II and had to submit to the Mongols unconditionally. However, this policy adopted by Mas'ud II disturbed some groups in Anatolia. Turkmens and Ahis, who were among these groups, occasionally fought against the Mongol forces in the region. In this process, principalities such as Karamanids and Eshrefids, who wanted to take advantage of the weakness of the state and the destructive effect of Mongol domination, rebelled against the Seljuk State. The Seljuks had to ask for help from the Ilkhanid khans against these rebellious movements. In response to this call, the Ilkhanid khans came to Anatolia with a large army and the domains of the country turned into a battlefield. Accordingly, the Seljuk State began to decline socially, politically and economically. In this study, Mas'ud II's accession to the Seljuk throne and his reign, the relations between the Seljuk State of Turkey and other states and principalities, as well as Mongol domination and the rebellions of Mongol governors are discussed. In addition, information about the religious, economic, scientific, cultural, and scholarly studies as well as the architectural structure of the period are given.

Keywords: Mas'ud II, the Seljuk State of Turkey, Anatolia, Ilkhanate.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecini kapsayan II. Mesud dönemi Anadolu'da Moğol tahakkümünün en yoğun hissedildiği, Türkmenlerin muhalif hareketlerinin yaşandığı ve ülkede merkezi yönetimin zayıfladığı iktidar yıllarından biri olmuştur. Moğol istilasının başladığı 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı'nın akabinde Anadolu büyük bir Moğol yağma ve zulmüne uğramış, Türkiye Selçuklu Devleti askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan büyük bir yıkım yaşamıştır. İstilânın ilk yıllarında Moğolların Anadolu'daki yağma ve talanları bazı muktedir emirler ve sultanlar tarafından asgari seviyeye indirilmiştir. Ancak bununla birlikte Muînüddin Süleyman Pervâne gibi bazı emirler sultanlardan bile güçlü konuma yükselmişler, Moğollar adına Anadolu'yu yöneterek Moğol tahakkümünü kısmen de olsa Anadolu'dan uzak tutmaya çalışmışlardır.

Moğol zulmünün Anadolu'daki etkilerini azaltmak için çabalayan emirlerden biri de II. Gıyâseddin Mesud'un saltanatının ilk yıllarında vezaret görevini yürüten Sâhib Ata Fahreddin Ali olmuştur. Memlük sultanı Baybars'ın 1277 yılında Elbistan Ovası'nda Moğol ordusunu hezimetle uğratması akabinde daha da artan Moğol baskıları, Fahreddin Ali'nin vefatından sonra bizzat İlhanlı merkezinden atanan ihtirash emirler tarafından ağırlaştırılan şartlar sebebiyle zor günler yaşayan Anadolu halkının omuzuna daha büyük yükler yükleyerek ülkenin mali yapısını yağmalama faaliyetlerini daha da arttırmışlardır. Bu süreçte Türkiye Selçuklu devletine sultanlık yapan II Gıyâseddin Mesud,

fiilen ömrünü tamamlayan Selçuklu Devleti'nin ömrünü uzatmak için çabalayan bir sultan olarak vasıflandırılabilir. Ancak onun bu çabaları sonuçsuz kalmış ve II. Mesud'un ölümü ile birlikte Türkiye Selçuklu Devleti tarihteki misyonunu tamamlamıştır.

II. Gıyâseddin Mesud'un Selçuklu Tahtına Geçiş ve Saltanat Süreci

II. Mesud'un babası II. İzzeddin Keykâvus, Moğolların Anadolu'yu istila ettikleri dönemde Selçuklu tahtına geçmiş, iktidarı İlhanlılarla, onların iktidar ortaklığı verdikleri Moğol yanlısı bir idare sergileyen kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve onun yandaşları ile mücadele etmekle geçmiştir¹⁴³⁵. Türkmenlerin desteğinin yanında Memlûklerle de bir takım ittifak teşebbüslerinde bulunan Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus, dönemin en büyük siyasi ve askeri gücüne karşı on altı yıl süren mücadelesi bir hayattan sonra, artık Selçuklu tahtı için hiçbir ümidin kalmadığını görerek yirmi yedi yaşında olduğu halde, basta oğulları Gıyâseddin Mesud ve Rükneddin Geyûmers olmak üzere aile fertlerini ve yakın adamlarını yanına alarak, toparlanıp tekrar dönme umuduyla, Bizans'a sığınmıştır (1262)¹⁴³⁶.

II. Mesud babası ile Bizans'ta bir süre rahat bir hayat yaşasalar da Altın Orda-Memlûk ittifakı karşısında Bizans-İlhanlı yakınlaşması ve ittifakı neticesinde Meriç nehri kenarındaki Enez (Ainos) kalesine hapsedilmiştir¹⁴³⁷. II. Gıyâseddin Mesud ve babası II. İzzeddin'in dostane münasebetlerle başlayan ve esaretle neticelenen İstanbul'daki gurbet yılları, babasının vefatına kadar Altın Orda hükümdarı Berke Han (1256-1266) tarafından kurtarılarak yerleştirildikleri ve kendilerine ikta olarak verilen Kırım'daki Sulhad ile Suğdak şehirlerinde geçmiştir¹⁴³⁸. II. İzzeddin Kırım'da iken yanında bulunan Gıyâseddin Mesud, Rükneddin Kılıç Arslan, Rükneddin Geyûmers, Alâeddin Siyâvuş ve Ferâmurz isimli oğullarından Gıyâseddin Mesud'u kendine veliaht seçmiş ve ona nasihatlerde bulunarak iki vasiyet bırakmıştır. II. İzzeddin Keykâvus bu vasiyete göre; II. Mesud'un Anadolu'ya giderek Türkiye Selçuklu hükümdarı olması ve Sultan olduktan sonra kendisinin yaptığı hataları yapmaması, ikinci olarak ise Selçuklu ülkesine hâkim olması halinde kabrinin Konya'ya nakledilerek cenazesinin Selçuklu Sultanlarının türbesine defnedilmesini istemiştir¹⁴³⁹. Sultanın birinci vasiyeti

¹⁴³⁵ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000, s.45-46; İbn Bibî, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name) II*, (Haz.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II, Ankara 1996, s.13; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Yayınlayan: Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s.102-103; V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, s.70; Faruk Sümer, "Keykâvus II", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s.356.

¹⁴³⁶ İbn Bibî, II, s.243; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, çev.: Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017, s.630; Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, s.53; Münecimbaşı, *Câmiu'd-düvel II*, s.105; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s.70-71; Claude Cahen, *Os-*

manlılardan Önce Anadolu, terc. Erol Üyepazarcı, Türk Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000, s.259-260; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 496-497; Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s.478; Sümer, "Keykâvus II", s.356; Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası: II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", *TAD*, C. XXIV, s.38, 2005, s.248.

¹⁴³⁷ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, s.56-57; İbn Bibî, II, s.161; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.498-499; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *XI. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara 05-09 Eylül 1990, s.719.

¹⁴³⁸ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s.698.

¹⁴³⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.105; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s.696-697; Münecimbaşı, *Câmi-*

II. Mesud tarafından gerçekleştirilmiş, ancak ikinci vasiyeti yerine getirilememiştir. Babasıyla beraber uzun süre Kefe’de yaşayan Mesud, onun ölümüyle ailenin başına geçmiş, bir süre sonra da babasının vasiyeti üzerine 1280 yılında ailesiyle beraber Anadolu’ya geçmek niyetiyle Kefe’den yola çıkmıştır.

Babası II. İzzeddin Keykâvus 677/1279 yılında Kırım’da vefat edince Gıyâseddin Mesud deniz yoluyla Sinop’a gelmiştir (679/1280). Kastamonu uç beyi Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan onu alıp önce dönemin ünlü âlimi ve İlhanlı sultanları katında itibar sahibi olan Kutbeddin Şirâzî (1236-1311) kanalıyla yakın münasebetler kurduğu Kayseri’deki İlhanlı Valisi Samagar Noyan’a¹⁴⁴⁰, ardından İlhanlı Hükümdarı Abaka Han’a götürmüştür¹⁴⁴¹. Sultan Mesud, uzun bir süre İlhan’ın karargâhında kalmış, İlhan’a birçok ricacılar gönderip hiç olmazsa Anadolu’nun bir kısmının kendisine verilmesini istemiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde II. Mesud’a, Anadolu’daki birtakım vilayetler tahsis edilmiştir (1280). Söz konusu vilayetler Baybars el-Mansûrî’nin belirttiği Erzurum, Erzincan, Sivas’ın yanı sıra Âmid (Diyarbakır), Harput (Elazığ) ve Malatya olup “*Kaleleri ve bağlı yerleriyle birlikte her türlü vergiden muaf ve müsellemler olarak, bütün gelirlerine herhangi bir müdahale ve engellemede bulunmamak şar-*

tıyla”¹⁴⁴² II. Mesud’a tevcih edilmiştir. Eserde verilen bu detaya göre, II. Mesud bahsi geçen şehirleri içine alan bölgenin hâkimiyetine sahip olmayıp, sadece vergilerinin tahsis edildiği bir mevkii sahibi olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla II. Mesud İlhanlıların takdirine mazhar olmuş, Anadolu’nun sınırlı bir bölgesini onlar adına –âdetâ bir vali konumunda– yönetme hakkını elde etmiştir¹⁴⁴³.

Abaka Han’ın ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Ahmed Teküder, Türkiye Selçuklu topraklarını II. Mesud ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266–1284) arasında paylaştırmıştır (680/1282). Ancak III. Gıyâseddin Keyhüsrev müşterek saltanata razı olmamış ve Ahmed Teküder tarafından Cimri hadisesi ve Türkmenleri tedip için Anadolu’ya gönderilen Moğolların Anadolu valisi Kongurtay ile Vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali’yi yanına alarak İlhanlı sultanı ile görüşmek üzere yola çıkmıştır. Bu sırada Ahmed Teküder, rakibi Argun’un Kongurtay ile birleşerek kendi hanlığı aleyhinde faaliyette bulunduğunu öğrenip onlara karşı mücadeleye başlayarak kardeşi Kongurtay’ı ortadan kaldırmıştır (1283). Bu durum Keyhüsrev’in yolculuğunun yarıda kalmasına sebep olmuştur. Keyhüsrev bir süre sonra İlhanlıların merkezi Tebriz’e ulaşmıştır. Ancak bu defa da Ahmed Teküder’in mücadeleyi kaybedip Abaka’nın oğlu Argun’un han olması planlarını bozmuştur. Zira yeni hükümdar Argun, eski ve mak-tul rakibi ile iş birliği yaptığı düşüncesiyle III. Gıyâseddin’e artık iyi gözle bakmamaktadır. Bu nedenle Argun Han, başta Mücîrüddin Emir

u’d-düvel II, s.108; İbn Bîbî, II, s.244-246; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.581-582.

¹⁴⁴⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s.105; İbn Bîbî, II, s.248; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s.699-700; Müneccimbaşı, *Câmiu’d-düvel II*, s.111.

¹⁴⁴¹ İbn Bîbî, II, s.248; Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atuf Yayınları, Ankara 2014, s.51; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, s.104; Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, ter. ve neşr. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s.41.

¹⁴⁴² İbn Bîbî, II, s.249.

¹⁴⁴³ Müneccimbaşı, *Câmiu’d-düvel II*, s.123; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 583; Sevim- Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 486.

Şah ve Fahreddin Ali olmak üzere pek çok devlet adamının da desteğini alan II. Mesud'un Türkiye Selçuklu Devleti tahtına müstakil olarak çıkmasına izin vermiştir. Büyük umutlarla İlhanlı hanlığına giden III. Gıyâseddin Keyhüsrev ise; Mücîrüddin Emir Sah'ın İlhanlılar nezdindeki teşebbüsleri sonucu hakkında çıkartılan bir yarlık hükmüyle 1284 yılında Erzincan'da öldürülmüştür¹⁴⁴⁴. Argun Han'ın izniyle Tebriz'den Anadolu'ya sultan olarak dönen Gıyâseddin Mesud kendisini karşılayan Fahreddin Ali ile önce Kayseri'de, ardından da Konya'da tahta oturmuştur (683/1284)¹⁴⁴⁵.

II. Mesud Türkiye Selçuklularının son ve zor zamanlarında iktidara gelmiş ve çok büyük zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. II. Mesud'un iktidara gelmesinde son derece etkili olan iki şahsiyet; Fahreddin Ali ile Mücîrüddin Emir Şah ikilisinden birincisi sâhib-i divân, diğeri ise nâibü's-saltana olarak yeni iktidarın iki önemli rûknünü oluştururken Muînüddin Pervâne'nin yeğeni İzzeddin Muhammed beylerbeyliği, Nasîreddin Mahmud da müstevfi olarak atanmıştır¹⁴⁴⁶. Bu sırada onun tahta çıkışı artık gölgeden ibaret kalmış, tahtta

çıkışı bile, mal ve can emniyeti temelinden sarılan ve sonu gelmez ağır vergiler altında ezilen Anadolu halkı için bir ümit ışığı olmuştur. Fakat Anadolu'da durum değişmemiş, II. Mesud, önce kudretli devlet adamı Muînüddin Pervâne'nin, ardından da onun desteğinden mahrum kalan III. Gıyâseddin'in tasfiye edilmelerine müteakip iktidara getirilmiş ve sıkı sıkıya bağlı olduğu İlhanlı yönetiminin (han, vali, emir ve kumandanlarının) isteklerine kayıtsız şartsız boyun eğmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde bir takım geçici başarılar dışında önemli bir etki gösteremeyen Selçuklu idaresindeki bu yeni yapılanmanın temsilcileri de gün geçtikçe artan malî tazyikler sebebiyle devleti içine düştüğü sıkıntılı durumdan kurtaracak bir etkinliğe sahip olamamıştır. Bu devirde ülke Moğol kumandanları ile İlhanlılar adına Anadolu'yu idare eden valilerin hâkimiyeti altında kalmış, Türkiye Selçuklu Devleti hem İlhanlılara haraç ödemiş, hem de Anadolu'da bulunan Moğol şehzade ve kumandanlarının idaresindeki orduların ihtiyaçlarını karşılamıştır. Anadolu halkı bir taraftan Moğolların baskısı sonucu artan vergileri ödemek, diğer taraftan Türkmen saldırılarına dayanmak ve Selçuklu devlet adamlarının yolsuzlukları ile duçar oldukları açlık ve sefaletle katlanmak zorunda bırakılmıştır¹⁴⁴⁷.

II. Mesud, Türkmenlerin desteğini alarak Konya ve çevresinde Moğol tahakkümüne muhalefet bayrağını açan babası II. İzzeddin'in aksine İlhanlılara itaat ederek Moğol hâkimiyetinin daha fazla hissedildiği ve buna paralel olarak Türkmen muhalefetinin daha az görüldüğü bir bölge olması hasebiyle Kayseri havalisine yerleşmeyi tercih etmiştir. Ancak II. Mesud'un

¹⁴⁴⁴ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısımı)*, trc. İsmail Aka-Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejanî, TTK Yayınları, Ankara 2013, s.133-148; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 112-113; Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 53; Mükrimim Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, II, TTK Yayınları, Ankara 2014, s.327-328; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 92; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 583, 584; Hamid Algar, "Ahmed Teküder", *DİA*, II, İstanbul 1989, s.139.

¹⁴⁴⁵ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 52; Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, trc. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1999, s. 617; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 583.

¹⁴⁴⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.110, 115; Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 52-53; Münecimbaşı, *Câmiu'd-düvel II*, s. 124; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 586.

¹⁴⁴⁷ Mustafa Akkuş, "Mesud II", *Konya Ansiklopedisi*, C. VI, Konya Kültür A.Ş. Konya 2014, s.334.

bu tercihi, III. Gıyâseddin'in annesinin, iki torununu Selçuklu tahtını elde etmeleri amacıyla Karamanoğulları ve Eşrefoğulları başta olmak üzere Türkmenlerin yeniden harekete geçirmesine sebep olmuştur. Torunlarını Konya'da tahta çıkaracak kadar güçlenen III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi, kendisini desteklemeleri için Karamanoğlu Güneri Bey'i beylerbeyi, Eşrefoğlu Halil Bey'i saltanat naibi tayin etmiştir. Bu iki beyin desteğiyle şehzadeler 14 Mayıs 1285 tarihinde törenle Konya'da sultan ilân edildiyse de¹⁴⁴⁸, takriben bir ay sonra Sultan II. Mesud tarafından gönderilen Sahib Fahreddin Ali'ye mensup Has Balaban'ın komutasındaki Selçuklu ordusu Konya'ya gelince valide sultanın adamları şehirden kaçarak kendisini yalnız bırakmışlardır. Bu hâdiseden sonra III. Gıyâseddin'in annesi tarafından saltanata ortak edilmek istenen iki şehzade, Emir-i dâd Nizâmeddin ile birlikte Argun Han'a gönderilmiştir. Yapılan muhakemede tahta çıkarılan şehzadelerin sabık hükümdarın çocukları olmadığı gerekçesiyle Moğollar tarafından ortadan kaldırılmıştır¹⁴⁴⁹.

III. Gıyâseddin'in çocuklarının Konya'da tahta oturtulmasındaki rollerinden dolayı Türkmenleri cezalandırmak isteyen Argun Han, 684 (1285) yılında kardeşleri Geyhatu ve Hülecü idaresinde 20.000 kişilik bir kuvveti Anadolu'ya göndermiştir. Erzincan üzerinden Anadolu'ya giren İlhanlı şehzadeleri o yılı orada

geçirmiştir. Geyhatu ertesi yıl Sivas ve Kayseri üzerinden Aksaray'a gelmiştir. Moğolların Anadolu'ya gelmesiyle gerek Fahreddin Ali'nin tahribatı asgari seviyeye indirmek amacıyla Moğollara para tedarik etmesi, gerekse mahalli esnafın Moğol emir, hatun ve askerlerinin alışverişleriyle para kazanması gibi sebep ve sâiklerle Aksaray herhangi bir yağma hareketine maruz kalmamıştır. Geyhatu yanında Sultan Mesud olduğu halde harekâtının asıl hedefi olan muhalif Türkmenlerin faaliyet merkezi konumundaki Konya üzerine yürümüş, ancak Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ile Konya ahîlerinin reisi Ahî Ahmed Şah onunla görüşerek Moğolların Konya halkına zarar vermelerini önlemiştir¹⁴⁵⁰.

II. Mesud döneminde Anadolu'da uzun yıllar önemli görevlerde bulunan Baltu, Gâzân Han'ın payitahta davetine icap etmeyerek Han'a karşı 1296 yılında Anadolu'da bir isyan başlatmıştır. Yaklaşık olarak bir yıl kadar sürecekt olan bu ayaklanmayı bastırmak için Gâzân Han, 30 bin kişilik bir orduyu Kutluğ Şah idaresinde Anadolu'ya göndermiştir. Gelen kuvvetlere karşı direnemeyeceğini anlayan Baltu, Ermenilere sığınsa da Gâzân Han'ın gazabından kurtulamayarak Tebriz'de idam edilmiştir. Malya Ovası'ndaki çarpışmada Baltu Noyan'ın yanında yer alan Selçuklu sultanı, bu hâdiseden sonra töhmet altında bulunduğu Kutluğ Şah tarafından Gâzân Han'a götürülmüştür. Yapılan muhakemede isyana katılmak zorunda bırakıldığı şeklinde bir takım mazeretler ileri süren II. Mesud'un mazeretleri Gâzân Han'ı tatmin etmediği için hayatı bağışlansa da tahtını kaybederek Hamedan'a sürülmüştür. Böylece

¹⁴⁴⁸ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 53; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s.290; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.589; Muharrem Kesik, "Mesud II", *DİA*, C. XXIX, Ankara 2004, s. 342.

¹⁴⁴⁹ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s.53-54; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s.291; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.589; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 177.

¹⁴⁵⁰ Akkuş, "Mesud II", s.335.

Sultan II. Mesud'un 1284 yılında başlayan ilk saltanat dönemi 1296 yılında sona ermiştir. II. Mesud'un tahtan uzaklaştırılmasından sonraki iki yıllık süreçte Türkiye Selçuklu Devleti saltanatı, hanedanlığa mensup herhangi bir sultan tayin edilmediği için münhal kalmıştır¹⁴⁵¹. Devlet kademelerinde meydana gelen bu boşluk yapılan değişikliklerle doldurulmaya çalışılmış ve bu münasebetle Cemâleddin Muhammed sâhib-i divân, Muîneddin Muhammed pervâne, Kemâleddin Tiflisî nâibü's-saltana ve Serefeddin Osman da müstevfî tayin edilmiştir. Daha sonra II. Mesud'un kardeşi Ferâmur'z'un oğlu III. Alâeddin Keykubâd Selçuklu tahtına geçirilmiştir (697/1298).

Anadolu'daki karışıklık, isyan ve zulümler III. Alâeddin Keykubâd devrinde de aynen devam etmiştir. Gâzân dönemine kadar Anadolu'da isyan eden yegâne kitle Türkmenler iken, artık bu tarihten itibaren bizzat Moğol emirleri de İlhanlı merkezine karşı isyan bayrağı açmaya başlamıştır. Anadolu, Gâzân Han devrinde, İlhanlı hâkimiyetine karşı muhalefet merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Nitekim Gâzân Han'a karşı isyan eden ve başarılı olamayan Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş'de Baltu gibi Tebriz'de öldürülmüştür. Çok kötü bir idare sergileyen III. Alâeddin Keykubâd Moğol Noyanları gibi halktan paralar toplamıştır. Sivas, Malatya, Divriği ve diğer yerlerde yaptığı zulüm ve hak-sızlıklar Moğolları bile rahatsız ettiğinden taht-

tan indirilip yerine II. Mesud ikinci defa Türkiye Selçuklu tahtına çıkarılmıştır (702/1302)¹⁴⁵².

II. Mesud'un ikinci kez iktidara gelmesiyle birlikte devlet kademelerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Ancak Sultan II. Mesud'un vezirliğine atanan Sâhib-i divân Alâeddin Ali ile Abışka Noyan eski görevlerini muhafaza etmişlerdi. Selçuklu saltanatında yapılan değişiklikler Anadolu halkını umutlandırırsa da beklenen rahatlığa kavuşturmamıştı. Çünkü İlhanlılar, her dönem devlet bütçesini kısıttığı için geri kalan miktar bazen görevlilerin maaşına dahi yetmemişti¹⁴⁵³. Bu süreçten itibaren Anadolu artık Selçukludan ziyade İlhanlı valilerin hâkimiyeti altına girmiştir. Anadolu halkı bir taraftan Moğolların baskısı sonucu artan vergileri ödemek, diğer taraftan Türkmen saldırılarına dayanmak ve Selçuklu devlet adamlarının yolsuzluklarına katlanmak zorunda bırakılmıştır. II. Mesud'un tahta çıkışıyla devlet, şeklen yeni bir sultana kavuşmuş olsa da Anadolu'daki kargaşa ve huzursuzluklar artarak devam etmiştir. Ülkenin içine düştüğü durumdan istifade ederek harekete geçen Cahîoğlu adındaki eşkıya, Aksaray-Niğde arasında yer alan Develü (Dulhisar) Hisar Kalesi'ni işgal etmiştir. Aynı zamanda çevre bölgelerden gelen vergilerin büyük kısmına da el koymuştur. Halk bu âsînin baskı ve zulümlerinden dolayı sıkıntıya düşmüştür. Sultan II. Mesud maiyetindeki Abışka Noyan, vezir Alâeddin ve diğer emirlerle birlikte bu

¹⁴⁵¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.165-167, 189-200; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi-I* (1969), TTK yay., Ankara 1970, s.67; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 617, 618, 619; İlhan Erdem, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları" 21 (33), *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2003, s-57-58; Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s. 67.

¹⁴⁵² Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.285-290; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.50, 67-71; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.634.

¹⁴⁵³ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 67-71; İlhan Erdem, "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler Ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.31, 2001, s.12; Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s.44-48; Kesik, "Mesud II", s.344.

kaleyi kuşatmıştır. Kale, mancınıklarla bir ay boyunca dövülmesine ve içerideki âsiler köşeye sıkıştırılmasına rağmen Gâzân Han'ın vefatıyla kuşatma kaldırılmıştır (1304)¹⁴⁵⁴.

İkinci hükümdarlık döneminde de başarısız olan Sultan Mesud, 703/1304'de Anadolu'da huzursuzluk çıkaranlara karşı Abışka Noyan ile birlikte hareket etse de Gâzân Han'ın ölüm haberi üzerine bu faaliyeti yarım kalmıştır. Gâzân Han'dan sonra İlhanlı tahtına oturan kardeşi Olcaytu Anadolu genel valiliğine dayısı İrencin Noyan'ı atamıştır (Temmuz 1305). İrencin Noyan döneminde Anadolu'daki Moğol zulüm ve tahakkümü akıl almaz boyutlara ulaşırken Sultan Mesud, ölünceye kadar hâdiselerin seyrinde kayda değer bir etkiye veya etkinliğe sahip olamayan gölge sultan olarak kalmıştır. Halkı gibi kendisi de son yıllarını maddi sıkıntılar içerisinde geçirmiştir. Ebü'l-Feth es-Sultânü'l-a'zam Gıyâsü'd-dünyâ ve'd-dîn unvanıyla anılan II. Mesud uzun süre hasta yattıktan sonra 708/1308 yılında Kayseri'de vefat etmiştir¹⁴⁵⁵. Faruk Sümer borçları ve Moğolların sonu gelmeyen istekleri yüzünden bunalıma girerek kendini zehirlediğini rivayet eder¹⁴⁵⁶.

II. Gıyâseddin Mesud Dönemi Memlük-Selçuklu İlişkileri

II. Mesud dönemine kadar Türkiye Selçukluları ve Memlükler arasındaki ilişkiyi sağlayan Muînüddin Süleyman Pervâne olmuştur. Pervâne bu süreçte Memlüklü Devletinden oldukça istifade etmiştir. Bazı durumlarda Sul-

tanların Memlüklere sığındığını ve İlhanlılara karşı isyan edeceğini söylerken, bazı zamanlarda ise İlhanlıların baskı ve tahakkümüne karşı Memlüklerden yardım istemiştir. Ancak Pervâne'nin yaptığı faaliyetleri İlhanlıların öğrenmesiyle 1277 yılında onlar tarafından öldürülmüştür. Onun ölümü ile birlikte yıkılış sürecine giren Selçuklu devleti ve Memlükler arasında siyasi ve askeri ilişkiler tamamen ortadan kalkmıştır. Buna bağlı olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin son yıllarında Memlük tarihçilerinin de bu devlete ilgileri oldukça azalmıştır. Nitekim bazı Memlük tarihçileri eserlerinin usulü gereği her senenin başında Memlük devlet görevlilerinin yanı sıra başka ülkelerin hükümdarlarını da sayarken küçük sayılabilecek memleketlerin sultanlarını hatta sadece bir şehre hâkim olan melik/emirleri dahi zikrederlerken Türkiye Selçuklu sultanlarını anmazlar. Nadiren onlardan bahsettiklerinde de ya isimleri karıştırırlar ya da bütün yetkilerin İlhanlı valilerinde olduğuna atıfta bulunurlar¹⁴⁵⁷. Bununla birlikte Türkiye Selçuklu Devleti'nde “sultan” olarak isimlendirilen son hanedan mensubunun II. Mesud olduğunu belirten kayıtlarla, bu devletin yıkıldığı zamana işaret eden rivayetlere de rastlanmaktadır. Yûnînî, Hicrî 709 ve 710 senelerindeki hükümdarları ve hâkim oldukları bölgeleri sayarken Anadolu'yu İlhanlı toprağı olarak zikretmekte, böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu sıralarda resmen yıkılmış olduğunu zımnen de olsa ifade etmektedir. Makrîzî ise açık bir şekilde ve farklı bir zaman vererek Kutalmışoğulları (Türkiye

¹⁴⁵⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.238-239; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.634-635; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.71.

¹⁴⁵⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 644.

¹⁴⁵⁶ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.75.

¹⁴⁵⁷ Fatih Yahya Ayaz, “Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetler”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Vol. 1, no.1, pp.73-115, 2016, s.109-110.

Selçukluları) Devleti'nin 718 (1318) yılında yıkıldığını belirtir¹⁴⁵⁸.

II. Gıyâseddin Mesud Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ve Karamanoğulları Beyliği İle İlişkiler

Türkiye Selçuklu devletinin son dönemlerine gelindiğinde İlhanlıların Anadolu ve Türkiye Selçukluları üzerindeki hâkimiyet ve etkisi artmış, Selçuklu sultanları ve devletin mühim makamları İlhanlılar tarafından tayin edilmeye başlanmıştır. Onların tayin etmiş oldukları memurların başta vergi toplama olmak üzere birtakım usulsüzlükleri hem merkez Konya'da hem de Anadolu'daki Türkmen Beylikleri üzerinde menfî bir tesir meydana getirmiştir. Bu Türkmen beyliklerinin önde gelenlerinden Karamanoğulları, idari ve askeri kargaşa içerisinde genel politikaları ve hedefleri olduğu üzere Konya'ya yönelmişlerdir. Bu durum Konya ile gelenleri, halk ve Moğollar arasında büyük bir tepkiye yol açmıştır.

Karamanoğulları II. Mesud döneminde ilk olarak II. Gıyâseddin Mesud'un Türkiye Selçuklu Devletinin başına geçtiği zaman faaliyetlerine başlamışlardır. Öldürülen III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi yaşları küçük olan Keyhüsrev'in iki oğlunu Konya'da tahta çıkarmış (17 Kasım 1284), akabinde Sultan Rükneddin'in rikâbdârı olan Şücâ Eynesî'yi, Karamanoğlu Güneri Bey ve Eşrefoğlu Süleyman Bey'in yanına göndermiştir. Her ikisine emirlik belgesi (takrîr-i emâret) vermiştir. Karamanoğlu Güneri Bey'i beylerbeyi, Eşrefoğlu Süleyman Bey'i de nâib yapmıştır. Böylelikle sal-

tanat mücadelesinde yanına iki önemli beyliğin desteğini alarak hakimiyetini güçlendirmiştir. Ancak bu duruma Konya'da Türkmenlerden hoşlanmayan gruplar Sâhib Fahreddin'in önderliğinde muhalefet etmişlerdir. Sâhib Fahreddin'in evinde toplanarak, şehrin korunması hususunda anlaşmışlardır. Fakat sonradan birbirlerine muhalefet ederek ikiye ayrılmışlardır. Sultanın annesinin köleleri, hizmetçileri ve gençlerden bir topluluk, Sâhib Fahreddin'in evine saldırıya geçmiştir. Fakat daha sonra Ahî Ahmed Şah ve şehir kadısı araya girip kavgayı yatıştırmıştır. Bu sırada ansızın, Türkmenlerin geldiği haberi ulaşmış, Konya halkı tepeden turnağa silahlanmıştır. Karamanoğlu ve Eşrefoğlu beylikleri maiyetindeki topluluk ile Konya'ya girmişlerdir. Onların Konya'ya gelmesiyle birlikte Sultanın annesi ve Türkmenlerin tamamı da ayaklanmıştır. Yaşanan olaylar sırasında Sultan III. Gıyâseddin'e nisbet edilen bu iki çocuğu büyük bir ihtişamla tahta oturtmuşlardır (14 Mayıs 1285). Bu esnada Sultan Mesud'un İlhanlı Hanı Argun'un yanına gittiğini haber alan Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi de Argun'un yanına gitmek üzere yola çıkmıştır. İlhanlı merkezinde yargılama yapılmış ve iki çocuğun sahte olduğuna hükmedilip, çocukların öldürülmesine hükmedilmiştir. Keyhüsrev'in annesine Sivrihisar verilmiş, Rum mülkü ise Sultan Mesud'a kalmıştır. II. Mesud'un Konya'ya gelmesiyle şehirde bulunan bütün Türkmenler şehri terk etmişlerdir. II. Mesud şehre gelmeden önce III. Gıyâseddin'in çocuklarından birisi Konya'daydı O da kale burcunda asılıp, kafası teşhir maksadıyla Türkmenler arasında dolaştırılmıştır. Konya'da bulunan bazı devlet adamları Eşrefoğlu ve Karamano-

¹⁴⁵⁸ Sevim - Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s.493.

ğullarının yanına sığınmışlar evleri yağmalanmıştır (5 Mart 1286)¹⁴⁵⁹.

Konya’da yaşanan olaylar sonrasında Karamanlılar üzerine sefer başlatılıp isyankâr Karamanoğulları cezalandırılmıştır. Karamanlıların Tarsus’a giderek tahribatta bulunmaları üzerine Ermeni tekfurı naibini İlhanlı Hanı’na gönderip yardım talebinde bulunmuştur. Şehzade Geyhatu’nun emriyle Sultan Mesud, Moğol ve Müslüman askerleriyle Karaman vilayetine doğru harekete geçmiştir. Karamanoğlu’nu sarp yerlere kaçtığından yakalayamamışlar ancak onun şehri olan Lârende’yi yağmalamışlardır (15 Ocak 1288)¹⁴⁶⁰. *Anonim Selçuknâme*’nin ifade ettiği bilgiye göre; Karamanoğlu ve Eşrefoğlu Türkmenleri Sultan Mesud’un elini öpüp özür dilemek için Konya’ya gelmişlerdir. Sultan onları şehrin dışında çadırın içine kurdurduğu tahtında kabul etmiş, Türkmenler de Mesud’un elini öpmüş ve özür dilemişlerdir. Bunun üzerine fitne ve kargaşa sükûnet bulmuştur¹⁴⁶¹.

Bu sulh üzerine Sultan Mesud Sinop’ta bulunan kardeşi Melik Rükneddin Geyûmers’i getirtip ona Eşrefoğlu’nun kızını istemiştir. Ancak Eşrefoğlu Sultan’ın kardeşi Melik’i hapsedmiştir. Bunun üzerine Konya’da büyük karışıklıklar çıkmış, ayak takımı ayaklanmıştır. Onların korkusundan kimse bağ ve bahçesine gidemez duruma gelmiştir. Karamanoğlu araya girerek Eşrefoğlu’na elçi göndermiş; Sultan’ın kardeşinin hapsedilmesinin doğru olmadığını

nı, bundan dolayı fitne çıkacağını bildirmiştir. Eşrefoğlu da Melik Geyûmers’i hapisten çıkarıp, hürmet göstererek Konya’ya göndermiştir (Mart 1290)¹⁴⁶². Bu noktada Karamanoğullarının Eşrefoğlu nezdinde arabulucu olarak devreye girip Konya merkezli fitneyi yatıştırması onların ne kadar etkili bir güç olduklarının göstergesidir.

Sultan Mesud Konya’da tahta otururken başta Karamanlılar olmak üzere Türkmenlerin sebep olabileceği kargaşalıkların önüne geçmek için İlhanlı şehzadesi Geyhatu da Konya’ya gönderilmişti. Geyhatu’nun faaliyetleri II. Mesud dönemi Karamanoğlu münasebetleri için kilit konumdur. Sultan Mesud’a karşı başkaldıran saltanat mensupları yanlarına destek olarak Anadolu’daki Türkmen beylerini alıyor, bu durum da tabiatıyla İlhanlıların müdahalesini beraberinde getiriyordu. Mesud’un kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan da yanına Kastamonu yöresindeki Türkmenleri almış ancak bu durum Geyhatu’nun sert müdahalesini beraberinde getirmiş¹⁴⁶³ sonrasında da Moğol askerleri Konya’ya yönelmişlerdir.

Döneme ait kaynaklarda Geyhatu’nun biri şehzadelğinde¹⁴⁶⁴ diğeri de hanlığında Anadolu’ya iki kez geldiği belirtilir. İlhanlı şehzadesinin duruma nezaret etmek üzere Konya’ya gelişinde *Anonim Selçuknâme*’ye göre onun en önemli ziyaretçisi hiç şüphesiz Karaman’ın en küçük oğlu olmuştur. Pek çok hediye ile gelen Karaman’ın oğlu, Geyhatu tarafından büyük sevgi ile karşılanmış ve geri yollanmıştır¹⁴⁶⁵. Karamanlıların bu tavrını Konya’da meydana

¹⁴⁵⁹ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 53-55; Dönem Konya’sında Ahîlerin şehirdeki nüfuzları hakkında bir çalışma için bkz. Mustafa Akkuş, “İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahîler: Konya ve Ahi Ahmed Şah”, *Konya Kitabı XIV*, Konya 2013, s. 38-43.

¹⁴⁶⁰ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 55.

¹⁴⁶¹ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 56.

¹⁴⁶² Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 57.

¹⁴⁶³ Aksarayî, *Müsâmeretü’l Ahbâr*, s.137.

¹⁴⁶⁴ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu’t Tevârih*, s. 152.

¹⁴⁶⁵ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s.60.

gelen gelişmeler karşısında itaat etmek zorunda kalmaları olarak değerlendirmek gerekmektedir.

İlhanlı Hanı Argun'un ölümü üzerine Geyhatu Konya'dan hareketle Tebriz'e gitmiş ve İlhanlı tahtına geçmiştir. Onun Konya'dan ayrılması bölgedeki güç merkezlerini harekete geçirmiş Türkmenlerin Selçuklu Sultanı Mesud'la karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Özellikle Mesud'un Kayseri'ye gidip yerleşmesi Konya'daki kargaşanın daha da artmasına sebep olmuş olmalıdır. *Anonim Selçuknâme*'nin ifadesiyle Türkmenler Konya başta olmak üzere dört bir yanda ayaklanıp, her tarafta tahribata başlamışlar, özellikle gençler Sultan'ın kardeşi yanında toplanıp ona yanlış telkinlerde bulunmuşlar onun da yaşanan olaylara destek vermesiyle birlikte şehir öylesine karışmıştır ki müellifin ifadesiyle; *kıyâmetin koptuğu* zannedilmiştir. Karamanoğulları Beyşehri'ni almışlar ve Eşrefoğlu'nu öldürmüşlerdir. Ancak burada sonradan gelişen olaylarda Karamanlılardan da çok sayıda öldürülenler olmuştur. Halkın Karamanlıların korkusundan Konya dışına çıkmaya cesareti kalmamıştır. Bu karışıklık 28 Temmuz 1291'e kadar sürmüştür. Kayseri'de bulunan Sultan Mesud'dan da beklenen yardım bir türlü gelmemiştir. Selçuknâme'ye göre Karamanlılar başlarında Halil Bahadır'la birlikte Konya'ya doğru yürümüşlerdir. Konya'da bulunan Ahîler ve şehrin ileri gelenleri Hâkim Cemâleddin'in huzurunda toplanmışlar ve Karamanoğulları ile mücadele etmeye karar vermişlerdir. Karamanlılar Halil Bahadır'ın komutasında Konya'ya karşı hücumla geçip büyük yağma yaparak şehri kuşatma altına almışlardır (31 Temmuz 1291). Türkmenler önce gençler tarafından püskürtülür gibi olduysa da Karamanlılar şehirlileri araya alarak Konya serverlerinden pek çoğunu

öldürüp, geri kalanları şehir kapısına kadar sürmüştür. Ancak Konyalılar şehir kapılarını onlara kapatmışlardır. Bunun üzerine Karamanlılar şehir kapısını ateşe verip Konya'yı ele geçirecek, üç gün boyunca yağma yapmışlardır. Sultanın Moğol ordusuyla geldiği haberi üzerine Karamanlılar şehri bırakıp kaçmıştır. Bu haberin asılsız çıkması üzerine Türkmenler yeniden harekete geçerek Konya çevresini yağmalayıp tarifsiz eziyet vermişlerdir. Konya halkı bunun üzerine Ladik'ten Sâhib Fahreddin Ali'nin torununu davet etmiştir. O da uc askerleriyle Konya'ya gelmiş ve ardından Kayseri'de bulunan Sultan'ın kardeşi de Konya'ya girmiş ve iki taraf güç birliği yaparak Karamanlıları şehirden ve bölgeden uzaklaştırıp, yağma yoluyla elde etmiş oldukları hayvanlarını geri alıp onları Lârende'ye kadar kovalamışlardır. İki taraf arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş ve çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu duruma çok öfkelenen Karamanlılar büyük bir ordu toplayıp şehri tekrar işgal etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine Sultan Mesud, Geyhatu'ya Karamanlılardan bahseden bir *feryatnâme* göndermiştir. Geyhatu çok kalabalık bir orduyla Rûm'a hareket etmiştir. Geyhatu ordusunu ikiye ayırıp bir kısmını Akşehir'e, diğerini de kendisi alarak Karaman vilayetine yürümüştür. Köyleri harap edip ateşe verdikten sonra, 13 Kasım 1291 Salı günü Lârende'yi ele geçirmiştir. Hiç kimseye eman verilmemesini emreden Geyhatu, O güne kadar görülmemiş katliam yapmış, şehri tamamen ateşe vermiştir. Karamanlılar sarp yerlere kaçıp saklanmışlardır. Kendilerini takip için Tekin Timur görevlendirilmiş, Moğollar dağda buldukları herkesi öldürmüşlerdir. Geyhatu buradan Eşrefoğlu topraklarına yürümüştür. Sonra sırasıyla Ladik şehri ve Menteşe vilayetine saldırılar düzenle-

miş ve Konya'ya dönmüştür. Her gün akşama kadar zulmeden Moğolların bu tavrından dolayı yaklaşık 6 ay boyunca Konya kapısından Ladik şehrine kadar öyle bir kargaşa çıkmıştır ki kuş bile uçmamıştır¹⁴⁶⁶.

Türkmenler Geyhatu'nun gittiğini duyunca tekrar harekete geçmiş ve bölgede yeniden karışıklık çıkmış, 28 Temmuz 1292 Pazar günü Karamanoğulları Konya etrafındaki aşiretleri vurmuşlar, inek, koyun neleri varsa alıp götürmüşlerdir. Beş gün sonra tekrar saldırıp büyük yağma yapmaları üzerine Konya askerleri peşlerine düşmüşler, bir kısmını da kaçırmaya mecbur bırakmışlar ve sürülerini geri almışlardır. Karamanoğlu'nun akrabalarından iki kişi öldürülmüş, onların intikamını almak için Halil Bahadır Konya'ya yürümek üzere kalabalık bir orduyla Kırkpınar'a inmiştir. Sultan Mesud'un kardeşi Melik gençlerin savaşa hazır olmasını emretmiştir. Kurban Bayramı günü şehirde büyük bir endişe yaşanmış fakat korkulan olmamış ancak bu kez şehre yakın kalelerden Gevale Kalesi Eşrefoğullarının eline geçmiştir (16 Kasım 1293)¹⁴⁶⁷. *Selçuknâme*'ye göre Konya'da bu olaylar cereyan ederken Frenkler denizden gelerek Alâiye'yi ele geçirmişler ancak Karamanlılar şehri Frenklerden geri almayı başarmışlardır¹⁴⁶⁸. Osman Turan'a göre; müsait şartlara rağmen Konya seferinin yarıda ve neticesiz kalmasının sebebi Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Alâiye'ye saldırması üzerine Karamanlıların derhal oraya dönmek mecburiyetinde kalmalarıdır. Buna da *Anonim Selçuknâme* ile *Les Cestes des Chprois* adlı bir haçlı kroniğini atıf ola-

rak verip bu hadiseyi ilgili kaynağın biraz daha ayrıntılı anlattığını ifade etmektedir¹⁴⁶⁹.

II. Gıyâseddin Mesud Döneminde Türkiye Selçukluları ve Germiyanogulları İlişkileri

Selçukluların inkıraza geçtiği dönemde Moğol tahakkümü altındaki Türkiye Selçuklularına karşı gelen beyliklerden biri de Germiyanogulları Beyliği olmuştur. Germiyanogulları II. Mesud'un iktidar oluşunun ilk dönemlerinde 1286 yılında Gorgorum'a (Beyşehir) büyük akınlar düzenlemişlerdir. Hüsâmeddin Alışir liderliğinde toplanan Germiyanogullarının Beyşehir vilayetine büyük çapta saldırılar düzenlemesinin temel sebeplerinden biri doğudan batıya Moğol zulmü ve baskısıyla başlayan Türkmen göçleridir. Nitekim bahsedilen bu zümre genel olarak Kütahya ve civarında toplanmış ve Germiyanlılar doğal olarak önemli bir güce erişmişlerdir¹⁴⁷⁰.

II. Gıyâseddin Mesud'a karşı yürütülen bu saldırılardan İlhanlılar haberdar olmuş, Türkmenlere karşılık verilmesi için hazırlıklara girişilmiştir. Bunun için Moğol komutanlarından Nabşı Noyan, Moğol ve Selçuklu askerlerinden müteşekkil bir orduyla sefer planlamıştır. Bu sefere Temmuz ayı başlarında Konya'ya gelmiş olan Fahreddin Ali de kendi kuvvetleri ile katılmıştır. Kasım 1286'da Germiyanogulları ve

¹⁴⁶⁶ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 63-66; Abû'l-Farac, *Tarih*, II, s.638, 639.

¹⁴⁶⁷ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s.66.

¹⁴⁶⁸ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 66.

¹⁴⁶⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.606-607; Osman Turan'ın zikretmiş olduğu kronik Kronik Tyre'lı (Sur) bir tapınak şövalyesine atfedilmektedir. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Bozkuş, *Ortaçağ'da Alaiye (Alanya) Alâiyye Beyliği* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017, s. 13.

¹⁴⁷⁰ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 60; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1969, s. 40.

Selçuklular arasında çok büyük savaşlar yaşanmıştır. Sefer için hazırlanan Selçuklu ordusunun Beyşehir yöresine geldiklerinde bölünmüş bir halde oldukları anlaşılmaktadır. Onlar tam olarak toparlanana kadar Germiyanlı kuvvetleri düşmanlarına karşı neredeyse galip olmak üzereydiler. Ancak bir süre sonra toparlanan Moğol-Selçuklu kuvvetleri Türkmenlere karşı üstünlük sağlamışlar, Germiyan vilayetlerine yönelik büyük bir yağma hareketine başlamışlardır. II. Gıyâseddin Mesud başarılı seferinin ardından batı vilayetlerinden kazandığı ganimet ile birlikte Kayseri şehrine çekilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra Germiyanogulları tekrar toparlanmışlar, Kütahya'dan hareketle Afyon'a (Karahisar) ilerlemişlerdir. Burada Fahreddin Ali'nin kızıdan olma torunu ile savaşa tutuşan Bozkuş Bahadır isimli Germiyanlı komutanın Türkmen kuvvetleri Fahreddin Ali'nin torununu öldürmüşlerdir. Bu olay üzerine Sultan Mesud tekrar Germiyanogullarının üzerine yürümek zorunda kalmıştır. Kayseri'de hazırlanan Selçuklu kuvvetleri 1287 yılında Moğol komutanı Geyhatu ve Fahreddin Ali ile birlikte batıya ilerlemeye başlamıştır. Yapılan sefer ile Fahreddin Ali'nin torununu öldüren Bozkuş Bahadır, ağır bir yenilgiye uğratılmış ve ordu kaçmak zorunda kalmıştır. Sultanın ordusu Sâhib Fahreddin Ali'nin emrinde uc bölgeleri ve Germiyan toprakları üzerinde büyük yağma gerçekleştirmiştir. Bu harekât sonrası Fahreddin Ali Karahisar'a çekilmiş, Sultan ise Kayseri'ye dönmüştür¹⁴⁷¹.

Kasım 1287 yılında seferden dönen II. Gıyâseddin Mesud ilk olarak Konya'ya gelmiş, burada biraz bekledikten sonra Kayseri'ye gitmiştir. Bu arada Germiyanogulları ile Selçuklu Devleti

arasındaki savaşlardan istifade etmek isteyen Karamanoğulları da güneyde bulunan Ermeni vilayetlerine istila hareketlerinde bulunmuştur. Bu istilalara yönelik Ermeniler hemen İlhanlılardan yardım istemişlerdir. Bu olaydan sonra Argun Han Anadolu'daki valisi Geyhatu'ya haber göndererek Karamanoğullarının cezalandırılmalarını emretmiştir. Bu emirle yanına Sultan Mesud'u ve Fahreddin Ali'yi alan Geyhatu, Karamanoğlu ülkesine yürümüştür. Bu tedip hareketi Ocak 1288'de sona ermiştir. Orta Anadolu, Moğol kuvvetlerinin yoğunlukta olduğu bir bölge olarak İlhanlı baskısının şiddetli bir şekilde hissedildiği bir yer olmuştur. Bu dönemde Orta Anadolu'nun doğu bölgelerinde görülen sessizlik, batı bölgelerinde Türkmen beyliklerinin ayaklanmaları nedeniyle pek yer bulamamış, bölge harap ve kargaşa içinde kalmıştır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla 1288 ile 1289 yıllarında anılan bölgede bir nebze sükûnet sağlanmıştır. Bu dönemde Moğollara karşı büyük bir direniş gösteren Batı Anadolu beyliklerinden Karamanoğulları ve Eşrefogulları İlhanlıların tam desteğini almış II. Gıyâseddin Mesud'un Konya dışına kurduğu tahtının katına gelerek el öpmüşlerdir. Adı geçen beyliklerin boyun eğmelerinden bir süre sonra Temmuz 1288'te Bedreddin Murad ile önderliğindeki Germiyanlılar da Konya'ya gelmişlerdir. Buraya ilk geldiklerinde onları II. Gıyâseddin Mesud'un emirlerinden Has Balaban karşılamıştır. Has Balaban Germiyanlılar ile görüşmüş, onlara sıcak davranarak gönülleri almıştır. Bundan sonra süratle geçici bir barış tesis edilmiştir¹⁴⁷².

¹⁴⁷¹ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 55; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 60.

¹⁴⁷² Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi*, (1300-1429), Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1974, s.29-30; Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s. 55-56; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 58-59.

Kısa bir süre sonra 1289 yılında Germiyanlılar tekrar Selçuklular ile mücadeleye girişmişlerdir. Germiyanogullarının Selçuklulara karşı yaptıkları akınlarda uç Türkmenlerini kullandıkları anlaşılmaktadır. Akınlara yoğunlaştığı bir devrede Sultan Mesud emirlerinden İzzeddin Bey'i Germiyanlıların ayaklanmasını bastırmak üzere yollamıştır. İzzeddin Bey'in ilk işi Lâdik (Denizli) yönünde ilerleyerek buranın Emiri Alişîr oğlunun kızının oğlu Bedrüddin Murad'ın üzerine yürümek olmuştur. İki ordu Ladik'in Günler vilayeti mevkiinde karşılaşmış, meydana gelen büyük savaşta Germiyan ordusu mağlup olmuş, Bedrüddin Murad öldürülmüş ve Germiyan ordusu kılıçtan geçirilmiştir. Germiyanlıların bu mağlubiyetlerine rağmen Selçuklu Devleti'ne karşı savaşa devam ettikleri görülmektedir. Selçuklular ile aralarında geçen savaşlardan bazen Germiyanogulları bazen de Selçuklular galip gelmişlerdir. Durum bu şekilde denge üzerinde ilerlemiş ancak bir süre sonra Selçuklular üstün gelmişlerdir. Germiyan ülkesinde büyük bir kıtal hareketi gerçekleştirmişlerdir. Bu olaylar 1290 yılında yaşanmıştır. Bundan sonraki yıllar için kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır¹⁴⁷³.

Söylendiği üzere 1291 yılı sonrasında Selçuklular ile Germiyanogulları Beyliği arasındaki ilişkiler hakkında devrin kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat 1299'a tarihlenen bir kitâbe o dönemde Selçukluların ve Germiyanlıların aralarındaki münasebetlerin iyi olduğu ve Germiyanlıların, Selçuklu yüksek hâkimiyetine tabi olduklarını göstermektedir. Anılan bu kitâbe Ankara'daki Kızıl Bey Câmii minberinin tamir kitabesidir¹⁴⁷⁴.

Buna göre I. Yakub Bey, Selçuklulara bağlı bir durumda ve Ankara'ya da hâkim şekilde görülmektedir. Türkiye Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubâd b. Ferâmurz'a tabi görünen Yakub Bey, 1299 yılından itibaren devletini bağımsızlığa kavuşturmuş olmalıdır. I. Yakub Bey'in bu tarihlerde Ankara havalisine de hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bu da onun yavaş-yavaş bağımsızlığını ilan etmeye hazırlandığına işaret sayılabilir. Germiyanoglu I. Yakub Bey'in hangi tarihte kat'i olarak bağımsızlığını kazandığı bilinmemektedir. Bununla beraber 1300 tarihlerinde artık müstakil bir beylik olduğuna dair bir kayıt mevcuttur¹⁴⁷⁵.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin gözetiminde onların istekleri doğrultusunda hareket ederek yükselen ve büyük bölgesel liderlerden biri haline gelen Yakub Bey, tabî olduğu III. Alâeddin Keykubâd'ın 1302 yılında tahttan çekilmesi ile tekrar başa gelen II. Gıyâseddin Mesud'a tabi olmamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlılığını bırakan Germiyanogulları artık İlhanlı Devleti'ne tabî olmuş, onlara yıllık vergi vererek yüksek hâkimiyetlerini tanımıştır. Nitekim Batı Anadolu mıntokasında fütuhatta bulunarak beyliğinin sınırlarını genişleten mezkûr Bey de 1314 yılında Karanbük Kışlak'ında İlhanlı umumî valisi Emir Çoban'a itaat edenler arasında yer almaktadır¹⁴⁷⁶.

¹⁴⁷⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Bizans ve Selçukiylerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*, Maarif Vekaleti, İstanbul 1932, s. 71.

¹⁴⁷⁵ Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi*, s. 31-32.

¹⁴⁷⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 252; Abdülhakî Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, İnkılâp ve Aka Yay.*, İstanbul 1983, s. 74; Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi*, s. 40-42.

¹⁴⁷³ Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi*, s. 30-31.

II. Gıyâseddin Mesud Döneminde Türkiye Selçukluları ve Eşrefoğulları İlişkileri

Moğol hâkimiyetini fırsat bilen Türkmenler buldukları her imkânda kendi taraflarına çektikleri beylikler ile Türkiye Selçuklu Devletine saldırılar düzenlemişlerdir. Amaçlarını gerçekleştirmek için İlhanlı hanlarının Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilerek payitaht Konya'ya kadar gelip Türkiye Selçuklu Devletini tehdit etmişlerdir. Yaşanan bu olaylardan etkilenen Sultan II. Gıyâseddin Mesud, Eşrefoğlu ile aralarındaki antlaşmayı daha da güçlendirmek amacıyla 1289 yılında Sinop'ta bulunan kardeşi Rükneddin Geyûmers'i Konya'ya çağırması ve onu Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey'in kızı Gülcemal ile evlendirmeyi düşünmüştür. Evlilik konusunu görüşmek için Beyşehir'e giden Geyûmers, Sultan Mesud'a karşı koz olarak kullanmak isteyen Eşrefoğlu Seyfeddin tarafından hapsedilmiştir. Mesud durumdan haberdar olunca ordusuyla Beyşehir üzerine yürümeye başlamıştır. Bu sırada Karamanoğlu Güneri Bey araya girmiş, Seyfeddin Süleyman Bey'in yanına giderek sultanın kardeşini tutuklamasının doğru olmadığını ve Anadolu'da yeni bir karışıklık çıkarmaması gerektiğini söylemiştir¹⁴⁷⁷. Bunun üzerine Eşrefoğlu beyi Rükneddin Geyûmers'i serbest bırakmıştır. Bu olaylar yaşanırken İlhanlı tahtında da yeni bir gelişme yaşanmıştır. Argun Han 1291 yılında ölmüş ve yerine Geyhatu tahta geçmiştir. Geyhatu'nun Anadolu'dan ayrılması ve II. Gıyâseddin Me-

sud'un Kayseri'ye çekilmesi nedeniyle uç Türkmenleri yeniden ayaklanmıştır. Bu ayaklanmalarda Karamanoğulları, aralarına soğukluk giren Eşrefoğulları bölgesine saldırmış, ancak karşılaştıkları şiddetli mukavemet karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Onlar bundan sonra yönlerini Konya'ya çevirmiş, Halil Bahadır komutasında bir orduyla Konya'yu muhasara etmişlerdir. Eşrefoğlu Seyfeddin Bey ise isyanlara iştirak etmemiş, Beyşehir'de kalarak burada beyliğini daha müstakil hale getirmeye çalışmıştır. 1291 yılı başlarında başlayan karışıklıklarla başa çıkamayan Mesud, İlhanlı Hükümdarı Geyhatu'yu Anadolu'ya çağırarak zorunda kalmıştır. Geyhatu yanında 20.000 kişilik bir orduyla Anadolu'ya girmiş, önce Karamanoğulları toprakları Larende ve Ereğli'de korkunç katliam ve yağmalar yapmıştır. Geyhatu ardından Eşrefoğlu arazisine yönelmiş, Beyşehir ve civarında alınan esirlerin ateşin karşısında tutularak, işkence ve eziyetlerle öldürülmesini istemiştir. Karamanoğulları ve Eşrefoğulları beyliklerinden alınan kadın, çocuk ve erkek esir sayısı yaklaşık 7.000 kişidir. Bundan sonra Han, Denizli'ye yönelmiştir. Burada halk şehrin kapılarını kapatarak mukavemet etmek istemiş, Geyhatu bu girişime bir tepki olarak şehri ok yağmuruna tutturmuş ve ele geçirdikten sonra şehri üç gün üç gece yağmalatarak halkı katletmiştir. Bununla da yetinmeyen Geyhatu, Menteşeoğullarının henüz yeni ele geçirdikleri Muğla civarına gelerek buralarda görülmemiş katliamlar yaptırmıştır¹⁴⁷⁸.

¹⁴⁷⁷ Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s.50-51; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi*, (Neşr. Haz. Ahmet Savran), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1991, s.31, 34-35; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 59.

¹⁴⁷⁸ Sait Kofoğlu, "Selçuklu Sonrası Güneybatı Anadolu'da Bir Uç Beyliği: Eşrefoğulları", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu – I Eşrefoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, Konya 2018, s.50-51.

Geyhatu Anadolu'daki bu icraatından sonra 1292 yılında başkent Tebriz'e hareket etmiştir. Onun bölgeden ayrılması üzerine Rükneddin Kılıç Arslan'ın, Kastamonu'da hâkimiyeti ele geçirmesi ve Türkmenleri çektiği istiklâl bayrağı altında toplaması hadisesi, çok geçmeden Geyhatu Han'a haber verilmiştir. Han, Sultan Gıyâseddin Mesud'u, kardeşinin başlatmış olduğu isyan hareketini bastırması için görevlendirmiştir. Sultan Mesud ilk olarak yanına Mücîrüddin Emir Şah, Sahib Necmeddin ve Selçuklu askerlerini alarak Kastamonu tarafına doğru ilerlemeye başlamıştır. Bu esnada Geyhatu da Mesud'a destek olması için Anit, Göktay ve Giray adlı komutanlarını yanına göndermiştir. Birleşen Selçuklu-Moğol ordusu Mesud önderliğinde Kastamonu hududuna gelerek beklemiş ve düşman ordusu hakkında istihbarat toplama-ya başlamışlardır. Selçuklu-Moğol karargâhına isyancı Türkmen ordusunun epey kalabalık ve güçlü olduğu bilgisi gelmiştir¹⁴⁷⁹. Orduların Kastamonu civarında bulunması nedeniyle Karamanoğulları fırsattan istifade Halil Bahadır'ın idaresindeki bir orduyla Konya'ya saldırmıştır. Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey ise onunla hareket etmeyerek Gevale Kalesi ve civarını ele geçirmekle yetinmiştir. Ancak Eşrefoğlu, Geyhatu Han'ın gazabından çekinerek kırk gün sonra elde ettiği ganimetlerle birlikte Gevale Kalesi'ni de boşaltarak Beyşehir'e dönmüştür (Kasım 1292)¹⁴⁸⁰.

Son olaylardan yaklaşık 3 yıl sonra, İlhanlı başkentinde meydana gelen saltanat mücadelesinde Gâzân Han (1295-1304) tahta oturmuştur. Fakat kısa bir süre sonra Anadolu'da görev yapan ünlü Moğol komutanlarından Tayci oğlu Baltu, yeni Han'a karşı ayaklanma başlatmıştır. Baltu, başta Karamanoğulları ve Eşrefoğulları olmak üzere birçok uç Türkmen beyinin de desteğini almıştır. Ancak Türkmenlerin desteklediği Baltu, Kırşehir'in Malya Ovası'nda karşılaştığı Moğol ordusuna yenilmiş, geri çekilerek Eşrefoğullarının başkenti Beyşehir'e dönmüştür¹⁴⁸¹. Fakat o burada da kendini güvende hissetmediğinden önce Karamanoğullarının başkenti Larende'ye, burada da kendini emniyette hissetmeyince Memlûklere sığınmak istemiştir. Ancak Baltu, Memlûk ülkesine giderken geçtiği Kilikya Ermeni Prensligi topraklarında yakalanmış ve Moğol komutanı Sülemiş'e teslim edilmiştir. Bir süre sonra Sülemiş, Baltu'yu Tebriz'e göndermiş, burada 1296 yılında öldürülmüştür. Bu olayın faturası isyan esnasında kararsız davranan II. Gıyâseddin Mesud'a kesilmiş ve sultan, Gâzân Han tarafından görevinden azledilmiş, yerine Selçuklu tahtına III. Alâeddin Keykubâd tayin edilmiştir¹⁴⁸². Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman'a gelince o isyanın henüz başlarında Baltu'yu desteklerken onun mağlup olmasından dolayı tavrını değiştirmiş ve Moğol zulmünden korktuğu için Beyşehir'e sığınmak isteyen Baltu'ya karşı çıkmıştır. Diğer yandan yeni Selçuklu Sultanı Alâeddin, yanında Moğol komutanları Bayıncar ve Bocukur ile ancak 1298 yılı sonlarında Konya'ya gelebilmiştir. Ancak Baltu İsyanı'nda gösterdiği başa-

¹⁴⁷⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 137-138.

¹⁴⁸⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 170-172; Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s.60-63; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s.290-291; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 604-606; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 61-63; Konyalı, *Beyşehir Tarihi*, s. 36-39.

¹⁴⁸¹ Osman Gazi Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, s.118.

¹⁴⁸² Kofoglu, *Eşrefoğulları*, s. 50-51.

rısı ve Baltu'yu İlhanlı başkentine teslim etmesi nedenlerinden dolayı Anadolu genel valiliğinin kendisine verilmesini bekleyen Sülemiş, bu görevin Bayıncar'a verilmesine sinirlenerek isyan etmiştir. Komutan evvela Bayıncar ve Bocukur'un kuvvetlerini yenerek onları öldürmüştür. Bundan sonra Sülemiş, Karamanoğulları ve Eşrefoğulları ile ittifak kurmuş, hatta Memlûk Sultanı Hüsâmeddin Laçin'e bir mektup göndererek ondan yardım talep etmiştir. Sülemiş ayrıca mektubunda Karamanoğulları ve Eşrefoğullarının yanı sıra diğer Anadolu beyliklerinin de kendisine destek verdiğini belirtmiştir. Ancak 1299 yılında Konya'nın Akşehir mevkiinde Moğol ordusuyla yaptığı savaşta Karamanoğulları ve Eşrefoğulları ile diğer uç Türkmenlerinin terk ettiği Sülemiş, burada daha fazla kalamayarak Mısır'a kaçmıştır. Sülemiş, Memlûklerden büyük iltifat görmüştür. Nitekim bundan dolayı Memlûk Sultanı Hüsâmeddin Laçin ona 40.000 kişilik bir ordu tahsis etmiş, Sülemiş tekrar Anadolu yolunu tutmuştur. Komutan önce Akçaderbendi mevkiinde Moğollarla karşılaşmış buna karşın Eşrefoğlu topraklarına kadar gelebilmiştir. Sülemiş, Beyşehir ve Seydişehir vilayetlerinde epeyce taraftarı olmasına rağmen Kastamonu bölgesine gitmek istemiş, ancak Ankara civarına geldiğinde Emir Çoban tarafından yakalanmıştır. İlhanlı başkenti Tebriz'e götürülen Sülemiş, büyük işkencelere tabi tutulduktan sonra yakılarak öldürülmüştür (Ağustos 1299)¹⁴⁸³.

İlhanlıların Sülemiş İsyanı ile uğraşıyor olmaları ve III. Alâeddin Keykubâd'ın ise Sülemiş İsyanı boyunca ortaya çıkan kaos ortamından çekinip Anadolu'da bile kalamayarak Tebriz'e sığınması uçlardaki diğer Türkmen beylikleri gibi Eşrefoğullarının da istiklalini ilan etmesine zemin hazırlamıştır. Gâzân Han, zaten Anadolu hâkimiyetini tevdi ettiği Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubâd'a bir de yarlık vermiş ve Anadolu'ya göndermiştir. Ancak Alâeddin, Anadolu'ya dönmüşse de Konya'ya kadar gidememiş, Sivas'ta oturmak mecburiyetinde kalmıştır. Durum böyle olunca uç bölgelerinin yönetilmesi ve buralarda Selçuklu otoritesinin kurulması imkansızdır. Nitekim çok geçmeden şikâyet edildiği Anadolu genel valisi Abışka Noyan tarafından başkent Tebriz'e gönderilmiştir. Burada yapılan yargılamada III. Alâeddin Keykubâd ölüm cezasına çarptırılrsa da Moğol olan eşinin araya girmesiyle öldürülmekten kurtulmuş, İlhanlı Hükümdarı Gâzân'ın emriyle İsfahan'da yaşamaya mahkûm edilmiştir (1301). Alâeddin Keykubâd'ın böyle bir cezayla İsfahan'a gönderilmesinin ardından Selçuklu tahtına II. Gıyâseddin Mesud ikinci defa çıkarılmıştır. Mesud, Musul yolu ile Anadolu'ya girerek Konya'ya yerleşmiştir. Mesud'un ikinci saltanatı eskisi gibi varlığı ve yokluğu birbirine eşit sayılabilecek surette ve çok silik bir şekilde sürmüştür¹⁴⁸⁴.

Selçuklu Devleti'nin II. Mesud ile çözülüş sürecine girmesiyle Anadolu'daki diğer Türkmen beylikleri gibi Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey de 1299-1300 yıllarında istiklalini ilan etmiştir. Seyfeddin Süleyman Bey'in hem Eşrefoğullarının merkezi olan hem de kendi adı

¹⁴⁸³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 196-206, 236-239, 246-247; Anonim Selçuknâme, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, s.67; Osman Turan, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s.78; Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s.293; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66-67; Spuler, *İran Moğolları*, s.568-569; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1958, s.2, 12.

¹⁴⁸⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 291-295; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 71.

ile anılan Süleymanşehir (Beyşehir)'inde ilk olarak II. Gıyâseddin Mesud'un adına para kestirdiğini, ardından ise III. Alâeddin Keykubâd adına gümüş dirhemler kestirdiği bilinmektedir. Seyfeddin Süleyman Bey bu yıllarda beyliğinin sınırlarını Beyşehir ve Gorgorum bölgelerinden başlamak üzere güneyde kalan Seydişehir ve Bozkır'a kadar, kuzeyde kalan Doğanhisar ve Şarkikaraağaç'a kadar genişletmiştir. Seyfeddin Bey, bu icraatlarından kısa bir süre sonra 1302 yılında vefat etmiştir. Onun ölümünden sonra Eşrefoğulları Beyliği'nin başına büyük oğlu Mehmed Bey geçmiştir¹⁴⁸⁵.

Beyliğin başına geçen Eşrefoğlu Mehmed Bey, babası Seyfeddin Süleyman Bey'in başlatmış olduğu yayılma politikasını devam ettirerek beylik topraklarını genişletmek için akınlara devam etmiştir. Eşrefoğlu Mehmed Bey yayılma siyaseti kapsamında güneyinde bulunan Karamanoğulları ile çatışmaya veya anlaşmazlığa düşmemeye özel bir ihtimam göstermiştir. Mehmed Bey ilk olarak kuzey bölgelerine yönelmiş, Gelendost ve Yalvaç'ı hâkimiyeti altına almıştır. Ancak Eşrefoğulları bu bölgede tutunamamış, güçlü bir komşusu olan Hamidoğlu Feleküddin Dünder Bey tarafından son kazanımları olan Gelendost ve Yalvaç ele geçirilmiştir. Bu olaylar sürerken İlhanlı başkenti Tebriz'de Gâzân Han ölmüş ve yerine tahta Olcaytu Han çıkmıştır (1304-1316). Yeni

İlhanlı hükümdarının ilk icraatı Anadolu'da ortaya çıkan siyasi karışıklıklara ve başıbozukluğa son vermek amacıyla dayısı İrencin Noyan'ı Anadolu'ya göndermek olmuştur. İrencin Noyan'ın Anadolu'ya gelişi bölge halkı ve Türkmenler için kıyım getirmiştir. Bu arada İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han'ın Memlük seferinde başarısızlığa uğraması ve Anadolu'daki karışıklıklarla baş edemeyen dayısı İrencin'in zulümleri uç Türkmenlerini tekrar harekete geçirmiştir. Karamanoğlu Mehmed Bey Konya'yı işgal ederken Eşrefoğlu Mehmed Bey'de Ilgın ve Akşehir yöresini zapt etmiştir¹⁴⁸⁶. Türkmen beylerinin daha fazla güçlenmesini istemeyen Olcaytu Han, Anadolu'da yaşanan bu hadiselerde kısa bir süre sonra beylerbeyi Emir Çoban'ı üç tümen askerle Anadolu'ya göndermiştir. Sivas-Erzincan arasındaki Karanbük mevkiinde diğer Türkmen beyleri gibi Eşrefoğlu Mehmed Bey de Emir Çoban'ın huzuruna giderek itaatini sunmuştur. Bu olayların hemen öncesinde II. Gıyâseddin Mesud Moğolların sonu gelmeyen kötülük ve istekleri ile İrencin Noyan'ın zulmü dolayısıyla üzüntüsünden hastalanmış ve 1308 yılında vefat etmiştir¹⁴⁸⁷.

II. Gıyâseddin Mesud Döneminde Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti ve Moğol İsyanları

Türkiye Selçuklu devletinde 1243 Köseadağ Savaşı Moğol hâkimiyeti devrinin başlangıcı olarak kabul edilmiş, akabinde Anadolu'ya yapılan istila ve yağma hareketleri bölgede hayatı yaşanmaz hale getirmiştir. Bahsi geçen dönem-

¹⁴⁸⁵ Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiye*, Milli Matbaa, İstanbul 1927, s. 287; Yusuf Akyurt, "Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Câmîi ve Türbesi", *Türk Tarih Arkeolojya ve Etnografya Dergisi*, IV, İstanbul 1940, s. 129; Ömer Tekin-Recep Bilginer, *Beyşehir ve Eşrefoğulları*, Karaca Matbaası, Eskişehir 1945; s. 27; Konyalı, *Beyşehir Tarihi*, s. 61-65; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV. – XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.39; Mehmet Zeki Oral, "Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 5, 1962, s.58.

¹⁴⁸⁶ Kofoglu, *Eşrefoğulları*, s. 54-55.

¹⁴⁸⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 295-300; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 71-73; Spuler, *İran Moğolları*, s. 570; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 644.

de Konya, Kayseri, Sivas, Malatya ve Erzincan şehirleri istila hareketlerinin en yoğun hissedildiği yerler olmuştur. İlhanlıların 1256 yılında Türkiye Selçukluları ile yaptığı Sultanhanı Savaşı da Moğol yönetiminde yeni bir dönemin başlangıcını temsil etmiştir¹⁴⁸⁸. Zira bu dönemden sonra Selçuklu Devleti Moğol tabiiliğini kabul etmek zorunda kalmış ve böylece Moğolların bitmek tükenmek bilmeyen işgal ve tahakküm dönemi Anadolu’da resmen başlamıştır. Sultanhanı savaşının akabinde Anadolu’da Muineddin Pervâne gibi birkaç emirin liderliğini yaptığı Moğol yanlısı bir politika yönetiminde etkin olmaya başlamıştır. Muineddin Pervâne kendi emellerini ve menfaatlerini gerçekleştirmek için Anadolu’ya gönderilen Moğol vali, komutan ve emirleri kendi çıkarları için kullanmış ve bu kişiler sayesinde Moğol hanları ile iletişime geçerek Selçuklu yönetiminde etkin bir rol oynamıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti 1243-1277 yılları arasındaki dönemlerde hukukî ve malî şartları tedricen ağırlaşan bir Moğol vasallığı devresine girmiştir¹⁴⁸⁹. Bu nedenle İlhanlıların Anadolu’daki siyaseti gereği ve Cimri İsyanını bastırmak gerekçesiyle 1277 yılında Kongurtay Noyan Rum emiri leşkeri olarak Anadolu’ya gönderilmiştir¹⁴⁹⁰. Böylece Konya’da uzun yıllar devam edecek Türkmen-Moğol çatışması ve hafızalardan uzun yıllar silinmeyen Kongurtay Noyan’ın şiddet ve zalimane politikaları başlamıştır. Kongurtay, özellikle başkent Konya ve çevresinde pek çok katliam ve saldırılarda

bulunarak şehri yaşanmaz hale getirmiştir. Bu sırada yaşanan durumdan faydalanmak isteyen Karamanoğlu ve Eşrefoğlu beylikleri her fırsatta Türkiye Selçuklu Devletinin topraklarına saldırıda bulunmuşlardır¹⁴⁹¹. Bu dönemde Konya bir taraftan Moğol saldırı ve katliamlarına maruz kalırken, diğer taraftan Türkmenlerin bölgeye yaptıkları işgaller ve yağma hareketleri ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Türkmenlerin saldırılarını bastırmakla görevli olan Kongurtay ve beraberindekiler bu istilalar sırasında Ermenek’ten Mut beldesine kadar Karaman bölgesini talan etmişler, ormanları yakarak ele geçirdikleri kadın ve çocukları köle gibi satmışlar ve birçok Türkmen’i de öldürmüşlerdir¹⁴⁹².

Muineddin Süleyman Pervâne’nin 1277 yılında ölümü ile başlayan devrede ise normal vasallık statüsünden bahsedilemez. Nitekim bu süreçte Moğollar, Selçuklu Devleti’nin teşkilât ve müesseselerini tasfiye ederek, kendi askeri, idari ve mali kurumlarını ikame etmişlerdir. Böylece Anadolu bir İlhanlı eyaleti haline dönüşmüştür¹⁴⁹³. Konya’da Moğol tabiiyetini ve Selçuklu hâkimiyetini kabul etmeyen Türkmenler; Sultan Ahmed Teküder döneminde yaşanan yumuşama döneminden istifade ederek bölgede etkinliklerini artırmışlar, kendilerine bağlı bir Selçuklu şehzâdesini tahta çıkarmışlardır. Ancak Argun Han tahta çıkınca duruma müdahale etmiş, Türkiye Selçuklularında ortaya çıkan taht mücadeleleri ve bununla birlikte meydana gelen muhalif Türkmen hareketlerinin

¹⁴⁸⁸ Osman Turan, “Keykâvus II”. *İ.A.*, Meb, C. VI, İstanbul 1977, s.643.

¹⁴⁸⁹ Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu’înüd-Dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970, s.8.

¹⁴⁹⁰ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu’t-Tevârih*, s.133.

¹⁴⁹¹ Anonim Selçukname, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III*, s.42.

¹⁴⁹² Mustafa Akkuş, “Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri”, *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II*, C. I, Konya 2016, s.333.

¹⁴⁹³ Kaymaz, *Pervâne Mu’înüd-Dîn Süleyman*, s.8.

yaşandığı birtakım olayları büyümeden ortadan kaldırılmak için, şehzâde Hülecü ve Geyhatu komutasında bir Moğol ordusunu 20.000 kişilik büyük bir ordu ile 1285 yılında Anadolu'ya göndermiştir¹⁴⁹⁴. Şehzâde Hülecü'nün Argun Han tarafından İran'a geri çağrılmasından sonra Moğol ordusu, Geyhatu'nun idaresinde bir sene konakladığı Erzincan'dan ileri harekâta girişerek Sivas ve Kayseri üzerinden Aksaray'a gelmiştir (1286)¹⁴⁹⁵.

Geyhatu daha sonra II. Mesud ile birlikte harekâtın asıl hedefi olan muhalif Türkmenlerin faaliyet merkezi konumundaki Konya'ya gelmiştir. Geyhatu'nun gelişinden sonra Karamanoğulları hareketleri durmuştur. Ancak Germiyanlı Türkmenler Beyşehir ve çevresini yağma ederek İlhanlı ve Selçuklu güçleriyle mücadeleye girmişler en sonunda yenilerek çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu mücadeleden sonra 1288 yılında Karamanlı, Germiyanlı ve Eşrefoğulları beyleri Konya'ya gelerek itaatte bulunmuşlardır¹⁴⁹⁶. Daha sonra 1289-1291 yıllarında Geyhatu, Rum emir-i memâliki olmuş, hem askerî, hem de sivil işleri idare etmiştir¹⁴⁹⁷.

Ancak bir süre sonra Geyhatu Han, İlhanlı Han'ı olmuş ve İlhanlı devletine gitmiştir (1291). Geyhatu'nun Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilen Türkmenler, ara verdikleri muhalif faaliyetlere kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Karamanoğulları, Eşrefoğulları üzerine

yürüyerek, Beyşehir'i zapt etmiş, başta beyliğin lideri olmak üzere pek çok kişiyi de öldürmüşlerdir¹⁴⁹⁸. Konya'nın Türkmenler tarafından tekrar saldırılara maruz kalması karşısında, II. Mesud'un aracılığıyla Geyhatu Anadolu'ya davet edilmiştir. Geyhatu Selçuklu Sultanı'nın talebine olumlu cevap vererek, Anadolu harekâtına çıkmıştır. Kayseri'den itibaren kendisine katılan II. Mesud ile birlikte, Türkmenlerin bulunduğu yerlere karşı geniş çapta tahrip faaliyetlerine girişmişlerdir¹⁴⁹⁹. Geyhatu ve beraberindekiler ile önce; Ereğli, Larende (Karaman), Denizli (Lâdik) ve Menteşe topraklarını, akabinde ise Konya ve Kayseri'ye yönelmiştir.

Moğol tahakkümünün yoğun olarak hissedildiği bu dönemde Türkiye Selçuklu devleti, Moğol vali ve komutanlarının İlhanlı yönetimine karşı isyanlarına da şahit olmuştur. Nitekim bu asi komutanlardan biri de Baltu Noyan'dır. Gâzân Han 1296-1297 yılında Abışka Noyan'ı Anadolu'daki Moğol orduları genel komutanı olarak bu bölgeye göndermiştir. Abışka Noyan'ın gelişiyile elindeki gücü ve iktidarı kaybetmek istemeyen Baltu aynı yıl içinde Gâzân Han'a karşı isyan etmiştir. Baltu Noyan, bu süreçte II. Mesud'u da kendi yanına çekerek, onun meşruiyetinden istifade etmek istemiştir¹⁵⁰⁰. Ancak İlhanlı yönetimine karşı başlatmış olduğu bu isyanda başarısız olmuş ve İlhanlı komutanları Sülemiş ve Arap Noyan tarafından yakalanarak Şa'ban 696/Mayıs-Haziran 1297 başlarında Tebriz'e getirilmiştir¹⁵⁰¹. Baltu, Ga-

¹⁴⁹⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.115; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.603; Sevim –Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s.487; Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih*, s.152.

¹⁴⁹⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.115; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.603.

¹⁴⁹⁶ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, s.55-56.

¹⁴⁹⁷ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş En Eski Devirlerden 16.Asra Kadar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 239.

¹⁴⁹⁸ Anonim Selçukname, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III*, s.59.

¹⁴⁹⁹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.62.

¹⁵⁰⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.158; Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.242.

¹⁵⁰¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.161-165; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66-67.

zan Han'ın Tebriz'e gelişinden sonra 14 Ekim 1297 tarihinde oğlu Karat ile birlikte katledilmiştir¹⁵⁰². Anadolu'daki adamları da yakalanarak malları yağma edilmiştir¹⁵⁰³.

II. Gıyâseddin Mesud Döneminde Dini Hayat

Türkiye Selçuklu Devletinde Anadolu'daki dini hayat, Büyük Selçukluların dini hayatının bir devamı niteliğinde olmuştur. XI. yüzyılın son çeyreğinde Süleymanşâh'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurması ve gerçekleştirdiği başarılı fetihler sonrası Anadolu'nun fethinde rol oynamış olan önemli Türkmen beyleri tarafından Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde Dânişmendliler, Saltuklular, Mengüçüklüler ve Artuklular gibi devletlerin kurulması sonucunda Anadolu'ya Türkler yerleşmeye başlamışlardır. Çeşitli Oğuz boylarına mensup kalabalık Türkmen kitleleri Türkistan, Horasan ve Azerbaycan taraflarından gelerek Anadolu'ya yerleşmişler, böylece Türk nüfusunun, iyice azalmış olan yerlilere oranla hızla artmasına katkıda bulunarak, Anadolu'nun Türk vatani olmasında esas rolü oynamışlardır. Anadolu'ya gelen bütün bu Türkmen kitleleri Müslüman olduklarından yerleştikleri yerlerde İslamiyet'i yaymaya başlamışlar, böylece Anadolu'da İslamî hayatı bütün canlılığıyla devam ettirmişlerdir¹⁵⁰⁴. Türkiye Selçuklu Devleti'nin din politikası, resmi olarak Sünnîlik üzerine kurulmuştur. Selçuklular daha ilk dönemlerden itibaren Ehl-i Sünnet akidelerini ve özellikle Hanefîliği bütün güçle-

riyle koruma altına almışlardır. İslam kaynakları bu durumu gayet açık bir biçimde ortaya koymaktadırlar¹⁵⁰⁵. Selçuklu Türkiye'sinde hükümlerin Hanefî mezhebine göre verilmiş olması, Türkiye Selçuklularının da Hanefîlik ekolünü benimsediklerini göstermektedir¹⁵⁰⁶. Ayrıca II. İzzeddin Keykavûs döneminde inşa edilen Karatay Medresesi'nin vakfiyesinde¹⁵⁰⁷ ve Atabekiye Medresesi'nin vakfiyesinde¹⁵⁰⁸ müderrislerin Hanefî mezhebine mensup olması şartı Selçuklu devletinin resmi mezhebi olduğunu gösterir niteliktedir. Ancak Selçukluların kısmen de olsa Şâfî mezhebini de dikkate aldıklarını görmekteyiz. Türkiye Selçuklu Devleti'nin son derece önemli makamlarından biri olan ve ilmiye sınıfının en üst derecesini temsil eden kadı'l-kudatlık makamına meşhur Sirâceddin Urmevî tayin edilmiştir ki, bu kişi Şâfî mezhebine mensup bir âlim idi¹⁵⁰⁹. Ayrıca devlet adamlarından Fahreddin Ali, Sivas'ta yaptırmış olduğu Gök Medrese'nin müderrisi-nin Şâfî mezhebine mensup olmasını şart koşmuştur¹⁵¹⁰.

Köylerde ve uç bölgelerde yaşayan, şifahî ve geleneksel inanç yapısını taşıyan, çoğu göçebelerle sünnî halk arasında dini anlayış

¹⁵⁰² Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, s.119.

¹⁵⁰³ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.67.

¹⁵⁰⁴ Seyfullah Kara, "Türkiye Selçuklularında Dinî Hayat", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.460.

¹⁵⁰⁵ F. Babinger - Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, Çev: Ragıp Hulusi, Yayına Hazırlayan: Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s.45-46.

¹⁵⁰⁶ Kara, "Türkiye Selçuklularında Dinî Hayat", s.467.

¹⁵⁰⁷ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, C. XII, S.45 (1948), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1948, s.74.

¹⁵⁰⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) Defter No: 591, s.255. Zehra Odabaşı, *Selçuklu Devleti'nde Mühetti Vakıfları Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2012, s.114.

¹⁵⁰⁹ Mustafa Çağrırcı, "Sirâceddin el-Urmevî", *DİA*, C. XXX-VII, İstanbul 2009, s.262-264.

¹⁵¹⁰ Turan, *Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri*, s.74.

bakımından birtakım farklılıkların olduğu görülmektedir. Zira şehirlerden uzak bölgelerde yaşayan halk, Türkmen şeyh ve dervişlerin etkisinde dini bilgileri zayıf ve inançları çoğunlukla geleneksel ananelere dayalı dini bir hayatı sürdürmüştür¹⁵¹¹. Netice itibarıyla, Türkmenler İslamiyet'i Müslüman olmadan önceki inanç ve geleneklerin etkisinde kalarak anlamış ve buna uygun tarzda zahiri bir İslâm anlayışına tâbi olmuşlardır¹⁵¹².

Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'da siyasi, sosyal, ticari, ekonomik medeni ve hukuki meselelerde de dini referans olarak kabul etmişler ve bahsi geçen işlerle ilgili işlemlerini dinin kuralları çerçevesinde yerine getirmişlerdir. Evlenmeler, boşanmalar, miras paylaşımları, nafakalar, borçlar gibi sosyal ve medeni hayatla ilgili hukuki kurallar tamamen dini delillere dayanılarak çözüme kavuşturulmuştur. Bu konuda kaynaklarda çok sayıda bilgiler bulmak mümkündür¹⁵¹³. Nitekim Köprülü de medeni hukuk sahasında hükümlerin dini delillere göre ortaya konduğunu söylemek suretiyle bu konuya dikkat çekmiştir¹⁵¹⁴.

Moğol istilasıyla birlikte farklı tarikatlara mensup şeyh ve dervişler, gerek emniyet açısından ve gerekse fikirlerini daha kolay bir şe-

kilde yaymak maksadıyla Anadolu'yu kendileri için iyi bir ortam olarak tercih etmişlerdir. Mu-tasavvıflar bulundukları bölgenin dini hayatının canlı tutulması noktasında mühim görevler icra etmişler ve bu topraklarda İslamiyet'in yayılması için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Selçuklular döneminde Anadolu'da medreselerde yetişen mütekezzim, muhaddis ve fakih gibi pek çok din bilginlerinin yanı sıra tekke ve zâviyelerde; Ekberîye, Kübrevîye, Sühreverdiyye ve Mevlevîyye gibi çeşitli tarikatlar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bunların dışında Türkiye Selçuklu topraklarında göçebe veya yarı göçebe hayatı yaşayan bazı Türkmen kabileleri içerisinde eski Şaman inançlarıyla ilgili bir takım dini gelenekleri muhafaza eden heteredoks bir halk tasavvufu anlayışı da bulunmaktaydı¹⁵¹⁵.

II. Gıyâseddin Mesud Döneminde İktisadi Hayat

Selçukluların sağlamış olduğu siyasi birlik ve emniyet ortamı Anadolu'da ticaretin canlanmasına ve milletlerarası ticaret yollarının kavşak haline gelmesine yol açmıştır. Bu itibarla Türkiye Selçuklu devletinin payitahtı ve Türk-İslam beldelerinin önde gelen kenti olan Konya, Selçuklular devrinde Türkiye'nin sosyal ve iktisadi tarihinde önemli bir konumda bulunmuştur. Selçuklular döneminde uluslararası bir ticaret merkezi haline gelen Konya, batıda uçlara ve Bizans'a, doğuda Halep'ten ve Kilikya üzerinden geçen yollara, Sivas'tan ve Kayseri'den gelen güzergâha hâkim bir konumda yer almaktaydı. Bu konumu ile Tebriz'den ticaret ve sanat erbabını, Avrupa'dan Venedikli

¹⁵¹¹ Tahir Harimi Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, İstanbul 1940, s. 31-32.

¹⁵¹² Metin Bozkuş, "Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dinî ve Mezhebî Yapı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. V, S.II, Sivas 2001, s.253.

¹⁵¹³ İbn Bibi, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Alâ'îye (Selçuk Name)*, C. I, (Haz.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.196-197; Seyfullah Kara, *Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 2002, s.380, 381, 382.

¹⁵¹⁴ M. F. Köprülü, "Ortazaman Türk Hukuk Müesseseleri. İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur? ", *II. Türk Tarih Kongresi* (20-25 Eylül 1937), İstanbul 1943, s.410.

¹⁵¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı, Dergah Yayınları, İstanbul 2011, s. 63-64.

ve Cenevizli tüccarı kendisine cebzetmişti¹⁵¹⁶. Ancak Anadolu'nun ekonomi alanındaki bu gücü Moğol istilaları ile birlikte yavaş yavaş gerilemeye başlamıştır.

Kösedağ bozgunu ile Anadolu üzerinde başlayan Moğol hâkimiyeti, Selçuklu tarımı için büyük bir darbe olmuştur. Moğollar, gittikçe ağırlaştırdıkları vergilerin Selçuklu devlet adamları tarafından ödenememesi üzerine, devletin geliri yüksek iktalarına ve büyük dîvâna ait arazilerine el koymuşlar; bunlara merkezden gönderdikleri temsilcilerine iltizama vermişlerdir. Mültezimler, daha fazla gelir elde edebilmek için çiftçilerin üzerindeki vergileri gittikçe ağırlaştırmışlar; hatta onları, karın tokluğuna çalışan köle durumuna getirmişlerdir. Ağır vergiler altında ezilen çiftçiler, bu duruma daha fazla dayanamayarak, kitleler halinde yurtlarını terk edip kaçmışlardır. Bunun üzerine ziraî üretim birden düşmüş; Selçuklu tarımı tamamen çökmüştür. Bir zamanlar buğday ihraç eden Selçuklular, temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamaz olmuşlardır. Bu yüzden buğday fiyatları çok yükselmiş, 1300 yıllarında ülkede darlık ve kıtlık baş göstermiştir. Tüm bunların yanı sıra Moğollara ödenen vergiler arasında at, katır ve koyun gibi hayvanlar büyük yekûn tutmuş Selçuklu ekonomisinin zayıflamasına sebep olmuştur¹⁵¹⁷. Bu durum, İlhanlı Devletinin çökmesine ve Türkmen beyliklerinin Anadolu'da hâkimiyetlerini kurmalarına kadar devam etmiştir¹⁵¹⁸.

XIII. asrın sonlarına doğru Moğol yağma ve zulmü çok artmış, buna karşı gösterilen tepki dolayısıyla, memleket baştanbaşa karışmıştı. Böyle olduğu halde, dirhemden vezni 1296'ya kadar normal halinde umumiyetle devam ettirilmişti. Fakat III. Alâaddin, II. Gıyâseddin Mesud'un yerine, tahta geçtikten sonra kesilen dirhemlerin ağırlıkları 13 krattan, yani 0,80 dirhemden (2,6 gram) aşağı düşürülmüş ve ortalama ağırlık 0,70 dirhem (2,25 gram) olarak (krat cinsinden 11,5) kabul olunmuştu. Alâaddin'in yerine, tekrar II. Gıyâseddin Mesud geçtikten sonra da, bir daha eski vezne dönmek imkânı elde edilemeyerek, bu son vezinde veya daha aşağı ölçüde para kesilmekte devam edilmiştir¹⁵¹⁹.

Selçukluların son yarım asrında Türkiye'nin iktisadi yönden gerilemesine zirai işletme düzeninin bozulmasının da çok büyük etkisi olmuştur. Köylünün ekim gücünü azaltan başlıca engeller, Moğollara karşı başlayan çarpışmalar dolayısıyla, tarlaların ekilememesi veya ekinlerin göçebeler yahut mücadele grupları tarafından mütemadiyen hasara uğratılmasıydı¹⁵²⁰. Ayrıca, sık sık meydana gelen kuraklık ve çekirge afeti memlekette çok ağır bir açlık ve sefalet yaşatmıştır. Aksarâyî'nin 1300'de çıktığını kaydettiği bir kıtlığın¹⁵²¹, 1333 yılına kadar devam ettiğini, çünkü kuraklık ve çekirgenin hep birbirini takip ettiğini Niğdeli Kadı Ahmed de eserinde önemle kaydetmiştir¹⁵²².

¹⁵¹⁶ İsmet Kayaoglu, "Selçuklular Döneminde Konya'da Ticari Hayat Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, Konya 1992, s.115.

¹⁵¹⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.632.

¹⁵¹⁸ Salim Koca, *Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika, Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, C. 8, S.23, 1996, s.472, 473.

¹⁵¹⁹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi 1243-1453*, C. I, 3. Basım, Tekin Yayınevi, Ankara 1979, s.42.

¹⁵²⁰ Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi 1243-1453*, s.44.

¹⁵²¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.218; Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi 1243-1453*, s.44.

¹⁵²² Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Vele-*

II. Gıyâseddin Mesud Döneminde İlmî-Kültürel Faaliyetler ve Bilimsel Çalışmalar

Anadolu’da kurulup gelişim sağlayan Türkiye Selçukluları; siyasi, sosyal, askeri, ekonomik ve dini alanlarda ön plana çıkmış, kültürel, ilmi ve bilimsel alanda da önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Dönemin Selçuk sultanları ve devlet adamları da bilim adamlarını destekleyerek ilmin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu amaçla Anadolu’nun muhtelif şehirlerinde birçok medrese inşa ederek, astronomi, tıp, felsefe, edebiyat ve tarih alanının da önemli çalışmalar yapmışlardır. Selçuklular döneminde bilim ve sanat alanında hoşgörü hâkim olmuştur. Buna bağlı olarak da Moğol istilasının akabinde pek çok şeyh, âlim, mutasavvıf Anadolu coğrafyasına göçmüştür. Bu zatlar medeniyetin beşiği olan Anadolu’da büyük bir hürmet ve itibar ile karşılanmış, kendilerine yaşayacakları yeni meskenler tahsis edilmiştir. Bu dönemde edebî dil Farsça, bilim dili olarak Arapça kullanılmaya devam etmiştir. Türkiye Selçuklu sarayında yazışmalar Farsça olmakla birlikte konuşma dilinde yalnızca halk (avam) değil yüksek tabakadaki kişilerde Türkçe konuşmuştur.

II. Mesud döneminde Konya, Sivas, Kayseri, Niğde, Tokat, Amasya, Kırşehir ve Erzurum gibi şehirler ilim alanında ön planda olmuş, bölgede bulunan medreseler vasıtasıyla pek çok âlim bilim dünyasına kazandırılmıştır. Selçuklu Devleti inhitat dönemine geçtiği zaman eğitim ve bilim camiasında önemli değişiklik yaşanmamış, hatta teşekkül eden bu kurumlar

Selçuklulardan sonra kurulan Beylikler ve Osmanlı devletine de örnek teşkil etmiştir.

Geçmişten günümüze kadar Anadolu Coğrafyası dini ve ilmi alanın beşiği olmuştur. II. Gıyâseddin Mesud döneminde de bu durum devam etmiş, devletin dört bir yanında Seyfeddin Fergânî (ö.1305 ve sonrası)¹⁵²³, Kutbüddîn-i Şîrâzî (ö.1311)¹⁵²⁴, Fahreddîn-i Irâkî (ö.1289)¹⁵²⁵, Saîdüddin Fergânî (ö.1300)¹⁵²⁶, Kadî Sirâceddin el-Urmevî (ö.1283)¹⁵²⁷, Hindî (ö.1315)¹⁵²⁸, Sultan Veled (ö.1312)¹⁵²⁹, Ebu Abdullah Ali b. Mehmet b. Aliyyüs Sivasî (1318)¹⁵³⁰, tıp ve astronomi alanında Eminüddin Abdurrahman b. Ömer¹⁵³¹, Fahrüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed Gazanfer et-Tebrîzî (ö. 678/1280’den sonra)¹⁵³², Emir Ahmed b. Muhammed b. el-Nakibendî el-Celâl Sivasî (1348)¹⁵³³, Fahreddin Mehmed (ö.1317 veya

¹⁵²³ Ahmed Ateş, “Sayf al-din Muhammed al-Farganî”, *Belleten*, C. XXIII, S.91, 1959, s.415-456; Nimet Yıldırım, “Seyf-i Ferganî”, *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s.27.

¹⁵²⁴ Azmi Şerbetçi, “Kutbüddîn-i Şîrâzî”, *DİA*, C. XXVI, Ankara 2002, s.487-489.

¹⁵²⁵ Orhan Bilgin, “Fahreddîn-i Irâkî”, *DİA*, C. XII, İstanbul 1995, s.84-86.

¹⁵²⁶ Mahmud Erol Kılıç, “Saîdüddin Fergânî”, *DİA*, C. XII, İstanbul 1995, s.378-382.

¹⁵²⁷ Mustafa Çağrı, “Sirâceddin el-Urmevî”, *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s.262-264.

¹⁵²⁸ İlyas Çelebi, “Hindî”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s.66-67.

¹⁵²⁹ Veyis Değirmençay, “Sultan Veled”, *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s.521-522.

¹⁵³⁰ Erdal Sargutan, “Selçuklularda Tıp ve Tıbbi Kurulular”, *Vakıflar Dergisi*, 1976/11, Ankara 1976, s.313-323; s. 320; Abdullah Kaya, Selçuklular Dönemi Sivas’ta İlmî Hayat ve İlim Adamları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Vol. 1/2 Winter 2008, s.224.

¹⁵³¹ Kaya, Selçuklular Dönemi Sivas’ta İlmî Hayat ve İlim Adamları, s.225.

¹⁵³² Cevat İzgi, “Gazanfer et-Tebrîzî”, *DİA*, C. XIII, İstanbul 1996, s.433-434.

¹⁵³³ Kaya, Selçuklular Dönemi Sivas’ta İlmî Hayat ve İlim Adamları, s.225.

dü’ş-şefîk Ve’l-Hâfidü’l-Halîk’i, C. I, Haz.:Ali Ertuğrul, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir 2009, s.93; Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İctimâî Tarihi 1243-1453*, s.44.

1323)¹⁵³⁴, Kemaleddin Ahmed oğlu (ö.1324)¹⁵³⁵, İbrahim Ali b. İbrahim (ö.1350)¹⁵³⁶, İbrahim b. İlyas b. Aksarayî (ö.1329)¹⁵³⁷, Hüsameddin İbn Ayinedar el-Sivasî¹⁵³⁸, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. İsmâîl b. Yûsuf el-Konevî et-Tebrîzî (ö. 729/1329)¹⁵³⁹, Ebû Abdillâh Müeyyidüddîn b. Mahmûd b. Sâid el-Cendî (ö. 691/1292 [?])¹⁵⁴⁰, Ahî Muhammed Divane¹⁵⁴¹ gibi pek çok âlim yetişmiş ve bu dönemde Anadolu'da yaşamlarını idame etmişlerdir.

II. Mesud döneminde zor şartlarda yaşamını sürdüren bilginler gerek dönemin tarihsel olaylarını yazmak, gerekse tasavvufa dair bilgiler aktarmak için pek çok eserler yazmışlardır. Müeyyidüddin Cendî *Ulûm-ı (Âsâr-ı) Ahadî ve Ma'ârif-i (Esrâr-ı) Ahmedî*¹⁵⁴² ve *Nefhatü'r-Rûh ve Tuhfetü'l-Fütûh*, Fahreddin-i Irâkî (ö. 1289) *Lema'ât*, Ekmeleddin en-Nahcuvânî (ö.1302'den sonra) İbn Sinâ'nın *el-Kanûn fî'l-Tıb* adlı eserine karşı ileri sürmüş olduğu eleştirilere yanıt olarak *el-Ecvibe*, Kutbüddîn-i Şîrâzî (1310) *Nihâyetü'l-İdrâk fî Dirâyeti'l-Ef-*

lâk'i, Sultan Veled (ö.1312) *Divân, Veled-nâme ya da İbtidâ-nâme*¹⁵⁴³, Ulu Arif Çelebî (ö. 1320) *Divan*¹⁵⁴⁴, Ahmed-i Sipehsâlâr (ö.1312 (?)) *Risale-i Sipehsâlâr*, Hoyslu Hasan b. Abdülmü'min (tahmini XIV ?) *Nûzhetü'l-Küttâb ve Tuhfetü'l-elbâb*¹⁵⁴⁵, Yunus Emre (1320?) *Risâletü'n-Nushiyye*, İbnü's-Serrâc (ö.1347) *Teşvîku'l-Ervâh ve'l Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb*¹⁵⁴⁶, Nasîrî (ö. XIV. (?)) *Kitâbu'l-İşrâk*, Yusuf (ö. XIV (?)) *Hamûşnâme*, Bedreddîn Rûmî adlı bir münşî, *et-Teressûl ile't-Tevessûl*, Muhammed b. Mahmûd el-Hatib H.683/M.1285 yılında *Fustâtü'l-adâle fî Kavâ'idî's-Saltana*, Gülşehrî¹⁵⁴⁷ *Felek-nâme ve Kerâm et-i Ahi Evren* adlı eserler kaleme alınmıştır. Anadolu'da ilk olarak Ahî Fütüvvet namesini yazan Mevlâna Nasirüddin adlı Tokatlı bir şahıs da eserini 1290 yılında Tokat'ta Ahîlerin lideri olan Ahî Muhammed Bey'e sunmuştur¹⁵⁴⁸.

Bu dönemde Anadolu'da yukarıda zikrettiğimiz eserlerin dışında Selçuklu tarihi için büyük önem taşıyan üç farsça eser görülmektedir. Bunlar Selçuklu tarihinin ana kaynaklarından olan İbn Bîbî'nin *el- Evâmîrü'l-Alâ'îye fî'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)* (1280 yılında biter) ve Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-Ahîbâr ve*

¹⁵³⁴ Kaya, Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat ve İlim Adamları, s.225.

¹⁵³⁵ Kaya, Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat ve İlim Adamları, s.226.

¹⁵³⁶ Kaya, Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat ve İlim Adamları, s.230.

¹⁵³⁷ Kaya, Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat ve İlim Adamları, s.230-231.

¹⁵³⁸ Ahmet Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, C. I, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s.159; Ahmet Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, C. II, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s.218.

¹⁵³⁹ Tahsin Yazıcı, "Konevî, Alâeddin", *DİA*, C. XXVI, Ankara 2002, s.163-164.

¹⁵⁴⁰ Süleyman Uludağ, "Cendî", *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, s.361-362.

¹⁵⁴¹ Mustafa Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1996, s.215.

¹⁵⁴² Rauf Kahraman Ürkmez, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Tasavvufî Zümreler*, Konya 2020, s. 156.

¹⁵⁴³ Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Güven Matbaası, Ankara 1976.

¹⁵⁴⁴ Veyis Değirmençay, *Ulu Arif Çelebi'nin Farsça Divanı ve Türkçe Çevirisi*, Ankara 2017.

¹⁵⁴⁵ Cevdet Yakupoğlu- Namiq Musalı, "Kastamonu'da Yaşamış Azerbaycanlı Bilgin ve şair Hasan el-Höyî'nin Manzum ve Mensur Eserleri", *Kastamonu Üniversitesi III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu*, ed. Ali Rafet Özkan, Kastamonu 2016, s. 501-513.

¹⁵⁴⁶ Eyüp Öztürk, *İbnü's-Serrâc ve Müvelleh Dervişler*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2011.

¹⁵⁴⁷ Mustafa Özkan, "Gülşehrî", *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996; Sevim- Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s.522.

¹⁵⁴⁸ Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Tokat'ta İlmî ve Fikrî Faaliyetler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara 1987, s.23.

Müsâyeretü'l-Ahyâr (1325 yılında biter) adlı eserlerdir. Bu eserlerin yanı sıra yazarı bilinmeyen Anonim olarak nitelendirilen *Selçukname* (kısa bir ek dışında 1294 dolaylarında yazılmıştır) adlı bir çalışmada dönemin tarihi kaynakları arasında zikredilmektedir. Birbiriyle ilişkisi olmayan bu üç eserin ortaya çıkması, hiç kuşkusuz, Türkiye Selçukluları Devleti'nin kendine özgü bir değeri olduğunun bilincine varıldığını ve Anadolu'daki entelektüel seviyenin İlhanlı Devleti'nin genelindeki seviyeden hiç de aşağı olmadığını gösterir¹⁵⁴⁹.

II. Mesud döneminde yapılan bu çalışmalar Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde bile eğitim, bilim ve kültür alanında güçlü bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır. Selçuklu döneminden kalma cami, medrese, tekke, zâviye ve diğer yapıların da günümüze kadar intikal etmesi ve bu yapılardaki ince detaylar, süslemeler o dönemdeki bilim ve sanatın ihtişamını gözler önüne sermektedir.

II. Gıyâseddin Mesud Döneminde Sanat ve Mimari

Selçuklular, II. Mesud döneminde zor bir hayat yaşamalarına rağmen sanat, mimari ve bilimsel alanlarda da Anadolu topraklarına güzel eserler bırakmışlardır. Yaptıkları eserlerde İslâm medeniyetine uymakla kalmamışlar, kendi şahsiyet ve zevklerinden bu medeniyete büyük ölçüde katkıda bulunarak, kendi sanat görüşlerini de ortaya koymuşlardır. İdareleri altında bulunan Selçuklu şehirlerine cami, medrese, türbe (kümbet), hastahane, kervansaray, kale ve köprü gibi birçok mimârî eserler meydana getirmişlerdir. Bu eserleri meydana getirirken eski sanat anlayışla-

rından faydalanmanın yanı sıra İslâm dünyasına yeni yapı tipleri de hediye etmişlerdir¹⁵⁵⁰.

Ayrıca XIII yy.da Konya, Erzurum, Sivas gibi şehirlerde sultanlar, hanedan üyeleri, zengin devlet memurları, ticaretle uğraşan hayırsever insanlar vakıflar kurmuşlardır. Kurdukları bu vakıflar vasıtasıyla, İmarethanele, dârü's-şifalar, medreseler, sıbyan mektepleri, hasta bakım evleri, zâviyeler, tekkeler gibi kuruluşlar inşa etmişlerdir. Bu kuruluşlar devletin siyasi birliğini sağladığı gibi şehirlerde toplumsal anlamda halkta huzur, sükûnet ve dayanışma ortamı oluşturmuştur.

II. Mesud döneminde devrin mimarları tarafından Selçuklu devletinin pek çok şehrinde camiler, medreseler, tekkeler, zâviyeler ve kervansaraylar inşa edilerek eşsiz güzellikteki eserlere imza atılmıştır. II. Mesud döneminde Ankara'da; Ahî Şerâfeddin ya da Arslanhane Camii¹⁵⁵¹, Ankara Saraç Sinan Mescid ve Türbesi¹⁵⁵², Ankara Baklacı Baba Mescidi¹⁵⁵³, Konya'da; Ilgın Şeyh Bedreddin türbesi¹⁵⁵⁴, Konya Ateşbaz Veli Türbesi¹⁵⁵⁵, Konya Şeyh Alaman

¹⁵⁵⁰ Sevim- Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s.522.

¹⁵⁵¹ Anonim, *Türkiye Vakıf Abideleri ve Eski Eserleri I*, Ankara 1983, s.346-354; S. Başkan, "Ankara'da İki Selçuklu Eseri: Alâeddin ve Arslanhane Câmîleri", *Türk Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1990, 7-14; A. Durukan-E. Eser, "Ahi Şerâfeddin (Arslanhane) Câmîsi" *Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisini*, Ankara 2004, 143-146. E. Manbouy, Câmînin etrafında çok sayıda aslan heykelinin bulunmasından dolayı bu isimle anıldığını söyler. Bk. E. Manbouy, *Ankara Gezi Rehberi*, (çev. Ç. Eroğlu), Ankara 1934, s.218.

¹⁵⁵² A. Durukan-E. Eser, "Saraç Sinan Mescidi ve Türbesi", *Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisini*, Ankara 2004, 149-150.

¹⁵⁵³ Mübârek Gâlib, *Ankara Mescidler, Câmiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, (Haz. S. Erşahin-H. Çınar), Ankara 1996, s.87.

¹⁵⁵⁴ H. Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 2015, s. 143; T. Samur, *Ilgın'da Türk Devri Yapıları*, Konya 1992, s. 17.

¹⁵⁵⁵ F. Soyman- İ. Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya 1944, s.101.

¹⁵⁴⁹ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s.347-348.

(Âliman) Türbesi ve Zâviyesi¹⁵⁵⁶, Karamanlılar Türbesi¹⁵⁵⁷, Tokatta; Ebu'ş Şems Hankâhı¹⁵⁵⁸ gibi yapılar inşa edilmiştir.

II. Mesud döneminde yukarıda belirttiğimiz pek çok eserlerin yanı sıra Anadolu'nun muhtelif yerlerinde birçok tekke ve zâviye de inşa edilmiştir. Tokat'ta; Açıkbaş Zâviyesi/Şeyh Meknun Zâviyesi¹⁵⁵⁹, Halef Sultan Zâviyesi¹⁵⁶⁰, Sümbül Baba Zâviyesi¹⁵⁶¹, Sivas'ta; Şerefü'ddin Osman Solsali Zâviyesi¹⁵⁶², Tokat'ta Keçeci Baba Tekkesi¹⁵⁶³, Ahî Yusuf Perende Tekkesi¹⁵⁶⁴ gibi birçok hayır eserleri bu dönemde yapılmış-

tır. Yine Doğanşah oğlu Niksarlı Ahî Ahmed de bu dönemde Tokat'ta kendisine bir zâviye yaptırmıştır¹⁵⁶⁵.

Türkiye Selçuklu döneminde ortaya konan bu mimari eserlerin cepheleri, kapıları, pencere kenarları en güzel yazılar ile süslenmiş, içleri ince tezyinat ile bezenmiştir. Ayrıca özenle yapılan eserlerde Türk çiniciliğinin, taş işçiliğinin, oymacılık sanatının güzel örnekleri sergilenmektedir.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Tarihi içinde II. Gıyâseddin Mesud dönemi ayrı bir önem teşkil etmiştir. Zira bu dönemde bir tarafta hanedan üyeleri arasında yaşanan taht kavgaları, diğer taraftan Türkmenlerin zaman zaman Moğol tahakkümüne boyun eğen Selçuklu yönetimine karşı başkaldırmaları ve Moğolların Anadolu'da hâkimiyet kurması ve zulümleri Selçuklu Devleti'ni gündün güne zayıflatarak yıkılışa doğru sürüklemiştir. Ayrıca bu dönemde İlhanlı payitahtından gönderilen devlet adamlarının Selçuklu halkına hizmetten ziyade kendi keselerini doldurma ve İlhanlı ülkesine daha fazla para aktarma gayretleri Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomik olarak da çöküşüne zemin hazırlamıştır. II. Gıyâseddin Mesud, Moğolların Anadolu'da sebep olduğu bu sıkıntılara rağmen babası II. İzzeddin Keykâvus gibi Moğollarla mücadele etme yolunu seçmemiş, Moğollara kaşı sulh siyaseti güderek onların baskısına ve

¹⁵⁵⁶ T. Bozkurt, Şeyh Alaman Türbesi", *Konya Ansiklopedisi*, C. 8, Konya Kültür A.Ş., Konya 2015, s. 234-235.

¹⁵⁵⁷ O. N. Dülgerler, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Ankara 2006, s.141.

¹⁵⁵⁸ Hankâh hakkında bkz. H. Gündoğru-A. A. Bayhan-vd., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara 2006, s. 169-175.

¹⁵⁵⁹ Hasan Demirtaş, "Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Meknun (Bektut) /Açıkbaş Zaviyesi ve Türbesi -Tarihi Bir Hatanın Tashihi-", *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Bildiriler*, C. II, Tokat 2015, s. 485-499; Kadir Özköse, Tokatta Tasavvuf Kültürü, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Tokat Bildiriler*, C. III, Tokat 2015, s.84; Müjgân Üçer, "Tokat ve Efsaneleri, İnanışları", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, Gelişim Matbaası, Ankara 1987, s. 223; İsmail Turan, *Selçuklular Döneminde Tokat*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2016, s.78.

¹⁵⁶⁰ Üçer, "Tokat ve Efsaneleri, İnanışları", s. 223; Turan, *Selçuklular Döneminde Tokat*, s.79.

¹⁵⁶¹ Özköse, "Tokatta Tasavvuf Kültürü", s.84; Üçer, "Tokat ve Efsaneleri, İnanışları", s. 223; Turan, *Selçuklular Döneminde Tokat*, s.78; S. Savaş, "Tokat'ta Hoca Sümbül Zaviyesi", *Vakıflar Dergisi*, 24, Ankara 1994, s. 199-208; N. K. Pilehvarian, "Tokat Sümbül Baba Türbe ve Tekkesinin Mekansal Tanımlama Problemleri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Konya 2001, s.475-482.

¹⁵⁶² Demir, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, s.182.

¹⁵⁶³ Cenksu Üçer, *Tokat Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2005, s.88.

¹⁵⁶⁴ Yaşar Kalafat, "Ahi Türbeleri Etrafında Oluşan Halk İnançları (Diyaret İşleri Başkanlığı Arşiv Kayıtlarına Göre)", *Türklük Bilimi Araştırmaları = Journal of Tur-*

kology Research, 2003, S. 14, 2003, s.182-183; Turan, *Selçuklular Döneminde Tokat*, s.59.

¹⁵⁶⁵ Özhan Bayram, *Türkiye Selçukluları Zamanında Danişmend İli'nde Ahiliğin Teşkilatlanması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2012, s. 59; Turan, *Selçuklular Döneminde Tokat*, s.59.

zulmüne engel olmaya veya azaltmaya çalışmıştır.

Moğolların daha çok merkezden gönderdikleri noyanlar aracılığıyla Anadolu'yu idare etmeye çalıştıkları bu dönemde Selçuklu sultanları da vali seviyesine düşmüştür. Nitekim II. Gıyâseddin Mesud döneminde Türkiye Selçuklu Devleti tamamen Moğolların emir ve isteklerine göre idare edilmiştir. Türkiye bu dönemde Türkmen ve Moğol komutanlarının isyanları neticesinde adeta savaş alanına dönmüştür. Bunun üzerine özellikle Orta ve Doğu Anadolu'daki halk topraklarını terk ederek Batı Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Orta ve Doğu Anadolu'daki bu siyasi ortam Batı Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin temellerinin atılmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti ise günden güne güç kaybederek XIV. Yüzyılın başlarında yıkılış sürecini tamamlayarak tarih sahnesinden çekilmiştir.

KAYNAKÇA

- AHMET EFLÂKÎ, *Menakibü'l-Arifin*, C. I, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1986.
- AHMET EFLÂKÎ, *Menakibü'l-Arifin*, C. II, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.
- AKKUŞ, Mustafa, "Mesud II", *Konya Ansiklopedisi*, C. VI, Konya Kültür A.Ş. Konya 2014.
- AKKUŞ, Mustafa, "İstila Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler: Konya ve Ahi Ahmed Şah", *Konya Kitabı XIV*, Konya 2013.
- AKKUŞ, Mustafa, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II*, C. I, Konya 2016, s. 320-339.
- AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000.
- AKYURT, Yusuf, "Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi", *Türk Tarih Arkeologya ve*

Etnografya Dergisi, IV, İstanbul 1940, s. 91-129.

ALGAR, Hamid, "Ahmed Tegüder", *DİA*, II, İstanbul 1989.

ANONİM, *Türkiye Vakıf Abideleri ve Eski Eserleri I*, Ankara 1983.

ANONİM SELÇUKNÂME, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, ter. ve neşr. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara 1952.

ANONİM SELÇUKNÂME, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.

ATEŞ, Ahmed, "Sayf al-din Muhammed al-Farganî", *Belleten*, C. XXIII, S.91, 1959, s.415-456.

AYAZ, Fatih Yahya, "Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetler", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Vol. 1, no.1, 2016, pp.73-115.

BABİNGER, F. - KÖPRÜLÜ, Fuad, *Anadolu'da İslâmiyet*, Çev: Ragıp Hulusi, Yayına Hazırlayan: Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

BAL, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası: II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", *TAD*, C. XXIV, S.38, 2005, s.239-258.

BALCIOĞLU, Tahir Harimi, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, İstanbul 1940.

BAŞKAN, S., "Ankara'da İki Selçuklu Eseri: Alâeddin ve Arslanhane Câmîleri", *Türk Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1990.

BAYRAM, Mikail, "Selçuklular Zamanında Tokat'ta İlmi ve Fikrî Faaliyetler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara 1987.

BAYRAM, Özhan, *Türkiye Selçukluları Zamanında Danişmend İli'nde Ahiliğin Teşkilatlanması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2012.

BİLGİN, Orhan, "Fahreddîn-i Irâkî", *DİA*, C. XII, İstanbul 1995.

BOZKUŞ, Metin, "Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dinî ve Mezhebî Yapı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. V, S.II, Sivas 2001, s.249-258.

- BOZKUŞ, Mehmet Ali, *Ortaçağ'da Alaiye (Alanya) Alâiyye Beyliği* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.
- BOZKURT, T., Şeyh Alaman Türbesi", *Konya Ansiklopedisi*, C. VIII, Konya Kültür A.Ş., Konya 2015.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, terc. Erol Üyepazarcı, Türk Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Sirâceddin el-Urmevî", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s.262-264.
- ÇELEBİ, İlyas, "Hindî", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis, "Sultan Veled", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009.
- DEĞİRMENÇAY, Veyis, *Ulu Arif Çelebi'nin Farsça Divanı ve Türkçe Çevirisi*, Ankara 2017.
- DEMİR, Mustafa, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1996.
- DEMİRTAŞ, Hasan, "Arşiv Belgeleri Işığında Şeyh Meknun (Bektut) /Açıkbaş Zaviyesi ve Türbesi -Tarihi Bir Hatanın Tashihi-", *Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Bildiriler*, C. II, Tokat 2015, s. 485-499.
- DURUKAN, Aynur-ESER, E, "Ahi Şerafeddin (Arslanhane) Câmîsi" *Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi*, Ankara 2004.
- DURUKAN, Aynur – ESER, E., "Saraç Sinan Mescidi ve Türbesi", *Ankara Başkentin Tarihi, Arkeolojisi ve Mimarisi*, Ankara 2004.
- DÜLGERLER, O. N., *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Ankara 2006.
- EDHEM, Halil, *Düvel-i İslâmiye*, Milli Matbaa, İstanbul 1927.
- ERDEM, İlhan "Olcaıtu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler Ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 31, 2001, s. 35-48.
- ERDEM, İlhan, "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları" 21 (33), *AÜDTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2003, s.49-67.
- GÂLİB, Mübârek, *Ankara Mescidler, Câmiler, Mezarlıklar, Kitabeler*, (Haz. S. Erşahin-H. Çınar), Ankara 1996.
- GORDLEVSKI, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988.
- GÖLPINARLI, Abdülbakî, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İnkılâp ve Aka Yay.*, İstanbul 1983.
- GREGORY ABÛ'L-FARAC, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, trc. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- GÜNDOĞU, H. - BAYHAN, A. A. -vd., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara 2006.
- İBN BİBİ, *El Evâmirü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, C. I, (Haz.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İBN BİBİ, *El Evâmirü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, C. II, (Haz.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II, Ankara 1996.
- KALAFAT, Yaşar, "Ahi Türbeleri Etrafında Oluşan Halk İnançları (Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Kayıtlarına Göre)", *Türklük Bilimi Araştırmaları = Journal of Turkology Research*, 2003, S. 14, 2003.
- KARA, Seyfullah, "Türkiye Selçuklularında Dinî Hayat", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- KARA, Seyfullah, *Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum 2002.
- KAYA, Abdullah, Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmi Hayat ve İlim Adamları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, Vol. 1/2 Winter 2008.
- KAYAOĞLU, İsmet, "Selçuklular Döneminde Konya'da Ticari Hayat Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, Konya 1992, s. 107-115.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Mu'înüd-Dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.
- KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatinde İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- KESİK, Muharrem, "Mesud II", *DİA*, C. XXIX, Ankara 2004.

- KILIÇ, Mahmud Erol, “Saîdüddin Fergânî”, *DİA*, C. XII, İstanbul 1995.
- KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika”, *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı-II*, C. VIII, S.23, 1996, s. 465 – 484.
- KOFOĞLU, Sait, “Selçuklu Sonrası Güneybatı Anadolu’da Bir Uç Beyliği: Eşrefoğulları”, *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu – I Eşrefoğulları Beyliği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, Konya 2018.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Beyşehir Tarihi*, (Neşr. Haz. Ahmet Savran), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1991.
- KÖPRÜLÜ, M. F., “Ortazaman Türk Hukuk Müesseseleri, İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur? ”, *II. Türk Tarih Kongresi* (20-25 Eylül 1937), İstanbul 1943, s. 383-418.
- MANBOURY, E., *Ankara Gezi Rehberi*, (çev. Ç. Eroğlu), Ankara 1934.
- MERÇİL, Erdoğan, “Bizans’ta Selçuklu Hanedan Mensupları”, *XI. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara 05-09 Eylül 1990, s.709-721.
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu’l-düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, Yayınlayan: Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- NİĞDELİ KADI AHMED, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed’in El-Veledü’s-şefik Ve’l-Hâfidü’l-Halik’i*, C. I, Haz. Ali Ertuğrul, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir 2009.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarih-sel Altyapısı*, Dergah Yayınları, İstanbul 2011.
- ODABAŞI, Zehra, *Selçuklu Devleti’nde Mühtedi Vakıfları Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2012.
- ORAL, Mehmet Zeki, “Anadolu’da San’at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 5, 1962, ss. 23-77.
- ÖNEY, Gönül, *Beylikler Devri Sanatı XIV. – XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- ÖNKAL, H., *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 2015.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.
- ÖZKAN, Mustafa, “Gülşehrî”, *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996.
- ÖZKÖSE, Kadir, Tokatta Tasavvuf Kültürü, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu 25-26 Eylül 2014 Tokat Bildiriler*, C. III, Tokat 2015.
- ÖZTÜRK, Eyüp, *İbnü’s-Serrâc ve Müvelleh Dervişler*, Ankara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Ankara 2011.
- PILEHVARIAN, N. K., “Tokat Sünbül Baba Türbe ve Tekkesinin Mekansal Tanımlama Problemleri”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Konya 2001, s. 475-482.
- REŞÂDÜDDİN FAZLULLAH, *Câmiu’t-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, trc. İsmail Aka-Mehmet Er-san-Ahmad Hesamipour Khelejanı, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- SAMUR, T., *İlgın’da Türk Devri Yapıları*, Konya 1992.
- SARGUTAN, Erdal, “Selçuklularda Tıp ve Tıbbi Kurulular”, *Vakıflar Dergisi*, 1976/11, Ankara 1976, s.313-323.
- SAVAŞ, S., “Tokat’ta Hoca Sünbül Zaviyesi”, *Vakıflar Dergisi*, 24, Ankara 1994.
- SEVİM, Ali - MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- SOYMAN, F. - TONGUR, İ. *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya 1944.
- SULTAN VELED, *İbtidâ-nâme*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Güven Matbaası, Ankara 1976.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, TTK Yayınları, Ankara 1987.
- SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi-I* (1969), TTK yay., Ankara 1970, s.1-148.
- SÜMER, Faruk, “Keykâvus II”, *DİA*, C. XXV, Ankara 2002.

- ŞERBETÇİ, Azmi, “Kutbüddîn-i Şîrâzî”, *DİA*, C. XXVI, Ankara 2002, s.487-489.
- TEKİN, Ömer-BİLGİNER, Recep, *Beyşehir ve Eşerefoğulları*, Karaca Matbaası, Eskişehir 1945.
- TOGAN, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş En Eski Devirlerden 16.Asra Kadar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- TURAN, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri III Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, C. XII, S. 45 (1948), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1948, s. 17-171.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1958.
- TURAN, Osman, *İstanbul’un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
- TURAN, Osman, “Keykâvus II”. *İ.A.*, Meb, C. VI, İstanbul 1977.
- TURAN, İsmail, *Selçuklular Döneminde Tokat*, Gazi-osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2016.
- ULUDAĞ, Süleyman, “Cendî”, *DİA*, C. VII, İstanbul 1993.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Bizans ve Selçukiylerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*, Maarif Vekaleti, İstanbul 1932.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1969.
- ÜÇER, Müjgân, “Tokat ve Efsaneleri, İnanışları”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu* 2-6 Temmuz 1986, Gelişim Matbaası, Ankara 1987.
- ÜÇER, Cenksu, *Tokat Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnanışları, Örf ve Adetleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2005.
- ÜRKMEZ, Rauf Kahraman, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Tasavvufi Zümreler*, Konya 2020.
- YAKUPOĞLU, Cevdet – MUSALI, Namiq, “Kastamonu’da Yaşamış Azerbaycanlı Bilgin ve şair Hasan el-Hôyî’nin Manzum ve Mensur Eserleri”, *Kastamonu Üniversitesi III. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu*, ed. Ali Rafet Özkan, Kastamonu 2016, s. 501-513.
- YAZICI, Tahsin, “Konevî, Alâeddin”, *DİA*, C. XXVI, Ankara 2002.
- YAZICIZÂDE ALİ, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, çev.: Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.
- YILDIRIM, Nimet, “Seyf-i Ferganî”, *DİA*, C. XXX-VII, İstanbul 2009.
- YİNANÇ, Mükrimim Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, II, TTK Yayınları, Ankara 2014.

III. ALÂEDDİN KEYKUBÂD (1298-1302)

Halil İbrahim GÖKBÖRÜ

Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Kırıkkale/TÜRKİYE,
higok@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-8405-6498.

ÖZ

Türkiye Selçuklularının son hükümdarı sayılan III. Alâeddin Keykubâd'ın devri, Moğol istilasıyla birlikte başlayan çöküş evresinin en uç bölümünü temsil eder. Kısa saltanatı zamanında İlhanlıların onayıyla kendisine yardımcı olması için tayin edilen devlet adamlarının bir kısmı, pozisyonlarını kişisel emellerine alet etmişlerdir. Bu durum, devletin işleyişinde ciddi sarsıntılar meydana getirmiş, toplumda huzursuzluk ve bir anarşi döneminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Sultan III. Alâeddin Keykubâd, kişiliğinin zayıf, yaşının küçük ve tecrübesinin bulunmaması dolayısıyla, bu olup bitenlere engel olamamıştır. Üstelik kendisinin de bu adamlarla birlikte hareket ettiği durumlar olmuştur. Mevcut durum Selçuklu hanedanının eskiden beri uyguladığı adil devlet anlayışına tamamen ters bir durumdu. Nitekim İlhanlı Devleti'nde henüz kaybolmamış adalet duygusu, bu menfi yönetimi cezalandırdı ve sonunda III. Alâeddin

Keykubâd saltanatını kaybetti. Bu incelemede sultanın tahta geçişindeki şartlar, Moğol yönetimi ile olan münasebeti, tahta geçtikten sonraki icraatları, Moğol valilerinin pozisyonları kronolojik açıdan ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: III. Alâeddin Keykubâd, Türkiye Selçukluları, Anadolu, İlhanlılar, Moğollar.

ALA AL-DİN KAIKUBAD III (1298-1302)

ABSTRACT

The era of Alā al-Dīn Kaikubād III, who is considered as the last ruler of the Seljuks of Turkey represents the most extreme phase of the decline period which began with the Mongol invasion. During his short reign, some of the statesmen who were appointed to assist him with the approval of the Ilkhānids, misused the-

ir positions as a tool for their own personal ambitions. This situation caused serious convulsions in the functioning of the state and led to the emergence of a period of unrest and anarchy in the society. Sultan Alā al-Dīn III could not prevent these events due to his weak personality, young age and lack of experience. Moreover, there were instances where he himself collaborated with these individuals. This situation was completely contrary to the fair governance principles that the Seljuk dynasty had upheld for a long time. As a matter of fact, the sense of justice, which had not yet disappeared in the Ilkhānate State, punished this misgovernment and ultimately leading to the loss of the reign of Alā al-Dīn Kaikubād III. This study examines the conditions behind the Sultan's accession to the throne, his relations with the Mongolian administration, his actions after taking the throne, and the positions of the Mongolian governors, in the chronological order.

Keywords: Alā al-Dīn Kaikubād III, Seljuks of Turkey, Anatolia, Ilkhānids, Mongols.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı III. Alâeddin Keykubâd'ın tahta geçişini sağlayan şartlar, Selçukluların iç siyasi gelişmelerinin dışında tahakkuk etmiştir. Babası Ferâmurz, Kırım'da büyümüş bir şehzade olarak saltanatta bulunmamıştı. Anadolu'ya geldikten sonra giriştiği saltanat mücadelesinin de bir yararı olmamıştı. Alâeddin'in kendisinin de ne meliklik tecrübesi ne de etrafına adam toplayarak kanlı bir ihtilalle tahtı ele geçirme imkânı olmuştur. Tahta miras yoluyla geçmesi de söz konusu değildi. Bu bakımdan onun gerçekten hangi şartlarda ne suretle tahta geçirildiği husu-

su gizemini korumaktadır. Zira III. Alâeddin'in sultan oluşu genel tarihsel anlatıda oldukça zayıf argümanlara dayanmaktadır. Bu anlatılarda dikkati çeken yönler arasında, hanedan içinde başka makul bir sultan adayının olup olmadığının muğlak oluşu, Mevlevilerin diplomatik çabalarının sadece kendilerince dillendirilmesi ve Alâeddin'in İlhanlı devlet adamı Reşideddin Fazlullah ile mektuplaşmasının doğurduğu yakınlaşmaya ilişkin kayıtlar yer almaktadır.

Bütün bunlar bir yana, III. Alâeddin Keykubâd'ın sultan olmasına yol açan şartların İran Moğolları tarafından belirlenmiş olduğu dikkati çekiyor. Öyle ki III. Alâeddin'in iktidara gelişi İlhanlı yönetiminin tayin ettiği genel şartlara uygun idi. Bunda İlhanlıların istila ettikleri ülkelerdeki yönetici hanedanlara karşı geliştirdiği siyasi tutumun tesiri olmalıdır. Buna göre Moğollar istila ettikleri ülkelerde kendilerine itaat eden yönetici hanedanı hemen ortadan kaldırmıyorlardı; hanedan mensubu bir şahsın iktidarda kalması onlara ülke idaresini kontrolde kolaylık sağlıyordu. Tahta geçirilecek şahsın yönlendirilmeye müsait ve zayıf iradeli olması yeterliydi. Ayrıca bu pratik düşüncenin önemli bir yararı da muhtemel ayaklanmaları bastırma-da kolaylık sağlamasıydı.

III. Alâeddin Keykubâd, İlhanlı hükümdarı Gazan Han tarafından Selçuklu tahtına tayin edildiğinde de bir sultan olarak belki de bütün bir Selçuklu tarihi içinde hakkında en menfi değerlendirmelerin yapılabileceği bir döneme damga vurmuştur. Tecrübesizliğinin yanı sıra yönetim konusunda beceri zafiyeti göstermesi, devlet kadrolarının liyakatsiz memurlar tarafından doldurulmasına yol açtığı gibi, ülke idaresinin bozulmasına ve tebaa üzerinde huzursuz edici uygulamalara da sebep olmuştur. Bu ba-

kımdan III. Alâeddin'in bu kısa süren ancak adalet kavramının büyük oranda tahrip edildiği saltanatı sırasında olup bitenler, Selçuklu tarihinin genel çerçevesinin dışında yer alan bir süreç olarak ele alınmayı gerektiriyor.

III. Alâeddin Keykubâd'ın Ailesi

III. Alâeddin Keykubâd, Kırım'da vefat eden Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un torunudur. Onun ailesinin özel durumu, kendisinin öteki Selçuklu sultanlarından farklı hususi bir aile ve şahsi yaşam sürmesine yol açmıştır. Babası Ferâmurz'un¹⁵⁶⁶ bir saltanat tecrübesi olmamıştı; kendisi de devlet tecrübesi kazanabileceği herhangi bir bölgenin melikliği yapmamıştı. Bu şartlar, onun kaderini ve saltanatını etkileyen başlıca yönlerdir. Bununla birlikte bu hususi yaşamın başlangıcında, dedesi II. İzzeddin Keykâvus'un annesi olan Hristiyan Berdukiye Hatun'un özel durumu da etkili olmuş olabilir¹⁵⁶⁷. Zira bu hatunun durumu, Sultan İzzeddin'in Kırım'da sona erecek gurbet hayatının başlangıcında İstanbul'a sığınmasını açıklayan şartlardan birini oluşturmuş görünüyor. Sultan II. İzzeddin, kendisi bizzat katılmayıp komutanlarını göndermekle yetindiği 1261 yılındaki Altunaba Kervansarayı yakınlarında Alıncak

Noyan komutasındaki Moğol ordusuna karşı girilen savaşın kaybedilmesinin ardından, çekildiği Antalya'dan¹⁵⁶⁸ gemiyle İstanbul'a giderken yanında eşi, çocukları, dayıları ve diğer maiyetiyle birlikte annesi de bulunuyordu¹⁵⁶⁹. Osmanlı müelliflerinden Yazıcızâde Ali'ye bakılacak olursa sultanın annesi olan bu hatun, Bizans imparatorunun kız kardeşi idi¹⁵⁷⁰. Bu bakımdan ister imparatorun kız kardeşi, isterse Konyalı Hristiyan tebaadan biri olsun, hatunun ailesinin özel durumu, Selçuklu sultanının imparatora sığınmasında kolaylık sağlamış görünüyor.

Esasen o sırada Bizans İmparatorluğu'nun başında, İstanbul'u Latinlerden kurtaran, II. İzzeddin'in de dostu olan VIII. Mihael Paleologos (1259-1282) bulunuyordu¹⁵⁷¹. Başlangıçta dostça davranan ancak sonradan Moğol-larla ittifak yapan bu imparator, Sultan İzzeddin'i bir suikast gerekçesiyle tutuklayıp hapsedirmiştir. Onu hapisten kurtaran Altın Orda hükümdarı Berke Han olmuştur (1262). II. İzzeddin böylece Berke Han'ın gözetiminde Kırım'da Suğdak ve Solhad şehirlerinde yaşamaya başlamış ve 1279 yılında orada vefat etmiştir¹⁵⁷². II. İzzeddin'in oğulları daha sonra Anadolu'ya geçmişler ise de aralarında sadece Mesud (II. Gıyâseddin Mesud) hükümdarlık

¹⁵⁶⁶ Melek Göksu Erdeğer, *III. Alâeddin Keykubâd ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu*, Selçuk Ü., SBE, DT, Konya 2020, 111.

¹⁵⁶⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, 430, 477; İsmail Çiftçioğlu, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", *ZfWT*, Vol. 5, No. 1, (2013), s. 16; İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, çev. M. Öztürk, TTK Yay. Ankara 2014, 456. Bu hatun daha sonra Selçuklu vezirlerinden Şemseddin İsfahânî ile evlenmiştir. İhtida etmediği anlaşılmaktadır. Bk., Turan, *Selçuklular Zamanında*, 481, 521; Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Bildiriler, Konya 2001, 413.

¹⁵⁶⁸ Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik Yay., Ankara 2010, 87.

¹⁵⁶⁹ İbn Bibi, *el-Evâmir*, 589; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 515; Turan, bu hatunun ihtida etmediğini belirtir. Bk. s.521; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 66; F. Sümer, "Keykâvus II", *DİA*, XXV, 355.

¹⁵⁷⁰ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2009, s. 773.

¹⁵⁷¹ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 515; Sümer, "Keykâvus II", 355.

¹⁵⁷² İbn Bibi, *el-Evâmir*, 590; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 773; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 516, 518; Sümer, "Keykâvus II", 356.

koltuğuna oturabilmiştir¹⁵⁷³. Kaynaklarda II. İzzeddin'in çocukları olarak Anadolu'ya gelen meliklerin isimleri Melik Mesud¹⁵⁷⁴, Melik Siyavuş¹⁵⁷⁵, Melik Alâeddin¹⁵⁷⁶, Rükneddin Keyümers¹⁵⁷⁷, Rükneddin Kılıç Arslan¹⁵⁷⁸ ve Ferâmurz¹⁵⁷⁹ olarak geçer. Ayrıca İstanbul'da kalan bir kız¹⁵⁸⁰ çocuğu ile Hristiyanlaştırılan iki oğlundan da söz edilir¹⁵⁸¹. İstanbul'daki bu çocuklardan birinin adı Melik Konstantin'dir¹⁵⁸². Tartışmalı olmakla birlikte çocuklardan ilk önce Melik Siyavuş, ardından Melik Alâeddin, onun ardından Rükneddin Keyü-

mers sonra da Melik Mesud gelmiştir¹⁵⁸³. Bunlardan Melik Mesud büyük oğul olarak görünmektedir. Zira İbn Bibi'de geçen bir kayıta II. İzzeddin Keykâvus, gurbette iken vasiyetini ona bildirmiştir¹⁵⁸⁴.

Melik Mesud gelirken yanında ailesi ve maiyeti içinde eşi, annesi, kız kardeşi, erkek kardeşlerinden Ferâmurz ile diğer bir erkek kardeşi bulunuyordu¹⁵⁸⁵. Böylece III. Alâeddin'in babası Ferâmurz'un en azından 1280 yılı civarında Kırım'dan Anadolu'ya geçtiği tahmin edilmektedir¹⁵⁸⁶. İstanbul'da kalan Melik Konstantin ve diğer kardeşi Bizans topraklarında Hristiyan olarak yaşamışlardır¹⁵⁸⁷. Kız kardeşlerinin daha sonra Mesud ile birlikte deniz yoluyla Kırım'dan Anadolu'ya geçtiği kaydedildiğine göre bu kız çocuğunun da en azından belli bir süre sonra İstanbul'dan Kırım'a gitmiş olduğu anlaşıyor. Öte yandan Selçuklu tarihinde adı geçen ve İbn Bibi'nin detaylı olarak bahsettiği 1277 yılındaki olaylar sırasında II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu diye zikredilen Alâeddin Siyavuş isminde bir kişi daha vardır. Karaman oğlu Mehmed Bey'in aynı yılda Konya'yı işgali sırasında yanında bu Siyavuş da vardı ve tahtın onun hakkı olduğunu savunuyordu. Sonradan kendisine "Cimri" adı verilen Alâeddin Siyavuş, Konya'ya girip "otuz yedi gün" saltanat sürmüş ve bu süre zarfında adına sikke de bastırmış ise de daha sonra yakalanarak düzme

¹⁵⁷³ İbn Bibi, *el-Evâmir*, 673; *Tarih-i Âl-i Selçuk*, 52.

¹⁵⁷⁴ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, 51; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 588, 596; a.mlf., *Resmî Vesikalar*, 10; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 79.

¹⁵⁷⁵ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, 51; 79; Turan, Melik Alâeddin ile Melik Siyavuş'u tek bir şahıs olarak kabul eder. *Selçuklular Zamanı*, 588. Benzer şekilde bkz., Erdeğer, *III. Alâeddin*, 79. Oysa bu isimler farklı yerlerde farklı olaylarda geçtiği için burada da ayrı şahıslar olarak kabul edilmiştir.

¹⁵⁷⁶ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, 52; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 588.

¹⁵⁷⁷ İbn Bibi, *el-Evâmir*, 673; *Tarih-i Âl-i Selçuk*'ta isim geçmez; sadece "sultanın kardeşi melik" olarak zikredilir. Sultan II. Mesud zamanında, 1290'lı yıllarda Kastamonu uç yöresinde ayaklanma çıkarmıştır, bkz., 67, 68; O. Turan bu melikin Rükneddin Keyümers olduğunu düşünmektedir. Bkz., *Selçuklular Zamanı*, 660; a.mlf., *Resmî Vesikalar*, 10; Fakat Aksarayi'nin eserinde Kastamonu'da ayaklanma çıkaranın, Rükneddin Kılıç Arslan olduğu kayıtlıdır. Bk., *Müsameret*, 137; Ersan, *Selçuklu Devletinin Dağılışı*, 146.

¹⁵⁷⁸ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 623; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 79.

¹⁵⁷⁹ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 596, 623; a.mlf., *Resmî Vesikalar*, 10; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 79.

¹⁵⁸⁰ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 66, 75.

¹⁵⁸¹ O. Turan, Memlük kaynaklarını göz önünde bulundurarak II. İzzeddin'in 5 oğlu olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar: Mesud, Feramurz, Rükneddin Kılıç Arslan, Keyümers ve Siyavuş'tur. Bk. a.mlf., *Resmî Vesikalar*, 10-11; Turan, sonradan bu çocuklara İstanbul'da Hristiyan olarak yaşayan Melik Konstantin'i de ilave ederek sayıyı 6'ya çıkarır. Bk. s.11; a.mlf., *Selçuklular Zamanı*, 596-597.

¹⁵⁸² Erdeğer, *III. Alâeddin*, 70 vd.; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 597.

¹⁵⁸³ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 588, 598. Çocukların hangi sırayla geldikleri hususu tartışmalıdır. Mesela bkz., Erdeğer, *III. Alâeddin*, 79-80, 108.

¹⁵⁸⁴ İbn Bibi, *el-Evâmir*, 670-671.

¹⁵⁸⁵ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 598; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 80.

¹⁵⁸⁶ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 107.

¹⁵⁸⁷ Turan, *Resmî Vesikalar*, 11; a.mlf., *Selçuklular Zamanı*, 597; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 71 vd.

bir şahıs olduğu gerekçesiyle işkenceyle öldürülmüştür (678/1279)¹⁵⁸⁸.

III. Alâeddin Keykubâd'ın babası olan Ferâmurz'un hayatı hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır. II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'ya gelen çocuklarından birisi olan Ferâmurz, ağabeyi II. Mesud'un saltanatı zamanında (1284-1296) İlhanlı hükümdarı Keyhatu'nun idaresindeki Moğol tahakkümüne karşı Kastamonu uç bölgesinde diğer kardeşleri Kılıç Arslan ve Keyümers ile birlikte istiklal mücadelesine girişmiş görünüyor. Kardeşlerden Kılıç Arslan ile Ferâmurz'un birlikte hareket ettiği, bu çerçevede Kastamonu uç beyi Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan'la ittifak yaptığı¹⁵⁸⁹; diğer kardeşleri Keyümers'in kendi istiklal davasına düştüğü anlaşıyor. Keyümers yakalanmakla birlikte affedilerek kendisine Kayseri emirliği ve Sinop valiliği verilmiş; diğer kardeşi Kılıç Arslan'a Akşehir'deki Alparsarı Köyü temlik edilmiştir¹⁵⁹⁰. II. Mesud, öteki kardeşi Ferâmurz'a ise herhangi bir araziye tahsis etmiş görünmüyor¹⁵⁹¹.

Bizans kaynaklarının rivayetine göre Kastamonu uç bölgesinde ayaklanma çıkaran şehzadelere biri İstanbul'a kaçarken, bir diğeri mücadeleler sırasında öldürülmüştü¹⁵⁹². Öldürülen şehzadenin kendisine arazi temlik edilmesine karşın istiklal mücadelesine devam eden Rükneddin Kılıç Arslan olduğu tahmin edilmekte-

dir¹⁵⁹³. Bu durumda İstanbul'a kaçan şehzadenin ise Ferâmurz olduğu ortaya çıkıyor¹⁵⁹⁴. Ailesiyle birlikte İstanbul'a giden Ferâmurz orada atından düşerek ölmüştür¹⁵⁹⁵. Bununla birlikte Ferâmurz'un İstanbul'a gidişinin, ağabeyi Mesud'un saltanatından daha evvel, mesela 1282 yılı civarında olduğu da tahmin edilmektedir¹⁵⁹⁶. *Anonim Selçukname*'de geçen bir kayıta II. İzzeddin Keykâvus'un Melik Alâeddin adını taşıyan bir çocuğunun Karamanlılarla birleşerek Larende'de adına hutbe okutmak suretiyle giriştiği saltanat mücadelesinde başarılı olamayınca "Tekfur vilayetine gittiği ve hikâyesinin sona erdiği" ifade edilmektedir¹⁵⁹⁷. Kaynakta Sultan Mesud'un kardeşi olarak gösterilen Alâeddin adındaki bu çocuğun, Ferâmurz olduğu, Tekfur vilayeti denilen Çukurova Ermenileri üzerinden Bizans'a sığındığı son tahlilde ileri sürülmüştür¹⁵⁹⁸.

Öte yandan bazı Osmanlı kaynaklarında Ferâmurz'un İstanbul'da imparatorun gözetiminde hapiste iken öldüğü de kaydedilmektedir. Bu müelliflerden Yazıcızâde Ali ile Müneccimbaşy'a göre Ferâmurz'un oğlu Alâeddin de imparator II. Andronikos Paleologos (1282-1328) tarafından 695/1295-1296'te İlhanlı hükümdarı Gazan'a (1295-1304) gönderilmiş; o da onu Selçuklu tahtına geçirmiştir¹⁵⁹⁹. Bu durumda

¹⁵⁸⁸ İbn Bibî, *el-Evamir*, 628 vd.; *Tarih-i Âl-i Selçuk*'ta, Cimri, "Melik Mesud adıyla ortaya çıkan bir şahıs" olarak geçer. Bk., 49-51; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 577, 579, 586-587; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 94 vd.

¹⁵⁸⁹ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 81, 86-87.

¹⁵⁹⁰ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 623-624; a.mlf., *Resmî Vesikalar*, 8, 12, 32-33; *Baybars Tarihi*, 90-91; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 86, 92, 100, 103-105, 118, 120.

¹⁵⁹¹ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 110.

¹⁵⁹² Turan, *Resmî Vesikalar*, 11.

¹⁵⁹³ Turan, *Resmî Vesikalar*, 12; Nikiforos Grigoros'un *Romai İstoria* adlı eserinden naklen, Erdeğer, *III. Alâeddin*, 101.

¹⁵⁹⁴ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 109.

¹⁵⁹⁵ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 628.

¹⁵⁹⁶ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 115.

¹⁵⁹⁷ *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim selçuknâme)*, 52.

¹⁵⁹⁸ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 108-109, 167.

¹⁵⁹⁹ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 868; Müneccimbaşy Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel- Selçuklular Tarihi*, Yay. A. Öngül, İzmir 2001, II, 134; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., 5. Baskı, Ankara 1988, I, 20;

II. Mesud'un saltanatı sırasında kardeşleri ister taht iddiasıyla giriştikleri isyanlar sebebiyle tasfiye edilmiş, isterse de hayatta bırakılmış olsunlar, neticede saltanat yüzü görmemişlerdir. Bunlar arasında yer alan Ferâmurz'un da İstanbul'da hayatını kaybettiği, vefatını müteakip oğlu Alâeddin'in Anadolu'ya geçtiği anlaşılmaktadır¹⁶⁰⁰.

Tahta Geçiş

III. Alâeddin Keykubâd, İstanbul'da doğmuş olabilir. Babası Ferâmurz'un İstanbul'a 1282 yılında gittiği kabul edilirse, onun burada dünyaya gelmiş olması muhtemeldir¹⁶⁰¹. Bu arada Münecimbaşı'nın kaydı dikkate alınacak olursa, Ferâmurz'un ölümünün 1295 civarında olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira İlhanlı hükümdarı Gazan da 1295 yılı içinde han olmuştu ve iddia doğruysa aynı yıl ölen Ferâmurz'un İstanbul'da bulunan oğlunu Selçuklu tahtına geçirmek için müttefiki olan imparatorundan istemişti. Bu sırada Anadolu'da Moğol komutanı Baltu Noyan'ın isyanı başlamıştı ve Sultan II. Mesud istemeden de olsa Baltu ile birlikte hareket ediyordu. Gazan Han'ın onu Tebriz'e çağırmasında bu isyanın tesiri vardır.

Bu durumda III. Alâeddin Keykubâd, 1295 yılından, tahta geçirildiği 1298 yılına kadar Anadolu'da yaşamış olmalıdır. Bu zaman zarfında Anadolu'da iken onun İlhanlı veziri ünlü tarihçi Reşideddin Fazlullah ile yazışma yaptığı tespit edilmiştir. Bu mektuplar *Mukâtebât-ı Reşidî* olarak bilinen metinlerde yer almakta-

dır¹⁶⁰². Böylece onun Anadolu'daki yaşamı hakkında bu mektuplara dayanarak bazı sonuçlar elde edilebilmektedir. Buna göre Alâeddin, amcası Keyümers'in hâkim olduğu Sinop'a gitmiş ancak burada umduğunu bulamadığı gibi amcasından şikâyetçi de olmuştur. Hatta onun yanından kaçarak Tokat'a gelmiştir. Bu sırada İlhanlı veziri Reşideddin tarafından kendisine Tokat şehri *arpalık* olarak verilmiştir. 1295-1296 arasında bulunduğu Sivas'taki nezaret görevinden ayrılmış olan Reşideddin'in oğlu Hoca Celâeddin ile aralarının iyi olduğu da anlaşılmaktadır. Üstelik Reşideddin, Alâeddin'e "Konya'yı verdiğini" duyurarak onun tahta geçeceğini de müjdelemiştir¹⁶⁰³.

Öte yandan kendisinden önce sultan olan amcası Mesud, 679/1280'de Kırım'dan gelmişti¹⁶⁰⁴. Tebriz'de beklemekte iken İlhanlı hükümdarı Argun tarafından sultan ilan edilmiş, bu yüzden Konya'ya gelerek tahta oturmuştu (Zilkade 682/Şubat 1284)¹⁶⁰⁵. Ancak Moğol komutanlarından Baltu'nun ayaklanması sırasında suçlu bulunarak yeniden Tebriz'e çağırılmış fakat bu kez Gazan Han tarafından azledilerek Hemedan'a sürülmüştü (1296)¹⁶⁰⁶. Yerine geçirilen yeğeni III. Alâeddin Keykubâd "şarap üzerinde köpüğün durduğu süre kadar" saltanat sürmesinden sonra azledilince, Mesud yeniden

Turan, *Resmî Vesikalar*, 12; a.mlf., *Selçuklular Zamanı*, 628; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 109, 115.

¹⁶⁰⁰ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 628.

¹⁶⁰¹ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 115, 117.

¹⁶⁰² Bk. Z. Velidi Togan, "Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadi ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar", *İstanbul Ü., İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, S.1-4, İstanbul 1953, 33-50; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 118.

¹⁶⁰³ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 118-120.

¹⁶⁰⁴ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 598.

¹⁶⁰⁵ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 600; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 84.

¹⁶⁰⁶ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar)*, 274; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 633; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 87-88, 120, 139. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 20; F. Sümer, "Anadoluda Moğollar", 67; a.mlf., "Keykubâd III", *DİA*, XXV, 360.

Selçuklu tahtına tayin edilmiş ve 1308’de vefat etmiştir. Bu bakımdan özellikle dönemin kaynağı Niğdeli Kadı Ahmed’in kayıtlarına göre II. Mesud, Selçuklu tahtında oturan son hükümdardır¹⁶⁰⁷.

II. Mesud’un azledilmesinden sonra 1296-98 yılları arasında Türkiye Selçuklu Devleti iki yıl boyunca sultansız bırakılmıştır. Neticede Alâeddin, bu ara dönemde Anadolu’da bulunmakta iken Moğol komutanı Kutluğşah tarafından Tokat’tan alınarak Tebriz’e götürülmüştür¹⁶⁰⁸. Burada o, Selçuklu tahtına Gazan Han tarafından “bir vali gibi” sultan olarak tayin edilmiştir¹⁶⁰⁹. Bir iddiaya göre o, amcası Mesud tahttan indirildiği sırada İstanbul’da idi. Oradan önce Anadolu’ya geçmiş, sonra da Tebriz’e gitmiş ve kendisine tahta geçirildiği bildirilmişti¹⁶¹⁰. Bizans kaynakları III. Alâeddin’in Tebriz’e imparator tarafından gönderildiğine dair bir kayıt aktarmadıkları için, amcası tahttan indirildiği sırada onun zaten Anadolu’da bulunduğu da ileri sürülmüştür¹⁶¹¹. Neticede II. İzzeddin Keykâvus’un oğlu Ferâmurz’un oğlu olan III. Alâeddin Keykubâd, Gazan Han tarafından sultan ilan edildiği Tebriz’den gelerek 13 Ekim 1298 tarihinde Konya’da Selçuklu tahtına oturmuştur¹⁶¹². III. Alâeddin, Türkiye Selçuklu

sultanlarının 17.si olarak tahta geçmiştir. Tahtta dört yıl kalmıştır. Onun tahta geçişinde Mevlevî ileri gelenlerinin etkisinin olduğu da düşünülmektedir. Öyle ki *Menâkıbü’l-Ârifîn* adlı eserde, aşağıda bahsi geçecek olan Kadı Mecdeddin, bir Mevlevî olarak Tebriz’de İlhanlı yöneticilerine nüfuz etmiş ve onun sayesinde III. Alâeddin tahta geçmiştir. Bu yardımı yüzünden Kadı Mecdeddin de atabeylik makamına getirilmişti¹⁶¹³.

Saltanat Dönemi

Saltanatının başlangıcında tebaaya karşı müspet bir yaklaşım sergileyen Sultan III. Alâeddin, bazı icraatlarda bulunarak insanların gönlünü kazanmaya çalışmıştır. Sultan III. Alâeddin’in ilk icraatı bir cinayet davasının görülmesi olmuştur. Bu dava, Konya’nın ileri gelen simalarından ve Ahilerin reisi olan Ahmed Şah cinayeti idi. Ahi Ahmed Şah, Selçuklu ülkesinin sultansız kaldığı 1296 ile 1298 yılları arasında payitaht Konya’nın idaresini üstlenmiş, çeşitli yararlıkları olan seçkin bir insan olarak tanınmıştı. Ancak sultanın şehre gelişinden iki ay kadar önce kentte katledilmiş, bununla birlikte katil zanlısı olan Şarapsâlâr da yakalanmıştı (29 Temmuz 1298). Ahmed Şah’ın ölümü Konya halkını üzüntüye boğmuştur. Sultanın idareyi devralması üzerine cinayet davası görülmüş ve katil zanlısı suçlu bulunarak idam cezasına çarptırılmıştır (14 Ekim 1298)¹⁶¹⁴.

¹⁶⁰⁷ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 89; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü’ş-Şefîk ve’l-Hâfidü’l-Halîk*, Terc. A. Ertuğrul, TTK Yay., Ankara 2015, I, 449.

¹⁶⁰⁸ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 120, 123, 140.

¹⁶⁰⁹ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 633; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 88, 139.

¹⁶¹⁰ Turan, *Selçuklular Zamanı*, 633.

¹⁶¹¹ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 116.

¹⁶¹² *Tarih-i Âl-i Selçuk*, 69; Aksarayî, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, 189; Niğdeli Kadı, *el-Veledü’ş-Şefîk*, I, 447; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu’t-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, çev. İ. Aka-M. Ersan-A. Hesamipour Khelejanî, TTK Yay., Ankara 2013, 274; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 633; Sümer, “Keykubâd III”, 360; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 116, 121; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* I, 20.

¹⁶¹³ Şemseddin Ahmed el-Eflâkî el-Ârifî, *Menâkıbü’l-Ârifîn*, Tahkik ve Neşr: Tahsin Yazıcı, TTK Yay., Ankara 1980, II, 847; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menâkabeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kocabı Yay., İstanbul 2006, 628; Sümer, “Keykubâd III”, 360; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 637; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 122, 140.

¹⁶¹⁴ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 142; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 634.

Bununla birlikte III. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın gölgesinde geçmiştir. Ayrıca güçlü bir merkezi otoritenin yokluğunda makamlarını ve yetkilerini istismara meyilli devlet kadrolarının menfi tesiri altında bulunmuştur. Reformist bir hükümdar olan Gazan Han'ın ülkesinin refahı için uyguladığı yenilikçi ve radikal kararlara karşın, III. Alâeddin Keykubâd saltanatta son derece başarısız bir yönetim sergileyerek Selçuklu ülkesinin sosyal ve mali düzeninin iyice bozulmasına yol açmıştır. Bu da İlhanlı yönetiminde ona karşı muhalif bir düşüncenin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. III. Alâeddin Keykubâd'ın tahta geçtiği yıllarda Anadolu'daki Moğol komutanlarının bir dizi isyanları vuku bulduğundan, bu isyanlar ülkenin insicamını kaybetmesine sebep olmuştur. III. Alâeddin sultan olduğunda da bu tahribatın düzeltilmesine çalışmak yerine aşırı ve haksız vergi tahakkukları aracılığıyla mali olduğu kadar sosyal ve moral açıdan da ahalinin durumunu daha da kötüleştirmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yeni sultan belirlendiğinde devletin makam ve mansıplarına da atamalar yapılmıştır. Esasen bu atamalar İlhanlı hükümdarının tasarrufuyla olmuştur. *Vezirlik* makamına Tebrizli Şemseddin Ahmed Lakuşî getirildi. Maliye işlerine bakan *istîfâ* görevini yapmak üzere Abdülaziz *müstevfî* olarak tayin edildi. Ayrıca Moğol komutanlarından Bayançar Noyan *emîrlik*, Buçkur Noyan da *valilik* makamıyla görevlendirildiler. Mücireddin Emirşah, *saltanat naibi* olarak görevine devam etti. Öte yandan önceki dönemde idareyi kontrol eden devlet adamlarından Pervâne Muhammed, Vezir Sahip Cemâleddin, Kemaleddin Tiflisî ve Müstevfî Şerefeddin Osman'ın görevleri

de devam etmiştir¹⁶¹⁵. Yeni sultan tahta oturduğu sıralarda Saltanat Naibi Mücireddin Emirşah, Gazan Han'ın yanına gitmişti¹⁶¹⁶. Makam tayini sonradan karara bağlanmış ve *saltanat naibliği* yine Mücireddin Emirşah'a, *müstevfîlik* Şerefeddin Abdurrahman Tebrizî'ye, *pervânelik* Muineddin Muhammed'e, *vezirlik* de Sahib Cemâleddin'e verilmiştir¹⁶¹⁷.

Sülemiş İsyanı

III. Alâeddin'in saltanatı sırasında göze çarpan ikinci hadise Moğol komutanlarından Sülemiş Noyan'ın isyanıdır. Anadolu'ya gönderilen Moğol komutanlarının ilginç bir şekilde birbiri ardınca isyana kalkışması, tuhaf olduğu kadar ülkenin düzenini de bozan sosyal ve askerî bir karışıklıklar dizisi olarak görünmektedir. Nitekim kısa süre önce Baltu Noyan (ö. Ekim 1297) da 1296-1297 yıllarında benzer bir biçimde isyan etmişti. Fakat bu kez Sülemiş'in isyanı, daha geniş çaplı oldu. Esasen Sülemiş, ünlü Baycu Noyan'ın torunuydu ve Baltu'nun isyanını bastırmak üzere görevlendirilen Kutluğşah'ın yanında Anadolu'ya gönderilmişti¹⁶¹⁸. Sülemiş'in isyan gerekçesinde, Anadolu umumi komutanlığını elde edememesinin payı olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim bu konuda Gazan Han tarafından yapılan tayinleri tanımayarak Mart 1299'da isyan etmiştir¹⁶¹⁹.

¹⁶¹⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 189-190; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 134-135; Sümer, "Keykubâd III", 360; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 140-141.

¹⁶¹⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 193; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 141; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 638.

¹⁶¹⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 195.

¹⁶¹⁸ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar)*, 261; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 141, 149; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 639; F. Sümer, "Anadoluda Moğollar", *SAD*, 66-67.

¹⁶¹⁹ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, çev. C. Köprülü, TTK Yay., Ankara 1957, 110; Sümer, "Anadoluda Moğollar",

Sülemiş Noyan'ın isyanına Selçuklu sultanı katılmamıştır¹⁶²⁰. Bununla birlikte bu isyanı teşvik eden çevreler de olmuştur. Mesela Aksaray kadısı Kemaleddin ile Mümin adındaki kardeşi gibi bazı Selçuklu devlet adamları ona yardım etmiştir. Ancak yine de ileri gelenler çoğunlukla ona itibar etmemişlerdir. Bununla birlikte Karamanoğulları reisi Güneri Bey'in bir Türkmen birliğiyle Sülemiş'e katılma eğiliminde olduğu anlaşıyor¹⁶²¹. Sülemiş ayrıca Memlük Sultanlığı'yla da ittifak yaparak onlardan destek almıştır. Bu sayede üzerine sevk edilen Moğol birliklerini mağlup ederek komutanları Bayançar ve Buckur noyanları öldürmüştür. Sülemiş isyan sırasında Anadolu'daki ahali üzerine vergi de koyup toplamıştır¹⁶²². Ayrıca kendisine katılmayan Selçuklu sultanını Sivas'ta sıkıştıran Sülemiş, üzerine yeni bir Moğol ordusunun sevk edildiğini öğrenince kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır. Erzincan Akşehir'i'nde mağlup olunca, Suriye taraflarına kaçan (Nisan 1299)¹⁶²³ Sülemiş, aynı yıl içerisinde Memlük Devleti'nden yardım alarak yeniden Anadolu'ya dönüp isyana devam etmiştir. Fakat bu girişimi de başarılı olmamış ve Ankara'da yakalanarak İlhanlılara teslim edilmiştir. Onun Eylül

1299'da Tebriz'de öldürüldüğü kaydedilir¹⁶²⁴.

III. Alâeddin Keykubâd, Sülemiş'in bütün bas-kısına rağmen ona katılmamıştı. Hatta Sivas'ta iken bu asi noyanın kuşatmasına maruz kalmış, Sivas Kalesi'ne kapanarak ona direnmiştir. Sülemiş Noyan, Memlüklere sığınırken sultan da Gazan Han'ın nezdine giderek bağlılığını göstermiştir.

Türkmen Beylikleriyle Münasebetler

III. Alâeddin Keykubâd sultan olarak tah-ta oturduğunda, Karamanoğullarının başında Güneri Bey vardı. Güneri Bey, Sülemiş Noyan isyanını desteklemiştir¹⁶²⁵. O ayrıca güneyde-ki Ermeni topraklarını ele geçirmeye dönük bir siyaset izlemiştir. Bölgede etkin bir siyaset izleyen Karamanoğulları beyleri umumiyetle Memlük Devleti ile bir ittifak arayışı içinde olmuşlardır. Bazı tarihi metinlerde İlhanlı hanı Gazan'ın, "*Karamanlılar olmasaydı Moğol at-lıları güneşin battığı yere kadar giderdi*" dediği rivayet olunur. Bu durum Karaman Türkmen-lerinin o dönemde hatırı sayılır bir siyasi ve askerî kuvvet olduğunu göstermektedir¹⁶²⁶. Öte yandan Karaman Türkmenleri bazı yağma ha-reketlerine karıştıkları için saltanata bağlı kay-naklar tarafından menfi sıfatlarla anılmışlardır. Yol kesme ve yağma hareketleri yüzünden Ka-raman Türkmenleri bu kaynaklarda "harami" olarak nitelendirilirler. Bu yaklaşım hem Sel-

¹⁶²⁰ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 151; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 194.

¹⁶²¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 193, 194; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 151; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 639; Sümer, "Anadoluda Moğollar", 67.

¹⁶²² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 194; Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar)*, 274; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 639; Sümer, "Keykubâd III", 360.

¹⁶²³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 198; Reşidüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar)*, 275; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 869; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 135; Spuler, *İran Moğolları*, 110; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 152-153; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 639-640; Sümer, "Keykubâd III", 360.

¹⁶²⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 219; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 137; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 160-162; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe*, 141-142; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 20-21; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 640; Sümer, "Anadoluda Moğollar", 69; a.mlf., "Keykubâd III", 360.

¹⁶²⁵ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 173.

¹⁶²⁶ Sümer, "Anadoluda Moğollar", 70.

çuklu kaynağı İbn Bibi'nin hem de Osmanlı kaynağı Yazıcızâde Ali'nin eserinde mevcuttur. III. Alâeddin zamanında bu “Ermenek haramileri”, giriştikleri bu talan ve yağma hareketlerinden menedilmişlerdir¹⁶²⁷.

Bunun yanı sıra uç beyliklerinin ortaya çıkışı III. Alâeddin Keykubâd'ın Selçuklu tahtında oturduğu sırada meydana gelen bir gelişme idi. Sultan III. Alâeddin'in uç beyleri arasında Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'e “beylik berati” verdiğiine ilişkin iddialar vardır. Buna göre Osman Bey'e ilk defa hâkimiyet alameti olarak sancak, kılıç, at, hilat, kös ve boru gönderen sultan, III. Alâeddin Keykubâd olmuştur¹⁶²⁸.

Gazan Han'la Görüşme

III. Alâeddin Keykubâd zamanında Memlük Devleti'nin Sülemiş isyanını desteklemesi ve İlhanlı sınırlarını ihlal etmesi, İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın Memlüklerin elindeki Suriye üzerine sefer düzenlemesine yol açmıştır. Humus yakınlarında yapılan Haznedâr Vadisi (23 Aralık 1299) adıyla kayda geçen savaşı İlhanlılar kazandıysa da Gazan Han bu üstünlüğünü Suriye'de koruyamamış ve bölge kısa sürede yeniden Memlüklerin kontrolüne geçmiştir¹⁶²⁹. Gazan Han, bu kaybını telafi etmek amacıyla 1301 ve 1303 yıllarında bölgeye yeniden büyük

bir orduyla gelerek Memlüklere karşı yürümüşse de belirgin bir başarı sağlayamamış; özellikle Mercüssüffer'deki karşılaşmada çok büyük bir mağlubiyet yaşayarak geri dönmek zorunda kalmıştır¹⁶³⁰.

Gazan Han, Suriye seferinden dönerken Musul civarında (Diyar-ı Rebia) konakladığı sırada Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubâd da kendisini ziyarete gelmiş ve bağlılığını bildirmiştir. Bu görüşmede sultan hakkında olumlu bir kanaate ulaşan Gazan Han, ona Anadolu sultanlığını devam ettirme hakkı tanıdı ve bu hususta bir de *yarlığ* verdi. Buna göre Diyarbakır, Erzurum, Sinop ve Antalya arasında kalan topraklar Selçuklu sultanına ait olacaktı. III. Alâeddin'in, burada iken Gazan Han marifetiyle Moğol hanedanından bir prensesle de nikâhı kıyılmıştır. Kayıtlara göre o, Hülagu'nun oğlu Hülacü'nün kızı ile evlenmiştir (Nisan 1300)¹⁶³¹.

Asayiş Sorunları

Sultanın III. Alâeddin Keykubâd, İlhanlı hükümdarını ziyaret ederken, birtakım devlet adamları görevlerini suistimal eden davranışlara girişmişlerdi. Mesela Pervâne Muhammed Bey, Kastamonu ve Çankırı uç yöreleri ile Konya'da; Pervâne Rükneddin Aksaray ve Eyüphisar'da; Müstevfi Şerefeddin Osman da Niğde'de varlıklı insanların mallarını haksız bir

¹⁶²⁷ İbn Bibi, *el-Evâmir*, 629; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 871; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 173.

¹⁶²⁸ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 321-322; Vural Genç, *İdris-i Bitlisi Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi*, Mimar Sinan Ü., SBE, YLT, İstanbul 2007, 125; Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 53; Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ*, I, 107; Sümer, “Keykubâd III”, 360.

¹⁶²⁹ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 163; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye*, çev. H. Polat, TTK Yay., Ankara 2016, 146-149; Aksarayî, bu savaşı hikâye şeklinde anlatır. Bk., *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 219-223; Spuler, *İran Moğolları*, 111-112.

¹⁶³⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 224-225; Spuler, *İran Moğolları*, 112, 115; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 164.

¹⁶³¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 226; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 124, 174-175; Müneccimbaşî, *Câmiu'd-Düvel*, II, 137; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, 70; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 640; Sümer, “Keykubâd III”, 360. Hülacü'nün 3 kızı vardır: Adları, Tukta, Tokuz, Olcay Kutluk. Bu kızlardan hangisinin III. Alâeddin'in eşi olduğu bilinmiyor. Bk., Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar)*, 10, Not:10.

şekilde almış, hatta bazı cinayetlerin işlenmesine yol açmışlardır. Bu türedi devlet adamlarının hastalanarak doğal yoldan ölümlerine kadar kendilerine müdahale imkânı olmamıştır¹⁶³². Bununla birlikte devlette düzen ve asayişin teminine çalışan devlet adamları da vardı. Mesele Saltanat Nâibi Mücireddin Emirşah ile Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman bunlardandır. Bu zevat, isyankâr bazı komutanların ve haydutluğa yeltenen bazı şahısların tedip edilmesinde etkili olmuşlardır. Nitekim Sinop'ta meşhur Pervâne Muineddin Süleyman'ın torunu olan kentin mutasarrıfı Mühezzebüddin Mesud da Samsun bölgesini yağmalamış, Bafra'yı işgal etmiş, bölgenin mahsulünün yanında darp hane malzemelerini de ele geçirmişti. Onun bu haksız uygulamaları Saltanat Naibi Mücireddin Emirşah'ın kendi kızını onunla evlendirmek suretiyle aldığı tedbir sayesinde son bulmuştur¹⁶³³. Fakat bu devlet adamlarının asayiş konusunda başarılı olmaları da kıskanç çevrelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu dönemde Gazan Han tarafından gönderilen vergi müfettişleri, ahali üzerine yasal olandan çok fazla vergi yükü tahakkuk ettirmektedirler. Bunlardan biri olan Müstevfi Nizameddin Yahya, meşru vergi miktarı olan bir çift öküzün sürdüğü araziden alınan bir dinarın yerine on dinar, iki-üç bin dinarlık yerlerden elli bin dinar vergi tahsil ediyordu. Onun Erzincan, Sivas, Amasya, Tokat, Aksaray'da haksız para topladığı, kanunsuz olduğu kadar gayri ahlaki de olan işlere imza attığı; bu çerçevede Pervâne

Muineddin'in kızına iftira atarak haksız şekilde 70 bin dirhem ödemeye zorladığına ilişkin kayıtlar dönemin kaynağı Aksarayî tarafından nakledilmiştir¹⁶³⁴. Hatta Gazan Han'ı ziyarete gitmekte olan sultanla yol üzerinde Erzincan'da karşılaştığı zaman onun elindeki hediyeleri bile almaktan çekinmemiştir (Mayıs 1299)¹⁶³⁵.

İşte kendisine muhalif olan Saltanat Nâibi Mücireddin Emirşah ile Müstevfi Şerefeddin Abdurrahman'ı kıskanan ve onları ortadan kaldırmaya çalışan Nizameddin Yahya, bunlardan ikincisini Horasanlı Belek Rindî adlı bir katil aracılığıyla öldürtmeye muvaffak olmuştur. Ancak Nizameddin Yahya, hakikat ortaya çıktığı zaman tutuklanarak Hemedan'da yargılanmıştır. Bu sırada öldürttüğü Şerefeddin Abdurrahman'ın, Abdurrahman ile Abdülatif adlarında iki oğlu babaları için davacı olmuşlardı. Sonunda Nizameddin Yahya suçlu bulunarak başı kesilmek suretiyle cezalandırılmıştır (1300 yazı)¹⁶³⁶.

III. Alâeddin Keykubâd'ın Kötü Yönetimi

III. Alâeddin Keykubâd'ın Musul civarında Gazan Han'la görüşmesi sırasında devlet kadrolarına bazı atamalar da yapılmıştı. Buna göre *saltanat nâibliği* Mücireddin Emirşah'a, *vezirlik* Sâhib Alâeddin Savî'ye, *atabeylik* Kadı Meceddin Karahisarî'ye, *müstevfîlik* Nâsiredin Muhammed'e, *işrâf-ı memâlik* (müşriflik

¹⁶³² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 199, 202, 203; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 154-155; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 641-642.

¹⁶³³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 206-207; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 136; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 159; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 644-645.

¹⁶³⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 208-209; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 157-158; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 646.

¹⁶³⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 208-209; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 157.

¹⁶³⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 223, 238; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 890; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 140; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 159-160, 185; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 646-647.

veya *melikü'l-ümeralık*) makamı Seyyid Şerefeddin Hamza el-Alevî'ye verilmişti¹⁶³⁷. Sultan, yanında bu yeni devlet adamları olduğu halde Resülayn üzerinden hareket etmişti. Harput'a geldiklerinde sultanın yanında bulunan bu devlet adamları, ona nüfuz ederek istedikleri haksız uygulamaları yaptırtmaya başladılar. Müellif Aksarayî özellikle Atabey Kadı Mecdeddin ile Müşrif Seyyid Şerefeddin Hamza'nın "soysuz ve birbirinden kötü adamlar" olduğunu, sultanın da bu adamların tesirinde kaldığını belirtiyor. Sultanın "iyi niyetli tabiatı bozulmuş ve doğru yoldan sapmıştır". Bu yüzden kafil olarak geldikleri Harput'ta ilk feci olay vuku bulmuş; Harput kadısı dövülerek öldürülmüş ve malları gasp edilmiştir¹⁶³⁸.

Malatya'da da benzer bir davranış sergileyen bu mansıp sahipleri, burada emeklilik yaşına gelmiş olan devletin sadık adamlarından Malatya Emiri Nureddin Şehab'ı sadece elindeki mal varlıklarına el koymakla yetinmeyip aralık ayında kış günü üstündeki elbiseleri alarak çıplak bir şekilde sokağa bıraktılar. Soğuya dayanamayan bu yaşlı sadık devlet adamı hayatını kaybetmiştir¹⁶³⁹. Gerçi onun intikamını oğlu almıştır. Malatya ordu komutanı olan oğlu Kutbeddin, bu zalim kişileri ele geçirerek aynı muameleyi tatbik etmiş, onları çıplak olarak sokakta bırakmıştır. Sultan Alâeddin, Malatya serdarının bu hareketini cezalandırmak istediysede başarılı olamamış; on gün süreyle kuşat-

ma altında tuttuğu kente girememiştir¹⁶⁴⁰. Sonra da yola devam edip Divriği'ye gelen sultanın yanında bulunan adamlar, burada da şehir ileri gelenlerinin mallarını gasp etmişlerdir. Malını vermek istemeyen esnaf, görevlilere yüklü rüşvet vermeye zorlanmıştır. Hatta bir Hristiyan vatandaşı diri diri yakma teşebbüsünde bulunarak mallarını zorla almışlardır¹⁶⁴¹.

Sultan ve maiyeti 1301 yılının mayıs ayında Sivas'a intikal ettiklerinde, Ramazan ayı gelmişti. Ramazan ayının sonlarına doğru sultan, Kadir gecesi günü *çevgan* oynadı. Susayınca da orucunu bozdu. Ayrıca kendisiyle *çevgan* oynayanlar için eğlence meclisi kurdurup herkesin gözü önünde yemek yedi¹⁶⁴². Kaynakların rivayetine göre Ramazan günü cinayet, yağma ve Müslüman kadınlarına tecavüz girişimi vuku bulmuştur. Bu husus sultana şikâyet edildiyse de sonuç alınamamıştır. Bu yüzden halk evini terk etmiştir. Benzer irtikaplar, aşırı vergi tahsili gibi haksız tutumlar Tokat yöresinde de vuku bulmuştur¹⁶⁴³.

III. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı sırasında yüksek devlet adamlarının irtikap ettirdikleri bu haksız muamelelere karşı, yöneticiler arasında Saltanat Nâibi Mücireddin Emirşah ile Vezir Alâeddin Savî muhalif bir tavır sergilemişlerdi. Sultan ise makamlarını istismara meyilli olan Müşrif Seyyid Şerefeddin Hamza ile Atabey Kadı Mecdeddin Karahisarî'nin tesirinden kur-

¹⁶³⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 226; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 137; Erdeğer, III. *Alâeddin*, 175-176; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 647; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 70; Sümer, "Keykubâd III", 360.

¹⁶³⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 227; Erdeğer, III. *Alâeddin*, 177; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 647.

¹⁶³⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 228; Erdeğer, III. *Alâeddin*, 177-178; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 647.

¹⁶⁴⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 228-229; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 138; Erdeğer, III. *Alâeddin*, 178; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 647-648.

¹⁶⁴¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 229; Erdeğer, III. *Alâeddin*, 179; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 648.

¹⁶⁴² Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 229; Erdeğer, III. *Alâeddin*, 179-180.

¹⁶⁴³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 229; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 138; Erdeğer, III. *Alâeddin*, 180; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 648.

tulamamıştır. Müellif Aksarayî, sultanı kötü ah-lâklı devlet adamlarıyla iş tuttuğu için eleştirir. Kaynakta, Seyyid Hamza'nın “zalim, zorba, gaddar, canavar yaradılışlı, katı kalpli, kimseye acımayan, kötülükten çekinmeyen bir kişi” olduğu belirtilir. Kadı Mecdeddin Karahisarî ise Hamza'dan daha zalim bir kişi olarak tarif edilmiştir¹⁶⁴⁴. Saltanat Nâibi Mücired-din Emirşah, defalarca sultanı ikaz etmesine rağmen kararlarını düzeltmediğini görünce, durumun vahameti üzerine konuyu müzakere etmek ve bir çözüm bulmak maksadıyla İlhanlı Devleti'nin merkezine (Ordu) gitmiştir. Bu arada Vezir Alâeddin Savî de başına bir iş gelmemesi için tedbir amacıyla Abışka Noyan'ın yanına sığınmıştır. Abışka Noyan olan biteni öğrendikten sonra kendisi de ayrıca İlhanlı merkezine sultan ve adamları hakkında bir rapor göndermiştir¹⁶⁴⁵. Öte yandan Sultan Alâeddin'in davranışlarında şumarıkça hareket etmesi, onun Moğol prensesiyle evli olmasından da kaynaklanmış olabilir¹⁶⁴⁶.

Sultanın Sonu

İlhanlı Hükümdarı Gazan Han, kendisine Abışka Noyan'ın ve Saltanat Nâibi Mücired-din Emirşah'ın sultan ile beraberindeki devlet adamları hakkında sundukları raporlar üzerine, sultanın hareketlerini kısıtlayan bir *yarlığ* hazırlayıp Anadolu'ya gönderdi. Bu fermana göre sultan, *yaylak* ve *kışlak* zamanlarında sürekli olarak Abışka Noyan'ın yanında bulunacak, ondan habersiz hareket etmeyecekti. Ga-

zan Han'ın fermanı gereğince sultan, Şarkışla yakınlarındaki Alakilise mevkiinde bulunan Abışka Noyan'ın ordugâhına getirtilerek gözetim altına alındı. Kendisine bir fersah (6 km) mesafede *otağ* kuruldu. Kapısında beş *nevet* çalınmaya devam etti. Bunlar hâlâ onun sultan olarak kabul edildiğini gösteriyordu (23 Haziran 1301)¹⁶⁴⁷.

Ancak haksız davranışlar sergileyen diğer devlet adamları Abışka Noyan tarafından yargılanarak cezaya çarptırılmışlardır. Görünüşe göre Müşrif Seyyid Şerefeddin Hamza başta olmak üzere haksızlıkları sabit görülen ve görevlerini suistimal ettikleri anlaşılan Müstevfî Nâsireddin Muhammed ile diğer bazı görevliler önce dayak, sonra hapis en sonunda da kazığa oturtulmak suretiyle cezalandırıldılar¹⁶⁴⁸. Sultan Alâeddin bu durumu haber alınca korkuya kapıldı. Bir gece vakti Alakilise'deki ordugah-tan birkaç kölesiyle birlikte gizlice kaçtı. Niyeti Konya'ya gitmekti. Bir gecede beş menzil yol aldığı için hayvanları yoruldu. Üstüne üstlük yolda soyuldu, atları ve hayvanları çalındı, köleleri yaya olarak etrafa dağıldılar. Kendisi de çaresiz bir şekilde bir kölesiyle birlikte Ürgüp mağaralarından birinde saklandı. Panikle yola çıktığı için hazinesinin değerli parçalarını bile yanına almaya fırsat bulamamıştı. Ürgüp'te Moğol askerleri tarafından yakalandı (Ağustos 1301)¹⁶⁴⁹. Abışka Noyan'ın huzuruna getirilen

¹⁶⁴⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 231; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 137; Sümer, “Keykubâd III”, 360.

¹⁶⁴⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 231; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 138; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 180-181; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 648; Sümer, “Keykubâd III”, 360.

¹⁶⁴⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* I, 21.

¹⁶⁴⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 232; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 138; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 181; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 648; Sümer, “Keykubâd III”, 360.

¹⁶⁴⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 232-233; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 182; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 648.

¹⁶⁴⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 233; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 138; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 183; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 21; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 648-649; Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, 71; a.mlf., “Keykubâd III”, 360.

tutsak sultan, Yabanlu'daki büyük karargâhta yargılamaya (*yargu*) tabi tutuldu. Suçlu bulunarak yanında Atabey Kadı Meceddedin Karahisarî'nin de bulunduğu diğer suçlularla birlikte İlhanlıların merkezi olan Tebriz'e gönderildi (Aralık 1301- Ocak 1302)¹⁶⁵⁰.

Tebriz'de yeniden yargılanan Sultan Alâeddin, burada da suçunun sabit görülmesi üzerine ölüm cezasına çarptırıldı. Ancak Moğol hanedanına damat olduğu için cezası hafifletildi. Zira Hülacü'nün kızı Moğol prensesi olan eşi, Gazan Han'dan onun affedilmesini istemişti. Ölüm cezası yerine kendisine sopa cezası verildi ve İsfahan'a sürgün edildi. Bununla birlikte sürgün hayatında sultanın ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıştır. Ne var ki İsfahan'da iken hizmetinde bulunan bir görevli tarafından hançerlenerek öldürülmüştür¹⁶⁵¹. Cenazesi, İsfahan'daki Selçuklular türbesine defnedilmiştir¹⁶⁵². Niğdeli Kadı Ahmed'e göre o, hastalanarak vefat etmiştir¹⁶⁵³. Bu arada Kadı Meceddedin Karahisarî de hastalıktan ölmüştür¹⁶⁵⁴.

Böylece III. Alâeddin Keykubâd'ın iktidarı kötü yönetimi yüzünden yapılan şikâyetler üzerine sona erdirilmiş oldu. Adeta bir vali gibi atandığı tahttan yine bir vali gibi azledilerek indirilmiştir. Moğol hanedanının damadı olması kendisine hoşgörüyü bakılmasına imkân vermişti. Fakat yönetimdeki zafiyeti devam edince

artık affedilmemiştir. III. Alâeddin Keykubâd tahttan indirilince, yerine yeniden Hemedan'da ikâmet etmekte olan amcası II. Gıyâseddin Mesud geçirilmiştir. II. Mesud'un İran'dan gelip 19 Mayıs 1303 tarihinde Kayseri'de Selçuklu tahtına oturmasına dek ülkeyi "Uluğ Bitikçi" unvanı verilen Vezir Alâeddin Savî yönetmiştir¹⁶⁵⁵. Bu arada devletin sadık adamlarından Saltanat Naibi Mücireddin Emirşah da 1302 yılı başında Tebriz'e giderken Arran Karabağ'da hastalanıp vefat etmiştir¹⁶⁵⁶.

Dönemine Ait Eserler

III. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatında bizat yaptırdığı mimari eserler bulunmuyorsa da döneminde inşa edilmiş bazı yapılar mevcuttur. Çorum Ulu Camii bunlardandır. Caminin bânisi III. Alâeddin'in azatlı kölelerinden Hayreddin Bey'dir. Bu cami sonradan Osmanlılar döneminde IV. Murad tarafından yenilenmiştir¹⁶⁵⁷. Diyarbakır'daki Çermik Ulu Cami de Sultan III. Alâeddin zamanında yapılmadıysa da onun tarafından tamir ettirilip minare ilave edilmiştir¹⁶⁵⁸. Tokat'ta Sulu Sokak'ta yer alan bir cami de 1301 tarihlidir¹⁶⁵⁹. Erzurum'da Karga Pazarı ve Aras Irmağı'nın birleştiği yerde inşa edilen Çobandede Köprüsü 1298 tarihli olup III. Alâeddin dönemine tarihlendirilmektedir. Köprü 128 m uzunluğunda, 8,5 m geniş-

¹⁶⁵⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 235; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 183.

¹⁶⁵¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 235-236; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 138; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 89, 125-126, 184; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", 71; a.mlf, "Keykubâd III", 360.

¹⁶⁵² Niğdeli Kadı, *el-Veledü's-Şefik*, I, 448; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 252; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 649; Sümer, "Keykubâd III", 360.

¹⁶⁵³ Niğdeli Kadı, *el-Veledü's-Şefik*, I, 447-448.

¹⁶⁵⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 236.

¹⁶⁵⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 236, 238; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 126, 184; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 140; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 649. Niğdeli Kadı, *el-Veledü's-Şefik*, I, 448; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 21.

¹⁶⁵⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, 237; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 140; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 184.

¹⁶⁵⁷ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 249.

¹⁶⁵⁸ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 250.

¹⁶⁵⁹ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 251.

liğinde, yedi kemerli bir yapıdır¹⁶⁶⁰. Konya’da Ferhuniye Mahallesi’nde bulunan Süt Tekkesi (Ferhuniye Türbesi) ve mescidi de kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla 1300 yıllarında inşa edilmiştir¹⁶⁶¹. Burada türbe ile birlikte bir mescit ve bir de hafızlık okulu (dârü’l-huffâz) yer alıyordu. Bu yapıların II. İzzeddin Keykâvus’un kızlarından Fatma Hatun tarafından yaptırıldığı tespit edilmiştir¹⁶⁶². Ayrıca Ankara’da Melike Hatun adında hayır işleri yaptıran bu arada Osmanlı döneminde ayakta kalan bir medrese inşa ettirmiş olan bir kadından söz edilmektedir. Kendi adıyla anılan bir vakıf bulunan Melike Hatun’un Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak Sultan III. Alâeddin Keykubâd’ın kızı olduğu iddia edilmektedir¹⁶⁶³.

Sultan III. Alâeddin Keykubâd’ın döneminde adına bastırılmış çok sayıda sikke mevcuttur. 1297 ile 1302 yılları arasında darp edilen bu paralar, doğrudan Selçuklu hükümetine ait şehirlerin yanında, beylik merkezi olan uç bölgelerindeki şehirlerde de bastırılmıştır. Mesela Konya, Afyon, Ermenek, Erzurum, Erzincan, Samsun, Sivas, Gümüşhane, Bingöl, Ulukışla, Eğridir, Burdur, Beyşehir yanı sıra Lâdik (Denizli), Antalya, Bartın, Bafra, Bafa, Uluborlu gibi farklı kentler bunlardandır. Ayrıca III. Alâeddin Keykubâd ile Gazan Han’ın adına müşterek olarak basılan sikkeler de mevcuttur¹⁶⁶⁴.

Soyuna Mensup Kişiler

III. Alâeddin Keykubâd’ın çocukları hakkında bazı araştırmalar yapılmıştır. Onun bir Moğol prensesi ile evli olduğu bilinmektedir. Başka bir eşinin bulunduğu dair kesin bir bilgi yoktur. Bu durumda Moğol eşinden üç kızı doğmuş olabilir. Bunlar Afyonkarahisar’da yaşamış görünüyorlar. Nitekim Afyonkarahisar’daki Zaviye Sultan Mahallesi’nde bulunan Kadınana Kümbeti, III. Alâeddin Keykubâd’ın kızı olduğu kabul edilen Naima Hatun tarafından yaptırılmıştır¹⁶⁶⁵. Naima Hatun’un yanında adları Melek Peyker ile Asiye Sultan olan iki de kız kardeşi bulunmakta idi. Bunlar 1318 yılındaki Moğol katliamından kaçarak buraya gelmişlerdir¹⁶⁶⁶.

Yukarıda bahsi geçen XIV. yüzyılda Ankara’da yaşamış ve adına vakıf kurulmuş olan Melike Hatun (ö. 1395 civarı) da III. Alâeddin Keykubâd’ın kızı olarak kabul edilmektedir¹⁶⁶⁷. Ayrıca Osmanlılar döneminde I. Mehmed zamanında yaşamış Simavnalı Şeyh Bedreddin (ö. 1420)’in de bir kısım çevrelerce III. Alâeddin Keykubâd’ın soyundan geldiğine inanılmaktadır¹⁶⁶⁸.

¹⁶⁶⁰ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 251.

¹⁶⁶¹ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 250.

¹⁶⁶² Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Sultanlarının Evlilikleri”, 414; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 250.

¹⁶⁶³ H. Çınar, “Ankara’da Hayırsever Bir Sultan: Melike Hatun”, *Vakıf Kuran Kadınlar*, Ankara 2019, 39, 42; Erdeğer, *III. Alâeddin*, 129.

¹⁶⁶⁴ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 234-236; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 649; Sümer, “Keykubâd III”, 360.

¹⁶⁶⁵ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 127; Selman Yaşar, *Siyasal, Sosyal, Ekonomik yönleriyle Afyon (1923-1960)*, Ege Ü., SBE, (Doktora Tezi), İzmir 2007, s. 134.

¹⁶⁶⁶ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 127. Bu tarihte Moğol komutanı Timurtaş, Konya’ya girerek Selçuklu ailesinin fertlerini katletmiştir. Bk. Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, 907-908; Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 708; Müneccimbaşı, *Câmiu’-d-Düvel*, II, 142; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 21; Turan, *Selçuklular Zamanı*, 659.

¹⁶⁶⁷ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 129; Çınar, “Ankara’da Hayırsever Bir Sultan: Melike Hatun”, 42.

¹⁶⁶⁸ Erdeğer, *III. Alâeddin*, 130; V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yay., Birinci Baskı, Ankara 1988, 335.

SONUÇ

Böylece III. Alâeddin Keykubâd bir hükümdar olarak tahtta oturduğu dört yıla yakın sürede Anadolu'da önceki Selçuklu sultanlarından çok farklı bir yönetim biçimi sergilemiştir. Bu yönetimin izleri topluma olumsuz olarak yansımıştır. Sultan, atalarının sahip olduğu sorumlu devlet yöneticiliği vasıflarından uzak kalmıştır. Başta koruması gereken adalet duygusunun törpülenmesine bizzat kendi eliyle yol açmış bir sultan olarak halktan tepki görmüştür. İnsanların sığınağı olması gerekirken onları himaye etmek yerine istismar etmiş, şahsi hırs ve ihtiras peşinde koşan zevkine düşkün bir karakter olarak ortaya çıkmıştır. Sultanın kişisel zaafı, etrafında görevli bir kısım devlet adamları tarafından dizginlenmek ve uyarılmak yerine kışkırtılarak teşvik edilmiştir. Onu uyuracak kabiliyet ve sorumlulukta devlet adamları var idiyse de onların ikazları hemen hemen hiçbir tesir yapmamıştır. Bu ikazlar sultan ile ona nüfuz eden yakınındaki yöneticiler tarafından göz ardı edilmiştir. Yaşça ve tecrübe bakımından yeterli olmayan sultan, iyi niyetten uzak, zayıf karakterli bu devlet adamlarının tesirinde kalmaya devam etmiştir. Neticede Selçuklu tarihinde nadir görülebilecek olan devlet eliyle halka baskı, zulüm, haksız vergi koyma, malların gasp edilmesi, cinayet ve istismara varan hadiseler yaşanmıştır.

III. Alâeddin Keykubâd döneminin özellikleri değerlendirilirken sultanın kendisinden kaynaklı olan meselelerin yanında İlhanlı yönetiminden neşet eden sorunların da tesirini göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim Moğol hanedanı içinde İran'daki İlhan Devleti'nin yönetimine ilişkin taht mücadeleleri ile kimi komutanların bağımsızlık hevesiyle siyasi planlar

yaparak Anadolu'da çıkarttıkları isyanlar da bu ülkeye büyük zararlar vermiştir. Hem Sultan II. Mesud zamanında, hem onun tahttan indirildiği ara dönemde hem de Sultan III. Alâeddin Keykubâd döneminde Anadolu'da görülen Toğaçar, Baltu ve Sülemiş gibi büyük Moğol noyanlarının ayaklanmaları, doğal olarak tebaa, toprak ve devlet idaresi üzerinde büyük tahribata yol açmıştı.

Bu bakımdan ister III. Alâeddin Keykubâd ile yakın devlet adamları aracılığıyla uygulanan menfi yönetim biçimi olsun, isterse Moğol Noyanlarının ayaklanmaları yüzünden olsun, vuku bulan kargaşalık ve asayişsizlik, sonunda toplum üzerindeki huzurun tamamen kaçmasına yol açmış; bu da ahalinin yerini terk ederek başka diyarlara göç etmesine sebep olmuştur. Ne var ki bu Orta Anadolu havzasındaki Türkmenlerin ağırlıklı olarak Batı'daki uç yörelerine intikali, zaman içerisinde Uç Beyliklerinin teşekkülüne olumlu olarak yansımıştır. Bu bakımdan Beyliklerin ortaya çıkışı ağırlıklı olarak III. Alâeddin Keykubâd döneminde vuku bulan bir gelişme olmuştur. Bazı kaynaklarda Sultan III. Alâeddin'in bu beyliklerin en önemlisi olan Osmanlı Beyliği'nin kuruluş aşamasında önemli katkıda bulunduğuyla ilişkin kayıtların yer alması dikkat çekicidir.

III. Alâeddin Keykubâd dönemi, önceki sultanların devrinde görülen mimari eser inşası bakımından da zayıf kalmıştır. Sultanın bizzat inşa ettirdiği bir yapı yoktur. Bununla birlikte kendisinin tamir ettirdiği Çermik Ulucami gibi eserler olmuştur. Bununla birlikte onun zamanında veya ona yakın tarihlerde aile fertleri, çocukları ve ileri gelen devlet adamları eliyle yaptırılmış olan eserlere rastlanmaktadır.

Bu bakımdan III. Alâeddin Keykubâd'ın devri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin çöküş sürecinin tamamlanmaya doğru gittiği bir son aşama idi. Bu zayıf ve kısa dönem önceki muzaffer Selçuklu hükümdarları sayesinde oluşan iftihar duygusu yerine, başarısızlık ve devlet eliyle oluşan ahlaki zafiyetin yol açtığı haksız ve adletsiz uygulamalar karşısında bir ders çıkarma hissi telkin eden bir dönem olmuştur.

KAYNAKÇA

- AHMED EL-EFLÂKÎ, Şemseddin el-Ârifî, *Menâ-kübü'l-Ârifîn*, Tahkik ve Neşr: Tahsin Yazıcı, TTK Yay., I-II, Ankara 1980.
- AHMED EFLÂKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yay., İstanbul 2006.
- AKSARAYÎ, Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay., Ankara 2000.
- ÂŞIK PAŞAZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osmân – Osmanogullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, Gökkuşbu Yay., 2. Baskı, İstanbul 2010.
- BAYBARS EL-MANSÛRÎ, *et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye fî'd-Devleti't-Turkiyye (1252-1312)*, çev. H. Polat, TTK Yay., Ankara 2016.
- BAYPARS TARİHÎ, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, TTK Yay., İkinci Baskı, Ankara 2000.
- ÇINAR, H., “Ankara’da Hayırsever Bir Sultan: Melike Hatun”, *Vakıf Kuran Kadınlar*, Bildiriler, Haz. Fahmeddin Başar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2019, 37-72.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, “Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri”, *ZfWT*, Vol. 5, No. 1, (2013), 7-25.
- ERDEĞER, Melek Göksu, *III. Alâeddin Keykubâd ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu*, Selçuk Ü., SBE, DT, Konya 2020.
- ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik Yay., Ankara 2010.
- GENÇ, Vural, *İdris-i Bitlisi Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi*, Mimar Sinan Ü., SBE, YLT, İstanbul 2007.
- GORDLEVSKI, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran- Onur Yay., Birinci Baskı, Ankara 1988.
- İBN BİBÎ, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, II. Tercüme, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yay. Ankara 2014.
- MÜNECCİMBAŞI Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel- Selçuklular Tarihi*, Yay. A. Öngül, II. Cilt, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ – Neşrî Tarihi*, I-II, Yay. Haz. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen, TTK Yay., 4. Baskı, Ankara 2014.
- NİĞDELİ KADI AHMED, *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk*, Terc. A. Ertuğrul, TTK Yay., Ankara 2015.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, çev. İsmail Aka-Mehmet Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejeni, TTK Yay., Ankara 2013.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, TTK Yay., Ankara 1957.
- SÜMER, Faruk, “Anadoluda Moğollar”, *SAD*, I, (1969) (Ayrıbasım TTK Yay., Ankara 1978), 1-147.
- SÜMER, Faruk, “Keykâvus II”, *DİA*, XXV, 354-356.
- SÜMER, Faruk, “Keykubâd III”, *DİA*, XXV, 359-361.
- TARİH-İ ÂL-İ SELÇUK (Anonim Selçukname), Terc. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yay., Ankara 2014.
- TOGAN, Zeki Velidi, “Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadi ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar”, *İstanbul Ü., İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV, S.1-4, İstanbul 1953, 33-50.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yay., İkinci Baskı, Ankara 1988.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, 14. Basım, İstanbul 2016.
- UYUMAZ, Emine, “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Bildiriler, Konya 2001.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., C. I, 5. Baskı, Ankara 1988.

YAŞAR, Selman, *Siyasal, Sosyal, Ekonomik yönleriyle Afyon (1923-1960)*, Ege ., SBE, (Doktora Tezi), İzmir 2007.

YAZICIZÂDE Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul 2009.

BYZANTINE–SELÇUK RELATIONS AND THE EXPERIENCE OF OTHERNESS

Johannes Niehoff–PANAGIOTIDIS

Prof. Dr., Freie Berlin University, Institute for Byzantine Studies, Berlin/GERMANY, jnp@zedat.fu-berlin.de,
ORCID: 0000-0001-7253-4317.

ABSTRACT

In this article, an introductory view on the relations between Byzantium and the first Turkish dynasty in Asia Minor is attempted. After an overview on the historical problematic and the relevant bibliography, first the sources are mustered. It will turn out that many of the difficulties of this field result from the fact that we have but very few and late Islamic sources, and nothing in Turkish. The most important sources are in Greek. After several examples of how to understand the Byzantine – Selçuk *convivencia* in the light of a modern methodology, it focuses on the results of it, viz.: the rising of a Christian Literature in Old Turkish, the continuation of the Selçuk dialect from the late Middle Ages onwards.

Keywords: Byzantine, Selçuks, Anna Komnena, Asia Minor, İbn Bibi.

INTRODUCTION

For the Byzantines, the rapid loss of their heartland, Asia Minor, was a shock: Up to the middle of the eleventh century, Byzantium was on the winning side on this front. As a matter of fact, the Empire by the incorporation of semi – independent Armenian principalities like Vaspurakan, reached its biggest extension¹⁶⁶⁹ in that time.

The battle of Manzikert/Malazgirt changed this forever. Not the battle as such, but the failure of the Byzantine political/military elite to cope with it, sealed the future of the Empire. For decades, its sheer existence was in danger, as Anna Komnene tells in the beginning of her history, the most important report on those days

¹⁶⁶⁹ Except Late Antique times, viz. before the Islamic expansion.

Ibn Qutalmish took his residence in Nikaia/Iznik, which ten years after his death was recaptured for Byzantium by the hand of the Crusaders. He died (1086) as a vassal to the Greater Selçuks in Iran where Süleymān's son Kiliç Aslan was kept as a hostage to Malik Shāh in Isfahān. This first attempt to found a Turkish State in Asia Minor clearly failed with the Byzantine recovery.

The second factor is the Byzantine approach to the new lords of Anatolia: Acceptance? Bitter war until an alleged victory? Allying with the Turcs against competitors for the throne of Byzantium? Allying with the Crusaders against the Turcs?

The situation got stable but with the famous treaty between Alexios and Shāhānshāh/Malik Shāh II. of 1116. This treaty constitutes the recognition of the recently established Sultanat of Ikonion/Konya by the Byzantines. Since this passage is of crucial importance for the understanding of our question, viz. the *convivencia*, it will be cited here in extenso, and then interpreted. Since the main source for it, Anna Komnene, is the only known female historian of the Middle Ages, whose life is full of adventures, the next part of this contribution will be dedicated to our sources.

They are best divided into the languages they are written in:

1. Greek sources. They are by far the most important on the issue. Well studied (like the Latin sources, v. infra), recently well edited, like Anna (with one exception), and well informed. One can still look into Moravcsik¹⁶⁷¹,

but the textual base is much better today: We have now good editions of Michail Attaliatis, Anna Komnene, Nikitas Honiatis and still since Heisenberg, Georgios Akropolitis. Pachymeres is done by Faillier: Except Ioannis Kinnamos, all is complete. Neglected as a historical source is Th. Prodromos (Hörandner), who describes panegyrically the feats by (predominantly) Ioannis Komninos in Asia Minor, e. g. by conquering Kastamon (poems). „Greek“ are also the poems by Rūmī and his son Sulṭān Veled, and the Greek inscription by ʿIzz ad – Din KeyKāūs for his conquest of Sinopi/Sinop (vide infra).

2. Latin sources: They are different from the Greek sources, since they do lack the continuous time chain that stands behind Byzantine historiography; instead, they tell and retell the same story (viz. oft the first crusade) from different perspectives. and while on the Byzantine side one finds first hand observers like Anna or Attaliatis, the only eye witness to Malazgird, many a writer on the Latin side is a French clergymen who never saw the wars he described, like Guibert de Nogent and Balderich de Bourgeil (a poet). Most important are the anonymous Norman author of „Gesta Franco-

¹⁶⁷¹ Moravcsik, *Byzantinoturcica*, 2 Vol. 1959.

rum“, and Fulcher de Chartre, both eyewitnesses. In them, the Byzantines play a sinister role. These works normally describe Asia Minor as a country where they marched through on their way to the Holy Land. After its conquest, they lose interest in Byzantium and Asia Minor: the „Gesta Francorum“ ends with 1099. Here, Asia Minor is already called „Turchia.“ To the Latin sources, one should add Chretien de Troyes’ „Cliges“: This is fictional, but the main hero and true heir of the story bears Kiliç Aslan’s name in a Pontic Greek dialect form, while the message of the romance is clear: The traitor is called Alexis, so Alexios Komninos, while behind Cliges, one might assume Kiliç Aslan I. from Konya. The work by Chretien shows clearly the mentality among the Western Crusaders: The brave are the Franks, and on an equal level but the Turks. This goes back to Guibert; the Byzantines display the role of rogues.

3. Islamic sources: There are no contemporary sources in Turkish. At this time, Turkish was not yet a literary language; this should change but with the Mongol period and the Karamanogulları, outside the scope of this article. The main source is Ibn Bībī (13./14. ct.) who had almost no information on the early times; his *récit* sets in in more details with the 13. century (Kay Kāūs/Kay Kobād); this work in Farsi exists in two versions. The long one is not properly edited. The main Arabic source, Ibn al-Athīr („Kāmil al-tārīkh“), is not centered on the Selçuks. By Sibṭ ibn al-Jauzī is to be found the only eyewitness in Arabic to the battle of Malazgird.

4. Among the Christian – Oriental sources, in Syria one has Bar Hebraeus, and the earlier patriarch of the Miaphysites, Michael (d.

1199); among the Armenians, it is but the cleric Matthew of Edessa, a contemporary to the early Selçuk times who used a popular language.

As a result, one has to deal, as far as written sources are concerned, with Greek sources, Ibn Bībī and Matthew from Edessa. Important are the many Selçuk inscriptions, esp. from Sinop, recently edited by Scott Robinson. None of them is in Turkish; they are held in Farsi, Arabic and but rare, Greek. On the bilingual inscription in Greek and Arabic¹⁶⁷².

Back to Anna! Before investigating her text, it is good to know her background and meta-historical standpoint. There are not too many Byzantine writers of history that were so close to the Imperial household; Anna Komnene is one of them (I. Kantakouzenos another one, of another century and Sultan Orhan’s father in law.). Indeed, two times she was close to become an empress by herself: First by marriage, and then by an – failed – attempt of seizing power, immediately after her father’s death in 1118. Many of the main actors of the events she knew personally: First of all, her father himself, her mother, her brothers. Her husband was the son/grandson of Nikiphoros Bryennios (v. supr.), a historian in his own right (though the insinuations that her work is in its older part highly dependent on his *hyli historiki*, is not valid; v. Reinsch). Some of the generals of her father (who was a brilliant general in his youth, too) she knew directly, e. g. the Armenian Taktikos. This means, Anna is a good source of rumours at the Imperial court until her brother took power in 1118.

¹⁶⁷² As exemplified in picture I.

The Komninoi which begin with Alexios were not members of a reigning dynasty. Alexios used the former dynasty of the Doukai to establish legitimacy by marrying his daughter to the son of the last emperor of this dynasty, Michail VII, Konstantine Doukas. This daughter was Anna. So, the first part of Alexios' reign was dedicated firstly to establish his dynasty firmly. The Byzantine system of *gouvernement* with Alexios changed throughout.

Byzantine–Selçuk Relations

After 1097, the main concern of Alexios were the crusaders: Though he had called them in, he suddenly understood the dynamics that proved to be active in them. and but after the treaty of Devol (1107) with Bohemund, he did not seriously fight against the Turks. This changed only during his last years.

Kiliç Aslans son and their Shāhānshāh was Alexios' partner in this (v. infra). Finally, the character of Anna's work: It is written in an almost faultless high – brow Ancient Greek. This language frame is characteristic of the Byzantine *istoria* – tradition. The language her historical work uses, is self - assertive, it is made to show the continuity of Hellenism as a leading factor in Byzantine cultural life (while the real Komninoi were more adherents of a Christian restoration). The main point here is that certain human acts, perceived as historically relevant, were to be expressed in the same Ancient Greek pattern. These linguistic schemes made the facts told verisimilar to the reader, since rooted in tradition. This tradition was Roman imperial historiography, e. g. Cassius Dio or Zosimos. The scheme used here by Anna is the *topos* of „the Barbarian king(s) and the Emperor“. The

Roman Emperor, here present as Alexios, grants to the supplicant barbarian the concession of a territory. The *terminus technicus* here is *ikesia*. A classical example can be studied at the basement of the obelisk in Istanbul (Theodosios I. and the barbarian kings, dressed as Persians). Shāhānshāh was for Anna clearly such a barbarian. She regularly calls the Selçuks *Persai*. The passage here under discussion belongs to the last, unfinished book XV of Anna's work at whose end is described Alexios' death.

Here is the text; in original Greek¹⁶⁷³, while the English translation is available at Fordham University (medieval sourcebooks: [Internet History Sourcebooks: Medieval Sourcebook \(fordham.edu\)](http://InternetHistorySourcebooks.MedievalSourcebook.fordham.edu) and should not get overestimated here¹⁶⁷⁴.

The structure of the events is thus clear, insofar Anna retells it, about 25 years later. She was not present to them, but probably could ask her father and her husband. Here, the Selçuks after a devastating defeat, ask humbly for peace (*ikesia*). This is a *terminus technicus* from old times: Somebody who appeared as a *iketis* enjoyed special privileges: Nobody could touch him/her violently, his/her prayer was under the protection of the old gods. That Shāhānshāh (*Saisan*) is characterized with this word, show how Anna interpreted the whole process. Alexios is also characterized as a full gentleman in his treatment of the defeated Sultan, clearly a citation of the treatment of Romanos Dioge-

¹⁶⁷³ Annae Comnenae Alexias, recensuerunt Diether R. Reinsch et Athanasios Kambylis, *Comnena, Anna, 1083-Alexiad*, Berolini; et Novi Eboraci: W. de Gruyter, 2001,

¹⁶⁷⁴ It should be stressed that this English text goes back to the older Greek text which was valid until twenty years ago when Reinsch/Kambylis appeared.

nis by Alp Arslan after the battle of Manzikert (as described by Attaliatis): Both give a full example of chivalry. This mutual reflection is a hint how Anna saw this peace of 1117.

The conditions guaranteed here by the Emperor are ideal for the Byzantines: The Turks had to give back all the land they had taken after the fatal battle. That they should stop further incursions, is not so exciting, since this is what happened and would continue to happen after the concluding.

The treaty as such, is not preserved; the question is, in what language it was concluded? Surely in Greek, but there was also probably a Farsi version because this was the language of International Diplomacy in the East. The Sultan was not alone, though we would like to know who this *Monolykos* was¹⁶⁷⁵.

Anna must not be seen here as a realist, since the complete retreat of the Turks back to Van göl, did never happen. In reality, the panegyric poems written by Theodoros Prodromos mostly for Alexios son and successor, John II., show the successor of Alexios fighting repeatedly for a castle like Kastamon in Paphlagonia. No mention of pushing back the Turks further into the East. So, what Anna describes is but the Komninan program, not reality: to make Asia Minor the stronghold of Byzantium again. How successful this postulation was, one can see in the poems mentioned: Every but small success by John is celebrated in this sense. Prodromos himself was so unaware of the reality in Asia Minor that he even celebrated the failed expe-

dition against *Niksar/Neokaisareia* as an almost victory. Not taking into account that he took the Pontic city for *Kaisareia/Kayseri* in Kappadokia. It is the same spirit we see at work when John's son Manu'il (1143 – 1180) tried to clear up Asia Minor once and for all by the battle of Myriokephalon (1176, Nikitas Honiatis), where he was almost captured. In the same vein, Prodromos evoked the victorious past when he addressed the same emperor as *Akritis* „border fighter“, a term which evokes reminiscence of the times of Leo III. and his son, Konstantine V., fighting (successfully) against the Arabs. The cited passage thus has little to do with real capitulations but with the Byzantine mentality to see the Komninan Emperor still as the centre of the world – a system of ideas Manu'il had to pay expensively. and the rhetorics deployed by Prodromos would establish a long echo, up to Modern Greece until 1923. How looked the reality behind the mutual claims and poetic reports about victories? For this, our next example comes from Ibn Bībī. He has quite good material for the time after 1204, when a Byzantine successor State was established in Nikaia/Iznik under the Laskarids who had played but a minor role in Byzantine politics prior to the events. Not by coincidence, the choice of the capital fell on the former Selçuk capital under Süleymān. So, close to the old capital that was now under Latin domination until 1261. The Laskarids had an Iranian name (*lashkar* „host“) and established a peaceful coexistence between them and the Selçuks, evidently more realist than Anna's, Prodromos' and Manu'il's claims. The Byzantine Emperor meant here, is Theodoros Laskaris I (1205 – 1221), who was succeeded by his son in law, Ioannis Doukas Vatatzis. We give the German translation by Duda together with the

¹⁶⁷⁵ Claude Cahen, *Preottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History Circa 1071-1330*, Londres, 1968.

Farsi original. But always keeping in mind that this is the short version of the original (*mukhtaṣar*), not Ibn Bībī's own wordings¹⁶⁷⁶.

So, about one hundred years after Anna's, Byzantium is in a weak position. Instead of one Empire, we find a couple of bigger or smaller pieces, based on the local aristocracies. Epiros, the Latin Empire, the Bulgarian Empire, Cyprus, the Empire of Trapezunt, Venice and Genoa were fighting with and against each other for the successorship. The Selçuks of Rūm were one of these regional powers, while the Empire of their relatives, the Great Selçuks, had come to an unglorious end at the close of the preceding century. It is this time when Nikitas Honiatis, exiled in Nikaia, wetted his pen to write about the making of the new system of powers, established after 1204.

With the Fourth Crusade, the Kominian system had ended thus. It is highly probable that the tendency of the former dynasty, to bestow on family members high-ranking positions in order to secure their loyalty, was responsible for this regional fragmentation. All of the dynasties here in question were related to each other by liens of marriages: Theodoros Laskaris had married the daughter of Alexios III Angelos, the last Emperor before the Fourth Crusade. He fled and instigated the Selçuk Sultan Kay Khusrow into a war against his ally Theodoros Laskaris. Kay Khusrow had married a daughter of the Byzantine noble man Mavrozomis, who figures in Ibn Bībī.

Theodoros thus established an alliance with his fragmented state together with the Selçuks

when he fled from burning Constantinople and tried to build his own state in Bithynia and Asia. At the same time, the old dynasty, established their independent stronghold in the southeastern tip of the black Sea. There, the Komniniens had their stronghold already in the times of the notorious Emperor Andronikos (1183-1185). So, the situation was unstable until the reign of Kay Kāūs and esp. Kay Kobād. After, the battle of Köse Dagħ (in 1243) which put Asia Minor under Mongol sway, destabilized the political map again. Essential for the Selçuks soon became to get a stronghold on the Black Sea (on which v. infr.), and on the Mediterranean. So, the Sultan conquered Attalia/Antalya in 1207, and then attacked the Empire of Nikaia (Ibn Bībī does not mention the influence of Alexios III. Angelos in this). In this war, the Sultan was killed by a Frankish soldier at the battle of Antiocheia ad Menandrum (described by Ibn Bībī as martyrdom).

In this battle of 1211, Saifu d – Dīn Ajbe was imprisoned, the *chāšnīgīr* of the Sultan, so his steward (he appears regularly in Ibn Bībī's history, v. Duda's index). So, he lived for some months in Byzantine captivity, evidently kept as a hostage and treated well. With the ascendance of Kay Kāūs, Theodoros Laskaris remembers to use him: This is the episode given above. To end the hostilities, Theodoros sends him back to Konya, with diplomatic gifts and the task to act as a intermediary between the two courts. So, when back to Konya and received with due honours, he is send back to Nikaia to bring back the bones of the reigning Sultan's father. These are buried then in Konya (where they are still kept in his tomb close to the 'Alā ed – Dīn mosque on the former Byzantine acropolis).

¹⁶⁷⁶ Ibn Bībī, *El-Evāmīrū'l-'Alā'iyye fī'l-umūri'l-'Alā'iyye*, trns. Herbert Wilhelm Duda, p.48.

What strikes attention here is the friendly and relaxed atmosphere, the regularity of diplomatic interchange between two powers one sometimes friendly, sometimes hostile terms. No plans of Byzantine reconquest anymore, neither on the side of the Selçuks, plans for revenge (though the sultan had been killed) or *jihād*. If one reads the text closer, there is even an allusion to Theodoros' reluctance against the killing of the old Sultan in 1211 (45, 4 ab infra in Lugal/Erzi): *o 'odhr – ān ghadr agarche raḡā'ya ū bedān maqrūn nabūd „and forgiveness for this hostility even if this reproachable deed was (performed, jnp) against his (Theodoros' jnp) will. “* So, I disagree with Duda's interpretation of the passage: It is not about the war of 1211 as such, but about the killing of the Sultan which was perpetrated by a Western mercenary.

Probably, Theodoros had preferred to keep the Sultan as a hostage at his court – many members of the respective dynasties spend years at the court of the infidels, while exiled (e.g. the later emperor Michael VIII.).

For Ibn Bībī, Theodoros Laskaris bears the title of „Emperor of the Romans“ (*malik – ar-Rūm*), so he bestows on him this age – old designation. This was not for all Byzantines given, Theodoros' position was feeble, also in Church matters. For Nikitas, he was just one of the three snakes fighting for succession (an image he knew probably from the Hippodrome); at the same time, he was writing speeches in favour of Theodoros.

Our last historical episode concerns the capture of Sinopi/Sinop. It is told by Ibn Bībī on 64ff¹⁶⁷⁷. According to him, Alexios Komninos,

the king (*tekfūr*¹⁶⁷⁸) of *Jānīt* was captured during a hunting trip by the troops of Sultan Kai Kāūs. With this designation, our author means generally the Empire of Pontos and Trapezunt¹⁶⁷⁹ originally, it meant the city of *Jānīk*. There, the two grandsons of the notorious Emperor Andronikos, David and Alexios, had established their own kingdom that bordered originally on the empire of the Laskarids (on the West). While David died two years before the event, both were relatives of the famous Georgian queen Tamar. It is with them that Pontic Hellenism, always marginal, moved far and farther from Byzantine politics; the Empire, ally of Uzun Hasan and the Georgians, fell but in 1463 to the Ottomans. Like Antalya in the South, conquered by the father of Kay Kāūs, the possession of Sinopi was vital for the economy of the Sultanate: While with Antalya, they got access to the trade with the Venetians, in the North they could establish commercial relations with their eternal rival, Genoa. The Black Sea at this time was almost a Genoese monopoly where the Venetians kept but one outpost (Tana on the Don).

According to Ibn Bībī, Alexios Komninos was captured and brought unto the walls of Sinopi, where he was tortured to move the inhabitants to surrender their city. This was successful, and the Komninos swore loyalty to the Sultan. The treaty was drafted in Greek as Ibn Bībī's use of the Byzantine *noṭārān* shows: This is the Farsi plural of the Byzantine *notarios*. The surrender of the city thus took place on November, 1 1214 (vide infra).

¹⁶⁷⁷ Duda, *ibid.*, 49.

¹⁶⁷⁸ The word is Armenian.

¹⁶⁷⁹ Duda, *ibid.*, 26.

For the next decades, the front remained stable. So, it is clear that the Sultan did with the Komninos what Theodoros Laskaris had planned three years ago with his father: to keep him in noble exile for the extortion of political advantage. This plan was broken by the Western mercenary.

The city walls of Sinopi, and especially its main tower, border directly on the sea; they are covered with inscriptions that have recently been collected and translated. One of them is bilingual: In Arabic (upper part) and Greek (lower part). The Greek text is much shorter and differs from the Arabic one.

Most important, it celebrates the capture of the city by the Sultan Kay Kāūs in two of the main languages of the Empire; the Greek version was evidently directed to the Greek speaking Christian population of Sinopi. The drafting might be due to those *noṭārān* mentioned by Ibn Bībī. Symbolically, the use of Arabic and the religious vocabulary (*bi – iitifāq Allāh*) dresses the event as part of *jihād*. This expressions are missing in the Greek. Evidently, the smaller size and the awkward disposition (the last line is squeezed, due to lack of spatial planning) of the Greek version underlines the inferiority of this variant¹⁶⁸⁰.

First, the symbolical message of the inscription is clear: Preference has the language

of Islam, Arabic. Farsi, the royal language of the court is absent; that this is set by purpose, becomes clear from the Farsi inscription in Verses by the same Sultan administered on the same tower. The same language was chosen by Maḥmūd II: For his inscription inside the Heptapyrgion/Yedikule in Thessaloniki/Selânik of 1430 Arabic was used, this time without Greek¹⁶⁸¹.

The Greek is written in quite a clumsy form of the Byzantine majuscula script, similar but of lower quality to Manuels inscription published by C. Mango, whose remnant were preserved in the Süleymāniye in Istanbul. That the letters are written in an intertwined manner, e. g. in the first line MHH, is common for cursive Byzantine inscriptions (until today). Nothing in the ductus of the script shows any foreign influence. The date offered by the inscription corresponds exactly to the one given by Ibn Bībī, first of November 1214. In the last line, an unknown word appears, probably of local, maybe Pontic character (look at the commentary); it meant „castle“. The word is to be found in the last line, not well preserved.

The linguistic character of the inscription is also clear though the insufficient Greek commentary in Scott Redford is misleading here: There are no orthographic errors in it but those which can be explained by Modern Greek. As a matter of fact, the inscription is written in Modern Greek. What do we mean by this?

“Modern Greek“ can be used in many senses to speak with Aristotle (Met. 5, init.):

¹⁶⁸⁰ Scott Redford, *Legends of Authority*, (with a chapter by James Crow, and contributions by Oktay Özel, A.C.S. Peacock, Adrian Saunders, and W.M. Thackston, JR) Maps, Plans and Photogrammetric Elevations by Ka.Ba. Conservation of Historic Buildings Architecture Ltd., Koç University Press, pp.234-253. see also: Scott Redford and Ergin, Nina, eds. (2013) *Cities and Citadels in Turkey: from the Iron Age to the Seljuks*. Leuven: Peeters. (Ancient Near Eastern Studies Supplement Series; 40).

¹⁶⁸¹ Heath, W. Lowry, *Evrenos Family and the City of Thessaloniki*, Bahçeşehir University Press, İstanbul, 2010.

- the standard language, „dhimotiki“, officially established since 1981 for Greece and Cyprus;
- the vernacular of Byzantine and Ottoman times, but rarely written;
- the modern Greek dialects.

The first possibility is to be excluded here. The third would be possible, since the influence of the distinct Pontic dialect on learned inscriptions, letters etc. begins early.

The second presupposes the existence of a common spoken Greek before the Ottoman times, a debated issue.

Possibility b) and c) could also be mixed, together with remnants of the learned language.

For possibility c) we have examples from Cyprus and the Greek poems by Rūmī and his son, Sulṭān Veled so also from the 13. century. These verses are kept in the nascent Cappadocian dialect bundle of Modern Greek dialects.

Here, the case is clear: Apart from the shaky orthography, which is no wonder, since Modern Greek has no orthography of its own (until today), the language is a pure, dialect free, somehow archaic (as it is to be expected) Modern Greek. Sometimes, the standard language uses today a more classical expression: „it was taken“ (of a city) would be today the neoclassical *ealo*. More popular („laiko“) is *eparthi* – like in the first line of the inscription¹⁶⁸².

It would exceed the possibilities of this historically orientated article to give an exhaustive philological commentary here; in any case, it is perhaps the oldest inscription in the vernacular.

and there is to be found no trace of Pontic Greek; archaisms are a different issue.

This has consequences which collide with Sc. Redford's edition and commentary, esp. when concerned with the procedure, by whom and how this inscription was written? The sculptor knew his craft; if it was the same as for the Arabic part, is probable, but who composed it? Not a Christian Greek, since then he would have known a minimum of Ancient orthography, transmitted by the Church. This is missing here. The Greek used by Muslim secretaries, as e. g. cited more than one hundred years later by I. Kantakouzenos for the Mamlūk Sultan's letter to the Emperor, is in the same vein, comparable to early Ottoman documents in Greek. So, we are dealing here with the use of the Greek vernacular by Muslim powers.

Probably, the author is to be seen among those *noṭārān* of the Selçuk court who knew to write Greek, and not only the local dialect (Sinopi was a port city, after all), but the *kini* (which the Cappadocian Greeks generally did not know until they were exchanged in 1923). Probably, he was from a convert family. As Muslims, they had no access to the Church language anymore. That the phonotactics in this inscription is faulty, shows that he was not used anymore to separate the words according to traditional orthography – what you learn early at school. Probably, he gave it as a draft directly to the local sculptor out of his chancery. There is no trace of foreign influence on his Greek.

So, a thorough philological analysis of this inscription – not in place here – will lead to the conclusion that its character shows the transition between Byzantium and the Selçuks in an exemplary manner: Islamisation without Turci-

¹⁶⁸² The commentary in Sc. Redford's edition is wrong here.

sation is one option. So, it sheds light on the character of the local population after 1071.

How shall we deal with this issue? How can we imagine this? To give first a theoretical framework to this basic issue of Near Eastern demography, we have to look at possibly comparable cases, this is: cases where a part of the population became Muslim, without becoming Arabic. As the best parallels, Spain (al-Andalus) offers herself, since the case is well studied there, and with more theoretical apparatus.

Thus you find:

- a) Arabisation without Islamisation: Arabic written by the *mozarabes*. They created their own literature thereafter; a Christian – Arabic literature of the West;
- b) Islamisation without Arabisation: the *muladíes* and *moriscos*. They also developed their own literature, *aljamiado*. This is Iberian *romance* in Arabic script;
- c) Christians using Latin/later Spanish (or both); this is the classical way to modernity.
- d) Muslims using but Arabic. This is the prevailing trend for the Near East.

The Jewish case, complicated, is not argued about here. So, *nations* in the Modern sense developed but out of c) and d), the Spanish and the Moroccan nations¹⁶⁸³. What now about the Selçuk Empire?

In this last part of our modest attempt, we will deal thus with the cases

- a) Turkisation without Islamisation, and

- b) Islamisation without Turkisation on the territory of the (former) Selçuks of Rûm.

Both alternatives developed their own literatures which complement thus each other in order to conceptualize the processes of nation – building in and around Konya.

The first case thus is the use of Turkish by the Christians of Türkiye before the *mübadele* of 1923. This variant of Turkish is normally called *Karamanlidhika* in Greek, after the dynasty that governed the region of Konya after the demise of the Selçuk domination, the *Karamanoğulları*. But the modern designation after the three volumes by Salaville/Daleggio is intended to cover *all* the Turkish texts written in Greek characters (corresponding to Armenian *daçkeren*). Many of them are purely Ottoman but in Greek script, e. g. the Late Ottoman songbooks edited by Kappler. This situation is awkward, but established.

The situation in Cappadocia was different: As Modern dialect geography and sociolinguistics found out, in the villages and towns of Cappadocia we find in the nineteenth/twentieth century (before the *mübadele* thus) a landscape in linguistic transition between the local Greek dialects and the local Turkish dialects. Many towns and villages were bilingual, and the use of Turkish vs. Greek did *not* correspond to the Muslim/Christian demarcation. Also, one can find gender aspects, since many women kept on speaking Greek while their husbands, outside for trading, preferred Turkish. Cappadocia was an isolated region, in contrast e. g. to the port cities of the Black Sea (like Sinop). They had but little use of *kini*.

¹⁶⁸³ That Arabic nationalism is a different issue, will not be discussed here.

Even more difficult becomes the situation, since we do not have reliable sociolinguistic material before the turn of the nineteenth century, shortly before the *mübādele*. The first serious study was done by Dawkins during the First World War. After this, we have the descriptions by the Greek dialectologists of the twenties and thirties, at a time when there was no Turcology in Greece.

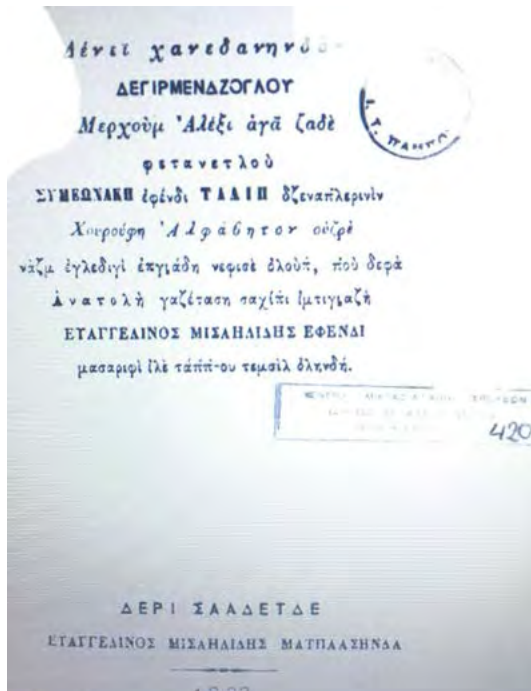
Thus, *Karamanlidhika* is still a minoritarian topic in Greece, the greatest authority is professor in Italy, M. Kappler¹⁶⁸⁴. That the Orthodox population in the Selçuk Empire adopted the local Turkish of Cappadocia, is well attested : Already the brother of Anna Komnini (s. supra), Emperor John II. (1118- 1143) when fulfilling the Comnenia program (v. supr.), arrived at the lake *Pousgousis* as Nikitas Honiatis calls the *Beyshehir gölü*. He evidently was expecting an enthusiastic reception. Instead of liberation, the population received him frosty. About fifty years after Manzikert, they felt more solidarity to their new Selçuk lords, what Nikitas comments sarcastically. At the same place, in the thirteenth century, Sultan Kay Kobād built Kobādābād, hardly a coincidence. One should keep in mind that this population was deeply Christian, so most of this literature, catalogued by Salaville/Daleggio, is religious: Turkish translations of Greek theological texts. and remarkably enough, the Orthodox Church accepted this: Very early these texts were printed (1584ff., in Venice) , and one member of the dynasty, called Kutalmish/*Koutloumus* founded

on Mount Athos a monastery that exists even today (*to Koutloumousi*). So, it is wrong to treat this literature but as material for Turkish dialectology; it is instead an example of Christian-Turkish interaction. Symeonaki Aleksizāde (so, he was called Symeon, son of Alexis, like his cousin) was from Denei, and when living in Konya could write shortly before his death two dedicatory epistles to his *Dīvān – i – ṭāleb*. The first is signed: „Konya, 25 August 1883 *hakir bendeniz Symeon Aleksiou Degirmentzoglou Deneili*“. This collection of 153 poems, all in Turkish, was printed after his death, the same year 1883, by the famous Ottoman printer Evangelinos Misailidis in Istanbul. The poet died, not even thirty years old. The language and meter is close to Classical Ottoman, so close that his younger brother Arslan Leonidhis (so, „lion son of the lion“), had to collect a glossary of the many Arabic and Persian words. The meter is the *‘arūḍ* in the majority of the poems (127.). Important is the list of contributors at the end of the volume; it shows the ties of family and friendships of Symeon(aki) in the regions of Konya, Kayseri and Niğde. The work was printed three times before the *mübādele*. The most comprehensive article is by Kappler¹⁶⁸⁵.

Most of the poems are religious; so we are dealing with Orthodox religious poetry in Ottoman verses, Turkish in Greek script. These poems deserve a separate study; I give here but a short example: On pp. 22 – 24 Symeonaki gives a versification of the Credo which he introduces with the first line of the Greek text. Then, later we read:

¹⁶⁸⁴ Matthias Kappler *The Karamanli Divan by the ‘Aşık Tâlib and Ottoman Lyric Poetry: a Preliminary Approach*, *Karamanlidika Legacies*, Istanbul, The Isis Press, pp. 141-166.

¹⁶⁸⁵ Matthias Kappler, Mark Kirchner and Peter Zieme, *Trans-Turkic Studies Festschrift in Honour of Marcel Erdal*, (ed.) Raihan Muhamedowa, 2010, Istanbul, pp.1-23.

This corresponds to the last sentences of the Christian credo. A transliteration into the Latin Alphabet, but Modern Turkish, runs like below, while Symeonaki calls himself *ṭālib* in the last line of his poem, not printed her: This name is thus clearly a *takhalluṣ* , a *nom de plume* : Symeonaki declares himself as somebody striving for God, a term from the mystic poetry of the *mevleviyye*:

pederden şādir olub hem peder oğulla ma'an
bir qiyāsda 'āzimlenüb ve bir qiyās secda olana

*bu ki ḥayyāt verici hem ṣaḥḥi rūḥi 'aẓīzdir
o ki enbiyyā vaṣītası ile inhā olana
Hem dahi umumī ve resūliyye kelisaye ben,
ikrārım istibāyi gūnāha ilya olana.*

*gözedirim tek hassur olmaşnı murdekyānin
hem gelecek devirin ömrüle 'uqba olana.*

Since this modest contribution is historically, not philologically orientated, a comment how to transliterate/transcribe this piece, is not needed here. The difficulties are evident: The Greek script transliterates a Turkish dialect of Ottoman times. But what must be discussed here is the religious vocabulary of Symeonaki: Instead of using Greek terms for theological concepts, which appears in other *Karamanlidhika* texts (almost all of them are religious), here the Arabic terms are used throughout: *secd* for *proskynein*, *rūḥ i 'azīz* for *Ayion Pnevma*, the prophets are *enbiyyā* (Arabic correct plural), the *apostoliki ekklisia* is consequently *resūliyye kelisa*. For the *nekri* he uses the Persian *murdegān* (with Farsi – Plural), otherwise he uses *yā rabbinā*, like in mystical poetry. This bears enormous consequences on the process of Turkization/Christianisation of these people, whose investigation must be postponed here.

The other possibility is the persistent use of Greek among the converted Byzantines who embraced Islam. This is a little studied subject, since the phenomenon is scattered all about the Islamic world with little or no systematic attempt¹⁶⁸⁶. But on a general level, it proved decisive for the genesis of literatures/languages in areas so remote

1686 Alexis Rivera.

te from each other like Urdu, Farsi, Bosniak and Spanish *aljamiado*. We can give no systematic overview over the development even but for the Greek world, and will thus content ourselves here with the main social factor that fostered these developments: the conversion of parts of the Byzantine Greek speaking population to Islam was due to the influence of the *ṭarīqāt* there, the *mevleviyye*, *bektashiyye* etc. This role is similar to the one exercised by them for the conversion of the Indian people to Islam in Sindh, Panjāb, Central India. But also for Bosnia and Albania. A remnant of this culture are also the Pomaks.

In Greek, we have Ipiros (with the old Bektashi centre of Jannine/Yanya, connected to Albania), Crete (after the conquest 1669) and the Black Sea. In Kappadokia, in recorded times this is not attested anymore. But that this existed, is attested by the poetic work of Jelāl ed – Dīn Rūmī and his son Sulṭān Veled. There is no comprehensive edition of this material; for Sultān Veled's *ibtidānāme* we have quite recently the edition by M. Kappler. of these 27 verses we will comment on some here, with necessary corrections of Kappler. In the following, we cite Kappler's numeration, transcriptions and transliterations, but not his German translations. Instead, we render the verses by our own translation by correcting Kappler.

Our selective commentary will focus on:

Cappadocian elements;

elements of mystic theology;

„Who ever finds you, shall not die, but his soul will exist forever.“

Kappler missed several archaisms, e. g. *okh* (better than his reading *akh*, Persian writing), which are not typical though for Cappadokia, though. I opt strongly for the reading *esen* „you,

thee“, which appears also elsewhere. Kappler's comments about the Future/Subjunctive in Greek are incorrect. Extremely archaic and typical for Cappadocia is *iyos* „who so ever“. The rendition of palatalized /ç/ as /ş/ appears as early as the eighth century and later regularly in Arabic transcriptions of Greek and has nothing to do with any dialect. These verses can stand in a Christian or Islamic mystical context: Like many of them¹⁶⁸⁷.

doko actually means to give; also Kappler's note on this present in the Cappadocian dialect is correct.

But with the sense, I can not follow him: Nobody in Greek says „to give a street/way“ (this would mean „to permit, to give precedence“). Also the alleged form *dokisan* can not exist like that. Without correction of the *rasm* and by keeping the *ḍamma*, and taking into one's mind that Sultān Veled/the scribe wrote what he heard, without the common Greek word separation, one understands easily *oli th stratan thn kali odigusan* „all were walking the good path“. This is clearly a citation of Sura one from the Qur'ān:

١ الرَّحِيمِ الرَّحْمَنُ اللَّهُ بِسْمِ

٢ الْعَلَمِينَ رَبِّ لِلَّهِ الْحَمْدُ

٣ الرَّحِيمِ الرَّحْمَنُ

٤ الَّذِينَ يَوْمَ مَلِكٍ

٥ نَسْتَعِينُ وَإِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ

٦ الْمُسْتَقِيمِ الصِّرَاطَ أَهْدِنَا

٧ الصَّالِينَ وَلَا عَلَيْهِمُ الْمَغْضُوبِ غَيْرِ عَلَيْهِمُ أَنْعَمْتَ الَّذِينَ صِرَاطَ

in Greek translation. To translate *hadā* with *odigo* is perfect, and evidently Sultān Veled had understood that the Byzantine *strata* (which is old fashioned and dialectical today), in turn from Latin *strata*, is a Greek/Syriac loanword

¹⁶⁸⁷ Kappler, *ibid*, p.5.

in Ancient Arabic. The Yannioti Muslims had a Greek Qurʾān, which perished unfortunately. So, here a quranic citation in Greek.

«Ὅποιος ἐκλαψε σήμερα, αὐριο/Θα εἶναι
εὐτυχισμένος και θα βρει τον Θεό»

„Whoever wepted today, tomorrow/Will be
happy and find God“

A good example of the future sense formed by simple *na* (*pace* Kappler *supra*). One should be consequent here: Since Kappler's conjecture of the slightly corrupted Arabic *rasm* is good, the reading must be *Thios*, not *Theos*. The first form is the popular form, while *Theos* is Standard Modern Greek; this form is a restitution, of the Classical. Typically, *Thios* is substandard today. While used by Sulṭān Veled throughout, this fact shows that Cappadocian Greek kept older popular forms alive.

More serious is the fact that here, evidently unnoticed by Kappler, the New Testament is cited: In fact, the basis here is the Sermon on the Mount 5, 4 in combination with 12 (v. the English translation of the King James Bible); also present is Apocalypse of St. John 21, 3 – 4 (ib.). It is no literal translation but a transposition into Modern Greek. The question is, how Sulṭān Veled/his father got acquaintance with this text?

The answer is not difficult to find: of both founders of the Mevleviyye it is transmitted that they frequently visited the monastery of St. Chariton in Sille (justly mentioned by Kappler, 381ff.) and had conversations with the monks there. It is also unknown, when the Church of St. Amphilochios (now disappeared from today's 'Alā' ed - Dīn Tepe in Konya) was converted into „Plato's Monastery“ (*Aflatun manastarı*), a mosque. If one combines this with the informations presented here from the preceding couplet, one understands better Sulṭān Veled's

(and his father's) program: By poetically combining Christian and Islamic Holy Texts, preparing the population for a slow conversion. There could be written much more on behalf of these and the other verses.

In this preliminary attempt, it was undertaken to view, by chosen, not comprehensive, examples, onto the Classical time of the first Turkish state in Asia Minor, on Classical ground thus, in a quite different light. Though indebted to Beihammer's book, we tried to interpret a sample of texts.

What can be discerned is that Konya enjoyed a special cultural setting, far from being a mere „Turquie Pre – Ottomane“. This teleology does exist but in the observer's eye. The example of the Rūm Sultanate instead is a good example of how from disparate elements, among them the Turkish, no doubt, something new grew up. In the vein of Hasluck's classic „Christianity and Islam“, perhaps. Beyond any doubt as a *carattere originale*.

CONCLUSION

“This article tries to view the foundation and development of the Sulatane of the Rum Selcuks in comparison with the Byzantine Empire of the Comnenoi and early Paleologoi. The main attempt is done by looking behind Imperial propaganda and religious rhetorics. It is demonstrated that instead of ethnic-religious confrontation, a spirit of mutual understanding prevailed that guaranteed the preservation of the Greek element inside an Islamic state. This is also the origin of Karamanlidhika - literature, viz. Old Turkish in Greek script.”

Konya, 19. März 2023 τέλος καὶ τῷ Θεῷ ἡ
δόξα.

REFERENCES

- CAHEN, Claude, *Preottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History Circa 1071-1330*, Londres, 1968.
- COMNENAE ALEXIAS, *Annae / recensuerunt Dieter R. Reinsch et Athanasios Kambylis, Comnena, Anna, 1083-Alexiad*, Berolini ; et Novi Eboraci : W. de Gruyter, 2001,
- HEATH, W. Lowry, *Evrenos Family and the City of Thessaloniki*, Bahçeşehir University Press, İstanbul, 2010.
- IBN BIBI, *El-Evâmîrû'l- 'Alâ 'iyye fi'l-umûri'l- 'Alâ 'iyye*, trns. Herbert Wilhelm Duda, p.48.
- KAPPLER, Matthias, "The Karamanli Divan by the 'Aşık Talib and Ottoman Lyric Poetry: a Preliminary Approach", *Karamanlidika Legacies*, Istanbul, The Isis Press, pp. 141-166.
- KAPPLER, Matthias, KIRCHNER, Mark and ZIEME, Peter, *Trans-Turkic Studies Festschrift in Honour of Marcel Erdal*, (ed.) Raihan Muhamedowa, 2010, İstanbul.
- KOMNENE, Anna, *The Alexiad*, Dieter R. Reinsch (ed.) et.al., *Corpus Fontium Historiae Byzantinae – Series Berolinensis*, 2001, pp. 477-482.
- MORAVCSIK, *Byzantinoturcica*, 2 Vol. 1959
- REDFORD, Scott and ERGIN, Nina, eds. (2013) *Cities and Citadels in Turkey: from the Iron Age to the Seljuks*, Leuven: Peeters. (Ancient Near Eastern Studies Supplement Series; 40).
- REDFORD, Scott, *Legends of Authority*, (with a chapter by James Crow, and contributions by Oktay Özel, A.C.S. Peacock, Adrian Saunders, and W.M. Thackston, JR) Maps, Plans and Photogrammetric Elevations by Ka.Ba.Conservation of Historic Buildings Architecture Ltd., Koç University Press, pp.234-253.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Elinizdeki kitap bölümü, Bizans ile Anadolu'daki ilk Türk hanedanı arasındaki ilişkilere giriş niteliğindedir. Bu bağlamda bölüm yazarı, ilgili bibliyografyaya genel bir bakış attuktan sonra, çok az sayıda, geç dönem İslami kaynakların varlığı ve Türkçe kaynakların bulunamadığını tespit etmektedir. Yazara göre, en önemli kaynakların ise Yunanca olduğunu burada belirtmek gerekmektedir. Söz konusu bölümde ağırlıklı olarak kaynakların dil yönü araştırılmış ve toplumların dil/din geçişleri tartışılmıştır. Bunu gerçekleştirirken, belirli dönemler ve toplumlar üzerinden örnekler verilmiştir.

Şüphesiz Bizanslılar için ana vatanları Küçük Asya'nın (Anadolu) hızla kaybedilmesi, büyük bir şok niteliği taşımıştır. Nitekim XI yüzyılın ortalarına kadar Bizans, bu cephede kazanan taraftaydı. Bizans İmparatorluğu, Vasurakan gibi yarı bağımsız Ermeni beyliklerini bünyesine katarak en geniş coğrafyaya bu dönemde ulaşmıştır. Ancak Malazgirt Savaşı sürecinde bu durum tamamen değişmiştir. Bu kitap bölümünde anlatılmaya çalışıldığı üzere, savaşın kendisi değil, fakat siyasi elitlerin mevcut değişimle mücadele edememesi ve durumu kabullenememesi, Bizans İmparatorluğu'nun geleceğini kötü etkilemiştir.

Bu dönemin en önemli aktarıcılarından birisi zamanın İmparatoru, I. Alexios'un kızı Anna Komnine'dir. Komnine'ye göre, I. Aleksiosun Türk ilerlemesine karşı haçlıları desteğe çağırması, Bizans'ın sonunu yaklaştıran olayların başını oluşturmuştur. Bölüm, Anna Komnie'nin eserlerinin en önemli kaynakları oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Bizans imparatorunun papadan yardım istemesi ve Haçlıları cihada çağırma girişimi Komnine'ye göre, imparator-

luğun kıyı bölgelerini geri almak için giriştiği bir başarısızlığı simgelemektedir. Yazar burada iki farklı noktanın dikkatle birbirinden ayrılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, Malazgirt Savaşından hemen sonra Anadolu'nun Türkmenler tarafından fethedilmesidir. İkincisi ise, I. Aleksios ve Kılıç Arslan arasında Rum Selçuklu Devleti'nin kurulmasına ilişkin nihai anlaşmanın imzalanmasıdır. Her iki olay da Bizans ve Selçuklular arasında geçmesine rağmen, ilkinde bir savaş, ikincisinde ise iki toplum arasında bir ilişki/diplomasi (uluslararası ilişki) meydana gelmektedir. Burada yazar, dönemin uluslararası ilişki biçimine dikkat çekmek istemektedir. Fakat bu anlaşmaya kadar, İznik'te bir Selçuklu Devleti'nin varlığı güvenli olmaktan uzaktır. Böylece Komnini'ye göre, Kılıç Arslan'ın 1086'da ölümüyle birlikte, Anadolu'da bir Türk Devleti'nin kurulmasına yönelik ilk girişim, Bizans'ın toparlanmasıyla başarısız olmuştur.

Yazar burada Bizans adına şu soruyu sormaktadır: Bizans, imparatorluğun bekası için rakiplerine karşı Türklerle ittifak mı yapmalı, yoksa Türklere karşı Haçlılar ile ittifak mı? Yazarın bunu tartışması, toplumların birbirleriyle oldukça yakın olması ve tek farkın dini olmasından kaynaklıdır. Nitekim Aleksios ile II. Melikşah arasında yapılan anlaşma, olayları bir neticeye kavuşturmuştur. Anlaşmaya göre, yeni kurulan Konya Sultanlığı, Bizanslılar tarafından tanınmıştır. Bu olayı, yine Anna Komnini'de (zamanın tek kadın tarihçisi, İmparatorun kızı) okumak mümkündür. Bahsi geçen anlaşma, Bizans tarihinde Türkler ile gerçekleştirilen başarılı bir diplomatik adım olarak yorumlanmaktadır. Şüphesiz Komnini dışında da birincil kaynaklar mevcuttur.

Bölümde okuyuculara aktarılan Anna Komnini dışında, çeşitli dillerde birincil kaynaklar şunlardır: Yunan Kaynaklarında: Michail Attaliatis, Anna Komnine, Nikitas Honiatis, Georgios Akropolitis, Pachymeres, Prodromos, Rumi ve oğlu Sultan Veled'in şiirleri ve İzzeddin Keykâvus'un Sinop fethi yazıtını sıralamak mümkündür. Latin kaynaklarında: Guibert de Nogent, Balderich de Bourgeil, Fulcher de Chartre ve Chretien de Toyres sıralanmaktadır. İslami kaynaklar arasında İbn Bibi, İbnül Esir ve Sibte ibn al-Cevzi yer almaktadır. Hristiyan-Doğu kaynakları arasında ise Bar Hebraeus ve Edessalı Matta'yı okumaktayız. Yazılı kaynaklar söz konusu olduğunda özellikle Yunan kaynaklarını, İbn Bibi ve Edessalı Matta ile karşılaşmak bir zorunluluktur. Yazar burada bilhassa Sinop yazıtı gibi yazıtların Türkçe değil, Farsça, Arapça nadiren Yunanca yazıldığına dikkat çekmektedir.

Bölümün devamında, Anna Komnine'ye tekrar dikkat çekilmektedir. İmparatorluk ailesine bu kadar yakın olup tarihçilik yapan bir başka kadının olmaması, onu bu denli özel kılmaktadır. Üstelik imparatoriçe olmaya bu kadar yakinken. Oldukça ilginç bir husus ise, Aleksios ailesinin asıl kaygısının Haçlılar olduğunu da ortaya koyanın Anna Komnini olmasıdır. Türklere karşı ciddi savaşı, Bizans İmparatorluğu ancak son zamanlarında vermiştir. Fakat, elinizdeki bölümde yazar, Komnini'nin eserine içerik anlamında eleştiriler yapmaktadır. Komnini'nin taraflı tarih yazımına dikkat çekmektedir. Özellikle Selçuklular ile Aleksios arasında geçen olayları ve Malazgirt Savaşında Alp Arslan ile Romanos Diojenis arasında geçen ilişkiyi bu bağlamda yansıtmaktadır. "Komnini, bir realist olarak görülmemelidir, çünkü Türklerin tamamen Van Gölü'ne çekilmesi hiçbir zaman

gerçekleşmedi" sözleri ile düşüncelerinin altını çizmektedir. Yazar bu yorumu, Komnini propagandası olarak değerlendirmektedir. Bunun anlamı ise Küçük Asya'yı yeniden Bizans kalesi yapmaktır.

Anna Komnine bu tarzını devam ettirirken, Bizans İmparatorluğuna oldukça çok övgü yapmaktadır. Onların Selçuklular üzerindeki hakimiyetini ve beyefendi tavırlarını tekrar etmektedir. Gerçek şu ki, Anna'dan yaklaşık yüz yıl sonra, Bizans zayıf bir konumdadır. Bu durum ise bir günden diğerine gerçekleşecek bir olay değildir. Tek bir imparatorluk yerine, yerel aristokrasilere dayanan daha büyük veya daha küçük birkaç parça toprak mevcuttur. Bu bölümde yazar, daha sonra Anadolu'yu Moğol egemenliğine sokan Köseadağ Savaşından, Selçukluların Karadeniz ve Akdeniz'de bir kale elde etmek için giriştikleri mücadeleden bahsetmektedir. 1211'de gerçekleşen bu Savaş'ta Sultan'ın 'chaşnigiri' yani kahyası Saifu d'din Ajbe'nin Bizans esaretine alınmasını aktarırken, Bizans tarafından gördüğü iyi muamele, yani beyefendi tavır aktarılmaktadır. Bu bilgileri verirken, İbn Bibi ve Anna Komnine'den aldığı anlatımları, Bizans taraftarı bilgileri değerlendirmektedir.

Yine Sinop'un ele geçirilmesiyle ilgili İbn Bibi'den alıntılar yapılmıştır. Buna göre Güneyde Keykâvus'un babası tarafından fethedilen Antalya gibi, Sinop'un mülkiyeti de saltanat ekonomisi için hayati önem taşımaktadır. Antalya'da Venediklilerle ticarete girerken, Sinop'un varlığı ile kuzeyde de Venediklilerle ticari ilişkiler kurabiliyorlardı. İbn Bibi'ye göre, Aleksios Komninos yakalanır ve Sinop surlarına getirilir. Komninos, Bizans halkını şehirlerini teslim etmeye ikna etmek için işkence

görür. Bu politika başarılı olur ve Komninos, Sultan'a sadakat yemini eder. Böylece şehrin teslimi, 1 Kasım 1214'te gerçekleşmiştir. Sonraki on yıllar boyunca bütün cephelerin sabit kaldığı görülmektedir. Burada en önemli nokta, şehrin sultan Keykâvus tarafından ele geçirilmesinden sonra, bu olayın iki ana dilde kutlanmış olmasıdır. Burada belirtmek gerekir ki, İbn Bibi'de Yunanca versiyonu da yer almaktadır. Yazar Yunanca versiyonunun Hristiyan nüfusa yönelik olduğunu savunmaktadır. İçerisinde bulunan Arapça ve dini kelimeler ise, cihat ruhunu yansıtmaktadır. Kitabenin sembolik mesajı, İslam'ın dili olan Arapçadır ancak sarayın kraliyet dili olan Farsça yoktur. Böylece cihat algısı da ortaya çıkmaktadır. Yazıtta kullanılan modern Yunanca ile ilgili yazar, Yunancanın farklı lehçelerini tartışarak dikkat çekmektedir.

Bölümün ilerleyen kısmında Bizans ile Selçuklular arasındaki geçiş tartışılmaktadır. Dil ve dinin birbirleriyle ilişkisi ortaya konmaya çalışılmaktadır. Türkleşmeden İslamlaşma, burada bir seçenek olarak verilmektedir. Bu geçişlere önem verilmesinin sebebi ise, bu toplumların geçiş süreci ile ilgili bilgilerin, 1071 yılından sonra yerel halkın karakterine ışık tutmasından kaynaklıdır. Söz konusu geçiş türü farklı örneklerle mevcuttur. Yazar, bu örnekler arasında Endülüs'ün Arap olmadan Müslüman olmasını vermektedir. Endülüs dışında farklı geçiş örnekleri de verilmiştir. Bunlar arasında:

- a) İslamlaştırmadan Araplaştırma:
- b) Araplaştırmadan İslamlaştırma:
- c) Latince'den sonra İspanyolca kullanan Hristiyanlar
- d) Arapça kullanan Müslümanlar (Yakın Doğu için hâkim olan eğilimdir).

Selçuklular için durum:

- a) İslamlaştırmadan Türkleştirme ve
- b) Rum Selçuklularının (eski) topraklarında Türkleştirmeden İslamlaştırma.

Konya ve çevresinde ulus inşası süreçlerini kavramsallaştırmak için Selçukluların durumu içerisinde her iki alternatif de kendini göstermektedir. Burada kitap bölümünün sosyo-lingüistik tarafı ortaya çıkmaktadır. Oldukça dikkat çekici bir bilgi, Karamanlıca'nın Yunanistan'da azınlıkta olsa dahi, hâlâ varlığıdır. Karamanlıca, Kapadokya bölgesinin yerel Türkçesidir ve yazı dili olarak kaynaklarda varlığını korumaktadır. Yazar, aynı zamanda bölgenin şiirlerini de yorumlamaktadır. Yunan şair Symeonaki'den bir örnek alıntılanmıştır. Burada tartışılan husus, Symeonaki'nin dini söz dağarcığıdır: Teolojik kavramlar için, diğer Karamanlıca metinlerinde (neredeyse hepsi dinseldir) olduğu gibi Yunanca terimler kullanmak yerine, burada baştan sona Arapça terimler kullanılmaktadır.

İslam'ı benimseyen mühtedi Bizanslılar arasında, ısrarla devam eden Yunanca kullanımı da ele alınmıştır. Bizans Yunancası konuşan nüfusun bir kısmının İslam'a geçmesi, çoğu zaman Yunan dünyasının etkisinden kaynaklanıyordu. Bu kültürün bir kalıntısı da Pomaklardır. Söz konusu durumun varlığı, Celâleddin Rûmî ve oğlu Sultân Veled'in şiirsel eseri tarafından tasdik edilmektedir.

Yazar kitap bölümünü yazarken Konya'da bulunması hasebiyle, Mevlevilik ve Hristiyanlık arasındaki bağı da örneklendirmek istemiştir. Mevleviliğin her iki kurucusunun da Sille'deki Aziz Chariton Manastırını sık sık ziyaret ettikleri ve oradaki keşişlerle sohbet ettikleri aktarılmaktadır. Aziz Amphilochios

Kilisesi'nin (şimdi Konya'daki 'Alâeddin Tepesi'nden kaybolmuştur) ne zaman camiye dönüştürüldüğü de bilinmemektedir. Hristiyan ve İslami kutsal metinleri, şiirsel bir şekilde birleştirerek, nüfusu yavaş bir şekilde din değiştirmeye alıştırdığını savunmaktadır. Bu durum, yumuşak geçiş süreci olarak değerlendirilmektedir. Asıl dikkat çekilmek istenen nokta ise, Konya'nın sadece bir "Turquie Pre-Ottomane" olmaktan çok, özel bir kültürel ortama sahip olduğudur. Özellikle Osmanlı öncesi Türklerin ve Bizans'ın bölgedeki varlığı, bu renkliliğin göstergelerinden biridir. Rum Sultanlığı örneği ise, şüphesiz Türklerin de aralarında bulunduğu farklı unsurlardan nasıl yeni bir renkli toplum büyüdüğünün güzel bir örneğidir.

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN YIKILIŞI

Mustafa AKKUŞ

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/TÜRKİYE,
makkus@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6327-8278.

ÖZ

Türkiye Selçukluları, Türk-İslam kültürünü Anadolu'ya taşıyan, güçlü devlet yapılarıyla Orta Çağ Türk tarihine adını yazdırmış önemli devletlerden biridir. Muktedir ve güçlü hükümdarları ile uzun yıllar Anadolu'da söz sahibi olmuşlar, devleti iç ve dış saldırılardan uzak tutmuşlardır. Ancak XIII. yüzyılın başlarında yaşanan Moğol İstilasası, Köseadağ Bozgunu, Babai Ayaklanması ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Selçuklu Devleti'nin günden güne güç kaybetmesine sebep olmuştur. Böylece Köseadağ Savaşı ile gerileme dönemine geçen devlet, Muînüddin Süleyman'ın ölümü (1277) ile yıkılış sürecine girmiştir. Bununla birlikte Köseadağ Savaşı ile başlayan fiilî Moğol hâkimiyeti, yıkılış döneminde artarak devam etmiş, Anadolu; Moğol vali ve komutanlarıyla yönetilen bir İlhanlı eyaleti haline gelmiştir.

II. Mesud'un ölümüyle birlikte Türkiye Selçuklu Devleti fiilen yıkılmış ve ülke tamamen

Moğolların hâkimiyeti altına girmiştir. Bu çalışmamızda, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışına etki eden olaylar tarihi perspektif içerisinde yorumlanarak anlatılmıştır. Ayrıca yıkılış döneminde devletin siyasi, sosyal, ekonomik ve dini süreçlerle ilgili bilgiler verilmiştir. Ardından II. Mesud'un ölümü hakkında dönemin kaynaklarına yansıyan bilgilerle Selçuklu Devletinin yıkılış süreciyle ilgili rivayetler ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, İlhanlılar, II. Mesud, Yıkılış.

THE DECLINE OF THE SELJUK STATE OF TÜRKİYE

ABSTRACT

The Seljuks of Turkey, one of the important states that left their mark on Turkish history, particularly during the Middle Ages, brought

Turkish-Islamic culture to Anatolia and established strong state structures. Thanks to their powerful and capable rulers, they exerted their influence over Anatolia for many years and kept the state protected from internal and external threats. However, the Mongol Invasion in the early thirteenth century, the Defeat of Köseadağ, the Babai Rebellion, and following events caused the Seljuk State to lose its power day by day. Thus, the state entered a period of decline with the Battle of Köseadağ and transitioned into a phase of collapse following the death of Mu'in al-Din Suleiman (1277). However, the Mongol domination, which began with the Battle of Köseadağ, progressively intensified during the period of collapse, leading to Anatolia becoming an Ilkhanid province ruled by Mongol governors and commanders.

Following the death of Mas'ud II, the Seljuk State of Turkey was effectively collapsed, and the country came entirely under Mongol rule. In this study, the events affecting the decline of the Seljuk State of Turkey have been interpreted and explained in a historical perspective. In addition, information about the political, social, economic, and religious processes of the state during the period of decline is provided. Subsequently, the information regarding the death of Ma'sud II, as reflected in the sources of the period, is examined and evaluated, along with the narratives surrounding the period of decline of the Seljuk state.

Keywords: The Seljuk State of Turkey, Ilkhanate, Mas'ud II, decline.

GİRİŞ

Süleymanşâh tarafından büyük zorluklarla kurulan Türkiye Selçuklu Devleti uzun yıllar Anadolu coğrafyasında varlığını sürdürmüş, bu süreçte başta Bizans olmak üzere birçok devlet ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kuruluşundan I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümüne kadar devrin en güçlü devletleri arasında yer alan Selçuklu devleti, Sultan Alâeddin Keykubâd'ın ölümü ile birlikte yavaş yavaş zayıflamaya başlamıştır. Bu sırada doğudan gelip bütün dünyayı yağma ve katliamları ile yıkıp geçen Moğol İstilaları Anadolu sınırlarına kadar gelmiş ve Türkiye topraklarına saldırılarda bulunmuşlardır. Ardından Moğol işgal kuvvetleri Türkiye Selçuklularının Babaî İsyanı'nın bastırılmasında göstermiş olduğu zafiyet neticesinde 1243 Köseadağ Savaşı ile Selçuklu topraklarına resmen girmişler ve Sivas¹⁶⁸⁸, Kayseri¹⁶⁸⁹ ve Malatya¹⁶⁹⁰ gibi Anadolu'nun muhtelif yerlerine saldırıda bulunmuş ve geçtikleri bölgeyi yaşanmaz hale getirmişlerdir. Köseadağ yenilgisi sonrasında Sahib Mühezzebüddin Ali ve Baycu Noyan'ın görüşmesi neticesinde Türkiye Selçuklu Devleti haraçgüzar olarak Moğollarla barış antlaşması yapmıştır¹⁶⁹¹. Bu durum Selçukluları Moğollara bağlı hale getirmiştir. Böylece

¹⁶⁸⁸ İbn Bibi, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, C. II, (Haz.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.72-73; Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 37 (2015), s.73.

¹⁶⁸⁹ İbn Bibi, II, s.73.

¹⁶⁹⁰ Gregory Ebû'l-Ferec, *Ebû'l-Ferec Tarihi*, C. II, çev.: Ömer Rıza Doğrul, TTK. Yay., Ankara 1997, s.544; Mustafa Akkuş, "Moğol İstilas ve İlhanlılar Döneminde Maraş Bölgesi", *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu*, C. I, Kahramanmaraş 17-19 Kasım 2016, s.205.

¹⁶⁹¹ İbn Bibi, II, s.81-82.

inkıraz evresine girişte ilk adımlar atılmaya başlanmıştır¹⁶⁹².

Bir süre sonra Moğol yanlısı siyaseti ile bilinen Şemseddin el-İsfahânî öldürülmüş, yerine Celâleddin Karatay geçmiştir. II. İzzeddin Keykâvus döneminde devletin başında bulunan Emîr Celâleddin Karatay, diğer vezirlerden farklı olarak ülkenin çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve devletin içinde bulunan Moğol yanlısı ümerayı tasfiye etmeye çalışarak biraz rahat nefes aldırılmıştır. Ancak 1254 yılındaki ani ölümüyle birlikte bu süreç son bulmuştur¹⁶⁹³. Onun ölümünden kısa bir süre sonra Baycu Noyan 1256 yılında Anadolu'ya tekrar gelmiş ve Selçuklu-Moğol kuvvetleri arasında Sultan Hanı savaşı yapılmıştır. Türkiye Selçuklu devleti bu savaşta da ağır bir mağlubiyet yaşamış ve Anadolu'da Moğol tahakkümünün iyice hissedildiği süreç başlamıştır¹⁶⁹⁴. Sultan Hanı Savaşı akabinde Moğolların baskı ve zulümleri artarak devam etmiş, Anadolu'da Moğol komutan ve valilerinin de yer aldığı yeni bir döneme girilmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'ne gönderilen Moğol vali ve komutanları, Selçuklu Sultanlarını ve ülkeyi kendi istek ve menfaatlerine göre yönetmiş ve ülkemizin kaynaklarını vergi memurları vasıtasıyla tamamen sömürmüşlerdir. Bölgede hâkimiyeti ele geçiren Moğol vali ve komutanları halka çok zulüm etmiş ve bölgeyi yaşanmaz hale getirmişlerdir¹⁶⁹⁵.

Sultan Hanı yenilgisinden kısa bir süre sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nde pervânelik görevine Muînüddin Süleyman getirilmiş ve Pervâne dönemi olarak adlandırılan yeni bir döneme girilmiştir¹⁶⁹⁶. 1266-1277 yılları arasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetiminde tek başına söz sahibi olan ve devletin politikasını belirleyen Muînüddin Süleyman, görevde bulunduğu süreçte Moğollar ile iyi ilişkiler içerisine girip, Moğol hanları ile görüşmelerde bulunmuştur¹⁶⁹⁷. Bu görüşmeler neticesinde Moğolların yardım ve desteği ile istediği şahısları sultan ilan edip, bu sultanları kendi amaç ve menfaatleri uğruna kullanmıştır¹⁶⁹⁸. Türkiye Selçuklu topraklarında görev yapan Moğol vali ve komutanları ile iyi ilişkiler içerisinde olan Pervâne, devlet kademesinde yer alan muhalif ve hasım gördüğü kişileri bertaraf etmeye çalışmıştır. Muînüddin Süleyman bazen de bölgeye gönderilen komutanlar ile anlaşamamış ve toplumda yeni bir huzursuzluğun çıkmasına zemin hazırlamıştır¹⁶⁹⁹.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin inkıraza geçtiği dönemde ülke toprakları zaman zaman Türkmenlerin isyanlarına da sahne olmuş ve devleti uzun yıllar uğraştırmışlardır. Türkmenler söz konusu dönemde, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, Türk Ahmed İsyanı (1249), Oyuz/Ayvaz Melik İsyanı (1249)¹⁷⁰⁰, Ağaçeri¹⁷⁰¹ Türkmen-

¹⁶⁹² İbn Bibi, II, s.82-85.

¹⁶⁹³ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçukluların İnhitanda İdare Mekanizmasının Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.134-138.

¹⁶⁹⁴ İbn Bibi, II, s.146-148.

¹⁶⁹⁵ Bu süreçte yaşanan katliamlar ve yapılan zulümler hakkında dönemin tarihçisi Aksarayî görüp duyduğu birçok olay anlatmaktadır. Bkz: Kerimüddin Mahmut Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, çev: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.54, 55, 56.

¹⁶⁹⁶ Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1970, s.65-66.

¹⁶⁹⁷ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, s.141.

¹⁶⁹⁸ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, s.69-71.

¹⁶⁹⁹ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, s.139; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, C. I, Ankara 1969, s.39-40.

¹⁷⁰⁰ İbn Bibi, II, s.127.

¹⁷⁰¹ Ağaçeriler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Faruk Sümer, "Ağaçeriler", *Belleten*, S.103, C. XXVI, 1962, s. 521-528.

lerinin İsyanı (1256)¹⁷⁰², Uç Türklerinin Lideri Mehmed Bey'in İsyanı (1261)¹⁷⁰³, II. İzzeddin Keykâvus'u destekleyen Türkmenlerin İsyanı (1262), Orta Anadolu'da çıkan Türkmen İsyanları (1262), Kızıl Hamit İsyanı(1277)¹⁷⁰⁴, Şehzâde Cimri ve Mehmed Bey olayı (1277)¹⁷⁰⁵, gibi Moğollara veya Moğol yanlısı Selçuklu emirlerine karşı birçok isyan ve istiklal mücadelesinde bulunmuşlardır.

Moğol hâkimiyetini kabul etmeyen Karamanlı Türkmenler ise müstakil olarak zaman zaman özellikle Konya, Karaman gibi yerlerde istiklal mücadelesine girişmişlerdir. Bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti'nin de pasif kaldığını düşünerek Konya'yı ele geçirip, devletin idaresine hâkim olmak için çabalamışlardır. Karamanoğullarının saldırıları karşısında fazla direnç gösteremeyen II. Gıyâseddin Mesud ise Geyhatu'ya müracaat ederek yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Geyhatu Anadolu'ya girerek büyük bir Türkmen katliamı yapmış, Karamanoğulları Eşrefoğulları ve Menteşe Türkmenlerinin meskûn bulundukları toprakları yakıp, yıkıp, yağmalamıştır¹⁷⁰⁶.

Anadolu yaşanan tüm bu zorlu süreçlerin yanı sıra Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışına götüren önemli bir adım da İlhanlı Devleti'nde yaşanan taht kavgaları ve hanlarına isyan eden emirlerin Anadolu topraklarındaki faaliyetleri olmuştur. Gâzân Han'ın 1295 tari-

hinde İlhanlı tahtına oturmasından sonra Anadolu'ya vali olarak gönderdiği emirler zamanla ona karşı muhalefet bayrağını açarak isyan etmişlerdir. Gâzân Han'a karşı Anadolu'da ilk isyan eden emir Togaçar Noyan (1296) olmuş, daha sonra onu sırasıyla, Baltu (1297)¹⁷⁰⁷, Sülemiş (1299)¹⁷⁰⁸ ve Timurtaş (1322)¹⁷⁰⁹ isyanları takip etmiştir. Bu süreçte Anadolu coğrafyası, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan çok büyük yıkımlara maruz kalmıştır. Böylece II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde çökmeye başlayan Türkiye Selçuklu Devleti'nin idari, sosyal ve iktisadî mekanizmaları, Moğolların müdahaleleri, Türkmen ve Moğol isyanları ve hükümdarlar arasındaki rekabet ve çatışmalar ile birlikte Selçuklular XIV. yüzyılın başında yıkılarak tarihe karışmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin İnhitat Devri

Selçuklu Devleti, Köseadağ bozgunundan Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ölümüne kadar (1243-1277) Moğollara tâbi olmakla, birçok siyasî buhranlara ve içtimâî sarsıntılara uğramakla beraber, memleketin daha önce kazandığı iktisadî imkânlar ve devletin zenginliğine bağlı olarak devlet zor şartlarda olsa bile kendilerini idare edebilmişlerdir. Ancak Pervâne'nin ölümünden sonra devlet fiilen Moğolların eline geçtiği ve Selçuklu idaresi çöktüğü için soygunlar başlamış; buhran ve felâketler birbirini takip etmiştir. Türkiye Selçuklularının

¹⁷⁰² İbn Bibi, II, s.144.

¹⁷⁰³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.50.

¹⁷⁰⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.97.

¹⁷⁰⁵ İbn Bibi, II, s.212-213.

¹⁷⁰⁶ Karamanlı Türkmenlerine yönelik katliamlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akkuş, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II, C. I*, Konya 2016, s.320-339.

¹⁷⁰⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.158; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.66.

¹⁷⁰⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.193; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.67-68.

¹⁷⁰⁹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.86-87; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Emir Çoban Sultuz ve Demirtaş", *Belle-ten*, C. XXXI. (124), Ankara 1967, s.624-627.

Pervâne'nin ölümünden sonra girdiği yıkılış süreci birçok isyan, sıkıntı ve felaketlerle geçmiştir. Memlekette düzenli bir idare mekanizması kalmamış, Moğol vali ve komutanlarının zulümleri, mevkilerini muhafaza etmek için halka yaptıkları soygun ve yağma faaliyetleri, Selçuklu devlet adamlarının hırs ve beceriksizliği, Türkmenlerin isyanı, Moğol valileriyle İlhanlılar arasında sık sık meydana gelen isyan ve tedip hadiseleri, Mısır sultanları ile İlhanlı hanlarının çekişme ve mücadele sahasına dönüşmesi, Selçuklu meliklerinin rekabetleri gariban halkı perişan bir vaziyette bırakmıştır¹⁷¹⁰. Ayrıca bu dönemde Anadolu'da Moğollara karşı isyanlar ve buna mukabil Moğolların intikam seferleri, kıtaller, malî darlık, suistimaller, iktisadî çöküntü ve halkın perişanlığını daha da ziyadeleştirmiştir¹⁷¹¹. Nitekim bu devirde hem Moğolların tahakkümü hem de sultanların liyakatsizliği, tarihî mevkii yüksek ve kudsiyeti kabul edilmiş Selçuklu hanedanının itibarını gittikçe düşürmüş, hanedana olan saygıyı yok etmiştir. Hatta bu devrin sultanları, Moğol kumandanları karşısında resmî teşrifatta mevkilerini dahi muhafaza edememişlerdir¹⁷¹².

Bu dönemde devlet idaresinde ve memlekette bir rolleri kalmayan sultanlar sadece küçük bir saray kadrosuna ve bir divan teşkilâtına sahip bulunuyordu. III. Alâeddin Keykubâd misalinde olduğu gibi bazen maiyetini geçindiremeyecek malî bir yoksulluğa düşerek Moğolların soygun hareketlerine bile katılmış; İlhanlı

kumandanlarının elinde sürüklenmişler ve gölge hükümdarlar olmuşlardı¹⁷¹³. Bu dönemde görev yapmış zayıf sultanlar bazen de zillete mahkûm edilmiş veya düşmüşlerdi. Son dönem Selçuklu sultanları, menşurlarını İlhanlılardan alan, İlhan'a bağlılığını arz eden, gerektiğinde İlhan'ın Anadolu seyahatlerinde refakat eden, bazen Moğol noyanlarından özür dilemek zorunda kalan, ikamete mecbur edilen, dayak yiyen, yargıya çekilen¹⁷¹⁴, dayak cezası ile tecziye edilen ve hatta katledilen zavallı hükümdarlardı¹⁷¹⁵. Selçuklu devletinin çöküşünde I. Alâeddin Keykubâd'dan sonra Selçuklu hanedanının kabiliyetli, dirayetli ve kudretli bir pâdişâh yetiştirememiş olması da devletin gerilemesine sebep olmuş ve ülke buna bağlı olarak günden güne gerilemiştir.

Osman Turan'ın, Fâzıl Nizameddin Ebu'l-Fezâyil Yahyâ İbnü'l-Hâkîm et-Tayyârî'den naklettiği bilgilere göre; bu memleketin (İlhanlı memleketinin) ahvalinden hükümdarların nizamlarından ve ordu teşkilatından epey malumat vermesinin ardından İlhanlı'nın idari-mali politikaları ile ilgili şu bilgileri vermiştir: “*Burada (Anadolu'da) hükümdarlar kendisine tabi ülkelerin idarî ve malî işleriyle bizzat uğraşmıyorlar. Bütün iş vezirlerin elindedir. Memuriyetlere tayin ve azil, mal alışverişleri hususunda mutlak hâkim odur. Hükümdarlar ancak en mühim işlerde istişare eder. Diğer hususlarda o kendisi sul-*

¹⁷¹⁰ F. Babinger - Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, Çev: Ragıp Hulusi, Yayına Hazırlayan: Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, s.57.

¹⁷¹¹ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.105.

¹⁷¹² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 2004, s.642.

¹⁷¹³ Kerimüddin Mahmut Aksarayî, *Selçukî Devletleri Tarihi*, çev.: M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1943, s.324.

¹⁷¹⁴ Aksarayî, *Selçukî Devletleri Tarihi*, s.324.

¹⁷¹⁵ Aydın Taneri, “Müsâmeretül Ahbâr'ın Önemi ve Değeri”, A.Ü.D.T.C.F, TAD, C. IV/6-7, Ankara 1966, s.138.

tan demektir.”¹⁷¹⁶ İlhanlı devletinin bu yönetim anlayışı Anadolu’da Moğol işgali öncesi, özellikle Alâeddin Keykubâd’ın ölümünden sonra güçlenen vezirlerin yetki ve otoritelerini daha da arttırmıştır. Kösedâğ öncesinde de Selçuklu Devleti’nin yönetimi vezirlerin kontrolü altında idi ve sonrasında bu durum devam etti¹⁷¹⁷. Bu vezir ve bürokratların kendi aralarındaki rekabetleri, İran’dan gönderilen askeri elit ile görev ve yetki karmaşası yaşamaları, güçlerini korumak için kendilerini atayan başta hükümdar, hanedanlık mensupları ve üst düzey yöneticiler olmak üzere İlhanlı merkezindekileri memnun etme çabası düzenli ve adil bir yönetimi imkânsız hale getirmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti’nin inkırazına bağlı olarak vezirlik kurumunun da bozulmalar yaşandığı görülmektedir. Nitekim dönemin ünlü şairi Muhammed el-Fergânî’nin şiirinde bu durum açıkça görülmektedir. Şair vezirliğe yeni atanan yüksek rütbeli bir devlet adamına da hitaben, iyilik ve cömertlik yapmasını, seher vakitlerinde dua eden mazlumlara unutmamasını, muhtaçların elinden tutmasını nasihat etmiştir. Vazifesini kötüye kullanan adı verilmeyen bir veziri tenkit eden şair, ona beddua ederek: “*Katı kalpli, gevşek düşünceli, tedbirsiz emîr, adalet ile ülkeyi cennet haline getirmez ise, huri de olsa cehennemliktir*” demiştir. Halka zulmeden ve onları soyan devlet adamları ile ilgili olarak da: “*Ey ülkede adalet ve kanunu koyuyorum diyen, ey buyrukları bütün kanun dışı olan! Zulüm yaptın! Sağlık hastalıktan ne kadar uzaksa, adalet kanunundan öyle uzak-*

tırlar... Kılıç gibi elleri her an zulüm ayağına yapışmış, haksızlık meydanında adaletin kanını döküyorlar”¹⁷¹⁸ dediği görülür. Bu satırlardan, memurların ve yüksek kademedeki devlet adamlarının haksızlıklar yaptıkları, adaletsiz uygulamalarda bulundukları ve bu durumun halk tarafından açıkça görüldüğü ancak adalet düzeni kaybolduğu için suçlarının cezasız kaldığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde devletin çöküşüne paralel olarak aynı yozlaşmışlık durumunun kadılık kurumu için de geçerli olduğu görülmektedir. Seyfeddin el-Fergânî bu yozlaşmaya dikkat çekerek, devletin son dönemlerinde kadıların adalet dağıtmaktan uzak olduklarını, işlerini rüşvetle yaptıklarını ifade etmiştir. Bu sebeple o, duygularını mısralara dökerek, “*Ey hile yapan, haram tadan ve rüşvet yiyen kadı! Dinin dinsizlik, şiarın ise şeriatsızlıktır*” demek suretiyle¹⁷¹⁹, son dönemin kadılarını şiddetli bir biçimde tenkit etmiştir.

Sultan bu dönem kadılarından Karahisarlı Kadı Mecdeddin ile müşrifü’l-memâlik olarak tayin ettiği Hamza-i Alevî’nin tesiri altında kalarak Harput, Malatya, Divriği’de zenginlerin mallarına el koymuş ve onlara servetlerini ortaya çıkarmaları işkenceye tâbi tutmuştu. Bu kişilerden bazıları gördükleri işkence sonucu hayatlarını kaybetmişlerdi. Müşrifü’l-Memâlik Seyyid Hamza-i Alevî, Sivas, Tokat ve diğer bazı şehirlerde de zulüm ve müsaderelerde bulunmuş, halka zor günler yaşatmıştı¹⁷²⁰.

¹⁷¹⁶ Zeki Velidî Togan, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931, s.36-37.

¹⁷¹⁷ Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 6-7, 9-11.

¹⁷¹⁸ Ahmed Ateş, “Anadolu’nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf Al-Din Muhammed Al-Fargani”, *Belleten*, C. XXIII, S. 91, Temmuz 1959, s. 428-429.

¹⁷¹⁹ Ateş, “Anadolu’nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf Al-Din Muhammed Al-Fargani”, s.427.

¹⁷²⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü’l Ahbâr*, s.226-227.

Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde müstevfilik makamına geçen Şerefeddin Osman (ö.1299'dan sonra) da aynı şekilde halka karşı kötü ve sert muamelelerde bulunmuş, halkı ezen bir politika takip etmiştir. Yalancı, kıskanç, hayasız bir insan olarak vasıflandırılan Şerefeddin Osman dönemin diğer birçok devlet adamı gibi zulüm ve yağmadan geri durmamış, Niğde ve Kırşehir şehrinde tam bir soygun yapmıştır. Aksarayî, Şerefeddin Osman'ın zulümlerini yazmaya kalem ve defterin yetersiz kalacağını söyleyerek onun Anadolu halkına yaptığı baskı ve zorbalıkların ne kadar fazla olduğuna dikkat çekmiştir¹⁷²¹. Vezirliğe getirilen Cemaleddin Muhammed (ö.1298'den sonra) ise o dönemlerin bir hastalığı haline gelen rüşvet karşılığında¹⁷²² memurları istedikleri yere tayin etme gibi usulsüz faaliyetlerde bulunmuştur. Cemaleddin Muhammed, işleri birkaç düzenci memurun eline bırakmış, bu memurlar da çeşitli bahanelerle birçok vergi koyarak halkı canından bezdirmişlerdir¹⁷²³.

Aynı dönemde saltanat naibi gibi çok önemli devlet mansıbında bulunan Tiflisli Kemaleddin (ö. 1298'den sonra)'e Amasya ve Samsun bölgeleri verilmiştir. Aksarayî, Kemaleddin'in bu bölgelere gidince halka nasıl gururla tepeden baktığını, kötü idaresi sebebiyle onların nasıl nefretlerini kazandığını uzun uzun anlatmaktadır. Kemaleddin yanında birçok naib ve kâtiplerle bu bölgeye gelmiş, halk kendisinden çok korktuğu için hep birlikte onu karşılamaya çıkmışlardır. Hükümet dairesine gider gitmez

hemen bir genelge çıkartmış, bu genelgeye göre halka ağır vergiler yüklemiş, hatta onların mallarını müsadere etmiştir. Sonunda onun ağır mali baskıları yüzünden halk Amasya şehrini terk etmek zorunda kalmıştır¹⁷²⁴.

Türkiye Selçuklularının son dönemlerinde, diğer kurumlar gibi eğitim ve öğretim kurumları da bozulmaya başlamıştır. Bu dönemde eğitim kurumlarına, layık olmayan kişiler tayin edilmiş, eğitim yozlaşmaya başlamıştır. Nitekim dönemin ünlü Anadolu şairlerinden olan Seyfeddin el-Fergânî, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecinde medrese ve müderrislik kurumunun yozlaşmasına da değinmiş, bu dönemde göreve tayin edilenleri şiddetli bir biçimde tenkit ederek, medreselerin hayat sebebi olan din ilimlerinin artık buralarda kalmadığını, mısralarında dile getirmiştir¹⁷²⁵.

Fergânî, İlhanlı hükümdarı Gâzân Han'a hitaben yazdığı bilinen iki şiir de Selçuklu ülkesindeki içtimaî durumun kötü olduğundan, huzur ve asayişin bozulduğundan, yağma ve talan ile şehirlere zarar verildiğinden şikâyetçi olmuştur. Şair ayrıca “*ariflerin yersiz ve elbisesiz, âlimlerin ekmeksiz ve susuz, hangâhların yaysız ve çatısız, medreselerin damsız ve kapısız olduğundan bahsetmiş*” ve bunların çözümünü Gâzân Han'a havale etmiştir¹⁷²⁶.

Dönemin Sünnî müellifi İbnü'l-Hatîb'in telif ettiği *Fustâtu'l-Adâle fî Kavâidi's-Saltana* adlı eserde ise dönemin heterodoks zümrelerinden biri olan Kalenderî grupların zararlı faaliyetlerinden bahsedilmesinin yanı sıra o devrin

¹⁷²¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.180-181, 203-204.

¹⁷²² Devlet görevlilerinin rüşvet almalarıyla ilgili olarak bkz. Ateş, “Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf Al-Din Muhammed Al-Fargani”, s.427.

¹⁷²³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.182.

¹⁷²⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s.176-178.

¹⁷²⁵ Ateş, “Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf Al-Din Muhammed Al-Fargani”, s.427.

¹⁷²⁶ Ateş, “Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf Al-Din Muhammed Al-Fargani”, s. 430-431.

dini hayatına dair de önemli bilgilere yer verilmiştir. Müellif “İslâmiyet’in zayıfladığına, küfrün, ibâhat, zındıklık ve ilhadın kuvvetlendiğine, eski padişahlar, ilim ve din adamları ile revnak bulan İslâmiyet’ten eser kalmadığına, padişah, âlim ve kadılardan hiç kimsenin buna mâni olmadığına, iyi ve dindar insanların nedret kesp ettiğine”¹⁷²⁷ dair okuyuculara önemli bilgiler aktarmıştır.

Moğol istilâsı, bütün İslâm dünyası gibi, Anadolu için de bir felâket olmuştur. İstilâ bilhassa Anadolu’nun şark tarafında mühim tahribat yapmış, büyük ve mamur şehirlerden bir kısmını viraneye çevirmiş ve o havalideki halkın farklı bölgelere dağılmasına sebep olmuştur. Moğollar evvelâ Anadolu sultanlığını müstakil bırakarak yalnız kendilerine bir miktar vergi verir bir vaziyette tutmuşlarsa da, sonraları siyasî müdahalelere başlamışlar ve ilk önce nüfuzları ve sonra da himayeleri altına alarak yavaş yavaş tabi devlet haline getirmişlerdir. Bu süreçte bir taraftan Selçuklu şehzadelerini birbirlerine rakip çıkarıp memleketi aralarında taksim etmişler, diğer taraftan devletin erkân ve ümerasını kendilerine bağlı adamlardan seçerek Türkiye Selçuklu Devleti’ni içeriden çürütmeye çalışmışlardır. Ayrıca yavaş yavaş orduyu da dağıtarak yerine Moğol askeri ikame etmeye başlamışlar ve bir süre sonra sultanları azil ve tayin edecek bir durum elde etmişlerdir¹⁷²⁸.

Bir taraftan Moğol işgal kuvvetlerinin halka yaptıkları zulümler, diğer taraftan Moğolların Anadolu’ya getirdikleri ekserisi İranlı olan yabancı memurların rüşvet ve ihtilasları, Anadolu’da sükûn ve asayiş bozmuş, şehirlerdeki iktisadî ve içtimaî ahengi altüst etmiş ve bu yüzden, pek çok âlimler ve zenginler Suriye’ye ve Mısır’a göç etmişlerdir¹⁷²⁹. Bu istilânın verdiği içtimaî sefalet, Anadolu’nun yalnız servet ve kültür bakımından inhitatına sebep olmamış; aynı zamanda içtimaî teşekkül bakımından da çürümesine yol açmıştır. Fethin başlangıcından beri Anadolu’da teşekkül etmiş olan asilzâde sınıfı mahvolmuş, şehirlerdeki büyük aileler dağılmış, ordu çözülüp dağılmış, bu suretle Anadolu’ya yeniden bir birlik verecek kuvvetler ortadan kalkmıştır¹⁷³⁰.

Siyasi yönden ülkeyi çöküşe götüren Moğollar, ekonomik alanda da devlete zor bir süreç yaşatmışlardır. Moğol hâkimiyeti sonrasında Selçukluların İlhanlılara tabii olmasıyla birlikte, bölgeye gelen birçok vali ve komutanların yanı sıra vergi tahsil etmek amacıyla vergi memurları da gönderilmiştir. Bu memurlar, İlhanlı devletinin boşalan hazinesini doldurmak için Anadolu’dan vergi toplama adı altında halkı soymuşlardır. Bölgeye gönderilen vergi memurları halka ağır vergiler yükleyerek fahiş paralar istemişlerdir. Bu durum zaten kötü olan Selçuklu ekonomisinin daha da kötüye gitmesini sağlamış, halk zor şartlar altında hayatını idame etmeye çalışmış veya yurtlarını terk ederek uçlara ya da başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır¹⁷³¹.

¹⁷²⁷ Osman Turan, “Selçuk Türkiye’si Din Tarihine Dair Bir Kaynak: Fustât ul-‘Adâle fî Kavâ’id is-Saltana”, 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s.534. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akkuş, “Anadolu Selçuklu Devletinin Yıkılmasında Kalenderi Grupların Rolü”, *Turkish Studies*, Vol. 9/7 Summer 2014, Ankara, s.117-134.

¹⁷²⁸ Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944, s. 6.

¹⁷²⁹ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s.169.

¹⁷³⁰ Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, s.6.

¹⁷³¹ Togan, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadî Vaziyeti”, s.2- 9.

Selçuklu ekonomisinin bozulmasında uzun yıllar İslam topraklarında uygulanmakta olan iktâ sisteminde yapılan değişikliklerinde etkisi olmuştur. Nitekim Selçuklularda iktâ sistemi devletin askerî olduğu kadar idarî ve hukukî en sağlam temellerinden birini teşkil ediyordu. Türkiye Selçuklu Devleti'nde, Moğol istilâsı neticesinde nizam bozulunca, verimli iktâ arazilerinin “yurtluk” (mülk) hâline getirilmesi, böylece mîrî toprak usulünün yozlaşması Selçuklu ordusunun dağılmasına sebep olmuştur. Ayrıca Moğol baskısına ilâveten bu iktasız sipahilerin ayaklanmaları da devletin yıkılmasında başlıca sebep olmuştur¹⁷³².

Türkiye Selçukluları bu dönemde bir taraftan Moğol zulmü ve soygunları altında ezilirken bir taraftan da Moğollara karşı ve çeşitli sebeplere bağlı baş gösteren Selçuklu ve Türkmen mücadeleleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Nitekim Moğol hâkimiyetini kabul etmek istemeyen Türkmenler ve bunlara bağlı gruplar devlete karşı başkaldırarak buldukları her fırsatta Selçuklu yönetimine isyan etmişlerdir. Moğol şehzade ve yöneticilerinin de isyanları maddî-manevî sukutu süratlendirmiş, Selçuklu coğrafyasını savaş haline çevirmiştir. Artık kitaplarda adı güzel ifadelerle geçen halkın saadet ve sevinç içinde yaşadığı cennet mekân Selçuklu Devleti cehennem alanına dönmüştür.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi, sosyal, ekonomik ve dini alanlarda zor zamanlar yaşadığı XIII. yüzyılın son dönemlerinde Anadolu için çeşitli felaketlerin görüldüğü bir dönem olmuştur. Nitekim iklim şartlarındaki olumsuzluk nedeniyle kuraklık, kıtlık ve salgın hastalıklar arka arkaya yaşanmıştır. Nitekim Aksarayî ese-

rinde yağmurların yağmayıp ardından kuraklık başladığına ve akabinde şiddetli bir kıtlık olduğunu dikkat çekmektedir. Bahsi geçen dönemde bir mud buğdayın 50 dirheme bile bulunmaz hale geldiğini kaydeden müellif ekonomik hayatın çok kötü olduğunu vurgulamıştır. Yaşanan kıtlığa bağlı olarak Aksaray'da “bir annenin açlıktan çocuğunu yediğini” ve “bahçedeki su kuyularının yenmiş insan kemikleriyle dolu” olduğunu nakleden Aksarayî bu dönemde yaşanan çaresizliği ve felaketleri gözler önüne sermiştir¹⁷³³. Niğdeli Kadı Ahmed de Anadolu'da yaşanan bu kıtlığın 1333 yılına kadar devam ettiğini, kuraklık ve çekirgenin hep birbirini takip ettiğini eserinde önemle kaydetmiştir¹⁷³⁴.

Anadolu topraklarında XIII. yüzyıl sonlarına doğru, gittikçe zayıflayan Moğol zorbalığı karşısında Türk beyleri ve halkının yer yer direnmeleri görülmüş ve çökmekte olan Selçuklu devletin yıkıntıları üzerinde yavaş yavaş Anadolu beyliklerinden Karamanoğulları, Sâhibataoğulları, Karasioğulları, Germiyanogulları, Saruhanogulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Hamîdoğulları, Eşrefoğulları, İnanoğulları, Candaroğulları, Pervâneogulları gibi beylikler teşekkül etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin batı uçlarında ise 1299 yılından itibaren gelişen Osmanlı Beyliği de büyük cihan devletlerinden birini kurmaya muvaffak olmuştur¹⁷³⁵.

¹⁷³³ Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, s. 218.

¹⁷³⁴ Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-şefîk Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i*, C. I, Haz.:Ali Ertuğrul, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir 2009, s.93; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi 1243-1453*, C. I, 3. Basım, Tekin Yayınevi, Ankara 1979, s.44.

¹⁷³⁵ Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.106.

¹⁷³² Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s.148.

II. Gıyâseddin Mesud'un Ölümü ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı

Selçuklu devletinin son hükümdarı olan II. Gıyâseddin Mesud, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in de torunudur¹⁷³⁶. Ailenin en büyük evladı olan II. Mesud'un annesine dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte, *Anonim Selçukname* 1285 yılında Sultan'ın annesinin, oğlunun Anadolu'ya geldiği haberini işitince Konya'ya geldiği ve yerleştiğini zikretmektedir¹⁷³⁷. II. İzzeddin Keykâvus'un hanımlarından kaynaklarda adı zikredilen Berke Han'ın kızı Orbay Hatun ve John III. Vatatzes'in kızlarından biri olduğu düşünülen Anna¹⁷³⁸, Mesud'un üvey anneleridir.

II. Mesud hakkında yapılan çalışmalar ve temel kaynaklarda onun kardeşleri hakkında ki bilgiler adeta yok denecek kadar çok sınırlı ve karmaşıktır. Tüm bilgilerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesinden sonra onun altı erkek kardeşi ve iki de kız kardeşi olduğu söylenilebilir. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre II. Mesud'un; Rükneddin Geyûmers, Alâeddin Siyavuş (Cimri), Rükneddin Kılıç Arslan, Feramurz, Melik Konstantin ile ismini bilmediğimiz bir erkek kardeşinin olduğu bilinmektedir.

Gıyâseddin Mesud'un bildiğimiz kadarıyla var olan iki kız kardeşinden biri Anadolu'da diğeri-nin Kırım'da doğmuş olması muhtemeldir. İbn Bîbî ve Aksarayî gibi kaynaklarda II. İzzeddin Bizans'a giderken yanında ailesinin varlığını belirtirler oğullarından kısmen bahsederken kızı hakkında bir ifade kullanmazlar¹⁷³⁹. Ancak Mesud'un İstanbul'da kalan ve Hristiyan olan bir de kız kardeşinin bulunduğu ifade edilmesi bu gurbet yolculuğunda yanlarında kız kardeşinin de olduğunu göstergesidir¹⁷⁴⁰. Ancak II. Mesud'un İstanbul'da kalan bu kardeşine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Mesud'un bir diğer kız kardeşi de vakfiyelerde adı zikredilen Huand Fatma Hatun'dur. Ne zaman doğduğu hakkında bir bilgimiz olmayan bu hatun, muhtemelen Mesud'un yanında Kırım'da kalmış ve onunla beraber Anadolu'ya geçmiştir. II. İzzeddin Keykâvus'un iki kızından biri olan Huand Fatma Hatun'nun da Hristiyan geleneklerine göre yetiştirildiğine dair rivayetler aktarılsa da¹⁷⁴¹ doğruluğunu kabul etmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü Konya'ya gelmiş burada yaşamış, dini yapılar ve vakıflar tesis etmiştir. Sanat tarihçilerine göre Fatma Hatun Konya'da 2 köşk, 1 Cami, 1 darülhuffaz ve 1 türbe yaptırmıştır. Köşkleri ve darülhuffazı ortadan kalkmıştır¹⁷⁴². Kaynaklarda II. Mesud'un evliliğine ve aile hayatına dair

¹⁷³⁶ Muharrem Kesik, "Mesud II", *DİA*, C. XXIX, Ankara 2004, s. 342.

¹⁷³⁷ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atuf Yayınları, Ankara 2014, s.54.

¹⁷³⁸ Anna hakkında kaynaklarda çokta sarıh bilgiler bulunmamaktadır. Erdeğer, Pachymeres'deki kayıtlara dayanarak II. İzzeddin'in John III Vatatzes'in kızlarından biri ile evlendiğini söylemektedir. Bizanslı ve Hristiyan bir kadın olan Anna'nın II. İzzeddin Keykâvus'un annesi ve kızıyla beraber Bizans'ın elinde esir kaldığını da ekler. Bk. Melek Göksu Erdeğer, *III. Alâeddin Keykubâd ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2020, s.70.

¹⁷³⁹ İbn Bibi, II, s.159; Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahibâr*, s.52-53.

¹⁷⁴⁰ Osman Turan "Keykâvus II.", *İA*, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s.645.

¹⁷⁴¹ Erdeğer, *III. Alâeddin Keykubâd ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Sonu*, s.63.

¹⁷⁴² Aynur Durukan, "Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar", *Vakıf Kuran Kadınlar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü & Bezmîâlem Vakıf Üniversitesi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi 11 Mayıs 2018, İstanbul, Bildiriler, Hazırlayan Prof. Dr. Fahmeddin Başar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2019, s.33.

yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak o döneme dair yapılan çalışmalardan edindiğimiz bilgilere göre; II. Mesud'un eşinin Muineddin Süleyman Pervâne'nin kızı İldihond Hatun olduğu söylenebilir. Nitekim İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, *Kitabeler*, adlı eserinde verilen bilgiye göre; II. Mesud'un hanımı ve oğlu Taceddin Altunbaş'ın annesi Tokat'ta Ahmed Paşa Camii ve Sümbül Baba tekkesi kapıları üzerinde bulunan kitabelerden anlaşıldığı üzere Muineddin Süleyman Pervâne'nin kızıdır ve adı İldihond Hatun'dur¹⁷⁴³ bilgisi bahsi geçen şahsın II. Mesud'un eşi olabileceği ihtimalini doğrular niteklidir. II. Mesud'un Taceddin Altunbaş adında bir oğlu ve Hundi Hatun isimli bir kızının olduğu bilinmektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin inhitatına bağlı olarak; Selçukluların son hükümdarı olan II. Mesud'un ikinci saltanatı o kadar sönük geçmiştir ki onun ölümü bile bir akis bırakmamış; hattâ son Selçuklu hükümdarının Mesud mu veya onu müteakip başka bir sultan mı olduğu bile henüz tam olarak tespit edilememiştir. II. Gıyâseddin Mesud'un ölümü ile birlikte Selçuklu hanedanı son bulmuş, Moğollar tarafından atanan devlet yöneticileri de ülkeyi bir süre daha onlar adına yönetmiştir. Ayrıca onun ölümü ile birlikte İlhanlı Devleti bölgede hâkimiyetini güçlendirmiş ve Selçuklu soyuna mensup olan kişileri ya tamamen ortadan kaldırmış veya merkezden uzaklaştırmıştır. Böylesi zor şartlar altında kalan Selçuklu ailesi ise ülkeyi terk etmiş ya da kendisini gizlemek için uc ve uzak bölgelere gitmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Sultanın ölüm tarihi net olarak belirlenememiş, müellifler bu konuda görüş ayrılığına

düşmüşlerdir. Kaynaklarda II. Mesud'un ölümüne dair farklı bilgiler bulunmakta olup, her müellif bu konuya dair muhtelif tarihler ortaya koymuşlardır.

Aksarayî'nin eserinde II. Gıyâseddin Mesud'un vefat tarihi bulunmamakla birlikte eserde II. Mesud'un Olcaytu Han'ın cülusu sırasında hastalıkla mücadele ettiğini, bunun bir yıl kadar devam ettiğini ve sonunda vefat ettiği bilgisi yer almaktadır. Aksarayî'nin rivayet ettiğine göre; 1304 yılında İlhanlılarda Olcaytu tahta çıktıktan sonra II. Mesud'un uzun süren felç ya da ona benzer bir hastalığa tutulduğu bilgisi verilmektedir. Zorlu bir hastalıkla mücadele eden II. Mesud, bu süreçte konuşma, duyma, tat alma, kasılıp açılma gibi nefsanî güçlerinin tamamı hareketten geri kalmıştır. Aksarayî tarafından dönemin Cemşid'i olarak tabir edilen Sultan Mesud'un yüreği gam denizine dönmüş ve son dönemleri acı ve ıstırap içinde geçmiştir. Nitekim Aksarayî onun son dönemlerdeki zor süreçlerini şu cümleler ile ifade etmiştir: *Sedef benzeyen karnı, ceylanın göbeği gibi yarıldı. Hayat evinin rakamı, semavî uğurlu harfleri olmadan sıfır gibi içi boş kaldı. Tabiatı, güzellik zamanı gibi bozuldu; sağlığı, gençlik tazeligi gibi geçici oldu. Tam bir yıl süreyle o zor ve sıkıntılı halde öyle hayat sürdü ki sabahtan akşama kadar yılan sokmuş gibi cansız kalıyor, gece sabaha kadar da anadan doğma kör gibi oluyordu. Sonunda vücut kafesindeki ruh kuşunun kolu kanadı kırıldı. Saltanat harmanına yıkılma ve bozulma ateşi düştü. Padişahlık güneşi karardı. Devletin ayı, saltanat göğünde kayboldu. Dünyaya ait hayat günleri sona erdi*¹⁷⁴⁴. Aksarayî'nin bu ifadelerinden II. Mesud İlhanlı

¹⁷⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, Milli Matbaa, İstanbul 1345/1927, s.11.

¹⁷⁴⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.243-244.

hükümdarının 1304 yılında tahta çıktığı dönemlerde ya da Han'ın cülusunun akabinde son derece vahim ve elim bir hastalığa tutulduğu, zorlu hayatla mücadelesinin bir yıldan fazla devam ettiği, Sultan'ın 1306 yılının hemen öncesi veya sonrasında fani dünyadan baki dünyaya irtihal ettiği anlaşılmaktadır.

II. Gıyâseddin Mesud'un ölüm tarihi hakkında bilgi veren eserlerden biri de Ahmed b. Mahmud'un *Selçukname*'sidir. Esere göre II. Mesud, h.697/1298 yılında ölmüş, yerine Gazan Han'ın fermanı ile kardeşinin oğlu Keykubâd b. Feramurz, tahta geçmiştir¹⁷⁴⁵. Ancak bu bilgileri aktaran müellifin III. Alâeddin Keykubâd'ın saltanata geçişini Mesud'un ölümüne bağlayarak tarihlendirdiği görülmektedir. Nitekim aynı düşünceyle Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)* adlı eseri ile Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)* eserinde de II. Mesud'un 1298 yılında öldüğünü ve onun yerine Selçuklu Devleti'nin başına yeğeni III. Alâeddin Keykubâd'ın geçtiğini yazmaları¹⁷⁴⁶ bu bakış açısını doğrulamaktadır. Böylece II. Mesud'un 1298 yılında öldüğünü belirten müelliflerimiz bu iddiaları ile birlikte onun ikinci kez tahta geçtiğini ya bilmemekte ya da yok saymaktadırlar. Ancak Kazvînî *Târîh-i Güzîde* adlı eserinde III. Alâed-

din Keykubâd'ın Gâzân Han tarafından tahttan indirilmesiyle birlikte III. Mesud adlı bir şahsın Selçuklu devletinin başına geçtiği bilgisini vererek hatta bu zatın sikkelerinin de bulunduğunu söylemesi¹⁷⁴⁷ bu konuda bilgisizlikleri ve gelen rivayetleri nasıl kendilerince yorumlayıp çelişkileri izale ettiklerini göstermektedir.

Anadolu'dan uzak bir coğrafyada yazılan eserlerden biri de *Ravzatu's-Safâ*'dır. Bu kitabın müellifi Mîrhând, III. Alâeddin Keykubâd'ın Gâzân Han tarafından tahttan indirilmesiyle birlikte Selçuklu Devleti'nin o beldelerde son bulduğu bilgisini vermektedir¹⁷⁴⁸.

Osmanlı müderrislerinden Cenâbî Mustafa Efendi, kaleme almış olduğu tarihinde II. Mesud'un ölümüne dair farklı bir bilgi ortaya koymuştur. II. Gıyâseddin Mesud'un ülkesindeki hâkimiyetinin sarsıldığını, bu durumdan istifade ile emirlerin ülkeyi istila ettiğini, sultanın fakir bir duruma düştüğünü belirtmiştir. Hatta alacaklıların ondan sürekli paralarını istemelelerinden dolayı zehir içerek kendini öldürdüğünü söylemiştir¹⁷⁴⁹. Yine Osmanlı müelliflerinden Mehmed Neşrî ise; Gıyâseddin Mesud'un 1300/1301 yılından sonra öldüğünü zikretmiştir. Ayrıca İlhanlı Han'ı Olcaytu Han zamanında kendini öldürdüğünü, akabinde devletinin yıkıldığını, Selçuklular adına hutbe okunmayıp ve sikke bastırılmadığı bilgisini de bizlere aktarmıştır¹⁷⁵⁰.

¹⁷⁴⁵ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-nâme II*, haz. Erdoğan Mercil, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret Aş., İstanbul 1977, s. 156.

¹⁷⁴⁶ Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, Editör; Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s.121; Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd Mîrhând *Ravzatu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu, 2. Baskı, TTK, Ankara 2018, s.273.

¹⁷⁴⁷ Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, s.121.

¹⁷⁴⁸ Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ*, s.273.

¹⁷⁴⁹ Muharrem Kesik, *Cenâbî Mustafa Efendi'nin 'El-Aylemü'z- Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil Ve'l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları İle İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s.24.

¹⁷⁵⁰ Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşrî Tarihi*, C. I, haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949, s.49, 51.

II. Gıyâseddin Mesud'un ölüm tarihi, yeri ve nereye defnedildiği noktasında en net bilgiyi *el-Veledü's-Şeffik* adlı eser vermektedir. Bu eserin müellifi Niğdeli Kadı Ahmed, II. Gıyâseddin Mesud h708/1308 yılında Kayseri'de vefat ettiğini ve Sultan'ın tabutunun kız kardeşinin istirahat ettiği Simre'ye (Amasya) götürüldüğünü rivayet eder¹⁷⁵¹. Niğdeli Kadı Ahmed'in verdiği ölüm tarihini *Menakibü'l-Arifin*'in aktardığı bilgilerde zımnen teyit etmektedir. Ahmet Eflâkî *Ariflerin Menkıbeleri* adlı eserinde III. Alâeddin Keykubâd'ın tahttan indirilip, yerine Gıyâseddin Mesud'un cülus ettiğini ve 702-708/1303-1308 yıllarında Selçuklu Devleti'nin başında bulunduğunu anlatması¹⁷⁵², eserde bahsi geçen yıllar göz önüne alındığı zamanda II. Mesud'un 1308 yılında ölmüş olduğu sonucuna ulaştırır.

Sultanın vefatı hakkında Memluk kaynaklarında da bazı rivayetler bulunmaktadır. el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr* adlı eserinde II. Mesud'un saltanatının 708/1308 yılına kadar devam ettiğini ve Türkiye Selçuklu Devleti'nde "sultan" olarak isimlendirilen son kişinin II. Mesud olduğunu belirtir. Bu sultanın tam ismini ve şeceresini Mesud b. Keykâvus b. Keyhüsrev b. Keykubâd b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan b. Mesud b. Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış b. Arslan Yabgu b. Selçuk şeklinde kaydeden İbn Fazlullah el-Ömerî, onun son dönemlerinde zelil bir duruma düşerek çok yoksullaştığını nakleder. Moğolların ardı arkası kesilmeyen isteklerinden bıktığı için zehir içerek

hayatına son verdiğini de ekler¹⁷⁵³. Ebu'l-Fidâ da ilk rivayetinde daha özet bir şekilde II. Gıyâseddin Mesud'un sultan olarak isimlendirilen son Selçuklu hanedan mensubu olduğunu belirttikten sonra onun aşırı bir şekilde fakru zaruret içine düştüğüne de işaret eder. 708 senesi vefeyâtında bahsi geçen sultanın ölümüne yer vermeyen müellif daha sonraki rivayetinde ise İbn Fazlullah el-Ömerî'nin aktardığı bilgileri, II. Gıyâseddin Mesud'un şeceresindeki küçük farklılıklar dışında aynen kaydeder¹⁷⁵⁴. Bu rivayetlere bu hadiselerin gerçekleştiği zaman hayatta olan Memlük tarihçisi Yûnînî'nin (ö. 726/1326) kayıtlarını eklemek gerekir. Müellif, hicrî 707 senesinin başında dönemin hükümdarları arasında Sultan Mesud'u "Sâhibü'r-Rûm" şeklinde kaydeder ancak güç ve yetkinin Moğol nâiblerinde (valilerinde) olduğunu da ekler. Ertesi sene dönemin hükümdarlarının geçen sene ile aynı olduğunu kaydederek II. Gıyâseddin Mesud'un tahtta olduğunu zımnen ifade eder. Ancak 1308 senesinden sonrasına tekabül eden hicrî 709 ve 710 senelerindeki hükümdarları ve hâkim oldukları bölgeleri sayarken Anadolu'daki Selçuklu sultanlarını artık zikretmez hatta burayı İlhanlı toprağı olarak niteler¹⁷⁵⁵. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu sıralarda resmen yıkılmış olduğunu zımnen de olsa söylemiş olur. Aynı şekilde 708 vefeyâtında

¹⁷⁵¹ Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şeffik Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i*, s.544.

¹⁷⁵² Ahmet Eflâkî, *Menakibü'l-Arifin*, C. II, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s.25.

¹⁷⁵³ Şihabeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâlikü'l-Emsâr*, (nşr. Hamza A. Abbâs), Abudabi 2004, XXVII, 436-437; Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâlik'ul Ebsâr)*, Çev: Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s.407.

¹⁷⁵⁴ İmâdüddin İsmail b. Ali Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer* (nşr. Muhammed Azb v.dğr.), I-IV, Kahire 1998-1999., IV, 19, 26.

¹⁷⁵⁵ Kutbüddin Ebu'l-Feth Musa b. Muhammed el-Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-Zamân*, I-IV, nşr. Hamza Abbâs Haydarâbâd 1954-1961, II, 1160, 1241, 1312.

II. Gıyâseddin Mesud'un ölümünden de bahsetmez. Diğer taraftan bu sultanın vefat ettiği yılı ve dolayısıyla Türkiye Seçuklu Devleti'nin yıkılmış olduğunu açıkça belirten Memlük kaynakları da bulunmaktadır. Bunlardan Kalkaşendî, meşhur eserinde Anadolu'dan bahsettiği kısımda buradaki idarecilerle ilgili bilgiler verirken Selçuklu sultanlarını da sayar. Son olarak II. Gıyâseddin Mesud'u zikreden Kalkaşendî, onun hicrî 718 (1318) senesinde vefat edinceye kadar tahtta bulunduğunu ancak bütün yetkilerin Moğol valilerin elinde olduğunu, onun ölümüyle artık bu coğrafyanın müstakil bir Moğol vilayetine dönüştüğünü belirtir¹⁷⁵⁶. Makrîzî ise hicrî 718 senesi hadiselerini aktarırken açık bir şekilde Kutalmışoğulları (Türkiye Selçukluları) Devleti'nin yıkıldığını belirtir. Daha sonra bu devletin Moğol tahakkümüne girmesi ve sultan tayin etmelerine kısaca örneklerle işaret eder. Son olarak II. Gıyâseddin Mesud'un tahta çıkarıldığını, onun da yoksul ve zelil bir duruma düştüğünü ve Anadolu'da idarenin tam manasıyla Moğollar'a geçtiğini belirtir¹⁷⁵⁷. Ebü'l-Fidâ ve İbn Fazlullah el-Ömerî'nin büyük kısmı Selçuklu kaynaklarıyla uyumlu olan bilgilere sahip oldukları ve gelişmeleri takip ettikleri görülmektedir¹⁷⁵⁸.

II. Mesud'un ölüm tarihi ve yeri konusundaki rivayetleri değerlendirdiğimiz zaman II. Mesud'un ölüm tarihinin 1308 yılı, ölüm yerinin de Kayseri olabileceği sonucuna ulaşabiliriz. Nitekim birçok müellif net bir tarih ve yer ve

remezken Niğdeli Kadı Ahmed'in verdiği bilgiler ve onu teyit eden kaynakların olması, diğer kaynaklarda da Selçuklu Devleti'nin yıkılış tarihinin II. Mesud'un ölümünden sonra olduğu ve devletin de bu tarihlerde tarih sahnesinden silindiğini beyan eden ortak malumatların bulunması bunu güçlendirmektedir.

II. Mesud'un ölüm tarihindeki belirsizlikler Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış tarihi hakkında da bir tartışmaya sebep olmuştur. Bazı araştırmacılar yıkılış tarihini 1308 olarak kabul ederken, bazı araştırmacılar da bu tarihin 1318 olduğunu iddia etmektedirler. Yıkılış tarihi ile ilgili olarak açık bir şekilde tarih veren kaynak döneme şahit olan Niğdeli Kadı Ahmed'in *el-Veledü's-şefîk ve'l-Hâfidü'l-Halîk*'i, eseri olup 1308 tarihidir¹⁷⁵⁹. Ayrıca Aksarayî yıkılışa ilgili bir tarih vermemişse de Sultan II. Mesud'un uzun süreden beri müzmin bir hastalığın pençesinde olduğu ve daha sonra vefat ettiğini ve bu şekilde devletin sona erdiğini yazarak II. Mesud'un ölümü ile birlikte Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkıldığını belirtmiştir¹⁷⁶⁰. Günümüze kadar gelen son sikkenin II. Mesud ait olduğunu dikkate aldığımız zaman Selçukluların 1308 yılında Sultan II. Mesud'un ölümü ile birlikte yıkıldığı sonucunu çıkarabiliriz¹⁷⁶¹.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti 1243 Köseadağ yenilgisi ile Moğol tahakkümü altına girmiş ve devlet yavaş yavaş güç kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemde merkezi yönetimin zayıf olması ve

¹⁷⁵⁶ Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ fi Sinâ'ati'l-İnşâ*, I-XV, Kahire 1963, V, 362.

¹⁷⁵⁷ Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rîfeti Düveli'l-Mülûk* (nşr. M. Mustafa Ziyâde-Saîd A. Âşûr), I-XII, Kahire 1956-1973, II/1, 186.

¹⁷⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Yahya Ayaz, "Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, I 2016, s. 91-105.

¹⁷⁵⁹ Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-şefîk Ve'l-Hâfidü'l-Halîk*'i, s.544.

¹⁷⁶⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.243-244.

¹⁷⁶¹ Kesik, "Mesud II", s.344.

Babai İsyanı gibi sosyal ve dini içerikli isyanlarında baş göstermesi devletin gücünü iyice zayıflatmıştır. 1256 yılındaki İlhanlı tahakkümü ise Anadolu'da İlhanlı'ya tabi yeni bir düzeni beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Anadolu'ya hâkim olan İlhanlılar Sultan ya da devletin ileri gelenlerini yanına alarak kendi amaç ve menfaatleri uğrunda kullanmışlardır. Zamanla Selçuklu sultanları hem siyasi hem de ekonomik iktidarı ellerinden kaybederek meşruiyetlerini tartışmalı hale getirmişler, İlhanlıların merkezden atadıkları valilerin emri altına girmişlerdir. Hatta Selçuklu hanedanlığının son temsilcisi olan II. Gıyâseddin Mesud, Baltı isyanı bahane edilerek, Sultanlıktan azledilmiş, Hemedan'a sürülmüştür. Bir süre boşa kalan Selçuklu tahtına II. Mesud'un yeğeni III. Alâeddin Keykubâd getirilmiştir. Ancak bir süre sonra onu da yanlış uygulamalarından dolayı hükümdarlıktan azledip, İsfahan'a göndermişlerdir. Ardından yıkılışa doğru yürüyen Türkiye Selçuklularının başına ikinci defa II. Gıyâseddin Mesud'u geçirmişlerdir.

Yapılan bu yeni atama otorite boşluğundan, kargaşa ortamından bıkmış, usanmış Anadolu halkı için bir umut kaynağı olsa da, beklentiler kısa süre içinde boşa çıkmıştır. Nitekim II. Mesud da halefleri gibi gölge sultan vasfı ile Selçuklu yönetiminde yer almış, İlhanlı devletinin hâkimiyeti altında bir süre saltanat sürmüştür. II. Mesud'un 1308 yılında ölümüyle birlikte devlet resmen İlhanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Bu süreçten sonra İlhanlı valileri Selçuklu devletinde yönetimi resmen ele alarak bölgede kesin olarak hâkimiyeti sağlamışlardır. Ayrıca Selçuklu ailesine mensup kişilerin Anadolu'da yaşamasına müsaade etmemişlerdir. Selçuklu ahfadı ise yaşanan bu üzücü süreçte Konya'nın çevresinde bulunan köylere, kasabalara kaçmak

zorunda kalmıştır. Bazıları ise Karamanoğullarına sığınarak hayatta kalmaya çalışmıştır. Ancak Karamanoğulları kendi soydaşlarının yani Türkiye Selçuklu devletinin hanedan mensuplarının erkek çocuklarını öldürmüşler, kızlar ile de evlilik yaparak Selçuklu tahtının varisi olarak bölgede yönetim ve idareyi ele almak istemişlerdir.

KAYNAKÇA

- AHMED BİN MAHMUD, *Selçuk-nâme II*, haz. Erdoğan Merçil, Kervan Kitapçılık Basın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1977.
- AHMET EFLÂKÎ, *Menakibü'l-Arifin*, C. II, Trc: Tahsin Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.
- AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi 1243-1453*, C. I, 3. Basım, Tekin Yayınevi, Ankara 1979.
- AKKUŞ, Mustafa, "Anadolu Selçuklu Devletinin Yıkılmasında Kalenderi Grupların Rolü", *Turkish Studies*, Vol. 9/7, Ankara, 2014, s. 117-134.
- AKKUŞ, Mustafa, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II*, C. I, Konya 2016, s. 320-339.
- AKKUŞ, Mustafa, "Moğol İstilas ve İlhanlılar Döneminde Maraş Bölgesi", *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu*, C. I, Kahramanmaraş 17-19 Kasım 2016, s.201-219.
- AKSARAYI, Kerimüddin Mahmut, *Selçukî Devletleri Tarihi*, çev.: M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1943.
- AKSARAYI, Kerimüddin Mahmud-i, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000.
- ANONİM SELÇUKNÂME, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, haz. Halil İbrahim Gök, Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- ATEŞ, Ahmed, "Anadolu'nun Unutulmuş Büyük Bir Şairi: Sayf Al-Din Muhammed Al-Fargani", *Belleten*, C. XXIII, S.91, Temmuz 1959, s. 415-456.
- AYAZ, Fatih Yahya, "Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, I (2016), s. 73-114.
- BABINGER, F. - KÖPRÜLÜ, Fuad, *Anadolu'da İslâmiyet*, Çev: Ragıp Hulusi, Yayına Hazırlayan: Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979.

- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, terc. Erol Üyepazarcı, Türk Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000.
- DURUKAN, Aynur, “Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar”, *Vakıf Kuran Kadınlar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü-Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi 11 Mayıs 2018, İstanbul, Bildiriler, Hazırlayan Prof. Dr. Fahmeddin Başar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2019.
- EBÛ’L-FEREC, Gregory, *Ebû’l-Ferec Tarihi*, C. II, çev.: Ömer Rıza Doğrul, TTK. Yay., Ankara 1997.
- EBU’L-FİDÂ, İmâdüddin İsmail b. Ali, *el-Muhtasar fî Ahbârî’l-Beşer* (nşr. Muhammed Azb v.dğr.), I-IV, Kahire 1998-1999.
- ERDEĞER, Melek Göksu, *III. Alâeddin Keykubâd ve Türkiye Selçuklu Devleti’nin Sonu*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2020.
- İBN BİBİ, *El Evâmîrü’l-Alâ’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuk Name) II*, (Haz.: Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II, Ankara 1996.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- KALKAŞENDÎ, Ahmed b. Ali, *Subhu’l-A’sâ fî Sinâ’ati’l-İnşâ*, I-XV, Kahire 1963.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Mu’înü’l-dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1970.
- KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- KAZVÎNÎ, Hamdullâh Müstevfi-i, *Târîh-i Güzîde (Zikr-i Pâ-dişâhân-i Selçukiyân)*, Editör; Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- KESİK, Muharrem, *Cenâbî Mustafa Efendi’nin ‘El-Aylemü’z-Zâhir fî Ahvâli’l-Evâil Ve’l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- KESİK, Muharrem, “Mesud II”, *DİA*, C. XXIX, Ankara 2004.
- KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu’nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köse Dağ Bozgunu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 37 (2015), s.35-84.
- KÖPRÜLÜ, F.-BABINGER, F., *Anadolu’da İslâmiyet*, çev: Ragıp Hulusi, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.
- MAKRÎZÎ, Takıyyüddin Ahmed b. Ali, *Kitâbü’s-Sülûk li-Ma’rifeti Düveli’l-Mülûk* (nşr. M. Mustafa Ziyâde-Saîd A. Âşûr), I-XII, Kahire 1956-1973.
- MÎRHÂND, Muhammed bin Hâvendşâh bin Mahmûd, *Ravzatu’s-Safâ fî Sîreti’l-Enbiyâ ve’l-Mülûk ve’l-Hulefâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Tercüme ve Notlar: Erkan Göksu, 2. Baskı, TTK, Ankara 2018.
- MÛNECCİMBÂŞI Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, çev.: İsmail Erünsal, C. I, Kervan Kitapçılık.
- NEŞRÎ, Mehmed, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşrî Tarihi*, C. I, haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1949.
- NİĞDELİ Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed’in El-Veledü’s-şefîk Ve’l-Hâfidü’l-Halîk’i*, C. I, Haz.: Ali Ertuğrul, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir 2009.
- SÜMER, Faruk, “Ağaçeriler”, *Belleten*, S.103, C. XXVI, 1962, s.521-528.
- SÜMER, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, C. I, Ankara 1969, s. 1-147.
- ÖMERÎ, Şihabeddin Ahmed b. Yahya İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü’l-Ebsâr fî Memâlikü’l-Emsâr*, (nşr. Hamza A. Abbâs), Abudabi 2004.
- ÖMERÎ Şihabeddin b. Yahya Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâlik’ul Ebsâr)*, Çev: Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- TANERİ, Aydın, “Müsâmeretül Ahbâr’ın Önemi ve Değeri”, A.Ü.D.T.C.F. TAD, C. IV/6-7, Ankara 1966.
- TOGAN, Zeki Velidî, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931.
- TURAN, Osman, “Keykâvus II.”, *İA*, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yay., İstanbul 2004.
- TURAN, Osman, “Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak: Fustât ul-‘Adâle fî Kavâ’id is-Saltana”, 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 531-564.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, Milli Matbaa, İstanbul 1345/1927.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Emir Çoban Suldüz ve Demirtaş”, *Belleten*, C. XXXI. (124), Ankara 1967, s. 601-646.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944.
- YÛNÎNÎ, Ebu’l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed, *Zeylû Mir’âti’z-Zamân*, I-IV, Haydarâbâd 1954-1961; (nşr. Hamza Abbâs), I-III, Abudabi 2007.

IV. BÖLÜM

SELÇUKLU KONYA'SINDA ORDU

TÜRKİYE SELÇUKLU ORDUSU VE KONYA

Erkan GÖKSU

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir / TÜRKİYE, erkangoksu@hotmail.com,
ORCID: 0000-0003-3263-0050

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti, Anadolu'ya yönelik Türkmen göçünün bir neticesi olarak kurulmuştur. Devletin askerî gücü, XII. yüzyılın sonlarına kadar büyük ölçüde Türkmenlere dayanmaktadır. Zamanla, Ortaçağ İslâm devleti modeline bürünen devletin askerî teşkilâtı da buna göre şekillenmiştir. Türkmenlerin ordu içerisindeki etkinliği azalmış ve gulâmlar, ıktâ askerleri, tâbi devlet kuvvetleri ve ücretli askerlere dayanan bir ordu yapısı ortaya çıkmıştır. Bu yapının şekillenmesinde, Türkiye Selçuklularından önceki Müslüman Türk devletlerinin etkisi olduğu kadar Türkiye coğrafyasının sosyal ve ekonomik şartları ile az da olsa Bizans ve Haçlıların etkisi bulunmaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin sahip olduğu

ordu sistemi, kendisinden sonra bu coğrafyada kurulan Türk beylikleri ve Osmanlı ordusunun temelini teşkil eder. Bu bakımdan Türkiye Selçukluları, Orta Asya'dan getirip Orta Doğu'da zenginleşen Türk ordu yapısının, Türkiye'ye ve daha sonra da Osmanlılarla birlikte Avrupa'ya yayılmasında bir köprü vazifesi görmüştür. Türkiye Selçukluları döneminde Türk ordu yapısında kaydedilen gelişme ve askerî üstünlük, Anadolu'nun Türklerin ebedi vatanı haline gelmesinin en önemli sebeplerindendir. 1097'den 1308'e kadar Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya da devletin bütün idari teşkilatı gibi askeri teşkilat ve ordunun da merkezi olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Selçukluları, Selçuklu ordusu, Gulam sistemi, Askerî ıktâ, Askerî teşkilât, Türkmenler, Ordu, Konya.

THE ARMY OF TÜRKİYE SELJUKS AND KONYA

ABSTRACT

Seljuk State of Türkiye was established because of Turcoman migrations into Anatolia. The military power of the state was basically depended on the Turcomans until the middle of the twelfth-century. By the time, following the state organisation, the military system was adopted to the Islamic model as well. Effectiveness of the Turcomans in the army was diminished and the newly emerged military power was depended on gulams, soldiers of iqta, vassal forces and mercenaries. Different factors played role in this development: the Islamic-Turkish states prior to the state, geographic and social conditions of Anatolia, Byzantine, and the Crusaders. The military system of the Seljuk State of Türkiye was followed by the Turkish amirates, and Ottomans founded in the same region. In this respect, the Seljuk State of Türkiye was a bridge between Central Asia and Middle East related with the Turkish military organisation which come from Central Asia, enriched in Middle East, and carried to Europe by the Ottomans. During the period of Seljuk State of Türkiye one of the most important reasons of Anatolia's becoming the Turks' forever homeland is the development and military superiority in the Turkish military system. Konya, which was the capital of the Seljuk State of Türkiye from 1097 to 1308, became the capital of the military organization and the army, as well as all the administrative organization of the state.

Keywords: Seljuk State of Türkiye, Seljukid Army, Ghulam System, Military Iqta, Turcomans, Military Organisation, Army, Konya.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devleti gerek Malazgirt zaferi öncesinde gerekse sonrasında kitleler halinde Anadolu'ya gelen Türkmenlerin, Süleymanşâh önderliğinde teşkilatlanması ve sonrasında meydana gelen siyasî ve askerî hadiseler neticesinde kurulmuştur. Kuruluş döneminde bir yandan Anadolu'da mevcut diğer siyasî teşekküller, Bizans ve Büyük Selçuklu Devleti'ne, diğer yandan ise 1096 yılından itibaren başlayan Haçlı Seferlerine karşı mücadele eden Türkiye Selçukluları, bu tehlikelerin hepsini bertaraf ederek Anadolu'yu siyasî, sosyal ve kültürel bakımdan ebedî Türk yurdu haline getirmişlerdir. 1243 Köseadağ Savaşı'na kadar Anadolu'ya tarihinin en müreffeh dönemlerinden birini yaşatan Türkiye Selçuklu Devleti, bu tarihten sonra siyasî ve askerî bakımdan Moğol tahakkümüne karşı koyamamış, ancak Anadolu'ya hâkim kıldığı Türk nüfusu, Türk kültürü ve Türk devlet geleneği ile bölgedeki Türk hâkimiyetinin devamını sağlamıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yukarıda zikrettiğimiz tehlikeleri bertaraf ederek Anadolu'da siyasî, sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmiş bir Türk hâkimiyeti tesis etmesine imkân veren en önemli faktörlerden biri hiç şüphesiz Türkiye Selçuklu ordusudur. Müşterek dil ve tarih sahibi bir millet olarak Türklerin çok eskiden beri devam ettirdikleri askerî gelenek üzerine inşa edilen Türkiye Selçuklu ordusu, klasik Orta Doğu İslâm devletlerinde câri bazı uygulamalarla zenginleşmiş ve buna bir yandan Anadolu'nun coğrafi ve kültürel yapısı di-

ğır yandan ise Bizans ve Haçlılar olmak üzere bölgede hüküm süren diğer siyasî teşekküllerle yapılan mücadeleler sonucunda edinilen bilgi ve tecrübe de eklenince devrinin en gelişmiş askerî kuvveti hâline gelmiştir.

1- Türkiye Selçuklu Ordusunun Genel Yapısı ve Geçirdiği Değişimler

Türkiye Selçuklu Devletinin, Büyük Selçuklu Devletinin Anadolu şubesi olması hasebiyle birçok alanda olduğu gibi ordu ve askerî teşkilat konularında da bu devletin izlerini taşıdığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte 1075'ten 1278'e kadar klasik yapısını koruyan¹⁷⁶² Türkiye Selçuklu ordusunun, bu iki asırlık süre zarfında gerek yapısal, gerekse işlevsel bakımdan geçirdiği değişimler hemen kendini gösterir. Dolayısıyla başlangıçta büyük ölçüde Büyük Selçuklu modelini yansıtan Türkiye Selçuklu ordusunun, zamanla kısmen, hatta bazı yönleriyle tamamen farklı, kendine hâs özellikler taşıyan karakteristik bir yapıya kavuştuğunu söylemek mümkündür.

Türkiye Selçuklu ordusunun, devletin hüküm sürdüğü mekâna, zamana ve yaşanan tarihî tecrübelerle bağlı olarak geçirdiği değişimin büyük bir kısmı, esas itibarıyla önceki Türk ve İslam devletlerinde mevcut bulunan müesseselerin tekâmülü veya yeni yorumundan ibarettir. Buna karşılık Türkiye Selçuklularının temas ettiği yeni kültür ve medeniyetlerle kurdukları karşılıklı ilişkiler neticesinde ortaya çıkan ve esas itibarıyla zamana ve mekâna uyum/intibak sürecinin birer ürünü olan yeni teamül veya

farklı uygulamalara da tesadüf etmek mümkün olup bu değişim sürecini, devletin “kuruluş (1075-1176)”, “yükselme (1176-1243)” ve “çöküş (1243-1308)” safhaları içerisindeki yaşadığı zihnî, yapısal ve işlevsel değişimlere paralel olarak takip etmek mümkündür¹⁷⁶³.

Anadolu'nun fethedildiği ve Selçuklu saltanatının kurulduğu XI. yüzyılın sonlarından XII. yüzyılın sonlarına kadar geçen “kuruluş dönemi” hakkında bilgi veren yerli kaynakların bulunmaması, Türkiye Selçuklu Devleti'nin hudutları dışında kaleme alınan yabancı kaynakların ise Türkiye Selçukluları hakkında sadece kendilerini ilgilendirdiği ölçüde kısa ve birbirinden kopuk bilgiler içermesi, Türkiye Selçuklu ordusunun bu dönemdeki mahiyetinin tam olarak anlaşılmasına imkân vermemektedir. Buna rağmen elde mevcut kaynaklar incelenildiğinde sözkonusu dönemde Türkiye Selçuklu

¹⁷⁶³ Tarihte hüküm süren devletleri kuruluş, yükselme ve çöküş dönemlerine taksim etmek suretiyle ele almak ve bu safhalar çerçevesinde değerlendirmek sıkça başvurulan bir metottur. Bu taksim yapılırken göz önünde bulundurulacak temel husus, ilk bakışta devletlerin siyasî veya askerî başarıları veya başarısızlıkları gibi görünse de, esasında bu durum, devlet işleyişinde meydana gelen olumlu veya olumsuz hadiselerin birer neticesi veya tezahüründen ibarettir. Zira hiçbir devletin sadece ve sadece bir savaş veya münferit bir hadise neticesinde kurulması mümkün olamayacağı gibi, aynı şekilde sadece ve sadece bir savaş veya münferit bir hadise ile ikbâl çağına girmesi veya zeval bulması da beklenemez. Esas olan, devletin yapısal ve işlevsel değişimidir ve bu değişim, dâhilî ve hâricî cepheleri olan ve birbirine bağlı olarak gelişen bir dizi siyasî, askerî, idarî, iktisadî, sosyo-kültürel ve bilhassa fikrî ve zihnî gelişim süreci neticesinde ortaya çıkar. Nitekim İbn Haldûn da meşhur nazariyesinde devletlerin geçirdikleri safhaları izah ederken, her safhayı fikrî ve zihnî bir alt yapıya dayandırmakta ve devlet sisteminde meydana gelen ilerleyiş veya çöküşü, bilhassa fikrî ve zihnî değişime paralel olarak gelişen yapısal ve işlevsel değişime bağlamaktadır. Türkiye Selçuklu Devleti için de durum aynıdır. Her ne kadar bu devletin kuruluş, yükselme ve çöküş dönemleriyle ilgili bazı tarihler, savaşlar veya münferit hadiseler milat olarak alınsa da bunların hepsi, ancak muhtelif cepheleri olan bir gelişim süreci neticesinde ortaya çıkan yapısal ve işlevsel değişimin birer tezahürü olarak değerlendirilmelidir.

¹⁷⁶² Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye Selçuklu ordusunun klasik yapısını/düzenini koruduğuna işaret eden son kayıt 1278 tarihine aittir.

ordusunu oluşturan askerî kuvvetler içerisinde Türkmen unsurun ağırlığı dikkat çeker. Ancak -aşağıda temas edileceği üzere- kuruluş dönemi Türkiye Selçuklu ordusunun sadece Türkmen unsuruna dayandığını, gulâm sistemi ve ıktâ askerleri gibi başkaca unsurların mevcut olmadığını söylemek mümkün değildir.

Devletin kuruluşunu müteakip yaşanan siyasî çalkantılar, aralıksız savaşlar ve kuruluş dönemine hâs genel meselelerin çözüldüğü, Selçuklu Türklerinin Anadolu’da kesin olarak yerleşerek devlet teşkilâtı, idarî ve sosyal düzeni büyük ölçüde tesis ettikleri 1176 sonrasında yani “yükselme çağı”nda ise gerek gulâm sisteminin, gerekse ıktâ’nın hızla yaygınlaştığı ve devletin idarî ve askerî yapılanmasının temelini teşkil ettiği görülmektedir. Bu dönemde, bir yandan bir asırlık kuruluş devresinde meydana gelen “telakki farklılığı” veya “zihniyet değişikliği”¹⁷⁶⁴, diğer yandan ise siyasî ve askerî ihtiyaçların sevkiyle merkezîyetçi bir yapıya bürünen Türkiye Selçuklu Devleti, her iki sistemi de başarılı bir şekilde uygulamış ve bu suretiyle bir yandan idarî mekanizmanın düzenli bir şekilde işlemlerini sağlarken, diğer yandan da güçlü bir ordu ve askerî teşkilata sahip olmuştur. Bu dönem, aynı zamanda başta İbn Bîbî olmak üzere döneme ışık tutan kaynakların arttığı dönemdir ki, böylece “kuruluş dönemi”ne hâkim olan sis perdesi aralanmakta ve sair me-

seleler gibi Türkiye Selçuklu ordusunun teşkilat ve işleyişi hakkında da daha fazla malumata erişilebilmektedir.

“Yükselme dönemi” Türkiye Selçuklu ordusunda görülen en “yeni” ve çarpıcı değişim ücretli askerlik sistemidir. İbn Bîbî tarafından “leşker-i hadis” yani “yeni” asker/ordu olarak nitelendirilen ve “ecrihor” adı verilen ücretli askerlerin sadece Türkiye Selçukluları için değil, diğer Türk İslam devleti için de “yeni” bir uygulama olduğu ve bu “yeni” uygulamada Bizans’ın ve bilhassa Haçlıların etkisi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Ortaçağ Avrupasında örneklerine sıkça rastlanan ücretli askerlik kurumunun, her şeyden önce ekonomik vaziyetle alakalı olduğu unutulmamalıdır. Bu bakımdan ücretli askerlerin Türkiye Selçuklu ordusunun unsurları arasına girmesini, yeni mekânın, karşılaşılan yeni ordu ve geleneklerin bir tesiri, ama aynı zamanda da Türkiye Selçuklularının “yükselme dönemi”nde oluşturdukları siyasî ve iktisadî zeminin bir ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Bütün bunlara ilave olarak bir de bu dönemde kaynaklarda belirgin bir şekilde karşımıza çıkan tâbi devlet kuvvetleri vardır ki, bu kuvvetlerin de aynı gelişmiş siyasî zeminin bir ürünü olduğu muhakkaktır.

Türkiye Selçuklu ordusu ve askerî teşkilatının yapısal ve işlevsel bakımdan yaşadığı diğer bir değişim ise 1243 Köseadağ Savaşı’yla başlayan Moğol vesayeti dönemindedir. 1308 tarihinde yıkılana kadar Moğollara tâbi bir devlet olarak varlığını devam ettiren Türkiye Selçukluları, diğer siyasî, sosyal ve ekonomik kurumlar gibi ordu ve askerî teşkilat bakımından da sarsılmış, dolayısıyla her ne kadar şeklen varlığını koruyormuş gibi görünse de müstakil ve klasik tarzda işleyişine devam eden bir Türkiye

¹⁷⁶⁴ Köprülü’nün “telakki farklılığı” dediği “zihniyet değişikliği”nden kasıt, “göçebe” hayattan “yerleşik” hayata geçiş süreci içerisinde yaşanan fikrî ve zihni değişimdir. M. Said Polat, zihniyet ile yerleşim ilişkisinin, iki şekilde meydana geldiğini söylemektedir. Bunlardan birincisi, zihniyet değişimi ile yerleşimin tabîi bir şekilde seyretmesi ve göçbelerin uzun bir süreçte bu değişimi geçirdikten sonra yerleşime hazır hale gelmeleri; ikincisi, tabîi süreçte olmayıp zihniyet yapısı yerleşimi kabul etmediği halde şartların onu buna zorlaması sonucunda gerçekleşen yerleşimdir.

Selçuklu ordusundan veya askerî teşkilatından söz edilemez hâlde gelmiştir. Moğolların baskı ve tahakkümü altında sayısı tedricen azalan Türkiye Selçuklu ordusundaki boşluk Moğol askeri tarafından doldurulmuş, müstakil bir Türkiye Selçuklu ordusunun yerini bazen Selçuklu bazen de Moğol kumandanlar tarafından idare edilen Selçuklu-Moğol (İlhanlı) ordusundan bahsedilir olmuştur.

2- Türkiye Selçuklu Ordusunu Oluşturan Unsurlar

Bütün bu izahlardan sonra Türkiye Selçuklu ordusunun klasik yapısının, Selçuklu Türklerinin Anadolu'da kesin olarak yerleştikleri, devlet teşkilâtı, idarî ve sosyal düzenin büyük ölçüde tesis edildiği XII. yüzyıl sonlarından Moğol vesâyeti dönemine kadar geçen ve genel olarak "yükselme dönemi" olarak adlandırılan süre içerisinde belirdiği söylenebilir. Bu dönemde Türkiye Selçukluları, tıpkı Büyük Selçuklular gibi klasik Ortaçağ İslâm devletlerine hâs bir payitaht düzeni kurarak kuvvetli bir merkezîyetçi sistem takip etmeye başlamışlar, buna bağlı olarak da ordudaki Türkmen nüfuzu azalarak bunun yerine çeşitli etnik unsurlardan ibaret muhtelit bir idare ve ordu sistemi hâkim olmuştur. Yeni rejimin ordu ve idare teşkilatındaki temel dayanağını gulâm sistemi ve ıktâ' nizamı teşkil etmiştir ki, bu durum, İbn Haldûn'un meşhur nazariyesini hatırlatması dikkat çekicidir¹⁷⁶⁵.

Bu tarihten sonra devletin hem siyasî teşkilât hem de iktisadî ve sosyal bakımdan tam klasik Ortaçağ İslâm devleti haline gelmiş olması, yani devletin merkezîyetçi anlayışın hâkim olduğu daha sistemli ve düzenli bir yapıya kavuşması yeni sistemin başarılı bir şekilde uygulanması için gerekli olan siyasî ve iktisadî zemini hazırlamıştır. Aynı siyasî ve iktisadî zemin, gulâmlar ve ıktâ askerlerine ilave olarak bir de Türkiye Selçukluları hatta Türk İslâm devletleri için yeni bir uygulama sayılabilecek ücretli askerlik sistemini ortaya çıkarmış, ayrıca bütün Ortaçağ ordularında olduğu gibi Türkiye Selçuklu ordusu için de klasik bir unsur hâline gelmiş olan tâbî devlet kuvvetlerinin sayı ve niteliğinin de belirleyicisi olmuştur. Zira tâbî devletler ve bu devletler üzerindeki siyasî ve iktisadî hâkimiyet arttıkça, Türkiye Selçuklu ordusundaki tâbî devlet kuvvetleri de artmıştır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında Türkiye Selçuklu ordusunun, yukarıda belirttiğimiz değişim ve gelişim süreci içerisinde oluşan klasik yapısının ana unsurlarını gulâmların ve ıktâ as-

askerî kuvvet olarak tamamen Sultan'ın kavmine, Türkmen unsuruna dayanan Türkiye Selçuklu Devleti'nde büyük ölçüde aşiret ananeleri câri olup yalnız idarenin değil, günlük hayatın da esasını askerlik teşkil etmiştir. Fakat zamanla, tıpkı Büyük Selçuklular gibi klasik Ortaçağ İslâm devletlerine has bir şekil alan, sivil bir idare kadrosuna ve aynı tarzda bir teşkilâta sahip olan devlet, bununla paralel olarak, klasik Ortaçağ-İslâm devletine has bir payitaht düzeni kurup, kuvvetli bir merkezîyet sistemi takip etmeye başlamıştır. Yeni rejim, gayesi bakımından sırf Türkmen unsuruna dayanan askerî nizamın tamamen karşısında bulunduğundan, bunun yerine çeşitli unsurlardan ibaret bir muhtelit idare ve ordu sisteminin ve merkezde, muhtelif milletlere mensup kölelerden (gulâm) oluşan bir hâssa muhafız kuvvetinin teşkilini gerekli kılmıştır. Ancak gulâm sisteminin gelişim aşamaları da dikkate alındığında bu siyasî ve askerî sâiklere şu hususları da ilave etmek yerinde olacaktır: Mevcut askeri kuvvetlerin gerekli ölçüde düzenli ve etkili savaş gücüne sahip olmamaları, savaşçı unsur sıkıntısı, Orduda daimî ve profesyonel asker istihdamına duyulan ihtiyaç, bu istihdamı yapabilmek için gereken iktisadî kalkınma, Askerî teknolojide meydana gelen gelişmeler.

¹⁷⁶⁵ Türkiye Selçuklu Devleti'nde gulâm kökenli devlet adamları ve hâssa ordusunun, kuruluş döneminden hemen sonra hatırı sayılır bir kuvvet haline gelmesi, İbn Haldûn'un meşhur nazariyesiyle benzerlik taşıması bakımından dikkat çekicidir. İbn Haldûn, devlet idaresi ve orduda gulâm kökenli kişilerin yerleştirilmesini, hükümdarın konumunu kuvvetlendirmek veya otoriteyi tek elde toplamak amacına bağlamaktadır. Kuruluş döneminde

kerlerinin teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Daimî kuvvetler olarak nitelendirebileceğimiz bu aslî unsurların yanında, ilave ya da yardımcı kuvvetler olarak değerlendirebileceğimiz ücretli askerleri (ecrîhor) ile tâbî devlet kuvvetlerini, ayrıca devletin kuruluşundan yıkılışına kadar kendilerine hâs özellikleriyle dikkat çeken Türkmenleri ve uc kuvvetlerini de saymak gerekir. Bunların dışında asıl meslekleri askerlik olmamakla beraber zaman zaman gönüllü bazen de zaruret halinde orduya katılan ve bazı askerî faaliyetlerde küçük de olsa rol oynayan gayr-ı muntazam gönüllü birlikler de Türkiye Selçuklu ordusunun kadrosu içerisine dâhil etmek mümkündür.

Gulâmlar¹⁷⁶⁶

Daha önce de belirttiğimiz üzere Türkiye Selçuklu Devleti'nde gulâm sisteminin ilk dönemlerden itibaren mevcut olduğu muhakkak ise de döneme ait kaynaklar, sistemin tam ve etkin bir şekilde ne zamandan itibaren uygulanmaya konduğunu tespiti imkân vermemektedir. Bu durumun, Selçuklu Türklerinin Anadolu'da kesin olarak yerleşmelerine, devletin teşkilât, iktisat ve sanat alanındaki gelişimine başlangıç teşkil ettiği kabul edilen Miryokefalon Savaşı'ndan (1176) itibaren değişmeye başladığı

söylenebilir. Sözgelimi Miryokefalon Savaşı sırasında sayısı 50.000'i bulan Türkiye Selçuklu kuvvetleri, ilk defa İbnü'l-Ezrak tarafından "Kılıç Arslan'ın askerleri" ve "Türkmenler" olarak tefrik edilmiştir ki, burada sözü edilen "Kılıç Arslan'ın askerleri"nin, Anonim Selçuknâme tarafından Kılıç Arslan'ın Kayseri'den hareket ettiği sırada yanında bulunan 1700 güzîde süvârisi veya hâssa birliği olarak kaydettiği askerler olduğu tahmin edilebilir. Diğer yandan Türkiye Selçuklu tarihinin temel kaynağı konumunda olan İbn Bîbî'nin eserini başlattığı 1192'den itibaren Türkiye Selçuklu gulâmlarının devlet teşkilatının hemen her sahasında son derece etkin oldukları hakkında bilgi vermektedir. Tarihî hadiselerin, özellikle de teşkilât ve müesseselerle ilgili gelişmelerin, uzun veya kısa süren bir hazırlık devresinden sonra müşahhas hâle geldiği düşünülecek olursa, gerek Miryokefalon Savaşı'nda tesadüf ettiğimiz hâssa ordusunun, gerekse İbn Bîbî'nin ilk kayıtlarından itibaren rastladığımız gulâmların, birden bire ortaya çıkmış olamayacakları meydandadır. Bu durumda gulâm sisteminin temellerinin söz konusu tarihten çok daha önce, muhtemelen kuruluş yıllarında atılmış olduğu muhakkaktır.

Üstelik Türkiye Selçuklularının, gerek gulâm sistemin başarılı bir şekilde uygulandığını bildiğimiz Büyük Selçuklu geleneği, gerekse devletin kurulduğu muhitin siyasî ve askerî özellikleri gereği gulâm sistemine yabancı olmadıkları malumdur. Bunun yanında, bırakın hanedan azalarını, devlet ricâlinin bile mevkilerine göre az veya çok sayıda gulâma sahip oldukları bir dönemde, Türkiye Selçuklu sultanlarının gulâmlardan oluşan bir maiyyet kuvvetine ve sair görevlilere sahip olmadıkları düşünülemez. Nitekim kaynaklarda ilk Türkiye Selçuklu sultanlarının çok az da olsa şahıslarına

¹⁷⁶⁶ Gulâm ifadesi genellikle, köle kelimesiyle özdeşleştirilmektedir. Kölelerin askerî hizmetlerde kullanılması, kölelik sisteminin ortaya çıkışından beri rastlanan bir uygulamadır. Buna karşılık gulâm sisteminde kölelerin, sistematik bir askerî eğitime tabi tutulmak suretiyle profesyonel asker olarak yetiştirilmesi ve daimî ve maaşlı (murtezika) olarak muhtelif devlet hizmetlerinde görevlendirilmesi söz konusudur. Üstelik bu gulâmlar emîr rütbesi almalarından itibaren azadlı konumuna yükselirler. Dolayısıyla bu sisteme dâhil olan bir gulâm, profesyonel asker niteliği taşımakta ve sıradan kölelerden farklı bir konumda bulunmaktadır. Bu bakımdan köle ile gulâm ifadelerini denk tutmak, gulâm sisteminin tam olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

bağlı gulâmları bulunduğuna işaret eden bazı kayıtlara rastlanmaktadır. Sözelimi İbnü'l-Ez-râk, Sultan I. Kılıç Arslan'ın Meyyâfârikîn'e tayin ettiği Humartaş'ın, Sultan'ın babasının, yani Süleymanşâh'ın gulâmı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Diğer yandan İznik'in Haçlılar tarafından işgali hakkında bilgi veren Bizans ve Haçlı kaynaklarında, İznik'teki Selçuklu sarayına, saray memurlarına ve hazineye dair bilgilere tesadüf edilmektedir ki, buna göre daha Süleymanşâh'tan itibaren İznik'te ve daha sonra da Konya'da bir saray ve payitaht düzeninin kurulduğu ve söz konusu saray memurları arasında gulâm kökenli devlet adamlarının bulunduğu şüphesizdir.

Kuruluş döneminin sisli perdesinin aralandığı “yükselme dönemi”ne ait kayıtlarda ise hem gulâm sistemi ve hem de bu sistemin yetiştirdiği gulâmlardan oluşan hâssa birliklerinin ordu içerisindeki yeri hakkında geniş malumat edinmek mümkündür. Başta İbn Bîbî olmak üzere döneme ait kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde Türkiye Selçuklu sarayında görev yapan gulâmlar için “gulâmân-ı dergâh”, “gulâmân-ı hâss”, “mefâride”¹⁷⁶⁷, “mefâride-i halka-i hâss”, “halka-i hâss”, “mülâzım”, “mülâzımân-ı dergâh”, “mülâzımân-ı yatak-i hümayûn”, “gulâmân-i yatak-i sultan” gibi tabirler kullanılmıştır¹⁷⁶⁸.

Bunlardan “gulâmân-ı dergâh”, bütün saray gulâmlarını, “gulâmân-ı hâss” ise saray gulâmları içinden seçilen ve doğrudan Sultan'ın şahsına bağlı olan gulâmları ifade etmekteydi. “Gulâmân-ı hâss”, Sultan'ın her türlü özel hizmeti ve muhafızlığı görevini yürütür, sadece seferlerde değil sulh zamanlarında da hükümdarın sürekli yanında bulunurdu. Ancak bazen Sultan'ın iştirak etmediği askerî harekâta da katılırlardı. Ayrıca Sultan'ın emri üzerine, bazı devlet adamlarının tutuklanması, refakatçilik, bir kimsenin huzura çağırılması gibi görevler ve gizlilik kesbeden vazifelerde de “gulâmân-ı hâss” kullanılırdı.

“Gulâmân-ı hâss”ın bir cüzünü teşkil eden “mefâride”¹⁷⁶⁹, fizikî özellikleri ve yiğitlikle riye temayüz eden gulâmlar arasından seçilir ve savaş zamanlarında bile sarayda bulunarak dergâhın muhafazası görevini yerine getirirlerdi. Bir kısmı da Sultan'ın sürekli yanında bulunarak hazer ve seferde muhafızlığını yaparlardı. Çok özel kıyafet ve silâhlarla teçhiz edilen “mefâride”, sarayda yapılan resmi tören ve kabullerde de hazır bulunurdu. Ayrıca yüksek dereceli devlet memurları ve beglerin tutuklanması veya cezalandırılması da mefâride eliyle yapılırdı. “Mefâride-i halka-i hâs-

¹⁷⁶⁷ “Mefâride (مفاردة)” kelimesi şimdiye kadar yapılan muhtelif araştırmalarda genellikle “müfâride” olarak okunmuştur. Ancak söz konusu kelime “müfred (مفرد)” kelimesinin çoğulu olup doğrusu “mefâride” olmalıdır.

¹⁷⁶⁸ Bu tabirlerin hemen hepsinin Türkiye Selçuklu Devleti'nden önceki veya sonraki Müslüman Türk devletlerinde de mevcut olması dikkat çekicidir. Sözelimi “gulâmân-ı dergâh”a “gulâmân-ı saray” şeklinde Gazneli ve Büyük Selçuklularda, “mefâride”ye “müfredân” şeklinde Büyük Selçuklularda, Irak Selçuklularında, Hârezmşâh ve Memlûklarda, “halka-i hâss”a Eyyûbîlerde ve Memlûklarda, “gulâmân-ı yatak”a “yatak” ve “yatakçı” şeklinde Karahanlılarda ve Büyük Selçuklularda tesadüf

edilmektedir ki bu durum, Türkiye Selçuklu Devleti ile diğer Müslüman Türk devletlerinde uygulanan gulâm sistemi arasındaki benzerliği göstermesi bakımından önemlidir.

¹⁷⁶⁹ Bazı yazarlar “müfred”in kelime anlamından hareketle “tek tek, yani ayrı ayrı hizmet gördükleri için bunlara müfred adı verildiğini ve devrin idare anlayışına göre, bir görevin iki veya üç müfred'e değil, daima tek müfred'e tevdi edildiğini ileri sürmüşlerdir. Mesela er-Râvendî'nin tercümesini yapan Ahmet Ateş, “müfredân” ifadesini “tek başına harp yapan askerler” olarak tercüme etmiştir. Ancak söz konusu ifadenin kaynaklarda genellikle çoğul yani “müfredân” veya “mefâride” şeklinde kullanılmış olması, müfredlerin, muhtelif görevlere toplu bir şekilde gönderildiklerini göstermektedir.

s”ın ise Eyyûbî ve Memlûklerde görülen “hal-ka” askeriyle benzer özellikler taşıdığı tahmin edilebilirse de mevcut kayıtlarda bunların özellikleri hakkında az bilgi bulunması¹⁷⁷⁰, fazla bir şey söylemeye imkân vermemektedir.

“Gulâmân-ı hâss”ın diğer bir sınıfını da ke-lime olarak “birinin veya bir şeyin yanından hiç ayrılmayan, yoldaş, nöker” anlamına gelen “mülâzımân” teşkil etmekteydi. Bazı kayıtlarda sarayın, bazı kayıtlarda hükümdarın, bazı kayıtlarda ise muhtelif devlet ricâlinin hizmetinde bulundukları anlaşılan “mülâzımân”, genel olarak hizmetkârları ifade etmek üzere kullanılmaktaydı. Ancak bunlar içerisinde bulunan “mülâzımân-ı yatak-ı hümâyûn”un farklı bir yeri olup, bunlar hem Sultan’ın muhafazası hem de merkez ordusu içinde önemli bir yer teşkil ediyorlardı. Dîvânü Lügâtî’t-Türk, Kutadgu Bilig ve Siyâsetnâme¹⁷⁷¹ gibi eserlerde de rastlanan yatak/yatgak kelimesi hükümdarı, sarayı veya herhangi bir kaleyi gece bekleyen, gece nöbeti tutan anlamına gelmekteydi¹⁷⁷².

Türkiye Selçuklularında da “mülâzımân-ı yatak” ve “yatakçı” ifadeleri nöbetçi anlamında kullanılıyordu.

Aslî vazifeleri Sultan’ın hizmet ve muhafazası olan gulâmlar, “velinimet”leri olan Sultan’a ve onun şahsında devlete tam sadakat esasına göre yetiştirildiklerinden, Sultan’ın dayandığı temel unsur oldukları şüphesizdir. Bu bakımdan gulâmlardan teşekkül eden hâssa birlikleri, Türkiye Selçuklu ordusu içerisinde özel bir yere sahip olmuştur. Bununla beraber bu hâssa birliklerini özel kılan yegâne sebep Sultan’a sadakat ve yakınlıkları değil, aynı zamanda da çok iyi yetiştirilmiş yaya ve atlı uzman savaşçı birliklerinden teşekkül eden profesyonel bir daimî ordu mahiyeti taşımalarıdır.

Gerek saray ve hükümet teşkilâtında gerekse orduda önemli bir mevkie sahip olan gulâmların tedariki konusunda harp esirleri arasından seçme, satın alma ve hediye gibi klasik yöntemlere başvurulduğu anlaşılmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki özellikle küçük yaşta dergâha alınan ve “gulâmhâne”de yetiştirilen bir gulâmla, hediye, satın alma ve herhangi bir devlet veya kişiden intikal eden gulâmlar arasında farklılık olduğu şüphesizdir. Nitekim herhangi bir şekilde saraya veya herhangi bir kişiye intikal eden yaşı ilerlemiş gulâmların genellikle önemsiz işlerle görevlendirildikleri, hatta bazen serbest bırakıldıkları, buna karşılık küçük yaşta olanların “gulâmhâne”lere alındı-

¹⁷⁷⁰ İbn Bîbî, Türkiye Selçuklu ordusundaki “mefâride-i halka hâss”dan sadece bir yerde, 629/1231-1232 yılında Curmagon Noyan kumandasındaki Moğol kuvvetlerinin, Sivas bölgesindeki bir kervansaray’a saldırımları üzerine, merkezden sevk edilen ordu hakkında bilgi verdiği sırada bahsetmiştir. Kayda göre Moğol taarruzundan haberdar olan Sultan Alâeddin Keykubâd, derhal Emîr Kemâlû’d-dîn Kâmyâr’a “mefâride-i halka-i hâss”, “gulâmân-ı dergâh” ve “mülâzımân-ı yatak-ı hümâyûn”dan meydana gelen “hazır” orduyla tam teçhizatlı olarak yola çıkmasını, kifayeti, dirayeti, komutanlığı ve işbirliğiyle bu yangını söndürmesini, karışıklığı durdurmasını emretmiştir.

¹⁷⁷¹ Siyâsetnâme’nin Ch. Schefer tarafından yapılan Fransızca tercümesinde, “yatak” sözü “döşek” anlamında kullanılmış ve bu yüzden de söz konusu kayıt, askerin bir kısmının sefer esnasında sıra ile yatmaya, yani istirahat ettiği şeklinde tercüme edilmiştir ki bu hata tamamen “yatak” sözünün yanlış anlaşılmasından ileri gelmiştir.

¹⁷⁷² “Yatgak/yatak” ifadesi, Dîvânü Lügâtî’t-Türk, Kutadgu Bilig ve Siyâsetnâme gibi eserlerde mevcut olup hepsinde de hükümdarı, sarayı veya herhangi bir kaleyi gece

bekleyen, gece nöbeti tutan anlamına gelir. Bu manada “turgak” yani gündüz nöbetçisinin zıt anlamında kullanılmıştır. Aynı ifade, Türkiye Selçuklularında ve Osmanlı Devleti’nde genel olarak nöbetçi, bekçi anlamında mevcut olup, XVI. yüzyıl sonlarında “yatakçı” şeklinde çarşı ve pazarları beklemekle görevli gece bekçileri için kullanılmıştır. Günümüzde rastladığımız “yatakçılık etmek” tabiri de aynı anlamdadır.

ğına dair kayıtlar bulunmaktadır¹⁷⁷³. Bazı gulâm kökenli devlet adamlarının, yanında yetiştikleri kişilerin adıyla anılmalarının da bu durumdan ileri geldiği söylenebilir.

Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki “gulâmân-ı dergâh”ın çok farklı etnik kökenlere mensup olmaları da dikkat çekici bir husustur. Nitekim İbn Bîbî'nin kayıtlarından Türkiye Selçuklu sarayında Rum, Ermeni, Gürcü, Rus, Frank, Deylemli, Kazvinli, Kürt, Kıpçak, Türk, Tacik, Hıtay, Keşmirli, hatta Çinli gulâmların mevcut olduğu anlaşılmaktadır ki, bu kadar farklı unsurdan oluşan bir gulâm ordusuna başka bir devlette tesadüf etmek oldukça zordur. Şüphesiz bu durumun en önemli sebebi, devletin kurulduğu ve hâkimiyet tesis ettiği coğrafyanın oldukça zengin bir etnik yapıya sahip oluşudur. Nitekim Türkiye Selçuklularının hâkimiyet tesis ettiği Anadolu, Suriye ve Kafkasya'da yaşayan toplumların çok farklı etnik kökenlere sahip olmaları, bu ülkelerin fethi sırasında ele geçirilen ve gulâm olarak dergâha alınan harp esirlerine de yansımış, çok farklı etnik kökenlerden gelen bir “gulâmân-ı dergâh”ın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Esir pazarlarından alınan ve hediye edilmek suretiyle saraya giren gulâmlar da etnik çeşitliliğin artmasında etkili olmuşlardır.

Ancak Türkiye Selçukluları ve sair Müslüman Türk devletlerinde mevcut bulunan gulâm ordusunun, oradan buradan toplanmış muhtelit unsurlardan müteşekkil, ortak ruh ve hareket kabiliyetinden yoksun bir ordu olmadığı; belli

bir eğitim sürecinden geçmiş, bu zaman zarfında sadece harp sanatında değil içerisinde bulunduğu devlet ve toplum hayatının temel esasları konusunda da yetiştirilmiş ve gerek Sultan'a gerekse devlete bağlılıklarını türlü vesilelerle ispatlamış gulâmlardan oluşan bir ordu olduğu unutulmamalıdır¹⁷⁷⁴.

Muhtelif yollarla dergâha alınan gulâmlardan küçük yaşta olanları belli bir eğitim sürecinden geçirilir, ileri yaşta veya hazır olanlar ise muhtelif görevlere verilir. Ancak küçük yaşta alınarak yetiştirilen gulâmlarla diğerleri arasında farklılık olurdu. Bu durumun temel sebebi, küçük yaştaki gulâmların çekirdekten yetiştirilmesi ve verilen eğitim sonunda velinimet olan efendisine son derece sadık bir gulâm olarak hizmete hazır olmasıydı. Bu bakımdan sadece Türkiye Selçuklularında değil gulâm sistemini uygulayan bütün devletlerde, saraya küçük yaşta alınan gulâmların yetiştirilmesine özel bir önem verilir. Bunun yanı sıra Sultan'ın ve sarayın muhafazasında ve merkez ordusunda görev alan gulâmlar da belli bir düzen ve disiplin içinde harp eğitimlerine devam edip talim yaparlardı. Küçük yaştaki gulâmlar sahipleri tarafından yetiştirilirdi. Ayrıca “gulâmhâne” adı verilen “gulâm mektepleri” veya “askerî kışlalar” mevcut idi ve gulâmlar bu “mektep”lerde “baba” adı verilen kişiler tarafından eğitilirlerdi.

¹⁷⁷³ Alâeddin Keykubâd döneminde büyük emirlerin tasfiyesinden sonra onlardan geriye kalan gulâmların küçük yaşta olanları gulâmhâne ve taşthâneye alınmış, gulâmân-ı bozorg yani büyük gulâmlar ise rızıklarını aramak üzere serbest bırakılmıştı.

¹⁷⁷⁴ Ordunun bu derece muhtelit bir yapıya sahip olmasının, ordu nizamı ve amaç birliğinin sağlanması hususlarında menfi bir rol oynayacağı düşünülebilir. Nitekim Fahr-i Müdebber, muhtelit orduların büyük fayda vermeyeceği, az ama mütecanis bir ordunun daha başarılı olacağını zikretmiştir. Buna karşılık Nizâmü'l-mülk gibi bazı müellifler de “bütün ordunun bir soydan olmasının tembelliğe ve buna bağlı olarak tehlikelere sebep olacağını” ileri sürmüşler ve bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için her soydan askerlerin bulunduğu muhtelit bir ordu kurulmasının gerekliliğini vurgulamışlardır.

Gulâmhâne eğitimini tamamladıktan sonra önce küçük görevlerde tecrübe edilen gulâmlar, ardından saray hizmeti veya orduda görevlendirilir ve burada gösterdikleri liyakat ve sadakat nisbetinde başta saray olmak üzere merkez ve taşra teşkilâtında önemli mevkilere kadar yükselebilirlerdi. Bu arada azadlı köle konumuna gelen gulâmlara, diğer Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi muhtemelen üç ayda bir olmak üzere yılda dört defa “bistgânî/bistegânî”¹⁷⁷⁵, “mevâcib”, “müşâhere”, ulûfe” veya “câmegî” adı verilen belirli bir maaş ödenirdi. “Dîvân-ı ‘Arz”ın uhdesinde olan bu iş, belli bir düzen ve denetime tâbi idi. Yüksek makamlarda bulunan gulâm kökenli devlet adamlarına ise maaş yerine ıktâ’lar tevcih edilir, bazen de hem maaş hem de ıktâ’ verilirdi. Moğol vesayeti döneminde saray hizmetinde bulunan gulâmların sayısı ve bunlara ödenen maaşlar artmış, bu da devletin zayıflayan ekonomisine ayrı bir yük getirmişti.

İktâ’ Askerleri

Türkiye Selçuklu ordusunun diğer daimî unsuru ise ıktâ’ askerleridir. Klasik İslam müesseselerinden biri olan ıktâ’, Selçuklu tarihinin en fazla tartışılan meselesi olmakla beraber, ıktâ’ sisteminin tarihî gelişiminde Selçuklular

devrinin özel bir yer teşkil ettiği malumdur¹⁷⁷⁶. Büyük Selçuklu Devleti’nin Anadolu şubesi olması hasebiyle bu devletin siyasî geleneği üzerine inşa edilen Türkiye Selçuklu Devleti de ıktâ’ sistemini ilk dönemlerden itibaren uygulandığına dair kayıtlar mevcut olmakla birlikte¹⁷⁷⁷, bu ilk ıktâ uygulamalarının gerçek manada ıktâ uygulaması mı, yoksa arazi tevcihlerinden mi ibaret olduğu tam anlaşılamamaktadır¹⁷⁷⁸.

Selçuklu Türklerinin Anadolu’da kesin olarak yerleşerek devlet teşkilâtı, idarî ve ictimai nizamı tam anlamıyla tesis ettikleri ve bütün

¹⁷⁷⁶ Bu dönemde Nizâmü’l-mülk marifetiyle tesis edilen ıktâ’ nizamı, yapılan bazı değişikliklerin ardından öylesine düzenli ve yaygın bir şekilde uygulanmıştır ki, bazı müellifler ıktâ’ sistemini Nizâmü’l-mülk’le özdeşleştirmişler ve söz konusu sistemin ilk defa onun tarafından Selçuklular döneminde uygulanmaya başlandığını zikretmişlerdir. Hâlbuki Nizâmü’l-mülk’ün yaptığı iş, daha önceki dönemlerde uygulanan ıktâ’nın aksayan yönlerini tadel etmek ve Büyük Selçuklu Devleti’nin siyasî, sosyal ve iktisadî şartlarına göre yeniden tanzim ederek önceki dönemlerde uygulanan idarî ıktâ’ya askerî bir işlev kazandırmaktır. Bu şekilde Selçuklu ıktâ’ı, hem nazariyat hem de fiiliyatta daha önceki İslâm devletlerinde görülen klasik ıktâ’ modelinden farklı olup toprağa bağlı ordu sisteminin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

¹⁷⁷⁷ Esasen ıktâ’ sisteminin daha Anadolu’nun fethi sırasında bölgede uygulanmaya başlandığı ve zamanla bir yandan bu yeni coğrafyanın siyasî, sosyal ve iktisadî şartlarına diğer yandan ise Türkiye Selçuklularının idarî politikası doğrultusunda tekâmül ederek kendine has bir mahiyet kazandığı şüphesizdir. Nitekim Anadolu’daki ilk arazi tevcihlerinin, Malazgirt Savaşı’ndan sonra Büyük Selçuklular tarafından yapıldığı malumdur. Bazı kaynaklarda, Türkiye Selçuklu Devleti’nin kurucusu olan Kutalmışoğulları’nın da Anadolu’ya gelmelerinin bu tür arazi tevcihi neticesinde vuku bulduğu kaydedilmişse de bu konu tartışmalıdır. Türkiye Selçuklu Devleti’nin kurulmasından sonra da aynı uygulama devam etmiş ve Süleymanşâh’tan itibaren başta Anadolu’da faaliyet gösteren Türkmen begleri olmak üzere muhtelif devlet ricaline araziler tevcih edilmiştir.

¹⁷⁷⁸ Cahen, ayrıca “muayyen müesseseleri anlatan tabirlerin teknik ve gerçek manasında kullanılmasında azamî itina göstermek ve bu bakımdan mesela bir feodal olan mukta’yı rastgele amir, beğ, beglerbeyi, sâhib, şihne, sübaşı ve serleşker’e otomatik bir tarzda benzetmemek gerektiğini” söylemektedir.

¹⁷⁷⁵ Birçok araştırmacı bu kelimeyi, -Uzunçarşılı’nın bir yanlış okumasından kaynaklı- “bitegani, bişegani, pişegani” şeklinde zikretmiştir. Hâlbuki kelimenin aslı “bistgânî/bistegânî (بستگانی)” olup özellikle Gazneli ve Selçuklu dönemi kaynaklarında rastlanmaktadır. Hasan Enverî, kelimenin Beyhakî, Nizâmü’l-mülk ve muhtelif şairler tarafından ne şekilde ve hangi anlamlarda kullanıldığını zikrettikten sonra bazı araştırmacıların kelimenin etimolojisi hakkındaki görüşlerini vermiştir. Müellifin de ifade ettiği gibi kelimenin aslının nereden geldiği belli olmayıp araştırmacıların görüşleri tahminden ibarettir. Kaynaklarda, orduya ödenen maaş anlamında kullanıldığı anlaşılmakla beraber üç ayda bir mi, yirmi günde bir mi yoksa senelik veya aylık olarak mı ödendiğine dair kesin bir hüküm çıkarmak mümkün değildir.

bu gelişmelerin kaynaklara yansımaya başladığı XII. yüzyıl sonlarından itibaren ise –tıpkı gulâm sisteminde olduğu gibi- ıktâ'yla ilgili kayıtların da hızla arttığı ve bu kayıtların Selçuklu Türkiye'sine hâs özelliklerle beliren bir ıktâ uygulamasının, devletin idarî ve askerî yapılanmasının temelini teşkil ettiğini ortaya koyduğu görülmektedir.

Bazı yazarlar, ıktâ nizamının Türkiye Selçukluları tarafından hızlı sistemli bir şekilde geliştirilmiş olmasını, Anadolu topraklarının gayr-i müslimler elinden fethedilmesi hadisesinin tabii neticesi olarak arazinin, hemen hemen bütün ülkeye şamil bir şekilde “mîrî” sayılmasına bağlamışlardır. Buna göre “daha fetihten itibaren toprakların büyük kısmının devlet tasarrufunda tutulması ve daha sonra bu nizamın üzerine kurulan askerî ıktâ'ların devlet kontrolüne tâbi kılınması, öteki Selçuk şubelerini çabucak parçalayan “feodalleşme” hadisesine engel olmuştur. Neticede etnik durumu itibarıyla Büyük Selçuklulara ve diğer kollara nazaran göçebe ananelerinin daha fazla cari olmasına rağmen, onlardan daha kuvvetli bir merkezîyet sistemi tatbik edilebilmesinin bir sebebi budur.” Bu görüşe karşı çıkan bazı yazarlar ise Türkiye Selçuklularının Anadolu'yu Bizans'tan değil, bölgeyi daha önce fethetmiş bulunan Türk İslâm fatihlerinden aldıklarına dikkat çekerek, Anadolu'daki mîrî rejimin, bölgedeki Türkmen beglerinin tasfiyesinden sonra onların mülklerinin devlet mülkü (mîrî) haline getirilmesiyle kurulduğunu iddia etmişlerdir.

Esasen sistem olarak ıktâ'nın arazi tahsisatını merkezin kontrolüne bağlaması, üstelik bu sisteme göre arazi tahsisatı yapılanların, kendilerine ıktâ' edilen arazi üzerindeki yetki ve salahiyetlerinin sınırlanması, söz konusu

sistemi klasik Ortaçağ İslâm devletine has bir payitaht düzeni ve merkezîyetçi devlet anlayışı için ideal bir yöntem haline getirmiştir. Ancak merkezîyetçi devlet nizamı için bir araç gibi görünen ıktâ'nın, mukta'lar üzerinde gereken kontrolün sağlanamaması, mukta'ların kötü niyetli yaklaşımları gibi sebeplerle, hedeflenen amacın tam tersine yani “feodalleşmeye” yol açacağı şüphesizdir. İşte Türkiye Selçukluları, Büyük Selçuklular döneminde kendini gösteren bu tehlikeliyi bertaraf etmeyi başarmış ve ıktâ sistemini, merkezîyetçi devlet yapısının temel dayanaklarından biri olarak kullanmışlardır. Nitekim devletin kuruluş döneminde bir vilâyetin askerî, idarî, malî bütün işleri emîr ve kumandanlara ıktâ' olarak terk edilmekte iken, özellikle II. Kılıç Arslan'dan sonra, “feodal” parçalanmalara nihayet vermek gayesiyle Anadolu'da askerî ıktâ'ların küçültüldüğü ve bir vilâyetin başına serleşker (sübaşı) olarak gönderilen büyük emîr ve kumandanların -o bölge askerlerinin kumandanı olmakla beraber- salahiyetlerinin tamamıyla tahdid edildiği, bütün vilâyetin vergileri, maiyyetindeki askerlere ait malî gelir ve ıktâ'lar üzerinde tasarruf hakkı tanınmayarak sadece kendisine tahsis edilen maaşla iktifasının temin edildiği görülmektedir. Böylece Türkiye Selçuklu ıktâ'ı, “feodal” parçalanmalara, mukta'ların başına buyruk hareketine imkân tanımayan, merkezîyetçi bir anlayış üzerine inşa edilmiştir ki bu durum, idarî olduğu kadar askerî bakımdan da devletin hızla merkezîyetçi bir yapıya bürünmesini sağlamıştır.

Bu durum, “Tekârîrü'l-Menâsıb” ve “Rüsûmü'r-Resâ'il”de yer alan serleşkerlik menşûrlarından, açık bir şekilde anlaşıldığı gibi, İbn Bî-

bî'nin kayıtları da bu yöndedir¹⁷⁷⁹. Eserine, XII. yüzyılın sonlarından (1192) itibaren başlayan müellif, eserinin başlarından itibaren sık sık ıktâ tevcihlerinden bahsetmek suretiyle hem ıktâ sisteminin Selçuklu Türkiye'sinde yaygın bir şekilde uygulandığını göstermekte hem de Türkiye Selçuklu ıktâ'nın genel özellikleri, kimlere, ne zaman ve ne şekilde ıktâ tevcih edildiği, ıktâ edilen arazinin ve mukta'ların hukukî durumu gibi konularda önemli bilgiler vermektedir¹⁷⁸⁰.

İktâ sisteminin, Selçuklu Türkiye'sinde kendine hâs özellikler arz eden şekliyle büyük gelişme gösterdiği bilinmekle beraber, Türkiye Selçuklu ıktâ'nın askerî vasfı uzun süre net bir şekilde anlaşılamamıştır¹⁷⁸¹. Hatta bazı araştır-

macılar, döneme ait kaynaklarda ıktâ'nın askerî vasfı veya ıktâ askerleri hakkında nerdeyse hiç malumat bulunmadığını ileri sürerek "Türkiye Selçuklu ıktâ'nın, başka Müslüman devletlerde taşıdığı askerî önemi taşımadığını söylemiş ve Türkiye Selçuklu ordusunu oluşturan unsurlar arasında ıktâ askerlerine yer vermemişlerdir¹⁷⁸².

Hâlbuki hem İbn Bîbî'nin eseri hem de döneme ait diğer kaynaklar dikkatlice incelendiğinde, söz konusu sistemin askerî vasfını ortaya koyan çok sayıda kaydın mevcut olduğu görülmektedir. Zira İbn Bîbî, ıktâ askerlerini "sipâhiyân-ı kadîm/sipâh-ı kadîm", "leşker-i kadîm" veya "asâkir-i kadîm" şeklinde kaydetmiş olup her ne kadar araştırmacıların dikkatinden kaçmış olsa da- bu kayıtlarıyla Türkiye Selçuklu ıktâ'nın askerî vasfını ve Türkiye Selçuklu ordusunun ana kütlelerini ıktâ askerlerinin teşkil ettiğini açıkça ortaya koymuştur. Bunun dışında herhangi bir sefer veya hadise münasebetiyle bahsettiği "ülkenin etrafına dağılmış askerler" veya "vilâyet askerleri" tabirlerinin, ferman gönderilmek suretiyle orduya katılması emredilen ve vazifelerinin tamamlanmasından sonra yurtlarına, memleketlerine döndükleri kaydedilen askerî kuvvetlerin de ıktâ askerle-

¹⁷⁷⁹ Müellif, Alâeddin Keykubâd'ın "En büyük bir serleşker (sübaşı) küçük bir hata yapsa, adalete, örf'e, şeriata, muamelata aykırı davranırsa, ona büyük bir ceza buyurur, bazen onun varlık ağacını, devrilmiş hurma ağaçları gibi kökünden kazır, suçlulara 'belki yollarından dönerler diye and olsun onlara büyük azabdan önce dünya azabını tattırırız' hükmünü okur, onlara ders verip hizaya getirmek için 'şüphesiz suçlulardan öğ alacağız' ayetini söylerdi" demek suretiyle bu hususa işaret etmektedir.

¹⁷⁸⁰ İktâ'yla ilgili ilk kaydına II. Rükneddin Süleymanşâh'ın tahta oturduğu 1196 yılında tesadüf edilen İbn Bîbî'nin verdiği bilgiye göre Türkiye Selçukluları döneminde ıktâ'lar sultan veya sultan adına bazı büyük devlet ricâli tarafından belli bir hizmet karşılığı veya bağış şeklinde tevcih edilmektedir. İktâ' arazisi ve gelirleri "dîvân-ı istîfâ'nın kontrolünde olup ıktâ' menşurları "Dîvân-ı Pervâneğî"de kaleme alınmaktadır. Yeni fethedilen bölgelerin uygun görülen bir miktarı ıktâ' arazisi olarak belirlenmektedir. Meliklere, sivil ve askerî ricale, maaş veya hizmetlerinin karşılığı, ödül, bağış, bazen de hizmete teşvik amacıyla ıktâ'lar verilmekte ve ıktâ' menşurları, hükümdar değişikliği sırasında yenilenmektedir. Tevcih edilen bir ıktâ' arazinde eksiltme yahut değiştirme olmayıp, mukta'ın eceliyle ölümü halinde "nânpare"si ailesine veya yakınlarına kalmaktadır. Buna karşılık daha önce tevcih edilmiş olan bir ıktâ' arazisi genişletilebilmektedir. İktâ'lardan gelen vergiler, devlet hazinesi için önemli bir gelir kaynağı olup, mukta'nın, kendisine ıktâ' edilen arazi üzerinde yaşayan halktan, normal vergi (rusûm) dışında "bir tavuk kanadı" bile talep edememektedir.

¹⁷⁸¹ Esasen Türkiye Selçuklu ordusunun "asıl mühim kuvvetini timarlı sipahilerin (ıktâ' askerlerinin) teşkil ettiği" bazı yazarlar tarafından ifade edilmiştir. Ancak bu araş-

tırmacılar Türkiye Selçuklu dönemi kaynaklarında doğrudan bu hususa işaret eden fazla malumatın bulunmadığından bahisle Türkiye Selçuklu ıktâ'nın askerî vasfını, bilhassa Büyük Selçuklu ve Osmanlı uygulamalarına dayanan genellemelere ya da sadece timarlı sipahilerin (ıktâ' askerlerinin) mühim vilâyet merkezlerindeki kumandanları olan sübaşılarla ilgili kayıtlara temas etmekle yetinmişlerdir. Mesela Uzunçarşılı, Türkiye Selçuklu ordusunun mühim kısmını teşkil ettiğini söylediği timarlı sipahilerle ilgili bilgilerin hemen hepsini sübaşılarla ilgili kayıtlara dayanarak vermiştir.

¹⁷⁸² Müellif, Türkiye Selçuklu ıktâ'nın, başka Müslüman devletlerde taşıdığı askerî önemi taşımadığı iddia etmiş, hatta Türkiye Selçuklu ordusunu oluşturan unsurlar arasında ıktâ' askerlerinden hiç bahsetmemiştir.

rine işaret ettiği şüphesizdir. Ayrıca ıktâ' arazi-lerinin idarî ve askerî âmirleri olmaları hasebiyle ıktâ' askerlerinin bağlı bulunduğu serleşker veya sübaşılara ilgili her kayıt ıktâ' askerleriyle ilişkili olup, döneme ait münşeat mecmualarında yer alan bazı vesikalar da bu durumu teyit etmektedir. Nitekim "Takârîrü'l-Menâsıb"da yer alan bütün serleşkerlik menşurlarında, serleşkerlerin, bölgedeki ıktâ' askerlerinin göreve hazır halde bulundurulmasından sorumlu oldukları belirtilmiştir. "Rusûmü'r-Resâ'il"deki bir vesikada da ashâb-ı ıktâ'ât'ın özürsüz olarak hizmette kusur etmeleri ve askerleri teftiş ('arz) vaktinde hazır bulundurmamaları halinde ıktâ'larını değiştirmek veya ıktâ' sahibini azletmek salahiyetinin serleşkere verildiği görülmektedir ki, bu kayıtlar, Büyük Selçuklularda olduğu gibi Türkiye Selçuklularında da ordunun büyük kısmının ıktâ' askerlerinden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı'ndan (1243) sonra Moğol vesayeti altına girmesi, birçok müessese gibi ıktâ' nizamını da olumsuz etkilemiştir. Selçuklu Türkiye'si, Moğol istilası esnasında tamiri kabil olmayan kayıplara uğramış, Moğol askerlerinin ayak bastığı yerler harabeye dönmüş, cemiyette huzur ve emniyet kalmamıştır. Hepsinden önemlisi, yabancı istilâsı ve tahakkümü, devletin kurulu idarî ve sosyal düzenini yıkacak her türlü faaliyet ve gelişmeler için çok müsait bir ortam yaratmıştır. Bu dönemde bir yandan siyasî ve idarî mekanizmada, diğer yandan ise sosyal ve iktisadî yapıda meydana gelen sarsıntı, ıktâ' nizamının düzenli bir şekilde işlemesine imkân vermediği gibi, her geçen gün bozulmasına zemin hazırlamıştır. 1243 öncesinde sınırlı bir şekilde uygulanan ıktâ'ların mülk haline geti-

rilmesi uygulaması, Moğol idarecilerinin de etkisiyle hızla artmıştır.¹⁷⁸³

Anadolu'da meydana gelen bu siyasî, sosyal ve ekonomik değişimden Türkiye Selçuklu ordusu ve askerî teşkilâtının da etkilendiği şüphesizdir. Buna rağmen söz konusu dönemde ıktâ' askerlerine dair kayıtlara rastlanması, üstelik 1254 ve 1278 tarihlerine ait iki kayıtta "leşker-i kadîm ve cerâhor" tabirlerinin kullanılmış olması¹⁷⁸⁴ dikkat çekicidir. Buradan hareketle Türkiye Selçuklu ordusunun klasik düzenin 1278 yılına kadar muhafaza edildiği söylenebilir de Moğolların Selçuklu ordusunu kontrol altında tutup büyümesine mani ol-

¹⁷⁸³ İktâ'ların mülkleşmesi hadisesinden en kârlı çıkanlar, Moğollara yanaşan Selçuklu hizmet aristokrasisi olmuştur. Özel mülkiyete dönüşen toprakların büyük bölümü bunların ellerine geçmiştir. Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti'ni yıkmaları sonucu, eyaletlerin bir bölümü yüksek devlet memurlarının ellerinde beylikler haline gelmiş, diğer bir bölümü ise Moğol valilerin idaresinde beyliklere dönüşmüştür. Daha aşağı düzeylerdeki devlet memurları ise devlet topraklarını paylaşmışlar veya ellerindeki ıktâ'ları, özel mülk haline getirmişlerdir. Diğer yandan saltanat mücadelesine giren melik ve sultanlar da galip çıkmanın yolu olarak, devlet topraklarından temliklerde bulunmayı görmüşlerdir. IV. Kılıç Arslan'ın Erzincan civarındaki toprakları emirlerine ıktâ' olarak dağıttıktan sonra, mücadele ettiği kardeşi II. İzzeddin Keykâvus'u yenmesi halinde buraları onlara temlik edeceğine dair söz vermesi, bu hususa dair dikkat çekici bir örnektir. İbn Bîbî'nin kaydına göre IV. Kılıç Arslan, "Rum topraklarının çoğunu sıradan ve seçkin kişilerin mülkü (emlak-ı hâss u âm) yapmış ve o konuda herkese hutû-ı şer'î, menâşir-i sultânî ve emsile-i dîvânî yazarak hak sahiplerine bağışlamıştır. Bütün bunlara rağmen Hamdullah Müstevfî-i Kazvîni'deki bir kayıta, Olcaytu döneminde (1304-1316) harap olmuş toprakların mamur hale getirilmesi için, dîvâna ait toprakların şuurlu bir şekilde mülkleştirildiği görülmektedir ki, bu kayıt, bu tarihte bile Selçuklu topraklarının bir kısmının devlet mülkiyetinde olduğunun göstergesidir.

¹⁷⁸⁴ Karamanlıların ve Siyâvüş'un Konya'daki hâkimiyetlerine son verilmesinden sonra (1278) onları takip için Ermenek bölgesine giden, fakat kışın bastırması üzerine geri dönerek Konya'da hazırlık yapan Selçuklu ordusu hakkında bilgi veren İbn Bîbî, "leşker-i kadîm ve cerâhor" yani ıktâ askerleri ve ücretli askerler tabirini kullanmıştır. Bu kayıt, Türkiye Selçuklu ordusunun klasik nizamına dair son kayıttır.

dukuları muhakkaktır. Nitekim Türkiye Selçuklu ordusunun, Moğol vesâyeti döneminde tedricen azaldığı ve zamanla beş altı bin kişilik bir kuvvet haline geldiği görülmektedir. Buna karşılık Selçuklu ordusundaki boşluk, Moğol askerleri tarafından doldurulmuş ve birçok askerî harekât, bazen Türk bazen Moğol kumandanlar tarafından idare edilen karma Selçuklu-İlhanlı ordusuyla yapılmıştır. Dolayısıyla bu dönemde şeklen klasik yapısını korumakla beraber güçlü ve müstakil bir Türkiye Selçuklu ordusundan bahsetmek oldukça zordur.

Ücretli Askerler

Türkiye Selçuklu ordusunun daimî unsuru olmayıp ihtiyaç halinde sefere dâhil edilen geçici kuvvetlerinin başında “ücretli askerler” gelmektedir. Bazı yazarlara göre Antik Çağlara kadar uzanan bir geçmişi olan ücretli askerlik (mercenary, hired soldier), Hititlerden Eski Yunan ve Roma’ya, Çin’den İran’a kadar birçok devlet tarafından uygulanmış olup “askerî özellikleri haiz bir savaşçı veya savaşçı topluluğunun, herhangi bir devlet, hükümdar veya bey tarafından belirli bir ücret mukabilinde kiralanması” şeklinde tarif edilebilir. Bu kiralık askerlerin hizmet verdikleri devlet, hükümdar veya beye karşı sorumlulukları, hizmet edecekleri süre, alacakları ücret ve ordu içerisindeki sevk ve idareleri ile ilgili her husus, aralarında imzaladıkları bir sözleşme ile belirlenir. Dolayısıyla görev yaptıkları orduda ‘daimî’ değil ‘geçici’ olarak yer alırlar ve kendilerine ödenen ücret karşılığında verdikleri hizmetin veya sözleşme süresinin sona ermesiyle görevleri de sona erer.

Türkiye Selçuklularından önceki Türk ve İslâm devletlerinde yukarıda izah ettiğimiz tarzda ücretli asker istihdamına pek fazla rastlan-

maz¹⁷⁸⁵. Bu durumda İbn Bîbî’nin kayıtlarında “ecrîhor (اجرى خوار)”, “cerâhor (جرا خوار)” ve “cerîhor (جرى خوار)” olarak geçen ücretli askerlerin, “klasik İslâm devletlerinde görülenlerden tamamen farklı bir unsur olarak ortaya çıktığı” ve İbn Bîbî’nin “ecrîhor”u “leşker-i hadîs” yani “yeni ordu/asger” olarak nitelendirmek suretiyle bu hususa işaret etmiş olabileceği söylenebilir.

Türkiye Selçuklularından önceki Müslüman Türk devletlerinde pek fazla rastlanmayan, buna karşılık Bizans ve batıda yaygın bir sistem olarak karşımıza çıkan ücretli asker sisteminin, Türkiye Selçuklu ordusunda da erken dönem-

¹⁷⁸⁵ Birçok araştırmacı, “mürtezika” zümresinin bir cüzünü oluşturan ve devletten belirli dönemlerde maaş alan gulâmlar için de “ücretli” asker” (mercenary) ifadesini kullanmışlardır. Ortaçağ Müslüman Türk dünyasında savaşçılıklarıyla şöhret bulmuş Türk, Deylemlî vs askerlerin başta Emevî ve Abbâsî orduları olmak üzere birçok İslâm devletinde gulâm veya memlûk adıyla görev yaptığı bilinmekle beraber bunlar “mürtezika” yani maaşlı askerlerdir. Ancak bazı batılı yazarların, bu askerleri ücretli asker anlamında “mercenary” veya “hired soldier” olarak nitelendirdikleri görülmektedir ki bu durumu tercüme hatası veya eksikliği olarak değerlendirmek gerekir. Bunların dışında Türkiye Selçuklularından önceki Türk İslâm devletlerinde ücretli asker bulunduğu dair bilgilere rastlansa da bunlar birer istisnâ mesabesindedir. Sözgelimi Eski Türk devletlerinden sadece Hazarlarda ücretli askerliğe rastlanır. Mehmet Fuat Köprülü de “Maverâü’n-nehir, Horasan, İran, Irak, Suriye, Şimalî Afrika ve Anadolu’da ekseriyetle geçinecek bir toprağa ve kendini yaşatacak bir işe sahip olmayarak, iktisadî zaruretlere karşısında maişet vasıtalarını Ortazaman’ın mütemadî harblerinde ve dâhilî iğtişâşlarında arayan tufeyli bir sınıfın vücuda geldiğini, zaman ve mekânâ göre isimleri (Harâfişâ, Ayyârân, Sattârân, Mutattavvi’a, Cu’aydıya, Zanâfıra, Fityân veya Futüvvetdârân, Runûd, Gazi, Alp gibi), kıyafetleri, ahlâkî prensipleri az çok tahavvüllere uğrayan bu zümrelerin, büyük şehirlerde fırsat buldukça haydutluk, hırsızlık, kabadayılık, dâhilî mücadelelerde veya serhadlerde gönüllü veya ücretli askerlik ettiklerini” söylemektedir ki bunların da konumuzu teşkil eden profesyonel “ücretli askerler”le kıyaslanmayacağı malumdur. Bunun dışında bazı kaynaklarda geçen “haşer” ve “leşker-i cerîde” ifadelerinin de ücretli askere işaret ettiğini ileri sürenler olmuşsa da bunların sefer veya savaş sırasında vilâyetlerden toplanan düzensiz birlikler, bazen de yardımcı kuvvetler için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

lerde kullanılmış olması muhtemeldir. Ancak devletin kurulduğu tarihten XIII. yüzyıla kadar geçen süre içerisinde Türkiye Selçuklu ordusunda ücretli askerlerin yer aldığını gösteren herhangi bir kaydın bulunmaması, bu konuda kesin bir şey söylemeye imkân vermemektedir. XIII. yüzyılın başından itibaren ise kaynaklarda yer alan bilgiler, Türkiye Selçuklu ordusundaki ücretli askerlerin sayılarının ve ordu içerisindeki oran ve mevkilerinin hızla arttığını açıkça göstermektedir.

Ücretli askerlerin yardımcı kuvvet vasfına haiz olduğu ve ihtiyaca binaen celp edildiği düşünülecek olursa Türkiye Selçuklu ordusunda ücretli asker istihdamını gerektiren sebeplerin XIII. yüzyıldan itibaren baş gösteren siyasî ve askerî ihtiyaçlar olduğu muhakkaktır¹⁷⁸⁶.

Bu değişime sebep teşkil eden ihtiyaçları, -gulâm sistemine benzer şekilde- Sultan'ın konumunu ve merkezî idareyi etkinleştirme düşüncesi, daimî ve düzenli orduyu takviye ve bölgede hızla gelişmekte olan savaş teknolojisine ayak uydurma düşüncesi olarak belirtmek mümkündür. İşte bu ihtiyaçlar, gulâmlar ve ıktâ

askerlerine ilave olarak profesyonel savaşçı niteliği taşıyan ücretli askerler vasıtasıyla giderilmeye çalışılmış olabilir. Bu arada Türkiye Selçuklu ordusunda XIII. yüzyıldan itibaren ücretli askerler istihdamına doğrudan sebep teşkil etmemekle beraber önemli katkıda bulunan diğer bir etkenden, iktisadî kalkınmışlıktan da bahsedilmelidir¹⁷⁸⁷.

Türkiye Selçuklu ordusunda ücretli asker kullanıldığına dair ilk kayda XIII. yüzyılın hemen başında Sultan II. Rükneddin Süleymanşâh'ın 1202 tarihli Gürcistan Seferi'nde rastlanır. Bunun dışında I. İzzeddin Keykâvus, I. Alâeddin Keykubâd, II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Köseadağ mağlubiyetinden sonra ortaya çıkan buhran yıllarında meydana gelen birçok askerî hâdisede de ücretli askerlerle ilgili kayıtlar mevcuttur. Bu kayıtlardan bilhassa I. Alâeddin Keykubâd ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemine ait olanlar, Türkiye Selçuklu ordusunda görev alan ücretli askerlerin etnik kökenleri, sayıları, liderlerinin ismi ve harekât içerisindeki rollerini belirtmesi açısından dikkat çekicidir. Söz konusu kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla özellikle II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde ücretli askerlerin mevcutlarında ve ordu içerisindeki ağırlıklarında önemli bir artış olduğu görülmektedir.

Muhtelif etnik kökenlere mensup oldukları anlaşılan ücretli askerler içerisinde özellikle

¹⁷⁸⁶ Bu konuya temas eden Bombaci, Türkiye Selçuklu ordusundaki ücretli askerlerin artışının, gulâm ve ıktâ' askerlerinin yetersizliğine bağlanabileceğini söylemektedir. Bombaci'nin bu fikri Said Polat tarafından da kısmen doğru kabul edilmiştir. Polat, "I. Alâeddin Keykubâd dönemindeki büyük ıktâ' ve mülklerin sahibi beglerin bir kısmının tasfiyesinin de Selçuklu ordusunun bu yeni yapılanmasında etkili olmuş olabileceğini düşündüğünü" ifade etmektedir. Ancak Türkiye Selçuklu ordusunda ücretli askerlerin yaygınlaştığı XIII. yüzyılın, devletin idarî mekanizmasının en iyi işlediği, gerek ıktâ' gerekse gulâm sistemlerinin muntazam bir şekilde uygulandığı dönem olduğu düşünülecek olursa, müellifin fikrine katılmak mümkün değildir. Eğer söz konusu olan dönem, devlet mekanizmasının henüz tam anlamıyla yerleşmediği kuruluş dönemi veya hem ıktâ' hem de gulâm sisteminin yıkılmaya yüz tuttuğu Moğol vesâyeti dönemi olsaydı Bombaci'nin fikrini doğru kabul etmek mümkün olabilirdi.

¹⁷⁸⁷ Elimizde, ücretli askerlerin devlet maliyesine ne kadar yük getirdiğine dair kesin bilgiler olmamasına rağmen Bizans ve sair devletlerdeki durum göz önüne alınacak olursa, ücretli askerlere ödenen paranın oldukça yüklü bir meblağa ulaştığı tahmin edilebilir. Dolayısıyla devletin ücretli asker istihdam edebilmesi için her şeyden önce güçlü bir maliyeye sahip olması gerektiği şüphesizdir. Buna göre Türkiye Selçuklularının XIII. yüzyıldan itibaren orduda ücretli asker istihdam etmelerinde, mâlî bakımdan gelişmiş bir seviyeye ulaşmış olmalarının da etkisi olduğu söylenebilir.

Frenkler dikkat çekmekte olup önemli askerî ve siyasî olaylarda oynadıkları rolle sık sık kendilerinden söz ettirmişlerdir¹⁷⁸⁸. Söz gelimi II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Alâeddin Keykubâd tarafından veliahd tayin edilen küçük kardeşi İzzeddin Kılıç Arslan'ın yerine tahta oturması (1237) gibi iç siyaset meselelerinde, Babaîler İsyanı (1240) gibi bazı ayaklanmaların bastırılmasında, bazı şehir ve bölgelerin ele geçirilmesinde¹⁷⁸⁹ ve Erzurum savunması (1242)¹⁷⁹⁰ ve Köseadağ Savaşı (1243)¹⁷⁹¹ gibi Moğollarla yapılan mücadelelerde ücretli askerlerin, özellikle de Frenklerin önemli rol oynadıkları görülmektedir. Bu durum Köseadağ Savaşı'ndan sonra da devam etmiş ve ücretli askerler, Türkiye Selçuklu ordusunun çözül- düğü 1278 senesine kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir.

¹⁷⁸⁸ Mesela Simon de Saint Quentin, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Alâeddin Keykubâd tarafından veliahd tayin edilen küçük kardeşi İzzeddin Kılıç Arslan'ın yerine tahta oturması (1237), 1000 kişilik Frenk ücretli askerler sayesinde olmuştur. Şüphesiz Simon de Saint Quentin'in, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in elde ettiği neticeyi, sadece 1000 kişiden ibaret bu kuvvete atfetmesi mübalağalıdır. Ancak ücretli askerlerin, Türkiye Selçuklularının ikbâl devrini teşkil eden bir dönemde şehzâdeler arasındaki siyasî mücadelelere karışmaları ve netice itibarıyla kazanan tarafta bulunmaları, devlet içerisinde etkin bir mevkie ulaştıklarının bir göstergesidir. Nitekim bu hadiseden sonra kaynaklarda ücretli askerlerden, özellikle Frenklerden daha sık ve daha önemli görevler münasebetiyle bahsedilecektir.

¹⁷⁸⁹ Mesela Babaîler İsyanı'ndan bir yıl sonra gerçekleşen (1241) Meyyâfânkîn (Silvan) Seferi'nde Türkiye Selçuklu ordusunun öncü birlikleri yine Gürcüoğlu Zahirü'd-devle komutasında bulunan ücretli Frenk askerlerinden oluşmuştur.

¹⁷⁹⁰ Erzurum'un Moğollara karşı müdafaasında (1242) ise İstankos komutasında savaşan Frenkler, şehrin sübaşısı (serleşker) Sinânü'd-dîn Yakut ile kalabalık birlikler halinde şehirden çıkıp düşmana saldırmışlar, büyük kahramanlıklar göstermelerine rağmen Erzurum'un Moğollar tarafından ele geçirilmesine mani olamamışlardır.

¹⁷⁹¹ Ermeni müverrihi Hetum'a göre Limniatili John ile Bonifacio de Molinis adlı iki Venedikli kumandanın emri altında bulunan bu Frenkler, Kıbrıs'tan gelmiş, ancak hiç biri geri dönememiştir.

Tâbi Devlet Kuvvetleri

Ortaçağ devletler hukukuna göre savaş veya sulh yoluyla bir devletin hâkimiyetini kabul eden hükümdar veya emîrlerin, klasik tâbiyyet (vasallık) şartlarını ve bu şartlardan doğan mükellefiyetleri kabul ettikleri malumdur. Avrupa, Uzak Doğu ve sair bölgelerde kurulmuş muhtelif devletlerde de mevcut olduğu görülen tâbiyyet hukukunun, Ortaçağ İslâm devletlerinde tezahür eden en önemli şart ve mükellefiyetleri, yıllık haraç vermek, metbû' hükümdar adına hutbe okutmak ve metbû' hükümdar adına sikke darp ettirmektir. Bunların dışında, metbû' hükümdar "sultan" unvanını taşıırken, tâbi hükümdarın "melik" unvanını kullanması, metbû' hükümdarın sarayının kapısında günde beş nevbet çalınırken, tâbi hükümdarın üç nevbet'le yetinmesi, metbû' hükümdar nezdinde hükümdar soyundan ve ekseriya tâbi hükümdarın oğullarından rehineler bulundurulması gibi hususlar da klasik tabiiyet âlâmetlerinden kabul edilmiştir¹⁷⁹².

Yukarıda saydığımız tabiiyet şart ve mükellefiyetlerden birisi de tâbi hükümdarın, her lüzum gösterdiği anda yardımcı kuvvetlerin başında metbû' hükümdarın hizmetine koşması-

¹⁷⁹² Buna mukabil her tâbi hükümdar, metbû' hükümdarın menfaatlerini haleldar etmemek kaydı ve şartıyla iç ve dış işlerinde tamamıyla müstakil olup, üçüncü bir devletle harp veya sulh yapmakta, elçiler gönderip, elçiler kabul etmekte serbesttir. Şu halde, tâbi hükümdar, tâbi devlet hudutları içinde hükümdarlık haklarına sahiptir. Yalnız bu hak ve salâhiyetler metbû' hükümdarın, her istediği zaman tâbi devlet sınırlarını aşamayacağı mânasına gelmez. Hatta metbû' hükümdar bu hususta sebep göstermeğe de mecbur değildir. Diğer taraftan herhangi iç ve dış mesele dolayısıyla müşkül duruma düşmüş olan tâbi hükümdar, yardım istediği takdirde metbû' hükümdar onun yardımına koşmak zorundadır. Bu da metbû' hükümdarın mükellefiyetini teşkil eder. Ayrıca tâbi (vassal) hükümdarların da tıpkı metbû' hükümdarlar gibi, maddî ve manevî hâkimiyet sembolleri olduğu bilinmektedir.

dır. Bu cümleden olmak üzere Türkiye Selçuklu Devleti'nin tâbiyyetini kabul eden sair hükümdar veya emîrler de Türkiye Selçuklu ordusuna belirli miktarda askerî kuvvet göndermişlerdir.

Gerek muasır kaynaklardaki kayıtlardan gerekse meskûkât kataloglarından hangi hükümdar veya emîrlerin hangi dönemlerde Türkiye Selçuklu tâbiyyetini kabul ettiklerini tespit etmek mümkündür¹⁷⁹³. Buna göre Türkiye Selçuklu Devleti'nin tam anlamıyla müstakil bir devlet hüviyetini kazandığı¹⁷⁹⁴ XII. asır sonlarından XIII. asır ortalarına kadar geçen süre içinde Dânişmendliler, Saltuklular, Mengücekliler, Hısn-ı Keyfa, Âmid ve Mardin Artukluları, Musul hâkimleri, Sumeysat, Haleb, Dımaşk gibi vilâyetlerde hüküm süren Eyyûbî melikleri, Kilikya Ermeni Krallığı, Trabzon İmparatorluğu, Rus Melikliği, Gürcü Krallığı ve Bizans ve İznik Rum İmparatorluğu'nun¹⁷⁹⁵ muhtelif dönemlerde Türkiye Selçuklu tâbiyyetini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak bu devletlerin Türkiye Selçuklu ordusuna göndermek zorunda oldukları yardımcı kuvvetlere

dair bilgilerimiz oldukça sınırlı olup söz konusu kuvvetlerin sayısı, niteliği, ne zaman ve ne şekilde orduya katıldıkları, ordu içerisindeki mevkileri ve sair hususlar hakkındaki malumatımız, konunun ana hatlarını ortaya koymaktan öteye gitmemektedir. Bu durumun temel sebebi, söz konusu hükümdar veya emîrlerle Türkiye Selçuklu sultanları arasındaki hukukî ve fiilî vaziyeti tespit etmemize imkân verecek malumatın mahdud oluşundan ileri gelmektedir. Üstelik tâbi devletler ve bu devletler tarafından gönderilen asker sayısının sürekli değişmiş olduğu görülmektedir ki bu durum da tâbi devlet kuvvetleri ve bu kuvvetlerin Türkiye Selçuklu ordusu içerisindeki mevkiini tespit etmemizi güçleştiren meselelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁷⁹⁶.

İbn Bîbî, eserinin birkaç yerinde tâbi devlet kuvvetlerini “leşkerhâ-yı ma'hûd (لشكرها معهود)” veya “sipâh-ı ma'hûd (سپاه معهود)” olarak kaydetmiştir. Bu ifadeler, tâbi devlet kuvvetlerinin, metbû' hükümdar ile tâbi hükümdar veya emîrler arasında yapılan tâbiyyet muâhedenâmelerinde belirtilen esaslar dahilinde Türkiye Selçuklu ordusuna dahil edildiklerine işaret etmesi bakımından önemlidir. Nitekim Büyük Selçuklu Devleti ve diğer Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nde de metbû'-tâbi ilişkileri'nin

¹⁷⁹³ Meskûkât kataloglarındaki sikkelere göre Türkiye Selçuklu Devleti'nin tâbiyyetini kabul ettiği anlaşılan devletlere dair bir liste, vaktiyle İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından verilmiştir.

¹⁷⁹⁴ Bazı kaynaklar, Süleymanşâh ve I. Kılıç Arslan'tan Anadolu, İznik veya “Batının Sultanı” olarak bahsetseler de Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Büyük Selçuklu Devleti'nin bir vasalı olarak kurulduğu, Süleymanşâh ve I. Kılıç Arslan dönemlerinde bu statüsünü devam ettirdiği, I. Mesud döneminde ise Büyük Selçuklu Devleti'nin vasalı durumunda olan Irak Selçuklu Devleti'nin vasalı yani “vasalın vasalı” haline geldiği malumdur. Ancak bu statünün, hukukî bir vaziyetten ibaret olduğu, Türkiye Selçuklularının fiilen müstakil hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

¹⁷⁹⁵ Kaynaklarda Türkiye Selçuklu Devleti ile Bizans ve İznik Rum İmparatorluğu arasında yapılan antlaşmalara, Bizans ve İznik Rum imparatorlarının, Selçuklu sultanlarını metbû' olarak tanıdıkları, haraç verdiklerine dair kayıtlara tesadüf edilmekle beraber, bu devletler arasındaki ilişkilerin mahiyeti bugün bile tam anlamıyla açıklığa kavuşmuş değildir.

¹⁷⁹⁶ Bunların yanında, vasallık mefhumunun, her zaman ve her yerde aynı olan, katılaşmış bir mefhum olmadığını, bilakis, zaman, yer ve şartlara, hatta metbû' hükümdarın kudret ve karakterine, tâbi devletin tâbi duruma sokuluş şekline ve bilhassa metbû' hükümdarla tâbi hükümdarın aynı hanedandan veya soydan olup olmadığına göre değişen gayet elastik ve çok kademeli bir mefhum olduğu unutulmamalıdır. Nitekim tâbiyyet statüsünün, bazen tâbi hükümdarın salâhiyet ve hukukunu son derece tahdîd eden bir tâbîlik merhalesine (azamî had) vardığı, bazen de dikkatle bakılmadığı takdirde, tâbi devletin tâbîlik durumunu gözden kaçabilecek kadar sembolik (asgarî had) bir mahiyet kazandığı görülmektedir.

imzalanan tâbiyyet antlaşmaları, “sevgend-nâme”, “ahidnâme” veya muâhedenâme”ler çerçevesinde belirlendiği¹⁷⁹⁷, belirli dönemlerde yenilenen¹⁷⁹⁸ bu antlaşmalarda tâbi hükümdarların metbû‘ hükümdara karşı yerine getirmek zorunda oldukları diğer mükellefiyetlerle birlikte göndermeyi taahhüt ettikleri askerî kuvvetlere dair hususların da belirtildiği bilinmektedir. Ancak “Noterân-ı Dîvân-ı Saltanat”¹⁷⁹⁹ tarafından kaleme alınan ve muhafaza edilmek üzere hazineye gönderilen bu sevgendnâme veya muâhedenâmelerin orijinalleri günümüze ulaşmamıştır¹⁸⁰⁰ Her ne kadar İbn Bîbî bu vesî-

kalardan bir kısmının kopyasını nakletmiş ise de bunlar çok az sayıda ve muhtasar olduklarından, konu hakkında yeteri derecede bilgi sâhibi olmamıza imkân vermemektedir. Nitekim müellifin kaydettiği sevgendnâme örneklerinden¹⁸⁰¹ sadece ikisinde, Trabzon İmparatorluğu ve Kilikya Ermeni Krallığı’yla imzalanan tâbiyyet antlaşmalarında gönderilmesi kararlaştırılan askerî kuvvete dair bilgi mevcuttur. Bunlardan Trabzon İmparatoru Kyr Aleksios’la imzalanan (1214) vesikada diğer hususlarla birlikte “Muzaffer Sultan İzzeddin Keykâvus b. Keyhüsrev tarafından talep edildiği takdirde imkânlar ölçüsünde asker yardımı yaparım.” denilmekte, ancak gönderilecek asker sayısı belirtilmemektedir¹⁸⁰². Kilikya Ermeni Krallığı’yla ilgili vesikada ise I. İzzeddin Keykâvus’la Kilikya Ermeni Kralı Leon arasında imzalanan (1218) sevgendnâmede ise “silahlı ve teşhizatlı 500 süvarinin Sultan’ın emrettiği yere göndereceği hususu kaydedilmiştir. Bu antlaşmadan bir müddet sonra I. Alâeddin Keykubâd’la Leon’dan sonra Ermeni Krallı olan Hetum¹⁸⁰³ arasında yeni bir sevgendnâme imzalanmıştır ki

¹⁷⁹⁷ Metbû‘ hükümdarlar ile tâbi hükümdarlar arasında imzalanan tâbiyyet antlaşmalarından çok azı günümüze ulaşmıştır. Büyük Selçuklu dönemine ait yegâne örnek, Sultan Sancar’la Harezmsâh Atsız arasında imzalanan sevgendnâmedir. Bunun dışında Harezmsâhlar ve Osmanlıların ilk dönemine ait birkaç sevgendnâme örneği de mevcuttur.

¹⁷⁹⁸ Özellikle hükümdar değişikliği söz konusu olduğunda diğer devlet görevlileri gibi tâbi hükümdar veya melikler de Sultan’ı ziyaret eder, itaatlerini bildirir ve “kulluk görevlerini” yerine getirirlerdi. Bu cümleden olmak üzere ahid ve misaklar da yenilenirdi. Nitekim Türkiye Selçuklularında I. Gıyâsü’l-dîn Keyhüsrev, III. İzzeddin Kılıç Arslan, I. İzzeddin Keykâvus, Alâeddin Keykubâd’ın ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in tahta oturmalarından sonra bu ameliyatın uygulandığı görülmektedir. Alâeddin Keykubâd dönemine ait bir kayıta ise “Şâm, Diyarbakır, Rabbia, Musul, Cezire, Yemen, Taif, Şâm ve Sis beldelerinin meliklerinin, makamlarını emniyete almak için her yıl fermân ve menşûrlarının yenilenmesini istedikleri, durumları ve memleketleri hakkında bilgi verdikleri” zikredilmiştir ki, bu kayda göre de tâbiyyet antlaşmalarının her yıl yenilendiği anlaşılmaktadır.

¹⁷⁹⁹ “... تنطلس ناويد ناراطون هدروا ملق رد ...” Burada noter kelimesinin zikredilmiş olması dikkat çekicidir. Simon de Saint Quentin de “sultanın kâtibi” anlamında olmak üzere “notarius” kelimesini kullanmıştır. Osman Turan, Haçlılar veya İtalyanlar ile süren sıkı temaslar neticesinde birtakım İtalyanca kelimelerin Türkçeye girdiğini ve noter (notaire) kelimesinin de bunlardan biri olduğunu söylemektedir.

¹⁸⁰⁰ Yukarıdaki kayıta açıkça görüldüğü üzere Türkiye Selçukluları döneminde resmî vesîkaların arşivlenmiş ve hazineye muhafaza edilmiştir. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti ile başka devletler arasında imzalanan diğer diplomatik vesikalar (barış, ticaret, gümrük antlaşmaları vs.) gibi tâbiyyet muâhedenâmelerinin orijinalleri de günümüze ulaşmamıştır.

¹⁸⁰¹ İbn Bîbî, naklettiği sevgendnâmelerden bazılarının maddelerini vermiş bazılarının ise sadece yapıldığından söz etmiştir. Mesela aman dilemek suretiyle Kalonoros Kalesini teslim eden Kyr Vart’la, İznik Rum İmparatoru’yla, Antalya hâkimiyle, Rus melikiyle, Erzincan Meliki Alâeddin Dâvudşâh’la, Kır Han’la, Âmid hâkimiyle yapılan ahidnâmelerden hatta ahidnâme şartlarından bahsedilmekle beraber asker gönderilmesi hususunda bir kayıt bulunmamaktadır.

¹⁸⁰² Kyr Aleksios’un “Sultan tarafından talep edildiği takdirde” göndermeyi taahhüt ettiği asker sayısı ve niteliğinin belirtilmemiş olması dikkat çekicidir. Her ne kadar metindeki “imkânlar ölçüsünde” ifadesi, taahhüt edilen kuvvetlerin sayısının belirlenmemiş olduğu zehabını uyandırmakla beraber, bu kayıtların “Notarân-ı Dîvân-ı Saltanat” tarafından kaleme alınıp “hazineye gönderilen” vesikanın kopyası veya özeti olduğu düşünülecek olursa müellifin bu hususu atlamış olması muhtemeldir.

¹⁸⁰³ İbn Bîbî, Leon olarak kaydetmiş ise de doğrusu Hetum’dur.

(1225), yeni kralın tabiiyet şartlarına uymaması, bazı tüccar kabilelerine zarar vermesi üzerine gerçekleşen seferin ardından imzalanan bu yeni tâbiyet antlaşmasında Hetum'un 1000 süvari ile 500 çarhçı göndermesi kararlaştırılmıştır.

Türkiye Selçuklu devletine tâbi devletler ve bu devletlerin göndermek zorunda olduğu kuvvetler hakkında bilgi veren diğer bir çağdaş gözlemci Simon de Saint Quentin'dir. II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev döneminde (1245-1248) Selçuklu Türkiye'sini ziyaret eden müellif, konu hakkında başka kaynaklarda rastlanmayan önemli bilgiler vermiştir. Her ne kadar bu bilgilerin tahkik edilememesi, zaman zaman sıkıntıya sebep olsa da tâbi devlet kuvvetleri hakkında İbn Bîbî'nin verdiği sevgendnâme örneklerinden sonra en önemli kayıtların Simon de Saint Quentin'e ait olduğu söylenebilir.

Müellif, "Sultan'a bağlı büyük tâbiler" in metbû' hükümdara karşı yerine getirmek zorunda oldukları hutbe ve sikke darbı gibi klasik tâbiyet şartları yanında yardımcı kuvvet gönderilmesi hususunu "bağlılık sözleşmesi yaparak ve yemin ederek" kabul ettiklerini belirtmekte ve tâbi devlet kuvvetlerinin sayılarını gösteren kısmî bir liste vermektedir. Buna göre:

"Küçük Ermenistan kralı, Türk sultanına 300 mızrakla (lance)¹⁸⁰⁴ dört ay hizmet etmekle yükümlü tutuluyordu. Bunun yanı sıra Muhammed yasasını yılda iki kez en büyük kentte ilan etmeyi ve toprağında ortasında Sultan'ın yer aldığı parayı tedavüle sokmayı üstleniyordu.

Namrun (Lambron) beyi, Sultan nereye isterse oraya gitmek zorunda olan 29 mızrağı (lance) onun emrine veriyordu.

Vatachius (Vatatzes) da 400 mızrakla (lance) onun hizmetinde olacaktı, Sultan ne zaman ve ne kadar isterse.

Trabzon beyi ona 200 mızrak (lance) veriyordu.

Haleb (Alapia) sultanı her istendiğinde 1000 mızrakla (lance) hizmetinde olacaktı.

Malatya, Ayntab (Antep) ve Mardin (Meradin) beyleri, Hama (Hameta) ve Hums (Cammella), Şam (Damascus), Meyyâfârikîn (Monferanquin), Amman (Haaman) emîrleri de bağlılık sözleşmesi yaparak ve yemin ederek, herhangi bir düşmana karşı ellerinden geleni yapmayı üstlenmişlerdi."

Esasen tâbi devletlerin ve buna bağlı olarak bu devletler tarafından gönderilen asker sayısının sürekli değişmiş olması, sabit bir sayıdan söz etmeye imkân vermemektedir. Bununla beraber söz konusu kuvvetlerin Türkiye Selçuklu ordusu içerisindeki sayısının devletin ikbâl çağında yani I. Alâeddin Keykubâd ve II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'in ilk yıllarında en üst seviyeye ulaştığı muhakkaktır. Nitekim İbn Bîbî'nin kaydettiğine göre Alâeddin Keykubâd döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet sahası "Abhaz (Gürcü) beldelerinden Hicaz sınırlarına, Ermen vilâyetinin başından Yemen şehirlerine Rus şehirleri yakınından Tarsus hududuna, Başkird sınırının başlangıç noktasından Valaşkird bölgesinin sonlarına, Antalya serhaddından Antakya şehrinin sınırlarına, Suğdak ve Kıpçak sahrasından Irak sonlarına kadar ulaştığı"¹⁸⁰⁵, bu bölgelerde hüküm süren

¹⁸⁰⁴ "lance" tabiri hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

¹⁸⁰⁵ "Kaydın devamında şunlar söylenmektedir: "Bu bölgelerdeki Müslüman ve Hristiyan emîrleri ile Şam melikleri kendilerini onun kölesi (gulâm) sayarlar, onun dîvânından ve dergâhından emir alırlardı. Sikkelerini, minberlerini ve ülkelerinin nakidlerini (nükud-i memalik), samimi

Şam, Diyar-ı bekr, Rabia, Musul, Cezîre, Yemen, Taif, Dımaşk ve Sis ülkelerinin melikleri-nin, makamlarını emniyete almak için “her yıl” Sultan’ın huzuruna çıkarak durumları ve memleketleri hakkında bilgi verdikleri, fermân ve menşûrlarının yenilenmesini istedikleri bilinmektedir. II. Gıyâsü’l-dîn Keyhüsrev’in ilk yıllarında da aynı durum devam etmiştir ki Simon de Saint Quentin’in verdiği bilgiler bu döneme aittir. Dolayısıyla her ne kadar müellifin verdiği bilgiler kısmî bir liste mahiyeti taşısa ve sıhhati hakkında bazı tereddütler olsa da söz konusu dönemde Türkiye Selçuklu ordusunda bulunan tâbi devletler ve tâbiyet hukuku hakkında genel bir hükme varmaya yardımcı olmaktadır.

Ortaçağ Avrupası askerî literatüründe “lance”¹⁸⁰⁶ tabirinin “bir süvari ve bu süvariyeye bağlı savaşçı ve hizmetkârlardan oluşan bir birliği” ifade ettiği ve bir lance/mızrağın, ortalama beş savaşçıdan oluştuğu¹⁸⁰⁷ düşünülecek olursa, söz

dualar ve gerçek övgüler söyleyerek onun kutlu lakapları ve mübarek ismiyle şerefendirirlerdi... O’nun dergâhının hükümlerine uymayı, onu uygulamayı, ülkelerinin selameti, devletlerinin kalıcılığı, güç ve kuvvetlerinin devamı için gerekli sayarlardı. Vergileri, malları, hediye ve bağışları onlara hiçbir zarar vermeden ve hiç geciktirmeden devlet hazinesine (hazâne-i âmire) ulaştırırlardı. Eğer bir kimse o konuda ihmalkar etse diğer sınır muhafızlarına (merzâbân) ve başkalarına ders olacak şekilde o davranışının cezasını ve kurallara uymamanın karşılığını görürdü.”

¹⁸⁰⁶ Müellifin tâbi devlet kuvvetlerinin hepsini “lance” yani “mızrak” olarak nitelendirilmiş olması dikkat çekicidir. Bu kayıttan hareket eden bazı yazarlar, “lance” ifadesinin söz konusu kuvvetlerinin kullandığı silaha işaret ettiğini varsaymak suretiyle Simon de Saint Quentin’in kaydettiği bütün yardımcı kuvvetlerin “mızraklı asker” olduğunu yargısına varmışlardır. Gerçekten de söz konusu kuvvetlerin silah ve teçhizatının tâbi hükümdar tarafından karşılandığı düşünülecek olursa, müellifin bu hususu belirtmek üzere “lance” ifadesini kullandığı aklı gelebilir. Ancak bu yaklaşımdan hareket edildiği takdirde Türkiye Selçuklu ordusundaki bütün tâbi devlet kuvvetlerinin “mızraklı asker” olduğunu kabul etmek icap eder ki, böyle bir yaklaşımın gerçekçi olmayacaktır

¹⁸⁰⁷ Bir “lance”nin kaç savaşçıdan oluştuğu konusunda farklı kayıtlar bulunmaktadır. Michael Mallet, XIV. yüzyılda

konusu kuvvetlerin sayısı daha gerçekçi bir yekûna ulaşır. Burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da Simon de Saint Quentin’in verdiği bilgilerin, II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemine ait olmasıdır. Tâbiyet muâhedelerinin muhtelif vesilelerle yenilediği, yenilenen her muâhede daha önce belirlenmiş olan asker sayısının değişebildiği göz önünde bulundurulacak olursa, bu hususun önemi daha iyi anlaşılır¹⁸⁰⁸.

Gerek İbn Bîbî’nin verdiği muâhedenâme örnekleri, gerekse Simon de Saint Quentin’in kayıtları üzerinde yaptığımız değerlendirmelerin, tâbi devlet kuvvetleriyle ilgili esasların tâbiyet antlaşmalarında belirlendiği, söz konusu kuvvetlerin sayısı, niteliği, ne zaman ve ne şekilde orduya katıldıkları, silah, teçhizat ve sair masraflarının karşılanması gibi hususlar hakkında umumî bir tablo oluşturmaya yeterli olduğu kanaatindeyiz. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti’nin tâbiyetini kabul eden devletlerin, söz konusu muâhedenâme örnekleri ve Simon de Saint Quentin’in listesinde zikredilenlerden ibaret olmadığı, bunların dışında da birçok hükümdar veya emîrin muhtelif dönemlerde Tür-

Floransa’daki ücretli askerlerin aldığı ücretle ilgili verdiği bilgide üç kişiden oluşan bir “lance”nin yılda 40 florin aldığını söylemektedir. Bazı yazarlar, tam teçhizatlı beş veya altı savaşçıdan oluştuğu söylerken, bazıları da bu sayının değişik dönemlerde ve değişik ülkelerde farklılık gösterdiğini, bununla beraber üçten az, altıdan fazla olmadığını ifade etmişlerdir.

¹⁸⁰⁸ Esasen sadece Simon de Saint Quentin’in değil İbn Bîbî’nin verdiği rakamların da hangi dönem için verilmişse o dönem için geçerli olduğu unutulmamalıdır. Şüphesiz yenilenen muâhedenâmelere bir önceki muâhede ahkâmına sadık kalınmış olması da ihtimal dâhilinde bulunmakla beraber, bunu teyit edecek malumatla sahip değiliz. Dolayısıyla sözgelimi Kilikya Ermeni Krallığı’yla I. İzzeddin Keykâvus döneminde imzalanan sevgengname belirtilen asker sayısı ile Alâeddin Keykubâd veya II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde belirlenen asker sayısının farklı olması gayet doğal olup bunu kaynaklar arasındaki tutarsızlık gibi görmemek gerekir.

kiye Selçuklu tâbiyetini kabul ettikleri malumdur. Her ne kadar bu hükümdar veya emîrlerin hangi şart ve mükellefiyetler dâhilinde Türkiye Selçuklu tâbiyetini kabul ettiklerine dair fazla malumatımız olmasa da Türkiye Selçuklu ordusuna asker göndermeyi kabul ettiklerini gösteren kayıtlara rastlanmaktadır.

Tâbi meliklerin Türkiye Selçuklu ordusuna asker göndereceklerini beyan etmelerine dair bir başka örnek de yine Alâeddin Keykubâd dönemine ait olup bu kaydı diğerlerinden farklı kılan husus, metbû hükümdara karşı diğer şart ve mükellefiyetler yanında “istendiği zaman yardımcı kuvvet göndereceğini” vaat eden emîrin, Türkiye Selçuklu meliklerinden biri olan Erzurum Hâkimi Melik Rükneddin Cihan Şâh olmasıdır. Buradan hareketle Türkiye Selçuklularının, tâbiyet hukuku meselesinde de Büyük Selçuklulardan farklı bir uygulamaya gittikleri söylenebilir¹⁸⁰⁹.

¹⁸⁰⁹ Bu kaydın bizim açımızdan en önemli tarafı, “istendiği zaman yardımcı kuvvet göndereceğini” vaat eden emîr, bir Türkiye Selçuklu meliki oluşudur. Şöyle ki; Büyük Selçuklularda, hanedan üyesi meliklerin idaresinde bulunan “birinci kategoriden vasal devletler” teşekkül ettiği ve bu durumun Türk hâkimiyet geleneği neticesinde ülkenin hanedan azası arasında üleştirilmesinden ileri geldiği malumdur. Büyük Selçuklu Devleti’nin birinci kategoriden vasalı olarak ortaya çıkup daha sonra müstakil hale gelen Türkiye Selçukluları da söz konusu geleneği devam ettirmiş ve ülkeyi, hanedan azası arasında taksim etmişlerdir. En bariz örneğine II. Kılıç Arslan döneminde rastladığımız bu taksim geleneği neticesinde muhtelif bölgelere gönderilen Selçuklu meliklerinin, Türkiye Selçuklu Sultan’ı karşısındaki hukukî durumları incelendiğinde, klasik vasallık şart ve mükellefiyetlerine bağlı oldukları görülür. Nitekim vaktiyle Nejat Kaymaz tarafından da belirtildiği üzere söz konusu meliklerin kendi merkezlerinde, biraz daha küçük çapta olmakla beraber, tıpkı payitahttaki gibi bir teşkilâta, maiyyetinde, yine aynı payitahtkine benzer bir askerî ve sivil idare kadrosuna, hâkimiyet âlâmetlerine sahip oldukları, kendi adlarını taşıyan sikkeler bastırıp, kitabeler yazdırdıkları, birbirleriyle ve civardaki devletlerle serbestçe askerî ve siyasî münasebetlere giriştikleri, buna karşılık her yıl Sultan’ın huzuruna çıkarak itaatlerini arz etmek, hutbe ve sikkede Sultan’ın adını zikretmek ve icap ettiğinde

Gönüllüler

Yardımcı kuvvetler arasında sayılan diğer bir grup da asıl meslekleri askerlik olmamakla beraber zaman zaman gönüllü bazen de zaruret halinde orduya katılan veya askerî vazifeler ifa eden gayr-ı muntazam birliklerden oluşan gönüllülerdir. Muhtelif Müslüman Türk devletlerinde “mutavvi‘a” veya “mutatavvi‘a” olarak da tesadüf edilen bu gönüllüler arasında, gayr-i müslimlere karşı yapılan savaşlara katılan “gaziler” ve sefer veya savaş mahalline yakın bölgelerden celp edilen veya herhangi bir tehlike karşısında bulundukları şehir veya bölgeyi müdafaa etmek üzere toplanan “bölge ve şehir kuvvetleri” bulunmaktadır. Ayrıca ordu efradı arasında bulunmamakla beraber savaştan sonra elde edilecek ganimetten pay almak düşünceyle orduyu takip eden başıbozuk zümrelerin, “evbâş” veya “ayyâr”ların da mevcut olduğu bilinmektedir.

3- Türkmenler ve Türkiye Selçuklu Ordusu İçerisindeki Yerleri

Fuad Köprülü’nün ifadesiyle Anadolu Türklüğü’nün en temiz, en canlı bir unsurunu teşkil eden Türkmenlerin gerek Anadolu’nun fethedilmesinde, gerekse Türkiye Selçuklu

Türkiye Selçuklu ordusuna asker göndermek gibi tâbiyet şart ve mükellefiyetlerini yerine getirdikleri görülmektedir. Bununla beraber Türkiye Selçuklu meliklerinin hüküm sürdükleri bölgelerde kurdukları siyasî nizamın, Büyük Selçuklu Devleti’ndeki birinci dereceden vasal devletlerle aynı mahiyette olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira hiçbir Türkiye Selçuklu melikinin Kirman Selçuklu Devletinin Kavurt, Suriye Selçuklu Devleti’nin kurucucu Tutuş veya Irak Selçuklu Devleti’nin kurucusu Mahmud bin Muhammed gibi aynı bir siyasî irade haline geldiği, tasarrufunda bulunan bölgede bir hanedan veya siyasî teşekkül oluşturduğunu gösteren herhangi kayıt bulunmamaktadır.

Devleti'nin kurulmasında büyük rol oynadıkları malumdur. Türkmenleri başta Bizans ve Haçlı orduları olmak üzere bölgede hüküm süren diğer devletlerle yaptıkları mücadelelerde başarılı kılan temel faktör, İskit ve Hun çağından itibaren bütün Türk devletlerinde uygulandığı görünen ve bu bakımdan klasik Türk savaş taktiği olarak değerlendirilen “baskın veya kısa muharebe yöntemi”dir. Başta ok ve yay olmak üzere Türk silahlarının teknik özellikleri ve yapı formlarıyla ilişkili olan bu taktik, süvarilerin yüksek hareket kabiliyeti ve ok atma maharetlerine dayanır. Türkmenler, dayanıklı ve iyi eğitilmiş atları ve kalkan, zırh ve miğferleri bile delebilen okları sayesinde uyguladıkları baskın ve uzaktan savaş yöntemlerini büyük bir başarıyla uygulamışlar ve bu sayede Bizans ve Haçlı ordularının korkulu rüyası haline gelmişlerdir. Bu konuda başta Anna Komnena olmak üzere birçok Bizans kaynağında¹⁸¹⁰

¹⁸¹⁰ Anna Komnena Türkmenlerin savaş taktiği hakkında şunları söylemektedir: “O (İmparator), çok birikimli deneyimi dolayısıyla, Türklerin savaşma düzeninin, diğer uluslarınkine benzemediğini ve onların, Homeros’un söylediği üzere, kalkana karşı kalkan, tolgaya karşı tolga, savaşçıya karşı savaşçı ilkesine göre dizilmediğini biliyordu. Onlarda sağ kanat, sol kanat ve merkez birbirinden uzakta durur ve deyiş yerinde ise, sımsıkı bitişik phalanx dizilişi yoktur. Saf, aralıklıdır. Böylece, onların sağ kanadına ya da sol kanadına saldırıldığında, gerek merkez, gerek arkada duran, ordunun geri kalanı, sizin üzerine çullanır. Öyle ki burgaçlı bir kasırga gibi, düşmanı darmadağın ederler. Savaş donanımı konusuna gelince; Kelt denenlerin tersine, mızrağı hiç mi hiç kullanmazlar. Ama düşmanı tam bir çember içine alıp ona ok atarlar ve kendilerini uzaktan savunurlar. Bir Türk, kovalamaya geçmişse, düşmanını, ok atmakla haklar. Kendisi kovalamıyorsa, okları sayesinde üstün gelir. Bir ok fırlatır ve ok, uçarak, ya at’a ya da atıyla saplanır. Ok, [yayın] çok güçlü bir elle [gerilmesinden sonra] atılmışsa, gövdeyi bir yandan ötekine delip geçer. Onlar [Türkler] gerçekten çok usta okçulardır.”. Bir başka Bizans kaynağında da şunlar söylenmektedir: “... Bunlar (Türkmenler) bir eşkıya çetesi gibi durmadan Bizanslıları baskına uğrattırıyor ve yağmalıyorlardı. Sık sık iş açık savaşa dökülüyor ve her seferinde bunlar Bizanslıları bozuyorlardı. Türkler atlarının süratine güvenerek yoğun bir bulut gibi ansızın Bizanslıların üzerine çöküyor ve Bizanslılar daha

ve Haçlı vekayinamesinde¹⁸¹¹ çok sayıda kayıt bulunmaktadır.

Bütün bunlara rağmen, kendilerine özgü hayat tarzları, sosyal ve ekonomik yapıları ile Türk tarihinin her döneminde kendilerinden bahsettiren Türkmenleri, sadece ve sadece bir askerî unsur olarak değerlendirmek ve buradan hareketle ordunun aslî ve daimî kadrosu içinde saymak mümkün değildir. Zira Türkmenler, kendilerine özgü bir hayat tarzına, sosyal, idari ve iktisadî yapıya sahip geniş ve kalabalık bir insan topluluğu olup onların hayatının aslî ve yegâne unsuru askerlik değildir. Bu bakımdan özellikle Anadolu’nun fethi ve kuruluş döneminde uzun süren göç ve yurt tutma süreci içerisinde Türkiye Selçuklularının dayandığı en önemli askerî güç olarak görünseler de aslında hiçbir zaman daimî ve düzenli bir ordu niteliği taşımamışlardır. Bu durum Türkiye Selçuklu Devletinin “yükselme dönemi”nde daha belirgin bir vaziyet almış, bir yandan düzenli ve daimî ordu niteliği taşıyor olmaları, diğer yandan ise merkezî otorite ile zaman zaman çok ciddi boyutlara varan çatışmaları sebebiyle, ordu içerisindeki nüfuzlarını kaybederek yerlerini gulâmlara, ıktâ askerlerine ve ücretli askerlere terk etmişlerdir.

Bu değişimin en önemli sebebi, devlet teşkilatı ve orduda merkezî otoriteyi hâkim kılma ve

mızraklarını kullanamadan rüzgâr gibi ortadan kayboluyorlardı...”

¹⁸¹¹ Türkmenlerin savaş taktiği, Haçlıları da şaşkınlığa uğratmıştır. Türkmen atlarının aniden ortaya çıkıp her taraftan saldırımları, ağır silahlar ve zırhlarla mücehhez Haçlı birlikleriyle meydan savaşından kaçınıp ani baskılar yapmaları Haçlı ordularını bir hayli yıpratmıştır. Türkmenler Haçlı ordularının güzergâhları üzerindeki su kuyularını tahrip etmek, ana birliklerden ayrılan küçük grupları hedef seçerek onları imha etmek ve hiç beklemedikleri anda baskınlar yapmak suretiyle Haçlı ordularına büyük zayıf vermişler.

Sultan'ın konumunu kuvvetlendirme isteğidir. Zira görünüşte Sultan'a tâbi olmakla beraber kendi begleri idaresinde müstakil olarak yaşayan Türkmenlerin hem hayat tarzları, hem de aşiret ananeleri icabı yeni yapılanmaya yani merkezî devlet düzenine ayak uyduramayacakları, hatta daha önce de olduğu gibi karşı çıkacakları meydandaydı. Gerçekten de devletin anlayış, teşkilât ve müesseseleri itibarıyla klasik Ortaçağ İslâm devleti modeline doğru ilerlemesi, vaktiyle Büyük Selçuklular döneminde de görüldüğü gibi, Türkmenlerle Türkiye Selçuklu merkezî otoritesi arasındaki bağın her geçen gün daha da zayıflamasına sebep oluyordu. Zira onlar için “yerleşik” devlet nizâmının, sınıır mefhumunun, devletlerarası antlaşmaların, vergi usulünün ve sair bürokratik kaidelerin fazla bir anlamı yoktu ve bu yüzden kendileri için gayet tabii olan müstakil hareketleri, merkezin hilafına gelişebiliyordu. Sözelimi Sultan'ın kontrol etmekte zorlandığı Türkmenlerin sınıır ihlalleri, Bizans'la siyasî krizlere sebep olabiliyordu¹⁸¹².

Türkmenlerin merkezî otoriteye ve bu merkezî otoritenin temsilcisi Sultan'a karşı tutumları bilhassa Miryakephalon Savaşı (1176)'nda

farklı bir boyuta ulaştı. Gerek savaş esnasında gerekse savaş sonrasında sergiledikleri “itaatsizlik”¹⁸¹³, Türkmenlerin artık hem Sultan, hem devlet nizâmı ve hem de ordu için “güvenilmez” bir unsur haline geldiklerine dair bir kanaatin doğmasına sebep oldu. Bu durum, klasik Ortaçağ İslâm devleti modeline uygun olarak doğrudan merkeze, hükümdarın şahsına bağlı diğer askerî kuvvetlerin yaygınlaşmasını hızlandırdı ve böylece Türkmenlerin ordu içerisindeki etkinliği günbegün daha da azaldı.

Bu değişimde, Sultan'ın konumunu kuvvetlendirme isteği veya merkezî otoritenin etkinleştirilmesi gibi siyasî sâiklerin yanında askerî sâiklerin de rolünün olduğu unutulmamalıdır¹⁸¹⁴. Zira Türkiye Selçuklu ordusunda

¹⁸¹³ Türkmenler, aynı Sultan'ın Miryokephalon Savaşı sonrasında yaptığı antlaşmayı da büyük tepkiyle karşılamışlardır. Mihail'in ifadesine göre Sultan'a “küfrederek” “hain”likle suçlayan Türkmenlerin en güçlü ve beceriklilerden oluşan bir kısmı, ganimetleri yüklenerek yurtlarına dönmüşler, bir kısmı ise Honas-Alaşehir yolu ile İstanbul'a dönen mağlup Bizans ordusunu takip ederek taarruza devam etmişlerdir. Sultan tarafından İmparator'un sağ salim geri dönmesi için kendisine refakat etmek üzere görevlendirilen begler, bu durum karşısında çaresiz kalmışlar, İmparator'un “antlaşma yapılmış olmasına rağmen bu taarruzlar niçin oluyor? Bunlar sizin adamlarınız mıdır, yoksa başkaları mıdır?” şeklindeki sorularına “Bunlar asi ve barbar adamlar olup bizi dinlemiyorlar. Bize tâbi değildirler” şeklinde cevap vermek suretiyle söz konusu Türkmenleri “kendilerine tâbi olmayan asiler” olarak nitelemişlerdir.

¹⁸¹⁴ Türkiye Selçuklu ordusunun, Türkmenlerin daimî ve düzenli ordu niteliği taşınamaması dolayısıyla yaşadığı sıkıntılar yanında, karşılaştığı diğer bir mesele de bölgede hızla gelişmekte olan savaş teknolojisine ayak uydurma düşüncesidir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Anadolu'nun fethi ve Türkiye Selçuklularının ilk dönem askerî faaliyetlerinden bahseden bütün kaynaklar, kendine özgü taktikleriyle savaşan, süratle hareket eden ve okçuluk konusunda misli görülmemiş bir maharet sergileyen Türkmen savaşçılardan bahsetmekle beraber, bu Türkmenlerin, şehir ve kalelerin, müstahkem mevkiilerin ele geçirilmesi ve kuşatma savaşlarında, hatta zaman zaman ağır silâhlar ve zırhlarla donatılmış yerleşik ordular karşısında yetersiz kaldıkları görülmektedir. Bu hususta en çarpıcı örnek Dorylaeum (Eskişehir) ovasında rastladığı öncü Haçlı birliğine taarruz etmekle beraber asıl Haçlı

¹⁸¹² Türkmenlerin müstakil hareketleri veya hayat tarzları ve aşiret ananeleri icabı merkezi otoriteyle ters düşüklerini gösteren çok sayıda örnek mevcuttur. Bazı yazarlar, bu akınların Sultan'ın bilgi ve kontrolünde yapıldığını kaydetmişler, Sultanların bu hareketlerden sorumlu olmadıklarını belirtmelerini samimi kabul etmeyerek, onları yapılan antlaşmalara sadakatsizlikle suçlamışlardır. Mesela II. Kılıç Arslan, 1162 senesinde Maunel Komnenos'la yaptığı antlaşmada “kendisinin izni dâhilinde hiçbir Türk'ün onların topraklarına ayak basmayacağını, eğer başka Türk begliklerinden birisi Romalıların topraklarına zarar vermeye kalkışsa, hemen onlara savaş açacağına ve nereden gelirse gelsin ihaneti durduracağına dair” söz vermek zorunda kalmıştı. Ancak bu antlaşma da söz konusu akınları durdurmaya yetmemiş, sayılarının 100.000'i aştığı söylenen Türkmen grupları, Bizans hudutlarında akınlarına devam etmişlerdi.

değişen zaman ve mekân faktörlerine bağlı olarak farklı savaş türleri ve özellikle ağır silâh teknolojilerini bilen, ağır silâhlarla ve zırhlarla donatılmış orduların karşısında etkili olup kuşatma işlemlerini yürütebilecek yeni sınıflara ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır. İşte bu ihtiyaç, bu şartları haiz askerî birlikler oluşturmak için gulâmların yetiştirilmesini, hatta profesyonel savaşçı niteliği taşıyan ücretli askerlerin istihdam edilmesini gerekli kılmıştır. Ancak ortaya çıkan yeni askerî nizâmda Türkmenlerin tamamen dışlanmadığı, Türkiye Selçuklu tarihi boyunca hemen her askerî hadisede Türkmen unsurunun varlığının devam ettiği, hatta zaman zaman ücretli asker olarak celbedildikleri dahi görülmektedir ki bu durum, askerî bakımdan önemlerini devam ettirdiklerinin bir göstergesidir¹⁸¹⁵.

ordusunun yetişmesi üzerine bu orduyla bir meydan muharebesine girmek zorunda kalan Kılıç Arslan'ın durumudur (1097). Kalabalık ve zırhlarla donatılmış Haçlı birlikleri, Komnena'ya nazaran 80.000 kişiyi bulan ve Haçlılardan daha hırslı ve korkusuz "aslanlar gibi" savaşan Türkleri mağlup etmeyi başarmışlar, üstelik daha sonra karşılaştıkları Türk birliklerini de yenerek onları imha etmişlerdir. Bu hadisenin ardından yardıma gelen 10.000 kişilik kuvvetin "Ey talihsiz! Neden korkuyorsun. Senin baban hiçbir savaştan kaçmamıştı. Cesur ol, senin yardımına geldik" demesi üzerine Kılıç Arslan şunları söylemiştir: "Siz deli misiniz? Siz henüz Frankların kuvvet ve cesaretlerini görmediniz. Biz onları mağlup ve birbirlerine bağlamayı düşünüyorduk. Fakat bu kadar sayısız, müdhiş silâhlara, parıldayan mızraklara, miğfer ve zırhlara sahip ve ölümden korkmadan ilerleyen insanları gördükten, kana susamış hayvanlar gibi saldırılarını, esir almadan herkesi öldürdüklerini, dağ, tepe ve ovaları doldurdıklarını müşahade ettikten sonra ne yapılabilir. Bütün milletler bizim oklarımızdan titrer. Fakat onlar zırhları içinde oklarımıza aldırış etmeden saflarımıza sokuluyorlar. Oklarımız onlara tesir etmiyor. İşte pek çok ölü verdikten sonra bu kadar kaldık. Kimse onlara mukavemet edemez ve zulümlerine dayanamaz."

¹⁸¹⁵ Türkmenlerin önceleri ordudaki etkinliklerinin azaltılma istenmesine karşılık daha sonra doğan ihtiyaçtan ötürü ücretli asker olarak orduda istihdam edilmesi, Bizans İmparatorluğu'ndaki Germenlerin durumuna benzetilmektedir. Bizanslılar da devletin kuruluşu döneminden sonra "Barbar" olarak nitelendirdikleri Germenleri hem ordudan hem de idarî kadrolardan uzaklaştırmışlar, an-

Türkmenlerin ordu içerisindeki mevkilerinin zamanla sarsılmasında ya da ordudan uzaklaşmalarında yegâne faktörün merkezî otoritenin tavrı olmadığını da belirtmek gerekir. Zira biraz önce işaret ettiğimiz üzere Türkmenler, hayatlarının aslî unsuru savaş ve askerlik olan kitleler değil, hayvancılıkla geçinen konar-göçer zümrelerden ibarettir. Dolayısıyla yurt tutmuş, sosyal ve iktisadî düzenini kurmuş Türkmen zümrelerinin, aslî hayatlarını yaşamak yerine Türkiye Selçuklu ordusuyla birlikte seferden sefere hareket etmelerini beklenemez. Dolayısıyla ordu içerisindeki sayılarının ve nüfuzlarının azalmasında merkezî otoritenin tavrı kadar kendi istek ve arzularının da etkili olduğu muhakkaktır. Nitekim onların ordu içerisindeki yerlerinin hiçbir zaman tamamen kaybolmadığı, devletin yükselme çağında da bazen gönüllü olarak bazen de ücretli asker sıfatıyla ordu içerisinde görev aldıkları görülmektedir ki, bilhassa onların yoğun olarak yaşadıkları uc bölgelerindeki faaliyetleri hudutların muhafazası ve genişletilmesi bakımından büyük önem arz etmiştir. Devletin çöküş süreci içerisinde Moğol tahakkümüne karşı verdikleri mücadeleler de Anadolu Türk tarihi bakımından son derece önemli neticeler vermiştir.

4- Askerî Teşkilat

Türkiye Selçuklu ordusunun idarî işleriyle klasik İslâm müesseselerinden biri olan ve Hz. Ömer döneminde kurulduğu bilinen "Dîvân-ı 'Arz" ilgilenirdi. Emevî, Abbâsî, Fâtımî, Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu, Hârezmşâh,

cak bir müddet sonra bu defa ücretli asker olarak çok sayıda Germen orduda istihdam etmek zorunda kalmışlardır. Öyle ki Germenlerin İmparatorluk topraklarından çekip gitmeleri karşısında Bizans, ücretli asker ihtiyacını karşılayamaz.

Eyyübî, Memlûk ve sair İslam devletlerinde mevcut olduğu bilinen “Dîvân-ı ‘Ârız”ın başında bulunan yetkiliye “Emîr-i ‘Ârız”, “Emîr-i ‘Ârızî-yi Memâlik-i Rûm”, “Emîr-i ‘Ârızî-yi Cuyûş-i Memâlik”, “Emîr-i ‘Ârız-ı Memleket” veya “‘Ârızü’l-Ceyş” denirdi. “Emîr-i ‘Ârız” dışında, “‘Ârız” adı verilen görevliler de bulunmaktaydı ki bunlar “Emîr-i ‘Ârız”a bağlı idiler. Gerek “Emîr-i ‘Ârız” gerekse Ârızlar, sair Arapça ve Farsça unvan ve lakaplar yanında “bilga/bilge”, “kutluğ” ve “‘Ârız beg” gibi Türkçe unvan ve lakaplarla da anılırlardı. Moğol vesâyeti döneminde de varlığını devam ettiren “Emîr-i ‘Ârız”, diğer Müslüman Türk Devletlerinde olduğu gibi Türkiye Selçuklularında da ordunun tertip ve tanzimi, yapılan işlerin kayda alınması, asker temini ve yazımı, ordunun bütün ödenekleri ve ıktâ’yla ilgili uygulamaların kontrolünden, ordunun teçhizat ve levâzımâtının, sefer güzergâhı ve menzillerin belirlenip ihtiyaçların giderilmesi, askerin teftişi, savaş sonunda ele geçirilen ganimetlerin taksim ve kaydından sorumlu idi.

Türkiye Selçuklularında da diğer Türk devletlerinde olduğu ordunun Başkumandanı Sultan’dı. Bundan sonraki en üst askerî yetkiliye ise “Emîrü’l-ümerâ” veya “Beglerbegi” denirdi. Kaynaklarda “Melikü’l-Ümerâ”, “Emaret-i Beglerbegi”, “Sipehdâr-ı Kebîr”, “Sipehdâr-ı Memleket”, “Leşkerkeş-i Memâlik” gibi unvanlarla zikredilen bu mansıb, devlet teşkilâtı içerisinde Sultan’dan sonra gelen en üst askerî makamıydı. Ancak sadece merkezde bulunan Türkiye Selçuklu ordusunun kumandanı için değil, uc vilâyetlerinden bulunan “Uc beglerbegleri” veya herhangi bir sefer veya savaş münasebetiyle ordu kumandanı olarak tayin edilen ümerâ için de “Emîrü’l-ümerâ” veya “Beglerbegi” unvanı kullanılırdı. Dîvân üyesi olduğuna

veya bir dîvâna başkanlık ettiğine dair herhangi bir kayıt bulunmayan “Beglerbegi”, protokol bakımından selâtîn, muhadderât-ı selâtîn, vüzerâ, atabeg ve nâ’ib-i hazret-i saltanat’dan hemen sonra gelmekteydi. Dolayısıyla müşrif, müstevfî, emîr-i ‘ârız ve tuğraî gibi dîvân üyelerinden daha yüksek bir makamda bulunurdu.

Diğer Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi Türkiye Selçuklularında da askerî bir mansıb olarak kullanılan emîr unvanı, Türkçe beg kelimesinin muadili idi. Ordu içerisindeki en küçük birlik kumandanından Sultan’a kadar bütün askerî ricâl için bu unvanı kullanılırdı.

Kaynaklarda “serleşker”, “sübaşı”, “emîr-i leşker-i vilâyet”, “sipehdâr-ı vilâyet”, “ümerâyı sipâh”, “za’îm” veya “za’îmü’l-cüyûş” gibi tabirlerle zikredilen sübaşılar, Türkiye Selçuklu ülkesindeki şehir ve vilâyetlerin idarî ve askerî işlerinden sorumlu olup, bulundukları bölgenin en üst askerî ve idarî âmirleri konumundaydılar. Sadece vilayet ve şehirlere değil bu vilayet ve şehirlere bağlı daha küçük yerleşim birimlerine ve kalelere de serleşkerler atanırdı. Uluğ, uğurlu, alp, sübaşı beg gibi Türkçe unvanlar da taşıyan serleşkerler, “serleşkerân-ı saltanat” ve “serleşker-i vilâyet-i uc” olarak iki kısma ayrılırdı. Serleşkerlerin mevki ve makamları, görev yaptıkları vilâyetin büyüklüğü, asker sayısı ve muhtemelen stratejik önemine göre değişirdi. Bulundukları bölgedeki ıktâ’ askerlerini silâh ve teçhizatlarıyla beraber tertip ve tanzim ederek eğitimleriyle (terbiyet) meşgul olmak ve her daim savaşa hazır bir ordu oluşturmak serleşkerlerin en önemli vazifeleri idi. Türkiye Selçuklu ordusunun büyük kısmını teşkil eden ıktâ’ askerlerinin serleşkerlerin idaresi altında bulunması, serleşkerlik makamının önemini artırmıştı.

Serleşkerler, genellikle gulâm kökenli devlet ricâli arasından seçilir ve bunlar bazen iki hatta daha fazla vilâyette atanabilirlerdi. Kendilerine tahsis edilen maaş veya ıktâ‘yla ücretlendirilen serleşkerler, merkez tarafından belirlenen görev ve salâhiyetlerle sınırlandırılır, görevinde ihmal gösteren veya yetki ve salâhiyetlerini aşanlar, en ağır şekilde cezalandırılırdı. Merkezî otoritenin dayandığı temel unsurlardan biri olan serleşkerlik, Moğol vesayeti döneminde eski düzen ve intizamını kaybetti.

Türkiye Selçuklu ordusunda diğer Türk devletlerinde rastlanmayan “ellibaşı” ya da muhtemelen “el/ilbaşı” rütbesi de mevcuttu. İktâ‘ askerlerinden oluşan 50 kişilik müfrezelelere kumanda ettiği anlaşılan ellibaşların ordu içerisinde büyük nüfuzları vardı.

Kale kumandanlarına ise kûtvâl, dizdâr veya kaledâr denirdi. Uluğ, kutluğ, bilge/bilgâ, kûtvâl beg gibi Türkçe unvan ve lakaplar da taşıyan kûtvâller, liyakat ve sadakatleriyle temayüz etmiş bulunan devlet ricâli arasından seçilir ve Sultan veya bölgenin sübaşısı tarafından tayin edilirdi. İdarecisi bulundukları kalenin en üst yöneticisi olan kûtvâller, kale ve çevresinin muhafazası, bölgedeki asayiş ve intizamın sağlanması, silâh ve mühimmat depolanması, kaleye giriş çıkışların kontrolü gibi işlerden sorumluydular. Devletten maaş veya ıktâ‘ alırlar, görev ve salâhiyetlerini aksatan, kötüye kullananlar veya hakkında şikâyet bulunanlar en ağır şekilde cezalandırılırdı.

5– Murabib ve Gayr-ı Muharib Sınıflar

Türkiye Selçuklu ordusunu oluşturan savaşçı unsurların, ordu içerisindeki vazifelerine, kullandıkları silâhlara veya uzmanlık alanları-

na göre muhtelif sınıflara ayrıldığı şüphesizdir. Ancak döneme ait kaynakların, ele aldığımız birçok konuda olduğu gibi bu konuda da sistemli ve ayrıntılı malumat içermemesi, bu sınıfların tamamının tespit ve tasnifine imkân vermemektedir. Bununla beraber mevcut kayıtlardan hareketle Türkiye Selçuklu ordusunun atlı ve yayalardan oluştuğu, atlıların yayalara göre çoğunluğu teşkil ettiği ve bu atlı ve yaya birliklerin kullandıkları silâhlara ve savaş sırasında gördükleri vazifelere göre muhtelif sınıflara ayrıldıkları söylenebilir.

Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Türkiye Selçuklu ordusundaki savaşçı unsurların kullandıkları silâhlara ve savaş sırasında gördükleri vazifelere göre oluşturulan muharib sınıflar arasında okçular (tîrendâzân, kemândârân), kılıççılar (tûğdârân, şemşîrdârân), mızrakçılar (harbedârân), gürzcüler (gürzdârân, debbûsdârân), kementçiler (kemendendâzân) ile mancınık, arrâde ve çarh gibi muhasara aletlerinin yapım, onarım ve kullanılmasından sorumlu mancınıkçılar (mancınıkî), arrâdeciler (üstâd-ı arrâde-sâz), çarhçılar (çarhî) ve yine muhasara savaşlarında görev yapan neftçiler (neffâte, nef-fâtân, neffâtûn), lağuncılar (nakkâbân), ve taş atıcılar (sengrevân) gibi sınıflar bulunmaktadır. Bunların dışında keşif birlikleri (yezek), öncü (talâye, talâyi‘, talî‘a, mukaddime, leşker-i pîşrev) ve artçı kuvvetlerin de ordu içerisindeki vazifelerine göre ayrı sınıflar teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Türkiye Selçuklu ordusunda yukarıda zikrettiğimiz muharib sınıflar dışında gayr-ı muharib sınıflar ve levâzım birlikleri de bulunurdu. Aralarında Sultan ve büyük emîrlerin maiyetini teşkil eden hizmet ehlinin de bulunduğu gayr-ı muharib sınıflar, ordunun ikmal, iaşe, haber-

leşme, istihbarat, sağlık ve sair idarî, mâlî ve hukukî işlerinin düzenli bir şekilde işleyişini temin ederlerdi. Bu bakımdan büyük önem taşırlar ve ordu mevcudu içerisinde bir hayli yekûn teşkil ederlerdi.

Sefer güzergâhında icap eden yerlere köprü (kanatır) yapımı, hasar gören kale duvarlarının tamiri ve sair inşaat işleri, inşaat mühendisleri (bennâyân-ı mühendis, bennâyân) adı da verilen yapı ustaları, mimarlar, usta sanatkârlar (sâni'ân-ı hâzık) ve işçiler (amele) eliyle yapıldı. Haberleşme işleri ulak ve kâsıdlar (kâsıd, kusâd), istihbarat hizmetleri ise casuslar (cevâsis, münhiyân) aracılığıyla yürütülürdü. Ordu efradının sağlık hizmetleri ve yaralıların tedavisi için seyyar hastaneler kurulur, buralarda tabib ve cerrâhlar görev yapardı. Yiyecek ve temizlik ihtiyacı için seyyar mutfaklar ve hamamlar (hamâm-ı seferî), muhtelif emtianın satıldığı ordupazarlar kurulurdu ki bunların tanziminden sorumlu kişiler de ordunun gayr-ı muharib sınıfları arasındaydı¹⁸¹⁶.

Bunların dışında silâh imal ve tamiriyle uğraşan ustalar, mühimmat, hazine ve sair ağırlıkları taşıyan nakliye birlikleri, ordunun idarî ve malî kademelerinde görev yapan ordu kâtibleri, muhasib ve nâibler, hukukî işlere bakan ordu kadıları (kâdı-yı leşker, kâdıyü'l-asâkir), ordunun binit ve yükletlerinin bakım ve teda-

vileriyle ilgilenen baytârlar, ilim ve din adamları, müneccimler nây/neý, nefîr, kös, nekkâre ve tabl gibi müzik aletlerinden oluşan askerî bando (nevbetiyân) ve şiir okuyarak veya kıssa anlatarak ordunun maneviyatını yükselten kavvâl ve kassaslar da seferlere katılırlardı. Ayrıca Sultan'ın ve büyük emîrlerin maiyetini teşkil her türlü hizmet ehli de ordu efradı arasında bulunurdu.

5- Silahlar, Silah Depoları, Yüklet ve Binitler

Türkiye Selçuklu ordusunun silâhları, diğer Ortaçağ devletlerinde olduğu gibi ok, yay, kılıç, mızrak, topuz, bıçak ve balta gibi hafif silâhlar, zırh, kalkan, miğfer gibi savunma araç gereçleri ve mancınık, arrade ve çarh gibi ağır silâhlardan oluşmaktaydı. Ayrıca kuşatmalarda nef kullanmak, lağım açmak gibi muhasara usul ve tekniklerine de başvurulurdu. Türk tarihinin her döneminde olduğu gibi Türkiye Selçukluları döneminde de en etkili şekilde kullanılan silâhların başında ok ve yay gelmekteydi. Anadolu'yu asırlardır Sâsânî ve muhtelif İslâm devletlerine karşı müdafaa etmeyi başaran Bizans'ın, Selçuklu akınları karşısında duramamaya Anadolu'yu Türklere terk etmek zorunda kalmasının en önemli sebeplerinden biri Türk okçuları olmuştu. Ok ve yay, Türk hâkimiyet anlayışı içerisinde de büyük yere sahip olup yay metbûluk, ok ise tâbiyet sembolü idi.

Türkiye Selçukluları tarafından yaygın bir şekilde kullanılan diğer bir silâh da kılıç idi. Göğüs göğüse savaşlar sırasında kullanılan silâhların başında gelen kılıç, rüzgârlı havalarda hedefini şaşırması muhtemel olan ok ve mızrak gibi silâhlara nazaran daha kullanışlı idi. Bu bakımdan savaşçıların en fazla tercih ettikleri

¹⁸¹⁶ İbn Bîbî ve diğer muasır kaynaklarda ordupazarla ilgili kayıt bulunmamakla beraber, sefer sırasında ordupazarların kurulduğu muhakkaktır. Yazıcıoğlu, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Antalya'nın fethi için hareketi sırasında dört yerde ordu bazar kurulduğunu zikretmiş ise de (Yazıcıoğlu Âlî, *Tevârih-i Âl-i Selçûk*, Târîh-i Selçûkiyân-ı Rûm-i Türkî, (M. Th. Houtsma), Leiden 1902, s.83.), bu kayıt İbn Bîbî'de mevcut değildir. "Ordupazar" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Erdoğan Merçil, "Selçuklularda Ordu Pazarı", *Mûbahat Kütükoğlu'na Armağan*, (Ed. Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

silâh kılıç idi. Türkiye Selçuklularında “şemşîrger” ve “seyyâf” adı verilen kılıç ustaları mevcuttu. Bunların dışında mızrak, gürz, balta ve hançer gibi silâhlar da kullanılmaktaydı. Ayrıca zırh, miğfer ve kalkan gibi savunma araç gereçleri de Türkiye Selçuklu ordusunun teçhizatı arasındaydı.

Türkiye Selçukluları, başta mancınık ve arrâde olmak üzere muhtelif ağır silâhları da kullanmışlar ve ağır silâh teknolojisi konusunda doğu ile batı arasında yaşanan etkileşimde köprü vazifesi görmüşlerdir. Her ne kadar bu dönemde kullanılan ağır silâhlar hakkında kaynaklarda fazla malumata rastlanmasa da mevcut kayıtlardan hareketle Türkiye Selçuklularının oldukça gelişmiş bir ağır silâh teknolojisine sahip oldukları, hatta daha önce görülmeyen bazı muhasara usul ve tekniklerini kullandıklarını söylemek mümkündür. Sadece Kilikya Ermeni Krallığının tâbi devlet kuvveti olarak Türkiye Selçuklu ordusuna 500 çarhçı göndermesi, ağır silâhların Türkiye Selçuklu ordusunda oldukça yaygın bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Türkiye Selçuklu ordusunun silâhları “zerehdâne” denilen silâhhane veya cephaneliklerde muhafaza edilirdi. Başta payitaht Konya olmak üzere Selçuklu Türkiye’si’nin muhtelif bölgelerinde ve kalelerde zerehdâneler bulunmaktaydı. Zerehdânenin tanzimine büyük önem verilirdi. Serleşkerler ve kûtvâller, görev yaptıkları bölgede mevcut bulunan zerehdâneyi gözetmek ve her daim hazır bulundurmakla vazifeli idiler. Sefer veya savaş halinde, orduya katılacak bütün emîrlere, fermanlar gönderilir ve bu fermanlarda askerleri ve zerehdâne de bulunan silâh ve teçhizatla birlikte sefer veya ictima bölgesine hareket etmeleri buyurulurdu. Savaşa katılan

askerlere, kendi silâh ve teçhizatı dışında zerehdânededen de savaş araç gereçleri dağıtılırdı. İhtiyaç hâlinde sefer bölgesine zerehdânededen silâh nakledilirdi. Merkez ordusunun silâh ve teçhizatı, “zerehdâne-i hâss”dan karşılanırdı.

Türkiye Selçuklu ordusunda başta at olmak üzere deve, katır ve öküz gibi binit ve yükletler de kullanılırdı. Türk tarihinin her döneminde Türkler için büyük öneme sahip olan at, bu dönemde de hem bir savaş aracı hem de binit ve yüklet olarak kullanılmıştı. Bu dönemde Yörük atları, Esb-i tâzî denilen Arap atları, Nisa at, Acem atları, Şâm atları, Frank atları, Türkmen atları, İgdiş atları ve Rahvan atlardan bahsedilen kayıtlar mevcuttur. Bunun yanında atların, kullanım amaçlarına göre ulaşım ve nakliye atları, yarış atları savaş atları ve çevgân atları olarak ayrıldığı ve zaman zaman dev, dağ veya fil yapılı, dik boyunlu, soylu, cins ve hâss atlar şeklinde nitelendirildiği görülmektedir. Türkiye Selçuklu ordusunda at dışında deve, katır, eşek ve öküz gibi hayvanlar da ulaşım ve nakliye aracı kullanılmıştır.

6– Dârü’l-mülk Konya’nın Ordu ve Askeri Teşkilat İçerisindeki Yeri

Kutalmışoğlu Süleymanşâh ve Mansur’un Anadolu’daki ilk fethettikleri şehir olan Konya, Türkiye Selçuklu Devleti’nin ilk başkenti İznik’in Haçlı-Bizans kuşatması sonucunda elden çıkmasından sonra Sultan I. Kılıç Arslan tarafından 26 Haziran 1097’de başkent ilan edilmiş ve 1308 yılında devletin yıkılışına kadar bu durumunu korumuştur. Zaman zaman Kayseri, Sivas, Tokat gibi şehirler de ön plana çıksa da Konya’nın Darülmülk yani başkent özelliği devletin yıkılışına kadar sürdü. Buna bağlı olarak Türkiye Selçuklu Devleti’nin kuruluş,

yükselme ve çöküş döneminde meydana gelen hemen her hadisenin, devlet teşkilatı, idari, ilmi, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin merkezi Darü'l-mülk Konya'ydı.

Bizans döneminde Ikonion olarak bilinen Konya, Bizans'ın askeri bölgelerinden biri olan Anatolica Themasının merkeziydi. Bu dönemde de önemli bir merkez olmakla birlikte şehrin tarihi bakımından ön plana çıkışı Türkiye Selçuklu başkenti olmasıyla başladı¹⁸¹⁷. Şehrin Anadolu'nun merkezinde geniş bir ovanın ortasında ve diğer Anadolu şehirleriyle irtibat bakımından merkezi bir konumda olması önemini artırıyordu. İklim ve tabiat şartları bakımından zor bir coğrafya olup şehrin en önemli hayat kaynağı Meram sularıydı¹⁸¹⁸. Bununla birlikte bu iklim ve tabiat Türk hayat tarzına uygun olduğundan Türklerin bu şehri benimsemesi zor olmadı¹⁸¹⁹.

Şehir başkent olduktan sonra büyük bir gelişme kaydetti. Ancak ilk başlarda Anadolu'nun birçok şehrine göre askeri bakımdan, daha doğrusu savunma olanakları bakımından çok gelişmiş değildi. Şehrin en yüksek noktası, aynı zamanda şehrin merkezi olan Alâeddin tepesi, an alçak noktası ise Aslım Bataklığı denilen yerd. Şehir açık ve geniş bir düzlükten oluşuyor, bu hâliyle her taraftan istilaya açık bir görünüm arz ediyordu. Esasen o dönemdeki bütün şehirlerde olduğu gibi Konya'nın merkezi olan Alâeddin Tepesi'ni surlarla çeviren bir iç kale bulunuyordu. Duvarlarının ilk olarak Frig döneminde (MÖ. VIII-VI. yüzyıllar arası) yaptırıldığı bilinen bu kalenin Selçuklular döneminde yapıldığı düşünülen ikinci bir suru da mevcuttu. Bu ikinci sur, II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) ilk sura ait bir burcun üstünde inşa ettirdiği sarayın önünde bulunduğu bakılırsa, muhtemelen bu dönemde yaptırılmıştı¹⁸²⁰. Aynı zamanda askeri garnizon olan iç kaleyi çeviren surların etrafında içeriden ve dışarıdan hendekler bulunmaktaydı. Dört kapısı olan¹⁸²¹

¹⁸¹⁷ “Konya'nın asıl önemi, başkent oluşundan sonradır. Konya'nın başkent oluşu, sadece Türkleri değil, yarattığı önemli hareket ve canlılık dolayısıyla daha başka unsurları da çekmiş olmalıdır. Nitekim Frenkleri, Ermenileri ve hatta Rumları bu şehirde yeni hareketler içinde görüyoruz. Dolayısıyla, 1071 sonrasında asker, XII. yüzyıldan sonra ise payitaht olduğundan dolayı asker ve idareci olarak Türkler bu şehrin esas unsuru oldular. Yeni gelenler çoktu, ama asıl büyük çoğunluğu Türklerdi.” Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s.120.

¹⁸¹⁸ “İnsan bu Konya şehrinin varlığına hayret ediyor, bundan daha acı bir iş düşünülemez. Şehir adeta dünyadan ayrılmıştır. Çölün ortasında bir vaha gibidir. Bu tabiat olayını herhalde Meram suları meydana getirmiş olmalıdır. Dağdan inerek ovada kaybolan küçük küçük dereler şehrin tek varoluş sebebidir. Meram dereleri, çevredeki tüm bahçeleri sular. Sulak bölgenin dışında, geride dağ, ilerde çöl vardır, dağ ve çöl arası ise iki günlük yoldur.” Clement Huart, *Mevleviler Bedesi Konya*, çev: Nezih Uzel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s.91-92.

¹⁸¹⁹ “Konya kenti, Türk topluluklarının yerleştiği dönemde batısı dağlık ve ormanlık olan yerler Orta Asya'nın Himalayalar, Tanrı ve Altay dağlarını hatırlatırken, doğuda Ereğli'ye kadar uzanan düzlük alanda stepleri hatırlatan özelliğe sahiptir. Kentin doğusu ise bataklıklardan oluşmuş bir göl durumundaydı. Buna göre başkent olarak seçilen ve kısa bir süre sonra Anadolu'nun en büyük kenti

olan Konya güneyi bağlık bahçelik, batısı dağlıkormanlık doğusu gölden oluşan manzarası güzel ve Orta Asya'nın kopyası bir kent panoramasını hatırlatır. Şehir iklimi Orta Asya'nın karasal iklimi ile birebir uyuşan bir özelliğine sahip olması da kentin nüfusunun büyümesinde etkili olmuştur. Şehir çevresi İran-Turan step bitki örtüsüne sahip olması da Orta Asya ile uygunluk taşıyan bir başka özellik olarak ortaya çıkar.” Ali Sabri Aka, *Konya Şehrinin Kuruluş ve Gelişimini Etkileyen Coğrafi Faktörler*, Selçuk Üni SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2007, s.108; Ayrıca bkz, Mehmet Ali Hacıgökmen, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu”, *TAD*, 29, Bahar 2011, s.244-245.

¹⁸²⁰ Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı-M. Serhat Yenice, “Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 2020, s.4-5.

¹⁸²¹ “1990'lı yıllarda Karatay Müzesi'nin doğusunda bir temel hafriyatı sırasında ortaya çıkan ve eski Hüma Otel bodrumunda muhafaza edilen kalıntıya göre bu yeni surun kuleleri kesme, duvarları moloz taştan idi. Selçuklu döneminde tahkim edilen İç Kale'nin kapılarından biri kuzeye açılan Sultan, diğeri Hoca Selman'ın 832/1428 tarihli vakfiyesinde adı geçen “derb-i Saîd Âbâdî/Saîd

kale içinde Türkiye Selçuklu sultanlarına ait bir saray da mevcuttu. Devlethane, Eyvan, Halvet Odası, Harem Daireleri, Toplantı Odası gibi yapılar da bu iç kalenin içerisinde yer almaktaydı. Kale içinde ayrıca askeri garnizon için yapılan kışla, kışla hamamı, hapishane, cephanelik ve talimhane gibi askeri yapılar da bulunmaktaydı. Yine askeri amaçlarla oluşturulan erzak depoları ve su sarnıçları da bulunmaktaydı¹⁸²².

İç kale dışında Konya savunmasının en önemli unsuru, şehrin 13 km kuzeybatısında Takkelidağ denilen mevkiye bulunan Gevale Kalesi'ydi¹⁸²³. 1675 m yükseklikteki bu kale, Konya'yı dış saldırılardan koruyan en önemli askeri yapı olduğu gibi Selçuklu sultanlarının yazlığı, kış aylarında ise avlağı idi. Şehre hâkim bir konumda bulunan Gevale Kalesi, Konya'nın kilidi mesabesinde olup Konya'yı Darü'l-mülk yapan esas savunma üslerinden biriydi. İçerisinde bir garnizon da bulunan Gevale Kalesi'nin ahmedek (iç kale) kısmında hükümdar kasrı, mabet, dizdar ve kale muhafızlarının oturdukları yerler, cephanelik, erzak ambarları ve sağlam şekilde dört adet su sarnıcı mevcuttu. Kale duvarları, sert kayalıkların olduğu yerlerde tek, bazı yerlerde iki daha ince tabakanın olduğu kısımlarda üç kat yapılmıştı. Zaman zaman sultanların eğlence

mekânı olarak kullanılan Gevale Kalesi, Osmanlılar döneminde de önemini devam ettirmişti¹⁸²⁴.

Konya şehrini çevreleyen büyük surların ya da dış kalenin yapımı ise I. Alâeddin Keykubâd döneminde tamamlandı. Darü'l-mülk Konya'nın görünümünü tamamen değiştirecek olan büyük bir imar faaliyeti başlatan Alâeddin Keykubâd, 1221 yılında şehrin dış surlarının imarını emretti. Ancak bu işi emirlere havale edip her bir burcun bir emir tarafından yaptırılmasını istedi. On iki kapıdan oluşan Konya'nın dört büyük kalesi ile birkaç burç ve benden giderleri dışında kalenin diğer kısımlarının masrafları mevki, makam ve güçlerine göre devlet erkânına yüklendi. Emirler Sultan'ın bu isteğini kabul edip büyük masraflar yaparak surların inşasını üstlendiler. İnşasına başlanan surlar gece gündüz çalışılarak kısa sürede bitirildi. Atuna binerek surun etrafını dolaşan Sultan emeği geçenlerin adları kalsın diye her birinin adının bir taş üzerine altın harflerle yazmasını emretti¹⁸²⁵. 20 metre yüksekliği ve 10.000 adım uzunluğu olan surlar 30 metrelik mesafede dörtgen bir burç olarak yapıldı. Her bir burçtan sonra 13 metre derinliğinde hendekler yapılarak surlar güçlendirildi. Bir rivayete göre 140 emir 140 burç yaptırmıştı¹⁸²⁶. "Surlar ortasında kaldığından önemini kaybeden Alâeddin tepesindeki kale yerine batıdaki kesimde yeni bir iç kale (Ahmedek, Zindankale) yaptırıldı. Bu imar

Âbâdî Kapısı'dır." Küçükdağ vd, "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi", s.5. Ayrıca bkz, Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.39-43.

¹⁸²² Okan Karabaş, *Selçuklular Devrinde Konya, Kayseri, Niğde ve Sivas Şehirlerinin Fiziki Yapı Bakımından Karşılaştırılması*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2019, s.11-12.

¹⁸²³ Günümüzde Gevale Kalesi'nde yürütülen çalışmalar hakkında bkz, Ahmet Çaycı-Zekeriya Şimşir- İ. Mete Mimiroğlu, "Gevale Kalesi ve Çevresi Araştırmaları". 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı (Muğla 27-31 Mayıs 2013), Ed. Adil Özme, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, I, Ankara 2014, s. 276-286.

¹⁸²⁴ Küçükdağ vd, "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi", s.4.

¹⁸²⁵ İbn Bîbî, 253-255.

¹⁸²⁶ Ch. Texier'e göre ise 108 burç vardı. 8 metre kalınlıkta olan burçların yüzleri 10 metreydi ve belli bir kısımdan sonra kitabe yazılması için mermer levhalarla kaplanmıştı. Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s. 37; İsmail Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 1964, s.133-139.

hareketi, şehrin fizikî şartları ve sosyal hayatında XIX. yüzyıl ortalarına kadar etkili oldu. Konya şehrinin ikamet semtleri, çarşı pazarları, sur kapıları ve diğer özellikleri XIII. yüzyılın ikinci çeyreğindeki yeni fizikî duruma göre oluşturuldu. Şehrin kapıları oradan başlayan yolun ulaştığı şehre göre adlandırıldı: Antalya, Lârende, Aksaray kapıları gibi. Kuzeye açılan Lâdik Kapısı'nın adı sonradan İstanbul Kapısı olarak değişecektir. Konya şehrine yerleşmek üzere gelen yeni insanlar arasında büyük ölçüde Türkmenler olmakla birlikte bir kısım Hristiyanlar da vardı. Bunlar çoğunlukla kendi adlarıyla anılan hanlarda bir ücret ödeyerek kalıyorlardı. Rumlar şehrin fethinden beri iç kaledeki kendi mahallelerinde oturmaktaydılar. Konya'nın en canlı ve kalabalık dönemi XIII. yüzyıl ortalarında. Bu sırada şehirde, en iyimser bir hesapla % 10 kadarı gayri müslim olmak üzere yaklaşık 60.000 nüfus bulunduğu tahmin edilir.”¹⁸²⁷

Konya'nın özellikle Sultan I. Mesud ve II. Kılıç Arslan döneminde başlayıp I. İzzeddin Keykâvus ve özellikle I. Alâeddin Keykubâd döneminde artan imar faaliyetleriyle kale, sur ve diğer savunma sisteminin güçlendirmesi, askeri garnizonların ve buralarda bulunan asker sayısının artırılmasıyla şehrin tabii konumundan kaynaklanan savunma zaafı giderilmiş oldu. Bu sayede gerek Haçlıların gerekse Bizanslıların şehri hedef alan çok sayıda tarruzu başarılı bir şekilde püskürtüldü. Şehir defalarca kuşatılsa ve bu kuşatmalarda büyük tahribata uğrasa da gerek savunma yapılarının gerekse Konya garnizonlarına yerleştirilen as-

kerlerin başarılı müdafaası neticesinde ele geçirilemedi¹⁸²⁸.

Konya kaleleri¹⁸²⁹, savunma sistemi ve garnizonları dışında Türkiye Selçuklu ordusunu oluşturan insan, yani savaşçı unsur bakımından da bir merkezdi. Zira Türkiye Selçukluları da Darü'l-mülk Konya'da klasik Ortaçağ İslâm devletlerine has bir payitaht düzeni, buna uygun bir teşkilât yapısı ve sivil idare kadrosu oluşturmuşlar, kuvvetli bir merkeziyet sistemi takip ederek askerî yapı ve ordu düzenini buna göre tanzim etmişlerdi. Buna bağlı olarak Türkiye Selçuklu ordusunun asli unsurları olan saray gulamları ve hâssa birlikleri, şehir sübaşısının idaresindeki ıktâ askerleri ve ücretli askerler ile saray ve hükümet teşkilatında yer alan büyük devlet ricâlinin şahıslarına bağlı gulâmlar¹⁸³⁰, ıktâ askerleri ve ücretli askerler Konya'da bulunuyordu. Bunlar içinde en önemlileri sarayı ve sultanı korumakla görevli

¹⁸²⁸ Toplu bilgi için bkz, Muharrem Kesik, “Myriokephalon Zaferi Öncesinde Konya'yi Hedef Alan Askerî Seferler ve Yolları”, USAD, 7, Güz 2017, ss.40-73

¹⁸²⁹ *Takârîrü'l-Menâsıb*'da Mahruse-i Konya'ya kûtvâl tayiniyle ilgili bir takrîr bulunmaktadır. Buna göre Konya'ya tayin edilen kûtvâlin, bölgenin ümerâ, küberâ, havâss, hadem, nüvvâb, gumâşteğân ve şehir ahalisi, bilen ve görenler tarafından, kûtvâl ve “hâkim-i kale-i mahrûs” olarak bilinmesinin ve ona saygıda kusur edilmemesinin zikredilmiş olması, kûtvâllerin idarecisi bulundukları kalenin en üst yöneticisi olduklarını göstermektedir. Bu durumda kalede bulunan mustahfız, hares, nöbetçi ve diğer askerî birliklerle beraber; nâ'ib, kadî, hâtib, müezzin ve mu'arrif, kedhüdâ gibi memurların; kale duvarlarının tahkimi, tamiri vb işlerle vazifeli olan inşaat mühendisleri (bennâyân-ı mühendis) ve usta sanatkârların (sânî'ân-ı hâzık) da kûtvâlin emri altında bulunduğu söylenebilir. Bkz, *Takârîrü'l-Menâsıb*, (Neşr. Osman Turan), *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.42-43.

¹⁸³⁰ Devlet adamlarının da kendilerine ait gulamları vardı. Mesela Alâeddin Keykubâd'ın tahta oturmasından sonra diğer Konya emîrleri ve serverleriyle beraber Melikü'l-Ümerâ Hüsâmü'd-dîn Çoban ile Melikü'l-Ümerâ Seyfî'd-dîn Kızıl'ın makam, mevki, güç ve kuvvetlerine göre Sultan'a takdim ettikleri hediyeler arasında “ay yüz-lü gulâmlar” bulunmaktaydı. İbn Bîbî, s.219-220.

olan saray gulâmları ve hâssa birlikleriydi. Sayıları oldukça kalabalık olan ve esas itibarıyla asli vazifeleri askerlik olan bu unsurlar¹⁸³¹, belli bir düzen ve disiplin içinde yaşarlar, sefer ve savaş zamanları dışında kendilerine verilen askeri vazifeleri yaparlar, diğer zamanlarda talimle meşgul olurlardı. Halka fazla karışmazlar, şehirdeki sivil hayatı, sosyal ve ekonomik faaliyetleri olumsuz etkileyecek bir faaliyetlerine müsaade edilmezdi. Bunun için onlar, görev yaptıkları kale içindeki garnizonlarda kalıyorlardı. Bu garnizonların yeri tam olarak tespit edilemese de ilk başlarda Alâeddin Tepe-si¹⁸³² ve Gevale Kalesi'nde bulunduğu muhakkaktı. Fakat daha sonraları Konya'nın gelişimine, nüfusunun artmasına, yeni saray, kale ve surların yapımına ve buna bağlı olarak asker sayısının artmasıyla garnizon sayısının da arttığı, onlar için sarayda, belki de saray ve şehir dışında yeni kışlalar, talimgahlar, hatta ordupazarları kurulduğu muhakkaktı¹⁸³³. Bunun ya-

nında Gazneliler dönemine ait bir kayıta şehir halkından kimselerle evlilik yapan ve görevleri haricinde kendi evlerinde kalan gulamlardan söz edilmektedir ki, bu tür örneklerin Türkiye Selçuklu gulamları arasında da mevcut olması kuvvetle muhtemeldi¹⁸³⁴.

Saraya alınacak gulamların küçük yaştan itibaren eğitime tabi tutulduğu bir çeşit askeri okul olan gulamhaneler Konya'da, saray çevresinde bulunuyordu. Türkiye Selçuklu ülkesinin büyük gulam yetiştirme merkezinin saray olduğu düşünülecek olursa Konya gulamhanelerinde çok sayıda gulam adayı (gulamçe/kara gulam) ve bunları yetiştirmekle vazifeli "baba" adı verilen eğitimci mevcuttu. Gulamhanelere alınan gulam adayları da kendileri için özel olarak tanzim edilen ve dışardan kimsenin

¹⁸³¹ Saray gulamlarının sayılarına dair çeşitli kayıtlara rastlamak mümkündür. İbn Bîbî bir yerde, Alâeddin Keykubâd'ın tahta oturmak üzere Konya'ya gittiği sırada, 50 silâhdâr, 500 serheng ve 120 cândârın dışında "gücü demiri eriten, silâh kullanmayı iyi bilen, her zaman savaş arayan erkek fil yapılı, kaplanın pençesinin gücüne ve timsahın saldırı kabiliyetine sahip olan 1000 adamın, üç fersah uzunluk ve genişlikte, bazıları yaya, bazıları süvârî olarak padişah alayının (kevkebe-i hümâyûn) etrafını halkanın noktayı sardığı gibi sardıklarını ve büyük emîrlerin de Sultan'ın bulunduğu yere bir ok atımı mesafeden onu takip ettiklerini" zikretmiştir ki zikretmiştir ki burada açıkça ifade edilmemiş ise de kayda konu olan birliğin daha önce üzerinde durduğumuz "halka-i hâss" olduğu tahmin edilebilir. Bu durumda "halka-i hâss"ın hem yaya ve hem de süvârilere teşekkül ettiği, sayılarının 1000 civarında bulunduğu ve Sultan'ın etrafındaki üç fersahlık bir alanın tamamen onların kontrolü altında olduğunu söylemek mümkündür. Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s.59.

¹⁸³² Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s.120-121.

¹⁸³³ İbn Bîbî ve diğer muasır kaynaklarda ordupazarla ilgili kayıt bulunmamakla beraber, sefer sırasında ordupazarların kurulduğu muhakkaktır. Yazıcıoğlu, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Antalya'nın fethi için hareketi sırasında

dört yerde ordu bazar kurulduğunu zikretmiş ise de (Yazıcıoğlu, s.83.), bu kayıt İbn Bîbî'de mevcut değildir. "Ordupazar" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Erdoğan Merçil, "Selçuklularda Ordu Pazarı", *Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, (Ed.Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

¹⁸³⁴ Utbi, Reşidüddin ve Mirhand gibi müelliflerin Sultan Gazneli Mahmud dönemine ait bir latife olarak naklettikleri hikâyede evli bir gulâmdan bahsedilir. Bu hikâyeden hareketle gulâmların özel ya da ev hayatıyla ilgili şu neticelere ulaşılabilir: Hikâyeye konu olan gulâm, gulâmhâne eğitimini tamamlamış, sonrasında azâd edilmiş bir gulâmdır. Her ne kadar makam ve rütbesi tespit edilemese de orta dereceli bir vazifede görevli olduğu tahmin edilebilir. Mektubu kendisi yazmadığına, üstelik söyledikleri yazılırken takip etmediğine ya da yazılanları okuyup anlayamadığına bakılırsa okuma-yazma bilmemektedir. Bir eşi ve evi olup saray ya da iş hayatı dışında bir de ev ve aile hayatı vardır. Kendisine verilen ilave vazifeden dolayı eve gecikecek olmasını hanımına bildirmek istemesine bakılırsa, iş hayatında belirli bir mesaiye tâbidir. Kendi evinde hizmetçiler çalıştıracak derece ekonomik gücü vardır. Sadece bu örnekten hareketle gulâmların aile ya da özel hayatına ilişkin kat'î genellemeler yapmanın ya da kesin yargılara varmanın sakıncalı olabileceği muhakkaktır. Ancak sadece bu kısa hikâyeden çıkarttığımız neticeler bile, gulâmların sadece saray ve devlet teşkilatı içerisinde değil, toplumsal, kültürel ve ekonomik hayat içerisinde de önemli bir unsur olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu hikâyeye ve tahlili için bkz., Erkan Göksu, *Selçuklunun Mirası Gulam ve İktâ*, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s.102-105.

girmesine müsaade edilmeyen kendi kışlalalarında kalıyor, talim ve terbiyeleri bu kışlalarda yapıyordu¹⁸³⁵.

Diğer yandan ordunun büyük kısmını oluşturan ıktâ askerleri içinde de Konya sipahilerinin önemli bir yeri vardı. Her ne kadar sayılarını bilmesek de kaynaklarda seçkerleri (sübaşı) kumandasında seferlere katılan Konya sipahilerinden övgüyle bahsediliyordu. Mesela Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Antalya Kalesi'ni muhasarasında "Konya ıktâ askerlerinden (sipâhiyân-ı kadîm-i mahrûse-i Konya) Hüsâmü'd-dîn lakaplı Yavlak Arslan, gösterdiği yiğitlik ve sebatla büyük övgü almıştı¹⁸³⁶.

Türkiye Selçuklu ordusunun diğer bir önemli savaşçı unsuru olan ücretli askerlerin önemli bir kısmı da Konya'da bulunmaktaydı. Belli bir savaş veya sefer için ya da belirli bir süreliğine kiralanan bu ücretli askerler, bazen ihtiyaca göre belli bölgere görevlendirilken çoğu zaman devletin merkezinde Konya'da tutulmaktaydı¹⁸³⁷. Bir sefer veya savaş sırasında Konya'da toplanan orduyla birlikte hareket eden bu ücretli askerler de tıpkı gulâmlar gibi kendileri için hazırlanan garnizon ve kışlalarda kalırlar, halkla veya diğer askeri sınıflarla pek irtibat kurmazlardı.

Ordunun diğer savaşçı unsurları olan tâbi devlet kuvvetleri, kendilerine ulaşan fermana göre hareket ettiklerinden aldıkları emir doğrultusunda ordunun toplanma yerine gider, dolayısıyla Konya'ya pek uğramazlardı. Ancak bazen toplanma yeri Konya veya civarındaki düzlük veya meydanlar olduğunda onlar da buraya gelir, belirli bir süre zarfında kendileri için tahsis edilen alanlarda kalırlardı. Bu süreçte diğer askerler gibi onlar da çeşitli ihtiyaçlarını seyyar hastane ve mutfaklardan, hamamlardan ve muhtelif emtianın satıldığı ordupazarlarından istifade ederlerdi.

¹⁸³⁵ İbn Bîbî'de Konya gulâmhanelerine ilişkin kayıtlar mevcuttur. Bunlardan en ilginçine Moğol vesâyeti döneminde, Pervâne Fahrü'd-dîn Ebu Bekir ve Emîr-i Dâd Nusretü'd-dîn Ahmed'in, Şemsü'd-dîn Hasoğuz ile Esedü'd-dîn Ruzbe'yi öldürmek için kurdukları tuzak sırasında tesadüf edilmektedir. Müellifin kaydına göre Sâhib Şemsü'd-dîn İsfahânî'nin sarayında gerçekleştirilmesi kararlaştırılan suikast için ayarlanan ve Akşehir ve İlgin taraflarında bulunan "serverân-i rûnûd" çağrılarak, gece vakti gizlice Sâhib Şemsü'd-dîn'in sarayının etrafında bulunan, ancak sıradan ve seçkin kimselerin girmeye izni olmayan hücrelere ve "gulâmhânelere" yerleştirilmiştir. Neticede plan uygulanmış ve sadece söz konusu iki emîr değil, bu emîrlerin birçok yakınları ve adamları da öldürülmüştür. Kayıta dikkat çeken ilk husus, sadece Konya'da bile birden fazla "gulâmhâne"-nin mevcut olup bunların Vezir sarayının yakınlarında bulunduğu. Bunun yanında hücre ve "gulâmhâneler"in beraber zikredilip sıradan hatta seçkin kimselerin bile girmeye izni olmadığı kaydedilmiştir ki, buna göre "gulâmhâneler"in bir bölümü olan hücrelerin kışla anlamına geldiği ve eğitim gören gulâmların bu hücrelere yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Dikkat çeken diğer bir husus ise sıradan hatta seçkin kimselerin bile "gulâmhâne"ye girmeye izni olmadığı vurgulanmış olmasıdır. Bununla beraber bu derece güvenlik önlemine rağmen suikastçıların "gulâmhâne" hücrelerine yerleştirilmesi ve gece boyunca burada gizlendikten sonra Sâhib'in sarayına geçerek suikastı gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ayrıca söz konusu kaydın Moğol vesâyeti dönemine ait olması "gulâmhâneler"in bu dönemde de mevcut olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bkz, İbn Bîbî, s.553-554; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s.289-290.

¹⁸³⁶ İbn Bîbî, s.98.

¹⁸³⁷ Mesela 1254 yılında II. Alâeddin Keykubâd'ın Karakorum'a giderken yolda ölmesi üzerine "müşterek saltanat" dönemi fiilen sona ermiş ve hemen ardından İzzeddin Keykâvus ile Rükneddin Kılıç Arslan ikinci defa karşı karşıya gelmişlerdir. Konya'dan Kayseri'ye giderek burada saltanatını ilan eden Rükneddin Kılıç Arslan, kısa zamanda taraftar ve asker toplayarak Konya üzerine yürümeye karar vermiş, Aksaray'a bir menzil uzaklıkta bulunan Sultan Alâeddin Kervansarayı'na kadar ilerlemiştir. Bunun üzerine İzzeddin Keykâvus da Konya'da savaş hazırlıklarına başlamış ve hazine sandıklarını dolduran Keykubâdî altınlarını ortaya dökmek suretiyle "İşker-i kadîm" dışında Arab, Garib, İvâ (Yıva), Gence, Kürd ve Kıpçak'tan oluşan çok sayıda asker topladıktan sonra kardeşleriyle savaşmak için harekete geçmiştir. İbn Bîbî, s.613.

Diğer yandan Konya Ahileri ve gönüllüleri de zaman zaman savaşçı unsur olarak dikkati çekmekteydi. Sözgelimi, Melik Rükneddin Süleymanşâh'ın, kardeşi I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahttan indirmek üzere Konya'ya yürüdüğü sırada (1196), Konya halkı şehri müdafa etmişti. İbn Bîbî'nin kaydına göre Ahîler (نواخ), önde gelen gençler (burnâ-i pîşegân) ve igdişler tarafından idare edildiği anlaşılan Konyalılar, Melik Rükneddin'in ordusuna karşı her gün 60.000 okçu (kemandâr/رادنامک) çıkarmışlardı¹⁸³⁸ ki bunlar arasında Konya'da bulunan düzenli ordu birliklerinin de bulunduğu muhtemeldi. Yine Konya'yı ele geçirerek burada kısa süreli bir saltanat süren Siyâvuş (Cimri) ve Karaman oğlu Mehmed Bey'in Konya'dan uzaklaştırılması da yine şehir halkının mücadelesi neticesinde olmuştu. Siyâvuş (Cimri) ve Karaman oğlu Mehmed Bey'in ilk defa Konya üzerine yürümeleri sırasında gereken mukavemeti gösteremeyen Konya halkı, Sultan III. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Sâhib Fahrü'd-dîn'in büyük bir Moğol ordusu ile Konya üzerine yürüdükleri haberi üzerine Filobâd'da ordugâh kuran Karamanlılarla mücadele etmeye karar vermişlerdi. Emîrül-Egâdişe Fahrü'd-dîn¹⁸³⁹, Ahîler ve diğer büyüklerin önderliğinde teşkilâtlanan Konyalılar, bir yandan Ahmedek kapısı hariç diğer kale kapılarını kapatıp hendekler üzerindeki köprüleri yıkarken, diğer yandan da Emîrül-Egâdişe Fahrü'd-dîn marifetiyle kale kapısına mancınık, arrâde ve

sair savaş aletleri kurarak müdafaaya hazırlanmışlardı¹⁸⁴⁰. Mehmed Bey'in Filobâd'dan gelip kapıların açılmasını istemesi üzerine Konya'da bulunan başkadı Sirâcü'd-din Mahmûd Urmevî bir fetva çıkarmış ve kendisi de bizzat bir burcun üzerinden onlara karşı ok atarak şehir halkını Karamanlılarla savaşa teşvik etmişti. Bu hareket, bütün Konya halkının ve Ahilerin müdafaaya katılmalarına sebep olmuş ve neticede Karamanlılar şehre girememişler, sur dışında bulunan köşkleri, mamureleri ve bağları tahrip ettikten sonra Konya'dan ayrılıp Ermenek tarafına doğru çekilmişlerdi (1279)¹⁸⁴¹.

Konya, Darü'l-mülk yani devletin merkezi olması sebebiyle diğer idari müesseseler gibi ordu ve askeri teşkilatın da merkeziydi. Ordunun idarî işleriyle ilgilenen Emîr-i Ârız, diğer büyük devlet ricali gibi Konya'da bulunur, ordu işlerinin görüşülüp karara bağlandığı Divan-ı Ârz Konya'da toplanırdı. Türk devletlerinde olduğu ordunun başkumandanı Sultan, bundan sonraki en üst askerî yetkili olan "Emîrül-ümerâ" veya "Beglerbegi" de Konya'da bulunduğundan sefer kararları, askerî harekât planları, ordunun sevk, idare vs ilgili konular Konya'da belirlenirdi.

Darü'l-mülk Konya, ordunun silah ve teçhizatı konusunda da merkez niteliğindeydi. Ülkenin en büyük zeredhânesi, yani silah deposu Konya'da bulunur, diğer vilayet ve şehirlerdeki zeredhânelere ayırmak için buna "zeredhâ-

¹⁸³⁸ İbn Bîbî, s.32-36.

¹⁸³⁹ *Anonim Selçuknâme'de* Emîrül-Egâdişe Fahrü'd-dîn'in 20 Safer 678 (13 Temmuz 1279)'de hastalanarak öldüğü ve onun son Konya reisi olup, ondan sonra hiç kimsenin o makama lâyık olamadığı için yerinin boş kaldığı, bu yüzden rezil kimselerin baş kaldırıp Konya'da artık asayişin kalmadığını kaydedilmiştir (*Anonim Selçuknâme*, s. 62., (Türkçe terc., s. 41.).

¹⁸⁴⁰ *Anonim Selçuknâme*, s.61., (Türkçe terc., s.40). Aynı eserde kuşatma sırasında halka önderlik edenler arasında Ahî Hamîd ve Ahî Ahmedşâh'ın da adı geçmektedir.

¹⁸⁴¹ İbn Bîbî, s.700-701; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyâsî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 2002, s.566-567.

ne-i hâss”¹⁸⁴² veya “zerehdâne-i saltanat”¹⁸⁴³ denirdi. Zerehdânelerde ok, yay, kılıç, mızrak ve sair hafif silâhlar yanında mancınık, arrade ve diğer savaş ve muhasara aletleri muhafaza edilir¹⁸⁴⁴, hatta bazen mancınık, arrade gibi kuşatma araç gereçleri Konya’da imal edilirdi¹⁸⁴⁵. Sefer veya savaş halinde, orduya katılacak bütün emîrlere, fermanlar gönderilir ve bu fermanlarda askerleri ve zerehdâne de bulunan silâh ve teçhizâtla birlikte sefer veya ictima bölgesine hareket etmeleri buyurulurdu. Savaşa katılan askerlere, kendi silâh ve teçhizâtı dışında zerehdâneneden de savaş araç gereçleri dağıtılırdı. İhtiyaç hâlinde sefer bölgesine zerehdâneneden silâh nakledilirdi. Merkez ordusunun silâh ve teçhizâtı, “zerehdâne-i hâss”dan karşılanırdı.

Konya’nın askeri bakımdan ön plaa çıkan diğer yönü de şehir çevresindeki bazı alanların sefer hazırlıkları ve ordunun toplanması için kullanılmasıydı. Bunların en mehuri Ruzbe ovasıydı. Mesela I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Alaşehir Savaşı için hazırlık yaptığında karar-gâhını Ruzbe Ovası’na kurmuştu¹⁸⁴⁶. İzzeddin Keykâvus da Antalya’nın ikinci defa fethi için ordusunu Ruzbe’de toplamıştı¹⁸⁴⁷. Alâeddin

Keykubâd ise tahta oturmak için Konya’ya geldiğinde önce Ruzbe düzlüğünde konaklamıştı¹⁸⁴⁸. Burada toplanan ve bazen aylarca kalan ordu efradının sağlık hizmetleri için seyyar hastaneler kurulur, buralarda tabib ve cerrâhlar görev yapardı. Yiyecek ve temizlik ihtiyacı için seyyar mutfaklar ve hamamlar (hamâm-ı seferî), muhtelif emtianın satıldığı ordupazarlar kurulurdu¹⁸⁴⁹.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti, devlet geleneği ve yönetim organizasyonu bakımından Büyük Selçuklular ve onlardan önceki Türk ve İslam devletlerinin izlerini taşır. Bununla beraber, kendi zaman, mekân ve tarihî tecrübelerine bağlı olarak gelişen bazı yeni uygulamalara da tesadüf edilir. Bu yeni uygulamaların büyük bir kısmı, esas itibarıyla önceki Türk ve İslam devletlerinde mevcut bulunan müesseselerin tekâmülünden veya yeni yorumundan ibarettir. Buna karşılık bazıları ise Türkiye Selçuklularının temas ettiği yeni kültür ve medeniyetlerle yaşadıkları ilişkiler neticesinde ortaya çıkan ve esas itibarıyla “zaman” ve “mekân” a uyum/ intibak sürecinin birer ürünü olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan Türkiye Selçuklularının gerek devlet, gerekse sosyal ve kültürel yapı itibarıyla Anadolu’ya hâkim kıldıkları yönetim anlayışının, “gelenek” ve “değişim” gibi birbirine zıt gibi görünen iki farklı zihniyetten bes-

¹⁸⁴² İbn Bîbî, s.149.

¹⁸⁴³ İbn Bîbî, s.407.

¹⁸⁴⁴ İbn Bîbî, s.134, 144, 341, 420.

¹⁸⁴⁵ I. İzzeddin Keykâvus’un Ankara kuşatmasında ise mancınık ve diğer muhasara silâhlarının kullanıldığı görülmektedir. Nitekim İbn Bîbî’nin kaydına göre Sultan, ordunun Konya’da toplandığı sırada “yakma ve yıkma edevâtı ve zerehdânenin diğer âletlerinden oluşan muharebe ve muhasara silâhlarının” hazırlanmasını emretmiş ve Ankara’ya bu silâhlarla hareket etmiştir. İbn Bîbî, s.134

¹⁸⁴⁶ İbn Bîbî, s.106.

¹⁸⁴⁷ “Hiç vakit kaybetmeden beyleri ve askerleri çağırarak için kaleme alınan fermânlar haberciler vasıtasıyla son sürat bölgelere gönderildi. Fermânı alan sübaşları (serleşker) hiç itiraz etmeden çok sayıda askerle, yardımcılarının desteğinde çöl kumlarının sayısı kadar bir sayıyla Konya’nın açıklarındaki boş alanlara geldikleri zaman

saltanat dîvânının nâ’ibleri (nüvvâb-ı dîvân-ı saltanat) kuşatma için gerekli olan hazırlıkları yapmışlardı. Birliklerin ve askerlerin orada bir araya gelmesinden ve hazırlıkların tamamlanmasından sonra Antalya’nın fethi için harekete geçip padişahın mübarek otağını, (dehliz-i mübarek) uğurlu ve hayırlı bir şekilde Ruzbe ovasına kurdular.” İbn Bîbî, s.142-143.

¹⁸⁴⁸ İbn Bîbî, s.215.

¹⁸⁴⁹ Göksu, Türkiye Selçuklularında Ordu, s.281-282.

lendiğini söylemek mümkündür. Bu durumun net bir şekilde gözlemlendiği müesseslerin başında ordu ve askerî teşkilat gelir. Nitekim gerek orduyu oluşturan unsurlar, gerekse teşkilat yapısı incelendiğinde bir yandan geleneğe, yani önceki Türk ve İslam devletlerinden tevarüs edilen usul ve uygulamalara tesadüf edilirken, diğer yandan da bu usul ve uygulamalarda -gulâm sistemindeki düzenlemeler, ıktâ askerlerinin daha kontrollü ve işlevsel hâle getirilmesi gibi- zamana, mekâna ve ihtiyaçlara bağlı olarak yapılan bir takım değişikliklere rastlamak mümkündür. Ancak 1075'ten 1278'e kadar geçen süre içinde varlığını sürdüren Türkiye Selçuklu ordusunda görülen yenilikler, geleneğin güncellenmesi diyebileceğimiz bu kısmî değişimden ibaret değildir. Bunların dışında, bilhassa Batı'ya özgü bir sistem olup Bizans ve Haçlıların etkisiyle ortaya çıktığı anlaşılan ücretli askerlik sistemi, sadece Türkiye Selçukluları için değil, diğer Müslüman Türk devletleri için de yeni bir uygulama olarak daha köklü ve dikkat çekici bir değişime işaret etmektedir. Bu bakımdan Türkiye Selçuklularının, Türkistan'da doğup, İran ve Orta Doğu'da zenginleşen Türk askerî kültürünü, kendine özgü siyasî, sosyal ve kültürel özelliklere sahip Anadolu tecrübesiyle geliştirdikleri söylenebilir. Söz konusu askerî yapı, Anadolu'nun siyasî, sosyal ve kültürel bakımdan ebedî Türk yurdu haline gelmesini sağlayan her türlü faaliyet için uygun ortamın sağlanmasına imkân verdiği gibi, Türkiye Selçuklularından sonra bölgede hüküm süren Osmanlılar ve diğer siyasî teşekküller için de bir model teşkil etmiştir.

Bu süreç içerisinde devletin başkenti olan Darü'l-mülk Konya, askerî teşkilat ve ordunun idari yapısı ve işleyişi bakımından merkez konumundadır. Türkiye Selçuklu başkent olma-

sından sonra çeşitli savunma tedbirleriyle güçlendirilen şehir için en önemli savunma tesisi Gevale Kalesi'dir. Bunun dışında Alâeddin Tepesi'ni çevreleyen iç kalesi zamanla genişlemiş, Alâeddin Keykubâd döneminde inşa edilen dış surlar ve burçlarla şehrin fiziksel yapısı klasik formuna ulaşmıştır. Konya, orduyu oluşturan temel unsurlardan saray gulamlarının, Konya sipahilerinin, büyük devlet erkânının gulam ve askerlerinin bulunduğu garnizon ve kışlalarla aynı zamanda askeri bir kent halini almıştır. Şehirde ayrıca gulam adaylarının eğitildiği askeri okullar yani gulamhaneler kurulmuş, bunun dışında zaman zaman ücretli askerler için de ayrı kışlalar oluşturulmuştur. Bunların dışında özellikle Moğol vesayeti döneminde şehre karşı girişilen taarruzlarda Ahiler ve gönüllü birliklerin de ön plana çıktığı görülmekte, bu bakımdan Türkiye Selçuklu ordusunu oluşturan bütün unsurlar Konya'da kendisini göstermektedir.

Bu durum askeri teşkilatta da kendisini göstermektedir. Başkumandan unvanını taşıyan Sultan ve Emirü'l-Ümera gibi üst düzey devlet erkânın Darü'l-mülk'te bulunması, Konya'yı askeri teşkilatın da merkezi haline getirmiştir. Diğer yandan ordunun idari işleriyle meşgul olan Emir-i Ârız ve onun tarafından kurulan Divan-ı Arz Konya'da bulunduğu orduyla ilgili bütün önemli kararlar burada alınmıştır. Bunun dışında Konya'da bulunan silah depolarında (zeredhâne) çeşitli silah ve teçhizat muhafaza edildiği gibi başta kuşatma araç gereçleri olmak üzere her türlü silahın tamir ve temini de çeşitli ustalar tarafından burada yapılmış, ihtiyaç halinde başka bölgelere sevk edilmiştir. Ayrıca sefer yönü ve durumuna göre ordunun bazen Konya'da toplanması, şehir civarındaki Ruzbe gibi bazı ova düzlükleri toplanma sahası haline getirmiş, bazen aylarca burada kalan

ordu efradının ihtiyaçlarının karşılanması için seyyar mutfaklar, hastaneler, hamamlar ve ordupazarları kurulmuştur.

KAYNAKÇA

- TEVHİD, Ahmed, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye Kataloğu*, IV., Kostantiniye 1321.
- ZİYA, Ahmed, *Meskûkât-ı İslâmiyye Takvîmi*, Konstantiniye 1328.
- AKA, Ali Sabri, *Konya Şehrini Kuruluş ve Gelişimini Etkileyen Coğrafi Faktörler*, Selçuk Üni SBE, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2007.
- AKSARAYÎ (Kerîmü'd-dîn Mahmud Aksarayî), *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Neşr. Osman Turan), TTK Yayınları, Ankara 1999.
- AMITAL, Reuven, "Turko-Mongolian Nomads and the Iqtâ' System in the Islamic Middle East (CA100-1400 AD)", *Nomads in the Sedentary World*, (Edited by Anatoy M. Khazanov and André Wink), London 2001, ss.152-171.
- KOMNENA, Anna, *Alexiad*, (Çev. Bilge Umar), İstanbul 1996.
- Anonim *Selçuknâme*, (*Târîh-i Âl-i Selçuk der Anadolu*), Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III, (Neşr ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara, 1952.
- AYALON, David, "Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi", (Terc. Samira Kortantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, 1988, ss.211-248.
- AYALON, David, "Studies on the Structure of the Mamluk Army I", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies I-III*, University of London, XV/2, 1953, ss. 203-228; XV/3, 1953, ss.448-476; XVI/1, 1954, ss.57-90.
- BAHÂ'Ü'D-DÎN MUHAMMED B. MÜEY-YED BAĞDÂDÎ, *et-Tevessül ile't-Teressül*, (Mukâbele ve Tashîh: Ahmed Behmenyâr), Tahran 1315.
- BARTUSIS, Mark C., *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press), 1992.
- BAYKARA, Tuncer, "Konya", *DİA*, XXVI, ss.183-184
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- BOMBACI, Alessio, "The Army of the Saljuqs of Rum", *Annali*, 38/4, 1978, ss.343-369.
- BOSWORTH, Clifford Edmund, "Ghaznavid Military Organization", *Der Islam*, XXXVI, 1960, ss.37-77.
- BROSSET, Marie Félicité, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, (Çev. Hrand D. Andreasyan, Notlarla Yayına Haz. Erdoğan Merçil), TTK Yayınları, Ankara 2003
- CAFERRO, William, *Mercenary Companies and the Decline of Siena*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1998.
- CAHEN, Claude, "Selçukî Devletleri Feodal Devletler mi idi?" (Terc. Lütfi Güçer), *İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası*, XVII/1-4, Ekim 1955-Temmuz 1956, ss.348-358.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul 1979.
- ÇAYCI, Ahmet-Zekeriya Şimşir- İ. Mete Mimiroğlu, "Gevale Kalesi ve Çevresi Araştırmaları". 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Muğla 27-31 Mayıs 2013), Ed. Adil Özme, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, I, Ankara 2014, ss. 276-286.
- ÇETİN, Altan, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, İstanbul 2007.
- DEMİRCİ, Mustafa, *Abbâsîlerde Toprak Sistemi*, (Marmara Üniversitesi SBE, Doktora Tezi), İstanbul 2001.
- EBU'L-FEREC, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, I-II, (Süryani-ceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara 1999.
- EL-HÜSEYNÎ (Sadrud-dîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsır Ali el-Hüseynî), *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, (Türkçe terc., Necati Lügal), TTK Yayınları, Ankara 1999.
- EL-KALKAŞANDÎ (Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî), *Su-bhu'l-A'shâ fi Sinâ'ati'l-İnşâ*, V, VII, XI, (Tahkik. Muhammed Hüseyin Şemsüd-dîn), Beyrut 1988.
- EL-MÂVERDÎ (Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî), *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, (Çev. Ali Şafak), İstanbul 1994.

- ER-RÂVENDÎ (Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî), *Kitâb-ı Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*, (Neşr. Muhammed İkbâl-Tashîhât-ı lâzım. Müctebâ Meynovî), Tahran 1333., (Türkçe terc., Ahmet Ateş), I-II. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 1999.
- ERSAN, Mehmet, "Kilikya Ermeni Krallığı'nın Türkiye Selçuklularına Tâbiyeti Meselesi", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, ss. 301-315.
- ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yayınları, Ankara 2007.
- ERSAN, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Ankara 2010.
- ES-SEÂLİBÎ (Ebu Mansur es-Seâlibî), *Adâbu'l-Mülûk (Hükümdarlık Sanatı)*, (Çev. Sait Aykut), İstanbul 1997.
- FAHR-İ MÜDEBBİR, *Adabu'l-Harb ve's-Şecâ'a*, Neşr. Ahmed Süheyli-i Hânsârî. Tahran 1346.
- FULCHER OF CHARTRES, "The Chronicle of Fulcher of Chartres, Book I (1095-1100)", Translated, with notes by Martha McGinty, *The First Crusade: The Chronicle of Fulcher of Chartres and Other Source Material*, (Ed. Edward Peters). Philadelphia 1971, ss.47-101.
- GENÇ, Reşat, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara 2002.
- GENÇ, Reşat, *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, TKAE Yayınları, Ankara 1994.
- GORDLEVSKI, V, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran. Ankara 1988.
- GÖKSU, Erkan, "İktâ' Sisteminin Tekâmülünde Selçukluların Rolü", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, I/1, Mart 2009, ss.83-96.
- GÖKSU, Erkan, "Miryokefalon Savaşı Sonrasında Türkiye Selçuklu Ordusunda Meydana Gelen Değişiklikler", *Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Myriokephalon Savaşı Sempozyumu (19-20 Haziran 2014)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Özel Sayı), Ekim 2014, ss.61-70.
- GÖKSU, Erkan, "Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A Journal of Oriental Studies)*, 7/24, Güz 2007, ss.65-84.
- GÖKSU, Erkan, "Türkiye Selçuklu Ordusundaki Frenk Ücretli Askerler ve Babailer İsyanı'nın Bastırılmasındaki Roller", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 74, 2015, ss.211-233.
- GÖKSU, Erkan, "Türkiye Selçukluları Dönemine Ait İki Askerî İstilah: "Leşker-i Kadîm" ve "Leşker-i Hadîs" Tabirleri Üzerine", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜ-TAD)*, 14, Bahar 2011, ss.137-147.
- GÖKSU, Erkan, "Türkiye Selçuklularında İktâ'", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26, Güz 2009, ss.137-154.
- GÖKSU, Erkan, *Selçuklunun Mirası Gulam ve İktâ*, Kronik Kitap, İstanbul 2017.
- GÖKSU, Erkan, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.
- GÖKSU, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yayınları, Ankara 2010.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *TAD*, 29, Bahar 2011, ss.231-260.
- HAMDULLAH MÜSTEVFÎ-İ KAZVÎNÎ, *Târîh-i Güzîde*, (Neşr. Abdu'l-Hüseyn Nevâ'î), Tahran 1362.
- HASAN B. 'ABDÎ'L-MU'MİN EL-HOYÎ, *Rûsûmur-Resâ'il ve Nücümü'l-Fezâ'il*, (Tashîh ve İhtimâm: Adnan Sadık Erzi), AÜİF Yayınları, Ankara 1963.
- ENVERÎ, Hasan, *İstîlâhât-ı Dîvânî Devre-i Gaznevî ve Selçukî*, Tahran 2535., s.254.
- HETUM, *History of the Tartars (The Flower of Histories of the East)*, Trans. Robert Bedrosian. New Jersey 2004.
- HUART, Clement, *Mevleviler Bedesi Konya*, Çev: Nezih Uzel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978.
- KINNAMOS, Ioannes, *Historia (1118-1176)*, Yayına Haz: Işın Demirkent, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- İBN BÎBÎ (el-Hüseyn b. Muhammed b Ali el-Caferî er-Rugedî), *el-Evâmirü'l-'Alâ'îye fî'l-Umûri'l-'Alâ'îye*, Tıpkı Basım, (Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi), TTK Yayınları, Ankara

- 1956; (Türkçe terc. Mürsel Öztürk), I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1996.
- İBN VÂSİL, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, V, Tahkîk: H. M. Rabi'-S. A. el-Âşûr, Kahire 1975.
- İBNÜ'L-ESÎR, *el-Kâmil fî't-Târîh Tercümesi*, IX-XII, (Çev: Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özyadın-Mertol Tulum), İstanbul 1987.
- İBNÜ'L-ESÎR, *et-Târîhu'l-Bâhir fî'd-Devleti'l-Atabekiyye*, (Tahkîk: Abdulkadir Ahmed Tuleymat), Kahire 1963.
- İBNÜ'L-EZRAK, *Târîhu Meyyâfârîkîn ve Âmid*, (Türkçe terc. Meyyâfârîkîn ve Âmid Tarihi (Artuklular Kısmı), (Çev. Ahmet Savran), Erzurum, 1992.
- GÂLİB, İsmail, *Meskûkât-ı Türkmâniyye Kataloğu*, İstanbul 1311.
- JEAN DE JOINVILLE, *The Memoirs of the Lord of Joinville*, (A New English Version Ethel Wedgwood), London 1906, (Türkçe terc., *Bir Haçlının Hatıraları*, (Çev: Cüneyt Kanat) Ankara 2002.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?", *TED*, 10-11, 1981, ss.1-28.
- KARABAŞ, Okan, *Selçuklular Devrinde Konya, Kayseri, Niğde Ve Sivas Şehirlerinin Fiziki Yapı Bakımından Karşılaştırılması*, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2019.
- KAŞGARLI Mahmud, *Dîvânü Lügâti't-Türk Tercümesi*, (Çev. Besim Atalay), I-IV, TDK Yayınları, Ankara 1988.
- KAYMAZ, Nejat, "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitâtında İdarî Mekanizmanın Rolü I", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1964), s.91-155; "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü II", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5, 1965, ss.23-61.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*, DTCF Yayınları, Ankara 1970.
- KESİK, Muharrem, "Myriokephalon Zaferi Öncesinde Konya'yi Hedef Alan Askerî Seferler ve Yolları", *USAD*, Güz 2017, 7, ss.40-73
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Ankara 1985.
- KIRAKOS, *History of the Armenians*, (Trans. Robert Bedrosian), Sources of the Armenian Tradition, New York 1986.
- KOCA, Salim, *Malazgirt'ten Miryokephalon'a*, Çorum 2003.
- KOCA, Salim, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, Ankara 2005.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Orta zaman Türk-İslâm Feodalizmi", *Belleten*, V/19, 1941, ss.319-334.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, (Önsöz, bazı notlara, bibliyografyaya ilaveler ve geniş bir indeksle yayınlayan Orhan F. Köprülü), İstanbul 1981.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Yayınları, Ankara 1994.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar I", *DTCFD*, VIII/4, 1951, ss.537-648.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, "Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, DTCF Tarih Araş. Ens. (1964), II/2-3, s.303-380.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III (Alp Arslan ve Zamanı)*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1993.
- KUCUR, Sadi S., "İktâ (Selçuklular)", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, ss.47-49.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf-Caner Arabacı-M. Serhat Yenice, "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Geleşimi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 2020, s.1-38
- LAMBTON, Ann K. S., "Atebetü'l-Ketebeye Göre Sancar İmparatorluğunun Yönetimi", (Çev. Nejat Kaymaz), *Belleten*, XXXVII/147, 1973, s.365-394.
- LAMBTON, Ann K. S., "Reflections on the Iqta", *Arabic and Islamic Studies in Honour of Hamilton A. R. Gibb*, (Ed. George Makdisi) Leiden, E. J. Brill, 1965, ss.358-372.
- LAMBTON, Ann K. S., *Landlord and Peasant in Persia: A Study of Land Tenure and Land Revenue*

- Administration*, (I.B. Tauris & Co Ltd.) London 1991.
- LAPIDUS, Ira Marvin, *A History of Islamic Societies*, Cambridge University Press., 2002.
- NEDÎM, Mahmûd, FEHÎM, Ahmed, *el-Fennü'l-Arabî el-Ceyşü'l-Mısırî fı'l-Asrı'l-Memlûkî el-Bahrî (1250-1383/648-783)*, (Basım yeri yok) 1983.
- MALLET, Michael, *Mercenaries and Their Masters: Warfare in Renaissance Italy*, Totowa, New Jersey: Rowman and Littlefield, 1974.
- MERÇİL, Erdoğan, "Selçuklularda Ordu Pazarı", *Mübahat Kütükoğlu'na Armağan*, (Ed.Zeynep Tarım Ertuğ), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- PSELLOS, Mikhail, *Khronographia*, (Haz. Işın Demirkent), TTK Yayınları, Ankara 1992.
- KHONIATES, Niketas, *Historia* (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1995.
- NİZÂMÎ-I ARÛZÎ (Ahmed bin Ali Nizâmî-i Arûzî-i Semerkandî), *Çehâr Makâle*, (Neşr. Muhammed bin Abdulvahhâb Kazvînî), Tahran 1348.
- NİZÂMÜ'L-MÜLK, *Siyerü'l-Mülûk (Siyâsetnâme)*, (Be ihtimâm Hubert Darke), Tahran 2535 (1976)., (Türkçe terc., Mehmet Altay Köymen), Ankara 1982.
- ODO DE DEUIL, *Profectiona Ludovici VII in Orientem, II. Haçlı Seferi, VII. Louis'in Doğu'ya Seyahati*, (çev. Caner Togaç), Kronik Yayınları, İstanbul 2021.
- OSTROGORSKY, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1999.
- POLAT, M. Said, "Türkiye Selçuklularında Askerî Teşkilât (1071-1243)", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 17, Bahar 2005, ss.17-53.
- POLAT, M. Said, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İçtimâî ve İktisadî Hayat*, (Marmara Üni. Türkiyat Araş. Ens., Doktora Tezi, İstanbul 1997.
- RABIE, Hassanein, "The Training of the Mamlûk Fâris", *War, Technology and Society in the Middle East*, (Edited by V. J. Parry), London: Oxford University Press, 1975, ss.153-163.
- REŞİDÜ'D-DÎN FAZLULLÂH, *Câmi'ü't-Tevârih-Selçuklu Devleti (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)*, (Yayına Hazırlayanlar: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş), İstanbul 2014.
- SA'ÎD ABDU'L-FETTÂH Aşûr, *el-'Asru'l-Memâlikî fi Mısır ve's-Şam*, Kahire 1986.
- SATÖ, Tsugitaka, "Land Tenure and Ownship, or Iqta", *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia*, II., (Ed. Josef W. Meri), (Taylor and Francis Group), New York 2006.
- SAVVIDES, Alexes G. C, *Byzantium in the Near East: Its Relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor, the Armenians of Cilicia and the Mongols, A.D. (1192-1237)*, (Kentron Vyzantion Ereunon), Thessalonike 1981.
- SAVVIDES, Alexis G. C., "Late Byzantine and Western Historiographers on Turkish Mercenaries in Greek and Latin Armies: The Turcoples/Tourkopouloi", *The Making of Byzantine History*, (edited by Roderick Beaton and Charlotte Roueché), Aldershot, 1993., ss.122-136.
- SIMON DE SAINT QUENTIN, *Histoire des Tartares*, (Türkçe terc., Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu, (Çev. Erendiz Özbayoğlu) Antalya 2006.
- SMBAT, *Chronicle*, (Trans. Robert Bedrosian), Long Branch, New Jersey 2005.
- Süryanî Patrik Mihail'in *Vekâyinâmesi (1042-1195)*, II, (Türkçe terc., Hrand D. Andreasyan), Ankara 1944. (TTK Kütüp. No:44'de yayınlanmamış tercüme)
- Takârîrü'l-Menâsib*, (Neşr. Osman Turan), Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar), TTK Yayınları, Ankara 1988.
- TURAN, Osman, "İktâ", *İA*, V/2., İstanbul 1992, ss.949-959.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyâsî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*, İstanbul 2002.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- UYUMAZ, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyâsî Tarihi (1220-1237)*, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrâhim Bey'in Karaman

- İmâreti Vakfıyesi”, *Belleten*, I/1, 1937, ss.56-144.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1941.
- VARDAN, *Compilation of History*, (Trans. Robert Bedrosian), Long Branch, New Jersey 2007. (Türkçe terc., “*Cihan Tarihi*”, (Çev. Hrant D. Andreasyan), *Tarih Semineri Dergisi*, III, İÜEF, 1937, ss. 154-255.
- VASILIEV, A. A., *History of the Byzantine Empire (324-1453)*, II., (The University of Wisconsin Pres), 1952.
- VRYONIS, Speros, “Byzantine and Turkish Societies and Their Sources of Manpower”, *War, Technology and Society in the Middle East*, (ed. V. J. Parry- M. E. Yapp), Oxford University Press, Londra 1975, s.125-152.
- VRYONIS, Speros, “Selçuklu Gulâmları ve Osmanlı Devşirmeleri”, (Çev. Tuncay Birkan), *Cogito*, 29, 2001, ss.93-114.
- TYRENSIS, Willermus, *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*, (Türkçe terc., XI-XII. Kitaplar (Çev.Ebru Altan), İÜ SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995; XVI, XVII, XVIII. Kitaplar (Çev. Ergin Ayan), İÜ SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.
- Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri*, III, (“Asya’dan Anadolu’ya İnen Rüzgâr” Beylikler Dönemi Sikkeleri- “The Wind Blowing from Asia to Anatolia” an Exhibition of Beylik Period Coins), İstanbul, 1994.
- YAZICIOĞLU ÂLÎ, *Tevârih-i Âl-i Selçûk*, Târîh-i Selçûkiyân-ı Rûm-i Türkî, (M. Th. Houtsma), Leiden 1902.
- YUSUF HAS HACİB, *Kutadgu Bilig* I Metin, (Haz. Reşit Rahmeti Arat), TDK Yayınları, İstanbul 1947; (*Kutadgu Bilig* II Tecüme, Haz. Reşit Rahmeti Arat, TTK Yayınları, Ankara 1959).
- ZAHÎRÜ’D-DÎN NİŞÂBÛRÎ, *Selçûknâme*, (Neşr. İsmailhân Afşar Hamîdü’l-Mülk), Tahran 1332.

KONYA'DA GÖREV YAPAN BAZI SELÇUKLU EMİR VE DEVLET ADAMLARI

Mehmet Ali HACIGÖKMEN

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Konya/Türkiye, hgokmen@selcuk.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-6567-7915.

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devletinin 200 yıllık iktidarı dönemine baktığımızda emirlerin çok önemli rolleri olmuştur. Hatta Selçuklu siyasi hayatına, emirlerin tarihi demek mümkündür. Türkiye Selçuklu Devletinin gelişme ve gerileme döneminde emirlerin rolünü toplu olarak ele alan bir çalışma N. Kaymaz tarafından yapılmıştır. Ancak ifade ettiğimiz gibi gelişme ve gerileme dönemlerinde emirleri ayrı ayrı Selçuklu siyasi hayatındaki rolleri ele alınmalıdır. Bu çalışmada, Esededdin Ayaz, Mecdüddin İshak, Kemaleddin Kamyar'ın hayat hikâyelerini ve Selçuklu devletine hizmetlerini elimizdeki kaynaklara göre açıklamaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Konya, Emirler, Atabey, Esededdin Ayaz, Mecdüddin İshak, Kemaleddin Kamyar, Manuel Mavrozomes.

SOME OF THE SELJUK AMIR AND STATESMEN WHO SERVED IN KONYA

ABSTRACT

The governors (amirs), who presided over the Seljuk State of Türkiye for 200 years, played a very important role. One may even refer to the political history of the Seljuks' as the history of the governors. N. Kaymaz conducted research on the role of the governors as a group throughout the era of growth and fall of the Seljuk State of Türkiye. As we have already mentioned, the governors' involvement in Seljuk political life should be analyzed individually throughout periods of growth and collapse. According to the records we have, we attempted to describe the lives of Asad al-Din Ayaz, Majd al-Din Isaac, and Kamal al-Din Kamyar

in this research, as well as their contributions to the Seljuk state.

Keywords: Seljuk State of Türkiye, Konya, governors, Asaduddin Ayaz, Majduddin Isac, Kamaledin Kamyar, Manuel Mavrozomes.

GİRİŞ

Türkiye Selçuklu Devletinin iki asrı aşan iktidarı dönemine baktığımızda emirlerin çok önemli rolleri olmuştur. Hatta Selçuklu siyasi hayatına, emirlerin tarihi demek mümkündür. Türkiye Selçuklu Devletinin gelişme ve gerileme döneminde emirlerin rolünü toplu olarak ele alan bir çalışma yapılırsa da emirlerin ayrı ayrı Selçuklu siyasi hayatındaki rolleri, idare merkezi Konya'daki etki ve nüfuzları ayrıntılı olarak ele alınmalıdır.

Dikkat çeken nokta Selçuklu hükümet mekanizması II. Kılıç Arslan döneminde oluştuğu görülüyor. II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192) Selçuklu hükümet mekanizması içine giren bir kişi devletin çöküş dönemini de görmüş olabilir. Mesela Şemseddin Altunapa, Mübarezüddin Çavlı, Mübarezüddin Ertokuş, Kemaleddin Kamyâr, Esededdin Ayaz gibi emirler Selçuklu devletinin gerileme dönemini de görmüşlerdir. Alâeddin Keykubâd zehirlendikten sonra, tahta çıkan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in devlet idaresinde lakayt durumu Sadeddin Köpek'in tasallutu ve güngörmüş emirleri ortadan kaldırılmamış olsaydı, Selçuklu devletinin durumu çok farklı olabilirdi. Bu tarihten sonra devleti düşünen, tecrübeli emirlerin yerine tamamen kendini düşünen emirler peydâ olmuştur. Mesela Sadeddin Köpek I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in gayr-ı meşru oğlu olduğunu iddaa ederken, Şemseddin İsfahanî II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşi Berduliye Ha-

tun'u nikâhına alacak kadar ileri giden emirler ortaya çıkmıştır. Muinuddin Süleyman Pervane küçücük sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i, kızı ile nikahlayarak Selçuklu tahtına kendi soyundan birisi geçirmenin planını yapmıştır. Çok acı olan bu emirler aralarında iktidar mücadelesi yaparken iki küçük sultan II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan Konya'da karşılaştıklarında birbirlerini özledikleri söyleyerek sarılmaları, durumun vehametini göstermesi bakımında önemlidir. Türkiye Selçukluların en önemli dönemlerinde görev yapmış, Konya'da derin izler bırakmış büyük emirlerden bazıları'nın hayatı ve faaliyetlerini zikrederek dönemin anlaşılmasına katkı sağlama hedeflenmiştir.

ESEDEDDİN AYAZ

Esededdin Ayaz I. Alâeddin Keykubâd zamanında temayüz etmiş Türkiye Selçuklu emirlerinden biridir. Uzun süren emirliği döneminde (I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus, I. Alâeddin Keykubâd, II. Gıyâseddin Keyhüsrev) Türkiye Selçuklu Devleti'ne hizmet etmiştir. Esededdin Ayaz'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmeden evvelki hayatı hakkında fazla bir bilginiz yoktur.

İbnu'l-Esir, Artuklu II. Sökmen'in kölesi olan bir Ayaz'dan bahseder.¹⁸⁵⁰ Yine aynı kay-

¹⁸⁵⁰ Hakkı Uzunçarşılı, Esededdin Ayaz'ın Artuk kökenli olabileceğini söyler. Bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, I, Maarif Vekaleti, İst. 1929, s. 211. Amid-Diyarbakır ve Hısn Keyfa Artuklu hükümdarı olan II. Sökmen'in (1185-1201) kölesi olduğunu Ayaz'ı, ise hem kendisine damat, hem de veliahd yaptığını söyler. Fakat onun ölümü üzerine devleti eline alan Ayaz'a karşı bir grup devlet adamı onu hapse attılar. Süleymanşâh Diyarbakır Artuklu hükümetine müdahale ederek Ayaz'ı haptisten kurtardı (1202). Onu kendi beyleri arasında yer verdi. Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, XII, 1302, s. 19; Zeki Sönmez de bu bilgiyi tekrarlar. Bk. Zeki Sönmez, *Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, TTK Yayınları, Ank. 1989, s. 125-127; aynı mlf., "Türkiye Selçuklularında Atabey-

nak II. Sökmen'in Ayaz'ı kendisine damat ve veliaht yaptığını söyler. Bu bilgi Ayaz'ın Artuklu ailesinden olduğunu gösterir. Çünkü veliaht olmak için Artuklu ailesinden olmak gerektiğini biliyoruz. Böylece bu Ayaz'ın araştırmamızın konusu olan Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunmuş, Eseddin Ayaz ile aynı kişi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Araştırmamıza konu olan Eseddin Ayaz'ın soyu hakkında pek fazla bilgimiz olmamakla birlikte, babasının adının Denizli Çardak Hanı'nın kitabesinde *Ayaz bin Abdullah eş-Şihabî*¹⁸⁵¹ olduğunu öğreniyoruz. Denizli Çardak Hanı'nın kitabesinde babasının adının *Abdullah eş-Şihabî* olarak bahsedilmesi onun mühtedi olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu zatın Gürcü asıllı birisinin kölesi olduğu Yusufâğa Kütüphanesi'ndeki bir kıraat kaydından anlaşılmaktadır.¹⁸⁵²

Bu arada İbn Bîbî ise II. Rukneddin Süleymanşâh'ın (1196-1204) *Ayaz* isimli bir kölesinden bahseder.¹⁸⁵³ İşte bu Ayaz'ın Eseddin Ayaz olduğunu düşünüyoruz. Eğer Eseddin Ayaz Gürcü asıllı birisinin kölesi ise, I. Rukneddin Süleymanşâh'ın hizmetine girmesi onun Gürcülere yaptığı seferden sonradır. Daha sonra da I. Rukneddin Süleymanşâh ile kardeşi I. Gıyâseddin Keyhüsrev arasındaki mücadele esnasında, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hizme-

tine girmiş olmalıdır. Çünkü Eseddin Ayaz'ı kısa süre sonra I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hizmetinde görüyoruz.

Ayaz mı, Ayas mı?

Ayaz¹⁸⁵⁴ ismi muhtelif yerlerde Ayas şeklinde yazılmıştır. İbn Bîbî, Eseddin için sadece Ayaz ismini kullanmamıştır. Ona *Kond-i İstabl*, *Ayas-ı Mecnun*, *Eseddin-i Ayaz*, *Emir Eseddin*¹⁸⁵⁵ isimlerini de vermiştir. Sinop Kalesi ve Konya Alâeddin camiinde bulunan kitabelerin birisinde *Ayas*, diğerlerinde ise *Ayaz* ismi yazılmıştır¹⁸⁵⁶.

Eseddin Ayaz'ın Selçuklu Devleti'nde Aldığı Görevler

Eseddin'in, Mübarezüddin Ertokuş ile beraber 1205'i takip eden yıllarda genç birer asker olarak, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in mailyetinde bulunduğu görülüyor (1196-1205)¹⁸⁵⁷.

lik Atabey Eseddin Ayaz ve 13. Yüzyıl Mimarisine Katkılan", *Antalya Selçuklu Semineri Bildiriler/ Seçkiler*, Ant.1998, s. 6).

¹⁸⁵¹ Uzunçarşılı, *Kitabeler*, s. 211. Uzunçarşılı burada kitabe de isim kısmının silik olduğunu, ancak bunun Eseddin veya Reşiduddin Ayaz olabileceğini söyler.

¹⁸⁵² Yusufâğa Ktp.. Nr. 4862'deki kıraat kaydı, son varak. Burada Necmuddin Ebu'l-Beka Sabit b. Tevân b. Ahmet et-Tiflisî ve onun kölesi Ayaz b. Abdullah er-Rumî olarak geçmektedir.

¹⁸⁵³ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye fî'l- umuri'l- Alaiyye*, I, (Tıpkı Basım), nşr. A. Erzi – N. Lugal, TTK Yayınları, Ank.1957, s. 275; trc. Mürsel Öztürk, I, Ank. 1996, s. 292.

¹⁸⁵⁴ Ayas (ایاس)ismi, Türk tarihinde özellikle de Selçuklular devrinde yaygın olarak kullanılmıştır. Ayaz, (زایا) açık bulutsuz havada çıkan kuru soğuk demektir *Tarama Sözlüğü*, I, haz. Ömer Asım Aksoy- Dehri Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank. 1995, s. 312. Alp Arslan'ın oğullarından birine Ayaz adını koyduğunu biliyoruz. Artuklu İl Gazi'nin oğullarından biri de aynı adı taşıyordu. Bk. Faruk Sümer, *Türk Devletlerinde Şahıs Adları*, I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İst. 1999, s. 617.) Türk tarihinde bu adda birçok emir de görülür. Ayas ismi ise, Ayas kök (ایاس كوك) " açık hava, açık göz" demektir. Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgati't-Türk*, I, çev. B. Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank. 1992, s. 123. Sümer, *Türk Devletlerinde Şahıs Adları*, s. 18. Kaşgarlı Mahmud yüzleri parlak olan kölelere bu ad verildiğinden bahsediyor.

¹⁸⁵⁵ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 276, 282, 286, 288; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc., I, s. 292, 299, 302-305.

¹⁸⁵⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, İst. 1997, s. 298, 299, 300, 301; M. Şakir Ülkütaşır, "Sinop'ta Selçukîler Zamanına Ait Tarihî Eserler", *Türk Tarih ve Arkeologiya Dergisi*, 1943/ V, s. 130.

¹⁸⁵⁷ Tuncer Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi- Şehit*, TTK Yayınları, Ank.1997, s. 49

İbn Bîbî'nin de Emir Eseddin Ayaz için: “Şehid Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in hizmetinde seferlerde dert, acı ve sıkıntılar çekmiş, zamanın olayları ve günlerin zorluklarıyla tanışmış Ayas-ı Mecnun adıyla bilinen Emir-i Ahur Eseddin” diye bahsetmesi¹⁸⁵⁸ bundan dolayıdır. Emir Eseddin'in bu yönünü İbn Bîbî, “Kuvveti, serveti ve yiğit oğulları bakımından benzeri olmayan, tecrübeli ve okçu köleleriyle büyük bir güce sahip olan Kondistabl Ayas-i Mecnun adıyla bilinen Eseddin Ayaz” diye zikretmektedir¹⁸⁵⁹.

Emir Eseddin'in, Honas sahibi olarak, I. İzzeddin Keykâvus ile beraber 1214'de Sinop'un fethine katıldığını biliyoruz¹⁸⁶⁰. Onun Galibî unvanını alması, I. İzzeddin Keykâvus'a nispet etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü I. İzzeddin Sinop kalesindeki kitabede görüldüğü gibi “es-sultanu'l-gâlib” (السلطان الغالب) unvanını kullanmıştır. Demek oluyor ki Eseddin Ayaz, I. İzzeddin Keykâvus zamanında Honas hâkimi bir Uc beyidir. Honas'ın fethinin gerçekleşmesinden hemen sonra (1206/603)¹⁸⁶¹, Emir Mavrozomes'un bölgesine, yani Honas'a Uc Beyi olmuştur. Eseddin daha sonra kısa dönemler dışında Honas'dan ayrılrsa da, ölünceye kadar burada Uc Beyi olarak kalmıştır (fotoğraf-1). Alâeddin Camiinde bulunan kita-

belerde Eseddin Atabeğ olarak geçmektedir¹⁸⁶² (Bk. fotoğraf- 4-5-6-7).

Emir Eseddin 1226 yılında Kahta ve Çemişgezek hareketine Uc askeriyle katılmıştır¹⁸⁶³. Bizzat Çemişgezek'in fethine memur edildi. Burayı kısa zamanda aldı (1226)¹⁸⁶⁴. Bu arada kısa bir süre Emir Eseddin'in Malatya Sübaşılığına tayin edildiğini görüyoruz¹⁸⁶⁵. Alâeddin Keykubâd'ın onu Çemişgezek'in fethine memur etmesi ve Malatya Sübaşısı yapması bu bölgeyi çok iyi tanıması ile ilgili olabilir. Ancak Emir Eseddin Malatya Sübaşılığı görevinde kısa süre kalmıştır. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra Honas dolaylarına dönmüş olmalıdır. Alâeddin Keykubâd'ın ilk saltanat yıllarında Emir-i ahur Zeyneddin Beşâre'nin katlinden sonra Emir-i ahur (Kond-istabl) olmuştur¹⁸⁶⁶.

Alanya'nın fethi öncesi güngörmüş bir kişi olarak Antalya Sübaşısı Mübarizüddin Ertokuş ile beraber Alâeddin Keykubâd'a bölge hakkında önemli bilgiler verdiğini biliyoruz¹⁸⁶⁷. Kubadabad-Alanya kervan yolu üzerindeki Sırt Köy Tol Hanın kitabesinde¹⁸⁶⁸ (bkz. fotoğraf-

¹⁸⁵⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 236; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 254.

¹⁸⁵⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 275; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 292.

¹⁸⁶⁰ Ülkütaşır, “Sinop'ta Selçukîler Zamanına Ait Tarihî Eserler”, s. 130; Hüseyin Hilmi, *Sinop Kitabeleri*, Sinop Matbaası, Sin. 1339-1341 (1920-1922), s. 8.

¹⁸⁶¹ Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, *Müsameretü'l-Ahbâr*, nşr. Osman Turan, TTK Yayınları, Ank. 1944, s. 32; Niğdeli Kadı Ahmet, *el-Veledü's-şefik*, Fatih Süleymaniye Ktp., 4519, s. 294; *Tarihî Takvimler*, nşr. Osman Turan, TTK Yayınları, Ank. 1954, s. 76.

¹⁸⁶² Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 299, 300, 301; Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)* TTK Yayınları, Ank. 2001, s. 36, 37, 38, 39, 42.

¹⁸⁶³ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 275-276; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 292-293.

¹⁸⁶⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 285-289; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 299-305; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 348-349.

¹⁸⁶⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 282; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 299.

¹⁸⁶⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 298.

¹⁸⁶⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 236; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İst. 1999, s. 335.

¹⁸⁶⁸ En-nahif Ayaz-ı Şarab-sâlâr hafezehullah fî Muharrem sene tis'un ve işrine ve sitemie (629/1231). Bu kitabe İlhami Bilgin tarafından Eynif Tol Han kitabesi olarak yayınlanmıştır. Bk. İlhami Bilgin, “Selçuklular ve Beylikler Dönemine Ait Yayınlanmamış Üç Kitabe” *Vakıflar*

raf-6) ve Antalya'da bir çeşme kitabesinde¹⁸⁶⁹ Şarab-salar Ayaz'dan bahsedilmektedir. Burada adı geçen Ayaz-ı Şarab-salar, Kond-i İstabl Emir Eseddin Ayaz'dan başkası değildir¹⁸⁷⁰. Bu kitabeden Emir Eseddin'in, bir dönem I. Alâeddin Keykubâd'ın Şarab-salar'ı olduğu ortaya çıkmaktadır (1226). Ayrıca aşağıda anlatılacağı gibi, Emir Eseddin'in devlet tarafından yapılan imar faaliyetlerini kontrol edip düzenlediğini de biliyoruz.

İmar Faaliyetleri

Eseddin Ayaz imarçı bir şahsiyet olarak görülüyor. Emir Eseddin Sinob'un fethinden sonra kaledeki inşaata Sebastos Kayseriyye adlı Hristiyan bir mimarla teşrik-i mesai etmiştir (1215-1216/612). Eseddin Ayaz bânisi olduğu bu bölümden başka, iç kale inşaatına Sultan I. İzzeddin Keykâvus adına idarî kontrolü de üstlenmiştir¹⁸⁷¹. Bu arada 1229, yılında Denizli Çardak Hanı'nı yaptı-

arak ticaret yollarının Menderes boylarına ulaşmasında etkili olmuştur¹⁸⁷². Emir Eseddin ismine Antalya'da bir çeşme kitabesinde de rastlıyoruz¹⁸⁷³.

Kubadabad ve Alanya yolu üzerinde bulunan Hanlarla ilgili olarak yapılan yeni araştırmalarda, bu hanların XIII. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu ortaya çıkmıştır¹⁸⁷⁴. Bu yol üzerinde bulunan Hanlardan birinin kitabesinde, “*Vakfedilmiş silsile halindeki han...(er-ribatü'l-musilleti'l-mevkufe)*” tabiri kullanılmaktadır. (fotoğraf-10) Bu tabir bu yol üzerinde bir takım hanların mevcudiyetini ortaya koymaktadır¹⁸⁷⁵. Aynı yol üzerinde Sırt Köy Tol Hanın kitabesinde¹⁸⁷⁶ Şarab-salar Ayaz'dan bahsedildiğini yukarıda belirtmiştik. Bu bilgiler bize bu hanların bazılarının Eseddin Ayaz tarafından yapıldığını ortaya çıkarmaktadır¹⁸⁷⁷. *Şarabsa Hanı*'nı yapan kişinin de Emir Eseddin olması ihtimal dâhilindedir. Şarabsa Hanı Kubadabad-Alara yolu üzerindeki diğer hanlar gibi Alâeddin Keykubâd döneminde inşaa edilmiştir. Eseddin Ayaz Şarabsa Hanı'nın inşaatına Şarab-sâlârlık görevinde bulunduğu dönemde başlamış, ancak II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde bitirebilmiştir¹⁸⁷⁸. Bu, II. Gıyâseddin

Dergisi, XIX/1985, s. 267-270; Ancak bu kitabe Sırt Köy Tol han'a ait olduğu görülmüştür. Bk. Osman Kunduracı, “Kubad-abad- Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar- I” *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, II, Konya 2001, s. 57; aynı mlf., “Kubad-abad- Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar- II”, *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Şöleni*, Kayseri 8-10 Nisan 2002, (Yayınlanmamış bildirisi), s. 453.

¹⁸⁶⁹ Yılmaz Önge, “Antalya'daki Selçuklu Çeşmeleri Hakkında Bazı Görüşler” *Antalya IV. Selçuklu Semineri Bildiriler* 13-14 Mart 1992, s. 72; 626/1226 tarihli bu çeşme kitabesinde Ayaz-ı Şarab-sâlâr ismi yanlış Ayaz eş-şerre's-sâlârî diye okunmuştur.

¹⁸⁷⁰ Selçuklular döneminde saray teşkilâtında Şarab-sâlâr diye anılan bir müessese bulunmaktadır. Şarap-sâlâr içki tadıcısıdır. Buna Şarabdâr da denirdi. Bu konuda Bk. Mehmet Ali Hacıgökmen, “Şarabsa Hanı ve Bânisi”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*, III, Alanya 2004, s. 411-445.

¹⁸⁷¹ Ülkütaşır, “Sinop'ta Selçukîler Zamanına Ait Tarihi Eserler”, s. 130; Sönmez, *Anadolu Türk-İslâm*, s. 211-212.

¹⁸⁷² Uzunçarşılı, *Kitabeler*, s. 211; Sönmez, *Anadolu Türk-İslâm*, s. 220-223; Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 51.

¹⁸⁷³ Önge, “Antalya'daki Selçuklu Çeşmeleri”, s. 72.

¹⁸⁷⁴ Kunduracı, “Kubad-abad- Alanya - II.” s. 8.

¹⁸⁷⁵ Bu kitabe Osman Kunduracı tarafından bulunmuştur. Kunduracı, “Kubad-abad- Alanya-I”, s. 55; aynı mlf., “Kubad-abad- Alanya - II”, s. 4.

¹⁸⁷⁶ bkz. dipnot-25.

¹⁸⁷⁷ Kunduracı, “Kubad-abad- Alanya-II”, s. 9; Bu Türkiye Selçuklu Devleti'nde gelenek haline gelmişti. Alâeddin Keykubâd'ın böyle bir emri bulunmaktadır. Bunun için Bk. İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alaiyye*, s. 255.

¹⁸⁷⁸ Biz daha önce bu hanın Şarab-sâlâr Hüsameddin Aktaş tarafından yapıldığını iddia etmiştik. Bütün bu bilgilerden sonra Şarabsa Hanı'nın bânisinin Hüsameddin Aktaş

Keyhüsrev'in ilk saltanat yıllarına rastlamış olmalıdır. Ancak kitâbeye dikkatle bakacak olursak son satır özenle silinmiştir. Kitâbenin dikkatle silinmesi hanın bânîsinin isminin unutturulmak istenmesinden kaynaklanmaktadır¹⁸⁷⁹. (fotoğraf-12) Bunun sebebi ne olabilir? Bu konuya biraz ileride değineceğiz.

Konya Parsane mahallesinde bulunan şimdi müzede olan taş kitabede Esededdin Ayaz, mütevellî olarak geçmektedir¹⁸⁸⁰ (Bk. fotoğraf-11). Başka bir deyişle imar işine devlet adına nezaret etmektedir. Bu taş kitabe kalenin kuzey kapılarından birine aittir. Kitabenin tarihi de kalenin inşâ tarihine uymaktadır. Bu kitabeye göre Esededdin Ayaz'ın hazine adına yapılan kale kapılarının ve burçların nazırlığını da yapmış olması kabul edilebilir. Alâeddin Keykûbad, Alâiyye ve Alara kalelerini aldıktan sonra bir süre Antalya'da kalmış, daha sonra Konya'ya

gitmişti. Burada önce Konya'ya yeni kapıların, burçların yapılması için nüvvab-ı hâsları çağırarak, dört kale kapısının (dervâze), birkaç burç ve bedeninin yapım masrafının hassadan karşılanmasını geri kalan masrafın ise ülkenin büyük emirleri arasında paylaşılmasını emretmişti¹⁸⁸¹. İşte Esededdin Ayaz, Sultanın bu emrinden sonra Konya Kalesi'ndeki Ayaz kapısını yaptırmıştır.

Yine, Alâeddin Camiinde I. İzzeddin Keykâvus¹⁸⁸² (bkz. fotoğraf-4) ve onun ölümünden sonra kardeşi I. Alâeddin Keykubâd¹⁸⁸³ (bkz. fotoğraf-5-6) adına camii yapımına Sultan adına nezaret etmiştir¹⁸⁸⁴ (bkz. fotoğraf-7. Buradaki kitabede mütevellî olarak görev yaptığı söylenmektedir. Buna bir nevi imar nazırlığı demek mümkündür.

Alanya Kalesi'nde halk arasında Esed Burcu diye adlandırılan, İç kaleden Tophaneye kadar inen surları da Esededdin Ayaz yaptırmış

olmadığı ortaya çıkmıştır. Bk. Hacıgökmen, “Şarabsa Hanı”, *Mustafa Kafalı Hatıra Kitabı*, s.

¹⁸⁷⁹ Seton Lloyd-Strom Rice, *Alanya (Alâiyye)*, s. 73; İbrahim Hakkı Konyalı, *Alanya Tarihi*, Ayaydın Basımevi, İst. 1946, s. 366.

1. السلطان

2. الا عظم شاهنشاه

3. المعظم ظل الله في لم

4. غياث الدنيا [والدين] ابو الفتح كيقباد بن كيكسرو

.....5

1-2-3 –En büyük Sultan, muazzam şahlar-şahı, iki âlemde Allah'ın gölgesi

4-Gıyasu'd-dunya ved-din Ebu'l-feth Kayhusrev b.Kaykubad

5-.....

Kitâbe Hanın medhâli üzerindedir. Beş satırlık Selçuk neshidir, son satır dikkatle kazınarak yok edilmiştir. Alâeddin camiinde bulunan bazı kitabelerde de, I. İzzeddin Keykâvus'un isimleri de kırk değil siliktir. Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 299, 300, 301; Duran, *Selçuklu Devri Konya*, s. 36, 37, 38, 39, 42; Ayrıca bkz. dipnot-30.

¹⁸⁸⁰ 50x1.25 ebadında taş kitabe parçası Konya müzesinde 907 kayıtlıdır. Kitabenin üst kısmı kırılmıştır. Son satırı şöyle diraynoK ,ılaynoK علی ید اياز سنه ثمان سته مایه .151 .s ,ihiraT

¹⁸⁸¹ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 255

¹⁸⁸² Alâeddin Camiinin kuzey tarafındaki kitabede I. İzzeddin Keykâvus'un Atabek Ayaz'a camiinin inşasına nezaret etmesini emrettiği yazılıdır. Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 300; Duran, *Selçuklu Devri Konya*, s. 37; yine aynı şekilde I. İ. Keykâvus Alâeddin Camii'nin kuzey tarafındaki kitabede Atabek Ayaz'a 616 senesinde Camiinin ve türbenin yapımına nezaret etmesini emrettiği yazılıdır. Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 301; Duran, *Selçuklu Devri Konya*, s. 38) Bu kitabe kırk değil, I. İ. Keykâvus isminin bilerek özenle silindiği görülmektedir. Alâeddin Keykubâd'ın ilk saltanat yıllarına rastlayan bu kitabede abisinin ismini sildirdiği düşünülmelidir. Yine aynı şekilde Alâeddin Camii'nin batı cephesindeki kitabe de I. İ. Keykâvus ismi yine kırk değildir, Alâeddin Keykubâd tarafından silinmiştir. Türkiye Selçuklu devrinde bazı kitabelerde bu görülmektedir. Esededdin Ayaz'ın da isimleri bazı kitabelerden silinmiştir. Şarabsa Hanı kitabesi buna örnek verilebilir.

¹⁸⁸³ Alâeddin Camii'ndeki kuzeydeki örülü kapısının kitabesinde de bu caminin Atabeyi Ayaz nezaretinde I. Alâeddin Keykubâd zamanında bitirildiğini Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 299; Duran, *Selçuklu Devri Konya*, s. 42.) belirten kitabede de Atabey olduğu görülüyor.

¹⁸⁸⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 299, 300, 301; Duran, *Selçuklu Devri Konya*, s. 36, 37, 38, 39, 42.

olmalıdır. Burcun hiçbir yerinde kitabe yoktur. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Şarabsa Han kitabesinin son satırı kazınıp, Emir Eseddin isminin yok edilmesini hatırlatmaktadır. Şarabsa Hanı'nın adının Şarab-sâlâr'dan geldiği gibi¹⁸⁸⁵, burcun adı da emir Eseddin'in adından gelmiş olmalıdır. Esed Burcu'nun önünde kitablesiz iki mezar vardır. Sandukaları harçla sıvanmıştır. Fakat kitabeleri bulunmadığı için hüviyetlerini tespiti imkân yoktur. Alanya kale kitabelerinde Emir Eseddin'in ismine rastlanmamaktadır. Buna rağmen Emir Eseddin'in Hazine adına inşaatına nazırlık yaptığını düşünmemiz gerekir. Sinop Kalesi inşaatında da bulunan Ebu Ali İbn Ebu Raha Ketanî el-Halebî, Kızıl kulenin de mimarıdır. Bu kişinin Eseddin Ayaz'ın nezaretinde Alanya Kalesi'nin yapımında çalışmış olması ihtimali vardır¹⁸⁸⁶. Dört köşeli Esed Burcu'nun altı da sarnıçtır¹⁸⁸⁷. Emir Eseddin Ayaz'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ne mimarî yönden bazı yenilikler getirdiği görülüyor. Ancak bu konu üzerinde durulmamıştır¹⁸⁸⁸.

Emir Eseddin Ayaz'ın Ölümü

Alâeddin Keykubâd (1237) vefatından önce Eyyûbî Melikesinden doğan ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliahd göstermiş idi¹⁸⁸⁹. II. Gıyâseddin Keyhüsrev bazı düşük karakterli komutanlarla işbirliği yaparak babasını zehirletti ve gene bu komutanların marifetiyle tahta

oturmayı başardı¹⁸⁹⁰. Bu işte en büyük desteği Sadeddin Köpek diye tanınan komutanından gördü. Uc bölgelerdeki Türkmenler ve Ahiler, kendilerinin hamisi Uluğ Sultan Alâeddin Keykubâd'ın zehirletmesinden dolayı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e cephe aldılar. II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Sadeddin Köpek, kendi iktidarlarına engel olabilecek pek çok ileri gelen, güngörmüş devlet adamlarını öldürdüler. Emir Eseddin'in ölümü hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak onun da bu öldürülen devlet adamları arasında olduğunu düşünüyoruz. Emir Eseddin'in öldürülme sebebi olarak iki neden üzerinde durulması gerektiğine inanıyoruz: Birinci sebep olarak Sadeddin Köpek ile aralarındaki rekabet sonucu öldürüldüğüdür. Yukarıda bahsettiğimiz gibi o, devlet adına yapılan inşaatlarda bir nevi imar nazırlığı yapmıştı. Sadeddin Köpek de mimar başı olmuş bir kişidir. Aralarındaki meslekî bir rekabet olması sonucu, Sadeddin Köpek'in kendisine rakip olabilecek bu emiri öldürmüş olması mümkündür. Eseddin Ayaz'ın öldürülmesiyle ilgili diğer sebep onun Selçuklu ailesiyle ilgili bir meseleden öldürülmüş olması ihtimalidir. Eseddin'in isminin bazı kitabelerden silindiğine bakılırsa bu ihtimal daha doğrudur. Selçuklu ailesiyle ilgili mesele, Alâeddin Keykubâd'ın eşi, Eyyûbî Melikesi, Melike-i Âdiliye'den olan çocuklarının öldürülme ve yurt dışına kaçırılma hadisesidir. Bu olayın içinde Emir Eseddin Ayaz ile beraber Emir Şemseddin Altunaba da bulunmaktadır. Şemseddin Altunaba'nın öldü-

¹⁸⁸⁵ Hacıgökmen, "Şarabsa Hanı", s. 254-55.

¹⁸⁸⁶ Sönmez, *Anadolu Türk-İslâm*, s. 204.

¹⁸⁸⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 206.

¹⁸⁸⁸ Sönmez, *Anadolu Türk-İslâm*, s. 126.

¹⁸⁸⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 459, İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 454.

¹⁸⁹⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 451-466; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 452-458; *Anonim Tarih-i Al-i Selçuk*, nşr. F. N. Uzluk, Örnek Matbaası, Ank. 1952, s. 48.

rülmesinin¹⁸⁹¹ Melike-i Adiliye'nin öldürülme emrinin verilmesinden hemen önce olması bundan dolayıdır¹⁸⁹².

Esededdin Ayaz ile beraber Şemseddin Altunaba'nın bu aileye çok yakın olduğu anlaşıyor. Emir Eseddeddin'in, Kahta, Çemişgezek, Adıyaman'ın fethinden sonra Eyyubî Melikesi, Melike Adile veya Melike-i Adiliye (Gaziye Hatun)'yi istemeye giden kafilenin tertibinde bizzat bulunduğunu biliyoruz. Şam'dan Melike-i Adiliye'yi getiren gelin alayı Malatya'ya geldiğinde, Emir Eseddeddin de buradadır. Alâeddin Keykubâd'ın kafilesi Malatya'ya üç gün sonra gelmiş, kafiye karşılamada Emir Şemseddin Altunaba ile beraber Emir Eseddeddin'de bulunmuştur¹⁸⁹³. II. Gıyâseddin Keyhüsrev iktidara gelince Melike-i Adiliye Ankara'da yayın kirisi ile boğularak öldürüldü¹⁸⁹⁴. Oğulları İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin, Borgulu kalesine hapsedildi. Bir süre sonra kendi çocukları olunca Borgulu kalesinde bulunan Melikleri öldürmesi için üstadü'd-dar Mübarizüddin Armağanşah'ı buraya gönderdi. Fakat Armağanşah bir rivayete göre bu Melikleri öldürmemiş, bunu Sultan ve Sadeddin Köpek'ten

gizlemişti¹⁸⁹⁵. Meliklerin akıbeti de kaynaklarda meçhul kalmıştır. Bu Meliklerin öldürülmüş olduğunu düşünmemiz gerekir. Eğer öldürülmemiş olsalardı daha sonra kaynaklarda bu Meliklerin ismine rastlamamız gerekirdi. Hakikaten Mevlânâ mesnevisinde bir hikâyede Sultan'ın Ayaz'a: “*bu işi geciktirme tez bitir; günler aramızda geçip gidiyor deme; çünkü bu bekleyiş kızıl ölümdür*” demesi, Emir Eseddeddin'in Sultan'dan aldığı Alâeddin Keykubâd'ın eşi ve çocuklarının öldürülmesi emri ile ilgili olmalıdır.¹⁸⁹⁶

Alâeddin Keykubâd'ın Melike Hatun adındaki kızının 1238 yılında Eyyûbî Meliki Melik Nasır ile evlendirildiğini biliyoruz¹⁸⁹⁷. Evlendikten sonra Anadolu'ya hiç gelmediği tahmin edilen¹⁸⁹⁸ Melike Hatun'nun iki kız kardeşi daha vardı. Melike-i Âdiliye'nin kabrinde (1247) tarihli kitabede kızlarından bahsedilmesi¹⁸⁹⁹ bundan dolayıdır. Yani iktidar mücadelesinin yalnızca Melike-i Adiliye ve erkek çocuklarının ölümüyle sınırlı kalmadığı kız çocuklarının da Anadolu'dan uzaklaştırıldığı anlaşıyor. İbnü'l Adim Kahire'de yaşayan bu çocukları ablalarının yanına getirmek için şehre gittiğini yaz-

¹⁸⁹¹ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 471-2, İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. II, s. 25; İbn Bîbî, *Târîh-i Âl-i Selçuk*, Muhtasar Selçuknâme, haz. M. T. Houstma, Lei. 1992, s. 211-212; Ali Öngül, *Müneccimbaşı Ahmed Efendinin Câmi'ü'd-Düveli'nin Tenkitli Neşri*, Basılmamış Doktora Tezi, İst. 1986, s. 30; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 409; aynı mlf., “Selçuk Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI / 42, Ank. 1947, s. 199-200; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK Yayınları, Ank. 1972, s. 9.

¹⁸⁹² İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 471-472; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. II, s. 25-26.

¹⁸⁹³ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 298; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I, s. 313.

¹⁸⁹⁴ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 472; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. II, s. 27; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 411.

¹⁸⁹⁵ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 473; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. II, s. 28; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 409-410.

¹⁸⁹⁶ Mevlana, *Mesnevî ve Şerhi*, çev. Abdülkâki Gölpinarlı, Ank. 2000, s. 344.

¹⁸⁹⁷ Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, TTK Yayınları, Ank. 1982, s. V; Osman Turan, “Keyhüsrev II”, *İA*, VI, İst. 2001, s. 621.

¹⁸⁹⁸ Haluk Karamağralı, “Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Banisi Hakkında Mülâhazalar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ank. 1971, s. 221-222.

¹⁸⁹⁹ Halil Edhem, *Kayseriyye Şehri*, İstanbul 1334 s. 86; *Kayseriyye Şehri*, haz. K. Göde, TTK Yayınları, Ank. 1982, s. 109; Halit Erkiletoğlu, *Kayseri Kitabeleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kay. 2001, s. 66.

Fotoğraf-1(Eski Honaz'tan yeni Honaz ve Denizli manzarası) (Mehmet Ali Hacıgökmen)

maktadır¹⁹⁰⁰. Alâeddin Keykubâd'ın bu kızları II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra ilan edilen genel af¹⁹⁰¹ sonucu tekrar Anadolu'ya dönerek, annelerine türbe inşa ettirmişlerdir¹⁹⁰². Alâeddin Keykubâd'ın kızlarından birinin evlilik yoluyla Halep'e, diğerlerinin de bu esnada Kahire'ye gitmiş olmaları, saltanat mücadelesinin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Sadeddin Köpek'in bu olayı

bahane ederek Şemseddin Altunaba ve Eseddin Ayaz'ı öldürmüş olması mümkündür. Bu olayın tarihi 1238 yılı baharıdır. İbn Bîbî öldürülen emirlerin bazılarının adını vermektedir. Bunlar arasında Eseddeddin Ayaz'ın adı geçmiyor. Bunun sebebi ise İbn Bîbî öldürülen emirlerin adını sayarken tek tek isim vermemesi ve sadece liderlerinin adını verip diğerlerine bağlı emirler demesidir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in sürgün hayatında (1196-1205) genç bir emir olduğunu, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta geçmesinden sonra da öldürüldüğünü düşünürsek (1238) en az 75-80 yıl yaşamış olması gerekir. Ancak ne tam olarak öldüğü tarihi, ne de mezarının nerede olduğunu tespit etmemiz mümkün gözükmemektedir.

¹⁹⁰⁰ İbnü'l Adim, *Bugyatü't-taleb fî Tarihi Haleb*, yay. A. Sevim, TTK Yayınları, Ank. 1976, s. 6.

¹⁹⁰¹ Feda Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Türkiye'de Çıkarılan Kollektif Aflar (1075-1243)", *Selçuk Dergisi*, S. 3, Kon. 1988, s. 19-30; Mikail Bayram, "Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?" *Belleten*, XLV/ 2- 180, Ank. 1981, s. 467.

¹⁹⁰² Ahmed Nazif Efendi, *Kayseri Tarihi (Mir'at-ı Kayseriye)* yay. M. Palamutoğlu, Kayseri Özel İdare Müdürlüğü Yayınları, Kay. 1987, s. 86.

Fotoğraf-2 Eski Honaz (Mehmet Ali Hacıgökmen)

Fotoğraf-3 Eski Honaz (Mehmet Ali Hacıgökmen)

Fotoğraf-4 (Bu mescidin ve türbeyi mutahharanın yapılmasını; Emirü'l-mümininin yardımcısı fetih babası, Kılıç Arslan oğlu şehit Sultan Keyhüsrev oğlu Alâeddin Keykubâd; Ayaz Atabekî'nin tevliyeti ile 616 senesinde emretti) Burada I. İ. Keykâvus'un ismi silinmiş görünüyor. (Mehmet Ali Hacıgökmen)

Fotoğraf-5(Bu kitabeye göre Camiin inşasını 616 yılı aylarında I. Keykâvus emretmiştir. Mabedin inşasına da mütevellî Atabekî Ayaz nezaret etmiştir.) (Mehmet Ali Hacıgökmen)

Fotoğraf-6 (Bu kitabeye göre camii mütevellî Atabeyi Ayaz'ın elinde Alâeddin Keykubâd zamanında 617 yılında tamamlanmıştır.) (Mehmet Ali Hacıgökmen)

Fotoğraf-7 (Bu mamurenin mütevellîsi Atabeyi Ayaz'dır. Şamlı Havlan Oğlu Mehmed yaptı) (Mehmet Ali Hacıgökmen)

Fotoğraf-8 En-nahif Ayaz-ı Şarab-sâlâr afaullah fi Muharrem sene tis'un ve işrine ve sittemie (629/1231)
(Mehmet Ali Hacıgökmen)

Fotoğraf-9 Ayaz-ı Şarab-sâlâr ismi yanlış Ayaz eş-şerre's-sâlârî olarak okunmuştur. (Mehmet Ali Hacıgökmen)

Fotoğraf-10. Vakfedilmiş silsile halindeki han...(er-ribatü'l-musilleti'l-mevkufe)" (Mehmet Ali Hacıgökmen)

Fotoğraf-11. Bu taş kitabe kalenin kuzey kapılarından Ayaz Kapisına aittir. Kitabenin tarihi de kalenin inşaa tarihine uymaktadır. (Mehmet Ali Hacıgökmen)

Fotoğraf-12 Alanya Şarabısa hanı kitabesi son satır yoktur. Özenle kazınmıştır. (Mehmet Ali Hacıgökmen)

MECDÜDDİN İŞHAK

Türk tarihinde hükümdarlara ve hükümdar ailesinin fertlerine muallimlik yapan birçok tanınmış bilge kişiler vardır. Göktürklerde Ton-yukuk, Selçuklularda Dânişmend Ali Taylu, Sultan Sancar zamanında Dânişmend Burhan, Türkiye Selçukluları zamanında da Mecdüddin İshak bunun en güzel örnekleridir. Bu kişiler Sultanlara ve Meliklere hem danışmanlık, hem de hocalık yapmışlardır. Oğuz Türkleri bu görev ve atabey demiştir¹⁹⁰³. Oğuz geleneklerine bağlı olan Selçuklular eski bir gelenek veya müesseseyi devam ettirmiş görünüyorlar¹⁹⁰⁴. Atabey, Türkçe’de “baba, dede” anlamına gelen “ata”

ve “beğ” kelimelerin birleşmesinden oluşmaktadır¹⁹⁰⁵. Türkistan’da kullanılan “atalık”, teriminin, Orhun abidelerinde geçen “atı”, “atası” kelimeleri ile aynı olduğu da ileri sürülmektedir¹⁹⁰⁶. II. Kılıç Arslan döneminden itibaren Selçuklu Sultanına danışmanlık, muallimlik yapan, Selçuklu Devleti’nin siyasetine yön veren, meliklere atabeylik yapan Mecdüddin İshak’ın hayatını anlatmaya geçebiliriz.

Mecdüddin İshak’ın doğumu, çocukluğu ve tahsil hayatı hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Ancak çok iyi bir eğitim aldığını onun veya babasının Malatya’ya gelip yerleştiklerini söylememiz mümkündür. Mecdüddin İshak’ın II. Kılıç Arslan’ın hizmetine bu dönemde girmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Mecdüddin İshak şehzade ve sultanlar muallimi olarak tanınmıştır. Mecdüddin İshak’ın babası *Muhammed*, onun babası *Yusuf*, onun babası *Ali*’dir¹⁹⁰⁷. Oğlu Selçuklu devrinin büyük âlimi *Sadrüddin Konevî*’dir. Mecdüddin İshak’ın babasının adını oğluna verdiği anlaşılmaktadır. *Mecdüddin İshak*’ın bir sultan cariyesi ile evli olduğu menkıbelerde yer almaktadır¹⁹⁰⁸. Selçuklu Sultanlarına, özellikle I.

¹⁹⁰⁵ Fuad Köprülü, “Ata”, *İA*, I, İst. 1978, s. 712-718; Alptekin, “Atabeg”, s. 38; Gerhard Doerfer, *Türkische und Mongolische Element im Neupersischen* II, Wie. 1963 s. 2-8; Emine Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Devletinde Atabeglik Müessesesi” *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, İst. 2008, s. 483.

¹⁹⁰⁶ N.N. Kozmin “Orhun Abidelerinin Muharri ‘Atısı’ Lakaplı Yollug Tekin ve Sınıfı Mensubiyeti” *İ.Ü., Türkiyat Mecmuası*, V, İst. 1936, s. 398; Uyumaz, “Atabeglik Müessesesi” s. 483.

¹⁹⁰⁷ Belleten’de yayınladığımız makalede Mecdüddin İshak’ın ailesinin Endülüslü olduğunu ifade etmek de bu bilgilerin sahih olmadığını ifade etmek isteriz. Bu konu ile ilgili sahih bilgilere ihtiyaç vardır. Bk. Hayri Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, Kalem Neşriyat, Ank. 2021.

¹⁹⁰⁸ Musa Sadrî, *Sadru’d-Din Konevî Menakıp- nâmesi*, Es’ad Ef. Ktb. nr. 1753, yp. 1b.

¹⁹⁰³ Coşkun Alptekin, “Atabeg” *DİA*, IV, İst. 1991, s. 38.

¹⁹⁰⁴ Alptekin, “Atabeg”, s. 38-40; Refik Turan, *Türkiye Selçukluları’nda Hükümet Mekanizması (Vezir ve Divan)*, MEB Yayınları, İst. 1995, s. 63.

Gıyâseddin'e yakınlığı göz önünde bulundurulursa¹⁹⁰⁹, bu rivayetin doğru olabileceği kanaatine varılabilir. Muhtemelen I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahtını kardeşine bırakıp İstanbul'a gittiğinde, bir ara Şam'a yerleşmişken (1196) Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci defa tahta geçtiği sırada, (1204) yılında yeniden Anadolu'ya gelmiş, talebesi olan bu Sultanın iltifat ve ihsanına nâil olmuş, *Konevî*'nin annesini de bu dönemde nikâhına almış olmalıdır. Sahih Ahmed Dede, "*Mecmuatü't- Tevarihi'l- Mevleviyye*" adlı eserinde Konevî'nin annesinin adını *Güher Hatun* olarak kaydetmektedir.¹⁹¹⁰

I. Mecdüddin İshak'ın Selçuklu Hizmetine Girmesi ve Görevleri

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehzadeliği ve ilk saltanatı döneminde (1292-1296) onu sultanın yanında görüyoruz. Bunu Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Mecdüddin İshak'a yazdığı şiirlerden ve İbn Bîbî'nin ifadelerinden öğreniyoruz¹⁹¹¹. Büyük bir ihtimalle II. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı almasından sonra (1178)¹⁹¹² Selçuklu Sultanının hizmetine girdiği, küçük oğlu I. Gıyâseddin'i Uluborlu'ya Melik olarak atayın-

ca¹⁹¹³, Mecdüddin İshak'ı da oğlunun yanına eğitimi için göndermiş olduğunu düşünebiliriz.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kardeşi Rükneddin Süleymanşâh tarafından başkent Konya'da muhasara altına alınıp ülkeyi terke mecbur edilince Mecdüddin İshak da onunla birlikte, Anadolu'yu terk etmek zorunda kalmıştır. I. Gıyâseddin Keyhüsrev Konya'dan ayrılıp, Halep, Diyarbakır, Harput üzerinden Trabzon'a oradan da deniz yoluyla İstanbul'a gider¹⁹¹⁴. Fakat Mecdüddin İshak'ın Şam'a gittiği anlaşılmaktadır¹⁹¹⁵.

Rükneddin Süleymanşâh'ın saltanatı sona erdiğinde, Selçuklu Devleti artık topraklarını Erzurum'a kadar genişletmiştir. İstanbul'da sürgün hayatı yaşayan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Uc Türkmenlerinin yardımıyla Konya'yı zapt edip yeniden tahta oturacaktır. Sultan Gıyâseddin'in yaptığı ilk iş hocası Mecdüddin İshak'a manzum Farsça bir mektup yazmak olacaktır. Sultan bu mektubunda hocası Seyh Mecdüddin İshak'a sadık dost demektedir. Sultan bu mektubunda ona şöyle hitap etmektedir.¹⁹¹⁶:

"Dünyanın biricigi İslâmın dayanağı, dinin ulusu olan İshak"

"Aziz ve sadık dost meleklerin canı gibi herkese gerekli olan"

¹⁹⁰⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 288; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alaiyye*, trc., s. 613; tr., I, 140; Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus*, TTK Yayınları, Ank. 1997, s.19, 97.

¹⁹¹⁰ Sahih Ahmed Dede, *Mecmuatü't- Tevarihi'l- Mevleviyye*, nşr. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, Kon. 1992, s.70; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 298.

¹⁹¹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 35; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alaiyye*, trc.I, s. 45, 111.

¹⁹¹² Mihel le Syren, *Cronique de Michel le Syrien*, III, çev. J. B. Chabot, Roger Pease Publisher, Par. 1905; Ebu'l Ferec Tarihi, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ank. 1950, s. 424; Anonim Selçukname, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, III, yay. ve çev. F.N. Uzluk, Örnek Matbaası, Ank. 1952, s. 25; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176))*, II, Karam Yayınları, Çor. 2003, s. 198; Tuncer Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, Ankara 1997, s. 47.

¹⁹¹³ Ebu'l Ferec, II, s. 463; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 2; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alaiyye*, trc., I, s. 45; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 237.

¹⁹¹⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 37-58, trc., I, s. 56-76; İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l- Haleb min Tarihi Haleb*, III, nşr. Sâmî ed- Dehan, Dım. 1951, s. 159; İbnü Vasil, *Müferriü'l- kürub fi Ahbari beni Eyyub*, IV, nşr. Cemaleddin eş- Seyyal, Kah. 1953, s. 166; Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 23.

¹⁹¹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 25; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I, s. 45.

¹⁹¹⁶ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 91; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Alaiyye*, trc., I, s. 111-113.

“Zâlim feleğin elinden neler çektiğimi yazarsam kalemimim ucundaki mürekkep kan olur...”

Gıyâseddin Keyhüsrev, aşağıda detaylı anlatılacağı gibi Mecdüddin İshak'ı oğlu İzzeddin'in hocası yapmıştır. Onu aynı zamanda devletin yapılandırma işinde kullanacak ve bu amaçla Abbasi halifesine elçi olarak gönderecektir. Şimdi bu konuları görelim.

II. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Devleti Yapılandırmasında Mecdüddin İshak'ın Rolü

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatında Selçuklu Devleti'ni yapılandırma işine girdiğini,¹⁹¹⁷ bu yapılandırma işinde Şeyh Mecdüddin İshak'ı da yanında görmek istediğini biliyoruz. Bunun için Sultan, Şeyh Mecdüddin İshak'ın, Şam'dan hemen Konya'ya gelmesini onun ifadesiyle “başında çamur dahi olsa yanında yıkamasını” istemiştir. İbn Bîbî'de geçen Gıyâseddin Keyhüsrev'e ait olan şiirde bu açık ifade edilmiştir:

“Sonunda bahtımız açıldı, ülke baştanbaşa kurtuluşa erdi.

Ülke bizim ve sizin emrinizin emri altındadır. Dünyada bizim adımız ve sizin arzunuz hâkimdir.

Bizim davamızın üstünlüğünden dostlarımız etrafımıza toplandı.

Haberin olsun senin yerin artık burası. Başında çamur da olsa onu burada yıka”.¹⁹¹⁸

Gıyâseddin Keyhüsrev bu yapılandırmayı dört ayak üzerine oturtmuştur. Birincisi oğul-

larını eski Türk geleneklerine uyararak Tokat ve Malatya'ya melik olarak göndermiştir. Malatya bölgesi İran kültürünün ve nüfuzunun yoğun olduğu bir yerdir. Mecdüddin İshak da Malatya'dadır. Böylece bu bölgedeki İran nüfuzunu Selçuklu Devleti'nin bünyesinde eritmek ve kazanmak istemiştir¹⁹¹⁹. Malatya'yı büyük oğlu İzzeddin Keykâvus'un idaresine vermiş ve Şam'dan dönen Şeyh Mecdüddin İshak'ı da eğitim ve öğretimini tamamlamak üzere onunla birlikte göndermiştir (1205). Mecdüddin İshak'ın İzzeddin Keykâvus'un hocası olması, onun Malatya'ya Melik olmasıyla ilgili olmalıdır¹⁹²⁰. I. Gıyâseddin Keyhüsrev babasının yaşadığı acı tecrübeden gerekli dersi çıkarmış şehzadelere tıpkı vassal bir melik gibi yetkiler vermemiş, onlara birer vali gibi kendi adına idare hakkı tanımıştır¹⁹²¹. Ortanca oğlu Alâeddin'i de Türkmenler'in yoğun olduğu ve Danişmend ili diye anılan Tokat'a Melik olarak göndererek devlet idaresinde bu iki kesim arasında denge sağlamaya çalışacaktır¹⁹²². Sultan'ın bu yapılanmada Şeyh Mecdüddin İshak'ı da çok iyi kullandığını söylememiz gerekir. Ancak Mecdüddin İshak'ın görevi bununla bitmeyecek, Sultan Gıyâseddin onu İslâm Dünyası ile ilişki kurmak, Sultan'ın culûsunu Abbasî Halifesi en-Nâsır Li Dinillah'a bildirmek üzere diplomat olarak Bağdad'a gönderecektir¹⁹²³.

¹⁹¹⁹ Bayram, “Selçuklu Devlet Yapısının Şekillenmesi”, s. 8.

¹⁹²⁰ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 93; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc., I, s. 111; Koca, *İzzeddin Keykâvus*, s. 19; W. Duda, *Die Seltschukengeschichte des İbn Bibi*, Cop. 1959, s. 43.

¹⁹²¹ İbrahim Artuk, “Alâeddin Keykubâd'ın Meliklik Devri Sikkeleri”, *Belleten*, 44/1980, s. 266; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 276.

¹⁹²² Bayram, “Selçuklu Devlet Yapısının Şekillenmesi”, s. 37; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 238.

¹⁹²³ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 93; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc., I, s. 113; Koca, *İzzeddin Keykâ-*

¹⁹¹⁷ Mikail Bayram, “Selçuklu Devlet Yapısının Şekillenmesi” *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kon. 2003, s. 32-49.

¹⁹¹⁸ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 93; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc., I, s. 112.

Mecdüddin İshak Malatya’da iken oğlu dünyaya gelecek adını da Muhammed Sadreddin koyacaktır (1209)¹⁹²⁴.

III. Fütüvvet Teşkilatı ve Temsilcilerinin Anadolu’ya Gelmesinde Meclüddin İshak’ın Rolü

O dönemde 34. Abbasî Halifesi en-Nâsır Li Dinillah, bütün İslâm dünyasındaki fütüvvet birliklerini kendi manevî ve siyasî otoritesi altında birleştirerek İslâm dünyası çapında bir Fütüvvet teşkilâtı kurmuş bulunuyordu¹⁹²⁵. Böylece Abbasî halifeliğinin eski siyasî ve dinî nüfuzunu sağlamak istemiştir. Şeyh Şihabeddin es-Sühreverdî’ye¹⁹²⁶ teşkilatın yönetmeliği demek olan bir “fütüvvet-nâme” düzenletmiştir.¹⁹²⁷ Bu fütüvvet-nâmede teşkilât mensuplarının uymaları gereken âdab erkân belirlenmiş, yapılacak tören ve merasimler açıklanmıştır. Nâsır- Li Dinillah, İslâm dünyasındaki bütün sultanları ve beyleri bu teşkilata girmeye çağırmıştır. Şeyh Meclüddin İshak Bağdad’dan Anadolu’ya gelirken Fütüvvet temsilcilerini de yanında getirmiştir. Bunlar Evhadüddin Hamid el- Kirmanî, Nasîrüddin Mahmud el- Hoyî (Ahi Evren)’ dir. Evhadüddin Hamid el- Kirmanî’nin Anadolu’daki Fütüvvet teşkilatına mensup şeyhlerin lideri olarak (Şeyhu’ş-Şuyuhu’r-Rum) Anadolu’ya

geldiğini menâkıp-nâmesinden biliyoruz¹⁹²⁸. Meclüddin İshak, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev’in devlet yapılanmasında hem önemli rol olarak hem de Anadolu’ya bu âlimleri getirerek fütüvvet teşkilatının Anadolu’da yaygınlaşmasına, yani Ahilik teşkilatının kuruluşuna vesile olmuştur.

Şeyh Meclüddin İshak’ın, Bağdad’daki görüşmelerinde Türkiye Selçuklu Devleti ile Abbasî Halifeliği arasında siyasî kültürel anlaşmaların gerçekleştirilmesinde ön ayak olduğu bu görevinden döndükten sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır. Meclüddin İshak o yıl (1205) Bağdad’dan hacca gitmiş, hac dönüşü Mekte’de bulunduğu dostlarından, Şam’dan tanıdığı arkadaşı Evhadüddin Hamid el- Kirmanî, Nasîrüddin Mahmud el-Hoyî’den başka Muhyiddin İbnü’l-Arabî, Ebu’l-Hasan Ali el-İskenderanî, Cemalüddin el-Vasîf, Ebû Ca’fer Muhammed el-Berzaî, gibi daha bir çok ilim ve fikir adamlarını Anadolu’ya celbetmiştir.¹⁹²⁹ Bu zevatlar- dan birçoklarının Malatya’da ikâmet etmelerini ve Malatya’nın büyük bir ilim merkezi olmasını sağlamıştır¹⁹³⁰.

Meclüddin İshak, Muhyiddin İbnü’l-Arabî ile yakın dosttur. İbnü’l-Arabî “*Muharratü’l- Ebrar*” adlı eserinde; “*Anadolu’dan (Biladu’r-Rum) adı İshak bin Muhammed olan arkadaşım bana mektup yazdı*” diyerek onun mektubuna “*Ey İshak, kardeşinden sağlam bir nasihat işit, Sultanlara yakınlık sana gurur ver-*

vus, s. 20; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, Kon.1991, s. 27; a. mlf., “Selçuklu Devlet Yapısının Şekillenmesi”, s. 37.

¹⁹²⁴ Mehmet Eren, “Sadreddin Konevî Zâviyesi ve Fâtîha Tefsîri,” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7, Kon. 1997, s. 431.

¹⁹²⁵ Franz Teaschner, “İslam Ortaçağında Futuvve”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XVI, s. 13-14; Bayram, *Ahi Evren*, s. 24-25.

¹⁹²⁶ İbn Kesir, *el- Bidâye*, XIII, çev. M. Keskin, Çağın Yayınevi, İst.1995, s. 273.

¹⁹²⁷ Teaschner, “İslam Ortaçağında Futuvve”, s. 25; Bayram, *Ahi Evren*, s. 25.

¹⁹²⁸ Mikail Bayram, *Şeyh Evhadüddin Hamid el- Kirmanî ve Menâkıb-Nâmesi*, Kardelen Yayınları, Kon. 2005, s. 14.(bkz. 29- 30. hikâye)

¹⁹²⁹ İbn Bîbî, *el- Evâmîrü’l- Alaiyye*, s. 93; trc., I, s. 1, 12- 113; Bayram, *Ahi Evren*, s. 28-29.

¹⁹³⁰ Mikail Bayram, “Sadruddin Konevi Kütüphanesi ve Kitapları”, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kon. 2003, s. 192.

mesin” diye başlayan bir manzume ile cevap yazmıştır. İbnü'l-Arabî, Mecdüddin İshak bin Muhammed'in devlet hizmetlerinde Sultanın yakın arkadaşı olduğunu da kaydetmiştir.¹⁹³¹ Bu mektuptan sonra iki arkadaş 1204 yılında Hac'da buluşup beraberce Bağdad'a, sonra da Anadolu'ya, Konya'ya gelecekler, hatta Sultan Gıyâseddin, İbn Arabî'ye 100.000 akçelik bir ev hediye edecek, o da bu evi ihtiyaç sahibi bir dilenciye bağışlayacaktır¹⁹³². İbn Arabî *Risâletü'l-Envâr* adlı eserini Konya'da yazacaktır¹⁹³³. Daha sonra Mecdüddin İshak'ın Melik İzzeddin ile beraber Malatya'ya gitmesi üzerine İbn Arabî de Malatya'ya gidecektir. Hatta burada tekrar gözden geçirdiği *Futuhât-ı Mekkiye* adlı eserinde İzzeddin Keykâvus'a bazı nasihatler yapacaktır¹⁹³⁴. Yaptığı nasihatlerden bazıları şunlardır: Hristiyanlar; manastır, kilise vs. inşâ etmemeli, çanları hafif çalmalı, kıyafetleri Müslümanlara benzememeli, haçlarını göstermemeli idi. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, birçok eserlerini Malatya'da telif etmiştir¹⁹³⁵. Bu eserlerin kendi el yazısıyla olan bazıları yine Sadreddin Konevî'den intikal ederek günümüze gelmiştir. Mecdüddin İshak ölünce dul kalan eşi yani Sadrüddin Konevî'nin annesini

İbnü'l-Arabî kendi nikâhına almıştır.¹⁹³⁶ Bugüne kadar menakıb-nâmelerdeki bu rivayet şüphe ile karşılanmaktaydı¹⁹³⁷. Ancak Sadru'd-Din Konevî'yi iyi tanıyan ve çağdaşı olan “*Menakıb-ı Evhadü'd-Din-i Kirmani*” adlı eserin yazarı, Konevî'den bahsederken “*Sultanlar muallimi Mecdu'd-Din İshak'ın karısı olan Sadru'd-din Konevî'nin annesi, Muhyi'd-din İbnü'l-Arabî'nin taht-ı nikâhında olduğundan Konevî onun (İbnü'l Arabî) hizmetinde bulunduğu sıralarda*”¹⁹³⁸ tabirini kullanmakta ve böylece sözünü ettiğimiz şüphe ve ihtiyata mahal bırakmamaktadır.

Diplomat olarak Bağdad'a gidiş ve dönüşlerinde devrinin ünlü bilginlerinden İbnü'l-Esir kardeşlerle yani muhaddis Mecdüddin İbnü'l-Esir, tarihçi İzzeddin İbnü'l-Esir ve Hukukcu Ziyaüddin İbnü'l-Esir ile tanışmış, kezâ İbnü'l-Cevzî ve oğlu Ali bin Abdurrahman¹⁹³⁹ ile de tanışmış ve onların bazı eserlerini de Malatya'ya getirmiştir. Bu eserlerden birçokları Sadreddin Konevî'den intikâl etmiş ve bugün Konya Yusufağa Kütüphanesinde bulunmaktadır.¹⁹⁴⁰ Bazıları müelliflerinin el yazılarıdır.

¹⁹³¹ İbn Arabî, *Muhazerat el Ebrar ve Musamerat el Ahyar*, Konya Yusufağa Ktb. nr. 546, yp 145a, 145b.

¹⁹³² Ethem Cebecioğlu, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1)*, 9/21, İst.2008, s. 15.

¹⁹³³ Cebecioğlu, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri”, aynı yer

¹⁹³⁴ İbn Arabî, *Futuhâtü'l-Mekkiye*, IV, nşr. Osman Yahya-İ. Medkur, İst. I 1972, s. 460, 547, 604; M. Erol Kılıç, “İbnü'l-Arabî” *DİA*, XX, İst. 1999, s. 512, 513; Cebecioğlu, “Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri”, s. 15.

¹⁹³⁵ Muhyiddin Ebu'l- Muzaffer, *Feteva-yı hindiyât*, Konya Yusufağa ktb. nr.4688, yp. 43a, 104b.

¹⁹³⁶ Kılıç, “İbnü'l-Arabî”, s. 493; Bayram, *Menakıb*, s. 167 (27. hikâye).

¹⁹³⁷ Nihat Keklik, *Sadru'd-Din Konevî'nin Felsefesinde Allah, Kâinat ve İnsan*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İst. 1967, s. 12.

¹⁹³⁸ Bayram, *Menakıb*, s. 167 (67. Hikâye); Mehmet Ali Hacıgökmen, ‘Anadolu Selçukluları Zamanında Sadru'd-Din Konevî'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı’ *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.10, Kon. 2001, s. 42.

¹⁹³⁹ Abdulkemim Özyayın, “İbnü'l-Esir” *DİA*, XXI, İst. 2000, s. 26; J. R. Strayer, “Athir (Ibn Al)”, *Dictionary of the Middle Ages*, I, New York 1998, s. 630.

¹⁹⁴⁰ Bayram, “Konevî Kütüphanesi”, s. 190-199

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev 1211 de şehit olunca¹⁹⁴¹ oğullarından Malatya meliki İzzeddin'in tahta geçmesinde vezir Muhammed el- Gazi Malatî ile Mecdüddin İshak'ın büyük rolü olmuştur.¹⁹⁴² I. İzzeddin Keykâvus'un iktidarı zamanında (1211-1220) Mecdüddin İshak, en yüksek seviyede devlet himayesinde, Sultan katında büyük bir itibara sahip bulunuyordu. Tokat Meliki Alâeddin Keykubâd, kardeşi I. İzzüddin Keykâvus'a karşı ayaklanmıştı¹⁹⁴³. Bu iki kardeşin taht mücadelesinde I. İzzeddin Keykâvus galip gelmiş ve kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı Ankara'da yakaladıktan sonra öldürmek istemiştir. Fakat hocası Mecdüddin İshak buna engel olmuş ve Alâeddin Keykubâd'ın Malatya yakınlarındaki Minşar kalesinde hapsedilmesini sağlamıştır.¹⁹⁴⁴ Mecdüddin İshak bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nin kültürel politikasını yönlendiren en etkili kişidir. Sultan İzzeddin'in tahta çıkışını bildirmek ve Fütüvvet Teşkilatı'na girişini sağlamak için Bağdad'a elçi olarak gönderilmiştir.¹⁹⁴⁵ Onu memnuniyetle karşılayan halife Nâsır Li Dinillah kıymetli misafirine büyük ikramda bulunmuştur. Fütüvvet Teşkilatı'nın "Şeyhu's-Şuyûh"u Şeyh Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdi (öl.1234) ile görüşmüştür. Halife Sultan İzzeddin'in Fütüvvet Teşkilatı'na kabulünü bildiren bir fütüvvet-name (Kitab-ı

fütüvvet) kaleme aldırmıştır. Fütüvvet Teşkilatı'nın sembolü olan "fütüvvet şalvarı" ile "fütüvvet-nâme"yi sultana ulaştırmak üzere Şeyh Mecdüddin İshak'a teslim etmiştir.¹⁹⁴⁶ Halife, Sultan için ayrıca "saltanat menşuru" tülbende sarılmış bir "sarı" (İmame), "davul çomağı" (mukarra'a), "altın yıldızlı gerdanlık ve at başlığı" (tovk u ser fesar-ı zer ne fesar) ve "süslü eğer takımı" (süruç çün mürevviç murassa) gibi hâkimiyet sembolleri hazırlattı ve çeşitli hediyelerle Şeyh Mecdüddin İshak'ı Anadolu'ya uğurladı.¹⁹⁴⁷ Bütün bunlardan Şeyh Mecdüddin İshak'ın Sultan İzzeddin'in Fütüvvet Teşkilatı'na girişini sağlamak amacıyla gittiğini söyleyebiliriz. I. Gıyâseddin gibi oğlu I. İzzeddin'i de Fütüvvet Teşkilatı'na girişine aracılık eden kişi şeyh Mecdüddin'dir. Böylece fütüvvet temsilcileri, yani şeyh Evhadüddin-i Kirmanî'nin bağlıları (Evhadîler) Anadolu'nun her yerine dağılacak, kurdukları zaviyelerle Ahilik teşkilatının temellerini atacaklardır. Sultan İzzeddin ve Alâeddin'in yaptığı fetihler Anadolu'da huzuru ve asayiş sağlayacak, ticareti geliştirecek ve ticaretin içinde ahiler bizzat bulunacaktır. Böylece Ahilik Teşkilatı esnaf teşkilatı haline gelecektir. İşte bu kurumun Anadolu'ya gelmesine burada teşkilatlanmasına ve dolayısıyla esnaf teşkilatı haline gelmesine dolaylı olarak Mecdüddin İshak vesile olmuştur diyebiliriz.

Sultan İzzeddin seferlerinde Şeyh Mecdüddin'i yanında götürmüştür. Onun nasihatlerine itibar etmiştir. Aynı zamanda Şeyh Mecdüddin'in en yakın arkadaşı dostu Şeyh Muhyiddin İbnü'l Arabî de Sultan İzzeddin'i Malatya'da

¹⁹⁴¹ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 107, İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc., I, s. 127; Müneccimbaş, *Camiü'd-düvel*, II, nşr. ve çev. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzm. 2001, s. 39; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, TTK Yayınları, Ank. 2006, s. 137.

¹⁹⁴² Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 293.

¹⁹⁴³ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 114-115, İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc., I, s. 135; Koca, *İzzeddin Keykâvus*, s. 22-23.

¹⁹⁴⁴ İbn Vasil, *Müferricü'l- kürub fi Ahbari beni Eyyub*, III, nşr. Cemaleddin eş- Seyyal, Kah. 1953, s. 218.

¹⁹⁴⁵ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 155, trc, I, s. 175; Koca, *İzzeddin Keykâvus*, s. 97.

¹⁹⁴⁶ Koca, *İzzeddin Keykâvus*, s. 64.

¹⁹⁴⁷ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 156-157, İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc., I s. 176-177; Koca, *İzzeddin Keykâvus*, s. 65.

melik iken tanımış, ona mektuplarla nasihatlerde bulunmuş, moral vermiş, zaferi için dua ettiğini söylemiştir¹⁹⁴⁸. Mesela Antalya kuşatması sırasında gördüğü rüya ile şehri alacağını ona bir mektupla bildirmiş, onu bu hususta cesaretlendirmiştir.¹⁹⁴⁹ Hatta nasihatlerini içeren bir mektup göndermiştir.¹⁹⁵⁰ Bütün bunlar Mecdüddin İshak'ın sayesinde olmuştur. Mecdüddin İshak, İbn Arabî'yi Anadolu'ya getirmeseydi, İbnü'l-Arabî'nin Sultan İzzeddin'i yakından tanıması, Anadolu'ya gelmesi mümkün olmazdı.

Mecdüddin İshak, Alâeddin Keykubâd'ın saltanatın ilk yıllarında Malatya'dadır. Onun Alâeddin Keykubâd döneminde biraz geriye çekildiği söylene de bu doğru değildir. 1221 yılı içinde 34. Halife en-Nasır'ın kurduğu Fütüvvet Teşkilâtı'nın "Şeyhü's-Şuyûh"u Şeyh Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdi (öl.632/1234), Ulug Sultan Alâeddin Keykubâd'a halifenin Fütüvvet libasını kuşatmak için Anadolu'ya geldiğinde¹⁹⁵¹, bu işi dostu Mecdüddin İshak ile birlikte yapmayı plânlamışlardır. Çünkü I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Anadolu'ya fütüvvet temsilcilerini getiren, İzzeddin Keykâvus'un resmen fütüvvet teşkilatına girişini sağlayan kişi olarak, fütüvvet temsilcileri ile birlikte Malatya'ya gelen Ömer es-Sühreverdi'nin, Mecdüddin İshak'la birlikte Konya'ya gitmek istemesi anlaşılır bir şeydir. Ne var ki, onun Malatya'da fütüvvet temsilcilerini karşılayamayacak kadar hasta olduğunu söylememiz gerekir.

Ömer es-Sühreverdi Malatya'da biraz oyalanmış, Mecdüddin İshak'ın ayağa kalkmasını beklemiştir. Fakat Şeyh Mecdüddin İshak'ın iyileşmesi mümkün olmayınca Fütüvvet erbabı kişilerden müteşekkil kalabalık heyet Konya'ya hareket etmiştir. Hatta bu elçilik heyetine "Mirsadu'l-Ibad" müellifi "Necmeddin Dâye" veya "Necm-i Razi" lakaplarıyla meşhur, Necmeddin Ebu Bekr b. Muhammed (ö.654/1256) de katılır. O da bu heyetle birlikte Konya'ya gelecektir¹⁹⁵². Bu kalabalık heyet, Mecdüddin İshak'sız Konya'ya gelir. 78 yaşındaki yaşlı Sühreverdi, Sultan Alâeddin'e Konya'da Fütüvvet libasını giydirmiştir¹⁹⁵³. Mecdüddin İshak ise bu günlerde vefat etmişti (1221).

KEMALEDDİN KAMYÂR (D. ?- Ö. 1238)

Alâeddin Keykubâd, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ortanca oğludur¹⁹⁵⁴. Ağabeyi, I. İzzeddin Keykâvus ile aralarında bir veya iki yaş farkı vardır. 1196 yılında Rükneddin Süleymanşâh Konya'yı kuşatıp kardeşi, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahtan indirdiğinde bu iki kardeş daha amcaları Rükneddin Süleymanşâh'ın kucığına oturup sevinecek kadar küçüktüler¹⁹⁵⁵. Beş

¹⁹⁴⁸ Ahmet Ateş, "Muhiddin Arabi" *İA*, VIII, Esk. 2001, s. 539; Koca, *İzzeddin Keykâvus*, s. 98.

¹⁹⁴⁹ Ateş, "Muhiddin Arabi", s. 538.

¹⁹⁵⁰ Aksarayî, *Musameretu'l-Ahbar*, s. 265-270.

¹⁹⁵¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 231-235, İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc., I, s. 249-253; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 330; a. mlf. "Keykubâd I", *İA*, VI, İst. 1977, s. 647; Taeschner, "İslam Ortaçağında Futuvve", s. 18.

¹⁹⁵² Ebu Hafs Şihabuddin Sühreverdi, *Avârifü'l-Maârif (Tasavvufun Esasları)*, çev. H. Kamil Yılmaz – İrfan Gundüz, Vefa Yayınları, İst. 1990, s. XVII-XVIII.

¹⁹⁵³ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, XII, çev. A. Ağrakça- A. Özyayın, Bahar Yayınları, İst. 1987, 401; Taeschner, "İslam Ortaçağında Futuvve", s. 13.

¹⁹⁵⁴ Alâeddin Keykubâd'ın İzzeddin Keykâvus dışında Celâeddin Keyferidun adı verilen bir oğlundan bahsedilir. Bk. Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*; Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1230)*, TTK Yayınları, Ank. 2003, s. 11-12.

¹⁹⁵⁵ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-alaiyye fi'l-umuri'l-Alaiyye I*, Tıpkı Basım, nşr. A. Erzi- N.Lugal, TTK Yayınları, Ank. 1957, s.38, İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-alaiyye fi'l-umuri'l-Alaiyye (Selçuk-nâme)*, çev. M. Öztürk, I-, Kültür

veya altı yaşlarında olan iki kardeş 1204 yılında sürgünden döndüklerinde, 15-17 yaşlarında iki genç idiler¹⁹⁵⁶. Melik olarak gittikleri Tokat ve Malatya'da babaları I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, İznik İmparatoru Th. Laskaris ile Alaşehir'de yaptığı savaşta (1211) şehit olana kadar kaldılar¹⁹⁵⁷.

Bu iki genç 20- 22 yaşlarına gelmişlerdi. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı (1204-1211) ile beraber Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeniden yapılandığı bir dönem başlamıştır. Bu dönemde devleti idare eden ümerâ, yükselme dönemi olan I. Alâeddin Keykubâd döneminin sonuna kadar idare mekanizmasında kalacaklardır. Bu emirlerin en başında Mecdüddin İshak,¹⁹⁵⁸ Seyfeddin Ayaba,¹⁹⁵⁹ Mübarezeddin Ertokuş¹⁹⁶⁰, Esededdin Ayaz¹⁹⁶¹, Şemseddin Altunaba¹⁹⁶², Zahüriddin İliğ¹⁹⁶³, Bedreddin

Gevhertaş¹⁹⁶⁴, gibi devlet adamları gelmektedir. Bu devlet adamları hem devletin yükselmesinde hem de meliklerin eğitiminde etkin rol almışlardır. Ancak Alâeddin Keykubâd dönemi ayrı olarak ele alınmalıdır. Alâeddin Keykubâd, Türkiye Selçuklu Devleti Sultanları içinde kendi otoritesi dışında hiçbir otoriteyi kabul etmeyen birisi idi. Bunun için, ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus dönemi emirleri olan Zeyneddin Beşşare, Mübarezeddin Behramşah ve babası I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminden itibaren devletin en güçlü şahsiyeti olan Seyfeddin Ayaba'yı ortadan kaldıracak kadar otoriter bir sultandır¹⁹⁶⁵. Bundan dolayı Alâeddin Keykubâd dönemindeki emirlerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu dönemdeki emirlerin içinde en önemlisi tabii ki Celaleddin Karatay'dır¹⁹⁶⁶. Celaleddin Karatay, saygınlığı, sultana bağlılığı ile öne çıkan bir devlet adamı idi. O, I. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra Sadeddin Köpek'in tasallutundan uzak durmak için olsa gerek, pek ortada gözükmedi. Ancak II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğulları arasında başlayan taht kavgası, kaos ortamı ve kargaşa sonucunda "üçlü saltanat "dediğimiz kısa bir dönemde (1249-1254) tekrar huzur ortamı oluşturacak kadar saygın birisi idi¹⁹⁶⁷. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra da

Bakanlığı Yayınları, Ank. 1996, 57; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 226; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi*, s. 66.

¹⁹⁵⁶ Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd*, s. 12.

¹⁹⁵⁷ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 107-109, trc. I., 127-130; Müneccimbaşı, *Camiüddüvel*, s. 39; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 137-157.

¹⁹⁵⁸ M. Ali Hacıgökmen, "Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak", *Belleten*, LXX-VI/276, 2012, s. 421-432

¹⁹⁵⁹ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 183, 207, 208, 265, trc. I, 203, 205, 285; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 261, 264, 269, 282, 288, 302, 320; Salim Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", *Gazi Üniversitesi Türkiyat Der. S* 25. 2009, s. 20-33.

¹⁹⁶⁰ Nermin Şaman Doğan, "Selçuklu Dönemin de Siyasî ve Banî Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş", *H. Ü. Edebiyat Fak. Dergisi*, XXVII/1, Haziran 2010, s. 231-251.

¹⁹⁶¹ Hacıgökmen, "Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Esededdin Ayaz", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2010/ 27, s. 471-488.

¹⁹⁶² Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altunapa Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI/42, Ank. 1947, s. 197-235.

¹⁹⁶³ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 80, 100, 115, 116; trc. I, 127,128; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 294, 295.

¹⁹⁶⁴ M. Ali Hacıgökmen, "I. Alâeddin Keykubâd Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertas) (D. ?-Ö. 1262)", *A.Ü. DTCF, Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/50, Ank. 2011/ Eylül, s.119-137.

¹⁹⁶⁵ İbn Bîbî *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, 269; trc. I, 286; Turan, *Türkiye*, 325; Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde", s. 1-38.

¹⁹⁶⁶ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III. (Celaledin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri)" *Belleten*, XII/45, Ank. 1948, s. 17-171.

¹⁹⁶⁷ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 592-602; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. II, s. 125-131; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 469.

devlet “kaht-ı rical”¹⁹⁶⁸ denilen ümera yokluğu ile çöküşe geçmiştir. Sadeddin Köpek’in başlattığı devlete sadık ümeranın kıyımı ile¹⁹⁶⁹, Selçuklu Sultanları bu emirlerin elinde kukla olmuş idi. Sadeddin Köpek,¹⁹⁷⁰ Şemseddin İsfahanî,¹⁹⁷¹ Muinuddin Pervâne,¹⁹⁷² gibi emirler bunların en başında gelmektedir. Alâeddin Keykubâd dönemi emirlerine dönecek olursak, Sultan’ın en çok güvendiği ümera arasında Kemaleddin Kâmyâr gelmektedir.

Kemaleddin Kâmyâr’ın Hayatı ve Tahsili

Kemaleddin Kâmyâr’ın babasının isminin Saceddin İshak olduğunu biliyoruz (bkz. Re-

sim-1-2)¹⁹⁷³. Ancak Saceddin İshak’a dair başka bir bilgiye sahip değiliz. Kemaleddin Kamyâr’a gelince, doğum tarihini bilmesek de, Alâeddin Keykubâd’ın ona yazdığı menşûrda “doğumundan bugüne (632/1235) kadar saltanatımızın nimetlerini tattığı” ibaresi¹⁹⁷⁴ daha onun çocukluğundan beri Selçuklu Devleti’nin hizmetinde olduğunu gösteriyor. Kemaleddin Kamyâr’ı da Şemseddin Altunaba gibi devletin tecrübeli ve yaşlı ümerası olarak görebiliriz. Buna göre Altunaba öldürüldüğünde (öl. 1238) aksakallı bir emir idi¹⁹⁷⁵. Kemaleddin Kamyâr da Altunaba

¹⁹⁶⁸ Aslında kaht-ı rical tabiri, XIX. yy.da ortaya çıkmıştır. Çeşitli layihalarla Osmanlı devletinin yaşadığı sıkıntıların sebebinin “kaht-ı rical” yani devlet adamlarının askeri ve mülkî idarede yolsuzluk ve devletin önemli mevkilerine kendi yakınlarını yerleştirmeleri olduğunun atı çizilmiş, çözüm yolları aranmıştır. Bk. Mustafa Oğuz, “Osmanlı Devletinde Devlet Adamı Kıtılığı (Kaht-ı Rical) Hakkında II. Abdülhamit’e Sunulan Bir Rapor” *TUBAR (Türklük Bilimi Araştırmaları)* Güz 2008, ss. 99-134. Nejat Kaymaz’ın kaleme aldığı “Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdari Mekanizmasının Rolü”, adlı makaleler Selçuklu devletinin yıkılışında devlet adamı yokluğunun (kaht-ı rical) ne kadar etkili olduğunu göstermesi bakımından önemli bir çalışmadır. Bu makaleler TTK tarafından kitaplaştırılmıştır. Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdari Mekanizmasının Rolü*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

¹⁹⁶⁹ Salim Koca, “Sultan I. Alâeddin Keykubâd’dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddin Köpek’in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü” *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*, ed. M. Ali Hacıgökmen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Kon. 2011, s. 145-165.

¹⁹⁷⁰ Osman Turan, “Sadedin Köpek”, *İA*, X, İst. 1979, s. 12-35.

¹⁹⁷¹ M. Suat Bal, “Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir: Şemseddin İsfahanî”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2006/19, s. 263- 293.

¹⁹⁷² Bk. Nejat Kaymaz, *Pervane Muineddin Pervane*, TTK Yayınları, Ank.1970.

¹⁹⁷³ Nesevî, *Celalüttin Harzemşah*, çev. N. Asım, Devlet Matbaası Yayınları, İst. 1934, s. 125-126; Zeki Oral “Malatya Kitabeleri ve Tarihi” *Türk Tarih Kurumu Bildiriler*, III, TTK Yayınları, Ank. 1948, s. 436.

¹⁹⁷⁴ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar-Metin, Tercüme ve Araştırmalar*-, TTK Yayınları, Ank.1988 s. 74.

¹⁹⁷⁵ Şemseddin Altunaba’nın 598/1202 yılında genç bir sipehsâlâr olarak devlet hizmetinde olduğunu yaptırdığı medrese, kervansaray, vakfiyesinden görebiliyoruz. Bk. Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altunaba”, İbn Bîbî’de I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1205-1211) ve I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) döneminin olaylarını anlatırken Şemseddin Altunaba’nın ismini zikretmez. Bu durum Şemseddin Altunaba’nın I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237) döneminden önce mühim bir şahsiyet olmadığı sonucunu çıkarmamız doğru olur. Altunaba, ilk defa I. Alâeddin Keykubâd dönemi 623/624 (1226/1227) olayları bahsedilirken ismi zikredilmektedir. Alâeddin Keykubâd’ın Kahta, Çemişgezek, Adıyaman’ın fethinden sonra Eyyubî Melikesi, Melike-i Âdilîye’yi (Gaziye Hatun) istemeye giden kafilenin tertibinde Esededdin Ayaz ile beraber çasnigir Şemseddin Altunaba’nın da bizzat bulunduğu biliyoruz. Emir Şemseddin Altunaba’da bulunmuştur. 627/1230 yılında Selçuklu devleti ile Harezşah Celaleddin arasında çok büyük bir siyasî kriz ortaya çıktığında elçiler arasında Kemaleddin Kamyâr gibi elçilik görevi yapmıştır. Altunaba’nın elçilik görevinde çok tecrübeli olduğu siyasî manevraları yapabildiği görülüyor. Bk. Nesevî, *Celalüttin Harzemşah*, s.125-124. Hatta Yassıçimen savaşından sonra Selçuklulara yardım eden Eyyubi Meliki Melik Eşref’i büyük hediyelerde Ahlat’a gönderdikten sonra arkasından Şemseddin Altunaba’nın komutasında 5.000 asker, zengin hediyelerle bölgeye gönderdiğini biliyoruz. İbn Bîbî, *el- Evâmirü’l- Alaiyye*, s. 411 ; İbn Bîbî, *el- Evâmirü’l- Alaiyye*, s. trc. I, 413) Erzincan’da atabeyi olduğunda olsa gerek II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in tahta çıkmasında Sultan Alâeddin’in zehirlenmesinde dahil olan Sadeddin Köpek Kemaleddin Ferruh, Lala Taceddin Pervane ile

gibi devlet hizmetine II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192)¹⁹⁷⁶ girmiş olmalıdır. Zira aşağıda anlatacağımız üzere Kemaleddin Kamyâr'ın hayatı buna uygunluk göstermektedir.

Erzincan Kadılığı (1228)

Kemaleddin Kâmyâr'ın çok iyi tahsil gördüğünü söyleyebiliriz. Erzincan alınınca (1228)¹⁹⁷⁷ onun burada bir süre kadılık yaptığını Nesevî yazar¹⁹⁷⁸. İbn Bibî'nin, Kemaleddin Kamyâr ile ilgili “*anlaşmazlıkları çözmeye ve mahkeme olanların (erbab-i meزالim) davalarını karara bağlamada Süleyman kesilen; Rabbani ilimleri anlatmada ve semavi bilgileri öğretmede son derece başarılı olan*” ifadesi¹⁹⁷⁹ onun davalara da baktığını göstermektedir. Münecimbaşı da “*fıkıh ilminde ve davaları dinlemekte mahir idi*”

birlikte hareket etmiştir. Ancak ölümü de II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in üzerinde nüfuz kurması üzerine Sadeddin Köpek kendine ilk rakip olarak gördüğü Şemseddin Altunaba'yı seçti. Bir gün Altunaba divanda evrakları imzalarken Köpek ve Taceddin Pervane Sultanın yanından ayrılarak divana geldiler. Köpek Altunaba'nın aksakalından yakalayarak, onu bir yataklı Candar'a verip, şehrin dışarısına götürüp şehit ettirdi. Şemseddin Altunaba'nın ölümü 634/1237 veya 634/1238 senesinde vuku bulmuştur. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 471; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s. 32) Altunaba'nın vakıflarını ihtiva eden vakfiyesi eskiliği ve Selçuk tarihi bakımından verdiği bilgi bakımından çok öneme haizdir. II. Kılıç Arslan'ın oğlu Rükneddin Kılıç Arslan zamanında yazılan vakfiye, medrese, kervansaray, fakir ölülerin gömülmesi, İslâmiyeti kabul eden mühtedilerin ihtiyaçları hakkında yapılan vakıfları tayin ederken aynı zamanda XIII. yüzyıl Konya'nın sosyal durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Altunaba medresesi (iplikci medresesi) Alâeddin Tepesinin doğusundadır. Medresenin vakfiyesinden Şemseddin Altunaba'nın yaptırdığı sanılmaktadır. Bk. Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altunaba”, s. 97-200.

¹⁹⁷⁶ Osman Turan, “Kılıç Arslan II.” *İA.*, VI, İst. 1977, s. 688-703.

¹⁹⁷⁷ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 358; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, 265-369; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 356.

¹⁹⁷⁸ Nesevî, *Celalüddin Harzemşah*, s. 125.

¹⁹⁷⁹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 476; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s.31.

diyerek aynı bilgiyi tekrarlar¹⁹⁸⁰. Fakat bununla ilgili detaylı bilgiye sahip değiliz. 1228 yılında Celaleddin Harezmsâh, Doğu Anadolu'da faaliyetlerini yoğunlaştırdığı sırada Divriği hariç Kemah ve Erzincan alınmış, Mengücek Beyi Davudşah'a ise Akşehir ile Ilgın (Ab-Germ) iktâ olarak verilmiş¹⁹⁸¹, Erzincan ve Kemah'daki, Davutşah'ın adamları da tasfiye edilmiş idi. İşte bu arada Kemaleddin Kamyâr'ın bölgede asayiş ve otoriteyi sağlamlaştırmak için kısa dönem bu görevi üstlendiğini söyleyebiliriz. Kemaleddin Kamyâr, Alâeddin Keykubâd'ın Eyyübî meliki Melik Eşref ile görüşmesinde tercümanlık yapacak, hatta aşağıda ifade edeceğimiz gibi şiir yazacak kadar Arapça bilmektedir¹⁹⁸². Onun inşâ alanındaki kabiliyeti de çok fazla idi. Yassıçemen Savaşı'ndan sonra Erzurum'un fethi üzerine yazılan birinci fetih-nâme ağır olduğu için ikinci defa kaleme alınmış, Kemaleddin Kamyâr'ın tetkikinden geçtikten sonra, sultana arz edilmişti. Bu da onun inşâdaki kudretini meydana koymaktadır¹⁹⁸³. Onun hem felsefe hem de fıkıhta derinleştiğini biliyoruz. İbn Bibî, Kamyâr'ın Nizameddin Hasirî'den¹⁹⁸⁴ ders aldığı ve bundan dolayı hem felsefe hem de fıkıhta derinleştiğini yazmaktadır¹⁹⁸⁵.

¹⁹⁸⁰ Münecimbaşı, *Camii'd-düvel*, II, 82-83.

¹⁹⁸¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 355-365; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc., s. 364-369.

¹⁹⁸² Kemaleddin Kamyâr'ın tercümanlık etmesi Melik Eşref'in Türkçe ve Farsça bilmediğini ve Arapça konuştuğunu gösterir. Zira Alâeddin Keykubâd güzel Farsça şiir yazıyor ve konuşuyordu. Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 327.

¹⁹⁸³ Turan, *Vesikalar*, s. 81.

¹⁹⁸⁴ Nizameddin Hasirî hakkında bir bilgiye ulaşamadık. O da Kemaleddin Kamyâr gibi büyük ihtimalle Şihabeddin Sühreverdi-i Maktul'un talebelerinden olmalıdır.

¹⁹⁸⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s.478; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc.II, s. 31-32.

Kemaleddin Kamyâr Şihabeddin Sühreverdi-i Maktul'un Müridi Olmuştur

Bazı kaynaklar onun İshrâkîlik ekolünün¹⁹⁸⁶ kurucusu, Şihabeddin Sühreverdi-i Maktul'un¹⁹⁸⁷ müridi (h. 549-587/ m.1155-1191) olduğunu belirtirler¹⁹⁸⁸. Bu duruma biraz tereddütlemek gerekiyor. Önce iki tane Şihabeddin Sühreverdi var ki bunlar çağdaşlardır. Halife en Nâsır Li Dinillah¹⁹⁸⁹ tarafından tekrar teşkilatlandırılan Fütüvvet Teşkilatı'nın şeyhü's-süyûh'u olan Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdi (d. 1144- ö.1234) de¹⁹⁹⁰ Anadolu'da birçok müridi olan I. Alâeddin Keykubâd döneminde Konya'ya kadar gelip sultan'a fütüvvet şalvarı giydiren kişidir¹⁹⁹¹. Ancak Şihabeddin Sühre-

verdi-i Maktul de Anadolu'ya gelmiş, II Kılıç Arslan'ın (1155-1192) misafiri olmuş, Konya, Niksar, Malatya, Diyarbakır, Mardin, Şam ve Halep'te bulunmuş¹⁹⁹², hatta Harput Emiri İmâduddin Kara Arslan'a *el-Elvâhu'l-İmâdiyye* adlı eserini sunmuştur¹⁹⁹³. İbn Bibi burada Sühreverdi-i Maktul ile ilgili olarak farklı bir bilgi daha verir. O da “II. Kılıç Arslan'ın oğlu Niksar meliki Nasiruddin Berkiyaruk da Sühreverdi-i Maktul'un (öl. 587/1191) mürididir. Ayrıca Sühreverdi-i Maktul'un Berkiyaruk'a *Pertev-nâme*¹⁹⁹⁴ adlı eseri sunmuş” olduğu bilgisidir¹⁹⁹⁵. Berkiyaruk da bu eseri okuyup ince-

Camiü'd-düvel II, s. 59

¹⁹⁹² Şemseddin Şehrezûrî, *Târîhu'l-Hukemâ*, nşr. A. Ebu Şüveyreb, Tra, 1988, s. 379.

¹⁹⁹³ Eserin dibacesinde Emir'in tam adını İmâduddin Kara Arslan b. Davud b. Özbek olarak kaydeden Sühreverdi, eseri onun isteği üzere veciz ve anlaşılabilir olarak kaleme aldığını söylemektedir. Bu bilgilerden anlaşıyor ki, kitap Ahmet Ateş'in yazdığı gibi yazmada II. Kılıç Arslan'a sunulduğuna dair bir bilgi yoksa da İbn Bîbî'nin verdiği II. Kılıç Arslan'ın oğlu Niksar meliki Nasiruddin Berkiyaruk'da Sühreverdi-i Maktul'un müridi olmuş, Berkiyaruk'a *Pertev-nâme* adlı eseri sunmuş Berkiyaruk'da bu eseri okuyup incelemiş eserde bulunan bütün sembol ve işaretlerini kavramıştır. Bk. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 25; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 44.

¹⁹⁹⁴ Y. Ziya Yörükân, *Şihâbeddin Sühreverdi ve Nur Heykelleri*, Yayına Hazırlayan ve Neşreden: A.Kamil Cihan, İst, 1998, s. 18-19. 205 *Pertevnâme, el-Elvâhu'l-İmâdiyye ve Heyâkili'n-Nûr* tarzında farsça yazılmış felsefî bir eserdir. Diğerlerinden farklı olarak bu eserin birinci bölümü felsefî terminolojilere ayrılmış, kitabın önsözünde de, eserin sözünden çıkılamayacak bir irfan aşığı gencin arzusunu yerine getirmek için yazıldığı kaydedilmiştir.

¹⁹⁹⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 25; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 44; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yayınları, Ank, 1988, s. 78'de, II. Kılıç Arslan'a ithaf edildiğini belirtmektedir. Ahmet Ateş, “Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça. Eserler”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, 1945, s. 103-104, bunun mümkün olabileceğini çünkü 587/1192'de katledilen uzun seyahatlarında Anadolu'ya da uğramış Şihabeddin Sühreverdi-i Maktul, II. Kılıç Arslan'ın devleti oğulları arasında paylaştırdığı dönemde (aşağı yukarı 1185-1188) (Turan, Türkiye, s. 217) Konya'da misafir edilmiş, hatta Harput emiri İmâduddin Kara Arslan'a *el-Elvâhu'l-İmâdiyye* adlı eseri sunmuştur.

¹⁹⁸⁶ Bk. Abdulhak Adnan Adıvar, “İşrakîyyun”, *İA*, V/2, İst. 1977, s. 1230-1232; Mahmut Kaya, “İşrâkîye”, *DİA*, XXIII, İst., 2001, s.435

¹⁹⁸⁷ Sühreverdi 1155 yılında Azerbaycan'ın Sühreverd kasa-basında doğdu. Genç yaşta felsefî ilimleri kelim ve fıkıh ilmini okudu. Birçok seyahatlarda bulundu. En son Selahaddin Eyyübî'nin oğlu Melik Zahir'in hakim olduğu Halep'e geldi. Ancak onun halkın inançlarını çaptırdığını iddia ederek Selahaddin Eyyübî'ye şikayette bulundular. Selahaddin Eyyübî'de oğluna emir vererek Sühreverdi'nin öldürülmesini istedi. Halep'te 1191 yılında öldürüldü. Ölümünden sonra Sühreverdi-i Maktul olarak anılmaya başlandı. Bk. S. Hossein Nasr, *Üç Müslüman Bilge*, çev. Ali Ünal, İnsan Yayınları, İst. 1985, 70; S. Hüseyin Nasr, “Şihabeddin Sühreverdi Maktul”, çev. M. Alper Tuğsuz, *İslâm Düşünce Tarihi*, I, İst., 1990, s. 417.

¹⁹⁸⁸ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s.478 ; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, 32; Müneccimbaşı, *Camiü'd-düvel*, II, s. 83.

¹⁹⁸⁹ F. Taeschner, “en Nasir li Dinillah”, *İA*, IX, İst, 1964, s. 92-94; Angelika Hatmann, *an-Nasir li Din Allah 1180-1225*, Ber, 1975.

¹⁹⁹⁰ Adem Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdi, Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ank, 2007, s. 27-55.; Hasan Kamil Yılmaz, “Sühreverdi, Şehâbeddin”, *TDVİA*, İst, 2010, C. 38, s. 40-42; Yusuf Ziya Yörükân, “Şeyh Sühreverdi'nin Hayatı”, *Mihrab*, Sene: 1, 15 Kânun-ı Evvel, S. 3, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1339-1923, s. 74-75.

¹⁹⁹¹ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, s.230-235; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, ;248-253; Müneccimbaşı,

lemiş eserde bulunan bütün sembol ve işaretleri kavramıştır. Hatta melik Berkiyaruk felsefe konularında kendini o kadar geliştirmiştir ki, İbn Bibi bunu, İbn Sina'nın "*ruhunun kıskançlığa düştüğünü ifade ederek belirtir*"¹⁹⁹⁶. Ayrıca Kemaleddin Kamyâr, Nasiruddin Berkiyaruk gibi Sühreverdi-i Maktul, Konya ve Niksar'da bulunduğu dönemde ona talebe olmuş olmalıdır (1185-1191). Burada şunu da ifade edelim: Nasiruddin Berkiyaruk'un Koyulhisar ve Niksar'daki melikliği 1185-86?-1197 yılları arasındadır¹⁹⁹⁷.

Ayrıca İbn Bibi, Şihabeddin Sühreverdi-i Maktul¹⁹⁹⁸'un Arapça bir şiirine karşılık Kemaleddin Kamyâr'ın da Arapça beytini kaydeden¹⁹⁹⁹:

Gökyüzü alanında dolaşan güneşe benzeyen Maktul-ı Şihabeddin'in:

"*Ey dost! Ortaya çıkıp kalpleri yakan ve sonra gizlenen ateşi görmedin mi?*"

Işığı belirttiği zaman bizi zevk âlemine uçurur, yanar, kaçar, dağılır ve kaybolur"

beytine karşılık olarak Kemaleddin Kamyâr şu şiiri (Arapça) söylemiştir:

"*Ey dost! Çakan ve kaybolan şimşekleri görmedin mi ki, onlar çakar,*

Erir, yağdırır, yakar mahvolur, görünür, parlar, boşanır ve geçip gider."²⁰⁰⁰

Bu beyit işrakilik anlayışını da çağrıştırmaktadır²⁰⁰¹. Bu durum onun Şihabeddin Sühreverdi-i Maktul'ün talebesi olduğunu teyit eder niteliktedir. Aşağıda anlatılacağı gibi, İbn Bibi'nin ailesini Anadolu'ya getirmesine ve Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmesine vesile olan kişi Kemaleddin Kamyâr'dır. Bundan dolayı, İbn Bibi'nin Kemaleddin Kamyâr'ı yakından tanıdığını söylememiz mümkündür. Alâeddin Keykubâd'ın ona yazdığı menşûrda "*doğumundan bugüne (632/1235'e) kadar saltanatımızın nimetlerini tattığı*" ibaresi²⁰⁰² bize onun Tokat'a meliklik yaptığı²⁰⁰³ dönemde onu tanıdığını gösteriyor²⁰⁰⁴. Yani Alâeddin Keykubâd Tokat ve Niksar'da melik olduğu dönemde Kemaleddin Kamyâr onun hizmetinde olmalıdır. Kemaleddin Kamyâr Harput Emiri İmadüddin Kara Arslan'ı da yakından tanımaktadır.

¹⁹⁹⁶ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 24; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I, s. 43; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 203.

¹⁹⁹⁷ II. Kılıç Arslan 1185 yılında ihtimal 11 hanedan mensubu oğlunu devletin çeşitli yerlerine melik olarak tayin ettikten sonra devlet III. Haçlı istilasıyla karşı karşıya kalmış, Sultan ise oğullarının arasında kalmış idi. Sultan I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra (1192) küçük oğul I. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta geçmiş ise de saltanatı uzun sürmemiş, Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşâh tahta çıkmış idi. Rükneddin Süleymanşâh Niksar sonra da Amasya üzerine yürüyecektir. İbnü'l- Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, XII, s. 80; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 247. Niksardaki Melik Berkiyaruk'u ortadan kaldıracaktır. Yani bu tarih 1197 tarihli bir kitabıyla de sabittir. İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, I, İst, 1927, s. 64.

¹⁹⁹⁸ Van Den Burgh, "*Sühreverdî*", İA, XI, s. 88; İlhan Kutluer, "*Sühreverdî, Maktûl*", *DİA*, XXXVIII, İst, 2010, s. 36-40.

¹⁹⁹⁹ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 478; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. II, s. 31.

²⁰⁰⁰ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 478-79; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. II, 32-33. Bu şiir tam bir işraki anlayışı yansıtmaktadır.

²⁰⁰¹ İşrakilik, kelime anlamı olarak *ışığın saçılması* ya da *güneşin doğması* anlamındaki işrak kelimesinden gelmektedir. Hakikatin direk olarak ortaya çıkması, açılması anlamındadır. İsmail Erdoğan, "*İşrakilik'in İslâm Felsefesi İçindeki yeri ve Kaynakları*", *F. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 2003, s. 159-178.

²⁰⁰² Turan, *Vesikalar*, s. 74.

²⁰⁰³ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 91; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc.,I, s. 111-113; İ. Artuk, "*Alâeddin Keykubâd'ın Meliklik Devri Sikkeleri*", *Belleten*, 44/1980, s. 266; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 276; Kaya, I. *Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh*, s. 98-112.

²⁰⁰⁴ Y. Ziya Yörükân, *Şihâbeddin Sühreverdî ve Nur Heykelleri*, Yay. Hız. ve Nşr. A.Kamil Cihan, İst, 1998, s. 18-19.

Devlet Hizmeti

Kemaleddin Kamyâr'ın adı, kaynaklarda ilk defa I. Alâeddin Keykubâd'ın tahta çıkışından sonra I. İzzeddin Keykâvus zamanında nüfuz ve kudreti artmış emirlerle arasında başlayan gerginlik dolayısıyla zikredilir. Alâeddin Keykubâd iktidara geçtikten hemen sonra, babası ve ağabeyi döneminden gelen bazı emirler sultanın otoritesini paylaşmaya başlamışlardı. Bu emirler, başta Emîr-i Ümerâ Seyfeddin Ayaba, Emîr-i Âhûr Zeyneddin Beşşare, Emîr-i Meclis Mübârizeddin Behramşâh ve Bahâeddin Kutluğca gibi devlet adamları idi²⁰⁰⁵. Sultan bu emirlerin maddî güçlerini kırmak için Konya, Sivas, Alâiyye (Alanya) ve diğer şehirlerdeki surların ve kalelerin yapım masraflarının büyük bir kısmını üzerlerine yükleyerek, onları maddeten zayıflatmaya çalışmıştı. Ancak durum böyle olmamış, komutanlardan bazılarının maddî ve siyasî gücü, hâlâ Sultanın gücünü gölgede bırakacak durumdaydı. Meselâ, “*Sultanın mutfağında saray görevlileri için günde 30 baş koyun kesilirken, Beylerbeyi Seyfeddin Ayaba'nın mutfağında adamları için 80 veya 100 baş koyun birden kesilmekteydi*”²⁰⁰⁶. Durum böyle olunca Sultan son kararını verdi. Seyfeddin Ayaba ve Zeyneddin Beşşare ölümle cezalandırıldılar²⁰⁰⁷. Emîr-i Meclis Mübârizeddin Behramşâh Kayseri yakınlarındaki Zamantı Kalesi'ne kapatıldı. Bahâeddin Kultuğca da,

Tokat'a gönderilerek, buradaki kalede hapsedildi (1223)²⁰⁰⁸.

Bu icraatından sonra Sultan, maiyetinde devlet adamları ve ümerâ olduğu halde sabah-tan kuşluk vaktine Kayseri Meşhed Ovası'nda “çevgân”²⁰⁰⁹ oynamıştı. Bu esnada Sultanı son derece kızdıran bir hadise vuku bulmuştu. O da şu idi: Çevgân oynarken bir ara Kemâleddin Kamyâr, Zahîreddin Mansur ve Şemseddin-i Horasanî gibi orta dereceli emirlerin bir araya gelerek, gizli gizli bir şeyler konuştuklarını fark etmiş ve buna son derece sinirlenen Sultan, kendi kendine “*Bu rezil grup henüz heveslerinden vazgeçmemiş*” diye düşünüp Emîr-i Dâd'ı yanına çağırarak, ona bu ümerâyı hemen tutuklamasını emretmişti. Bunların hepsi, Sultanın emri ile sürgüne gönderildi ve malları da müsaderede edildi²⁰¹⁰. Devlet hizmetinden atılarak sürgüne gönderilen emirler bir süre şurada burada perişan halde dolaştıktan sonra Harput Artuklu melikinin yanına gittiler. Harput emirinin Kemaleddin Kamyâr'ı koruyacak kadar yakından tanıdığını söyleyebiliriz. Bu tanışıklık da Şihabeddin Sühreverdi-i Maktul'e yakınlıklarından dolayıdır. Bu emir de yukarıda ifade ettiğimiz gibi İmadüddin Kara Arslandır (İmadüddin Ebubekir)²⁰¹¹. Harput Artuklu meliki, Kema-

²⁰⁰⁵ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 265; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I, 283; Koca, “Rol Oynayan Güçler”, s. 21.

²⁰⁰⁶ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 203, 265; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I, 222, 283; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 339; Koca, “Rol Oynayan Güçler”, s.29-30.

²⁰⁰⁷ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, 269 ; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I, 287.

²⁰⁰⁸ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 270; İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I, 288; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 341; Koca, “Rol Oynayan Güçler” s. 30-31.

²⁰⁰⁹ M. Z. Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, MEB Yayınları, İst, 1971, s. 359-361; Muammer Eroğlu, “Çevgan” *İA*, III, İst 1979, s. 388-389.; Ülkütaşır, “Çevgân ve Gökbörü”, s. 31-35; Feyzi Halıcı, “Çevgan”, *DİA*, VIII, İst, 1993 , s. 294-295; M. Ersan, “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkanının Eğlence Hayatı” *E. Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/ 1, 2006, s. 73-106.

²⁰¹⁰ İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, 271, İbn Bîbî, *el- Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I, 289; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 340-342; Koca, “Rol Oynayan Güçler” s. 30-32.

²⁰¹¹ İmadüddin Kara Arslan, *Fahreddin Karaarslan'ın oğlu İmadüddin Ebubekir* olmalıdır. Hısn Keyfa hükümdarı

leddin Kamyâr ve arkadaşlarını misafir etti. Bu yüzden Harput Artuklu meliki, Alâeddin Keykubâd tarafından sert bir şekilde azarlandı²⁰¹². Keykubâd’dan korkan Harput hâkimi onları Ahlat’a gönderdi. Ahlat, Eyyübî meliklerinden Melik Eşref’in elinde idi. Kemaleddin Kamyâr’ın, Melik Eşref ile yolları ilk olarak burada keşişti²⁰¹³. Kemaleddin Kamyâr’ın buradaki sürgün hayatı iki yıl sürdü. Bu iki yılın sonunda Melik Eşref’in şefaatiyle Sultan Alâeddin Keykubâd, Konya’ya dönmelerine izin verdi (1225-1226). Böylece her üç emirde vatanlarına döndü. Fakat onların, özellikle Kemaleddin Kamyâr’ın sefil ve perişan hayatı burada da devam etti. Sultandan çekindikleri için hiç kimse onlara yardım etmeye cesaret edemedi.

Kemaleddin Kamyâr, son derece inançlı ve kararlı bir kişiliğe sahipti. Her şeyini sattı; kendine bir at satın aldı. Ancak bir olay onun talihinin dönmesine sebep oldu. Alâeddin Keykubâd çevgan oynamak gibi av yapmayı da seven birisi idi. Bir gün Alâiye’de kale dışın-

da yaptırdığı “Şikarhane”ye (avhane) giderken kale surlarından bir atın düştüğünü görüp kimin olduğunun sordu. Sultanın sürgün edilmiş ümerâya kızgınlığını bildikleri için hiç kimse bir şey söylemek istemedi. Sultan, adamlarından birinin gülümsediğini görüp sebebini sorunca o da, “Âlemlerin Rabbi istediğini aziz, istediğini rezil eder. Men ettiği kimseye bir şey vermez, verdiği de kimse men edemez, hikmetinin sırrından hayrette kaldım. Kemaleddin Kamyâr’ın bu dünyada bütün malı bu at idi. Kuleden düşende onun atı idi” dedi²⁰¹⁴. Sultan, o anda bir şey söylemedi. Fakat Kamyâr’ın içine düştüğü bu acıklı durum, Sultanın ruhunun bir köşesinde saklı duran merhamet duygularını harekete geçirmişti. Sultan, şehre döndükten sonra Kamyâr’ı huzuruna çağırdı. Güzel sözlerle gönlünü aldıktan sonra kendisine “*özel bir hil’at (teşrif-i hâss), 1000 adet kırmızı dinar, 5 adet koşumlu katır, 10 adet eyerli ve başlıklı at, 5 gulâm*” hediye etti. Ayrıca, geliri 100 bin akçe olup 60 adet sipahî hazırlamakla yükümlü bulunan Sivas’ın Kars adıyla bilinen Zara şehrini de tahsis etti²⁰¹⁵. Daha da önemlisi, diğer ümerâya bundan böyle ona saygı göstermelerini emretti. Böylece Kemaleddin Kamyâr’ın kötü talihi tersine döndü ve tekrar yıldızı parlamaya başladı. Bu yıldız onu Sultanın en yakın yardımcısı konumuna getirdi. Artık bu tarihten sonra Kemaleddin Kamyâr’ı önemli olayların içinde görüyoruz. Kemaleddin Kamyâr, Alâeddin Keykubâd’ın en önemli adamı olduğu bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti de Ortadoğunun en büyük ve önemli devleti olacaktır. Bu devirde Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde fe-

Fahreddin Karaarslan oğlu İmâdüddin Ebubekir kardeşi Nureddin Muhammed öldüğünde (1185) tahtı yeğeni Sökmen’e kaptırmış o da Harput civarına hakim olmuş böylece Harput Beyliği kurulmuş idi. Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, Nakışlar Yayınevi, İst, 1980, s. 180-181. Şeyh Sühreverdi-i Maktul’un burada olduğu bir dönemdir.

²⁰¹² İbn Bîbî, *el- Evâmirü’l- Alaiyye*, s. 271; İbn Bîbî, *el- Evâmirü’l- Alaiyye*, trc. I, 289; Turan, *vesikalar*, s.77.

²⁰¹³ I. İzzeddin Keykâvus’un Şam seferi esnasında, Selçuklu sultanına oynanan komplonun en başında Dımaşk Hâkimi Melik Muazzam ile Melik Eşref vardı. I. İ. Keykâvus eyyübiler üzerine sefere başladığında, İşte be sefer esnasında Selçuklu sultanına bir komplo kuruldu. Kurulan komplo da I. İzzeddin Keykâvus’un yakın emirlerinin kendisine ihanet edeceği idi. (İbn Bîbî, 189-192, trc. I, 207-215 ; Nihayet sahte bir mektupla ihanet haberi sultana ulaştırıldı. Sultann vehimi arttıkça arttı. Öncü birliğin de yenilmesi üzerine geri çekilme emri verdi. Ellbistan’da ise sahte ihanet mektubunda bulunan emirleri cezalandırdı. Ancak bir süre sonra gerçek ortaya çıkınca rahatsızlandı. Bu rahatsızlıktan Selçuklu Sultanı kurtulamadı. İbn Bîbî, *el- Evâmirü’l- Alaiyye*, s. 199, İbn Bîbî, *el- Evâmirü’l- Alaiyye*, trc. I, s 216.

²⁰¹⁴ İbn Bîbî, s. 271; trc. I, s. 289.

²⁰¹⁵ İbn Bîbî, *el- Evâmirü’l- Alaiyye*, s. 266-75; İbn Bîbî, *el- Evâmirü’l- Alaiyye*, trc. I, s. 289-292.

tihler gerçekleştirilmiş, ülkede huzur ve sükûn sağlanmış, Venediklilerle ticaret anlaşmaları yapılmış²⁰¹⁶, Anadolu ticaret kervanlarının gelip geçtiği güzergâh olmuş, ayrıca kökü Fütüvvet Teşkilâtı'na dayanan ve Ahilik denilen bir esnaf teşkilatı ortaya çıkmış idi²⁰¹⁷.

Bütün bu sebeplerle Anadolu dört bir taraftan gelen insanların yurt tuttuğu bir yer olmuştu. Selçuklu topraklarında huzur ve sükûn hâkim iken dışarıya ise kargaşa içinde idi. Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılmasında sonra İslam dünyasının en güçlü devleti durumuna gelen Harezmşahlar Devleti, İslâm dünyasında etkin bir rol alan en-Nâsır li Dinillah'ın halife olduğu Abbasîleri karşısına almış, İslâm dünyasını kasıp kavuran Moğollar'a karşı bir birlik oluşturulmasına engel olmuştur²⁰¹⁸. İşte bu durum çerçevesinde Alâeddin Keykubâd'ın muktedir, temkinli dış siyasetinde Kemaleddin Kamyâr önemli bir rol oynayacaktır.

Kemaleddin Kamyâr'ın Görevleri

1- Elçilik Görevi

Kemaleddin Kamyâr'ın Türkiye Selçukluları Devleti'ndeki en önemli hizmeti elçilik görevi olmuştur. Alâeddin Keykubâd tahta çıktığında Moğol istilasını bütün İslâm dünyasını etkilemeye başlamıştı. Selçuklu Sultanı da buna karşı tedbirler alıyor, kalelerini tahkim

ediyordu. Otrar Faciası'ndan²⁰¹⁹ sonra bütün Harezmşah ülkesi Moğollar tarafından istila edildi. 1220 yılı içinde Buhara, Semerkant, Hocent, Cend, Otrar, Urgenç, Zave, Habûşan, Semnan, Âmil, Rey, Hamedan ve Erdebil Moğol işgaline uğradı ve yerle bir edildi. 14 Haziran 1221'de Herat da Moğollar tarafından işgal edildi²⁰²⁰. Moğollardan kaçan Alâeddin Muhammed, Hazar Denizi'nde bir adada öldü²⁰²¹. Alâeddin'in oğlu Celaleddin Harezmşah, Afganistan'da Moğollarla savaşarak güneye çekildi ve İndus Nehri'ni geçerek Hindistan'a girdi. Cengiz Han Moğolistan'a döndükten sonra, Celaleddin İran'a dönüp Irak'tan Azerbaycan'a girerek 1225'te İldenizlileri yenip Tebriz'i aldı²⁰²². Daha sonra Celaleddin Gürcistan'a girdi ve 10 Mart 1226'da Tiflis'i de fethederek, Güney Kafkasya'dan Doğu Anadolu'ya kadar topraklarını genişletti²⁰²³. Ancak Celaleddin Doğu Anadolu hâkimiyeti hususunda Türkiye Selçukluları ve Eyyubiler ile anlaşmazlığa düşmesi kaçınılmazdı. Onun bu bölgedeki faaliyetleri dikkatli ve ileriye düşünen Alâeddin Keykubâd'ı rahatsız etmekte idi. Çünkü Moğol İstilasını sadece Harezmşahları değil bütün İslâm dünyasını etkilemekte idi. Onun için Moğollara karşı birleşilmeli idi. Alâeddin Keykubâd, Doğu Anadolu'ya dayanan Selçuklu hâkimiyet alanını tehdit eden Harezmşahlar'a karşı barış görüşmelerini hiç

²⁰¹⁶ Turan, *Vesikalar*, s. 109-119.

²⁰¹⁷ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Anadolu'da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Haline Gelmesi ve Osmanlı Tımar Sistemine Yansımaları", *S.Ü.Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, 2012, s. 231-261.

²⁰¹⁸ Cüveyni, *Tarih-i Cihanguşa*, çev. Mürsel Öztürk, II. Ank, 1988, s. 77-78; Nesevî, *Celalüddin Harzemşah*, s. 15,16; M. Fuad Köprülü, "Harizmşahlar", *İA*, 5/I, İst, 1988, s. 285; W. Barthold, *Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, Yapı Kredi Yayınları, İst, 2006, s. 64-65.

²⁰¹⁹ İbnul-Esir, *el- Kamil*, XII, s. 320.

²⁰²⁰ Muhammed b. Ahmed Nesevî, *Siretu Celâl ed-Din Mengubirti*, nşr. M. Minovi, Tah, 1986, s. 88-89; A. Taneri, *Celaleddin Harezmşah ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank, 1977, s. 20; Köprülü, "Harizmşahlar", s. 275.

²⁰²¹ Nesevî, *Celalüddin Harzemşah*, s. 35-37.

²⁰²² İbnul-Esir, *el- Kamil*, XII, s. 391-393.

²⁰²³ İbnul-Esir, *el- Kamil*, XII, s. 393; M. H. Yınanç, "Celaleddin Harezmşah" *İA*, III, İst, 1956, s.50.

bırakmadı. Bu barış görüşmelerinde elçi olarak Kemaleddin Kamyâr ve Şemseddin Altunaba önemli vazifeler aldılar. 1225 yılından başlayan elçilik teatisi ile ilişkiler iyi gitmekte idi. Ancak 1229 yılından itibaren ilişkilerin iyi gitmediğini tarihçi Nesevî haber vermektedir.

Onun verdiği bilgilere göre Celaleddin Harezmsah Ahlat'ı kuşattığı sırada Alâeddin Keykubâd Şemseddin Altunaba ve Kemaleddin Kamyâr'ı hediyelerle ona göndermişti²⁰²⁴. Alâeddin Keykubâd'ın çabasıyla 1225 yılından beri sürdürülen barış ve Moğollara karşı ittifak çabaları sonuçsuz kaldı. Celaleddin Harezmsah bütün uyarılara rağmen, istikrarlı siyaset takip etmeden, Abbasi Halifeliği'ne karşı düşmanca hareket etti. Ahlat'ı kuşattı. Askerlerine ganimet bulmak amacıyla Selçuklu sınırlarına yakın yerlerde faaliyetlerde bulundu. Onun bu faaliyetleri Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd açısından durumun ciddiyetini ortaya koyuyordu. Elçilerin, özellikle Kemaleddin Kamyâr'ın olumsuz raporu Alâeddin Keykubâd'a tesir etmiş görünüyor. Bu sebeple o, Kemaleddin Kamyâr'ı Eyyübî Sultanı Melik el-Kâmil ile kardeşlerine gönderdi. Kemaleddin Kamyâr bu diplomatik görevleri başarıyla ifa etti²⁰²⁵. Eyyübî melikleri arasında ittifakın sağlanmasında Kemaleddin Kamyâr'ın önemli bir rolü olmuştur. Hatta Kemaleddin Kamyâr'ın burada hatipliği de öne çıkmış ve Melik el-Kâmil²⁰²⁶, Melik

el-Eşref²⁰²⁷, Melik Hafız²⁰²⁸ ve halifenin elçisi Muhyiddin b. el-Cevzî'nin huzurunda, Ahlat'ın düşmesinin hemen akabinde (627/1230 Cemaziyelevvel)²⁰²⁹ Rakka'da Alâeddin Keykubâd'ın Celaleddin Harezmsah'a kırgınlığını gösteren mektubunu okuması etkili olmuştur²⁰³⁰. Bu mektupta Sultanın o günün şartlarını çok iyi kavradığı görülüyor. Mektubunda, Sultan, Celaleddin Harezmsah'a uyarılarda bulunuyor ve özetle;

“Senin baban yüce bir hanedandan geliyor. Sizin durumunuz baban planları değiştirip kendi kendine zarar verene kadar iyi idi. Sonra yaptığı işlerden dolayı durumunuz kötüye gitti. Şimdi ben Eyyübî ailesine döndüm ve onlara karşı muhabbetim arttı. Zira onlar nesillerdir büyük ve mesut bir camiadır. Askerlere, halka ve komşularına karşı ihsanda bulunurlar. Onların servetleri, memleketleri, adamları ve kudretleri vardır. Senin ise ne malın ne adamların ve ne de gücün vardır ve memleketin de harap olmuştur. Bizler senin durumunu senden daha iyi biliyoruz. Beni (Sultan Alâeddin Keykubâd) Eyyübî hanedanı ile düşman sanma. Yemin ol-

²⁰²⁴ Nesevî, *Celalü'ttin Harzemşah*, s. 125-124.

²⁰²⁵ Nesevî, *Celalü'ttin Harzemşah*, s. 126, İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, I, s. 388; Ebu'l-Fedail Muhammed İbnü'n-Nazif Hamevî, *Tarih-i Mansurî*, tahk.Ebu'l-Iydu Dudu, Dim, 1981, s. 197-198;

²⁰²⁶ Bk. H. L. Gottshalk, *al-Melik al-kâmil von Egypten und Seine Zeit*, Wei, 1958.

²⁰²⁷ Bk. Önder Kaya, *Eyyübî Meliklerinden I. El-Eşref Muzaferreddin Musa Döneminin Siyasi Tarihi 597/1200-635/1237*. M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İst, 2001.

²⁰²⁸ Selahaddin Eyyübî ölümünden sonra (öl. 1193). Eyyübî devletinde taht mücadeleleri hiç eksik olmadı. Devletin kalbi Mısır oğlu Melik Aziz'in elinde kaldı. Ancak Selahaddin Eyyübî'nin kardeşi Dimaşk hakimi Melik Adil zamanla özellikle Melik Aziz'in ölümüyle beraber (1198) başlayan taht mücadelesinde ülkenin tek hakimi oldu. Oğullarını kilit noktalara yerleştirdi. Mısır Melik Kamil'e (öl. 1238) Dimaşk, Melikü'l-Muazzam, el-Cezire'yi Melik Evhad, Melik Eşref, (öl. 1237) Melik Hafız arasında paylaştırdı.

²⁰²⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-tarih*, XII, s. 422,450-452; F. Sümer, “Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar”, *Belleten*, L/ 197, Ağustos 1986, s. 457.

²⁰³⁰ Nesevî, *Celalü'ttin Harzemşah*, s. 126-127; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, I, s. 338; Sibt, II, 660.

sun ki, ben onlara düşman değilim. Aksine ben onların dostları ve akrabasıyım. Zira aramızda aile ve kan bağı vardır. Amcam Muizzeddin (Kayserşah) ve benim Eyyübî hanedanına mensup hanımlarımızdan çocuklarımız vardır. Gerçekten aramızda bazı kötü olaylar olmuş ve ben onlara sitem etmişim. Fakat artık her şey yoluna girmiştir. Bana kalırsa sana onlarla dost olmanı tavsiye ederim. Zira biz senin arkandaki düşmanı biliyoruz. Eyyübîler seni düşmanlarına karşı koruyabilirler. Ayrıca kendini Gürcülerden de emin hissedersin. Bu benim sana nasihatımdır. Seni yanlış yere götürenlerin²⁰³¹ hilelerine aldanma²⁰³².

Mektubun muhteviyatı kadar Kemaleddin Kamyâr'ın hitabeti, Eyyübî meliklerini iknada etkili olmuştu. İttifakı kabul etmek istemeyen Eyyübî melikleri özellikle Melik el-Kamil ve Melik el-Eşref 'e hitaben: “ eğer bu meselede sultana yardımcı olmazsanız yarın Allah göstermesin bir tehlike olduğunda sultanın haremini namahrem ellerinde göreceksiniz” sözü Eyyübî melikleri üzerinde etkili oldu²⁰³³. Çünkü Alâeddin Keykubâd'ın H.624/M.1226-1227 yılında evlendiği eşi Melike-i Âdiliye (Gâziye Hatun), Eyyübî hükümdarlarından Melik el-Â-

dil'in kızı, Melik el-Kâmil ile Melik el-Eşref'in de kız kardeşi idi²⁰³⁴.

Kemaleddin Kamyâr dönüşünde Erzurum sahibi Rükneddin Cihanşah'ın yanına uğradı. Cihanşah'a dost gözüken düşmanların sözlerine kapılmaması ve sultanın itaatinden ayrılmamasını tavsiye etti. Yukarıda Eyyübî meliklerini iknada olduğu gibi Erzurum hâkimi Cihanşah'ı da uyarmak görevinin de Kemaleddin Kamyâr'ın uhdesinde olması bu elçilik görevindeki başarısını göstermesi bakımından önemlidir. Celaled-din Harezmsah ile vuku bulan Yassıçemen Savaşı'nda (10 Ağustos 1230) düşmanın sol cenah (meysere) kuvvetlerine hücum eden kıtanın komutanlığı Kemaleddin Kamyâr'ın elinde idi²⁰³⁵. Onun askerlik ve savaşlardaki mahareti dolayısıyla aldığı menşurda, Alâeddin Keykubâd, ona pehlivan unvanını da vermektedir²⁰³⁶. Gürcistan, Ahlat, Urfa, Harran, Amid(Diyarbakır) seferlerinde de Sultan'ın ona güveni tamdır.

2- Kemaleddin Kamyâr'ın Gürcistan Seferi(1232)

Alâeddin Keykubâd'ın Celaled-din Harzemşah'a gönderdiği mektuplarda ifade ettiği tehlikeli durum kısa sürede ortaya çıkacaktır. Yassıçemen Savaşı'nın görünürdeki tüm maddî ve manevî kazançlarının yanında gerek Selçuklu Tarihi gerekse Türk Tarihi açısından olumsuz bir yönü de olmuştur. Yassıçemen Savaşı'ndan sonra, yıkılmak üzere olan Harezmsahlar Devleti, Celaled-din Harezmsah'ın ölümüyle

²⁰³¹ Erzurum hakimi, Rükneddin Cihanşah, Elbistan Meliki sonra da Erzurum hakimi Mugisiddin Tuğrulşah'ın oğlu idi. Yani o da Selçuklu soyundan bir melik idi. Mugisiddin Tuğrulşah Elbistan Meliki iken kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan tarafından Saltuklu Beyliği üzerine yapılan sayışta kendisine yardım ettiği için Erzurum'un idaresi ona verilmiştir. Bîbî, *Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 384-385, İbn Bîbî, *Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I. s. 387.

²⁰³² Hamevi, 198,199; H. T. Gottschalk, “Der Bericht des İbn Nazif al Hamawi über die Schlacht von Jasycimen, 25-28 Ramadan /7 Ağustosv1230, *Weiner Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Wien, S. 56, 1960, s. 55; Ö. Kaya, *Salahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyübîler*, İst, 2007, s. 208-209.

²⁰³³ Nesevî, *Celalüttin Harzemşah* s. 126; İbn Bîbî, *Evâmirü'l- Alaiyye*, I, s. 388; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd*, s. 55.

²⁰³⁴ İbn Bîbî, *Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 293-301, İbn Bîbî, *Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I, s. 309-315; Münecimbaşı, *Camiiü'd-düvel*, II, s. 65; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 350-351.

²⁰³⁵ Turan, *Vesikalar*, s. 78; Turan, “Keykubâd I”, *İ.A.*, VI. İst, 1977, s. 654.

²⁰³⁶ Turan, *Vesikalar*, s. 81.

tarih sahnesinden silinmiştir²⁰³⁷. Moğollarda Selçuklu sınırlarına kadar gelmiş, hatta Sivas’a kadar uzanan bir keşif hareketi bile yapmışlar idi. Moğolların ansızın, Sivas’a kadar bir akın yaptıkları haberi gelince, Sultan merkezde bulunan maiyet askerlerinden (Mufârede-i halka-i hass ve gulamân-ı dergâh ve mulazimân-i yatak-ı hümayun) mürekkep bir kıtayı Kemaleddin Kamyâr’ın emrine vererek gönderdi²⁰³⁸. Kemaleddin Kamyâr bir miktar askerle Sivas’a varınca Moğol birliğinin geri döndüğünü öğrendi ve keşif maksadı ile yola devam ederek Erzurum’a kadar ilerledi. Erzurum kumandanı Mübarizeddin Çavlı ile müzakereden sonra ta-kipten vazgeçildi ve gönderilen casustan Moğolların Derbend-i Yunus’dan geçip Mugan’a vardıkları öğrenildi²⁰³⁹. Kemaleddin Kamyâr Erzurum’da, maiyetindeki kuvvetlerden başka, asker toplayarak mancınık, arrade, neft, taş ve kement atan âlet ve makineler hazırlatarak Gürcistan seferine karar verildi ki Gürcü kaynakları bu seferden bahsetmez. Rivayete göre bu sefer esnasında kırk kale zapt edildi²⁰⁴⁰. Pek çok ganimet alındı ve her taraf Gürcü cesetleriyle doldu. Hah (Gag) Kalesi bir rahibin tavassutuyla aman

verilmek suretiyle fethedildi²⁰⁴¹. Bunun üzerine Gürcü kraliçesi Rosudan, Kemaleddin Kamyâr’a elçi gönderip sulha talip oldu. Bu anlaşma teklifinde kızının Keykubâd’ın oğlu Keyhüsrev’le evliliği de vardı ki Gürcü kaynaklarının da tafsilâtı ile bahsettiği bu evlenme Alâeddin Keykubâd’ın ölümünden sonra vuku buldu²⁰⁴². Bu teklifi kabul eden Kemaleddin Kamyâr askerlerini çekti. Alınan sayısız ganimetleri ve ilhak olunan kaleleri sultana müjdeledi. Moğol akını münasebetiyle haber bekleyen Alâeddin Keykubâd bu fetih müjdesiyle çok sevindi ve sulh teklifine muvâfakatini bildirdi²⁰⁴³.

3– Kemaleddin Kamyâr’ın Ahlat, Urfa, Harran, Diyarbekir Seferi (1232)

Güçlü bir devlet adamı olan Sultan Alâeddin Keykubâd, Celaled-din Harezmsâh’a karşı uyguladığı barış siyaseti gibi, Yassıçemen Savaşı’ndan sonra Harezmsâhlar Devleti’nin yıkılması ile beraber, Doğu Anadolu’da başıboş dolaşan, bu bölgedeki asayiş ihlal eden ve ticareti engelleyen Harezmliler askerleri kazanma yoluna girdi. Bunlar devlet hizmetine alındı. Moğol tehlikesi bir süre engellendi. Bunun yanı sıra Moğollara karşı müdafaa tedbirleri almak ve oraları fethetmek maksadıyla Kemaleddin Kamyâr’ı Ahlat ve Bitlis taraflarına sefere memur etti. Kemaleddin Kamyâr, Melik el-Eşref Şam’da bulunduğu için, Ahlat’ı kolaylıkla ele

²⁰³⁷ Meyyâfârân (Silvan) dağlarına saptığı sırada, 1231 yılı Ağustos’unda eşkiyadan bir grup tarafından öldürüldü. Ancak halk onun ölümüne inanmadı. Ölümünden yıllar sonra bile Moğollar endişe duydu. Eyyûbî Melik Muzaffer, cesedini Meyyâfârân’da yatan birçok Türk büyükleri (Sultan türbesi) mezarlığında defnetmiştir. Yınanç, “Celaled-din Harezmsâh” s. 52; A. Taneri, “Harizmsâhlar” *DİA*, XVI, İstanbul, 1997, s. 230; Taneri, “Celaled-din Harezmsâh” VII, *DİA*, İstanbul, 1993, s. 250; Bu türbe I. Kılıç Arslan’ın defnedildiği türbedir.

²⁰³⁸ İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, s. 418-19; İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, trc. I, s. 420-421.

²⁰³⁹ İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, s. 419; İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, trc., I, s. 421; Müneccimbaş, *Camiü’l-düvel*, II, s. 72; Turan, *Vesikalar*, s. 78.

²⁰⁴⁰ İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, s. 424; İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, trc. I, s. 425; Müneccimbaş, *Camiü’l-düvel*, II, s. 73; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 376.

²⁰⁴¹ İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, s. 421 ve Müneccimbaş, *Camiü’l-düvel*, II, s. 73’de (خا) kalesi, s. 421; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 376, “Gag” kalesi.

²⁰⁴² İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, s. 422-423; İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, trc.I, s. 424; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 376-77.

²⁰⁴³ İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, 424; İbn Bîbî, *Evâmirü’l- Alaiyye*, trc.I, s.425; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 377.

geçirdi. Sultanın adını hutbede okuttu. Oradan Bitlis, Van, Adilcevaz gibi şehir ve kaleleri fethetti ve keyfiyeti Sultana bildirdi. Sultan oraların idaresi, imarı, nüfus ve emlakin tahriri, halkın durumunu düzeltmek, kaleleri tamir ve inşa etmek maksadıyla devlet adamları ve memurların gönderildiğini Kemaleddin Kamyâr'a yazdı. Ümerâ kireç fırınları yaktırarak imar ve inşa işlerine giriştiler (1232)²⁰⁴⁴. Bu hâdise Selçuklularla Eyyubîlerin arasını açtığı için bütün Eyyubî melikleri birleşerek Anadolu'ya hücum etti. Bunun üzerine Alâeddin Keykubâd, Kemaleddin Kamyâr'ı merkezde hazır bulunan askerle Akça-Derbend'e ("Derb-i Ebyaz"- Akgeçit)²⁰⁴⁵ gönderdi; büyük kuvvetlerin de iltihakından sonra Eyyûbiler mağlup edildi. Kemaleddin Kamyâr bundan sonra Urfa, Harran ve Rakka kalelerinin fethine memur edildi²⁰⁴⁶. Bu fetihten sonra da Diyarbekir'in (Amid) muhasarasına gönderildi (632/1235). Burası aylarca kuşatıldı ise de fethetmek mümkün olmadı. Askerler kalenin etrafını yağmalayıp geri döndüler²⁰⁴⁷.

4- Kemaleddin Kamyâr'ın Kayseri Sübaşılığı(1234)

Kemaleddin Kamyâr'ın Kayseri Sübaşılığı farklı bir çerçevede idi. Bu görev bir nevi en büyük "ordu komutanlığı" görevi idi. Çünkü

Alâeddin Keykubâd yazları genellikle Kayseri'de geçirirdi. Askerî hareket alanı olup, Alâeddin Keykubâd Kayseri'yi ve Meşhed Ovası'nı merkez edinmişti. Kemaleddin Kâmyâr'ın Kayseri sübaşılığı da bundan dolayı farklı bir yapıda idi. Bu durum Alâeddin Keykubâd tarafından yazılan menşûrda da (632/1234 sonbaharı)²⁰⁴⁸ açıkça görülebiliyor. Menşûr kendisine, askeri zaferlere koştugu sıralarda, Eyyûbîlere karşı vuku bulan muharebelerden (631/1234) sonra ve Diyarbekir muhasarasına gönderilmeden (632/1235 baharında) önce, 1234 yılı başında (632 güzü) verilmişti. Onun seferlerde ordunun başında bulunması ile Kayseri vali ve kumandanlığına tayini arasında bir münasebet vardır²⁰⁴⁹.

Bu menşûrda şöyle denilmekte idi:

"memleket ve saltanatın en yüksek mertebesi olan Kayseri Sübaşılığını (Serleşkeri) ona layık gördüm. Bu büyük mevkide mazide gösterdiği dirayet, himmet ve azmi yerine getirsin. Vilâyetin mamur olması ve ahâlinin bakımında, emrinde ve ihtimamında olup muharebe meydanında aslandan çekinmeyen, kahraman askerleri silahlandırıp teçhiz ederek terbiyelerinde muharrik olsun ve Sultanın (zât-ı mübarek) emrine hazır bulundursun; Zira muharebe ve korku vaktinde zafer kazanmak ve düşmandan intikam almak kahramanlarla mümkündür."

Bu ifadeler ona verilen görevin²⁰⁵⁰ devletin en önemli görevi olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kemaleddin Kamyârın "Kalem ve kılıç sahibi, Şam ve Ermen illerinin pehlivanı, İnanc Bilge Tuğrul-Tekin Uluğ Sübaşı Beğ Kemaleddin

²⁰⁴⁴ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s.427; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I., s. 426; Turan, *Vesikalar*, s. 79.

²⁰⁴⁵ Elbistan-Pazarcık arasındaki eski tarihi yolun bilinen en ünlü geçidi Akça Derbent adlı geçittir. Bu yol, Anadolu'dan Suriye ve Irak'a giden en işlek yoldur. Burası Münecimbaşı'nda, Derb-i Ebyaz" Akgeçit olarak geçer. II, s. 76.

²⁰⁴⁶ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, 446- 450, İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I., 447-48; Münecimbaşı, *Camiü'd-düvel*, II, s. 76; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 381

²⁰⁴⁷ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, 450, İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I., 446; Münecimbaşı, *Camiü'd-düvel*, II, s. 76-77; Turan, "Keykubâd I", *İA*, VI, İst, 1977, s. 655, 656.

²⁰⁴⁸ Turan, *Vesikalar*, s. 80.

²⁰⁴⁹ Turan, *Vesikalar*, s. 76

²⁰⁵⁰ Turan, *Vesikalar*, s. 74-775

din Kamyâr bin İshak” unvânı da bunu göstermektedir.

Kemaleddin Kamyâr'ın Ölümü

Alâeddin Keykubâd'ın, Yassıçemen Savaşı öncesi Celaleddin Harezmşah'a gönderdiği mektup ile Eyyûbî meliklerinden Melik el-Adil'in kızı Gâziye Hatun (Melike-i Adiliye) ile yaptığı evliliği²⁰⁵¹ zikretmek suretiyle haremının düşman eline geçebileceği ihtimalinden bahisle Eyyûbî meliklerini âdetâ ittifaka zorlamıştı. Alâeddin Keykubâd'la Melike-i Adiliye'nin evliliğinden İzzeddin Kılıç Arslan, Rükneddin²⁰⁵² ve Melike Hatun dünyaya gelmiştir²⁰⁵³. Sultan 1228 yılında, bunlardan İzzeddin Kılıç Arslan'ı Türkiye Selçuklu tahtına aday göstermişti²⁰⁵⁴. Sultan, 1237 yılında Kayseri'de yaptığı büyük toplantıda da bu kararını resmîyete döküp, Eyyûbî melikleri ile olan akrabalık, dostluk ve ittifak ilişkilerini daha kuvvetlendirip kökleştirmek istemişti. Ancak onun bu tavrı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahta geçirmek isteyen Tâceddîn Pervâne, Üstâdüddâr Lala Cemâleddîn Ferruh, Sadeddîn Köpek ve Gürcüoğlu Zahîreddîn tarafından iyi karşılanmayacak²⁰⁵⁵, büyük bir komplo neticesinde 1237 (Mayıs)

yazında zehirlenecektir²⁰⁵⁶. Sultan son anlarını yaşadığı esnada Celâleddîn Karatay'a “Benim isim bitti. İyileşmekten ümidimi kestim. Kemaleddîn Kamyâr'ı çağır da ona vasiyetimi bildiririm” demesi²⁰⁵⁷ Kemaleddin Kamyâr'ın sultan nezdinde ne kadar önemli bir mevkîe sahip olduğunu gösteriyor.

İşte bu esnada Kemaleddin Kamyâr'ın ortaya koyduğu tavır Türkiye Selçuklularında önemli bir dönemi açacaktır. Kemaleddin Kamyâr, Sultan gibi, tedbiri elden bırakmayan temkinli biri idi. Tâceddîn Pervâne, Üstâdüddâr Lala Cemâleddîn Ferruh, Sadeddîn Köpek ve Gürcüoğlu Zahîreddîn gibi devlet adamları tarafından büyük oğul Gıyâseddin melik bulunduğu yerden²⁰⁵⁸ çağrılır ve tahta çıkarılır²⁰⁵⁹. Ancak yeni sultana biatte Kemâleddîn Kamyâr, Kayır Han ve Hüsâmeddîn Kaymeri gibi beyler tereddüt yaşarlar. Fakat işlerinde acele etmeyişi, sabırlı oluşu, ağırdan alışı ve sâkinliği ile tanınmış bir kişi olan Kemâleddîn Kamyâr'ın bu karara katılmakta tereddüde düşüşü Selçuklu Devleti'nin içine düşebileceği kargaşadan dolayı olsa gerektir. Kemaleddin Kamyâr, Alâeddin Keykubâd gibi tedbirli, devletin çıkarlarını her şeyin üstünde tutan bir devlet adamı idi. Bun-

²⁰⁵¹ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, 293-301; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 309-315; Müneccimbaşı, *Camiü'd-düvel*, II, s. 65; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 350-351.

²⁰⁵² İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 459; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, 454; Müneccimbaşı, *Camiü'd-düvel*, II, s. 79; Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 404.

²⁰⁵³ Ebu'l Fidâ, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer*, II, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Bey, 1997, s. 265.

²⁰⁵⁴ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 459; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 454; Müneccimbaşı, *Camiü'd-düvel*, II, s. 79;

²⁰⁵⁵ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 465; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s. 20-21.

²⁰⁵⁶ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 458-59-60; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, 452-453; Müneccimbaşı, *Camiü'd-düvel*, II, 78; Gregory Ebul-ferec *Ebul-Ferec Tarihi*², II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ank, 1987, s. 536.

²⁰⁵⁷ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 462; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 457.

²⁰⁵⁸ Gıyâseddin Keyhüsrev, Erzincan bölgesinde meliklik yapmakta idi. Ancak bu kadar kısa sürede Erzincan gibi yerden Kayseri Keykubâdiye sarayına gelmesi mümkün değildir.

²⁰⁵⁹ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 464; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s. 19; Yazıcızâde, *Tevarih-i Al-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, yay. Abdullah Bakır, Çamlıca Basım Yayınları, İst. 2009.s. 617; Müneccimbaşı, *Camiü'd-düvel*, II, s. 80.

dan dolayı artık durumu kabullendi. Hüsâmeddîn Kaymerî ve Kayır Han ile beraber yeni sultana biat ettiler. Hatta biat esnasında Tâceddîn Pervâne²⁰⁶⁰, ileri atılarak, büyük bir küstahlıkla Kemaleddin Kamyâr'ın yeni sultana bağlılık yemini etmesini istedi. Kemaleddin Kamyâr, onun bu onur kırıcı küstahlığı karşısında kendisini fazla tutamadı; Tâceddîn Pervâne'yi hidetle geriye iterek, eline bir Kur'an-ı Kerim aldı ve açık, net ve uygun ifadelerle, herkesi imrendirecek bir şekilde yemin etti. Kayır Han ile Hüsâmeddîn Kaymerî de aynı şekilde yemin ettiler²⁰⁶¹. Ancak durum bundan sonra tamamen değişti. Kemaleddin Kamyâr eski nüfuz ve kudretini kaybetti. Ayrıca II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasına yardım etmediği gibi buna aleyhtar ümerânın faaliyetlerine de iştirak etmedi. Kemaleddin Kamyâr'ın, Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra, bütün devlet işlerinde isteksiz olduğu ve tereddüt yaşadığı görülüyor. Onun bu tutumu Sultan Alâeddin Keykubâd'ın zehirlenmesinde, ilk eşi Mahperi (Huand) Hatun'dan başlayan Kayınpederi Kır Fard'a²⁰⁶² ve başta Sadeddin Köpek, Tâceddîn Pervâne, Üstâdüddâr Lala Cemâleddîn Ferruh, ve Gürcüoğlu Zahîreddîn gibi devlet adamlarına kadar inen tezgaha karşı hemen bir harekete geçmemesi, devleti kaos ortamına sürükleyece-

ğini düşündüğü endişesiyle açıklanabilir. Bundan dolayı Şemseddin Altunaba'nın “*bu Köpeği (Sadeddin Köpek) saltanat memurluğundan uzaklaştırmak gerek; o sonunda herkese öyle darbeler vurur ki hiçbir merhem onu iyileştiremez*” sözüne bile sukût etmiş onu engellemeye çalışmıştır²⁰⁶³. Hakikaten devlet idaresi kaynar kazan haline gelmiş, başta ordu ve Türkmenler hayal kırıklığı yaşamış, durum Sadeddin Köpek tarafından sistemli bir şekilde kendisine karşı çıkabilecek emirleri ortadan kaldırması ile daha da kötüleşmiş, sonuçta adına Babâîler İsyanı denilen büyük bir isyan²⁰⁶⁴ kaosu başlangıcı olmuştur.

Sadeddin Köpek ilk olarak Kayır Han'ı hile ile tutukladı. Kayır Han Zamantı Kalesi'ne gönderdi ve bir süre sonra burada öldü. Bunun üzerine Harezm askerleri de Selçuklu devlet hizmetini terk ettiler. Gittikleri her yeri yakıp yıktılar²⁰⁶⁵. Sultan da Harezmîlileri durdurma ve geri getirme görevini Kemaleddin Kamyâr'a verdi. Kemaleddin Kamyâr emrindeki kuvvetlerle Malatya'ya vardı. Malatya sübaşısı Seyfûddeve Ertokuş'u onların ardından Harput'a gönderdi. Ancak Harezmîliler Arapgir'den Fırat'ı geçmişti.²⁰⁶⁶ Seyfûddeve de Harput Sübaşısı'nı Seyfeddin Bayram'ı Harezmîlilerin üzerine gönderdi. Ancak görünen o ki, Kemaleddin Kamyâr, Harezmîliler'e nasihat ve uyarı yolunu seçmiştir. Kemaleddin Kamyâr'ın barış çabalarına rağmen Ha-

²⁰⁶⁰ Taceddin Pervane'nin Kemaleddin Kamyâr'ın Amid seferinden sonra Sultan'ın huzuruna çıkıp Amid'e sefer yapmak istediğini beyan etmesi, onun daha Sultanın sağlığında bile Kemaleddin Kamyâr'ı çekemediğini İbn Bîbî ifade etmektedir. İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 450; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. I, s. 446.

²⁰⁶¹ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 465, İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s. 20; Yazıcızâde, *Tevarih-i Al-i Selçuk*, s. 618; Münecimbaşı, *Camîü'd-düvel*, II, s. 80.

²⁰⁶² Bk. M. Ali Hacıgökmen, “Alâeddin Keykubâd I.'ın, 1220-1237 Kayınpederi Kır Fard Hakkında Bir Araştırma”, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, mjh, Mediterranean Journal of Humanities Mediterranean*, II/1, Ant, 2012, s. 121-130.

²⁰⁶³ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 471; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s. 32

²⁰⁶⁴ Bk. A. Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İst, 1980.

²⁰⁶⁵ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 468, İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s. 23

²⁰⁶⁶ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 469, İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s. 24.

rezmliler Selçuklu kuvvetlerini yendiler Urfa, Harran, Rakka ve Suruç yolunda ilerlediler. Harput Sübaşısı Seyfeddin Bayram'ın öldürülmesi, Malatya Sübaşısı Seyfüddevle'nin de esir edilmesi üzerine Harezmliler'in üzerine gitmekte, Kemaleddin Kamyâr tereddüt yaşadı. Bu tereddüt Kayır Han'ın haksız olarak öldürülmesi ile ilgili olsa gerektir. Kemaleddin Kamyâr gerekli tedbirleri aldıktan sonra Kayseri'ye geldi ve Sultan'a olanları anlattı. Bu durum Sadeddin Köpek'in, Kemaleddin Kamyâr'ın varlığını ortadan kaldırmak için fırsat oldu. Sadeddin Köpek Kemaleddin Kamyâr'ı ortadan kaldırmadan önce Şemseddin Altunba'yı ve Tâceddin Pervâne'yi kendisiyle işbirliği konusunda ikna ederek bertaraf etti²⁰⁶⁷. Ancak hemen sonra kendisinin yanında ve destekçisi olan Tâceddin Pervâne ile uğraşmaya başladı. Emir Tâceddin, onun yaptıklarını duymasına rağmen aldırış etmedi. Fakat kötülükleri haddini aşınca ortadan çekilmeye karar verdi. İzin alıp iktâ olan Ankara'ya gitti. Ancak Sadeddin Köpek her zaman kendi çıkarları için kullandığı Tâceddin Pervâne'nin peşini bırakmadı. Akşehir'de bulunan eski Harput Artuklu hükümdarının şarkıcı bir cariyesi yanında olup onunla gayr-i meşrû münasebetlerde bulunduğunu ileri sürmüş, zinâ yapan kimse için *recm* (taşla öldürme) cezası lâzım geldiğine dair bir fetva almış idi. Sadeddin Köpek, Sultanı da ikna ederek fetvanın icabını yapmak üzere ferman da aldı. Bu hükümlerle derhal Ankara'ya varan Saadeddin Köpek şehrin din adamları ve ileri gelenleri huzurunda elindeki hükümleri okumuş; Ankara meydanına getirilen Tâceddin Pervâne'yi orada recrn

suretiyle öldürtmüş ve bütün serveti de müsadere etmiştir²⁰⁶⁸.

Sadeddin Köpek, Sümeysat (Samsat) Kalesi'nin fethinden sonra (635 /14 Temmuz 1238) sonra Hüsameddin Kaymerî'ye bir suç isnat etti ve onu bağlatarak Malatya Kalesi'ne hapsedti. Kaymerî'nin malına mülküne Sultan adına el koydu. Onun için günlük yarım men²⁰⁶⁹ et, iki men ekmek ve diğer ihtiyaçları için 3 dirhem ayırdı. Konya'ya dönünce mahiyetini bilemediğimiz çeşitli iftiralarla Kemaleddin Kamyâr'ı da Gevale Kalesi'ne hapsedip öldürdü(1238)²⁰⁷⁰.

Kamyâr'ın Malatya'daki (Battalgazi) Namazgâhi

Kemaleddin Kamyâr'ın öldürülmesi ve mallarının müsadere edilmesi sebebiyle bugüne kadar gelen bir eseri dışında bir şey bilmiyoruz. Ancak onun Konya'da ve Selçuklu ülkesinde yaptırdığı yapılar olmalıdır. Tek bildiğimiz yapı Malatya'daki namazgâhtır²⁰⁷¹. Yapının üzerinde

²⁰⁶⁸ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 474, İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s. 37; Müneccimbaş, *Camiü'd-düvel*, II, s. 82.

²⁰⁶⁹ Veya batman. Bazı yerlerde altı, bazı yerlerde üç kilo karşılığında bir ağırlık ölçüsüdür. Bk. Walter Hınz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1990.

²⁰⁷⁰ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 478, İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s. 32-33; Müneccimbaş, *Camiü'd-düvel*, II, s. 83.

²⁰⁷¹ Namazgâh, şehir surlarının dışında, Meydanbaşı mahallesinde Battalgazi-Malatya karayolunun sol tarafında yer alır. Namazgâh mihrap duvarı ve bunun önünde yer alan açık ibadet alanından müteşekkildir. Tamamen düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olan eserin orta yerine sivri kemerli kasaraya sahip mihrap niş yerleştirilmiştir. Köşelerindeki silindirik formlu mihrap sütunceleri kabartma olarak zencerek motifleriyle bezenmiştir. Dıştaki mihrap bordürlerinin üst taraflarında, iki yanda, birer dairesel rozet bulunmaktadır. Rozetlerin içleri Memluk Sultanı, Sultan Meliku'l-Eşref Ebu'l-Nasır Kayıdbay'ın lakaplarını ihtiva eden yazılarla doldurulmuştur. Mihrabın batı tarafında taştan yapılmış yedi basamaklı basit bir mer-

²⁰⁶⁷ İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, s. 471; İbn Bîbî, *Evâmirü'l-Alaiyye*, trc. II, s. 32.

Fotoğraf-1 Malatya'da Bulunan Namazgah Kitabesinin 1. kısmı

Fotoğraf-2 Malatya'da Bulunan Namazgah Kitabesinin 2. kısmı

namazgâhın yapılış ve onarım tarihlerini veren iki kitabe mevcuttur. Mihrap kemerinin üzerinde yer alan birinci kitabeye göre namazgâh, II. Keyhüsrev zamanında Kemaleddin b. Saceddin İshak adına 640(1242) yılında yaptırılmıştır (resim-1-2)²⁰⁷². Bu bilgiye göre namazgâh Kemaleddin Kamyâr'ın ölümünden (1238) sonra bitirilmiştir (1242)²⁰⁷³. Namazgâhlar şehrin dışında Musalla denilen meydanlarda bulunurdu. Büyük toplantılar ve karşılama törenleri burada yapılırdı. Bu yerlerin etrafına ve içine gölge vermek için ağaçlar dikilir, yakınlarına da su içmek, abdest almak ve hayvanları sulamak için çeşmeler yapılırdı. Buraya bir de mihrap konulur, bazılarında hutbe için minber de vardır²⁰⁷⁴. Kemaleddin Kamyâr'ın inşa ettirdiği Malatya'daki namazgâh, minberi ve mihrabı ile bugün ayaktaadır. Hatta buna Selçuklu dönemi namazgâhlarının günümüze en iyi şekilde gelebilir denebilir.

Kamyâr'ın İbn Bîbî Adıyla Bilinen Emir Nasireddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Ca'ferî el-Rugadî Ailesinin Selçuklu Hizmetine Girmesini Sağlanması

Bu konunun Kemaleddin Kamyâr'ın eserleri altında değerlendirilmesinin en önemli sebebi, Emir Nasireddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Ca'ferî el-Rugadî kısa adıyla İbn-i Bîbî el-Müneccime veya İbn Bîbî'nin Türkiye Selçukluları tarihi hakkında Farsça olarak yazdığı

Evamirü'l-Ala'yye fî'l-Umuri'l-Ala'yye adlı eserinden dolayıdır. Ona İbn-i Bîbî denmesinin sebebi annesi sebebiyledir. Annesinin mesleği müneccimlik idi. O bu sanatı büyükbabasından öğrenmiş ve çok ilerletmiştir. Yıldızlar cetveli (zîc)'ne bakarak gelecek hakkında isabetli tahminlerde bulunurdu. Annesiyle iftihar eden İbn Bîbî, "Kadınların ilimle uğraşmaları ender rastlanan durumlardan olduğu için kendisinde çok hayranlık uyandırmakta idi"²⁰⁷⁵ ifadesini kullanır. Müneccime Bîbî'nin uzunca bir süre Celaleddin Harezmsah muhitinde yaşamış ve faaliyet göstermiş olduğu anlaşıyor. 1229 yılında Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın elçisi emir Kemaleddin Kamyâr onu bu muhitte tanımıştı. Kemaleddin Kamyâr Konya'ya dönünce Sultan'a Bibi Müneccime'nin büyük maharetinden ve gördüğü itibardan bahsetmiş ve bu Bîbî ailesinin geleceğine önemli etkiler yapmıştır²⁰⁷⁶. Yassıçemen Savaşı'ndan sonra Melik el-Eşref'in himayesinde bulunan İbn Bîbî'nin anne ve babası Selçuklu hizmetine girmişlerdir (1231-1232) ²⁰⁷⁷. Kemaleddin Kamyâr'ın bu ailenin Selçuklu hizmetine girmesinde önemli bir rolü olduğu görülmektedir.

İbn-i Bîbî Kemaleddin Kamyâr ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır:

"Zamanının büyüklerinin seçkinlerinin seçkinlerinden ve devrinin önderlerinin ileri gelenlerinden, Yüce Allah'ın varlığını ilim ve faziletle doldurduğu; yüz men ağırlığındaki yayını ve tehemten²⁰⁷⁸ gürzünü başka kimsenin

diven bulunmaktadır. Bk. B. Eskici, *Eski Malatya'daki Türk İslâm Eserleri*, A.Ü. Sos. Bil. Ens. Yay. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ank, 1993, s. 90-93.

²⁰⁷² Oral, *a.g.m*, s.436.

²⁰⁷³ Mihrap nişinin alınlığındaki ikinci kitabede ise namazgâhı Mısır Memluklularından Seyfeddin Kayıdbay zamanında H:878 / M:1473 tarihinde onarıldığı yazılıdır.

²⁰⁷⁴ B. Ersoy, "Eski Malatya (Battalgazi) Türk İslâm Eserleri", *Kültür ve Sanat*, 4/6, 1992, s. 11-15.

²⁰⁷⁵ M. Cevad Meşku, *Ahbar-i Selacike-i Rum*. Tah, 1350 H.Ş. 1971, s. 17.

²⁰⁷⁶ İbn Bîbî, *Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 442; İbn Bîbî, *Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. I, a. 439.

²⁰⁷⁷ Aynı yer.

²⁰⁷⁸ İri yan, boylu boslu yiğit. Eski İran kahramanı Zaloğlu Rüstem'in lakabı

yerinden kaldıramadığı; ilmin inceliklerini ve varlıkların gerçeklerini tam olarak kavrayan; güzel hattıyla tanınan; huyu ve tabiatı herkes tarafından övülen; her çeşit bilgiyle aydınlanmış olup etrafını da aydınlatan; açık bir ifadeye ve son derece güzel anlatım yeteneğine sahip olan; düşüncesi demir gibi sağlam; yumuşak huyluluğu, ilahi yardım gibi etkileyici; eğlence sırasında nükteli sözler söyleyen, cömertlikte bulunan ve yanındakileri neşelendiren; konuşurken ağızından inciler dökülen ve dinleyenlerin kalbinden gam pasını silen; divanın baş köşesine oturan ve toplantı yerinde Utarid²⁰⁷⁹ gibi parlayan; konuşurken belagat incilerini ve söz mücevherlerini dinleyenlerin kulağına döken; anlaşmazlıkları çözmede ve mahkeme olanların (erbab-i mezalim) davalarını karara bağlamada Süleymân ke-silen; Rabbânî ilimleri anlatmada ve semâvî bilgileri öğretmede son derece başarılı olan; savaş sırasında Merih gibi kılıcının cana kıyan ucuyla kötülük isteyenlerin kanını döken; devlet muhaliflerinin kökünü kazımada hazır bekleyen Yüce Allah'ın cömert varlığı-doldurup süslediği bu kadar güzel ahlaka ve iyi vasıflara sahip"²⁰⁸⁰.

İbn-i Bîbî'nin bu kadar takdir edici ifadeleri kullanması Kemaleddin Kamyâr'ı yakinen tanıdığı ve ona minnet duygusu içinde olduğuna delil gösterilebilir. Yani Ahlat'ın fethinden sonra Bîbî Münecime'nin Anadolu'ya gelmesi ve Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmesine Kemaleddin Kamyâr vesile olmuştur.

²⁰⁷⁹ Güneş'e en yakın gezegen, Merkür.

²⁰⁸⁰ İbn Bîbî, *Evâmirü'l- Alaiyye*, s. 480; İbn Bîbî, *Evâmirü'l- Alaiyye*, trc. II, s. 32.

MANUEL MAVROZOMES

Türkiye Selçukluları'nın uzun süre hizmetinde bulunan Mavrozomes adlı gayr-i müslim aile, özellikle yabancı araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu aile üzerine ilk fikir beyan eden araştırmacı 1929 yılında F. W. Hasluck olmuştur²⁰⁸¹. 1935 ve 1937 yıllarında P. Wittek, Mavrozomes ailesi üzerine araştırmalar yapmıştır²⁰⁸². Daha sonra O. Turan²⁰⁸³, Semavi Eyice²⁰⁸⁴, Y. Ayönü²⁰⁸⁵, S. Nur Yıldız²⁰⁸⁶, bu aile üzerine çalışmalarında yer vermişlerdir. Özellikle Hasluck ve Wittek'in ve daha sonra S. Eyice'nin Konya Akmanastır'daki kitabeleri yayınlayarak ortaya koydukları farklı yaklaşımlar, Selçuklu devletine uzun süre hizmet eden Mavrozomes ailesinin önemini ortaya koymuştur.

Bize göre bu ailenin Selçuklu tarihindeki en önemli tarafı, uzun süre Bizans tahtında kalan Komnenos ailesi ile olan bağıdır. Bu durum hem Selçuklu hem de Bizans Devletleri'nde önemli siyasi olayların içinde bulunmalarına sebep olmuştur. Ayrıca bu aileden bazı şahıs-

²⁰⁸¹ F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, I, Oxford 1929, s. 56, 86, 372.

²⁰⁸² P. Wittek, "L'Épithaphe d'un Comnène à Konia", *Byzantion*, X, Paris 1935, s. 505 – 510; aynı mlf, "Encore l'épithaphe d'un Comnène à Konia" (Texte imprimé), *Byzantion*, XII, Paris 1937, s. 209-210.

²⁰⁸³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 181.

²⁰⁸⁴ Semavi Eyice, "Konya İle Silile Arasında Akmanastır", *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, S. 6, İstanbul 1966, s. 135- 60.

²⁰⁸⁵ Yusuf Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 26 (42), Ankara 2007, s. 141-154.

²⁰⁸⁶ S. Nur Yıldız, "Manuel Komnenos Maurozomes and His Descendants at the Seljuk Court: The Formation of a Christian Seljuk-Komnenian Elite", *Crossroads between Latin Europe and the Near East: Corollaries of the Frankish Presence in the Eastern Mediterranean (12th to 14th Centuries)*, ed. In Stefan Leder, Würzburg 2011.

ların Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar bazılarının Müslüman, bazılarının da Hristiyan olarak kalmaları için bir diğer ilginç ve önemli tarafıdır. Bu durumda biz de Selçuklular ve Komnenos sülalesi ile ilişkileri hakkında kısa bir bilgi vererek işe başlayalım.

Selçuklular'ın, Komnenos sülalesi²⁰⁸⁷ ile ilişkileri Süleymanşâh dönemine kadar gider. Bu ilişkiler Myriokephalon (*Miryokefalon*) savaşından sonra Komnenos sülalesi iktidardan düşürülene kadar devam etmiştir. Komnenos sülalesinden Bizans tahtına çıkanlar Alexios²⁰⁸⁸, İoannes²⁰⁸⁹ ve Manuel Komnemos²⁰⁹⁰ Selçuklu Türkleri'ni Anadolu'dan atmak için çok çabalamışlardır²⁰⁹¹. I. Haçlı seferinin ardından, Türkler İznik'i kaybettikten sonra, I. Alexios Komnenos Konya'ya kadar Selçuklu Türkleri'ni Anadolu'dan atmak için gelmiş (1116), ancak başarılı olamamıştır²⁰⁹². Alexios Komnenos'dan sonra Manuel Komnenos

da daha büyük bir orduyla Konya'ya kadar gelmiş, ancak Sultan I. Mesud'un başarılı savunmasıyla karşılaşmıştır. Sonuçta Manuel Komnenos Konya'da yenilgiye uğramıştır (1146)²⁰⁹³. Ancak Manuel Komnenos, Türkleri Anadolu'dan atmak düşüncesini hiç bırakmadı. Bu düşüncesini 30 yıl sonra (1176) tekrar icraata soktu. Hazırladığı ordusuyla yine Konya'ya doğru yola çıktı. Bu kez Selçuklu tahtında Sultan Mesud'un oğlu II. Kılıç Arslan vardı. Artık siyasi konjektör de 30 yıl öncesi gibi değildi. Tarih Türklerin lehine akmaya başlamıştı. II. Kılıç Arslan, onu Miryokefalon denilen yerde büyük bir yenilgiye uğrattı²⁰⁹⁴. Bu o kadar büyük bir yenilgiydi ki artık Bizans, Türkleri Anadolu'dan atmaktan vazgeçti. Bu büyük yenilgi Komnenos sülalesinin tahta indirilmesine de sebep olacaktır.

Selçuklular'ın Komnenos ailesi ile ilişkileri XIII. yüzyılda ise farklı mecraaya girmiştir. Bu dönemdeki ilişkilerde fâil Mavrozomes sülalesi idi. Mavrozomes sülalesi de aşağıda anlatacağımız gibi Komnenos ismini taşımaktaydı. I. Gıyâseddin Keyhüsrev 1196-1204 yılları arasında İstanbul'da sürgün hayatı süresince Komnenos sülalesi ile bağı olan Mavrozomes ailesinin himayesinde kalmış idi. Bu aile I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatı döneminde Anadolu'ya gelecektir. Mavrozomes ailesinden bazı kişiler Selçuklu Devleti'nin sonuna kadar hizmette bulunacaklardır. Çalışma-

²⁰⁸⁷ Bk. Franz Grabler, *Die Krone der Komnenen*, Köln (tarihiz), s. 314; H. von Kap-Herr, *Die Abendlândicsshe Politik Kaiser Manuels*, Strasbourg 1881; Anna Komnena, *The Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, çev. Bilge Umar, İstanbul 1996; F. Chaldon, *Les Comnenes*, II, Paris 1912; K. Varzos, *Ē genealogia tōn Komnēnōn* Thessalonica, 1984.

²⁰⁸⁸ William Plate, "Alexios I Komnenos", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, I, ed. William Smith, Boston 1867, s. 129-130; Michael Angold, *The Byzantine Empire, 1025-1204 (2nd ed.)*, Longman 1997, s. 136-170; Ralph-Johannes Lilie, *Byzanz- Das zweite Rom*, Berlin 2003, s. 328.

²⁰⁸⁹ Thomas Uecker, *Isaak I. Komnenos*. In: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, Band 2, Bautz, Hamm 1990, s. 1345-1347.

²⁰⁹⁰ Bk. Paul Magdalino: *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 2002.

²⁰⁹¹ Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995, s. 7-32; Ioannes Kinnamos, *Historia (1118-1176)*, haz. Işın Demirkent, Ankara 2001, s. 40 -54; Komnena, *Alexiad*, s. 338-487; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 16-17.

²⁰⁹² Komnena, *Alexiad*, s. 486-488.

²⁰⁹³ Kinnamos, *Historia*, s. 42, 46; Niketas, *Historia*, s. 36; . Turan, *Türkiye*, s. 181; Kesik, *Sultan Mesud*, s. 65.

²⁰⁹⁴ Mehmet Akif Ceylan, "Coğrafi Perspektiften Myriokefalon Savaşı'nın Yeri ve Konya Bağrsak Boğazı" S. Ü. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Konya 2016, s. 69-94; Kemal Turfan, "Miryokefalon Savaşı'nın Yeri Üzerine Yeni Araştırmalar", *Türk Tarih Kongresi*, Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye sunulan Bildiriler III, Ankara 1991, s. 1117-1155.

mızda I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in İstanbul'da sürgün döneminde hâmililiğini yapan hatta kızı ile evlendiği söylenen, sonra I. Keyhüsrev'in Konya'ya gelip tahta çıktığında yanında olan Manuel Mavrozomes ve ailesi üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Mavrozomes Ailesi İle Komnenos Ailesi Arasındaki İlişki

Mavrozomes ailesi, Mora yarım adası kökenli aristokrat bir ailedir²⁰⁹⁵. Bu aristokrat aile Bizans sarayında çok önemli hizmetlerde bulunmuştur. Mavrozomes'un babası Theodoros Mavrozomes adında birisidir²⁰⁹⁶. Theodoros Mavrozomes, 1170'de, I. Manuel Komnenos'un en gözde komutanı idi (1143-1181).²⁰⁹⁷ Theodoros Mavrozomes, Manuel Komnenos'un kaynaklarda ismi açıklanmayan kızı ile evlenerek *gambros (damat)* statüsünü kazanmıştır²⁰⁹⁸. Theodoros Mavrozomes'un, Kom-

menos sülalesine akrabalığı, onu Bizans'ın en üst aristokratik çevrelerine taşımıştır. En önemlisi Komnenos ismini kullanma hakkına da sahip olmuştur²⁰⁹⁹. Theodoros Mavrozomes, aynı zamanda Andronikos I. Komnenos (1183-1185)²¹⁰⁰ zamanında imparatorluk sekreterleri amiri olarak da hizmet etmiştir²¹⁰¹.

Theodoros Mavrozomes Miryokefalon seferine katılmış, bu sefer esnasında Bizans ordusunun sol kanadını idare etmiştir. Hatta Selçuklu okçularının ilk kurbanı Theodoros Mavrozomes'un idare ettiği kol olmuş, ordunun bu bölümü imha edilmiştir²¹⁰². Theodoros Mavrozomes 1169 yılında Mısır'ın Dimyat limanına yapılan sefere de katılmıştır²¹⁰³. Bu aile üyelerinden Ioannes Mavrozomes, 1185 yılında I. Andronikos Komnenos'un emri ile Normanlara karşı Sela-

²⁰⁹⁵ Mora Yarımadası (Pelopones- (Πελοπόννησος)), bugünkü Yunanistan'ın güneyinde, ülkenin bir kısmını oluşturan, Avrupa kıtasına bağlı olan ve Ege Denizi'nde bulunan yarımadadır. Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri", s. 141-154.

²⁰⁹⁶ Yıldız, "Manuel Komnenos Maurozomes and His Descendants at the Seljuk Court:The Formation of a Christian Seljuk-Komnenian Elite", s. 58.

²⁰⁹⁷ Niketas, *Historia*, s. 111,125; Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri", s. 144.

²⁰⁹⁸ Gambros iki kısma ayrılmıştır. Biri basit sebastos, diğeri gambros sebastos idi. Bu ikincisi çeşitli aristokrat ailelerinin oğullarının evlilik yoluyla imparatorluk ailesine katılan üyelerine verildi. Bk. *Oxford Dictionary of Byzantium* II, ed. Alexander Kazhdan, Newyork 1991, s. 812; XIII. yy. da Sebastosluk (Geç Bizans İmparatorluğu kıdemli saray unvanıdır. Ayrıca İmparatorluğun komşusu ve etkisindeki devletlerde de kullanılmıştır. *Sebastokratores* karısına verilen dişil unvan sebastokratorissa (Yunanca: σεβαστοκρατόρισσα), sebastokratisa (Bulgarca: севастократица ve Sırpça: севастократица) idi. Kelime, gramer olarak, sebastos ("Kutsal", Augustus yunanca çevirisi) ve kratör ("hükümdar", aynı kelime *autokratōr* "imparator" kelimesinde de geçmektedir) kelimelerinin birleşimidir. Unvan ilk defa Bizans İmparatoru I. Alek-

sios Komnenos (1081–1118 arası hükümdar) tarafından kardeşi İsaakios Komnenos'a verilmiştir. Bk. *Oxford Dictionary of Byzantium*, III, s. 1862; Yıldız, "Manuel Komnenos Maurozomes and His Descendants at the Seljuk Court:The Formation of a Christian Seljuk-Komnenian Elite", s. 57.

²⁰⁹⁹ Constantine Varzea, "Komninos Soykütüğü" *Bizans Metinler ve Çalışmalar*, Bizans Araştırmaları Merkezi- Selanik 1984, s. 473-75 Κωνσταντίνος Βαρζός: *Η Γενεαλογία των Κομνηνών*. Τόμος Α' (= *Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται*. Τ. 20α, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών – ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1984, s. 473-75; Yıldız, "Manuel Komnenos Maurozomes and His Descendants at the Seljuk Court:The Formation of a Christian Seljuk-Komnenian Elite", s. 57.

²¹⁰⁰ Yusuf Ayönü, "Bizans İmparatoru I. Andronikos Komnenos'un Hayatı ve Devlet Teşkilatını Yeniden Düzenlemeye Yönelik Reformları" *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX/1, İzmir 2014, s. 107-126.

²¹⁰¹ Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri", s. 144; Yıldız, "Manuel Komnenos Maurozomes and His Descendants at the Seljuk Court:The Formation of a Christian Seljuk-Komnenian Elite", s. 57.

²¹⁰² Niketas, *Historia*, s. 125; Roger de Hoveden, *The Annals of Roger de Hoveden: Comprising the History of England and of Other Countries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201*, I, (Laticeden İng. çev. Henry T. Riley), London 1853, s. 420-21; Haris A. Kalligas: *Monemvasia: A Byzantine City State*, New York 2010, s. 24.

²¹⁰³ Niketas, *Historia*, s. 111-112.

nik'i savunmak üzere ordusuyla birlikte Mora yarım adasından Selanik'e gitmiştir²¹⁰⁴. Nitekim XIII. yüzyıl sonlarında Angelos hanedanı döneminde memleketleri Mora yarım adası ve Batı Anadolu bölgesinde idarî görevlerde bulundukları bilinmektedir²¹⁰⁵.

Manuel Mavrozomos'u XIII. yüzyıl başında Phrygia²¹⁰⁶ bölgesinde görüyoruz²¹⁰⁷. İşte bu dönem I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in sürgünde İstanbul'da ve Manuel Mavrozomes'un yanında olduğu dönemdir. Burada bir durum, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in sürgün hayatı döneminde Anadolu ile irtibatını Manuel Mavrozomes aracılığıyla sağlamış olduğunu bize göstermektedir.

Manuel Mavrozomes'un I. Gıyâseddin Keyhüsrev İle İlişkisi

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in birinci saltanatı çok kısa sürmüştür. Bu kısa dönemin sonunda 1196 yılında ağabeyi II. Rükneddin Süleymanşâh'a Konya'yı bırakıp, uzun bir yolculuktan sonra İstanbul'a gitmiştir²¹⁰⁸. Burada I. Gıyâ-

seddin Keyhüsrev'in neler yaptığı, kimlerle ilişkide bulunduğu dair kaynaklar çok açık değildir. Onu Bizans İmparatoru III. Alexios Angelos²¹⁰⁹ iyi karşılamıştır. İmparator bu durumu kullanmak istiyordu. Bundan dolayı her gün I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i sarayına davet ediyordu. Hatta bir keresinde bir Frank askerinin küstah hareketi üzerine, I. Gıyâseddin Keyhüsrev bu Frank askerini düelloya çağırması idi²¹¹⁰. İşte bu olaydan sonra I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Mavrozomes'in himayesine girmiş ve onun mülkü olan adaya gitmiştir. Burada ne zamana kadar kalmıştır bunu bilemiyoruz. Bu ada'nın da neresi olduğu hakkında farklı görüşler ile sürülmüştür. İstanbul'a yakın bir ada olma ihtimali çok yüksektir. Mavrozomes ailesinin Moralı olması nedeniyle bu adanın Mora yarım adası olması mümkündür.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev ikinci defa Konya'da tahta çıktığında Mecdüddin İshak'a gönderdiği mektupta dolaştığı yerleri anlatırken şöyle ifade eder:

“Bazen Şam'da, bazen Ermen'de bazen dağlarda bazen ovalarda yer tuttum.

Bazen timsah gibi denize, bazen kaplan gibi sahraya girdim.

Bazen İstanbul'da, bazen Leşker'de, bazen Magrib'de bazen Berber'de kaldım”²¹¹¹.

Derken sürgün süresince İstanbul'da kalmadığını ifade etmektedir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, Manuel Mavrozomes ile ne zaman tanıştı. Manuel Mavrozomes'in, Keyhüsrev'i himayesine alacak kadar yakından tanınması onların

²¹⁰⁴ Ayönü, “Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri”, s. 144, 145.

²¹⁰⁵ Kalligas, *Byzantine City State*, s. 24.

²¹⁰⁶ Ankara, Afyon ve Eskişehir illerinin tümü; Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzeyi, Kütahya ilinin batı bölümünü kapsar. Bölgenin kuzeydoğudaki sınırını Halys Irmağı (Kızılırmak); doğudaki sınırını Tatta (Tuz) gölü; güneybatıdaki sınırını Kadmos (Honaz) Dağı ve Salbakos Dağı (Babadağ); kuzeydeki sınırını Sündiken Dağları; batıdaki sınırını Sindros (Banaz) Çayı Vadisi oluşturmaktadır. V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara 2000, s. 195-196.

²¹⁰⁷ Ayönü, “Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri”, s. 145.

²¹⁰⁸ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-alaiyye fi'l-umuri'l-Alaiyye*, I, (Tıpkı Basım), nşr. A. Erzi- N. Lugal, Ankara 1957, s. 35; İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-alaiyye fi'l-umuri'l-Alaiyye*, I, çev. M. Öztürk, Ankara 1996, s. 55. (I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yolculuğunu uzun uzun anlatır); Selim Kaya, *Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 49-51.

²¹⁰⁹ Warren T. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, California 1997, s. 717.

²¹¹⁰ İbn Bibi, s. 53; trc. I, s. 71.

²¹¹¹ İbn Bibi, s. 91; trc. I, s. 112.

daha evvel birbirlerini tanıdıklarını gösteriyor. Acaba Manuel Mavrozomes Phrygia bölgesinde Bizans komutanı iken mi tanıştı? Babası Theodoros Mavrozomes Miryokefalon savaşında önemli rol almıştı. Bu tanışma II. Kılıç Arslan dönemine kadar iniyor mu? Bu soruların cevabını veremiyoruz. Ancak bu ilişki o kadar samimi idi ki, I. Keyhüsrev, Manuel Mavrozomes'un kızı ile de evlenmiştir²¹¹². Manuel Mavrozomes'un, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i himayesine alması ve hatta kızı ile evlendirmesinin sebebi ne olabilir? Bu sorunun cevabı Mavrozomes'un I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i siyasi amaçları doğrultusunda kullanmak istemesinden dolayı olabilir. Çünkü Mavrozomes'un, Komnenos hanedanına soy bakımından akraba olması onun Bizans tahtına geçme iştiağını arttırmış olmalıdır²¹¹³. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in sürgünde bulunduğu süre içinde Uc Türkmenleri ile yakın ilişkide bulunduğunu tahmin ediyoruz. Bu ilişkiyi de kayınpederi Manuel Mavrozomes'un Phrygia bölgesi idarecisi olması nedeni ile sağlamış olabilir. Yağıbasan oğulları ile I. Keyhüsrev ve oğulları bu süre içinde sık sık görüşmüşlerdir. I. İzzeddin Keykâvus, Yağıbasanoğlu Zahiruddin İliğ'e

çocukluk arkadaşım demektedir²¹¹⁴. Bu durum bize I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in uç Türkmenleri ile daha sürgün hayatında iken bile ilişkilerini ortaya koymaktadır.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in sürgün hayatı esnasında Konya'ya göç etmesinin sebeplerinden birisi olarak IV. Haçlı Seferi sonucunda (1204) İstanbul'un işgal edilmesi de gösterilir. Ancak durum biraz farklı gözüküyor. Eğer II. Rükneddin Süleymanşâh Latinlerin İstanbul'u işgali sırasında ölmemiş olsaydı, I. Keyhüsrev Konya'ya değil başka bir yere göçmek zorunda kalırdı. Yani I. Keyhüsrev Konya'ya kardeşi II. Rükneddin Süleymanşâh'ın vefatı üzerine hareket etmiştir. Uc Türkmenlerinden Yağıbasanoğlu Zahiruddin İliğ'in daveti bu göç kararında çok etkili olmuştur. I. Gıyâseddin'e Hacıp Zekeriyâ tarafından, Rükneddin Süleymanşâh'ın öldüğü haberi verildikten sonra, kayınpederi Mavrozomes'ta ona yardım edeceğini bunun karşılığında daha önce görev aldığı ve çok iyi bildiği bir bölge olan Phrygia bölgesini istemiş olmalıdır²¹¹⁵. Buradan Selçuklular'ın desteği ile rakiplerine karşı üstünlük sağlayabileceğinin farkında idi. I. Theodoros Laskaris'in²¹¹⁶, Komnenos kardeşlerden sonraki en büyük rakibi olan Mavrozomes, damadı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Selçuklu tahtına çıkmasından sonra Denizli- Honas bölgesindeki hâkimiyetini daha da kuvvetlendirecektir. Bu durum I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in işine geliyordu. O tahta çıktığında devlet işlerini düzene koymak için geniş bir yapılandırma içine girdi. Önce oğullarını melik

²¹¹² İbnu'l Esir, *el- Kamil fit-tarih*, XII, çev. Abdülkerim Özeydin İstanbul 1985, s. 165; Niketas, *Historia*, s. 210; İbn Bibi, s. 80; trc. I, s. 101; ayrıca bkz. Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1979, s. 126; Yıldız, "Manuel Komnenos Maurozomes and His Descendants at the Seljuk Court: The Formation of a Christian Seljuk-Komnenian Elite", s. 60.

²¹¹³ İbnu'l Esir, *el- Kamil*, XII, s. 165; İbn Bibi, s. 80; trc. I, s. 101; Müneccimbaşı, *Câmiü'd-Düvel, Selçuklular Tarihi*, II, yay. ve çev. A. Öngül, İzmir 2001, s. 34; Gregory Ebu'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, s. 474; Kaya, *Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh*, s. 108; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan mensupları" *XI. Türk Tarih Kurumu Kongresi (Bildiriler)*, Ankara 1990, s. 709-721.

²¹¹⁴ İbn Bibi, s. 77- 82, trc. I, s. 97-102; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdari Mekanizmanın Rolü*, Ankara 2011, s. 46.

²¹¹⁵ İbn Bibi s. 80; trc. I, s. 101.

²¹¹⁶ Alice Gardiner, *The Lascarids of Nicaea: the Story of an Empire in Exile*, London 1912, s. 54-96.

sıfatıyla, I. İzzeddin Keykâvus'u Malatya, I. Alâeddin Keykubâd'ı Tokat'a gönderdi. Ancak bu oğullar eskisi gibi rahat hareket edemeyeceklerdi. Melikler askerî özelliklerini tamamen kaybettiler, merkeze bağlı birer vali gibi oldular. Burada babası II. Kılıç Arslan döneminde yaşanan taht kavgalarından ders çıkarmış olduğunu görüyoruz.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev kayınpederi Mavrozomes'a Denizli ve Honas'ı vererek bir Uc beyliği kurdurdu. Ona geniş salâhiyetler tanıdı. Burada hem I. Gıyâseddin Keyhüsrev hem de Mavrozomes'un çıkarlarına uygundu. I. Gıyâseddin Keyhüsrev Batı Anadolu'yu iyi tanıyan Mavrozomes'e Denizli- Honas merkez, uc beyliği kurdurarak hem bölgeye hakim olmak hem de İznik Bizans İmparatorluğu'na karşı başarı kazanmak, belki de başarılı olursa Mavrozomes'un kızı ile evliliğinden olan küçük oğlunu İznik'te tahta geçirmek istiyordu. Mavrozomes ise babası tarafından Komnemos sülalesine damat olduğu için Komnenos unvanını kullanarak İznik tahtını elde etmek istiyordu. Böylece bölgede bir uc beyliği kuruldu.

Denizli Uc Bölgesi Beyliği ve Manuel Mavrozomes

Selçuklular döneminde Batı Anadolu'nun en önemli askeri bölgesi Honas-Denizli bölgesidir. Selçuklular'ın Konya'yı başkent edinmesinden itibaren önce Akşehir sonra da Uluborlu-Honas hattına doğru ilerlemişler, Konya'nın uc savunma hattını oluşturmuşlardır. Sultan Mesud ile başlayan bu mücadele, II. Kılıç Arslan ile devam etmiştir. Mesud, Akşehir'i ileri savunma merkezi yapmıştır. Bizans ile mücadelede Sultan Mesud Akşehir'i hep sınır kabul etmiştir. Bizans imparatoru ile mektuplaşma-

larında Akşehir karşılaşma yeri olarak görülmüştür²¹¹⁷. II. Kılıç Arslan dönemine gelince, bu dönemde özellikle Miryokefalon savaşından sonra önemli uc garnizon olacaktır. Küçük oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Uluborlu bölgesine melik olarak gönderirken, Honaz ve Denizli bu meliklik bölgesinin askerî uç garnizonu idi. Selçuklu döneminin en önemli emirlerinden olan Mübarizüddin Ertokuş, Esededdin Ayaz, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in meliklik döneminde bu bölgede hizmetinde idiler. Daha sonra bu emirler Selçuklu Devleti'ne uzun süre hizmet edeceklerdir. Ancak esas durum Phrighya bölgesini çok iyi tanıyan bu bölgenin vaktiyle idareciliğini yapan Mavrozomes'un gelmesiyle farklı bir hal almıştır. Mavrozomes burada tamamen bağımsız hareket edecek bir statüde idi. Batı Anadolu'da yerel idareciler Bizans'a karşı bağımsız hareket etmeye başlamışlardı²¹¹⁸. Mavrozomes'un, Selçuklu sultanının desteğini alması onu bu bölgede daha güçlü hale getirecektir. Yapılan seferler ise genelde İznik üzerine idi. Ancak aynı durumda olan bütün Bizans'ın devlet mekanizmasını İznik'e taşıyan Th. Laskaris'de Manuel Mavrozomes'un faaliyetlerinden rahatsızdı. Manuel Mavrozomes artık Batı Anadolu'ya seferler düzenlemeye başladı. Daha çok da akınları Menderes havzasına yoğunlaştı. Th. Laskaris önce Manuel Mavrozomes'a karşı çıkamadı. Çünkü hâkimiyetini sağlamlaştırma-ya çalışıyordu. Mavrozomes, Menderes vadisi-ne akınlar düzenlemiş, Bizans'a ait olan kısım-

²¹¹⁷ Kinnamos, *Historia*, s. 36; Salim Koca, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Malazgirt'ten, Miryokefalon'a) (1071-1176)*, II, Çorum 2003, s. 127.

²¹¹⁸ Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri", s. 147-150; Bk. Franz Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453, 2. Teil: Regesten von 1025-1204*, München 2009.

ları yağmalamıştır²¹¹⁹. Bu bölgelere Türkmen nüfus yerleştirildi. Görünen o ki I. Gıyâseddin Keyhüsrev de kayınpederi Mavrozomes'i bütün imkânlarıyla desteklemiştir.

Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev Karadeniz kıyılarında Komnenoslara karşı zaferler kazandıktan, Ermenileri tabiiyetine aldıktan sonra Antalya'ya yönelmiş, Antalya'yı Latinlerden almıştır. 1209 yılında Venediklilerle de gizli bir anlaşmayla Th. Laskaris'e karşı gizli bir ittifak içine girilmiştir²¹²⁰. IV. Haçlı seferinden sonra tahtından olan III. Alexios Angelos sürgünden kurtulduktan sonra Konya'ya gelmiş, Th. Laskaris'e karşı yardım istemiştir. Bu duruma Manuel Mavrozomes'un olumlu tepki verdiğini söylememiz mümkün değildir. Çünkü Manuel Mavrozomes da III. Alexios Angelos gibi Bizans tahtına çıkmak istiyordu. O, Menderes vadisine yaptığı son bir akında Th. Laskaris karşısında ağır bir yenilgi almıştır²¹²¹. O da Konya'ya gelip damadı, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Th. Laskaris'e karşı siyasetini kendisi için desteklemiş olmalıdır.

Manuel Mavrozomes ve Alaşehir Savaşı

Manuel Mavrozomes'un Alaşehir Savaşı'na katılıp katılmadığını bilmiyoruz. Savaş sırasın-

da I. Gıyâseddin Keyhüsrev şehit olmuş²¹²², alınan birçok esir arasında eski Bizans İmparatoru III. Alexios da vardı²¹²³. Ancak esirler arasında Manuel Mavrozomes'in ismi geçmez. Acaba Mavrozomes Alaşehir savaşına katılmamış mı idi? Artık Alaşehir savaşından sonra da siyasî konjektör değişmiş, Selçuklu devleti taht kavgası içine düşmüş, İznik Bizans Devleti bölgede siyasi gücünü arttırmış idi. Bundan sonra Mavrozomes'un, Menderes vadisi ve İznik Bizans İmparatorluğu üzerine seferlerini göremiyoruz. O artık siyasi emellerinden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Bundan sonra Mavrozomes'un Selçuklu Devleti'nin hizmetinde resmi görevler aldığını görüyoruz.

Manuel Mavrozomes'un Selçuklu Devletinde Aldığı Görevler

a. Çanşığır görevi

Manuel Mavrozomes'un Selçuklu Devleti'nde aldığı görevler genellikle I. Alâeddin Keykubâd döneminde olmuştur. Alâeddin Keykubâd tahta çıktığında otoritesini sağlamlaştırmak için önemli emirlere karşı belli bir siyaset geliştirmiş idi. Bu emirlerin Seyfeddin Ayaba, Mübarezüddin Behramşah, Zeyneddin Beşşare, Bahaeddin Kutluğca geliyordu. Özellikle Seyfeddin Ayaba Sultanın çocukluk yıllarından beri yanında idi. Ona ve kardeşine atabeylik yapmış idi. Ancak Alâeddin Keykubâd bu emirlerin ağabeyini yalnız bırakmalarını, şaşaa depdebe içinde yaşamalarını kendi otoritesine karşı bir hareket olarak görüyordu. İşte

²¹¹⁹ Niketas, *Historia*, s. 210; ayrıca bkz. Turan, *Türkiye*, s. 281; Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri", s. 146.

²¹²⁰ Kaya, *Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh*, s. 137; Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Laskarids of Nicaea, 1204–1261*. Oxford University Press, London 1975, s. 61, 244.

²¹²¹ Niketas, *Historia*, 828; Kaya, *Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh*, s. 125. Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri", s. 147.

²¹²² İbn Bibi, s. 102-112; trc. I, s. 121- 132.

²¹²³ William Plate, "Alexios III Angelos", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, I, ed. William Smith, Boston 1867, s. 130.

bu emirlerin bir an önce ortadan kaldırılması gerekiyordu²¹²⁴. İşte bu emirlerin ortadan kaldırılmasında Manuel Mavrozomes'un önemli bir rolü vardır. Sultan önce bu emirleri ortadan kaldırmak için Antalya'yı düşündü. Ancak Emir Komnenos ve Hokkabaz oğlu Seyfeddin ve Mübârizeddin İsa Antalya'nın bu iş için uygun olmadığını ifade ettiler. Bu işin için en uygun yerin Kayseri olduğunu belirttiler²¹²⁵. Yapılan plana göre Kayseri'de sarayda asıl önemli iş Emir Komnenos'un idi. Askerleriyle Saray bahçesinin duvarlarını saracaktı. Emirler ortadan kaldırıldıktan sonra Seyfeddin Ayaba'nın Çaşnigirlik görevi Bedreddin Gevhertaş'dan önce kısa bir süre Emir Mavrozomes'a verilmiştir. Görülüyor ki, Emir Mavrozomes Sultan'ın en güvendiği emirler arasındadır, Selçuklu devlet teşkilatında çok önemli bir görev olan *Emiru'l-ümera* (mansıb-ı beglerbegî), *Çaşnigirlik* görevini o üstlenmiştir. Aynı zamanda Mavrozomes'in Konya surlarının yapımında da bulunduğunu biliyoruz²¹²⁶.

b. Emiru'l-Ümera

Mavrozomes yukarıda bahsettiğimiz gibi I. Keyhüsrev ikinci defa tahta çıkmadan önce Phrigya bölgesinin idarecisi idi. Yani o zaten bir asker idi. Selçuklu kaynaklarında da emir olarak geçer. Başta İbn Bibi'de "*Emir Komnenos Mafrozom*"²¹²⁷ Arap, Süryanî, Bizans kaynaklarında da *Emir* unvanı alır.²¹²⁸ Ancak en önemlisi "*emirül-ümera*" unvanı ile I. Alâeddin Keykubâd döneminde çok önemli siyasi olayların

içindedir. Yukarıda bahsettiğimiz I. Alâeddin Keykubâd'ın bazı emirleri ortadan kaldırılmasında en önemli rol Emir Mavrozomes'un idi. Emir Mavrozomes Ermenilere karşı seferde Mübârizüddin Çavlı ile birlikte başarılar göstermiştir. Bu sefere denizden Mübarizüddin Ertokuş destek vermiştir. Selçuklu ordusu karadan Maraş ve Ceyhan Vadisi boyunca Çukurova'ya indi. Çincin kalesine²¹²⁹ kadar ilerlediler. Selçuklular'ın aldıkları yerle arasında en önemlisi İç-il idi. Sultan bu Ermeni sınırının idaresini Kemareddin Lala'ya verdi. Bu başarılı seferin en önemli mirlerinden birisi Emir Manuel Mavrozomes idi.

c. Melik Unvanı

İbn Bibi "*Emir Komnenos Mafrozom (Mavrozomes)ın Anadolu (Rum) beldelerinde kaleleri ve maiyeti olup sözüne itibar edilen bir melik*", ifadesini kullanır²¹³⁰. Nasıl olmuş da hem de bir gayr-ı müslim olan birisi Melik unvanı alabilmiştir? Burada Emir Mavrozomes'e emir unvanı verilmesinin sebepleri ne olabilir? Bu sebepleri az da olsa yukarıda izah etmiştik. Şimdi bunları açacak olursak: Emir Mavrozomes'in melik unvanı almasını önce Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci defa tahta çıktığında devlet yapılanmasında aramak gerekiyor. Sultan önce oğullarını birer vali gibi melik olarak Tokat ve Malatya'ya atamıştır. Böylece Sultan, babası II. Kılıç Arslan dönemindeki sıkıntılara düşmek istemiyordu. Aynı zamanda

²¹²⁴ İbn Bibi, s. 268; trc. I, s. 286.

²¹²⁵ İbn Bibi, s. 267; trc. I, s. 285.

²¹²⁶ İbn Bibi, s. 271; trc. I, s. 289.

²¹²⁷ İbn Bibi, s. 306; trc. I, s. 319.

²¹²⁸ Niketas, *Historia*, s. 651.

²¹²⁹ Bk. İbn Bibi s. 336-342; , trc. I, s. 345-353. Çincin Kalesi bugün Maraş'a bağlı Andırın'ın Geben ile Göksun'ün Değirmendere kasabaları arasında, Çincin Boğazı olarak adlandırdıkları yerde kalıntıları bulunan kaledir. Bk. İlyas Gökhan, "XIII. Yüzyılda Maraş", *S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, Konya 2005, s. 191-222.

²¹³⁰ İbn Bibi, s. 306; trc. I, s. 319-320.

hocası Mecdüddin İshak'ı Bağdat'a göndermiş Abbâsî Halifeliği ile iyi ilişkiler kurmak istemiş, Fütüvvet teşkilatının ve dolayısıyla Ahi Teşkilatı'nın kuruluşuna vesile olmuştur²¹³¹.

Kayınpederi Emir Mavrozomes'u Honazs ve Denizli bölgelerini vererek Bizans'a kendi soyundan birilerini tahta çıkarmak istemiştir. Sultan'ın bu plânı Emir Mavrozemos'un siyaseti ile örtüşüyordu. Bu durum Emir Mavrozomes'e Türk tarihinde görmediğimiz Sultan ailesinden olmayan hata bir gayr-ı müslim'e melik unvanı verilmesine sebep olmuştur.

d. Gulâmhânedeki görevi

Gulâm teşkilatının II. Süleymanşâh döneminde işler hale geldiğini biliyoruz. Bu dönemden sonra sarayda gulâmhânedeki yetişen birçok emir, Selçuklular'ın son dönemlerine kadar devlete hizmet etmişlerdir²¹³². Türkiye Selçukluları'nda gulâmhânenin işleyişi babalar aracılığıyla oluyordu. Bu babalar Selçuklu topraklarında gulâmhâneye alınacak çocukları devşirirler ve yine babalar tarafından eğitilirdi. İşte özellikle I. Alâeddin Keykubâd döneminde Emir Manuel Mavrozomes gulâmhâneye alınacak çocukların devşirilmesinde önemli rol almıştır²¹³³. I. Alâeddin Keykubâd'ın emirleri tavsiyesi sonucunda ortada kalan gulâm askerlerinin karışıklık çıkarma endişesiyle Hakkabazoğlunun tavsiyesiyle hepsinin cezalandırılması yoluna gidilmiştir. Ancak gulâm teşkilatı yapısı içinde olan Emir Mavrozomes bu durumun

vahametini anlayarak hemen sultanın huzuruna çıkıp durumun vahametini Sultan'a anlatmıştır. Sultanda bu kararından dönmüştür²¹³⁴. Burada görünen o ki, Emir Mavrozomes Selçuklu başkentindeki gulâmların durumunu çok iyi bilmekte, Sultan ona bu konuda itimat etmektedir.

e. Çocukları ve Ölümü

Emir Mavrozomes'un ailesi hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. I. Gıyâseddin Keyhüsrev İstanbul'da sürgün hayatı sırasında ismini bilemediğimiz kızını, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e verdiği ve bu evlilikten bir çocuk olduğu hakkında bilgiler vardır. Bu çocuğun adı kaynakta Celaledin Keyferidun olarak geçiyor²¹³⁵. Ancak I. Gıyâseddin Keyhüsrev öldükten sonra saltanat mücadelesinde ismi geçmiyor. Bu durumda çocuk ya tahta çıkamayacak kadar sakat ya da çok küçük idi. Emir Mavrozomes'un diğer çocukları hakkında bilgi kırıntıları mevcuttur. Konya'da Akmanastır'ın avlusunda bulunan daha sonra müzeye taşınan 1297 tarihli Yunanca mezar kitabesinde Emir Manuel Mavrozomes'un oğullarından birisi hakkında bilgi vardır²¹³⁶. Bu kitabe önce Hasluck²¹³⁷ sonra da P. Wittek²¹³⁸ tarafından yayınlanmıştır. Bu kitabede “*Ioannes Komnenos-Mavrozomes'in torunu, hakir Ioannes Komnenos'un oğlu Mikhael*” ifadesi bizim için çok önemlidir. Bu kitabede geçen Ioannes Komnenos-Mavrozomes, Manuel Mavrozomes'dur. Kitabede geçen, Ioannes

²¹³¹ Bk. M. Ali Hacıgökmen, “Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak”, *Belle-ten*, LXXVI/ 276 Ankara 2012, s. 421-432.

²¹³² Bk. Erkan Göksu, “Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Y. 7, Ankara 2007, s. 65-84.

²¹³³ İbn Bibi, s. 273-274; trc. I, s. 291.

²¹³⁴ İbn Bibi, aynı yer.

²¹³⁵ Turan, *Türkiye*, s. 275.

²¹³⁶ Bu Yunanca kitabe hakkında detaylı bilgi için bkz. Semavi Eyice, “Konya İle Sille Arasında Akmanastır”, s. 135,160.

²¹³⁷ Hasluck, *Sultans*, s. 56, 86, 372.

²¹³⁸ Wittek, “L'Épitaphe d'un Comnène à Konia”, s. 505-510; aynı mlf. “Encore l'épitaphe d'un Comnène à Konia”, s. 209-210.

Kommenos Manuel Mavrozomes'un oğlu, Mikhael ise Manuel Mavrozomes'un torunudur²¹³⁹. Yani 1297 tarihli bu Yunanca kitabeye göre Manuel Mavrozomes'un Hristiyan oğlu hâlâ hayattadır. Mikhael adlı torun ise genç veya çocuk yaşta ölmüş olmalıdır. Torun Mikhael ismini önce Hasluck, Mikhael Emir Arslanes²¹⁴⁰ sonra da P. Wittek, Amiras Olanes şeklinde okusa da, daha sonra Wittek, Amiras Olanes (Emir oğlanı veya oğlu)²¹⁴¹ şeklinde değiştirmiştir ki doğru olanda bu olsa gerektir. Akmanastır'ın avlusunda bulunan daha sonra müzeye taşınan tarihsiz Yunanca kırk bir mezar kitabesi daha vardır. Kitabenin Türkçe karşılığı : “..... *pek asil kişilerden pek ulu zatın oğlu Akhi.....nin yattığı*” şeklindedir²¹⁴². Kitabede isim ve tarih kısmı kırk olsa da bizce çok önemlidir. Bu kitabe, Mavrozomes ailesinden bazı şahısların Ahi Teşkilatı'na mensup olduğunu bize göstermektedir. Hakikaten de Manuel Mavrozomes'un oğlu olduğunu düşündüğümüz 1263 yılında öldürülen Denizli Uc Beyi *Mehmed el-Mevrazemî* Ahi Teşkilatı'na mensup önemli birisidir²¹⁴³. Aynı zamanda Mehmet Bey'in, İshak adlı bir kardeşini de biliyoruz²¹⁴⁴. Bu bilgiler bize Mavrozomes ailesinden birçok kişinin, Mehmet Bey, kardeşi İshak gibi ihtida ederek Müslüman olduklarını göstermektedir.

Manuel Mavrozomes'un ölümüne gelince, onun ölümü ile ilgili bir bilgiye sahip değiliz. Ancak o 1225 yılından sonra ölmüş olmalıdır²¹⁴⁵. Zira yegâne kaynağımız İbn Bibi de, Alâeddin Keykubâd'ın ümera tasfiyesi (1223) ve Ermeni seferinden (1225) sonra hiçbir siyasi faaliyette ismi geçmez.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devletinin paytahtı Konya'da Eseddin Ayaz, Mecdüddin İshak, Kemaleddin Kamyar ve Manuel Mavrozomes gibi her biri Selçuklu siyasi hayatında önemli etkili emirleri olmuştur.

Emir Eseddin Ayaz, I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve oğulları I. İzzeddin Keykâvus, I. Alâeddin Keykubâd dönemlerinde devlete hizmet eden güngörmüş bir devlet adamıdır. Emir Eseddin'in bu Sultanların döneminde gözden düşmediği görülüyor. Emir Eseddin, zaman zaman, Uc Beyi, Atabey, Emir-i Ahur, Şarab-salâr, Sübaşı gibi görevleri uhdesinde bulundurmıştır. Ayrıca imarcı bir şahsiyet olarak görülüyor. Şarabsa Hanı gibi yaptığı imar faaliyetleri yanında imar işlerine yatkınlığı sebebiyle Sultan tarafından yaptırılan eserlerde, Hazine adına buraların yapımını üstlenmiştir. Çünkü onun, I. İzzeddin Keykâvus tarafından Sinop Kalesi, I. Alâeddin Keykubâd tarafından Konya kale kapısı ve burçları, Alâeddin Camii, ve Alanya Kalesi'nin yapımında devlet adına bir nevi imar nazırı olarak tayin edildiği görülmektedir.

²¹³⁹ Wittek, “L'Építaphe d'un Comnène à Konia”, s. 505-510; aynı mlf. “Encore l'építaphe d'un Comnène à Konia”, s. 209-210; Semavi Eyice, “Akmanastır”, *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 281-282.

²¹⁴⁰ Hasluck, *Sultans*, s. 56, 86, 372.

²¹⁴¹ P. Wittek, “Encore l'építaphe d'un Comnène à Konia”, s. 209-210.

²¹⁴² Eyice, “Akmanastır”, s. 281.

²¹⁴³ Mikail Bayram “Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey”, *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 287-294.

²¹⁴⁴ Bedrü'd-din Aynî, *İkdu'l-cüman*, I, nşr. M. M. Emin, Kahire 1407/1987, s. 321-323.

²¹⁴⁵ Ayönü, “Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri”, s. 147-150'de; Vougiouklaki Penelope, “Manuel Maurozomes”. *Encyclopedia of the Hellenic World, Asia Minor. (2003)*, Foundation of the Hellenic World, Retrieved 26 September 2012'de 1230 tarihini verir.

Şeyh Mecdüddin İshak', I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve oğlu I. İ. Keykâvus'un hocası ve danışmanı olmuş, Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasetine yön vermiş önemli bir şahsiyet olarak görüyoruz. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatında Selçuklu Devleti'ni yapılandırma işine girdiğinde Şeyh Mecdüddin İshak'ın önemli bir rol aldığını biliyoruz. Bunun için diplomat olarak Bağdad'daki görüşmelerinde Türkiye Selçuklu Devleti ile Abbâsî Halifeliği arasında siyasî kültürel anlaşmaların gerçekleştirilmesinde ön ayak olduğu bu görevinden döndükten sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır. O Bağdad'da bulunduğu sırada dönemin önemli âlimleri ile görüşmüş, onların Anadolu'ya gelmesini sağlamıştır. Bu âlimlerin bir kısmının Konya ve Malatya'ya yerleşmesini temin etmiş, buralar ilmi câzibe merkezi haline gelmiştir. Aynı zamanda onların bazı eserlerini de Anadolu'ya özellikle Konya ve Malatya'ya getirmiştir. Bu eserlerden birçokları Sadrüddin Konevî'den intikâl etmiş olup bugün Konya Yusufâğa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Mecdüddin İshak'ın yaptığı en önemli işlerden birisi de yukarıda bahsettiğimiz gibi en-Nâsır Li Dinillah'ın İslâm Dünyasının birlikteliği için yeniden ihya ettiği Fütüvvet Teşkilâtı temsilcileri olan Evhadüddin-i Kirmanî ve Şeyh Nasirüddin Mahmud'u getirmiş olmasıdır. Böylece Anadolu'da Türklerin kurduğu en önemli teşkilat olan Ahilik Teşkilatı'nın kurulmasına dolaylı da olsa vesile olmuştur diyebiliriz.

Kemaleddin Kamyâr ağırbaşlılığı ve temkinli duruşu ile tam bir devlet adamıdır. Alâeddin Keykubâd gibi bir sultanın en yakın, güvendiği emir, bir nevi onun sırdaşı olmuştur. Sultan son anlarını yaşarken Celaled-din Karatay gibi önemli bir devlet adamının yanında, Kemaleddin Kamyâr'ı çağırması ve ona vasiyetini söy-

lemek istemesi bunu gösteriyor. Bu dönemde devletin dış siyasetini yönlendiren o olmuştur. Kemaleddin Kamyâr özellikle Harezmşah Celaled-din ile olan barış görüşmelerinde öne çıkan bir devlet adamıdır. Eyyübî Melikleri ve Abbâsî halifesi elçisinin huzurunda okuduğu mektup, ikna kabiliyeti ve hitabetinin ne kadar güçlü olduğunu gösteriyor. O Erzincan'ın alınmasından sonra burada kadılık görevini de üstlenmiştir. Bu da bize dinî ilimlerdeki gücünü gösteriyor. O aynı zamanda Şeyh Şihâbedîn-i Maktûl'un talebesi olmuştur.

Alâeddin Keykubâd'ın öldürülmesi hadisesinden sonra durum tamamen değişmiştir. O, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıkmasına yardım etmediği gibi buna aleyhtar ümerânın faaliyetlerine de iştirak etmedi ve eski nüfuz ve kudretini kaybetti. Kemaleddin Kamyâr'ın Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra, bütün devlet işlerinde isteksiz olduğu ve tereddüt yaşadığı görülmektedir. Sultan Alâeddin Keykubâd'ın zehirlenmesindeki komplonun büyüklüğünü bildiği halde buna karşı çıkmaması, devleti kargaşa içine sokacağını düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Hakikaten bu durum kendiliğinden zuhûr edecek, devlet hizmetinden uzaklaştırılan ve katledilen ümerâ zamanında, yani Alâeddin Keykubâd döneminde uygulanan temkinli ve güçlü siyâsetin yerini, tedbirsiz ve ufuksuz bir siyâset alacaktır. Bu durum Selçuklu döneminin en büyük isyanı olan Babâîler isyanının çıkmasına sebep olacak ve bu da durum siyasî ve dinî kopmaların başlangıcını teşkil edecektir.

Mavrozomes ve ailesinin Selçuklu Sultanları ile irtibatını, kesin olmamakla birlikte II. Kılıç Arslan dönemine kadar götürmek mümkündür. Çünkü I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in İstan-

bul hayatında (1196-1203) Manuel Mavrozomes ile ilişkisinin bir geçmişi olduğu görülüyor. Bu konu ile ilgili elimizde belge olmadığı için bir şey söylemek mümkün değil. Ancak Mavrozomes ve ailesinin I. Keyhüsrev'in ikinci saltanatı döneminden itibaren Selçuklu devletine hizmet etmiş olduklarını biliyoruz. Hem Manuel Mavrozomes hem de I. Keyhüsrev siyasi emellerini bu ilişkilerde kullanmışlardır. Manuel Mavrozomes, Bizans tahtına çıkmak için I. Keyhüsrev'i kullanmıştır. O bu düşüncesinde ayrıca Komnenos sülalesine kan bağıını da öne sürmüştür. Selçuklu Sultanına gelince o da önce kayınpederi Mavrozomes'u Bizans üzerindeki siyasi emellerinde kullanmıştır. Önce Honas gibi çok önemli uc bölgesini kayınpederine vermiştir. Bu bölgede kurulan uc beyliği merkezden tamamen bağımsız hareket etmiştir. I. Keyhüsrev bunun tam aksine, oğullarını melik olarak Tokat ve Malatya'ya gönderirken onları merkeze bağılı birer vali gibi göndermiş idi. I. Keyhüsrev böylece Bizans'ı kendisine tabii bir devlet haline getirmek istemiştir. Aslında I. Keyhüsrev bu siyasi emelini gerçekleştirmek için sadece kayınpederini değil III. Alexios Angelos'u bile kullanmış, bu yolda da Alaşehir savaşında şehit düşmüştür.

Mavrozomes sadece uc beyliği yapmamış, I. Keyhüsrev öldükten sonra da uzun süre Selçuklu devletine hizmet etmiştir. Devletin siyasi mekanizması içinde birçok önemli görevler almıştır. *Çaşnigir*, *Emirul-ümera* ve en önemlisi de *gulâmhâne*de görevler almıştır. Ailesi ve çocukları hakkında fazla bir bilgiye sahip olmasak da 1290'lı yıllara kadar Selçuklu Devleti'nde bu sülaleden isimler bulabiliyoruz. En önemlisi bu aile içinde uc beyi *Mehmed el-Mevrazemî* gibi Ahi Teşkilatı'na mensup olanlar da bulunmaktadır. Bu durum Akmanastır'daki kitabe ile

de tescillenmiştir. Özellikle *Mehmed el-Mevrazemî*'nin uc Türkmenleri ile Moğollara karşı uyguladığı siyaset öldürülmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda bu aile içinde Hristiyan olanlar olduğunu biliyoruz.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Abdülhak Adnan “İşrakıyyun”, *İA*, V/2, İstanbul 1977, ss. 1230-1232.
- AHMED NAZİF EFENDİ, *Kayseri Tarihi (Mir'at-ı Kayseriye)* yay. M. Palamutoğlu, Kayseri Özel İdare Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1987.
- AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmud, *Musameretu'l-Ahbar*, çev. M. Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmud, *Müsameretü'l-Ahbâr*, nşr. Osman Turan, TTK Yayınları, Ankara 1944.
- ALPTEKİN, Çoşkun, “Atabeg” *DİA*, IV, İstanbul 1991, ss. 38-40.
- ANGOLD, Michael, *A Byzantine Government in Exile. Government and Society under the Laskarids of Nicaea, 1204–1261*. Oxford University Press, London 1975.
- ANNA KOMNENA, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, (Türkçe çev. Bilge Umar), İstanbul 1996.
- Anonim *Selçuknâme*, (nşr. ve terc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.
- ARIK, Feda Şamil “Selçuklular Zamanında Türkiye'de Çıkarılan Kollektif Aflar (1075-1243), *Selçuk Dergisi*, S. 3 Konya 1988, ss. 19-30.
- ARTUK, İbrahim, “Alâeddin Keykubâd'ın Meliklik Devri Sikkeleri”, *Belleten*, XLIV/174, 1980, s. 265-270.
- ATEŞ, Ahmet, “Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça. Eserler”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, (1945), ss. 34-135.
- ATEŞ, Ahmet, “Muhiddin Arabi” *İA*, VIII, Eskişehir 2001.
- AYÖNÜ, Yusuf, “Bizans İmparatoru I. Andronikos Komnenos'un Hayatı ve Devlet Teşkilatını Ye-

- niden Düzenlemeye Yönelik Reformları” *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXIX / 1, 2014, 107-126.
- AYÖNÜ, Yusuf, “Batı Anadolu’da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2007, 26(42):141-154.
- BAL, M. Suat, “Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir: Şemseddin İsfahanî”, S.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2006/19, ss. 265-294.
- BAPZOS, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, *Η Γενεαλογία των Κομνηνών*. Τόμος Α΄ *Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται*. T. 20α, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών – ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1984. BARTHOLD, W. *Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- BAYKARA, Tuncer, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- BAYRAM, Mikail, “Türkiye Selçukluları Uç Beyi Denizlili Mehmet Bey”, *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 287-294.
- BAYRAM, Mikail, “Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?” *Belleten*, XLV/2- 180, 1981, ss. 467-480.
- BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, Konya 1997.
- BAYRAM, Mikail, *Şeyh Evhadüddin Hamid el- Kirmanî ve Menâkıb-Nâmesi*, Kardelen Yayınları, Konya 2005.
- BAYRAM, Mikail, “Sadrüddin Konevi Kütüphanesi ve Kitapları”, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya 2003, ss. 179-185.
- BAYRAM, Mikail, “Selçuklu Devlet Yapısının Şekillenmesi” *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya 2003, ss. 61-72.
- Bedrî’-d-din Aynî, *İkdu’l-cüman*, (neşr. M. M. Emin), I, Kahire 1407/1987.
- BİLGİN, İlhamî, “Selçuklular ve Beylikler Dönemine Ait Yayınlanmamış Üç Kitabe” *Vakıflar Dergisi*, XIX/1985, ss. 267-270.
- BURGH, VAN DEN, “Sühreverdî”, İA, XI, ss. 88.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler* (Türkçe çev.Yıldız Moran), İstanbul 1979.
- CEBECİOĞLU, Etem, “Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-1)*, S. 21, İstanbul 2008, ss. 9-25.
- CEYLAN, Mehmet Akif, “Coğrafi Perspektiften Myriokefalon Savaşı’nın Yeri ve Konya Bağrsak Boğazı” S. Ü. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Güz 2016; (5): 69-94.
- CHALDON, F. *Les Comnenes*, II, Paris 1912.
- CÜVEYNİ, *Tarih-i Cihanguşa*, çev. Mürsel Öztürk, II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- ÇATAK, Adem, *Şihâbeddin Sühreverdî, Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
- DOERFER, Gerhard, *Türkische und Mongolische Element im Neupersischen* II, Wiesbaden 1963.
- DOĞAN, Nermin Şaman, “Selçuklu Döneminde Siyasî ve Banî Kimliği İle Mübbarzeddin Ertoğuş”, *H. Ü. Edebiyat Fak. Dergisi*, XXVII/1, Haziran 2010, ss. 231-251.
- DÖLGER, Franz, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565–1453*. Teil 3, Band 3: *Regesten von 1204–1282 (= Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit*. Reihe A: *Regesten*. Abt. 1, Tl. 3, Bd. 3). 2. Auflage neu bearbeitet von Peter Wirth. C. H. Beck, München 1977.
- DUDA, W., *Die Selschukengeschichte des İbn Bîbî*, Cophenhagen 1959.
- DURAN, Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta’mir)*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- EBU HAFS ŞİHABUDDİN SÜHREVERDÎ, *Avârifü’l-Maârif-Tasavvufun Esasları*, trc. H.Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, Vefa Yayınları, İstanbul 1990.
- EBU’L- FEDAİL MUHAMMED İBNÜ’N-NAZİF HAMEVÎ, *Tarih-i Mansurî*, (tahk.Ebu’l-Iydu) Dimaşk 1981.
- EBU’L FEREC, *Ebu’l Ferec Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1950.
- EBU’L FİDÂ, *el-Muhtasar fî ahbârî’l-beşer*, II, *Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye*, Beyrut 1997.

- EBU'L-FEREC, Gregory, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, T.T.K. Basımevi, Ankara 1987.
- EBUL-FEREC, Gregory, *Ebul-ferec Tarihi*², II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1987.
- EDHEM, Halil, *Kayseriyye Şehri, İstanbul 1334; Kayseriyye Şehri*, haz. K. Göde, TTK Yayınları, Ankara 1982.
- ERDEM, İlhan, "XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hakimiyet Mücadeleleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 19/30, Ankara 1997, ss. 57-68.
- ERDOĞAN, İsmail, "İsrâkılık'ın İslâm Felsefesi İçindeki yeri ve Kaynakları" *F. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.8, 2003, ss.159-178.
- EREN, Mehmet, "Sadreddin Konevî Zâviyesi ve Fâtîha Tefsîri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7, 1997, ss. 431-446.
- ERKİLETOĞLU, Halit, *Kayseri Kitabeleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2001.
- EROĞLU, Muammer, "Çevgan" İA, III, İstanbul 1979, ss. 388-389.
- ERSAN, Mehmet, "Türkiye Selçuklularında Devlet Erkanının Eğlence Hayatı" *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/ 1, 2006, ss. 73-106.
- ERSOY, B. "Eski Malatya (Battalgazi) Türk İslâm Eserleri", *Kültür ve Sanat*, 4/6, 1992, ss. 11-15.
- ESKİCİ, B. *Eski Malatya'daki Türk İslâm Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993.
- EYİCE, S. "Akmanastır", *DİA*, II, İstanbul 1989, 281-282.
- EYİCE, Semavi, "Konya İle Sille Arasında Akmanastır" *İ.Ü. Şarkiyat Mec.* Sa. 6 1966, s. 135-160.
- GARDİNER, Alice, *The Lascarids of Nicaea: the Story of an Empire in Exile*, 1912 (Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1964).
- GOTTSCHALK, H. T., *al-Melik al kâmil von Egypten und Seine Zeit*, Weisbaden 1958.
- GOTTSCHALK, H. T., "Der Bericht des İbn Nazif al Hamawi über die Schlacht von Jasycimen (25-28 Ramadan /7 Ağustosv1230)" *Weiner Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, S. 56., Wien 1960.
- GÖKHAN, İlyas, "XIII. Yüzyılda Maraş", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.13, Konya 2005, s.191-222.
- GÖKSU, Erkan, "Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler", *Nüsha*, 2007/24, s. 65-84.
- GRABLER, Franz, *Die Krone der Komnenen*, Köln (tarihsiz) .
- HACIGÖKMEN, M. Ali, "Anadolu'da Ahiliğin Esnaf Teşkilatı Haline Gelmesi ve Osmanlı Timar Sistemine Yansımaları", *S.Ü. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 32, 2012, ss. 263-291.
- HACIGÖKMEN, M. Ali, "I. Alâeddin Keykubâd Dönemi Emirlerinden Atabey Bedreddin Gühertâş (Gevhertas) (D. ?-Ö. 1262)", *A.Ü. DTCE, Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/50, 2011, ss. 119- 136.
- HACIGÖKMEN, M. Ali, "Türkiye Selçukluları Şehzade ve Sultanlar Muallimi Mecdüddin İshak", *Belleten*, LXXVI/276, 2012, ss. 419-430.
- HACIGÖKMEN, M. Ali, "Alâeddin Keykubâd I.'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi, MJH (Mediterranean Journal of Humanities Mediterranean)* II/1, 2012, ss. 121- 130.
- HACIGÖKMEN, M. Ali, "Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Eseddin Ayaz", *S.Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27, ss. 471-488.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Anadolu Selçukluları Zamanında Sadrü'd-Din Konevî'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı" *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2001, ss. 39-49.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Şarabsa Hamı ve Bânisi", *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*, III, Alanya 2004, ss. 411-445.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Şarabsa Hamı ve Şarabsa Adı Hakkında Bir Araştırma", *Mustafa Kafalı Hatıra Kitabı*, Ankara 2002, ss. 253-259.
- HALICI, Feyzi, "Çevgan", *DİA*, VIII, İstanbul, 1993, ss. 294-295.
- HARTMANN, Angelika, *an-Nasır li Din Allah (1180-1225)*, Berlin 1975.

- HASLUCK, F. W. *Christianity and Islam under the Sultans*, 1, Oxford 1929.
- HATRMANN, Angelika, *an-Nasır li Din Allah (1180-1225)*, Berlin 1975.
- HINZ, Walter, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990.
- HÜSEYİN HİLMİ, *Sinop Kitabeleri*, Sinop Matbaası, Sinop 1341.
- IOANNES KİNNAMOS, *Historia (1118-1176)*, (yay. haz. Işın Demirkent), Ankara 2001.
- İBN ARABİ, *Futūhatü'l-Mekkiye*, IV, nşr. Osman Yahya, -i. Medkur 1972.
- İBN ARABİ, *Muhâdaratü'l-ibrâr ve müsâmeretü'l-ah-yâr*, Konya Yusufâğa Ktb. nr. 546.
- İBN BÎBÎ, *el Evamirü'l- Alaiyye fi'l-umuri'l- Alaiyye*, I- II trc. M. Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 1996.
- İBN BÎBÎ, *el- Evâmirü'l- alaiyye fi'l- umuri'l- Alaiyye*, I, (Tıpkı Basım), nşr. A. Erzi – N. Lugal, TTK Yayınları, Ankara 1957.
- İBN BÎBÎ, *Târîh-i Âl-i Selçuk*, Muhtasar Selçuknâme, haz. M. T. Houstma, Leiden 1992.
- İBN KESİR, *el- Bidâye ve'n-nihaye*, XIII, çev. M. Keskin, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1995.
- İBNÜ'L ADİM, *Bugyatü't-taleb fi Tarihi Haleb*, yay. A. Sevim, TTK Yayınları, Ankara 1976.
- İBNÜ'L-ADİM, *Zübdetü'l- Haleb min Tarihi Haleb*, III, nşr. Sâmi ed- Dehan, Dimaşk 1951.
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kamil fi't-tarih*, XI-XII, çev. A. Ağırakça- A. Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- İBNÜ'L-VASIL, *Müferricü'l- kürub fi Ahbari beni Eyyub*, III-IV, nşr. Cemaleddin eş- Seyyal, Kahire 1953.
- KALLIGAS, Haris, A. *Monemvasia: A Byzantine City State*. Routledge, London/New York 2010.
- KAPLAN, Hayri, *Tahrif ve Tashih*, Kalem Neşriyat, Ankara 2021.
- KARAMAĞRALI, Haluk, “Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Banisi Hakkında Mülahazalar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, ss. 209-247.
- KAŞGARLI MAHMUD, *Divanü Lûgati't-türk*, I, çev. B. Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- KAYA, Mahmut “İşrâkiye”, *DİA*, XXIII, İstanbul, 2001, ss. 437.
- KAYA, Önder, *Eyyübî Meliklerindem I. El- Eşref Muzaferreddin Musa Döneminin Siyasi Tarihi (597/1200-635/1237)*, M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001
- KAYA, Önder, *Salahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyübîler*, İstanbul 2007.
- KAYA, Önder, *Eyyübî Meliklerinden I. El- Eşref Muzaferreddin Musa Döneminin Siyasi Tarihi 597/1200-635/1237*. M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.
- KAYA, Selim, I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211), TTK Yayınları, Ankara 2006.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervane Muineddin Pervane*, TTK Yayınları, Ankara 1970.
- KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatin-da İdari Mekanizmasının Rolü*, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- KEKLİK, Nihat, *Sadru'd-Din Konevî'nin Felsefesinde Allah, Kâinat ve İnsan*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1967.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi(1116-1155)*, Ankara 2003.
- KILIÇ, M. Erol, “İbnü'l-Arabî”, *DİA*, XX, İstanbul 1999, ss. 520-522.
- KOCA, Salim, “Sultan I. Alâeddin Keykubâd'dan Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İdaresinde Ortaya Çıkan Otorite Zâfiyeti ve Emîr Sadeddîn Köpek'in Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü” *Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine Mehmet Altay Köymen Armağanı*, ed. M. Ali Hacıgökmen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Konya 2011, ss. 165-197.
- KOCA, Salim, “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd'ın

- Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı” , *S.Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 2009, ss. 1-38.
- KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- KOCA, Salim, *Türkiye Selçukluları Tarihi (Malazgirt'ten Miryokefalon'a (1071-1176)*, II, Karam Yayınları, Çorum 2003.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Enes Kitap Sarayı, İstanbul 1997.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Alanya Tarihi*, Ayaydın Basımevi, İstanbul 1946.
- KOZMİN, N.N., “Orhun Abidelerinin Muharri ‘Atısı’ Lakaplı Yollug Tekin ve Sınıfı Mensubiyeti” *İ.Ü., Türkiyat Mecmuası*, V, İstanbul 1936.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “Ata”, *İA*, I, İstanbul 1978, ss. 712-718.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “Harizmşahlar”, *İA*, 5/I, İstanbul 1988, ss. 263-264.
- KUNDURACI, Osman, “Kubad-abad- Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar- I” *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, II, Konya 2001, ss. 53-60.
- KUNDURACI, Osman, “Kubad-abad- Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar- II” , *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Şöleni*, Kayseri 8-10 Nisan 2002, (Yayınlanmamış bildirisi).
- KUTLUER, İlhan “Sühreverdî, Maktûl”, *DİA*, XXX-VIII, İstanbul 2010, ss. 39.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΑΡΖΟΣ: *Η Γενεαλογία των Κομνηνών. Τόμος Α' (= Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται*. T. 20α, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών – ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1984. (Varzea, Constantine, “Komninos Soykutüğü”, *Bizans Metinler ve Çalışmalar*, Bizans Araştırmaları Merkezi, Selanik 1984 , s. 473-75).
- LE SYREN, MICHÉL, *Cronique de Michel le Syrien*, III, çev. J. B. Habot, Roger Peause Publisher, Paris 1905.
- LLOYD, Seton -Strom Rice, *Alanya (Alâiyye)*, TTK Yayınları, Ankara 1964.
- MAGDALINO, Paul: *The Empire of Manuel I Komnenos, 1143–1180*. Cambridge 2002 (Nachdruck von 1993).
- MERÇİL, E. “Bizansta Selçuklu Hanedan mensupları” *XI. Türk Tarih Kurumu Kongresi(Bildiriler)* Ankara 1990.
- MEŞKUR M. Cevad, *Ahbar-i Selacike-i Rum*. Tahran 1350 H.Ş. (1971)..
- MEVLANA, *Mesnevî ve Şerhi*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, Ankara 2000.
- MUHYİDDİN MUZAFFER, *Fetevâ-yı Hindiyat*, Konya Yusufaga ktb. nr.4688.
- MUSA SADRÎ, *Sadru'd-Din Konevî Menakıp- nâmesi*, Es'ad Ef. Ktb. nr. 1753.
- MÜNECCİMBAŞI, *Camiü'd-düvel*, nşr. ve çev. Ali Öngül, II, Akademi Kitabevi, İzmir 2001.
- NASR, Hüseyin, “Şihabeddin Sühreverdî Maktûl”, çev. M. Alper Tuğsuz, *İslâm Düşünce Tarihi* , I, İstanbul 1990, s. 411-435.
- NESEVÎ, Muhammed B. Ahmed, *Siretu Celâl ed-Din Mengubirti*, nşr. M. Minovi, Tahran 1986.
- NESEVÎ, *Celalüttin Harzemşah*, çev. N. Asım, Devlet Matbaası Yayınları, İstanbul 1934.
- NİĞDELİ KADI AHMET, *El-Veledü's-şefik*, Fatih Süleymaniye Ktp., 4519.
- NİKİTAS KHONİATES, *Historia*, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1995.
- OCAK, A. Yaşar, *Babailer İsyanı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980.
- OĞUZ, Mustafa, “Osmanlı Devletinde Devlet Adamı Kılığı (Kaht-ı Rical) Hakkında II. Abdülhamid'e Sunulan Bir Rapor” *TUBAR (Türklük Bilimi Araştırmaları)* Güz 2008.
- ORAL, Zeki “Malatya Kitabeleri ve Tarihi” *Türk Tarih Kurumu Bildiriler*, III , TTK Yayınları, Ankara 1948.
- Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. Alexander Kazhdan) , III, Newyork 1991.
- ÖNGE, Yılmaz, “Antalya'daki Selçuklu Çeşmeleri Hakkında Bazı Görüşler” *Antalya IV. Selçuklu Semineri Bildiriler* 13-14 Mart 1992, ss.70-79.
- ÖNGÜL, Ali, *Müneccimbaşı Ahmed Efendinin Câmi'üd-Düvelî'nin Tenkitli Neşri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1986.

- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “İbnü’Esir” *DİA*, XXI, İstanbul 2000, ss. 26-27.
- PAKALIN, M. Z. *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, MEB Yayınları, İstanbul, 1971.
- PLATE, William, “Alexios III Angelos”, William Smith. *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*. 1. Boston: Little, Brown and Company 1867, s. 130.
- REFİK TURAN, *Türkiye Selçukluları’nda Hükümet Mekanizması (Vezir ve Divan)*, MEB Yayınları, İstanbul 1995.
- ROGER DE HOVEDEN, *Theannals of Roger de Hoveden : Comprising the history of England and of othercountries of Europe from A.D. 732 to A.D. 1201*(Laticeden İng. Çev. Henry t. Riley,) I, London.
- S. HOSSEİN NASR, *Üç Müslüman Bilge*, çev. Ali Ünal, İnsan Yayınları, İstanbul 1985.
- SAHİH AHMED DEDE, *Mecmuatü’l- Tevarihî’l- Mevleviyye*, nşr. Cem Zorlu, İnsan Yayınları, Konya 1992.
- SEVİM, Ali, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1982.
- SEVİN, Veli, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara 2001.
- SÖNMEZ, Zeki, “Türkiye Selçuklularında Atabeylik Atabey Eseddin Ayaz ve 13. Yüzyıl Mimarisine Katkıları”, *Antalya Selçuklu Semineri Bildiriler/ Seçkiler*, Antalya 1998.
- SÖNMEZ, Zeki, *Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- STRAYER, Joseps R. “Athir (Ibn Al)”, *Dictionary df the Middle Ages*, I, New York 1998.
- SÜMER, Faruk, “Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar”, *Belle-ten*, L/ 197, ss. 447-494.
- SÜMER, Faruk, *Türk Devletlerinde Şahıs Adları*, I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.
- ŞEHREZÛRÎ, Şemseddin *Tarihu’l Hukema Nüzhetü’l-Ervâh ve Ravzatu’l-Efrâh*, (tahk.: Abdul’l-Kerim Ebu Şuveyrib, nşr: Cemiyeti’d-Da’veti’l-İslamiyyeti’l-Alemiyyeti), Trablus 1988.
- TAESCHNER, F. “en Nasır li Dinillah”, *İA*, IX, İstanbul 1964.
- TAESCHNER, Franz “İslam Ortaçağında Futuvve”, *İ.Ü. İktisat Fak. Memuası*, XVI/1-4, 1953-1954, ss. 1-32.
- TANERİ, Aydın, Celaleddin “Harizmşah” VII, İstanbul 1993, ss. 248-250.
- TANERİ, Aydın, “Harizmşahlar” *DİA*, XVI, İstanbul 1997, ss. 286-287.
- TANERİ, Aydın, *Celaleddin Harezmşah ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.
- Tarama Sözlüğü*, haz. Ömer Asım Aksoy- Dehri Dilçin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Tarihî Takvimler*, nşr. Osman Turan, TTK Yayınları, Ankara 1954.
- TREADGOLD, Warren T. A History of the Byzantine State and Society, (Stanford University), California, 1997),
- TURAN, Osman, “Kılıç Arslan II.” *İA*, VI, İstanbul 1977, ss. 688-703.
- TURAN, Osman, “Sadedin Köpek”, *İA*, X., İstanbul 1977.
- TURAN, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri III. (Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri)” *Belle-ten*, XII/45, Ankara 1948, ss. 17-170.
- TURAN, Osman, “Keykubâd I”, *İA*, VI, İstanbul 1977, ss. 649-650.
- TURAN, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altunaba Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belle-ten*, XI/42, Ankara 1947, ss. 197-235.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar-Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999.
- TURAN, Osman., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980.
- TURFAN, Kemal, “Miryekefalon Savaşı’nın Yeri Üzerine Yeni Araştırmalar”, *Türk Tarih Kongresi*, Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye sunulan Bildiriler III., TTK, Ankara 1991, s. 1117-1155.
- UYUMAZ, Emine, *Sultan I. Alâeddin Keykubâd Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi* (1220-1230), TTK Yayınları, Ankara 2003.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Kitabeler*, I, Maarif Vekaleti, İstanbul 1927.

- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, TTK Yayınları, Ankara 1972.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Ş. “Çevgân ve Gökbörü”, *TK*, 57, (1967), ss. 31-35.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, “Sinop’ta Selçukîler Zamanına Ait Tarihî Eserler”, *Türk Tarih ve Arkeologiya Dergisi*, 1943/ V.
- VARZOS, K. *Ē genealogia tōn Komnēnōn* (Thessalonica, 1984).
- VON DIETEN, Jan-Louis *Niketas Choniates. Erläuterungen zu den Reden und Briefen nebst einer Biographie (= Supplementa Byzantina. Bd. 2).* Walter de Gruyter, Berlin/New York 1971.
- WITTEK, P., “Encorel’epitophed’un Comnene â Konina”, *Byzantion*, XII (1937), s.209-210.
- WITTEK, P., “L’Epitaphed’un Comnened Konina”, *Byzantion*, X (1935), s. 505 – 510;
- YAZICIZÂDE, *Tevarih- i Al- i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, yay. Abdullah Bakır, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009.
- YILDIZ, S. Nur, “Manuel Komnenos Maurozomes and His Descendants at the Seljuk Court: The Formation of a Christian Seljuk-Komnenian Elite.” In Stiefen Leder, ed. *Crossroads between Latin Europe and the Near East: Corollaries of the Frankish Presence in the Eastern Mediterranean (12th to 14th Centuries)*. Würzburg: Ergon-Verlag.
- YILMAZ, HASAN Kamil, “Sühreverdî, Şehâbeddin”, *DİA*, XXXVIII. İstanbul 2010, ss. 40-41.
- YINANÇ, M. H. “Celaleddin Harezmşah”, *İA*, III, İstanbul 1956.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Şihâbeddin Sühreverdî ve Nur Heykelleri*, Yayına Hazırlayan ve Neşreden: A.Kamil Cihan, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, “Şeyh Sühreverdî’nin Hayatı”, *Mihrab*, Sene: 1, 15. Kânun-ı Evvel, Sayı: 3, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1339-1923.

KONYA'DA MOĞOL EMÎR VE KOMUTANLARI

Büşra BAĞCI

Doktora Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya/TÜRKİYE,
bagcibusr@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1480-6334

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti 1243 Köseadağ Savaşı sonrasında Moğol hâkimiyeti altına girmiş ve devlet günden güne güç kaybetmiştir. İlerleyen dönemlerde Anadolu'da hüküm süren İlhanlı tahakkümü artmış, bölgeye birçok vali ve komutanlar gönderilmiştir. Bu komutan ve emîrler başkent Konya'ya kadar gelmiş ve İlhanlı hâkimiyetini Selçuklu devletinin üzerinde derinden hissettirmişlerdir. Moğolların bölgeye atamış olduğu bu kişiler bulundukları bölgede zaman zaman isyan çıkarmışlar ve toplumun huzurunu bozmuşlardır. Komutan ve emîrlerin haksız ve zalim uygulamaları, Konya'da huzuru bozmuş, hayatı yaşanmaz hale getirmiştir.

Hazırlamış olduğumuz çalışmamızda, Konya'da görev yapmış ya da bir süre Konya'da bulunmuş emîr veya komutanlardan; Baycu Noyan, Alıncak Noyan, Nabşı Noyan, Uruk-tu Noyan, Kongurtay Noyan, Akbuka Noyan,

Geyhatu, Baltu, Emîr Çoban ve Timurtaş Noyan hakkında bilgi verilecek ve bu kişilerin Selçuklu yönetimi ile ilişkilerine değinilecektir. Ayrıca bu şahısların Türkiye Selçuklu devletindeki konumları ve faaliyetleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Konya, İlhanlılar, Komutan.

MONGOL AMIRS AND COMMANDERS IN KONYA

ABSTRACT

The Seljuk State of Türkiye came under Mongol rule after the Battle of Köseadağ in 1243 and the state lost its power day by day. In the following periods, the domination of the Ilkhanids who ruled in Anatolia increased, and many governors and commanders were sent to

the region. These commanders and amirs came to the capital Konya and they made the Ilkhanid sovereignty deeply felt over the Seljuk State. These people, whom the Mongols assigned to the region, rebelled from time to time in those regions they were at and disturbed the peace of the society. Unjust and cruel practices of commanders and amirs disrupted peace in Konya and made life unlivable.

In our study, from the amirs or commanders who served in Konya or those who were in Konya for a while, and their relations with the Seljuk administration will be mentioned: Baycu Noyan, Alıncak Noyan, Nabşı Noyan, Uruktu Noyan, Kongurtay Noyan, Akbuka Noyan, Geyhatu, Baltu, Emîr Çoban and Timurtaş Noyan. In addition, the positions and activities of these individuals in the Seljuk State of Türkiye will be evaluated.

Keywords: Seljuk State of Türkiye, Konya, Ilkhanids, Commander.

GİRİŞ

Moğol İmparatorluğu XIII. Yüzyılın başlarında Orta Asya’da kurulmuş en geniş topraklara sahip devletlerden biridir. Ortaçağ dünya tarihinde önemli rol oynayan ve özellikle İslâm dünyasındaki tahribatıyla tanınan bu kavim; Kuzey Çin, Kafkaslar, İran, Azerbaycan, Doğu ve Orta Avrupa’yı istilâ etmiş ve geçtikleri bölgeleri yağma ve talan etmişlerdir²¹⁴⁶. Moğolların birçok bölgeye yapmış olduğu bu istila hareketlerinden Anadolu coğrafyası da etkilenmiş ve Moğollar ilk kez 1231/1232 yılında, Anadolu’ya Curmagun Noyan komutanlığında bir

yağma akını düzenleyip geri çekilmişlerdir²¹⁴⁷. Ardından 1235/1236 yılında Sultan Alâeddin Keykubâd, Moğol Han’ı Ögedey Han’a itaatini bildirmiştir²¹⁴⁸. Moğolların Anadolu’yu işgal etmeleri 1243 yılında Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusunun Selçuklu ordusunu Köseadağ Savaşı’nda bozguna uğratmasıyla gerçekleşmiştir. Moğolların Köseadağ Savaşı’nda Selçukluları yenilgiye uğratmaları üzerine, Selçuklular tâbi devlet konumuna gelerek Moğollara bağlanmışlar ve onlara vergi öder hale gelmişlerdir. Köseadağ savaşı sonrası yaşanan gelişmeler, Moğolların Anadolu üzerindeki hâkimiyetlerinin başlangıcını teşkil etmiştir. Moğollar, Anadolu’da takriben şimdiki Zonguldak, Bolu, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Beyşehir, Larende, Mersin hattının doğusundaki illerde hüküm sürmüşlerdir²¹⁴⁹.

Hülâgû Han’ın 1256 yılında İran bölgesinde Moğol egemenliğini sağlayan İlhanlı Devleti’ni kurmasıyla²¹⁵⁰ Moğolların bölgedeki tahakkümleri artarak devam etmiştir. Moğollar, Anadolu’daki hâkimiyetleri döneminde pek çok yere garnizonlarını kurmuşlardır. Moğol birlikleri 1256 yılından sonra Anadolu’nun çeşitli yerlerine dağılmış ve İlhanlı devletinin isteği ve menfaatleri doğrultusunda vali, komutan, emîr veya vergi memuru olarak görev yapmışlardır. Ayrıca pek çok yerin maden ocakları

²¹⁴⁶ Osman Gazi Özgüdenli, “Moğollar”, *DİA*, C. XXX, Ankara 2020, ss. 225-226.

²¹⁴⁷ İbn Bibi, *El Evâmîrü’l-Alâ’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye* (Selçuk Name), C. I, (haz. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 420.

²¹⁴⁸ İbn Bibi, *El Evâmîrü’l-Alâ’iye Fi’l-Umuri’l-Ala’iye* (Selçuk Name) I, s.448, 449, 450.

²¹⁴⁹ Zeki Velidî Togan, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931, s.18.

²¹⁵⁰ Abdülkadir Yuvalı, “İlhanlılar”, *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000, s.102.

İlhanlıların inhisarına alınmıştır²¹⁵¹. Bu dönemde Selçuklu sultanları resmi olarak varlıklarını sürdürmüşler ancak esas yetki ve sorumluluk Muîneddîn Pervâne gibi vezir ve bürokratlara verilmiştir.

A–Türkiye Selçukluları Döneminde Konya’da Moğol Hâkimiyeti

Türkiye Selçuklu Devleti’nde XIII. yüzyılda meydana gelen Köseadağ Savaşı, Moğol istilasının başlangıcı olarak kabul edilmiş, akabinde Anadolu’ya yapılan bir dizi istila ve yağma hareketleri bölgede hayatı yaşanmaz hale getirmiştir. Mezkur dönemde başkent Konya da istila hareketlerinin en yoğun hissedildiği şehirlerden biri olmuştur. 1256 yılında yapılan Sultanhanı Savaşı ise bölgeye yapılan saldırı ve tahakkümü zirveye çıkarmıştır. Baycu Noyan’ın önderliğinde yapılan Sultanhanı Savaşı’nı Selçuklular kaybetmiş, Moğolların hâkimiyeti altına girmiştir. Şehir halkı onlara ağır hediyeler göndererek, yağma ve tahribin önüne geçebildiler ise de, surların bazı yerleri yıkılmıştır²¹⁵². Mezkur dönemde Bizans’a kaçmış olan II. İzzeddin Keykâvus bir fırsat bulup, tekrar Konya’ya gelmiş (1257), Baycu Noyan’ı Yıldız Dağları’nda mağlup etmiştir (1258). II. İzzeddin Keykâvus, Selçuklu devletinin Kızılırmak garbında kalan topraklarına sahip olmuştur. Fakat Muîneddin Pervâne’nin desteklediği Kılıç Arslan, Moğollar

ile beraber Konya’ya yürüyünce, II. İzzeddin Keykâvus tahtını terk etmek zorunda kalmıştır (1261)²¹⁵³. Sultanhanı Savaşı’nın akabinde Anadolu’da Muîneddin Pervâne gibi birkaç şahsın da önderliğini yaptığı Moğol yanlısı bir politika etkin olmaya başlamıştır. Muîneddin Pervâne kendi emellerini ve menfaatlerini gerçekleştirmek için Anadolu’ya gönderilen Alıncak ve Nabşı Noyan’ı kullanmış ve bu kişiler sayesinde Moğol hanları ile irtibata geçerek Selçuklu yönetiminde etkin bir rol oynamıştır.

Konya bahsi geçen döneme kadar güçlü bir Ön Asya devletinin merkezi olarak âdetâ milletlerarası bir ticaret şehri olarak tarihte yerini almıştır. Ancak II. İzzeddin Keykâvus’un, Bizans’a sığınması ile sonuçlanacak olan olaylar Konya’da yeni bir siyasî devrin başlangıcını teşkil etmiştir. Selçuklu sultanları Moğol idarecilerinin birer siyaset aleti haline gelince Selçuklu ülkesinde olduğu gibi Konya şehrinde de Selçuklu hânedanına karşı saygı giderek azalmıştır. İlhanlı idaresinin her geçen gün kuvvetlenmesiyle esasen devletin siyasî ve ekonomik ağırlığı İç Anadolu’nun daha doğu taraflarına, Kayseri ve Sivas şehirlerine kaymıştır. Bununla birlikte Konya, bu yıllardaki bütün siyasî ve sosyal karışıklığa rağmen canlı şehir hayatını sürdürebilmiş fakat karışıklıklar nüfusta gerilemeye yol açmıştır. Nitekim Moğol istilasının hâkim olduğu süreçte Konya’da; ilmi, fikri ve dini alanlarda Bahâeddîn Veled, Mevlânâ, Sadreddîn Konevî, Şems-i Tebrîzî, Şeyh Evhadüddîn Kirmânî, Fahreddîn Irakî, Kutbüddîn Şîrâzî gibi pek çok âlim yaşamış ve Konya halkının

²¹⁵¹ Togan, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, s.18.

²¹⁵² Osman Turan, “Keykâvus II”. *İ.A.*, Meb, C. VI, İstanbul 1977, s.643; Büşra Bağcı, *Anadolu’daki Moğol Vali ve Komutanları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, s.30,31, 32.

²¹⁵³ Besim Darkot, “Konya”, *İA*, VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s.845.

kültürel, bilimsel ve dinsel alanda gelişimine katkıda bulunmuşlardır²¹⁵⁴.

Selçuklu idaresinin İlhanlılara tâbi olmasının ilk dönemlerde doğrudan halk arasında bir etkisi görülmemiştir. Fakat Selçuklu siyasî gücünün yerini almak isteyen Karamanoğulları Konya şehrine yönelik saldırılarda bulunmaya başlaması ve Konya'daki merkezi yönetimin zayıflamasıyla birlikte bölgedeki asayiş ve huzur ortamı bozulmuş, şehir adeta savaş alanına dönmüştür. Bu saldırılara karşı Konya halkı işdişbaşı ve Ahî liderleri önderliğinde direnmeye çalışmıştır. Karamanoğullarının, Konya'yı ele geçirme mücadelesi XIV. yüzyıl başlarından itibaren etki ve gücünü iyice göstermiştir. Cimri Vak'ası sırasında (1277) bir süre için Konya'yı ele geçiren Karamanlılar, XIV. yüzyılın başında Konya'ya tamamıyla hâkim olup İlhanlılar'la mücadeleye girişmişlerdir.

1277 yılında Kongurtay Noyan Rum emîri leşkeri olarak Anadolu'ya gönderilmiştir²¹⁵⁵. Kongurtay Anadolu'ya geldiği zaman Cimri'nin isyanını bastırmakla görevlendirilmiştir. Böylece Konya'da uzun yıllar devam edecek Türkmen-Moğol çatışması ve Kongurtay Noyan'ın şiddet ve zalimane politikaları başlamıştır. Kongurtay, Konya ve çevresinde pek çok katliam ve saldırılarda bulunarak şehri yaşamaz hale getirmiştir. Bu dönemde Konya bir taraftan Moğol saldırı ve katliamlarına maruz kalırken, diğer taraftan Türkmenlerin bölgeye yaptıkları işgaller ve yağma hareketleri ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Nitekim III.

Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Erzincan civarında ikamet etmesini fırsat bilen Karamanlı ve Eşrefoğlu Türkmenleri harekete geçerek Konya ve Akşehir vilayetlerine saldırmışlar, buralarda korkunç yağma ve talan hareketlerinde bulunmuşlardır. III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Türkmen saldırıları üzerine durumu hemen Moğollar'a bildirmiş ve acele yardım istemiştir. Ahmed Teküder, bu isyanı bastırmak için Anadolu naibi tayin ettiği Kongurtay'ı görevlendirmiştir²¹⁵⁶. Erzincan'da bulunan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile birleşen Kongurtay; Ermenek, Mut, Karaman ve Konya civarında yakaladığı bütün Türkmenleri katletmişlerdir. Bu olaylar sırasında Konya şehri o kadar harap olmuştu ki, Konya bir asır sonrasında bile mamur hale gelememiştir. Kongurtay ve beraberindekiler bu istilalar sırasında Ermenek'ten Mut beldesine kadar Karaman bölgesini talan etmişler, ormanları yakarak ele geçirdikleri kadın ve çocukları köle gibi satmışlar ve birçok Türkmen'i de öldürmüşlerdir²¹⁵⁷.

Konya'da Moğol tabiiyetini ve Selçuklu hâkimiyetini kabul etmeyen Türkmenler; Sultan Ahmed zamanında yaşanan yumuşama döneminden istifade ederek ülkede etkinliklerini artırmışlar, kendilerine bağlı bir Selçuklu şehzâdesini tahta çıkarmışlardır. Ancak Argun Han tahta çıkınca duruma müdahale etmiş, Türkiye Selçuklularında ortaya çıkan taht mücadeleleri ve bununla birlikte meydana gelen muhalif Türkmen hareketlerinin yaşandığı birtakım olayları büyümeden ortadan kaldırılmak için,

²¹⁵⁴ Tuncer Baykara, "Konya", *DİA*, C. XXVI, Ankara 2002, s.184.

²¹⁵⁵ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısımı)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejanı, TTK Yayınları, Ankara 2013, s.133.

²¹⁵⁶ *Anonim Selçuknâme, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III*, Trk. Trc. Feridun Nâfiz Uzluk, Ankara 1952, s.42.

²¹⁵⁷ Mustafa Akkuş, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II*, C. I, Konya 2016, s.333.

şehzâde Hülecü ve Geyhatu komutasında bir Moğol ordusunu 20 bin kişilik büyük bir ordu ile 1285 yılında Anadolu'ya göndermiştir²¹⁵⁸. Bütün ihtiyaçları Türkiye Selçuklu Devleti tarafından karşılanmış olan Moğol ordusu Erzincan'ı kışlak ve yaylak edinmiştir. Şehzâde Hülecü'nün, Argun Han tarafından İran'a geri çağrılmasından sonra 20 bin kişilik Moğol ordusu, Geyhatu'nun idaresinde bir sene konakladığı Erzincan'dan ileri harekâta girerek Sivas ve Kayseri üzerinden Aksaray'a varmıştır (1286)²¹⁵⁹. Geyhatu daha sonra, iktidarını sağlamlaştırmak için II. Mesud ile birlikte harekâtın asıl hedefi olan muhalif Türkmenlerin faaliyet merkezi konumundaki Konya'ya gelmiştir²¹⁶⁰. Geyhatu'nun gelişinden sonra Karamanoğulları hareketleri durmuştur. Ancak Germiyanlı Türkmenler Beyşehir ve çevresini yağma ederek İlhanlı ve Selçuklu güçleriyle mücadeleye girmişler en sonunda yenilerek çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu mücadeleden

sonra 1288 yılında Karamanlı, Germiyanlı ve Eşrefoğulları beyleri Konya'ya gelerek itaatte bulunmuşlardır. Daha sonra 1289-1291 yıllarında Geyhatu, Rum emîr-i memâliki olmuş, hem askerî, hem de sivil işleri idare etmiştir²¹⁶¹.

Moğol hâkimiyetinin yoğun olarak hissedildiği bu dönemde Türkmenler de her fırsattan yararlanarak, Konya'da hâkimiyeti ele geçirmek için çok çaba harcamışlardır. Bu amaçla da buldukları her fırsatı değerlendirerek Selçuklu ve Moğol egemenliğine başkaldırmışlardır. Geyhatu Han'ın, İlhanlı Han'ı olmasını da fırsat bilen Türkmenler, ara verdikleri muhalif faaliyetlere kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Geyhatu'nun Anadolu'dan ayrılmasından sonra Karamanoğulları, Eşrefoğulları üzerine yürüyerek Beyşehir'i zapt etmiş, başta beyliğin lideri olmak üzere pek çok kişiyi de öldürmüşlerdir²¹⁶². Konya'nın Türkmenler tarafından tekrar saldırılara maruz kalması karşısında, II. Mesud'un aracılığıyla Geyhatu, Anadolu'ya davet edilmiştir. Geyhatu, Selçuklu Sultanı'nın talebine olumlu cevap vererek, Anadolu harekâtına çıkmıştır. Kayseri'den itibaren kendisine katılan II. Mesud ile birlikte, Türkmenlerin bulunduğu yerlere karşı geniş çapta tahrip faaliyetlerine girişmişlerdir²¹⁶³. Geyhatu ve beraberindekiler ile önce; Ereğli, Larende (Karaman), Denizli (Lâdik) ve Menteşe topraklarına, akabinde ise Konya ve Kayseri'ye yönelmiştir.

Moğol tahakkümünün yoğun olarak hissedildiği bu dönemde Konya, Moğol vali ve ko-

²¹⁵⁸ Kerimüddin Mahmut Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2000, s.115; Yazıcızâde Ali, "Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği", haz. Abdullah Bakır, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s.729; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2004, s.603; Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s.487; Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halik'i*, C. I, haz. Ali Ertuğrul, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir 2009, s.511; Reşîdüddîn, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s.152.

²¹⁵⁹ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.115; Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yayınları, C. I, İstanbul 1973, ss.58-59; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.603; Kansu Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhâtü ve Zamanı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2012, s.32.

²¹⁶⁰ Rauf Kahraman Ürkmez, *II. Gıyasü'd-din Mesud Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, s.70.

²¹⁶¹ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş En Eski Devirlerden 16.Asra Kadar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s.239.

²¹⁶² Anonim *Selçukname*, s.59.

²¹⁶³ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, 1969, s.62.

mutanlarının İlhanlı yönetimine karşı isyanlarına da şahit olmuştur. Nitekim Konya’da isyan eden komutanlardan biri de Baltu Noyan’dır. Tarihi kaynaklara göre; Gâzân Han 1296-1297 yılında Abışka Noyan’ı Anadolu’daki Moğol orduları genel komutanı olarak bu bölgeye göndermiştir. Abışka Noyan’ın gelişyle elindeki gücü ve iktidarı kaybetmek istemeyen Baltu, aynı yıl içinde Gâzân Han’a karşı isyan etmiştir. Baltu Noyan, bu süreçte II. Mesud’u da kendi yanına çekerek, onun meşruiyetinden istifade etmek istemiştir²¹⁶⁴.

1305 yılında Anadolu genel valiliği görevine getirilen İreçin Noyan’ın keyfi ve adaletsiz uygulamaları Anadolu Türkmenlerinde Moğollara karşı duyulan kin ve intikam duygusunu körüklemiş ve Türkmen isyanları yeniden ortaya çıkmıştır. Bu sırada Konya ve çevresinde yer alan Karaman, Germiyan, Eşref, Hamid ve Candaroğulları, İlhanlıların tahakkümünden kurtulmak için fırsat buldukları zaman Han’a karşı çıkmaya başlamışlardır. Anadolu’da yaşanan bu olaylar üzerine Beylerbeyi Emîr Çoban 714 Rebiülevvel/1314 Haziran ayında kuvvetli bir ordu ile Anadolu’ya gelmiştir. Karamanoğulları ve diğer Anadolu beyleri bağımsızlık mücadelesi vermek için Sivas ile Erzincan arasındaki Karanbük mevkiindeki ordugâha gelmişler, Konya’nın üzerine giderek, bölgeyi muhasara etmişlerdir. Bir süre sonra içerde açlık baş göstermiş ve 1314 yılının Aralık’ına denk gelen Ramazan ayında Konya ele geçirilmiştir. Emîr Çoban Konya’yı alarak, Anadolu’daki istikrarı sağlamak için bir seneye yakın bir süre

Konya’da kalmıştır. Dönüşünde ise oğlu Timurtaş’ı, Anadolu kaymakamlığına bırakarak, müşavirliğine de eski ve tecrübeli emirlerden Seyfeddin Ârız’ı tayin etmiştir²¹⁶⁵.

İlhanlılar tarafında bu gelişmeler yaşanırken, Türkmenler Konya’da yaşanan siyasi boşluktan faydalanarak 1319 yılında Konya’yı yeniden ele geçirmeyi başarmışlardı. Timurtaş Anadolu’da hâkimiyetini sağlamasının ardından, 1323 yılında Konya üzerine yürümüş ve bu şehri Karamanoğulları’ndan geri almıştır²¹⁶⁶. Bu sırada şehirde Ahî önderlerinin etkili olduğu, bunların bazen Karamanoğulları’na karşı direndiği anlaşılmaktadır. Timurtaş’ın, Mısır’a ilticasından sonra Konya tekrar Karamanoğulları’nın eline geçmiştir (729/1328-29). Konya şehri bu mücadeleden olumsuz etkilenmiş, büyük başşehir olma özelliğini kaybetmiştir. Şehirde XIV. yüzyıl ortalarına kadar İlhanlı yöneticileri etkili olmuştur²¹⁶⁷.

B-Türkiye Selçukluları Döneminde Konya’daki Moğol Emîr ve Komutanlar

1. Baycu Noyan

Moğolların Anadolu istilasını yürüten Baycu Noyan, Bisi’ut (Besüt) boyuna mensup olup²¹⁶⁸ Ögedey Han döneminde önce Emîr-i

²¹⁶⁴ Aksarayî, *Musameratü’l Ahbar*, 2000, s.158; Bertold Spuler, *İran Moğolları, Siyaset, İdare Ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 2011, s.568; Togan, *Umumi Türk Tarihi’ne Giriş*, s.242.

²¹⁶⁵ Aksarayî, *Musameratü’l Ahbar*, 2000, s.252; Spuler, *İran Moğolları*, s.388.

²¹⁶⁶ Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s.86; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş”, *Belle-ten*, XXXI/124, 1967, s.624.

²¹⁶⁷ Baykara, “Konya”, s.184.

²¹⁶⁸ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu’t-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s.12.

Hezâre²¹⁶⁹ olarak, sonra da tümen komutanı olarak görev yapmıştır²¹⁷⁰. Baycu, Ögedey Han (1229-1241) veya saltanat naibesi eşi Töregene (1241-1246) tarafından, felç geçiren Çurmagon Noyan'ın yerine atanmış (1241-1242), Kuzeybatı İran, Irak ve Anadolu, Baycu'nun sorumluluğuna verilmiştir²¹⁷¹. 1243 yılında Türkiye Selçukluları Devleti ile Köseadağ savaşı yapmış ve kazanmıştır²¹⁷². Köseadağ Savaşı'ndan sonra Baycu'nun Anadolu'dan isteklerinin ardı arkası kesilmemiştir. Bu isteklerin karşılanması için Selçuklu idarecileri çok fazla zorlanmış ve halktan alınan vergilerin miktarını arttırmışlardır²¹⁷³. Köseadağ savaşından sonra Baycu Noyan ve beraberindekiler önce Sivas'a sonra Kayseri'ye saldırı düzenlemişlerdir. Kayseri'nin düşmesinden sonra Moğollar, Azerbaycan'daki (Mugan) karargâhlarına geri dönmüşlerdir²¹⁷⁴. Moğollar dönüş yolunda Erzincan'a da saldır-

mışlar, bölge de yağma ve talan faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Anadolu'nun zaptından sonra Baycu gururlanmaya başlamış ve hareketlerinde bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Ancak Moğol Hanı Güyük (1246-1248), Abbasi topraklarının ele geçirilmeyişinden onu sorumlu tutmuştur. Bu nedenle onun yerine Elçigiday'ı getirmiş veya rütbesini indirerek yeni komutanın emrine vermiştir(1247). Güyük, 1248 yılının Nisan ayında ölmüş, yerine Mengü Han (1251-1259) tahta çıkmıştır. Elçigiday'ın, Mengü Han'ın seçilmesine karşı çıkan söylentiler üzerine, Batu'nun emirleri ile tutuklanmış ve idam edilmiştir²¹⁷⁵. Bunun üzerine Mengü Han, Baycu'ya Anadolu içlerine yürümesini emretmiştir (1252-1253).

Batu Han'ın 1255 yılındaki ölümüyle Horosan'a gelen Hülâgû, Mugan'da bulunan Baycu Noyan'a haber göndererek hemen orayı terk ederek Anadolu'ya gitmesini emretmiştir. Hülâgû, batı seferi esnasında Mugan'ı kendisine kışlak edinince Mugan'da bulunan Baycu açıkta kalmıştır. Baycu beraberindeki kişiler ile birlikte yeni yaylak ve kışlak aramak üzere Anadolu tarafına yönelince Selçuklular endişelenerek asker toplamaya başlamıştır²¹⁷⁶.

²¹⁶⁹ Emîr-i Hezâre: İlhanlı ordusunda bin kişilik kuvvete komuta eden kişiye denir. Günümüzde bu ifade binbaşı olarak geçer. Mustafa Uyar, *İlhanlı Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2007, s.61.

²¹⁷⁰ Alâeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, 1. Basım, Ankara 2013, s.597.

²¹⁷¹ H. Ahmet Özdemir, "Baycu Noyan", *Konya Ansiklopedisi*, II, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2011, s. 55.

²¹⁷² İbn Bibi, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, C. II, (haz. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.70; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", ss.9-10; İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları İlhanlı İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995, ss. 87-91; Köseadağ Savaşı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, 2015, ss. 35-84.

²¹⁷³ Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s.338.

²¹⁷⁴ İbn Bibi, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)* II, ss.73-75.

²¹⁷⁵ Peter Jackson, Bâycü", *Encyclopaedia Iranica*, IV/I, online version, <http://www.iranicaonline.org/articles/baiju-baiju-or-baicu-mongol-general-and-military-governor-in-northwestern-iran-fl> (15 Ocak 2023; Saat: 12:00).

²¹⁷⁶ Gregory Ebû'l-Ferec, (Bar Hebraeus), *Ebû'l-Ferec Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, C. II, Ankara 1987, s.562; Ebû'l-Ferec, Gregory, (Bar Hebraeus), *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, çev. Ş. Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.27; Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul 1979, s.269; Erdem, *Türkiye Selçukluları İlhanlı İlişkileri*, ss.121-122; Gürsoy Solmaz, "Ermeni Müverrihlere Göre Moğollar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, 2000, s.160.

Bir süre sonra Baycu'nun çok sayıda asker, kadın ve çocuklarla birlikte Anadolu'ya girdiği ve öncü birliklerin Erzincan'a geldiği haberi duyulmuştur. Baycu, önce Erzurum'a, daha sonra da Aksaray'a gitmiş, geçtiği bölgelerde yağma faaliyetlerinde bulunmuştur. Baycu, Selçuklular'a bir elçi göndererek kendisi ve askerleri için kışlık bir yer istemiştir²¹⁷⁷. Baycu'nun Anadolu'ya girdiğini duyan Selçuklu ordusu, hemen Konya'ya dönmüştür. II. İzzeddin Keykâvus da Konya'ya gelerek, devlet adamlarını toplayıp bir görüşme yapmıştır. Yapılan toplantının sonucunda Pervâne Nizameddin Hurşid'i, Baycu'nun niyetini öğrenmek amacıyla onun yanına gönderilmesine karar verilmiştir²¹⁷⁸.

Baycu'nun yanından dönen Nizâmeddin Hurşid, onun savaşmak için gelmediğini, Selçuklular'dan yaylak ve kışlak verilmesini istediğini söylemiştir. Ayrıca Sultanı, Baycu'ya yaylak ve kışlak vermesi konusunda ikna etmiştir. Bir süre sonra Nizameddin, yanına yardımcı olarak Melikü'l-Hüccâb Mübârizeddin Süleyman'ı da alarak birçok hediye ile ikinci kez Baycu'nun yanına gitmiştir²¹⁷⁹. Bir yandan Baycu ile ılımlı bir şekilde anlaşmalar yapılırken, diğer taraftan da savaş hazırlıklarına başlanmıştır. Moğollar'a karşı savaş hazırlıklarına başlayan II. İzzeddin Keykâvus, askeri alanda yeni düzenlemeler yapmıştır.

Yapılan bütün itiraz ve tavsiyelere rağmen Selçuklu ordusu sefer kararını harekete geçir-

miş, vezir İzzeddin, Beglerbegi Yavtaş ve Arslan-dogmuş komutasındaki Selçuklu kuvvetleri Konya'dan Aksaray'a gitmiştir. İlk başta öncü kuvvet olarak Hülâgû tarafından²¹⁸⁰ Anadolu'ya gönderilen Hoca Noyan, Anadolu'daki bütün Türkmen askerlerini imha etmiştir²¹⁸¹. Baycu'nun da Aksaray'a gelmesiyle iki ordu Aksaray yakınlarındaki Sultan Alâeddin Kervansarayı önünde karşılaşmıştır²¹⁸². İki ordu ertesi gün 14 Ekim 1256/23 Ramazan 654 tarihinde Sultanhanı civarında savaşa başlamıştır. Fakat çok kalabalık ve güçlü Moğol askerleri karşısında Selçuklu ordusu fazla dayanamamış ve yapılan savaşta büyük bir hezimete uğramışlardır²¹⁸³. Savaşta başta vezir olmak üzere birçok kişi öldürülmüştür. Bunu haber alan Sultan II. İzzeddin Keykâvus saraydaki kadınlarını, Hristiyan dayılarını ve altınlarını alarak, Antalya ve oradan da Alâie'ye kaçmıştır. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un, Konya'dan kaçmasıyla birlikte, Konya'daki hükümet ve asker etkinliğini kaybetmiştir. İl-Almış oğlu Nizâmeddin Ali adlı saray kâhyası, (Üstad'üd-dar) duruma el koymuş, şehirde ne kadar ayak takımı ve bozguncu kavgası varsa hepsini yatıştırmıştır. Ardından Moğol askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak ve Noyanlara hediye hazırlamak için halkı toplamıştır. Cuma günü minbere çıkarak halkın canını kurtarmak için malını feda etmesi gerektiği önerisinde ve telkininde bulunmuştur.

²¹⁷⁷ Muammer Gül, *Ortaçağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, İstanbul 2010, s.108; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK. Yayınları, Ankara 1958, s.66.

²¹⁷⁸ İbn Bibi, *El Evâmirü'l-Alâ'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name) II*, ss.144-145.

²¹⁷⁹ İbn Bibi, *El Evâmirü'l-Alâ'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name) II*, s.145.

²¹⁸⁰ Zeki Velidi; bu noyanın Güyük Han tarafından gönderildiğini söyler. Bk. Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.235.

²¹⁸¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.498.

²¹⁸² Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, ss.66-67. Osman Turan'ın eserindeki mektupta iki ordu henüz karşılaşmadan geceleyin Moğollara baskın yapıp atlarının çalındığı ve bu sebeple savaşın başladığı kaydedilmiştir. Bk. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s.67.

²¹⁸³ Turan, "Keykâvus II", s.643.

Topladığı dört katır yük altın ile şehri, Moğollar'dan satın alıp yıkılmaktan ve halkını kıtalardan kurtarmıştır²¹⁸⁴.

Baybars'a göre Moğollar, Halka-be-gûş (Küpeli)²¹⁸⁵ Kapısı'nın önüne yerleşmişlerdir. Baycu'nun çadırı da orada bulunmaktadır. Cuma günü hatip kendisine ve karısına ait kıymetli eşyayı alarak camiye gitmiş; mimbere çıkmış ve halkı heyecana getiren ve fedakârlığa dâvet eden şu hitapta bulunmuştur: “*Ey Müslüman cemaat! Bu düşmanın felaketine uğradık; malınızı harcayarak bununla canınızı, aile ve çocuklarınızı satın alınız*” demiştir. Bunun üzerine halk tavsiyeye uyarak hatibe mallarını ve değerli eşyalarını teslim etmişlerdir. Hatip ordugâha vardığında Moğol komutanı yoktur, bu yüzden götürdükleri eşyaları Baycu'nun eşine teslim etmiştir. Bu sırada Hatun ile Hatip arasında etkili bir konuşma geçmiş, sonrasında Baycu'nun eşi Müslüman olmuştur. Akabinde ise hatun kocasından şehri “baba” edindiği hatibe bağışlamasını isteyince, Baycu bunu bazı şartlar ileri sürerek kabul etmiştir²¹⁸⁶.

Eflâkî'ye göre, Konya'nın kurtuluşu şeyhlerin kerametine bağlıdır. Kuşatma sırasında Mevlânâ, Halka-be-gûş kapısından çıkıp Konya Meydanı arkasındaki bir tepede kuşluk namazı kılıyordu. Baycu'nun çadırı tepenin aşağısında yer alıyordu. Bu sırada Baycu'nun askerleri yüzü örtülü ve duman renkli sarıklı “gizemli”

şahsı oklamak istemişler, fakat yaylarını görememişlerdir. Atlara binip üzerine atılmışlar, atlar da yerlerinde durarak bir adım bile atmamışlardır. Bunun üzerine askerler yaşanan hadiseyi komutanlarına haber vermişlerdir. Baycu bu olaydan sonra kendisi de ok ve yay isteyerek Mevlânâ'nın bulunduğu tarafa bir ok atmıştır. Ok üç defa geri dönerek askerin ortasına düşmüştür. Daha sonra ata binmiş ve ileri sürmüştür. Lakin atın hiç ilerlemediğini görmüş, kin ve gazap içinde attan inip yürümüştür. Moğol komutanı bu olaylar üzerine, bu adamdan sakınmak gerektiğini söylemiştir. Baycu, askerlerine savaşmayı ve Konya'ya karşı herhangi bir harekette bulunmayı da yasaklamıştır. Bu sırada şehir halkı düşmanı savuşturmak için aralarında mal toplamış ve Moğollara vermişlerdir. Baycu yemini sebebiyle dış surların bir kısmının yıkılmasını istemiştir. Mevlânâ bu olay üzerine Konya'ya “Evliya Şehri” unvanını vermiş ve kentin kıyamete kadar Moğol ve düşman tecavüzünden korunmuş olduğunu belirtmiştir²¹⁸⁷.

Baycu Noyan'ın Moğolların Bağdat ve Halep saldırılarına katıldıktan sonraki hayatı çok iyi bilinmemekle birlikte halife ile kendisinden habersiz yazıldığı söylentiler²¹⁸⁸ sebebiyle Hülâgû tarafından öldürüldüğü, malının yarısına el konulduğu, askerlerinin yarısının Curmagun'un oğlu Şiramun'a verdiği belirtilmektedir²¹⁸⁹. Baycu Noyan'ın Üvek (Adak?)

²¹⁸⁴ Anonim *Selçuknâme*, ss.53-54.

²¹⁸⁵ Yazılı kaynaklar ve arkeolojik verilere göre Halkabegüş Kapısı'nın, Alâeddin Tepesi'nden 500 m kadar kuzeyde, Ankara Caddesi üzerinde, Ulaşbaba ve Sultan Veled caddelelerinin kesiştiği şimdiki Beşyol Kavşak alanında yer aldığı anlaşılmaktadır. Tolga Bozkurt, “Konya Sultan Meydanı'na Dair Kayıp Bir Kitabenin Değeri”, *DTCF Dergisi* 59/1, 2019, s.328.

²¹⁸⁶ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, ss.68-70; Özdemir, “Baycu”, s.56.

²¹⁸⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri I*, s.283-284; Mustafa Akkuş, *Moğol İstilasına Dini Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2022, s.80, 117.

²¹⁸⁸ Fatih Yahya Ayaz, “Erken Dönem Memlük Tarihçilerinin Bağdat'ın Moğollar Tarafından İstilasıyla Alâkalı Rivayet ve Yorumları”, *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medinetü's-Selam Uluslararası Sempozyum) 7-8-9 Kasım 2008- İstanbul*, ss.274-275.

²¹⁸⁹ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, s.597.

ve Söktay adlı iki oğlu vardır. Bazı kaynaklarda Bisubay adlı oğlunun da olduğu ve onun yapılan seferlerde Baycu ile birlikte yer aldığı bilgisi verilmektedir²¹⁹⁰. Üvek'in de Sülemiş ve Kutaktu adında iki oğlu olduğu kaynaklarda geçmektedir²¹⁹¹. Baycu'nun torunu Sülemiş, Moğollar adına Anadolu'da faaliyette bulunmuş ve kardeşi Kutuku (Kutaktu?) ile birlikte Gâzân Han zamanında Memlûklere sığınmıştır. Baycu'nun İkbâl (veya Akbal) adındaki oğlu 1271 yılında Suriye seferinde görev almıştır²¹⁹².

2. Alıncak Noyan

Konya'da adını duyduğumuz Moğol komutanlarından biri de Hülâgû²¹⁹³ tarafından Anadolu'ya gönderilen Alıncak Noyan'dır. Kereyitlerden Yasavur Bahşi'nin oğlu olan Alıncak Noyan 1260 yılının sonlarında, Moğolların Anadolu'daki tasarrufunu devam ettirmesi için gönderilmiştir. Bu emîr muhtemelen emîr-i tümen olup, karargâhını Aksaray'da kurmuştur²¹⁹⁴. Görev süresinde, merkezi Tokat olan Rükneddin Kılıç Arslan ile merkezi Konya olan II. İzzeddin Keykâvus'u, Moğollar adına takip etmiş, her iki sultanlığa da nezaret etmiştir. Alıncak Noyan sultanları İlhan'a karşı itaat halinde tutmak, bölgede meydana gelebilecek olayları engellemek ve asayişin temin etmele

sorumlu tutulmuştur²¹⁹⁵. Tokat yanındaki Kâp mevkiinde yaşamıştır²¹⁹⁶. Muînüddin Pervâne bu durumdan faydalanarak, Alıncak Noyan'ı kendi emellerini gerçekleştirmek için kullanmıştır. Muînüddin Pervâne, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u ortadan kaldırmak için çok çaba harcamış ve bu hedefinde başarılı da olmuştur. Bu amaçla, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un isyan etmeyi düşündüğünü ve Mısırlılar'a (Memlûklüler) müracaat ederek onlardan yardım istediğini Han'a bildiren bir mektup yazması için onu ikna etmiştir²¹⁹⁷. Bu haber Hülâgû'ya ulaşınca, Alıncak'a ve Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a elçi gönderip II. İzzeddin Keykâvus'un üzerine gidilmesini, onunla savaşarak ülkenin elinden alınmasını emretmiştir. Bunun üzerine Muînüddin Pervâne savaş hazırlıklarına başlamıştır²¹⁹⁸.

Sultan II. İzzeddin Keykâvus, kendisine karşı yapılan hain planın ardından çocuklarını ve taşınabilir mallarını alarak önce Antalya'ya, sonra da İstanbul'a gitmiştir²¹⁹⁹. Rükneddin Kılıç Arslan ise Alıncak Noyan ile birlikte Konya'ya giderek, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un geride bıraktığı hazineleri Han adına zapt etmişlerdir²²⁰⁰. Daha sonra da Konya'dan çıkıp, askerlerini II. İzzeddin Keykâvus'un ülkesine göndererek o bölgeyi yağmalatmıştır. Alıncak

²¹⁹⁰ Yazıcızâde Ali, "Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği", ss.644-645; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.501; Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, C. VIII, İstanbul 1988, s.318.

²¹⁹¹ Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.236; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.33.

²¹⁹² Özdemir, "Baycu", s.55-56.

²¹⁹³ Zeki Velidi Togan, bu komutanın 1255 yılında Mengü Kağan tarafından Anadolu'ya geldiğini söyler. (Bk. Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.235.)

²¹⁹⁴ Uyar, *İlhanlı Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, s.127.

²¹⁹⁵ Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-Dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970, s.81.

²¹⁹⁶ Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.235.

²¹⁹⁷ Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, ss.83-84.

²¹⁹⁸ Ahmed b. Lütfullah Müneccimbaş, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi II: Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, haz. Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016, s.93; İbn Bibi, II, s.158; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, s.75.

²¹⁹⁹ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.53; İbn Bibi, *El Evâmirü'l-Alâ'ie Fi'l-Umuri'l-Alâ'ie (Selçuk Name) II*, s.159; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.513.

²²⁰⁰ Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, ss.86-87.

Noyan, Akşehir'in Karayük (Kara Hüyük) köyünde, IV. Rükneddin Kılıç Arslan da Altuntaş köyünde²²⁰¹ kışı geçirmiştir²²⁰². Bir süre sonra IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Moğollar tarafından tahta çıkarılmıştır²²⁰³. Rükneddin Kılıç Arslan'ın tahta geçmesi üzerine, ülkenin farklı bölgelerine fetihnâmeler gönderilerek yeni durum hakkında bilgilendirme yapılmıştır²²⁰⁴. Karamanoğulları'nın isyanı sırasında Alıncak Noyan, Anadolu'da bulunan Moğol kuvvetlerinin kumandanı sıfatıyla bu isyanı bastırması ve Karamanoğullarından Zeynü'l-Hac'ı ve Bunsuz'u öldürmüştür (1261)²²⁰⁵. Alıncak Noyan, bu olaydan sonra Anadolu'dan ayrılmamış, 1265 yılına kadar bu görevde kalmıştır²²⁰⁶.

Muînüddin Pervâne'nin isteği ve menfaatleri çerçevesinde hareket eden Alıncak Noyan, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın iktidarı ele geçirmesi ile birlikte başkent Konya'daki Moğol ve Moğol yanlısı yönetime karşı olan kişileri tasfiye etmek için görevlendirilmiştir. Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nde Moğol karşıtlığı ile bilinen birçok devlet adamı ve Ahî liderlerinin idam edilmesinde görev almıştır. Bu süreçte Alıncak Noyan birçok Türkmen'i katletmekle de kalmamış, Ahî ve Türkmenleri isyana teşvik suçlamasıyla çok sayıda ulemâ ve ümerâyı

şehit etmiştir. Muînüddin Pervâne, II. İzzeddin Keykâvus taraftarı olan Türkmenleri isyana teşvik eden Moğol karşıtı din ve devlet adamlarından; Müstevfî Sadr Necibeddin, Müşrif-i Mülk Sadr Kıvameddin Erzincani, Kadıasker Sivrihisarlı Celaledin, Seyfeddin Has Kayıaba, Kerimeddin Alishir, Emir-i Silah Ahî Bedreddin Gühertaş ve Üstadü'd-dar Eminateddin Yakut gibi Türkmen ve Ahîlerin desteklediği önemli devlet ve ilim adamlarını tutuklatıp saraya getirtmiştir. Ardından bu kişilerin ölüm emirlerini vererek, Alıncak Noyan'a göndermiştir. Alıncak Noyan da bu önemli devlet ve ilim adamlarını öldürtmüştür²²⁰⁷. Alıncak Noyan, bu önemli âlimleri öldürmesinin ardından, gece rüyasında ona, gayb âleminden ağır sözler söylemişlerdir. Alıncak Noyan, uykusundan uyandıktan sonra maktullerin kabirlerinde nur belirtileri görmüş ve tüm bunlara sebep olduğu için Muînüddin Pervâne'ye ağır hakaretler etmiştir²²⁰⁸.

Alıncak Noyan'ın Konya'da bulunduğu dönemdeki en önemli görevi Moğol yanlısı idarenin tesis edilmesi olmuştur. Bu amaçla Anadolu'ya gönderilmesinden itibaren Anadolu'daki emîrlere ile birlikte hareket etmiştir. Bu kişilerin isteklerini yerine getirerek Moğol yanlısı emîrlerin ve İlhanlı idaresinin güçlenmesini sağlamıştır. Anadolu'daki sultanların iktidar mücadelesinde taraf tutmuş, gerektiğinde Büyük Han'dan izin alarak istemedikleri sultanı tahttan indirmişlerdir. Alıncak Noyan zaman zaman merkez Konya'da yaşanan asayiş sorun-

²²⁰¹ Altuntaş köyü, günümüzde Kütahya'nın kazasıdır. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-din Süleyman*, s.87.

²²⁰² İbn Bibi, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name) II*, s.160; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-din Süleyman*, s.87.

²²⁰³ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.53.

²²⁰⁴ Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-din Süleyman*, s.92.

²²⁰⁵ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.54; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-din Süleyman*, s.98; Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi II: Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, 2016, s.93.

²²⁰⁶ Mustafa Akkuş, Büşra Bağcı, "Hülâgü Han Döneminde Anadolu'ya Gönderilen Moğol Komutanları", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 9, 2018, s.162.

²²⁰⁷ İbn Bibi, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name) II*, s.164; Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.54; Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-din Süleyman*, ss.103-105.

²²⁰⁸ Akkuş, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, s.95.

larını çözmek ya da sultanlara eşlik etmek için Konya'ya gelmiştir.

3. Nabşı Noyan

Nabşı Noyan Celayir kabilesinin Tukura-ut oymağından olup Hülâgû ile birlikte Anadolu'ya gelen Celayirli beylerden biridir²²⁰⁹. Anadolu'ya hangi tarihte geldiği konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte, 1257 yılından itibaren, Anadolu'da bulunan Moğol kuvvetlerinden bir tümenin komutanı olarak görev yaptığı bilinmektedir. Mezkur dönemde Nabşı Noyan, İlhanlılar'ın tahakkümü altında bulunan Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın veziri ve İlhanlılar'ın Anadolu'daki sadık adamı Muînüddin Pervâne ile birlikte hareket eden komutanlardan biri olarak tarihi kayıtlara geçmiştir²²¹⁰.

Muînüddin Pervâne, Moğol Noyan'ı Aksaray'a davet etmiş, Konya'ya da haberci göndererek Nabşı Noyan'ı karşılaması için Selçuklu Sultanı, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı Aksaray'a çağırmıştır. Pervâne ile Rükneddin Kılıç Arslan arasında yaşanan şiddetli bir tartışma sonrasında, İlhanlılar nezdinde konumu güçlenmiş olan Muînüddin Pervâne, bu sefer de Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı ortadan kaldırarak hâkimiyetini güçlendirmek istemiştir²²¹¹.

Muînüddin Pervâne, Hülâgû Han'dan, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı ortadan kaldırma izni almış, Nabşı Noyan ve Moğol yargıçların Sultan aleyhinde karar vermeleri için hazırlık yapmaya başlamıştır. Bu duruma gerekçe olarak ise Rükneddin Kılıç Arslan'ın, Memlükler ile işbirliği halinde olduğunu ve Moğollar'ı Anadolu'dan atmak istediğini İlhan'a iletmıştır. Pervâne, Hülâgû'den izni aldıktan sonra aralarında tümen komutanı Nabşı Noyan'ın da bulunduğu Moğol emîrlere bu görevi icra ettirmiştir²²¹². IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinin ardından 1265-1266 senesinde Muînüddin Pervâne, Nabşı Noyan ve emîrlere kalabalık bir orduyla Konya'ya gelmiştir. O sırada altı yaşında bir çocuk olan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i, Konya Selçuklu tahtına geçirmişlerdir (664/1266). Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetimi tam anlamıyla Pervâne ve onun görevlendirdiği kimselerin eline geçmiştir²²¹³.

Nabşı Noyan 1275-1276 yılında Muînüddin Pervâne ve diğer bir Celayirli Bey olan Tuku Bitikçi Noyan ile birlikte Bire (Birecik) Kalesi'nin fethine görevlendirilmiştir²²¹⁴. Ancak buradan kesin bir sonuç alamadan geri dönmüşlerdir²²¹⁵. Akabinde 1277 yılında Memlük hükümdarı Baybars'ın Anadolu'ya yönelmesi üzerine; Muînüddin Pervâne,

²²⁰⁹ Spuler, *İran Moğolları*, s.564; Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.466; Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi -I- Kuruluş Devri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1994, s.149; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.38.

²²¹⁰ Akkuş, Bağcı, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'ya Gönderilen Moğol Komutanları", s.164.

²²¹¹ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, ss.64-65; Bülent Yılmaz, *Celâyirliiler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2003, ss.27-28.

²²¹² Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.65; Spuler, *İran Moğolları*, s.564; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.37; Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.239; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, ss.547-548.

²²¹³ Ebu'l Ferec, *Tarih*, II, s.587; Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.66; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.37; Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervane", *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, s.92.

²²¹⁴ Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-dîn Süleyman*, s.142.

²²¹⁵ İbn-i Şeddâd, *Baybars Tarihi*, C. II, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, İstanbul 1941, s.58; Spuler, *İran Moğolları*, s.564.

Toku Bitikçi Noyan, Nabşı Noyan'ın tümeni ve Anadolu'da bulunan Moğol güçlerinin bir kısmı Baybars'a karşı koymakla görevlendirilmişlerdir. Aynı yılın, Nisan ayında yapılan savaşta Moğol ordusu çok ağır bir yenilgiye uğramış ve çok az insan dağlara kaçarak kurtulmuşlardır²²¹⁶.

Nabşı Noyan komutasındaki Moğol kuvvetleri 1285 yılında Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un, Argun Han'ın yanına gitmesinden de istifade ederek Beyşehir'i yağmalamış, oradan da Vezir Fahreddin Ali ile beraber her geçen gün gücünü arttırmaya devam ederek Moğollar için tehlike oluşturmaya başlayan ve Sahip Ata'nın torunlarını öldüren Germiyanogulları üzerine yürümüştür²²¹⁷. Ayrıca Geyhatu Han'ın Germiyanogullarını durdurmak ve cezalandırmak için Sultan Mesud ve Moğol askerlerini görevlendirdiği zaman; Sultan Mesud'un ordusunun öncü kuvvetlerinin başında Nabşı Noyan'ın yer aldığı kayıtlarda geçmektedir (1286)²²¹⁸.

Nabşı Noyan, Konya'da bulunduğu dönemde Alıncak Noyan gibi, Muînüddin Pervâne ile birlikte hareket etmiştir. Muînüddin Pervâne'nin isteklerini Büyük Han'ın rızasını alarak yapmaya çalışmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nde bir sultanın tahttan indirilip, başka bir sultanın tahta çıkmasında etkili olmuştur. Bazı dönemlerde Konya ve çevresinde istila hareketlerinde bulunmuştur.

4. Uruktu Noyan

Uruktu, İlkan Noyan'ın sekizinci oğlu olup, adı ilk kez Hülâgû Han'ın Bağdat'ı fethi sırasında duyulmuştur. Hülâgû Han, Bağdat kuşatmasından sonra Uruktu Noyan'ı, o sıralar Kürt grupların elinde bulunan Erbil Kalesi'nin fethedilmesi için görevlendirmiştir (1258)²²¹⁹. Erbil kalesinin çok iyi korunaklı olması ve kalede bulunan kuvvetler tarafından iyi savunulması nedeniyle kale ele geçirilememiştir. Bunun üzerine Uruktu Noyan, o sıralarda Moğollar'ın hakimiyetini tanımış olan ve onların müttefiki durumunda bulunan Bedreddin Lûlû'dan yardım istemiştir. Bedreddin Lûlû, Uruktu'ya kalenin fethi için gereken şartları bildirmiş ve 8 aylık bir kuşatmanın sonunda Erbil kalesi teslim alınmıştır. Bundan sonra Uruktu şehrin surlarını yıktırarak, buranın idaresini Bedreddin Lûlû'ya bırakmış, kendisi de Şam'a gitmiştir²²²⁰. Uruktu, Erbil kalesini ele geçirdikten sonra, Hülâgû Han ile birlikte 1258-1259 yıllarında Halep'in fethine katılmış ve bu seferde şehrin "Babu'l-Yahud" diye anılan kapısı önünde görev almıştır. Şehrin yönetimini Fahreddin Sâki'ye bırakarak oradan ayrılmıştır²²²¹.

Hülâgû Han 1258 yılında Şehzade Yeşmut ve İlkan Noyan'ı Meyyafarîkîn (Silvan) fethi ile görevlendirmiştir. Ancak bu fetih hareketinin uzaması üzerine yardımcı kuvvet olarak Uruktu Noyan'ı görevlendirmiştir²²²². İki yıl süren uzun bir kuşatmanın ardından Meyya-

²²¹⁶ Akkuş, Bağcı, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'ya Gönderilen Moğol Komutanları", ss.165-166.

²²¹⁷ Mustafa Akkuş, "Sahip Ata ve Oğullarının Moğollarla İlişkisi", *Uluslararası Orta Anadolu Beylikleri Sempozyumu, Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Bildiriler*, Konya 2018, ss.192-193.

²²¹⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.606.

²²¹⁹ Yılmaz, *Celâyirîliler*, s.34.

²²²⁰ Ebu'l Ferec, *Tarih*, II, s.570; Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî, *Câmiu't-Tevârih*, Tashih Muhammed Rûşen ve Mustafa Mûsevî, C. II, Enteşerat-i Elborz, Tahrân 1373, ss.1021-1022.

²²²¹ Ebu'l Ferec, *Tarih*, II, s.574.

²²²² Reşîdüddîn, *Câmiu't-Tevârih*, II, s.1035; Reşîdüddîn, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s.62.

farîkîn fethedilmiştir. Daha sonra Hülâgû bu kez, Urukto Noyan'ı, Şehzade Yeşmut ile birlikte Mardin'in fethi ile görevlendirmiştir²²²³. Urukto Noyan uzun süren mücadelenin ardından Mardin'i de Moğol hâkimiyeti altına almıştır. Bölgenin yönetimi ise Hülâgû tarafından Mardin ahalisinden Muzaffereddin adlı şahsa bırakılmıştır²²²⁴.

Hülâgû Han döneminin önemli komutanlardan biri olan Urukto Noyan, Hülâgû'nün ölümünden sonra, Abaka Han döneminde de itibar ve makamını korumaya devam etmiştir. Abaka Han'ın tahta çıktığı sıralarda onun özel "Sukurçi"²²²⁵si olan Urukto, onun cülusundan bir süre sonra yaptığı kurultayda kardeşi Toku Bitikçi Noyan ve Sulduz kabilesinden Tudavun Noyan ile birlikte Anadolu'nun idaresinde görevlendirilmiştir. Burada Konya-Karaman bölgelerinde yerleşmiş olan ve Celayirli kuvvetlerden oluşan tümenin komutanlığına ve Konya bölgesinin yönetimine tayin edilmiştir (673/1274-1275)²²²⁶. Yaklaşık iki yıl boyunca Konya bölgesinde tümen komutanı olarak görev yapan Urukto Noyan, 1277 yılında Mısır Memlûk Devleti Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya yönelmesi üzerine Anadolu'da bulunan diğer Moğol kuvvetleri ile beraber Memlûk Sultanına karşı görevlendirilmiştir. Aynı yılın Nisan ayında Elbistan ovasında yapılan savaşta

Moğol ordusunun büyük bir kısmı bu savaşta ölmüştür. Birçok Moğol komutan ile birlikte Urukto Noyan'da bu savaşta öldürülmüştür²²²⁷.

5. Kongurtay Noyan

Hülâgû'nun dokuzuncu oğlu olan Kongurtay Noyan, Dokuz Hatun'un ordosunda hizmetli Ecuce Ekeçi adlı bir kumadan doğmuştur. Kongurtay'ın, Işık Timur, İlder, Taş Timur, İsen/Isan Timur, Çerik/Çarık Timur adlı beş oğlu vardır²²²⁸. Kongurtay, Abaka Han'ın kardeşi olup Abaka tarafından, Pervâne'nin idamına müteakip 1277 yılında Rum emîri leşkeri olarak, Şemseddin Cüveyni ile birlikte Anadolu'ya gönderilmiştir²²²⁹. Kongurtay işgal kuvvetleri başkumandanı sıfatıyla Anadolu'da katliamlar yaparak binlerce kişiyi öldürmüştür, birçok insanı da köle yapmıştır²²³⁰. Kongurtay, III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi ile evlenmiştir²²³¹. Tarihi kaynaklar da Kongurtay, acımasız ve zalim biri olarak vasıflandırılmıştır. Ayrıca idaresinin sertliği, zülüm ve cezalarının çok olduğu bir emîr olarak tarihi kayıtlara geçmiştir²²³².

Kongurtay'ın, Konya'da adına ilk kez 1277 yılında Türkmenlerin liderliğinde başlatılan Cimri vakasında rastlanılmaktadır. Rivayetlere göre; Baybars'ın Anadolu seferi, uçlardaki

²²²³ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih*, II, s.1038.

²²²⁴ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih* (İlhanlılar Kısım), s.64; Yılmaz, *Celâyirli*, ss.35-36.

²²²⁵ İlhanlı devletinde hükümdarın çetresini taşıyan kimselere sukurçi denir. Bk. Uyar, *İlhanlı Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, s.164.

²²²⁶ Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.239; John Andrew Boyle, "Dynastic and Political History of the İl-khāns", *The Cambridge History of Iran. The Saljuq and Mongol Periods*, Vol. V, ed. J.A. Boyle, Cambridge, 1968, s.349; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.38.

²²²⁷ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih* (İlhanlılar Kısım), s.121; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.42.

²²²⁸ Burak Çelik, *İran Moğollarının Atası Hülegü Han*, Çizgi Kitabevi, Konya 2021, s.107.

²²²⁹ Spuler, *İran Moğolları*, s.387; Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.235; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.45.

²²³⁰ Spuler, *İran Moğolları*, s.566; Mustafa Akkuş, *Moğollarda Din ve Siyaset İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020, s.159.

²²³¹ Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.239.

²²³² Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.245; Bağcı, *Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları*, s.75.

Türkmen topluluklarını cesaretlendirmiş, Türkmenler'in Anadolu'yu istila eden Moğollar'a karşı harekete geçmelerine neden olmuştur. Memlük Sultanı Baybars'ın, Moğolları yendiğini haber alan Karamanoğlu Mehmed Bey, Kırım'da bulunan eski Türkiye Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'un oğullarından Alâeddin Siyavuş'u da (Cimri) yanına alarak Konya'ya gitmek için yola çıkmıştır. Mehmed Bey 3 bin kişilik ordusuyla önce Aksaray'a, daha sonra Konya'ya yönelmiştir. Karamanoğlu Mehmed Bey Konya'ya girerek, Selçuklu şehzâdesi Alâeddin Siyavuş'u (Cimri) 10 Zilhicce 675/ 15 Mayıs 1277 tarihinde tahta oturtmuştur²²³³. Ayrıca Akşehir'de Selçuklu ordusunu yenmiş, Kara Hisar (Afyon) ve Sivri Hisar'a da saldırılar düzenlemiştir²²³⁴.

Anadolu'da yaşanan bu olaylar üzerine Abaka Han, 1277 yılında Kongurtay Noyan'ı, Karaman Türkmenleri'nin başlattığı isyanı bastırmakla görevlendirmiştir²²³⁵. Böylece Konyalılar ve Anadolu halkının korkulu rüyası olan Kongurtay dönemi başlamıştır. Kongurtay'ın, Anadolu'ya ilerleyişi sırasında, Türkmenler karışıklıktan istifade ederek, Kızıl Hamit İsyanı'nı²²³⁶ başlatmışlardır. Bunun üzerine Kon-

gurtay, Anadolu'ya girdiği ilk anda Karaman Türkmenleri ile mücadeleye başlamadan önce Kızıl Hamit İsyanı'nı bastırmak üzere harekete geçmiştir²²³⁷. Kongurtay'ın Kızıl Hamit ve Türkmenler üzerine ilerleyişi sırasında yanında Moğollara tabii Kühergay ve Erksun noyanlar da bulunmaktadır²²³⁸.

Kızıl Hamit, Aksaray'da halktan zorla para topladığı ve yağma hareketinde bulunduğu sırada, Kongurtay tarafından gönderilen öncü birliklerin faaliyetleri sonucunda, Hoca Mesud Kervansaray'ı çevresindeki Aksaray yakınlarındaki Eyüphisar vilâyetinde bulunmuştur²²³⁹. Kongurtay ve maiyetinde bulunan askerler tarafından kuşatma altına alınan Kızıl Hamit, kurtulmaya çalışmışsa da Moğol askerlerinin kılıç darbeleri ile öldürülmüştür. Kızıl Hamit ile yapılan bu savaş, Aksarâyî tarafından “*kıyamet günü ve cehennem ateşinden iz olarak*” tarif edilmiştir. Daha sonra Kongurtay, Aksaray'a girmiş ve şehri yağmalamıştır²²⁴⁰. Fahreddin Ali, halkın canını kurtarmak amacıyla Kızıl Hamit'in mallarının sorumlusu Şengit-i Aksarâyî'nin yakalanması gerektiğini öne sürmüştür. Fahreddin Ali'nin isteği üzerine yakalanan Şengit-i Aksarâyî, hayatını kurtarmak amacıyla Moğol Noyanlarına 1.500 dirhem ile çok değerli hediyeler sunarak ölümden kurtulmuştur. Fakat Kızıl Hamit'in yanında olduğuna inanılan Burhaneddin Müderris ile Nasirüddin Abdülcebbar gibi âlimler öldürülmüştür²²⁴¹.

²²³³ Şikârî, *Karamannâme (Zamanın Kahramanı Karamanîler'in Tarihi)*, haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul 2005, s.32; Şikârî Cimri'nin 13 Mayıs 1277'de tahta çıktığını söyler. Bk. Şikârî, *Karamannâme*, s.32; Faruk Sümer, “Mehmed Bey”, *DİA*, C. XXVIII, Ankara 2003, s.445.

²²³⁴ Faruk Sümer, “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmet Celayir”, *Belleten*, LII/206, 1989, s.182.

²²³⁵ Sümer, “Mehmed Bey”, s.446; Akkuş, “Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri”, s.331.

²²³⁶ Kızıl Hamit İsyanı: Bu isyan, Aksaray ve çevresini idare edip gelirlerini toplamakla görevlendirilmiş olan Kızıl Hamit tarafından başlatılmıştır. Kızıl Hamit Anadolu'nun içinde bulunduğu kargaşadan faydalanarak harekete geçmiş, Türkmenlerden ve Araplardan 4 bin kişilik süvari topluluğu oluşturarak başlattığı isyan hareketi ile

Aksaray'a girmiştir. Bk. Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.97.

²²³⁷ Sümer, “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmet Celayir”, s.182.

²²³⁸ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s.45.

²²³⁹ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.97.

²²⁴⁰ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, ss.98-99.

²²⁴¹ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.99.

Aksarâyî, eserinde Kongurtay'ın, Türkmenler üzerine hareket etmeden önce şehrin hesabının tutulmasını ve öldürülenlerin tespitinden sonra esirleri alma konusunda elçiye emir verdiklerini belirtmiştir. Ayrıca şehirde erkek, kadın, çocuk, âlim ve cahil olmak üzere 6 bin kişinin öldürüldüğünü bazılarının da esir alındığını ifade etmiştir²²⁴². Kongurtay, Kızıl Hamit'i ortadan kaldırdıktan sonra Türkmenler üzerine harekete geçmiştir²²⁴³.

Akşehir'de Selçuklu kuvvetlerini mağlup eden, Karamanoğlu Mehmed Bey ve Cimri, Karahisar'ı alamadan, Moğollara karşı hazırlık yapmak amacıyla Konya'ya dönmek üzere harekete geçmişlerdir. Bu sırada Kongurtay'ın, Kızıl Hamit isyanı ile uğraştığı, Karamanoğlu Mehmed Bey'in de Akşehir Subaşı Çaylak ve Ilgın Subaşı Emir-i Candar'ı ele geçirerek öldürdüğü haberi Konya'da bulunanlara ulaşmıştır. Bunun üzerine Türkmenlerin zarara uğrattığı halk, savunmaya geçerek kaleyi güçlendirmiş ve Türkmen kuvvetlerinin saldırılarına karşı koymaya hazır hale gelmişlerdir. II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğu iddia edilen Şehzâde Cimri ve Mehmed Bey, hazırlıklarını tamamlamak amacıyla kaleye girmek istemişlerse de başarılı olamamışlardır²²⁴⁴. Kalede bulunan kadı Siraceddin Mahmud Urmevî, halkı Türkmenler aleyhinde teşkilatlandırarak, Türkmenlere karşı koyulması konusunda fetva

çıkarmış ve Türkmenlere karşı ilk oku atmıştır. Türkmenler uzun süre mücadele etmesine rağmen, daha önce sağlamlaştırılmış olan kaleye girememişlerdir. Kale önlerinde bulundukları sırada Moğol kuvvetlerinin Larende'ye ulaştığı ve birçok katliam yaptığı haberini almışlardır. Türkmenler, Moğolların hızlı ilerleyişi karşısında Konya'dan ayrılıp, kale dışında bulunan bağ ve bahçeleri talan ederek Ermenek civarına çekilmişlerdir²²⁴⁵.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in, Türkmenler ile Ermenek dolaylarına çekilmesi üzerine Kongurtay, çok sayıda Moğol kuvveti ile Türkmenleri takip etmeye başlamıştır. Moğol ve Selçuklu kuvvetleri, Türkmenlere yardımcı oldukları gerekçesi ile Ermenek ve çevresindeki çok sayıda mal ve hayvanı ele geçirerek, Türkmenler üzerine ilerleyişe devam etmişlerdir. Ancak, bir süre sonra ağır kış şartları ve Moğol askeri gücünün zayıflaması üzerine Türkmenleri takip etmeye ara veren Kongurtay, kışı geçirmek için askerleri ile Kazova kışlağına çekilmiştir²²⁴⁶.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Fahreddin Ali, Türkmenlerin toparlanmasına fırsat vermemek için Moğol hanından aldıkları destekle Göhürge Noyan ile harekete geçmişler ve Mut ovasına kadar ilerlemişlerdir²²⁴⁷. Bu durumdan

²²⁴² Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.99.

²²⁴³ Bağcı, *Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları*, s.76.

²²⁴⁴ İbn Bibi, *El Evâmirü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Alâ'îye (Selçuk Name) II*, ss.212-213; Münecimbasi tarafından Karamanoğlu Mehmed Bey ve Türkmenler üzerine gönderilen Moğol komutanının adı Uluğ Kutluğ İnanç olarak zikredilmektedir. (Bk. Ahmet bin Lütfullah Münecimbasi, *Câmiud'düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, haz. Ali Öngül, Akademi Kitabevi İzmir 2001, s.120.)

²²⁴⁵ *Anonim Selçuknâme*'de Cimri ve taraftarlarının, Kongurtay hareketi nedeni ile Konya'dan ayrıldıkları, onların ayrılması ile Fahreddin Ali'nin sultan ile şehre girdiği yazmaktadır. Daha sonra Selçuklu Sultanının Kayseri'ye gitmek üzere ayrılması ile Türkmenler tekrar Konya'ya girmek istemiş, fakat şehre alınmışlardır. *Anonim Selçuknâme*'ye göre; Türkmenler, 1279 (678) yılında yapılan üçüncü başarısız kuşatmanın ardından şehrin etrafını yağmalayarak Ermenek dolaylarına çekilmişlerdir. Bk. *Anonim Selçuknâme*, s.40.

²²⁴⁶ Sümer, "Mehmed Bey", s.446; Akkuş, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri", s.331.

²²⁴⁷ Şikârî, *Karamannâme*, s.33; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.54.

haberdar olan, Karamanoğlu Mehmed Bey, sultan ilan ettiği Cimri'yi korumak amacıyla onu geride bulunan kalelerden birisine göndermiş, kendisi de Moğollar hakkında bilgi edinebilmek için öncü birlikle hareket etmiştir. Moğollar da aynı şekilde Türkmenleri yakından takip edebilmek ve onlar hakkında bilgi alabilmek amacıyla 50 Moğol ve 50 Selçuklu askerinden oluşan öncü birlik görevlendirmiştir. Her iki kuvvete ait öncü birlikler, beklenmedik bir zamanda dar bir geçitte karşılaşmış ve aralarında savaş çıkmıştır²²⁴⁸. Karamanoğlu Mehmed Bey, bu savaş sonucu ağır bir şekilde yaralanmıştır. Yaralı halde fazla kaçamayan Karamanoğlu Mehmed Bey, Tanu ve Zekeriya adlı iki kardeşi ile Kurbağa Hisarı denilen mevkiye yakalanarak öldürülmüştür²²⁴⁹. Karamanoğlu Mehmed Bey'in öldürülmesi üzerine Cimri, Moğolların kendisini de bulması korkusu ile savaş alanından kaçmıştır. Mehmed Bey'in ortadan kaldırılması sonrası Cimri'nin yakalanması için harekete geçilmiştir. Bu sefer esnasında pek çok Türkmen öldürülmüş veya esir alınmıştır. Mehmed Bey'in yerine kardeşi Güneri Bey geçmiştir²²⁵⁰.

Sultan Ahmed'in İlhanlı tahtına çıkması için büyük çaba harcayanlardan birisi olan şehzâde Kongurtay²²⁵¹, mükâfatını Anadolu valiliği-

ne tayin edilerek almıştır²²⁵². Sultan Ahmed, 4 Rebiülâhîr 681/12 Temmuz 1282'de Kongurtay'a ikramlarda bulunup, Tuktay Hatun'u ona vermiş, kalabalık bir orduyla Anadolu'ya göndermiştir. 19 Rebiülâhîr (27 Temmuz'da) Emîr Akbuka'yı da onun arkasından göndermiştir²²⁵³. Anadolu'da Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev o sıralarda Erzincan civarında ikamet etmektedir. Sultanın bulunmamasını fırsat bilen Karamanlı ve Eşrefoğlu Türkmenleri harekete geçerek Konya ve Akşehir vilayetlerine saldırmışlar, buralarda korkunç yağma ve talan hareketlerinde bulunmuşlardır.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Türkmen saldırıları üzerine durumu hemen Moğollar'a bildirmiş ve acele yardım istemiştir. Ahmed Teküder, bu isyanı bastırmakla, Anadolu naibi tayin ettiği Kongurtay'ı görevlendirmiştir²²⁵⁴. Erzincan'da bulunan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile birleşen Kongurtay; Ermenek, Mut, Karaman ve Konya civarında yakaladığı bütün Türkmenleri katletmişlerdir. Bu olaylar sırasında Konya şehri o kadar harap olmuştu ki, *Anonim Selçuknâme*'nin müellifi Konya'nın bir asır sonrasında bile mamur hale gelemediğini zikretmektedir. Kongurtay Türkmenleri Konya çevresinden uzaklaştırmakla yetinmeyerek onları tümünden yok etmek amacıyla arkalarından gitmiştir. Ermenek'ten Mut beldesine kadar Karaman bölgesini talan etmişler, ormanları yakarak ele geçirdikleri kadın ve çocukları köle gibi satmışlar ve birçok Türkmen'i de öldürmüşler-

²²⁴⁸ İbn Bibî, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Alâ'îye (Selçuk Name) II*, s.215; Ali Sevim, "Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not", *Belleten*, XXV/97, 1961, ss.511-512; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.54.

²²⁴⁹ *Anonim Selçuknâme*, s.40; Şikârî, *Karamannâme*, s.33; Sümer, "Mehmed Bey", s.446.

²²⁵⁰ Sümer, "Mehmed Bey", s.446.

²²⁵¹ İlhanlı Devletinde Abaka Han'dan sonra tahta kimin geçeceği tartışma konusu olmuştur. Bu amaçla devletin ileri gelenleri (Şehzâdeler) tarafından kurultay toplanmıştır. Bu kurultayda Kongurtay, Hülecü, Cuşkab, Kınşu ve emirlerden Şiktur Noyan, Suncak Aka, Arap, Asık, Kara Buka, diğer bir topluluk ile Ahmed'in sultanlığı

konusunda fikir birliğine varmışlardır. (Bk. Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s.129.)

²²⁵² Reşîdüddîn, *Câmiu't-Tevârih*, II, s.1103.

²²⁵³ Reşîdüddîn, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s.133; Uyar, *İlhanlı Devletinde Argun Dönemi (1284-1291)*, s.16.

²²⁵⁴ *Anonim Selçuknâme*, s.42.

dir²²⁵⁵. Kongurtay ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Karaman'ı kuşatması sonrasında, yeni bir katliam yapacakları sırada Moğol Hanı Ahmed Teküder'den gelen emir üzerine kuşatma kaldırılmış ve Kayseri'ye gitmişlerdir. Bu katliam o kadar korkunç olmuş ki etkisi Mısır'a kadar ulaşmış, Memlükler, Kongurtay'ı Sultan Ahmed'e şikâyet etmişlerdir²²⁵⁶. Kongurtay'ın Anadolu'da yaptıklarının Han'a iletilmesi ve Memlük Sultanı Kalavun'un söylediğinin gerçek olduğunun anlaşılması üzerine, Türkmenlerin katledilmesine son verilmiş, Kongurtay, Moğolların Anadolu valiliğinden alınmıştır.

Kongurtay, Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Kayseri'den ayrılarak Erzurum'a gitmiştir. Kongurtay, Anadolu'da çıkan Türkmen İsyanı'nın bastırılmasının ardından, Sultan Ahmed tarafından takip edilmeye başlanmıştır. Kongurtay'ın, ileride tepki çekmemek adına Anadolu'dan topladığı paranın ve değerli hediyelerin bir kısmını Horasan valisi Argun'a göndermesi ve sultan da dâhil olmak üzere bazı kişiler arasındaki yakınlaşmanın öğrenilmesi, Ahmed Teküder'in şüphelenmesine yol açmıştır. Bu sırada Kongurtay da Teküder'in baskısı karşısında rahatsız olmuş, onu ortadan kaldırmak için Argun Han ile anlaşmıştır²²⁵⁷. Han tarafından takibe alınan Kongurtay, bu planının öğrenilmesi ile Teküder'in damadı Alinak Noyan tarafından yakalanıp, Sultan Ahmed'in huzuruna getirilmiş, ardından hapsedilmiştir²²⁵⁸.

Kongurtay'ın yargısı tam altı gün sürmüş ve bu süre içinde yargılamanın yapıldığı çadıra, kimse girilmesine izin verilmemiştir Kongurtay sorgulandıktan sonra Moğollar'ın, Biçin yılı başı olan 27 Şevval 682/18 Ocak 1284 tarihinde Arrân'da bulunan Karabağ'da idam edilmiştir²²⁵⁹. Kongurtay ile işbirliği içinde oldukları iddia edilen Küçük Okçu da katledilirken, Bağdad civarında şehzâde Argun adına faaliyet gösteren Çuşkab ve diğer ümera ile Tebriz'de bulunan Togaçar, Konçabal, Doladay, Cuşi ve Çavgur tutuklanmışlardır²²⁶⁰.

6. Akbuka Noyan

Akbuka Küregen Noyan; Hülâgû ve Abaka Han dönemlerinin önemli komutanlarından biri olan İlkan Noyan'ın oğludur²²⁶¹. Akbuka Noyan, Hülâgû ile Batı Asya'ya gönderilen Celayir kabilesinden yetişmiş meşhur komutanlarından biridir. İlhanlı Devleti Hükümdarı Argun Han'ın kızı ile evlendiğinden dolayı "Küregen" (damat) olarak da bilinmektedir. Abaka Han'ın ölümünden sonra Sultan Ahmed ile Şehzâde Argun arasında yaşanan saltanat mücadelesinde, başlangıçta Argun'un İlhan olmasından yana taraf tutmasına rağmen, daha sonra çoğunlukla birlikte hareket ederek, Ahmed'in ilhanlığını desteklemiştir. Sultan Ahmed'in İlhan olmasından sonra ise onun nezdinde kendisine özel bir mevkie edinmiştir²²⁶².

²²⁵⁵ Akkuş, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri", s.333.

²²⁵⁶ İlhan Erdem, "İlhanlılarda Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35, 2004, s.107.

²²⁵⁷ Hamid Algar, "Ahmet Tegüder", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s.139.

²²⁵⁸ Ebu'l Ferec, *Muhtasarî'd-Düvel*, s.59.

²²⁵⁹ Mustafa Uyar, *İlhanlı Devletinde Argun Dönemi (1284-1291)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s.20.

²²⁶⁰ Ebu'l Ferec, *Tarih*, II, s.614; Erdem, "İlhanlılar'da Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular", ss.107-108.

²²⁶¹ Yılmaz, *Celâyirliler*, s.60.

²²⁶² Henry Hoyle Howorth, *History of the Mongols*, C. III, Taipei 1970, s.285; Yılmaz, *Celâyirliler*, ss.60-61.

Sultan Ahmed Teküder'in İlhanlılığı döneminde; Anadolu'da Konya bölgesinde başlayan isyan hareketleri üzerine, İlhanlı Hanı'nın 681/1281 yılında Kongurtay'ı bu isyanı bastırmak üzere Anadolu'ya gönderdiği zaman Akbuka Noyan da Kongurtay'ın maiyetinde yer almıştır. Kongurtay ve Akbuka, Konya bölgesine gelerek isyancıları dağıtmış ve etkileri uzun süre devam eden katliam, yağma ve tahribatta bulunmuşlardır. Ayrıca o dönemde Karamanoğulları'nın hâkimiyetinde bulunan İçel'e girerek, Ermenek ve Mut yörelerinde aynı şekilde yağma ve katliamlar yapmışlardır²²⁶³.

Şehzâde Argun Han 682/1283-1284 yılında Beylerbeylik (Emiru'l-Umera) görevinde bulunan Buka Çink-sang'ın yardım ve desteğiyle Sultan Ahmed'e karşı isyan etmiştir. Buka Çink-sang muhalefet tavırları yüzünden, Han tarafından görevinden azledilmiş, yerine ise Akbuka Noyan getirilmiştir²²⁶⁴. Argun Han 683/1284-1285 yılında Buka Çink-sang ve yandaşlarının desteği ile tekrar isyan etmiş ve başarıya ulaşarak İlhanlı tahtına geçmiştir. Tahta geçtikten sonra da Sultan Ahmed Teküder'i öldürtmüştür. Bu isyan hareketi sırasında Sultan Ahmed ile birlikte İsferyin'de bulunan Akbuka Noyan ise yakalanarak hapsedilmiştir. Ancak bir süre sonra hapisten çıkmış ve Argun Han'ın kızı ile evlenerek onun yakın dostları arasında yerini almıştır²²⁶⁵.

Argun Han'ın ölümünden sonra 690/1291 yılında Ahlat'ta, İlhanlı Devleti'nin tahtına

Geyhatu geçmiştir. Geyhatu'nun hükümdarlığı döneminde, Akbuka Noyan'ın devlet idaresindeki konumu yükselmiş, devlet kademelerinde önemli görevlerde bulunmuştur. Geyhatu cülûs töreninden sonra İlhanlı devletinin yönetiminde bir takım düzenlemeler yapmıştır. Geyhatu, Akbuka Noyan'ın kızı Döndü (Dolundi) Hatun ile evlilik yaptığı için, hem kayınbabası, hem de İlhanlı hanedanının damadı olan Akbuka Noyan'ı, beylerbeylik (emiru'l-umera) makamına getirerek İlhanlı ordusunun başkomutanı tayin etmiştir. Akbuka Noyan'ın kardeşi Şiktur Noyan ile Emir Togaçar'ı da onun emrine vererek Akbuka'nın izni ve bilgisi olmaksızın hiçbir faaliyette bulunmamalarını emretmiştir²²⁶⁶.

Geyhatu Han, Karamanoğulları'nın ve Türkmen grupların başlattığı isyanı durdurmak amacıyla 690/1291-1292 yılı Ramazan ayında Akbuka Noyan ile birlikte Anadolu'ya gitmiştir. İlk önce Konya'ya yönelmiş, ardından Karamanoğulları'nın üzerine yürüyerek Ereğli, Larende ve İçel'de büyük bir talan, yağma ve katliam gerçekleştirmişlerdir. Daha sonra Muğla bölgesine kadar ilerleyerek bu bölgelerde yaptıkları büyük çaplı katliam ve yağmalardan sonra bol miktarda ganimetle 691/1292 yılı bahar mevsiminde İran'a geri dönmüşlerdir²²⁶⁷.

Geyhatu Han'ın zayıf kişiliği ve ülke yönetimine hâkim olamaması gibi nedenlerden dolayı çevresindeki emîrler ve devlet yönetimindeki diğer yöneticiler ona karşı cephe oluşturmuşlardır. Bu nedenle o dönemde Irak-ı Arab'ın idaresinde görevli olan, Şehzâde Baydû'yu, Geyhatu Han'a karşı isyana teşvik etmişler, Han'ı orta-

²²⁶³ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 1944, ss. 129-130; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.18; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.593.

²²⁶⁴ Boyle, "Dynastic and Political History of the İl-khāns", s.366; Howorth, *History of the Mongols III*, s.303.

²²⁶⁵ Howorth, *History of the Mongol III*, s.305; Bağcı, *Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları*, s.92.

²²⁶⁶ Howorth, *History of the Mongols III*, ss.368-377.

²²⁶⁷ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.137; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", ss.62-63.

dan kaldırmak için bir ittifak oluşturmuşlardır. Bunun üzerine Geyhatu, Baydû ile işbirliği yapan emîrlerin birçoğunu yakalatarak hapsedmiştir. Geyhatu'nun emîrleri, ona asi emîrleri öldürtmesini tavsiye ettilerse de o bunu kabul etmemiştir. Ayrıca asi emîrlerle işbirliği yapan Togaçar Noyan'ı da onları sorgulamak ve hapse gözetiminde tutmakla görevlendirmiştir. Togaçar Noyan gizlice Baydû'ya haber vererek hemen bir ordu toplayarak harekete geçmesini, ardından hapisteki emirleri serbest bırakarak onun tarafına geçeceğini bildirmiştir²²⁶⁸.

Bunun üzerine Baydû emrindeki emîrleri, Geyhatu'ya karşı isyan konusunda ikna etmiş, 694/1295 yılında beraberindeki kuvvetlerle Bağdat'tan hareket etmiştir. Bu sırada Geyhatu'nun emîrlerinden bir kısmı da Bâydû'nun tarafına geçmiştir. Geyhatu, bu haberi alır almaz hemen 5 bin kişilik bir ordu oluşturarak, Emîr Taytak'ın komutasındaki öncü kuvveti Baydû'nun karşısına göndermiştir. Ardından Akbuka Noyan'ı, Togaçar Noyan ile birlikte iki tümen askerle onun yardımına göndermiştir. Kendisi de ordugâhını toplayarak onların ardından Arrân'dan Tebriz'e hareket etmiştir²²⁶⁹.

Öncü kuvvet olarak giden Taytak emrindeki ordu ile Baydû'nun kuvvetlerinden bir kısmını dağıtarak gelecek yardımı beklemeye başlamışlardır. Diğer yandan Akbuka Noyan ile birlikte yola çıkan Togaçar Noyan yol esnasında planını açıkça ortaya koyarak Akbuka'ya, Baydû'nun tarafına geçtiğini söylemiştir. Akbuka'nın emrindeki askerler de Togaçar'ın tarafını tutunca

Akbuka çaresiz maiyetinde kalan yaklaşık 300 kişiyle birlikte savaş alanından kaçarak Geyhatu'nun yanına gelmiştir. Bu haber çevreye yayılınca da Geyhatu'nun ordusu dağılmıştır²²⁷⁰.

Geyhatu, Akbuka Noyan'ın yanına gelişi üzerine başka bir çaresinin kalmadığını görmüş, kaçarak Anadolu'ya gitmek istemiştir. Ancak etrafındaki emîrler bunun doğru olmadığını söyleyerek onu vazgeçirmişlerdir. Bunun üzerine Geyhatu yeniden toparlanmak ve tahtını geri almak için ordu toplamak amacıyla Arrân tarafına yönelmiştir. Fakat oraya ulaşmadan, Baydû'nun yardımcıları tarafından yolda yakalanarak Baydû'nun emri ile 694/1295 yılında öldürülmüştür. Akbuka Noyan ise yakalanarak hapse atılmıştır²²⁷¹. Diğer taraftan Geyhatu'ya muhalif emîrler; Togaçar Noyan, Konçkıbal ve diğerleri Baydû'ya “*Emir Akbuka şu anda hapistedir. Eğer bu savaştan Gâzân galip çıkarsa o, her şeyi açıkça anlatarak bizim öldürülmemiz için elinden gelen her şeyi yapar*” diyerek Baydû'yu, Akbuka Noyan'ın öldürülmesi için teşvik etmişlerdir. Akbuka, Baydu'nun emri ile 694/1295 yılı cemâziyelevvel ayının sonlarında Çağatu Nehri kıyısında öldürülmüştür²²⁷².

Akbuka Noyan, Celayir kabilesinde yetişen ve İlhanlı devletinin hizmetinde bulunan en önemli siyasi ve askeri simalardan biridir. Özellikle Geyhatu Han zamanında ön plana çıkmış, onun yanında yer almış ve önemli görevlerde bulunmuştur. İlhanlı siyasetinin Anadolu'daki

²²⁶⁸ Abdülkadir Yuvalı, “Geyhatu Han”, *DİA*, C.XIV, İstanbul 1996, s.45; Howorth, *History of the Mongols III*, s.375.

²²⁶⁹ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 1944, ss.183-184; Ebu'l Ferec, *Tarih*, II, ss.644-646; Howorth, *History of the Mongols III*, ss.375-376.

²²⁷⁰ Ebu'l Ferec, *Tarih*, II, ss.646-647; Howorth, *History of the Mongols III*, s.376.

²²⁷¹ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 1944, s.184; Ebu'l Ferec, *Tarih*, II, s.648.

²²⁷² Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 1944, s.184; Howorth, *History of the Mongols III*, s.377; Kerimüddin Mahmut Aksarayî, *Selçukî Devletleri Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1943, s.249.

yönetimine bağlı olarak gerek Konya bölgesinde yaşanan isyan hareketlerini bastırmak, gerekse İlhanlı görevlilerinin yanında Anadolu'daki hâkimiyeti sağlamak ya da güçlendirmek için başkent Konya'ya gelmiştir.

Moğol emirlerinden; Akbuka Noyan, Şik-tur ve Togaçar Noyan, Erdebil yakınlarındaki köylerde dervişlerin yararına vergi miktarını azaltmış ve onları desteklemiştir²²⁷³. Tebriz'de "Devlethane"ye yakın bir yerde kendi adı ile "Akbuka Sarayı" olarak meşhur bir saray vardır. Hüseyin, Musali ve Odunci isimli üç oğlu ve Dolundi Sultan (Döndi) adında bir kızı vardır. Dolundi Hatun (ölm.1295 m.) İlhan Geyhatu'nun zevcesi olmuştur²²⁷⁴.

7. Geyhatu

Geyhatu İlhanlı hükümdarı (1291-1295) Argun'un kardeşi ve halefidir²²⁷⁵. Abaka Han'ın Tatar kavminden olan Nûkdân Hatun'dan dünyaya gelmiştir²²⁷⁶. Geyhatu'nun çocukluk ve gençlik yılları hakkında fazla bilgi yoktur. Şehzâdeliği ve hükümdarlığı sırasında aşırı içki ve eğlence düşkünlüğü olduğu bilinmektedir. Argun'un ölümü üzerine toplanan kurultay, oğlu Gâzân'ı değil kardeşi Geyhatu'yu tercih etmiştir. Geyhatu şehzâdeliğinde Anadolu'daki Moğol idaresinde görev almıştır. Saltanatı devrinde, seleflerinin aksine Müslümanlara

karşı hoşgörölü davranmış; özellikle âlim ve şeyhlere karşı saygılı, cömert davranışlarda bulunmuştur. Bu tür davranışlar sergilemesinde Müslüman olan karısının da etkili olduğu bilinmektedir. İmar faaliyetleri arasında özellikle Tebriz ve Karabağ'da yaptırmış olduğu saraylar zikredilmektedir²²⁷⁷.

Sultan Ahmed döneminde, Anadolu'da Moğol tahakkümü devam ederken Türkmenler de boş durmamışlardır. Türkmenler, Sultan Ahmed'in hükümdarlığında yaşanan yumuşama döneminden istifade ederek ülkede etkinliklerini artırmışlar, kendilerine bağlı bir Selçuklu şehzâdesini tahta çıkarmışlardır. Ancak Argun Han tahta çıkınca duruma müdahale etmiştir. Argun Han, Türkiye Selçuklularında ortaya çıkan taht mücadeleleri ve bununla birlikte meydana gelen muhalif Türkmen hareketlerinin yaşandığı birtakım olayları büyümeden ortadan kaldırmak için, şehzâde Hülecü ve Geyhatu komutasında bir Moğol ordusunu 20 bin kişilik büyük bir ordu ile 1285 yılında Anadolu'ya göndermiştir²²⁷⁸.

Geyhatu, 1285 yılında yine kendisi gibi bir şehzâde olan Hülecü ile Anadolu'ya gelmiş²²⁷⁹ ve o yıl Erzincan'ı kışlak ve yaylak edinmiştir. Bütün ihtiyaçları Türkiye Selçuklu Devleti tarafından karşılanmıştır. Şehzâde Hülecü'nün,

²²⁷³ Judith Pfeiffer, "Reflections on a 'Double Rapprochement': Conversion to Islam among the Mongol Elite during the Early Ilkhanate," *Beyond the Legacy of Genghis Khan*, Edited By Linda Komaroff, Boston 2006, s.377.

²²⁷⁴ Howorth, *History of the Mongols III*, s.654; Yılmaz, *Celâyirliler*, s.65.

²²⁷⁵ Barthold, "Geyhatu", *İA*, C. IV. MEB, İstanbul 1978, s.770.

²²⁷⁶ Peter Jackson, "Gay atü Khan", *Encyclopaedia Iranica*, X, online version, <http://www.iranicaonline.org/articles/gaykatu-khan-> (19 Ocak 2023 Saat 13:56).

²²⁷⁷ Yuvalı, "Geyhatu Han", ss.44-45.

²²⁷⁸ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.115; Yazıcızâde Ali, "Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği", s.729; Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i I*, s.511; Reşîdüddîn, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s.152; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.603; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, s.487.

²²⁷⁹ Hamdullâh Müstevfi-i Kazvîni, *Târîh-i Güzide (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, Editör: Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s.120.

Argun Han tarafından İran'a geri çağrılmasından sonra 20 bin kişilik Moğol ordusu, Geyhatu'nun idaresinde bir sene konakladığı Erzin-can'dan ileri harekâta girişerek Sivas ve Kayseri üzerinden Aksaray'a gelmiştir (1286)²²⁸⁰. Anadolu'da, Geyhatu'nun bu ileri harekâtı büyük bir korku ve panik havası meydana getirmiştir. Şehir halkından birçok insan korkulardan evlerini, ocaklarını bırakarak mağaralara çekilmişler, sapa yerlerde yurt kurmuşlardır²²⁸¹.

Geyhatu, Aksaray'a gelindiğinde, hem Fahreddin Ali'nin yıkımı asgari seviyeye indirmek amacıyla, Moğollara para tedarik etmesi, hem de mahalli esnafın Moğol emîr, hatun ve askerlerinin alışverişleriyle para kazanması gibi sebeplere bağlı olarak şehir herhangi bir yağma hareketine maruz kalmamıştır. Bölgede korkulan olaylar yaşanmamış, güvenlik ortamı yeniden tesis edilmiştir²²⁸². Moğollar ve Aksaraylılar arasında yapılan alışveriş, esnafın geliri artırmıştır. Ancak esnafın kararlaştırılmış vergisi (mukarrar-ı mal) 200 bin dirhemden 400 bin dirheme çıkarılmıştır²²⁸³. Geyhatu daha sonra, iktidarını sağlamlaştırmak için II. Mesud ile birlikte harekâtın asıl hedefi olan muhalif Türkmenlerin faaliyet merkezi konumundaki Konya'ya gelmiştir²²⁸⁴. Geyhatu'nun gelişinden sonra Karamanoğulları hareketleri durmuştur. Ancak Germiyanlı Türkmenler, Beyşehir ve çevresini yağma ederek İlhanlı ve Selçuklu güçleriyle mücadeleye girmişler en sonunda

yenilerek çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu mücadeleden sonra 1288 yılında Karamanlı, Germiyanlı ve Eşrefoğulları Beyleri Konya'ya gelerek itaatte bulunmuşlardır. Sultan Mesud İlhanlı sarayına gittiği için yardımcısı Has Balaban Türkmen beylerinin itaatlerini kabul etmiştir²²⁸⁵. Daha sonra 1289-1291 yıllarında Geyhatu, Rum emîr-i memâliki olmuştur. Bunlar hem askerî, hem de sivil işleri idare etmişlerdir²²⁸⁶.

Geyhatu İlhanlılar'da meydana gelen taht değişikliği sebebiyle abisi Argun Han'ın yerini almak amacıyla Anadolu'dan ayrılmıştır. Anadolu'da, Moğol idaresinde meydana gelen geçici boşluk ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetiminde pasif kalması ile birlikte, Türkmenlerin faaliyetleri yeniden ortaya çıkmıştır. Başta Karamanoğulları olmak üzere fırsat kollayan Türkmenler, ara verdikleri muhalif faaliyetlere kaldıkları yerden devam etmişlerdir. Geyhatu'nun Anadolu'dan ayrılmasını müteakip Karamanoğulları, Eşrefoğulları üzerine yürüyerek, Beyşehir'i zapt etmiş, başta beyliğin başındaki kişi olmak üzere pek çok kişiyi de öldürmüşlerdir²²⁸⁷.

II. Mesud'un Kayseri'de, Memlûk topraklarındaki Türkmenler'in saldırılarına karşı koymakla meşgul olması sebebiyle Karaman Türkmenleri müdafaa hattını aşarak, Halil Bahadır'ın kumandasında Konya şehrini üç gün üç gece yağmalamışlardır (Temmuz 1291). Yaşanan olaylar üzerine şehrin ileri gelenleri, daha önce Germiyanogulları ile yapılan müca-

²²⁸⁰ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.115; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I*, s.58-59; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.603; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhâtü ve Zamanı*, s.32.

²²⁸¹ Aksarayî, *Selçuki Devletleri Tarihi*, s.224.

²²⁸² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, ss.603-604; Ekici, *İlhanlı Hükümdarı Geyhâtü ve Zamanı*, s.32.

²²⁸³ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 1944, s.146.

²²⁸⁴ Ürkmez, *II. Gıyasü'd-din Mesud Dönemi*, s.70.

²²⁸⁵ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Anonim *Selçuknâme*, Ter; Halil İbrahim Gök, Fahrettin Çoşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s.56.

²²⁸⁶ Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.239.

²²⁸⁷ Anonim *Selçuknâme*, s.59.

delelerden sonra Lâdik (Denizli) Beyliği'nin başına getirilen eski vezir Fahreddin Ali'nin kızıdan olma torunundan yardım istemek zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine o da yanında uç kuvvetleri olduğu halde Konya'ya gelmiştir. Yeni gelen yardım kuvvetleriyle güçlenen Konyalılar, kendilerine çok zor günler yaşatan Karamanoğulları ile Obrucuk mevkiinde mücadeleye tutuşarak onları yenilgiye uğratmış; ileri harekâtla Lârende'ye (Karaman) kadar gelmişlerdir. Lakin bölgede ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır²²⁸⁸. Konya'nın, Türkmenler tarafından tekrar saldırılara maruz kalması karşısında, II. Mesud'un aracılığıyla Geyhatu Anadolu'ya davet edilmiştir.

Anadolu'da 1285–1291 yılları arasında umumî valilik görevini yerine getiren Geyhatu, Karamanoğulları başta olmak üzere Türkmen grupların muhalif faaliyetleri karşısında çaresiz kalan halkın çağrılarına olumlu cevap vererek kalabalık bir ordunun başında, bu defa han olarak ikinci kez Anadolu harekâtına çıkmıştır. Kayseri'den itibaren kendisine katılan II. Mesud ile birlikte, Türkmenlerin bulunduğu yerlere karşı geniş çapta tahrip faaliyetlerine girişmişlerdir²²⁸⁹.

İlhanlı-Selçuklu ortak kuvvetleri iki kola ayrılarak Akşehir ve Karaman istikametlerine doğru ilerlemişlerdir. Geyhatu'nun başında bulunduğu kuvvetler Herakliye (Ereğli) yöresini yağmalamışlar, Lârende (Karaman) şehrini ele geçirip, yakıp yıkmışlardır. Bu ileri harekât karşısında, Karamanoğulları sarp yerlere kaçıp gizlenerek mücadeleyi devam ettirmişlerdir. Bu

durum karşısında peşlerine Tekin Timur'u takan Geyhatu, herhangi bir müsamahaya mahal vermeyerek kadın erkek pek çok insanı esir almıştır²²⁹⁰. Türkmenlere karşı yapılan bu harekât Aralık 1291'de yönünü Eşrefoğulları topraklarına çevirmiş, bu bölge de Moğolların acımasızca gerçekleştirdikleri tahribattan fazlasıyla nasibini almıştır²²⁹¹. Denizli (Lâdik) ve Menteşe toprakları da aynı şekilde yağmalanmıştır. Denizli uzun süren bir kuşatmadan sonra 23 Aralık 1291'de ele geçirilmiştir. Bu olayların sonucunda ordu 1292 yılı başlarında katar katar esirlerle Konya'ya, ardından da Kayseri'ye dönmüştür²²⁹².

Geyhatu 1291 yılında Argun Han'ın ölümü üzerine İlhanlı tahtına geçmiştir²²⁹³. Onun zalimliği yüzünden bir grup insan Geyhatu'nun yeğeni Baydu'nun yanında yer alıp onu tahta çıkarınca, ikisi arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Bu süreçte Baydu kısa sürede güçlenmiş ve büyük bir orduyla Geyhatu üzerine yürümüştür. Savaş sırasında Geyhatu öldürülmüş ve iktidara Baydu geçmiştir²²⁹⁴.

²²⁹⁰ Anonim Selçuknâme, ss.60–64; İlhan Erdem, “Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Doğu'ya Etkileri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31, 2001, s.21; Akkuş, “Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri”, s.334.

²²⁹¹ Anonim Selçuknâme, “Moğollar, esirleri ateşin karşısında tutarak tam bir işkence ve eziyetle öldürdüler. Karaman ve Eşrefoğlu vilâyetlerinden 7.000 erkek, kadın ve çocukları esir ettiler, hiç şefkat göstermediler” şeklinde tahribatın boyutları hakkında bizlere ayrıntılı bilgi vermektedir. Bk. Anonim Selçuknâme, ss.61–62.

²²⁹² Müneccimbaşı, *Câmiud'düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, 2001, s.129; *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Anonim Selçuknâme, ss.65–66; Yuvalı, “Geyhatu”, s.45.

²²⁹³ Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesaliku'l Ebsar*, çeviri ve notlar: D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s.411.

²²⁹⁴ Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesaliku'l Ebsar*, s.413.

²²⁸⁸ Anonim Selçuknâme, ss.60–61; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, ss.604–605; Muharrem Kesik, “Mesud II”, *DİA*, C. XXIX, Ankara 2004, s.343.

²²⁸⁹ Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, s. 62.

8. Baltu Noyan

Baltu, Celâyir kabilesinin Tukuraut oymağının beyi ve Celâyirli tümeninin komutanı Nabşı Noyan'ın oğludur. Baltu Noyan'ın 1285 yılında Anadolu'da bulunduğu bilinmektedir. Sultan Mesud, kendisine karşı harekete geçen Germiyanogullarını, Baltu kumandasındaki Moğol kuvvetlerinin yardımıyla bozguna uğratmıştır²²⁹⁵. Baltu Noyan, Abaka devrinden beri Anadolu'da bulunmuş ve her geçen gün nüfuzu daha da artmıştır. Özellikle Samagar Noyan'ın oğlu Arap'ın küçük yaşta olmasından istifade ederek baskı ve gücünü arttırmıştır. Bu nedenle Togâçâr Noyan'ın Anadolu'ya Moğol kuvvetleri komutanı olarak gelmesinden rahatsız olmuş, ona karşı düşmanlık beslemeye başlamıştır. Baltu, Gâzân Han'dan, Togâçâr Noyan'ın ortadan kaldırılmasına dair yarlık alınca, derhal harekete geçerek Togâçâr Noyan'ın ordugâhına saldırmıştır. Baltu ve diğer emîrler Sivas civarında Togâçâr'ı yakalayarak idam etmişlerdir (695/1295-1296)²²⁹⁶. Togâçâr Noyan'ın ortadan kaldırılmasından sonra Baltu'nun nüfuzu ve tahakkümü daha da artmıştır. Danişmend vilayetinde bulunan Tatar tümenleri de Arap'ın küçük yaşta olması ile Baltu Noyan'ın emrine verilmiştir²²⁹⁷.

Anonim Selçuknâme de, Sultan Mesud ile ona karşı isyan eden kardeşi Melik arasında geçen olay sonucunda Baltu'nun adı zikredilmektedir. Eserdeki bilgilere göre, Melik isyanı iletmiş, insanları öldürmeye ve halka zarar

vermeye başlamıştır. Şehzâde'nin bu asi tavırları Geyhatu'ya şikâyet edilince o da Baltu'ya bu meseleyi halletmesini emretmiştir. Yapılan şikâyetler üzerine, Moğol kumandanı Baltu onu Çorum yöresindeki Demirli Kara Hisar'da kuşatıp, teslim olmaya mecbur etmiştir. Ancak onu öldürmeye kıyamamış ve kendisine damat edinmiştir. Baltu 1295 yılında Gâzân Han'ın İlhanlı tahtına geçtiğini duyunca Konya'ya gitmiştir²²⁹⁸.

Gâzân Han 1296-1297 yılında Abışka Noyan'ı Anadolu'daki Moğol orduları genel komutanı olarak bu bölgeye göndermiştir. Abışka Noyan'ın gelişiyile elindeki gücü ve iktidarı kaybetmek istemeyen Baltu aynı yıl içinde Gâzân Han'a karşı isyan etmiştir. Buna bağlı olarak Gâzân Han'ın, birkaç kez Tebriz'e davet etmesine karşılık bu davetlere mazeret beyan ederek icabet etmemiştir. Kendisine gelen elçileri de geri çeviren Baltu, Sultan II. Mesud'un da Gâzân Han'a gitmesine mâni olmuştur²²⁹⁹. Siyasi ve idari yetkisi bulunmamakla birlikte başına buyruk hareket eden Baltu Noyan, meşruiyetinden istifade etmeyi düşündüğü Selçuklu Sultanı II. Mesud'u da kendi yanına almıştır²³⁰⁰.

Baltu'nun isyan ettiği haberi Eylül 1296'da Tebriz'e ulaşmıştır. Bunun üzerine Gâzân Han, güvenilir komutanlarından Emir Kutluğ Şah'ı bu isyanı bastırmakla görevlendirmiştir²³⁰¹. Kutluğ Şah Anadolu'ya doğru hareket ederken

²²⁹⁵ Kesik, "Mesud II", s.343.

²²⁹⁶ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.157; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.65; Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, s.293.

²²⁹⁷ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 1944, ss.192-193; Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.242.

²²⁹⁸ *Anonim Selçuknâme*, ss.65-66; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.64.

²²⁹⁹ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.158; Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, s.261.

²³⁰⁰ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.158; Spuler, *İran Moğolları*, s.568; Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.242.

²³⁰¹ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.161; Kesik, "Mesud II", s.344.

Abışka ve Burultay Oğul adlı iki komutan ile birlikte üç tümenlik bir kuvvetle yaklaşık 30 bin kişi Anadolu'ya gönderilmiştir. Anadolu'ya ulaşan Moğol birliklerine Baycu'nun torunu Sülemiş ve Samagar Noyan'ın oğlu Arap da katılmıştır. Baltu kaçıp bir dağın arkasında pusu kurmuştur. Emîr Kutluğ Şah; Sülemiş, Abışka ve Burultay Oğul'u da yanına alarak kaçan Baltu'yu takibe koyulmuştur²³⁰². Kırşehir yakınlarında Malya Ovası'nda iki taraf arasında savaş meydana gelmiştir. Bu savaşta iki tarafta da çok büyük kayıplar vermiştir. Baltu, askerlerinden bir kısmının İlhan'ın tarafına geçtiğini görünce, karşı koyamayacağını anlayarak uç bölgelerine kaçmıştır. Kutluğ Şah, Sülemiş'i Baltu'yu yakalaması için görevlendirerek kendisi Karabağ'a dönmüştür²³⁰³.

Baltu kendisine bağlı kalan birkaç bin askeri, hane halkı, para ve mallarıyla birlikte Beyşehir'e doğru giderken takip edildiğini anlamıştır. Batıdaki uç bölgelerine gidemeyen Baltu, anlaşma halinde olduğu Karamanlılara sığınmıştır. Ancak Karamanoğulları Moğol baskıları nedeniyle Baltu'yu kabul etmemişlerdir. Sülemiş'in takibi üzerine Baltu, Ermeni Kralı'na sığınmıştır²³⁰⁴. Baltu'nun asıl amacı Memlükler'e sığınmaktı. Fakat kral buna müsaade etmediği gibi kendisini ve yakınlarını da yakalatarak Tebriz'e Gâzân Han'a göndermiştir. Sülemiş ve Arap, Baltu'yu ele geçirerek, Şa'ban 696/

Mayıs-Haziran 1297 başlarında Tebriz'e getirmişlerdir²³⁰⁵. Baltu, Gâzân Han'ın Tebriz'e gelişinden sonra 14 Ekim 1297 tarihinde oğlu Karat ile birlikte katledilmiştir²³⁰⁶. Anadolu'daki adamları da yakalanarak malları yağma edilmiştir²³⁰⁷.

Baltu Noyan'ın Anadolu'da bugünkü Sivrihisar bölgesinde yurt tutmuş Sultanşah ve Melikşah adında iki oğlu vardır. İkisi de Ebû Saîd Bahadır Han dönemine kadar bu bölgede yaşamışlar, 1328 Kasım'ında Timurtaş tarafından öldürülmüşlerdir. Sivrihisar'da Sultanşah ve Melikşah adına inşa edilmiş bir cami bulunmaktadır²³⁰⁸.

9. Emîr Çoban ve Timurtaş Noyan

Soldos kabilesine mensup olan Emîr Çoban, Melik Tozan'ın oğludur²³⁰⁹. Bazı kaynaklar babasının Tudavun Noyan'ın oğlu Melik olduğunu söylemektedir²³¹⁰. Gâzân Mahmut Han döneminde yıldızı parlamış, Olcaytu Han'ın güvenini kazanmış ve Ebû Said Bahadır Han zamanında ise bütün devlet işlerinin ve yönetiminin şahsında toplandığı büyük devlet ada-

²³⁰² Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.162; Kesik, "Mesud II", s.344.

²³⁰³ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, ss.162-164; Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s.261; Ömer Tokuş, "Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117/230, 2017, s.195; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.67.

²³⁰⁴ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, ss.163-164; Erdem, *Türkiye Selçukluları İlhanlı İlişkileri*, s.344; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.67; Faruk Sümer, "Karamanlılar", *İ.A.*, C. VI, MEB, İstanbul 1977, s.320.

²³⁰⁵ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.161-165; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 66-67; Charles Melville, "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", *Türkiye Tarihi Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453, C. I*, Ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s.110; Mehmet Ali Gürel, *Anadolu'da Moğol İsyanları ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001, ss.54-55.

²³⁰⁶ Osman Gazi Özgüdenli, *Gâzân Han ve Reformları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009, s.119.

²³⁰⁷ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.67.

²³⁰⁸ Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.247; Yılmaz, *Celâyirliler*, s.71.

²³⁰⁹ Cemalü'd-din Ebu'l Kasım Abdullah b. Muhammed b. Ebi Tahir Kâşânî, *Tarih-i Olcâyâtü*, Tercüme Derya Örs, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) Ankara 1992, s.53.

²³¹⁰ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.601.

mı olmuştur. Olcaytu Han döneminde birçok önemli işlerde görev almıştır²³¹¹.

Emîr Çoban iyi huylu, çalışkan, dirayetli, dengeli bir devlet adamı olmasının yanında samimi bir Müslüman olup, hayatı boyunca sünîî Müslümanlığa sadık kalmıştır. Hatta Olcaytu Han'ın Şîlîğe temayül ettiği dönemde bile Emîr Çoban fıkriyatını değiştirmemiştir. Emîr Çoban, ciddi ve taviz vermeyen devlet adamlığının yanında, iyilik yapan bir karakter yapısına da sahipti. 712/1312 yılında Rahbe halkı, Olcaytu tarafından kılıçtan geçirilmek istendiği zaman, Emîr Çoban'ın araya girmesiyle Olcaytu Han onları bağışlamıştır. Aynı zamanda Memlük-İlhanlı devletleri arasında barış ortamının doğmasını sağlayan da Emîr Çobandır. Emîr Çoban'ın dokuz oğlu ve bir kız çocuğu vardır. Timurtaş, Dimaşk Hâce, Sorgan, Şebber, Yagıbastı, Selçukşah, Bağdat Hatun isminde çocukları olduğu kaydedilmiştir²³¹².

1305 senesinde Anadolu genel valiliği görevine getirilen İrencin Noyan'ın keyfi ve zalimce politikası sebebiyle Anadolu Türkmenlerinde, Moğollara karşı duyulan kin ve intikam duygusunu körüklemiştir. İrencin Noyan'ın zalimane yönetimi Anadolu insanın sabrını zorlamış ve İrencin Noyan'ın döneminde Türkmen isyanları yeniden ortaya çıkmıştır²³¹³. Olcaytu Han'ın son zamanlarında Anadolu Beyleri Karaman, Germiyan, Eşref, Hamid, Candaroğulları, İlhanlıların tahakkümünden kurtulmak için fırsat buldukları zaman Han'a karşı çıkmaya

başlamışlardır. Özellikle Karamanoğulları bu işte ön saflarda yer almıştır. Bu olay üzerine Beylerbeyi Emîr Çoban 714 Rebiülevvel/1314 Haziran'ında kuvvetli bir ordu ile Anadolu'ya gelmiştir²³¹⁴. Karamanoğulları ve diğer Anadolu beyleri bağımsızlık mücadelesi vermek için Sivas ile Erzincan arasındaki Karanbük mevkiindeki ordugâha gelmişler, Konya'nın üzerine giderek, bölgeyi muhasara etmişlerdir. Bir süre sonra içeride açlık baş göstermiştir. 1314 yılı Ramazan ayı başlarında Karamanlılar olumsuz şartlarda kuşatmaya daha fazla dayanamamış ve şehri boşaltmışlardır. Bunun üzerine Emîr Çoban, Konya'ya girerek, şehrin emniyeti ve idaresi için tayinler yapmış, ardından Tebriz'e hareket etmiştir. Emîr Çoban, Anadolu'dan ayrılırken yerine oğlu Timurtaş'ı Anadolu genel valisi olarak bırakmıştır (1317)²³¹⁵. Timurtaş'ın yardımcılığına Seyfeddin Arız'ı tayin etmiştir. Babası Emîr Çoban tarafından Anadolu genel valiliğine atanan Emîr Timurtaş, genel valilik merkezi olarak Kayseri'yi seçmiş ve hemen görevine başlamıştır²³¹⁶. Timurtaş Noyan, Anadolu valisi yapılırken yanına divan işleri ile ilgilenmesi için Vezir Reşidüddin'in oğlu Celaleddin Hoca verilirken İlhanlı bürokrasisinin önemli isimlerinden Emir Seyfeddin Razi de vali muavini olarak yanına verilmiştir²³¹⁷.

²³¹⁴ Kâşânî, *Tarih-i Olcâyâtı*, ss.199-200.

²³¹⁵ Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halik'i I*, s.12; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.660; Akkuş, *Moğollarda Din ve Siyaset İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları*, s.237, 238.

²³¹⁶ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 1944, ss.334-342; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.660; Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.603; Sümer, "Anadolu'da Moğollar" ss.81-82.

²³¹⁷ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.81.

²³¹¹ İbn-i Bezzâz, *Safvetü's-Safâ'da Safıyyüddîn-i Erdebî'nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri ve Menkıbeleri*, s.628.

²³¹² Cem Ş. Tüysüz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduzlar)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2004, ss.83-84.

²³¹³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.653.

Timurtaş Noyan Anadolu'ya vali olarak tayin edildiği zaman Konya'da şehrin ileri gelenleri, âlim ve kadılarından biat alarak hâkimiyetini güçlendirmek istemiştir. Eflâkî, Anadolu'da nüfuzlu ümera ve kumandanlarla ulema ve meşayihin kendisine itaat ve biat eylediklerini ifade etmektedir. Mevlânâ Necmeddin-i Taştî, Şeyhzade Tokati, Kayserili Merhum Zahîreddîn Hatûb, Şeyh Nâsir-i Sofî, Mevlânâ Emîr Hasan Tabib, Niğdeli Kadı Şihâb, Kadı Asker Yegânî ve Vaiz Hüsâm-i Bârcinliğî her şehirden pek çok kadı ve bilginden oluşan bir cemaat ona boyun eğip fedakârlıklarda bulunmuştur. Menfaatlerini temin etmek için Timurtaş'ı abartılı bir şekilde övmüşler ve başkalarını da ona uyup biat etmeye teşvik etmişlerdir²³¹⁸.

Timurtaş Noyan, tam bir samimiyetle Âbid Çelebi hazretlerinin ve hanedanın bütün çocuklarının mutlaka kendilerine tabi olmasını, iyi ve kötü zamanlarında her zaman kendi hizmetinde bulunmalarını istemiştir. Ancak Konya'da Mevlevî âsitanesi şeyhi Şeyh Âbid Çelebi, Timurtaş'a mutabaat etmeyip işi geçiştirmek istediğinde, Konya'dan çıkarılarak uç beylerinin Timurtaş'a biat için propaganda yapmaya memur edilmiştir. Üstelik Timurtaş *"Eğer bu beyler Timurtaş'a boyun eğlerse bu, Çelebi tarafından onun için iyi yapılmış bir iş olur; eğer Çelebi bu işi başaramazsa orada kalır"* sözleriyle onu tehdit etmişti. Âbid Çelebi gitmek istememiştir. Ancak Timurtaş, onu sevk etmek için Emîr Eretna'yı memur etmiştir. Timurtaş'ın Âbid Çelebi'yi kat'i suretle Konya'dan uzaklaştırma isteği üzerine Eretna, Âbid Çelebi'nin bir müddet gözden uzak olmasını tavsiye etmiştir. Âbid Çelebi kendisine yapılan

bu harekete karşı mecburen büyük bir üzüntü içinde ağlayarak Konya'dan ayrılmıştır²³¹⁹. Timurtaş'ın Şeyh Âbid Çelebi'yi uç beylerini kendisine biat etmek için elçi olarak göndermesi ve ulemanın onu aşırı bir şekilde överek, halkı ona biat etmeye teşvik etmesinin istenmesi, Timurtaş'ın otoritesini meşrulaştırmak için Konya'da bulunan ulema, mutasavvıf ve şehrin ileri gelenlerinden faydalanmayı amaç edindiği görülmektedir.

Timurtaş'ın Anadolu'da göreve başlaması akabinde 1319 yılında Karamanoğulları Konya'yı yeniden ele geçirmeyi başarmışlardır. Timurtaş, üzerindeki tehdidin sonra ermesi ve Anadolu'da hâkimiyeti kurmasının ardından, 1323 yılında Konya üzerine yürümüş ve bu şehri Karamanoğulları'ndan geri almıştır²³²⁰.

Timurtaş Noyan, kahramanlığı, cesareti ile ün yapmış ve askerler arasında da sevilen bir şahsiyet olmuştur. Ayrıca Timurtaş Noyan, dindarlığı ve adaletiyle de övülen bir bey olarak vassıflandırılmıştır. Onun valiliği zamanında Anadolu'da dirlik ve düzen sağlanmış ve Anadolu halkı refaha ulaşmıştır. O, dindarlığı ve adaleti sayesinde çok sevilmiş Anadolu'da el üstünde tutulmuştur²³²¹. Timurtaş; Müslümanlıkta fazla taassup göstermiş ve mehdîlik dâvasına düşmüştür. Aksarâyî de, ona ithaf ettiği kitabında, Hz. Ömer'i kendisine rehber edinmesi yolunda tavsiyelerde bulunmuştur. Timurtaş Noyan, valiliğinin ilk yıllarında Anadolu'da dirlik ve düzenlik sağlamak için çok uğraşmış ve bu işte de oldukça başarılı olmuştur. Timurtaş, Anadolu'da faaliyet gösteren tüm Türkmen beylerine

²³¹⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri II*, s.329, 330.

²³²⁰ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.86; Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.624.

²³²¹ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.622.

²³¹⁸ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yayınları, C. II, İstanbul 1973, s.329.

hâkimiyetini tanıtmıştır. Bunu sağlarken bazen çok sert askeri tedbirlere başvurmuştur. Bazen de siyaset bilgisini kullanarak Anadolu'yu yönetmeye çalışmıştır. O, Anadolu'da görev yapan diğer Moğol valilerinden farklı olarak sert ve katı yönetim anlayışının yanında adaleti temel alan bir yaklaşımda bulunmuştur. Dindarlığıyla da ün yapan Timurtaş, adaletli yaklaşımı ve hakkaniyetli vergi politikası özellikle de askerlerin ve devlet memurlarının keyfi muamelelerini yasaklamasıyla halkın büyük övgüsüne mazhar olmuş ve Timurtaş için “Adil Padişah” lakabı takılmıştır²³²².

Orta Anadolu'da düzeni sağlayan Timurtaş, etrafına topladığı ilim ve din adamlarının telkini ve yerleşik halktan aldığı kuvvet ile 722/1322 yılında adına hutbe okutarak ve sikke kestirerek bağımsızlığını resmen ilan etmiştir²³²³. Timurtaş, hükümdarlığını ilân ettiği gibi daha da ileriye giderek “Mehdi-i âhîrzaman” olduğunu söylemiştir²³²⁴. Bunun üzerine babası Emîr Çoban, Ebû Said'in huzuruna çıkarak oğlunun isyanını bastırmak için Anadolu'ya gitmek için izin istemiştir. İlhan Ebû Said'in izniyle mevsimin kış olmasını ve kendisinin de hastalığına aldırmadan; bütün İlhanlı kurmaylarını ve bol miktarda donanımlı birliği de beraberinde götürerek 724/1324 senesinin kışında Anadolu'ya doğru sefere çıkmıştır. Bu arada Timurtaş Noyan'da babasının kendisinin üzerine geldiği ha-

berini almıştır. Durumu değerlendiren Timurtaş savaşıma kararı almıştır²³²⁵.

Emîr Çoban, Timurtaş'ın emrindeki komutan ve beylere gizlice mektuplar göndererek isyanda inat etmemelerini bu işin sonunun çok vahim olacağını uzun uzun anlatmıştır. Bunun üzerine Timurtaş'ın ordusundaki kişiler savaştan vazgeçmişlerdir. Bu durum karşısında ordusunun kontrolünü elinden kaçırdığını gören Timurtaş, taarruz fıkriinden vazgeçmiştir. Daha sonra atundan inerek yaya olarak babasının yanına gitmiş, Emîr Çoban'ı “*hoş geldiniz*” diyerek karşılamıştır. Duruma hâkim olan Emîr Çoban, birkaç gün oğlunun yanında kaldıktan sonra, oğlunu da yanına alarak merkeze doğru hareket etmiştir. Merkeze vardıklarında Timurtaş Noyan'ı isyana teşvik eden emirler; Emîr Sürkaci ve Kadı Necmeddin Tabasi, Emîr Çoban tarafından derhal idam ettirilmiştir²³²⁶.

Ebû Said Bahadır Han'ın huzuruna çıkarılan Timurtaş Noyan, af dilemesi üzerine İlhanlı Hanı tarafından bağışlanmış ve Anadolu genel valiliğine tekrardan atanmıştır. Anadolu'ya tekrardan dönen Timurtaş Noyan, ilk iş olarak yaşanan bu kötü durumu fırsat bilip itaatini bozarak Moğol idaresine muhalif tavır takıyan Türkmen beylerinin üzerine yürümüştür. Bu valiliğinde daha sert ve baskıcı bir yönetim tarzı ortaya koyan Timurtaş Noyan ilk olarak,

²³²² Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 2000, s.252.

²³²³ Abdulcelil Işık, *Hafız-ı Ebru'nun Zeyl-i Cami'üt-Tevârîh-i Reşîdî'sinde Sultan Olcâytû ve Ebû Sa'îd Dönemlerine Dair Kayıtlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2012, s.96.

²³²⁴ Sümer, “Anadolu'da Moğollar” s.86; Sema Yaniç, “XIV. Asrın ilk yarısında Anadolu'da Mehdî Bekleme Temâyülü ve Timurtaş'ın Mehdiliği Meselesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 2015, s.185.

²³²⁵ Uzunçarşılı, “Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş”, s. 627; Spuler, *İran Moğolları*, s.137.

²³²⁶ Aksarayî, *Musameratü'l Ahbar*, 1944, ss.326-327; Sümer, “Anadolu'da Moğollar” ss.86-87; Ş. Cem Tüysüz, “İlhanlı Devletinin Anadolu Genel Valisi Temürtaş'ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Hayatı”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/3, 2018, s.1657; Işık, *Hafız-ı Ebru'nun Zeyl-i Cami'üt-Tevârîh-i Reşîdî'sinde Sultan Olcâytû ve Ebû Sa'îd Dönemlerine Dair Kayıtlar*, s.97; Barthold, “Ebû Sa'îd”, *İA*, C. IV, MEB, İstanbul 1978, s.45.

Eşrefoğullarının o zamanki beyi II. Süleyman Bey'in üzerine saldırı düzenlemiştir. Hamidoğlu Dünder Bey ile Süleyman Bey, Timurtaş'ı, Ebû Said'e şikâyet etmişlerdi. Timurtaş, onlardan intikamını almak için ilk olarak bu beyliklere saldırı düzenlemiştir. Kalabalık bir ordu ile Süleyman Bey'in üzerine yürüyen Timurtaş, 9 Ekim 1326 tarihinde beyliğin merkezi olan Süleyman Şehri (Beyşehir)'ne saldırmış burasını tarumar etmiştir. II. Süleyman Beyi de feci bir biçimde öldürmüştür²³²⁷. Timurtaş Noyan, Süleyman Bey'in burnunu ve kulaklarını kestirmiş, gözlerini de oyduktan sonra Beyşehir gölüne atmıştır²³²⁸. Böylece Eşrefoğulları Beyliğine son vererek, 70 bin atlı kuvveti ile 65 şehre ve 155 köye sahip olmuştur²³²⁹.

Timurtaş Noyan daha sonra Hamidoğlu Dünder Bey'in de üzerine yürümüştür. Bunun haberini alan ve Timurtaş Noyan ile başa çıkamayacağını anlayan Dünder Bey, beyliğinin merkezi olan Eğridir'i terk etmiş ve yine beyliğine ait olan Antalya'ya kaçmıştır. Timurtaş, Hamidoğlu Dünder Bey'i takip ederek Antalya'ya gelmiş burasını ele geçirerek Dünder Bey'i öldürmüştür. Ayrıca Isparta ve Eğirdir şubelerini de ele geçirmiştir. Timurtaş Noyan, bu icraatından sonra, Turgutluoğlu memleketini, Şecaüddin memleketini, Doğançık ilini, Sultanönü ilini, Bolu civarını ve Yakub ilini ele geçirmiştir²³³⁰.

Daha sonra Anadolu'daki diğer Türk Beyliklerinden Afyon civarında bulunan Sahipataoğulları'nın üzerine Eretna Bey'i göndermiştir. Bunun üzerine beyliğin başında bulunan Sahipataoğlu Nusrettin Ahmed Bey, Germiyan Beyi olan Yakub Bey'e sığınmıştır. Germiyanogulları Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri içinde Karamanoğullarından sonra en güçlüsüydü. Batı Anadolu'nun neredeyse tamamına hâkimdi. Aydınogulları, Karesioğulları ve Saruhanogulları ilk kuruldukları zamanlar Germiyanogulları'nın uç beyi konumundaydılar. Germiyanoglu bu gücüne güvenerek Sahipataoğlu'nu kabul etmiş ve Eretna Bey'e karşı onları müdafaa etmiştir. Eretna Bey, Necmeddün Beyi yakalayamamıştır. Fakat 1327 yılında gerçekleştirdiği sefer neticesinde Karahisar'ı ele geçirmiştir. Timurtaş Noyan'ın Anadolu beylerine yönelik bazı planları daha vardı. Denizli'de bulunan İnançoğullarının üzerine yürümeyi planlıyordu. Ama Sultaniye'den gelen haberler Timurtaş'ın planlarını bozmuştu. Haberi alan Timurtaş Noyan, Eğridir'den Sivas'a doğru yola çıkmış Eretna Bey'i de yanına çağırıştır²³³¹.

Timurtaş, sadece Türkmen Beylerine değil Moğol emirlerine karşı da sert davranışlarda bulunmuştur. Nitekim bunlardan on iki binbaşyı yakalayıp öldürmüştür²³³². Ayrıca Sivrihisar'da bulunan Baltu'nun oğulları Sultan Şah ve Melikşah'ı yakalatıp Sultan Şah'ı öldürmüştür. İlhanlılar'ın Anadolu Genel Valisi Timurtaş'ın hem Türkmen Beylerin hem de Moğol emirlerine karşı uyguladığı baskı ve sindirme siyaseti devam ederken, 1327 yılının ortalarına

²³²⁷ Hasan Geyikoğlu, "Moğollar'ın Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hâkim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 2014, s.99.

²³²⁸ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.628.

²³²⁹ *Anonim Selçuknâme*, s.68; Sümer, "Anadolu'da Moğollar" s.88; Tüysüz, *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduzlar)*, s.112.

²³³⁰ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.629; Ömeri, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*

Mesaliku'l Ebsar, s.154.

²³³¹ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.629.

²³³² *Anonim Selçuknâme*, s.68; Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s.89.

doğru Timurtaş, babası Emîr Çoban ile Sultan Ebû Said'in ilişkilerinde pürüzler yaşanmaya başlamıştır. Anadolu'da ise Timurtaş'a muhalif olan emîrlere, tekrar isyan edeceği endişesi ile Timurtaş'ı, Sultan Ebû Said'e şikâyet etmişlerdir. Bu şikâyet üzerine Sultan Ebû Said, Emîr Eretna'yı Timurtaş'ı kontrol altına alması için görevlendirmiştir²³³³.

İlhanlı Devletinde önemli görevlerde bulunmuş Emîr Çoban ile Ebû Said arasında ilişkiler bozulmuş, Han tarafından Emîr Çoban'ın oğlu Dımaşk Hoca öldürülmüştür²³³⁴. Daha sonra İlhanlı Hanı Ebû Said Bahadır Han, Emîr Çoban ve ahfadının katli için Horasan'a ve Timurtaş'ın maiyetindeki emîrlere gizlice mektuplar göndermiştir. Bu amaçla Timurtaş'a da bir ferman gönderilmiş ve Sultan'ın kendisini özlediğini ve saraya çağırıldığını bildirilmiştir²³³⁵. Böylece Ebû Said, Timurtaş'ı sarayına getirterek onun da hayatına son verecekti.

Fakat bu mektupları getiren heyet Derbent sınırında, Timurtaş'ın adamlarınca yakalanmışlar ve üzerlerinde Ebû Said'in emîrlere gönderdiği mektupları bulmuşlardır. Timurtaş Noyan, kardeşlerinin katledildiğini mallarının yağma edildiğini, babasının Ebû Said'e karşı asker çektiğini de öğrenmiştir. Hayatını tehlikede hisseden Timurtaş, kurtuluş yolları aramaya başlamıştır. Kurtuluş için iki yolu vardı. Ya Anadolu'da kalıp Ebû Said'in gelişini bekleyecek, ya da Mısır'a giderek kendisini bir belirsizliğe atacaktı. O ikincisini seçmiş ve Mısır'a gitmiştir²³³⁶.

Timurtaş Noyan, Memlük Sultanı'ndan iki defa yardım talep etmiş, her ikisinde de beklediği desteği bulmuştur. Bundan dolayı O, Mısır'ı kendisi için güvenli bir sığınak ve iyi bir müttefik olarak görüyordu. Fakat Timurtaş Noyan isyan ettiği zaman, ona müdahale etmek için Anadolu'ya gelen babası Emîr Çoban, bu durumu mektup yazarak Memlük Sultanı'na bildirmişti. Bu mektup Memlük Sultanı'nda Timurtaş'a karşı bazı şüphelerin oluşmasına sebep olmuştu. Ancak Sultan ile Timurtaş'ın arasının açılmasının temel sebebi; 1325 yılına kadar uzanan "köle" meselesidir. Kuzey ve doğu ülkelerinden getirilen köleler Anadolu üzerinden Mısır'a götürülür ve burada satılırdı. Fakat Timurtaş Noyan 725 /1325 senesinden itibaren bu geleneğe son vermiş ve bu işi yasaklamıştır²³³⁷.

Bu sırada merkezden kendisine yönelen tehdit giderek artıyor, gelen istihbaratlarda Ebû Said Bahadır Han'ın hem babası hem de kendisinin katledilmesi için emîrlere mektuplar yazdığı ve bazı hazırlıklar yaptığı haberleri gelmiştir. Durumun kötüye gittiğini anlayan Timurtaş, emîrleri toplayıp bu durumu istişare etmiştir. Emîrllerinden bazıları Anadolu'da kalıp savaşmayı, bazıları da Mısır'a kaçmayı önermişlerdir. O, ilk başta Ebû Said ile savaşmayı göze almış, savaş hazırlıklarına başlamıştı. Bu amaçla her bir emîrini bir kaleye yerleştiren Timurtaş kendisi de Larende Kalesi'ne yerleşmiştir²³³⁸.

Ancak daha sonra cesareti kırılan Timurtaş, Mısır Sultanı'nın yanına sığınmayı daha uygun bulmuştur. Melik Nasır'a bir mektup yazarak,

²³³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Eratna", *İ.A.*, C. IV, MEB, İstanbul 1978, s.309.

²³³⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, C. I, Yapı Kredi Yayınları, çev. A. Sait Aykut, İstanbul 2000, s.323.

²³³⁵ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.630.

²³³⁶ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.629.

²³³⁷ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.629; Tüysüz, "İlhanlı Devletinin Anadolu Genel Valisi Temürtaş'ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Hayatı", s.1660.

²³³⁸ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.631.

babasının ve kardeşinin başına gelenleri anlatmış ve Ebû Said'in kendisinin peşinde olduğunun belirterek Anadolu valiliğinin Mısır'a geçmesi karşılığında can güvenliğinin sağlanmasını talep etmiştir. Timurtaş Noyan, Larende Kalesi'ne pek çok erzak ve malzeme bıraktıktan sonra ailesini buraya yerleştirmiş, kendisi de askerlerini toplayıp Ebû Said'in emriyle bir sefere gittiğini söyleyerek yola çıkmıştır. Ancak Anadolu'yu terk ederken, Behisni yakınlarına geldiği zaman asıl niyetini söyleyerek, Mısır'a gittiğini, isteyenlerin kendisi ile gelebileceğini isteyenlerin ise geri dönebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine bazıları dönmüşler, bazıları da Timurtaş ile beraber yoluna devam etmiştir²³³⁹. Maiyetinde 300 kişilik bir süvari birliği ile yola çıkan Timurtaş, Anadolu'dan ayrılmadan önce Eretna Bey'i Anadolu valisi olarak yerine bırakmıştır²³⁴⁰.

Timurtaş 1327 Ocak'ında Şam (Dımaşk)'a varmıştır. Burada şehrin valisi Emîr Seyfeddin tarafından çok iyi bir şekilde karşılanan ve ağırlanan Timurtaş burada iki üç gün kaldıktan sonra yoluna devam etmiştir. Timurtaş'ın Şam'dan ayrıldığını haber alan Melik Nasır, misafirinin ihtiyaçlarıyla beraber Emîr Seyfeddin Togay Çasnigir'i, Gazze'ye göndermiş ve burada onu karşılamasını emretmiştir. Burada karşılanan Timurtaş iki gün bu kasabada kalıp dinlendikten sonra, Mısır'a doğru yoluna devam etmiştir. 23 Rebiülevvel 725 (21 Ocak 1327) tarihinde Mısır'a gelen Timurtaş, burada büyük bir tören-

le karşılanmış, Emîr Toyboğa'nın refakatinde Sultanın huzuruna çıkmıştır. Bu törende Timurtaş Noyan sultana şükranlarını sunarak, eğilerek üç defa yeri öpmüştür²³⁴¹. Mısır Sultanı da onu güler yüzle karşılayarak, Kale-i Cebel'de bulunan Elcavlı'nın sarayına yerleştirmiştir. Emîr Togay Çasnigir de Timurtaş'ın refakatine verilmiştir.

Timurtaş, 24 Ocak 1327 tarihinde Melik Nasır'a hediye olarak getirdiği yüz iğdiş at, seksen Horasan devesi, beş köle, kıymetli elbiseler ve mücevherleri Sultan'a sunmuştur²³⁴². Melik Nasır ise, bunlardan murassa atlas kaba ile bir iğdiş atı ve bir düzine deveyi kabul etmiş, diğerlerini ise kibarca iade etmiştir²³⁴³. Timurtaş, Sultan'ın yakın ilgisinden aldığı cesaret ile Sultandan kendi emrine kalabalık bir ordu vermesini ve Anadolu üzerine yürütmesine izin vermesini istemiştir. Melik Nasır, Timurtaş'ın bu teklifini doğru bulmayarak isteğini yerine getirmemiştir. Bu sırada Melik Nasır, Karamanoğlundan, Larende'de bulunan Timurtaş'ın ailesini ve mallarını Mısır'a getirmesini emretmiştir. 25 Ocak'ta yapılan bir törenle Timurtaş'a Sultan tarafından emîrlük verilmiştir.

Fakat kısa bir süre sonra Melik Nasır ile Timurtaş'ın arası bozulmuş, Melik Nasır 18 Haziran 1328 tarihinde Timurtaş'ı tutuklayarak hapsedirmiştir. Bu olaydan çok etkilenen Timurtaş, bir gün Emir Seyfeddin'e: "*istediğiniz paraysa vereyim, kılıçsa öldürün! Kurtulayım. Hapisten muradınız nedir?*" şeklinde serzenişte bulunmuştur. Bu günlerde Ebû Said'in sarayından üç kişilik bir elçi heyeti gelmiştir. Bu kişiler

²³³⁹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", ss.90-91.

²³⁴⁰ Niğdeli Kadı Ahmed, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halik'i I*, s.12; Tüysüz, "İlhanlı Devletinin Anadolu Genel Valisi Temürtaş'ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Hayatı", s.1662; M. Zeki Oral, "Anadolu'da İlhanlı Devri Vesikaları-Temirtaş Noyan Devri", *V. TTK Kongresi*, Ankara 1956, s.214.

²³⁴¹ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.633.

²³⁴² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, ss.663-664.

²³⁴³ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.634.

Timurtaş'ın kendilerine teslim edilmesi karşılığında, evvelce İlhanlılara sığınan Memlûklü Kara Sungur el-Mansurî'nin geri iade edileceğini söylemişlerdir. Melik Kâmil gelen teklifi önce kabul etmiş, fakat tam kafilenin yola çıkacağı zaman kararını değiştirerek, O elçilere Timurtaş'ı diri olarak veremeyeceğini sadece kellesini verebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine elçiler biz O'nu diri olarak götürmek üzere emir aldık başka bir ise kalkışamayız dediler. Melik Nasır, elçilere Timurtaş'ın idamına şahitlik yapmalarını emretmiştir. Daha sonra Timurtaş Noyan zindanından çıkarılarak, Kurafe'ye götürülmüştür²³⁴⁴.

Timurtaş, kalenin Bab-ı Sır denilen kısmında hazır bulunan elçilerin huzurunda idam edilmiştir (728/1328)²³⁴⁵. Timurtaş'ın yanında bulunan emîr ve subayların bir kısmı memleketlerine gönderilmiş, bir kısmı da Memlûk ordusuna alınmıştır²³⁴⁶. Ölüsü elçilere tekrar gösterildikten sonra başı vücudundan ayrılmış ve cesedinin derisi yüzülerek doldurulmuş, ardından da elçilere teslim edilmiştir. Timurtaş'ı canlı teslim almak üzere emir alan elçiler cesedi kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine Melik Nasır cesedi kendisi İlhanlılar'a göndermiştir²³⁴⁷. Ebû Said'e bir de mektup gönderen Melik Nasır; "*Ben senin düşmanın başını sana*

gönderiyorum sen de benim düşmanım olan Kara Sungur'u bana gönder" demiştir. Ancak daha elçiler Ebû Said'e ulaşmadan Kara Sungur kendi eceli ile ölmüştür²³⁴⁸. Timurtaş'ın cesedi Harran kapısının dışına defnedilmiştir. O Mısrır'da 7 ay kadar bir süre kalmıştır. Çobanoğulları devletini kuran oğlu Küçük Şeyh Hasan, 1343 yılında Memlûk Sultanından babasının kemiklerini istemiştir. Ancak Memlûk Sultanı defin yeri belli değildir diyerek bu isteği geri çevirmiştir²³⁴⁹.

Emîr Çoban'ın naiplerinin ve oğlu Timurtaş'ın 1317-1328 yıllarındaki hükümeti, Anadolu'da İlhanlılar hâkimiyetinin en güçlü çağı olmuştur²³⁵⁰. Ayrıca Anadolu halkının benimseyişi ve itaat ettiği Moğol yöneticilerinden biri olmuştu. Halkın bu memnuniyeti o kadar ileri düzeyde olmuş ki Zeki Velidî Togan'ın El-Ömeri'den naklettiği ifadeye göre "*Moğol Devleti sükût ettiğinde garbî Anadolu beylikleri Moğol idaresinden çıkmak ve istiklâllerini istirdat etmek teşebbüsünde bulunmamışlardır*"²³⁵¹. Timurtaş Noyan Anadolu'da bulunduğu dönemde Sivas'ta Şeyh Hüseyin Râî çeşmesi, Samsun'da Bezistân mescidi ve kitabesi ile Samsun'da Şeyh Kutbüd-din'in mezar taşını yaptırmıştır²³⁵².

SONUÇ

Selçuklu tarihinde Moğol hâkimiyeti dönemi önemli bir süreci teşkil etmektedir. XIII. Yüzyılın başlarında Moğol güçlerinin akınları

²³⁴⁴ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.639; Tüysüz, "İlhanlı Devletinin Anadolu Genel Valisi Temirtaş'ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Hayatı", s.1666.

²³⁴⁵ Geyikoğlu, "Moğollar'ın Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hâkim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı", s.100; Tüysüz, "İlhanlı Devletinin Anadolu Genel Valisi Temirtaş'ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Hayatı", s.1667.

²³⁴⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.664; Işık, *Hafız-ı Ebru'nun Zeyl-i Cami'üt-Tevârîh-i Reşîdî'sinde Sultan Olcâytû ve Ebû Sa'îd Dönemlerine Dair Kayıtlar*, s.112.

²³⁴⁷ Oral, "Anadolu'da İlhanlı Devri Vesikaları-Temirtaş Noyan Devri", s.215.

²³⁴⁸ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.641.

²³⁴⁹ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s.640.

²³⁵⁰ Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, s.247.

²³⁵¹ Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", s.30.

²³⁵² Oral, "Anadolu'da İlhanlı Devri Vesikaları-Temirtaş Noyan Devri", ss.209-212.

ile başlayan istila hareketleri 1335 İlhanlı devletinin yıkılışına kadar devam etmiştir. Türkiye Selçuklu devletinde yaşanan bu zorlu süreçte birçok şehir Moğolların yağma ve katliamlarından derinden etkilenmiş, uzun yıllar Moğollar ile mücadele etmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu dönemde Selçuklu devletinin başkenti Konya'da Moğolların baskı ve zulümlerine maruz kalan şehirlerden biri olmuştur. Alâeddin Keykubâd'ın ölümü, Babaî İsyanı ve Köseadağ Savaşı, Selçuklu devletinin günden güne güç kaybetmesine ve Moğol tahakkümünün artmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Konya'da yoğun olarak hissedilen Moğol hâkimiyetine bağlı olarak Baycu Noyan, Alıncak Noyan, Nabşı Noyan, Uruktu Noyan, Kongurtay Noyan, Akbuka Noyan, Geyhatu, Baltu, Emir Çoban ve Timurtaş Noyan gibi birçok emir ve komutanlar bölgeye gönderilmiştir. Bahsi geçen bu kişilerin bazıları Konya'da vali, komutan ve askeri görevli olarak görevlendirilmiş iken, bazıları ise Selçuklu sultanına nezaret etmek, İlhanlı devletinin hazinesine para toplamak ve bölgede yaşanan isyan hareketlerini son vermek için gönderilmiştir.

Moğolların başkent Konya'ya kadar gelip yerleşmeleri Türkiye Selçuklu devletinin faaliyetlerini kısıtlamış ve buna bağlı olarak Selçuklu sultanları Konya dışına göç etmişler, ülkeyi bulundukları yerden yönetmeye başlamışlardır. Ancak Selçuklu sultanlarının Konya'da olmasını fırsat bilen özellikle Karamanoğulları ve diğer beylikler Türkiye Selçuklu devletini ele geçirmeye çalışmışlardır. Hatta bu amaçlarını gerçekleştirmek için bazı bölgelerde isyan çıkarmışlar ve kendilerinin belirlemiş olduğu Selçuklu ailesine mensup olan ya da bu aileye mensup olduğu iddia edilen bir şahsı Selçuklu devletinin başına geçirip yönetime el koyma-

ya çalışmışlardır. Türkiye Selçuklu devleti ise yaşanan bu olaylara karşı bazen kendi askeri güçleri, bazen de Moğollardan aldığı yardım ve destekle karşı durmaya çalışmıştır. Tüm bu yaşananların yanında Konya, Moğol yöneticilerinin de isyan bayrağını çektiği bölge olmuştur. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde Anadolu'da görev yapmış olan Baltu Noyan ve Timurtaş Noyan İlhanlı devlete isyan ederek Konya'yı yaşanmaz hale getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AHMET EFLÂKÎ, *Âriflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yayınları, C. I-II, İstanbul 1973.
- ANONİM *SELÇUKNÂME (Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III)*, Trc. F.N. Uzluk, Ankara 1952.
- AKKUŞ, Mustafa, "Karamanoğullarının Moğol Tahakkümüne Karşı Mücadeleleri", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu-II*, C. I, Konya 2016, ss.320-339.
- AKKUŞ, Mustafa, BAĞCI, Büşra, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'ya Gönderilen Moğol Komutanları", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 9, 2018, ss.150-171.
- AKKUŞ, Mustafa "Sahip Ata ve Oğullarının Moğollarla İlişkisi", *Uluslararası Orta Anadolu Beylikleri Sempozyumu, Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Bildiriler*, Konya 2018, ss.181-198.
- AKKUŞ, Mustafa, *Moğollarda Din ve Siyaset İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2020.
- AKKUŞ, Mustafa, *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2022.
- AKSARAYÎ, Kerimüddin Mahmut, *Selçukî Devletleri Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, Recep Uluoğlu Basımevi, Ankara 1943.
- , *Müsameretü'l-Ahbâr ve Müsâyaretü'l-Ahyâr*, (Yay. Osman Turan), Ankara 1944.

- , *Musameratü'l Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- ALGAR, Hamid, "Ahmet Tegüder", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s.139.
- AYAZ, Fatih Yahya, "Erken Dönem Memlük Tarihçelerinin Bağdat'ın Moğollar Tarafından İstilâsıyla Alâkalı Rivayet ve Yorumları", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selam Uluslararası Sempozyum) 7-8-9 Kasım 2008- İstanbul*, ss.261-282.
- BARTHOLD, "Ebû Sa'îd", *İA*, C. IV, MEB, İstanbul 1978, ss.44-46.
- BARTHOLD, "Geyhatu", *İA*, C. IV, MEB, İstanbul 1978, s.770.
- BAĞCI, Büşra, *Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.
- BAYKARA, Tuncer, "Konya", *DİA*, C. XXVI, Ankara 2002, ss.189-193.
- BOYLE, John Andrew, "Dynastic and Poltical History of the İl-khâns", *The Cambridge History of Iran. The Saljuq and Mongol Periods*, Vol. V, ed. J.A. Boyle, Cambridge, 1968, ss.303-421.
- BOZKURT, Tolga, "Konya Sultan Meydanı'na Dair Kayıp Bir Kitabenin Değeri", *DTCF Dergisi* 59/1, 2019, ss. 323-341.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul 1979.
- CÜVEYNÎ, Alâeddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşâ*, çev. Mürsel Öztürk, 1.Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2013.
- ÇELİK, Burak, *İran Moğollarının Atası Hülegü Han*, Çizgi Kitabevi, Konya 2021.
- DARKOT, Besim, "Konya", *İA*, C. VI, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, ss.841-853.
- EBÛ'L-FEREC, Gregory, (Bar Hebraeus), *Ebû'l-Ferec Tarihi*, C. I-II, çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1987.
- , *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, çev. Ş. Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- EKİCİ, Kansu, *İlhanlı Hükümdarı Geyhatu ve Zamanı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2012.
- ERDEM, İlhan, *Türkiye Selçukluları İlhanlı İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.
- , "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler Ve Yakın-Doğu'ya Etkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31, 2001, ss.35-48.
- , "İlhanlılarda Ahmed Tegüder Dönemi ve Selçuklular", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35, 2004, ss.103-111.
- GEYİKOĞLU, Hasan, "Moğollar'ın Selçuklular'dan Sonra Anadolu'ya Hâkim Olma Faaliyetleri ve Karanbük Savaşı", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 2014, ss.95-112.
- GÜL, Muammer, *Ortaçağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, İstanbul 2010.
- GÜREL, Mehmet Ali, *Anadolu'da Moğol İsyanları ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001.
- HOWORTH, Henry Hoyle, *History of the Mongols, C. III*, Taipei 1970.
- IŞIK, Abdulcelil, *Hafız Ebru'nun Zeyl-i Cami'üt -Tevârîh-i Reşîd'inde Sultan Olcaytu ve Ebû Sa'îd Dönemlerine Dair Kayıtlar*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2012.
- İBN BATTÛTA, *İbn Battûta Seyahatnâmesi, C. I*, Yapı Kredi Yayınları, çev. A. Sait Aykut, İstanbul 2000.
- İBN-İ BEZZÂZ, *Safvetü's-Safâ'da Safiyyüddîn-i Erdebîlî'nin Hayatı, Tasavvufî Görüşleri ve Menkıbeleri*, Haz. Serap Şah, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlâhiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, C. II, İstanbul 2007.
- İBN BİBÎ, *El Evâmîrü'l-Alâ'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)*, C. I, (haz. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

- İBN BÎBÎ, *El Evâmirü'l-Alâ'ye Fi'l-Umuri'l-Ala'ye* (Selçuk Name), C. II, (haz. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İBN-İ ŞEDDÂD, *Baybars Tarihi*, çev. M. Şerefüddin Yaltkaya, C. II, İstanbul 1941.
- JACKSON, Peter, Bâycü", *Encyclopaedia Iranica*, IV/I, online version, <http://www.iranicaonline.org/articles/bayju-baiju-or-baicu-mongol-general-and-military-governor-in-northwestern-iran-fl> (15 Ocak 2023; Saat: 12:00).
- JACKSON, Peter, "Gaykatü Khan", *Encyclopaedia Iranica*, X, online version, <http://www.iranicaonline.org/articles/gaykatu-khan-> (19 Ocak 2023; Saat 13:56).
- KÂŞÂNÎ, Cemalü'd-din Ebu'l Kasım Abdullah b. Muhammed b. Ebi Tahir, *Tarih-i Olcâyâtü*, Tercüme Derya Örs, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) Ankara 1992.
- KAYMAZ, Nejat, *Pervâne Mu'inüd-Dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.
- KAZVÎNÎ, Hamdullâh Müstevfî-i, *Târîh-i Güzide (Zikr-i Pâdişâhân-i Selçukiyân)*, Ed, Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- KESİK, Muharrem, "Mesud II", *DİA*, C. XXIX, Ankara 2004, ss.342-344.
- KESİK, Muharrem, "Muinüddin Süleyman Pervane", *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, ss.91-93.
- KOCA, Salim, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Kösedag Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, 2015, ss. 35-84.
- MELVILLE, Charles: "Moğol Yönetimi Altında Anadolu", *Türkiye Tarihi Bizans'tan Türkiye'ye 1071-1453*, C. I, Ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, ss. 79-138.
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiud'düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, haz. Ali Öngül, Akademi Kitabevi İzmir 2001.
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel, Selçuklular Tarihi II: Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, haz. Ali Öngül, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016.
- NİĞDELİ KADI AHMED, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in El-Veledü's-şefik Ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i*, C. I, haz. Ali Ertuğrul, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir 2009.
- ORAL, M. Zeki, "Anadolu'da İlhanlı Devri Vesikaları-Temirtaş Noyan Devri", *V. TTK Kongresi*, Ankara 1956, ss.208-215.
- ÖZDEMİR, Hacı Ahmet, "Baycu Noyan", *Konya Ansiklopedisi*, C. II, Edt.: Mehmet Birekul, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2011, ss. 55-56.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Gazan Han ve Reformları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2009.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Moğollar", *DİA*, C. XXX, Ankara 2020, ss. 225-229.
- PFEIFFER, Judith, "Reflections on a 'Double Rapprochement': Conversion to Islam among the Mongol Elite during the Early Ilkhanate," *Beyond The Legacy of Genghis Khan*, Edited By Linda Komaroff, Boston 2006, ss.369-389.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLÂH HEMEDANÎ, *Câmiu't-Tevârih*, Tashih Muhammed Rûşen ve Mustafa Mûsevî, C. I-IV, Enteşerat-i Elborz, Tahran 1373.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, çev. İsmail Aka, Mehmet Er-san, Ahmad Hesamipour Khelejeni, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- SEVİM, Ali, "Cimri Olayı Hakkında Birkaç Not" *Belleten*, XXV/97, 1961, ss.65-74.
- SEVİM, Ali - MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- SOLMAZ, Gürsoy, "Ermeni Müverrihlere Göre Moğollar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, 2000, ss.214-270.
- SPULER, Bertold, *İran Moğolları, Siyaset, İdare Ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 2011.
- SÜMER, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, 1969, ss.1-147.
- , "Karamanlılar", *İ.A.*, Meb. C. VI, İstanbul 1977, ss. 316-330.

- , “İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmet Celâyir”, *Belleten*, LII/206, 1989, ss.175-198.
- , “Mehmed Bey, Karamanoğlu”, *DİA*, C. XXVIII, Ankara 2003, ss. 445-446.
- ŞİHABEDDİN B. FAZLULLAH EL-ÖMERÎ, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâlik’ul Ebsâr)*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- ŞİKÂRÎ, *Karamannâme (Zamanın Kahramanı Karamanîler’in Tarihi)*, haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu, Karaman Belediyesi Yayını, İstanbul 2005.
- Tarih-i Âli Selçuk Anonim Selçuknâme*, Tercüme ve Notlar; Halil İbrahim Gök - Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- TOGAN, Zeki Velidî, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1931.
- TOGAN, Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihi’ne Giriş Eski Devirlerden 16.Asra Kadar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.
- TOKUŞ, Ömer, “Anadolu ve Anadolu’da Moğol Nöyanlarının İsyanları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117/230, 2017, ss.177-208.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, TTK. Yayınları, Ankara 1958.
- TURAN, Osman, “Keykâvus II.”, *İA*, C. VI, MEB, İstanbul 1977, ss.642-645.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004.
- TÜYSÜZ, Cem Ş., *İlhanlılar Tarihinde Çobanoğulları (Sulduzlar)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2004.
- TÜYSÜZ, Cem Ş., İlhanlı Devletinin Anadolu Genel Valisi Temürtaş’ın Siyasi, Askeri ve Sosyal Hayatı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/3, 2018, ss.1649-1675.
- UYAR, Mustafa, *İlhanlı Devletinde Argun Dönemi (1284-1291)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.
- UYAR, Mustafa, *İlhanlı Devleti’nin Askerî Teşkilâtı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2007.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Emir Çoban Sulduz ve Demirtaş”, *Belleten*, XXXI/124, 1967, ss.601-646.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Eratna”, *İA*, C. IV, MEB, İstanbul 1978, ss.309-310.
- ÜRKMEZ, Rauf Kahraman, *II. Gıyasü’l-Din Mesud Dönemi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.
- YANİÇ, Sema, “XIV. Asrın ilk yarısında Anadolu’da Mehdî Bekleme Temâyülü ve Timurtaş’ın Mehdiliği Meselesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 2015, ss.181-195.
- YAZICIZÂDE ALİ, “Yazıcızâde Ali’nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği”, Haz. Abdullah Bakır, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2008.
- YILDIZ, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, C. VIII, İstanbul 1988.
- YILMAZ, Bülent, *Celâyirliler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2003.
- YUVALI, Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi -I- Kuruluş Devri*, E.Ü. Yayınları, Kayseri 1994.
- YUVALI, Abdülkadir, “Ebû Said Bahadır Han”, *DİA*, C. X, İstanbul 1994, ss.218-219.
- YUVALI, Abdülkadir, “Geyhatu Han”, *DİA*, C. XIV, İstanbul 1996, ss.44-45.
- YUVALI, Abdülkadir, “İlhanlılar”, *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000, ss.105-108.
- YUVALI, Abdülkadir, *İlhanlı Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

SELÇUKLULAR DEVRİNDE KONYA CİVARINDA YAPILAN SAVAŞLAR VE SAVUNMA YAPILARI

İbrahim DUMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Yalova/TÜRKİYE,
dumanlee41@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1454-3052

ÖZ

Türkiye Selçukluları, Orta Çağ'da Anadolu'nun Türkleşmesine büyük katkı sağlamış ve bu coğrafyayı Haçlı seferlerinden korumuşlardı. Bu devlet aynı zamanda Bizans ile de mücadele etmekteydi. Selçukluların Haçlılar ve Bizans ile yaptıkları savaşların bir kısmı Konya ve civarında gerçekleşti. Haçlılar'ın 1101 yılında Konya çevresinde hezimete uğramaları buna mukabil 1190 yılında Alman Haçlı ordusunun şehri ele geçirmesi dönemin önemli olaylarından. Bazı Bizans imparatorları ise Anadolu'yu Türklerden temizlemek istiyor ve eski topraklarını kazanmayı amaçlıyorlardı. Ancak I. Aleksios Komnenos'un 1116 yılındaki Akşehir seferi ve I. Manuel Komnenos'un 1146 senesindeki Konya muhasarası başarılı olmadı.

Selçuklu payitahtının düşmanlara direnmesini sağlayan önemli etkenlerden birisi savunma yapılarının muhkem olmasıydı. Eski devirlerden beri yerleşim bölgesi olan Konya'nın antik surları bulunmaktaydı. Frigler, Roma ve Bizans devrine ait surlar, şehri korumaktaydı. Selçuklular, kendilerine intikal eden Roma ve Bizans surunu tahkim ederek bir müddet kullanmışlardı. Konya'nın genişlemesi sonucu, 1221 yılında şehri muhafaza edecek olan dış surların tamamlanmasıyla başkent iyice güçlenmişti. Böylece eski surlar, İç Kale'ye dönüştürülmüş oldu. Gevâle Kalesi de şehri batı taraftan koruyan ve antik dönemlerden itibaren var olan önemli bir yapıydı.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Selçukluları, Konya, Sur, Gevâle Kalesi, Savaş.

WARS AND DEFENCE STRUCTURES AROUND KONYA DURING THE SELJUK PERIOD

ABSTRACT

The Seljuks of Türkiye greatly contributed to the Turkification of Anatolia in the Middle Ages and protected this geography from the Crusades. This state was also struggling with Byzantium. Some of the wars of the Seljuks with the Crusaders and Byzantium took place in Konya and surroundings of it. The defeat of the Crusaders around Konya in 1101, on the other hand, the capture of the city by the German Crusader army in 1190 was one of the important events of the period. Some of the Byzantine emperors wanted to cleanse Anatolia from Turks and aimed to gain their former lands. However, the Aqshahr expedition of Alexios Komnenos I in 1116 and the siege of Konya by Manuel Komnenos I in 1146 were not successful. One of the important factors that enabled the Seljuks' capital to resist the enemies was that the defense structures were strong. Konya, which has been a settlement since the ancient times, had ancient walls. The walls of the Phrygians, Roman and Byzantine periods protected the city. The Seljuks fortified the Roman and Byzantine walls that had passed to them and used it for a while. As a result of the expansion of Konya, the capital was strengthened with the completion of the outer walls that would protect the city in 1221. Thus, the old walls were transformed into the Inner Castle. Gavāla Castle was also an important structure that protected the city from the west and existed since ancient times.

Keywords: The Seljuks of Türkiye, Konya, Wall, Gavāla Castle, War.

GİRİŞ

Türkiye Selçukluları (1075-1308), Anadolu coğrafyasının büyük bir kısmını yaklaşık iki yüz elli sene kontrol eden bir Türk devletiydi. Selçukluların Orta Asya'nın derinliklerinden gelip İran üzerinden Küçük Asya'yı ele geçirmeleriyle tarih sahnesinde yerini alan bu devlet, eski Türk savaş taktikleri ve savaşın o günkü şartlarına münasip uygulamalarla düşmanlarına üstünlük sağlamaktaydı. Özellikle hızlı ve çevik bir şekilde icra edilen atlı Türk okçuluğunu benimseyen Selçuklu süvarileri, ağır Bizans, Ermeni ve Gürcü kuvvetlerini canından bezdirmektedirler. En parlak devrini I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237) zamanında yaşayan Türkiye Selçukluları, savaşlarda birçok taktik ve hile denemektedirler. Bu uygulamaların en ünlüsü hiç şüphesiz ki sahte ricat idi. Eski bir Türk savaş taktiği olan sahte ricat, kaçıyormuş gibi yapıp düşman askerlerini tuzağa düşürmek ve etrafını kuşatmak biçiminde tatbik edilmekteydi. Yine su kaynaklarının leşlerle ve toprakla doldurulması, düşman askerlerinin yararlanmaması için bağ ve bahçelerin tahrip edilmesi, sahte mektup yazma, kalabalık görünmek için gece çok sayıda ateş yakma gibi hile ve taktikler de savaşlarda uygulanmaktaydı²³⁵³. Muhasara savaşlarında da çok askerin olduğunu göstermek ve kaleye tırmanan askerleri korumak için kalenin ok yağmuruna tutulması, sahte mektup yazarak kale içine gönderilmesi ve kaledekile-

²³⁵³ Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular -Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş-*, İstanbul 2014, s. 103-112; Salim Koca, *Selçuklular'da Ordu ve Askerî Kültür*, Ankara 2005, s. 164-170.

rin direncini kırmak için mancınıkla insan başının kaleye fırlatılması gibi taktik ve hilelere başvurulmaktaydı. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Türkiye Selçuklu askerlerinin savaşlarda yaptıkları bu girişimler büyük oranda başarılı olmuş ve savaşlar galip tamamlanmıştır²³⁵⁴.

Bu çalışmada Türkiye Selçuklularının Konya çevresinde yaptıkları savaşlar ve Konya'ya düşman saldırısına karşı muhafaza eden savunma yapıları ele alınacaktır.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVİRİNDE KONYA CİVARINDA YAPILAN SAVAŞLAR

a) 1101 Yılı Haçlı Seferlerinde Konya Çevresindeki Savaşlar

I. Haçlı Seferi (1096-1099) sırasında başkentini İznik'ten Konya'ya kaydırmak zorunda kalan Türkiye Selçukluları, daha sonraki Haçlı seferlerinde topraklarını korumaya çalışmışlardır. I. Haçlı Seferi'nin başarılı olmasıyla Doğu'nun zenginliklerine talip olan ve toprak elde etmek isteyen birçok soylu, ordularıyla birlikte Avrupa'nın çeşitli yerlerinden Yakınoğlu'ya gelmeye başlamışlardır. Bu minvalde düzenlenen 494/1101 yılı Haçlı seferleri içinde Nevers Kontu II. Guillaume idaresindeki Fransız ordusu, Ankara üzerinden Konya'ya ilerlemek istedi. Düşman ordusunun başkent Konya'ya yaklaştığını öğrenen Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107) ve Danişmendli hükümdarı Gümüştegin (1084-1104), bu Haçlı ordusuna karşı koymaya çalıştılar. İlerlemesini devam ettiren Fransız ordusu, Konya önlerine geldi ve şehri kuşatmaya başladı. Şehir halkının ve askerlerin şiddetli

direnişini gören Haçlılar, muhasarayı kaldırıp yola devam etme kararı aldılar. Ancak bu orduyu imha etmek isteyen I. Kılıç Arslan, düşmanı yormak ve susuzluğa maruz bırakmak için savaş taktiklerini uygulamaya koydu. Ağustos ayının sıcağında üç gün su ve yiyecek bulamayan Fransız ordusu, perişan oldu. Fransız ordusunu gözetleyen ve pusuda bekleyen Selçuklular, Haçlıların bitkin durumda olduklarını görünce onlara saldırarak kılıçtan geçirdiler²³⁵⁵.

494/1101 yılında Anadolu'ya gelen üçüncü Haçlı ordusu, Fransız ve Almanlardan müteşekkildi. İznik-Akşehir hattı üzerinden Konya istikametine doğru ilerleyen bu ordu Selçuklu topraklarına girdiği sırada I. Kılıç Arslan, Nevers Kontu II. Guillaume yönetimindeki Haçlı birlikleriyle meşguldü. Ancak yeni gelen ordu dan da haberdar olan Sultan, bu orduyu yıpratmak için halkı geri çekilmeye, her türlü gıda maddesini yanlarına almaya ve tarlalardaki mahsulü toplamaya çağırdı. Bu sayede geçtikleri Selçuklu topraklarında işe yarar bir şey bulamayan üçüncü Haçlı ordusu perişan bir halde Ereğli'ye doğru ilerledi. Yaz mevsiminin sıcağında Haçlıların Ereğli Irmağı'na yöneleceğini bilen Selçuklular, burada pusuya yattılar. Uzun bir süredir susuz kalan Haçlı askerleri ırmağa geldikleri sırada Türkler Haçlı ordusuna saldırdılar. Ok yağmuru ile düşmanı su kaynağından

²³⁵⁴ Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 160-178.

²³⁵⁵ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem*, (İngilizce terc. Susan B. Edgington), Oxford 2009, s. 621-625; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996, s. 42-43; Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı, İstanbul 1995, s. 45-46; Ebru Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, 47, (2008), s. 99.

uzaklaştıran Selçuklu kuvvetleri, Haçlıların bu ordusunu büyük ölçüde imha etti²³⁵⁶.

1101 yılı Haçlı seferlerinde Haçlı ordularının Türkiye Selçuklu topraklarına girmeleri sosyal ve ekonomik düzeni bozmuş olmasına rağmen Haçlılar Yakınoğlu'ya varma hedefine ulaşamamışlardır.

b) Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un Akşehir Seferi (1116)

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118), hükümdarlığı boyunca Anadolu'daki eski Bizans topraklarını Türkiye Selçuklularından geri almak için uğraştı. Bunun için hayatının son zamanlarında da olsa önce Akşehir üzerine gitmeyi sonra da Konya'yı ele geçirmeyi tasarladı. 509/1116 yılında Bursa, İznik ve Ulubat taraflarında yaklaşık dört aylık bir hazırlanmadan sonra Akşehir'e doğru yola koyuldu. Selçuklu kuvvetleri, imparatorun sefer hazırlığını bildiğinden onun ordusunu taciz ve takip etmeye başladılar. I. Aleksios Komnenos, Bolvadin'e geldiğinde Türklerin tarla ve bahçeleri ateşe verdiklerini gördü. Bizans ordusunun bu bölgeden iase sağlaması mümkün olmadı. Selçuklularla Bizanslılar arasında geçen sıcak çatışmalardan sonra imparator, Akşehir'e ulaşmayı başardı. Kaleyı ele geçirerek ordusunu etrafa dağıttı. Askerlerinden bölgeyi talan etmelerini ve Türklerin elindeki esirleri kurtarmalarını istedi. Bu noktadan sonra I. Aleksios Komnenos, anlaşılmaz bir şekilde Akşehir'den

ülkesine geri dönme hazırlıklarına başladı. Bizans müellifi Anna Komnena'ya (öl. 1153) göre imparator, Konya'ya ilerlemek için Tanrı'ya danışmış ve böyle hareket etmesini Tanrı istemişti²³⁵⁷.

I. Aleksios Komnenos'un Akşehir'den geri dönmesiyle Konya, büyük bir tahribattan ve tehlikeden kurtuldu. Nitekim onun bu kararında Selçukluların savaş hazırlığı ve Danişmendlilerin Bizans ordusuna saldırma eğilimi ön plana çıkmış olmalıydı.

c) Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un Konya'yı Kuşatması (1146)

Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Mesud'un (1116-1155) Bizans topraklarına saldırması ve bazı yerleri ele geçirmesi, Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'u (1143-1180) rahatsız etmekteydi. Dedesi I. Aleksios Komnenos'un Türkleri Anadolu'dan atma fikrini de benimsemiş olan imparator, uzun bir hazırlık döneminden sonra Konya'yı ele geçirmek için sefere çıkmaya karar verdi. 540/1146 senesinin yaz aylarında Selçuklu topraklarına doğru ilerleyen I. Manuel Komnenos, Türklerin seferden haberdar olmamaları için hızlı hareket ediyordu. İmparator, Selçukluların ne durumda olduklarını öğrenmek için sağa sola güvenilir adamlarını gönderdi. Bu sırada Türklerin Küçük Menderes havzasını tahrip etmeleri ve bol ganimet kazanmaları onu sinirlendirdi. Konya'ya doğru harekete geçen I. Manuel Komnenos, Sultan I.

²³⁵⁶ Albertus Aquensis, *Historia Ierosolimitana*, s. 629; Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, s. 44-46; Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", s. 52-54; Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", s. 100.

²³⁵⁷ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, (terc. Bilge Umar), İstanbul 1996, s. 490-491; Muharrem Kesik, "Myriokephalon Zaferi Öncesinde Konya'yı Hedef Alan Askerî Seferler ve Yolları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 7, (2017), s. 43-46.

Mesud'a bir mektup yolladı. Mektubunda sultanı, Bizans topraklarına saldırmakla suçladı ve bedelini ödeteceğini bildirdi. Sultan da ona karşılık vereceğini ve kendisini Akşehir'de beklediğini söyledi. Bununla birlikte o, Süleyman adlı bir komutan idaresindeki Selçuklu birliğini Bizans ordusu üzerine göndermeyi de ihmal etmedi. Türkler, Afyon yakınlarında Bizans ordusuna saldırdılar. Ancak mağlup oldular. İlerleyişini sürdüren imparator, sultana tekrar mektup yollayarak kendisini Akşehir'de beklemesini söyledi. Bizans ordusunun oldukça kalabalık olmasının Sultan I. Mesud'u endişelendirmesi üzerine kendisi Selçuklu kuvvetlerinin geri çekilmesini emretti. Bir süre sonra I. Manuel Komnenos birlikleriyle Akşehir önlerine geldi. Şehre taarruz edip ele geçirdi ve her yeri yaktırdı. Sultanın ordugâh yerini belirleyerek o yöne doğru gitti. Birbirine iyice yaklaşan Selçuklu ve Bizans orduları arasında sıcak temaslar sağlandı. Bizans ordusunun çok kalabalık olması, Selçukluları fazla zorladı. Geri çekilmeye başlayan Türk kuvvetlerini takip eden Bizans askerleri, birçok Türk'ü öldürdüler ve esir aldılar. İyice gururlanan I. Manuel Komnenos, ordusuna Konya üzerine gitmeyi emretti. Bu sırada sultan da Konya savunması için gerekli tedbirleri almış, kendisi de Gevâle Kalesi civarındaki bir dağa mevzilenmişti. Taktik gereği şehrin müdafaası sultanın karısına bırakılmıştı. Bizans ordusu Gevâle Kalesi önlerine geldiğinde imparator, etrafa askerler yollayarak Selçukluların vaziyetini öğrenmek istedi. Ancak Konya civarında önemli bir Selçuklu kuvveti görmeyen Bizans komutanları, bunun bir hile olabileceğini düşünerek telaşlandılar. İmparator ise askerlerini bu düşünceden vazgeçirerek cesaretlendirmeye çalışıyordu. Türk ordusunun sancaklarını gören Bizans kuvvetleri çekinerek

saldırıya geçtiler. Düşman birlikleri sayıca fazla olduğu için Selçuklu kuvvetleri ilk saldırı sonucunda dağılmaya başladılar. Bizanslılar, geri çekilen Türkleri takip ettiler. Bu suretle ikiye ayrılan Bizans ordusunun bir kısmı Türklerin pususuna düştü. Mezkûr kargaşa yaşanırken Konya içindeki Türk kuvvetleri de Bizans ordusuna karşı akın edince imparator zor durumda kaldı. I. Manuel Komnenos'un aklına bu sırada bir fikir geldi. O sultanın esir edildiğini hile ile göstererek askerlerini motive etmek istiyordu. Hile için Bempitziotes adlı askerini yanına çağırarak ona başındaki miğferi çıkarıp havada sallamasını emretti. Bunu gören Bizans askerleri, sultanın esir edildiğini zannederek daha şevkli savaşılmaya başladılar. Planı işe yarayan imparator, tekrar Konya önüne gelerek ordugâh kurdu ve şehri muhasara etti. Ancak şehrin çok muhkem olması ve Türklerin orduyu yıpratma-çağını düşünmesi, onu kararından vazgeçirdi. Bununla birlikte orduya Konya civarının tahrip ve talan edilmesini, ölümlerin mezarlıklardan çıkarılmasını emretti. Yapılan tahribattan sonra dönüş yoluna geçen Bizans ordusu, her fırsatta Türkler tarafından sıkıştırılarak kayıplar yaşadı. Zorlukla ülkesine ulaşabilen I. Manuel Komnenos'un Konya kuşatması, böylelikle başarısız oldu²³⁵⁸.

²³⁵⁸ Ioannes Kinnamos, *Historia (1118-1176)*, (terc. Işın Demirkent), Ankara 2001, s. 35-40; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (terc. Fikret Işıltan), Ankara 1995, s. 35-36; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2004, s. 206-208; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 62-67; Kesik, "Myriokephalon Zaferi Öncesinde Konya'yı Hedef Alan Askerî Seferler ve Yolları", s. 50-55; Fatih Demir, *Ortaçağ Anadolu'sunda Denizli ile Konya Arasındaki Askerî Yol Güzergâhları (XII. Yüzyıl)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniv. SBE, Isparta 2018, s. 133-135; Emine Uyumaz, "XI-XIV. Yüzyıllar Arasında Anadolu'da Uygulanan Askerî Hilelere Dair", *Abdülkadir Özcan'a Armağan: Tarihin Peşinde*

d) III. Haçlı Seferi Sırasında Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın Konya'yı Kuşatması (1190)

Türkiye Selçukluları, Avrupa'dan Yakındoğu'ya ulaşmak isteyen Haçlı birliklerinin geçiş güzergâhında olduklarından dolayı uzun bir süre Haçlılarla mücadele etmişlerdir. Bu Haçlı ordularından bazıları direkt olarak Türkiye Selçuklu başkenti Konya'yı da tehdit etmiştir. Nitekim III. Haçlı Seferi (1189-1192) sırasında 585/1190 yılında Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa, Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu'ya geçmiş, Balıkesir-Alaşehir ve Denizli (Laodikeia) hattından Selçuklu topraklarına girmişti. Bir süre ilerleyen Haçlılar, kendilerini bekleyen Selçuklu kuvvetleriyle Denizli ve Toroslar civarında savaşmak zorunda kaldılar. Bu dönemde Türkiye Selçuklu tahtında bulunan II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) oğulları olan Gıyâseddin Keyhüsrev ve Kutbeddîn Melikşah kumandasındaki Selçuklu birliklerini mağlup eden Haçlı ordusu, Akşehir'e doğru ilerledi. Haçlılar Akşehir'e geldiklerinde burayı ateşe vererek Konya'ya doğru yürüyüşe geçtiler. Diğer yandan da Sultan, Haçlı ordusunu takip etmeye başlamış ve Selçuklu kuvvetleri çeşitli sebeplerle ordudan ayrılanları imha etmişti. Türkler, Haçlıların geceleri korku içinde kalmalarını sağlamak ve uykusuz bırakmak için gece vakitlerinde sesler çıkartmaktaydılar. Sultan II. Kılıç Arslan, uyguladığı başarılı taktikler sayesinde Alman Haçlı ordusunun bir kısmını kılıçtan geçirmeyi, susuz ve aç bırakmayı başardı. Ancak oldukça kalabalık olan bu ordu ilerle-

meyi devam ettirerek Konya'ya ulaştı. Türkler, başkent Konya'yı savunmak için gerekli önlemleri almışlar ve şehrin etrafına yerleşmişlerdi. Yoğun ok yağmuruna tutulan Alman Haçlı ordusu, güçlü direnişe rağmen şehre girmeyi başardı. Ancak İç Kale alınamadı. Bunun üzerine Haçlılar, gerekli ihtiyaçları temin ettikten sonra Konya'dan ayrılarak güneye doğru yola çıktılar. Ancak Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın Silifke Çayı'nı geçerken boğulması üzerine dağıldılar²³⁵⁹.

Nihayetinde III. Haçlı Seferi'nde Türkiye Selçuklu başkenti Konya'nın Haçlıların eline geçmesi, Selçuklularda psikolojik bir buhran yaşatmamış olup hızlı bir şekilde Konya'nın tahkimatı sağlanmıştır.

e) Selçuklu Meliki Rükneddin Süleymanşâh'ın Konya'yı Kuşatması (1196)

II. Kılıç Arslan'ın 587/1192 yılında vefat etmesi üzerine daha önce veliaht ilan edilmiş olan küçük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev Türkiye Selçuklu tahtına geçmişti. Bu durum Kılıç Arslan'ın diğer oğulları tarafından bir türlü hazmedilmemişti. Yaklaşık dört sene sorunsuz

Bir Ömür, haz. H. Alan-Ö. İşbilir-Z. Aycibin-Muhammet A. Kılıç, İstanbul 2018, s. 770.

²³⁵⁹ Ansbert, *Historia de Expeditione Frederici Imperatoris: The Crusade of Frederick Barbarossa*, (İngilizce terc. G. A. Loud), Surrey 2010, s. 99-116; Altan, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", s. 103; Semavi Eyice, "Friedrich Barbarossa'nın Üçüncü Haçlı Seferi ve Konya Savaşı ile Sibilis Kalesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14, (1998), s. 2-15; Tuncer Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Ankara 1997, s. 14; Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 31-32; Seyfettin Kaya, "Üçüncü Haçlı Seferi Sırasında Fredrick I. Barbarossa'nın Konya'yı İşgali ve Yağmalaması", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/1, (2020), s. 152-168; Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998, s. 312.

bir şekilde tahtta kalan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in talihi, diğer kardeşlerin Tokat meliki Rükneddin Süleymanşâh etrafında birleşmeleriyle değişti. Gittikçe güçlenen Süleymanşâh sultana karşı olan emîrleri de yanına alarak saltanat şehri Konya'yı muhasara etti. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, ağabeyi Süleymanşâh karşısında dört ay başkenti savundu. Ancak halk büyük sıkıntıya düştü. Bu nedenle sultan, ağabeyine anlaşma teklif etti. Halkın ileri gelenleri de direnmenin anlamsız olduğunu belirtip iki kardeşin anlaşması için çaba gösterdiler. Süleymanşâh'a kuşatmanın kaldırılması şartıyla sefer masraflarının karşılanması, başkenti ele geçirmek isterse sultana ve yanındakilere dokunulmayacağına dair bir teklifte bulundular. Süleymanşâh teklifi kabul ederek bir ahidname hazırlattı. I. Gıyâseddin Keyhüsrev, halkın daha fazla zarar görmemesi için saltanattan feragat edip payitahtı terkettti. Böylece 592/1196 senesinde Tokat meliki Rükneddin Süleymanşâh Konya'ya girerek sultan ilan edildi²³⁶⁰.

f) I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Konya'yı Muhasarası ve İkinci Saltanatı (1205)

Daha önce saltanatı ağabeyi Rükneddin Süleymanşâh'a bırakan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, 601/1205 yılında ağabeyi ölünce tahtı tekrar ele geçirmek için Konya önlerine geldi. Fakat şehir halkı, merhum sultana oğlu III. Kılıç Arslan'ı destekleyecekleri üzerine söz verdiklerini belirterek kendisine direneceklerini bildirdi.

Bunun yanı sıra mevkilerini korumak isteyen bazı emîrlere de daha küçük yaşta III. Kılıç Arslan'ın tahtta kalmasını çıkarlarına uygun görüyorlardı. Yine Kadı Tirmizî de Keyhüsrev aleyhine fetva vermişti. Gıyâseddin Keyhüsrev, bu durumu kabul etmedi ve Konya'yı kuşattı. Çevreyi yağmalattı. Ancak şehir halkı direnişinden bir şey kaybetmedi. Üzerine şehirden huruç eden bir grup birlik, Keyhüsrev'in askerlerini yendi. Başarılı olamayan Gıyâseddin Keyhüsrev, muhasarayı kaldırdı ve geri çekildi. Konya yakınlarında bulunurken Aksaray halkının valiyi şehirden kovdukları ve Keyhüsrev'i Aksaray'a davet ettikleri haberi geldi. Bu sırada Konya halkının ileri gelenleri de ona bir elçi göndererek III. Kılıç Arslan'a aman vermesi karşılığında Konya'yı kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Bu teklifi onaylayan Gıyâseddin Keyhüsrev, Konya'ya gitti ve Selçuklu tahtına ikinci defa oturdu²³⁶¹.

Devlet içi mücadeleler ve dış tehditler sebebiyle Türkiye Selçuklu yönetim merkezi Konya'nın civarında yapılan savaşlar, şehrin ekonomik ve sosyal düzenini etkilemişti. Özellikle her fırsatta Konya bahçe ve bağlarının yağmalanması, tarlaların tahrip edilmesi gibi etkenler şehir halkının geçim kaynağını ve başkentin iase düzenini yok etmekteydi. Yine taht kavgaları ve Haçlı seferleri nedeniyle kuşatma savaşlarının aylarca sürmesi, halkın psikolojik sağlığını bozmaktaydı. Bütün bunlara rağmen Konya'nın Türkiye Selçuklularının elinde kalması devleti büyük bir buhrandan da kurtarmış oluyordu.

²³⁶⁰ İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, I, (terc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s. 51-55; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 268-270; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, s. 49-50; Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, s. 20-21.

²³⁶¹ Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, (İngilizce tercümeden Türkçeye terc. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999, s. 486; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, s. 116-118.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVİRİNDE KONYA'NIN SAVUNMA YAPILARI

a) Konya İç Kalesi

Anadolu coğrafyasının ortasında yer alan Konya şehri, tarihin erken devirlerinden itibaren insanoğlunun yerleşkesi olmuştur. Nitekim 1941 yılında şehrin en eski ikâmet merkezi olan Alâeddin Tepesi'ndeki arkeolojik kazılarda tepeyi çevreleyen Konya İç Kalesi'nin Frigler devrine (MÖ. 750-MÖ. 300) ait sur kalıntıları keşfedilmiştir. Yine tepe çevresindeki kazılarda Frig surunun da zamanla yeterli gelmediği ve onun çevresine paralel olmak üzere ikinci bir surun yapıldığı tespit edilmiştir. Azize Yasa'ya göre ikinci surun inşa edilmesi, ilk surun tepeyi korumaktan uzaklaşması nedeniyledir²³⁶². Son yıllarda Alâeddin Tepesi çevresinde yapılan kazılarda tepeyi korumak için yapılan bir Roma dönemi sur kalıntısına daha ulaşılmıştır. Bu keşifle birlikte Romalıların Frig surundan ayrı bir sur inşa ettikleri ortaya çıkmıştır. Bizans devrinde Roma surunun tamir edilerek kullanıldığı, Türkiye Selçukluları zamanında da dış sur yapılırken tepeyi çevreleyen surun onarılarak İç Kale'ye dönüştürüldüğü düşünülmektedir²³⁶³. Roma surunun belirlenmesiyle birlikte Frigler'den sonra Selçuklular'dan önce de sur inşa edildiği ortaya konulduğundan dolayı tepe

çevresindeki ikinci surun Selçuklular devrinde yapıldığı fikirleri boşa çıkmaktadır²³⁶⁴.

Selçukluların Konya'yı ele geçirdikleri zaman Roma ve Bizans dönemi surunu sağlamlaştırdıkları tahmin edilmektedir. Nitekim 494/1101 yılındaki Haçlı seferlerinde Konya'nın Haçlı orduları tarafından kuşatılmak istendiği ancak güçlü surlar nedeniyle bunun uygulanamadığı bilinmektedir. Azize Yasa'ya göre 490/1097 yılında Selçuklulara geçen Konya'ya dört sene içinde yeni bir sur inşa etmenin zor olduğu, bu nedenle 494/1101 yılındaki surların Roma ve Bizans döneminden kaldığı akla yatkın gelmektedir²³⁶⁵.

Türklerin Konya'ya hâkim olmalarıyla bir surun koruduğu Alâeddin Tepesi'ni iki ana bölüme ayırdıkları, tepenin kuzey bölümünde Türklerin oturdukları, saray ve hükümet yapılarının bulunduğu; tepenin güney kesiminde ise Hristiyan ahalinin yer aldığı düşünülmektedir. İç şehir bu haldeyken Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192), tepenin etrafındaki antik surun yanına ikinci bir sur yaptırmış ve kendisine bu surun üzerinde bir köşk inşa ettirmişti²³⁶⁶. Özellikle XII. yüzyılın son çeyreğinde başkent Konya'nın gelişmesiyle birlikte şehrin tepeyi saran surları aştığı ve büyüdüğü tahmin edilmektedir. Şehrin büyümesi Konya'nın savunulmasını güçleştirmekteydi. 614/1218 senesindeki dış surların yapımına başlanmadan önce tepeyi

²³⁶² Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniv. SBE, Ankara 1996, s. 92-93.

²³⁶³ Mehmet Ali Çelebi, "II. Kılıç Arslan Köşkü Kurtarma Kazısı Işığında Konya İç Kalesi ve Anadolu Selçuklu Sarayı", *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, I, Konya 2021, s. 190-194.

²³⁶⁴ Y. Küçükdağ-C. Arabacı-M. Serhat Yenice, "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrini Fiziki Gelişimi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, (2020), s. 5.

²³⁶⁵ Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, s. 103.

²³⁶⁶ Hamdullâh Mustevfî Kazvînî, *Nüzhetu'l-Kulûb*, (neşr. Guy Le Strange), Tahran 1389/2009, s. 97; İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 128; Abdulhalûk Çay, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987, s. 116-117.

çevreleyen surun tahkim edilmesi ve şehrin dış saldırılardan korunmaya çalışılması ihtimal dâhilindedir²³⁶⁷. Dış surun inşasının tamamlanmasıyla beraber tepeyi kuşatan sur, İç Kale olarak tasarlandı. İç Kale'nin surları çift sıra şeklinde örülmüş olup etrafı bir hendek ile çevriliydi²³⁶⁸. İç Kale, dört kapıya sahipti ve çeşitli burçları ihtiva etmekteydi²³⁶⁹. Kaynaklarda İç Kale'ye Ahmedek dendiği bazı araştırmalarda belirtilmektedir²³⁷⁰. Bugün Konya İç Kalesi'ne ait çok az arkeolojik malzeme müzelerde bulunmaktadır.

b) Konya Dış Surları

Türkiye Selçukluları devrinin önemli tarihçisi İbn Bîbî'nin (ö. 1285'ten sonra) verdiği bilgilere göre Konya şehrini koruyan dış surlar, 614/1218 senesinde yapılmaya başlanmıştı. Müellifin aktardığı kayıtlarda Türkiye Selçuklularına en parlak devrini yaşatan I. Alâeddin Keykubâd'ın (1220-1237) Konya'nın etrafındaki bağ ve bahçelerde gezintiye çıktığı bir gün şehire doğru baktığı, oldukça genişlemiş bulunan payitahtın mutlaka bir sur ile muhafaza edilmesi gerektiğine hükmettiği anlatılmaktadır. Hükümdarın dış surların yapım masraflarını zengin emîrlere ve kendisi arasında paylaştırdığını bu suretle mezkûr iş için hazineden

para harcanmadığı kaynakta yer almaktadır²³⁷¹. Böylece sur yapımıyla sultanın, devlet içinde güçlenen zengin emîrlere servetlerini harcatarak onları kontrol altında tuttuğu, civardaki dağlardan Konya'ya gelen sel sularının engellenmeye çalışıldığı ve şehrin özellikle doğuda beliren Moğol tehlikesine karşı savunulmasının kolaylaştırıldığı düşünülebilir²³⁷².

Dış surun inşası, yaklaşık üç yıl sürmüş ve 617/1221 yılında tamamlanmıştır. Emîrlere, sultanın aldıkları talimat ile adeta birbirleriyle yarışarak kendi paylarına düşen kısımları bitirmek için uğraşmışlardır. Nitekim bu işe bir prestij olarak bakıldığı da tahmin edilmektedir. İbn Bîbî'nin zikrettiği malumatlara göre, herkes Konya dış surunun bitirilmesi için çok çaba göstermişti. Surun temeli kazılarak sağlam bir şekilde sur duvarları ve burçları göğe yükseltilmişti. Sur duvarlarının üzerine *Kur'an-ı Kerim*'den ayetler, Peygamber hadisleri, *Şâhnâme*'den beyitler ve güzel sözler yazılmıştı. Böylece surların yüzeyleri boş bırakılmamış oluyordu²³⁷³.

Konya dış suru, paralel bir şekilde iki sıra halinde uzanan kesme taş duvarların yanı sıra iç kısımlarının moloz ile doldurulmasıyla yapılmıştı. Surların kalın ve yüksek beden duvarları ve bunları destekleyerek öne doğru çıkan dik-dörtgen planlı burçları vardı²³⁷⁴. Surların inşa-

²³⁶⁷ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 34-35.

²³⁶⁸ Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, s. 96; Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s. 32.

²³⁶⁹ Haşim Karpuz, "Konya'nın Selçuklu Kent Dokusu Üzerine Gözlemler", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi (Konya Özel Sayısı)*, 5, (2008), s. 48. İç Kale'ye ait bir burç kitabesi için bkz. Mehmet Ali Hacıgökmen, "Danışmendli İsmailoğlu Sıraceddin Ahmed'in Yaptırdığı Konya Kalesi Burç Kitabesinin (600 H/1203-1204 M) Getirdiği Yeni Bilgiler", *Selçuk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45, (2019), s. 1-11.

²³⁷⁰ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 129.

²³⁷¹ İbn Bîbî, I, s. 271-274; Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s. 36.

²³⁷² Mehmet Önder, "Konya Kal'ası ve Figürlü Eserleri", VI. *Türk Tarih Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara 1967, s. 147-149; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 55-57.

²³⁷³ İbn Bîbî, I, s. 273.

²³⁷⁴ Önder, "Konya Kal'ası ve Figürlü Eserleri", s. 151; Mustafa Önge, "Alâeddin Keykubâd Dönemi İmar Faaliyetlerinden Konya Şehir Surları Hakkında Karşılaştırmalı ve Sayısal Değerlendirmeler", II. *Ulusal I. Alâeddin*

sında birtakım zorluklar da yaşanmıştı. Nitekim geniş sur duvarlarının yapımı için oldukça fazla taş gerekmekteydi. Bu sorun, kâh Konya çevresindeki taş ocaklarının işletilmesiyle kâh antik dönem yerleşkelerindeki işe yarayacak malzemelerin Konya'ya intikal ettirilmesiyle çözülmüştü. Örneğin Bor kazasındaki Kilise Hisar'dan Konya'ya taş gönderilmişti. Roma ve Bizans devrine ait kültür varlıklarının surlara yerleştirilmesi, Konya dış surunu bir açık hava müzesine dönüştürmekteydi. Kale kapılarında ve duvarlarda antik döneme ait birçok stel, kitabe ve heykel kullanılmıştı²³⁷⁵. Bu malzemeler, Osmanlı devrinde 1149/1737 yılında Konya'yı ziyaret eden Olivier'in dikkatini çekmiş ve eserinde bir kale kapısını şöyle betimlemiştir:

*“Sağ tarafta başsız bir Herkül heykeli, sol üst tarafta, on kişilik bir grubu tasvir eden bir kabartma bulunmaktadır. Bu on kişinin üçü çıplak, dördü giyinik erkektir. Diğerleri kadındır. Şahısların aralarında burmalı sütunlar vardır. Kapının solunda, duvarda başka tasvirler de vardır. Mesela, yüksek ayaklı yatakta bir adam ile önünde bir kadını tasvir eden bir kabartmadan başka, kalkanlı bir süvari muharip ile yaya başka bir muharip kabartması görülür...”*²³⁷⁶.

Konya surlarında birçok figür bulunmaktaydı. Örneğin kanatlı melek tasvirleri duvarlarda yer almaktaydı. Bunun bir numunesi Konya Müzesi'nde bulunmaktadır. Olivier'in verdiği bilgiye göre bu figürün bir tanesi Larende Kapı-

sı üzerindeydi. Yine arslan, tuğrul veya simurg kuşu, ejder ve çeşitli insan tasvirleri de suru süslemekteydi²³⁷⁷.

Dış surun çevresi yaklaşık on bin adım diğer bir deyişle 6 km., duvarların yüksekliği 18 m., genişliği de 3 m. idi. Her 40 m'de bir kule vardı. Surun Larende, At Pazarı, Telli, Aksaray, Çeşme, Ayas, Ertaş, Ladik, Silile, İstanbul, Antalya ve Yeni olmak üzere on iki kapısı bulunmaktaydı. Konya surunun sultan tarafından yaptırılan kapılarına çift başlı kartal figürleri yerleştirilmiş olup bunların ikisi günümüze ulaşmıştır. Surun etrafında yaklaşık 15 m. derinliğinde bir hendek vardı. Osmanlı devrinde surun her yönde bir kapı olmak suretiyle dört kapısı mevcuttu. Ötekiler kapatılmıştı²³⁷⁸. Böylece Konya, muhkem bir sura sahip oldu.

Konya dış surunun Ahmedek adlı bir kısmı vardı. Burası daha önceden Konya savunması için yapılmış bir hisardı. I. Alâeddin Keykubâd surların inşasını emredince Ahmedek hisarı, dış sura iç kısımdan bitişik hale getirildi. Böylece sur, Ahmedek hisarını da kapsamış oldu²³⁷⁹. Bu bilgiler ışığında Konya'nın payitaht olması ve önemli bir nüfusu barındırması nedeniyle I. Alâeddin Keykubâd zamanından önce de

Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri, ed. Yusuf Küçükdağ-Mustafa Çıpan, Konya 2010, s. 294.

²³⁷⁵ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s. 124; Önder, “Konya Kal’ası ve Figürlü Eserleri”, s. 158; Ali Baş, “Konya’daki Selçuklu Yapılarında Devşirme Antik Malzeme Kullanımı”, *Sanat Tarihi Yazıları Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı*, ed. Sultan Murat Topçu-Remzi Aydın, Konya 2017, s. 46-48.

²³⁷⁶ Önder, “Konya Kal’ası ve Figürlü Eserleri”, s. 159.

²³⁷⁷ Önder, “Konya Kal’ası ve Figürlü Eserleri”, s. 161-168.

²³⁷⁸ Önder, “Konya Kal’ası ve Figürlü Eserleri”, s. 151-154; Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s. 60-62; Yılmaz Önge, “Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya’da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri”, *Selçuk Dergisi*, 3, (1988), s. 50; Karpuz, “Konya’nın Selçuklu Kent Dokusu Üzerine Gözlemler”, s. 48-49; Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s. 37; Y. Küçükdağ-Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Konya 2016, s. 229; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 316.

²³⁷⁹ Yusuf Küçükdağ, “Konya Kalesi’nin Ahmedek Bölümüne Dair”, *S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, II, Konya 2001, s. 84; Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s. 38.

korunmaya çalışıldığı ve bunun için gerek İç Kale'nin onarılması gerek Ahmedek hisarının yapılması gibi önlemlerin alındığı anlaşılmaktadır. Türkiye Selçuklularından günümüze ulaşan resmî vesikalara göre Konya kalesini bir kutval yönetmekteydi²³⁸⁰.

617/1221 senesinde inşası tamamlanan Konya dış surları, yaklaşık altı yüz sene ayakta kalmış ve Konya'yı dış saldırılardan korumuştur. Osmanlı devrinde XIX. yüzyıla kadar sapaşlam yükselen surlar, bu tarihten itibaren misyonunu tamamladığı düşünülerek sökülme-ye başlanmış ve surun taşları çeşitli binaların yapımında kullanılmıştır²³⁸¹. Böylece yüzyıllardır tarihe tanıklık eden Konya surları, ortadan kalkmış oldu.

c) Gevâle Kalesi

Konya'nın dış saldırılardan korunması, sadece şehir çevresindeki kale ve surlardan sağlanmıyordu. Konya'nın yaklaşık 10 km. kuzeybatısında, 1675 m. yükseklikteki Takkeli Dağ zirvesinde bulunan Gevâle Kalesi de Selçuklu başkentini muhafaza etmekteydi. Özellikle şehire batı taraftan gelecek taarruzlara karşı bu kale, önemli bir savunma merkeziydi. Aynı zamanda sultanların Gevâle Kalesi'nde ikâmet ettikleri, avlandıkları ve elçi karşıladıkları da bilinmektedir²³⁸².

Geçmiş çok öncelere dayanan kalenin ismi Bizans zamanında Kaballa idi. Türkler kaleyi ele geçirince ismi Gevâle'ye dönüştü. Gevâle Kalesi'nin önemi, Konya Ovası'na hâkim olması ve Konya-Beyşehir yolunu kontrol eden konumda yer alması nedeniyle büyüktü²³⁸³. Kalenin sarp kayaların üzerinde yer alması ve oldukça muhkem olması, düşman tarafından ele geçirilmesini zorlaştırmaktaydı. Nitekim 585/1190 yılında III. Haçlı ordusu Konya'yı muhasara ettiğinde II. Kılıç Arslan Gevâle Kalesi'ne sığınmış, Haçlılar bu kaleyi alamadıkları için Selçuklular ile anlaşmaya mecbur olmuşlardı²³⁸⁴. Konya'yı koruyan ünlü bir kale olan Gevâle, 872/1468 yılında Fatih'in Konya seferinde Osmanlılar tarafından fethedilince isyancıların burada barınmaması ve alınması oldukça meşakkatli olduğu için surları yıktırıldı²³⁸⁵.

Kalenin kalıntıları günümüze ulaşmış olup 2012 senesinde Prof. Dr. Ahmet Çaycı başkanlığındaki bir ekip Gevâle Kalesi'nde arkeolojik kazılara başlamıştır.

SONUÇ

Türkiye Selçukluları, tarih sahnesinde yer aldıkları süre boyunca birçok savaşa iştirak etmişlerdi. Bu savaşların bir kısmı Konya ve çevresinde meydana gelmişti. Özellikle Bizans ve Haçlı ordularının Selçuklu başkenti Konya'yı kuşatma girişimleri, halk üzerine psiko-

²³⁸⁰ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 2014, s. 32-33; Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s. 63.

²³⁸¹ Suzan Yalman, "Fotoğrafların Tanıklığı: 19. Yüzyıl Sonunda Konya'da Âşâr-ı Atıka Anlayışı ve Selçuklu Surlarında Bazı Devşirme Rölyeflerin Akıbeti", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, V/1, (2022), s. 53-72.

²³⁸² Eflâkî, *Menâkibu'l-'Arifin*, (terc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2006, s. 46; Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s. 32; Küçükdağ-Arabacı-Yenice, "Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi", s. 4.

²³⁸³ Hasan Bahar, "Takkeli Dağ (Kevele Kalesi) ve Konya Tarihi Bakımından Önemi", *Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, (1994), s. 313-316.

²³⁸⁴ M. Zeki Oral, "Fatih Sultan Mehmed'in Gevâle Kalesi ile Karaman İllerini Fethi ve Hâmidî'nin Terci-i Bendî", *Vakıflar Dergisi*, IV, (1957), s. 84.

²³⁸⁵ Oral, "Fatih Sultan Mehmed'in Gevâle Kalesi ile Karaman İllerini Fethi ve Hâmidî'nin Terci-i Bendî", s. 81-89. Yine bu kale için bkz. Franz Babinger, "Kavalla (Anatolien)", *Der Islam*, 29/3, (1950), s. 301-302.

lojik yönden olumsuz bir etki yaratmaktaydı. Bu sırada payitahtın iâşe kaynakları olan bağ ve bahçeler talan edilmekteydi. Ancak Selçukluların gerileme dönemine kadar III. Haçlı seferi Alman ordusu dışında hiçbir güç Konya'yı ele geçiremedi. Alman ordusu başkenti aldıysa da çevre kaleleri düşüremediği için Konya'dan çıkmak zorunda kaldı.

Düşmanların Selçuklu başkentini hâkimiyet altına alamamalarının sebeplerinden birisi, hiç şüphesiz kentin savunma yapılarının sağlamlığıydı. Konya, eski devirlerden itibaren bir sura sahipti. Alâeddin Tepesi'ni çevreleyen bu antik surun yanına zamanla ikinci bir sur daha ilave edilmişti. Böylelikle şehir, XIII. yüzyılın başlarına kadar istilalara dayanmıştı. 617/1221 yılında dış surların yapılmasıyla Konya'nın güvenliği daha da artırılmıştı. Bu zamandan sonra tepeyi kuşatan surlar, İç Kale vazifesi görecek. Selçuklu payitahtını batı taraftan koruyan Gevâle Kalesi ise sarp kayaların üzerine kurulmuş muhkem bir savunma merkeziydi. Bu kalenin alınması zor olduğundan dolayı düşman kuvvetleri Konya'yı rahat bir şekilde muhasara edemiyorlardı. Böylelikle payitaht, istilaya uğramadan önemini ve maddî, manevî zenginliklerini korumuş oluyordu.

KAYNAKÇA

- ALTAN, Ebru, "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, 47, (2008), s. 75-104.
- ANNA KOMNENA, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, (terc. Bilge Umar), İstanbul 1996.
- ANSBERT, *Historia de Expeditione Frederici Imperatoris: The Crusade of Frederick Barbarossa*, (İngilizce terc. G. A. Loud), Surrey 2010.
- AQUENSIS Albertus, *Historia Ierosolimitana: History of the Journey to Jerusalem*, (İngilizce terc. Susan B. Edgington), Oxford 2009.
- ATÇEKEN, Zeki, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998.
- BABINGER, Franz, "Kavalla (Anatolien)", *Der Islam*, 29/3, (1950), s. 301-302.
- BAHAR, Hasan, "Takkeli Dağ (Kevele Kalesi) ve Konya Tarihi Bakımından Önemi", *Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, (1994), s. 313-333.
- BAŞ, Ali, "Konya'daki Selçuklu Yapılarında Devşirme Antik Malzeme Kullanımı", *Sanat Tarihi Yazıları Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı*, ed. Sultan Murat Topçu-Remzi Aydın, Konya 2017, s. 43-72.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.
- BAYKARA, Tuncer, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Ankara 1997.
- ÇAY, Abdulhalûk, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987.
- ÇELEBİ, Mehmet Ali, "II. Kılıç Arslan Köşkü Kurtarma Kazısı Işığında Konya İç Kalesi ve Anadolu Selçuklu Sarayı", *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, I, Konya 2021, s. 190-298.
- DEMİR, Fatih, *Ortaçağ Anadolu'sunda Denizli ile Konya Arasındaki Askeri Yol Güzergâhları (XII. Yüzyıl)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniv. SBE, Isparta 2018.
- DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.
- DEMİRKENT, Işın, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 17-56.
- EBU'L-FEREC, İbnü'l-İbrî, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, (İngilizce tercümeden Türkçeye terc. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999.
- EFLÂKÎ, Şemseddîn Ahmed el-Ârifî, *Menâkibu'l-'Arifîn*, (terc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 2006.
- EYİCE, Semavi, "Friedrich Barbarossa'nın Üçüncü Haçlı Seferi ve Konya Savaşı ile Sibilia Kalesi", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14, (1998), s. 2-15.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, "Danişmendli İsmailoğlu Sıraceddin Ahmed'in Yaptırdığı Konya Kalesi Burç Kitabesinin (600 H/1203-1204 M)

- Getirdiği Yeni Bilgiler”, *Selçuk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 45, (2019), s. 1-11.
- İBN BİBÎ, *el-Evâmirü'l-‘Alâ’iyye fi'l-Umûri'l-‘Alâ’iyye*, (tıpkıbasım Adnan Sadık Erzi), Ankara 1956; I, (terc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996.
- KARPUZ, Haşim, “Konya’nın Selçuklu Kent Dokusu Üzerine Gözlemler”, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi (Konya Özel Sayısı)*, 5, (2008), s. 47-57.
- KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006.
- KAYA, Seyfettin, “Üçüncü Haçlı Seferi Sırasında Fredrick I. Barbarossa’nın Konya’yı İşgali ve Yağmalaması”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/1, (2020), s. 152-168.
- KAZVÎNÎ, Hamdullâh Mustevfî, *Nüzhetü'l-Kulûb*, (neşr. Guy Le Strange), Tahran 1389/2009.
- KESİK, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.
- KESİK, Muharrem, *At Üstünde Selçuklular -Türkiye Selçukluları’nda Ordu ve Savaş-*, İstanbul 2014.
- KESİK, Muharrem, “Myriokephalon Zaferi Öncesinde Konya’yı Hedef Alan Askerî Seferler ve Yolları”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 7, (2017), s. 40-73.
- KHONIATES, Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (terc. Fikret Işıltan), Ankara 1995.
- KINNAMOS, Ioannes, *Historia (1118-1176)*, (terc. Işın Demirkent), Ankara 2001.
- KOCA, Salim, *Selçuklular’da Ordu ve Askerî Kültür*, Ankara 2005.
- KONYALI, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Konya Kalesi’nin Ahmedek Bölümüne Dair”, *S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, II, Konya 2001, s. 83-91.
- KÜÇÜKDAĞ, Y.-ARABACI, Caner, *Selçuklular ve Konya*, Konya 2016.
- KÜÇÜKDAĞ, Y.-ARABACI, C.-YENİCE, M. Serhat, “Tarihî Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Geişimi”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, (2020), s. 1-38.
- ORAL, M. Zeki, “Fatih Sultan Mehmed’in Gevale Kalesi ile Karaman İllerini Fethi ve Hâmidî’nin Terci-i Bendî”, *Vakıflar Dergisi*, IV, (1957), s. 81-89.
- ÖNDER, Mehmet, “Konya Kal’ası ve Figürlü Eserleri”, *VI. Türk Tarih Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara 1967, s. 145-170.
- ÖNDER, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971.
- ÖNGE, Mustafa, “Alâeddin Keykubâd Dönemi İmar Faaliyetlerinden Konya Şehir Surları Hakkında Karşılaştırmalı ve Sayısal Değerlendirmeler”, *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, ed. Yusuf Küçükdağ-Mustafa Çıpan, Konya 2010, s. 289-301.
- ÖNGE, Yılmaz, “Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya’da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri”, *Selçuk Dergisi*, 3, (1988), s. 49-60.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2004.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 2014.
- UYUMAZ, Emine, “XI-XIV. Yüzyıllar Arasında Anadolu’da Uygulanan Askerî Hilelere Dair”, *Abdülkadir Özcan’a Armağan: Tarihin Peşinde Bir Ömür*, haz. H. Alan-Ö. İşbilir-Z. Aycibin-Muhammet A. Kılıç, İstanbul 2018, s. 763-771.
- YALMAN, Suzan, “Fotoğrafların Tanıklığı: 19. Yüzyıl Sonunda Konya’da Âsâr-ı Atıka Anlayışı ve Selçuklu Surlarında Bazı Devşirme Rölyeflerin Akıbeti”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, V/1, (2022), s. 53-72.
- YASA, Azize, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniv. SBE, Ankara 1996.

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA SAVAŞ TEÇHİZATLARI

İbrahim DUMAN

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Yalova/TÜRKİYE,
dumanlee41@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1454-3052

ÖZ

Türkiye Selçukluları savaşlarda eski Türk ve İslam devletlerinden aldıkları savaş kültürünü uygulamaktaydı. Orduda kullanılan saldırı silahları ok-yay, kılıç, mızrak, gürz, balta ve hançer-bıçak idi. Başlıca savunma unsurları zırh, kalkan ve miğfer idi. Muhasara aletleri olarak da mancınık, ok mancınığı ve neft şişesi gibi teçhizatlar öne çıkmaktaydı. Bu savaş aletlerinin birçok çeşidi vardı. Türkiye Selçuklularının savaşlardaki ana stratejisi, ok-yay silahını etkin olarak kullanmaktı. Bu strateji işe yaradığında diğer aletlerin kullanımına geçilirdi. Ok-yay silahı, Türklerin ana harp aletiydi. Türkiye Selçukluları devrinde de bu durum devam etmişti. Özellikle Bizans kaynakları, Türklerin mahir okçular olduklarını açıkça belirtmektedir. Kaynaklar, Türkiye Selçuklu ordusunun silahları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Diğer taraftan kaynaklarda belirtilmeyen ve o

dönemde kullanılan birçok silahın olması da mümkündür. Son yıllarda elde edilen Orta Çağ silah buluntularının değerlendirilmesi de çalışmalara önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Selçukluları, Silah, Savaş, Orta Çağ Anadolu.

WAR EQUIPMENTS OF THE SELJUKS OF TÜRKİYE

ABSTRACT

In warfare, the Seljuks of Türkiye practiced the war culture they had inherited from the ancient Turkish and Islamic states. The offensive weapons used in the army were bow and arrow, sword, spear, mace, ax and dagger-knife. The main defensive elements were armor, shield, and helmet. Equipment such as catapults, ballista, and naphtha bottles was prominent as de-

fensive tools. There were many types of these weapons of war. The main strategy of the Seljuks of Türkiye in warfare was to use the bow and arrow weapon effectively. When this strategy did not work, other weapons were used. The bow and arrow was the Turks' main tool of warfare. This continued to be the case during the period of the Seljuks of Türkiye. In particular, Byzantine sources clearly state that the Turks were skilled archers. The sources provide important information about the weapons of the army of the Seljuks of Türkiye. On the other hand, it is possible that there were many weapons used at that time that are not mentioned in the sources. The evaluation of medieval weapon finds obtained in recent years also provides important contributions to the studies.

Keywords: The Seljuks of Türkiye, Arms, War, Medieval Anatolia.

GİRİŞ

Orta Çağ'da Türklerin Anadolu coğrafyasında kurduğu devletlerden birisi de Türkiye Selçuklu Devleti'dir (1075-1308). İznik merkezli tesis edilen bu devlet, kuruluşundan kısa bir süre sonra batıda Haçlı seferleri ve Bizans tehditlerine maruz kalsa da başkentini Konya'ya taşımak suretiyle XIV. yüzyılın başlarına kadar yaşamaya devam etmiştir. Türkiye Selçuklularının en güçlü zamanı, XIII. yüzyılda Alâeddin Keykubâd (1220-1237) devridir. Bu dönemde devlet, Anadolu coğrafyasının büyük bir kısmını kontrol altında tutmakla birlikte Sinop ve Alâiye gibi limanlara da sahipti. Zikredilen devirde Türkiye Selçuklu coğrafyası ticaretle ünlenmiş olup ülkenin birçok yerinde kervansaray ve hanlar mevcuttu. Devletin ekonomik refahının artması, siyasi güçle doğru

orantılıydı. Bu anlamda Türkiye Selçukluları, komşuları olan Hârezmşâhlar (1097-1231), Eyyûbîler (1171-1462), Kilikya bölgesindeki Ermeni krallıkları ve Bizans İmparatorluğu'na (330-1453) karşı askeri üstünlüğü elinde bulunduruyordu. Mezkûr askeri üstünlüğün en önemli parçalarından birisini de hiç şüphesiz ki Türkiye Selçuklu askerlerinin istifade ettikleri savaş aletleri meydana getirmekteydi. Bu çalışmada Türkiye Selçuklu ordusunda kullanılan savaş teçhizatlarının neler olduğu, nerede üretildikleri, hangi maddeden imâl edildikleri ve ticaretleri gibi konular, kaynaklar ve araştırmalar ışığında irdelenecektir.

TÜRKİYE SELÇUKLU ORDUSUNDA KULLANILAN SALDIRI SİLAHLARI

a) Ok-Yay

Eski Türk devletlerinde olduğu gibi²³⁸⁶ Türkiye Selçuklu ordusunun ana savaş aleti de ok-yay idi. Selçuklu Türklerinin XI. yüzyıl başlarında Orta Asya derinliklerinden Yakınoğu coğrafyasına inmeleriyle birlikte hafif okçu süvariler bu coğrafyada etkin olmaya başladılar. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluş dönemi olan XI. yüzyılın son çeyreğinde ise Selçuklu okçuları, Anadolu coğrafyasını Türk hakimiyetine sokup Bizans sınırlarına dayandılar. Esasında Selçuklu birliklerinin çoğunlukla hafif süvarilerden oluşması, bu süvarilerin özellikle nişan alma ve ok atma becerilerinin yüksek olması, Selçuklu akınlarına maruz kalan devlet-

²³⁸⁶ Erkan Göksu, *Okla Yükselen Millet*, İstanbul 2018, s. 55-100.

leri sıkıntıya düşürüyordu²³⁸⁷. Türkiye Selçuklu ordusunun en önemli parçasını meydana getiren Türk okçularından birçok yazılı kaynak bahsetmektedir. Mesela Bizans taht müddeisi olan Nikephoros Botaneiates'i destekleyen ve Bizans taht kavgalarına karışan Türkiye Selçuklu hükümdarı Kutalmışoğlu Süleymanşâh'ın (1075-1086) gönderdiği Selçuklu okçularının saldırıları ve uyguladıkları sahte ricat taktiği, önemli Bizans müverrihlerinden olan Nikephoros Bryennios (öl. XII. yüzyıl) tarafından şöyle zikredilmektedir:

“...Bu sırada Türkler hemen naralar atarak oklar fırlatmaya başladılar. Bryennios'un takım komutanları beklenmeyen olaydan, yani Türklerin saldırısından dolayı şaşkın kaldılar. Fakat savaş konusunda tecrübeli askerler oldukları için adamlarından cesur olanlarını diğerlerinin de yeterli cesareti göstermesini sağlamak için ileri sürerek düzeni yeniden sağlamaya çalıştılar. Biraz sonra safları düzelterek cesaretle Türklere saldırdılar. Ancak hızlı bir şekilde geri çekilen Türkler, ilk pusu bölgesine ulaşınca ya kadar onları hazırlamış oldukları pusulara doğru çektiler. Pusulara geldiklerinde gerisin geri döndüler. Bu esnada pusudakiler de hızla yerlerinden çıkıp Bizanslıları oklarla vurarak asker ve atlarına kayıplar verdirdiler...”²³⁸⁸.

Nikephoros Bryennios'un kaydından da anlaşılacağı üzere Türkiye Selçuklu okçuları, eski Türk savaş alışkanlığı gereği sahte ricat taktiğini icra ederek kaliteli oklarıyla zayıf durumda olan Bizans askerlerini mağlup etmişlerdi. Bi-

zans tarihçilerinden olan Anna Komnena da (öl. XII. yüzyıl) Türk okçularının hünerleri hakkında şöyle söz etmektedir:

“Düşmanı tam bir çember içine alıp ona ok atarlar ve kendilerini uzaktan savunurlar. Bir Türk, kovalamaya geçmişse, düşmanını ok atmakla haklar. Kendisi kovalanıyorsa okları sayesinde üstün gelir. Bir ok fırlatır ve o ok, gider ya ata ya da atlıya saplanır. Ok, çok güçlü bir elle atılmışsa, gövdeyi bir yandan ötekine delip geçer. Onlar gerçekten çok usta okçulardır”²³⁸⁹.

Başka bir Bizans tarihçisi Niketas Khoniates de (öl. XIII. yüzyıl) Selçuklu askerinin yüksek ok atma kabiliyetini şöyle aktarmaktadır:

“Bizans ordusunun geri dönüşü sırasında, Türk'ün biri yalçın bir kayaya çıkararak oraya yerleşmiş ve kayanın önünden geçen birçok Bizanslıyı okla öldürmüştü. Okların her biri öldürücüydü. Çünkü bunlar kalkan ve zırhları deliyorlardı. Müthiş bir bela idiler. Cesaretlerini göstermek isteyen birçok Bizanslı ona karşı çıkarak kan ter içinde Türk'ün yakınına kadar gelip ona ok ve mızraklarıyla saldırmışlardı. Türk ise sanki kendisine fırlatılan ok ve mızraklar arasında dans eder gibiydi. Sonra kendisi hücumu geçiyor ve karşısındaki düşmanları öldürüyordu”²³⁹⁰.

Yazılı kaynaklarda Türk okçularının maharetlerinin yanı sıra Türkiye Selçuklu savaşlarındaki başarılı fonksiyonları da açık bir şekilde

²³⁸⁷ İbrahim Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, İstanbul 2020, s. 59.

²³⁸⁸ Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, (terc. Bilge Umar), İstanbul 2008, s. 159-160; Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 147.

²³⁸⁹ Anna Komnena, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, (terc. Bilge Umar), İstanbul 1996, s. 488; Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 148-149.

²³⁹⁰ Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (terc. Fikret Işıltan), Ankara 1995, s. 136; Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular -Türkiye Selçukluları'nda Ordu ve Savaş-*, İstanbul 2014, s. 80.

belirtilmektedir. Türkiye Selçukluları devrinde Türk okçuları, devletin kazandığı birçok savaşta başrolü oynamış, mağlup olduğu durumlarda ise düşman ordusunu zorlayarak kayıplar vermesine yol açmışlardır. Nitekim 490/1097 yılında Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan (1092-1107) zamanında vuku bulan I. Haçlı seferi sırasında Haçlı ordusu Türkiye Selçuklu başkenti İznik'i kuşatmıştı. Hükümdar nezdinde yardıma gelen Türk okçuları kuşatmayı delememişlerse de ok ve yay sesleriyle düşmanı hırpalamışlardı²³⁹¹.

603/1207 senesinde I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196 / 1205-1211) zamanında Türkiye Selçuklu ordusunun Antalya muhasarasında kuşatmanın uzaması üzerine Selçuklu okçuları, surun üzerinden kaleyi ok yağmuruna tutmuşlar ve ordunun kaleyi ele geçirmesine öncülük etmişlerdi²³⁹².

619/1222 yılında I. Alâeddin Keykubâd'ın Alâiye kuşatmasında kale, ok yağmuruna tutulmuş ve düşman başını sur mazgallarından dahi dışarı çıkaramamıştı²³⁹³. Yine 622/1226 senesinde aynı hükümdarın Kâhta muhasarasında Selçuklu askerleri hünerlerini göstermiş ve düşmanın üzerine ok yağdırmıştı²³⁹⁴.

Kaynaklarda Türkiye Selçuklu askerlerinin ok atma konusundaki ustalıklarının yanında hepsi eski Türk örf ve ananeleriyle yetişmiş hükümdarların da iyi bir ok atıcısı olduklarından bahsedilmektedir. Nitekim I. Kılıç Arslan 500/1107 yılında Büyük Selçuklu emîri Çavlı Sakavı ile mücadele ederken Habur nehrine girmek zorunda kalmış, bir taraftan yüzmeye çalışırken diğer taraftan da Çavlı'nın askerlerine ok atmaktaydı²³⁹⁵. Yine I. Gıyâseddin Keyhüsrev 607/1211 yılında İznik Rum İmparatoru Laskaris ile yaptığı savaşta sert bir yay kullanmaktaydı²³⁹⁶. Kaynaklarda I. İzzeddin Keykâvus'un (1211-1220) savaşlarda yanında taşıdığı yay dilberlerin kaşına, oku ise göğü eriten ve yeri sarsan mazlumların duasına benzetilmiştir²³⁹⁷. İbn Bîbî de (öl. XIII. yüzyıl) I. Alâeddin Keykubâd'ın da ok atmada çok hünerli olduğunu belirtmektedir²³⁹⁸.

Türkiye Selçuklu kaynaklarında ordunun hangi çeşit ok ve yaylardan istifade ettiği de bahsedilmektedir. Mesela I. Alâeddin Keykubâd, başkent Konya'ya girip tahta oturacağı sırada muhafızların ellerinde dönemin meşhur teçhizatlarından Dimaşk ve Çâç yayları bulunmaktaydı²³⁹⁹. Aynı hükümdar zamanında 632/1235 Harran'ın ele geçirilmesinde rakip ordudan Dimaşk ve Çâç yayları ganimet olarak

²³⁹¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (terc. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 190; Tülay Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", *Tarih Okulu Dergisi*, XVII, (2014), s. 136.

²³⁹² İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, I, (terc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s. 117-118; Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 151; Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", s. 136.

²³⁹³ İbn Bîbî, I, s. 261; Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 152; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 81; Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", s. 137.

²³⁹⁴ İbn Bîbî, I, s. 296; Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 152; Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", s. 137.

²³⁹⁵ Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, (İngilizce tercümeden Türkçeye terc. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999, s. 346-347; Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 150; Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", s. 139.

²³⁹⁶ Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 151.

²³⁹⁷ İbn Bîbî, I, s. 141; Ahmet Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İstanbul 2008, s. 240.

²³⁹⁸ İbn Bîbî, I, s. 247; Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", s. 140.

²³⁹⁹ İbn Bîbî, I, s. 233; Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara 2010, s. 304; Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 153.

alınmış, silahhane defterine işlenmiştir²⁴⁰⁰. Bu yaylar Ortaçağ'da büyük bir silah üretim merkezi olan Dımaşk ve Çâç / Şâş şehirlerine ait olup muhtemelen silah ticareti vesilesiyle hem Türkiye Selçuklu hem de diğer Orta Çağ devletlerinin kullanımına sunulmaktaydı. Yine dönemin kaynaklarından olan *Varka u Gülşâh* adlı eserde de Ortaçağ'ın ünlü yaylarından sayılan ve oku yönlendirmek için bir oluğu bulunan *nâvek* yayından söz edilmektedir²⁴⁰¹. Bu yay, Fârs silah ekolüne ait bir savaş aleti olup eski devirlerden beri İran coğrafyasında kullanılmaktaydı. Yüzyıllar içerisinde bu silahın tekâmülünün sağlandığı ve diğer coğrafyalarda da istifade edildiği araştırmalardan anlaşılmaktadır²⁴⁰².

Kaynaklarda Türkiye Selçuklularının kullandığı ok çeşitleri arasında *hadeng* (خندنگ) okundan bahsedilmektedir²⁴⁰³. Araştırmalara göre bu ok türü, Ortaçağ'da birçok coğrafyada tercih edilmekte ve kullanılmaktaydı²⁴⁰⁴.

Anadolu coğrafyasında Selçuklu okçuluğunun tek kanıtı, yazılı kaynaklar değildir. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan Orta Çağ şehir, harabe ve höyük kazılarında Türkiye Selçuklu devrine yani XII-XIII. yüzyıllara tarihlenen birçok ok temreni bulunmuştur. Türkiye Selçuklularının önemli mekanlarından olan ve Konya'nın Beyşehir ilçesinde bulunan Kubâdâbâd Sarayı kalıntıları, Samsat, Eğirdir Kervansaray ve Gevâle Kalesi arkeolojik kazı-

larında ele geçen mezkûr ok uçlarının laboratuvar ortamındaki analiz çalışmalarında Türkiye Selçuklu ok temreni tipolojisi, ok temrenlerinin sertlik değerleri, temrenlerin hangi yöntemlerle ve hangi amaç için üretildiği gibi birçok konu aydınlatılmıştır. Buna göre Kubâdâbâd Sarayı kazılarında bulunan 59 ok ucu üzerinde yapılan bir çalışmaya göre; Türkiye Selçuklu ok temrenlerinin dikdörtgen, yuvarlak, geniş ve küt uçlu olmak üzere dört gruba ayrıldığı, temrenlerin hepsinin dövülmüş demirden imâl edildiği, ağırlıklarının 4,16 gr. ile 13,77 gr. arasında değişiklik gösterdiği belirtilmektedir²⁴⁰⁵.

Yine Türkiye Selçuklu hâkimiyetine girmiş olan Samsat kazılarında elde edilen ve XII-XIII. yüzyıllara tarihlendirilen ok temrenlerinin üretim hatası olan ve yapımı bitmemiş ok uçlarının yanı sıra şekil olarak dörtgen kesitli ve yassı biçiminde gruplandırılabilceği yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur²⁴⁰⁶.

Konya yakınlarında önemli bir Orta Çağ kalesi olan Gevâle'de de 2016 yılı kazılarında birçok ok temreni bulunmuştur. Mezkûr ok temrenlerinin şekil olarak yassı, dörtgen ve konik biçiminde üç gruba ayrıldığı tespit edilmiştir²⁴⁰⁷. Yassı temrenlerin daha çok zırhsız düşman ve avcılıkta kullanıldığı, dörtgen ok uçlarının zırhlı düşman için imâl edildiği, konik

²⁴⁰⁰ İbn Bîbî, I, s. 444-445; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 304; Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 153.

²⁴⁰¹ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, TSMK, Hazine, nr. 841, vr. 5a, 12a.

²⁴⁰² Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 78-79.

²⁴⁰³ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 12a.

²⁴⁰⁴ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 72, 82.

²⁴⁰⁵ Alptekin Yavaş, "First Records on Anatolian Seljuk Arrowheads (In the light of Kubad-Abad Palace Specimens)", *İİB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 3/4, (2012), s. 125-127.

²⁴⁰⁶ Alptekin Yavaş, Samsat Höyük Orta Çağ Temrenleri Konusunda İlk Tespitler, *MASROP E-Dergi*, 10/15, (2017), s. 37.

²⁴⁰⁷ Erkan Aygör, "Konya Gevâle Kalesi 2016 Yılı Kazısında Bulunan Ok Uçları", *Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 62, (2018), s. 284-294.

temrenlerin ise talim, yarışma ve hedef okçuluğunda istifade edildiği düşünülmektedir²⁴⁰⁸.

Kubâdâbâd Sarayı, Samsat ve Eğirdir Kervansaray kazılarında Türkiye Selçuklu devrine ait olduğu düşünülen temrenlerin laboratuvar incelemeleri sonucunda sertlik değerleri belirlenmiştir. Buna göre temrenler yumuşak, orta sert ve sert olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Yumuşak temrenlerin hepsi Samsat buluntuları olup mezkûr ok uçları üzerinde sertleştirmeye yönelik hiçbir işlem uygulanmadığı analizler sonucunda tespit edilmiştir. Orta sert grubuna ait temrenler üç kazı alanına da aittir. Bu temrenlere ok hedefe çarptığında ok ucunun kırılmaması için karbürleme (kabuk sertleştirme) işlemi uygulandığı anlaşılmıştır. Sert gruba ait ok uçlarında ise soğuk dövme yönteminin icra edildiği belirlenmiştir²⁴⁰⁹.

Başka bir çalışmada ise Orta Çağ Anadolu yerleşkelerinde bulunan metal malzemeler baz alınarak Türkiye Selçuklu ok temrenlerinin imâl edilme yöntemlerini de yakından ilgilendiren Orta Çağ Anadolu'sunun metalürjik tarihi detaylı bir şekilde işlenmiştir. Bu çalışmada Anadolu coğrafyasında çalışan Orta Çağ demircilerinin metal malzemeleri üretirken birçok metal üretim ve işleme yöntemini bildikleri ortaya konmuştur. Bunlar, karbürleme (kabuk sertleştirme) metodu, özellikle Kubâdâbâd Sa-

rayı ok uçlarının üretim şeklini oluşturan demir ve karbonlu çelik plakaların dövülerek katlanması suretiyle uygulanan katmanlı çelik yöntemi, sıcak dövme tekniğiyle farklı malzemelerin kaynatılarak icra edildiği sıcak kaynak yöntemi, sertliği artırma amaçlı su verme yöntemi, su verme işlemi uygulanmış aletlerin kırılma dayanımını azaltmak için yapılan menevişleme yöntemi, Kubâdâbâd ve Yumuktepe ok uçlarında görülen sıfır ya da düşük karbonlu demir malzemeden üretilen aletleri sertleştirmek için soğuk dövme metodudur²⁴¹⁰.

Türkiye Selçukluları devrine tarihlendirilen ok uçlarının Orta Çağ Anadolu yerleşkelerindeki arkeolojik kazılarda ele geçirilmesi ve bu malzemelerin araştırmalara konu olması, Orta Çağ silahları hakkında daha fazla bilgiye ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu araştırmalar sayesinde Türkiye Selçuklu ve yakın devirlerin ok temreni tipolojileri belirlenmektedir. Temrenlerin şekilleri ve ağırlıkları, bizi ok uçlarının hangi hedef için üretildiği konusunda doğru tahminlere yönlendirmektedir. Ok temrenlerinin laboratuvar analizleri sonucu metal ve üretim içeriklerinin belirlenmesi, dönemin metalürjisi anlamamız ve keşfetmemiz için hayati önem taşımaktadır. Anadolu coğrafyasında Orta Çağ dönemi yerleşkelerinin kazılmaya devam edilmesiyle birlikte daha fazla malzemeye ulaşılması mümkündür. Türkiye Selçuklularının savaştığı yerlerin Savaş Alanı Arkeolojisi disiplin alanı içinde araştırılarak tespit edilmesi ve kazılması, dönemin savaş teçhizatlarıyla ilgili bilgilerimizi genişletecektir.

²⁴⁰⁸ Erkan Aygör, "Konya Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Ok Uçlarının Değerlendirilmesi", *MASROP E-Dergi*, 11/16, (2017), s. 11.

²⁴⁰⁹ Ümit Güder, "Orta Çağ Demir Temren Örneklerinin Sertlik Değerleri ve Sertleştirme Yöntemleri", *MASROP E-Dergi*, 8/10, (2017), s. 21-24. Ortaçağ Anadolu'suna ait çeşitli arkeolojik kazılarda elde edilmiş ok temrenleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Alptekin Yavaş, *Orta Çağ Temrenleri: Anadolu Ortaçağı'nın 9-13. Yüzyıl Temren Teknolojisi Üzerine Kronolojik, Morfolojik, Terminolojik, Tipolojik ve Metalürjik Bir Değerlendirme*, Ankara 2020.

²⁴¹⁰ Ümit Güder, *Anadolu'da Orta Çağ Demir Metalürjisi: Kubad Abad, Samsat, Kinet Höyük, Hisn al-Tinat ve Yumuktepe Kazı Buluntuları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2015, s. 234-237.

Ok ve yay, bir silah olmasının yanı sıra tarih boyunca Türk idare ve kültür hayatında çeşitli anlamlar da taşımıştır. Eski devirlerden itibaren Türkler oka nişan, hükümdarlık alameti, davet, paylaşırma ve haberleşme aracı gibi misyonlar yüklemişlerdir. Türkiye Selçuklularının da bu kültürü devam ettirdiği şüphesizdir. Nitekim bu konu ile ilgili kaynaklarda Selçuklu hükümdarı II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) Altın Orda hükümdarı Batu Han'a (1227-1256) devletin nüfuzlu emîrlere Şemseddin İsfahânî ile birlikte heyet yolladığı, bu heyetin Batu Han tarafından çok sıcak karşılandığı, Batu Han'ın heyet ile birlikte Selçuklu sultanına hükümdarlık alametleri nispetinde ok, yay, kılıç, mızrak, kaftan, tezyin edilmiş külâh ve yarlıg gönderdiği belirtilmektedir²⁴¹¹. Yine Batu Han, daha sonra Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a da (1246-1262) ok ve yay göndermiştir²⁴¹².

Türkiye Selçuklularında yay kirişi, eski bir Türk ananesi gereği hanedan mensuplarının boğdurulmasında kullanılmaktaydı. Nitekim II. Gıyâseddin Keyhüsrev, tahta geçtikten sonra babası I. Alâeddin Keykubâd'ın veliahd olarak atadığı üvey kardeşi İzzeddin Kılıç Arslan ve onun kardeşi Rükneddin'in annesi olan Gâziye Hatun'u yayın kirişiyle boğdurmuştu²⁴¹³. Yine 664/1266 yılında Moğollar'ın Selçuklu hüküm-

darı Rükneddin Kılıç Arslan'ı yayın kirişiyle boğdukları kaynaklarda zikredilmektedir²⁴¹⁴.

Ok ve yayı aktif olarak kullanan Türkiye Selçuklu ordusunda okçu birliklerinin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte kaynaklarda geçen bazı bilgilerin yorumlanmasıyla bu konu hakkında fikir belirtmek mümkündür. Nitekim 592/1196 yılında Rükneddin Süleymanşâh, saltanat müddeisi olarak içinde I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bulunduğu başkent Konya'yı kuşatmıştı. Ona karşı Konya'yı savunmak için 60 bin okçu savaşmasına rağmen Rükneddin Süleymanşâh tahtı ele geçirmeyi başardı. Okçulardan 3 bin kadarı da I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile birlikte Konya'dan ayrıldı²⁴¹⁵. Kaynakta sayısal veriler anlamında abartı olmadığını ve başkenti savunmak için 60 bin okçunun savaşabileceğini kabul edersek, Türkiye Selçuklu ordusunda okçuların en büyük savaş grubunu oluşturduğu şüphesizdir. Burada sorulacak esas soru, bu kadar okçunun ok ve yay ihtiyacının nasıl karşılandığıdır. Her ne kadar askerler kendi ok teçhizatını yapmakla uğraşsa da²⁴¹⁶ bu kadar okçunun donanımını sağlamak daha ciddi bir organizasyon gerektirmektedir. Nitekim kaliteli bir yayın tamamen hazır hâle gelmesi bir-iki sene, okun ise en az bir yıl sürmekteydi²⁴¹⁷. Kaynakların Türkiye Selçuklularında okçuların teçhizatını imâl et-

²⁴¹¹ İbn Bîbî, II, s. 84; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Ankara 2007, s. 196; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 309; Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", s. 144.

²⁴¹² İbn Bîbî, II, s. 128; Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, s. 196; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 309. Türk kültüründe ok ve yayın çeşitli amaçlarla kullanılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, "Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması", *Belleten*, IX/35, (1945), s. 305-318.

²⁴¹³ İbn Bîbî, II, s. 27; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 317.

²⁴¹⁴ İbn Bîbî, II, s. 169; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 318. Türklerde hanedan üyelerinin kanlarının dökülmesi uğursuzluk sayıldığından daha çok yayının kirişiyle boğdurulmuşlardır. Bk. M. F. Köprülü, "Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti", *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1983, s. 71-79.

²⁴¹⁵ İbn Bîbî, I, s. 52-53; Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", s. 137.

²⁴¹⁶ Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 162.

²⁴¹⁷ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 64, 73.

mek için *kemân-ger* (کمانگر), *tîr-tırâş* (تیر تراش), *tîr-ger* (تیرگر) ve *tîr-dûz* (تیردوز) gibi yay ve ok ustalarının varlığından bahsetmesi, Orta Çağ Anadolu'sunda ok-yay üretim işinin belli bir meslek grubu uhdesinde yürütüldüğünü kanıtlamaktadır²⁴¹⁸.

Kaynaklarda atlı okçuluğu benimseyen Türkiye Selçuklu okçularının yanı sıra *nâvek* yayı kullanan anlamında *nâvek-endâz* (ناوک انداز) kaydının da yer alması²⁴¹⁹, ordudaki muharip gruplar hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

Yazılı kaynaklar ve arkeolojik malzemelerin yanı sıra Türkiye Selçuklu devrine ait sikkeler ve minyatürler de dönemin ok ve yay tasvirlerini belirtmesi açısından önemlidir. Nitekim IV. Rükneddin Kılıç Arslan devrine ait sikkede ok atan bir süvari tasviri yer almaktadır²⁴²⁰. *Varka u Gülşâh*'ta Orta Çağ Anadolu savaş sanatını belirten birçok minyatür örneğinde bol miktarda ok, yay, ok kabı ve yaylık resimleri bulunmaktadır²⁴²¹. Bu tasvirlerin ayrıca incelenmesi ve kaynaklar ışığında örneklerinin yapılması Selçuklu yayının görselleştirilmesine yardım edecektir.

b) Kılıç

Ortaçağ'ın en önemli yakın dövüş silahı, hiç şüphesiz mızrakla birlikte kılıçtı. Türkiye Selçuklu ordusunda ok ve yay teçhizatını kullanmak mümkün olmadığında kılıçtan istifade

edilmesi ihtimal dahilindeydi. Türkiye Selçuklu kaynaklarında kılıç silahını belirtmek için *tîg* (تیغ), *şemşîr* (شمشیر), *husâm* (حسام) ve *samsâm* (صمصام) gibi kayıtlar geçmektedir²⁴²². Eserlerde açık bilgiler olmasa da araştırmalar ışığında bu terimlerin farklı kılıç türlerini belirttiğini söylemek mümkündür. *Tîg*²⁴²³ ve *husâm*²⁴²⁴ sözcüklerinin kılıç ile ilgili tam olarak hangi anlamlara denk geldiği tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte *şemşîr* kelimesinin Fars süvari kılıcını belirttiğine dair kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır. Nitekim Orta Çağ savaş sanatları üzerine önemli bir eser telif eden Fahr-i Mudebbîr (öl. XIII. yüzyıl), Türk süvari kılıcı *karaçori*²⁴²⁵ ile *şemşîr* kılıcını karşılaştırıp, süvarilerin *şemşîr* kılıcı taşımaları gerektiğini zikretmektedir²⁴²⁶. *Samsâm* da Orta Çağ İslam dünyasında meşhur olan bir kılıç türüydü. Onun

²⁴²² Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 1a, 3b, 5a, 12b, 13a, 19b vd.

²⁴²³ Bir araştırmaya göre kaynaklarda geçen *tîg* kelimesi, kılıcın tamamını değil sadece kılıcın namlusunu belirtir. Bk. David Nicolle, *The Military Technology of Classical Islam*, I, (Unpublished PhD Thesis), The University of Edinburgh, Edinburgh 1982, s. 50. Bununla birlikte görüşümüze göre *tîg* sözcüğü kılıç yerine de kullanılmaktadır. *Şâhnâme*'de geçen *tîg-i Hindî* kayıtları, Hint kılıçlarını simgelemektedir. Bk. İbrahim Duman, "Şâhnâme'de Yer Alan Kılıç ve Hançer ile İlgili Kayıtlar", *Hacettepe Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, (2022), s. 316.

²⁴²⁴ David Nicolle'a göre kaynaklarda geçen *husâm* kelimesi, kılıcın sivri ucunu belirtmek için kullanılır. Bk. Nicolle, *The Military Technology of Classical Islam*, s. 49. Bununla birlikte başka bir araştırmada ise *husâm* sözcüğü kılıç olarak zikredilmektedir. Bk. M. M. Khorasani, *Lexicon of Arms and Armor from Iran: A Study of Symbols and Terminology*, Tübingen 2010, s. 182.

²⁴²⁵ Ortaçağ İslam dünyasında özellikle Türk süvarileri tarafından kullanılan *karaçori* kılıcı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Duman, 2019, s. 71-86).

²⁴²⁶ Fahr-i Mudebbîr, *Âdâbu'l-Harb ve's-Şecâ'a*, (neşr. Ahmed Suheylî-yi Hânsarî), Tahran 1346/1967, s. 369; Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 108.

²⁴¹⁸ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara 2000, s. 160; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 305; Göksu, *Okla Yükselen Millet*, s. 262.

²⁴¹⁹ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 5a.

²⁴²⁰ Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", s. 40. Bk. EK I.

²⁴²¹ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 13b, 20a vd. Bk. EK II.

Yemen menşei kılıçların bir çeşidi olduğu kaynaklarda zikredilmektedir²⁴²⁷.

Türkiye Selçuklularında Ortaçağ'da ünlü olan Hint ve Yemen kılıçlarının kullanıldığını kaynaklar belirtmektedir. Nitekim zamanın önemli müellifi İbn Bîbî, olayların akışı sırasında birçok yerde bu kılıçlardan bahsetmektedir²⁴²⁸. Yine *Varka u Gülşâh* adlı eserde de Hint kılıçlarından söz edilmektedir²⁴²⁹. Hint kılıçları, Ortaçağ'da birçok devlet tarafından tercih edilmekteydi. Fahr-i Mudebbîr'e göre kılıçların içinde en keskini, en iyisi ve asili Hint kılıçlarıydı. Bu kılıcın birçok türü bulunmaktaydı²⁴³⁰. Yine Yemen kılıçları da birçok coğrafyada kullanılmaktaydı. Bu kılıcın da çeşitleri mevcuttu²⁴³¹.

Türkiye Selçuklularında kullanılan başka bir kılıç türü de *karaçori* idi. Dönemin ünlü mutasavvıfı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 1273), eserinde bu silahı şöyle zikretmektedir:

از دست عشق کی جستست تا جهد دلم
بقبض عشق بود قبضة قلاجوری²⁴³²

Tercümesi:

Gönlümün çabasıyla kim kurtulursa aşkın elinden,

Aşkın can almasıdır *kalacori* (*karaçori*) kabzası²⁴³³.

Fahr-i Mudebbîr'in *karaçori* kılıcı hakkında verdiği bilgilere göre bu silah, Türk süvarilerinin kılıcıydı. Süvarinin elinden mızrak düştüğü zaman *karaçori*, mızrak görevini de yerine getirirdi. Bu kılıç, eğri namluya sahip olup *şemşîr* kılıcından daha uzundu. Namlusundaki bu eğrilik sayesinde düşmana kolay bir şekilde zayıat verilirdi²⁴³⁴. Orta Çağ Türk devletlerinin silah envanterinde bulunan bu kılıcın Türkiye Selçuklu ordusunda kullanıldığı, Mevlânâ'nın kaydıyla kesinleşmiş olmaktadır. *Karaçori* kılıcının Türkiye Selçuklularında istifade edildiğine dair başka bir iddia da Orta Çağ İslam dünyasının metal ve maden teknolojisi üzerine çalışan James W. Allan'dan gelmektedir. Ona göre Orta Çağ Anadolu minyatür sanatının güzide örneklerini barındıran *Varka u Gülşâh* adlı eserdeki kılıç tasvirlerinin *karaçori* kılıcını simgelemesi büyük bir olasılıktır. Esasında bu eserde yer alan kılıç tasvirlerinin hem süvariler tarafından kullanılması hem de Fahr-i Mudebbîr'in *karaçori* tanımlamalarına uyması nedeniyle James W. Allan'ın fikri uygun görünmektedir²⁴³⁵.

²⁴²⁷ el-Kindî, *Risâle fi's-Süyûf ve Ecnâsihâ: Medieval Islamic Swords and Swordmaking* Kindî's Treatise "On Swords and Their Kinds", (neşr. ve İngilizce terc. Robert G. Hoyland-Brian Gilmour), Oxford 2006, s. 27; Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 108.

²⁴²⁸ İbn Bîbî, I, s. 307, 395; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 83.

²⁴²⁹ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 28a, 49a, 60b.

²⁴³⁰ Fahr-i Mudebbîr, *Âdâbu'l-Harb ve's-Şecâ'a*, s. 259; Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 101.

²⁴³¹ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 104.

²⁴³² Mevlânâ, *Kulliyât-i Şems-i Tebrîzî*, (neşr. Bedî'u'z-zamân Furûzânfer), Tahrân 1378/1999, s. 1138.

²⁴³³ İbrahim Duman, "Orta Çağ İslâm Dünyasında Kullanılan Karaçori Kılıcı Hakkında Bazı Düşünceler", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, IV, (2019), s. 78.

²⁴³⁴ Fahr-i Mudebbîr, *Âdâbu'l-Harb ve's-Şecâ'a*, s. 260.

²⁴³⁵ James W. Allan, *Persian Metal Technology 700-1300 AD*, London 1979, s. 90; Duman, "Orta Çağ İslâm Dünyasında Kullanılan Karaçori Kılıcı Hakkında Bazı Düşünceler", s. 80. Eserdeki kılıç tasvirleri için bkz. EK II. *Varka u Gülşâh* adlı eserdeki tasvirlerin silahlar açısından değerlendirilmesi hakkında bkz. Tülin Çoruhlu, "Tasvirlere Göre Selçuklu Silahları ve Bu Silahların Osmanlılardaki Devamı", *S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi VI. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (16-17 Mayıs 1996), Konya 1997, s. 49-68.

Kaynaklarda kılıçların üretildiği malzemelerden de söz edilmektedir. Nitekim *Varka u Gülşâh* adlı eserde çelikten yapılmış kılıç anlamında *tîg-i pûlâd* (تیغ پولاد) kaydı geçmektedir²⁴³⁶. Ortaçağ'da kılıç üretiminde demir ve çelik malzemelerin kullanıldığı bilinmektedir. Türkiye Selçukluları devrinde de kılıçlar, bu malzemelerden üretiliyordu. Nitekim Kubâdâbâd Sarayı kazılarında pota çeliğinden üretilmiş metal buluntular, oksitli toplar ve pota kalıbı seramik parçaları ortaya çıkarılmıştır. Mezîkûr arkeolojik materyallere göre Kubâdâbâd Sarayı'nda küçük çaplı da olsa demirciler tarafından pota çeliği üretimi yapılmaktaydı. Bunun en önemli kanıtı, pota kalıbı seramik parçalarının ele geçirilmesidir. Zikredilen malzemelerle birlikte Kubâdâbâd Sarayı, Anadolu coğrafyasındaki bir Orta Çağ yerleşkesinde arkeolojik kanıtlarla pota çeliği üretimi yapıldığı tespit edilen ilk yer olma özelliği taşımaktadır²⁴³⁷. Pota çeliği işlemi, demirin katı hâlde değil sıvı hâlde çelikleştirilmesidir. Bu işlem, yüksek sıcaklıklarda eritilen demirin içine çelik olmasını sağlayacak birtakım hayvansal, bitkisel ve madenî karışımlar eklenerek yapılır. Böylece elde edilen çelik, istenen miktarda karbürize edilmiş ve gövdesindeki madenî atıklardan arındırılmış olur²⁴³⁸. Ortaçağ'da silah imâli için demir temininde güçlük yaşandığı zamanlar da yaşanırdı. Bu durumlarda hurda demir, kap-kacak ve aletler gerekli işlemlerden geçiril-

lererek silah ve namlu üretiminde kullanılırdı²⁴³⁹. Kaynaklarda Türkiye Selçukluları devri kılıç ustalarını belirtmek için *seyyâf* (سیاف) ve *şemşîr-ger* (شمشیرگر) gibi kayıtlar geçmektedir²⁴⁴⁰.

Türkiye Selçukluları devrinde kılıç, yapımı zahmetli ve değerli olduğu için hükümdarlar arasında hediyeleşme aracı olarak kullanılırdı. Mesela II. Kılıç Arslan 571/1176 yılındaki Myriokephalon Savaşı'ndan sonra Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'a (1143-1180) iyi yetiştirilmiş bir tören atı ve uzun, iki yanı keskin bir kılıç göndermişti²⁴⁴¹.

Yine kaynaklarda kılıç kullanan kişileri belirtmek için *şemşîr-bâz* (شمشیر باز) ve *şemşîr-zen* (شمشیر زن) gibi kayıtlar bulunmaktadır²⁴⁴².

c) Mızrak

Mızrak, Türkiye Selçuklu ordusunun önemli saldırı silahlarından biriydi. Özellikle süvarilerin yakın dövüş gerektiren savaşlarda mızraktan yararlandıkları düşünülmektedir. Türkiye Selçuklu kaynaklarında mızrak silahı birçok yerde zikredilmektedir. Mesela I. Mesud (1116-1155) ile o sırada tahtta oturan Sultan Şahinşâh (1110-1116) arasındaki saltanat mücadelesinde mızraklar ön plandaydı²⁴⁴³. Türk savaşçılık kültürüyle yetişen Türkiye Selçuklu hükümdarlarının iyi bir mızrak kullanıcısı oldukları eserlerde bahsedilmektedir. Nitekim 607/1211

²⁴³⁶ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 17a.

²⁴³⁷ Ü. Güder-M. Çeken-A. Yavaş-Ü. Yalçın-D. Raabe, "First evidence of crucible steel production in Medieval Anatolia, Kubadabad: A trace for possible technology exchange between Anatolia and Southern Asia", *Journal of Archaeological Science*, 137, (2022), s. 1-14.

²⁴³⁸ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 185.

²⁴³⁹ Alptekin Yavaş, "Ortaçağ'da Hurda Demir Kullanımı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 10, (2019), s. 21-50.

²⁴⁴⁰ Eflâkî, *Menâkibu'l-'Arifîn*, II, (neşr. Tahsin Yazıcı), Tahran 1362/1983, s. 1023; Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 160; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 321.

²⁴⁴¹ Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, s. 131; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 83.

²⁴⁴² Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 13a, 25b, 52a.

²⁴⁴³ Anna Komnena, *Alexiad*, s. 499-500; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 83-84.

senesindeki Alaşehir Savaşı'nda I. Gıyâseddin Keyhüsrev, İznik Rum İmparatoru Laskaris'e mızrağıyla saldırmış ve onu atından düşürmüştü²⁴⁴⁴. Yine I. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan'ın da at sürmede ve mızrak kullanmada iyi oldukları bilinmektedir²⁴⁴⁵.

Kaynaklarda Orta Çağ'ın ünlü silahlarından olan Hattî mızraklarından da söz edilmektedir. Mesela II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında 641/1241 yılındaki Meyyafarikin seferinde Hattî mızrakları kullanılmıştı²⁴⁴⁶. Mahiyeti hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız bu savaş aleti, Orta Çağ İslam dünyasında çok meşhurdur. Bu mızrak adını, Doğu Arabistan kıyı limanlarından olan Hatt'dan almaktaydı²⁴⁴⁷.

Türkiye Selçuklu kaynaklarında zikredilen başka bir mızrak çeşidi olan *dûrbâş*, daha çok hükümdarı koruyan muhafız birlikleriyle saray bekçilerinin kullandığı bir savaş aletiydi. Nitekim I. Alâeddin Keykubâd tahta çıkacağı zaman, yanında bulunan 500 muhafızın *dûrbâş* taşıdıkları kaynaklarda belirtilmektedir²⁴⁴⁸.

Zûbîn, Türkiye Selçuklu döneminde kullanılan bir başka mızrak idi²⁴⁴⁹. Deylemli askerlerin kullandıkları bu silah, Deylem bölgesine ait kültürel figürlerin yansıtıldığı bir mızrak olmalıydı. Orta Çağ İslam dünyasında birçok devlet

Deylemli askerlerden istifade etmekteydi²⁴⁵⁰. Araştırmalara göre mezkûr mızrağın temreni çift uçlu çatal şeklindeydi. Boyu, 75-90 cm civarındaydı²⁴⁵¹.

Yazılı eserlerin yanı sıra kazılarda keşfedilen arkeolojik malzemeler de Türkiye Selçuklu dönemi mızrak silahı hakkında bize önemli veriler sunmaktadır. Mesela Kubâdâbâd Sarayı kazılarında ele geçirilen bir mızrak temreni demirden yapılmış olup namlusu kare kesitlidir. Sap kısmına bağlantıyı sağlayan kovan kısmı daire şeklindedir. Namluyla kovanın birleştiği sırt kısmında ezilme ve incelme bulunmaktadır. Kovanın ağız kısmında çivinin sap ile olan bağlantısını sağlayacak iki küçük çivi yeri vardır. Uç kısmına doğru sivrilmiş namlu yaklaşık 0.7x7.5 cm'dir. Konik kovan ise 1.1x5.1 cm'dir. Dövme tekniğiyle yapılmış olan mızrak ucunun ağırlığı 35.3 gr'dır²⁴⁵².

Yine *Varka u Gülşâh* adlı eserdeki çeşitli minyatürlerden Türkiye Selçuk dönemi mızrakları hakkında bilgi edinmekteyiz. Mezkûr minyatürler özellikle süvarilerin kullandıkları uzun savaş mızraklarını tasvir etmektedir²⁴⁵³.

d) Gürz

Ortaçağ'ın en etkili saldırı silahlarından birisi olan gürzün Türkiye Selçuklu döneminde kullanıldığına dair kaynaklarda birçok bilgi

²⁴⁴⁴ İbn Bîbî, I, s. 130; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 84-85.

²⁴⁴⁵ İbn Bîbî, I, s. 149; II, s. 163; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 85; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 326.

²⁴⁴⁶ İbn Bîbî, II, s. 56; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 326.

²⁴⁴⁷ Bu mızrak türü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Duman, "Hatt'ın Konumunun Belirsizliği ve Orta Çağ'da Hattî Mızraklarının Ticareti", *Orta Çağ'da Ticaret*, ed. Tolgahan Karaimamoğlu, İstanbul 2022, s. 293-310.

²⁴⁴⁸ İbn Bîbî, I, s. 234; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 326.

²⁴⁴⁹ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 12a.

²⁴⁵⁰ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 117.

²⁴⁵¹ M. M. Khorasani, "A History of the Development of Spears and Lances in Iran", *Quaderni Asiatici*, 94, (2011), s. 76.

²⁴⁵² Alptekin Yavaş, "Anadolu Selçuklu Dönemine Ait İki Nadide Eser: Mızrak Ucu ve Kilit", *Uluslararası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara 2013, s. 295.

²⁴⁵³ Bk. EK III.

geçmektedir. Kaynaklarda gürz silahını belirtmek için *gurz* (گرز), ‘*amûd* (عمود), *debbûs* (دبوس) gibi kayıtlar bulunmaktadır²⁴⁵⁴. Mesela I. Gıyâseddin Keyhüsrev 607/1211 yılındaki Alaşehir Savaşı’nda omuzunda bir gürz taşı-maktaydı²⁴⁵⁵. Yine I. Alâeddin Keykubâd tahta çıkacağı zaman, yanında bulunan 500 muha-fızın gürz taşıdıkları kaynaklarda belirtilmek-tedir²⁴⁵⁶.

Türkiye Selçuklularında hayvan başlı gürz-ler de kullanılmaktaydı. Nitekim I. Alâeddin Keykubâd’ın 622/1226 yılındaki Kahta muha-sarasında Selçuklu ordusunda öküz başlı gürz-ler yer almaktaydı²⁴⁵⁷. Öküz başlı gürz, Orta Çağ’ın meşhur savaş aletlerinden biriydi. Bir araştırmaya göre bu gürz çeşidi, eski İran mitolojik unsurlarından Ferîdûn tarafından icat edil-miş ve başka bir mitolojik figür Dahhâk’a karşı kullanılmıştır. Bu silah, özellikle Sâsânîler dev-rinde (226-651) hükümdarların sembollerinden birisi olmuş, Zerdüştlük içerisinde bazı anlam-lar üstlenmiştir²⁴⁵⁸.

Yine kaynaklarda *kûpâl* isimli gürz türün-den de bahsedilmektedir²⁴⁵⁹. Araştırmalara göre bu gürz demirden imâl edilmektedir²⁴⁶⁰. *Varka u Gülşâh* adlı eserde geçen *gurz-i girân* kaydı,

Türkiye Selçuklu döneminde ağır gürzlerin kul-lanıldığını kanıtlamaktadır²⁴⁶¹.

e) Balta

Kaynaklarda Orta Çağ’ın önemli savaş aletlerinden olan baltayla ilgili kayıtlar bulun-maktadır. Bu kayıtlardan birisi I. İzzeddin Key-kâvus’un 614/1218 yılındaki Suriye seferiyle ilgilidir. Mezkûr sefer sırasında Türkiye Sel-çuklu ordusu Tell-Bâşer kalesini kuşatmış, an-cak muhasara uzun sürmüştü. Kale halkı teslim olmamakta direniyordu. Bunun üzerine Sultan kızmış, silahhaneden askerlere balta dağıtılma-sını ve kaledekilerin geçim kaynağı olan ağaç-ların kesilmesini emretmişti. Bunu gören halk, kaleyi Selçuklulara teslim etmişti²⁴⁶². Yine İbn Bîbî’nin verdiği bilgilere göre hükümdar mu-hafızları ve saray görevlileri de balta taşıyor-lardı²⁴⁶³. Ayrıca Türkiye Selçukluları dönemin Hint yapımı baltaların kullanıldığı da bilinmek-tedir²⁴⁶⁴.

Bu döneme ait sikkelerde balta tasvirleri bu-lunmaktadır. Mesela II. Kılıç Arslan’ın oğulla-rından olan Gıyâseddin Tuğrul’un Erzurum’da bastırdığı sikkenin üzerinde balta taşıyan bir süvari figürü yer almaktadır. Yine II. Rükned-din Süleymanşâh’ın Kayseri’de darb ettirdiği gümüş ve bakır sikkelerin üzerinde balta taşı-yan atlı tasvir edilmiştir²⁴⁶⁵.

²⁴⁵⁴ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 12a, 38b; İbn Bîbî, I, s. 234.

²⁴⁵⁵ İbn Bîbî, I, s. 129; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 328-329.

²⁴⁵⁶ İbn Bîbî, I, s. 234; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 329.

²⁴⁵⁷ İbn Bîbî, I, s. 295; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 329.

²⁴⁵⁸ Prudence O. Harper, “The Ox-Headed Mace in Pre-Islamic Iran”, *Acta Iranica (Papers in Honour of Mary Boyce)*, 24, (1985), s. 247-259.

²⁴⁵⁹ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 36b.

²⁴⁶⁰ Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, İstanbul 2015, s. 217.

²⁴⁶¹ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 17b, 18a, 18b.

²⁴⁶² İbn Bîbî, I, s. 205-206; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 332.

²⁴⁶³ İbn Bîbî, I, s. 234; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 332.

²⁴⁶⁴ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 332; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 86.

²⁴⁶⁵ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 332; Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, s. 86.

f) Hançer – Bıçak

Hançer, en önemli yakın dövüş silahlarından bir tanesidir. Bu silahın Türkiye Selçuklu ordusu tarafından sıkça kullanıldığı kaynaklarda geçmektedir²⁴⁶⁶. Yine I. İzzeddin Keykâvus'un Erzincan hâkimi Fahreddin Behrâm Şâh Dâvud'un kızıyla evlenmesi sırasında da bekçilerin ellerinde hançerleriyle Sultan'ın etrafını çevirdikleri bilinmektedir²⁴⁶⁷.

Bıçak da Türkiye Selçukluları zamanında kullanılmaktaydı. Nitekim I. Alâeddin Keykubâd'ın bıçak yapma sanatını iyi bildiği kaynaklarda geçmektedir²⁴⁶⁸. Son yıllarda Türkiye Selçuklularına ait yerleşkelerde yapılan arkeolojik kazılarda bıçak örneklerine rastlanmıştır. Mezkûr bıçak örnekleri dönemin bıçak tipolojisini belirlemek için çok önemlidir. 1981-2009 yılları arasında Kubâdâbâd Sarayı kazılarında bulunan 33 adet bıçak, demirden yapılmış olup dövme tekniğiyle üretilmiştir. Bıçakların bir kısmı, kabzaya tutturulmak için iğne kısmına sahipken, diğerlerinde iğne kısmı olmadığı halde bıçak kabzaya perçinler yardımıyla sabitlenmiştir. Bıçakların ağız ve iğne kısımlarında kırık ve yarılmalar bulunmaktadır. Kubâdâbâd'da bulunan bıçaklar tipolojisine göre farklı gruplara ayrılmaktadır. Sırt bölümü düz biçimli 10 bıçağın ağırlıkları 2.61-13.37 gr. arasında değişmektedir. Ağız kısımlarının boyu 3.65-8.32 cm., eni 1.95-5.45 cm. arasındadır. Sırt bölümü dairesel biçimli olan 10 bıçağın ağırlıkları 3.34-18.75 gr. arasında değişirken bıçakların ağız kısımlarının boyu 3.21-11.09 cm., eni 0.9-1.71 cm. arasında değişmektedir. Kabzaya perçinler-

le tutturulan kavramalı bıçak tipi ise 7 adet olup bunların arasında 110 gr. ağırlığa ve 16 cm. uzunluğa sahip örnekler bulunmaktadır. Ağız kapalı iken kabzanın içine giren çakı benzeri 3 bıçak örneği ise ağırlık konusunda 4.76-12.01 gr., boy konusunda 9-10 cm. dolaylarında değişkenlik göstermektedir. Yine Kubâdâbâd kazılarında kemikten yapılmış bir bıçak kabzası da bulunmuştur. Kabza, kırmızıya yakın bir renge sahip olup silindirik formdadır. Uzunluğu yaklaşık 8 cm.'dir. Eni 1.4 cm.'dir. Ortasında bıçağın iğne kısmının girdiği anlaşılan 1 cm.'lik delik kısmı bulunmaktadır²⁴⁶⁹.

Kubâdâbâd kazılarında bulunan bıçakların sadece namlu kısımları günümüze ulaşmıştır. Ağız uzunlukları 7 cm.'nin altında olan bu bıçakların bir kısmının küçük ebatlarına rağmen usta bir işçilikle yapılmaları sonucunda çeşitli karbon oranlarına sahip demir ve çelik malzemelerin katmanlar halinde dövülüp kaynatılmasıyla imâl edildiği analizler sonucu saptanmıştır. Yine bu bıçakların birkaç örneğinde yüksek karbon değerlerine sahip oldukları gözlenmiş olup onların pota çeliğinden üretildikleri düşünülmektedir²⁴⁷⁰. Yine Samsat'ta Türkiye Selçuklu dönemi buluntuları arasında ele geçen bir bıçağın da homojen ve yüksek karbonlu yapıya sahip olduğu, tek malzemedan üretildiği tespit edilmiştir. Bu bıçağın da pota çeliğinden yapıldığı akla gelmektedir²⁴⁷¹.

²⁴⁶⁶ İbn Bîbî, I, s. 329, 350.

²⁴⁶⁷ İbn Bîbî, I, s. 194.

²⁴⁶⁸ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 334.

²⁴⁶⁹ Alptekin Yavaş, "Kubad-Abad Sarayı Kazılarında Bulunan Metal Eserler (Bıçaklar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 198, (2012), s. 130-134.

²⁴⁷⁰ Ü. Güder-A. Yavaş-Ü. Yalçın, "Anadolu Selçuklu Dönemi Demir Aletlerinin Üretim Yöntemleri", *Turkish Studies*, 10/9, (2015), s. 197, 199.

²⁴⁷¹ Güder-Yavaş-Yalçın, "Anadolu Selçuklu Dönemi Demir Aletlerinin Üretim Yöntemleri", s. 201. Türkiye Selçuklu bıçak örneklerinin tabloda gösterilmesi için bkz. Ü. Güder-Cemal C. Taşan-A. Yavaş, "Multi-phase microstructures in Anatolian Seljuks iron-steel objects: classificati-

TÜRKİYE SELÇUKLU ORDUSUNDA KULLANILAN SAVUNMA UNSURLARI

a) Zırh

Orta Çağ savaşlarının en önemli savunma teçhizatı zırh idi. Bütün devletler gibi Türkiye Selçukluları da zırhtan istifade etmekteydi. Nitekim I. Kılıç Arslan 500/1107 yılında Büyük Selçuklu emîri Çavlı Sakavu ile mücadele ederken Habur nehrine girmek zorunda kalmış, ancak zırhlı olduğu için ağırlıklarıyla birlikte nehirde boğulmuştu²⁴⁷². Yine I. Gıyâseddin Keyhüsrev 607/1211 yılındaki Alaşehir Savaşı'nda *kazâgend* (قزآند) zırhı giymişti²⁴⁷³. *Kazâgend* zırhı hakkında elimizde ayrıntılı bilgiler yoktur. Bununla birlikte araştırmalara göre mezkûr zırhın Selçuklular tarafından Akdeniz havzasına getirildiği iddia edilmektedir²⁴⁷⁴. I. Alâeddin Keykubâd zamanında 621/1225 senesindeki Çinçin kalesinin alınması bahsinde de ganimetler arasında birçok zırh vardı²⁴⁷⁵.

Türkiye Selçuklu kaynaklarında zırh teçhizatını belirten *zereh* (زره) kayıtları geçmektedir²⁴⁷⁶. *Zereh* kelimesinin örgülü zırhı belirttiği

iddia edilmektedir²⁴⁷⁷. Kaynaklarda da *zereh* zırhının halkalarından bahsedilmektedir²⁴⁷⁸. Bununla birlikte mezkûr bilgileri diğer Orta Çağ kaynaklarıyla mukayese ettiğimizde hayvan derisinden yapılan ve örgülü olmayan *zereh* zırhı kayıtları karşımıza çıkmaktadır²⁴⁷⁹. Bu terimin genel olarak zırh teçhizatını belirttiği düşünülebilir.

Yine eserlerde Orta Çağ'ın ünlü savunma teçhizatlarından birisi olan *cevşen* (جوشن) zırhından söz edilmektedir²⁴⁸⁰. Bu zırh türünün farklı çeşitlerinin olduğu diğer Orta Çağ kaynaklarında belirtilmektedir²⁴⁸¹. Araştırmalara göre *cevşen* zırhının Türkler tarafından Yakın-doğu'ya getirildiği düşünülmektedir²⁴⁸².

Türkiye Selçuklu kaynaklarında yer alan bir başka zırh çeşidi de *kabâ* (قبا) zırhıdır²⁴⁸³. Araştırmalara göre bu savunma unsuru, Fars savaş ekolüne ait olup eski devirlerden beri İran'da kullanılmaktaydı. Sâsânîler devrinde Bizans ordularının bu zırhtan istifade ettiği ve Anadolu coğrafyasında yaygınlaştığı bilinmektedir²⁴⁸⁴.

on and production techniques", *Archeologické rozhledy*, LXX, (2018), s. 487.

²⁴⁷² Ebu'l-Ferec, II, s. 346-347; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 336.

²⁴⁷³ İbn Bîbî, I, 129; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 336; Salim Koca, "Türkiye Selçuklularında Ordu ve Askerî Kültür", *On İkinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri I, Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu (20-22 Mayıs İstanbul 2009)*, Ankara 2009, s. 43.

²⁴⁷⁴ A. S. Melikian-Chirvani, "The Westward Journey of the Kazhagand", *Journal of the Arms and Armour Society*, XI/1, (1983), s. 8, 16.

²⁴⁷⁵ İbn Bîbî, I, s. 351; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 336.

²⁴⁷⁶ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 4b, 5a, 10a, 12a; Eflâkî, II, s. 1023.

²⁴⁷⁷ M. M. Khorasani, "Linguistic Terms Describing Different Types of Armour in Persian Manuscripts", *Gladius*, XXXI, (2011), s. 175.

²⁴⁷⁸ Eflâkî, II, s. 1023.

²⁴⁷⁹ Fahr-i Mudebbîr, *Âdâbu'l-Harb ve's-Şecâ'a*, s. 242; Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 144.

²⁴⁸⁰ Eflâkî, II, s. 1023.

²⁴⁸¹ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 143.

²⁴⁸² M. Gorelik, "Oriental Armour of the Near and Middle East from the Eighth to the Fifteenth Centuries as shown in Works of Art", *Islamic Arms and Armour*, ed. R. Elgoud, London 1979, s. 34; David Nicolle, "Silâh", *EP*, (XII (Supplement)), 2004, s. 737.

²⁴⁸³ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 6b.

²⁴⁸⁴ T. Dawson, "Kreasmata, Kabadion, Klibanion: Some Aspects of Middle Byzantine Military Equipment Reconsidered", *Byzantine and Modern Greek Studies*, 22, (1998), s. 40.

Yazılı kaynakların yanı sıra arkeolojik malzemeler de dönemin savunma unsurları hakkında bize bilgi vermektedir. Mesela Sivas Müzesi koleksiyonunda bulunan ve Köseadağ Savaşı'ndan günümüze ulaştığı tahmin edilen 8 zırh, Türkiye Selçuklu devrine ait nadide örneklerdir. Bu zırhlardan dört tanesinin kondisyonu iyi olup teşhirde gösterilmektedir. Teşhir edilen zırhların örgülü zırh olduğu görülmektedir²⁴⁸⁵. *Varka u Gülşâh* adlı eserdeki değerli minyatürlerde tasvir edilen insan ve hayvan zırhları da Orta Çağ Anadolu'sunda kullanılan zırh çeşitlerinin anlaşılması açısından önemlidir²⁴⁸⁶.

Zırh yapan ustalar da kaynaklarda yer almaktadır. Nitekim *zereh-bâf* (زرهباف) ve *zereh-ger* (زرهگر) kayıtları eserlerde zikredilmektedir²⁴⁸⁷. Ayrıca bir kaynaktan geçen *pûlâd-pûş* (پولاد پوش) kaydı, zırh giyinen kimseyi işaret etmektedir²⁴⁸⁸.

b) Kalkan

Türkiye Selçuklu ordusunda kalkan kullanılmaktaydı. Nitekim eserlerde kalkan anlamında *siper* (سپر) ve kalkan ustası anlamında *siper-ger* (سپرگر) kayıtları geçmektedir²⁴⁸⁹. Yine

İbn Bîbî eserinde Frank, Gürcü ve Gilân kalkanlarından bahsetmektedir²⁴⁹⁰. Bu kalkanların fiziksel özellikleri hakkında elimizde ayrıntılı bilgiler mevcut değildir. Bunun yanı sıra Gilân kalkanlarının Orta Çağ İslam dünyasında ünlü olduğu ve başka devletler tarafından kullanıldığı bilinmektedir²⁴⁹¹.

Varka u Gülşâh'daki minyatürlerde de birçok kalkan tasviri bulunmaktadır. Bu tasvirler, dönemin kalkan tiplerini öğrenmek adına çok değerlidir²⁴⁹².

c) Miğfer

Orta Çağ'da baş kısmını koruyan en önemli savunma teçhizatı miğfer idi. Miğferin Türkiye Selçukluları devrinde kullanıldığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Mesela I. Gıyâseddin Keyhüsrev 607/1211 yılındaki Alaşehir Savaşı'nda başına bir miğfer takmıştı²⁴⁹³. Yine *Varka u Gülşâh*'daki minyatürlerde de birçok miğfer resmi yer almaktadır. Bu resimlerde üst kısmı kubbeli, başı yan taraflardan da koruyan miğfer figürlerinin yanı sıra gözler hariç başı tamamen kapatan miğfer çeşitleri de bulunmaktadır²⁴⁹⁴.

²⁴⁸⁵ Erdal Eser, "Köseadağ Savaşı'nın Demir Elbiseleri: Zırhlar", *Türk'ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali*, ed. Abdullah Kaya, Sivas 2018, s. 256.

²⁴⁸⁶ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 15a, 18a, 18b, 36a. İlgili eserdeki tasvirlerin ve kıyafetlerin detaylı incelemesi için bkz. Özden Süslü, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 2007.

²⁴⁸⁷ Eflâkî, II, s. 1023; Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 160; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 338.

²⁴⁸⁸ Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 10b.

²⁴⁸⁹ Eflâkî, II, s. 1023; Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, s. 160; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 340.

²⁴⁹⁰ İbn Bîbî, I, s. 444.

²⁴⁹¹ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 155.

²⁴⁹² Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 6a, 7b, 12a, 15a, 20a. Bk. EK II.

²⁴⁹³ İbn Bîbî, I, s. 129; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 338.

²⁴⁹⁴ Bk. EK II; Ayyûkî, *Varka u Gülşâh*, vr. 11a, 12a, 13b, 18a.

TÜRKİYE SELÇUKLU ORDUSUNDA KULLANILAN MUHASARA ALETLERİ

a) Mancınık

Mancınık, Orta Çağ'da muhasara savaşlarının en önemli savaş aletiydi. Türkiye Selçukluları da bu silahtan şehir kuşatmalarında yararlanmışlardı. Bununla birlikte kaynaklarda devletin ilk dönemlerinde yapılan muhasara savaşlarında istifade edilen kuşatma aletlerinden çok az bahsedilmektedir²⁴⁹⁵. Türkiye Selçuklularının mancınık kullandıklarına dair ilk kayıt I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in 603/1207 yılındaki Antalya şehri kuşatmasında zikredilmektedir. İbn Bîbî'nin kaydına göre Selçuklu ordusu Antalya'yı kuşattığında "kartalın dahi uçamayacağı bir yere yerleştirilen 10 helak edici mancınık" kullanılmıştır²⁴⁹⁶. Yine I. İzzeddin Keykâvus'un 612/1216 yılındaki Antalya kuşatmasında da mancınıklardan yararlanıldığı bilinmektedir²⁴⁹⁷. Aynı hükümdarın Kilikya Ermenileri üzerine düzenlediği seferde Çinçin ve Kançin kaleleri de mancınıklarla kuşatılmıştır²⁴⁹⁸.

Türkiye Selçuklularına yükseliş devrini yaşatan I. Alâeddin Keykubâd zamanında 617/1221 yılındaki Alâiye kuşatmasında devasa bir mancınık kullanılmıştır²⁴⁹⁹. Yine aynı hü-

kümdar devrinde 622/1226 yılında Kâhta kuşatmasında "mağribî mancınık" adlı bir mancınık çeşidinden istifade edilmişti²⁵⁰⁰. Bu mancınının İslam dünyasının batı kanadında icat edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Avrupa mancınıklarından farklı ancak karşıdan ağırlıkla çalışabilen bir mancınık olması muhtemeldir²⁵⁰¹.

I. Alâeddin Keykubâd devrinde 622/1226 yılındaki Çemişgezek muhasarasında birçok kuşatma aletinden yararlanıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. İbn Bîbî'nin kaydına göre bu kuşatma savaşında Türkiye Selçuklu ordusu, 5000 süvari ve çeşitli muhasara aletleriyle Çemişgezek üzerine yürümüştü. İlk önce sulh yoluyla kale alınmaya çalışılmış, bu kabul görmeyince mancınık ve arrâdelerin kurulmasına başlanmıştı²⁵⁰². Türkiye Selçukluları devrinde bu örneklerin haricinde daha birçok kale ve muhasara savaşı yapılmış, bu savaşlarda mancınıklardan istifade edilmişti²⁵⁰³.

Kaynaklarda mancınıklardan hedefe gönderilen gülle ve taşlardan da bahsedilmektedir. İbn Bîbî, 633/1236 yılındaki Âmid kuşatmasında 2 menn²⁵⁰⁴ (yaklaşık 1.7 kg), 3 menn (yaklaşık 2.5 kg), 5 menn (yaklaşık 4.5 kg.) ve 10 menn (yaklaşık 8.3 kg) ağırlığındaki mancınık taşlarının mezkûr muhasara savaşında kullanıldığını belirtmektedir. Son yıllarda Anadolu'da Orta Çağ dönemine ait kalelerin kazılmasıyla döne-

²⁴⁹⁵ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 353.

²⁴⁹⁶ İbn Bîbî, I, s. 117; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 354; Ozan Köklünar, "Selçuklu Kuşatmalarında Mancınının Rolü", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 2/2, (2019), s. 234.

²⁴⁹⁷ İbn Bîbî, I, s. 164-165; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 356.

²⁴⁹⁸ İbn Bîbî, I, s. 184-185; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 357.

²⁴⁹⁹ İbn Bîbî, I, s. 259; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 358; Salim Koca, *Selçuklular'da Ordu ve Askerî Kültür*, Ankara 2005, s. 145-146.

²⁵⁰⁰ İbn Bîbî, I, s. 292; Köklünar, "Selçuklu Kuşatmalarında Mancınının Rolü", s. 234-235.

²⁵⁰¹ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 359.

²⁵⁰² İbn Bîbî, I, s. 299-301; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 360.

²⁵⁰³ Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 361.

²⁵⁰⁴ Menn ağırlık birimi küçük, orta ve büyük gibi kategorilere ayrılıp çevirmeler küçük menn'e göre yapılmıştır. Ortaçağ Anadolu'sunda küçük menn yaklaşık 833 gr. idi. Bk. W. Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, (terc. Acar Sevim), İstanbul 1990, s. 21-22.

me ait mancınık taşları gün yüzüne çıkarılmıştır. Ağırlıkları 2.5 kg ile 15.5 kg arasında değişen mancınık taşlarının boyutları, İbn Bîbî'nin zikrettiği verilerle kısmen uyumaktadır. Buna göre Konya yakınlarındaki Gevâle Kalesi'nde 2013-2016 yılları arasında gerçekleştirilen kazılarda 56 adet doğal taştan imâl edilmiş mancınık taşı bulunmuştur. Taşların çapları, 13 cm ile 25.5 cm arasında değişmektedir. Ağırlıkları 2.5 kg ile 15.5 kg arasındadır. Güllerin üretildiği malzeme Gevâle Kalesi çevresinde bolca bulunan sille taşıyla beyaz kayadır. Güllerin çoğu orta boyuttur. Bu malzemelerin Orta Çağ materyallerini çağrıştıran diğer buluntularla beraber keşfedildiği göz önüne alındığında Orta Çağ devrine tarihlendirilmesi mümkündür. Bununla birlikte Gevâle Kalesi kazılarında mancınıklara ait bir aksam ele geçirilmemiştir. Ancak kale-nin güneybatısında büyükçe bir taş üzerinde kare bir sabitleme noktasının oluşu bu bölümde sabit bir mancınık olduğunu akla getirmektedir. Böyle bir senaryoda bu mancınının kale savunmasında kullanılması mümkündür²⁵⁰⁵.

Orta Çağ dönemine ait olduğu tahmin edilen taş güllerin keşfedildiği bir başka Orta Çağ yerleşkesi, Karaman Kalesi'dir. Burada 2013-2016 yılları arasında yapılan kazılarda birçok gülle ele geçirilmiştir. Güllerin kütlesi, Gevâle Kalesi güllerleriyle benzerlik göstermektedir²⁵⁰⁶. Son yıllarda ivme kazanan Orta Çağ yerleşkeleri kazılarında bilgilerimizi genişletecek daha fazla mancınık gülleri örneğinin bu-

lunması ve mancınık aksamalarının keşfedilmesi ihtimal dâhilindedir.

Kaynaklarda mancınık ustası anlamında (منجنيقي) ve mancınının daha küçük boyutu olan arrâde ustası olarak (استاد عراده ساز) kayıtları geçmektedir²⁵⁰⁷.

b) Ok Mancınığı

Türkiye Selçukluları devrinde taş atan mancınıkların yanı sıra büyük okları hedefe gönderen dev ok mancınıkları da kullanılmaktaydı. Bu ok mancınıklarının birçok çeşidi olmakla birlikte Türkiye Selçuklu kaynaklarında *çarh* (چرخ) ve *kuşkencîr* (كشكنجير) isimli türlerden bahsedilmektedir²⁵⁰⁸. *Çarh*, Orta Çağ'da büyük bir yay olup bu silah uzun okları hedefe fırlatmaktaydı. Mezkûr savaş aletinin uzun, orta ve kısa olmak üzere birçok türü bulunmaktaydı²⁵⁰⁹. *Kuşkencîr*, Orta Çağ İslam dünyasının en ağır yaylarından biriydi. 'Omer Hayyâm-i Nîşâbûrî'ye (öl. 1132) göre bu yayın ağırlığı 600 menn (yaklaşık 500 kg) idi²⁵¹⁰.

Yazılı kaynakların yanı sıra kazılarda bulunan arkeolojik malzemelerden de Türkiye Selçukluları devrine ait ok mancınıkları ve aksamaları hakkında bilgi edinmekteyiz. Nitekim Kubâdâbâd ve Samsat kazılarında *çarh* temreni olduğu düşünülen ok ucu örnekleri bulunmuştur. Konya Kubâdâbâd kazılarında ele geçirilen

²⁵⁰⁵ Ahmet Şen, "Konya Gevâle Kalesi Kazılarında Bulunan Taş Güller (2013-2016)", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 4, (2019), s. 196-197.

²⁵⁰⁶ Ahmet Şen, "Karaman Kalesi Kazılarında Bulunan Taş Güller ve Orta Çağ Harp Sanatındaki Yeri", *Karaman Araştırmaları – I*, ed. H. Muşmal-E. Yüksel-M. A. Karpar, Konya 2019, s. 132.

²⁵⁰⁷ İbn Bîbî, I, s. 301; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 363.

²⁵⁰⁸ İbn Bîbî, (tıpkıbasım Adnan Sadık Erzi), s. 341, 494.

²⁵⁰⁹ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 173.

²⁵¹⁰ Duman, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, s. 172; Osman G. Özgüdenli-İbrahim Duman, "Ortaçağ İslâm Dünyasında Bir Ok Mancınığı: Kuşkencîr", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III/1, (2016), s. 102.

ok temreni 66 gr. ağırlığında olup bu örneğin ok mancınıklarıyla atılan büyük oklara ait olduğu düşünülmektedir²⁵¹¹. Bu örneklerin çoğalması, Türkiye Selçuklu ok mancınıkları konusundaki bilgilerimizi genişletecektir.

c) Diğer Kuşatma Teçhizatları

Kaynakların verdiği bilgilerden kuşatma savaşlarında surların delinmesinde görevli nakkâb ve yangın çıkarmayı amaçlayan neffât-lardan da istifade edildiği anlaşılmaktadır²⁵¹². Neffâtların içi petrol dolu ve seramikten yapılmış neft şişelerini kullandıkları bilirse de nak-kâbların hangi malzemelerden yararlandıkları tam olarak aydınlatılamamıştır. Diğer taraftan merdiven ve kement de muhasara savaşlarının önemli teçhizatlarındandı²⁵¹³.

SONUÇ

Türkiye Selçukluları ordusunda kullanılan silahlar ve savunma teçhizatlarıyla ilgili kaynaklarda birçok bilgi geçmektedir. Bununla birlikte eserlerde zikredilmeyen veya tespit edemediğimiz birçok savaş teçhizatının kullanılması da mümkündür. Türkiye Selçuklularında ok-yay ana savaş aletiydi. Muhasara veya taarruz savaşına göre diğer teçhizatlar ondan sonra gelmekteydi. Okun, yayın, kılıcın, gürzün, mızrağın, zırhın ve mancınının birçok türü mevcuttu. Orduda bu silahları ve çeşitlerini kullanmasını bilen askerler vardı. Ayrıca özellikle

muhasara aletlerini kuran ve söken ustalar bulunmaktaydı.

Yazılı kaynakların yanı sıra arkeolojik malzemeler de ordunun silahlarını belirlemek ve tanımak açısından ciddi katkılar sunmaktadır. Nitekim Orta Çağ Anadolu'sunda önemli konumları bulunan yerleşkelerin kazılmasıyla Türkiye Selçukluları devrine ait birçok savaş malzemesinin ele geçirileceği şüphesizdir. Bu arkeolojik buluntular, bilgilerimizin genişlemesini sağlayacak ve yazılı kaynaklardaki malumatların arkeolojik malzemelerle eşleştirilmesi mümkün hale gelecektir.

KAYNAKÇA

- ALLAN, James W., *Persian Metal Technology 700-1300 AD*, London 1979.
- AYGÖR, Erkan, "Konya Gevale Kalesi 2016 Yılı Kazısında Bulunan Ok Uçları", *Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 62, (2018), s. 283-306.
- AYGÖR, Erkan, "Konya Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Ok Uçlarının Değerlendirilmesi", *MASROP E-Dergi*, 11/16, (2017), s. 7-24.
- AYYÜKİ, *Varka u Gülşâh*, TSMK, Hazine, nr. 841.
- BRYENNIOS, Nikephoros, *Tarihin Özü*, (terc. Bilge Umar), İstanbul 2008.
- ÇAYCI, Ahmet, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İstanbul 2008.
- ÇORUHLU, Tülin, "Tasvirilere Göre Selçuklu Silahları ve Bu Silahların Osmanlılardaki Devamı", *S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi VI. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (16-17 Mayıs 1996)*, Konya 1997, s. 49-68.
- DAWSON, T. "Kremasmata, Kabadion, Klibanion: Some Aspects of Middle Byzantine Military Equipment Reconsidered", *Byzantine and Modern Greek Studies*, 22, (1998), s. 38-50.
- DUMAN, İbrahim, *Büyük Selçuklu Ordusunda Kullanılan Savaş Aletleri*, İstanbul 2020.
- DUMAN, İbrahim, "Orta Çağ İslâm Dünyasında Kullanılan Karaçori Kılıcı Hakkında Bazı Düşünce-

²⁵¹¹ Alptekin Yavaş, "Ortaçağ'ın Ölümçül Silahı Çarh ve Onun Gizemli Uçları", *Hacettepe Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, (2019), s. 259-280; Alptekin Yavaş, "Samsat Höyük Orta Çağ Temrenleri Konusunda İlk Tespitler", *MASROP E-Dergi*, 10/15, (2017), s. 37.

²⁵¹² İbn Bîbî, (tıpkıbasım Adnan Sadık Erzi), s. 326, 420.

²⁵¹³ İbn Bîbî, (tıpkıbasım Adnan Sadık Erzi), s. 420; Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, s. 365.

- ler”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, IV, (2019), s. 71-86.
- DUMAN, İbrahim, “Şâhnâme’de Yer Alan Kılıç ve Hançer ile İlgili Kayıtlar”, *Hacettepe Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 37, (2022), s. 313-322.
- DUMAN, İbrahim, “Hatt’ın Konumunun Belirsizliği ve Orta Çağ’da Hattî Mızraklarının Ticareti”, *Orta Çağ’da Ticaret*, ed. Tolgahan Karaimamoğlu, İstanbul 2022, s. 293-310.
- EBU’L-FEREC, İbnü’l-İbrî, *Ebu’l-Ferec Tarihi*, II, (İngilizce tercümeden Türkçeye terc. Ömer Rıza Doğrul), Ankara 1999.
- EFLÂKÎ, Şemseddîn Ahmed el-Ârifî, *Menâkıbu’l-‘Arifin*, II, (neşr. Tahsin Yazıcı), Tahran 1362/1983.
- ESER, Erdal, “Kösedağ Savaşı’nın Demir Elbiseleri: Zırhlar”, *Türk’ün Anadolu Tarihinde Bir Dönüm Noktası 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali*, ed. Abdullah Kaya, Sivas 2018, s. 253-277.
- FAHR-İ MUDEBBÎR, *Âdâbu’l-Harb ve’s-Şecâ’a*, (neşr. Ahmed Suheyli-yi Hânsarî), Tahran 1346/1967.
- GORELIK, M, “Oriental Armour of the Near and Middle East from the Eighth to the Fifteenth Centuries as shown in Works of Art”, *Islamic Arms and Armour*, ed. R. Elgood, London 1979, s. 30-63.
- GÖKSU, Erkan, *Okla Yükselen Millet*, İstanbul 2018.
- GÖKSU, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara 2010.
- GÖKSU, Erkan, *Türk Kültüründe Silah*, İstanbul 2015.
- GÜDER, Ümit, *Anadolu’da Orta Çağ Demir Metalürjisi: Kubad Abad, Samsat, Kinet Höyük, Hisnal-Tinat ve Yumuktepe Kazı Buluntuları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2015.
- GÜDER, Ümit, “Orta Çağ Demir Temren Örneklerinin Sertlik Değerleri ve Sertleştirme Yöntemleri”, *MASROP E-Dergi*, 8/10, (2017), s. 18-25.
- GÜDER, Ü.-ÇEKEN, M.-YAVAŞ, A.-YALÇIN, Ü.-RAABE, D., “First evidence of crucible steel production in Medieval Anatolia, Kubadabad: A trace for possible technology exchange between Anatolia and Southern Asia”, *Journal of Archaeological Science*, 137, (2022), s. 1-14.
- GÜDER, Ü.-YAVAŞ, A.-YALÇIN, Ü., “Anadolu Selçuklu Dönemi Demir Aletlerinin Üretim Yöntemleri”, *Turkish Studies*, 10/9, (2015), s. 193-212.
- GÜDER, Ü.-TAŞAN, Cemal C.-YAVAŞ, A., “Multi-phase microstructures in Anatolian Seljuks iron-steel objects: classification and production techniques”, *Archeologické rozhledy*, LXX, (2018), s. 483-493.
- HARPER, Prudence O., “The Ox-Headed Mace in Pre-Islamic Iran”, *Acta Iranica (Papers in Honour of Mary Boyce)*, 24, (1985), s. 247-259.
- HINZ, Walther, *İslâm’da Ölçü Sistemleri*, (terc. Acar Sevim), İstanbul 1990.
- İBN BÎBÎ, *el-Evâmirü’l-‘Alâ’iyye fî’l-Umûri’l-‘Alâ’iyye*, (tıpkıbasım Adnan Sadık Erzî), Ankara 1956; I-II, (terc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996.
- KESİK, Muharrem, *At Üstünde Selçuklular -Türkiye Selçukluları’nda Ordu ve Savaş-*, İstanbul 2014.
- KHONİATES, Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (terc. Fikret Işıltan), Ankara 1995.
- KHORASANI, M. M., *Lexicon of Arms and Armor from Iran: A Study of Symbols and Terminology*, Tübingen 2010.
- KHORASANI, M. M., “A History of the Development of Spears and Lances in Iran”, *Quaderni Asiatici*, 94, (2011), s. 65-89.
- KHORASANI, M. M., “Linguistic Terms Describing Different Types of Armour in Persian Manuscripts”, *Gladius*, XXXI, (2011), s. 149-187.
- el-KİNDÎ, Ya’kûb b. İshâk, *Risâle fî’s-Süyûf ve Ecnâsihâ: Medieval Islamic Swords and Swordmaking Kindi’s Treatise “On Swords and Their Kinds”*, (neşr. ve İngilizce terc. Robert G. Hoyland-Brian Gilmour), Oxford 2006.
- KOCA, Salim, *Selçuklular’da Ordu ve Askerî Kültür*, Ankara 2005.
- KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklularında Ordu ve Askerî Kültür”, *On İkinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri I, Kuruluşundan Günümüze Türk*

- Ordusu (20-22 Mayıs İstanbul 2009)*, Ankara 2009, s. 31-54.
- KOMNENA, Anna, *Alexiad: Malazgirt'in Sonrası*, (terc. Bilge Umar), İstanbul 1996.
- KÖKLÜNAR, Ozan, "Selçuklu Kuşatmalarında Mancının Rolü", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 2/2, (2019), s. 227-238.
- KÖPRÜLÜ, M. F., "Türk ve Moğol Sülâlelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuniyeti", *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1983, s. 71-79.
- MELIKIAN-CHIRVANI, A. S., "The Westward Journey of the Kazhagand", *Journal of the Arms and Armour Society*, XI/1, (1983), s. 8-35.
- MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Ankara 2007.
- MERÇİL, Erdoğan, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara 2000.
- METİN, Tülay, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", *Tarih Okulu Dergisi*, XVII, (2014), s. 131-153.
- MEVLÂNÂ, Celâleddîn-i Rûmî, *Kulliyât-i Şems-i Tebrîzî*, (neşr. Bedî'ü'z-zamân Furûzânfer), Tahran 1378/1999.
- NICOLLE, David, *The Military Technology of Classical Islam*, I, (Unpublished PhD Thesis), The University of Edinburgh, Edinburgh 1982.
- NICOLLE, David, "Silâh", *EP*, (XII (Supplement), 2004, s. 734-746.
- ÖZGÜDENLİ, Osman G.-DUMAN, İ., "Ortaçağ İslâm Dünyasında Bir Ok Mancınığı: Kuşkencîr", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, III/1, (2016), s. 93-108.
- SÜSLÜ, Özden, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Ankara 2007.
- ŞEN, Ahmet, "Konya Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Taş Güller (2013-2016)", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 4, (2019), s. 189-224.
- ŞEN, Ahmet, "Karaman Kalesi Kazılarında Bulunan Taş Güller ve Orta Çağ Harp Sanatındaki Yeri", *Karaman Araştırmaları – I*, ed. H. Muşmal-E. Yüksel-M. A. Kapan, Konya 2019, s. 131-134.
- TURAN, Osman, "Eski Türklerde Okun Hukûkî Bir Sembol Olarak Kullanılması", *Belleten*, IX/35, (1945), s. 305-318.
- URFALI MATEOS, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (terc. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987.
- YAVAŞ, Alptekin, *Orta Çağ Temrenleri: Anadolu Ortaçağı'nın 9-13. Yüzyıl Temren Teknolojisi Üzerine Kronolojik, Morfolojik, Terminolojik, Tipolojik ve Metalürjik Bir Değerlendirme*, Ankara 2020.
- YAVAŞ, Alptekin, "First Records on Anatolian Seljuk Arrowheads (In the light of Kubad-Abad Palace Specimens)", *İİB International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 3/4, (2012), s. 119-145.
- YAVAŞ, Alptekin, "Samsat Höyük Orta Çağ Temrenleri Konusunda İlk Tespitler", *MASROP E-Dergi*, 10/15, (2017), s. 35-53.
- YAVAŞ, Alptekin, "Ortaçağ'da Hurda Demir Kullanımı", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 10, (2019), s. 21-50.
- YAVAŞ, Alptekin, "Anadolu Selçuklu Dönemine Ait İki Nadide Eser: Mızrak Ucu ve Kilit", *Uluslararası İpek Yolu Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara 2013, s. 291-302.
- YAVAŞ, Alptekin, "Kubad-Abad Sarayı Kazılarında Bulunan Metal Eserler (Bıçaklar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 198, (2012), s. 125-142.
- YAVAŞ, Alptekin, "Ortaçağ'ın Ölümcül Silahı Çarh ve Onun Gizemli Uçları", *Hacettepe Üniv. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, (2019), s. 259-280.

EKLER

EK I: Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a ait sikke (Metin, "Selçuklularda Okçuluğa Genel Bir Bakış", s. 140).

EK II: Varka ve Gülşâh eserinde ok-yay, kılıç tasvirleri. (Ayyûkî, Varka u Gülşâh, TSMK, Hazine, nr. 841, vr. 20a).

EK III: Varka ve Gülşâh eserinde mızrak tasvirleri. (Ayyûkî, Varka u Gülşâh, TSMK, Hazine, nr. 841, vr. 37b).

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA GULÂM EĞİTİMİ VE KONYA GULÂMHÂNELERİ*

Erkan GÖKSU

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, erkangoksu@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3263-0050

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti'nde gerek saray ve hükümet teşkilâtında gerekse orduda önemli bir mevkiye sahip olan gulâmlar, harp esirleri arasından seçme, satın alma, hediye ve herhangi bir devlet veya kişiden intikal etme gibi klasik yöntemlerle temin edilirdi. Özellikle küçük yaşta dergâha alınan gulâmlar, “gulâmhâne” adı verilen “gulâm mektepleri” veya “askerî kışlalar”da eğitim görürlerdi. Küçük yaşta girdikleri gulâmhânelerde “babayân” adı verilen kişiler nezaretinde yetiştirilen gulâmlara, hediye, satın alma ve herhangi bir devlet veya kişiden intikal eden yaşı ilerlemiş gulâmlara göre daha fazla

güvenilir, liyakat, hüner ve kahramanlıkları nispetinde yüksek makamlara kadar yükselirlerdi.

Anahtar kelimeler: Türkiye Selçukluları, Gulâm sistemi, Gulâmhâne, Babayân.

GULÂM EDUCATION IN THE TÜRKİYE SELJUKS AND KONYA GULAMHANES

ABSTRACT

In the Seljuks State of Türkiye, ghulams, who held an important position in the palace, and government organization, and in the army, were recruited through classical methods such as selection among prisoners of war, purchase, gift and inheritance from any statesmen or civilians. Especially the ghulams who were accepted to dervish lodges at a young age, were edu-

* Bu makale, yazarın “Türkiye Selçuklularında Ordu” başlıklı doktora tezinden özetlenmiştir. Söz konusu tez Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Bkz., Erkan Göksu Türkiye Selçuklularında Ordu, TTK Yay, Ankara 2010.

cated at “ghulam schools” or “military barracks” which were called “ghulam houses”. The gulams, who were raised under the supervision of people called “babayan” in the gulāmhānes they entered at a young age, were more reliable than the older ghulams who were received as a present, purchases, or inheritance from statesmen or civilians and can obtain higher position according to their competence, talent and heroism.

Keywords: Seljuks of Türkiye, Ghulam system, Ghulam houses, Babayan.

GİRİŞ

Ortaçağ İslâm devletlerinin dayandığı en önemli askerî ve idarî teşkilatlarından birine adını veren gulâm (غلام) kelimesi, “ergenlik çağına gelmemiş erkek çocuk; hizmetçi, köle” anlamlarına gelir. Ancak muhtelif kaynaklarda abd (عبد), rakîk (راقق), memlûk (مملوك), mevlâ (مولا), vasîf (وصيف), hâdim (خادم), uşak (وشاق), vuşâk (وشاق) veya kul (قول) tabirleriyle de karşımıza çıkan gulâm kelimesinin Ortaçağ İslâm tarihine damgasını vuran ıstılahî anlamı, bundan çok daha geniş ve karmaşık bir sisteme işaret eder²⁵¹⁴. Bu manada gulâm sistemini, “esir

veya köle olarak hizmete alınan kimselerin, kabiliyetleri ve aldıkları eğitim neticesinde kazandıkları becerileri doğrultusunda başta ordu olmak üzere çeşitli devlet hizmetlerinde istihdam edilmesi suretiyle işleyen mekanizma” olarak tarif etmek mümkündür.

Bizans ve Sâsânî devletleri ile sair doğulu ve batılı devletlerde görülen kölelerin orduda kullanılması (arming slaves) veya köle askerler (slave soldiers) uygulamasından tamamen farklı bir müessese gulâm sistemi, İslâm medeniyetine has bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. İlk izlerine Hz. Ömer döneminde rastlanmakla beraber²⁵¹⁵,

Der Islam, LIII/2 (1976), s. 196-225; Aynı yazar, Aspects of the Mamluk Phenomenon, Part II: Ayyubids, Kurds, and Turks”, *Der Islam*, LIV/1 (1977), s.1-32; Aynı yazar, “Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi”, (Terc. Samira Kortantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV (1988), s.211-248; Amelia Leavoni, “The Mamluk Conception of the Sultānate”, *International Journal of Middle East Studies*, 26 (1994), s. 373-392; R. Stephen Humphreys, “The Mamluks”, *Dictionary of the Middle Ages*, (Ed. Joseph R. Strayer), (Charles Scribners’ Sons), New York 1987, s.68-69; Robert Irwin, *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultānate, 1250-1382*, (Southern Illinois University Press), Carbondale 1986, s.1-25; C. E. Bosworth, “Ghaznavid Military Organization”, *Der Islam*, XXXVI (1960), s.37-77; Kâzım Yaşar Kopraman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara 1989, s.1 vd; Altan Çetin, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2002; Speros Vryonis, “Selçuklu Gulâmları ve Osmanlı Devşirmeleri”, çev. Tuncay Birkan, *Cogito*, 29, (2001), s.94; Süleyman Kızıltoprak, *Memlûk Sistemi ve Memlûk Devletinin Kuruluşu*, Yüksek Lisans Tezi, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1997; Aynı yazar, “Memlûk Sistemi”, *Türkler*, V, Ankara 2002, s.327; Aynı yazar, “Memlûk,”mad., *DİA*, XXIX, s.87-90; Erkan Göksu, *Selçuklunun Mirası Gulâm ve İktâ*, İstanbul 2017.

²⁵¹⁴ Gulâm sistemi hakkında farklı yaklaşımlar ve değerlendirmeler için bkz, Daniel Pipes, *Slave Soldiers and Islam, The Genesis of a Military System*, London 1981; David Ayalon, “Studies on the Structure of the Mamluk Army I”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, XV/2 (1953), s. 203-228; Aynı yazar, “Studies on the Structure of the Mamluk Army II”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, XV/3 (1953), s. 448-476; Aynı yazar, “Studies on the Structure of the Mamluk Army III”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, XVI/1 (1954), s.57-90; Aynı yazar, “Preliminary Remarks on the Mamluk Military Institution in Islam”, *War Technology and Society in the Middle East*, (Ed. V J. Parry-E. Yapp), London 1975, s.44-58; Aynı yazar, “Aspects of the Mamluk Phenomenon, Part I: The Importance of the Mamluk Institution”,

²⁵¹⁵ İslâm ordularında, Hz. Ömer döneminden önce de kölelerin yer aldığı bilinmektedir (Pipes, *a.g.e.*, s.107-113.; John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, terc. Füsun Doruker, İstanbul 1995., s.304.). Ancak bunların gulâm sistemine göre yetiştirilmiş köleler olmadığı anlaşılmaktadır. Hz. Ömer devrinde ise Dîvânü'l-ceyş’in kurulup muhariplerin kayda alınması (at-Taberî, *The History of Al-Ta-bari*, XII, (Translated and Annotated by Yohanan Friedmann), (State University of New York Press), New York 1992., s.199-200.; el-Belâzurî (Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî), *Fütûhu'l-Büldân*, (Tahkik. Rıdvan Muham-

Emevîler²⁵¹⁶ ve özellikle Abbâsîler döneminde²⁵¹⁷ tekâmül etmiş ve daha sonra Afrika'dan Asya'ya, Endülüs'ten Hindistan'a kadar uzanan sahada kurulan bütün İslâm devletlerinde idarî ve askerî yapının temel ve vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Şüphesiz kölelerin askerî hizmetlerde

kullanılması, kölelik sisteminin ortaya çıkışından beri muhtelif coğrafyalarda ve muhtelif toplum-
larda sıkça rastlanan bir durumdur. Fakat bizim ele aldığımız gulâm sisteminde kölelerin, sistematik bir askerî eğitime tâbi tutulmak suretiyle profesyonel asker veya idareci olarak yetiştirilmesi ve liyâkat ve kabiliyetleri doğrultusunda daimî ve maaşlı olarak muhtelif devlet hizmetlerinde görevlendirilmeleri söz konusudur. Dolayısıyla bu sisteme dâhil olan bir gulâm, profesyonel asker veya idareci niteliği taşımakta, devlet erkânı sınıfına girmekte ve bu hâliyle sıradan kölelerden farklı bir konumda bulunmaktadır²⁵¹⁸. Üstelik bu sisteme dâhil olan gulâmların, bilhassa emir rütbesine kadar yükselmiş olanlarının, isimlerine yazılmış bir azâdnâme ile azâd edilmiş, yani hür bırakılmış oldukları düşünülecek olursa²⁵¹⁹, gulâm sistemiyle kölelik veya köle askerlik uygulaması arasındaki fark daha iyi anlaşılır.²⁵²⁰

med Rıdvan), Beyrut 1403., Türkçe terc., Çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002., s. 654 vd.; Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, çev. Ali Şafak, İstanbul 1994., s.374., Aynı Yazar, *Nasihatü'l-Mülûk*, Haz. Mustafa Sarııyık, (SÜ SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1996., s.310.; Corci Zeydan, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, I, Mütercimi: Zeki Megamiz-Naşiri: Mümin Çevik, İstanbul 1971., s.222-223.; Mehmet Aykaç, *Abbâsî Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Divânlar (132-232/750-847)*, TTK Yay., Ankara 1997., s.71.) ve bu cümleden olmak üzere Kadisiye Savaşı'ndan sonra, Sâsânî ordusunda bulunan bazı birliklerin kayda alınması (el-Belâzurî, Türkçe terc., s.401-402.), araştırmacılar tarafından gulâm sistemin ilk örneği olarak değerlendirilmiştir (David Ayalon, "Preliminary Remarks on the Mamluk Military Institution in Islam", *War Technology and Society in the Middle East*, (Ed. V J. Parry-E.Yapp), London 1975, s. 44-46.; Pipes, *a.g.e.*, s.159-160.; Hugh Kennedy, *The Armies of the Caliphs: Military and Society in the Early Islamic State*, Routledge, 2001., s.62.

²⁵¹⁶ Emevî ordularında kendilerine maaş bağlanan Türk askerlerin mevcut olduğuna dair birçok kayıt bulunmaktadır. Toplu bilgi için bkz., Ayalon, "Preliminary Remarks", s.47.; aynı yazar, "Aspects of the Mamluk Phenomenon, Part I: The Importance of the Mamluk Institution", *Der Islam*, LIII/2 (1976), s.205.; Pipes, *a.g.e.*, s.129-131.; Çetin, *a.g.t.*, s.20.; V. J. Parry, "İslâm'da Harp Sanatı", terc. Erdoğan Mercil ve Salih Özbaran, *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 28-29 (1974-1975), s.195.; Aynı yazar, "Savaşçılık", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, II, (Ed. P. M. Holt-A.K.S. Lambton-B. Lewis), İstanbul 1997., s.401.; Mustafa Zeki Terzi, "Gulâm" mad., *DİA*, XIV., İstanbul 1996., s.178.

²⁵¹⁷ Pipes, *a.g.e.*, s.131-139.; Bosworth, *a.g.m.*, s.41 vd.; Matthew S. Gordon, *The Breaking of a Thousand Swords: A History of the Turkish Military of Samarra (A.H. 200-275/815-889 C.E.)*, (State University of New York Press), Albany 2001., Patricia Crone, *Slaves on Horses: The Evolution of the Islamic Polity*, (Cambridge University Press), New York 1980., s.74-vd.; Reuven Amitai, "The Mamluk Institution, or One Thousand Years of Military Slavery in the Islamic World", *Arming Slaves: From Classical Times to the Modern Age*, (Editors: Christopher Leslie Brown, Philip D. Morgan), (Yale University Press), New Haven 2006., s.40-50.; D. Sourdel, "Ghulâm- The Caliphate", *EF*, II., s.1079-1081; Terzi, *a.g.m.*, s.178-179.; Parry, "İslâm'da Harp Sanatı", s.196.; Aynı yazar, "Savaşçılık", s.401-403.

²⁵¹⁸ Pipes, *a.g.e.*, s.12-23; Çetin, *a.g.t.*, s.1-3; Mehmet Nadir Özdemir, "Abbâsî Halifesi Mu'tasım'ın Ordusunda Bulunan Türklerin "Köle" Olup Olmadığı Meselesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.Ü. Türkiyat Araş. Enst Yay, Sı.18 (Güz 2005), s. 211-230.

²⁵¹⁹ Türkiye Selçukluları dönemine ait bir münşeat mecmuası olan Rûsûmü'r-Resâil'de bir azâdnâme örneği mevcuttur. Bu azâdnâmede emîr unvanı taşıyan Rûm asıllı bir gulâmın, güzel ahlâkının, iyi ve kötü zamanlarda göstermiş olduğu hizmetlerinin sabit olduğu, bu sebeple Allah rızası için onun boynundan esaret düğümünün kaldırılarak hürriyetinin verildiği beyân edilmekte, gulâmın sahibi olan kişinin, hayatı müddetince ve ölümünden sonra evlât ve taallukatından kimsenin bu hususta bir söz ve müdahaleye hakkı olmadığı, "bunu işittikten sonra değiştiren olursa günahı değiştirenle olsun" âyetiyle teyit edilmekte ve bu vesikanın şahidler huzurunda yazıldığı kaydolunmaktadır. Bu vesikaya aşağıda ayrıca temas edilecektir. Bkz., Hasan b. 'Abdi'l-Mu'min el-Hoyî, *Rûsûmur-Resâ'il ve Nücûmü'l-Fezâ'il*, (Tashîh ve İhtimâm: Adnan Sadık Erzi), AÜİF Yay, Ankara 1963, s.43-44. Belgenin değerlendirilmesi için ayrıca bkz., Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s.183-184.

²⁵²⁰ Bu noktada gulâmı köle, gulâm sistemini de kölelik sistemi olarak nitelendirmenin, söz konusu sistemi ve bu sistemin tarihî misyonunu kavrama konusunda büyük hatalara sebep olacağına işaret etmek yerinde olur. Zira her ne kadar gulâm ve köle kelimeleri teorik olarak birbiriyle

Gulâmlardan bilhassa emir sınıfına yükselenler, sadece statü ve ekonomik bakımdan toplumun en üst sınıfında yer almakla kalmazlar, devlet hazinesinden yüksek maaşlar alır, tıpkı diğer hür bireyler gibi istedikleri kadınla evlenebilme, çocuk sahibi olabilme, mal mülk edinme, mahkemelerde şahitlik yapma ve sair toplumsal, ekonomik ve hukukî haklara da sahip olurlardı. Oysa sıradan köleler, toplumda hor ve hakir görülen ikinci sınıf, hatta en alt tabaka olarak görülür, çarşı ve pazarlarda bir ticaret metaı gibi sürekli alınıp satılabilirlerdi. Ancak efendilerinin izniyle veya onların belirlediği kadınlarla evlenebilirler, köle ana babadan doğan çocuk da köle sayılırdı. Hizmetleri karşılığında herhangi bir ücret alamayan kölelerin mal mülk edinme imkânları da hakları da yoktu. Ancak efendilerinin müsaadesiyle, kendi bedellerini ödemek suretiyle özgürlüklerini kazanmak amacıyla birikim yapabilirlerdi.

alakalı görünse de uygulama sahasında böyle bir aynılıkten söz etmek mümkün değildir. Nitekim ev ve temizlik işleri, üretim faaliyetleri veya buna mümasil müteferrik hizmetlerde kullanılan kölelerle, küçük yaştan itibaren sistemli bir eğitime tâbi tutulduktan sonra başta ordu olmak üzere muhtelif devlet hizmetlerinde görev alan, liyâkat ve sadakatleri oranında yüksek makamlara ulaşabilen gulâmlar arasında hem ekonomik ve toplumsal yaşam koşulları bakımından, hem de hukukî statüleri bakımından çok belirgin bir ayırım mevcuttur. Köleler, özgürlükten yoksun olarak her türlü ağır işlerde çalıştırılıp hayatları boyunca köle pazarlarında satışa sunulabilirken, sisteme dâhil olan gulâmlar, belirli bir zaman sonra azâd edilir ve hayatlarını hür bireyler olarak devam ettirirlerdi. Her ne kadar memlûk adayları köle olarak satın alınmış olsalar da hem kendileri, hem de onları satan veya satın alanlar, o an için bir “köle” olan kişinin askerî okul eğitiminden sonra kölelik statüsünün değişeceğini bilirlerdi. Oysa diğer kölelerin özgürlüklerini elde etme konusunda kesin bir şansları yoktu. Onların özgürlüklerini kazanmaları için efendilerinin ya onları azâd etmesi ya da yakınlarının onları bularak fidyesini ödemesi ile mümkündü. Bir diğer çıkar yol da kaçmalarıydı. Fakat bu şıkların hepsi çok zor ve nadir görülen olaylardı. Kızıltoprak, “Memlûk Sistemi”, s.321. Ayrıca bkz., İlyas Gökhan, “Memlûk Devleti’nde Askerî Kölelik Hukuku”, *Nevşehir Barosu Dergisi*, 1/1 (Mart 2014), s.141, 149-151

Mahkemelerde bile kölelerin şahitliği muteber değildi²⁵²¹.

Bu hususlar göz önüne alındığında gulâmla köle arasında hem hukukî statüleri, hem de sosyal ve ekonomik durumları bakımından ciddi farklılıkların mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bütün bunlara ilave olarak gulâmların en düşük seviyede olanlarının bile, o dönemlerde toplumun geneliyle kıyaslandığında çok az kişiyle sınırlı kalan -bugünkü ifadeyle- devlet memuru vasfını taşıdıkları unutulmamalıdır. Zira kariyerlerinin belli bir aşamasında devlet hizmetine giren gulâmlar, sahip oldukları mevki ve unvanları nispetinde devleti temsil etmişler, bilhassa üst düzey askerî ve idarî makamlara yükselenler, devletin emretme hak ve yetkisini kullanmaları, güç ve otoritesini temsil etmeleri münasebetiyle kelimenin tam anlamıyla devletlü²⁵²² olmuşlardır. Bu durumda onlar, her ne kadar Sultan’ın ve devletin nazarında sadık birer hizmetkâr olarak kalsalar da aslında devletin askerî ve idarî işlerini yöneten birer efendiden farksızdılar.

1- Türkiye Selçukluları Döneminde Gulâm Sistemine Genel Bakış

Büyük Selçuklu Devleti’nin Anadolu şubesi olarak ortaya çıkan Türkiye Selçuklu Devle-

²⁵²¹ Kızıltoprak, “Memlûk Sistemi”, s.321-322; Gökhan, *a.g.m*, s.144-145.

²⁵²² “Devlet” kelimesinin esas anlamı “baht, talih, şans, saadet” olup Türkçe “kut” kelimesinin tam karşılığıdır. Bu bakımdan eski metinlerde sıkça ratlanan ve başta hükümdar olmak üzere devlet büyükleri, mevki ve makam sahipleri için kullanılan “kutlu/kutluğ” kelimesi ile “devletlü” kelimesi aynı anlamda olup “Tanrı’dan kut/devlet bulmuş”, yani “kendisine baht, talih, şans, saadet verilmiş” kişi anlamına gelir. Bu manada gulâmlar, özellikle de yüksek makamlarda bulunanlar, tam anlamıyla kut’un yani devletin isabet ettiği kutlu, devletlü kimselerdir.

ti'nde gulâm sisteminin ilk dönemlerden itibaren mevcut olduğu muhakkak ise de döneme ait kaynaklar, sistemin tam ve etkin bir şekilde ne zamandan itibaren uygulanmaya konduğunu tespiti imkân vermemektedir. Bu durumun, Selçuklu Türklerinin Anadolu'da kesin olarak yerleşmelerine, devletin teşkilât, iktisat ve sanat alanındaki gelişimine başlangıç teşkil ettiği kabul edilen Miryokefalon Savaşı'ndan (1176) itibaren değişmeye başladığı söylenebilir. Sözgelimi Miryokefalon Savaşı sırasında sayısı 50.000'i bulan Türkiye Selçuklu kuvvetleri, ilk defa İbnü'l-Ezrak tarafından Kılıç Arslan'ın askerleri ve Türkmenler olarak tefrik edilmiştir ki, burada sözü edilen Kılıç Arslan'ın askerlerinin, *Anonim Selçuknâme* tarafından Kılıç Arslan'ın Kayseri'den hareket ettiği sırada yanında bulunan 1700 güzîde süvârisi veya hâssa birliği olarak kaydettiği askerler olduğu tahmin edilebilir. Diğer yandan Türkiye Selçuklu tarihinin temel kaynağı konumunda olan İbn Bîbî'nin eserini başlattığı 1192'den itibaren Türkiye Selçuklu gulâmlarının devlet teşkilatının hemen her sahasında son derece etkin oldukları hakkında bilgi vermektedir. Tarihî hadiselerin, özellikle de teşkilât ve müesseselerle ilgili gelişmelerin, uzun veya kısa süren bir hazırlık devresinden sonra müşahhas hâle geldiği düşünülecek olursa, gerek Miryokefalon Savaşı'nda tesadüf ettiğimiz hâssa ordusunun, gerekse İbn Bîbî'nin ilk kayıtlarından itibaren rastladığımız gulâmların, birdenbire ortaya çıkmış olamayacakları meydandadır. Bu durumda gulâm sisteminin temellerinin söz konusu tarihten çok daha önce, muhtemelen kuruluş yıllarında atılmış olduğu muhakkaktır.

Üstelik Türkiye Selçuklularının, gerek gulâm sistemin başarılı bir şekilde uygulandığını bildiğimiz Büyük Selçuklu geleneği,

gerekse devletin kurulduğu muhitin siyasî ve askerî özellikleri gereği gulâm sistemine yabancı olmadıkları malumdur. Bunun yanında, bırakın hanedan azalarını, devlet ricâlinin bile mevkilerine göre az veya çok sayıda gulâma sahip oldukları bir dönemde, Türkiye Selçuklu sultanlarının gulâmlardan oluşan bir mahiyet kuvvetine ve sair görevlilere sahip olmadıkları düşünülemez. Nitekim kaynaklarda ilk Türkiye Selçuklu sultanlarının çok az da olsa şahıslarına bağlı gulâmları bulunduğuna işaret eden bazı kayıtlara rastlanmaktadır. Sözgelimi İbnü'l-Ezrak, Sultan I. Kılıç Arslan'ın Meyyâfânkîn'e tayin ettiği Humartaş'ın, Sultan'ın babasının, yani Süleymanşâh'ın gulâmı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Diğer yandan İznik'in Haçlılar tarafından işgali hakkında bilgi veren Bizans ve Haçlı kaynaklarında, İznik'teki Selçuklu sarayına, saray memurlarına ve hazineye dair bilgilere tesadüf edilmektedir ki, buna göre daha Süleymanşâh'tan itibaren İznik'te ve daha sonra da Konya'da bir saray ve payitaht düzeninin kurulduğu ve söz konusu saray memurları arasında gulâm kökenli devlet adamlarının bulunduğu şüphesizdir.

Kuruluş döneminin sisli perdesinin aralandığı yükselme dönemine ait kayıtlarda ise hem gulâm sistemi ve hem de bu sistemin yetiştirdiği gulâmlardan oluşan hâssa birliklerinin ordu içerisindeki yeri hakkında geniş malumat edinmek mümkündür. Başta İbn Bîbî olmak üzere döneme ait kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde Türkiye Selçuklu sarayında görev yapan gulâmlar için “gulâmân-ı dergâh”, “gulâmân-ı hâss”, “mefârîde”²⁵²³, “mefârîde-i halka-i hâss”, “halka-i hâss, mülâzım”,

²⁵²³ “Mefârîde (مفارقة)” kelimesi şimdiye kadar yapılan muhtelif araştırmalarda genellikle “müfârede” olarak okun-

“mülâzımân-ı dergâh”, “mülâzımân-ı yatak-i hümayûn”, “gulâmân-i yatak-i sultan” gibi tabirler kullanılmıştır²⁵²⁴.

Bunlardan gulâmân-ı dergâh, bütün saray gulâmlarını, gulâmân-ı hâss ise saray gulâmları içinden seçilen ve doğrudan Sultan’ın şahsına bağlı olan gulâmları ifade etmekteydi. Gulâmân-ı hâss, Sultan’ın her türlü özel hizmeti ve muhafızlığı görevini yürütür, sadece seferlerde değil sulh zamanlarında da hükümdarın sürekli yanında bulunurdu. Ancak bazen Sultan’ın iştirak etmediği askerî harekâta da katılırlardı. Ayrıca Sultan’ın emri üzerine, bazı devlet adamlarının tutuklanması, refakatçilik, bir kimsenin huzura çağrılması gibi görevler ve gizlilik kesbeden vazifelerde de gulâmân-ı hâss kullanılırdı. Gulâmân-ı hâss’in bir cüzünü teşkil eden mefâride²⁵²⁵, fizikî özellikleri ve yiğitlikleriyle temayüz eden gulâmlar arasından seçilir ve savaş zamanlarında bile sarayda bu-

lunarak dergâhın muhafazası görevini yerine getirirlerdi. Bir kısmı da Sultan’ın sürekli yanında bulunarak hazer ve seferde muhafızlığını yaparlardı. Çok özel kıyafet ve silâhlarla teçhiz edilen mefâride, sarayda yapılan resmî tören ve kabullerde de hazır bulunurdu. Ayrıca yüksek dereceli devlet memurları ve beylerin tutuklanması veya cezalandırılması da mefâride eliyle yapılırdı. “Mefâride-i halka-i hâss”ın ise Eyyûbî ve Memlûklerde görülen “halka” askeriyeye benzer özellikler taşıdığı tahmin edilebilirse de mevcut kayıtlarda bunların özellikleri hakkında az bilgi bulunması²⁵²⁶, fazla bir şey söylemeye imkân vermemektedir. “Gulâmân-ı hâss”ın diğer bir sınıfını da kelime olarak “birinin veya bir şeyin yanından hiç ayrılmayan, yoldaş, nöker” anlamına gelen “mülâzımân” teşkil etmekteydi. Bazı kayıtlarda sarayın, bazı kayıtlarda hükümdarın, bazı kayıtlarda ise muhtelif devlet ricâlinin hizmetinde bulundukları anlaşılan “mülâzımân”, genel olarak hizmetkârları ifade etmek üzere kullanılmaktaydı. Ancak bunlar içerisinde bulunan “mülâzımân-ı yatak-i hümayûn”un farklı bir yeri olup, bunlar hem Sultan’ın muhafazası hem de merkez ordusu içinde önemli bir yer teşkil ediyorlardı. *Dîvân-ı Lügâtî’t-Türk, Kutadgu Bilig ve Siyâsetnâme*²⁵²⁷ gibi eserlerde de rastlanan yatak/yatgak

muştur. Ancak söz konusu kelime “müfred (مُفْرَد)” kelimesinin çoğulu olup doğrusu “mefâride” olmalıdır.

²⁵²⁴ Bu tabirlerin hemen hepsinin Türkiye Selçuklu Devleti’nden önceki veya sonraki Müslüman Türk devletlerinde de mevcut olması dikkat çekicidir. Sözgelimi “gulâmân-ı dergâh” a “gulâmân-ı saray” şeklinde Gazneli ve Büyük Selçuklularda, “mefâride”ye “müfredân” şeklinde Büyük Selçuklularda, Irak Selçuklularında, Hârezmşâh ve Memlûklarda, “halka-i hâss” a Eyyûbîlerde ve Memlûklarda, “gulâmân-ı yatak” a “yatak” ve “yatakçı” şeklinde Karahanlılarda ve Büyük Selçuklularda tesadüf edilmektedir ki bu durum, Türkiye Selçuklu Devleti ile diğer Müslüman Türk devletlerinde uygulanan gulâm sistemi arasındaki benzerliği göstermesi bakımından önemlidir.

²⁵²⁵ Bazı yazarlar “müfred” in kelime anlamından hareketle “tek tek, yani ayrı ayrı hizmet gördükleri için bunlara müfred adı verildiğini ve devrin idare anlayışına göre, bir görevin iki veya üç müfred’e değil, daima tek müfred’e tevdi edildiğini ileri sürmüşlerdir. Mesela er-Râvendî’nin tercümesini yapan Ahmet Ateş, “müfredân” ifadesini “tek başına harp yapan askerler” olarak tercüme etmiştir. Ancak söz konusu ifadenin kaynaklarda genellikle çoğul yani “müfredân” veya “mefâride” şeklinde kullanılmış olması, müfredlerin, muhtelif görevlere toplu bir şekilde gönderildiklerini göstermektedir.

²⁵²⁶ İbn Bîbî, Türkiye Selçuklu ordusundaki “mefâride-i halka hâss” dan sadece bir yerde, 629/1231-1232 yılında Curmagon Noyan kumandasındaki Moğol kuvvetlerinin, Sivas bölgesindeki bir kervansaray’a saldırımları üzerine, merkezden sevk edilen ordu hakkında bilgi verdiği sırada bahsetmiştir. Kayda göre Moğol taarruzundan haberdar olan Sultan Alâeddin Keykubâd, derhal Emîr Kemâlû’d-dîn Kâmyâr’a “mefâride-i halka-i hâss”, “gulâmân-ı dergâh” ve “mülâzımân-ı yatak-i hümayûn” dan meydana gelen “hazır” orduyla tam teçhizatlı olarak yola çıkmasını, kıfayeti, dirayeti, komutanlığı ve işbilirliğiyle bu yangını söndürmesini, karışıklığı durdurmasını emretmiştir.

²⁵²⁷ Siyâsetnâme’nin Ch. Schefer tarafından yapılan Fransızca tercümesinde, “yatak” sözü “döşek” anlamında kul-

kelimesi hükümdarı, sarayı veya herhangi bir kaleyi gece bekleyen, gece nöbeti tutan anlamına gelmekteydi²⁵²⁸. Türkiye Selçuklularında da “mülâzımân-ı yatak” ve “yatakçı” ifadeleri nöbetçi anlamında kullanılıyordu.

Aslî vazifeleri Sultan’ın hizmet ve muhafazası olan gulâmlar, “velinimet”leri olan Sultan’a ve onun şahsında devlete tam sadakat esasına göre yetiştirildiklerinden, Sultan’ın dayandığı temel unsur oldukları şüphesizdir. Bu bakımdan gulâmlardan teşekkül eden hâssa birlikleri, Türkiye Selçuklu ordusu içerisinde özel bir yere sahip olmuştur. Bununla beraber bu hâssa birliklerini özel kılan yegâne sebep Sultan’a sadakat ve yakınlıkları değil, aynı zamanda da çok iyi yetiştirilmiş yaya ve atlı uzman savaşı birliklerinden teşekkül eden profesyonel bir daimî ordu mahiyeti taşımalarıdır.

Gerek saray ve hükümet teşkilâtında gerekse orduda önemli bir mevkie sahip olan gulâmların tedariki konusunda harp esirleri arasından seçme, satın alma ve hediye gibi klasik yöntemlere başvurulduğu anlaşılmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki özellikle küçük yaşta dergâha alınan ve “gulâmhâne”de yetiştirilen bir gulâmla, hediye, satın alma ve herhangi bir devlet veya kişiden intikal eden gulâmlar

arasında farklılık olduğu şüphesizdir. Nitekim herhangi bir şekilde saraya veya herhangi bir kişiye intikal eden yaşlı ilerlemiş gulâmların genellikle önemsiz işlerle görevlendirildikleri, hatta bazen serbest bırakıldıkları, buna karşılık küçük yaşta olanların “gulâmhâne”lere alındığına dair kayıtlar bulunmaktadır²⁵²⁹. Bazı gulâm kökenli devlet adamlarının, yanında yetiştikleri kişilerin adıyla anılmalarının da bu durumdan ileri geldiği söylenebilir.

Türkiye Selçuklu Devleti’ndeki gulâmân-ı dergâh’ın çok farklı etnik kökenlere mensup olmaları da dikkat çekici bir husustur. Nitekim İbn Bîbî’nin kayıtlarından Türkiye Selçuklu sarayında Rum, Ermeni, Gürcü, Rus, Frank, Deylemlî, Kazvinli, Kürt, Kıpçak, Türk, Tacik, Hitay, Keşmirli, hatta Çinli gulâmların mevcut olduğu anlaşılmaktadır ki, bu kadar farklı unsurdan oluşan bir gulâm ordusuna başka bir devlette tesadüf etmek oldukça zordur. Şüphesiz bu durumun en önemli sebebi, devletin kurulduğu ve hâkimiyet tesis ettiği coğrafyanın oldukça zengin bir etnik yapıya sahip oluşudur. Nitekim Türkiye Selçuklularının hâkimiyet tesis ettiği Anadolu, Suriye ve Kafkasya’da yaşayan toplumların çok farklı etnik kökenlere sahip olmaları, bu ülkelerin fethi sırasında ele geçirilen ve gulâm olarak dergâha alınan harp esirlerine de yansımış, çok farklı etnik kökenlerden gelen bir gulâmân-ı dergâh’ın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Esir pazarlarından alınan ve hediye edilmek suretiyle saraya giren gulâmlar da etnik çeşitliliğin artmasında etkili olmuşlardır.

lanılmış ve bu yüzden de söz konusu kayıt, askerinin bir kısmının sefer esnasında sıra ile yatmaya, yani istirahat ettiği şeklinde tercüme edilmiştir ki bu hata tamamen “yatak” sözünün yanlış anlaşılmasından ileri gelmiştir.

²⁵²⁸ “Yatgâk/yatak” ifadesi, *Divânü Lügâti’t-Türk, Kutadgu Bilig ve Siyâsetnâme* gibi eserlerde mevcut olup hepsinde de hükümdarı, sarayı veya herhangi bir kaleyi gece bekleyen, gece nöbeti tutan anlamına gelir. Bu manada “turgak” yani gündüz nöbetçisinin zıt anlamında kullanılmıştır. Aynı ifade, Türkiye Selçuklularında ve Osmanlı Devleti’nde genel olarak nöbetçi, bekçi anlamında mevcut olup, XVI. yüzyıl sonlarında “yatakçı” şeklinde çarşı ve pazarları beklemekle görevli gece bekçileri için kullanılmıştır. Günümüzde rastladığımız “yatakçılık etmek” tabiri de aynı anlamdadır.

²⁵²⁹ Alâeddin Keykubâd döneminde büyük emîrlerin tasfiyesinden sonra onlardan geriye kalan gulâmların küçük yaşta olanları gulâmhâne ve taşthâneye alınmış, gulâmân-ı bozorg yani büyük gulâmlar ise rızıklarını aramak üzere serbest bırakılmıştı.

Ancak Türkiye Selçukluları ve sair Müslüman Türk devletlerinde mevcut bulunan gulâm ordusunun, oradan buradan toplanmış muhtelit unsurlardan müteşekkil, ortak ruh ve hareket kabiliyetinden yoksun bir ordu olmadığı; belli bir eğitim sürecinden geçmiş, bu zaman zarfında sadece harp sanatında değil içerisinde bulunduğu devlet ve toplum hayatının temel esasları konusunda da yetiştirilmiş ve gerek Sultan’a gerekse devlete bağlılıklarını türlü vesilelerle ispatlamış gulâmlardan oluşan bir ordu olduğu unutulmamalıdır²⁵³⁰.

2- Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler

Gerek saray ve hükümet teşkilâtında gerekse orduda önemli bir mevkie sahip olan gulâmların tedariki konusunda harp esirleri arasından seçme, satın alma, hediye ve herhangi bir devlet veya kişiden intikal etme gibi klasik yöntemlere başvurulduğu malumdur. Ancak özellikle küçük yaşta dergâha alınan ve “gulâmhâne” adı verilen “gulâm mektepleri” veya “askerî kışlalar”da yetiştirilen bir gulâmla, hediye, satın alma ve herhangi bir devlet veya kişiden intikal eden gulâmlar arasında farklılık olduğu görülmektedir. Nitekim herhangi bir şekilde saraya veya herhangi bir kişiye intikal eden yaşlı ilerlemiş gulâmların genellikle önemsiz işlerle görevlendirildikleri, hatta bazen serbest bira-

kıldıkları, buna karşılık küçük yaşta olanların “gulâmhâne”lere alınarak efendileri veya “ba-bayân” adı verilen kişiler tarafından eğitildiklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu durumun temel sebebi, küçük yaştaki gulâmların çekirdekten yetiştirilmesi ve verilen eğitim sonunda velinimetleri olan efendilerine son derece sadık bir gulâm olarak hizmete hazır olmalarıdır²⁵³¹. Bu bakımdan sadece Türkiye Selçuklularında değil gulâm sistemini uygulayan bütün devletlerde, saraya küçük yaşta alınan gulâmların yetiştirilmesine özel bir önem verildiği şüphesizdir²⁵³².

²⁵³¹ Gulâmhaneler ve gulâm eğitimi hakkında geniş bilgi için bkz, Erkan Göksu, “Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A Journal of Oriental Studies)*, Yıl: 7, S. 24, (Güz 2007), s. 65-84.

²⁵³² Muhtelif Müslüman Türk devletlerinde gulâm eğitiminin dinî ve askerî olmak üzere ikiye ayrıldığı, dinî eğitimin din adamları aracılığıyla; ata binme, ok, kılıç, mızrak ve diğer hafif ve ağır silâhların kullanılması ve harp sanatına dair strateji, taktik ve sair hususları içeren askerî eğitimin de yüksek rütbeli askerî ricâl tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Bütün bunların yanında hükümdara ve diğer devlet ricâline hizmet adabı ve muhtelif merasimlerde uyulacak kaideler ile dil eğitimi üzerinde durulduğu muhakkaktır. Bu konuda en geniş bilgiler Memlûk dönemine aittir. Bu dönemde uygulanan gulâm/memlûk eğitimi hakkında toplu bilgi için bkz, Ayalon, “Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi”, s. 221 vd. ; Hasanein Rabie, “The Training of the Mamlûk Fâris”, *War, Technology and Society in the Middle East*, (Edited by V. J. Parry), London: Oxford University Press, 1975, s.153-163; Reuven-Preiss Amitai, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge University Press, 1995, s.17, 73, 216-218, 221; Aynı yazar, “The Mamluk Institution, or One Thousand Years of Military Slavery in the Islamic World”, *Arming Slaves: From Classical Times to the Modern Age*, (Editors: Christopher Leslie Brown, Philip D. Morgan), New Haven: Yale University Press, 2006, 40-50, s.46-64; Amelia Levanoni, “The Sultân’s Laqab: A Sign of a New Order in Mamluk Factionalism”, *The Mamluks in Egyptian and Syrian Politics and Society*, (Edited by Michael Winter-Amalia Levanoni), E.J. Brill, Leiden 2004, s.84-100; David Nicolle, *Saracen Faris 1050-1250 A.D.*, London: Osprey, 1994, s.10-11; Çetin, a.g.t, s.57-78; Aynı yazar, “Memlûk Askerinin Eğitimi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VII/2, (Ağustos 2003), s. 219-235; Gökhan, a.g.m, s.133-161.

²⁵³⁰ Ordunun bu derece muhtelit bir yapıya sahip olmasının, ordu nizamı ve amaç birliğinin sağlanması hususlarında menfi bir rol oynayacağı düşünülebilir. Nitekim Fahr-i Müdebber, muhtelit orduların büyük fayda vermeyeceği, az ama mütecanis bir ordunun daha başarılı olacağını zikretmiştir. Buna karşılık Nizâmülmülk gibi bazı müellifler de “bütün ordunun bir soydan olmasının tembelliğe ve buna bağlı olarak tehlikelere sebep olacağını” ileri sürmüşler ve bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için her soydan askerlerin bulunduğu muhtelit bir ordu kurulmasının gerekliliğini vurgulamışlardır.

Büyük Selçuklularda “kara gulâm” adı verilen “acemi gulâmlar”ın²⁵³³, sahipleri tarafından yetiştirildikleri ve buna bağlı olarak “saray”ın en büyük gulâm yetiştirme merkezi, bir mektep olduğu anlaşılmaktadır. Bu gulâmları yetiştirmek üzere hususî “öğretmen”ler tayin edildiği bilinmekle beraber²⁵³⁴, eğitimin ne şekilde verildiği, plan ve programları, müfredatları gibi konularda fazla bilgimiz yoktur. Nizâmülmülk, eserinin bir yerinde “gulâmların satın alındıkları günden ihtiyarlamış ve yükselmiş oldukları zamana kadar yetiştirilmeleri ve derecelenmelerinin eski zamanlarda takdire şayan bir düzen içinde olduğunu, fakat şimdilerde bu sistemin temelinden yıkıldığını” söylemekte ve ardından Sâmanîler zamanında uygulanan gulâm eğitimi şu şekilde nakletmektedir:

“Satın alınan gulâm, ‘bir yıl’ yaya olarak alayda (rikâb), zendenecî kaftan ve hafif bir çizme ile hizmet ederdi. Bu gulâmın bu bir yıl içinde gizli veya açık ata binmesine emir (izin) yoktu. Bindiği öğrenilirse kendisini iyice cezalandırırlardı. Gulâm bir yıl çizme ile hizmet edince, ‘visâkbaşı’ ‘hâcib’e söyler, ‘hâcib’ de padişaha bildirirdi. O zaman, ona ham deri kaplı eyerciği, sade deri yuları olan küçük bir Türk atı verirlerdi. Bir yıl at ve kamçı ile hizmet edince ‘ikinci yıl’ ona beline bağladığı bir kılıç (karaçur) verirlerdi. ‘Üçüncü yıl’ ise atlanma vaktinde bağladığı yay kabı (kırban) ve okluk (kîş) verirlerdi. ‘Dördüncü yıl’ daha iyi bir eyer, yıldızlı (kevkeb) bir gem, bir kaftan,

üstüne bir halka asmış olduğu bir çomak; ‘beşinci yıl’, bir ‘sâkî’ ve beline bir kadeh asmış olan bir ‘abdâr’ olurdu. ‘Altıncı yıl’ ‘câmedârlık’ yapardı. ‘Yedinci yıl’, ona tek tepeli ve 14 kazıklı bir çadırcık verilirdi. Üç yeni satın alınmış gulâmcığı, onun kıtası (hayl) yaparlardı. Kendisine de ‘visâkbaşı’ lakabı verirlerdi. Gümüş iplik çekilmiş siyah külahçık ile gece kaftanı giydirebilirlerdi. Mevkiini, haşmetini, (atlı) maiyyetini (hayl), rütbesini arttırırlardı ki, nihayet ‘haylbaşı’ olurdu. Böylece liyâkatleri, hünnerleri, şecaatleri bütün herkese malum olurdu. Elinden büyük işler gelirdi. İnsan tutucu ve hüdâvendigâr sevicisi idi. O vakit, 30-40 yaşına varmadıkça, kendisine ‘emîrlük’ ve ‘valilik’ rütbesi vermezler ve hiçbir işe tayin etmezlerdi.²⁵³⁵”

Aynı müellif eserinin başka bir yerinde de devlete küskün Türkmenleri tekrar devlete bağlamak amacıyla sunduğu teklifte Türkmen çocuklarından alınan 1000 kişinin, saray gulâmları tarzında yetiştirilmesi, silâh ve hizmet terbiyesi almaları” gerektiğini ifade etmiştir²⁵³⁶ ki, bu durumda gulâm eğitimi konusunda yukarıda sayılan hususlara Sultân’a “hizmet adabının öğretilmesi” de ilave edilmelidir.

Nizâmülmülk’ün, özellikle yukarıda zikrettiğimiz ilk kaydında “eski düzenin yıkıldığını” belirttiikten sonra Sâmanîler devrine ait uygulamayı nakletmiş olması -vaktiyle M. Altay Köy-

²⁵³³ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III (Alp Arslan ve Zamanı)*, TTK Yay, Ankara 2001, s.241.

²⁵³⁴ Reşîdü’l-dîn, II/5, s.70; er-Râvendî, s.156, (Türkçe terc, II, s.242). el-Mâverîdî’nin, *Nasihatü’l-Mülûk*’unda da saray hizmetçileri ve gulâmlar için özel öğretmenler tayin edilmesi gerektiği zikredilmiştir (s.237).

²⁵³⁵ Nizâmü’l-mülk, s.140-141, (Türkçe terc, s.133-134).

²⁵³⁶ Nizâmü’l-mülk, s. 139, (Türkçe terc, s.132). Bu kaydı değerlendiren M. Altay Köymen, “gulâm sıfatıyla daima Sultân’ın katında bulunacak olan Türkmen çocuklarının, bilhassa at üzerinde silah kullanmayı, bir de Sultân’a hizmet adabını öğreneceklerini ve Türkmen çocuklarına hususî yetiştirme sistemi tatbik edilemeyeceğinden, bu eğitimin bütün saray gulâmları için de uygulandığını söylemektedir.” Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s.241-242.

men'in de dikkat çektiği gibi²⁵³⁷- söz konusu uygulamanın Büyük Selçuklularda mevcut olmadığını, sadece bir model olarak gösterildiğini ortaya koymaktadır²⁵³⁸. Bununla beraber Nizâmülmülk'ün sunduğu model kadar düzenli olmasa da Büyük Selçuklu gulâmlarının da silâh kullanma, harp ve hükümdara hizmet adabı gibi konularda eğitim aldıkları şüphesizdir. Nitekim Büyük Selçuklu gulâmlarının 18 ila 20 yıl süren bir eğitim sonra önemli mevkilere gelebildikleri ve devlete sadakat ve liyâkatle hizmet ettikleri görülmektedir ki, bu durum aldıkları eğitim sayesinde olmalıdır²⁵³⁹.

Türkiye Selçuklularında da küçük yaştaki gulâmların²⁵⁴⁰ sahipleri tarafından yetiştirildiği şüphesizdir. Bununla beraber “gulâm hâne” adı verilen “gulâm mektepleri” veya “askerî kışlalar”ın da mevcut olduğu ve gulâmların bu “mektep”lerde “babayân (بابايان)” adı verilen kişiler tarafından yetiştirildikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında bir de “vuşâkhâne (وشاخانه)” ifadesine rastlanmaktadır ki, bu ifade üzerinde de ileride durulacaktır.

Farklı isimlerde olmakla beraber sair Müslüman Türk devletlerinde de mevcut olan bu müesseselerin, gulâm eğitimini daha ciddi ve tertipli bir hale getirdiği şüphesizdir. Ancak konu hakkında etraflı malumata sahip olmamız, Türkiye Selçuklu “gulâm hâne”lerinin mahiyetiyle ilgili fazla bir şey söylemeye imkân vermemektedir.

“Gulâm hâne”yle ilgili ilk kayda kardeşi II. Rükneddin Süleymanşâh'la yaptığı saltanat mücadelesini kaybederek ülke dışına çıkmak zorunda kalan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, o dönemde Eyyûbî hâkimiyetinde bulunan Diyarbakır'a gittiği sırada tesadüf edilir. İbn Bîbî'nin Sultân'ın eniştesi olarak zikrettiği Diyarbakır yöneticisi Melik Salih, Sultân'ın gelişini haber alınca oğullarını hadem u haşem ile birlikte Sultân'ı karşılamaya göndermiş ve bir yandan da hazînenin her türlü giyecek ve kumaşlarla, altın ve gümüşten kıymetli ev aletleriyle, “gulâm hâne”nin ay yüzlü gulâmlarla, haremi ve yatak odasının (şebistân) da güzellikleri ve cazibeleriyle insanı hayrette bırakan, görene parmak ısırtan hurilere benzeyen câriyelerle doldurulmasını emretmiştir²⁵⁴¹.

Bu kayıta dikkat çeken ilk husus, “gulâm hâne”nin Diyarbakır Eyyûbî meliki Salih'in sarayının bir bölümü olarak zikredilmesidir. Buna göre “gulâm hâne”lerin Eyyûbîlerde de mevcut olduğu görüldüğü gibi sadece merkezde değil muhtelif melik ve emîrlerin bulunduğu bölgelerde de “gulâm hâne”ler teşkil edildiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar söz konusu kayıta bir Eyyûbî gulâm hâne"sinden bahsedilse de aynı durumun Türkiye Selçuklu “gulâm hâne”leri için de geçerli olduğu, sadece merkezde değil

²⁵³⁷ Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s.241.

²⁵³⁸ Hâlbuki birçok araştırmacı, bu hususu gözden kaçırarak Büyük Selçuklulardaki gulâm eğitimini de doğrudan doğruya bu bilgilerle izah etmişlerdir.

²⁵³⁹ Köymen, bu hususa dair Tuğrul Bey'in hâciblerini örnek vermektedir. Ona göre söz konusu hâcibler, Tuğrul Bey'in saltanatının sonlarına doğru, yani 1058-60 yıllarında devlet ve ordu hayatında rol oynamaya başlamışlardır. Bu hâcibler'in Tuğrul Bey tahta çıkınca (1040) tedârik edildikleri kabul edilirse, şu halde onların ilk mesuliyet makamlarına gelebilmeleri için 18 veya 20 yıl süren bir eğitim, öğretim ve derece derece terfi devresi geçirdikleri söylenebilir. Zaten bu, Nizâmülmülk'ün Sâmanoğulları devrinde bir gulâmın 35 yaşına gelmedikçe, emîrlîğe yükseltilmediğine dair verdiği bilgiye de uymaktadır. Bkz, Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s.242.

²⁵⁴⁰ Türkiye Selçuklularında saraya alınan küçük yaştaki gulâmlar için “kara gulâm” veya buna benzer bir ifade kullanıldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

²⁵⁴¹ İbn Bîbî, s.45.

muhtelif bölgelerde de “gulâmhâne”ler bulunduğu söylenebilir. Üstelik Diyarbakır’ın Türkiye Selçuklu hâkimiyetine alındığı dönemde, burada bulunan “gulâmhâne” ve içerisindeki gulâmların da Türkiye Selçuklularına geçmiş olduğu şüphesizdir.

2- Konya Gulâmhâneleri

Sarayın en büyük gulâm eğitim merkezi olduğu düşünülürse, gulâmhânelerin de en yoğun bir şekilde Türkiye Selçuklularının başkenti Dârü’l-mülk Konya’da bulunduğunu muhakkaktır. Bu konuda ilk kayıt, Alâeddin Keykubâd’ın büyük emîrleri tasfiyesinden sonra da “gulâmhâne”yle ilgili bir kayda rastlanmaktadır. İbn Bîbî’nin kaydına göre Alâeddin Keykubâd’la görüşen Nâib Hokkabazoğlu Emîr Seyfû’d-dîn, “öldürülen emîrlerin adamları, köleleri ve askerlerinin çokluğuna işaret ederek “Onların karışıklık çıkarmalarının muhtemel olduğunu, bir fermân çıkarmak suretiyle hepsi cezalandırılırsa bunun önüne geçileceği gibi malları, hazîne ve eşyalarının da hazîneye kalacağını” söylemiştir. Hokkabazoğlu’nun tekelifini kabul eden Sultan, hükmün imzalanması için yüzüğünü (انكشتر) ona vermiştir. O hükme göre gece olunca, öldürülen emirlerin adamları da öldürülecek, geriye kimse bırakılmayacaktır.

Hadiseden haberdar olan Emîr Komnenos, hiç vakit kaybetmeden dergâha gitmiş ve Sultan’a “Siz cihan padişahımızın devleti binlerce yıl mutluluk içinde sürsün. Bugün bendeniz, saltanat sarayından çıkıp evime giderken yarımda çok sayıda adamım vardı. Eve vardığımda onlardan sadece bir köle ile bir seyisin kaldığını gördüm” demiştir. Sultan sebebini sorunca da “Duyduğuma göre Nâib Seyfû’d-dîn, emîrlerin adamlarını ve kölelerini öldürtmek

için izin almış. Adamlarım, bu haberi duyunca hepsi telaşlanıp perişan oldu ve bana dediler ki, ‘Eğer sen de yarın cezalandırılacak bir suç işlersen, bize de aynı ceza verilecek. Bir olay olmadan durumumuzu kurtaralım ve başımızın çaresine bakalım.’”

Komnenos’un bu sözleri üzerine verdiği kararın yanlış olduğunu anlayan Sultan, “destârçe-i aman” (دستارچه امان) vererek hükmün icrasından vazgeçilmesini, emîrlerin itibarlı (معتبران) yakınlarının kalelere götürülmesini, mallarının tamamını alınıp hazîneye koyduktan sonra rızklarını aramaları için “gulâmân-ı bozorg”a (غلامان بزرگ) yani büyük gulâmlara icazet verilmesini, taşthâneye uygun olan “gulâmân-ı hord”un (غلامان خرد) yani küçük gulâmların “taşthâne”ye, Emîr-i taştâr Celâleddin Karatay’a, diğerlerinin ise timar’a sahip olmaları için “gulâmhâneler (غلامخانه) ve “babayân”a (بابایان) teslim edilmelerini buyurmuştur²⁵⁴².

Alâeddin Keykubâd’ın aralarında Beylerbeyi Seyfû’d-dîn Ay-Aba, Emîr-i Meclis Mübârizeddîn Behrâmşâh, Emîr-i Âhur Zeyneddin Beşâre ve Emîr Bahâeddîn Kutluca’nın da bulunduğu toplam 24 emîri²⁵⁴³ tasfiye harekâtının Türkiye Selçuklu tarihinde önemli bir yeri olduğu malumdur. Debdebeli yaşayışları ile hükümdardan aşağı kalmayan ve Sultan üzerinde büyük bir baskı oluşturan bu begler, muazzam servetlere sahip oldukları gibi, şahıslarına bağlı gulâmlardan müteşekkil kalabalık mahiyet kuvvetinin de mevcut olduğu bilinmektedir²⁵⁴⁴.

²⁵⁴² İbn Bîbî, s.273-274.

²⁵⁴³ Anonim *Selçuknâme*, s.46, (Türkçe terc, s.30).

²⁵⁴⁴ İbn-i Bîbî’nin anlattığına göre, Beglerbegi Seyfû’d-dîn Ay-Aba, Emîr-i Meclis Mübârizü’-d-dîn Behrâmşâh, Emîr-i Âhur Zeynü’-d-dîn Beşâre ve Emîr Behâü’-d-dîn

Hokkabazoğlu Seyfî'd-dîn endişelendiren de emîrlerin öldürülmesinden sonra başıboş kalan gulâmların sayısı olmalıdır. Buna göre Büyük Selçuklularda olduğu gibi²⁵⁴⁵ Türkiye Selçuklularında da bazı devlet ricâlinin sahip olduğu gulâm sayısının, Sultan'ı veya devlet nizamını tehdit edecek boyuta ulaşabildiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere söz konusu emirlere bağlı gulâmlar ikiye ayrılmıştır. Birinci grubu, emirlerin itibarlı yakınlarının da içinde bulunduğu yaşını almış gulâmlar yani “gulâmân-ı bozorg”, diğeri ise henüz küçük yaşta bulunan “gulâmân-ı hord” oluşturmaktadır. Bu gulâmlardan birinci grubun mal ve mülklerine el koyulduktan sonra serbest bırakılmasında -daha önce de belirttiğimiz üzere- sadakatle bağlı oldukları efendilerini ortadan kaldıran Sultan'a gerçek anlamda hizmet edemeyecekleri, ona karşı her zaman bir husumet taşıyacakları düşüncesinden olmalıdır. Üstelik yaşları ilerlemiş olan bu gulâmları, “gulâmhâne”lerde eğitmek suretiyle istenen tarzda yetiştirmek de mümkün olmayacağından bu tür bir yola başvurulmuş-

tur. Yaşı küçük gulâmlardan oluşan diğer grubun ise bir kısmı “taşthâne”ye diğer bir kısmı ise “gulâmhâne”lere gönderilmiştir ki, bu ayırım söz konusu gulâmların kişisel özelliklerinin etkili olduğu şüphesizdir.

Kayıtta “gulâmhâne” ifadesinin çoğul olarak kullanılmış olması da dikkat çekicidir. Buna göre -yukarıda da belirttiğimiz üzere- sadece sarayda değil, muhtelif yerlerde de “gulâmhâneler” olduğu anlaşılmaktadır. Esasen tasfiye edilen emirlerden kalan gulâmların bir bölümünün küçük yaşta olduğu göz önüne alınacak olursa bu gulâmların, daha önce de söz konusu emirlere ait “gulâmhâne”lerde bulundukları tahmin edilebilir²⁵⁴⁶. Eğer bu doğru kabul edilecek olursa “taşthâne”ye alınan gulâmların, Nizâmülmülk'ün Sâ mânî modeline uygun olarak²⁵⁴⁷ eğitimlerinin bir bölümünü tamamlamış olanlardan, doğrudan “gulâmhâne”lere alınanların ise eğitimlerine henüz yeni başlayanlar arasından seçilmiş olmaları muhtemeldir. Bu durumda gulâm eğitiminin en azından bir bölümünün de “taşthâne”de geçirildiği söylenebilir. Nitekim bazı devlet ricâlinin, “baba” unvanını taşıdığını gösteren bir kayıt bulunmayan Emîr-i taştâr Celâleddîn Karatay'ın “eğitim ve terbiyesinden geçmiş oldukları”nı gösteren bilgilere tesadüf edilmektedir.²⁵⁴⁸

İbn Bîbî'nin “gulâmhâne”yle ilgili son kaydına ise Moğol vesâyeti döneminde, Pervâne Fahreddin Ebu Bekir ve Emîr-i dâd Nusretin'in, Şemsü'd-dîn Hasoğuz ile Esededdin Ruzbe'yi öldürmek için kurdukları tuzak sırasında tesa-

Kutluca, Sultân'ın üzerinde, cûlus ettiği günden beri dayanılmaz bir baskı kurmuşlardı. Bilhassa Beglerbegi Ay-Aba, gerek hususi hayatındaki ihtişam ve debdebesi, gerekse devlet işlerindeki nüfuzu ve kudreti ile Sultânı tam manasıyla gölgede bırakmıştı. Saltanat sarayının günlük sarfıyatı otuz koyun, iken, Ay-Aba'nın sarayında günde seksen, başka bir kayıta da yüz koyun kesiliyordu. Bütün resmî meselelerde dizginler Beglerbeginin elinde bulunuyor, ümerâ ve devlet erkânı baş olarak onu tanıyor ve mühim hususlar için Sultân'a değil ona müracaat ediyorlardı. Sultân'ın mabeyninde (Hicâbet-i Sultân) dahi onun emrinden dışarı çıkmak mümkün olmuyordu. Emîrlerin ortadan kaldırılmasından sonra ise onlara bağlı gulâmların ne olacağı meselesi ortaya çıkmıştı. Bkz, İbn Bîbî, s.203, 265.

²⁵⁴⁵ Büyük Selçuklu devlet ricalinin de çok sayıda gulâma sahip olduğu malumdur. Nizâmülmülk'ün ise 20.000 gulâmı vardı ki bu durum, Melikşah gibi bir hükümdarın bile ondan çekinmesine sebep olmuştu. Bkz, el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, (Türkçe terc, Necati Lügal), Ankara 1999, s.46).

²⁵⁴⁶ Vryonis, “Selçuklu Gulâmları”, s.100.

²⁵⁴⁷ Nizâmülmülk'ün kaydına göre Sâ mânîler devrinde bir gulâm, eğitiminin ancak beşinci yılında bir sâkî ve beline bir kadeh asılı “abdâr” (taşthâne) olabilir.

²⁵⁴⁸ İbn Bîbî, s.668.

düf edilmektedir. Müellifin kaydına göre Sâhib Şemsü’-d-dîn İsfahânî’nin sarayında gerçekleştirilmesi kararlaştırılan suikast için ayarlanan Akşehir ve Âb-ı Germ (İlgin) taraflarında bulunan “serverân-i rûnûd”u çağırarak, gece vakti gizlice Sâhib Şemsü’-d-dîn’in sarayının etrafında bulunan, ancak sıradan ve seçkin kimsele-
rin girmeye izni olmayan hücrelere (حجرات) ve “gulâmhânelere” yerleştirilmiştir²⁵⁴⁹. Neticede plan uygulanmış ve sadece söz konusu iki emîr değil, bu emîrlerin birçok yakınları ve adamları da öldürülmüştür²⁵⁵⁰.

Kayıtta dikkat çeken ilk husus, sadece Konya’da bile birden fazla “gulâmhâne”nin mevcut olup bunların vezîr sarayının yakınlarında bulunduğudur. Bunun yanında hücre ve “gulâmhânelere”in beraber zikredilip sıradan hatta seçkin kimselerin bile girmeye izni olmadığı kaydedilmiştir ki, buna göre “gulâmhânelere”in bir bölümü olan hücrelerin kışla anlamına geldiğini ve eğitim gören gulâmların bu hücrelere yerleştirildiği anlaşılmaktadır²⁵⁵¹. Dikkat çeken

diğer bir husus ise sıradan hatta seçkin kimsele-
rin bile “gulâmhâne”ye girmeye izni olmadığı-
nın vurgulanmış olmasıdır²⁵⁵². Ayrıca söz konu-
su kaydın Moğol vesâyeti dönemine ait olması
“gulâmhânelere”in bu dönemde de mevcut oldu-
ğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Vuşâkhâne” (وشاخانه) ye gelince: İbn Bî-
bî’nin “vuşâkhâne”yle ilgili tek kaydına I. İz-
zeddin Keykâvus’un tahta oturması sırasında
rastlanır. Bu kayda göre yeni Sultân’ın tahta
oturmasından sonra devlet ricâlî tarafından
takdim edilen at, katır, ay yüzlü gulâm, altın
kesesi ve sair eşyadan oluşan hediyeler, hazî-
neye, “vuşâkhâne”ye ve ahıra (ıstabl) teslim
edilmiştir²⁵⁵³.

“Vuşâk” kelimesinin “çocuk, gulâm” an-
lamına gelen Türkçe “uşak” kelimesiyle alâ-
kalı olduğu şüphesizdir²⁵⁵⁴. Bununla beraber,
Memlûklerde “el-ocakiyye (الواجقية)” olarak da
kullanılan “el-uşâkiyye/el-vîşâkiyye/el-vuşâ-
kiyye (الواشاقية)” tabirlerinin “atların terbiye-
si ve bakımından sorumlu olan kişiler” için
kullanıldığına dair kayıtların bulunması²⁵⁵⁵ ve
İbn Bîbî’nin kaydındaki “vuşâkhâne” ile ahır
(ıstabl) ifadelerinin ardı ardına kullanılmış ol-
ması, “vuşâkhâne” tabirinin saray ahır veya
buradaki görevlilerin kaldığı yer anlamında da

²⁵⁴⁹ İbn Bîbî, s.553-554. *Anonim Selçuknâme*’de söz konusu suikastın, emirlerin nüfuzunu ortadan kaldırmak isteyen Sultan tarafından tertip edildiğini, hadisenin Sultân’ın sarayında gerçekleştiğini kaydetmiştir. Müellif, sarayın etrafındaki hücrelerde (در حجره های سرای) gizlenen rind-
lerin toplam 12 emîri öldürüldüğünü zikretmekle beraber “gulâmhâne”den bahsetmemektedir. Bkz, *Anonim Sel-
çuknâme*, s.50, Türkçe terc, s.33; Simon de Saint Quen-
tin, s.62.

²⁵⁵⁰ Simon de Saint Quentin, “bir günde on beş ya da kimine göre en büyük yirmi dört emir gizlice öldürüldü. Latinler ya da Hristiyanlar, İsfahânî’nin altmış kadar emîr öldürttüğünü, kimilerini peşine düşerek kaçırttığını, kimilerini de hapse attırdığını söylerler” demektedir. Bkz, Simon de Saint Quentin, s.62.

²⁵⁵¹ Fatımî, Eyyûbî ve Memlûklerde de gulâmların kaldığı, gulâm eğitiminin yapıldığı yerlere hücre denilmekteydi. Yaacov Lev, *State and Society in Fâtîmîd Egypt*, Brill 1991, s.85-86, 100-102; Aynı yazar, “Regime, Army and Society in Mediaval Egypt, 9th 12th Centuries”, *War and Society in the Eastern Mediterranean, 7th-15th Centu-
ries*, (ed. Yaacov Lev), Leiden: Brill 1997, s.143-144, 147; Aynı yazar, *Saladin in Egypt*, Leiden 1999, s.156; Paula A. Sanders, “The Fâtîmîd State, 969-1171”, *The*

Cambridge History of Egypt-Islamic Egypt 640-1517, Volume I, (Edited by Carl F. Petry), Cambridge Univesty Pers, 1998, s.154-156; Çetin, a.g.t, s.60.

²⁵⁵² Bununla beraber bu derece güvenlik önlemine rağmen suikastçıların “gulâmhâne” hücrelerine yerleştirilmesi ve gece boyunca burada gizlendikten sonra Sâhib’in sarayı-
na geçerek suikastı gerçekleştirmeleri dikkat çekicidir.

²⁵⁵³ İbn Bîbî, s.113.

²⁵⁵⁴ *Ferheng-i Ferheng-i Fârisî-i Âmid*, s.1950; *Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziyâ*, III, (Haz. Ziyâ Şükûn,) MEB Yay, İstanbul 1984, s.1963; Reşîdî’-d-dîn, II/5, s.70.

²⁵⁵⁵ el-Kalkaşandî, V/7, V/224, XI/170; Aşûr, *el-‘As-
ru’l-Memâlikî fî Mısır ve’ş-Şam*, Kahire, 1986, s.412; Mahmud Nedîm Ahmed Fehîm, s.203; Çetin, a.g.t, s.293.

kullanılmış olma ihtimalini akla getirmektedir. Ancak söz konusu kaydın “vuşâkhâne”yle ilgili tek kayıt olması ve bu ihtimali destekleyecek yeterli bilgi içermemesi bir şey söylemeye imkân vermemektedir. Dolayısıyla “vuşâkhâne” ile “gulâmhâne”nin aynı anlamda olmak üzere kullanılmış olduğunu farzetmek daha uygun olacaktır.

İbn Bîbî, bir yerde de “mekteb” ifadesini kullanmıştır. Müellif, I. İzzeddin Keykâvus’un, kardeşi Alâeddin Keykubâd’ın sığındığı Ankara Kalesi’nin kuşattığı (1212) sırada Melik Alâeddin Keykubâd’ın saffında bulunan Mübârizeddin İsa ile Sultân İzzeddin Keykâvus’un saffında olan Emîr-i Cândâr Necmeddin Behrâmşâh arasındaki mübârezeden bahsederken bu iki meşhur kumandanın, “çocukluk yıllarında Sivas’ta “mekteb”teyken kavga ettiklerini ve o kavgadan sonra aralarındaki husumetin hiç bitmediğini” kaydetmiştir²⁵⁵⁶ ki, ikisi de gulâm kökenli olan bu devlet adamlarının çocukken

eğitim gördükleri Sivas’taki “mekteb”in bir “gulâmhâne” olması kuvvetle muhtemeldir.

Türkiye Selçuklularında gulâm eğitiminin yapıldığı “gulâmhâne”lerle ilgili kayıtlar bunlardır. Bu kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla başta Konya olmak üzere Sivas, Diyarbakır ve muhtemelen daha birçok vilâyette “gulâmhâne”ler mevcuttur. Ancak bunların sayısını ve Konya, Sivas ve Diyarbakır dışında hangi bölgelerde faaliyet gösterdiklerini tespit etmek mümkün değildir. Konya’da Vezîr sarayının etrafında bulunan “gulâmhâneler”de özel güvenlik tedbirleri cari olup giriş ve çıkışlar kontrol altına alınmıştır.

“Gulâmhâne”lerle ilgili kayıtlara Moğol vesâyeti döneminde de rastlanması, bu müesseselerin söz konusu dönemde de varlığına işaret etmektedir. Ancak bu dönemde “gulâmhâne”nin, devlet ricâline karşı yapılan bir suikastta -güvenlik tedbirlerinin hilafına olarak- kullanılmış olması, diğer müesseselerde olduğu gibi “gulâmhâne” sisteminin de bozulmuş olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Mevcut kayıtlardan “gulâmhâne”lere küçük yaştaki gulâmların alındığı ve buradaki eğitimin “baba” adı verilen kişiler nezaretinde yapıldığı anlaşılmakla beraber, burada verilen eğitimin mahiyeti hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Bununla beraber muhtelif Müslüman Türk devletlerinde olduğu gibi Türkiye Selçuklularında da gulâm eğitiminin dinî ve askerî olmak üzere ikiye ayrıldığı, dinî eğitimin din adamları aracılığıyla; ata binme, ok, kılıç, mızrak ve diğer hafif ve ağır silâhların kullanılması ve harp sanatına dair strateji, taktik ve sair hususları içeren askerî eğitimin de yüksek rütbeli askerî ricâl tarafından verildiği söylenebilir. Bütün bunların yanında hükümdara ve diğer devlet ricâline

²⁵⁵⁶ İbn Bîbî, s.134. Kaydın devamı şu şekildedir: “Emîr Mübârizü’l-dîn İsa, meydandan bağırarak Necmeddin’i savaşa çağırdı. Necmeddin Behramşah da Sutan İzzeddin’den izin alarak meydana geldi. Hiç beklemeden mızraklarını ellerine alarak aslanlar gibi savaşa giriştiler. Musa’nın ejderhasına dönen mızraklarını birbirinin canına kastetmek için kullandılar. Firavun’un büyüü gibi darda, Nemrud’un ateşi gibi sıkıntıda kaldılar. Buna rağmen birbirleriyle yiğitçe mücadele ettiler. Aradan uzun bir süre geçmesine rağmen galip, mağlup belli olmadı. Mızrakları paramparça olunca bu defa ellerini eyerin çıkıntısında bulunan gürzlerine attılar. Ağır gürzlerini örsün üzerine inen demirci balyozu gibi birbirinin zırhları ve kaftanı üzerine indirmeye başladılar. Ondan da bir sonuç alınamayıp yenen yenilen ayırt edilemeyince kılıçlarını kınından çekip kavgayı sonuçlandırmak istediler. Fakat o sırada Melik Alâeddin, şehrin içinden Emîr Mübârizeddin’i çağrılarını buyurdu. Çavuşların sesini duyunca emîr Mübârizü’l-dîn geri döndü. Necmeddin Behramşah da Sultân İzzeddin’in yanına gitti. Behramşah yanına gelince Sultan, onun yiğitliğini, sabrını ve dayanma gücünü övdü. O kavgada saldırılara karşı koyma ve darbeleri savuşturma konusundaki maharetini göklere çıkardı. Ona hil’at-i hâss vererek makam ve mevkiini yükseltti.” İbn Bîbî, s.135.

hizmet adabı ve muhtelif merasimlerde uyulacak kaideler ile dil eğitimi üzerinde durulmuş olması da muhtemeldir²⁵⁵⁷.

“Gulâmhâne” eğitiminin ne kadar sürdüğü hakkında da bir bilgi mevcut değildir. Nizâmü'l-mülk, Samanî devri uygulamasını örnek vererek yedi yıllık temel eğitimin ardından muhtelif işlerde tecrübe edilen bir gulâmın 35-40 yaşlarına varmadan emîrlük makamına gelebileceğini söylemekte ve bununla ilgili hikâyeler nakletmektedir. Bununla beraber liyâkat ve sadakatiyle temayüz etmiş bazı gulâmların, daha erken yaşlarda göreve getirilebileceklerine dair de bir örnek vermiştir²⁵⁵⁸. es-Seâlibî ise orduya kumandan tayin edilen bir gulâmın tecrübeli biri olması gerektiğini şu hikâyeyle anlatmaktadır:

“Mu‘izzü'd-Devle Ebû'l-Hasan bin Büveyh'in, Tekin el-Cândâr adlı bir hizmetkarı vardı. Bu çocuk sabahtan akşama kadar içer, eğlence-den başını ayırmazdı. Ayık gezdiği görülmemiş-

ti. Fakat Mu‘izzü'd-devle onu çok sevdiği için, Ebû'l-Mercâ ve Hibetullah bin Nâsırü'd-devle'ye karşı gönderilecek bir ordunun başına geçirdi. Vezîr Ebû Muhammed el-Mühellebî, böyle yapılmaması gerektiğini, daha tecrübeli, yaşlı bir kumandanın ordunun başına tayin edilmesinin iyi olacağını salık vermesine rağmen Mu‘izzü'd-devle kararından vazgeçmedi.

Tekin el-Cândâr 1000 kadar askerle, Ebû'l-Mercâ ve Hibetullah'a saldırdı. İlk anda onları perişan etti. Fakat Ebû'l-Mercâ ve Hibetullah, taşıdıkları ziynetleri, savaş aletlerini meydanda bırakarak çevreye gizlendiler. Tekin el-Cândâr'ın askerleri ansızın yağma hareketine girişti. Kimse savaşı düşünemez oldu. İşte tam o sırada Ebû'l-Mercâ ve Hibetullah, bulundukları yerden çıkarak elde kalan birlikleriyle baskın yaptılar. 1000 kişilik orduyu darmadağın ettiler. Tekin el-Cândâr zar zor kurtuldu.

Kaçış esnasında çapulcu bedevîlere rastladı. Onu soymak istediler. Hemen kendini tanıttı ve diledikleri herşeyi verebileceğini söyledi. Eğer Mu‘izzü'd-devle'ye varabilirse başındaki serserilere hediye dağıtacak güya. Nihayet Mu‘izzü'd-devle'ye vardı. Ama gönderilen ordudan geriye kendisi ve zayıf bir er kalmıştı. O zaman tecrübeli vezîr Mühellebî'nin ne kadar haklı olduğunu Mu‘izzü'd-devle çok iyi anlamıştı. Lakin hatasını yine kabullenmedi ve hiçbir şey söylemedi.”²⁵⁵⁹

²⁵⁵⁷ Gulâm eğitimi hakkında en geniş bilgiler Memlûk dönemine aittir. Bu dönemde uygulanan gulâm-memlûk eğitimi hakkında toplu bilgi için bkz, Ayalon, “Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi”, s.221 vd. ; Hassanein Rabie, “The Training of the Mamlûk Fâris”, *War, Technology and Society in the Middle East*, (Edited by V. J. Parry), London: Oxford University Press, 1975, s.153-163; Reuven-Preiss Amitai, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge University Press, 1995, s.17, 73, 216-218, 221; Aynı yazar, “The Mamluk Institution, or One Thousand Years of Military Slavery in the Islamic World”, *Arming Slaves: From Classical Times to the Modern Age*, (Editors: Christopher Leslie Brown, Philip D. Morgan), New Haven: Yale University Press, 2006, 40-50, s.46-64; Amelia Levanoni, “The Sultân's Laqab: A Sign of a New Order in Mamluk Factionalism”, *The Mamluks in Egyptian and Syrian Politics and Society*, (Edited by Michael Winter-Amalia Levanoni), E.J. Brill, Leiden 2004, s.84-100; David Nicolle, *Saracen Faris 1050-1250 A.D.*, London: Osprey, 1994, s.10-11; Çetin, a.g.t, s.57-78; Aynı yazar, “Memlûk Askerinin Eğitimi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VII/2, (Ağustos 2003), s. 219-235; Gökhan, a.g.m, s.133-161.

²⁵⁵⁸ Nizâmü'l-mülk, s. 141-142, Türkçe terc, s.135 vd.

²⁵⁵⁹ Kaydın devamı şu şekildedir: “Ebu İshak es-Sâbiî, Şair Mühellebî'nin bu çocuk hakkında bazı dizeler söylediğini belirtiyor. Vezîr Mühellebî o çocuğun suretini beğense de hiçbir zaman savaş ehli olamayacağını ancak eğlence meclislerine yaran olarak katılabileceğini vurgulamış: Bir çocuğun kemerine kılıç bağladılar/Ve saldırlar savaşa/Koskoca ordunun kumandanı ettiler de/Askeri perişan etti, mahvetti takipçilerini!” Ebu Mansur es-Seâlibî, *Adâbu'l-Mülûk (Hükümdarlık Sanatı)*, (Çev. Sait Aykut), İstanbul 1997, s.166).

Türkiye Selçuklu gulâmlarının da Nizâmülmülk, es-Seâlibî ve sair müelliflerin²⁵⁶⁰ belirttiği gibi liyâkat, hüner ve şecaatleri herkesçe malum olduktan ve muhtelif hizmetlerde tecrübe edildikten sonra kabiliyetlerine göre ayrılıp muhtelif saray hizmetleri veya ordu-da istihdam edildikleri, burada gösterdikleri başarıya göre de emîrliğe kadar yükseldikleri anlaşılmaktadır²⁵⁶¹. Nitekim Türkiye Selçuklu devlet teşkilâtı incelendiğinde hâcibler ve melikü'l-hüccâb, üstâdü'd-dâr, emîr-i çaşnığır, emîr-i cândâr, emîr-i silâh, emîr-i meclis, emîr-i şikâr, emîr-i ahûr, emîr-i 'alem, emîr-i devât, emîr-i mahfil, emîr-i câmedâr, şarabdâr-ı hâss (şarab salâr), taştâr (âbdâr), havâyic salar, serheng (çavuş/dûrbâş) gibi devlet ricâlî ve bunlara bağlı diğer saray görevlileri; başta vezîr (Sâhib/Sâhib-i azâm) olmak üzere nâibü'l-had-ra, beglerbegi (melikü'l-ümerâ), tuğraî, atabeg, pervâne, emîr-i âriz, müstevfî, müşrif, emîr-i dâd gibi hükümet ve merkez teşkilâtını teşkil eden ümerâ gulâm kökenli devlet adamlarından oluşmaktadır. Bunların dışında Malatya, Niğde, Çorum, Antalya, Honas, Elbistan, Niksar, Âmid, Amasya, Erzurum, Kayseri, Erzincan, Sivas gibi vilâyetlere tayin edilen “serleşker/sübaşı”ların büyük çoğunluğu gulâm kökenli devlet adamlarıdır ki, bu durum sadece saray, merkez veya hükümet teşkilatında değil taş-

ra teşkilâtında da büyük etkinlikleri olduğunu göstermektedir²⁵⁶².

“Gulâmhâne”lerdeki eğitime nezaret ettiği anlaşılan “babayân”a gelince: İbn Bîbî, “baba” tabirini sadece bir yerde, büyük emîrlerin tasfiyesinden sonra başıboş kalan gulâmlardan yaşlı küçük olanların bir kısmının “gulâmhâne”lere teslim edilmesi münasebetiyle kullanmıştır. Bir yerde de Tuğraî Şemsü'd-dîn Mahmud'un lakabı olarak da karşımıza çıkmaktadır²⁵⁶³ ki, bu lakabının, Şemsü'd-dîn Mahmud'a tuğraîlik ve vezîrlik görevinden önce “gulâmhâne”lerde vazife yapmış olması münasebetiyle verildiği tahmin edilebilir²⁵⁶⁴.

Bunun dışında Hüsâmeddîn Çoban²⁵⁶⁵, Seyfeddîn Kızıl²⁵⁶⁶, Şemseddîn Altunaba²⁵⁶⁷, Mübârizeddîn Ertokuş²⁵⁶⁸, Şemseddîn Is-

²⁵⁶⁰ Bu husus, *Kutadgu Bilig*'de de vurgulanmıştır (KB, b. 2332-2336, 2366-2370, 2371-2373).

²⁵⁶¹ Liyakat ve sadakat sâhibi bir gulâmın devlet hizmetindeki yükselişine Celâleddîn Karatay örnek olarak gösterilebilir. Alâeddin Keykubâd ve halefleri döneminde Atabeg, Nâib, Emîr-i devât, Emîr-i taştane ve Hazînedâr-ı hass gibi önemli makamlarda bulunmuştur. Devletin dört temel direğinden biri olarak, saltanatın kime geçeceğine karar vermede, vezîrlerin ve diğer görevlilerin tayininde önemli bir rol oynamıştır. Karatay hakkında geniş bilgi için bkz, Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâlî'd-dîn Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, XII/45, (1948), s.17-171.

²⁵⁶² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, s.78-112; Refik Turan, “Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilât”, *Türkler*, VII, Ankara 2002, s.151-164; Vryonis, *a.g.m.*, s.97-98.

²⁵⁶³ İbn Bîbî, s.550, 596, 722. (s.596'da Sarı Baba olarak geçmektedir).

²⁵⁶⁴ Koca, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, s.87 n.

²⁵⁶⁵ Yazıcıoğlu'nda Hüsameddin Çoban'ın “Kayı ve Bayat boyundan kuvvetli yiğitler devşirib, Kıbcak kullar alub savaş ve harb ta'lim ettirdiği”ne dair bir kayıt bulunmaktadır (s.320-321). Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi de bu kaydın İbn Bîbî'de yer almaması, müellif tarafından sonradan ilave edildiğini göstermektedir.

²⁵⁶⁶ İbn Bîbî, eserinin bir yerinde “şimdiye kadar Rûm ülkelerindeki beglerin çoğunun, Melikü'l-ümerâ Hüsâmü'd-dîn Çoban ile Melikü'l-ümerâ Seyfî'd-dîn Kızıl'ın gulâm veya çocukları olduğu”nu ifade etmektedir bkz, İbn Bîbî, s.138.

²⁵⁶⁷ Eseddin Ruzbe ve Fahreddin Ayaz, Şemsü'd-dîn Altunaba tarafından yetiştirilen gulâmlar idiler. Bkz, Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Belleten*, XI/42 (Nisan 1947), s.200.

²⁵⁶⁸ Mesela Armağanşâh, Mübârizü'd-dîn Ertokuş tarafından yetiştirilmişti. Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri II, Mübârizeddin Er-Tokuş ve Vakfiyesi”, *Belleten*, XI/43, (1947), s.420.

fahânî²⁵⁶⁹ ve Celâleddîn Karatay²⁵⁷⁰ gibi büyük devlet ricâlinin de aralarında bulunduğu bazı emirlerin, gulâmların eğitimiyle ilgilendikleri anlaşılmakla beraber, bunların “gulâmhâne”-de “baba”lık yaptıkları veya “baba” unvanını taşıdıklarına dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

İbn Bîbî’nin küçük büyük birçok memuriyetten ve bu memuriyetlerde bulunan ricâlden bahsetmesine rağmen “gulâmhâne”de “baba”lık görevini yetine getiren herhangi bir kişiyi zikretmemiş olması ilginçtir. Bu durum “baba” tabirinin, resmî bir mansıb veya memuriyet olarak değil, gulâm ile efendi veya onu yetiştiren kişi arasındaki ilişkinin mahiyetine işaret etmek amacıyla kullanılmış olabileceği fikrini akla getirmektedir. Nitekim İbn Bîbî, söz konusu tabirin bu şekliyle kullanıldığına dair örnekler verdiği gibi²⁵⁷¹ başta Memlûkler olmak üzere diğer Müslüman Türk devletlerinde de gulâm-efendi ilişkisinin baba-evlat bağıyla ifade edildiğini gösteren kayıtlara rastlanmaktadır²⁵⁷².

Gulâmların eğitim süresi boyunca yeme içme, giyim kuşam, kalacak yer, alet edevat ve diğer masraflarının devlet hazînesinden karşılandığı şüphesizdir. Yine bu tür ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanılmak üzere gulâmlara belirli bir meblağ veya harçlık ödendiği tahmin edilebilir. Ancak ne bu tahsisat ne de bununla ilgili düzenlemelere ait herhangi bir kaydın olmaması, kesin bir şey söylemeye imkân vermemektedir.

3- Gulâmların Azâd Edilmesi ve Azâdnâme Sûreti

Gulâmların, gulâmhâne eğitimini tamamladıktan sonra mezuniyetleri ve azâd edilişleri hakkında bilhassa Memlûkler dönemi kaynaklarında geniş malumâta tesadüf edilse de Selçuklular dönemine ait bilgilerimiz son derece sınırlıdır. Bu konuda elimizdeki en önemli kayıt, Türkiye Selçukluları dönemine ait münşeât mecmualarından biri olan Rûsûmü’r-Resâ’il’deki bir azâdnâme suretidir. Bu azâdnâme sûreti şu şekildedir:

“Sûret-i Âzâdnâme

Kudreti yüce olan Hazret-i yaratana yaklaşmak ve onun tarafından ödüllendirilmek için en

²⁵⁶⁹ Pervâne Fahreddin Ebu Bekir ile Emîr-i dâd Nusret’in entrikalarından şikâyet eden Sâhib Şemseddin, büyük bir sıkıntı içinde ister istemez onların arzularının peşinden sürüklendiğini bu sebeple çocukluklarından beri terbiyesi altında yetişip büyüyen ve dünyayı onun gözüyle gören emîrlerin dostluğundan bu uğursuzların ihaneti ve hilesi yüzünden mahrum kaldığını söylemektedir. İbn Bîbî, s.560.

²⁵⁷⁰ İbn Bîbî, Emîr Seyfû’d-dîn Çalı b. İshak’ın, Celâlû’d-dîn Karatay’ın “eğitim ve terbiyesinden” geçtiğini kaydetmiştir (İbn Bîbî, s.668). Bunun dışında büyük emîrlerin tasfiyesinden sonra başıboş kalan gulâmlardan bir kısmının da Celâlû’d-dîn Karatay’ın gözetimine verildiği bilinmektedir. Ayrıca bkz., Turan, “Celâlû’d-dîn Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s.19.

²⁵⁷¹ Mesela bir yerde “Ey emîrlerin efendisi, saltanat sürenlerin en şerefli. (Bütün köleler) senin babaları olmanı arzulamadılar mı?” denmektedir. İbn Bîbî, s.634.

²⁵⁷² Memlûklerde “baba” tabirinin iki farklı kullanımı vardır. Bunlardan ilkinde “taşhâne”de rastlanır. Efendisinin elbise, eşya vesairesini temizleyen müşfik “baba”ya benzetilen taşhâne reisi ve hademelerine saygı ifadesi ola-

rak bu tabir kullanılmıştır (el-Kalkaşandî, IV/10; Aşûr, a.g.e, s.412; Mahmud Nedim Ahmed Fehim, s.200-201; Uzunçarşılı, *Medhal*, s.344) Diğer kullanımı ise memlûk/gulâm ile efendi (üstâz/üstâd) ilişkisinin baba-evlat bağıyla özdeşleştirilmiş olması münasebetiyledir (Robert Irwin, *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultânate*, s.89; Ayalon, “Mamluk Army I”, s.207; Linda S. Northrup, *From Slave to Sultân: The Career of al-Mansur Qalawun and the Consolidation of Mamluk Rule in Egypt and Syria (678-689 A.H./1279-1290 A.D.)*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998, s.185-186; Reuven Amitai, “The Mamluk Institution, or One Thousand Years of Military Slavery in the Islamic World”, s.62.

güzel hayır ve en makbul iyilik, kölelerin azâd edilmesi ve memlûklerin hür bırakılmasıdır.

Bu cümleden olmak üzere daima ahlak-ı hamide ve evsaf-ı şerife ile bilinen, zorluk ve bolluk hâlinde itaat yolundan ayrılmayan, emanete riayeti ve güzel hizmetleriyle hukuku sabit olan sâhib-i mektûb dolgun yanaklı/yüzlü, esmer tenli, açık kaşlı, dalgalı/kıvrıkcık saçlı Emîr-i ‘İzz-i İkrâm Falaneddin Falan bin Abdullah-i Rûmî’nin kulluk bağı boynundan çıkarılmış, onun hür insanların mertebesiyle şereflenmesi uygun görülmüştür. Seçim yuları/dizgini, kendi iş ve ahvalıyla özgürce uğraşması ve hayırla anılan vazifeleri ve güzel hizmetleri ifası için onun tasarrufuna vermiştir.

Gulâmın sahibi olarak hayatım müddetince ve vefatımdan sonra yakınlarımdan, evlad ve taallukatımdan hiç kimsenin, zikredilen bu husus üzerine söz söylemeye, husumet ve düşmanlık yapmaya hakkı yoktur. “Artık her kim bunu işittikten sonra değiştirirse günahı onun üzerinedir. (Bakara:181)

Bu vesîka şahitler huzurunda yazılmıştır.”²⁵⁷³

Vaktiyle Osman Turan’ın da işaret ettiği üzere vesîkaya konu olan şahsın “lâlettayin bir kul değil, Emîr unvanı taşıyor olması vesîkanın ehemmiyetini artırmaktadır. Yine onun belirttiği üzere, bu vesîkada da başka kaynaklarda da gulâmların babalarının adı “Abdullah” olarak zikredilmiştir ki, bu durumun, genellikle ihtida etmiş kimseler için özellikle tercih edildiği malumdur. Ya gulâmların babalarının gayr-i müslim isimleri zikredilmek istenmemiş ya da küçük yaşta alınıp satılan bu esir çocukla-

rın babalarının ismi gerçekten bilinmediğinden bu şekilde kaydedilmişlerdir. Bunun yanında vesîkanın hukukî mahiyeti ve gulâmın tasvirine dair kayıtlara bakılacak olursa, azâdnâmelerin bir hüviyet varakası mahiyeti taşıdığı da söylenebilir²⁵⁷⁴.

Görüldüğü üzere elde mevcut yegâne belgeden Selçuklu gulâmlarının gulâmhâne eğitimi sonrası durumları ve azâd edilişleriyle ilgili ancak bu kadar bilgiye ulaşılabiliyor. Bununla birlikte tıpkı Memlûkler çağında olduğu gibi Selçuklular döneminde de gulâmların, düzenlenen bir merasimle gulâmhânedan (tabaka) mezun edildikleri, bunun için kendilerine bir tür mezuniyet belgesi (itâka) verildiği, gulâmların genellikle toplu bir şekilde azâd edilip özel atlar, askerî üniforma, her türlü silah ve diğer askerî teçhizatla donatıldıkları ve böylece resmen ve hukuken bir gulâm veya memlûk olarak görev ve başlayarak maaş ve diğer ödenekleri almaya hak kazandıkları tahmin edilebilir²⁵⁷⁵.

SONUÇ

Gulâm sistemi, Ortaçağ İslâm devletlerinin dayandığı en önemli askerî ve idarî teşkilatlarından biridir. Kelime, ergenlik çağına gelmemiş erkek çocuk; hizmetçi, köle anlamlarına gelir. Ancak muhtelif kaynaklarda abd, rakîk , memlûk , mevlâ , vasîf , hâdim , uşak, vuşâk veya kul tabirleriyle de geçer. Kavram olarak “esir veya köle olarak hizmete alınan kimsele- rin, kabiliyetleri ve aldıkları eğitim neticesinde kazandıkları becerileri doğrultusunda başta ordu olmak üzere çeşitli devlet hizmetlerinde

²⁵⁷⁴ Turan, *Resmî Vesîkalar*, s.184.

²⁵⁷⁵ Bu konuda Memlûkler dönemindeki muamelat hakkında geniş bilgi için bkz, Ayalon, “Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi”, s.229-234; Kızıltoprak, a.g.t, s.101-103.

²⁵⁷³ Vesîka metni için bkz, el-Hoyî, *Rûsûmur-Resâ’il*, s.43-44; Karş. Turan, *Resmî Vesîkalar*, s.183.

istihdam edilmesi suretiyle işleyen sistem anlamı taşır. Sistem, Bizans ve Sâsânî devletleri ile sair doğulu ve batılı devletlerde görülen “kölelerin orduda kullanılması (arming slaves)” veya “köle askerler (slave soldiers)” uygulamasından tamamen farklıdır. Burada kölelerin, sistematik bir askerî eğitime tâbi tutulmak suretiyle profesyonel asker veya idareci olarak yetiştirilmesi ve liyâkat ve kabiliyetleri doğrultusunda daimî ve maaşlı olarak muhtelif devlet hizmetlerinde görevlendirilmeleri söz konusudur. Sisteme dâhil olan bir gulâm, profesyonel asker veya idareci niteliği taşımakta, devlet erkânı sınıfına girmekte ve bu hâliyle sıradan kölelerden farklı bir konumda bulunmaktadır. Üstelik bu sisteme dâhil olan gulâmların, bilhassa emîr rütbesine kadar yükselmiş olanlarının, isimlerine yazılmış bir azâdnâme ile azâd edilmiş, yani hür bırakılmış oldukları düşünülecek olursa, gulâm sistemiyle “kölelik” veya “köle askerlik” uygulaması arasındaki fark daha iyi anlaşılır. Kısaca “gulâm”ı “köle”, “gulâm sistemi”ni de “kölelik sistemi” olarak nitelendirmek sistemin tarihî misyonunu kavrama konusunda büyük hatalara yol açar. Zira kariyerlerinin belli bir aşamasında devlet hizmetine giren gulâmlar, sahip oldukları mevki ve unvanları nispetinde devleti temsil etmişler, bilhassa üst düzey askerî ve idarî makamlara yükselenler, devletin emretme hak ve yetkisini kullanmışlar, güç ve otoritesini temsil etmişlerdir. Bu durumda onlar, her ne kadar Sultan’ın ve devletin nazarında sadık birer “hizmetkâr” olarak kalsalar da aslında devletin askerî ve idarî işlerini yöneten birer efendiden farksızdırlar. Üstelik çeşitli örneklerine rastlandığı üzere sultanlığa kadar yükselme imkânları söz konusudur. Osmanlı sisteminde de gulâma benzer şekilde yetişenlerin sadaret makamına kadar yükselebildikleri bilinmektedir.

Büyük Selçuklu Devleti’nin Anadolu şubesi olarak ortaya çıkan Türkiye Selçuklu Devleti’nde gulâm sisteminin ilk dönemlerden itibaren mevcut olup özellikle “yükselme dönemi” olarak nitelendirilen ve Selçuklu Türklerinin Anadolu’da kesin olarak yerleşmelerine, devletin teşkilât, iktisat ve sanat alanındaki gelişimine başlangıç teşkil eden Miryokefalon Savaşı’ndan (1176) itibaren tam ve etkin bir şekilde uygulanmıştır. Gerek saray ve hükümet teşkilâtında gerekse orduda önemli bir mevkie sahip olan gulâmların tedariki konusunda harp esirleri arasından seçme, satın alma, hediye ve herhangi bir devlet veya kişiden intikal etme gibi klasik yöntemlere başvurulduğu malumdur. Ancak özellikle küçük yaşta dergâha alınan ve “gulâmhâne” adı verilen “gulâm mektepleri” veya “askerî kışlalar”da yetiştirilen bir gulâmla, hediye, satın alma ve herhangi bir devlet veya kişiden intikal eden gulâmlar arasında farklılık olduğu görülmektedir. Nitekim herhangi bir şekilde saraya veya herhangi bir kişiye intikal eden yaşı ilerlemiş gulâmların genellikle önemsiz işlerle görevlendirildikleri, hatta bazen serbest bırakıldıkları, buna karşılık küçük yaşta olanların “gulâmhâne”lere alınarak efendileri veya “babayân” adı verilen kişiler tarafından eğitildiklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu durumun temel sebebi, küçük yaştaki gulâmların çekirdekten yetiştirilmesi ve verilen eğitim sonunda velinimetleri olan efendilerine son derece sadık bir gulâm olarak hizmete hazır olmalarıdır. Bu bakımdan sadece Türkiye Selçuklularında değil gulâm sistemini uygulayan bütün devletlerde, saraya küçük yaşta alınan gulâmların yetiştirilmesine özel bir önem verildiği şüphesizdir.

Gulâm sistemi içerisinde özellikle küçük yaşta dergâha alınan ve “gulâmhâne” adı veri-

len “gulâm mektepleri” veya “askerî kışlalar”-da yetiştirilmeye başlanan gulâmlar, efendileri, muallimleri veya “babayân” adı verilen kişiler tarafından eğitilmekteydiler. Bu durumun temel sebebi, küçük yaştaki gulâmların çekirdekten yetiştirilmesi ve verilen eğitim sonunda velîniyetleri olan efendilerine son derece sadık bir gulâm olarak hizmete hazır olmalarıydı. Bu bakımdan sadece Selçuklularda değil gulâm sistemini uygulayan bütün devletlerde, saraya küçük yaşta alınan gulâmların yetiştirilmesine özel bir önem verilmiştir. Büyük Selçuklularda “kara gulâm” adı da verilen “acemi gulâmlar”ın, sahipleri tarafından yetiştirildikleri ve buna bağlı olarak “saray”ın en büyük gulâm yetiştirme merkezi, bir mektep olduğu muhakkaktır. Bu gulâmları yetiştirmek üzere hususî “öğretmen”ler tayin edildiği bilinmekle beraber, eğitimin ne şekilde verildiği, plan ve programları, müfredatları gibi konularda fazla bilgimiz yoktur. Türkiye Selçuklularında da durum aynıdır. Bu dönemde “gulâm mektepleri” veya “askerî kışlalar”ın anlamında olmak üzere “gulâmhâne” ve “mekteb” ifadesi yanında “vuşâkhane” tabirine de rastlanması dikkat çekicidir. Sarayın en büyük gulâm eğitim merkezi olduğu düşünülürse, bu gulâmhâne, vuşâkhane ya da mektepler içinde en büyük ve meşhurları Darül’-mülk Konya’da bulunanlardır. Moğol vesayeti döneminde hemen her sistem ve teşkilat gibi gulâmhane ve gulâm eğitimi de bozulana kadar Konya gulâmhânelerinde yetişen çok sayıda devlet adamı saray ve taşra teşkilatında önemli görevler almış, devlet mekanizmasının işletilmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

AKSARAYÎ, *Müsâmeretü’l-Ahbâr*, neşr. Osman Tü-
ran, TTK Yay, Ankara 1999.

- AMITAI, Reuven, “Turko-Mongolian Nomads and the Iqtâ’ System in the Islamic Middle East (CA100-1400 AD)”, *Nomads in the Sedentary World*, (Edited by Anatoy M. Khazanov and André Wink), London 2001, s.152-171.
- AMITAI, Reuven-Preiss, “The Mamluk Institution, or One Thousand Years of Military Slavery in the Islamic World”, *Arming Slaves: From Classical Times to the Modern Age*, (Editors: Christopher Leslie Brown, Philip D. Morgan), New Haven: Yale University Press, 2006, 40-50.
- AMITAI, Reuven-Preiss, “The Mamluk Officer Class Durring the Reing of Sultân Baybars”, *War and Society in the Eastern Mediterranean, 7th-15th Centuries*, (ed. Yaacov Lev), Leiden: Brill 1997, s.267-300.
- AMITAI, Reuven-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge University Pres, 1995.
- Anonim *Selçuknâme*, (*Târîh-i âl-i Selçûk der Anadolu*), Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III, Yayınlayan ve çev. Feridun Nafiz Uzluk, Ankara, 1952.
- AŞÛR, Sa’îd Abdu’l-Fettâh, *el-‘Asru’l-Memâlikî fî Mısır ve’ş-Şam*, Kahire, 1986.
- AT-TABERÎ, *The History of Al-Tabari*, XII, (Translated and Annotated by Yohanan Friedmann), (State University of New York Press), New York 1992.
- AYALON, David, “Aspects of the Mamluk Phenomenon, Part I: The Importance of the Mamluk Institution”, *Der Islam*, LIII/2 (1976), s. 196-225.
- AYALON, David, “Aspects of the Mamluk Phenomenon, Part II: Ayyubids, Kurds, and Turks”, *Der Islam*, LIV/1 (1977), s.1-32.
- AYALON, David, “Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi”, (Terc, Samira Kortantamer), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV (1988), s.211-248.
- AYALON, David, “Preliminary Remarks on the Mamluk Military Institution in Islam”, *War Technology and Society in the Middle East*, (Ed. V J. Parry-E.Yapp), London 1975, s.44-58.
- AYALON, David, “Studies on the Structure of the Mamluk Army I”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, XV/2 (1953), s.203-228.

- AYALON, David, "Studies on the Structure of the Mamluk Army II", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, XV/3 (1953), s.448-476.
- AYALON, David, "Studies on the Structure of the Mamluk Army III", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, XVI/1 (1954), s.57-90.
- AYALON, David, "The System of Payment in Mamluk Military Society", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, I/1 (Aug, 1957), s.37-65.
- AYKAÇ, Mehmet, *Abbasî Devleti'nin İlk Dönemi İdarî Teşkilâtında Dîvânlar (132-232/750-847)*, TTK Yay., Ankara 1997.,
- BEYHAKÎ, *Târîh-i Beyhakî*, (be-ihitimam Ganî ve Fey-yaz), Tahran 1324.
- BOSWORTH, C. E., "Ghaznavid Military Organizati-on", *Der Islam*, XXXVI (1960), s.37-77.
- CRONE, Patricia, *Slaves on Horses: The Evolution of the Islamic Polity*, (Cambridge University Press), New York 1980.
- ÇETİN, Altan, "Memlûk Askerinin Eğitimi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VII/2, (Ağustos 2003), s. 219-235.
- ÇETİN, Altan, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2002.
- EL-BELÂZURÎ, *Fütûhu'l-Büldân*, Tahkik. Rıdvan Muhammed Rıdvan, Beyrut 1403., Türkçe terc., Çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.
- EL-HÜSEYNÎ, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Türkçe terc, Necati Lügal, TTK Yay, Ankara 1999
- EL-KALKAŞANDÎ, *Subhu'l-A'sâ fî Sinâ'ati'l-İnşâ*, III, IV, V, VI, VII, XI, Tahkîk. Muhammed Hüseyin Şemsüd-dîn, Beyrut 1988. Sa'îd Ab-du'l-Fettâh Aşûr, *el-'Asru'l-Memâlikî fî Mısır ve's-Şam*, Kahire 1986.
- EL-MÂVERDÎ, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, Çev. Ali Şa-fak, İstanbul 1994.
- EL-MÂVERDÎ, *Nasîhatü'l-Mülûk*, haz. Mustafa Sa-rıbiyık, (SÜ SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1996.
- EL-UTBÎ, *Târîh-i Yemînî*, terc, Abdurrâb Yelgar, [TTK Kütüphanesinde Yayınlanmamış tercüme] Mîr-hând, *Târîh-i Ravzatu's-Safâ*, IV, (Tashîh ve tahşiye: Cemşîd Kiyânfer), Tahran 1385.
- ER-RÂVENDÎ, *Kitâb-ı Râhatü's-Sudûr ve Âye-tü's-Sürûr*, neşr. Muhammed İkbâl-Tashîhât-ı lâzım. Müctebâ Meynovî, Tahran 1333., Türkçe terc., Ahmet Ateş, I-II. Cilt, TTK Yay., Ankara 1999.
- ES-SEÂLİBÎ (Ebu Mansur es-Seâlibî), *Adâbu'l-Mülûk (Hükümdarlık Sanatı)*, çev. Sait Aykut, İstanbul 1997.
- Ferheng-i Câmi'*, I-II, Tebriz, 1370.
- Ferheng-i Farisî*, I, Haz. Muhammed Mû'in, Tahran, 1371.
- Ferheng-i Fârisî-i Âmid*, I-II, Haz. Hasan 'Amîd, Tah-ran, 1379.
- Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziyâ*, I-III, haz. Ziyâ Şü-kün, MEB Yay, İstanbul 1984.
- GORDON, Matthew S., *The Breaking of a Thousand Swords: A History of the Turkish Military of Samarra (A.H. 200-275/815-889 C.E.)*, (State University of New York Press), Albany 2001.
- GÖKHAN, İlyas, " Memlûk Devleti'nde Askerî Kö-lelik Hukuku", *Nevşehir Barosu Dergisi*, I/1 (Mart 2014), s.133-161.
- GÖKSU, Erkan, "Alptegin: Köle Pazarından Gazne Tahtına", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (TDAD)*, 96/191 (Mart-Nisan 2011), s.97-116.
- GÖKSU, Erkan, "Gulâm Sisteminin Doğuşuna Dair Düşünceler", *2023 Dergisi*, S. 155 (Mart 2014), s.76-80.
- GÖKSU, Erkan, "Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi (A Journal of Oriental Studies)*, Yıl: 7, S. 24, (Güz 2007), s.65-84.
- GÖKSU, Erkan, *Selçuklunun Mirası Gulâm ve İktâ*, Kronik Yay, İstanbul 2017.
- GÖKSU, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yay, Ankara 2010, s.113 vd.
- HASAN B. 'ABDÎ'L-MU'MİN EL-HOYÎ, *Rüsû-mur-Resâ'il ve Nücûmü'l-Fezâ'il*, Tashîh ve İhtimâm: Adnan Sadık Erzi, AÜİF Yay, Ankara 1963.

- HASAN ENVERÎ, *İstîlâhât-ı Dîvânî Devre-i Gaznevî ve Selçûkî*, Tahran 2535.
- HUMPHREYS, R. Stephen, "The Mamluks", *Dictionary of the Middle Ages*, (Ed. Joseph R. Strayer), (Charles Scribners' Sons), New York 1987, s.68-69.
- IRWÎN, Robert, *The Middle East in the Middle Ages: The Early Mamluk Sultânate, 1250-1382*, (Southern Illionis Univesty Press), Carbondale 1986.
- İBN BÎBÎ, *el-Evâmirü'l-'Alâ'îye fî'l-Umûri'l-'Alâ'îye*, Tıpkı Basım, Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi, TTK Yay, Ankara 1956.
- KAYMAZ, Nejat, Pervâne *Mu'înüd'd-dîn Süleyman*, DTCF Yay, Ankara 1970.
- KEEGAN, John, *Savaş Sanatı Tarihi*, terc. Fusun Doruker, İstanbul 1995.
- KENNEDY, Hugh, *The Armies of the Caliphs: Military and Society in the Early Islamic State*, Routledge, 2001.
- KIZILTOPRAK, Süleyman, "Memlûk Sistemi", *Türkler*, V, Ankara 2002.
- KIZILTOPRAK, Süleyman, "Memlûk,"mad., *DİA*, XXIX, s.87-90.
- KIZILTOPRAK, Süleyman, *Memlûk Sistemi ve Memlûk Devletinin Kuruluşu*, Yüksek Lisans Tezi, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1997.
- KOCA, Salim, *Selçuklularda Ordu ve Askerî Kültür*, Ankara 2005.
- KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara 1989.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, "Selçuklu Devri Türk Tarihi Araştırmaları II", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, DTCF Tarih Araş. Ens, II/2-3, (1964), s.367.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi III (Alp Arslan ve Zamanı)*, TTK Yay, Ankara 2001, s.247.
- LEAVONI, Amelia, "The Mamluk Conception of the Sultânate", *International Journal of Middle East Studies*, 26 (1994), s. 373-392.
- LEV, Yaacov, "Regime, Army and Society in Mediaval Egypt, 9th 12th Centuries", *War and Society in the Eastern Mediterranean, 7th-15th Centuries*, (ed. Yaacov Lev), Leiden: Brill 1997.
- LEV, Yaacov, *Saladin in Egypt*, Leiden 1999.
- LEV, Yaacov, *State and Society in Fâtûmîd Egypt*, Brill 1991.
- LEVANONI, Amelia "The Sultân's Laqab: A Sign of a New Order in Mamluk Factionalism", *The Mamluks in Egyptian and Syrian Politics and Society*, (Edited by Michael Winter-Amalia Levani), E.J. Brill, Leiden 2004, s.84-100
- NEDÎM, Mahmûd, FEHÎM, Ahmed, *el-Fennü'l-Arabî el-Ceyşü'l-Mısırî fî'l-Asri'l-Memlûkî el-Bahrî (1250-1383/648-783)*, (Basım yeri yok) 1983
- MÛ'ÎN, Muhammed, *Ferheng-i Farisî*, I, Tahran 1371
- NICOLLE, David, *Saracen Faris 1050-1250 A.D.*, London: Osprey, 1994.
- NİZÂMÜ'L-MÛLK, *Siyerü'l-Mülûk (Siyâsetnâme)*, (Be ihtimâm Hubert Darke), Tahran 2535 (1976), (Türkçe terc. Mehmet Altay Köymen, Ankara 1982.
- NORTHROP, Linda S., *From Slave to Sultan: The Career of al-Mansur Qalawun and the Consolidation of Mamluk Rule in Egypt and Syria (678-689 A.H./1279-1290 A.D.)*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1998.
- ÖZDEMİR, Mehmet Nadir, "Abbasi Halifesi Mu'tasım'ın Ordusunda Bulunan Türklerin "Köle" Olup Olmadığı Meselesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.Ü. Türkiyat Araş. Enst Yay, S. 18 (Güz 2005), s.211-230.
- PALABIYIK, M. Hanefi, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler (Devlet ve Saray Teşkilatı)*, Ankara 2002.
- PARRY, V. J, "İslâm'da Harp Sanatı", (Terc. Erdoğan Merçil ve Salih Özbaran), *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 28-29 (1974-1975), s.194-218.
- PARRY, V. J. "Savaşçılık", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, II, (Ed. P. M. Holt-A.K.S. Lambton-B. Lewis), İstanbul 1997.
- PIPES, Daniel, *Slave Soldiers and Islam, The Genesis of a Military System*, London 1981.
- RABÎE, Hassanein, "The Training of the Mamlûk Fâris", *War, Technology and Society in the Middle East*, (Edited by V. J. Parry), London: Oxford University Press, 1975, s.153-163
- REŞÎDÜ'D-DÎN FAZLULLÂH, *Câmi'ü't-Tevârih-Selçuklu Devleti* (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk), Ya-

- yına Hazırlayanlar: Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş, İstanbul 2014.
- REŞİDÜ'D-DÎN FAZLULLÂH, *Câmi'ü't-Tevârîh*, II. C. 4. Cüz (Sultân Mahmud ve Devrinin Tarihi), Neşr. Ahmet Ateş, TTK Yay, Ankara 1999.
- REŞİDÜ'D-DÎN FAZLULLÂH, *Câmi'ü't-Tevârîh*, II. C. 5. Cüz (Selçuklular Kısmı), Neşr. Ahmet Ateş, TTK Yay, Ankara 1999.
- SANDERS, Paula A., "The Fâtimid State, 969-1171", *The Cambridge History of Egypt-Islamic Egypt 640-1517*, Volume I., (Edited by Carl F. Petry), Cambridge Univesty Pers, 1998., s.151-174.
- SIMON DE SAINT QUENTIN, *Histoire des Tartares*, (Türkçe terc., *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu) Antalya 2006.
- SOURDEL, D., "Ghulâm- The Caliphate", *EP*, II., s.1079-1081.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Salâhaddîn Devrinde Eyyûbîler Devleti: (Hicrî 569-589 / Milâdî 1174-1193)*, İstanbul 1983.
- TERZİ, Mustafa Zeki, "Gulâm" mad., *DİA*, XIV., İstanbul 1996., s.178-184.
- TURAN, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemsü'd-dîn Altun-Aba, Vakfiyyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI/42 (Nisan 1947), s.197-235.
- TURAN, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri II, Mübârizü'd-dîn Er-Tokuş ve Vakfiyesi", *Belleten*, XI/43, (1947), s.413-429.
- TURAN, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45, (1948), s.17-171.
- TURAN, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar*, TTK Yay, Ankara 1988.
- TURAN, Refik, "Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilât", *Türkler*, VII., Ankara 2002., s.151-164.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1941.
- VRYONIS, Speros, "Selçuklu Gulâmları ve Osmanlı Devşirmeleri", (Çev. Tuncay Birkan), *Cogito*, 29, (2001), s.93-114.
- YAZICIOĞLU ÂLÎ, *Tevârîh-i Âl-i Selçûk, Târîh-i Selçûkiyân-ı Rûm-i Türkî*, (Yay. M. Th. Houtsma), Leiden 1902.
- YUSUF HAS HACİB, *Kutadgu Bilig* I Metin, haz. Reşit Rahmeti Arat, TDK Yay., İstanbul 1947; (Kutadgu Bilig II Tecüme, (Haz. Reşit Rahmeti Arat), TTK Yay., Ankara 1959.).
- ZEYDAN, Corci, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, I, Müterci-mi: Zeki Megamiz-Naşiri: Mümin Çevik, İstanbul 1971.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVRİNDE KONYA KUŞATMALARI

Aydın USTA

Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE,
aydinusta@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6639-5880.

ÖZ

Konya, İznik'in Haziran 1097'deki kaybından sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olmuştur. Elde ettiği yeni statü şehre sosyoekonomik ve kültürel anlamda birçok kazanım sağlamasına karşın diğer taraftan da onu, Selçukluların siyasî muhataplarının hedefi haline getirmiştir. Dolayısıyla Konya ilki 1101 Haçlı Seferleri'nde sonuncusu ise Baycu Noyan tarafından 1256'da gerçekleştirdiği bu ikisinin arasındakilerle birlikte toplamda altı kuşatmaya maruz kalmıştır.

Konya'nın bir şehir olarak gelişimi Sultan I. Kılıç Arslan tarafından başkent olarak seçilmesiyle başlamıştır. Buranın yerleşimi aslında günümüzdeki Alâeddin Tepesi ile yakın çevresini kapsayan sahadır. Şehrin ilk tahkimatları da söz konusu sahayı çevrelemektedir. Savunma yapıları sonraki süreçte II. Kılıç Arslan ve I. Alâeddin Keykubâd dönemlerinde daha ge-

niş bir alanı kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. Türkiye Selçuklu sultanları da hem bahse konu tahkimatların gücü hem de uyguladıkları taktiklerle başkentlerini savunmuşlardır. Bu çalışmada Konya şehrinin, Türkiye Selçukluları zamanında karşı karşıya kaldığı kuşatma savaşları üzerine bina edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Türkiye Selçukluları, Haçlılar, Bizans, Kardeşler Mücadelesi.

SIEGES OF KONYA DURING THE PERIOD OF SELJUKS OF TÜRKİYE

ABSTRACT

Konya became the capital of the Seljuk State of Türkiye after the loss of Nicea in June 1097. Although the new status it had gained provided the city with many socio-economic and cultural

gains, on the other hand, it had made it a target of the political interlocutors of the Seljuks. Therefore, Konya was subjected to a total of six sieges, the first of them being in the 1101 Crusades and the last one by Baycu Noyan in 1256, as well as four sieges between these two.

The development of Iconium as a city began when Sultan Kılıdj Arslan chose herself as the capital. The settlement of this place is actually the area which covers the present Hill of Ala al-Din and its immediate surroundings. The first fortifications of the city also surround the site in question. Defense structures in the next period with to cover a wider area during the reigns of Kılıdj Arslan II and Ala al-Din Kaykubad I. The sultans of Türkiye Seljuks also defended their capitals with the power of these fortifications and the tactics they applied. In this study, it was built on the siege wars that city of Konya faced during the Period of Seljuks of Türkiye.

Keywords: Konya, Türkiye Seljuks, Crusades, Byzantium, Struggle of Brothers.

GİRİŞ

Roma ve Bizans dönemlerinde Iconium adıyla bilinen Konya şehri 1071'deki Malazgirt Zaferi'ni takip eden dönemde Türkiye Selçuklularının kurucu olan Kutalmışoğlu Süleymanşâh ve ağabeyi Mansur tarafından fethedilmiştir (1075). Sonraki süreçte batıya doğru ilerlemeyi sürdüren iki kardeş 1078 yılında İznik'i ele geçirmişlerdir. Böylece adı geçen şehir merkez olmak üzere Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuştur. Süleymanşâh'ın 1086'da cereyan eden Aynü Seylem Savaşı'nda hayatını kaybetmesi devletin birtakım sıkıntılar yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu olumsuzluklar 1092'de Büyük Selçukluların esaretinden kaçarak İznik'e gelen

oğlu I. Kılıç Arslan'ın idareyi üstlenmesiyle nihayet bulmuştur. Kısa sürede devletin gücünü yeniden tesis eden mezkur Sultan'ın devrinde başlayacak olan Haçlı Seferleri gerek Türkiye Selçuklularının ve gerekse Anadolu'daki Türk varlığının geleceği ile alakalı yeni gelişmelerin de habercisi olmuştur. 200 seneyi kapsayan söz konusu dönemin bilhassa ilk yarısında Türkiye Selçukluları yaptıkları vatan savunmasıyla bu coğrafyanın vatan haline gelmesinde önemli hizmetler ifa ettikleri gibi Levant'taki Müslümanlar için de bir koruyucu kalkan vazifesi görmüşlerdir.

Mamafih I. Kılıç Arslan'ın, I. Haçlı Seferi güçlerine karşı verdiği mücadele pek iyi gitmemiş ve başkentini Bizanslılara bırakmaya zorlanmıştır. İşte bu noktada kendisine yeni bir merkez bulmak ihtiyacında olan Sultan tercihini Anadolu'nun içlerinde merkezi bir konumda yer alan Konya'dan yana kullanmıştır²⁵⁷⁶. Böylece Konya şehri sadece bir başkent değil, Anadolu'nun Türk-İslam kimliğine bürüneceği, Malazgirt Zaferi'nin kazanımlarının bütünleneceği, vatan ve yurt kavramlarının pekişeceği bir periyodun da merkezi haline gelmiştir. Elbette ki edindiği bu yeni misyon şehri aynı zamanda bir hedef haline getirmiştir. Dolayısıyla da şehir zaman içinde bir takım saldırı ve kuşatmaların hedefi olmuştur. Çalışmamız, Konya'nın Türkiye Selçukluları döneminde maruz kaldığı kuşatmaların anlatımı üzerine bina edilmiştir.

Bununla birlikte kuşatmalarla alakalı anlatımlara başlamadan evvel Konya'nın o dö-

²⁵⁷⁶ Nitekim W.M. Ramsay da (*Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, trk. trc., Mihri Pektaş, İst. 1960, s.366) bu durumu *Iconium'un, Selçuklular kısmen merkezi vaziyeti, kısmen de civarının Lykaonia'da madir görülen letafeti için kendilerine payitaht itihaz etmişlerdi*, şeklinde açıklamaktadır.

nemlerde sahip olduğu savunma tertibatını ve konumunu aktarmak gerekmektedir. Türkiye Selçukluları döneminde merkez vasfıyla ön plana çıkmasından itibaren şehrin askerî, ticarî rotalardaki yeri daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Öte yandan Bizans döneminde de Konya üzerinden geçen bazı önemli rotalar olduğu bilinmektedir. Örneğin Amorion’dan, Konya’ya gelen yol VII. yy.’dan IX. yy.’a kadar özel bir öneme sahipti. X. yy.’dan itibaren ise Philamelion (Akşehir’den) buraya çıkan yol daha fazla kullanılır hale gelmişti²⁵⁷⁷. Yine Konya’yı kullanarak güneye ve diğer bölgelere yönelen güzergahlar Ramsey’in eserinde aktarılmaktadır²⁵⁷⁸. Konya’yı güzergahlarına dahil edenler için cazip kılan önemli bir husus ise sahip olduğu su kaynaklarıydı. Suriye’ye doğru yola devam edecek olan özellikle de ordular için şehir ve çevresinin dışında yeterli derecede bir kaynak mevcut değildi. Meram Deresi, Sille Deresi bugün Selçuk Üniversitesi Alâeddin Keykubâd Kampüsü’nün yer aldığı çevrede bulunan Sızma ve Yükselen dereleri, yine günümüzde Hocacıhan Mahallesi’nin bulunduğu sahayı kapsayan ve Sille Deresi’nin kış mevsimindeki taşmalarıyla dolan Konya Gölü, Aslım Sazlığı/Gölü (yine kışın dolan) ile bunların dışında Meram bahçeleri, Konya’nın ticarî seferler ve ordu geçişleri için cazip hale getirmekteydi. Yukarıda zikredilen kaynaklara çevredeki pınarlar da eklenebilir.

Şehrin su kaynakları konusundaki zenginliğini I. Haçlı Seferi’nin görgü tanığı olan bütün kaynaklardan teyit etmek mümkündür. Bunlardan biri olan Robertus Monachus, Konya’dan *St. Paul’un mektuplarında belirttiği üzere dünya nimetleri konusunda zengin bir şehirdir. Susuz çölün ıssızlığında dolaşanlar burada misafirperverlik ve Tanrı’nın emriyle dünya nimetleriyle doldurulmuş bir şehir bulurlar*, diye bahseder. Akabindeki yolculukları için de şehir halkının kendilerine su takviyesi yapmalarını tavsiye ettiklerini söyler²⁵⁷⁹.

Diğer taraftan bu sülardan şehrin savunulmasında da istifade edilmekteydi. Öyle ki Selçuklular zamanında Konya’nın surlarını saran 15 metre genişlikte bir hendek mevcuttu. Bahsedilen hendek Meram tarafından gelen sel suları ile bunların getirdiği çamur ile dolmaktaydı. Hendek ayrıca suların şehre zarar vermeden kuzey-doğudaki göle (Aslım Sazlığı/Gölü) dökülmesini sağlıyordu²⁵⁸⁰. Yine daha sonradan şehrin savunma yapılarına eklenecek dış surların inşasındaki sebeplerden biri de giderek büyümekte olan yerleşimin iç kale dışında kalan yapılarını sel sularından korumaktı²⁵⁸¹.

Konya, Türkiye Selçuklu Devleti’nin başkenti olmadan evvel nispeten küçük bir yerleşim idi. Şehirdeki savunma yapılanması sadece günümüzde Alâeddin Tepesi olarak bilinen saha ve çevresinde bulunmaktaydı. Söz konusu sur

²⁵⁷⁷ Nilgün Elam, “Bizans Anadolu’sunun Ticarî, Dinî (Hac) ve Askerî Yol Ağı”, *CIEPO, Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları*, 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri, I, Uşak 2011, yay. haz. Adnan Şişman-Tuncer Baykara-Mehmet Karayaman, İz. 2011, s.547.

²⁵⁷⁸ *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, s. 395-400.

²⁵⁷⁹ *Historia Iherosolimitana*, ing. trc. Carol Sweetenham, *Robert the Monk’s History of the First Crusade*, Burlington 2005, s.115. Yine Guibertus Novigenti’de (*Historia Hierosolymitana, Gesta dei per Francos*, ing. trc., Robert Levine, *The Deeds of God Through the Franks*, Rochester 1997, s. 69) de benzer ifadeleri görmek mümkündür.

²⁵⁸⁰ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ank. 1985, s.23; M. Sabri Doğan, *Konya Su Tarihi*, Kon. 2003, s.23.

²⁵⁸¹ Doğan, *Konya Su Tarihi*, s. 23-24.

yapısının tarihi Frigler dönemine kadar gitmektedir. Şehrin fethini müteakip Selçuklular surun içerisinde yer alan gayrimüslimden bir kısmını buradan çıkartıp kendileri yerleşmişlerdir²⁵⁸². Alâeddin Tepesini çeviren tahkimat Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) dönemine tarihlenen ikinci bir sur ile çevrilip güçlendirilmiştir²⁵⁸³.

Konya’da İç Kale’nin dışında buradan bağımsız olarak İzzeddin Keykâvus tarafından 1213’te bugünkü Zindankale denilen yerde Ahmedek Kalesi inşa ettirilmiştir. Kalenin temel kalıntıları Zindankale Katlı Otoparkı’nın altında halen mevcuttur²⁵⁸⁴. Ahmedek Kalesi, Konya’yı çevreleyen dış surların inşasının sonrasında buraya bitişik hale gelmiştir. İç Kale’deki meskun mahalin dışarıya doğru genişlemeye başlamasıyla birlikte yeni yerleşimlerin korunması gerekliliği ve yukarıda da ifade edildiği üzere Meram tarafından gelen sel sularının ortaya çıkaracağı tahribatın engellenmesi adına Alâeddin Keykubâd (1220-1237) tarafından 1221 senesinde dış surlar yaptırılmıştır. Türkiye Selçuklularının zirve dönemini teşkil eden Sultan Alâeddin’in bu tahkimatları yaptırmadaki diğer bir neden ise yaklaşmakta olduğunu düşündüğü Moğol İstilasına karşı tedbir

alabilmektir. Dolayısıyla hemen iktidarının başında Konya başta olmak üzere Anadolu’daki büyük şehirleri çevreleyen surları emîrlere dağıtmak suretiyle yenileyip güçlendirmişti. Bu çerçevede Konya dış surlarının da inşası başlamış ve Sultan dönemin en iş bilir mimarlarını, ressamlarını inşa işinde görevlendirdiği gibi kendisi de yapılan çizimleri inceleyerek kimi yerde düzeltmeler yapmıştır²⁵⁸⁵.

Sultan’ın emriyle başlayan çalışmalarda surdaki taşların üzerine resim ve heykeller yapılmıştı. Ayrıca *Kur’an*’dan ayetler, hadisler ve *Şehnâme*’den beyitler de eklenip üzerindeki hiçbir yer boş bırakılmamıştı. Etrafı da bir hendekle çevrilmişti. İnşanın tamamlanmasından sonra Sultan bu işte görevlendirdiği emîrlerin adlarını kale bedenlerinin üzerine yazdırmalarına müsaade etmişti²⁵⁸⁶. Böylelikle şehrin çalışmamızın ana konusunu teşkil eden kuşatmalara karşı koyacak savunma tertibatları da tamamlanmıştır. Diğer taraftan Konya’nın, Türkiye Selçukluları devrinde karşı karşıya kaldığı kuşatmaların Moğolların 1243 Köseadağ Savaşı sonrasında yaptıkları haricinde İç Kale’ye karşı gerçekleştirildiğini de burada ifade etmek gerekir.

Bahse konu aktarımların sonrasında Konya şehrine karşı girişilen kuşatmalara baktığımızda bunlardan ilki 1101 Haçlı Seferi esnasında gerçekleştirilmiştir. Öyle ki Levant’taki Haçlı varlığını insan kaynağı ve askerî güç anlamında desteklemek adına başlatılan söz konusu harekât dolayısıyla Avrupa’dan birbiri ardı-

²⁵⁸² Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, s. 45, 121. Aslında bu evvelinde de var olan bir uygulamadır. Nitekim Emevî Komutanı Kuteybe b. Müslim, Buhara şehrini aldıktan sonra sur içindeki mukim şehir sakinlerini çıkartıp Müslümanları yerleştirmiştir. Onun bu uygulaması Buhara’daki Müslüman hakimiyeti pekiştirmiştir. (Bk. Nerşahî, *Târîh-i Buhara*, arp. trc., Emin Abdülmecid Bedevi-Nasrullah Mübeşşir et-Tarazi, Kahire 1993, s. 52) Dolayısıyla Selçukluların da Konya’nın zaptını müteakip hem güvenlik hem de merkez yerleşimde ağırlık kazanmak anlamında bu uygulamayı yaptıkları söylenebilir.

²⁵⁸³ Yusuf Küçükdağ-Caner Arabacı-M. Serhat Yenice, “Tarihi Süreç İçinde Konya Şehrini Fiziki Gelişimi”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 2020, s. 5.

²⁵⁸⁴ Küçükdağ-Arabacı-Yenice, “Tarihi Süreç İçinde Konya Şehrini Fiziki Gelişimi”, aynı yer.

²⁵⁸⁵ İbn Bibî, *el-Evâmirü’l-Alâ’iyye fî’l-umûri’l-Alâiyye (Selçuk name)*, I, çev. ve haz. Mürsel Öztürk, Ank. 1996, s. 271-272.

²⁵⁸⁶ İbn Bibî, *el-Evâmirü’l-Alâ’iyye fî’l-umûri’l-Alâiyye (Selçuk name)*, I, s. 273.

na sayıları yüzbinlerle ifade edilen üç büyük ordu harekete geçirilmişti. Aralarında önemli miktarda sivilin de yer aldığı bu ordulara karşı Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, Danişmendlilerin ve bölgedeki diğer Türk hakimlerin desteği ile 20.000 kişilik bir ordu toplamıştı. Anadolu'ya giren Lombardlar, Almanlar ve Fransızlardan oluşan 1101 Haçlılarının ilk kolunu sürekli saldırılar ile bir süre yıpratıktan sonra 5 Ağustos günü kesin bir mağlubiyete uğratmıştı. Mamafih kazandığı zaferin hemen akabinde kaçanları takip ile uğraşmadan derhal güneye yönelmişti. Zira Nevers Kontu II. Guillaume'nin idaresindeki Fransız kuvvetlerinin hareketini haber almıştı.

Lombardların ağırlıkta olduğu birinci ordunun hareketinden kısa süre sonra İstanbul'a varan Nevers birlikleri üç günlük bir dinlenmenin nihayetinde boğazın Anadolu yakasına geçmişlerdi. Onlar için yolculuk için gerekli hazırlıkların yapılması adına 14 günlük bir sürecin geçmesi gerekmişti. Sonrasında I. Haçlı Seferi ordusunun rotasını takiben iki günün nihayetinde Ankara'ya ulaşmışlardı. Muhtemelen burada kavuşmayı umdukları Lombardları bulamayınca bir günün ardından sağ tarafa yönelerek Konya istikametine doğru yeniden harekete geçmişlerdi²⁵⁸⁷. Işın Demirkent bunun Ankara'dan, Gölbaşı, Kulu ve Cihanbeyli üzerinden Konya'ya inen kestirme bir yol olduğunu yazar²⁵⁸⁸. Neversliler yolculuklarının ikinci safhası sırasında Merzifon yakınlarında Lombard-

lara karşı kazandığı zaferin sonrasında derhal güneye doğru harekete geçen Türkiye Selçuklu sultanının hedefi olmuşlardı. Düşmanını sürekli baskınlarla yıpratın Sultan, onların takip ettiği güzergahtaki bütün yiyecek ve içecek imkanlarını da yok etmişti. Böylece Konya'nın sahip olduğu su kaynaklarına ulaşmak Haçlılar için daha da elzem hale gelmişti.

Onlar bir yandan ellerinden gelen gayretle Selçuklu askerlerinin devam eden saldırılarını savuştururken diğer yandan daha da belirginleşmeye başlayan açlık ve susuzlukla mücadele ediyorlardı. Her şeye rağmen Konya'ya ulaştılar. Geliş rotaları dikkate alındığında şehrin arazisine girişlerinin Sille tarafından olması muhtemeldir. Zira adı geçen yerleşimin içerisinden geçen Sille Deresi onların en temel ihtiyacı durumundaki su gereksinimini karşılayabilecekleri bir yerdi. Sonrasında Konya Kalesi'nin (İç Kale) önüne gelen Haçlılar hemen burayı kuşattılar. İçeride Sultan tarafından bırakılmış kuvvetli bir garnizon bulunuyordu. Olayları bize aktaran tek kaynağımız Albertus Aquensis, Nevers Kontu'nun planları hakkında bir şey aktarmaz. Buna rağmen II. Guillaume'nin artık tamamıyla bitap düşmüş ordusunu dinlendirmek ve arkadan gelen üçüncü orduyu beklemek niyetinde olduğu düşünülebilir. Kaledeki kuvvetlerin varlığına rağmen böyle bir şeyi yapamayacağından ötürü vakit geçirmeden Konya'yı kuşatmıştır. Zira burada uzun süreli şekilde konakladıklarında Sultan'ın zaten yakınlarda bulunan ordusunun saldırması halinde iki ateş arasında kalmaları tehlikesi mevcuttu.

Haçlılar muhtemelen ani bir saldırının karşı tarafta ortaya çıkarabileceği şaşkınlık ve gafletten istifade etmek istediler. Ancak bütün güçle-

²⁵⁸⁷ Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae*, ing. trc., Susan B. Edgington, *Historia Ierosolimitana, History of Journey to Jerusalem*, Oxford 2007, s. 619-621.

²⁵⁸⁸ "1101 Yılı Haçlı Seferleri", Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı, İst. 1995, s. 44-45, 70n.

riyle yaptıkları hamle savunmacılardan aynı şekilde karşılık gördü. Süre giden mücadelede iki taraftan da çok sayıda insanın ölmesine rağmen saldırganlar ilerleme kaydedemediler. Haçlılar bahsettiğimiz sebeplerden ötürü kale önlerinde çok fazla kalamayacaklarının farkında idiler. Dolayısıyla müdafilerin şiddetli direnişi onları ümitsizliğe düşürdü. Bir günlük mücadelenin sonucunda Konya'dan ayrılarak tekrardan yola koyuldular²⁵⁸⁹.

Nevers Kontu'nun emrindeki Haçlıların gerçekleştirdiği Konya kuşatması evvelinde planlanmış bir harekât olmayıp onların anlık ihtiyaçları çerçevesinde gerçekleştirilmişti. Bu nedenle bir kuşatma için ihtiyaç duyulan aletler olmadan (belki sadece merdivenlerle) icra edilmişti. Zira kuşatmanın kendiliğinden gelişmesi bir tarafa saldırganların bunları yapacak zamanları da yoktu. Haliyle bir gün içerisinde sürpriz unsuru kullanılarak yapılan saldırının

sonrasında muhasara kaldırılmış ve Haçlılar yollarına devam etmişlerdir.

Buna karşın Konya üzerine Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'un 1146 seferi esnasında gerçekleştirdiği kuşatma daha planlı bir şekilde icra edilmiştir. Sultan Mesud döneminde (1116-1155) iki taraf arasındaki sınırın aşılarda Bizans'ın elindeki Denizli ve Menderes taraflarına yapılan saldırılar, Isauria'daki stratejik Prakana Kalesi'nin zaptı İmparatoru kızdırmıştı. Öyle ki Manuel sahip olduğu arazinin bu şekilde tacize uğramasından hoşlanmadığı gibi Kuzey Suriye ile olan bağlantısının tehdit altına girmesini de istemiyordu. Zira Bizans ile Haçlılar arasında ciddi bir sorun teşkil eden Antakya meselesi²⁵⁹⁰ halen canlılığını korumaktaydı. İmparator gelişmelere olan tepkisini ifade eder bir şekilde Sultan Mesud'a yolladığı mektubunda onu yaptıklarından ötürü suçlamış ve bundan vazgeçmesini istemişti. Mamafih yanıt yerine olarak Akşehir'de savaşmak üzere beklenildiği²⁵⁹¹ şeklinde tahrik edici bir karşılık almıştı.

²⁵⁸⁹ Albertus Aquensis, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanæ Ecclesiæ*, s. 623. Albertus anlatımının devamında Haçlıların, Ereğli tarafına yöneldiğini ifade etmesine karşın buna biraz şüphe ile yaklaşmak gerekmektedir. Zira Neversliler şehirden ayrılmalarının ardından üç günlük zorlu ve susuzlukla geçen yolculuklarının nihayetinde Selçuklu Ordusunun saldırısına uğramışlar ve tamamıyla imha edilmişlerdir. Dolayısıyla Nevers Kontu II. Guillaume'nin sürekli hale gelen Selçuklu saldırılarını, susuzluk ve erzak problemini de dikkate alarak Haçlılar adına daha rahat bir başka güzergaha yönelmesi de ihtimal dahilindedir. Böylelikle bir an evvel Kilikya Ermenilerinin topraklarına ulaşip nispeten daha rahat bir yolculuk yapmak istemiş de olabilirler. Öyle ki bu yol daha sonrasında III. Haçlı Seferinde Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa tarafından da kullanılmıştır. Diğer tarafından bu rota üzerinde bulunan Lystra kenti de onların ilgisini çekebilecek özelliklere sahipti. Burası Hristiyanlığın temel taşlarından biri olan Aziz Paulus ile ona eşlik eden Aziz Timoteos ve Azize Tekla'nın buluşup konuştukları yerdir. Yine *İncil* yazarlarından Barnabas da Lystra'yı ziyaret etmiştir. Ayrıca burası korunaklı konumu ile Hristiyanlığın ilk dönemlerinde yoğun bir nüfusa sahipti. Sahip olduğu kayalara oyulmuş çok sayıda kilise, şapel ve mezar yeriyyle önemli bir hac merkezi idi.

²⁵⁹⁰ I. Haçlı Seferi sırasında İstanbul'a gelen Haçlılar, İmparator Aleksios Komnenos'a ettikleri vassallık yemini gereğince sefer sırasında ele geçirecekleri eskiden Bizans'a ait olan yerlerin iadesini kabul etmişlerdi. Ancak Norman Bohemund bir oldu bitti ile zaptı sonrasında Antakya'yı almış ve burada bir Prinkepslik kurulmuştu. İmparator Aleksios 1108'deki Devol Anlaşması'yla Bohemund'a, Antakya'nın Bizans'a ait olduğunu kabullendirmişti. Ancak bu hakkın talebi onun oğlu Isaakios ve torunu Manuel'e kalmıştı. Isaakios'un 1138'deki sonuçsuz seferin sonrasında Manuel de 1159'da bu şehir üzerine yürüyecekti. Diğer taraftan Levant'taki Haçlılar ile iyi ilişkiler geliştirmek her daim bağlantı da kalmak da Manuel'in beynelmilel siyasetinin bir parçası idi. Bk. Aydın Usta, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*, İst. 2021, s. 171-179, 186-189; Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi, Kuruluş Devri (1098-1112)*, Ank. 2018, s. 127-136; aynı mlf., "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, I, İst. 2013, s. 107-117.

²⁵⁹¹ Bu yazışmalar dönemin görgü şahitlerinden Ioannes Kinnamos (*Ioannes Kinnamos'un Historia'sı 1118-1176*,

Böylelikle meselenin sulh yoluyla çözülemeyeceği anlaşılmış İmparator Manuel öncelikle Sultan'ı mağlup etmek ve akabin de başkent Konya'yı ele geçirmek için güçlü bir ordu ile harekete geçmişti.

Bizans Ordusu ilk önce Sultan'ın kuvvetleriyle birlikte kamp kurduğu Philomelion (Akşehir) üzerine yürüdü. Olayların gidişatından anlaşıldığı üzere Sultan Mesud muhatabını belli bir plan çerçevesinde daha içerilere doğru çekip yormak istemekteydi. Öyle ki onun mektubuna verdiği karşılığa rağmen kuvvetlerinden sadece bir kısmını Bizans Ordusuna saldırmak için yollamıştı. Bu birlikler de aradaki güç dengesizliği sebebiyle bir şey yapamamışlardı. Sultan daha sonrasında Konya önlerine kadar geri çekilmişti. İlerleyişi esnasında yapılan bir iki cılız saldırıyı daha püskürten İmparator ve emrindeki ordu ise çok geçmeden Selçuklu başkenti önlerine varmıştı.

Sultan Mesud başlayacak olan kuşatma öncesinde hareketli bir savunma yapmaya karar vermişti. Bu gaye ile şehrin savunmasını eşine bırakıp²⁵⁹² kendisi asıl ordusuyla dışarıda kalmayı tercih etmişti. Birliklerini başkentine yaklaşık 15 kilometre mesafede kuzeybatı yönündeki müstahkem Gevele Kalesi'nin üzerinde yer aldığı Takkeli Dağ (Gevele Dağı) eteklerine mevzilendirmişti. Bizans Ordusu ise yukarıda zikrettiğimiz 1101 Haçlılarının Neverslilerin oluşturduğu kolu gibi Sille üzerinden Konya önlerine gelmişlerdi. Ioannes Kinnomos'un an-

latımı da bunu doğrular niteliktedir. İmparator Manuel kale önlerine gelip yerleşmesini müteakip bir müddet saldırıya geçmedi. Muhtemelen bu süreçte Türk Ordusunun durumunu incelemek ve kaledeki müdafilerin gücünü sınamak ile meşgul oldu. Zira kaleye karşı girişeceği herhangi bir askerî harekatta dışarıda bulunan Sultan tarafından arkadan saldırıya uğramak tehlikesi vardı. Karşı taraftaki Sultan da bütün hazırlıklarını yapmıştı.

İmparator onun yerini tespit edip kuvvetleriyle birlikte bir süre sonra Gevele yönüne doğru saldırıya geçtiğinde Türk birlikleri kısa bir çarpışmanın sonrasında geri çekilmeye başladılar. Tamamıyla taktik gereği yapılan bu manevra sonrasında Bizans kuvvetleri kalabalık bir şekilde onların peşine düştüler. Böylece İmparator Manuel, Sultan'ın tam da istediği şeyi yapmış oldu. Zira geride kaleyi kontrol etmek adına bıraktığı kuvvetler aniden çıkış yapan Türk birlikleri karşısında ağır kayıplar vermeye başladıklarında İmparator, muhatabının kendisine karşı tertiplemediği planı anlamıştı. Ancak Pyrrhogeorgios adlı bir komutanın emrinde hızla gönderdiği takviye kuvvetlerinin de pek bir işe yaramamıştı. Duruma bizzat müdahale etmek zorunda kalan İmparator bir askerin başından çıkartmış olduğu miğferi öldürülen Sultan'ın diyerek asker içerisinde duyuru yaptırmıştı. Böylece Bizans Ordusu'ndaki çözülmeyi engellemiş ve moral kazanan askerler muhataplarını püskürtmeyi başarmışlardı²⁵⁹³. Bunun akabinde iki taraf arasındaki çarpışmalar bir kuşatma savaşının monotonluğu içerisine girmişti. Bizans ordusunun mancınıkları mutad şekilde Konya surlarını dövmeye başla-

yay. haz. Işın Demirkent, Ank. 2001, s. 35-36) tarafından aktarılmaktadır.

²⁵⁹² Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı 1118-1176*, s. 38. Buna karşın Niketas Khoniates *Historia*, (*Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*), çev. Fikret Işıltan, Ank. 1995, s. 36) Sultan'ın bu görevi kızına bıraktığını söyler.

²⁵⁹³ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı 1118-1176*, s. 39-40.

mıştı²⁵⁹⁴. Ancak kalede güçlü olduğu anlaşılan garnizon direnişi yanında dışarıdaki Sultan'ın da sürekli baskınlarla muhatabına sıkıntılı zamanlar yaşatmaktaydı. Bu durum geçen bir iki ayın sonunda²⁵⁹⁵ tahammül edilmez bir hale gelmişti. Diğer taraftan doğudan Türk destek birliklerinin gelmekte olduğu haberi de İmparatoru tedirgin etmekteydi.

Öte yandan Türkiye Selçuklu ve Bizans birlikleri Konya önlerinde birbirleriyle mücadele ederken Alman ve Fransız krallarının emrindeki ordular, Avrupa'dan yeni bir Haçlı Seferi için harekete geçmişlerdi. Bu haberin duyulması İmparatorun zihninin daha da karışmasına sebebiyet verdi. Zira geçmişten gelen tecrübelerle Bizans hakimleri ve ahalisi için Türkler ve Haçlılar arasında düşmanlık konusunda tercih yapmak gerekse ikincileri çok daha net bir şekilde düşman olarak kabul edecekleri açık bir vakıa idi. İmparator kuzu *postu içindeki kurtları ülkesine saldırması dolayısıyla endişeli ve güvensizdi*²⁵⁹⁶. Haliyle Konya önlerinde zaten sıkıntılarla devam eden kuşatmayı kaldırarak geri çekilmek kararı aldı. Dönüşü esnasında ise evvelinde başvurmamış bir hareketin icrasını²⁵⁹⁷ emretmekten de geri durmadı. Öyle ki şehri çevreleyen mezarlıklardaki Müslümanlara ait kısımların tahribini emretti. Ancak bu tescavüzden sadece Sultan'ın annesinin mezarını masun tuttu. Mamafih Bizans Ordusunun ricatı, Sultan'ın askerlerinin yaptığı saldırılarla tam

manasıyla kabusa dönüşmüştü ve kısa zamanda tam bir bozgun durumu hasıl olmuştu²⁵⁹⁸.

Sultan bu muhasara esnasında muhatabının başlangıçtaki sayı ve silah anlamındaki üstünlüğüne karşın takip ettiği strateji ile durumu kendi lehine çevirebilmiştir. Bilhassa şehre kapanmayı tercih etmeyip dışarıda kalması ona rakibini farklı bir yönden vurmak için serbest hareket etmek imkânı bahşetmiştir. Diğer türlü halen tek suru bulunan Konya Kalesine kapanması silah ve sayı gücü yüksek düşmana karşı onu zor durumda bırakabilirdi. Ayrıca bu takdirde kaleye kapanan çok daha fazla sayıdaki askerlerinin erzak sorununu da düşünmek zorunda kalacaktı. O bunu yapmayarak Bizans birliklerini iki taraftan da vurabilmek imkânını elde etmişti. Böylelikle şehirdekileri ikmal yönünden destekleyebilmek imkânını elde etmişti. Öte yandan bu kuşatma esnasında kendisine karargâh olarak seçtiği düşünülen Gevele Kalesi de sahaya tam hâkim bir mevkide olup²⁵⁹⁹. Sultan'a rakibini daha iyi bir şekilde gözlemleyebilmek imkânını sağlamıştı. İşte bütün bunlar sayesinde kendisinden çok üstün Bizans kuvvetlerinin hiçbir başarı sağlayamadan geri çekilmek zorunda bırakmıştı.

Selçuklular devrinde Konya'ya karşı gerçekleştirilen üçüncü kuşatma harekâtı ise Kutsal Roma-Germen İmparatoru I. Friedrich Barbarossa tarafından gerçekleştirilmiştir. Sultan Salâhaddîn Eyyûbî'nin 2 Ekim 1187 tarihinde Müslümanlar adına Kudüs'ü fethi Avrupa'da ciddi bir şok etkisi meydana getirmişti. Bir-

²⁵⁹⁴ Niketas Khoniates, *Historia*, (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), aynı yer.

²⁵⁹⁵ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1993, s.181.

²⁵⁹⁶ Niketas Khoniates, *Historia*, (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 41.

²⁵⁹⁷ Niketas Khoniates, *Historia*, (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), s. 36.

²⁵⁹⁸ Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı 1118-1176*, s. 40.

²⁵⁹⁹ Anonim *Selçukname*'de, *Tarih-i Ali Selçuk*, trc. ve notlar. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Ank. 2014, s. 37), Sultan'ın Kayseri'de bulunduğu ve buradan geldiği söylense de bu pek makul bir bilgi değildir.

birleriyle savaşmakta olan Fransa ve İngiltere krallıkları, Papa'nın eliyle Gisors'ta bir araya gelmişlerdi. Görüşmelerin neticesinde de aralarında anlaşış sefere çıkmak üzere hazırlıklara girişmişlerdi. Levant'ta sefer yapmayı düşünen bir diğer güç ise I. Friedrich olmuştu. Adı geçen İmparator, ordusunun mevcudu ve gücüne duyduğu güven sebebiyle karadan gitmeyi tercih etmişti. Onu bu hususta cesaretlendiren bir diğer husus ise Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan ile aralarındaki siyasî ittifak idi. Zira evvelinde Bizans-Eyyûbî iş birliğine karşı Sultan II. Kılıç Arslan da I. Friedrich ile anlaşmıştı. Adı geçen İmparator sefer için hazırlıklara başladığı esnada Türkiye Selçuklu elçileri Nüremberg'te onu ziyaret etmişlerdi. Kendisine Anadolu geçişi esnasında herhangi bir saldırının olmayacağı ve ordusu için Pazar yerlerinin kurulacağı garantisini vermişlerdi²⁶⁰⁰. Hatta Almanların bir hayli zorlayıcı geçen Balkan yolculuğunun bitiminde Sultan II. Kılıç Arslan ve oğlu Melikşah'ın elçileri bir kere daha gelerek verdikleri teminatı tekrarlamışlardı²⁶⁰¹.

Mamafih bütün bunlara karşın Alman ordusu, Anadolu topraklarına girmesinden itibaren Sultan'ın oğullarının emrindeki kuvvetler ve Türkmenlerin ağır tazyiki altında ilerlemek zorunda kalmışlardı. Buna bir de açlık ve susuzluk eklendiğinde Haçlılar adına durumlar çok daha kötüleşmişti. Fakat bütün zorluklara karşın Alman Ordusu 17 Mayıs 1190'da Konya'ya ulaşmış ve Meram bahçelerinde kamp kurmuştu. Ayrıca burada buldukları erzak ve su kaynağı ile güçlerini toparlamayı başarmışlardı. İmparator karargâh yerleşimini tamamladıktan sonra adamlarını toplayarak akşamın geç vakitlerine kadar süren bir toplantı yapmış ve ertesi günkü harekât tarzını tartışmıştı²⁶⁰². Zira Sultan, çevresine inşa ettirdiği ikinci bir sur ile şehrin savunmasını daha da güçlendirmişti. Oğlu olan Swabia Dükü Friedrich'i şehre saldıracak kuvvetlerin yönetimine tayin ederken Florentius adlı bir Hollanda (Frizon) Kontunu da öncü tayin etmişti. Kendisi ise ordugaha gelebilecek saldırıları engellemek adına geride kalmıştı. Rahiplere, silahlı olmayan şövalyeler ile diğer sıradan insanlara da ordudaki ağırlıklarla birlikte kalmalarını emretmişti Yine şehir ele geçirildiği takdirde yağma yapılmaması için de bir duyuru yaptırmıştı²⁶⁰³.

Öte yandan Alman Ordusu erzak ve su sıkıntısını Meram Bahçeleri sayesinde atlattığına karşın gece boyunca şiddetli fırtına ve yağmurdan mustarip olmuştu. Almanlar saldırı hazırlıkları ile meşgul iken şehirden Sultan ve

²⁶⁰⁰ Ansbertus, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, thk. Josepho Dobrowsky, Prag 1827, s. 20, ing. trc. G. A. Loud "The History of Expedition of Emperor Frederick", *The Crusade of Frederick Barbarossa, The History of Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Burlington 2010, s. 46. Bunun dışında *Chronica Regia Coloniensis*'de in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover: *Monvmenta Germaniae Historica*, 1880, s. 145 ve Arnoldi (*Chronica Slavorum*, thk. I. M. Lappenberg, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, ed. G. H. Pertz, Hannover: *Monvmenta Germaniae Historica*, 1868, s. 132-133) söz konusu heyetin Bulgar topraklarına girildikten sonra I. Friedrich'in yanına geldikleri aktarılmaktadır.

²⁶⁰¹ Ansbertus, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, s. 67, ing. trc. s. 92-93; *Chronica Regia Coloniensis*, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover: *Monvmenta Germaniae Historica*, s. 147.

²⁶⁰² *Chronica Regia Coloniensis*, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover: *Monvmenta Germaniae Historica*, s. 150.

²⁶⁰³ *Chronica Regia Coloniensis*, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover: *Monvmenta Germaniae Historica*, s. 150-151; Ansbertus, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, s. 95; ing. trc., s. 109; Arnoldi, *Chronica Slavorum*, s. 136.

oğlu Kutbeddin Melikşah adına barış istemek üzere bir heyet İmparator I. Friedrich'in yanına ulaştı. O, gelenlerden öncelikle şehirde esir tutulmakta olan elçisinin gönderilmesini talep etti. Sultan bu işin önemini bilen ve tecrübeli kimseleri heyet ile birlikte göndermişti. Ancak onların ayrılmasının hemen akabinde İmparator muhataplarının kendisini oyalamak istediğini düşünerek saldırmaya karar vererek oğluna şehre saldırmak emrini verdi. Tam da o sırada kendisinin salıverilmesini istediği elçisi Şövalye Gottfried de şehirden çıkarak yanına gelmişti. Buna rağmen Alman saldırısı devam etti. Kaynağın ifadesine göre o sırada Sultan emrindeki 600 süvari ile bir huruç hareketi yapma istediye de Almanların şehre doğru harekete geçtiklerini görünce geri dönmek zorunda kalmıştı. Bu arada ikinci surun içinde yer alan ahali mallarını ve hayvanlarını Alâeddin Tepesi çevresindeki ilk surların arkasına kaçırmaya çalışmaktaydı²⁶⁰⁴.

18 Mayıs günü önceki gece yağın şiddetli yağmur dolayısıyla balçık hale gelmiş araziye karşın Alman birlikleri bütün güçleriyle şehre saldırdılar. Türk askerlerinin de aynı şekilde karşılık vermelerine rağmen bir süre devam mücadelenin akabinde surlardan içeriye girmeyi başardılar. Öyle ki sur kapıları ölülerden dolayı neredeyse dolmuştu²⁶⁰⁵. Almanlar şehre girip önlerine çıkını öldürmek ile meşgul iken Türk askerleri çok daha güçlü tahkimata sahip diğer surun ardına çekildiler. Daha sonrasında İmparator beraberindeki kuvvetlerle şehre girdi. Galipler içeride buğday ve arpa dolu depolar keşfettiler. Böylelikle Almanlar, Anadolu'ya

girişlerinden itibaren bütün yol boyunca çektikleri sıkıntıları atlatıp kendilerini toparlamak imkanını buldular. Yiyeceğin dışında şehirden ganimet olarak ciddi miktarda altın, gümüş, mücevherler ve değerli elbiseler toplanmıştı. Hatta Melik Kutbeddin Melikşah'ın evinde Sultan Salâhaddin Eyyûbî'nin kızıyla evlendiği sırada gelinin getirdiği çeyiz de ele geçirilmişti²⁶⁰⁶.

İlk surun ardındaki Sultan ise durumun vahametini görerek İmparatora bir kere daha elçi yollayarak barış teklifinde bulundu. Evvelinde verdiği pazar yerlerinin kurulması ve Alman Ordusu'nun taarruza uğramaması hakkındaki teklifini yineledi. I. Friedrich asıl hedefini göz ardı ederek Konya önlerinde oyalanmayı istemiyordu. Bu sebeple Selçuklu topraklarının geçilmesine kadar saldırılardan emin olmak için kendisine rehinelerin verilmesi şartıyla Sultan'ın teklifini kabul etti. Şehrin ileri gelenlerinden ve emîrlerden toplamda 20 rehinenin gönderilmesinin ardından Alman Ordusu 23 Mayıs tarihinde Konya'dan ayrılarak güneye yöneldi. Böylece Konya şehrinin hedefte yer aldığı üçüncü kuşatma da nihayete ermiş oldu.

Söz konusu kuşatma sırasında şehir daha önceki iki muhasaraya nispetle ikinci bir sur ile çevrilmiş olmasına karşın Almanların şiddetli saldırısına karşı koyamayarak düşmüştü. Dolayısıyla müdafiler bir kere daha günümüzdeki Alâeddin Tepesi'nin etrafında bulunan ilk surun arkasına çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu durum ikinci surun yeni bir yapı olması sebebiyle gerekli tahkimin henüz yapılamamış olmasına bağlamak mümkündür. Nitekim Ansbertus da iç

²⁶⁰⁴ Ansbertus, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, aynı yer, ing. trc. s. 110.

²⁶⁰⁵ Arnoldi, *Choronica Slavorum*, s.136-137.

²⁶⁰⁶ Ansbertus, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris* s. 97-98; ing. trc., s. 111.

kalenin çok daha güçlü bir savunmaya sahip olduğunu ifade etmektedir²⁶⁰⁷. Aslında İmparatorun, Konya önlerinde oyalanmamak arzusuyla Sultan'ın teklifini kabul etmesinin nedenlerinden birini bu şekilde yani daha güçlü surlara ve daha kararlı bir savunmaya karşı asıl hedeften uzaklaşıp vakit kaybetmek kadar daha ağır kayıplara uğramak endişesiyle de açıklayabiliriz.

Bu arada İmparator I. Friedrich'in ordusunu ikiye ayırması ve kendisinin özellikle de karargâhı korumak için geride kalmasını Selçuklu kuvvetlerinin bir kısmının yine dışarıda konuşlanmış olabileceği ihtimaline bağlamak mümkündür. Nitekim Friedrich Barbarossa'nın ölümüne dair yazılan bir mektupta onun, kampına saldıran 200.000 Türk ile *Tanrı'nın yardımıyla savaşıp düşmanlarını geri çekilmeye zorladığı* aktarılmaktadır²⁶⁰⁸. Burada rakamlar abartılı olsa da yukarıda ifade ettiğimiz taktiksel fiile işaret eden bir durum söz konusudur. Konu ile alakalı bir diğer olasılık ise Sultan'ın oğullarının ve Türkmenlere ait destek kuvvetlerinin yakınlarda bulunmasıdır. Bunların varlığının, ilk surları kuşatırken yaşanabilecek iki ateş arasında kalmak durumu ile birleşip İmparatoru güneye inmek hususunda etkilemesi de olasılık dahilindedir. Öte yandan Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Friedrich'in, Anadolu geçişi ve Konya kuşatması sırasında yaşadığı gecikme Akka önlerinde Haçlılarla uğraşmakta olan Sultan Salâhaddîn Eyyûbî'ye çok ihtiyacı olan zamanları kazandırmıştır. Öyle ki Sultan, İmparatorun gelişini haber aldığı anda yeğeni

Takîyeddîn Ömer komutasında önemli bir kuvveti Haçlıların karşısındaki ordusundan ayırıp kuzeye göndermek zorunda kalmıştı. Ancak İmparatorun yaşadığı gecikme ve sonrasında Silifke'de Göksu Nehri'ni geçerken ölümüyle birlikte en çok çekindiği rakibinden kurtulmuş oldu.

Türkiye Selçukluları devrinde Konya kuşatmalarıyla alakalı burada aktaracağımız son iki kuşatma Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in iki saltanat periyodunu birbirinden ayıran ara dönemin başında ve sonunda yaşanmıştır. Sultan II. Kılıç Arslan'ın hakimiyetinin sonlarına doğru ülkeyi 11 oğlu arasında paylaşması bunların arasında bir iktidar mücadelesini de beraberinde getirmişti. Ortaya çıkan keşmekeş en küçük oğul Uluborlu Meliki Gıyâseddin Keyhüsrev'in 1192'de tahta çıkmasıyla nihayet bulmuştu. Ancak kardeşlerinden Tokat Meliki Rükneddin Süleymanşâh bir süre sonra araya giren tevizatçıların etkisiyle²⁶⁰⁹ Gıyâseddin'e karşı harekete geçmişti. Böylelikle Konya'ya karşı gerçekleştirilecek son kuşatma hareketlerinin da yolu açılmıştı.

Tokat'tan hareketle Aksaray'a gelen Rükneddin II. Süleymanşâh burada yapılan katımlarla büyüyen ordusuyla Konya önlerine

²⁶⁰⁷ Ansbertus, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, s. 96-97; ing. trc., s. 110.

²⁶⁰⁸ G. A. Loud, "A Letter Concerning the Death of Emperor Frederick", *The Crusade of Frederick Barbarossa, The History of Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Burlington 2010, s. 172.

²⁶⁰⁹ Rükneddin II. Süleymanşâh'ın kardeşine karşı harekete geçerken temel mazereti onun İbn Avariz ve dört başka emir vasıtasıyla babasını öldürttüğü şeklindeki dedikodu olmuştur. *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Anonim *Selçuknâme* (s. 38) de geçen söz konusu aktarım Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.244-245 ve Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ank. 2006, s. 58-59; böyle bir şeyin doğru olmadığını zira Gıyâseddin'in babasının varisi konumunda olduğu için onu zehirlemeye ihtiyacı olmadığını söylerler. Bize göre de durum bu şekildedir. Bunların dışında Niketas Khoniates, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması, trk. trc., Işın Demirkent, İst. 2004, s. 82'de Rükneddin'in kardeşine düşmanlığını onun Hristiyan bir anneden doğmuş olmasına bağlamaktadır.

ulaşmış ve Meram Bahçeleri'nin olduğu şehrin güney tarafına karargâh kurmuştu. *Anonim Selçuknâme*'de Gıyâseddin'in ağabeyini şehir dışında karşılayarak savaştığı ancak gerçekleşen mücadelenin neticesinde içeriye kapanmak zorunda kaldığı aktarılmaktadır²⁶¹⁰. Bu arada Konya ahalisi Sultan I. Gıyâseddin'e ettikleri yemin gereğince onun yanında savaşmak kararlılığında olduklarını göstermişlerdir. Nitekim her gün adı geçen bahçelerin karşısındaki sur kapılarından çıkıp Rükneddin'in askerleriyle savaşıyor ve onları şehre yaklaştırmıyorlardı. İbn Bibi konuyla alakalı 60.000 okçunun kuşatmacılara karşı mücadele verdiğinden bahsetse de bu rakamın abartılı olduğu açıktır²⁶¹¹.

Öte yandan başlayan her iki tarafın kimlikleri dikkate alındığında bu mücadelelerin çok şiddetli bir gidişatı olmadığını açıktır. Rükneddin II. Süleymanşâh'ın neticede kendisinin de aynı maksatlarla kullanacağı bir şehri ağır biçimde tazyik etmesi ve tahribatta bulunması düşünülemez. Dolayısıyla şehri ablukaya alıp ikmal yollarını kapatmak suretiyle teslim zorlamak stratejisini benimsemiştir. Olayların gelişiminden onun bu niyette olduğu daha açık şekilde tespit edilebilmektedir. Öyle ki uzayan kuşatmada müdafiler için zorlaşan şartlar bazı fikir ayrılıklarını da beraberinde getirmiştir. Nitekim ahiler ve fityan reislerinden bir grup her türlü zorluğa karşın direnişi aynı kararlılıkla sürdürmek niyetinde iken bazıları ise Rükneddin ile anlaşmak ve muhasarayı terk etmesi karşılığında sefer masraflarının tazmin edileceği garanti edilmesi fikrini ortaya atmışlardır. Bu amaçla üç taksitte ödenmek üzere 500.000 gümüş na-

kit, her renkten 300 İstanbullu atlas kumaş, 200 altın işlemeli zerbaft elbise, her renkten 3.000 arşın çuha, her türden 10.000 arşın keten, 200 baş katır, 300 baş at, 2.000 baş sığır, 300 baş deve, 10.000 baş koyun vermeyi taahhüt etmişlerdir.

Rükneddin II. Süleymanşâh ile görüşen heyet tekliflerinin kabul edilmemesi durumunda ise Gıyâseddin'in oğullarıyla şehirden ayrılarak istediği yere gitmesine müsaade edilmesini ve onun güvenliğinin sağlanması için kendisine bir muhafız kuvveti tahsis edilmesini istemiştir²⁶¹². Rükneddin'in şehrin tesliminde ısrarcı olması taraflar arasındaki görüşmelerin sonlanmasına sebebiyet verdi. Ancak geçen dört aylık süreçte müdafilerin erzak sorunu daha ağır bir şekilde kendisini hissettirmeye başlamıştı. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev de bunun farkında olup gelişmelerin lehine dönmeyeceğini de anlamıştı. Dolayısıyla şehirdekilerle anlaşıp ağabeyine yeniden haber gönderdi. Kendisinin ve çocuklarının hayatlarına dokunulmayacağı hususunda yazılan bir ahitnâme karşılığında tahtını ve şehri bırakmayı kabul ettiğini bildirdi (1196)²⁶¹³. Rükneddin II. Süleymanşâh'ın da bunu kabul etmesiyle I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yaklaşık sekiz sene sürecek sürgün hayatı da başlamış oldu²⁶¹⁴.

Sultan II. Rükneddin Süleymanşâh'ın 1204 senesindeki vefatının sonrasında yerine henüz bir çocuk olan oğlu III. Kılıç Arslan geçmişti.

²⁶¹² İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye* (Selçuk name), I, s. 52.

²⁶¹³ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye* (Selçuk name), I, s. 53-55.

²⁶¹⁴ Bununla alakalı bkz., Tuncer Baykara, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Ank. 1997, s. 22-26; Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, s. 97-112.

²⁶¹⁰ *Tarîh-i Âl-i Selçuk*, *Anonim Selçuknâme*, aynı yer.

²⁶¹¹ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye* (Selçuk name), I, s. 51-52.

Ancak evvelinde I. Gıyâseddin'e bağlı olan bazı emîrler, onun sürgünde bulunduğu İstanbul'a haber göndererek durumu bildirmiş ve taht için dönmesini istemişlerdi. Derhal harekete geçen I. Gıyâseddin, İznik civarında Rumların engellemesini oğullarını rehin bırakmak ve bazı yerlerin onlara terki konusunda güvence vermek suretiyle aştıktan sonra Uluborlu'ya gelmişti. Burada sınır meselelerinin halli ve asker toplamak ile meşgul olmuştu. Bir süre sonra oğullarının da yanına dönmesiyle daha da moral kazanan I. Gıyâseddin hemen akabinde Konya üzerine yürümüşü. Fakat burada hiç de ummadığı bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Öyle ki daha evvelinde ağabeyine karşı bütün imkanlarıyla kendisini savunan Konya ahalisi bu kez de ona karşı yeğenin haklarını savunmaya karar vermişti. Selim Kaya konuyla ilgili olarak küçük bir çocuğun iktidarda bulunmasını kendi çıkarlarına daha uygun gören bazı ileri gelenlerin güç sahiplerinin bu direnişin başında yer aldıklarını söyler²⁶¹⁵. Bunlara en büyük destek ise o sıralarda şehirde sözü geçen bir din adamı olan Kadı Tirmizî'den gelmişti. Adı geçen zat, I. Gıyâseddin ile alakalı *kâfirlere yakınlık ve dostluk gösterdiği, onların ülkesinde şeriatın yasakladığı şeyleri yaptığı için saltanat tahtına oturamaz*, şeklinde bir fetva vermişti²⁶¹⁶. Tirmizî'nin de etkisiyle Konya halkının savunma konusundaki kararlılığı artmıştı.

Hiç de beklemediği bu tavır karşısında hayal kırıklığına uğrayan I. Gıyâseddin içine düştüğü öfke nöbetinin de tesiriyle şehrin etrafındaki binaların, ekili arazilerin bağ ve bahçelerin

tahribini emretmişti. Mamafih bu fiili ahalinin savunma azmini güçlendirmekten başka bir işe yaramamıştı. Hatta bu sebeple başkent ahalisinin kendisini geçmiş kuşatmadaki alçakgönüllü tavrının aksine gösterdiği şiddet sebebiyle yadırgamasına neden olmuştu²⁶¹⁷. Uzayan muhasaradan bir sonuç elde edemeyen I. Gıyâseddin çaresizlik içinde Abgerm taraflarına çekilmişti²⁶¹⁸. Şehre girememesi halinde saltanatı ele geçirmek hayalleri suya düşebilirdi. İşte böyle bir durumda Ortaçağ'ın bir genel geçeri olarak değerlendirilebileceğimiz bir durum her şeyi tersine çevirmeye yetti. Öyle ki bu dönemlerde şehirler ve hatta bölgeler arasındaki gelişim önceliğine dayalı sosyokültürel rekabetler siyasete de damga vurmaktaydı. İslam tarihinin başlarında yaşanan Irak-Suriye rekabeti temelde Hz. Ali ve Muaviye arasındaki hilafet mücadelesinin üzerine bina edilmiş durumdaydı. Burada Iraklılar bir taraftan da Hz. Ali ile birlikte ellerine geçen merkez olmak vasfını kaybetmemek adına adı geçen halife ve çok sonrasında Emevî iktidarına sürekli bir karşı duruş sergilemişlerdi. Suriyeli-ler de aynı şekilde Emevîler ile sahip oldukları iktidarı korumak gayretinde olmuşlardı. Onlar bu vesile ile Emevîlerin bütün iktidarı boyunca hanedana destek çıkmışlardı. Ancak II. Mervan'ın başkentini Harran'a taşımasıyla birlikte bütün Suriye, Emevîlere karşı isyan etmekte

²⁶¹⁷ İbn Bibi, *el-Evami'ü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye* (Selçuk name), I, s. 105-106.

²⁶¹⁸ İbn el-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, XII, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1982, s. 201; Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, II, trk. trc., Ömer Rıza Doğrul, Ank. 1999, s.486. Selim Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, s.116, bu yeri Ökrem (Meram) olarak okumasına karşın Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 274, Ab-ı Germ (İlgın) şeklinde telaffuz etmiştir. Bize göre Meram'ın şehrin hemen yanında olması ve ikinci surların da buraya dayanması dolayısıyla I. Gıyâseddin'in İlgın taraflarına çekilmiş olması daha makul görünmektedir.

²⁶¹⁵ Kaya, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, s. 116.

²⁶¹⁶ İbn Bibi, *el-Evami'ü'l-Ala'iyye fi'l-Umuri'l-Ala'iyye* (Selçuk name), I, s. 115.

tereddüt etmemişti. Aynı şekilde Maverâünnehir’de Semerkand-Buhara, Horasan’da Nisabur-Tus, Suriye’de Haleb-Dımaşk şehirleri arasında da böyle bir rekabet mevcuttu.

İşte bunun bir benzeri şekilde Aksaraylıların, şehirdeki valilerini kovup I. Gıyâseddin’e burada hüküm sürmesi adına davette bulunmaları²⁶¹⁹ başkent olmanın avantajlarını kaybetmek istemeyen Konyalıların da direnci kırmaya yetti. Şehrin ahalisi I. Gıyâseddin’e haber yollayarak yeğenin hayatına dokunmaması şartıyla ona kapılarını açmayı kabul ettiler. Böylece o, Receb 601/Şubat-Mart 1205 tarihinde şehre girerek ikinci kez Türkiye Selçuklu tahtına oturdu.

Yukarıda anlattıklarımızın dışında şehrin Moğol tahakkümü döneminde de benzer bir tehditte karşı karşıya kalmıştır. Bu durum II. İzzeddin Keykâvus’un 1256 senesinde Moğollara tâbiyetten vazgeçip savaş kararı almasıyla ilgilidir. Hatta Sultan bununla da yetinmemiş ve Moğolların ünlü komutanı Baycu Noyan üzerine bir ordu göndermiştir. Fakat Selçuklu kuvvetleri, muhatapları tarafından Sultan Hanı yakınlarında hızlı bir şekilde mağlup edilmiştir. Bunun sonrasında ise Baycu kuvvetleriyle birlikte Konya üzerine yürürken şehirdekiler, kendilerini terk edip kaçan Sultan’ın peşinden kapılarını kapatıp savunmaya geçmişlerdi. Kaynağın ifadesine göre öfkeli Baycu, şehri tahrip etmek için yemin etmişti²⁶²⁰. Fakat Konya ileri gelenlerinin yağma ve tahripten kaçınması karşılığında kendisine teklif ettikleri altınlar onu yumuşatmış ve kararından vazgeçmişti. Aka-

binde ise verdiği sözü tutmak adına dış surların burçlarını yıktırmakla yetinmişti²⁶²¹. Kaçan II. İzzeddin Keykâvus’un yerine de kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan aynı sene içerisinde tahta çıkarılmıştı. İbn Bibi, Baycu Noyan’ın, Muğan’daki kışlağına dönmeden önce IV. Kılıç Arslan’ı şehrin surlarını yıkmaya zorladığını Sultan’ın ise bin bir rica ve minnetle onu sadece dış surların yıkılmasıyla yetinmeye ikna ettiğini söyler²⁶²². Yine Mevlevî kaynaklarında Baycu Noyan’ın şehri kuşatmak ve tahrip etmekten vazgeçmesi Mevlana’nın kerametine bağlanmaktadır. Buna göre halkın kendisinden yardım isteği üzerine Mevlâna şehirden çıkıp bir tepenin üzerinde huşu içinde namaz kılmaya başlamıştı. O sırada Moğollar kendisini görüp ok atmak istediklerinde yaylarını çekememiş at sürmeye çalıştıklarında atlarını yürütememişlerdi. Baycu da olanları haber alıp Mevlâna’ya karşı üç kere ok attığında yayından çıkanlar her defasında dönüp askerinin arasına düşmüştü. Atını sürüp üzerine varmak istediğinde de askeri gibi o da bunu yapamadı. Nihayetinde Mevlâna’nın kerametine inanarak şehri kuşatmaktan vazgeçmişti²⁶²³.

SONUÇ

Bu olayla birlikte Konya’nın, Türkiye Selçukluları devrinde yaşadığı kuşatma savaşları da son bulmuştur. İki defa Haçlılar, bir kere Bizans Ordusu tarafından muhasara edilen şehir iki defa da taht iddiacısı tarafların arasında bir

²⁶¹⁹ İbn el-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, aynı yer; Abu’l-Farac, *Abû’l-Farac Tarihi*, aynı yer.

²⁶²⁰ *Târîh-i Âl-i Selçuk*, Anonim *Selçuknâme*, s. 46.

²⁶²¹ *Târîh-i Âl-i Selçuk*, Anonim *Selçuknâme*, aynı yer; İbn Bibi, *el-Evâmirü’l-Ala’iyye fi’l-Umuri’l-Ala’iyye*, II, 151.

²⁶²² İbn Bibi, *el-Evâmirü’l-Ala’iyye fi’l-Umuri’l-Ala’iyye*, aynı yer.

²⁶²³ Ahmet Eflâkî, *Menakibü’l-Ârifin*, I, trk. trc. Tahsin Yazıcı, *Âriflerin Menakibeleri*, I, İst. 1973, s. 283-285.

mücadele sahası olmuştur. Son defa da ise yukarıda ifade edildiği gibi Moğol Komutanı Baycu Noyan'ın birliklerinin tehdidi ile karşılaşılmasıdır. Bütün bu muhasaralar sırasında özellikle de Alâeddin Tepesi ve çevresini kapsayan ilk surun güçlü tahkimatları sayesinde saldırganlara karşı geçit vermediği görülmektedir. Alman İmparatoru I. Friedrich Barbarossa'nın gerçekleştirdiği kuşatma esnasında düşmanın eline geçen kısım ise II. Kılıç Arslan tarafından yeni inşa edilmiş iç kalenin ikinci suru idi. Burası büyük ihtimalle yukarıda da ifade edildiği üzere henüz yeterinde güçlendirilmemiş olmalıdır. Selçukluların bahse konu kuşatmalar esnasında uygulamaya çalıştıkları savunma stratejileri de yabancı kuşatma güçleri için büyük bir sıkıntı teşkil etmiş ve etkinliğini ispatlamıştır. Nitekim gerek I. Mesud zamanındaki ve gerekse II. Kılıç Arslan devrindeki muhasaralarda sadece surların gerisinde kapalı kalmayıp saldırganların dışarıdan da tehdit edilmesi savunma başarısında etkin rol oynamıştır. Son olarak Sultan I. Alâeddin Keykubâd saltanatının başlarında Moğolları karşı önlem almak amacıyla ülkedeki bütün büyük şehirlerin istihkamlarını yenilerken başkentine ayrı bir önem vermiştir. Öyle ki şehrin surlarına yaptığı eklemeler ve güçlendirmelerin dışında surların üzerine eklettiği *Kur'an* ayetleri, *Şâhnâme* beyitleri ile diğer sanatsal öğeleri de burada bir kere daha hatırlatmak gerekir. Bu durum o dönem Türkiye Selçuklu Devleti'nin askeri gücünün dışında sanatsal, mimarî ve kültürel zirvesinin de açık bir işaretidir.

KAYNAKÇA

AHMET EFLÂKÎ, *Menakibü'l-Ârifin*, I, trk. trc. Tahsin Yazıcı, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, İstanbul 1973.

AQUENSIS, Albertus, *Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione Emundatione et Restitutione*

Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae, ing. trc., Susan B. Edgington, *Historia Ierosolimitana, History of Journey to Jerusalem*, Oxford 2007.

ALTAN, Ebru, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi, Kuruluş Devri (1098-1112)*, Ankara 2018.

....., "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması", *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, I, İstanbul 2013, ss.107-117.

Anonim *Selçukname, Tarih-i Ali Selçuk*, trc. ve notlar. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Ankara 2014.

ANSBERTUS, *Historia de Expeditione Friderici Imperatoris*, thk. Josepho Dobrowsky, Prag 1827; ing. trc. G. A. Loud "The History of Expedition of Emperor Frederick", *The Crusade of Frederick Barbarossa, The History of Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Burlington 2010, ss. 33-134.

ARNOLDI, *Choronica Slavorum*, thk. I. M. Lappenberg, in *Scriptores Rerum Germanicarum*, ed. G. H. Pertz, Hannover: Monvmenta Germaniae Historica, 1868.

BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.

....., *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*, Ankara 1997.

Chronica Regia Coleniensis'de (in *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover: Monvmenta Germaniae Historica, 1880.

ELAM, Nilgün, "Bizans Anadolu'sunun Ticarî, Dinî (Hac) ve Askerî Yol Ağı", *CIEPO, Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları*, 6. Ara Dönem Sempozyum Bildirileri, I, 14-16 Nisan 2011, Uşak, yay. haz. Adnan Şişman-Tuncer Baykara-Mehmet Karayaman, İzmir 2011, ss.545-564.

DEMİRKENT, Işın, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, ss.17-56.

DOĞAN, M. Sabri, *Konya Su Tarihi*, Konya 2003.

GREGORY ABU'L-FARAC (BAR HEBRAEUS), *Abû'l-Farac Tarihi*, II, trk. trc., Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1999.

- NOVIGENTI, Guibertus, *Historia Hierosolymitana, Gesta dei per Francos*, ing. trc., Robert Levine, *The Deeds of God Through the Franks*, Rochester 1997.
- KINNAMOS, Ioannes, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı 1118-1176*, yay. haz. Işın Demirkent, Ankara 2001.
- İBN BİBÎ, *el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fî'l-umûri'l-Alâiyye (Selçuk name)*, I-II, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996.
- İBN EL-ESÎR, *el-Kâmil fî'l-Târîh*, XII, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1982.
- KAYA, Selim, *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşâh Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf-Arabacı, Caner-Yenice M. Serhat, "Tarihi Süreç İçinde Konya Şehrinin Fiziki Gelişimi", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 2020, ss.1-38.
- LOUD, G. A. "A Letter Concerning the Deaht of Emperor Frederick", *The Crusade of Frederick Barbarossa, The History of Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*, Burlington 2010, ss.169-172.
- NERŞAHÎ, *Târîh-i Buhara*, arp. trc., Emin Abdülmecid Bedevi-Nasrullah Mübeşşir et-Tarazi, Kahire 1993.
- KHONIATES, Niketas, *Historia, (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev., Fikret Işıltan, Ankara 1995.
-, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206), İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, trk. trc., Işın Demirkent, İstanbul 2004.
- RAMSAY, W.M., *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası*, trk. trc., Mihri Pektaş, İstanbul 1960.
- MONACHUS, Robertus, *Historia İherosolimitana*, ing. trc. Carol Sweetenham, *Robert the Monk's History of the First Crusade*, Burlington 2005.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993.
- USTA, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*, İstanbul 2021.

DİZİN

A

- Abaka Han 340, 341, 344, 350, 351, 352, 353, 355, 356, 362, 370, 566, 567, 569, 570, 573
- Abbâsî Halifesi en-Nâsır Lidînillâh 242
- Abbâsî Halifesi Müstazhir-Billâh 60
- Abbâsîler 7, 8, 14, 627
- Abdûlmelik b. Salih 7
- Abdûlmelik b. Mervân 7
- Abışka Noyan 373, 374, 383, 386, 411, 558, 576
- Acay Noyan 352
- Açıkbaş Zâviyesi/Şeyh Meknun Zâviyesi 393
- Adana 7, 39, 105, 110, 317
- Aden 289
- Adıyaman 9, 127, 278, 504, 519
- Adilliyye Sultan 279
- Adrianupolis 113
- Aera 100
- Afrika 6, 265, 468, 627
- Afşin 9, 13, 14, 15, 16, 27, 29, 30, 50, 80
- Afyon 31, 34, 101, 113, 193, 217, 353, 359, 365, 379, 413, 416, 538, 554, 567, 581, 593
- ahidnâme 201, 223, 224, 242, 472
- Ahî Evren 208, 213
- Ahîlik 208, 213
- Ahî Muhammed Divane 391
- Ahî Yusuf Perende Tekkesi 393
- Ahlat 7, 9, 19, 20, 23, 25, 45, 279, 280, 281, 282, 304, 305, 306, 310, 350, 519, 524, 526, 527, 528, 535, 551, 571
- Ahlatlı Mengüberti 158
- Ahlatşahlar 25, 45, 526, 551
- Ahmed b. Mahmud-ı Tusî el-Kanî 289
- Ahmedek Kapısı 336
- Ahmed Gümüştekin Dânişmend Gazi 53, 56, 57
- Ahmedî 44, 391
- Ahmed Tekudar 362, 363, 364, 365
- Ahmed Türk 332
- Aigialoi 98
- Akbuka Noyan 553, 554, 570, 571, 572, 573, 585
- Akçaderbend 354
- Akçay vadisi 164
- akçe 524
- Akdağ Köyü 164
- Akitanya Kontu Guillaume 219
- Akitinya Dükü Giyyom 62
- Akrokos 99
- Aksaray 57, 58, 64, 82, 83, 114, 132, 134, 135, 138, 143, 144, 154, 156, 157, 187, 196, 203, 220, 222, 235, 239, 264, 281, 291, 319, 321, 333, 336, 338, 339, 341, 342, 348, 357, 372, 373, 386, 407, 408, 409, 445, 485, 487, 557, 560, 562, 564, 567, 574, 595, 598, 659
- Aksaray Kervansarayı 333
- Akşehir 59, 61, 62, 63, 71, 72, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 101, 102, 112, 113, 118, 141, 152, 157, 160, 169, 173, 175, 188, 195, 198, 199, 200, 201, 205, 212, 218, 220, 263, 264, 272, 279, 280, 286, 289, 311, 321, 359, 360, 363, 377, 383, 384, 403, 487, 520, 532, 540, 556, 563, 567, 568, 569, 575, 589, 591, 592, 593, 594, 637, 651, 654, 655
- Alâeddin Çelebi 291
- Alâeddin Keykubâd vi, x, 57, 71, 72, 83, 84, 85, 133, 158, 197, 221, 224, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 248, 254, 257, 261, 262, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 313, 315, 317, 318, 319, 322, 323, 324, 331, 332, 334, 335, 339, 345, 346, 358, 361, 362, 365, 373, 380, 382, 383, 384, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 412, 413, 414,

415, 438, 441, 442, 446, 448, 449, 451,
452, 462, 463, 466, 469, 470, 472, 473,
474, 475, 484, 485, 486, 487, 489, 490,
494, 498, 500, 501, 502, 503, 504, 505,
507, 508, 513, 516, 517, 518, 519, 520,
521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528,
529, 530, 531, 534, 540, 541, 542, 543,
544, 545, 546, 548, 549, 550, 551, 554,
585, 590, 597, 598, 599, 601, 604, 606,
609, 613, 614, 615, 616, 618, 630, 631,
635, 638, 640, 649, 651, 652, 663
Alâeddin Köşkü 158, 288, 292
Alâeddin Savî 409, 410, 411, 412
Alâeddin Siyavuş (Cimri) 446
Alâeddin Tepesi 5, 71, 84, 89, 157, 159, 288, 319,
486, 490, 561, 596, 600, 649, 651, 658,
663
Alâiye 271, 272, 524, 560, 604, 606, 618
Alameddin Kayser 361
Alara Kalesi 272, 307
Alaşehir 144, 145, 148, 151, 205, 210, 236, 237,
239, 240, 267, 477, 489, 518, 541, 546,
594, 613, 614, 616, 617
Alaşehir Savaşı 210, 236, 237, 239, 240, 267,
489, 541, 613, 614, 616, 617
Albertus 133, 591, 592, 600, 653, 654, 663
Aldebrandin (Aldo Brandini) 204
Aleksios Komnenos 30, 31, 37, 38, 46, 99, 537,
589, 592, 654
Alethina 99
Alıncak Noyan 338, 339, 363, 401, 553, 554, 562,
563, 565, 585
Ali Tegin 11
Allâme Çarşısı 158
Alman Kralı III. Konrad 119, 135
Almanlar 119, 123, 141, 151, 152, 153, 154, 155,
160, 653, 657, 658
Alp Arslan 9, 12, 13, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26,
27, 30, 33, 35, 45, 49, 50, 72, 73, 74, 86,
234, 259, 422, 434, 488, 493, 494, 499,
633, 634, 646
Alpsarı Köyü 403
amannâme 223
Amasya 53, 54, 57, 62, 130, 145, 149, 271, 291,
300, 301, 303, 315, 362, 390, 409, 443,
449, 522, 640
Amid 131, 281, 306, 309, 344, 498, 527, 529, 531
Amorion 101, 651
Ampelas 99
Ampoun 102
Anadolu v, vi, vii, ix, xi, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12,
13, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25,

26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36,
37, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
51, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 66, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 82, 84, 85, 86, 88, 98, 99, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 117, 120, 121, 123, 124,
125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133,
134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142,
143, 144, 145, 147, 148, 150, 151, 152,
154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 164,
172, 176, 187, 188, 189, 194, 195, 196,
197, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210,
211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219,
220, 221, 222, 225, 226, 228, 230, 231,
233, 234, 235, 236, 242, 243, 247, 248,
256, 258, 259, 261, 262, 263, 265, 267,
271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279,
280, 281, 282, 284, 286, 287, 288, 289,
290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297,
298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306,
307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314,
315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323,
324, 329, 330, 331, 332, 333, 336, 337,
338, 339, 340, 341, 343, 344, 345, 346,
347, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 355,
356, 357, 360, 361, 362, 363, 364, 365,
366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373,
374, 375, 376, 378, 379, 381, 382, 383,
384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391,
392, 393, 394, 395, 396, 397, 399, 400,
401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408,
410, 411, 412, 413, 414, 415, 433, 434,
437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444,
445, 446, 448, 449, 450, 451, 452, 455,
456, 457, 458, 459, 460, 463, 464, 465,
467, 468, 471, 476, 477, 479, 481, 482,
483, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 498,
501, 503, 504, 505, 512, 514, 515, 516,
517, 519, 520, 521, 522, 524, 525, 526,
527, 528, 529, 535, 536, 537, 538, 539,
540, 541, 542, 544, 545, 546, 547, 548,
549, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557,
558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565,
566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573,
574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581,
582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589,
590, 591, 592, 593, 594, 596, 597, 600,
601, 603, 604, 605, 607, 608, 609, 610,
612, 613, 615, 617, 619, 620, 621, 622,
629, 632, 640, 643, 644, 647, 650, 651,
652, 653, 657, 658, 659, 663

- Anamur 275, 307, 357
Anatolikon 34, 112, 194, 218
Anazarba 7, 110, 128
Andrakhman 113
Andronikos Vatatzes 145, 146
Andusanc 275
Ani 19, 20, 23, 45, 308
Ankara 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 56, 57, 58, 60, 62, 64, 65, 66, 75, 77, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 96, 97, 104, 105, 106, 107, 113, 119, 128, 129, 130, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 143, 144, 145, 146, 149, 150, 151, 152, 155, 160, 161, 163, 168, 169, 171, 172, 188, 189, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 202, 204, 206, 207, 211, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 266, 268, 269, 270, 271, 273, 275, 277, 280, 285, 290, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 311, 314, 316, 319, 321, 322, 323, 324, 325, 330, 331, 333, 336, 337, 338, 339, 340, 344, 345, 346, 361, 365, 366, 369, 370, 371, 372, 373, 378, 379, 380, 383, 384, 385, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 399, 401, 403, 405, 406, 407, 408, 413, 415, 417, 438, 439, 440, 441, 444, 445, 446, 448, 451, 452, 455, 483, 484, 485, 486, 489, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 504, 512, 516, 519, 521, 532, 535, 536, 538, 539, 543, 544, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 554, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 567, 570, 572, 574, 575, 577, 583, 585, 586, 587, 588, 590, 591, 593, 594, 595, 596, 597, 599, 600, 601, 603, 605, 606, 608, 609, 610, 613, 616, 617, 618, 621, 622, 623, 625, 626, 627, 633, 636, 638, 640, 644, 645, 646, 647, 649, 653, 663, 664
Ankara Baklacı Baba Mescidi 392
Anna Komnena 31, 37, 38, 39, 61, 77, 78, 81, 236, 417, 476, 536, 592, 605, 612
Anonim Selçukname 14, 29, 195, 200, 219, 349, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 385, 386, 403, 415, 446, 512, 557, 656, 663
Anselm de Buis 219
Antakya 9, 13, 14, 20, 21, 29, 33, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 46, 50, 53, 59, 62, 63, 78, 110, 111, 119, 123, 125, 127, 150, 160, 218, 248, 249, 274, 275, 473, 654, 663
Antakya Prinkepsi Bohemond 53
Antakya Prinkepsi Raymond 125, 127
Antakya Prinkepsliği 62
Antiokheia 123
Aquitania Dükü Guillaume 63
Araplar v, 194, 218
Arap Noyan 386
Aras Irmağı 412
Argıt Hanı 157
Argun Han 353, 363, 364, 370, 371, 372, 379, 381, 385, 386, 556, 557, 565, 570, 571, 573, 574, 575
Arnavutluk 38
Arpaçimen 81
Arslandoğmuş 124, 334, 336, 350, 353
Arslanhane Camii 392
Arslanşah 149
Arslan Yabgu 10, 11, 19, 20, 23, 25, 26, 28, 45, 47, 73, 126, 135, 234, 449
Artah 40
Artuk Bey 14, 31, 42
Artuklu Belek b. Behrâm 62
Artuklu Hüsameddin Timurtaş 104
Asan Katoukh (Emîr Hasan) 103
Asiye Sultan 413
Asya 6, 16, 21, 40, 47, 51, 57, 64, 66, 75, 87, 189, 204, 271, 287, 288, 291, 303, 330, 433, 434, 455, 483, 495, 554, 555, 570, 590, 604, 627
Aşıklıhöyük 5
Aşıkpâşazâde 44
Atabeg Ayaz 287
Atabekiye Medresesi 387
atabey 511
Atabey Kadı Mecdeddin Karahisarî 410, 412
Atabey Şehabeddin Tuğrul 275
Ateşbaz Veli Türbesi 392
At Pazarı 598
Atsız b. Uvak 13
Avarlar 22
Avasım 7
avlu 133, 211
Aydinoğulları 445, 581
Aydos 275
Ayıntab 9, 40, 354
Aynu Seylem 32, 42, 43, 46
Ayşe Hâtûn 97, 104
Ay-Tekin 157

Aytekin es-Süleymânî 13
Azerbaycan 6, 19, 21, 23, 26, 45, 82, 157, 196,
221, 271, 276, 278, 280, 281, 290, 291,
304, 305, 306, 307, 314, 321, 364, 387,
521, 525, 554, 559
Aziz Cercis Kilisesi 40
Aziz Georgios Burcu 100
Azizüddin Muhammed b. Süleyman et-Tuğrayî
361

B

Babai Ayaklanması 437
Babaîler 295, 296, 299, 300, 301, 302, 309, 318,
322, 324, 470, 492
Babaîler İsyanı 295, 296, 299, 300, 302, 309, 318,
322, 324, 470, 492
Baba İlyâs 300, 301, 322
Baba Resûl 300
Bafa 413
Bafra 409, 413
Bagras Kalesi 111
Bağdad 271, 289, 290, 292, 513, 514, 515, 516,
545, 570
Bağırsak Boğazı ix, x, 146, 163, 164, 165, 166,
169, 170, 172, 173, 176, 177, 178, 179,
180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188,
536, 547
Bağırsak Çayı 181, 185
Bağrâs 40
Bahaeddin Veled vi, 229, 230, 289, 290
Bakırcı Yusuf 158, 209, 213, 225, 229
Bakü 21
Balhan 12
Baltu Noyan 372, 386, 404, 406, 558, 576, 577,
585
Bargiri 45
Baron Adan 250
Baron Konstantin 250, 310
Baron Nuşin 250
Baron Oşin 250
Baron Vasil 250
Bartın 413
Basık 21
Basilakios 37
Basmakçı 185
Basra 74, 292
Bavyera Dükü IV. Welf 219
Baybars el-Mansûrî 370, 407, 408
Baycu Noyan 309, 312, 313, 315, 316, 319, 320,
321, 330, 336, 337, 373, 406, 438, 439,
553, 554, 555, 558, 559, 561, 585, 587,

649, 650, 662, 663
Bayıncar 382, 383
Bâzâr-ı Rîşte (İplik Pazarı) 197, 221
bedesten vi
Bedrüddin İbrahim Hotenî 361
Bedrüddin Murad 380
Bekkar b. Abdullah 7
Belek Gazi 97, 98, 104
Belgrad 150
Belh 7, 289, 290, 321
Bempitziotes 114, 593
Berdûliye Hatun 331
Bereket Han 306
Bergama 5, 123, 145, 235
Bergama Krallığı 235
Bergamalılar 14
Berke Han 338, 343, 369, 401, 446
Besni (Behisni) Kalesi 127
Beykonak Kasabası 198
Beylerbeyi Şemseddîn Yavtaş 336
Beyşehir 72, 109, 111, 115, 117, 130, 133, 163,
164, 165, 166, 171, 172, 173, 174, 175,
176, 180, 184, 187, 188, 189, 195, 211,
215, 219, 288, 314, 316, 318, 378, 379,
381, 382, 383, 384, 386, 394, 396, 397,
413, 554, 557, 565, 574, 577, 581, 599,
607
Beyşehir Gölü 109, 117, 130, 133, 172, 174, 175,
184, 189, 195, 219
Bilecik 76
Bingöl 413
Birecik 12, 13, 27, 59, 68, 69, 74, 75, 84, 87, 92,
126, 128, 352, 365, 564
Bizâa 110
Bizans vi, x, xi, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15,
19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30,
31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 44,
45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56,
59, 60, 62, 63, 64, 71, 75, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 82, 83, 84, 86, 95, 96, 97, 98, 99,
100, 101, 102, 104, 105, 106, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117,
118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126,
127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
136, 137, 142, 143, 144, 145, 146, 147,
148, 150, 151, 152, 156, 157, 159, 161,
164, 165, 166, 168, 171, 172, 173, 174,
175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182,
183, 184, 186, 187, 188, 194, 196, 200,
202, 204, 205, 209, 212, 214, 215, 218,
220, 222, 224, 231, 234, 235, 236, 245,
258, 265, 266, 272, 293, 313, 321, 334,

339, 343, 346, 357, 369, 380, 388, 396,
397, 401, 402, 403, 405, 433, 434, 435,
436, 438, 446, 455, 456, 457, 458, 461,
465, 468, 469, 471, 476, 477, 478, 481,
482, 483, 490, 493, 494, 535, 536, 537,
538, 539, 540, 541, 542, 543, 546, 550,
555, 577, 587, 589, 590, 592, 593, 596,
598, 599, 603, 604, 605, 612, 616, 626,
629, 643, 649, 650, 651, 654, 655, 656,
657, 662, 663
Bizans İmparatorluğu 6, 23, 28, 29, 31, 33, 37, 38,
44, 45, 54, 55, 56, 59, 60, 63, 64, 99, 108,
130, 135, 194, 196, 204, 218, 220, 401,
433, 434, 478, 537, 540, 541, 604
Bizans İmparatoru Leon 8
Bizanslılar 14, 33, 57, 71, 106, 108, 110, 114, 117,
118, 121, 122, 146, 171, 179, 433, 435,
476, 478, 592, 593
Bizans valisi Martav Gusta 14
Bluva kontu Etiyen 219
Borgulu 298, 331, 335, 336, 504
Borgulu (Uluborlu) Kalesi 298, 336
Botaneiates 34, 35, 37, 605
Bozkır 384
Böriler 124
Buhara 10, 11, 292, 302, 525, 652, 662, 664
Bulgar (İtil Bulgarları) 276
Burcu'r-Rasâs 128
burç 78, 83, 84, 159, 228, 230, 484, 502, 597
Burdur 341, 413, 538
Burhaneddin Hüseyin et-Tirmizî 290
Büveyhoğulları 73
Büyük Menderes 117, 174
Büyük Selçuklu Devleti 10, 12, 19, 23, 25, 26, 32,
36, 40, 45, 50, 79, 98, 218, 235, 300, 308,
456, 464, 471, 475, 525, 628, 643

C

Caber Kalesi 44, 49
Cacaoğlu Nureddin 341
câmedâr 640
Candarogulları 277, 294, 445, 558, 578
Candelore 271
Can Hasan 5
Canik 244, 245, 265
Canik Tekfuru Kir Aleksios 244
Celâleddin Hüsrev Bey 359
Celâleddin Karatay 285, 291, 387, 396, 397, 439,
635, 647
Celâleddin Kayser 238, 239, 268
Celâleddin Keyferidun 263, 267, 270, 274

Celâleddin Mengüberti 278, 279, 280, 281, 293
Celâlî'l-mülk Ebu'l-Hasan Ali b. Ammâr 39
Cemâleddin Ferrûh 297
Cemâleddin Lülü 254
Cem Sultan Bahçesi 5
Cend 10, 25, 525
Cenevizli 389
Cengiz Han 271, 302, 307, 312, 321, 525
cevgan 242, 251
Chronique de Michel le Syrien 96, 139, 163, 164
Cihanbeyli 653
Cogno 4
Como 4
Conia 4, 235
Conium 4, 235
Cormagon Noyan 306, 315
Cunyo 4
Cybrilcymani (Çivril Çimeni) 165, 172
Çağrı Bey 19, 22, 26, 45, 48, 50
Çaka Bey 38, 55, 57, 76, 86
Çanakkale Boğazı 38, 151, 594
Çankırı 60, 62, 106, 107, 130, 142, 143, 149, 219,
408
Çardak Geçidi 164
çarh 480, 481, 619
Çaşnığir Mübarizeddin Çavlı 267
Çaşnığir Mübarizeddin Çavlı 237
Çatalhöyük 5
Çavlı Sakavu 96, 606, 616
Çemişkezek 278
Çermik Ulu Cami 412
çeşme vi, 501
çetr 243
çevgan 209, 410, 524
çini
Çivril 146, 165, 172, 173, 188
Çobandede Köprüsü 412
Çokasuyu 184
Çor Magon 281, 282
Çubuk 27, 41, 42
Çubuk Bey 41, 42
Çukurağıl Mahallesi 173
Çukurova 21, 110, 275, 310, 314, 316, 319, 324,
352, 403, 542
Çukurova Ermenileri 403

D

Dâmğân 26
Dandanakan Savaşı 26
Danişmend İli 393, 394
Dânişmendli Aynüddeve 107

Dânişmendli Emîr Gazi 95, 102, 104, 105, 127, 135
Dânişmendliler 25, 53, 60, 62, 64, 101, 104, 106, 107, 108, 110, 124, 135, 138, 139, 143, 161, 234, 236, 387, 471
darbhane 195, 220
darü'l-cihad 82
dârülmülk 59, 60
darü'l-ribat 82
Darüşşifa Maristan-ı Atik (Küçük Darüşşifa) 221
darü'z-zafer 82
Dayfe Hatun 252, 253, 254, 255
Dazkırı 145
Debbağlar Yeri 159
Dediği Sultan 198
Dediği Sultan Türbesi 198
Değiş (Dekiş) 169
demirciler 612
Denizli 64, 80, 81, 108, 123, 145, 146, 147, 151, 164, 165, 171, 172, 183, 198, 202, 237, 267, 291, 363, 380, 381, 386, 413, 499, 501, 505, 539, 540, 543, 544, 557, 575, 581, 593, 594, 600, 654
Derbent 166, 173, 175, 529, 582
Derbentteke 166, 169, 187
Derbesak 40, 248
Derbesâk Emîri Alâmeddin Kayser 255
dericilik (debbağ) 290
Deşt-i Kıpçak 276
Develi 30, 129, 358, 359
Develü (Dulhisar) Hisar Kalesi 373
Devlet Hatun 263, 264
Dımaşk 41, 43, 50, 58, 61, 66, 107, 123, 124, 127, 137, 206, 257, 290, 291, 297, 304, 321, 323, 471, 474, 524, 526, 549, 578, 582, 583, 606, 607, 662
Dımaşk Emiri Tuğtekin 61
Dımaşklı Muhammed b. Havlân 287
Dıraç 34
dîbâc 9
Dicle 9
Dih-i Nemek 26
Dilmaçoğulları 25, 45
Dinar Suyu 174
Divriği 25, 45, 279, 373, 410, 442, 520
Diyarbakır 57, 74, 131, 265, 277, 278, 281, 283, 308, 332, 361, 370, 408, 412, 472, 498, 512, 521, 527, 634, 635, 638
dizdâr 480
Doğanhisar 384
Doğanşah oğlu Niksarlı Ahî Ahmed 393
Dolat 12, 73, 130

Domestikos Ioannes Aksukhos 115
Don Nehri 21
Dorylaion 53, 54, 61, 101, 112, 121, 122, 145, 146, 147
Dragos Çayı Anlaşması 32
Drakon çayı 38
Düdensuyu 174
Dülûk 126, 128
Düzbel 146, 164, 188

E

Ebû Abdillâh Müeyyidüddîn b. Mahmûd b. Sâid el-Cendî 391
Ebu Abdullah Ali b. Mehmet b. Aliyyüs Sivasî 390
Ebû Bekir b. ed-Dâye 125
Ebû İbrâhim el-Müntasır 10
Ebu'l-Ferec 24, 29, 31, 35, 43, 47, 77, 78, 79, 80, 81, 85, 96, 97, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 149, 156, 197, 210, 269, 281, 284, 292, 491, 548, 595, 600, 606, 616, 621
Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. İsmâîl b. Yûsuf el-Konevî et-Tebrîzî 391
Ebu'l-Kasım 39, 43, 46, 76, 137
Ebul Kasım 218
Ebu's Şems Hankâhı 393
Ebû'l-Ferec 60, 198, 199, 202, 203, 204, 221, 226
Edessa 21, 420
edip 6, 11, 13, 29, 30, 31, 35, 36, 42, 59, 62, 105, 112, 114, 153, 154, 156, 159, 160, 195, 199, 219, 248, 252, 256, 261, 266, 267, 268, 270, 274, 276, 280, 288, 289, 308, 314, 318, 321, 331, 355, 363, 364, 377, 389, 410, 439, 463, 484, 501, 512, 567, 593, 595, 655, 662
Edirne 34, 151
Edremit 123, 145
Efâmiye 42
Efes 123
Eflatun 84, 133, 211, 213, 228, 230
Eflatun Kilisesi 133
Eflatun Mescidi 211, 213, 228, 230
Efraim 21, 23, 44
Eğirdir 146, 164, 581, 607, 608
Eğirdir Gölü 146, 164
Eikon 4
ejder 598
Eksük oğlu Artuk Bey 42

el-Azimi 31
Elbistan 39, 57, 59, 107, 127, 130, 142, 143, 149,
253, 254, 257, 264, 265, 314, 336, 354,
355, 356, 358, 368, 527, 529, 566, 640
Elbistan Ovası 356, 368
el-Cezire 9, 526
elçi 41, 61, 119, 124, 128, 144, 146, 153, 154,
203, 224, 242, 245, 248, 249, 271, 278,
282, 291, 304, 310, 352, 355, 357, 358,
376, 513, 516, 526, 528, 560, 562, 579,
583, 595, 599, 658
Elçigiday 559
Elegmon 103
Elmalı 185
el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Mûsâ 291
el-Velid b. Müslim 7
Emevîler 6, 7, 14, 22, 46, 627, 661
Emineddin Delicani 351
Emineddin Mikail 358
Eminüddin Abdurrahman b. Ömer 390
Emir Ahmed b. Muhammed b. el-Nakibendî el-
Celâl Sivasî 390
Emir Ali oğlu Cemaleddin İshak Bey 212
Emîr Bahâeddin Ebu Kâlicâr el-Alevî 131
Emîr Bektut 353
Emir Bozan 57
Emîr Bozmuş 97
Emir Çavlı 65, 79
Emir Çoban 380, 383, 384, 440, 452, 585, 588
emîr-i ahûr 334, 640
Emir-i Ahur Esededdin Ayaz 278
Emîr-i Ahûr Fahreddîn Arslandoğmuş 336
Emîr-i Âhur Seyfeddîn 197, 221
Emîr-i Ahûr Zeyneddîn Beşâra 237, 238
Emir-i Ârız Nizameddin Ahmed 270
emîr-i meclis 640
Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah 267,
269, 270, 273, 274
emîr-i silâh 640
Emir Kutluk 211
Emîr Monolug 101
Emir Porsuk 36, 58, 218
Emîr Sinâneddîn Yâkût 308
Emîr Şerif Ebû Ali Hasan el-Huteyî 41
Emir Şöklü 27
Emirü'd-Devât Ziyaeddin Kara Arslan 251
emîrû'l-egâdişe 210, 226
Enez Kalesi 343
Enverî 44, 464
Erbaşgan 13, 35
Erciş 19, 23, 45, 306
Ereğli Akgöl 53, 54

Ereğli Suyu 195, 219
Ergani 9
Ermeni Baronu Leon 238
Ermeni Gabriel 56, 59, 62
errade 278
Ertaş Kapısı 219
Erzen 25, 45
Erzincan 57, 224, 252, 271, 279, 280, 283, 286,
289, 303, 305, 307, 311, 312, 313, 321,
323, 332, 362, 363, 364, 370, 371, 372,
384, 385, 386, 407, 409, 413, 467, 472,
519, 520, 530, 545, 556, 557, 558, 559,
560, 569, 573, 574, 578, 615, 640
Erzincan Akşehri 289, 407
Erzincan Mengüçük beyi Behramşah 224
Erzurum 7, 21, 25, 44, 45, 57, 137, 143, 224, 238,
239, 264, 267, 268, 270, 279, 280, 281,
301, 305, 306, 307, 308, 309, 313, 315,
322, 323, 336, 362, 363, 364, 370, 381,
388, 390, 392, 395, 396, 408, 412, 413,
470, 475, 493, 504, 512, 520, 527, 528,
549, 560, 564, 570, 578, 588, 614, 640
Erzurum Meliki Mugîseddîn Tuğrulşâh 238, 239
Esârib Kalesi 110
Esbicab 7
Esedüddin Akdoğan 252
Eskişehir 31, 53, 54, 61, 77, 78, 79, 85, 99, 145,
147, 149, 235, 237, 259, 260, 384, 397,
477, 538, 546, 554
Eşrefoğlu Mehmed Bey 384
Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey 381, 382, 383
Eşrefoğulları 363, 367, 372, 379, 381, 382, 383,
384, 386, 396, 440, 445, 557, 574, 575,
581
Eumathios Philokales 98
Evhadîlik 208, 213
Evhadüddin-i Kirmânî 208, 213
Eyüphisar 408, 567
eyvan 288
Eyyübîler 150, 252, 279, 280, 281, 282, 286, 300,
302, 303, 304, 305, 309, 311, 324, 604, 647

F

Fahreddîn Ali 333, 334, 336, 337, 338, 339, 340,
341, 342, 343, 344, 345
Fahreddîn Arslondogmuş 343
Fahreddîn Ayaz 313
Fahreddin Behramşâh 252
Fahreddîn-i Irâkî 390, 394
Fahreddin Mehmed 390
Fahreddin Razî 290

Fahredden Sivastos 332
Fahrüddin Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed
Gazanfer et-Tebrîzî 390
Fâtûmî Devleti 13
Ferâmurz 369, 373, 380, 400, 401, 402, 403, 404,
405
Ferhuniye 288, 413
Ferhuniye Mahallesi 413
Ferhuniye/Süd Tekkesi 288
ferraş 227
ferraşa 208, 227
feryatnâmeler 205
Filobad/Filubad 358
Fityân 210, 223, 226, 468
Frank 145, 188, 204, 205, 247, 258, 301, 302,
311, 463, 482, 538, 617, 631
Frank Kralı Hugues 247
Fransa 119, 122, 135, 150, 657
Fransızlar 62, 119, 122, 195, 219
Friedrich Barbarossa 141, 142, 144, 147, 150,
151, 152, 153, 155, 160, 199, 211, 214,
220, 228, 231, 594, 600, 654, 656, 659,
663
Friedrich von Schwaben 122
Frigler v, 14, 589, 596, 652
fütüvvet xi, 210, 223, 226, 243, 258, 290, 514,
516, 517, 521

G

Gabras 117, 145
Gaita 101, 113
Galatia 38, 99
gayr-ı muharib 480, 481
Gazalya Hatun 359
Gâzân Han 372, 373, 374, 382, 383, 384, 386,
387, 440, 443, 448, 558, 562, 576, 577
Gazneli Mahmud 11, 23, 45, 486
Gelendost 146, 164, 384
Gelibolu 151
Gelibolulu Mustafa Âlî 44
Gemlik (Kios) 77
Genyer 185
Georgios Lebounes 99
Germioi 101
Germiyanlı Alişiroğlu Hüsameddin 361
Germiyanogulları 378, 379, 380, 445, 565, 574,
581
Gevale Kalesi xi, 298, 318, 378, 382, 484, 486,
490, 491, 532, 599, 601, 607, 608, 619,
620, 622
Geyhatu 372, 376, 377, 378, 379, 381, 382, 386,

440, 553, 554, 557, 565, 571, 572, 573,
574, 575, 576, 585, 586, 588
Gıyâseddin Keyhüsrev vi, x, 80, 81, 82, 83, 85,
86, 149, 151, 156, 160, 193, 194, 196, 197,
198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205,
206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213,
214, 220, 222, 223, 224, 226, 228, 229,
231, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240,
246, 258, 263, 264, 265, 266, 267, 272,
279, 282, 283, 284, 289, 290, 292, 295,
296, 297, 298, 299, 301, 302, 304, 305,
307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314,
316, 317, 318, 319, 322, 323, 324, 331,
333, 337, 342, 347, 348, 349, 352, 353,
355, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 370,
371, 372, 375, 440, 446, 469, 470, 472,
474, 481, 486, 487, 488, 489, 498, 499,
500, 501, 502, 503, 504, 505, 512, 513,
514, 516, 517, 518, 519, 520, 522, 530,
531, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542,
543, 544, 545, 546, 547, 549, 556, 564,
566, 568, 569, 570, 594, 595, 600, 601,
606, 609, 613, 614, 616, 617, 618, 634,
659, 660, 661, 663, 664
Gıyâseddin Mesud x, 339, 362, 363, 364, 368,
369, 370, 371, 374, 375, 378, 379, 380,
381, 382, 383, 384, 387, 388, 389, 390,
392, 393, 394, 401, 412, 440, 446, 447,
448, 449, 450, 451, 565
Ginklarion 152
Gorgorum 378, 384
Gottfried 154, 658
Göhürge Noyan 360, 568
Gök Alp 44
Gökeri 249
Göksu 10, 16, 22, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 33, 47,
48, 49, 50, 57, 66, 155, 275, 353, 354, 357,
362, 401, 415, 446, 448, 452, 486, 487,
489, 494, 543, 573, 587, 604, 605, 606,
607, 609, 610, 612, 613, 614, 615, 616,
617, 618, 619, 620, 625, 626, 632, 647,
659
Göynük 7, 185, 354
gulam 486, 490
gulâmân-ı hâss 461, 629, 630
gulâmân-i yatak-i sultan 461, 630
Gümüşhane 413
Gümüştekin 9, 53, 56, 57, 77, 126, 137
Gündoğdu 81
Gündüz Alp 44
Gürcistan 224, 229, 308, 469, 491, 525, 527, 528
Gürcü xi, 100, 282, 301, 311, 354, 355, 463, 471,

473, 499, 528, 590, 617, 631
Gürcü Hatun 355
Gürcü Kraliçesi Rosudan 282
Gürcüoğlu Zahirüddeve 297, 311
gürzcüler (gürzdârân, debbûsdârân) 480
Güyük Han 331, 332, 333, 335, 560

H

Habur Nehri 44, 235
Hacı Bektaş-ı Veli 291
Hacı Mengübürtî 129, 134
Hâcib Hüsameddin Ali 279
Hâcib Zekerîya 237
Hacuk oğlu Husâm 313
Haçlı Kontu Bohemond 59
Haçlılar vi, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 71, 77, 78, 83, 104, 106, 119, 121, 122, 123, 124, 127, 133, 135, 137, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 195, 196, 198, 199, 201, 215, 218, 219, 220, 221, 231, 234, 275, 433, 434, 457, 461, 472, 589, 591, 592, 594, 599, 629, 649, 653, 654, 656, 657, 659, 662, 664
Hah (Gah) 282
Haleb 20, 24, 40, 41, 42, 43, 48, 50, 104, 110, 119, 124, 125, 126, 137, 297, 299, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 323, 324, 354, 471, 473, 505, 512, 521, 549, 662
Halef Sultan Zâviyesi 393
Halep Selçuklu Meliki Rıdvan 61
Halife b. Hayyat 7
Halife Müktefî-Billâh 8
Halkabegüş Kapısı 320, 561
halka-i hâss 461, 462, 486, 629, 630
Hama 42, 473
hamam vi
Hamedan 372, 525
Hamidoğlu Feleküddin Dündar Bey 384
Hamîdoğulları 445
Han-balığ 72
Hancin Kalesi 249
Hanefflik 387
hanikah 84
hanlar xi, 501, 604
Hârezm 296, 297, 298, 300, 301, 306, 310, 321
Hârezmliler 300, 308
Hârim 40
Harmala 148
Harput 39, 41, 57, 104, 137, 209, 280, 281, 282, 306, 310, 332, 362, 370, 410, 442, 512,

521, 522, 523, 524, 531, 532
Harran 62, 283, 308, 527, 528, 529, 532, 580, 584, 586, 606, 661
Harran Beyi Karaca 62
Harun Buğra Han 10
Hârûn Reşîd 7, 8
Hasan Bey 19, 23, 57, 59, 61, 77
Hasan b. Tahir 43
Has Balaban 372, 379, 574
Hasnon 197, 221
Hassan b. Gümüştigin 126
Hatiroğlu Şerefeddin 338, 342, 343
Hatiroğlu Şerefeddîn 338, 340, 341, 343, 344
Hatiroğlu Ziyâüddîn 340
Haznedâr Vadisi 408
Hekimbaşılık 211, 229
Hekim Ekmeleddin Nahcuvanî 211, 229, 230
Helenistik 3
Hemedan 280, 289, 404, 409, 412, 451
Heraklie (Ereğli) 8
Herat 7, 525
Hıms 124
Hısnıkeyfâ 124
Hısn-ı Mansûr (Adıyaman) 9
Hıttîn Savaşı 150
Hicaz 321, 473
hil'at 206, 212, 239, 243, 245, 256, 271, 297, 524
Hindî 390, 395, 610
Hindistan 25, 289, 525, 627
Hisar-ı Meldos 163, 165, 169, 170, 173, 180, 187
Hisarkale 169, 170
Hititler 14
Hoca Sadeddin 44
Hoca Yunus 357, 359
Hocendli Yusuf b. Abdulgaffar 221
Homa 145, 165, 170, 171, 172
Honaz 71, 72, 80, 81, 85, 145, 171, 174, 209, 505, 506, 538, 540
Horasan 7, 11, 14, 19, 23, 24, 45, 47, 73, 98, 100, 115, 125, 136, 291, 321, 322, 343, 346, 387, 468, 570, 582, 583, 662
Horasanlı Baba İlyâs 300
Hospitalier 275
Hoşin Kalesi 9
Hotenî 158, 209, 213, 225, 229, 333, 334, 361
Hristiyan 33, 40, 111, 118, 119, 124, 130, 133, 156, 159, 175, 194, 197, 206, 209, 218, 221, 226, 245, 297, 308, 309, 322, 331, 336, 339, 343, 401, 402, 410, 434, 435, 436, 446, 560, 596
Huand Fatma Hatun 446
Hubeyş et-Tiflîsî 197, 214, 221, 231

Humus 42, 408
Hundi Hatun 447
Hunlar 21, 23, 44
hutbe 72, 73, 156, 193, 199, 203, 209, 251, 275,
320, 355, 358, 403, 448, 470, 473, 534,
580
hücre 158, 487, 637
Hülâgû 309, 323, 336, 337, 338, 340, 554, 559,
560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 570,
585
Hüsâmeddin Alişir 378
Hüsameddin İbn Ayinedar el-Sivasî 391
Hüsâmeddin Karaca 299
Hüsâmeddin Kaymerî 297, 298, 531
Hüsameddin Yavlak Arslan 204
Hüyük Tepe 182, 183
Hz. Ali 661
Hz. Ömer 478, 579, 626

I

- I. Alâeddin Keykubâd vi, x, 57, 84, 85, 133, 248,
262, 264, 271, 283, 289, 291, 293, 294,
295, 296, 297, 299, 300, 302, 304, 307,
317, 319, 322, 323, 324, 331, 332, 334,
339, 345, 346, 358, 361, 438, 441, 469,
472, 473, 484, 485, 494, 498, 501, 502,
517, 518, 519, 521, 523, 527, 534, 540,
541, 542, 543, 544, 548, 549, 551, 590,
597, 598, 601, 606, 609, 613, 614, 615,
616, 618, 649, 663
- I. Gıyâseddin Keyhüsrev vi, x, 80, 81, 82, 83, 85,
86, 149, 160, 193, 194, 197, 200, 204, 205,
206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213,
214, 220, 222, 226, 228, 229, 231, 236,
237, 240, 246, 258, 263, 264, 265, 266,
267, 292, 299, 313, 324, 481, 486, 487,
488, 489, 498, 499, 501, 505, 512, 513,
516, 517, 518, 519, 522, 536, 537, 538,
539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546,
547, 549, 594, 595, 600, 601, 606, 609,
613, 614, 616, 617, 618, 634, 659, 660,
661, 663, 664
- II. Andronikos Paleologos 403
- II. Darius 5
- II. Gıyâseddin Keyhüsrev x, 272, 279, 282, 283,
284, 289, 295, 296, 298, 299, 302, 307,
308, 317, 319, 322, 323, 331, 333, 337,
440, 446, 469, 470, 472, 474, 498, 501,
503, 504, 505, 518, 519, 520, 530, 531,
545, 609, 613
- II. Gıyâseddin Mesud x, 362, 363, 364, 368, 369,
374, 375, 378, 379, 380, 381, 382, 383,
384, 387, 388, 389, 390, 392, 393, 394,
401, 412, 440, 446, 447, 448, 449, 450,
451, 565
- III. Alâeddin Keykubâd x, 362, 365, 373, 380,
382, 383, 384, 399, 400, 401, 403, 404,
405, 406, 407, 408, 409, 410, 412, 413,
414, 415, 441, 446, 448, 449, 451, 452
- III. Aleksios Angelos 200, 204, 205, 212, 224,
229, 265
- III. Gıyâseddin Keyhüsrev x, 342, 347, 348, 349,
352, 353, 355, 359, 360, 361, 363, 364,
365, 370, 371, 372, 375, 498, 556, 564,
566, 568, 569, 570
- III. Haçlı Seferi 149, 594
- III. Kılıç Arslan x, 83, 202, 203, 217, 218, 222,
228, 230, 236, 263, 264, 266, 273, 595,
660
- III. Murad 169, 188
- II. Ioannes Komnenos 105
- II. Isaakios Angelos 148, 150
- III. Theodosios 194, 218
- II. Kılıç Arslan vi, x, 78, 80, 81, 82, 83, 95, 107,
126, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 141,
142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149,
150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
160, 161, 164, 176, 188, 196, 197, 198,
199, 211, 214, 220, 221, 222, 223, 228,
229, 231, 236, 237, 262, 263, 266, 279,
287, 288, 291, 319, 465, 475, 477, 483,
485, 498, 511, 512, 520, 521, 522, 536,
539, 540, 542, 545, 594, 596, 599, 600,
612, 614, 649, 652, 657, 659, 663
- II. Leon 248, 249, 250, 251, 252, 257, 274
- II. Nuh 10
- II. Rükneddin Süleymanşâh 217, 218, 222, 227,
263, 264, 266, 273, 284, 466, 469, 538,
539, 614, 634, 660
- II. Toros 128, 129
- I. İzzeddin Keykâvus vi, x, 83, 207, 215, 233,
237, 239, 241, 243, 244, 245, 248, 249,
252, 258, 259, 263, 264, 265, 272, 276,
285, 287, 293, 299, 303, 317, 324, 339,
469, 472, 474, 485, 489, 498, 500, 501,
502, 512, 516, 517, 518, 519, 523, 524,
539, 540, 544, 550, 606, 613, 614, 615,
618, 637, 638
- I. Kılıç Arslan vi, 44, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 71, 76, 78, 79,
80, 85, 95, 96, 97, 104, 105, 106, 122, 126,
127, 131, 135, 136, 137, 195, 214, 218,
219, 234, 235, 461, 471, 482, 522, 528,

- 591, 592, 600, 606, 616, 629, 649, 650, 653
- İlgın 81, 103, 153, 157, 198, 220, 279, 360, 384, 392, 396, 487, 520, 568, 637, 661
- I. Mesud vi, 60, 66, 95, 97, 98, 100, 102, 104, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 117, 119, 126, 128, 130, 133, 138, 142, 143, 158, 161, 175, 195, 196, 197, 211, 219, 220, 221, 222, 228, 230, 231, 235, 236, 259, 471, 485, 493, 536, 549, 592, 593, 601, 612, 663
- Ioannes Dukas 31
- Irak 12, 14, 19, 23, 24, 26, 47, 124, 125, 136, 306, 343, 346, 461, 468, 471, 473, 475, 525, 529, 559, 571, 630, 661
- Irene 7
- ırmak 184
- I. Rükneddin Mesud x, 287
- Isaakios Komnenos 13
- Isauria Eyaleti 112
- Isparta 34, 164, 165, 183, 492, 538, 557, 581, 586, 593, 600
- I. Süleymanşâh 32, 49, 194, 218, 262
- I. Theodosius 21
- I. Velid 7
- IV. Haçlı Seferi 75, 123, 266, 539
- IV. Kılıç Arslan 319, 321, 330, 333, 336, 340, 341, 342, 353, 467, 498, 613, 662
- IV. Rükneddin Kılıç Arslan x, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 345, 347, 348, 359, 369, 562, 563, 564, 610, 623, 662
- I. Yakub Bey 380
- I. Yezîd 7
- İbn Arabî 207, 215, 515, 517
- İbn Bîbî 149, 156, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 222, 223, 224, 225, 227, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 264, 270, 277, 280, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 291, 293, 294, 297, 298, 299, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 369, 370, 392, 446, 458, 460, 461, 462, 463, 466, 467, 468, 471, 472, 473, 474, 481, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 512, 513, 514, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 534, 535, 547, 595, 597, 606, 607, 609, 611, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 629, 630, 631, 634, 635, 636, 637, 638, 640, 641
- İbn Sinâ 391
- İbnü'l-Arabî 207, 208, 213, 214, 514, 515, 517, 547, 549
- İbnü'l-Azrak 130, 131
- İbnü'l-Bedr 278
- İbrahim Ali b. İbrahim 391
- İbrahim b. İlyas b. Aksarayî 391
- İbrahim Yınal 19, 23, 50
- İconium 4
- İdil 6
- İdris-i Bitlisî 44
- iğdişân 210, 226
- iğdişbaşı 210, 226, 556
- İhtiyareddîn Hasan 197, 221
- İkonion 4
- İkonium 4
- İkonyom 5
- iktâ 201, 279, 281, 445, 520
- İl-Arslan 97
- ilçi 337
- İldihond Hatun 447
- İlhanlı Devleti 337, 363, 380, 392, 399, 411, 440, 447, 554, 559, 562, 566, 570, 571, 588
- İlhanlılar 362, 366, 367, 371, 373, 375, 378, 395, 396, 399, 404, 405, 406, 407, 408, 415, 437, 438, 441, 451, 553, 554, 556, 557, 558, 564, 565, 566, 569, 570, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 581, 584, 586, 587, 588
- İlig Han Nasr 10, 11
- İllet 185
- ilm-i nücûm 291
- İmâdeddin Zengî 110, 118, 124, 125
- İmâmeddîn-i Malatya 333
- İmparator Mihail 29, 34, 35, 37
- İnançoğulları 445
- İnegöl 76
- İngilizler 119
- İngiltere 119, 146, 147, 150, 172, 173, 174, 176, 196, 220, 657
- İngiltere Kralı Henry Plantegenet 176
- İngiltere Kralı II. Henry 147, 172, 173, 196, 220
- İplikçi Medresesi 229, 230
- irad 239
- İrencin Noyan 374, 384, 558, 578
- İsaakios Komnenos 29, 30, 537

İsfahan 13, 57, 73, 79, 292, 383, 412, 451
İsmil 62, 144
İstanbul ix, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15,
16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50,
51, 53, 55, 56, 57, 61, 62, 66, 67, 71, 85,
86, 87, 88, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 104,
106, 107, 109, 110, 111, 112, 116, 117,
118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 129,
130, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139,
141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149,
150, 151, 158, 160, 161, 163, 164, 169,
172, 176, 187, 188, 189, 190, 195, 196,
197, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206,
207, 208, 213, 214, 215, 217, 219, 220,
221, 222, 224, 225, 230, 231, 232, 233,
234, 236, 237, 243, 246, 248, 258, 259,
260, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268,
269, 275, 277, 281, 286, 288, 292, 293,
294, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 305,
311, 314, 321, 323, 324, 325, 330, 331,
334, 336, 339, 342, 343, 345, 346, 347,
365, 366, 369, 371, 380, 382, 383, 384,
385, 386, 387, 388, 390, 391, 392, 394,
395, 396, 397, 399, 401, 402, 403, 404,
405, 408, 415, 416, 417, 425, 428, 432,
441, 442, 444, 446, 447, 448, 449, 451,
452, 455, 477, 481, 483, 485, 486, 488,
491, 492, 493, 494, 495, 497, 504, 512,
514, 515, 535, 536, 537, 538, 539, 543,
544, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552,
553, 554, 555, 557, 559, 560, 561, 562,
563, 564, 567, 570, 572, 573, 575, 577,
579, 580, 582, 585, 586, 587, 588, 589,
590, 591, 592, 593, 594, 598, 599, 600,
601, 604, 605, 606, 609, 613, 614, 616,
618, 620, 621, 622, 626, 627, 637, 639,
645, 646, 647, 649, 653, 654, 659, 661,
663, 664
İstanbulî 223
İznik v, vi, 20, 25, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
39, 43, 45, 46, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
60, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 71, 73, 74, 75,
76, 77, 78, 84, 85, 87, 88, 89, 99, 100, 101,
112, 121, 122, 131, 136, 142, 195, 202,
204, 205, 218, 219, 234, 235, 236, 239,
240, 241, 258, 259, 266, 267, 278, 286,
316, 317, 433, 461, 471, 472, 482, 518,
536, 540, 541, 591, 592, 604, 606, 613,
629, 649, 650, 661

J

John III. Vatatzes 446
Jocelin 111, 119, 125, 126, 127

K

Kaballa Kalesi 80
Kadı Asker Yegânî 579
Kadıköy (Khalkedon) 121
Kadı Mecdeddin Karahisarî 409, 410, 411, 412
Kadı Sirâceddin el-Urmevî 390
Kadı Tirmizî 202, 203, 204, 595, 661
Kafkasya 23, 271, 276, 463, 525, 631
Kâh-ı yaylâkî 73
Kahire 41, 48, 58, 66, 86, 125, 129, 137, 138, 207,
214, 242, 259, 283, 292, 297, 303, 305,
323, 324, 354, 449, 450, 452, 493, 494,
504, 505, 544, 547, 549, 637, 644, 645,
652, 664
Kahta 278, 301, 500, 504, 519, 614
Kaisar 31
kaledâr 480
Kalencar Kalesi 23, 26
Kalikala (eski Erzurum) 7
Kalkımaç Tepeleri 169, 178
Kalkolitik 5
Kalograia 113
Kamerüddin Lala 275
Kamışçık 185
Kamytzes 99, 101
Kancin Kalesi 249
Kapadokya (Kappadokia) Emîri Hasan 98
Karadeniz 37, 72, 81, 85, 86, 106, 204, 222, 224,
276, 277, 434, 524, 541
Karahanlı 10, 11, 478, 492
Karahanlı Subaşı Tegin 10
Karahisar 189, 265, 344, 358, 359, 379, 568, 581
Karahöyük 5
Karakorum 331, 332
Karaman 9, 82, 155, 169, 172, 187, 189, 190, 201,
275, 286, 289, 355, 376, 377, 385, 386,
402, 407, 440, 488, 494, 556, 557, 558,
566, 567, 569, 570, 574, 575, 578, 588,
599, 601, 619, 622
Karamanî Mehmed Paşa 44
Karamanlılar 376, 377, 378, 393, 407, 488, 556,
577, 578, 587
Karamanoğlu Güneri Bey 372, 375, 381
Karamanoğulları v, 275, 353, 359, 363, 366, 367,
372, 375, 376, 377, 378, 379, 381, 382,
383, 384, 386, 393, 395, 407, 440, 445,
451, 494, 556, 557, 558, 563, 571, 574,

575, 577, 578, 579, 585
Karamıkbeli 145, 146, 176, 188
Karamürsel 35
Karanbük Kışlak 380
Karasioğulları 445
Karatay Köyü
Karatay Medresesi 212, 387
Karga Pazarı 412
Karmeli Türkler 99
Kars 19, 20, 23, 45, 308, 524
kartal 598
Karye-i Hisar-ı Meldos 169, 170, 173
Karyks 100
Kastamonu 106, 107, 109, 130, 142, 149, 276,
362, 370, 376, 382, 383, 391, 397, 402,
403, 408
Kavâniyye 4
kavsara
Kavurd 13
Kawania 4, 234
Kawasyana 40
Kayır Han 284, 297, 298, 306, 530, 531, 532
kayısı 158
Kayseri 6, 21, 22, 30, 57, 58, 59, 61, 72, 77, 79,
80, 81, 82, 107, 114, 115, 130, 143, 149,
156, 172, 189, 196, 215, 218, 220, 231,
238, 239, 248, 251, 258, 263, 264, 267,
268, 271, 272, 274, 278, 279, 282, 283,
284, 285, 290, 291, 297, 303, 308, 310,
312, 313, 314, 323, 332, 335, 353, 354,
355, 357, 362, 363, 364, 370, 371, 372,
374, 377, 379, 381, 385, 386, 388, 390,
403, 412, 422, 428, 438, 449, 450, 460,
482, 484, 487, 493, 501, 504, 505, 523,
529, 530, 532, 542, 546, 548, 550, 555,
557, 559, 564, 568, 570, 574, 575, 578,
588, 614, 629, 640, 656
Kayseri Beyi Hasan 218
Kayseri Şahnesi Celâleddin Kayser 238
kazılar xi, 5
Kazımkarabekir 155
Keban (Gaban) Kalesi 250
Keçeci Baba Tekkesi 393
Kefe 345, 370
Kefersut 301
Kefertâb 42, 110
Kefertâb Kalesi 110
Kelainai 145, 171, 172, 174
Kelbianus 112
Kelile ve Dimne 227, 289
Kellia 100
Kemâleddin Simnânî 291

Kemâleddin Tiflisî 373
Kemalpaşazâde 44
kementçiler (kemendendâzân) 480
kental 153
kervansaray 141, 157, 159, 288, 292, 317, 392,
462, 519, 520, 604, 630
kesme taş 597
Keykubâd b. Feramurz 448
Keykubâdiyye Sarayı 283
Keysun 127, 133
Keysun Kuşatması 133
Kezirpert kalesi 270
Khaires (Hairi) 113
Kıbrıs Frankları 246
Kılıç Arslan Kervansarayı 157
Kılıç Arslan Köşkü 596, 600
Kılıç Arslan Kümbeti 158
kılıççılar (tiğdârân, şemşirdârân) 480
Kınacı Sokağı (Mihmandar Mahallesi) 212, 213
Kınnesrîn 42
Kıpçak 276, 277, 294, 463, 473, 487, 631
Kırkgeçit 33, 38, 48
Kırşehir 279, 291, 301, 354, 382, 390, 443, 577
kışlık 272, 309, 560
Kızılören Hamı 211, 213, 214
Kızılören (Kızılviran) 169
Kızılören Ovası 178, 183, 187
Kibotos 99
Kilâboğulları 41
Kilikya 21, 39, 95, 106, 107, 109, 110, 124, 128,
129, 130, 137, 153, 249, 250, 252, 256,
260, 267, 274, 275, 277, 286, 352, 382,
388, 471, 472, 474, 482, 492, 604, 618,
654
Kilikya Ermenileri 95, 274, 277, 286, 618
Kilistra 6
Kirazlı 185
Kir Haye 339, 341
Kongurtay Noyan 385, 553, 554, 556, 566, 567,
585
Konion 4
Konn 4
Konstabl 250
Konstantin Frankopulos 224
Konya ii, iv, v, vi, vii, viii, ix, x, xi, 3, 4, 5, 6, 7,
8, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 27, 29,
30, 31, 32, 34, 43, 48, 49, 53, 54, 55, 56,
57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 71,
72, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 86, 87, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 106, 109, 111, 112,
113, 114, 115, 117, 118, 120, 121, 122,

- 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135,
136, 138, 141, 142, 143, 144, 145, 146,
147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154,
155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 164,
165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 174,
175, 176, 178, 180, 187, 188, 193, 194,
195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202,
203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210,
211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219,
220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227,
228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236,
237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 246,
247, 248, 257, 258, 259, 261, 262, 263,
264, 265, 267, 268, 270, 271, 273, 282,
284, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292,
293, 294, 296, 298, 301, 303, 308, 312,
313, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322,
323, 324, 325, 331, 333, 334, 336, 337,
338, 339, 340, 342, 344, 346, 347, 348,
353, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 364,
365, 366, 367, 370, 371, 372, 375, 376,
377, 378, 379, 381, 382, 383, 384, 385,
386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393,
394, 395, 396, 397, 401, 402, 403, 404,
405, 406, 409, 411, 413, 415, 416, 419,
420, 423, 424, 427, 428, 431, 432, 433,
435, 436, 437, 440, 446, 447, 451, 452,
456, 461, 467, 482, 483, 484, 485, 486,
487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 497,
498, 499, 500, 501, 502, 503, 512, 513,
515, 516, 517, 518, 520, 521, 522, 523,
524, 532, 534, 535, 536, 537, 538, 539,
540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547,
548, 549, 550, 551, 553, 554, 555, 556,
557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564,
565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 573,
574, 575, 576, 577, 578, 579, 585, 586,
587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594,
595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 603,
604, 607, 608, 609, 611, 619, 620, 622,
627, 629, 635, 637, 638, 644, 645, 649,
650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657,
658, 659, 660, 661, 662, 663, 664
- Konya Alâeddin Camii 95, 129, 132, 134, 135,
197, 221
- Konya Ereğli 7
- Konya İç Kalesi 596, 597, 600
- Konya Şeyh Alaman (Âliman) Türbesi ve Zâvi-
yesi 392
- Kotertzes 116
- Kotoiraikia 100
- Koyulhisar 263, 267, 270, 274, 522
- Kozludere 81
- Köğonya (Şebinkarahisar) Kalesi 279
- Köln 153, 157, 196, 221, 536, 548
- Körömer Deresi 169
- Kösedağ 275, 280, 281, 293, 295, 296, 299, 309,
310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318,
322, 324, 325, 345, 364, 368, 384, 389,
434, 437, 438, 440, 442, 450, 452, 456,
458, 467, 469, 470, 553, 554, 555, 559,
585, 587, 617, 621, 652
- Kösedağ Bozgunu 281, 293, 309, 437, 438, 452,
559, 587
- Kösedere 249
- Kraliçe Melisende 119
- Kritoples 116
- Ksenophon 5
- Kubad Abad 608, 621
- Kuban 6
- Kudüs 21, 42, 44, 61, 63, 66, 78, 119, 144, 150,
156, 290, 656
- Kudüs Kralı Guy de Lusignan 150
- Kûfe 289, 321
- Kûfi Boğazı 164
- Kûfi Çayı 174
- Kûhek 10
- Kulan Arslan 43, 46, 55, 59, 77, 79, 82
- Kulu 653
- Kumana 105
- Kumdanlı 146, 164
- Kûniye 4
- Kurgan 21, 50
- Kûr-ı Surh/Kuh-ı Surh 291
- Kursık 21
- Kuruçeşme Hamı 211, 213
- kurultay 569, 573
- Kûrus 128
- Kurzâhil 40, 41, 42
- kut 72, 628
- Kutadgu Bilig 285, 292, 462, 495, 630, 631, 640,
647
- Kutalmışoğulları ix, 12, 20, 27, 29, 31, 33, 34, 36,
40, 74, 76, 77, 374, 450, 464
- Kutbeddin Melikşah 141, 148, 149, 150, 151, 153,
155, 160, 196, 198, 199, 220, 658
- Kutbeddin Şirazî 370
- Kutluğ Şah 372, 576, 577
- kûtvâl 480, 485
- Kübreviyye 388
- Küçlü Han 306
- Küçük Karatay (Kemaliye) 212
- kûlah 134, 609
- Kûmbedhâne 95

kümbet 392
Kürkçü Mahallesi 229
Kütahya 31, 34, 99, 147, 149, 378, 379, 380, 397,
538, 554, 563
Kyr Vart 272, 472

L

Lampe 98, 173
Lampron (Namrun) senyörü Konstantin 275
Lampron Senyörü Baron Hetum 250
Larende 82, 201, 248, 275, 289, 360, 381, 382,
386, 403, 554, 557, 568, 571, 582, 583,
598
Larende Kapısı 598
Latin xi, 30, 153, 204, 419, 420, 422, 423, 427,
429, 430, 434, 494, 535, 552
Latmin 42
Lidyalılar v, 5, 14
Likonya 6
Lopadion 98, 145
Lütfi Paşa 44
Lycaonie 6
Lystra 6, 654

M

Macar 145, 150
Macar Kralı III. Bela 150
mahfil 640
Mahmud Bey Mescidi 212, 213
Mahmudhisar Tekke Köyü 198
Mahperi Hatun 279, 283, 297, 314
makam 203, 250, 286, 343, 358, 406, 484, 485,
486, 628, 638
Malagina 100
Malanda Köşkü
Malatya 7, 21, 30, 39, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 62,
64, 65, 71, 72, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 86,
91, 97, 98, 104, 105, 106, 107, 108, 111,
122, 131, 149, 155, 156, 209, 226, 234,
235, 237, 238, 242, 254, 267, 269, 270,
271, 278, 281, 285, 286, 289, 290, 291,
298, 301, 303, 308, 314, 321, 332, 333,
362, 370, 373, 385, 410, 438, 442, 473,
500, 504, 511, 512, 513, 514, 515, 516,
517, 518, 519, 521, 531, 532, 533, 534,
540, 542, 545, 546, 548, 550, 640
Malatya Emiri Nureddin Şehab 410
Malatya Kalesi 91, 98, 532
Malatya Meliki Kayserşah 155
Malazgirt v, ix, 7, 13, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28,
29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 45, 46, 47, 48,

49, 50, 55, 57, 65, 71, 73, 74, 75, 76, 85,
86, 96, 136, 147, 188, 234, 235, 286, 417,
433, 434, 456, 464, 493, 512, 536, 540,
546, 550, 592, 600, 605, 622, 650
Malazgirt Kalesi 19, 23, 45
Malazgirt Zaferi v, ix, 13, 19, 24, 45, 235, 650
Manavgat 275
mancınık 254, 278, 313, 360, 480, 481, 482, 488,
489, 528, 603, 618, 619
Mansur 12, 13, 20, 26, 27, 32, 33, 35, 36, 41, 49,
73, 74, 234, 252, 278, 282, 482, 492, 523,
639, 641, 645, 646, 650
Manuel Komnenos 95, 108, 112, 115, 118, 126,
130, 132, 135, 141, 143, 144, 147, 148,
151, 161, 168, 171, 172, 174, 176, 183,
187, 189, 196, 220, 236, 494, 535, 536,
537, 539, 552, 589, 590, 592, 593, 601,
605, 612, 621, 654, 655, 656, 664
Manuel Mavrozomes 205, 209, 266, 497, 498,
537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544,
546
Maraş 7, 39, 48, 57, 127, 142, 143, 238, 248, 249,
253, 300, 336, 438, 451, 542, 548
Maraş Emîri Nusretuddin el-Hasan b. İbrahim
238
Mar Cassianus 40
Mardin 25, 45, 57, 79, 124, 278, 310, 314, 471,
473, 521, 566
Maristan-ı Atik (Küçük Darüşşifa) 197, 221
mark 154, 262, 437
Martavkusta 29
Mâverâünnehir 11, 322
Mavrozomes 201, 205, 209, 266, 275, 497, 498,
500, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541,
542, 543, 544, 545, 546
Mecdüddin İshak 206, 207, 208, 212, 215, 290,
497, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517,
518, 538, 543, 544, 545, 548
Mecdüddin Muhammed Tercümân 291
Mecûsiler 206
Medine 289
medrese vi, 73, 82, 84, 134, 158, 195, 208, 211,
219, 225, 227, 228, 229, 230, 241, 288,
292, 390, 392, 413, 443, 519, 520
mefârîde 461, 462, 629, 630
mefârîde-i halka-i hâss 461, 462, 629, 630
megas domestikos 147
Mekke 289, 290, 514
Melangeia 112
Meldinis Kalesi (Hisar-ı Meldos/Kale Tepe) 163
Melek Peyker 413
Melik Âdil 156

Melik Adil Seyfeddîn 304
Melik Arab 79, 80, 105, 109
Melik el-Aziz 252, 253, 254, 257
Melikşah 9, 12, 13, 14, 27, 28, 32, 33, 35, 36, 39,
40, 41, 42, 43, 46, 48, 49, 50, 53, 55, 58,
60, 76, 77, 79, 83, 95, 96, 97, 98, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 126, 135, 141, 148,
149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156,
160, 194, 195, 196, 198, 199, 211, 218,
219, 220, 433, 577, 581, 594, 636, 657,
658
Melik Tilhan 131
Melikü'l-Ümera Bahaeddin Kutluğca 271, 273,
274
Melikü'l-Ümerâ Hüsameddin Çoban 269
Melitene 21, 29, 48, 72, 169, 170
Membiç 45
Memlûk 348, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 364,
365, 479, 491, 574, 626, 628, 632, 639,
642, 644, 645, 646
Memlûk Sultanı Hüsameddin Laçin 383
Menbiç 19, 23, 255, 256
Menderes Irmağı 98
Menderes (Maeander) Nehri 123
Mengüberdi el-Hac el-Ahlâtî 221
Mengüçükoğlu Behramşâh 149
menşur 148, 247, 251, 357
Menteşeoğulları 357, 363, 445
Meram 61, 84, 154, 155, 158, 166, 195, 199, 203,
218, 483, 651, 652, 657, 660, 661
Meram bahçeleri 158, 651
Meram Deresi 651
Meram Kasabası 203
Mercüssüffer 408
Merv 302
Mervan b. Muhammed 7
Mervanî Emîri Mansur 41
Meryem Ana 40
Merzifon 53, 54, 62, 63, 133, 219, 653
Merzuban Kalesi 253, 254
Mesanakta Hisarı 101
mescid 198, 212, 225, 229, 288, 292
Mevlânâ Emîr Hasan Tabib 579
Mevlânâ Necmeddin-i Taştî 579
Mevleviyye 388, 431, 512, 551
Meyyâfarîkîn hükümdarı Şehâbeddîn Gazi 310
Mısır Eyyûbî Meliki el-Âdil 338
mızrakçılar (harbedârân) 480
mihrab 96
Mikhael Stypeiotes 101
Mikhail Gabras 145
mil 36, 42, 101, 102, 146, 148, 153, 177

mimarlar 318, 481
Minşar Kalesi 105, 242
Minşar (Masara) 269
minyatür 610, 611
Mirdâsî 13
Mirdasoğlu Nasr 27
mîrî toprak 445
Misis 7, 39, 110, 128
miskal 343, 350
Moğolistan 331, 332, 335, 525
Moğollar 271, 275, 276, 280, 281, 282, 285, 295,
296, 302, 303, 304, 307, 308, 309, 311,
312, 313, 314, 315, 316, 319, 321, 322,
324, 325, 329, 331, 332, 336, 345, 347,
349, 352, 353, 354, 355, 356, 360, 363,
364, 366, 368, 372, 373, 374, 375, 377,
378, 379, 382, 383, 384, 385, 386, 387,
389, 396, 399, 400, 404, 406, 407, 408,
410, 411, 412, 415, 439, 440, 442, 444,
447, 450, 452, 470, 525, 528, 554, 555,
556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563,
564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571,
574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581,
583, 584, 585, 586, 587, 588, 609, 617,
621, 662
moloş taş
mudd 268
Mugan 282, 309, 313, 315, 528, 559
Mugîseddin Tuğrulşah 149
Muhammed el-Fergânî 442
Muhammed İbnü'l Arabî 290
Muhammed Tapar 78, 79, 86, 97, 98, 138, 235
Muhyiddîn İbnü'l-Cevzî 303
muid 208, 227
Muînüddin Süleyman Pervâne 347, 348, 349,
351, 352, 353, 354, 355, 356, 364, 365,
368, 374, 440
Muizzeddin Kayserşah 149
Mûsâ (İnanç) 10
Musul 40, 64, 65, 78, 79, 96, 97, 124, 125, 130,
150, 235, 383, 408, 409, 471, 472, 474
Musul Emîri Şerefüddeve Müslim b. Kureys 40
Musul hâkimi Çökermiş 78
Muş 45
Muţ'î-Lillâh 8
Muzeffereddin Yavlak Arslan 362
Mübarizüddin Armağanşah 504
Mübarizüddin Ertokuş 201, 500, 540, 542
Mücîrüddin Emir Şah 370, 371, 382
Mühezzibüddîn Ali 315, 316
mülâzım 461, 629
mülâzımân-ı dergâh 461, 630

mülâzımân-ı yatak-i hümayûn 461, 462, 630
Müneccime Bîbî 291
münşîlik (divan kâtibi) 291
müsellemlik 201
Müslüman v, vi, ix, 7, 14, 38, 39, 40, 49, 104, 106,
107, 110, 111, 120, 121, 130, 138, 169,
194, 204, 205, 218, 226, 263, 274, 278,
285, 286, 301, 303, 320, 352, 356, 365,
376, 387, 388, 410, 435, 455, 461, 463,
464, 466, 468, 471, 473, 475, 479, 490,
521, 536, 544, 551, 561, 573, 578, 630,
632, 634, 638, 641, 652, 654, 664
Müstevfî Şerefeddin Abdurrahman 409
Müstevfî Şerefeddin Osman 406, 408
müşriflik 409
Müşrif Seyyid Şerefeddin Hamza 410, 411
mütevelli 208, 227, 228, 229, 258, 502, 507, 508
Myriocephalon ix, 141, 142, 144, 145, 146, 147,
151, 152, 163, 164, 165, 168, 169, 170,
171, 172, 173, 174, 175, 177, 181, 183,
184, 187, 188, 190, 198, 418, 422, 485,
492, 493, 536, 592, 593, 601, 612
Myriocephalon Kalesi 169, 170, 171, 187
Myriocephalon Savaşı 146, 147, 151, 164, 165,
168, 170, 172, 173, 174, 175, 177, 181,
183, 184, 187, 188, 492, 612

N

Nabşî Noyan 378, 553, 554, 555, 564, 565, 576,
585
Nahah 282
naib Eminüddin Mikail 355
naib-i saltanat 76
Naima Hatun 413
nal-baha 268, 276
na'l-bahâ (sefer masrafı) 223
Nâsireddin Berkyarukşah 149
Nâsihuddîn el-Fârisî 310, 311
Nâvekiyye 12, 13, 16, 23
nâzır 208, 227
Necibeddin Ayaz 208, 227, 229
Necmeddîn Behramşah 301
Necmeddîn-i Dâye (Necmeddîn-î Râzî) 289
Necmeddîn Nahçevânî 333
Neolotik 5
Neşrî 44, 349, 365, 408, 415, 448, 452
nevbet 224, 355, 358, 411, 470
nevbetîyân 239
Nevers 219, 591, 653, 654
Niğde 8, 134, 138, 149, 187, 239, 268, 281, 291,
338, 340, 353, 365, 373, 390, 408, 443,

484, 493, 640
Niğdeli Kadı Ahmed 129, 247, 263, 389, 396,
405, 412, 445, 449, 450, 452, 557, 573,
578, 583, 587
Niğdeli Kadı Şihâb 579
Nikephoros Bryennios 23, 28, 34, 35, 605
Nikephoros Melissenos 37
Niketas Khoniates 106, 111, 133, 143, 147, 168,
170, 171, 173, 174, 175, 176, 180, 185,
186, 536, 593, 605, 655, 656, 659, 664
Niksar 53, 54, 57, 61, 106, 110, 111, 145, 146,
149, 263, 308, 340, 422, 521, 522, 640
Niksar sübaşısı Mübârizeddîn Yavtaş 308
niş 532
Nîşâbur 291
Nizameddin Argunşah 149
Nizâmeddîn Suhrab 311
Nizâmülmülk 12, 632, 633, 634, 636, 640
Nizip 9
Norman Hükümdarı Bohemund 98
Normanlar 38
Nureddin Mahmud 119, 125, 126, 128, 130, 149
Nusaybin 9
Nusretüddîn Hasan 344, 345

O

Odo de Deuil 118, 119, 122, 131
Oğuz 5, 15, 22, 23, 45, 64, 65, 331, 387, 511, 519
Olcaytu Han 373, 384, 395, 447, 448, 575, 577,
578, 586
Orbay Hatun 446
Ordu-balğ 72
Orhun Kitâbeleri 285
Oruç Bey 44
Osmanlı v, 5, 6, 16, 43, 44, 169, 172, 173, 188,
190, 212, 214, 243, 260, 287, 288, 293,
314, 390, 394, 401, 403, 404, 405, 407,
408, 411, 412, 413, 414, 415, 436, 445,
448, 455, 462, 466, 493, 495, 504, 519,
525, 548, 550, 552, 594, 598, 599, 600,
626, 631, 640, 643, 647, 651, 663
otağ 72, 210, 225, 226, 411
Otrar 302, 525
Oyuz/Ayvaz Melik İsyanı (1249) 439
Ögedey Han 554, 558, 559

P

Paktiaros 109
Palu 39
Papa III. Aleksandre 145
Papa VII. Gregorius 33

Papa VIII. Gregorius 150
Papaz Grigor 22, 23, 51, 56, 66, 96, 107, 111, 119,
124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133,
139, 143, 161, 235, 260, 606, 622
Paramum 121
Parapinakes 29
Pasinler Savaşı 19, 23, 45
Pavlus 6
Peçenekler 38
Pergos 155
Persler v, 5, 14
pervanelik 239, 267
Pervâne Muîneddin 349, 350, 351, 352
Pervâne Nizameddin Hurşid 560
Pervâneoğulları 445
Pervâne Seyfeddin Hamid 333
Pervane Şerefeddin Muhammed 269, 270
Pervâne Zâhireddîn 254
Pharkusas 117
Philadelphia 122, 138, 148, 491, 492
Philaretos Brachamios 39, 48
Philomelion 101, 113, 142, 152, 655
Phrygia 38, 99, 112, 171, 175, 189, 538, 539
Pierre l'Hermite 56
Poimanenon 100
Porsuk 36, 43, 58, 195, 218
Poukheas 101, 103
Prainetos 35
Prakana Kalesi 118, 654
Pupakes 115, 116
Pusguse (Beyşehir) Gölü 163, 165, 171, 175, 187
Pyrrhogeorgios 114, 655

R

Raban Kalesi 254, 257
Rahbe 97, 578
Rakka 283, 526, 529, 532
Raman 118
Ramazan ii, 208, 227, 228, 283, 297, 410, 558,
560, 571, 578, 647
Râvendân 126, 128
Raziye Hatun 263
Regensburg 119, 150
Reîsü'l-Elıbbâlık 211, 229
Resul Tegin 12, 13
Resûlayn 410
Rey 12, 26, 73, 289, 525
Rhyndakos Nehri 118
ribât 157
Roma 3, 4, 5, 6, 14, 58, 75, 78, 112, 119, 144, 147,
174, 200, 205, 212, 234, 235, 265, 334,

468, 589, 596, 598, 650, 656, 659
Roma İmparatorluğu 6, 144, 235, 334
Romanos Diogenes 9, 24, 30, 35, 45, 47
Romanos Makri 29
Roussel de Bailleul 30, 31
Ruhî 44
Rumlar 7, 103, 159, 168, 176, 194, 206, 212, 217,
218, 226, 230, 340, 485
Rus 276, 314, 463, 471, 472, 473, 631
Rûzbeh eş-Şemsî 208, 227
Ruzbe Ovası 210, 226, 246, 333
Rûkneddin Davud 124, 126
Rûkneddin Keyümers 362, 402
Rûkneddin Süleymanşâh 83, 149, 156, 211, 217,
218, 222, 227, 228, 263, 264, 265, 266,
273, 284, 466, 469, 488, 499, 512, 517,
522, 538, 539, 594, 595, 609, 614, 634,
659, 660

S

Sabarlar 6, 21, 22
Sabar Türkleri 6
Sabbas Asidenos 204
Sabirler 6
Sadeddin Köpek 288, 498, 503, 504, 505, 518,
519, 520, 531, 532
Sadreddin Konevî 207, 215, 514, 515, 548
Sağlık (Ağras) 169
Sâhib Ata Fahreddîn Ali 334, 336, 337, 342, 343,
344, 345
Sâhibbataoğulları 445
Saîdüddin Fergânî 390, 396
Saksonya ve Bavyera Dükü Arslan Heinrich 144
Saltuklular 25, 45, 387, 471
Samagar Noyan 352, 362, 370, 576, 577
Samandağı (Süveydiye) 40
Sâmânîler 10, 633, 636
Samsâmüddîn Kaymaz 313
Samsat 126, 128, 532, 607, 608, 615, 619, 620,
621, 622
Sana 350
Sanavber Hatun 198
Sancarşah 149
Sandıklı 144
Santabaris 101
Saracık 158, 226
Saraycık (Saracık) köyü 158
Sarısı (Bathys) Irmağı 121
Sarîmüddîn Alp Sarı 332
sarıç 62, 78
Sarı Ala 361

- Saru Han 306
 Saruhanogulları 445, 581
 Sasaniler v, 6, 44
 Sason 45
 sebastokrator Aleksios 148
 Selâhaddîn Eyyûbî 150, 154, 155
 Selanik 425, 537, 538, 550
 Selçuk Bey ix, 10, 19, 23, 25, 234
 Selçuk Hatun 252
 Selçuklu iv, v, vi, vii, ix, x, xi, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11,
 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 24, 25,
 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37,
 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,
 62, 64, 65, 66, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78,
 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 95, 96,
 97, 98, 99, 100, 102, 104, 105, 106, 107,
 108, 109, 111, 112, 115, 117, 118, 120,
 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128,
 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137,
 138, 141, 143, 144, 145, 147, 149, 150,
 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 160,
 161, 164, 165, 168, 169, 172, 175, 176,
 178, 179, 186, 187, 188, 194, 195, 196,
 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204,
 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212,
 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221,
 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230,
 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238,
 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247,
 248, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 256,
 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264,
 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272,
 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280,
 281, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289,
 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297,
 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305,
 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313,
 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321,
 322, 323, 324, 325, 329, 330, 331, 332,
 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341,
 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350,
 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 360,
 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368,
 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 377,
 379, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387,
 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395,
 396, 397, 399, 400, 401, 402, 404, 405,
 406, 407, 408, 412, 413, 414, 415, 416,
 433, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443,
 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451,
 452, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461,
 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469,
 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477,
 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485,
 486, 487, 489, 490, 492, 493, 494, 495,
 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504,
 511, 512, 513, 514, 516, 517, 518, 519,
 520, 522, 524, 525, 526, 527, 528, 530,
 531, 532, 534, 535, 536, 537, 538, 539,
 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547,
 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555,
 556, 557, 559, 560, 563, 564, 565, 567,
 568, 569, 570, 573, 574, 575, 577, 585,
 586, 587, 589, 590, 591, 592, 593, 594,
 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 603,
 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611,
 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619,
 620, 621, 622, 625, 626, 629, 630, 631,
 632, 633, 634, 635, 636, 640, 642, 643,
 646, 647, 649, 650, 652, 653, 654, 655,
 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663,
 664
 Selekiler 5, 235
 Selemiyeye 13
 Selevkoslar 14
 Semerkand 7, 292, 302, 662
 Semerkandlı Hoca Şerafeddin Lala
 seramik 612
 serleşker 353, 464, 465, 466, 467, 470, 479, 489,
 640
 serleşker Taceddin Giv 353
 sevgendnâme 223, 224, 472, 473
 Seydişehir 158, 383, 384
 Seyfeddin Ayaba 201, 233, 234, 242, 265, 269,
 270, 273, 285, 518, 523, 541, 542
 Seyfeddin Fergânî 390
 Seyfeddin Torumtay 316, 333, 334, 343
 Sırp 145
 Sicilya 119, 123, 148
 sikke 44, 72, 157, 193, 197, 209, 221, 275, 402,
 413, 448, 470, 473, 580, 623
 Silifke 112, 155, 187, 220, 275, 357, 594, 659
 Silifke Çayı 155, 594
 Silifke Ovası 155
 Sille 142, 431, 435, 535, 543, 548, 598, 651, 653,
 655
 Simavnalı Şeyh Bedreddin 413
 Sinop 204, 243, 244, 245, 248, 276, 291, 340,
 341, 362, 370, 376, 381, 403, 404, 408,
 409, 419, 420, 424, 427, 434, 499, 500,
 501, 503, 544, 549, 552, 604
 sipehsâlâr 519
 Sirâceddin Urmevî 387

- Sis (Kozan) 268
- Sivas 25, 30, 45, 57, 58, 59, 77, 81, 82, 83, 107, 108, 130, 143, 149, 156, 233, 234, 243, 245, 255, 257, 258, 269, 270, 271, 273, 280, 282, 291, 299, 301, 303, 305, 306, 308, 310, 311, 312, 316, 317, 318, 321, 325, 332, 335, 356, 362, 363, 370, 372, 373, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 404, 407, 409, 410, 413, 438, 442, 462, 482, 484, 493, 523, 524, 528, 555, 557, 558, 559, 574, 576, 578, 581, 584, 617, 621, 630, 638, 640
- Sivas sübaşısı Mübârizeddîn Çavlı 308
- Siverek 104, 282, 283
- Sivrihisar 31, 359, 375, 577, 581
- Sozopolis 145, 175
- Sökmenoğulları 25
- Strabobasileios 101
- strategos 194, 218
- Strategos Leon 194, 218
- stuko 158
- Stypeiotes 101
- Sublaion 145, 146, 147, 171, 172, 173
- Suçıkan 174
- Sûgûr 22
- Suğdak 276, 277, 294, 349, 357, 369, 401, 473
- Suğdak Seferi 276, 277
- Suhreverdîye 270, 285
- Sûk-ı Cedîd (Yeni Çarşı) 197, 221
- Sultan Dağı 152
- Sultanhanı Savaşı 385, 555
- Sultan Medresesi 158
- Sultan Veled v, 289, 290, 372, 390, 391, 395, 434, 561
- Sungur el-Aşkar 354
- Sur 21, 84, 378, 589, 597
- Suriye 13, 19, 20, 21, 23, 26, 27, 28, 29, 33, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 55, 59, 61, 74, 76, 79, 86, 110, 111, 112, 124, 125, 127, 135, 150, 233, 252, 257, 268, 278, 280, 291, 303, 305, 306, 308, 311, 313, 314, 315, 343, 346, 407, 408, 444, 463, 468, 475, 529, 562, 614, 631, 651, 654, 661, 662
- sübaşı 464, 465, 466, 479, 487, 640
- Sülemiş 373, 382, 383, 386, 406, 407, 408, 414, 440, 562, 577
- Süleymanşâh x, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 64, 73, 74, 75, 76, 82, 83, 86, 126, 127, 135, 149, 156, 160, 194, 196, 200, 201, 202, 208, 210, 211, 214, 217, 218, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 262, 263, 264, 265, 266, 273, 284, 317, 387, 438, 456, 461, 464, 466, 469, 471, 482, 488, 498, 499, 512, 516, 517, 518, 522, 536, 538, 539, 541, 543, 549, 594, 595, 601, 605, 609, 614, 629, 634, 650, 659, 660, 661, 664
- Süleymanşâh Türbesi 20
- Sümeysat 252, 299, 532
- Sünbül Baba Zâviyesi 393
- Sünnîlik 387
- Süryânî 60, 65, 147, 148, 149, 156, 226
- Süryanî Mikhail 96, 97, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 118, 119, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 198, 200
- Süt Tekkesi (Ferhuniye Türbesi) 413
- Şafî 208, 227
- Şâfîler 291
- Şam 253, 255, 256, 265, 289, 330, 473, 474, 494, 504, 512, 513, 514, 521, 524, 528, 529, 538, 565, 583, 637, 644, 645
- Şâmanî 103
- Şarabdâr 102, 501
- Şarkikaraağaç 172, 384
- Şehabettin Anber Reis
- Şehitler Gölü 101
- Şehzade Geyhatu 376
- Şemseddin Altunaba 503, 504, 505, 518, 519, 520, 526, 531, 532, 551
- Şemseddin Cüveynî 356
- Şemseddîn İsfahânî 309, 310, 311, 315, 316, 317, 329, 331, 332, 334, 337, 338, 609
- Şemseddîn Tuğraî 333
- Şemseddin Yavtaş 359
- Şemsitebrizi Mahallesi 212
- Şerafeddin Ebu'l-Fazl Hubeyş b. İbrahim et-Tiflisî 196, 221
- Şerefeddin Abdurrahman Tebrizî 406
- Şerefeddîn Duvînî 309
- Şerefüddeve Müslim 40
- Şeyh Hüseyin Râî 584
- Şeyh Mecdüddin İshak 206, 207, 212, 215, 513, 514, 516, 517, 545
- Şeyh Nâsir-i Sofî 579
- Şeyh Nasîrüddin Mahmûd 208, 213, 290
- Şeyh Şehâbeddin Ömer Sühreverdî 243
- Şeyhu's-Şuyûh Ömer b. Muhammed es-Suhreverdî 271

Şeyhzade Tokati 579
Şeyzer 42, 110
şifâhane 196, 220
Şihabeddin Sühreverdi 521, 550
Şii Trablusşam 41
Şiraz 292
Şoğagan Manastırı 250
Şökli 13
Şücâ Eynesî 375
Şükrullah 44

T

Taberiye 13
Taceddin Pervane 283, 519, 520, 531
tacirler 274, 281
taç 72
taht 27, 32, 33, 72, 73, 77, 80, 104, 106, 107, 111,
124, 125, 131, 135, 141, 143, 149, 151,
160, 233, 248, 264, 268, 274, 285, 334,
356, 359, 385, 393, 404, 414, 440, 515,
516, 518, 526, 540, 541, 556, 573, 574,
595, 605, 661, 662
Takîyüddin Ali b. Ebû Bekir el-Herevî 242
Takkeli Dağ 80, 85, 599, 600, 655
tamga 21, 44
Tanrı Dağları 6
Tarsus 7, 8, 20, 21, 38, 39, 41, 46, 110, 111, 128,
144, 317, 376, 473
Tarsus Emîri Ebu Said 8
Taşpınar 185
Tatvan 45
Taxara 154
Tebriz 133, 157, 159, 195, 219, 278, 280, 338,
353, 363, 370, 371, 372, 373, 377, 382,
383, 384, 386, 387, 388, 404, 405, 407,
412, 525, 570, 572, 573, 576, 577, 578,
645
Tebrizli Şemseddin Ahmed Lakuşî 406
tekke 84, 388, 392, 393
Tell-Bâşir 111, 119, 125, 126, 127, 128, 254, 255,
256, 257, 268
Tell-Bâşir Kalesi 127, 128
Tell-Hamdun 128
temizlik 208, 227, 481, 489, 628
temliknâme 340
Templier Şövalyeleri 129
Thamara 282
Theodore Laskaris 236
Theodoros I. Laskaris 202
Theodoros Kontostephanos 112
Theodoros Laskaris 202, 204, 205, 266, 422, 423,

424, 425, 539
Theodoros Mankaphas 204
Theodosiopolis 21
Thrakesion Theması 112
Tiflisli Kemaleddin 443
Timurtaş Noyan 553, 554, 577, 578, 579, 580,
581, 582, 583, 584, 585
Tirmiz 290
Togaçar Noyan 440, 572, 573
Tokat 23, 47, 57, 59, 105, 149, 203, 209, 222, 233,
234, 237, 238, 264, 267, 270, 274, 291,
311, 314, 316, 318, 337, 340, 355, 358,
365, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 397,
404, 405, 409, 410, 412, 442, 447, 482,
513, 516, 518, 522, 523, 540, 542, 546,
562, 595, 659
Toku Noyan 352
Toros (Thoros) 109
Trablusşam 39, 41
Trabzon 86, 204, 245, 276, 277, 286, 310, 316,
471, 472, 473, 512
Trabzon Rum Devleti 276, 286
Trabzon Rum imparatoru II. Andronikos 310
Trakya 44, 150, 265
Tudavun Noyan 566, 577
Tufanbeyli 30, 105
Tuğrul Arslan 79, 80, 96, 97, 98, 104, 105, 131,
135, 235
Tuğrul Bey 12, 19, 23, 25, 26, 45, 51, 72, 73, 86,
132, 634
Tuna 38, 120, 150
Tunguzlu 209
Turgut 81, 157, 198, 215
Tutak Bey 31
Tutuş 27, 31, 36, 41, 42, 43, 46, 50, 79, 475
türbe vi, 129, 197, 221, 257, 317, 392, 413, 446,
505, 528
Türk Ahmed İsyanı (1249) 439
Türkiye Selçuklu Devleti vi, ix, x, 3, 19, 20, 25,
31, 32, 33, 37, 38, 40, 43, 45, 47, 49, 50,
55, 57, 59, 60, 65, 66, 79, 86, 97, 104, 108,
124, 130, 131, 133, 135, 136, 138, 149,
151, 168, 194, 195, 201, 204, 205, 206,
214, 218, 219, 225, 226, 231, 233, 234,
235, 236, 243, 253, 256, 257, 258, 259,
261, 262, 264, 267, 286, 294, 295, 296,
300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 309,
310, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 319,
321, 322, 323, 324, 329, 330, 331, 334,
335, 336, 345, 346, 347, 351, 362, 364,
365, 367, 368, 369, 371, 373, 374, 375,
380, 385, 387, 393, 394, 400, 401, 405,

- 406, 415, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 449, 450, 452, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 463, 464, 467, 471, 472, 473, 474, 476, 482, 489, 492, 493, 494, 497, 498, 501, 503, 514, 516, 517, 518, 519, 524, 536, 545, 549, 551, 553, 555, 557, 563, 564, 565, 573, 574, 585, 593, 601, 604, 625, 629, 630, 631, 643, 649, 650, 651, 663
- Türkiye Selçukluları vi, vii, viii, ix, x, xi, 4, 5, 6, 9, 15, 23, 27, 29, 34, 37, 38, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 58, 59, 66, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 99, 104, 111, 124, 126, 133, 137, 157, 160, 195, 197, 211, 213, 214, 215, 219, 221, 222, 223, 225, 230, 231, 234, 235, 236, 237, 238, 243, 247, 258, 259, 260, 262, 280, 281, 291, 294, 300, 302, 305, 308, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 324, 325, 329, 350, 353, 354, 365, 374, 375, 378, 381, 383, 385, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 399, 415, 437, 445, 450, 455, 456, 457, 458, 459, 463, 465, 466, 472, 475, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 490, 491, 492, 494, 505, 511, 512, 514, 518, 519, 525, 534, 535, 540, 543, 544, 547, 548, 550, 551, 555, 558, 559, 560, 561, 577, 586, 588, 589, 590, 591, 594, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 603, 604, 605, 606, 608, 610, 612, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 625, 627, 628, 632, 640, 641, 647, 649, 650, 651, 652, 659, 662, 663
- Türkler v, ix, 4, 7, 21, 22, 30, 33, 37, 38, 44, 48, 49, 50, 61, 62, 63, 64, 71, 72, 75, 76, 77, 80, 85, 98, 99, 101, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 127, 128, 132, 133, 135, 136, 143, 145, 146, 147, 152, 153, 154, 159, 161, 176, 178, 179, 180, 195, 197, 210, 214, 218, 219, 221, 228, 230, 248, 258, 275, 292, 302, 304, 312, 316, 317, 323, 343, 346, 353, 365, 382, 383, 387, 395, 433, 449, 451, 452, 476, 482, 483, 491, 536, 539, 544, 547, 559, 575, 576, 581, 586, 588, 591, 593, 594, 599, 605, 609, 616, 626, 640, 646, 647, 656
- Tyana (Tuvâne, Niğde) 8
- Tyragion 103
- Tyros 21
- Tzibrelitzemani 115, 163, 164, 165, 171, 174, 175, 176, 187
- Tzibrelitzemani (Cybrilcymani) Geçidi 163, 187
- Tzibritze 146, 152, 165, 170, 174, 175, 176, 179, 181, 182
- Tzipoures 99
- ## U
- Ulu Arif Çelebi 391, 395
- Ulubat Köprüsü 100
- Uluborlu 71, 72, 80, 81, 85, 109, 111, 145, 147, 149, 151, 152, 156, 175, 196, 198, 199, 220, 263, 298, 336, 341, 413, 512, 540, 659, 661
- Uluborlu Meliki Gıyâseddin Keyhüsrev 156, 196, 220, 659
- uluğ 72
- Ulukışla 268, 353, 413
- unvan 72, 263, 272, 479, 480, 537
- Urfa 9, 12, 21, 23, 39, 40, 44, 59, 74, 75, 78, 84, 106, 107, 110, 111, 118, 119, 124, 125, 126, 137, 197, 221, 254, 283, 300, 314, 527, 528, 529, 532
- Urfa Haçlı Kontluğu 78, 106, 119, 137
- Urfa Valisi Aruandanos 9
- Uructu Noyan 553, 554, 565, 566, 585
- Uz 28
- ülüş 72
- Üstâdüddâr Nizâmeddîn Ali b. İl-almış 319
- ## V
- Van 22, 25, 45, 282, 306, 356, 422, 434, 522, 529
- Van Gölü 356, 434
- Vasurakan Ermeni Krallığı 22
- Veba Salgını 95
- vekil 39, 41, 46, 60, 95, 97, 349
- Veliyyüddîn Pervâne 311
- Venedikli 388, 470
- VI. Heinrich 150
- VII. Louis 119, 122, 135, 494
- VII. Mikhael Dukas 29, 30, 48
- via regia 152
- Viranşehir 257, 269
- ## W
- Willermus Tyrensis 61, 66, 81, 85, 119, 120, 125, 132, 136, 139
- ## Y
- Yabanlu Pazarı 248
- Yabgulu 12, 13, 16, 23, 25, 26, 28, 50, 58, 73
- Yabgulu Türkmenleri 28

Yağbasan 107, 108, 112, 128, 130, 143, 156, 202,
539
Yağbasanoğulları 263, 266, 267, 273, 293
Yahudiler 206, 212, 217, 226, 230
Yalakdere 38
Yalvaç 176, 187, 198, 384
yargu 412
yargucu 362
yarlığ 330, 333, 335, 336, 344, 345, 408, 411, 609
Yasavur Bahşı 562
Yassıçimen 280, 281, 519
Yâvegiyye 23
Yavgılı 13
Yedinci Hristiyanlık Konsili 75
Yemen 289, 472, 473, 474, 611
Yeni Bağçe 159
Yenikent 76
Yenişehir
Yesevîliğe 300
Yeseviyye tarikatı 290
Yezîd b. Muâviye 7
Yunuslar mahallesi 166
Yusuf Has Hacib 285, 292
Yusuf oğlu Mahmud 212
Yusuf Yinal 25
Yülek 12

Z

Zahîreddîn Hatîb 579
Zahireddin İli 202
Zahîreddîn Mansûr 308
Zahireddin Mütevec b. Abdürrahim 351
Zahîriddîn İlli 238, 239
Zahir-i Faryâbî 227, 230
Zamantı 57, 107, 143, 274, 298, 523, 531
Zamantı (Pınarbaşı) Kalesi 298
zaviye 82, 84, 300
zerehdâneyi 482
Zompos Köprüsü 31
Zünnûn 107, 130, 143, 145

KONYA TİCARET ODASI
Ferhuniye Mahallesi Vatan Caddesi No: 1
Selçuklu KONYA
Tel: 0332 221 52 52
www.kto.org.tr

E-ISBN: 978-605-137-995-1

9 786051 379951